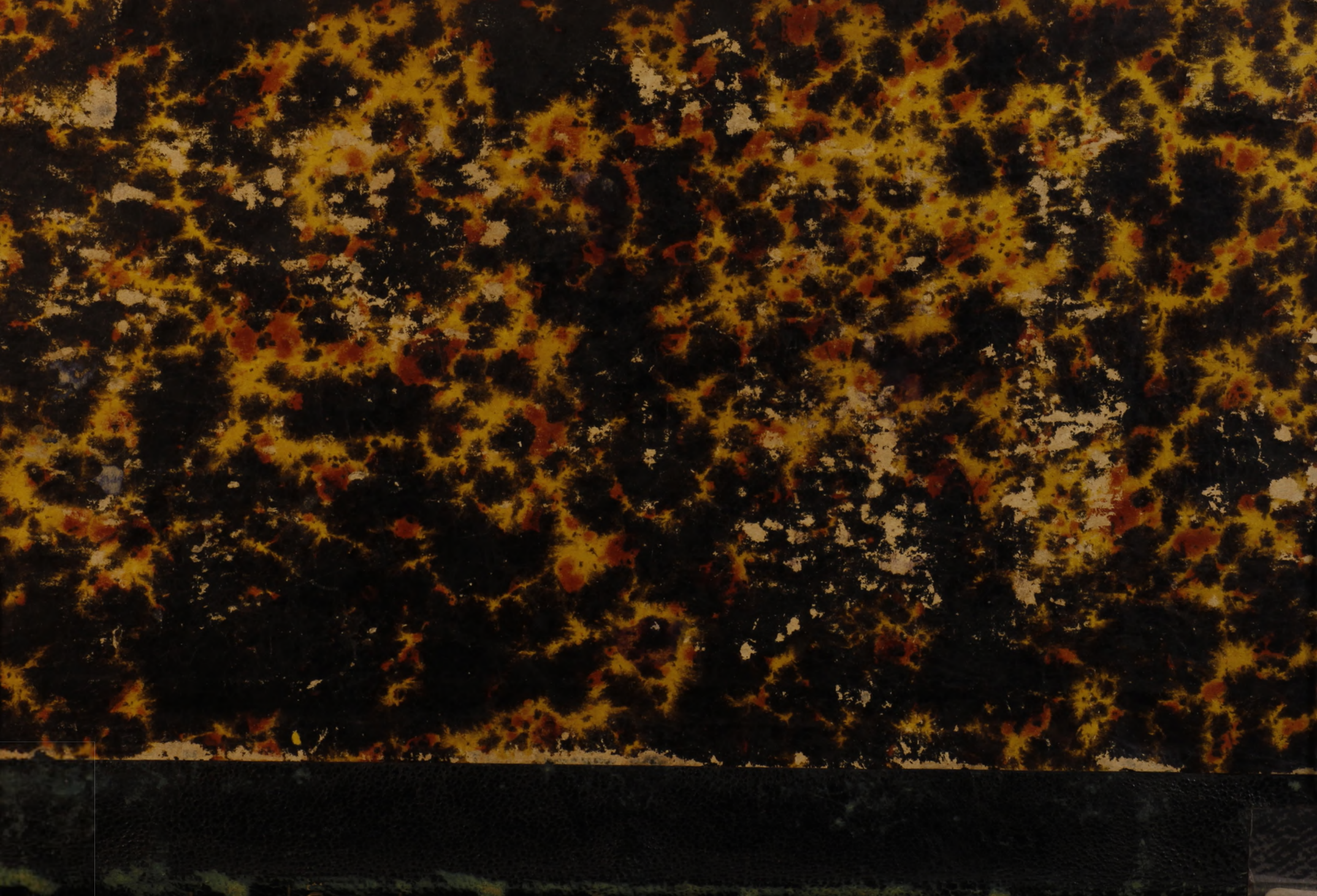
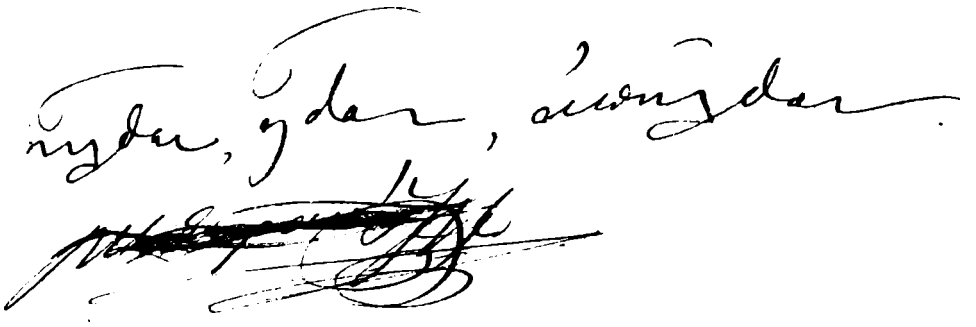

[redacted]

Athènes le 18/10 1865

ΤΟ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΟΝ ΑΣΤΥΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ, ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΚΑΙ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑ ΤΑΣ ΓΕΝΙΚΑΣ ΑΡΧΑΣ

ΥΠΟ

Π. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Κατὰ τὴν ὁδὸν Νικίᾳ, ἀριθ. 6).

1865.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ

ΤΟΥ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΟΝΤΟΣ ΑΣΤΥΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΥΠΟ

Π. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΣΠΟΥΔΑΣΤΗΡΙΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΕΔ. Α. ΑΣΤΙΚΟΥ
Αριθμός εἰσ. βιβλ. 4971

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΝΙΚΗΤΑ Γ. ΠΑΣΣΑΡΗ.

(Κατὰ τὴν ὁδὸν Νικία, ἀριθ. 6).

1865.

Πᾶν ἀντίτυπον μὴ φέρον τὴν ὑπογραφήν μου εἶναι μετατύπωσις, γενομένη παρὰ τὴν θέλησίν μου καὶ κολαζομένη ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 432 τοῦ ποιν. νόμου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
1900

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας συγγραφὴ περιέχει τὰ τρία πρῶτα βιβλία τοῦ συστήματος τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος ἀστυκοῦ νόμου, ὅπερ πρὸ εἰκοσαετίας παραδίδω εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις πανεπιστήμιον. Ἐν αὐτοῖς περιέλαβον τὰς γενικὰς ἀρχὰς, αἵτινες διέπουσι τούς τε νομικοὺς ὁρισμοὺς καὶ τὰς νομικὰς σχέσεις καὶ τὴν εἰς ταύτας ἐφαρμογὴν τῶν ὁρισμῶν ἐκείνων. Ἐκ τῶν λοιπῶν πέντε βιβλίων, τῶν πραγματευομένων περὶ τῶν κατ' ἰδίαν νομικῶν πράξεων καὶ γεγονότων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν παραγομένων δικαιωμάτων, τοῦ μὲν τετάρτου ἐδημοσίευσα ἐν ἔτει 1854 σύνοψιν, περιλαβοῦσαν μόνον τοὺς στοιχειώδεις τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου ὁρισμούς· τὸ δὲ πέμπτον, περιέχον τὴν ὁπωσοῦν ἐκτενῆ ἑρμηνείαν τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου, ἐδημοσιεύθη εἰς τόμους τρεῖς ἐν ἔτεσι 1856—1858.

Ἡ πραγματεία αὕτη ὡς πρὸς μὲν τὸν ρωμαϊκὸν νόμον κατηρτίσθη ἐκ τῶν, κατὰ τὴν κρίσιν μου, ὀρθοτέρων ὁρισμάτων τῆς ἐπιστήμης, ἅτινα ὀφείλομεν εἰς τὴν ἰδίως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἀναβιώσασαν ἀκριβεστέραν ἐπιστημονικὴν ἐξεργασίαν τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου· ὡς πρὸς δὲ τὸν βυζαντινὸν νόμον ἐκ τῶν τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς συγγραφῶν καὶ νομοθετημάτων, ἅπερ ἀπό τινος χρόνου ἀπέβησαν ἡμῖν προσιτότερα, χάρις εἰς τὸν ἀκάματον ζῆλον καὶ τὸν φιλελληνισμὸν τῶν κατὰ τὴν μέσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην διδασκάλων ἡμῶν, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Ἐδουάρδου Ζαχαρίου. Πλὴν τούτων, τὸ ἔργον μου βάσιν ἔσχεν ὡς πρὸς μὲν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τὸ Σύνταγμα

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

τῶν θεί[illegible] καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων κλπ. τὸ δημοσιευθὲν εἰς τόμους ἓξ ὑπὸ τῶν ΚΚ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ· ὡς πρὸς δὲ τοὺς νέους ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ψηφισθέντας νόμους, αὐτῶν τούτων τῶν νόμων τὸ κείμενον, συνδυαζόμενον πρός τε τὰς παρασκευαστικὰς ἐργασίας καὶ τὰς δικαιολογικὰς αὐτῶν ἐκθέσεις καὶ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ ἰδίως τῶν γαλλικῶν νόμων, ἐξ ὧν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐλήφθησαν τὰ νεώτερα ταῦτα νομοθετήματα.

Ἐν πολλοῖς ἠκολούθησα τὰς πραγματείας τοῦ Σαβινῆ, τοῦ Πούχτα, τοῦ Κέλλερ, τοῦ Οὐαγγερὼ, τοῦ Δεμολόμβε καὶ ἄλλων, ἐνίοτε μάλιστα μετέφερα ἁπλῶς εἰς τὴν παροῦσαν συγγραφὴν τὰ μέρη τῶν τοῖς πᾶσι γνωστῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, ὅσα μοὶ ἐφάνησαν τοσοῦτον εὐκρινῶς καὶ ὀρθῶς διατυποῦντα τὰ δόγματα τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, ὥστε οὐδὲν ἠδυνάμην νὰ προσθέσω εἰς τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν. Σπανίως ἐτόλμησα νὰ διαφωνήσω πρὸς τοὺς περικλεεῖς τούτους ὁδηγοὺς, ἔπραξα δὲ τοῦτο μόνον ὁσάκις ἡ ἐπανειλημμένη μελέτη τῶν κειμένων τοῦ νόμου, τῇ βοηθείᾳ μάλιστα τῶν βυζαντινῶν παραφράσεων, ἔπεισέ με, ὅτι τὰ συμπεράσματα αὐτῶν δὲν συνᾴδουσι πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ θετικοῦ νόμου. Ὡς γνωστὸν, τὴν μελέτην τῶν Ἰουστινιανείων συλλογῶν εὐκολύνει καὶ γονιμοποιεῖ οὐκ ὀλίγον παρ' ἡμῖν ἡ πρὸς ταύτας ἀντιπαράθεσις τῶν ἑλληνικῶν αὐτῶν παραφράσεων καὶ ἑρμηνειῶν, ὅσαι ἐγένοντο ὑπὸ τῶν νομομοθῶν τῆς ἕκτης καὶ τῶν ἑπομένων ἑκατονταετηρίδων, καὶ ἐξ ὧν κατηρτίσθη βραδύτερον ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος τὸ ἐκτενὲς νομοθετικὸν ἔργον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὰ Βασιλικά.

Κύριος σκοπὸς τῆς πραγματείας ταύτης εἶναι νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βοήθημα τῶν τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου φοι-

τητῶν· ἴσως ὅμως δὲν ἀποβῇ περιττὸν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς περὶ τὸ ἡμέτερον δίκαιον ἀσχολουμένους, παριστῶσα αὐτοῖς τὴν εἰκόνα τῶν γενικῶν τοῦ δικαίου ἀρχῶν, χωρὶς τῶν ὁποίων, δύσκολος εἶναι ἡ πλήρης καὶ ὀρθὴ ἀντίληψις τῶν εἰς τὰ κατ' ἰδίαν δικαιώματα ἀναγομένων ὁρισμῶν, ἅμα δὲ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ τε λόγου καὶ τῆς ὀργανικῆς αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους συναφείας.

Μεγάλην συνδρομὴν ἔδωκέ μοι ἡ β'. ἔκδοσις τοῦ γενικοῦ μέρους τοῦ συστήματος τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου (ἐν Ἀθήναις 1858) τοῦ σοφοῦ συναδέλφου μου Παύλου Καλλιγᾶ, ἥτις μαρτυρεῖ τὸν ἀκάματον αὐτοῦ ζῆλον περὶ τὸν ἀκριβῆ ἔλεγχον καὶ τὴν διευκρίνησιν τοῦ διὰ τῆς πρώτης ἐκδόσεως δημοσιευθέντος ἔργου αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ συνάδελφος οὗτος, ἄλλο ἀκολουθῶν σύστημα, περιέλαβεν εἰς τὸ γενικὸν μέρος ὀλιγωτέραν ὕλην ἢ ὅσην ἀναγκάζομαι ἐγὼ νὰ κατατάξω εἰς αὐτό, καθ' ὃ ἀνέκαθεν ἠσπάσθην σύστημα τῆς συναρμολογήσεως τῶν θεσμῶν τοῦ παρ' ἡμῖν κρατοῦντος ἀστυκοῦ νόμου, ἑπόμενος κατὰ τοῦτο μέχρι τινὸς τῷ Πούχτᾳ· διὰ τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἴσως ἡ πραγματεία ἐκείνη τοῦ συναδέλφου μου δὲν καθίστησιν ὅλως περιττὴν τὴν παροῦσαν.

Ἐπὶ πᾶσιν ὅμως ἀνάγκη νὰ παρατηρήσω, ὅτι διὰ τῆς συγγραφῆς ταύτης δὲν ἀξιῶ νὰ προαγάγω τὴν ἐπιστήμην· ἐλάχιστον τῳόντι μέρος αὐτῆς κατέχουσι, μάλιστα περὶ τοῦ ῥωμ. νόμου, κρίσεις ἢ ἑρμηνεῖαι, ἃς δὲν εὑρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς πάντα τοῦ νόμου τούτου τὰ ἐγχειρίδια.

Ὀλίγοι εἰσὶ παρ' ἡμῖν οἱ ἀπερισπάστως δυνάμενοι νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης· οἱ πλεῖστοι ἀναγκαζόμεθα, διὰ λόγους γνωστοὺς τοῖς πᾶσι, νὰ ἐνασχολώμεθα συγχρόνως εἰς πολλὰ καὶ ποικίλα ἔργα, ὥστε δὲν ὑπολείπονται ἡμῖν οὔτε καιρὸς, οὔτε δυνάμεις, ὅπως καταρτίσωμεν ἔργα ἄξια τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ἔφθασε νῦν ἡ ἐπιστήμη. Μόνη ἡ συνείδησις τοῦ καθήκοντος πρὸς τοὺς

πρώην καὶ νῦν φίλους ὁμιλητάς μου ἔπεισέ με νὰ δημοσιεύσω τὴν παροῦσαν πραγματείαν, ἣν εὔχομαι ἐγκαρδίως ἔργα ἄλλα νὰ καταδικάσωσι μετ' οὐ πολὺ εἰς λήθην.

Ἐπέγραψα τὴν πραγματείαν τὸ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύον ἀστυκὸν δίκαιον καὶ οὐχὶ σύστημα τοῦ ῥωμαϊκοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, καθ' ὅσον πολιτεύεται ἐν Ἑλλάδι, διότι περιλαμβάνει οὐ μόνον τοὺς πρακτικὸν κῦρος ἔχοντας ὁρισμοὺς τοῦ ῥωμ. καὶ τοῦ βυζ. νόμου, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἵδρυσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ Κράτους, ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830, ἐκδοθέντας ὁρισμοὺς τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου. Ἴσως ὅμως ἡ ἀνωτέρω ὀνομασία δὲν λογισθῇ ἀκριβὴς κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐξ αὐτῆς δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας συγγραφῇ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ ἰσχυόντων ὁρισμῶν τοῦ ἀστυκοῦ νόμου· ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου εἰσὶν ἔτι μετέωρα, ὁ δὲ ἰόνιος κώδιξ, μὴ γενόμενος μέχρι τοῦ νῦν ἀντικείμενον τῆς ἐν τῷ ἡμετέρῳ πανεπιστημίῳ μελέτης καὶ ἐξεργασίας, δὲν ὑπάγεται μὲν εἰς τὰ ὅρια συγγραφῆς, ἧς ἀνωτέρω ὑπεδείχθη ὁ κύριος σκοπὸς, ἀλλ' οὔτε πάντη ἀλλότριος αὐτῆς δύναται νὰ λογισθῇ, διότι αἱ πλεῖσται τῶν γενικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν ταυτίζονται πρὸς τὰς τοῦ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι κρατοῦντος δικαίου. Ἡ ὅλη περὶ τῶν τριῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ μέρους πραγματεία ἀποτελέσει τόμους δύο, ὧν ὁ δεύτερος θέλει δημοσιευθῇ ἀμέσως μετὰ τὸν παρόντα.

Ἐν Ἀθήναις μηνὶ Νοεμβρίῳ 1865.

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩι ΠΑΡΟΝΤΙ ΤΟΜΩι ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Στοιχεῖα τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος ἀστυκοῦ δικαίου. Διάφοροι μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐξεργασίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου . . . . . § 1—33 σελ. 1

ΓΕΝΙΚΑΙ ΑΡΧΑΙ.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Ὁρισμοὶ τοῦ δικαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Α΄. Τὸ δίκαιον καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοῦ . . § 34—41 » 49
Β΄. Ἔθιμα . . . . . § 42—52 » 59
Γ΄. Νόμος. 1) Στοιχεῖα καὶ εἴδη αὐτοῦ. . § 53—60 » 72
2) Κριτικὴ καὶ ἑρμηνεία τοῦ νόμου § 61—81 » 83
Δ΄. Ἐπιστήμη . . . . . § 82—87 » 123

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Σχέσις τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου πρὸς ἀλλήλους. . . . . § 88—97 » 133

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Σχέσις τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου πρὸς ἀλλότρια αὐτοῦ δόγματα . . . . § 98—102 » 148

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

Νομικαὶ σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πρόσωπα.

ΤΜΗΜΑ Α'.

Ἐν γένει . . . . . § 103—105 σ. 156

ΤΜΗΜΑ Β'.

Φυσικὰ πρόσωπα.

Α'. Γέννησις . . . . . § 106—114 » 159
Β'. Ὅροι καὶ διακρίσεις τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα . . § 115—121 » 170
Γ'. Ἠλαττωμένη τῶν ὑπεξουσίων ἱκανότης τοῦ συνάπτειν νομικὰς σχέσεις § 122—125 » 182
Δ'. Ἠλαττωμένη τῶν ἀτίμων ἱκανότης τοῦ συνάπτειν νομικὰς σχέσεις § 126—132 » 188
Ε'. Θάνατος . . . . . § 133—138 » 199
ΣΤ'. Βεβαίωσις τῶν γεγονότων, τῶν ἀποτελούντων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς προσωπικότητος . § 139—142 » 208
Ζ'. Διακρίσεις τῶν φυσικῶν προσώπων § 143—157 » 214

ΤΜΗΜΑ Γ'.

Νομικὰ πρόσωπα . . . . . § 157—172 » 230

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τὸ περιεχόμενον τῶν νομικῶν σχέσεων. Δικαιώματα . . . . . § 173—177 » 250

Α'. Διαφορὰ τῶν δικαιωμάτων, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τὴν ὁποίαν κέκτηται αὐτὰ τὸ πρόσωπον . . . . § 178. » 256
Β'. Περιουσίας δίκαιον . . . . § 179—200 » 258
Γ'. Οἰκογενειακὸν δίκαιον . . . . § 201—207 » 292
Δ'. Ἡ εἰς τὸ δίκαιον τῆς περιουσίας καὶ τῆς οἰκογενείας ἐπίδρασις τῆς ἰθαγενείας καὶ τῆς κατοικίας . . § 208—219 » 303

Ε'. Διαφορὰ τῶν δικαιωμάτων, ὡς ἐκ τῆς διαφόρου φύσεως τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν . . . . . § 220—224 σ. 319

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Παραγωγὴ καὶ κατάργησις τῶν δικαιωμάτων . . . . . § 225—228 » 325

ΤΜΗΜΑ Α'.

Νομικαὶ πράξεις . . . . . § 229—230 » 328

Α'. Ἱκανότης πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων . . . . . § 231—249 » 330

Β'. Συμβόλαια . . . . . § 250—298 » 360

1) Περιεχόμενον τῶν συμβολαίων § 299—300 » 398

ά.) Αἴρεσις . . . . . § 301—332 » 399

β'.) Προθεσμία . . . . § 333—338 » 433

γ'.) Ὅρος . . . . . § 339—346 » 441

2) Τύπος τῶν συμβολαίων . . § 347—349 » 448

3) Εἰκονικότης. Οὐσιώδης πλάνη. Ἀσάφεια τῶν συμβολαίων . § 350—356 »

4) Ἀκυρότης τῶν συμβολαίων . § 357—363 »

Γ'. Δωρεά . . . . . § 364—383 » 463

ΤΜΗΜΑ Β'.

Χρόνος . . . . . § 384—411 » 487

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΙΣΧΥΟΝΤΟΣ ΑΣΤΥΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΜΕΘΟΔΟΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΝΟΜΟΥ.

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ.

1. Τίνες οἱ ὁρισμοὶ, οἱ ἀποτελοῦντες τὸν παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα ἀστυκὸν νόμον.

2. Ῥωμαϊκὸς καὶ βυζαντινὸς νόμος. — Πηγαὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτοῦ.

3. Πρῶται ἀπόπειραι τῆς συλλογῆς τῶν διατάξεων αὐτοῦ. Ἰδιωτικαὶ συλλογαὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων. Γρηγοριανὸς καὶ Ἑρμογενιανὸς Κώδιξ. Διάταξις Θεοδοσίου τοῦ Β'. καὶ Οὐαλεντιανοῦ τοῦ Γ'. περὶ τῶν νομικῶν συγγραφῶν.

4. Θεοδοσίειος Κώδιξ.

5. Ἀνάγκη ἐπισήμων συλλογῶν τῶν νόμων. Νομοθετικὰ ἔργα τοῦ Ἰουστινιανοῦ.
   Κώδιξ.
   Πανδέκται.
   Εἰσηγήσεις.
   Ἀνακάθαρσις τοῦ Κώδικος.
   Νεαραί. Συλλογαὶ αὐτῶν.

6. Πηγαὶ τοῦ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δικαίου συντελοῦσαι εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν συλλογῶν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου.

7. Λόγοι, δι' οὓς αἱ ἰουστινιάνειοι σύλλογαὶ ἀπέβησαν ἀνεπαρκεῖς εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει νομικῶν σχέσεων.

8. Βυζαντινοὶ νόμοι. Ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων. Ἔκπτωσις τοῦ κύρους αὐτῆς καὶ ἀνάγκη νέων νομοθετημάτων.

9. Νομοθετικὰ ἔργα Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ.

Ὁ Πρόχειρος νόμος.

Ἡ ἀνακάθαρσις τῶν νόμων.

Ἡ νέα ἔκδοσις τοῦ προχείρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου.

Ἡ νέα ἔκδοσις τῆς ἀνακαθάρσεως τῶν νόμων (ἡ Ἑξηκοντάβιβλος ἢ τὰ Βασιλικά).

Περιεχόμενον αὐτῶν. Κείμενον. Σχόλια.

(Παραγραφαὶ τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νέων).

10. Σχέσις τῶν νομοθετημάτων τούτων πρὸς τὰ προηγούμενα, ἰδίως πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἰσαύρων καὶ τὰς Ἰουστινιανείους συλλογάς.

Περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΑ'. ἑκατονταετηρίδος μόνα τὰ Βασιλικὰ καὶ αἱ μετ' αὐτὰ νεαραὶ ἔχουσι πρακτικὸν κῦρος, αἱ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογαὶ λογίζονται ἱστορικὰ τοῦ δικαίου στοιχεῖα.

11. Νεαραὶ τοῦ Λέοντος καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων.

12. Νομικαὶ συγγραφαὶ μετὰ τὰ Βασιλικά.

13. Ἑξάβιβλος τοῦ Ἁρμενοπούλου. — Πηγαὶ αὐτῆς.

14. Πότε εἰσήχθη εἰς τὰς ἀποτελούσας τὸ νῦν Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος χώρας ὁ τῶν Ῥωμαίων νόμος;

15. Σχέσις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τοῦτο δὲν ἐθεωρεῖτο μετὰ τὴν ς'. ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νομομαθῶν ὡς ξένος νόμος ἐπιβληθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ ξένου δυνάστου.

16. Τύχη τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας. Λόγοι, δι' οὓς ἐτηρήθη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἐπιρροή, ἣν διετήρησαν ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης οἱ πολιτικοί, στρατιωτικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ προεστῶτες τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

17. Νόμιμος (κατ' ἀντίθεσιν τῆς αἱρετῆς) δικαιοδοσία τοῦ Πατριάρχου, τῶν Ἀρχιερέων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τῶν προεστώτων.

18. Αἱ περὶ τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος δικαίου ἀποφάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ. Τὸ δίκαιον τοῦτο ἀπετέλουν κατ' ἀρχὰς τὰ Βασιλικά.

19. Δυσκολίαι τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Ψήφισμα τῆς 15 Δεκεμβρίου 1828, καθ' ὃ τὸν ἀστυκὸν νόμον ἀπετέλουν αἱ διατάξεις τῆς ἑξαβίβλου τοῦ Ἁρμενοπούλου. Ψήφισμα τῆς 12 Ἀπριλίου 1830, καθ' ὃ τὸν νόμον τοῦτον ἀποτελοῦσιν αἱ διατάξεις τῶν βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων, μέχρις οὗ δὲ ἐκδοθῇ ἡ συλλογὴ αὐτῶν, τὰ δικαστήρια θέλουσι συμβουλεύονται προσωρινῶς τὴν Ἑξάβιβλον.

Διάταγμα τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835. Τὸ ἀτελὲς τῆς Ἑξαβίβλου τοῦ Ἁρμενοπούλου καὶ ἀνεπαρκὲς αὐτῆς εἰς λύσιν τῶν διαφορῶν. Ἔλλειψις τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ μελέτης.

20. Κατάστασις τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀστυκῆς νομοθεσίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1828.

Κατ' ἀρχὰς ἐφαρμόζονται κυρίως αἱ τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογαί.

Ἀναβίωσις τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐξεργασίας τῶν Βασιλικῶν.

21. Ἡ παρ' ἡμῖν ἐπικρατήσασα ἑρμηνεία τοῦ ἀπὸ 23 Φεβρ. 1835 Β. Διατάγματος. — Τίνες αἱ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου πηγαί;

22. Τρόποι παραθέσεως τῶν ἰουστινιανείων καὶ τῶν βυζαντινῶν συλλογῶν τῶν νόμων.

23. Ἀντικείμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν. Θεολογία καὶ κανονικὸν ἢ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον. Ἐπιρροὴ τοῦ δικαίου τούτου εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστυκοῦ νόμου ρυθμιζομένας σχέσεις.

24. Πηδάλιον.

25. Σύνταγμα τῶν κανόνων τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

26. Ἔθιμα τοῦ Ἑλλην. ἔθνους.

27. Ἀστυκοῦ δικαίου νόμοι τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους.

28. Ἀντικείμενον τῆς παρούσης πραγματείας.

29. Διάφοροι μέθοδοι τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐξεργασίας τοῦ ρωμ. νόμου. Ἀναβίωσις τῆς μελέτης αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Λόγοι τῆς αὐτόθι ἀναβιώσεως αὐτῆς.

30. Γλωσσογράφοι. Σχολαστικοί.

31. Γαλλικὴ σχολὴ τῆς ις'. ἑκατονταετηρίδος. Κουϊάκιος. Δονέλλος. Πρακτικὴ σχολή.

32. Κριτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ καὶ ἱστορικὴ σχολή. Οὔγω. Τιβώ. Σαβινῆς.

33. Μέθοδος ἣν ἀκολουθήσωμεν κατὰ τὴν παροῦσαν πραγματείαν.

1. Τὸ διέπον ἡμᾶς ἀστυκὸν δίκαιον δὲν σύγκειται ὡς τὸ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἰσχύον λ. χ. ἐν Πρωσσίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Αὐστρίᾳ, ἐκ νόμων καταρτισθέντων παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ἔθνους ὁμιλουμένῃ γλώσσῃ καὶ κατὰ τὰς ἐν τῷ νῦν χρόνῳ ἐπικρατούσας δόξας περὶ τῶν σχέσεων τοῦ ἀστυκοῦ βίου, καὶ τοῦ σκοπιμωτέρου τρόπου τῆς ρυθμίσεως αὐτῶν, ἀλλ' εἶναι κρᾶμα ποικίλων κατὰ τὴν καταγωγὴν ὁρισμῶν ἀνηκόντων εἰς διαφόρους ἐποχάς, αἵτινες ἀπέχουσιν ἐνίοτε πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἀπ' ἀλλήλων. Οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι, παραχθέντες κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ ἄλλου ἔθνους, εἶναι ἀπεικόνισμα τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἔθνους ἐκείνου· καὶ νῦν δὲ οἱ νεώτεροι μελετῶσιν αὐτοὺς εἰς ἣν ἐγράφησαν ἀρχικῶς γλῶσσαν, τὴν τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους. Ὅθεν προπάντων ἀνάγκη νὰ διαγράψωμεν κεφαλαιωδῶς τὰ διάφορα ταῦτα στοιχεῖα τοῦ ἡμετέρου ἀστυκοῦ νόμου, ἵνα γνωρίσωμεν ἐν γένει οὐ μόνον τὴν σχετικὴν ἀξίαν, ἀλλὰ

καὶ τὴν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνωτέρω κράματος ἐπιῤῥοὴν ἑκάστου αὐτῶν.

Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἰσί·

Α'. Ὁ ῥωμαϊκὸς καὶ βυζαντινὸς νόμος.

Β'. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

Γ'. Τὰ ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Δ'. Οἱ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου νόμοι, οἱ ψηφισθέντες ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς νέας Ἑλλην. πολιτείας.

Α'. Ῥωμαϊκὸς καὶ βυζαντινὸς νόμος.

2. Ὁ τῶν Ῥωμαίων νόμος ἐπὶ τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, ἤτοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Διοκλητιάνου (284 μ. Χ.) συνέκειτο.

α) Ἐκ τῶν ἐν τῇ βουλῇ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου ἐψηφισμένων νόμων (1) (leges curiatae [λ. χ. lex curiata de imperio Vespesiani], centuriatae [λ. χ. lex duodecim tabularum], plebiscita, [λ. χ. lex Cincia, Furia testamentaria, Voconia], Senatus consulta, [λ. χ. S. consultum Macedonianum]).

β) Ἐκ τῶν ἐθίμων,

γ) Ἐκ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀρχόντων,

δ) Ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων, κυρίως ὅμως

ε) Ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν γενομένης θαυμασίας ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰρημένων τεσσάρων στοιχείων τοῦ δικαίου.

Τὰ διατάγματα τῶν ἀρχόντων καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία τοῦ δικαίου, περιεποίουν εἰς τὸ ἔθνος τὴν σαφῆ συνείδησιν οὐ μόνον

---

(1) Ὁ λαὸς [pupulus] ἐψήφιζε τοὺς νόμους α) ἐν ταῖς φρατρικαῖς ἐκκλησίαις, (comitia curiata), περιλαμβανούσας μόνους τοὺς πατρικίους, β') ἐν ταῖς φυλετικαῖς ἐκκλησίαις, (comitia tributa), αἵτινες, ἂν καὶ κατ' ἀρχὰς περιελάμβανον τούς τε πατρικίους καὶ τοὺς πληβείους, βραδύτερον ὅμως, μετὰ τὸν Ὁρτήνσιον νόμον, ἦσαν κυρίως τῶν πληβείων συνελεύσεις, διότι ἵνα ἔχωσι κῦρος αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν δὲν ἀπῃτοῦντο αἱ τῶν πατρικίων ψῆφοι, ἂν καὶ οὗτοι ἠδύναντο νὰ συνεδριάσωσιν ἐν ταῖς προκειμέναις συνελεύσεσι, γ') ἐν ταῖς λοχίτισιν ἐκκλησίαις (comitia conturiata), ἐν αἷς συνεδρίαζον οἵτε πατρίκιοι καὶ οἱ πληβεῖοι.

τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ ἐθίμων, ἀλλὰ καὶ παντὸς ὑπὸ τῶν νέων ἀναγκῶν ὑπαγορευομένου ὁρισμοῦ προπαρασκευάζοντα, εἰσάγοντα καὶ ἐμπεδοῦντα τὸ κράτος αὐτοῦ ὡς κανόνος τοῦ δικαίου. Προϊόντος τοῦ χρόνου ηὔξησαν αἱ τελευταῖαι δύο πηγαὶ τοῦ δικαίου, αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις καὶ αἱ τῶν νομομαθῶν συγγραφαὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐπὶ τέλους περιέλαβον πάσας τὰς λοιπάς, ἡ δὲ δυσκολία, μεθ' ἧς οἵτε δικασταὶ καὶ οἱ πολῖται ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν αὐτὰς προχείρους, ἐπήγαγον πρωΐμως τὴν ἀνάγκην τῶν συλλογῶν αὐτῶν.

3. Ὡς γνωστὸν ὁ Πομπήϊος ἤδη ἐσκόπει νὰ ἐπιχειρήσῃ συλλογὴν τῶν νόμων. Ὁ Καῖσαρ ἐπεχείρησεν αὐτὴν, ἀλλὰ δὲν προέβη μέχρι τῆς πλήρους ἐκτελέσεως, ὁ δὲ Ἀδριανὸς (περὶ τὰ μέσα τῆς 6'. μ. Χ. ἑκατοντ.) κατήρτισε διὰ τοῦ Σαλβίου Ἰουλιανοῦ καὶ Σερουΐου Κορνηλίου τὴν συλλογὴν τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ πραιτορικοῦ διατάγματος (τὸ διηνεκὲς διάταγμα)· Τῶν δὲ αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ὑπῆρχον μὲν καὶ πρὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἰδιωτικαὶ συλλογαὶ, ἀλλ' ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ πιθανῶς μικρὸν μετ' αὐτὸν, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τετάρτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος (308 μ. Χ.) ὑπό τινος νομομαθοῦς, Γρηγορίου, συνταχθεῖσα συλλογὴ τῶν μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐκδοθεισῶν βασιλικῶν ἀντιγραφῶν (τῶν διατάξεων αἵτινες περιεῖχον ἀπαντήσεις πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας περὶ νομικῶν ζητημάτων). Ἡ συλλογὴ αὕτη εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ γρηγοριανοῦ Κώδικος (Codex Gregorianus). Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ηὔξησεν ὁ ἀριθμὸς τῶν διατάξεων τούτων, καθότι ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων αἱ πηγαὶ τοῦ δικαίου περιωρίσθησαν εἰς τὰς συγγραφὰς τῶν δοκίμων νομομαθῶν τῆς προηγουμένης ἐποχῆς καὶ εἰς τὰς τῶν αὐτοκρατόρων διατάξεις· πολλαὶ δὲ ἐκ τῶν τελευταίων τούτων, ἐκδιδόμεναι ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει ἰδιωτῶν περὶ τῶν ἀτομικῶν αὐτῶν ὑποθέσεων, δὲν ἐδημοσιεύοντο. Ἐντεῦθεν παρήχθη ἡ ἀνάγκη νὰ συλλεχθῶσι πάλιν αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις, νὰ ὁρισθῶσι δὲ τὰ κείμενα τῶν συγγραφῶν, εἰς ἃ ἀπεδίδετο ἰσχὺς νόμου. Ἡ τελευταία αὕτη ἀνάγκη ἔσχε τὸν λόγον αὐτῆς ἐν τῇ παρακμῇ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ τῇ ἀδυναμίᾳ τῶν συγχρόνων τοῦ διαγινώσκειν ἐν ταῖς ἐναντιοφωνίαις τῶν νομομαθῶν τὰ ἀληθῆ τοῦ δικαίου δόγματα. Ὅθεν κατὰ μὲν τὸ δεύ-

τερον ἥμισυ τῆς τετάρτης ἑκατονταετηρίδος (365 μ. Χ.) συνετάχθη ἑτέρα συλλογὴ τῶν αὐτοκρατορικῶν διατάξεων ὑπό τινος νομομαθοῦς Ἑρμογένους, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Codex Hermogenianus (ἧς, ὡς καὶ τῆς προμνημονευθείσης, περιεσώθησαν μόνον τεμάχιά τινα ἐν τῇ τοῦ Ἀλαρίχου Ἐπιτομῇ, (Breviarium Alaricianum). ἐν δὲ τῷ ἔτει 426 μ. Χ. Θεοδόσιος ὁ Β'. καὶ Οὐαλεντινιανὸς ὁ Γ'. ἐξέδοντο τὴν πολύκροτον αὐτῶν διάταξιν, καθ' ἣν πέντε μόνον νομομαθῶν αἱ δόξαι εἶχον ἰσχὺν νόμου ἐν τοῖς δικαστηρίοις, αἱ τοῦ Παπινιανοῦ, τοῦ Παύλου, τοῦ Γαΐου, τοῦ Οὐλπιανοῦ καὶ τοῦ Μοδεστίνου. Θεοδ. Κ. (1. 4.) 3.

4. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ αὐτὸς Θεοδόσιος, πεισθεὶς περὶ τῆς ἀνάγκης ἐπισήμου καὶ κατὰ χρονολογικὴν τάξιν συντεταγμένης συλλογῆς τῶν γενικῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων (edictales constitutiones) καὶ τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν, διώρισεν ἐπὶ τούτῳ ἑκκαιδεκαμελῆ ἐπιτροπὴν, ἥτις ἐπέρανε τὸ ἔργον ἐν ἔτει 438· ἡ δὲ συλλογὴ αὕτη ἐστὶν ὁ Θεοδοσίειος ἢ Θεοδοσιανὸς Κώδιξ, οὗ τινος ἐσώθησαν ἀτελῆ τινα χειρόγραφα. Δὲν εἶχον δὲ παρέλθει πλήρη ἑκατὸν ἔτη ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κώδικος τούτου καὶ τῆς περὶ τῶν νομικῶν συγγραφῶν διατάξεως τοῦ Θεοδοσίου, ὅταν ὁ Ἰουστιανιανὸς ἀνέβη εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον ἐν ἔτει 527 μ. Χ.

5. Ἐκ τῶν προειρημένων εὐκόλως συνάγομεν τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὗρεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὴν τοῦ κράτους αὐτοῦ νομοθεσίαν. Αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις ὑπῆρχον διεσπαρμέναι εἰς τρεῖς συλλογὰς, ἀποβαινούσας ὁσημέραι σπανιωτέρας καὶ περιεχούσας πολλοὺς ἀπηρχαιωμένους ἢ ἀνηρημένους ὁρισμούς. Ἐκτὸς δὲ τούτου μετὰ τὸν κώδικα τοῦ Θεοδοσίου ἐξεδόθησαν ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν διαδόχων του Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ'., Μαρτιανοῦ, Μαγιοριανοῦ, Σεβήρου καὶ Ἀνθιμίου νεώτεραι διατάξεις (Novellae leges Theodosianae et post-theodosianae) μεταῤῥυθμίσασαι ἐν μέρει τὸ προηγούμενον δίκαιον καὶ μὴ οὖσαι πρόχειροι κατὰ τὴν χρονολογικὴν αὐτῶν σειράν. Τέλος αἱ συγγραφαὶ τῶν πέντε νομομαθῶν, εἰς ἃς εἶχε δοθῇ ἰσχὺς νόμου, περιεῖχον ἀντιφάσεις, ἃς οἱ δικασταὶ καὶ οἱ νομοδιδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἠδύναντο ἐπιτυχῶς νὰ λύσωσιν· ἐκ τούτου δὲ καὶ διὰ τὴν σπάνιν τῶν νομικῶν ἐκείνων συγγραφῶν εἶχεν ἐπικρατήσει μεγάλη ἀβεβαιότης καὶ σύγχυσις τῶν

ἐννόμων σχέσεων, ῥυθμιζομένων μᾶλλον κατὰ τὴν ἀσθενῆ κρίσιν τῶν δικαστῶν, ἢ κατὰ τοὺς σαφεῖς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου.

Οἱ λόγοι οὗτοι παρεκίνησαν τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανόν, ὅστις ἄλλως πολλὴν εἶχε φιλοδοξίαν καὶ ῥοπὴν πρὸς τὰς μεγάλας ἐπιχειρήσεις, ἅμα δὲ καὶ ἀκατάσχετον πρὸς τὸ νομοθετεῖν κλίσιν, νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μεταῤῥύθμισιν τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας. Ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν θρόνον διώρισε δεκαμελῆ ἐπιτροπὴν ἵνα συλλέξῃ πάσας τὰς πρακτικὸν κῦρος ἐχούσας αὐτοκρατορικὰς διατάξεις, ἀφαιροῦσα τὰ περιττὰ αὐτῶν προοίμια, τὰς ἐπαναλήψεις καὶ τὰ ἀπηρχαιωμένα αὐτῶν μέρη, μεταβάλλουσα, ἐν ἀνάγκῃ, τὸ κείμενον, ἑνόνουσα πλείους εἰς μίαν, διατηροῦσα τὰς χρονολογίας αὐτῶν καὶ κατατάττουσα αὐτὰς χρονολογικῶς. Ἡ συλλογὴ αὕτη ἐδημοσιεύθη τὸν ἀπρίλιον τοῦ 529 ὀνομασθεῖσα Codex Justinianeus (const. summa rei publicae § 1. 2. 3. 4 καὶ 5 περὶ κυρώσεως τοῦ Κώδικος). Ἐν τούτοις συνέλαβεν ὁ αὐτοκράτωρ τὸν σκοπὸν νὰ συντάξῃ συλλογὴν καὶ τῶν νομικῶν συγγραφῶν, αἵτινες, κατὰ τὰ προειρημένα, ἦσαν σπουδαιοτάτη πηγὴ τοῦ δικαίου· διὸ ἐν ἔτει 530 διέταξε τὸν Τριβωνιανόν, ὑπουργὸν ἤδη ὄντα αὐτοῦ, νὰ συνέλθῃ μετ' ἄλλων δεκαπέντε νομομαθῶν καὶ νὰ συντάξωσι συλλογὴν τῶν συγγραφῶν τῶν δοκίμων νομομαθῶν, σταθμίζοντες ἐπιμελῶς τὰς ἐν αὐταῖς γνώμας, παραλείποντες τὰ περιττὰ καὶ ἀπηρχαιωμένα, διορθοῦντες τὰ ἐσφαλμένα, συμβιβάζοντες τὰς ἀντιφάσεις, ἀποφεύγοντες τὰς ἐπαναλήψεις καὶ συγχωνεύοντες οὕτω τὴν ὕλην εἰς μίαν μήτραν, ὡσανεὶ τοὺς ἐν τῇ συλλογῇ ὁρισμοὺς ἀπήγγελλεν ἀμέσως ὁ αὐτοκράτωρ. Τὸ ἔργον τοῦτο διηρέθη εἰς 50 βιβλία καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Πανδέκτης ἢ Δίγεστα Κ. (1. 17) Διατ. Deo auctore § 23 καὶ 4. Ἡ ἐπιτροπὴ κατήρτισε τὴν προκειμένην ἐπιτομὴν ἐκ συγγραφῶν 39 νομοδιδασκάλων, αἵτινες ἀπετέλουν δύο χιλιάδας βιβλίων καὶ ὑπὲρ τὰ τρία ἑκατομμύρια στίχων. Κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς ἐπιτομῆς ταύτης ἡ ἐπιτροπὴ πιθανώτατα διηρέθη εἰς τρία, ἴσως καὶ τέσσαρα τμήματα, ὧν ἕκαστον ἐξειργάσθη ἕνα ἐκ τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων σωρῶν εἰς οὓς κατετάχθησαν αἱ συγγραφαὶ τῶν νομομαθῶν. Ἐκ τῶν σωρῶν τούτων ὁ πρῶτος συνέκειτο κυρίως ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Σαβίνου καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν, ὁ δεύτερος ἐκ τῶν περὶ ἑρμηνείας τοῦ πραιτορικοῦ διατάγ-

ματος συγγραφῶν, ὁ τρίτος ἐκ τῶν τοῦ Παπινιανοῦ συγγραμμάτων, ὁ δὲ τέταρτος ἐξ εὐαρίθμων τινῶν ἐλλιπῶν καὶ ἀρχαιοτέρων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ βραδύτερον ἀνευρεθέντων, πονημάτων λ. χ. Q. Mucii definitiones, Labeonis posteriora κλπ. Ἡ ὕλη αὕτη κατετάχθη εἰς βιβλία καὶ τίτλους, προηγουμένου πάντοτε τοῦ σωροῦ τοῦ περιέχοντος τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μεγαλείτερα τεμάχια· οὕτω κατηρτίσθη καὶ τὸ ἔργον τοῦτο, δημοσιευθὲν τὴν 16 Δβρίου 533. Ἐνῷ δὲ συνετάσσετο ὁ Πανδέκτης παρήγγειλεν ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν Τριβωνιανὺν καὶ δύο ἑτέρους νομοδιδασκάλους νὰ παραβάλωσι τὰ ἀρχαιότερα ἐγχειρίδια τοῦ δικαίου καὶ νὰ συντάξωσι μεθοδικώτερόν τι ἐγχειρίδιον, ὡς εἰσαγωγὴν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ [Κ. (1. 17) διάταξις Tanta § 11 προοίμ. τῶν Εἰσηγ. § 3]. Κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ἐλήφθησαν ὡς βάσεις αἱ τοῦ Γαΐου Εἰσηγήσεις καὶ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ res quotidianae, περιελήφθησαν ὅμως εἰς αὐτὸ πολλὰ ἐκ τοῦ Πανδέκτου καὶ τοῦ Κώδικος, καὶ προσετέθησαν οὐ μόνον ἱστορικαὶ ἀναπτύξεις, ἀλλὰ καὶ αἱ οὐσιωδέστεραι τῶν μεταβολῶν, ἃς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπήγαγεν εἰς τὸ δίκαιον. Τὸ ἔργον τοῦτο, συνισταμένον ἐκ 4 βιβλίων, ὠνομάσθη Εἰσηγήσεις, περατωθὲν δὲ πρὸ τοῦ Πανδέκτου ἐδημοσιεύθη τὴν 21 Νβρίου 533 καὶ ἔλαβε κῦρος νόμου ἀπὸ τῆς 30 Δβρίου 533. Ἅμα δημοσιευθέντων τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων κατέστη ἀναγκαία ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Κώδικος, διότι ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ εἶχεν ἐκδώσει ὁ αὐτοκράτωρ οὐκ ὀλίγας διατάξεις λυούσας τὰς περὶ πολλῶν ζητημάτων ἀμφισβητήσεις τῶν ῥωμαίων νομομαθῶν καὶ τροποποιούσας πολυειδῶς τὴν νομοθεσίαν· πρὸ πάντων λοιπὸν ἔπρεπε νὰ περιληφθῶσι καὶ αὗται εἰς τὸν Κώδικα, ν' ἀφαιρεθῶσι δὲ αἱ δι' αὐτῶν ἀναιρεθεῖσαι διατάξεις καὶ νὰ εἰσαχθῇ ἐν γένει πλειοτέρα ἑνότης μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν δύο ἄλλων νόμων. Οὕτω διετάχθη ἡ ἀναθεώρησις τοῦ Κώδικος, δημοσιευθεῖσα τὴν 16 Δβρίου 534 ὑπὸ τὸ ὄνομα Codex repetitae praelectionis καὶ λαβοῦσα κῦρος νόμου ἀπὸ τῆς 29 Δβρίου τοῦ ἔτους 534. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν τριῶν τούτων νόμων ὁ Ἰουστινιανὸς μέχρι τέλους τῆς βασιλείας του (565 μ. Χ.) ἐξέδοτο πολλὰς διατάξεις μεταῤῥυθμιζούσας πολυειδῶς τὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρω νόμους περιεχομένην νομοθεσίαν. Τῶν διατάξεων τούτων (Νεαρῶν, Novellae Constitutiones) δὲν συν-

ἐτάχθη συλλογὴ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καί τοι ἔχοντος τὴν πρόθεσιν ταύτην, ὑπάρχουσιν ὅμως πλείονες συλλογαὶ γενόμεναι βραδύτερον, ἤτοι 1) ἡ ἑλληνικὴ συλλογὴ περιλαμβάνουσα 168 νεαρὰς, ἐξ ὧν ὅμως 4 εἰσὶ διπλαῖ, 4 εἶναι Ἰουστίνου τοῦ Β΄., 3 Τιβερίου τοῦ Β΄. καὶ 4 εἰσὶ διατάξεις Ὑπάρχων τῶν Πραιτωρίων, ὥστε, ἀφαιρουμένων τῶν 15 τούτων διατάξεων, περιέχει ἀκριβῶς μόνον 153 νεαρὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, 2) ἡ λατινικὴ συλλογὴ ἡ γενομένη κατὰ τὸν μεσαιῶνα Corpus Authenticarun (sive Novellarum) περιέχουσα μόνας 134, 3) ἡ Juliani epitome Novellarum, περιέχουσα 125 νεαρῶν τὴν ἐπιτομὴν, 4) ἡ ἑλληνικὴ ἐπιτομὴ Ἀθανασίου τοῦ σχολαστικοῦ περιέχουσα καὶ νεαρὰς Ἰουστίνου τοῦ Β΄.

Εἰς τὰς νεαρὰς ταύτας ἀνάγκη νὰ προστεθῶσι καί τινες ἕτεραι μὴ περιεχόμενοι ἐν ταῖς εἰρημέναις συλλογαῖς καὶ ἰδίως αἱ 13 διατάξεις (edicta) τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἵτινες διαφέρουσι τῶν λοιπῶν νεαρῶν μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ πρῶτος συντάκτης τῆς τῶν νεαρῶν συλλογῆς, μὴ παρατηρήσας καὶ τὰς προκειμένας, δὲν περιέλαβεν αὐτὰς μετὰ τῶν λοιπῶν.

6. Ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ῥωμ. νόμου διεσώθησαν αἱ ἑξῆς, συντελοῦσαι εἰς τὴν διευκρίνησιν τῶν κειμένων τῶν νόμων καὶ τῶν συγγραφῶν τῶν ῥωμαίων νομομαθῶν ἐξ ὧν ὁ Ἰουστιανιανὸς ἀπήνθισε τὰς συλλογὰς αὐτοῦ. (Καλλιγᾶ Τόμ. Α΄. σ. 27—28) (1).

Α) Gaji Institutionum Commentarii IV. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Νειβούρου ἐν Βερώνῃ τῷ ἔτει 1816· ἔκτοτε δὲ ἡ ἐν τῇ τῶν δυτικῶν Γότθων συλλογῇ περίληψις τῶν τοῦ Γαΐου εἰσηγήσεων ἀπέβη ἄχρηστος, ὡς πολυειδῶς παραμεμορφωμένη.

Β) Fragmentum veteris Icti de jure fisci συνανακαλυφθὲν μετὰ τοῦ Γαΐου.

Γ) Ulpiani fragmenta ἢ κατὰ τὸ Οὐατικανὸν χειρόγραφον XXIX tituli ex corpore Ulpiani, πιθανῶς ἐπιτομὴ τῆς τοῦ Οὐλπιανοῦ συγγραφῆς liber singularis regularum.

Δ) Fragmentum Regularum e vetere Icto, ἢ Fragmentum Do-

(1) Ἡ πληρεστέρα καὶ νεωτέρα συλλογὴ αὐτῶν εἶναι Corpus juris rom. antejustiniani. Consilio professorum bonnensium rel. Bonnae 1835.

sitheanum de juris speciebus et de manumissionibus ἐκ τοῦ Γ'. Βιβλίου τῶν ἑρμηνευμάτων τοῦ Δοσιθέου, Ἕλληνος γραμματικοῦ τοῦ Γ'. αἰῶνος. Ἀλλὰ τὸ μὲν λατινικὸν πρωτότυπον ἀπωλέσθη, τὸ δὲ διασωθὲν εἶναι ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις καὶ τὸ ἐκ νέου ἐκλατινισθὲν κείμενον αὐτῆς.

Ε) Τὸ παρὰ τοῦ *Ἀγγ. Μαΐου* ἐν ἔτει 1820 ἀνακαλυφθὲν παλίμψηστον ἐν τῇ Οὐατικανῇ βιβλιοθήκῃ ἀγνώστου συντάκτου ἐπονομασθὲν Fragmenta Vaticana (πιθανῶς συνταχθὲν μεταξὺ τοῦ 426 καὶ τοῦ 438), περιέχον τεμάχια τοῦ Παύλου, τοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ Παπινιανοῦ καὶ αὐτοκρατόρων διατάξεις.

ς) Ἡ collatio légum Romanarum et Mosaïcarum, ἢ lex Dei, περιέχουσα παραλληλισμὸν τῶν μωσαϊκῶν νόμων πρὸς τὰς συγγραφὰς τῶν προειρημένων (§ 3) πέντε ἐγκρίτων νομομαθῶν καὶ τοὺς Κώδικας Γρηγορίου καὶ Ἑρμογένους, οὐχὶ δὲ καὶ διατάξεις ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Θεοδοσίου.

Ζ) Ἡ λεγομένη Consultatio veteris Icti πρὸ τοῦ θανάτου Θεοδοσίου τοῦ Β'. (450) συνταχθεῖσα ὑπὸ δικηγόρου περὶ 9 ἢ 10 θεμάτων καὶ περιέχουσα παραθέσεις τῶν προειρημένων Κωδίκων καὶ τῶν ἀρεσκόντων (sententiae) τοῦ Παύλου.

Η) Ὁ τῶν δυτικῶν Γότθων ῥωμαϊκὸς Κώδιξ Breviarium Alaricianum λεγόμενος τοῦ ἔτους 506, ἔργον σπουδαῖον περιέχον α) ἐκ τοῦ θεοδοσιείου Κώδικος 16 βιβλία, β) νεαρὰς τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ, τοῦ Μαρκιανοῦ, τοῦ Μαγιοριανοῦ καὶ τοῦ Σεβήρου, γ) τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Γαΐου ἐν 2 βιβλίοις· δ) τοῦ Παύλου τὰ ἀρέσκοντα (sententiae receptae) ἐν 5 βιβλίοις· ε) ἐκ τοῦ Κώδικος τοῦ Γρηγορίου 5 βιβλία (Τίτλ. 1—4 καὶ 13). ς) Ἐκ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ 2 τίτλους· ζ) τεμάχιόν τι τοῦ Παπινιανοῦ (liber I. Responsorum).

Θ) Ἐλάσσονος ἀξίας εἶναι τῶν ἀνατολικῶν Γότθων ὁ Κώδιξ Edictum Theodorici, (ἐν ἔτει 500 μ. Χ.), συγκείμενος ἐκ διατάξεων τοῦ Θεοδοσιείου Κώδικος, τῶν νεαρῶν Θεοδοσίου τοῦ Β'. καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ Γ'., ἐκ τῶν ἀρεσκόντων (sententiae) τοῦ Παύλου καὶ ἐκ τοῦ γρηγοριανοῦ Κώδικος. Ἴσως οἱ συντάκται αὐτοῦ ἐσυμβουλεύθησαν τὸ Breviarium.

Ι) Ἡ lex Romana Burgundiorum (ἢ Papian) καταρτισθεῖσα

ἐκ τοῦ θεοδοσιείου Κώδικος, τῶν μετ' αὐτὸν νεαρῶν, τῶν γνησίων εἰσηγήσεων τοῦ Γαΐου, τῶν ἀρεσκόντων τοῦ Παύλου, τοῦ γρηγοριανοῦ καὶ ἑρμογενιανοῦ Κώδικος. Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συντάξεώς του διαφωνοῦσιν οἱ νομομαθεῖς, τῶν μὲν παραδεχομένων τὸ ἔργον τετελεσμένον πρὸ τοῦ 472, τῶν δὲ μετὰ τὸ 517.

7. Αἱ συλλογαὶ ὅμως τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἀπετέλεσαν ἐπὶ πολὺ τὰς πηγὰς τῆς νομοθεσίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, διότι ὁ Ἰουστινιανὸς, καταστήσας διὰ τῶν ἐρανισμάτων καὶ συλλογῶν αὐτοῦ προσιτὰ εἰς πολλοὺς τὰ κείμενα τῶν συγγραφῶν τῆς ἀκμῆς τῆς τῶν ῥωμαίων νομοθεσίας καὶ ὀργανώσας ἐκ νέου τὰς ἐν τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἀλλαχοῦ νομικὰς σχολὰς, ἔδωκε νέαν ὥθησιν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξεργασίαν τοῦ δικαίου, αὕτη δὲ παρήγαγε, ζῶντος ἔτι τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ἱκανὸν ἀριθμὸν νομομαθῶν, οἵτινες διδάσκοντες, μεταφράζοντες καὶ ἑρμηνεύοντες εἰς τὴν ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἐπικρατοῦσαν τότε ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὰ λατινιστὶ γεγραμμένα καὶ ἐπομένως τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτα ἐκεῖνα νομοθετήματα, προήγαγον ὁπωσοῦν τὴν ἐπιστήμην. Ἐκ τῶν συγγραφῶν δὲ αὐτῶν, οἷον τῆς τοῦ Θεοφίλου ἑλληνικῆς παραφράσεως τῶν ἰουστινιανείων εἰσηγήσεων, τῶν τοῦ πανδέκτου καὶ τοῦ κώδικος παραφράσεων, παραγραφῶν καὶ περιλήψεων τοῦ Στεφάνου, τοῦ Κυρίλλου, τοῦ Δωροθέου, τοῦ Θαλελαίου καὶ ἄλλων ἀπηρτίσθη βραδύτερον περὶ τὰ τέλη τῆς ἐννάτης ἑκατονταετηρίδος τὸ τελευταῖον μέγα νομοθετικὸν ἔργον τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς, τὰ βασιλικὰ, ἅπερ νῦν ἔτι ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν νόμου. Ἡ εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν νόμων ἐπίδοσις αὕτη τῶν νομοδιδασκάλων τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος, ἡ περὶ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἐντελὴς ἐπικράτησις τοῦ ἑλληνισμοῦ (Κωνστ. Πορφυρογεννήτου περὶ θεμάτων σελ. 2 Mortreuil ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου τόμ. 1 σελ. 332) καὶ τὸ ἐντεῦθεν τοῖς πολλοῖς ἀκατάληπτον τῆς γλώσσης τῶν ἰουστινιανείων νομοθετημάτων ἐπήγαγον ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει κατάστασιν νομοθεσίας ὁμοίαν τῇ ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ· τὰ μὲν κείμενα τῶν νόμων δὲν ἐφηρμόζοντο, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἦσαν ἁπανταχοῦ ἐν χρήσει αἱ ἑλληνικαὶ αὐτῶν ἑρμηνεῖαι καὶ ἀναπτύξεις, ὥστε ἡ νομικὴ φιλολογία ἐξώθησε τὸν νόμον καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν αὐτοῦ.

8. Ἡ ἐπιστήμη ὅμως συνεπάγεται τὴν συζήτησιν καὶ τὴν ἐναντιοφωνίαν, κατὰ δὲ τὴν μετὰ τὴν 6ην ἑκατονταετηρίδα παρακμὴν τῆς ἐπιστήμης ἡ σπάνις τῶν βιβλίων καὶ ἡ ἔλλειψις κειμένων τοῦ νόμου, οὗτινος ἐλαχίστη ἐγίνετο χρῆσις ἐν τῷ πρωτοτύπῳ διὰ τὸ ἀκατάληπτον τῆς γλώσσης, ἐπήγαγον τοιαύτην σύγχυσιν καὶ ἀβεβαιότητα κατὰ τὴν ῥύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων, ὥστε ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος ἐπέστη ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδοθῇ ἐν τῇ ἐπικρατούσῃ γλώσσῃ συλλογὴ τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου πρὸς θεραπείαν τοῦ εἰρημένου κακοῦ· ὅθεν Λέων ὁ Ἴσαυρος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος ἐξέδοντο περὶ τὰ ἔτη 740—741 μ. Χ. ἑλληνιστὶ συλλογὴν τῶν στοιχείων τοῦ ἀστυκοῦ καὶ ποινικοῦ δικαίου ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἐκλογῆς τῶν νόμων, συγκειμένην ἐκ 18 τίτλων ἐκθέτοντες ὡς λόγον τῆς ἐκδόσεως τὰ ἑξῆς « Ὅθεν ταῖς τοιαύταις μερίμναις ἐνασχολούμενοι καὶ . . . . . ἐν πολλοῖς τε βίβλοις τὰ ὑπὸ τῶν προβεβασιλευκότων νενομοθετημένα γεγράφθαι γινώσκοντες καὶ τοῖς μὲν δυσδιάγνωστον τὸν ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον νοῦν, *τοῖς δὲ καὶ παντελῶς ἀδιάγνωστον* καὶ μάλιστα τοῖς ἔξω τῆς θεοφυλάκτου καὶ βασιλίδος ἡμῶν πόλεως εἰδότες τυγχάνοντα, μετακαλεσάμενοι Νικήταν τὸν ἐνδοξότατον πατρίκιον . . . . πάσας τὰς αὐτῶν βίβλους συναθροισθῆναι παρ' ἡμῖν ἐκελεύσαμεν, καὶ πάσας . . . . ἀνακρίναντες . . . . τὰς κρίσεις καὶ τὰς ποινὰς ἐν τῇδε τῇ βίβλῳ . . . . ἀναληφθῆναι ἁρμόδιον ἡγησάμεθα » κλπ.

Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἀναγγέλλεται μὲν ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου ὁρισμῶν, πράγματι ὅμως περιέχει σπουδαιοτάτας μεταῤῥυθμίσεις τοῦ δικαίου τοῦ γάμου, τῆς τῶν γονέων ἐξουσίας, τῆς ἐπιτροπείας, τῆς κηδεμονίας καὶ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νέων τῆς οἰκογενείας δογμάτων, ἅτινα εἶχε παραγάγει ὅ τε χριστιανισμὸς καὶ τὰ νέα ἐθνικὰ στοιχεῖα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἀλλὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ κῦρος τοῦ ἐγχειριδίου τούτου δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ· τὸ μῖσος ὅπερ ἐπέσυρον καθ' ἑαυτῶν οἱ συντάξαντες αὐτὸ βασιλεῖς καθὸ εἰκονομάχοι, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαρκὲς τοῦ ἔργου, ἐπήγαγον κατὰ μικρὸν τὴν ἔκπτωσιν τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Οἱ δὲ νομοδιδάσκαλοι ἀνέτρεχον πά-

λιν εἰς τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Ἐν τούτοις ὅσῳ παρήρχετο ὁ χρόνος τοσοῦτον ηὔξανεν ἡ διὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν νόμων μὴ θεραπευθεῖσα, ὡς εἴρηται, ἀνάγκη νὰ συνταχθῇ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν πληρεστέρα συλλογὴ τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, νὰ καταργηθῶσι ῥητῶς οἱ εἰς ἀχρησίαν περιπεσόντες καὶ νὰ λυθῶσιν αἱ ἐκ τῶν κατὰ μικρὸν ἐπιγενομένων τροποποιήσεων ἀναφυεῖσαι ἀντιφάσεις τῶν νεωτέρων νόμων πρὸς τὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογάς.

9. Τὴν ἀνάγκην ταύτην σκοπῶν νὰ θεραπεύσῃ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν συγγραφῶν τῆς σχολῆς τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος τὰς χρησίμους εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἑλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, θέτων ἐκ μέσου τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκείναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπηρχαιωμένα αὐτῶν στοιχεῖα καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους (Mortreuil, Τόμ. 2 σελ. 19).

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ πλάτους τῶν νόμων δὲν προέβαινε ταχέως ἐδημοσίευσε μεταξὺ τοῦ ἔτους 870 καὶ 878 τὸν *Πρόχειρον νόμον*, τοὐτέστιν ἑλληνιστὶ συντεταγμένην ἐπιτομὴν τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος, τῶν Νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καί τινων ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἣν ῥητῶς κατήργησε διὰ τοῦ *προχείρου* τούτου νόμου. Ἡ Ἀνακάθαρσις *τῶν νόμων*, ὡς ὠνομάσθη ἡ ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, ἐπερατώθη ἐν ἔτει 884 καὶ ἐδημοσιεύθη εἰς 40 βιβλία. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῆς ἐξεδόθη ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἔκδοσις τοῦ ἐγχειριδίου τοῦ προχείρου, ἐπιδιορθωθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνακαθάρσεως τῶν νόμων καὶ ὀνομασθεῖσα *Ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου*. *Ἡ Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων* ἡ ὑπὸ τοῦ Βασιλείου ἐκδοθεῖσα εἶχε βεβαίως ἐλλείψεις, ὡς πρώτη ἀπόπειρα τῆς συντάξεως τοσοῦτον περιεκτικοῦ νομοθετήματος. Διὰ τοῦτο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων ὁ σοφὸς ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ δεύτερον τὴν ἀνακάθαρσιν τῶν νόμων, ἔπραξε δὲ τοῦτο διαιρέσας τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν εἰς 60 βιβλία καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασι-*

λικά· ἐξεδόθη δὲ αὕτη τέσσαρα ἢ πέντε ἔτη πρὸ τοῦ 911 ἔτους, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Λέων, διότι ἐδημοσιεύθη καὶ ἐπ' ὀνόματι Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν ἔτει 905, ὥστε πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ δημοσίευσις ἐγένετο κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς γεννήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, ὅτε ἐδόθη εἰς αὐτὸν ὁ τίτλος τοῦ Αὐγούστου.

Τὸ νομοθετικὸν τοῦτο ἔργον κατηρτίσθη ἐκ τῶν ἑλληνικῶν παραφράσεων τῆς ἰουστιανείου νομοθεσίας τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νομομαθῶν τῆς ς'. καὶ τῆς ζ'. ἑκατονταετηρίδος.

Αἱ παραφράσεις αὗται ἀπετέλουν τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν, τὰ δὲ εἰς αὐτὰς σχόλια, τὴν ἐπίσημον, οὕτως εἰπεῖν, ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου. Τὰ σχόλια ταῦτα εἶναι δύο εἰδῶν· τὰ παλαιὰ [παραγραφαὶ τῶν παλαιῶν] τῶν χωρίων τοῦ Πανδέκτου ἐλήφθησαν ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Κυρίλλου, τοῦ Στεφάνου, τοῦ Δωροθέου, τοῦ Ἀνωνύμου, τοῦ Ἐναντιοφανοῦς κλπ. τῶν δὲ τοῦ Κώδικος ἐκ τῶν συγγραφῶν τοῦ Θαλελαίου, τοῦ Θεοδώρου, τοῦ Ἀνατολίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου, τῶν δὲ Νεαρῶν ἐκ τῶν ἐπιτομῶν τοῦ Θεοδώρου, ἴσως δὲ καὶ τοῦ Ἀναστασίου καὶ τοῦ Φιλοξένου.

Τῶν σχολίων τούτων διακριτέον τὰ νέα (νέαι παραγραφαὶ) ἐκ πηγῶν μεταγενεστέρων τῶν βασιλικῶν, λ. χ. ἐκ νεαρῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν, ἐκ τῆς Πείρας, ἐκ συγγραφῶν Εὐσταθίου τοῦ ῥωμαίου, Λέοντος Γαριδᾶ (1060), Πατσοῦ, (μετὰ τὸ 1080), Ἰωάννου Νομοφύλακος (μετὰ τὸ 1100), Καλοκύρου Σήξτου, Γρηγορίου Δοξαπατρῆ (1118—1143), Ἁγιοθεοδωρίτου (μετὰ τὸ 1150). Τὰ σχόλια ταῦτα ἐπεξειργάσθη καὶ συνέλεξε περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος ὡς ἑρμηνείαν τῶν βασιλικῶν μαθητής τις τοῦ Μ. Ἁγιοθεοδωρίτου.

10. Τὰ νομοθετικὰ ταῦτα ἔργα τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Λέοντος ἀνήρεσαν μὲν ἐντελῶς τὰ ὑπὸ τῶν Ἰσαύρων νομοθετηθέντα, δὲν φαίνεται ὅμως ὅτι ἀφήρεσαν καὶ πᾶν κῦρος ἀπὸ τῶν ἰουστινιανείων νομοθετημάτων, διότι ἐξ ὑπομνήματος (ὅρα ἀριθμ. 12. στοιχ. ιά. 1.) συντεταγμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν Γ'. ἑκατονταετηρίδα ὑπὸ δικαστοῦ τινος περὶ ὑποθέσεως συζητηθείσης ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἐν ᾧ συνεδρίαζε, συνάγεται ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν ἐλογίζετο σπουδαιότατον βοήθημα πρὸς

ἀναπλήρωσιν τῶν διὰ τὸ συνοπτικώτερον τῶν βασιλικῶν ἐνιαχοῦ αὐτοῖς ὑπαρχουσῶν ἐλλείψεων. Ταῦτα δὲ κατίσχυον τῶν συλλογῶν ἐκείνων τότε μόνον, ὅταν ἀντέφασκον προδήλως πρὸς αὐτὰς, ἢ περιεῖχον νεωτέρας διατάξεις τροποποιούσας τοὺς ὁρισμοὺς ἐκείνων.

Περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς ἑνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχε ῥωμαϊκὸν μόνον τὸ ὄνομα, οὖσα κατὰ τὰ λοιπὰ ἑλληνικὸν κράτος, οἱ νομοδιδάσκαλοι παρήτησαν τὴν μελέτην καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν ἐφαρμόζοντες μόνα τὰ βασιλικὰ, ὥστε αἱ συλλογαὶ ἐκεῖναι ἀπολέσασαι πᾶν πρακτικὸν κῦρος ἐλογίζοντο ἱστορικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου. Τοῦτο μαρτυρεῖ οὐ μόνον τὸ νομικὸν πόνημα τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλιάτου (ἴδε κατωτέρω ἀριθ. 12. στοιχ, ιδ'.), ἀλλὰ καὶ τοῦ Βαλσαμῶνος ἡ ἑρμηνεία εἰς τὸν Νομοκάνονα τοῦ Φωτίου ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Κομνηνοῦ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδος. (Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ Σύντ. τόμ. 1 σελ. 31, 52 καὶ ἑπ. Leunclavii Jus Graecoromanum II. σελ. 92—93. Biener Gechichte der Novellen σ. 213, 214.)

11. Τὸ οὐσιωδέστερον μετὰ τὰ βασιλικὰ νομοθετικὸν ἔργον τῆς ἐποχῆς ταύτης εἶναι αἱ 113 Νεαραὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος περὶ διαφόρων ἀντικειμένων. Ἡ συλλογὴ αὐτῶν περιελήφθη εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν (τοῦ Corpus juris civilis), ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς ις'. ἑκατονταετηρίδος.

Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθεῖσαι Νεαραὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων μέχρι Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, περιλαμβανομένου καὶ αὐτοῦ, συνελέχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἔτει 1857 εἰς τόμον ἕνα ὑπὸ τοῦ ἀκαμάτου ἐρευνητοῦ καὶ ἑρμηνέως τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου Ἐδουάρδου Ζαχαρίου τοῦ Λιγγενθάλ.

12. Ἐκτὸς τῶν νομοθετικῶν τούτων ἔργων περιεσώθησαν ἡμῖν καὶ διάφορα ἄλλα νομικὰ συγγράμματα, περιέχοντα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰ στοιχεῖα τοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των ἰσχύοντος δικαίου. Ἐξ αὐτῶν ἓν μόνον ἀνήκει πιθανώτατον εἰς τὴν μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ Ἡρακλείου ἐποχὴν (565—641), αἱ Ῥοπαὶ, ἡ πραγματεία περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν ἀποδιδομένη κοινῶς, ἀλλ' ἐσφαλμένως, εἴς τινα Εὐσταθιον, καθηγητὴν ἐν Κωνσταντι-

νουπόλει. Τὸ ἔργον εἶναι συλλογὴ τῶν χωρίων τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας τῶν πραγματευομένων περὶ χρόνων καὶ προθεσμιῶν. Ἡ τελευταία καὶ πληρεστέρα ἔκδοσις τοῦ πονήματος τούτου εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐδουάρδου Ζαχαρίου τοῦ Λιγγενθὰλ ἐν ἔτει 1836 δημοσιευθεῖσα.

Πάντα τὰ λοιπὰ νομικὰ συγγράμματα χρονολογοῦνται ἀπὸ τῆς Ι'. ΙΑ'. ΙΒ'. ΙΓ'. ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος, ὅτε τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ υἱοῦ του Λέοντος αἱ νομοθετικαὶ ἐργασίαι ἀνεζωπύρησαν κατά τι τὴν μελέτην καὶ ἐξεργασίαν τοῦ δικαίου.

Ταῦτα εἰσίν·

α) Ἡ διὰ προσθηκῶν καὶ μεταθέσεων τροποποιηθεῖσα ἐκλογὴ τῶν Ἰσαύρων (ecloga privata) καὶ ἡ τὸ δεύτερον ἐπηυξημένη ἔκδοσις αὐτῆς (ecloga privata aucta) συνταχθεῖσαι πιθανώτατον περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ι'. ἑκατονταετηρίδος.

β) Ἡ ἐκλογὴ νόμων τῶν ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων, ἢ ἐπιτομὴ τῶν νόμων, διηρμοσμένη ἐν ἔτει 920 εἰς ν' τίτλους ἐκ τῶν ἑλληνικῶν παραφράσεων τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, καὶ ἐκ τοῦ προχείρου. Ὁ Ζαχαρίας Λιγγενθὰλ ἐξέδοτο ΚΓ'. τίτλους αὐτῆς ἐν ἔτει 1856.

γ) Ἡ ἐπιτομὴ τῶν νόμων τοῦ Βασιλέως κυροῦ Λέοντος, ἥτις εἶναι συγχώνευσις τοῦ Προχείρου καὶ τῆς Ἐπαναγωγῆς· ἡ ἐπιτομὴ αὕτη, πιθανώτατον συνταχθεῖσα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ι' ἑκατονταετηρίδος, εἶναι εἰσέτι ἀνέκδοτος.

δ) Τὸ ἐκ τῆς ἐπιτομῆς τῶν νόμων, (στοιχ. β') καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ τροποποιημένῃ ἐκλογῇ (στοιχ. ά) κατάταξιν τῶν τίτλων πιθανῶς κατὰ τὴν Ι'. ἑκατονταετηρίδα καταρτισθὲν ἐράνισμα, εἰς ὃ προσετέθη τὸ προοίμιον τοῦ προχείρου καὶ διατάξεις ἀλλότριαι πρὸς τοὺς βυζαντινοὺς νόμους, γερμανικῆς, σλαβικῆς, ἢ μωαμεθανικῆς καταγωγῆς, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα ecloga ad prochiron mutata.

ε) Ἡ διὰ προσθήκης τινῶν ὁρισμῶν τῆς Ἐπαναγωγῆς καὶ τῆς Ἐπιτομῆς τῶν νόμων ἐπηυξημένη ἔκδοσις τοῦ Προχείρου νόμου.

ς) Δεκατρεῖς τίτλοι τῆς Ἐπαναγωγῆς προστεθέντες εἰς τὸν Πρόχειρον νόμον, καθὸ περιέχοντες τοὺς τροποποιοῦντας τὸ ἐπὶ τοῦ Προχείρου ἰσχύον δίκαιον ὁρισμούς.

ζ) Ἡ μετὰ σχολίων ἔκδοσις τῆς Ἐπαναγωγῆς, ἐκδοθεῖσα ἐπὶ Λέοντος τοῦ σοφοῦ (886—912 μ. Χ.)

η) Ἡ διὰ προσθήκης ἀποσπασμάτων τοῦ Προχείρου καὶ τῶν Βασιλικῶν καὶ ἄλλων διατάξεων ἐπηυξημένη Ἐπαναγωγὴ ἐπὶ Κωνστίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (910—957 μ. Χ.).

θ) Ἡ Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν, γνωστὴ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν Synopsis major· αὕτη ἐστὶ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν ἐπιτομὴ τῶν Βασιλικῶν μετὰ παραπομπῶν εἰς τὰ συναφῆ καὶ τὸ κείμενον ἀναπτύσσοντα χωρία αὐτῶν, μετὰ παραρτήματος (ὅπερ ἀπωλέσθη), περιέχοντος κατ' ἐπιτομὴν Νεαρὰς τοῦ Ῥωμανοῦ Ληκαπηνοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ ἄλλων αὐτοκρατόρων, ὡς καὶ ἀποσπάσματα νομικῶν συγγραφῶν. Ἡ Σύνοψις αὕτη συνετάχθη περὶ τὸ 969 ἔτος. Ὡς παράρτημα αὐτῆς ἀπαντᾶται

ι) Ἡ Ἐκλογὴ τῶν Νεαρῶν Λέοντος τοῦ εὐσεβοῦς Βασιλέως ἐν κεφ. νς'. περιέχουσα τὰς σπουδαιοτέρας νεαρὰς τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ἄνευ τῶν προοιμίων καὶ τῶν αἰτιολογιῶν αὐτῶν. Ἡ ἐπιτομὴ αὕτη, πιθανώτατον συνταχθεῖσα περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον καθ' ὃν καὶ ἡ σύνοψις τῶν βασιλικῶν, εἶναι εἰσέτι ἀνέκδοτος.

ια) Μονογραφίαι περί τινων ζητημάτων τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ὡς

Ι) Ἡ Μελέτη περὶ ψιλῶν συμφώνων, πραγματεία συντεταγμένη κατὰ τὴν Ι'. ἑκατονταετηρίδα, ἢ τὸ πολὺ περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος, δι' ἧς ἀποδεικνύεται ὅτι τῶν βασιλικῶν τὸ ἐνιαχοῦ ἐλλιπὲς δύναται ν' ἀναπληρωθῇ ἐκ τοῦ Πανδέκτου. (Θέμιδ. Γ'. σ. 352 καὶ ἑπ.)·

ΙΙ) Τρακτάτον περὶ ἐνυποθήκων καὶ προσωπικῶν δανείων, ἤτοι ἀνυποθήκων, συνταχθὲν πρὸ τοῦ τέλους τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος μικρὸν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Βασιλικῶν (Θέμιδ. Ε. σ. 365 καὶ ἑπ.)·

ΙΙΙ) Περὶ ἐνοχῶν καὶ ἀγωγῶν· καὶ ἄλλαι ἧττονος λόγου ἄξιαι, περὶ ὧν πρβ. Ζαχαρίαν Hist. juris Graecorom. §. 41, 43, 50. Mortreuil τόμ. δ'. σ. 456—474, τόμ. γ'. σ. 322—336.

ιβ) Πεῖρα (ὅπερ ἐστὶ νομολογία), ἤγουν διδασκαλία ἐκ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου Κυροῦ Εὐσταθίου τοῦ Ῥωμαίου. Ἡ πραγματεία αὕτη εἶναι συλλογὴ ἀποφάσεων τοῦ ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑδρεύοντος ἀνωτέρου δικαστηρίου. Ὁ συγγρα-

φεὺς ἦτο βεβαίως δικαστὴς ἡ πάρεδρος αὐτοῦ· ἐνίοτε δὲ, ἐπὶ τῶν δικῶν ἃς ἀναφέρει, παρατίθησι καὶ τὴν ἰδίαν δόξαν, ἀντιτάσσων αὐτὴν εἰς τὴν τοῦ προϊσταμένου τοῦ δικαστηρίου· τοῦ πονήματος τούτου, συνταχθέντος περὶ τὰ μέσα τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος, μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Ἀργυροπούλου, ἐποιήσατο χρῆσιν καὶ ὁ Ἀρμενόπουλος κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς Ἐξαβίβλου αὐτοῦ.

ιγ) Ἡ σύνοψις τῶν νόμων Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ φέρουσα συνήθως τὸν ἑξῆς τίτλον· Τοῦ σοφωτάτου Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ καὶ ὑπερτίμου σύνοψις τῶν νόμων διὰ στίχων ἰάμβων καὶ πολιτικῶν πρὸς τὸν βασιλέα Καίσαρα Μιχαὴλ τὸν Δούκαν ἐκ προστάξεως τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ βασιλέως.

Τὸ πόνημα τοῦτο, καταρτισθὲν μικρὸν μετὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος καὶ περιλαμβάνον πλήρη πραγματείαν τοῦ τότε ἰσχύοντος δικαίου, εἶναι σπουδαιότατον μνημεῖον τῆς νομικῆς φιλολογίας κατὰ πολλὰ, ἰδίως δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὡς πηγὰς τοῦ δικαίου ἐν γένει ἀναφέρει καὶ τὰς ἰουστινιανείους συλλογὰς, πλὴν τῶν εἰσηγήσεων, εἰς ἃς ἀποδίδει ἱστορικὴν μόνον σπουδαιότητα, ἀλλ' ὀνομάζων τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ πηγὰς τοῦ δικαίου θεωρεῖ αὐτὰς προδήλως ὡς βοηθήματα τῆς ἑρμηνείας τῶν Βασιλικῶν, ἀναπληροῦντα μὲν τὰς ἐκ τῆς ἐλλιποῦς παραφράσεως ἐλλείψεις αὐτῶν, οὐδὲν δὲ ἔχοντα κῦρος περὶ θεμάτων ἄλλως ῥυθμισθέντων ὑπὸ τῶν μετὰ τὴν ς' ἑκατονταετηρίδα νομικῶν ὁρισμῶν. Ἡ τελευταία τοῦ πονήματος τούτου ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ Kuenel ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῶν auctores Graeci minores.

ιδ) Πόνημα νομικὸν Μιχαὴλ Ἀνθυπάτου καὶ κριτοῦ Ἀτταλειά(ώ)του, ὅπερ ἐστὶ σύνοψις τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, καταρτισθεῖσα κυρίως ἐκ τῶν Βασιλικῶν μετὰ παραρτήματος, περιέχοντος συνόψεις τῶν νεαρῶν Λέοντος τοῦ σοφοῦ καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ μέχρις Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ ἀποσπάσματα χωρίων τῶν Βασιλικῶν καὶ ἄλλων διατάξεων. Τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν οὐδεμίαν ποιεῖται χρῆσιν ὁ συγγραφεὺς, ἂν καὶ δὲν δύναται εὐλόγως νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἠγνόει αὐτάς· καὶ ἐκ τῶν νεαρῶν δὲ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου παρατίθησι μόνας τὰς ἐν τοῖς βασιλικοῖς περιληφθείσας, ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι τὰς ἰουστινιανείους συλλογὰς ἐθεώρει στε-

ρημένας πρακτικοῦ κύρους. Τὸ ἔργον τοῦτο, οὗτινος τὴν συνεχῆ χρῆσιν μαρτυροῦσι τὰ πολλὰ αὐτοῦ χειρόγραφα, κατηρτίσθη ἐν τῇ ιά. ἑκατονταετηρίδι· πιθανώτατα δὲ εἶναι νεώτερον τοῦ προηγηθέντος, διότι ἐν τούτῳ καταφαίνεται ἡ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ἐκείνην ἐπικρατήσασα δόξα, ὅτι πρακτικὸν κῦρος εἶχον μόνα τὰ Βασιλικὰ καὶ αἱ μετ' αὐτὰ ἐκδοθεῖσαι διατάξεις. Ἡ μόνη ἔκδοσις τοῦ πονήματος τούτου εἶναι ἡ τοῦ Treher ἐν τῇ Γραικορωμαϊκῇ συλλογῇ αὐτοῦ.

ιε) Οἱ νεώτεροι σχολιασταὶ τῶν Βασιλικῶν, οἱ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἐπεξεργασθέντες, ἑρμηνεύσαντες, σχολιάσαντες καὶ συνδυάσαντες πρὸς ἄλληλα τὰ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς περιληφθέντα στοιχεῖα τοῦ δικαίου· τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω, γενομένου λόγου περὶ τῶν νέων σχολίων τῶν Βασιλικῶν.

ις) Τιπούκειτος, ἢ εὑρετήριον τῶν Βασιλικῶν, περιέχον συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν τίτλων καὶ τῶν σπουδαιοτέρων κεφαλαίων αὐτῶν μετὰ τῶν συναφῶν χωρίων. Τὸ ἔργον εἶναι σπουδαῖον κατὰ τοῦτο, ὅτι περιέχει τὸ σύνολον τῶν Βασιλικῶν, ὧν τὸ πρωτότυπον δὲν περιεσώθη πλῆρες. Ὁ συντάκτης τοῦ πονήματος τούτου ἦτο μαθητὴς τοῦ νομομαθοῦς Γαριδᾶ, συγχρόνου τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα (1059—1067), ὅθεν εὐλόγως συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο συνετάχθη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ιϐ'. ἑκατονταετηρίδος.

ιζ) Νόμων παρεκβολὴ ἐκ τῶν Βασιλικῶν μετὰ ἐξηγήσεων καὶ σχολίων, ἤτοι σύνοψις τῶν δέκα πρώτων βιβλίων τοῦ νομοθετήματος τούτου μετὰ ἑρμηνειῶν, συνταχθεῖσα περὶ τὰ μέσα τῆς ιϐ'. ἑκατονταετηρίδος (1142 μ. Χ.).

ιη) Ἡ λεγομένη Μαρκιανὴ ἐπιτομὴ (διότι τὸ χειρόγραφον εὑρίσκεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῆς Ἐνετίας). Τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι λίαν αὐθαίρετος συλλογὴ τῶν τῆς Ἐκλογῆς, τοῦ Προχείρου, τῆς Ἐπαναγωγῆς καὶ τῆς Ἐπιτομῆς (στοιχ. 4) περιεχομένων, συνταχθὲν ἐν ἔτει 1175· εἶναι δὲ εἰσέτι ἀνέκδοτον πλὴν τῶν ἐπιγραφῶν τῶν τίτλων αὐτοῦ.

ιθ) Ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς ιγ'. ἑκατονταετηρίδος γενομένη μετασκευὴ τοῦ Προχείρου μετὰ προσθήκης πολλῶν διατάξεων τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου καὶ Ἐμμανουὴλ Κομνηνοῦ, οὐκ ὀλίγων χωρίων ἐκ

τῶν Βασιλικῶν καὶ τῆς σχολιασθείσης Ἐπαναγωγῆς. Μέρη μόνον τοῦ ἐγχειριδίου τούτου ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦ νῦν ὑπὸ Ζαχαρίου (Πρόχ. νόμος σ. CLVI—CLXXXI).

κ) Αἱ κατὰ τὴν ιά. καὶ ιβ΄. ἑκατονταετηρίδα γενόμεναι ἐπιθεωρημέναι καὶ ἐπηυξημέναι ἐκδόσεις τῆς συνόψεως τῶν Βασιλικῶν. Τὰ πονήματα ταῦτα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ K. Labbai καὶ τοῦ Οὐίττε.

κα) Τὸ Μικρὸν κατὰ στοιχεῖον καὶ synopsis minor καλούμενον, συγγραφὴ περιέχουσα κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τὴν ἐν τῷ πονήματι τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου (στοιχ. ιδ΄.) κατατεταγμένην ὕλην μετά τινων προσθηκῶν ἐξ ἄλλων πηγῶν καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ δικαίου τῶν ἐθίμων τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας· συνετάχθη δὲ πιθανώτατα περὶ τὰ μέσα τῆς ιγ΄. ἑκατονταετηρίδος.

13. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἰδιωτικῶν περὶ δικαίου πονημάτων ὑπάγεται καὶ ἡ παρ' ἡμῖν ἰσχὺν νόμου ἔχουσα Ἐξάβιβλος Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου. Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο εἶναι τὸ ἔσχατον ὁπωσοῦν σπουδαῖον ἔργον τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ, δικαστὴς ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀναφέρει, ὅτι περιῆλθεν εἰς χεῖράς του βιβλίον νόμων συνταχθὲν πάλαι ποτὲ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος, πρόχειρον καλούμενον, ἠγάλλετο δὲ ἐκ προοιμίων ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει αὐτοῦ, διότι οἱ συντάκται αὐτοῦ ἀνέφερον, ὅτι κατήρτισαν αὐτὸ ἐξ ἑκάστου βιβλίου τῶν νόμων καὶ ὅτι οὐδὲν παρέλιπον ὅσα τοῖς πολλοῖς ἐν γνώσει καθίστασθαι δίκαιον. Δῆλον, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος προχείρου τῶν αὐτοκρατόρων Βασιλείου, Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος· καὶ ὅμως (ἐξακολουθεῖ ὁ Ἀρμενόπουλος) διελθὼν αὐτὸ ἐπείσθη, ὅτι οἱ συντάκται οὐδόλως ἐξεπλήρωσαν τὴν ὑπόσχεσιν αὐτῶν, διότι πολλὰ μὲν καὶ ἀναγκαῖα παρέλειψαν, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐπραγματεύθησαν τοσοῦτον ἐπιτόμως καὶ ἐλλιπῶς, ὥστε ὁ Ἀρμενόπουλος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ πληρώσῃ τὰ χάσματα τοῦ προχείρου, ἀπεργαζόμενος τελειοτέραν ἐπιτομὴν τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου· προστίθησι δὲ, ὅτι πρὸς σύνταξιν τῆς ἐπιτομῆς ταύτης διῆλθε·

1) Τὸ πλάτος τῶν νόμων (τὰ Βασιλικά),

2) Τὰς μεταγενεστέρας Νεαράς, πρὸ πάντων Λέοντος τοῦ σοφ

φοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (912—961), Ῥωμανοῦ τοῦ Α΄. Ῥωμανοῦ τοῦ Γ΄. (961—963), Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ κλπ.

3) Τὰ Ῥωμαϊκὰ τὰ Μαγίστρου, ἢ τὴν Πεῖραν, (στοιχ. ιβ΄.).

4) Τὰ Ἐπαρχιακὰ (ἤτοι τὴν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀσκαλωνίτου γενομένην συλλογὴν τῶν διαταγμάτων τῶν ἐπάρχων τῆς πόλεως), καὶ

5) Τῶν προχείρων τὰ κάλλιστα.

Τὸ πρόχειρον τοῦτο τοῦ Ἀρμενοπούλου συνετάχθη ἐν ἔτει 1345 μ. Χ. ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Ε΄. τοῦ Παλαιολόγου.

Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς Ἐξαβίβλου λόγους τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὗτος εἶχεν ὡς πρώτην βάσιν κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς τὰ Βασιλικὰ, τὰ ὁποῖα ὀνομάζει πλάτος τῶν νόμων. Αὐτὴ ὅμως ἡ Ἐξάβιβλος πείθει ἡμᾶς, ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς ὁ Ἀρμενόπουλος οὐδόλως ἐχρήσατο τοῖς βασιλικοῖς, ἀλλὰ μόνῃ τῇ συνόψει αὐτῶν (στοιχ. θ΄.), διότι ἅπαντα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Ἐξαβίβλου τὰ περιέχοντα διατάξεις τῶν Βασιλικῶν εἰσὶ κατὰ λέξιν ἐξηγμένα ἐκ τῆς συνόψεως (1).

Ἡ τελευταία πληρεστέρα ἔκδοσις τῆς Ἐξαβίβλου εἶναι ἡ ἐν Λειψίᾳ ἐν ἔτει 1851 ὑπὸ τοῦ Γουστάβου Ἐρνέστου Ἀϊμβὰχ γενομένη, πλεονεκτοῦσα τῶν λοιπῶν κατὰ πολλὰ, ἰδίως ὅμως καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι περιέχει τὰς πολυτίμους παραθέσεις τῶν παραλλήλων χωρίων τῶν Βασιλικῶν καὶ τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν.

14. Ἐκθέσαντες περὶ ἑκάστης τῶν εἰρημένων συλλογῶν τῶν νόμων κατ' ἰδίαν τὰ πρὸς διάγνωσιν αὐτῶν ἀναγκαῖα, ἴδωμεν νῦν διὰ τίνα λόγον παρατίθενται αὗται ὡς πηγαὶ τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος ἀστυκοῦ δικαίου.

Αἱ χῶραι, αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ νέον βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ὑπετάχθησαν ὡς γνωστὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν ἔτει 145 π. Χ. διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἀχαϊκῆς ὁμοσπονδίας καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Μομμίου ἁλώσεως τῆς Κορίνθου. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν ἐκυβέρνησαν ἐκ-

(1) Ὅρα τὴν ἀπόδειξιν τοῦ θέματος τούτου καὶ ἐν γένει τὴν ἀκριβῆ ἀνάλυσιν τῶν στοιχείων τῆς ἐξαβίβλου ἐν Καλλιγᾷ Σύστημα τοῦ Ῥ. Δ. Β΄. ἔκδ. Τόμ. Α. σ. 43 καὶ ἑπ. Λεπτομερέστεραι δὲ περὶ τῆς ἐξαβίβλου πληροφορίαι εὑρηνται ἐν τῷ εὑρετηρίῳ τῆς Ἑλληνικῆς νομολογίας τοῦ Ν. Ἰωαννίδου, Θέμιδος Παράρτ. τόμ. 3. σελ. 26 καὶ ἑπ.

τοτε τὰς χώρας ταύτας ὡς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐπέτρεψαν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα νὰ διοικῆται ὑπὸ ἰδίων ἀρχῶν καὶ δι' ἰδίων νόμων. Ἡ κυρίως Ἑλλὰς κατέστη ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην διακριτέον τὰς πόλεις, ὅσαι διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, (ἀναφέρονται δὲ αὗται ἐν τῇ πραγματείᾳ περὶ τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολιτεύματος τῶν Ῥωμαίων τῇ δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Θέμιδι τόμ. 2 σελ. 346 σημ. 16) ἀπὸ τὰς πόλεις ὅσαι ἀπετέλεσαν μέρος ἄμεσον τῆς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας.

Εἰς τὰς τελευταίας ταύτας εἰσήχθη πιθανώτατον ἔκτοτε ὁ ρωμαϊκὸς νόμος· ὑπάρχουσι δὲ καὶ τεκμήρια περὶ τούτου. Ὁ Φιλόστρατος ἐν τῷ βίῳ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως VII, 42, διηγεῖται ὅτι Μεσσήνιός τις μεταξὺ τοῦ 81 καὶ 96 ἔτους μ. Χ. ἐπὶ Δομιτιανοῦ εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν πατέρα του εἰς Ῥώμην διὰ νὰ σπουδάσῃ τὰ νομικὰ, ἄρα ἦτο χρήσιμος ἐν Μεσσηνίᾳ ἡ γνῶσις τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου· ἀλλαχοῦ δὲ ὁ αὐτὸς Φιλόστρατος ἐν τῷ αὐτῷ βίῳ V, 36, λέγει, ὅτι ὁ Ἀπολλώνιος συνεβούλευε μεταξὺ ἄλλων τὸν βασιλέα Οὐεσπασιανὸν [69—79 π. Χ.] νὰ στέλλῃ εἰς Ἀχαΐαν ἀνθυπάτους καὶ πραίτορας γνωρίζοντας τὴν ἐγχώριον γλῶσσαν, διότι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὑπῆρξεν ἐν Πελοποννήσῳ ἀνθύπατος μὴ δυνάμενος νὰ ἐξηγηθῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς γλώσσης των, ὥστε ἠπατᾶτο ὑπὸ τῶν συνέδρων (assessores), καπηλευόντων τὰς δίκας.

Εἰς τὰς αὐτονόμους πόλεις διετηρεῖτο βέβαια τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, καὶ ὁσάκις ἐπενέβαινεν ὁ ρωμαῖος νομοθέτης, πάλιν ὡς βάσιν ἐλάμβανε τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον. Ὁ Εὐσέβιος, ἐν τῷ ἕκτῳ ἔτει τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ βασιλείας, ἄρα τῷ 123 μ. Χ., λέγει, Hadrianus Atheniensibus leges petentibus (οἵτινες ἐζήτουν νόμους) ex Draconis et Solonis reliquorum libris jura composuit (ὁ Ἀδριανὸς συνέταξε διὰ τοὺς Ἀθηναίους κατ' αἴτησιν αὐτῶν νόμους ἐκ τῶν τοῦ Δράκοντος καὶ Σόλωνος περισωθέντων νομοθετημάτων). Καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐξέλιπον τὰ τελευταῖα ἴχνη τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου μεταξὺ τοῦ τέλους τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος (ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἀλαρίχου) καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 5ης μ. Χ. διότι ἐπὶ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου (περὶ τὰ μέσα τῆς 5ης ἑκατονταε-

τηρίδος) γράφει ὁ ἐπίσκοπος Κύρου Θεοδώρητος, ὅτι ἀργοῦσιν ἐν Ἀθήναις πᾶσαι αἱ Ἀρχαὶ ὅσαι ὑπῆρχον αὐτόθι ἐπὶ τῆς αὐτονομίας τῆς πόλεως, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις ἔκλεισε τὰς ἐν Ἀθήναις σχολὰς, φαίνεται ὅτι πᾶσα σκιὰ αὐτονομίας ἐξέλιπε, καὶ ἡ κυρίως Ἑλλὰς ἠκολούθει τοῦ λοιποῦ τὴν τύχην τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, ὡς μέρος αὐτοῦ. Οὕτω λοιπὸν εἰσήχθη κατὰ τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα εἰς ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤρξατο νὰ ἐξελληνίζεται, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω. Ὅθεν, ὅταν βραδύτερον Ἕλλην αὐτοκράτωρ, ὁ Μακεδὼν Βασίλειος, συνέταξεν ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ τὰς συλλογὰς ἐκείνας τῶν νόμων, ἐρανισθεὶς αὐτὰς ἐκ τῶν ἑλληνικῶν παραφράσεων καὶ ἑρμηνειῶν τῆς ἰουστινιανείου νομιθεσίας, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸ ἔργον αὐτοῦ ὡς ξένον νόμον ἐπιβληθέντα ὑπὸ ξένου κυριάρχου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς π. χ. ἐπεβλήθη εἰς πολλὰς γερμανικὰς χώρας ὁ γαλλικὸς κώδιξ.

15. Ἡ σχέσις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου πρὸς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἦτο μᾶλλον ἡ ἑξῆς. Τὸ δίκαιον ἐκεῖνο εἰσήχθη κατ' ἀρχὰς ὡς ξένος νόμος τοῦ κατακτητοῦ, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον εἰσδύσαν ἀπανταχοῦ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἐπικρατῆσαν ἐν αὐτῇ διὰ τῆς θρησκείας, τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τέλος καταλαβὸν τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἐπεξειργάσθη καὶ διεμόρφωσεν ἑλληνιστὶ τὸ δίκαιον ἐκεῖνο, ὥστε κατέστησεν αὐτὸ ἴδιον αὐτοῦ δίκαιον. Τοῦτο δὲ πράττοντες οἱ Ἕλληνες νομοδιδάσκαλοι τοῦ βυζαντινοῦ κράτους δὲν ὑπεῖκον τυφλῶς εἰς τὴν θέλησιν ξένου δυνάστου, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν περὶ τῆς τελειότητος τοῦ δικαίου ἐκείνου πεποίθησιν, ἀπαραλλάκτως, ὡς τὰ νεώτερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη ἐπεδόθησαν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τέχνης, θεωροῦντα αὐτὰς ὡς τὰ ἄκρα προϊόντα τῆς ἀνθρωπίνης εὐφυΐας, καὶ ἀμιλλώμενα νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς τελειότητος εἰς ὃν προήχθησαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οἱ κλάδοι οὗτοι τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Τὸ αὐτὸ συνέβη εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη καὶ ὡς πρὸς τὸν ῥωμαϊκὸν νόμον, ὃν ταῦτα ἀπεδέχθησαν ἀπὸ τῆς 12ης ἑκατονταετηρίδος, ὄχι διότι ἐπεβλήθη εἰς αὐτὰ ὑπὸ ξένου δυνάστου, ἀλλὰ διότι κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς τοῦ δικαίου ἐπιστήμης ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἦτο, κατὰ τὴν

κοινὴν αὐτῶν πεποίθησιν, τὸ τελειότερον προϊὸν τῆς τοῦ δικαίου ἐπιστήμης, χρήσιμον οὐ μόνον εἰς θεραπείαν τῶν τότε κοινωνικῶν αὐτῶν ἀναγκῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς προπαρασκευὴν τῆς περαιτέρω τοῦ δικαίου ἀναπτύξεως καὶ διαπλάσεως. Τὰ δὲ γεγονότα ταῦτα ἐξηγοῦνται εὐκόλως ἐκ τούτου, ὅτι ὡρισμένη ἐπιστήμη δύναται νὰ ἔχῃ ἐθνικὸν ἀντικείμενον, καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ νομικὴ, ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι ὡρισμένου ἔθνους κτῆμα, ζῶσα καὶ θνήσκουσα μετ' αὐτοῦ. Αἱ δι' αὐτῆς παραγόμεναι ἀλήθειαι δὲν ἐκλείπουσι μετὰ τοῦ ἔθνους ἐν ᾧ παρήχθησαν, ἀλλ' εἶναι ἀθάνατοι, εὑρίσκουσαι νέαν πατρίδα κατὰ πᾶσαν χώραν, ἐν ᾗ ἄρχει ἡ διάνοια.

16. Ἴδωμεν νῦν ποία ἦτο ἡ τύχη τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ἀπὸ τοῦ 1453, ὅτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος περιῆλθεν ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ὁ κατακτητὴς, διὰ λόγους ὧν ἡ ἔκθεσις δὲν ἀνήκει ἐνταῦθα, οὔτε ἠδύνατο, οὔτε ἤθελε νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅθεν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατακτηθέντας τὴν διατήρησιν τῆς θρησκείας, ἀπονέμων πολυειδῆ προνόμια εἰς τοὺς λειτουργοὺς αὐτῆς· ἐκτὸς ὅμως τῆς θρησκευτικῆς ταύτης ἀνεξαρτησίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διετήρησεν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ εἶδός τι πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἡ Ὀθωμανικὴ ἐξουσία, μὴ δυναμένη νὰ διατηρήσῃ εἰς ὑποταγὴν δι' οἰκείου στρατοῦ ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ ἀχανοῦς αὐτῆς κράτους, ἐπροσπάθησε νὰ κερδήσῃ ὑπὲρ ἑαυτῆς τοὺς μᾶλλον ἐπιφόβους κατοίκους τῶν ὀρέων τῆς Μακεδονίας, τῆς Αἰτωλίας, τῆς Ἀλβανίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Πελοποννήσου· ἔπραξε δὲ τοῦτο ἐπιτρέψασα τὴν ἀστυνομικὴν προστασίαν τῶν χωρῶν τούτων εἰς Ἕλληνας στρατηγοὺς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν τῶν Ἀρματωλῶν ἢ Καπητάνων. Ἐκτὸς τούτου αἱ ἑλληνικαὶ νῆσοι διετήρησαν καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐπί τινα χρόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ὅτε δὲ βραδύτερον ἀνεγνώρισαν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἔπραξαν τοῦτο λαβοῦσαι ἴδια προνόμια, ἤτοι συνομολογήσασαι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ μὴν ἔχωσι παρ' αὐταῖς ὀθωμανοὺς, ἀλλ' ἰδίους διοικητικοὺς καὶ δημοτικοὺς ἄρχοντας. Ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις, τινὲς μὲν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπισήμων οἰκογενειῶν διετηρήθησαν, ἄλλαι δὲ προήχθησαν κατὰ μικρὸν, ἀποκτήσασαι πλοῦτον καὶ ἐπιρροήν. Αἱ οἰκογένειαι αὗται ἀπετέλεσαν τὴν τάξιν

τῶν προεστώτων, οἵτινες ἐπίσης συνετέλεσαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, χρησιμεύοντες ὡς σύμβουλοι, δικασταὶ καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀναγνωριζόμενοι ὡς τοιοῦτοι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν (εὑρετήριον τῆς ἑλλ. νομολογίας Γ'. σ. 303—304). Εἶδος τοιούτων προεστώτων, ἀνωτέρων βέβαια κατὰ τὰ φῶτα καὶ τὴν ἐπιρροήν, ἦσαν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ παιδείᾳ καὶ πλούτῳ διαπρέποντες Ἕλληνες, οἵτινες, προαχθέντες κατὰ μικρὸν εἰς τὰ ἀνώτατα ὑπουργήματα παρὰ τῇ Ὀθωμανικῇ Κυβερνήσει συνετέλεσαν πολυειδῶς εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, προστατεύοντες καὶ προάγοντες πολυειδῶς τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι οἱ Ἕλληνες διετήρησαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἰδίαν διοίκησιν. Εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀναλγησία τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἥτις, καταφρονοῦσα τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν τοῦ δεδουλωμένου ἔθνους, καί τοι ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἑλλάδι, ἠναγκάζετο νὰ μεταχειρίζηται τοὺς πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς προεστῶτας, ἅμα δὲ καὶ τὸν ἀνώτερον κλῆρον ὡς ἑρμηνεῖς καὶ ἐκτελεστὰς πάσης διατάξεως, ὁρώσης τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ τόπου διοίκησιν. Ὅθεν οἱ προεστῶτες καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, καθὸ φυσικοὶ προστάται τοῦ λαοῦ, ἦσαν καὶ αἱρετοὶ αὐτοῦ κριταί, διαλύοντες τὰς μεταξὺ ὁμογενῶν καὶ ὁμοθρήσκων διαφοράς. Ὅ,τι δὲ μάλιστα παρεκίνει τοὺς Ἕλληνας ν' ἀποφεύγωσιν ὅσον τὸ δυνατὸν τὴν τουρκικὴν δικαιοδοσίαν ἦτο, ἐκτὸς τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀντιπαθείας, τὸ δαπανηρὸν τῆς τουρκικῆς διαδικασίας καὶ ὁ φόβος ὃν ἐνεποίει ἡ τουρκικὴ πλεονεξία, ἂν καθίστατο εἰς τοὺς Τούρκους γνωστὴ ἡ τῶν Χριστιανῶν περιουσία. Ἐνταῦθα δὲ καταφαίνεται ἡ ἰσχὺς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, καθ' ὃ οἱ ἀρχιερεῖς διέλυον ἀνέκαθεν ὡς αἱρετοὶ κριταὶ (διαιτηταὶ) τὰς τῶν πολιτῶν διαφοράς. Κ. (1. 4) 7. 8. 29 § 4. Ἐντεῦθεν ἐννοοῦμεν πόσην ἔκτασιν εἶχεν ἡ διαιτητικὴ ἐκείνη ἐξουσία, ἐνασκουμένη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων, παρακαθημένου αὐτοῖς πάντοτε συμβουλίου ἀνδρῶν ἐπισήμων ἔκ τε τοῦ κλήρου καὶ τῶν λαϊκῶν (Ἐγχ. πολ. δικονομ. ὑπὸ Β. Οἰκονομίδου, Τόμ. Α. § 11).

17. Ἐκτὸς δὲ τούτου οἱ ἐπίσκοποι εἶχον δυνάμει ῥητοῦ διατάγματος τοῦ Σουλτάνου, ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῶν γαμικῶν

καὶ τῶν περὶ διαθηκῶν διαφορῶν, αἱ δὲ περὶ τοιούτων ἀντικειμένων ἀποφάσεις ἐξεκαλοῦντο εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριάρχην καὶ τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον (1). Κατὰ τὰς ὑποθέσεις ταύτας τῆς τακτικῆς αὐτῶν δικαιοδοσίας εἶχον οἱ ἐπίσκοποι καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν. Δῆλον δὲ, ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι δικασταὶ καὶ σύμβουλοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους κατήρτιζον τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς συμβουλὰς των κατὰ τὸ ἀνέκαθεν ἰσχύον παρὰ τοῖς Ἕλλησι δίκαιον, τοιοῦτον δὲ ἦσαν τὰ ἔθιμα καὶ οἱ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων νόμοι κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρμενοπούλου συντεταγμένον ἐγχειρίδιον, ὅπερ διὰ τοὺς ἐν αὐτῷ ὁρισμοὺς τοῦ κανονικοῦ δικαίου εὑρίσκετο εἰς χεῖρας τῶν ἐπισκόπων. Δι' αὐτῶν δὲ διετηρεῖτο ἐν ἰσχύϊ, ῥυθμίζον καὶ τὰς τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου σχέσεις τῶν δικαζομένων· τοσοῦτον δὲ διαδεδομένοι ἦσαν οἱ ὁρισμοὶ αὐτοῦ, ὥστε πολλαχοῦ συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἐθίμων καὶ ἴσχυον ὡς τοιαῦτα.

Ἰδοὺ οἱ λόγοι, δι' οὓς διετηρήθη μέχρι τῆς ἐθνεγερσίας παρ' ἡμῖν τὸ βυζαντινὸν δίκαιον.

18. Ὅτε δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ὑπὲρ ἀνε-

---

(1) Ὁ Πατριάρχης, ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως θεωρεῖ τὰς ἐκκλησιαστικὰς καὶ ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις ταύτης τῆς πόλεως μὲ τὴν ἰδιαιτέραν του σύνοδον, ἥτις συνίσταται ἀπὸ τοὺς κληρικούς του. Δὶς τῆς ἑβδομάδος καθήμενος ἐπὶ τοῦ βήματος καὶ περικυκλωμένος ἀπὸ κληρικοὺς οἱ ὁποῖοι συγκάθηνται ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἀριστερῶν, ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ πατριαρχείου καὶ ἀπὸ τοὺς δώδεκα ἐφημερίους τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας οἵτινες ἐνεργοῦσι τὰς προσταγάς του, κρίνει καὶ ἀποφασίζει ὅλας τὰς ὑποθέσεις ὅσαι παρουσιασθῶσιν ἔμπροσθέν του· ἡ δὲ ἀπόφασίς του εἶναι ἀμετάτρεπτος.

Εἰς τὸ κριτήριον τοῦτο οὔτε ἐξ ἐπαγγέλματος δικολόγοι ῥήτορες φαίνονται οὔτε ἔγγραφα τεχνικὰ, τὰ ὁποῖα σκοτίζουσι μᾶλλον μὲ σοφίσματα τὴν ἀλήθειαν, οὔτε βραδύτης· ἀλλὰ μὲ τὰς ὑπογραφὰς τῶν χρεωστούντων, ἢ ὑποσχομένων, μὲ τοὺς μάρτυρας καὶ πολλάκις μὲ τὴν ἐπιβεβαίωσιν αὐτῶν τῶν ἐναγομένων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ συστολὴν ὁμολογοῦσι τὴν ἀλήθειαν ἐνώπιον βήματος ἱεροῦ χαρακτῆρος, ἀποφασίζονται αἱ διαφοραὶ καὶ τελειόνουν εὐθὺς καὶ διὰ πάντα. . . . .

Ἀπόδειξις τῆς δικαιοσύνης τοῦ κριτηρίου τούτου εἶναι ἡ ἀπαραβίαστος προτίμησις, τὴν ὁποίαν δίδουσιν εἰς αὐτὸ καὶ οἱ ἑτερόφυλοι καὶ οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ, ὁσάκις ἔχουσι διαφορὰς πρὸς τοὺς χριστιανούς (Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ κλήρου τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀπολογία ὑπὸ Κυρίλλου Κ. [τοῦ ἀπὸ Ἄρτης μητροπολίτου Οὐγγροβλαχίας Ἰγνατίου] ἐν Βιέννῃ 1815 σ. 38. 39. Εὑρετηρ. τῆς Ἑλλ. νομολογ. Ε. σ. 418).

ξαρτησίας ἀγῶνος συνήχθη τὸ πρῶτον εἰς συνέλευσιν ἐν Ἐπιδαύρῳ, ἐψήφισε περὶ τοῦ ἀστυκοῦ καὶ ποινικοῦ νόμου τὰ ἑξῆς. «Ἄχρι τῆς »δημοσιεύσεως τοῦ ἀστυκοῦ νόμου αἱ πολιτικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ »διαδικασίαι βάσιν ἔχουσι τοὺς Νόμους τῶν ἀειμνήστων χριστιανῶν »ΗΜΩΝ αὐτοκρατόρων». (Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τίτλ. Ε'. τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822 ἄρθρ. 98)· Ἐνόει δὲ ἡ συνέλευσις διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης τὰ Βασιλικά. Τὰ αὐτὰ ἐπανέλαβε κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1823 ἡ ἐν Ἄστρει διὰ τοῦ κυρωθέντος παρ' αὐτῆς πολιτεύματος ἐν ἄρθρῳ 80, καὶ ἐν ἔτει 1827 ἡ ἐν Τροιζῆνι Γ'. ἐθνικὴ συνέλευσις διὰ τοῦ ἄρθρ. 142 τοῦ παρ' αὐτῆς ψηφισθέντος πολιτικοῦ συντάγματος· οὕτω δικαιολογεῖται ἡ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσα δόξα περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἐξελληνισθέντος ρωμαϊκοῦ νόμου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀποκτήσωμεν ἴδιον εὐκρινῶς καὶ μεθοδικῶς συντεταγμένον νόμον, στηριζόμενον μὲν κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τὰ δόγματα τοῦ δικαίου ἐκείνου, τὰ ἰσχύοντα ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ ἐν ᾗ ἐπικρατεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος, προσλαμβάνοντα ὅμως καὶ νέους ὁρισμοὺς, πρὸς θεραπείαν νέων κοινωνικῶν ἀναγκῶν, ἢ πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν ὁρισμῶν τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, ὅσους μακρὰ πεῖρα ἀπέδειξεν ἀνεπαρκεῖς ἢ ἀπάδοντας πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ ἔθνους κατάστασιν. Τοιοῦτον ἔργον παρασκευάζεται πρὸ καιροῦ καὶ μέρος αὐτοῦ ἐξ 94 ἄρθρων ἐψηφίσθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1856, ἕτερον δὲ ἐξ 137 ἄρθρων ἐν ἔτει 1861. Αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις μόνον σκοπὸν εἶχον ν' ἀποκρούσωσι τὴν δόξαν, ὅτι τὸ βυζαντινὸν δίκαιον εἶναι καὶ νῦν ἔτι ξένος νόμος ἐπιβληθεὶς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ (1), καὶ ὅτι ἡ κατάργησις αὐτοῦ ἔσεται, οὕτως εἰπεῖν, ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας.

19. Εἴπομεν πρὸ μικροῦ ὅτι αἱ ἐθνικαὶ συνελεύσεις ἀπὸ τοῦ 1822 μέχρι τοῦ 1827 ἐθεώρησαν ὡς ἀστυκὸν ἡμῶν δίκαιον τοὺς βυζαντινοὺς ἐν γένει νόμους ἤτοι τὰ Βασιλικὰ καὶ τὰ μετ' αὐτὰ νομοθετή-

(1) Διὰ τοῦτο δὲ προταθέντος ἐνώπιον τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφετῶν τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ὁ βυζαντινὸς νόμος δὲν ἰσχύει παρ' ἡμῖν, καθὸ μηδέποτε δημοσιευθείς, τὸ δικαστήριον ἀπέῤῥιψε τὴν πρότασιν, σκεφθὲν ὅτι «ὁ νόμος οὗτος μὴ ὢν οὔτε ξ έ ν ο ς οὔτε γ έ ο ς δὲν χρήζει δημοσιεύσεως.» Ἀπόφ. 1060 τοῦ ἔτους 1839.

ματα· ἀλλὰ τῶν Βασιλικῶν, καθὸ περιεκτικωτάτης συλλογῆς, ἡ χρῆσις προαπαιτεῖ μακρὰν καὶ μεθοδικὴν μελέτην αὐτῶν, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συναγάγῃ τις ἐκ τῶν τῇ δε κακεῖσε ἐσπαρμένων ἐν αὐτῇ ὁρισμῶν καὶ τῆς πληθύος τῶν συνοδευόντων αὐτοὺς σχολίων εὐκρινεῖς ἐννοίας περὶ τῶν διεπόντων τὰς σχέσεις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου κανόνων. Τίς δὲ εἶχεν ἐπιχειρήσει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τοιαύτην μελέτην; Ἐκτὸς δὲ τούτου, ὡς γνωστὸν, τὸ κείμενον τῶν βασιλικῶν δὲν διεσώθη πλῆρες, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ διασωθέντος τὰ ἀντίτυπα ἦσαν σπανιώτατα τότε ἐν Ἑλλάδι. Ἴσως οἱ λόγοι οὗτοι ἔπεισαν τὴν Κυβέρνησιν νὰ εἰσάξῃ διὰ τοῦ ἀπὸ 15 Δεκεμβρίου 1828 ψηφίσματος τὴν ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου ὡς ἀστυκὸν νόμον· « τὰ δικαστήρια ἀκολουθοῦν εἰς μὲν τὰ πολιτικὰ (τὰς ἰδιωτικὰς τῶν πολιτῶν σχέσεις) τοὺς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων, περιεχομένους εἰς τὴν ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου.» Ἴσως ὅμως ὁ Κυβερνήτης διὰ τῆς διατάξεως ταύτης ἐνόει νὰ ὁρίσῃ τὴν προχειροτέραν συλλογὴν ἐν ᾗ οἱ δικασταὶ θέλουσιν εὑρίσκει τοὺς βυζαντινοὺς νόμους, μὴ ἀποκρούων ὅμως τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ πληρεστέρας αὐτῶν συλλογὰς (ὅρα πραγμ. Σ. Παππαχρήστου ἐν Σόλωνι σελ. 573).

Ἕτερον ψήφισμα τῆς 15 Αὐγούστου 1830 περὶ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων (ἄρθ. 148), ἀφορῶν ἴσως εἰς τὴν ἀτέλειαν τοῦ Προχείρου τοῦ Ἀρμενοπούλου, ὥρισεν, ὅτι τὰ δικαστήρια ἀκολουθοῦσι τοὺς νόμους τῶν αὐτοκρατόρων, ἑωσοῦ δ' ἐκδοθῇ ἡ παρασκευαζομένη συλλογὴ αὐτῶν θέλουσι συμβουλεύεσθαι τοὺς περιεχομένους εἰς τὴν πρόχειρον ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου. Τέλος ὁ νόμος τῆς 23 Φεβρουαρίου (7 Μαρτίου) 1835 ὥρισεν, ὅτι οἱ πολιτικοὶ νόμοι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περιεχόμενοι εἰς τὴν ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, θέλουσιν ἰσχύει ὡς πολιτικὸς νόμος τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον ὁρισμὸν ἡ ἐξάβιβλος τοῦ Ἀρμενοπούλου εἶναι ὁ ἀστυκὸς ἡμῶν νόμος. Ἀλλὰ τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο τὸ μὲν περιέχει διατάξεις ἀντιφασκούσας πρὸς ἀλλήλας, ὧν ἡ προγενεστέρα ἀποτελεῖ ἱστορικὸν στοιχεῖον τοῦ θεσμοῦ εἰς ὃν ἀναφέρεται (1),

(1) Παραδείγματα οἱ περὶ δωρεῶν ὁρισμοὶ (Γ. 1) 16 καὶ 17, ὧν ὁ τελευ-

τὸ δὲ παραλείπει τὴν ῥύθμισιν οὐκ ὀλίγων σπουδαίων ἐννόμων σχέσεων καὶ γεγονότων, π. χ. τῆς ἐκχωρήσεως, τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, τῆς συρροῆς τῶν ἀγωγῶν, περὶ ἧς ἓν καὶ μόνον ἀσαφὲς καὶ ἀόριστον περιελήφθη χωρίον (Α. 3. 26) (1).

Ἐν τῷ περὶ τόκου τίτλῳ καταφαίνεται προδηλότερον τὸ πλημμελὲς τῆς συντάξεως τῆς ἑξαβίβλου. Πρῶτον (Γ. 7.) 23 κατατάσσονται πάντες οἱ τῶν τόκων περιορισμοὶ τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου διαλαμβανομένης καὶ τῆς φοβερᾶς καὶ οὐδ' ὑπ' αὐτῶν τῶν θερμοτέρων ὑπερασπιστῶν τῶν περιορισμῶν τοῦ τόκου ἐπιδοκιμαζομένης διατάξεως καθ' ἣν « καὶ οἱ κατὰ μικρὸν καταβαλλόμενοι τόκοι τὸ διπλοῦν τοῦ χρέους οὐχ ὑπερβαίνουσι » (2), μετὰ δὲ τοὺς περιορισμοὺς ἐκείνους, οἵτινες ὑποτιθέασιν ἰσχύοντα τὸν τοῦ τόκου θεσμὸν παρατίθεται ἡ τοῦ Βασιλείου διάταξις, ἡ ἀναιροῦσα πάντα τόκον (3).

Ὑποθέσωμεν δικαστὴν ἔχοντα μόνην τὴν ἑξάβιβλον ὡς κείμενον τοῦ ἐφαρμοστοῦ νόμου καὶ διαδίκους οὐδὲν προτείνοντας περὶ τοῦ τὸν τόκον ὁρῶντος παρ' ἡμῖν ἐθίμου· (πόσοι δὲ τῶν εἰρηνοδικῶν καὶ τῶν πρωτοδικῶν ἐν ἔτει 1835 ὤφειλον ἐξ ἀνάγκης νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς μόνην τὴν ἑξάβιβλον!) τὸ συμπέρασμα ὅπερ θέλει συνάξει ὁ τοιοῦτος δικαστὴς ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης καταρτίσεως τοῦ προκειμένου τίτλου ἔσεται ὅτι, κατὰ τὴν ἑξάβιβλον, ἀργοῦσι πᾶσαι αἱ περὶ τόκου πρὸ τοῦ ἐδαφίου 24 παρατεθειμέναι διατάξεις, ἀφοῦ ὁλόκληρος ὁ τοῦ τόκου θεσμὸς ἀνῃρέθη ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ ἐδαφίῳ τούτῳ περιεχομένου ὁρισμοῦ. Καὶ ὅμως τὸ ζήτημα τοῦτο, οὗτινος τὴν τοιαύτην

ταῖος ἀναιρεῖ τὸν προηγούμενον, καὶ τὸ (Β. 8) 4, ὅπερ ἀναιρεῖ πάντας τοὺς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐδαφίοις περιεχομένους περιορισμοὺς τῆς υἱοθεσίας.

(1) Ἐπὶ τῆς σιωπηρᾶς ἀναμισθώσεως πόση ἀσάφεια καὶ ἀπορία γεννᾶται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Ἀρμενόπουλος περιέλαβεν ἐν τῇ ἑξαβίβλῳ κολοβωμένον τὸ Β. (Κ. 1) 13, ἀφελὼν τὸ τελευταῖον αὐτοῦ μέρος τὸ περὶ τῆς σιωπηρᾶς τῶν οἴκων ἀναμισθώσεως;

(2) Τὴν ὀνομάζομεν φοβερὰν, διότι ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς οὐδὲν ἔντοκον δάνειον δύναται νὰ συναφθῇ ἐπὶ χρόνον ὑπερβαίνοντα τὰ 8 ἔτη καὶ 1/4, ἐὰν ὁ τόκος ᾖ 12 τοῖς 0/0.

(3) Δὲν ἀποβλέπομεν εἰς τὸν Ἀρμενόπουλον τὸ μέγα ἱστορικὸν σφάλμα, ὅτι ἡ Νεαρὰ αὕτη εἶναι τοῦ Λέοντος, διότι εἰς τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χειρόγραφα τῆς ἑξαβίβλου δὲν φέρει τὴν ἐπιγραφὴν « Νεαρὰ τοῦ Καίσαρος Λέοντος » ἣν εὑρίσκομεν ἐν τοῖς λοιποῖς χειρογράφοις, ὅθεν ἡ ἐν αὐτοῖς ἐπιγραφὴ αὕτη πιθανῶς εἶναι ἀμαθοῦς ἀντιγραφέως προσθήκη.

λύσιν δικαιοῖ ἡ ἑξάβιβλος, δὲν εἶναι τοσοῦτον εὔκολον, διότι μετὰ τὴν 24 τῆς ἑξαβίβλου διάταξιν οὐ μόνον ὁ αὐτὸς Βασίλειος ἐπέτρεψε τὸν τόκον ὑπὲρ μόνων τῶν ὀρφανῶν (Ἐπαναγ. 28. 6'.), ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Λέων εἰσήγαγεν ἐκ νέου τὸν τόκον ἐν γένει διὰ τῆς 83 αὐτοῦ Νεαρᾶς· πρόδηλον δὲ εἶναι, ὅτι ἡ τοῦ Βασιλείου διάταξις, ἣν ὡς νεώτατον περὶ τόκου ὁρισμὸν παρατίθησιν ὁ Ἀρμενόπουλος, δὲν ἴσχυεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ νομομαθοῦς τούτου. Τὸ ζήτημα, ὁποία ἡ καθ' ἡμᾶς περὶ τοῦ τόκου νομοθεσία, περὶ οὗ ἐγείρονται καθ' ἑκάστην πολλαὶ καὶ σπουδαῖαι ἐναντιοφωνίαι, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακρὰς συζητήσεις περὶ τοῦ ἑτέρου, ἐὰν μόναι αἱ ἐν τῇ ἑξαβίβλῳ διατάξεις (ὧν ἡ νεωτέρα ἐν τῷ περὶ τόκου τίτλῳ εἶναι ἡ πάντα τόκον ἀναιροῦσα διάταξις τοῦ Βασιλείου) ἀποτελοῦσι τὸν ἀστυκὸν ἡμῶν νόμον, ἢ δέον ν' ἀνατρέχῃ ὁ δικαστὴς εἰς τὸ σύνολον τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου τὸ περιεχόμενον ἔν τε τῇ ἑξαβίβλῳ καὶ ἐν ταῖς προγενεστέραις αὐτῆς καὶ πληρεστέραις συλλογαῖς καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ συνάγῃ τοὺς ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος ἰσχύοντας ὁρισμούς. Ἡ τελευταία αὕτη δόξα φαίνεται ἡ ὀρθοτέρα διὰ τοὺς λόγους, οὓς ἐκτίθησιν ὁ νεώτερος αὐτῆς ὑπέρμαχος Κ. Σ. Παππαχρήστου ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι ὁ Σόλων σελ. 578 καὶ ἑπ., ὅθεν τὸ ζήτημα ἐὰν ἰσχύωσι παρ' ἡμῖν οἱ ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν βυζαντινῶν νόμων περιεχόμενοι πολυειδεῖς τῶν τόκων περιορισμοί, ἔπρεπε νὰ λυθῇ καταφατικῶς ἂν ἡ λύσις αὐτοῦ ἐξήρτητο μόνον ἀπὸ τοῦ γραπτοῦ νόμου. Ἡ συζήτησις τοῦ ζητήματος τούτου δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἐν τῇ παρούσῃ Εἰσαγωγῇ, ἐν ᾗ πρόκειται περὶ τῶν στοιχείων τοῦ παρ' ἡμῖν κρατοῦντος δικαίου, καθὸ ἀνήκουσα εἰς τὸ περὶ τόκου κεφάλαιον τοῦ ἐνοχικοῦ δικαίου· ἀλλὰ, καίτοι ἀποδεχόμενοι τὸ ὀρθὸν τῶν παρατηρήσεων τοῦ τε Κ. Παππαχρήστου καὶ τοῦ Κ. Παπαδιαμαντοπούλου (ἐν Σόλωνι φυλλ. 1 καὶ ΙΒ), πειθόμεθα ὅτι, ἐκ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετηρίδα περὶ τόκων ἐπὶ πολλῶν κατ' ἰδίαν ὡρισμένων θεμάτων νομοθετηθέντων (1) καὶ ἐκ τῆς κατὰ τὰς συναλλαγὰς τῶν

(1) α) Νόμος περὶ προικοδοτήσεως τῆς 26 Μαΐου 1835 (ἄρθρ. 27) καθ' ὃν πληρόνεται τόκος 5 τοῖς 0/0 ἐπὶ 35 ἔτη ἢ οἱ τόκος ἐπὶ πολὺ ὑπερβαίνων τὸ κεφάλαιον. β, Καταστατικὸς τῆς ἐθνικῆς τραπέζης νόμος περὶ πληρωμῆς τόκου ὑπερθέσεως καὶ ἐπὶ τοῦ καθυστεροῦντος τόκου τοῦ κεφαλαίου. γ) Ἔθιμον σταθε-

πολιτῶν πολλαχῶς ἐκδηλωθείσης κοινῆς περὶ τῶν περιορισμῶν τοῦ τόκου συνειδήσεως (1), δικαιολογεῖται πληρέστατα ἡ νομολογία τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων, ὅτι οἱ ῥωμαϊκοὶ καὶ βυζαντινοὶ περιορισμοὶ τῶν τόκων, ἀποκρυσταλλούμενοι ὑπὸ πολλῶν ὁρισμῶν τῆς νεωτέρας ἡμῶν νομοθεσίας, ὑπὸ τῶν νῦν κρατουσῶν ὑγιεστέρων ἀρχῶν περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐντόκου δανείου, καὶ τῆς ἐντεῦθεν παραχθείσης κοινῆς τῶν συναλλαττομένων συνειδήσεως, ἀργοῦσι παρ' ἡμῖν (2).

Ἐκ τῶν εἰρημένων καθίσταται πρόδηλον, ὅτι ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ τῆς χρήσεως τῶν πηγῶν τῆς ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου αὕτη μικρὰν ὠφέλειαν δύναται νὰ παράσχῃ. Ἐκτὸς τούτου, ὅταν ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν ἡ ἐξάβιβλος, οὐδεὶς εἶχε μελετήσει αὐτὴν ἐπιστημονικῶς, ὥστε εὐλόγως λέγει ὁ Μαυρέρειος ἐν τῇ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους συγγραφῇ αὐτοῦ, ὅτι ἐάν τις ἐξέταζε τοὺς ὀλίγους ἐν Ἑλλάδι νομομαθεῖς περὶ τοῦ Ἀρμενοπούλου, ἤθελον ἀποτύχει ἅπαντες.

20. Πῶς λοιπόν, ἠδύνατο ἀμέσως νὰ τεθῇ τοιοῦτος νόμος εἰς ἐνέργειαν; Τελευταῖον οἱ ἐν Ἑλλάδι νομομαθεῖς παιδευθέντες ἅπαντες ἐν γαλλικοῖς, ἰταλικοῖς καὶ γερμανικοῖς πανεπιστημίοις οὐ μόνον δὲν εἶχον μελετήσει τὰς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους τῆς ἐξαβίβλου

ρὸν ἐπὶ τῶν μεταξὺ ἐμπόρων συναλλαγῶν, καθ' ὃ πληρόνεται τόκος ἅμα τῇ καθυστερήσει τῆς πληρωμῆς τοῦ διὰ τοῦ κλεισθέντος λογαριασμοῦ ὡς ὀφειλομένου σημειωθέντος τόκου. δ) Νόμος περὶ τῆς πληρωμῆς τῶν ἐκ παρελθουσῶν χρήσεων ὑπὸ τῶν δήμων ὀφειλομένων ἐκ μόνου τοῦ πέμπτου τῶν ἐν τῷ δημοτικῷ προϋπολογισμῷ αὐτοῦ κατεχωρισμένων προσόδων (Ν. τῆς 24 Ἰανουαρίου 1852)· τὸ πεμπτημόριον τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος μόνον τοῦ ὀφειλομένου τοῖς δανεισταῖς τόκου τοῦ κεφαλαίου. Ὑποθέσωμεν ὅτι λ. χ. ὁ δῆμος Ἀθηναίων διὰ τοῦ πέμπτου τούτου πληρόνει μόνον 6 τοῖς 0/0 τόκον τοῦ ἀρχικοῦ κεφαλαίου καὶ ὅτι ἡ πληρωμὴ αὕτη ἐξηκολούθησεν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη· θέλει παύσει κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, Δρμ. (Γ. 7) 23 ἐν τέλει, πᾶσα περαιτέρω πληρωμὴ τόκου; Οὐδεὶς διενοήθη νὰ ὑπερασπίσῃ σπουδαίως τὸ θέμα τοῦτο.

(1) Ὅταν ἐπροτάθη πολυετὲς δάνειον ἐπὶ χρεωλύτρῳ (ἀποδοτέον ἐντὸς ἑκατὸν ἐτῶν) 500000 δραχμῶν εἰς τὸν δῆμον Ἀθηνῶν πρὸς ἐπιχείρησιν δημοσίων ἔργων ἐπὶ τόκῳ 5 τοῖς 0/0, διενοήθη τις τῶν συμβαλλομένων ὅτι ὁ τὸ κεφάλαιον ὑπερβαίνων τόκος παύει καὶ ὅτι ἐπομένως τὸ οὕτον δάνειον ἀντιβαίνει εἰς τὸν νόμον;

(2) Ὅρα ὑπ' ἀρ. 172 ἀπόφ. τοῦ Α. Π. 1863.

πηγὰς, τὴν Σύνοψιν καὶ τὰ Βασιλικὰ, ἀλλ' οὔτε εἶχον, οὔτε εὔκολον ἦτο μέχρι τοῦ ἔτους 1850 νὰ ἔχωσι τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν, ὥστε ἀνελάμβανον τὸ ἔργον τοῦ δικαστοῦ ἢ τοῦ δικηγόρου, γνωρίζοντες μόνας τὰς ἰουστινιανείους συλλογάς. Ἐντεῦθεν παρήχθη παρ' ἡμῖν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1828 κατάστασις νομοθεσίας ὁμοία τῇ ἐν τῷ βυζαντινῷ κράτει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ι'. μέχρι τοῦ τέλους τῆς ιά. ἑκατονταετηρίδος παραχθείσῃ· ὃν λόγον ἐκεῖ, καί τοι ἐκδοθέντος τοῦ νέου νόμου [τῆς ἑξηκονταβίβλου], οἱ νομομαθεῖς, ἐκμαθόντες τὸ δίκαιον διὰ τῆς μελέτης τῶν ἰουστιανείων συλλογῶν καὶ μὴ ἔχοντες πρόχειρον τὸ βραδέως διαδιδόμενον κείμενον τοῦ νέου νόμου, ἐξηκολούθουν ἐπὶ πολὺν χρόνον χρώμενοι ταῖς συλλογαῖς ἐκείναις ὡς πηγαῖς τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν οἱ νομομαθεῖς, ἑνῷ κατὰ τὴν σαφῆ ἔννοιαν τῶν παρατεθέντων νόμων (ἀπὸ τοῦ 1822 μέχρι τοῦ 1835) τὸν ἀστυκὸν τῆς Ἑλλάδος νόμον ἀπετέλουν οἱ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου ὁρισμοὶ τῆς θ'. καὶ τῶν ἑπομένων ἑκατονταετηρίδων, ἐχρῶντο μέχρι τινὸς μόναις ταῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογαῖς, ὡς τῷ ἰσχύοντι νόμῳ, ἐν πᾶσι τοῖς θέμασι καὶ οὐ μόνον ἐν οἷς ἐσιώπα ὁ Ἀρμενόπουλος.

Πρὸ ὀλίγων μόνον ἐτῶν ἤρχισε παρ' ἡμῖν ἡ μελέτη τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐξ ἡμῶν ὁδηγούμεθα εἰς αὐτὴν καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, διότι ἔχοντες πρόχειρα τὰ ἐν χρήσει χωρία αὐτῶν, ἀναζητοῦμεν καὶ εὑρίσκομεν διὰ τῶν εὑρετηρίων τὰ παράλληλα χωρία τῶν Βασιλικῶν καὶ οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν γνῶσιν αὐτῶν.

21. Ἐκ τῶν προειρημένων ἐξάγεται ἡ παρ' ἡμῖν ἐπικρατήσασα ἑρμηνεία τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 23 Φεβρουαρίου (7 Μαρτίου) 1835 περὶ τῶν πηγῶν τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἰσχύοντος ἀστυκοῦ νόμου. Κατ' αὐτὴν τὸν νόμον τοῦτον ἀποτελοῦσιν οὐ μόνον οἱ τῆς ἑξαβίβλου ὁρισμοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν πηγῶν, ἀφ' ὧν ἠρύσθη ὁ Ἀρμενόπουλος τὸ ἐγχειρίδιον αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων παρατηρητέον· ὁ Ἀρμενόπουλος κατήρτισε τὸ ἔργον αὐτοῦ οὐ μόνον ἐξ ἐπισήμων συλλογῶν τῶν βυζαντινῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδιωτικῶν συγγραφῶν (§ 13), δῆλον δὲ, ὅτι πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς σιωπῆς τῆς ἑξαβίβλου δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν χρῆσιν μόνων τῶν διατάξεων τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, ἐξ ὧν ἠρύσθη τὸ πόνημα αὐτοῦ ὁ Ἀρμενόπουλος, οὐχὶ δὲ τῶν

ἰδιωτικῶν ἐκείνων συγγραφῶν αἵτινες οὐδέποτε ἔσχον νομοθετικὸν κῦρος. Τοιαῦται δὲ διατάξεις εἰσὶ τὰ Βασιλικά, οἷς (ἔστω καὶ διὰ τῆς συνόψεως αὐτῶν) ἐχρήσατο ὁ Ἀρμενόπουλος, καὶ αἱ Νεαραί· ἀλλὰ καὶ τὰ Βασιλικά, καθὸ ἑλληνικὴ παράφρασις τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, οὐδόλως ἀποκλείουσι τὴν χρῆσιν τῶν συλλογῶν τούτων, οὔτε τῶν Νεαρῶν, τῶν τε πρὸ τοῦ Λέοντος καὶ μετ' αὐτὸν ἐκδεδομένων, οὔτε τῆς Ἐπαναγωγῆς, τῆς περιλαβούσης ἐν συνόψει τὸ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς πλάτος τῶν νόμων. Ὅθεν πάντων τούτων τῶν νομοθετικῶν στοιχείων ἐξ ὧν, εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως, ἠρύσθη τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ Ἀρμενόπουλος, δικαιούμεθα καὶ ὀφείλομεν νὰ ποιήσωμεν χρῆσιν, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν χασμάτων τῆς Ἑξαβίβλου ἢ καὶ πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐκ παραράματος κακῶς ἐν αὐτῇ συνοψισθέντων· διότι ὁ Ἀρμενόπουλος δὲν ἦτο νομοθέτης ἀλλ' ἐρανιστής, οὐδεμίαν ἔχων ἐξουσίαν νὰ καταργήσῃ τοὺς ἐν τῷ καιρῷ αὐτοῦ ἰσχύοντας νόμους. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων τούτων πηγῶν τῆς Ἑξαβίβλου, ποιοῦνται χρῆσιν τὰ δικαστήρια καὶ τῶν ἐν τῷ §. 12 ἀναφερομένων νομικῶν συγγραφῶν, κατ' ἐπικουρίαν πρὸς διευκρίνησιν τῶν κειμένων τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, μάλιστα ἐὰν πεισθῶσιν, ὅτι αἱ σύγγραφαὶ ἐκεῖναι περιέχουσι τὴν ὑπὸ τῆς σταθερᾶς τῶν τότε δικαστηρίων νομολογίας δοθεῖσαν ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου τῶν νόμων.

Ἐκ τούτων συνάγομεν τὰ ἑξῆς περὶ τῆς χρήσεως τῆς Ἑξαβίβλου καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰς νομοθετικὰς συλλογάς, ἐξ ὧν κατήρτίσθη.

1) Τὰ κείμενα τῶν Νεαρῶν τοῦ Λέοντος, τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν αὐτοκρατόρων οὐ μόνον χρησιμεύουσιν εἰς ὀρθὴν κατάληψιν τῶν ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ ἐπιτομῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ προτιμῶνται τούτων, ὁσάκις ὁ συντάκτης τῶν ἐπιτομῶν παρεξήγησε τὰ κείμενα τῶν Νεαρῶν ἐκείνων.

2) Ὁσάκις ἡ Ἑξάβιβλος περιέχει ἀτελεῖς ὁρισμούς, ἀποσπασθέντας ἐκ θεσμοῦ ὁλοκλήρου, διὰ τοῦτο δὲ ἀνεπαρκεῖς καὶ δεομένους ἀναπληρώσεως, ἀδιστάκτως ἐπιχειροῦμεν αὐτὴν ἐκ τῶν νόμων, ὧν ἀτελὴς σύνοψις εἶναι ἡ Ἑξάβιβλος· διότι ὁ Ἀρμενόπουλος σύνοψιν τοῦ δικαίου προὐτίθετο νὰ συντάξῃ καὶ οὐδόλως ὑποτίθεται ὅτι ἐθεώρει κατηργημένον πᾶν τὸ μὴ περιληφθὲν εἰς αὐτήν (1).

(1) Ἀπ. Ἐφ. Ἀθ. 4326, 4423 (1847) 4289 (1849).

3) Ὁσάκις ὁ Ἀρμενόπουλος σιωπᾷ ἐντελῶς περί τινος θεσμοῦ, ἡ ἀναπλήρωσις τοῦ χάσματος δέον νὰ γίνηται ἀδιστάκτως ἐκ τῶν πηγῶν αὐτοῦ, διὰ τὸν αὐτὸν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντα λόγον (1), ἐκτὸς ἐὰν ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις πείθωσιν, ὅτι ἡ παράλειψις τοῦ θεσμοῦ ἐγένετο διὰ τὴν ἀχρησίαν εἰς ἣν οὗτος περιέστη.

4) Οὐδ' ἐὰν ἡ παραλειφθεῖσα διάταξις ἦναι *ἐξαιρετικὴ* δικαιούμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸν ἐν τῇ Ἐξαβίβλῳ κανόνα, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ κράτος τούτου διεστάλη παραλειφθείσης τῆς εἰδικῆς καὶ ἐξαιρετικῆς ἐκείνης διατάξεως, διότι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αἱ τοιαῦται διατάξεις εἰσήχθησαν ἐκ πνεύματος ἀληθοῦς δικαιοσύνης, πρὸς θεραπείαν τῆς τοῦ κανόνος τραχύτητος, ὅστις, ἐφαρμοζόμενος ἐν τῇ ἄκρᾳ αὐτοῦ ἁπλότητι καὶ αὐστηρότητι, ἤθελε μᾶς φέρει εἰς ἄκραν ἀδικίαν· ὅθεν χρώμενοι τῇ προκειμένῃ «κατ' ἐπιτομὴν» συλλογῇ, ἀσφαλέστερον εἶναι, ἐν ἀμφιβολίᾳ, ν' ἀκολουθήσωμεν τοὺς νόμους οὓς ἐσυνόψισεν ὁ Ἀρμενόπουλος ἢ νὰ θεωρήσωμεν κατηργημένον πάντα ὑπ' αὐτοῦ παραλειφθέντα ὁρισμόν (2).

5) Ὁσάκις ἐν τῇ Ἐξαβίβλῳ περιέχεται οὐχὶ διάταξις νόμου, ἀλλὰ δόξα συγγραφέως συγκρουομένη πρὸς τὰς ἐν ταῖς πηγαῖς τῆς Ἐξαβίβλου περιεχομένας διατάξεις τῶν νόμων, ἡ δόξα αὕτη δὲν κατισχύει τῶν διατάξεων τούτων. Λ. χ. κατὰ τὸν Ἀρμ. (Γ. 3) 69, ἡ ἀγωγὴ τῆς διαῤῥήξεως τῆς ἀγοραπωλησίας λόγῳ ὑπερόγκου βλάβης κινεῖται ἐντὸς τετραετίας ἀπὸ τῆς πωλήσεως. Ἡ δόξα αὕτη ἀποδίδεται εἰς τὸν νομοδιδάσκαλον Στέφανον, ἀλλ' οὐδεὶς βυζαντινὸς νόμος ὑπάρχει ὑπὲρ αὐτῆς, ὅθεν ἐὰν δὲν παραδεχθῇ τις τὴν διὰ τῶν Ῥοπῶν (Κεφ. ΚΖ. §. 6) μαρτυρουμένην νομολογίαν τῶν βυζαντινῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὡς ἔχουσαν ἰσχὺν νόμου, δὲν δύναται νὰ γενῇ δεκτὴ ἡ ἐν τῇ Ἐξαβίβλῳ δόξα, ὡς διάταξις τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου.

Ἐντεῦθεν πειθόμεθα πόσαι καὶ ὁποῖαι αἱ δυσκολίαι, πρὸς ἃς ἔχει νὰ παλαίσῃ παρ' ἡμῖν ὁ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἀστυκοῦ νόμου ἐπιτετραμμένος· οὗτος ὀφείλει, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς μελέτης τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν καὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἀποτελούντων αὐτὰς

---

(1) Ἀπ. Ἐφ. Ἀθ 4284 (1847) Ἀποφ. Ἀρ. Πάγου 136 (1848).

(2) Ἀπόφ, Α. Π 78 (1847).

θεσμῶν, νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐρευνῶν τὰς τροποποιήσεις, ἃς ὑπέστη ἀπὸ τῆς στ'. μέχρι τῆς ιέ. ἑκατονταετηρίδος ἡ νομοθεσία ἐκείνη, ἵνα ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης μελέτης συμπεράνῃ τίνες εἰσὶν οἱ νῦν διέποντες ἡμᾶς ὁρισμοί· μεγάλη δὲ ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες, ὑπείκοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, ὑπεδύθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, στερημένοι πάσης ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευῆς καὶ παντὸς βοηθήματος, καὶ, ἀγωνισθέντες αὐτὸν μετὰ καρτερίας ἀπαραμίλλου, παρεσκεύασαν τὴν ὁδὸν ἐφ' ἧς οἱ νεώτεροι, χειραγωγούμενοι καὶ ὑπὸ βοηθημάτων ἀπροσίτων εἰς τοὺς γηραιοὺς ἐκείνους θεμιστοπόλους, δύνανται νὰ βαδίσωσιν ἀπονώτερον καὶ ἀσφαλέστερον πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀκριβοῦς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης.

22. Ὀλίγα εἰσέτι περὶ τοῦ τρόπου τῆς παραθέσεως τῶν εἰρημένων πηγῶν τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ δικαίου. Αἱ μὲν Εἰσηγήσεις διαιροῦνται εἰς βιβλία, ταῦτα εἰς τίτλους, καὶ οὗτοι εἰς §§ους, ὁ δὲ πρῶτος ἑκάστου τίτλου παράγραφος δὲν φέρει ἀριθμὸν, ἀλλ' ὀνομάζεται προοίμιον. Ὁ δὲ Πανδέκτης διαιρεῖται εἰς 50 βιβλία, ὧν ἕκαστον ὑποδιαιρεῖται εἰς τίτλους, ἐκτὸς τοῦ 30, 31 καὶ 32 βιβλίου, καὶ οὗτοι εἰς τεμάχια, ταῦτα δὲ πάλιν διαιροῦνται εἰς §§ους ἀριθμουμένους ὡς τοὺς τῶν Εἰσηγήσεων.

Ὁ Κώδιξ διαιρεῖται εἰς βιβλία, ταῦτα εἰς τίτλους, περιέχοντας κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν τὰς διατάξεις, αἵτινες πάλιν ὑποδιαιροῦνται ὡς τὰ τοῦ Πανδέκτου τεμάχια. Αἱ Νεαραὶ σημειοῦνται κατὰ τὸν αὔξοντα αὐτῶν ἀριθμὸν, διαιρούμεναι εἰς κεφάλαια, ὧν τὸ πρῶτον ὀνομάζεται προοίμιον, ταῦταδὲ εἰς §§ους. Τὰ Βασιλικὰ διαιροῦνται εἰς βιβλία, ταῦτα εἰς τίτλους καὶ οὗτοι εἰς θέματα ἢ κεφάλαια, τὰ ὁποῖα τινὲς ὀνομάζουσι καὶ ἐδάφια.

Ὁ Πρόχειρος νόμος τοῦ Βασιλείου, Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος διαιρεῖται εἰς μ'. τίτλους, οὗτοι δὲ εἰς κεφάλαια. Ἡ δὲ Ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου διαιρεῖται εἰς μ'. τίτλους, οὗτοι δὲ εἰς κεφάλαια.

Αἱ τοῦ Λέοντος Νεαραὶ φέρουσιν ἐπίσης τὸν αὔξοντα ἀριθμὸν, δὲν ὑποδιαιροῦνται ὅμως εἰς ἄλλα τεμάχια. Τέλος ἡ Ἑξάβιβλος τοῦ Ἁρμενοπούλου διαιρεῖται εἰς βιβλία (ἓξ), ταῦτα εἰς τίτλους καὶ οὗτοι εἰς §§ους, ὀνομαζομένους ἄρθρα ἢ ἐδάφια. Παραλείποντες τοὺς ποικίλους τρόπους τῆς παραθέσεως τῶν διαφόρων τούτων πη-

γῶν τοῦ δικαίου, οὓς κατὰ καιροὺς ἠκολούθησαν οἱ νομοδιδάσκαλοι, περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν δύο μόνους, τὸν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰθισμένον καὶ ἕτερον, ὃν παρεδέχθημεν ἀνέκαθεν παραθέτοντες τὰς ἀνωτέρω συλλογὰς τῶν νόμων. Ὁ νῦν εἰθισμένος τρόπος τῆς παραθέσεως, ἐξαιρουμένων τῶν Νεαρῶν, εἶναι ὁ ἑξῆς· πρῶτον παρατίθεται ὁ ἀριθμὸς τοῦ § (τῶν Εἰσηγήσεων) ἢ τοῦ τεμαχίου (τοῦ Πανδέκτου), ἢ τῆς διατάξεως (τοῦ Κώδικος), ἢ τοῦ ἐδαφίου (τῶν Βασιλικῶν ἢ τῆς Ἐξαβίβλου), μετὰ τοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῆς ὑποδιαιρέσεως αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ § τῶν τεμαχίων τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν διατάξεων τοῦ Κώδικος· ἔπειτα τὸ ὄνομα τῆς συλλογῆς, ἔνθα τὸ τεμάχιον κλπ., μετ' αὐτὸ ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τίτλου ἐν ᾧ εὑρίσκεται, ἥτις ἐνίοτε καὶ παραλείπεται, τέλος ὁ ἀριθμὸς τοῦ βιβλίου καὶ τοῦ τίτλου, π. χ. 27 §. 5 D. de rei vindicatione (6. 1), ἢ § 1. J. de patria potestate (1. 9) ἢ Const. 14 § 1. C. de compensationibus (4. 31). Τῶν δὲ Νεαρῶν ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς, ἔπειτα ὁ τοῦ κεφαλαίου καὶ ὁ τοῦ §ου, π. χ. N. 118, Κεφ. 3 § 1. Ὁ τρόπος δὲ ὃν ἀνέκαθεν παρεδέχθημεν κατὰ τὰς παραθέσεις τῶν εἰρημένων νόμων εἶναι ὁ τῆς παραθέσεως τῶν δοκίμων τῆς ἀρχαιότητος συγγραμμάτων κοινῶς παραδεδεγμένος, ἤτοι ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς ὀνομασίας τῆς συλλογῆς καὶ προβαίνομεν ἀπὸ τῆς μεγαλειτέρας αὐτῆς ὑποδιαιρέσεως εἰς τὴν μικροτέραν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως παραλείπομεν καὶ τὸ ὄνομα τῆς συλλογῆς, διότι ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ὑποδιαιρέσεων γνωρίζεται εὐκόλως τὸ εἶδος τῆς συλλογῆς· οὕτω λ.χ. ἡ παράθεσις αὕτη (6. 1) τεμαχ. 3 §. 1 ἐμφαίνει προδήλως ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Πανδέκτου, ἡ δὲ (4. 31) Διάτ. 14 § 1 ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Κώδικος, ἡ δὲ (1. 9) § 1 ὅτι πρόκειται περὶ τῶν Εἰσηγήσεων. Ἡ παραθεσις Βασ. (Ιθ'. 8) 15, σημαίνει Βασιλικῶν βιβλίον 19, τίτλος 8, ἐδάφ. 15. Πρόχειρ. Νόμος (Γ. 7), σημαίνει τίτλος 3, κεφάλαιον 7. Ἐπαναγ. (ιϐ. 30), σημαίνει τίτλος ιϐ'. κεφάλαιον 30. Ἀρμ. (Ϛ. 4) 12 ἐμφαίνει βιβλίον 2 τίτλ. 4 περὶ καινοτομιῶν.

Ἡ ἐγγραφὴ τοῦ τίτλου προστιθεμένη εἰς τὴν παράθεσιν τοῦ ἀριθμοῦ εἶναι χρησιμωτάτη, διότι δι' αὐτῆς ὁ ἀναγνώστης δὲν ἀποπλανᾶται ἐκ τῶν γραφικῶν ἢ τυπογραφικῶν παροραμάτων περὶ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν βιβλίων καὶ τίτλων, ἐξ ὧν ἐνίοτε ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ τὸ ἀληθῶς παρατεθειμένον χωρίον. Οὐδὲν ἧττον δὲν ἠκολου-

θήσαμεν τὴν μέθοδον ταύτην, καθὸ αὐξάνουσαν θυσιωδῶς τὴν ἔκτασιν τῶν παραθέσεων, καὶ συντελοῦσαν εἰς τὸ δαπανηρὸν τῆς ἐκδόσεως.

23. Τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν ἡ μελέτη εἶναι ἔργον τῶν τε θεολόγων καὶ τῶν νομομαθῶν· διότι οἱ θεσμοὶ οὗτοι ἀναφέρονται ἢ εἰς τὰς ἐννοίας ἡμῶν περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεων, ἤτοι εἰς τὸ δόγμα, (λ. χ. τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ λόγου, τὸν ἀλόχευτον τόκον τῆς Παρθένου, τὴν τρισυπόστατον θεότητα, τὴν θείαν χάριν, τὰ μυστήρια, τὴν μέλλουσαν ζωὴν κλπ.), ἢ εἰς τὸν ὀργανισμὸν, ὅπερ ἐστὶ τὸ πολίτευμα καὶ τὴν διοίκησιν τῆς ἐκκλησίας, εἰς τὰς πρὸς αὐτὴν σχέσεις τῶν κατ' ἰδίαν μελῶν αὐτῆς καὶ τῆς πολιτείας, εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν βίον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν περιουσίαν καὶ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἡ ἐκκλησία, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, ἐνασκεῖ ἐπὶ τὰς σχέσεις τοῦ ἀστυκοῦ βίου. Οἱ μὲν τοῦ πρώτου εἴδους θεσμοὶ ἀποτελοῦσι τὴν ἐπιστήμην τῆς θεολογίας καὶ εἶναι ἀντικείμενον τῆς μελέτης ἰδίως τῶν θεολόγων· οἱ δὲ τοῦ δευτέρου εἴδους, ἀποτελοῦντες τὸ λεγόμενον κανονικὸν δίκαιον, εἶναι κλάδος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, οὗτινος τὴν μελέτην δὲν πρέπει ν' ἀμελῇ ὁ νομομαθὴς, ὅπως μὴ προσκόπτῃ κατὰ τὴν λύσιν πολλῶν ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην φυομένων ζητημάτων τοῦ δημοσίου καὶ ἀστυκοῦ δικαίου. Πόσαι ἀμφισβητήσεις ματαίως ἐρεθίσασαι τὰ πνεύματα, ἤθελον ἐκλείψει παρ' ἡμῖν, ἂν ἡ γνῶσις τοῦ κανονικοῦ δικαίου ἦτο μᾶλλον διαδεδομένη! Ἐν τούτοις καὶ κατὰ τὴν μελέτην τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου ἀνάγκη νὰ προσλάβωμεν ἐκ τῶν ὁρισμῶν τοῦ κανονικοῦ ἡμῶν δικαίου τοὺς ῥυθμίζοντας τὰς σχέσεις τοῦ ἀστυκοῦ βίου, διὸ καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο ἀποτελεῖ οὐσιῶδες στοιχεῖον τοῦ ἀστυκοῦ νόμου. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι ὁ γάμος, ἁγιασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀνυψωθεὶς εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ μυστηρίου, ἐῤῥυθμίσθη πολυειδῶς ὑπ' αὐτῆς κατὰ τοὺς ὅρους τῆς συνάψεως καὶ τῆς διαρκείας του. Ἡ καθιέρωσις αὐτοῦ ὡς μυστηρίου ἐμφαίνει τὴν κατὰ θείαν οἰκονομίαν ἕνωσιν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικὸς εἰς σάρκα μίαν καὶ ἐμπεδοῖ τὸν ἱερὸν αὐτὸν δεσμὸν κατὰ τῶν τυχαίων καὶ εὐμεταβλήτων ὁρμῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐπ' ἀγαθῷ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ὧν τὸ εὖ εἶναι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ ἐν ἀρετῇ ἀνατροφῆς τῶν πολιτῶν. Ἀνεφέρομεν μόνον τὸν γάμον, ἀλλὰ δὲν εἶναι

οὗτος ὁ μόνος θεσμὸς, ὁ διεπόμενος ὑπὸ τῶν ὁρισμῶν τοῦ ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου· τοῦτο ῥυθμίζει καὶ τὰ τῆς περιουσίας τῶν ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν καὶ τὰ περὶ ἐντόκων δανείων τῶν κληρικῶν καὶ τὴν πρὸς τὸ ἐπιτροπεύειν καὶ κηδεμονεύειν ἀνικανότητά των καὶ ἄλλα. Ἀρμ. 5. 3. Κανὼν 12 (17) τῆς ά. Οἰκ. Συν. Κανὼν 1 τῆς ς΄. Οἰκουμ. Συν. Νομοκάνων Φωτίου τίτλ. Η. Κεφ. ΙΓ΄. τίτλ. Θ΄. Κεφ. ΚΖ.

24. Μέχρι τινὸς αἱ πηγαὶ τοῦ κανονικοῦ ἡμῶν δικαίου δὲν ἦσαν εὐπρόσιται εἰς πάντας, διότι τοῦ Βευερηγίου τὸ συνοδικὸν, ἡ πληρεστέρα αὕτη συλλογὴ τῶν κανόνων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑρμηνείας αὐτῶν, ἦτο σπανιώτατον βιβλίον· ἐκτὸς ὅμως τούτου τὰ ἐν αὐτῷ ἑλληνικὰ κείμενα τῆς ἑρμηνείας τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ζωναρᾶ περιέχουσι πολλὰ χάσματα προελθόντα ἐκ τούτου, ὅτι οὐδ' αὐτὸς ὁ Βευερήγιος ἠδυνήθη ν' ἀνεύρῃ τοὺς ἑλληνικοὺς κώδικας, ἐξ ὧν εἶχον γενῇ αἱ προηγούμεναι λατινικαὶ μεταφράσεις τῆς ἑρμηνείας τοῦ Ζωναρᾶ καὶ τοῦ Βαλσαμῶνος. Τὸ δὲ ἐν χρήσει παρὰ τῇ Ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ Πηδάλιον, τὸ ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ἐν Λειψίᾳ κατὰ τὸ 1800 ἔτος, βραδύτερον δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις, περιέχει μὲν τοὺς κανόνας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τῶν Οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τοὺς ὑπ' αὐτῶν βεβαιωθέντας κανόνας τῶν τοπικῶν συνόδων μετὰ τῶν συναδόντων αὐτοῖς ὁρισμῶν τοῦ δημοσίου καὶ ἀστυκοῦ δικαίου τῶν βυζαντινῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νομοκάνονος τοῦ Φωτίου καὶ ἄλλων· ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἐν πρωτοτύπῳ εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὸν νομοκάνονα τοῦ Φωτίου πολυτίμων σχολίων τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ἀριστηνοῦ, ἐξέθεσεν ὁ ἐκδότης ἰδίαν αὐτοῦ εἰς τὴν καθομιλουμένην γλῶσσαν ἑρμηνείαν ἐρανισθεῖσαν μὲν ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ἑρμηνευτῶν, πολὺ ὅμως ἀπέχουσαν τοῦ πρωτοτύπου· ὥστε καὶ τὸ Πηδάλιον, ἂν καὶ ἐπλήρου τὴν ἄφευκτον ἀνάγκην τῆς διαδόσεως τῶν κανόνων μεταξὺ τῶν τέκνων τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, δὲν ἐπήρκει ὅμως εἰς τοὺς ἰδίως ἐπιδεδομένους τῇ μελέτῃ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, οἵτινες ὀφείλουσι ν' ἀναγινώσκωσι καὶ νὰ μελετῶσιν ἐν πρωτοτύπῳ τὰ εἰς τοὺς κανόνας καὶ τὸν νομοκάνονα τοῦ Φωτίου γενόμενα σχόλια, καὶ τὰς ἀναπτύξεις τῶν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντων διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἐλλείψεως τῶν πρωτοτύπων ἑρμηνειῶν τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ

Ἀριστηνοῦ, τὸ Πηδάλιον περιέχει πολλαχοῦ καὶ τοσοῦτον ἐσφαλμένας γραφὰς τοῦ κειμένου τῶν κανόνων, ὥστε πολλάκις τοῦτο ἀποβαίνει ἀκατάληπτον. Ἐκ τούτων ἡ ἀνάγκη πληρεστέρας ἐκδόσεως τῶν τε κανόνων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν εἰς αὐτοὺς ἑρμηνειῶν τῶν ἀρχαίων σχολιαστῶν ἀπέβαινεν ὁσημέραι μᾶλλον κατεπείγουσα.

25. Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐθεράπευσαν οἱ ΚΚ. Γ. Α. Ῥάλλης καὶ Μ. Ποτλῆς ἐκδόντες τοῦ πατριάρχου Φωτίου τὸ σύνταγμα τῶν κανόνων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἤτοι τόν τε νομοκάνονα αὐτοῦ, καὶ τὴν συναγωγὴν τῶν κανόνων τῶν ἱερῶν Συνόδων, καὶ τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν σημειώσεων τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ἀριστηνοῦ. Ἡ ἔκδοσις αὕτη ὑπερέχει τῶν προηγουμένων κατὰ πολλά, ἰδίως ὅμως κατὰ τοῦτο, ὅτι συνεπλήρωσε πολλαχοῦ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν ἑρμηνειῶν τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ζωναρᾶ διὰ προσθήκης χωρίων, εἴτε ὑπαρχόντων εἰς μόνας τὰς ἀρχαίας λατινικὰς μεταφράσεις, ἐλλειπόντων ὅμως ἐν ταῖς ἐκδόσεσι τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, εἴτε καὶ ἐντελῶς μέχρι τοῦδε ἀνεκδότων· τὸ δὲ μέγα τοῦτο καὶ πολύτιμον ἔργον ὀφείλεται ἰδίως εἰς τὸ ἐξῆς γεγονός. Ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ μητροπολίτου Ἀργολίδος Γερασίμου εὑρέθη χειρόγραφος Κώδιξ, ἀντιγραφεὶς ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Τραπεζοῦντος σωζομένου ἀρχαίου Κώδικος τοῦ ἔτους 1311· τὸ χειρόγραφον τοῦτο, περιέχον ὁλοσχερὲς τὸ σύνταγμα τοῦ Φωτίου ἄνευ τῶν χασμάτων ἐκείνων τῆς ἑρμηνείας τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ζωναρᾶ, προσέτι δὲ χωρία τῆς ἑρμηνείας ταύτης ὅλως ἀνέκδοτα, εἶναι τῳόντι κειμήλιον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν τοῦ χειρογράφου τούτου ἐξέδοντο οἱ ἀνωτέρω δύο ἄνδρες τὴν πληρεστέραν μέχρι τοῦδε συλλογὴν τῶν πηγῶν τοῦ ἡμετέρου ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, προσθέντες εἰς τὰς ἑρμηνείας τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τοῦ Ζωναρᾶ τὸ ἀντιστοιχοῦν μέρος τῆς *ἐπιτομῆς* τῶν κανόνων μετὰ τῶν σχολίων τοῦ Ἀριστηνοῦ, ἂν καὶ δὲν περιέχονται ταῦτα εἰς τὸν Τραπεζούντιον Κώδικα. Πρό τινος καιροῦ ἐπερατώθη τὸ πολύμοχθον ἔργον ἐκ τόμων ἓξ συγκείμενον. Εἴπομεν τὸ περιεχόμενον τῶν τριῶν πρώτων τόμων τοῦ συγγράμματος τούτου, ὁ δὲ τέταρτος περιέχει τοὺς κανόνας τῶν θείων πατέρων καὶ τὰς κανονικὰς αὐτῶν ἐπιστολάς, δι' ὧν περατοῦται τὸ σύνταγμα τοῦ Φωτίου. Ὁ πέμπτος περιλαμβάνει διαφόρους

αὐτοκρατορικὰς καὶ πατριαρχικὰς διατάξεις, τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἀφορώσας· ὁ δ' ἕκτος καὶ τελευταῖος, τὸ σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως, ἐν ἔτει 1335 συνταχθέν.

26. Δὲν εἶναι τοῦ προκειμένου ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως τοῦ ἐθίμου καὶ τοῦ ζητήματος κατὰ πόσον τὸ ἔθιμον, κατά τε τὰς γενικὰς περὶ δικαίου ἀρχὰς καὶ ἰδίως τὰς τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ νόμου, δύναται νὰ καταταχθῇ μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου. Περὶ τούτων θέλομεν πραγματευθῆ παρακατιόντες.

Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ τῆς 23 Φεβρουαρ. 1835 νόμος ἔλυσε τὸ ζήτημα περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἐθίμου πρὸς τὸν νόμον ἄλλως, ἢ ὅπως ἔλυσαν αὐτὸ αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι, διότι ἡ μὲν πρωσσικὴ (διάταξις τῆς δημοσιεύσεως τοῦ πρωσσικοῦ ἀστυκοῦ δικαίου § 7) παραδέχεται τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐθίμου μόνον καθ' ἃ θέματα ὁ νόμος, ῥητῶς ἀποδεχόμενος τὰ τοπικὰ ἔθιμα, ἀναφέρεται εἰς αὐτὰ ἢ συμπληροῦται ὑπ' αὐτῶν, οὐδὲν ὁρίζουσα περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν εἰς τὸ μέλλον δύναται νὰ παραχθῇ γενικὸν ἔθιμον· ἡ δὲ γαλλικὴ περιέχει περὶ ἐθίμων ὁρισμοὺς (ἄρθρ. 646, 650, 663, 671, 674, 1736, 1754, 1758, 1777) ἐξ ὧν συνάγεται ἀδιστάκτως, ὅτι γενικὸν μὲν ἔθιμον δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ παραχθῇ, τοπικὸν δὲ ἰσχύει ἐν μόνοις τοῖς θέμασι, καθ' ἃ ὁ νόμος ἀναφέρεται εἰς τοπικὰ ἔθιμα. Ἡ Αὐστριακὴ νομοθεσία, καταργοῦσα τὰ προϋπάρχοντα ἔθιμα, οὐδὲν ὁρίζει περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν εἰς τὸ μέλλον δύναται νὰ παραχθῇ γενικὸν ἔθιμον, παραδέχεται δὲ τοπικὰ ἔθιμα μόνον ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων καθ' ἃ νόμος τις ῥητῶς ἀναφέρεται εἰς αὐτά (εἰσαγωγικὴ διάταξις τοῦ νόμου τοῦ 1811). Τὸ αὐτὸ περὶ ἐθίμου δόγμα εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ νομοσχεδίῳ τοῦ σαξωνικοῦ ἀστυκοῦ νόμου (ἄρθρ. 21). Ἄλλως, εἴπομεν, ἔλυσε τὸ ζήτημα ὁ ἡμέτερος νόμος τῆς 23 Φεβρ. 1835, ὁρίσας, ὅτι τὰ ἔθιμα ὑπερισχύουσι τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, ὃν ἀποδέχεται ὡς ἀστυκὸν τῆς Ἑλλάδος δίκαιον, ὅθεν ταῦτα ἀποτελοῦσιν οὐσιώδες μέρος τῶν πηγῶν τοῦ ἀστυκοῦ ἡμῶν δικαίου. Οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ λυθῇ ἄλλως ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ τὸ περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου ζήτημα δι' οὓς λόγους θέλομεν ἀναφέρει ἐν τῷ περὶ ἐθίμων τμήματι. Οἱ λόγοι, οἵτινες ὑπηγόρευσαν τὴν περὶ ἐθίμων ἀνωτέρω διάταξιν τοῦ ἀπὸ 23 Φεβρουαρίου 1835

νόμου, δὲν ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου ἀστυκοῦ νόμου τοῦ ἔτους 1856 οὗτινος ἐλάχιστον μέρος ἐνομοθετήθη. Ὁ νέος οὗτος νόμος προέκειτο νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς ὁρισμοὺς, οἵτινες, κατά τε τὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μακρᾶς τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν πείρας δεδοκιμασμένα δόγματα, θεραπεύουσι πληρέστερον τὰς ἐνεστώσας ἡμῶν ἀνάγκας· συνδυαζόμενος δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἡμῶν θεσμῶν, ἐπιτρέπει τὴν διὰ τῆς νομολογίας, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς ἀναλογίας, συμπλήρωσιν παντὸς χάσματος καὶ προνοεῖ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἑνότητος. Ὅθεν κατὰ τὸν νέον τοῦτον νόμον (ἄρθρ. 1) τὰ (παραχθησόμενα) ἔθιμα δὲν ἀναιροῦσιν αὐτόν. Σκοπὸς τῆς παρατεθείσης διατάξεως εἶναι, καθὰ ῥητῶς ἀναφέρει ἡ αἰτιολογικὴ αὐτῆς ἔκθεσις, νὰ λύσῃ ἀποφατικῶς τὸ ζήτημα, ἐὰν ὁ νόμος δύναται νὰ καταργηθῇ δι' ἐθίμου ἢ διὰ τῆς ἀχρησίας. Περὶ δὲ τῶν λόγων τῆς διατάξεως ταύτης ὁμιλήσομεν ἐν τῷ περὶ ἐθίμων τμήματι.

27. Ἅμα συγκροτηθείσης ὀπωσοῦν μονίμου Κυβερνήσεως ἐν τῇ αὐτονόμῳ ἀναγνωριθείσῃ Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1828, ἐπέστη ἡ ἀνάγκη τροποποιήσεών τινων τοῦ ἐν ἰσχύϊ ἀστυκοῦ δικαίου, διότι πολλοὶ θεσμοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου δὲν ἐθεράπευον τὰς νέας ἀνάγκας τοῦ ἔθνους οὔτε ἠσφάλιζον ἀποχρώντως τὰ δικαιώματα τῶν πολιτῶν· ἡ δὲ δι' ἐθίμων ἀναπλήρωσις τοῦ νόμου τούτου δὲν ἦτο οὔτε ἀποχρῶσα, οὔτε κἂν κοινῶς γνωστή. Οὕτω εἰσήχθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1830 νέον σύστημα διαθηκῶν, νέος νόμος περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν παλαιῶν χρεῶν κλπ. Ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως ὅμως τῆς βασιλείας, αἱ τροποποιήσεις αὗται ἀπέβησαν συχνότεραι, οἱ δὲ νόμοι, οἱ μεταῤῥυθμίζοντες τοὺς περὶ ἀστυκοῦ δικαίου ὁρισμοὺς τῶν βυζαντινῶν, εἶναι σπουδαιόταται πηγαὶ τοῦ ἰσχύοντος ἀστυκοῦ νόμου. Τοιοῦτοί εἰσιν ὁ περὶ ἀνηλικότητος, ὁ περὶ διακρίσεως κτημάτων, ὁ περὶ ἐνεχύρου, ὁ περὶ ὑποθηκῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, πρὸ πάντων ὅμως τὰ ἐν ἔτεσι 1856 καὶ 1861 ψηφισθέντα 231 ἄρθρα τοῦ νέου ἡμῶν ἀστυκοῦ νόμου καὶ ὁ νόμος περὶ μεταγραφῆς τῆς κυριότητος τῶν ἀκινήτων καὶ τῶν ἄλλων ἐπ' αὐτῶν πραγματικῶν δικαιωμάτων.

28. Ἀντικείμενον τῆς παρούσης πραγματείας εἶναι ὁ παρ' ἡμῖν ἰσχύων ῥωμαϊκὸς καὶ βυζαντινὸς ἀστυκὸς νόμος, κατὰ τὰς ὑπὸ τῶν

λοιπῶν πηγῶν (§§ 23—27) τοῦ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντος δικαίου ἐπενεχθείσας αὐτῷ τροποποιήσεις. Πρὸ πάντων ἀνάγκη νὰ εἴπωμέν τινα περὶ τῶν διαφόρων τρόπων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξεργασίας τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, οἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἐπεκράτησαν ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς νομικῆς ἐπιστήμης. Δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ μεθόδου τῆς μελέτης τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, διότι οὗτος μόλις πρὸ ὀλίγου κατέστη παρ' ἡμῖν ἀντικείμενον ἰδίας ἐπιστημονικῆς ἐξεργασίας, θεωρούμενος πρότερον μόνον ὡς βοήθημα πρὸς τὴν ὀρθὴν ἑρμηνείαν τῶν δυσκολωτέρων χωρίων τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας. Ἀπόκειται νῦν εἰς ἡμᾶς, τοὺς διεπομένους ἔτι ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ ἔχοντας προχείρους ἀπό τινος χρόνου τὰς πηγὰς αὐτοῦ, νὰ μελετήσωμεν τὸ δίκαιον τοῦτο καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν συνάφειαν, νὰ τὸ παραβάλωμεν ἐπιμελῶς πρὸς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ νὰ συναγάγωμεν ἐξ αὐτοῦ σύστημα ἀστυκοῦ δικαίου, περιλαμβάνον πάσας τὰς εἰς τὴν νομοθεσίαν ἐκείνην ἐπιγενομένας ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου μεταβολάς.

29. Ἡ γνῶσις τῶν διαφόρων μεθόδων τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐξεργασίας τοῦ ρωμ. νόμου καὶ τῶν ἐντεῦθεν παραχθεισῶν σχολῶν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ αὐτοῦ διττὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Γνωρίζοντες τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα ἑκάστης τῶν μεθόδων τούτων ἀποφεύγομεν κατὰ τὴν μελέτην τοῦ προκειμένου νόμου τὰς ἀποπλανήσεις, εἰς ἃς περιέπεσαν οἱ ἀποκλειστικῶς εἰς ὡρισμένην μέθοδον προσηλωθέντες, ἐκτὸς δὲ τούτου διὰ τῆς γνώσεως ταύτης δυνάμεθα εὐκολώτερον νὰ νοήσωμεν τὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νομικῆς φιλολογίας ἀναγομένας συγγραφὰς τῶν νεωτέρων.

Ἡ μελέτη τοῦ ρωμ. νόμου ἀνεβίωσεν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Ἐν Βονωνίᾳ ἱδρύθη νομικὴ σχολή, ἧς ἡ φήμη ἐξετάθη καὶ πέραν τῶν Ἄλπεων, ἰδίως διὰ τὸ ἀξίωμα τῶν ἐν αὐτῇ διδασκόντων καὶ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν, αἵτινες, καὶ νῦν ἔτι, εἰσὶ πολλαχῶς ἄξιαι λόγου· πολυάριθμοι μαθηταὶ μετέφερον εἰς τὰς πατρίδας των, ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, τὰς τοῦ νόμου τούτου νέας γνώσεις καὶ διέδωκαν αὐτὰς δι' ἀποφάσεων, διὰ συγγραφῶν, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ διὰ προφορικῆς διδασκαλίας εἰς σχολὰς συγκροτηθείσας κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Βονωνίᾳ σχολῆς. Τὸ ἀξιομνημόνευτον γεγονὸς τῆς ἀναβιώσεως τῆς μελέτης τοῦ ἰουστινιανείου

δικαίου δὲν ὀφείλεται εἰς τὰς προσπαθείας τινὸς Κυβερνήσεως, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Ὁ πρῶτος καὶ κυριώτερος λόγος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀνάγκη τῶν Λομβαρδικῶν πόλεων, ἐν αἷς παρήχθη ἡ νέα σχολή· αἱ πόλεις αὗται ἀπέβησαν, τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, πολυάνθρωποι, ἐμπορικαὶ καὶ βιομήχανοι, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς βιομηχανίας αὐτῶν ἀπῄτει ὁπωσοῦν ἀνεπτυγμένον ἀστυκὸν νόμον· τοιοῦτον δὲ δὲν ἀπετέλουν οὔτε οἱ κατὰ τὰς χώρας ἐκείνας ἰσχύοντες θεσμοὶ τῶν αὐτόθι ἐποικησάντων γερμανικῶν φύλων, οὔτε αἱ μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀτελεῖς γνώσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Αἱ ἀείποτε ὅμως διατηρηθεῖσαι πηγαὶ τοῦ τελευταίου τούτου νόμου ἠδύναντο νὰ θεραπεύσωσι τὰς νέας ἀνάγκας, ἂν διὰ τῆς προσηκούσης μελέτης ἐξήγετο καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο μέρος τοὐλάχιστον τοῦ ἐν αὐταῖς κεκρυμμένου θησαυροῦ νομικῶν γνώσεων. Ἡ δὲ τοιαύτη αὐτῶν χρῆσις ἤρξατο κατὰ τὸν ἀνωτέρω χρόνον, διότι ἡ εὐπορία καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προκύπτουσα ποικιλία τῶν ἐννόμων σχέσεων παρήγαγον τὴν πρακτικὴν ἀνάγκην κανόνων τοῦ δικαίου πρὸς ῥύθμισιν καὶ ἐξασφάλισιν αὐτῶν, καὶ τὸν τῇ ἀνάγκῃ ταύτῃ παρομαρτοῦντα ζῆλον περὶ τὴν μελέτην τοῦ δικαίου· ὁ ζῆλος οὗτος, εὑρὼν ἑτοίμην τὴν ὕλην, ἤτοι τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐπελήφθη αὐτῆς τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Καρόλου τοῦ Μεγάλου, μέγα μέρος τῶν εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν ἐθεωρεῖτο διατελοῦν εἰς διηνεκῆ συνάφειαν διά τινων κοινῶς παρ' αὐταῖς ἐπικρατούντων στοιχείων. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν, ἤτοι τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος, τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πολιτεύματος, τοῦ Ἱερατείου καὶ τῆς Λατινικῆς γλώσσης, κατετάχθη ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου καὶ ὁ ῥωμ. νόμος, θεωρούμενος οὐχὶ πλέον ὡς εἰδικὸς νόμος διέπων τοὺς κατοίκους τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ὡς γενικὸς χριστιανικὸς τῆς Εὐρώπης νόμος. Ἐὰν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὸ προσωπικὸν ἀξίωμα καὶ τὴν μεγάλην φήμην τῶν διδασκάλων τοῦ νόμου τούτου, οἵτινες, ἐν ταῖς Λομβαρδικαῖς πόλεσι, κατεῖχον τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα διὰ τὴν ὡς ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν συναλλαγῶν ἐπελθοῦσαν ἀνάγκην τῆς παρὰ τοῖς ἄρχουσιν ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ δεξιότητος, θέλομεν ἐννοήσει εὐκόλως τὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ χρόνῳ αἰφνηδίαν, οὕτως εἰπεῖν, ἀναβίωσιν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου.

30. Οἱ πρῶτοι αὐτῆς διδάσκαλοι ὠνομάσθησαν γλωσσογράφοι,

ὡς ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐξειργάζοντο καὶ ἐδίδασκον τὸ δίκαιον· ἡ ὑπηρεσία ἣν παρέσχον οὗτοι εἰς τὴν ἐπιστήμην συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο ὅτι, διέσωσαν τὴν γνῶσιν τοῦ κειμένου τοῦ νόμου, παραφράζοντες δὲ αὐτὸ διὰ λέξεων ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (ἢ μεταξὺ τῶν στίχων ἢ ἐν τῷ περιθωρίῳ, γλῶσσαι, ὅθεν γλωσσογράφοι οἱ συντάκται αὐτῶν), συγκεφαλαιοῦντες διὰ συνόψεων (Summae) τὸ περιεχόμενον ὁλοκλήρων τίτλων καὶ τέλος παραλληλίζοντες τὰ συναφῆ τοῦ νόμου χωρία, παρεσκεύασαν τὴν τελειοτέραν μελέτην καὶ ἐξεργασίαν τοῦ νόμου τούτου. Προσπαθοῦντες νὰ εἰσδύσωσι διὰ συγκρίσεως καὶ συμπαραθέσεως εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ἀρχαίων νομομαθῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐπαναλαμβάνοντες κατὰ τὴν κατάρτισιν τῶν συλλογισμῶν των τὸ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀκατάληπτον ἔργον τῶν νομομαθῶν ἐκείνων, συνέδεσαν τὴν ἐποχήν των μετὰ τῆς ἀρχαιότητος, ὁ δὲ δεσμὸς οὗτος ἐπενεργεῖ εἰσέτι μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὴν ἐπιστήμην. Ἡ σχολὴ τῶν γλωσσογράφων ἔληξε κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς ΙΓ'. ἑκατονταετηρίδος μετὰ τοῦ Ἀκουρσίου, τοῦ τελευταίου αὐτῶν, ὅστις συνεκεφαλαίωσε τὰς ἐργασίας τῶν προκατόχων του (ἀπέθ. 1260). Ἔκτοτε ἡ μελέτη καὶ ἡ ἐξεργασία τοῦ δικαίου ἀπέβη πάντως ἀφυὴς καὶ ἀφιλόκαλος. Οἱ λεγόμενοι scribentes, commentatores, συγγραφεῖς, ὑπομνηματισταί, ὧν ὀνομαστότεροι ἦσαν ὁ Βάρτολος καὶ ὁ Βάλδος, ἠρύοντο τὰς γνώσεις αὐτῶν οὐχὶ ἀπὸ τῶν κειμένων τῶν νόμων, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν συγγραφῶν τῶν γλωσσογράφων, ἐφαρμόζοντες δὲ ἐσφαλμένως τοὺς ἐπικρατοῦντας τύπους τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ θετικὸν δίκαιον καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνυψωθῶσι μέχρι τῆς κατ' οὐσίαν λογικῆς καὶ μεταφυσικῆς, περιέπεσαν εἰς ματαίας λεπτολογίας καὶ εἰς μακρηγορίαν ὑπερβάλλουσαν πᾶν μέτρον· (Σχολαστικὴ μέθοδος). Ἐνόμιζον, ὅτι μεγάλως προάγουσι τὴν ἐπιστήμην κατακλύζοντες αὐτὴν ὑπὸ σχολαστικῶν καὶ λεπτολόγων διαστολῶν, ὑποδιαστολῶν καὶ ἀντιδιαστολῶν, οὐδεμίαν ἐχουσῶν πρακτικὴν ἢ λογικὴν ἀξίαν. Τότε ἐπεκράτησε καὶ ἡ συνήθεια τοῦ στηρίζειν τὰς ἐκφερομένας δόξας μᾶλλον εἰς τὸ πλῆθος τῶν ὁμοδόξων σχολιαστῶν ἢ εἰς τὴν μελέτην τοῦ κειμένου τῶν νόμων· εἰς δὲ τοὺς νομικοὺς τούτους ἐφήρμοσεν ὁ Κουϊάκιος τὸ ῥητὸν τοῦ Κικέρωνος Nihil tam absurdum dici potest quod non dicatur a quodam doctorum, οὐδὲν μωρὸν μὴ διδαχθὲν παρά

τινὲς τῶν νομικῶν. Παρβλ. Σύστημα τοῦ Ῥωμ. Δ. ὑπὸ Παύλου Καλλιγᾶ τόμ. 1. Σελ. 5—8.

31. Ἐν τούτοις ἡ ἅλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας καὶ ἐν γένει ἡ ἀναγέννησις τῆς μελέτης τῶν δοκίμων τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν, παρεσκεύασαν τὴν τῆς ΙΣΤ'. ἑκατονταετηρίδος γαλλικὴν σχολήν, ἥτις πολυειδῶς προήγαγε τὴν ἐπιστήμην τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Κορυφαῖοι αὐτῆς ἀντιπρόσωποι ἦσαν ὁ Ἰάκωβος Κουϊάκιος καὶ ὁ Οὔγω Δονέλλος. Ὁ μὲν, ἀναλύει τὰς ἰουστινιανείους συλλογὰς εἰς τὰς συγγραφὰς ἑκάστου τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν, ἐξ ὧν αὗται κατηρτίσθησαν, καὶ ἀποκαθιστῶν οὕτως εἰπεῖν ἐκ τῶν ἐν ταῖς συλλογαῖς ἐκείναις ἐσπαρμένων τεμαχίων τῆς αὐτῆς συγγραφῆς τὴν συγγραφὴν ὁλόκληρον ὁποία ἦτο πρὸ τοῦ διαμελισμοῦ καὶ τῆς κολοβώσεως, ἐξηγεῖ τὰ κατ' ἰδίαν τεμάχια ἐκ τῆς συναφείας τοῦ συνόλου τῆς συγγραφῆς, εἰς ἣν ταῦτα ἀνήκουσιν (ἑρμηνευτικὴ μέθοδος). Ὁ δὲ, συναρμολογεῖ ἐκ τῶν ἐν τοῖς εἰρημένοις τεμαχίοις κατ' ἰδίαν ὁρισμῶν τοὺς διέποντας τὸν ἀστυκὸν βίον θεσμοὺς, τὰ ἑκάστῳ αὐτῶν προσήκοντα στοιχεῖα, τὴν λογικὴν αὐτῶν συνάφειαν καὶ ἀλληλουχίαν, καὶ συνάγει μετ' ἀπαραμίλλου λογικῆς ἀκριβείας τὰ πρὸς συμπλήρωσιν ἑκάστου θεσμοῦ καὶ κατάρτισιν τοῦ συστήματος τοῦ ἀστυκοῦ νόμου ἀναγκαῖα συμπεράσματα (δογματικὴ μέθοδος).

Τὴν γαλλικὴν ταύτην σχολὴν διεδέχθη ἡ ἐν Γερμανίᾳ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τοῦ δικαίου ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ΙΖ'. ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Θωμάσιος ἔδωκε πρῶτος τὴν ὥθησιν εἰς τὴν κατά τι φιλοσοφικωτέραν μελέτην καὶ ἐξεργασίαν τοῦ δικαίου, ἐπιδοθεὶς ἰδίως, συνεργοῦντος καὶ τοῦ Λεϊβνιτίου, εἰς τὴν συστηματικωτέραν καταταξιν τῆς νομικῆς ὕλης, ἂν καὶ οὔτε αὐτὸς ἀπέφυγε τὴν σχολαστικὴν καὶ ἀφιλόκαλον μέθοδον. Ἔκτοτε, καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ΙΗ'. ἑκατονταετηρίδος, ἐπεκράτησεν ἡ λεγομένη πρακτικὴ σχολὴ, ἐνασχολουμένη κυρίως εἰς τὴν ἔρευναν κατὰ πόσον οἱ θεσμοὶ τοῦ ῥωμ. νόμου, θεραπεύοντες τὰς τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἀνάγκας, εἰσὶ δεκτικοὶ ἐφαρμογῆς κατὰ τὰς ἐννόμους αὐτῶν σχέσεις.

Τῆς σχολῆς ταύτης ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι τῶν συγκεκριμένων θεμάτων ἡ ῥύθμισις, καὶ τῶν εἰδικῶν ζητημάτων ἡ λύσις. Ἔσχε

δὲ πολλοὺς καὶ ἐπισήμους ἀντιπροσώπους ἔν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ τῇ Ἰταλίᾳ καὶ τῇ Γερμανίᾳ, τὸν Ποτιέρον, τὸν Ἰούλιον Πάκιον, τὸν Α. Μερένδαν, τὸν Ῥ. Βαχόβιον, Αβ Ἔχτ τὸν Λαουντερβὰχ, τὸν Στρούβε καὶ ἄλλους. Ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος δὲν ἔπαυσεν ἰσχύων, πρωΐμως ἀνεδείχθησαν τὰ ἐλαττώματα τῆς πρακτικῆς ταύτης μεθόδου, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἤρξατο αὐτόθι ῥιζικὴ μεταῤῥύθμισις τοῦ τρόπου τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης καὶ ἐξεργασίας τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Ἡ μεταῤῥύθμισις αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν κειμένων αὐτοῦ μελέτην καὶ τὴν δι' ἐπιμελοῦς ἐρεύνης τῶν ἱστορικῶν τοῦ νόμου τούτου στοιχείων συμπλήρωσιν καὶ διευκρίνησιν τῶν θεσμῶν αὐτοῦ. Τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς νέας ταύτης μεθόδου ὀφείλομεν εἰς τὸν περικλεῆ Οὔγω, τὴν δὲ θαυμαστὴν αὐτῆς ἐπίδοσιν εἰς τοὺς δύο κορυφαίους τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τὸν Τιβὼ καὶ τὸν Σαβινῆ, οἵτινες ἐγένοντο ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ἀρχηγοὶ δύο σχολῶν, τῆς κριτικῆς ἢ φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς σχολῆς τοῦ ῥωμ. νόμου.

32. Ἡ Κριτικὴ ἢ φιλοσοφικὴ σχολή, ἧς ἀρχηγέτης ἦν ὁ Τιβὼ, συνάγει, δι' ἀφαιρέσεως ἐκ τῶν κατ' ἰδίαν ὁρισμῶν τοῦ ῥωμ. νόμου, σύνολον κανόνων τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, καθ' ὡρισμένον σύστημα συναρμολογουμένων, καταδεικνύουσα δὲ τὰς ἐν τοῖς νομοθετήμασι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀντινομίας, τὴν ἐν αὐτοῖς ἔλλειψιν τῆς ἑνότητος καὶ τὸ κατὰ πολλὰ ἀσυμβίβαστον αὐτῶν πρὸς τὰς νῦν ἀξιώσεις τῆς κοινωνίας, ἐπικαλεῖται τὴν ἀνάγκην νέας ἐθνικῆς νομοθεσίας.

Πρὸς τὴν ὑπερβολικὴν ὀξύτητα, μεθ' ἧς ἐνίοτε ἐπέκρινεν ἡ σχολὴ αὕτη τὰς ἰουστινιανείους συλλογὰς καὶ τοὺς μέχρι λατρείας θαυμαστὰς αὐτῶν, καὶ κυρίως πρὸς τὴν ὡς συμπέρασμα συναγομένην ἐπίμονον ἀπαίτησιν τῆς καταρτίσεως νέου γερμανικοῦ κώδικος, ἀντετάχθησαν ἕτεροι καὶ κυρίως ὁ περιώνυμος Σαβινῆς. Κατ' αὐτοὺς, πρὶν ἢ ἐπικρίνωμεν καὶ καταδικάσωμεν τὸν ῥωμ. νόμον; ἀνάγκη νὰ ἀντιληφθῶμεν αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν καὶ τὴν ὀργανικὴν συνάφειαν τῶν ὁρισμῶν του.

Τὸ δίκαιον, κατὰ τὸν Σαβινῆ καὶ τοὺς ὁμοδοξοῦντας αὐτῷ (ἱστορικὴ σχολὴ) εἶναι προϊὸν τῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους περὶ τῶν ὁρισμῶς τῶν ἀναγκαίων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας,

ὅθεν ῥυθμίζεται κατὰ τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, ἧς εἶναι ὁ προστάτης καὶ ταύτης παρακολουθεῖ τὴν πρόοδον. Κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην, τὸ δίκαιον ἀναπτύσσεται φυσικῶς διὰ τοῦ ἐθίμου, δὲν πρέπει δὲ νὰ ῥυθμίζηται τεχνητῶς διὰ τῆς κωδικοποιήσεως, πρὶν ἢ τὸ ἔθνος ἀποκτήσῃ πλήρη καὶ σαφῆ τὴν συνείδησιν τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν θέλει καταρτισθῇ ὁ κώδιξ. Τὸ δίκαιον τοῦ ἔθνους παράγεται ὅπως καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, πηγάζει ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ ἐμφύτων αἰσθημάτων καὶ ἕξεων καὶ τῶν κοινωνικῶν αὐτοῦ ἀναγκῶν, ἄνευ ἐσκεμμένης ἐρεύνης, ἄνευ βίας· εἶναι κοινὸν πάντων ἔργον. Ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ τῶν ἐθνῶν δίκαιον εἶναι τὸ ἔθιμον· ἀκολούθως, διὰ συνεχοῦς ἐξεργασίας, μεταβαίνει εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ νόμου, ὅστις ὁρίζει ἀλλὰ δὲν ἀναχαιτίζει αὐτό· τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ δόγμα τῆς ἱστορικῆς λεγομένης σχολῆς, ἣν ἱδρύσατο μὲν, ὡς πρὸ μικροῦ εἴρηται, ὁ ἐν Γοτίγγῃ καθηγητὴς Οὔγω, πολυειδῶς δὲ προήγαγε καὶ ἀνέπτυξεν ὁ Σαβινῆς, γενόμενος ἀρχηγὸς αὐτῆς. Μὴ ὑποθέσωμεν ὅμως, παρασυρόμενοι ἐκ τῶν ὀνομασιῶν τῶν σχολῶν τούτων, ὅτι ἡ μὲν ἱστορικὴ σχολὴ ἀποκρούει τὴν κριτικὴν καὶ φιλοσοφικὴν βάσανον τῶν ὁρισμῶν, ἡ δὲ κριτικὴ τὴν ἐνδελεχῆ μελέτην τῶν ἱστορικῶν στοιχείων τοῦ ῥωμ. νόμου καὶ τὴν δι' αὐτῶν τελειοτέραν κατάληψιν τῶν θεσμῶν αὐτοῦ. Αἱ ὀνομασίαι αὗται παρήχθησαν ἐκ τῶν ἐπικρατεστέρων οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν ἀποκλειστικῶν στοιχείων τῆς μελέτης τῶν ἑταίρων ἑκατέρας τῶν σχολῶν τούτων.

Ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν δύο τούτων σχολῶν μεγάλως προήχθη, κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἑκατονταετηρίδα, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου. Ἐὰν ὅμως ἀκολουθήσωμεν τὰ δόγματα ἑκάστης αὐτῶν μέχρι τῶν ἄκρων, ἔχει ἑκάστη τοὺς κινδύνους αὐτῆς· ἡ μὲν τὸν κίνδυνον μὴ, ἀναχωροῦσα ἐκ τῶν κατὰ θεωρίαν ὀρθῶν ἰδεῶν, ἐπιχειρήσῃ προώρως τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὑπαγορευομένους νεωτερισμούς· ἡ δὲ τὸν κίνδυνον μὴ, στηριζομένη εἰς τὴν πεῖραν, προσπαθήσῃ νὰ διατηρήσῃ τὰ καθεστῶτα ἐπὶ πλέον ἢ ὅσον πρέπει. Ἐν τῷ ἀνταγωνισμῷ τούτῳ ἀπαντῶμεν τὰ αὐτὰ στοιχεῖα, ἅπερ χωρίζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐν παντὶ σταδίῳ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν· τοὺς θιασώτας τῶν νεωτερισμῶν, τοὺς ἐξ ἀδόλου πρὸς τὴν πρόοδον ὁρμῆς ὑπερπηδῶντας τὰ δυνατὰ ὅρια καὶ μετὰ γενναίας ἀπερισκεψίας ἐπιῤῥίπτοντας ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἄδηλον μέλλον· καὶ τοὺς ἐραστὰς τῶν ἀρχαίων παραδόσεων

καὶ ἕξεων οἵτινές, ἐξ ὑπερβολῆς φρονήσεως, ἐμμένουσιν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὸ παρελθόν.

33. Ἀποφεύγοντες τὰς ἐν τοῖς δυσὶν εἰρημένοις συστήμασιν ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τινῶν θερμοτέρων ἀντιπάλων παραχθείσας ὑπερβολάς, προσλαμβάνοντες τὰ βοηθήματα ἅτινα παρέχουσιν ἡμῖν ἥτε κριτικὴ καὶ ἡ ἱστορικὴ σχολή, ὅπως ἐννοοῦσιν αὐτὰς οἱ σωφρονέστεροι καὶ ἐπισημότεροι αὐτῶν ἀντιπρόσωποι, καὶ προστιθέμενοι εἰς αὐτὰ τὴν φιλοσοφικὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀπαρτιζόντων τὸν ῥωμ. καὶ βυζαντινὸν νόμον ὁρισμῶν, εἰς ἣν πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐπεδόθησαν, φθάνομεν εἰς τὸ ἑξῆς συμπέρασμα περὶ τοῦ προσφορωτέρου τρόπου τῆς μελέτης καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ.

Διὰ τῆς ἐνδελεχοῦς μελέτης τῆς ἱστορικῆς τῶν ῥωμαϊκῶν θεσμῶν διαπλάσεως, ἀποχωριστέον ἐν πρώτοις τὰ ἱστορικὰ αὐτῶν στοιχεῖα ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς πρακτικὸν κῦρος ἐχόντων ὁρισμῶν. Μετὰ τοῦτο παραβλητέον καὶ τούτους πρὸς τοὺς ἐν τῷ νῦν δικαίῳ κρατήσαντας κανόνας, ὅπως συναγάγωμεν τίνες οἱ παρ' ἡμῖν πρακτικὸν κῦρος ἔχοντες ὁρισμοί· τούτους θέλομεν καταταξει κατὰ σύστημα ὅπερ ἐξηγηθήσεται ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, προτασσομένων τῶν γενικῶν κατὰ πᾶσαν ἔννομον σχέσιν ἰσχυόντων δογμάτων, ἑπομένης δὲ τῆς ἀναπτύξεως τῶν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἐννόμους σχέσεις παραγομένων δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων.

Ἐρευνῶντες δὲ τὴν ἱστορικὴν καὶ λογικὴν ἀρχὴν τῶν ὁρισμῶν τοῦ θετικοῦ δικαίου καὶ παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς τὸ δίκαιον ἐν γένει, πολλάκις θέλομεν ἐρευνήσει κατὰ πόσον οἱ θετικοὶ οὗτοι ὁρισμοὶ θεραπεύουσι τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀπολύτου δικαίου καὶ μέχρι τίνος προσήγγισαν εἰς τὴν κατὰ τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν πληρεστέραν ἐξασφάλισιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας. Θέμιδ. Δ. σ. 94—112. Καλλιγᾶ Α'. Σ. 5—23.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
1968

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Α'. ΤΟ ΔΙΚΑΙΟΝ ΚΑΙ ΑΙ ΠΗΓΑΙ ΑΥΤΟΥ.

Περίληψις.

34. Ὁρισμὸς τοῦ δικαίου. Παραγωγὴ καὶ πηγαὶ αὐτοῦ. Ἄμεσος συνείδησις τοῦ ἔθνους. Ἀποφάνσεις τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπιστήμη.
35. Γραπτὸν καὶ ἄγραφον δίκαιον.
36. Ἀστυκὸν καὶ ἐθνικὸν δίκαιον (j. civile j. gentium s. naturale).
37. Φυσικὸν, ἐθνικὸν καὶ ἀστυκὸν δίκαιον. Ἄχρηστος ἡ διάκρισις αὕτη.
38. Ἀστυκὸν (πολιτικὸν) καὶ πραιτωρικὸν δίκαιον.
39. Jus cogens (ἀπολύτως ἰσχύον) jus permissivum (κατ' ἐπικουρίαν ἰσχύον).
40. Φυσικὸν καὶ θετικὸν δίκαιον.
41. Δημόσιον καὶ ἀστυκὸν (ἰδιωτικὸν) δίκαιον.

34. Δίκαιον ὀνομάζομεν τοὺς ἀπὸ τῆς κοινῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων παραγομένους κανόνας, τοὺς ῥυθμίζοντας τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν πράξεις πρὸς ἀσφάλισιν τῆς ἠθικῆς ἁπάντων ἐλευθερίας. Τὸ δίκαιον ὑπάρχει ἅμα ἐγερθῇ ἡ κοινὴ αὕτη συνείδησις καὶ παραχθῇ ἡ πρὸς πραγμάτωσιν αὐτοῦ ἀπαιτουμένη δύναμις, ταύτην δὲ ἔχει ἡ βούλησις παντὸς ἔθνους, ἅμα ὁρίσῃ τὸν τρόπον τοῦ ἐκβιάζειν τὴν εἰς τὸ δίκαιον ὑποταγήν (1).

(1) Τὸ δίκαιον ὁρίζομεν ἐνταῦθα κατὰ τὴν πηγὴν (τὴν κοινὴν συνείδησιν), τὸ

Τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς παραγωγῆς τοῦ δικαίου εἶναι καὶ πρακτικῶς σπουδαῖον, διότι ἐκ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ λύσεως ἐξήρτηται ἡ ὀρθὴ διάγνωσις καὶ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου. Αἱ καταφανέστεραι πηγαὶ τοῦ δικαίου εἰσὶν αἱ ἀποφάνσεις τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ νομοθετικῆς ἐξου-

---

ἄμεσον αὐτοῦ ἀντικείμενον (τὰς ἐξωτερικὰς τῶν ἀνθρώπων πράξεις) καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τὴν ἀσφάλισιν τῆς ἠθικῆς ἁπάντων ἐλευθερίας). Ὅτι ἄμεσον καὶ μόνον ἀντικείμενον αὐτοῦ, εἰσὶν αἱ ἐξωτερικαὶ τῶν ἀνθρώπων πράξεις, τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου, ὅστις εἶναι ἡ ἀσφάλισις τῆς ἠθικῆς ἁπάντων ἐλευθερίας. Φυσικὴ ἐλευθερία, κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἠθικῆς, εἶναι ἡ ἔμφυτος ἡμῖν ἐξουσία τοῦ ὁρίζειν τὰς πράξεις ἡμῶν, δῆλον δέ, ὅτι τῆς ἐξουσίας ταύτης τὰ ὅρια ταυτίζονται μὲ τὰ ὅρια τῶν φυσικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ἀλλὰ ἡ φυσικὴ αὕτη ἐλευθερία τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων. Ἵνα συζῶσιν οἱ ἄνθρωποι ὡς λογικὰ ὄντα, ἀνάγκη νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν φυσικὴν ἑκάστου ἐλευθερίαν ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων αὕτη οὐδόλως προσβάλλεται τῶν λοιπῶν ἐλευθερίαν. Τὰ ὅρια ταῦτα διαγράφουσιν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἑκάστου ἀνθρώπου κύκλον ἐλευθέρας ἐνεργείας μὴ συγκρουομένης πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν, καὶ ἐπομένως χωρούσης ἀκωλύτως πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, κατὰ τὸν προορισμόν, ὃν ἔταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἐν τῷ προσκαίρῳ τούτῳ κόσμῳ ἐνδημίαν του. Ἡ ἐντὸς τοῦ κύκλου ἐκείνου ἐνάσκησις τῆς ἐλευθερίας ἡμῶν, ἡ ὑπ' αὐτοῦ περιωρισμένη φυσικὴ ἡμῶν ἐλευθερία, ὀνομάζεται ἠθικὴ ἐλευθερία· αὐτὴν προτίθεται νὰ ἀσφαλίσῃ τὸ δίκαιον, διότι ἄνευ τῆς ἐξασφαλίσεως αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ βιώσῃ ὡς λογικὸν καὶ ἐλεύθερον ὄν.

Ἡ ῥύθμισις τῶν ἐξωτερικῶν μόνον πράξεων, ὁ περιορισμὸς μόνης τῆς εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἐπιδρώσης φυσικῆς ἐλευθερίας, ἀρκοῦσιν εἰς ἀσφάλισιν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας· ἄλλως δὲ μόνον τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ὁ περιορισμὸς εἶναι ἐφικτός. Αἱ ἐσωτερικαὶ πράξεις οὔτε εἰς καταναγκασμὸν ὑπόκεινται, οὔτε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πλησίον ἐμβάλλουσιν εἰς κίνδυνον, ὅθεν τὸ δίκαιον, ὡς ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ, δὲν ἐνασχολεῖται εἰς τὴν ῥύθμισιν αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς περὶ ὧν, καὶ ἰδίως περὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸ δίκαιον, ὁμιλήσομεν παρακατιόντες. Ὁ εὐσεβὴς, ὁ ἠθικὸς καὶ ὁ δίκαιος εἶναι ὁ τέλειος ἄνθρωπος. Τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ ἀκριβέστερον, διότι δὲν εἶναι ἀνθρώπινος θεσμός· τὸ δίκαιον εἶναι ἄλλου κόσμου προϊόν, ἀνωτέρου τοῦ κόσμου τούτου. Ἡ συνείδησις τοῦ δικαίου γεννᾶται μετὰ τοῦ ἀνθρώπου. Πάντες οἱ περὶ τοῦ δικαίου φιλοσοφήσαντες ὀνομάζουσιν αὐτὸ δώρημα Θεοῦ. Πάντα τὰ ἔθνη, ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἐποχῇ ἀποδίδουσι τοὺς νόμους αὐτῶν εἰς θείαν ἀποκάλυψιν. Ἡ δὲ συνείδησις τοῦ δικαίου, ἣν περιποιεῖ ἡμῖν ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις, ἡ καλουμένη συνειδὸς, εἶναι ἀνωτέρα πάσης ἐκ τοῦ πάθους τυφλώσεως τοῦ λογικοῦ ἡμῶν. Καὶ ὁ μᾶλλον ἐσκληρυμμένος κακοῦργος ἔχει στιγμὰς καθ' ἃς ἀκούει φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ «ἔπρ ξες κακὸν, μεταμελήσου». Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἔννοια τὸ δίκαιον, δοθεῖσα ἡμῖν ἄνωθεν, ἔχει πιστὸν αὐτῆς συνέταιρον δοθέντα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δωρητοῦ, συνέταιρον ὅστις εἶναι ὁ ἀψευδέστερος αὐτῆς μάρτυς, κατελθὼν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀνεξερευνήτου κόσμου καὶ κεμφθεὶς εἰς τὸν

σίας, ἐντεῦθεν ἡ ἄλλοτε ἐπικρατήσασα ἐσφαλμένη δόξα, ὅτι αἱ ἀποφάνσεις ἐκεῖναι εἰσὶν ἡ μόνη, ἢ τοὐλάχιστον ἡ μόνη λογικὴ καὶ εὔλογος πηγὴ τοῦ δικαίου. Ἡ δόξα αὕτη, ἡ συνταυτίζουσα ἐντελῶς τὰς ἐννοίας τοῦ νόμου καὶ τοῦ δικαίου, παρήχθη ἀπὸ τῆς θεωρίας, ὅτι ἡ πολιτεία συνέστη ἐκ συμβάσεως τῶν μελῶν αὐτῆς. Δύο τινὰ ἀποδεικνύουσι τὸ ἐσφαλμένον τῆς δόξης ταύτης· α) ὁ πληρέστατος νόμος δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸν δικαστὴν, β) ὁ νόμος ὑποθέτει τὸ δίκαιον, ὅθεν εἶναι ἀδύνατον τοῦτο νὰ ἀπορρέῃ ἀπὸ μόνου τοῦ νόμου. Ὁ νόμος ὑποθέτει τὴν πολιτείαν, ἀλλ' ἡ πολιτεία ἐρείδεται εἰς τὸ δίκαιον, ὅθεν ὑπάρχουσι θεσμοὶ τοῦ δικαίου πρὸ τοῦ νόμου παραχθέντες.

Αἱ πηγαὶ τοῦ δικαίου, ἐκτὸς τοῦ νόμου, εἰσὶν ἡ ἄμεσος τοῦ ἔθνους συνείδησις καὶ ἡ ἐπιστήμη. Ἐκείνη δὲ εἶναι μάλιστα ἡ πρώτη καὶ ἀρχικὴ πηγή. Τὸ δίκαιον τίκτεται ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ πνευματικοῦ συνδέσμου ὁμάδος ἀνθρώπων, τοῦ συνισταμένου εἰς κοινά τινα φυσικὰ καὶ ἠθικὰ στοιχεῖα, τὴν καταγωγὴν, τὴν γλῶσσαν, τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς διαθέσεις καὶ ροπάς. Ἡ ἐν τοιούτῳ συνδέσμῳ διατελοῦσα ὁμὰς ἀνθρώπων καλεῖται *ἔθνος*, τὸ δὲ δίκαιον ἔλκει τὴν ἀπωτάτην αὐτοῦ ἱστορικὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνειδήσεως. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἀντιφάσκομεν πρὸς τὰ πρὸ μικροῦ (σημ. 1.) περὶ τῆς θείας τοῦ δικαίου καταγωγῆς εἰρημένα· τὸ δίκαιον εἶναι βεβαίως «δῶρον Θεοῦ» ἐδωρήθη δὲ ἡμῖν, ὄντος τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ὁμάδας τῶν ἀνθρώπων, ἃς ἐκαλέσαμεν ἔθνη, τὴν παράγουσαν αὐτὸ δύναμιν. Ἡ κοινὴ αὕτη τοῦ ἔθνους συνείδησις καὶ βούλησις τίκτει τὸ πολίτευμα δι' οὗ, ὑποτάσσουσα τὰ μέλη αὐτοῦ εἰς ἀρχὴν, σκοποῦσαν τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐννόμου τάξεως, ἀσφαλίζει τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου. Οὕτω δὲ τὸ ἔθνος διαμορφοῦται εἰς πολιτείαν. Ἐντεῦθεν ἔχομεν δύο πηγὰς τοῦ δικαίου, τὴν ἄμεσον ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ βούλησιν, καὶ τὴν ἐν τῇ πολιτείᾳ

κόσμον τοῦτον, ἵνα φωτίζῃ τοὺς ἀνθρώπους περὶ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου.

Τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθὲς, τὸ καλὸν, ἐστὶν ὁ Θεός· διὰ τοῦτο α ἰ σ θ α ν ό μ ε θ α, ὡς ἐκ τῆς θείας ἡμῶν καταγωγῆς, τὰς ἐννοίας ταύτας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν αὐτὰς κατ' ἀντικείμενον, διότι οὐ δέδοται ἡμῖν ἡ μαθηματικὴ, οὕτως εἰπεῖν, γνῶσις τῆς θείας φύσεως.

ἐξουσίαν, τὴν κεκλημένην εἰς τὸ ἐκπροσωπεῖν καὶ ἐκτελεῖν τὴν βούλησιν ἐκείνην (τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν).

Ἀλλὰ τὸ οὕτω παραχθὲν δίκαιον, καθὸ προϊὸν τῆς λογικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὑπόκειται κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς λογικὴν διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν. Τὸ δὲ λογικὸν στοιχεῖον τοῦ δικαίου καθίστησι καὶ τὴν ἐπιστήμην πηγὴν νομικῶν ὁρισμῶν, διότι ἐν παντὶ ὁπωσοῦν προηγμένῳ ἔθνει παράγεται ὁμὰς νομομαθῶν, ἐπιτετραμμένη τὴν ἑρμηνείαν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου, ἐκπροσωποῦσα κατὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ προκειμένῳ σταδίῳ τῆς ἐνεργείας ἐθνικὴν βούλησιν· ἡ ὁμὰς αὕτη συνάγει, ἐκ τῶν ἐν τῷ ἰσχύοντι δικαίῳ ἀνεγνωρισμένων δογμάτων, ἑτέρους ὁρισμοὺς μὴ ἐκπεφρασμένους μέν, οὔτε ὑπὸ τῆς ἀμέσου ἐθνικῆς βουλήσεως οὔτε ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀπορρέοντας ὅμως κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἀπὸ τῶν δογμάτων ἐκείνων. Διὰ δὲ τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ δικαίου, ἀνάγκη καὶ οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι νὰ ἰσχύωσιν. Ἐντεῦθεν ἐξηγοῦνται αἱ ἐν ταῖς τῶν νεωτέρων συγγραφαῖς ἀναφερόμεναι τρεῖς πηγαὶ τοῦ δικαίου, ἡ ἄμεσος ἐθνικὴ συνείδησις (ἔθιμον), ὁ νόμος, ἡ ἐπιστήμη.

35. Περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ γραπτοῦ καὶ ἀγράφου δικαίου, εἶναι ἐσφαλμένη ἡ δόξα, καθ' ἣν τὸ μὲν εἶναι τὸ ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας, τὸ δὲ ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀπορρέον δίκαιον. Ἡ ἀληθὴς ἔννοια τῆς διακρίσεως ταύτης εἶναι ἡ ἀπὸ τῆς κατὰ λέξιν σημασίας τῆς ἐκφράσεως συναγομένη· οὕτω ἐνόουν καὶ οἱ Ῥωμαῖοι τὴν διάκρισιν ταύτην (1).

36. Σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν χρήσει διάκρισις τοῦ δικαίου εἰς ἀστυκὸν (jus civile) καὶ εἰς ἐθνικὸν δίκαιον (jus gentium) παραχθεῖσα ὡς ἑξῆς.

Ἡ πρώϊμος ἐπιμιξία τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὰ γειτνιάζοντα αὐτοῖς ἔθνη ἐπήγαγε τὴν ἀνάγκην καὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐφαρμογῆς τοῦ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις ἰσχύοντος δικαίου. Ὅσῳ δ' ἐξετείνετο ἡ ῥωμαϊκὴ ἐξουσία, ὅσῳ προήγοντο ἥ τε ἐπιμιξία καὶ αἱ σχέσεις τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς, τόσῳ εὐρυτέρα καὶ ἀκριβεστέρα ἀπέβαινεν ἡ γνῶσις τοῦ ἀλλοδαποῦ τούτου δικαίου· ἐντεῦθεν παρήχθη, μικρὸν

(1) L. (1—2.) 3—9.

καὶ κατ' ὀλίγον, ἡ ἔννοια δικαίου κοινῶς ἰσχύοντος παρά τε τοῖς Ῥωμαίοις καὶ τοῖς ἀλλοδαποῖς καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις (1). Ἡ ἔννοια αὕτη, παραχθεῖσα ἐκ πείρας οὐ μακρᾶς οὔτε δεδοκιμασμένης, δὲν ἦτο πάντως ἀκριβὴς, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόουν τὸ ἀτελὲς τοῦ παραγαγόντος αὐτὴν συλλογισμοῦ, διότι οὔτε πάντα τὰ ἔθνη ἦσαν αὐτοῖς γνωστὰ οὔτε, περὶ ἑκάστου κανόνος τοῦ ἐθνικοῦ τούτου λεγομένου δικαίου εἶχε γενῆ ἀκριβὴς ἔρευνα, ἐὰν οὗτος ἴσχυε τοὐλάχιστον παρὰ τοῖς γνωστοῖς εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἔθνεσι. Καὶ οὕτως ὅμως ἐχούσης τῆς ἐννοίας τοῦ δικαίου τούτου, φυσικώτατον ἦτο νὰ ἐρευνήσωσιν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν λόγον τῆς γενικῆς αὐτοῦ ἰσχύος· εὗρον δὲ αὐτὸν ἐν τῷ παρὰ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις λογικῷ στοιχείῳ (naturalis ratio), ἐξ οὗ ἀπορρέουσιν οἱ κανόνες τοῦ δικαίου τούτου, ἐντεῦθεν δὲ συνήγαγον καὶ τὸ ἀμετάθετον αὐτῶν. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι περιωρίσθησαν εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ λόγου τοῦ δικαίου τούτου χωρὶς νὰ ἀκριβολογήσωσι περὶ τὴν ἀνάπτυξιν ἑκάστου ὁρισμοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τῆς παραβολῆς τοῦ παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντος θετικοῦ δικαίου πρὸς τὸ γενικὸν τοῦτο δίκαιον, προέκυψεν, ὅτι πολλαὶ σχέσεις μετὰ τῶν ῥυθμιζόντων αὐτὰς ὁρισμῶν, ἀνῆκον ἀνέκαθεν κοινῶς εἰς ἀμφότερα, τό τε ἐθνικὸν καὶ τὸ ἀστυκὸν τῶν Ῥωμαίων δίκαιον· Λ. χ. αἱ πλεῖσται τοῦ καθημερινοῦ βίου συμβάσεις, ἡ ἀγοραπωλησία, ἡ μίσθωσις, ἡ κοινωνία κλπ. τὰ πλεῖστα ἀδικήματα ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ ἀποζημιώσει ὑποχρέωσιν, ἡ διὰ παραδόσεως μετάθεσις τῆς κυριότητος καὶ ἡ διὰ τῆς γεννήσεως μεταβίβασις τῆς ἰδιότητος τοῦ δούλου. Πλειότεραι ὅμως ἦσαν αἱσχέσεις αἱ ὑπαγόμεναιεἰς μόνον τὸ ἐγχώριον ἀστυκὸν δίκαιον, οἷον ὁ γάμος, ἡ πατρικὴ ἐξουσία, ἡ ἐξ αὐτῆς σχέσις τῶν ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενῶν· οἱ πλεῖστοι τρόποι τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος, ὡς ἡ χρησικτησία καὶ ἡ διὰ συμβολικῆς πωλήσεως (mancipatio) μετάθεσις αὐτῆς· ἐκ τῶν ἐνοχῶν, ἡ ῥήμασι καὶ γράμμασιν ἐνοχή· ἐπὶ δὲ τῶν ἀξιοποίνων πράξεων, αἱ ποιναὶ καὶ τέλος τὸ κληρονομικὸν δίκαιον.

Αἱ πλεῖσται ὅμως τῶν σχέσεων τούτων οὐδὲν ἧττον εἶχον πυρῆνα εὑρισκόμενον καὶ ἐν ταῖς νομοθεσίαις ἄλλων ἐθνῶν, ἂν καὶ ἄλ-

(1) Gag I § 1. (Πανδ. (1. 1) 1 § 4, 9 omnes homines, omnes gentes, gentes humanae.

λως παρ' αὐτοῖς διαμορφωθέντα. Οὕτω, λ. χ. παρὰ τῷ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου γάμῳ ἀπαντῶμεν γάμον τοῦ jus gentium· παρὰ τῇ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου συγγενείᾳ (agnatio) τὴν τοῦ jus gentium συγγένειαν (cognatio)· παρὰ τῇ ῥωμαϊκῇ κυριότητι (dominium ex jure quiritium) τὴν φυσικὴν κυριότητα (in bonis).

Ἐκ τούτων συνάγομεν, ὅτι ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου (j. civile) πρὸς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον (j. gentium) ὑπῆρχε μόνον ἐν μέρει, διότι μέγα μέρος τοῦ δικαίου ἐκείνου περιέχεται ἐν τῷ ἐθνικῷ δικαίῳ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ λόγου τῆς καθολικῆς ἰσχύος τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου εἰρημένων, ἐξηγεῖται τὸ ταὐτοσήμαντον δύο ὀνομασιῶν, τῆς τοῦ jus gentium, ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἰσχύοντος, καὶ τῆς τοῦ jus naturale, ὡς τοῦ ἀπὸ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως παραγομένου (1) Ἀλλ' ἡ πρώτη σημασία εἶναι ἡ κυριωτέρα, διότι τὸ ἐθνικὸν δίκαιον εἶναι, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, οὐχ ἧττον ἢ τὸ ἀστυκὸν, θετικὸν, ἱστορικῶς παραχθὲν καὶ διαμορφωθὲν δίκαιον. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ὅτε τὸ ῥωμ. ἔθνος ἐκράτησε πολλῶν ἐθνῶν, ἥνωσεν αὐτὰ μεθ' ἑαυτοῦ, ἅμα δὲ κατὰ μικρὸν ἀπώλεσε τὸν ἰδιάζοντα αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸ ἐθνικὸν τοῦτο δίκαιον ἀπέβη τὸ ἐπικρατέστερον στοιχεῖον τοῦ παρ' αὐτῷ ἰσχύοντος δικαίου.

37. Ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ῥωμ. νόμων ἀπαντῶμεν καὶ ἑτέραν διάκρισιν τοῦ δικαίου, εἰς φυσικὸν (naturale), ᾧτινι πάντα τὰ ζῶα καὶ οὐκ ἄνθρωποι μόνοι κέχρηνται· ἐθνικὸν (gentium), τὸ παρ' ἀνθρώποις μόνοις κρατοῦν καὶ πολιτευόμενον, ἀπὸ τῆς λογικῆς αὐτῶν φύσεως παραχθὲν, καὶ ἀστυκὸν (civile), ὅπερ ἑκάστη πόλις ἑαυτῇ ὁρίσει καὶ ἔστιν αὐτῆς ἰδικὸν (2). Τὸ παράδοξον ἐν τῇ τριχοτομίᾳ ταύτῃ εἶναι, ὅτι παραδέχεται δίκαιον ἰσχύον κοινῶς ἐπί τε τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸ παράδοξον τοῦτο μετριάζεται πολὺ ὅταν προσέξωμεν εἰς τὴν ἰδέαν, τὴν παραγαγοῦσαν τὴν τριχοτομίαν ταύτην.

Πᾶσα νομικὴ σχέσις ἔχει βάσιν γεγονός τι εἰς ὃ ἐφαρμόζεται ὁ τοῦ δικαίου ὁρισμός· τὴν ὑλικὴν, οὕτως εἰπεῖν, ταύτην ὑπόστασιν τοῦ δικαίου ἐξετάζοντες παρατηροῦμεν, ὅτι δύναται νὰ καταταχθῇ

(1) Εἰσηγ. (2. 1) § 11.
(2) Π. (1. 1.) 1 §§ 2—6. Β. (Α. 1.) 1 καὶ 9 Ε.) (12. 6) 64,

εἰς τρεῖς κατηγορίας. Ὑπάρχουσι σχέσεις ὅλως φυσικαὶ, κοιναὶ εἴς τε τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ζῶα, ἡ τοῦ ἄῤῥενος καὶ τοῦ θήλεος συνάφεια, ὁ τοκετὸς, καὶ ἡ ἀναγωγὴ τῶν νεογνῶν, χωρὶς δὲ αὐτῶν δὲν ἦν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος· ἄλλαι σχέσεις εἰσὶ κοιναὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις, αἱ συμβάσεις, αἱ ἐνοχαὶ κλπ. καὶ τέλος ἄλλαι, τοῖς Ῥωμαίοις μόνοις ἰδιάζουσαι, ἡ ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγένεια, ἡ συμβολικὴ καὶ πανηγυρικὴ πώλησις κλπ. Οἱ τὰς σχέσεις ταύτας ῥυθμίζοντες κανόνες τοῦ δικαίου ἀποτελοῦσι τὰ ἐκτεθέντα τρία αὐτοῦ εἴδη. Οὕτως ἐννουμένη ἡ διαίρεσις αὕτη δὲν εἶναι μὲν παράλογος εἶναι ὅμως πάντως ἄχρηστος, μηδόλως ἐπιδρῶσα εἰς τοὺς θεσμοὺς τοῦ δικαίου, διὸ καὶ οὐδεμίαν ἐφαρμογὴν αὐτῆς ἀπαντῶμεν ἐν τῷ ῥωμ. νόμῳ.

38. Ἑτέρα σπουδαία διάκρισις τοῦ δικαίου ἦν ἡ τοῦ ἀστυκοῦ (j. civile) καὶ τιμητικοῦ δικαίου (j. honorarium) (2). Ἡ πρακτικὴ αὐτῆς σπουδαιότης δὲν συνίστατο εἰς τὴν ἐλάσσονα δῆθεν ἰσχὺν τοῦ τελευταίου τούτου δικαίου ἀπέναντι τοῦ jus civile, ἀλλ' εἰς τοῦτο ὅτι, τοῦ μὲν j. honorarium ἡ ἰσχὺς περιωρίζετο εἰς τὴν περιφέρειαν, ἐν ᾗ, καὶ ἐντὸς τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐνήσκει τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὁ ἐκδοὺς αὐτὸ δικαιοδότης ἄρχων, ἐνῷ πᾶς ὁρισμὸς τοῦ jus civile ἠδύνατο νὰ ἰσχύῃ πανταχοῦ τοῦ Κράτους καὶ κατὰ πάντα χρόνον μέχρι τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ. Οὕτω δέον νὰ ἐννοήσωμεν τὰς ἐκφράσεις τῶν Ῥωμαίων lex, quod legis vicem obtinet δι' ὧν πολλάκις ἐννοοῦσι τὸ jus civile (2). Ἡ προκειμένη ὅμως διάκρισις τοῦ δικαίου εἶχε τὸν ἐξῆς λόγον. Νέον δίκαιον, νέους νόμους παρῆγον κυρίως τὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς βουλῆς δόγματα καὶ αἱ αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις. Ὁ Πραίτωρ, διὰ τοῦ διατάγματος αὐτοῦ, δὲν διετύ-

---

(1) Π. (1. 1) 7. πρ. Β. (Β'. 1) 8. Π. (1. 2) 2 § 10 Ε. (1. 2) § 7. Θεοφίλ. αὐτόθι. Ἡ ἔκφρασις jus civile, ὡς παρατηρεῖ ὁ Σαβιγνὴ τόμ. 1. §. 22 σημ. V. ἔχει τὰς ἑξῆς ποικίλας σημασίας 1) Ἰδιωτικὸν (ἀστυκὸν) δίκαιον Π. (1. 1) 5 Β. Β'. 1) 5. 2) Τὸ θετικὸν δίκαιον ὡρισμένης πολιτείας. 3) Τὸ θετικὸν τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιτείας Ε. (1. 2) §§ 1 – 3. Π. (1. 1) 6 πρ. 9. Β. (Β'. 1) 6. 9. 4) Ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ τὸν ῥωμαϊκὸν νόμον κατ' ἀντίθεσιν τοῦ jus honorarium (ὅρα τὰ χωρία ἐν ἀρχῇ τῆς παρ. σημ.) 5) Ἔν ἔτι στενωτέρᾳ σημασίᾳ, τὸ μὴ ἔχον εἰδικωτέραν τινὰ σημασίαν Π. (1. 2) 2 § 5. 6. 8. 12.

(2) Gaj. IV. §. 118.

που κανόνας ἰσχύοντας ὡς νόμους (μὴ ἔχων πρὸς τοῦτο ἐξουσίαν), ὥριζε μόνον τοὺς κανόνας, οὓς ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ αὐτὸς κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποφάσεών του, προαγγέλλων, οὕτως εἰπεῖν, τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἔμελλε νὰ ἐνασκήσῃ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν αἱ ἐκφράσεις ipso jure καὶ jurisdictione, tuitione praetoria, δι' ὧν διεκρίνετο ἡ ἰσχὺς τῶν νόμων ἀπὸ τῆς τοῦ πραιτωρικοῦ διατάγματος. Οἱ τοῦ διατάγματος τούτου ὁρισμοί, ὑπαγορευόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως περὶ τῆς ἀνάγκης ἢ τοῦ λυσιτελοῦς αὐτῶν, ἐπανελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ κατὰ πρῶτον θέντος αὐτοὺς δικαιοδότου ἄρχοντος, καὶ οὕτω μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀπετέλεσαν σπουδαιότατον στοιχεῖον τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου. Πρόδηλον, ὅτι τὸ jus honorarium κατατάσσεται εἰς τὸ γραπτὸν δίκαιον (jus scriptum), ὥστε τὸ ἄγραφον δίκαιον ἀνήκει εἰς τὸ jus civile. Σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ σχέσις τοῦ j. honorarium πρὸς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον, πρὸς ὃ οὐδόλως ταὐτίζεται, τὸ μὲν διότι οὐ μόνον τὸ πραιτωρικὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι κύριαι πηγαὶ τοῦ δικαίου εἰσῆγον δόγματα τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ ἰσχύον δίκαιον· τὸ δὲ, διότι καὶ ὁ πραίτωρ πολλάκις εἰσῆγεν εἰς τὸ ἐν ἰσχύϊ δίκαιον καὶ ὁρισμοὺς τοῦ ἀνωμάλου δικαίου, ὅπερ ἐστὶν ἀντιβαίνοντας εἰς τὴν λογικὴν αὐτοῦ φύσιν ἕνεκα εἰδικῶν οἰκονομικῶν ἢ καὶ πολιτικῶν λόγων. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἡ συνάφεια τοῦ jus honorarium πρὸς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον εἶναι πρόδηλος καὶ συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι ὁρισμοὶ τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου περιῆλθον μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὸ ἐν Ῥώμῃ ἰσχύον δίκαιον, τὸ δὲ ὄργανον τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης ἦν τὸ τοῦ πραίτορος διάταγμα.

39. Τελευταῖον ὑπάρχει καὶ ἑτέρα διάκρισις τῶν νομικῶν κανόνων ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τοῦ κράτους αὐτῶν. Τινῶν τὸ κράτος εἶναι τοσοῦτον ἀπόλυτον, ὥστε οἱ συνάπτοντες νομικὰς σχέσεις δὲν δύνανται νὰ ἀποφύγωσιν αὐτό· ἡ ἰσχὺς τῶν τοιούτων ὁρισμῶν εἶναι ἀνάγκη σιδηρᾶ καὶ ἀναπόδραστος, ἔχουσα τὸν λόγον αὐτῆς εἰς κοινωνικὰς, ἠθικὰς ἢ οἰκονομικὰς ἀνάγκας ὧν, διὰ τῶν νόμων τούτων, ἐπιδιώκεται ἡ θεραπεία. Οὕτω λ. χ. οὐδεὶς δύναται ν' ἀποφύγῃ τοὺς νενομισμένους τύπους τῶν διαθηκῶν, καταρτίζων διαθήκην κατὰ διατυπώσεις ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ κρίσεως τελειμένας, οὐδεὶς δύνα-

ται ν' ἀποκτήσῃ ὑποθήκης δικαίωμα, ἐὰν δὲν τηρήσῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ νόμου περὶ τὴν κατάρτισιν τοῦ τίτλου καὶ τὴν ἐγγραφὴν τεταγμένους τύπους, οὐδεὶς δύναται νὰ παραιτηθῇ ἐκ προσιμίων τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ ἐκ τοῦ μέλλοντος δόλου τοῦ μεθ' οὗ διατελεῖ ἐν νομικῇ σχέσει προσώπου. Οἱ τοιοῦτοι ὁρισμοὶ ὀνομάζονται jus cogens ἀναγκαστικοὶ, ἀπολύτως ἰσχύοντες νόμοι.

Ἕτεροι δὲ νομικοὶ ὁρισμοὶ ἀφίνουσιν εἰς τὴν ἀτομικὴν κρίσιν καὶ βούλησιν τὴν ἐξουσίαν νὰ ῥυθμίσῃ, κατὰ τὸ δοκοῦν, τὴν νομικὴν σχέσιν ἣν συνάπτει, ῥυθμίζουσι δὲ αὐτὴν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἀτομικὴν βούλησιν, ἐὰν αὕτη παραλείψῃ νὰ ῥυθμίσῃ τὴν εἰς ἣν διατελεῖ ἔννομον σχέσιν καὶ ν' ἀποφύγωσι τὴν ἐκ τῆς παραλείψεως ἐκείνης ἀβεβαιότητα τῶν δικαιωμάτων. Ὅθεν οἱ νόμοι οὗτοι ἰσχύουσι μόνον ἐπιβοηθητικῶς, ὁσάκις οἱ ἐνεχόμενοι παραλείψωσι νὰ ῥυθμίσωσι τὴν ἐν ᾗ διατελοῦσι νομικὴν σχέσιν καθ' ἅπαντα τὰ ἐξ αὐτῆς παραγόμενα δικαιώματα· λ. χ. ὁ νόμος ὁρίζει τὸν βαθμὸν τοῦ πταίσματος, δι' ὃ εὐθύνεται ἕκαστος τῶν ἐν ἐνοχικῇ σχέσει διατελούντων, ἀλλ' ἐὰν ἡ εὐθύνη αὕτη ὁρισθῇ ἄλλως, συναινέσει τῶν ἐνεχομένων, ἰσχύει ὁ ὁρισμὸς οὗτος, ἀργεῖ δὲ ὁ τοῦ νόμου· ὁ νόμος περὶ τῆς λόγῳ ὑπερόγκου βλάβης ῥήξεως τῆς ἀγοραπωλησίας ἰσχύει μόνον ἐὰν οἱ συμβαλλόμενοι σιωπήσωσι περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τοιαύτης βλάβης, ἀργεῖ δὲ ἂν οὗτοι συνεφώνησαν ἀδόλως, ὅτι ἡ τοιαύτη βλάβη, καὶ ἐὰν ὑπάρχῃ, δὲν θέλει δώσει τὸ δικαίωμα εἰς τὸν βλαβέντα νὰ ζητήσῃ τὴν διάῤῥηξιν τῆς ἀγοραπωλησίας. Τοὺς τοῦ δευτέρου τούτου εἴδους νόμους ὀνομάζουσιν οἱ νεώτεροι jus permissivum ἐπιτρεπτικοὺς, κατ' ἐπικουρίαν ἰσχύοντας νόμους.

40. Κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὁρισμὸν τοῦ δικαίου (§ 1) αἱ διατάξεις αὐτοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετοι, ἀλλὰ συνάγονται ἀπὸ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Οἱ οὕτω συναγόμενοι κανόνες πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνθρώπων ἐλευθερίας, ἀποτελοῦσι τὸ φυσικὸν δίκαιον κατὰ τὴν νῦν ἀποδιδομένην εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτην ἔννοιαν. Ἀλλ' ὅπως οἱ κανόνες οὗτοι ῥυθμίσωσι τὰς σχέσεις ὡρισμένου ἔθνους ἀνάγκη νὰ ἀναγορευθῶσι παρ' αὐτῷ ὡς κανόνες τοῦ δικαίου, ὧν ἡ τήρησις ἐκβιάζεται ὑπὸ τῆς ἐκπροσωπούσης τὴν κοινὴν ἐκείνην τοῦ ἔθνους συνείδησιν καὶ βούλησιν ἀρχῆς, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν

πολιτείαν. Οἱ ἔν τινι πολιτείᾳ ἀναγορευθέντες ὡς παρ' αὐτῇ ἰσχύοντες κανόνες τοῦ δικαίου, εἰς οὓς πᾶν μέλος αὐτῆς ὀφείλει ὑποταγὴν, ἀποτελοῦσι τὸ θετικὸν δίκαιον τῆς πολιτείας ταύτης· τὸ θετικὸν τοῦτο δίκαιον παράγεται μὲν ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ δικαίου ἀλλὰ δὲν ταυτίζεται πρὸς αὐτὸ, διότι ἡ κοινὴ συνείδησις ὡρισμένου ἔθνους καὶ ἐν γένει τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε τὸ ἄπταιστον πόρισμα τὸ ἀπὸ τῆς λογικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως συναγόμενον. Εἰς τοῦ θετικοῦ δικαίου τὴν καταρτισιν ἐπενεργοῦσι θρησκευτικαὶ καὶ ἐθνικαὶ παραδόσεις, προλήψεις, συμφέροντα ὡρισμένων τάξεων καὶ ἄλλα παραπλήσια στοιχεῖα. Ἐντεῦθεν ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Τὸ μὲν δίκαιον τοῦτο ὁρίζει ἡ φιλοσοφία τὸ δὲ θετικὸν ἡ ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ γνωστοποίησις τῶν ὁρισμῶν αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ φυσικὸν δίκαιον, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ, οὐδόλως ταυτίζεται πρὸς τὴν κατὰ τοὺς Ῥωμαίους διάκρισιν τοῦ δικαίου εἰς jus naturale ἢ gentium καὶ j. civile.

41. Τὴν ὕπαρξιν καὶ ἐφαρμογὴν τοῦ δικαίου ἀσφαλίζει ἡ πολιτεία, ἡ ὑποτάσσουσα τὰς ἀτομικὰς βουλήσεις εἰς τὴν κοινὴν βούλησιν ἧς εἶναι ὁ ἀντιπρόσωπος (§ 33). Ἡ πολιτεία εἶναι ὁ θεμελιωδέστερος θεσμὸς τοῦ δικαίου, ὅθεν τοῦτο κατ' ἀντικείμενον διαιρεῖται εἰς δημόσιον (j. publicum) καὶ ἰδιωτικὸν ἢ ἀστυκὸν (j. privatum). Τὸ μὲν, ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς καταρτίσεως (συντάξεως) τῆς πολιτείας ἅμα δὲ καὶ τῶν ῥυθμιζόντων τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὰ κατ' ἰδίαν πρόσωπα, τὰς παραγομένας ἀπὸ τῶν πολλῶν αὐτῆς λειτουργιῶν πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς· τὸ δὲ, ὑπὸ τῶν κανόνων οἵτινες ῥυθμίζουσι τὰς σχέσεις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, τὰς ἀσφαλιζούσας τὴν ἑκάστῳ προσήκουσαν ἐξουσίαν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐπὶ τὸν περιστοιχοῦντα αὐτὸν κόσμον (τὰ κατ' ἰδίαν δικαιώματα).

Ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ θέλομεν ἐνασχοληθῆ εἰς τὴν ἑρμηνείαν μόνον τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος ἀστυκοῦ (ἰδιωτικοῦ) δικαίου.

Β'. ΕΘΙΜΑ (ἐξ ἔθους δίκαιον).

Περίληψις.

42. Ἐσφαλμένη δόξα, περὶ τῆς πηγῆς τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου. Ἀληθὴς πηγὴ αὐτοῦ.
43. Σχέσις τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου πρὸς τὰ ἔθιμα.
44. Ἀπόλυτον κράτος τῶν ἐθίμων ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ τῶν ἐθνῶν.
45. Γεγονότα, ἐξ ὧν διαγινώσκονται οἱ κανόνες τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου
46. Ἔννοια τοῦ κανόνος « τὸ κατὰ πλάνην καὶ συνήθειαν κρατῆσαν οὐ δεῖ κρατεῖν ἐν τοῖς ὁμοίοις ». Πράξεις ρυθμισθεῖσαι κατὰ τρόπον ἀντιβαίνοντα εἰς τὴν ἠθικὴν ἢ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον χρησιμεύουσιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου; Κανὼν ἐκ πλάνης θεωρούμενος ὡς κανὼν τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐθίμου;
47. Ἰσχὺς τῶν ἐθίμων. Ἀποφάνσεις τῶν Ῥωμαίων περὶ αὐτῆς κατ' ἐπιφάνειαν συγκρουόμεναι. Ἑρμηνεία καὶ συμβιβασμὸς αὐτῶν.
48. Νόμος τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 περὶ τῶν ἐθίμων. Λόγοι δι' οὓς κατ' αὐτὸν τὰ ἔθιμα ὑπερισχύουσι τοῦ βυζαντινοῦ νόμου.
49. Ὁ κανὼν « ὁ δικαστὴς γινώσκει τὸ δίκαιον » ἀργεῖ ἐπὶ τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου· Διατί;
50. Τὸ ἔθιμον δὲν ἀναπληροῦται ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος. Ἀνάγκη τῆς προτάσεως καὶ τῆς ἀποδείξεως αὐτοῦ. Στοιχεῖα καὶ μέσα τῆς ἀποδείξεως.
51. Πότε δέον νὰ προτείνηται τὸ ἔθιμον; Εἶναι δεκτὴ ἡ πρότασις αὐτοῦ καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ συζήτησιν καὶ κατὰ πρῶτον ἐνώπιον τῶν ἐφετῶν ὑπὸ τοῦ ἐκκαλοῦντος;
52. Νέος νόμος περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἐθίμου πρὸς τὸ ἐκ τοῦ νόμου δίκαιον (ἄρθρ. 2. τοῦ ἀστυκοῦ νόμου τοῦ 1856)· ἀνέτρεψε τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 ὁρισθεῖσαν σχέσιν. Διατί;

42. Ἡ ὀνομασία τοῦ ἐξ ἐθίμου, ἐκ συνηθείας δικαίου, ἠδύνατο νὰ μᾶς παρασύρῃ εἰς τὴν ἐξῆς κρίσιν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἁπλώνεται, καὶ τοῦ λόγου, δι' ὃν κρατεῖ τὸ δίκαιον τοῦτο. Ἐπὶ τῆς κατὰ πρῶτον ρυθμίσεως ἐννόμου σχέσεως εἶναι πάντη ἀδιάφορον τίνι τρόπῳ ρυθμισθήσεται αὕτη· ρυθμίζεται δὲ ὁπωσδήποτε ἐκ τύχης ἢ αὐθαιρέτως, προκειμένου δὲ πάλιν τοῦ αὐτοῦ θέματος, προχειρότερον καὶ εὐκολώτερον εἶναι νὰ ρυθμισθῇ τοῦτο ὅπως εἶχε

ρυθμισθῆ κατὰ πρῶτον, ἢ νὰ σκέπτωνται οἱ ἐνεχόμενοι περὶ νέου τρόπου ρυθμίσεως· τούτου δὲ γενομένου κατὰ πᾶσαν ἐπανάληψιν τοῦ αὐτοῦ θέματος, ὁ ἐν τῇ ἐπαναλαμβανομένῃ ἐκείνῃ ρυθμίσει περιεχόμενος κανὼν ἀποβαίνει μετά τινα χρόνον ἐκ συνηθείας *κανὼν τοῦ δικαίου*, ἐνῷ κατ' ἀρχὰς οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε μᾶλλον ὑπὲρ ταύτης ἢ ὑπὲρ τῆς ἀντιθέτου ρυθμίσεως αὐτοῦ. Ἀποβλέποντες ὅμως εἰς τὸ θεμέλιον τοῦ θετικοῦ δικαίου πειθόμεθα, ὅτι ἡ κρίσις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη ἀνατρέπουσα τὴν ἀληθῆ σχέσιν τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα· τὸ θεμέλιον ἐκεῖνο εἶναι ἡ κατ' ἀρχὰς σιωπηρὰ κοινὴ τοῦ ἔθνους συνείδησις, ἡ ἀποκαλυπτομένη καὶ καταφαινομένη διὰ τῶν καθ' ὡρισμένον κανόνα ρυθμιζομένων πράξεων, *διὰ τῆς συνηθείας* (1). Ἐν αὐτῇ διαγιγνώσκομεν ὄχι τὴν τυφλὴν τύχην, ἀλλὰ τὴν κοινὴν ῥίζαν τοῦ δικαίου, τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν.

Ἔχει ὅμως ἡ σφαλερὰ ἐκείνη δόξα καί τι ἀληθὲς Πᾶν δίκαιον περιέχει, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἀνεγνωρισμένων καὶ ἀναμφισβητήτων στοιχείων, καί τινας ὁρισμοὺς, ὧν τὸ ἔθνος στερεῖται κατ' ἀρχὰς τὴν σαφῆ καὶ ὡρισμένην συνείδησιν, κτᾶται δὲ αὐτὴν μόνον διὰ τῆς συνεχοῦς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Τοῦτο συμβαίνει κυρίως ἐπὶ ἐννόμων σχέσεων, αἵτινες ἀπαιτοῦσιν ὡρισμένον καὶ παρὰ πᾶσιν ὡς ἰσχύοντα γνωστὸν κανόνα, ἀδιάφορον ὁποῖος εἶναι κατὰ τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ, ὡς λ. χ. ἐπὶ ἀριθμῶν, (ἐτῶν, ἡμερῶν κ.τ.λ.), καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῶν νομικῶν πράξεων διατυπώσεων, ἐξ ὧν ἢ δι' ὧν παράγονται, τροποποιοῦνται ἢ βεβαιοῦνται δικαιώματα. Τοιοῦτοι ὁρισμοὶ παρέχουσιν, ἐντὸς δεδομένων ὁρίων, εὐρὺ στάδιον εἰς τὴν αὐθαιρεσίαν.

43. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας ἐκδηλουμένου δικαίου (τοῦ ἐκ τοῦ νόμου) πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς ἀμέσου συνειδήσεως τοῦ ἔθνους ἐκδηλούμενον (τὸ ἐξ ἔθους) παρατηρητέον, ὅτι τὰ δύο ταῦτα εἴδη ταὐτίζονται μὲν κατὰ *τὸν λόγον* αὐτῶν, διαφέρουσι δὲ μόνον κατὰ τὸν *τρόπον* τῆς ἐκδηλώσεως. Ὁ τρόπος τῆς διὰ τοῦ ἔθους ἐκδηλώσεως εἶναι ὁ ἀρχαιότερος, ὁ δὲ ἀρ-

(1) Πανδ. (1. 3) 32. 40. Βασιλικ (Β. 1) 42. 44. Ε. (1. 2) 2. 9. 11. Cicero de inventione II 22. 53. 54. Γαΐου III § 82 Ulpian. fragment. Τίτ. de legibus § 4.

χικὸς, ὁ θεμελιώδης καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους παραχθεὶς θεσμὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ τῆς πολιτείας συγκρότησις. Μέχρις οὗ ὁ τῆς πολιτείας ἄρχων ἐπιληφθῇ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἔργου τῆς νομοθεσίας αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, οὖσαι σύγχρονοι τῆς ἐν κοινωνίᾳ καὶ πολιτείᾳ συμβιώσεως, ῥυθμίζονται κατὰ τὴν κοινὴν συνείδησιν τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀσφαλισθῇ ἡ ἠθικὴ τῶν συμβιούντων ἐλευθερία. Οὕτω τὸ κύριον ἔργον τοῦ νομοθέτου εἶναι νὰ ἀναπτύσσῃ τοὺς εἰρημένους κανόνας τῆς ῥυθμίσεως τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, νὰ διαμορφοῖ αὐτοὺς κατὰ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἠθικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους, νὰ πληροῖ τὰ χάσματα αὐτῶν καὶ ὁρίζων αὐτοὺς διὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου, νὰ παράγῃ σαφῆ αὐτῶν ἐν τῷ ἔθνει συνείδησιν, ἀπαλλάττων αὐτὸ τῶν πολλάκις συγκεχυμένων ἐννοιῶν περὶ τῶν κανόνων τούτων καὶ τῆς ἐμμέσου καὶ ἐπικινδύνου ἐξουσίας τῶν κατεχόντων τὴν ἄλυσιν τῶν γεγονότων, δι' ὧν ἐκδηλοῦνται οἱ κανόνες τοῦ δικαίου. Ὁ νομοθέτης βοηθεῖται εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν νομομαθῶν, ἥτις, ἐνασχολουμένη ἐνδελεχῶς εἰς τὴν μελέτην, τὴν ἀνάπτυξιν, καὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, ἀποβαίνει, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ μόνος φύλαξ καὶ ἑρμηνεὺς τοῦ τῶν ἐθίμων δικαίου, καὶ τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους διαπλάσεως αὐτοῦ.

Κατ' ὀλίγον ὅμως ἡ ἐν τῷ ἔθνει δύναμις τοῦ παράγειν τὸ δίκαιον συγκεντροῦται εἰς τὰ ἑξῆς δύο ὄργανα αὐτῆς, τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην.

44. Ἐντεῦθεν παρατηροῦμεν, ὅτι πᾶν ἔθνος ἐν τῇ νεανικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ διέπεται ὑπὸ τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ἥτε νομοθεσία καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἐπιλαμβανόμεναι τῆς ἀναπτύξεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ δικαίου τούτου, παράγουσιν ἐθνικὴν νομοθεσίαν συμβαδίζουσαν τῇ προόδῳ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ ταῖς ἀξιώσεσι τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους. Ἡ ἐποχὴ αὕτη εἶναι ἡ τῆς ἀκμῆς τῆς νομοθετικῆς δυνάμεως τῶν ἐθνῶν· ἐπὶ δὲ τῆς παρακμῆς αὐτῶν, ἐκλιπούσης τῆς ἀρωγῆς τῆς ἐπιστήμης, μένει μόνη καὶ ἀβοήθητος ἡ τοῦ νομοθέτου βούλησις. Οἱ ῥωμ. νόμοι κατατάσσουσι μὲν τὸ ἔθιμον, μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου, ἀλλ' οἱ νομομαθεῖς τῆς Ῥώμης δὲν ἀποδέχονται αὐτὸ κατὰ πᾶσαν τὴν προεκτεθεῖσαν σπουδαιότητα αὐτοῦ, διότι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον εἶχε

περιβληθῆ ἄλλον τύπον, εἶχε συγχωνευθῆ ἐν τῷ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐπιστήμης δικαίῳ, πρὸς παραγωγὴν δὲ νέων γενικῶν ἐθίμων δὲν ἦτο ἐπιτηδεία ἡ ἐποχὴ ἐκείνη (1).

Ἐκ τῶν εἰρημένων πειθόμεθα, ὅτι ἐσφαλμένη εἶναι ἡ δόξα τινῶν ἐκ τῶν νεωτέρων,

α) ὅτι τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον τίκτεται *ἐκ τῆς συνηθείας* καὶ,

β) ὅτι τοῦτο παράγεται ἐκ τῆς *σιωπηρᾶς* βουλήσεως τοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου νομοθετοῦντος πλήθους.

45. Ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἐθίμου συνάγεται, ὅτι τὰ γεγονότα, ἐξ ὧν διαγινώσκομεν τὸν ἀπὸ τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνειδήσεως παραχθέντα κανόνα (τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον) εἰσὶ τὰ ἑξῆς·

α) Ὅμοιαι πράξεις ῥυθμισθεῖσαι ἄνευ διακοπῆς κατὰ τὸν προπείμενον κανόνα·

β) Κοινὴ τῶν πραττόντων συνείδησις ὅτι, ῥυθμίζοντες οὕτω τὰς πράξεις αὐτῶν, ὑπείκουσιν εἰς κανόνα τοῦ δικαίου (opinio necessitatis)·

γ) Ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τοσάκις ἐπανάληψις τῶν εἰρημένων πράξεων, ὥςε ἐξ αὐτῶν νὰ συνάγεται ἀδιςάκτως ἡ εἰρημένη κοινὴ συνείδησις (2).

Περὶ τῶν πράξεων, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἡ κοινὴ αὕτη περὶ τοῦ κανόνος τοῦ δικαίου συνείδησις παρατηροῦμεν, ὅτι αὗται ἀνάγκη νὰ ἐπιχειρῶνται ἐν τῇ πεποιθήσει, ὅτι εἰς τὴν τοιαύτην αὐτῶν ῥύθμισιν ὑποχρεοῖ τοὺς ἐπιχειροῦντας κανὼν τοῦ δικαίου (3).

46. Ἐν τῷ ῥωμ. καὶ βυζαντινῷ νόμῳ ἀπαντῶμεν τὸ δόγμα, «ὅτι τὸ κατὰ πλάνην καὶ συνήθειαν κρατῆσαν οὐ δεῖ κρατεῖν ἐν τοῖς ὁμοίοις» (4).

---

(1) Π. (6. 2) 2. §§. 5. 6. 8. καὶ 12 (1. 3) 38. καὶ 39. Κ. (8 53) 1Β. (Β'. 1) 50- 1. Κ. (7. 45) 13. Β (Α'. 1) 79.

(2) Πανδ. (1. 3) 39. Βασιλ. (Β'. 1) 47. Κωδ. (8. 53) 1. Βασιλ. (Β'. 1) 50.

(3) Ἐὰν αἱ πράξεις ἐπιχειρῶνται ἄνευ τῆς τοιαύτης πεποιθήσεως, διότι, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, δύνανται νὰ ἐπιχειρηθῶσιν ἢ νὰ ῥυθμισθῶσιν οὕτως ἢ ἄλλως κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ πράττοντι, λ. χ. ὁ πρὸς ὡρισμένον μέρος περίπατος, ἢ ἡ παρ' ὡρισμένῳ παντοπώλῃ ἀγορά, ἢ ἡ παρ' ὡρισμένῳ ῥάπτῃ παραγγελία φορεμάτων, οὐδεμία ἐκ τῆς πολυχρονίου καὶ ὁμοιομόρφου ἐπιχειρήσεως τοιούτων πράξεων παράγεται ὑποχρέωσις τοῦ ἐπιχειρεῖν οὕτως αὐτὰς καὶ τοῦ λοιποῦ.

Οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσι τὰς τοιαύτας πράξεις actus meraa facultatis.

(4) Π, (1. 3) 39 Β (Β. 1) 47.

Ἡ ἔννοια αὐτοῦ δύναται νὰ ἦναι διττή·

α) Οἱ τὰς πράξεις αὐτῶν κατά τινα κανόνα ῥυθμίζοντες, ἐκλαμβάνουσιν αὐτὸν, ἐκ πλάνης, ὡς κανόνα τοῦ δικαίου, ἐνῷ οὗτος ἀντιβαίνει εἰς τὰ χρηστὰ ἤθη· ἡ πλάνη αὕτη ἀναιρεῖ τὴν κοινὴν συνείδησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ εἰρημένου κανόνος ὡς κανόνος τοῦ δικαίου, διότι τοῦτο δὲν δύναται μὲν ν' ἀπωτρέψῃ τὴν κακοήθειαν, ἀλλ' οὔτε νὰ παράσχῃ εἰς αὐτὴν ἀρωγὸν χεῖρα. Ἐν τῷ προκειμένῳ θέματι ἡ τῶν ἐπιχειρούντων τὰς πράξεις κατὰ τὸν εἰρημένον κανόνα πεποίθησις, ἀπορρέουσα ἀπὸ οὐσιώδους περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ πλάνης, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀψευδὴς ἀπόδειξις τῆς κοινῆς τοῦ ἔθνους συνειδήσεως περὶ τοῦ κανόνος τούτου ὡς ὁρισμοῦ τοῦ δικαίου. Τὸ αὐτὸ θέλομεν εἰπεῖ καὶ περὶ τῶν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἀντιβαινουσῶν πράξεων τῶν ἐπιχειρουμένων κατὰ πλάνην, καθ' ἣν ἐκλαμβάνονται ὡς συνάδουσαι αὐτῷ. Τὸ δημόσιον δίκαιον ἐν δεδομένῃ πολιτείᾳ δὲν δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν ἐξ ἔθους τροποποίησιν ἢ ἀναίρεσιν· διότι ἡ ἐνάσκησις τοῦ δικαίου τούτου συνδέεται ἀδιασπάστως μετὰ τῆς ἐνεργείας τῶν δημοσίων λειτουργῶν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν διαχείρησιν τῶν διαφόρων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσιῶν, πᾶσα δ' ἐναντίον τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου τούτου ἐνέργεια, καὶ ἂν χωρῇ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης πεποιθήσεως ὅτι οὕτω νενόμισται, ἀποτελεῖ *παράβασιν* τοῦ καθήκοντος τοῦ δημοσίου λειτουργοῦ ἥτις δὲν δύναται νὰ παραγάγῃ κανόνα δικαίου, ἄλλως δὲ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ δημοσίου δικαίου ἀντιβαινουσῶν πράξεων λ. χ. εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ποινικοῦ δικαίου, πρόκειται περὶ πράξεων ἀντιβαινουσῶν εἰς τὴν ἔννομον τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν, ἧς τὴν τύχην δὲν δύναται νὰ ἐγκαταλείπῃ ἡ πολιτεία εἰς τὰς πεπλανημένας ἢ καὶ διεστραμμένας κρίσεις τῶν παραβατῶν τῶν τοιούτων ὁρισμῶν. Κωδ. Θεοδοσ. (5. 12) 1. Πρβ. καὶ Keller Pandecten § 3. σ. 9.

β) Ἐνίοτε ὁ ὡς ἔθιμον προτεινόμενος κανὼν, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἐκ πλάνης ἐσφαλμένη ἑρμηνεία τοῦ ἐκ νόμου δικαίου. Ἡ πλάνη αὕτη, ῥιζουμένη καὶ ἐξαπλουμένη, δίδει εἰς τὸν ἐξ αὐτῆς παραχθέντα κανόνα τὸ πρόσχημα τῆς κοινῆς περὶ αὐτοῦ συνειδήσεως, ὡς κανόνος τοῦ δικαίου. Λ. χ. οἱ νομομαθεῖς πείθονται, ὅτι κατὰ τὸν ἐν ἰσχύϊ νόμον ἐπὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων ἑκάτερος τῶν συμ-

βαλλομένων ἐνέχεται καὶ διὰ ἐλάχιστον πταῖσμα (culpa levissima) ἀγωνίζονται δὲ νὰ εὕρωσι τὸν ὁρισμὸν τοῦ τοιούτου πταίσματος καὶ ἐπὶ τέλους συμφωνοῦσιν εἰς τὸν ἑξῆς ὁρισμὸν ὅτι, ἐλάχιστον πταῖσμα εἶναι ἡ παράλειψις τῆς ἐπιμελείας καὶ προνοίας οὐχὶ τοῦ ἐπιμελοῦς ἀλλὰ τοῦ *ἐκτάκτως* ἐπιμελοῦς ἀνδρός. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας διαρκεῖ ἡ δόξα αὕτη καὶ ἐφαρμόζεται εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις, πολλοὶ δὲ πωληταὶ καὶ ἐκμισθωταὶ ἐκηρύχθησαν ὑπεύθυνοι διὰ βλάβας τοῦ πωληθέντος καὶ μὴ παραδοθέντος ἔτι, ἢ τοῦ ἐκμισθωθέντος πράγματος, προελθούσας ἐκ παραλείψεως ἐπιμελείας εἰς ἃς ἤθελεν ὑποπέσει καὶ ὁ ἐπιμελὴς οἰκογενειάρχης, ἤτοι ὁ τὴν συνήθη τῶν ἐπιμελῶν καὶ συνετῶν οἰκογενειαρχῶν ἔχων ἐπιμέλειαν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀνακαλύπτεται ὅτι ὁ νόμος δὲν διακρίνει τρεῖς, ἀλλὰ δύο μόνον βαθμοὺς τοῦ καταλογιστοῦ πταίσματος, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν, καὶ ὅτι παράλειψις, εἰς ἣν συνήθως ὑποπίπτουσι καὶ οἱ ἐπιμελεῖς καὶ προνοητικοὶ οἰκογενειάρχαι, δὲν εἶναι καταλογιστὸν πταῖσμα οὐδ' ἐνέχεται δι' αὐτὴν ὁ πωλητὴς ἢ ὁ μισθωτής· ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐμπεδοῦται διὰ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν καὶ ἀποβαίνει ἀναμφίβολος. Θέλει ἐξακολουθήσει ἡ ἰσχὺς τοῦ ἀνωτέρω κανόνος περὶ τῆς βαρυτάτης ἐκείνης εὐθύνης τοῦ πωλητοῦ ἢ τοῦ μισθωτοῦ ; Οὐδαμῶς. Διότι ὁ κανὼν ἐκεῖνος ἐθεωρεῖτο, ἐκ πλάνης, ὡς ἐκ τοῦ νόμου πηγάζων ἐνῷ οὐδαμοῦ τοῦ νόμου περιέχεται.

47. Περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐθίμου πολλὴ ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, παραχθεῖσα ἐκ τῶν περὶ τούτου, κατὰ πρώτην ἔποψιν, συγκρουομένων ὁρισμῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Τινὲς ἐξ αὐτῶν σαφῶς ἀποφαίνονται ὅτι τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον οὐχ ἧττον τοῦ νόμου κρατεῖ (1), δύναται δὲ καὶ ν' ἀναιρέσῃ αὐτὸν δι' ἀχρησίας (2)· ἄλλοι δὲ ὁρίζουσιν, ὅτι περὶ ὧν ἔγγραφος οὐ κεῖται νόμος παραφυλάττειν δεῖ τὸ ἔθος καὶ τὴν συνήθειαν (3). Μεταξὺ τῶν περιοριζόντων τὸ κράτος τοῦ ἐθίμου ὁρισμῶν «ἐν οἷς ἔγγραφος οὐ κεῖται νόμος» δέον, νὰ καταταχθῇ καὶ ἡ διάταξις τοῦ Κωνσταντίνου (4) καθ' ἣν «τῆς συνη-

(1) (1) 3) 35. 36. B. 44. 45. E. (1. 2) § 11.
(2) (1. 3) 32 § 1 B. 38.
(3) Π. (1. 3) 32. § 1. 35. 38. B. (B. 1) 41—46.
(4) K. (8. 53) 2 B (B. 1) 51.

»θείας καὶ τῆς χρήσεως ἡ αὐθεντία οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ἰσχύει ὡς καὶ »τὸν λογισμὸν καὶ τὸν *νόμον* ὑπερνικᾷν». Πολλαὶ καὶ ποικίλαι ἐπεχειρήθησαν ἑρμηνεῖαι τῆς διατάξεως ταύτης ὅπως συμβιβασθῇ πρὸς τὰ τῆς 1 σημ. χωρία, ἀλλ' ἅπασαι ἀπάδουσι πρὸς τὴν ἐκ τοῦ σαφοῦς γράμματος συναγομένην ἔννοιαν (1) τῆς διατάξεως. Ἐντεῦθεν πειθόμεθα, ὅτι τὸ ἀσφαλέστερον εἶναι νὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν τὸ ἔθιμον δὲν ἀνατρέπει τὸν νόμον, ἣν ἀποδέχονται καὶ πᾶσαι αἱ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν νομοθεσίαι. Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται ἡ ἔννοια αὕτη πρὸς τὰ χωρία τῆς 1 σημ.; Τὴν λύσιν τῆς δυσκολίας εὑρίσκομεν ἐν τοῖς πρὸ μικροῦ εἰρημένοις περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου. Ἐν τῇ πρώτῃ ἐποχῇ τῶν ἐθνῶν, ταῦτα διέπονται ὑπὸ μόνων τῶν ἐθίμων « κ' οὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη ». Τίς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ἐνταῦθα τὸ κράτος, τὸ ἀπόλυτον, τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου; Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου πολλαπλασιάζονται, ἀναπτύσσονται καὶ περιπλέκονται αἱ ἔννομοι σχέσεις· νέα στοιχεῖα προστίθενται διὰ κατακτήσεων ἢ ἐποικήσεων εἰς τὰ ἀρχικῶς συγκροτοῦντα τὴν ἐθνικὴν ἐκείνην ὁμάδα· τὸ δίκαιον ἀποβαίνει ἐντεῦθεν τὸ μὲν ἀνεπαρκὲς, τὸ δὲ ἀσταθὲς καὶ ἀβέβαιον. Ἐν τοσούτῳ προάγεται ἡ τάξις τῶν εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ ἐνασχολουμένων, μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἡ νομοθεσία καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἐπιλαμβανόμεναι τῶν ὁρισμῶν τούτων, κατεργάζονται αὐτοὺς, βεβαιοῦσι τὰ ἀναμφισβητήτως κρατοῦντα, ἀποκρούουσι τὰ ἀμφίβολα στοιχεῖα, πληροῦσι τὰ χάσματα, ἀνακαλύπτουσι τὸν ὀργανικὸν σύνδεσμον τὸν συνέχοντα τοὺς κατ' ἰδίαν ὁρισμοὺς καὶ οὕτω τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον, διαμορφούμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον διὰ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἀποβαίνει δίκαιον ἐκ τοῦ νόμου, ὅπερ διαχειρίζονται οἱ νομομαθεῖς· ὅσῳ δὲ πολυπληθέστεροι καὶ πολυπλοκώτεροι ἀποβαίνουσιν οἱ ὁρισμοὶ τοῦ δικαίου διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐννόμων σχέσεων, τόσῳ δυσκολωτέρα εἶναι ἡ κατάρτισις καὶ διάγνωσις τῆς κοινῆς συνειδήσεως περὶ τῆς εἰσαγωγῆς νέων, ἢ τῆς τροποποιήσεως τῶν κειμένων ὁρισμῶν αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν τὸ ἔργον τῆς βεβαιώσεως, τῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς μεταρρυθμίσεως τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου ἀναλαμβάνει ἡ τάξις τοῦ ἔθνους, ἡ ἀποτελοῦσα τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν καὶ τῶν νομομαθῶν τὴν

(1) Ὅρα περὶ αὐτῶν Καλλιγᾶ Σύστημ. Τόμ. 1 § 71. Ἐκδ. 6'.

ὁμάδα. Μόνον δὲ ὁσάκις χάσμα τοῦ νόμου ἀπαιτῇ τὴν εἰσαγωγὴν κανόνος πρὸς πλήρωσιν αὐτοῦ, ἡ δὲ νομοθετικὴ ἐξουσία καὶ ἡ ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογὴ δὲν φέρουσι θεραπείαν, ἐπεμβαίνει ἐξ ἀνάγκης ἡ ἄμεσος τοῦ ἔθνους συνειδησις καὶ θεραπεύει τὸ κακόν.

Ἰδοὺ ἡ ἐξήγησις τῶν κατ' ἐπιφάνειαν συγκρουομένων χωρίων τοῦ ρωμ. καὶ τοῦ βυζ. νόμου. Κατ' ἀρχὰς τὸ κράτος τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἀναμφισβήτητον (σημ. 1. σελ. 64). Ἔπειτα περιορίζεται ἐν οἷς ἔγγραφος οὐ κεῖται νόμος (σημ. 3 καὶ 4 τῆς αὐτῆς σελ.).

48. Παρ' ἡμῖν τὸ ζήτημα τῆς ἰσχύος τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου ἐλύθη διὰ τοῦ νόμου τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835 (Εἰσαγ. § 19), καθ' ὃν οἱ βυζαντινοὶ νόμοι ἰσχύουσι παρ' ἡμῖν ὡς ἀστυκὸς νόμος, « τὰ ἔθιμα ὅμως ὅσα πολυχρόνιος καὶ ἀδιάκοπος συνήθεια ἢ ἀποφάσεις καθιέρωσαν ὑπερισχύουσιν ὅπου ἐπεκράτησαν »· ὅθεν τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον ἔχει παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν νόμον τοῦ 1835 ὅσην καὶ ὁ νόμος ἰσχύν, δι' ὃ καὶ, ἂν ἦναι νεώτερον, ὑπερισχύει αὐτοῦ. Ἡ ἐξήγησις τῆς σχέσεως ταύτης τοῦ ἐθίμου πρὸς τὸν νόμον δὲν εἶναι δύσκολος. Ὁ ρωμαϊκὸς καὶ ὁ βυζαντινὸς νόμος παρήχθησαν καὶ διεμορφώθησαν ἐκτὸς τῆς νῦν Ἑλλάδος, ἡ δὲ ἰσχὺς αὐτῶν, ὡς νόμων, διεκόπη καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας, ἀναβιώσασα ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πολιτικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸ μακρὸν ἐκεῖνο διάστημα τῆς ὀθωμανικῆς δυναστείας, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐρρύθμιζε μὲν τὰς εἰς τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν ὀθωμανῶν μὴ ὑπαγομενας ἐννόμους σχέσεις του κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, συγχρόνως ὅμως ὁ πολυειδῶς μεταβληθεὶς οἰκογενειακὸς, βιομηχανικὸς καὶ ἐμπορικὸς βίος παρήγαγε νέας ἀνάγκας, ὧν τὴν θεραπείαν ἐσκόπουν κανόνες εἰσαχθέντες διὰ τῆς ἀμέσου περὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῶν συνειδήσεως τοῦ ἔθνους. Τοὺς κανόνας τούτους δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ σεβασθῇ ὁ νέος νομοθέτης διὰ τοῦ νόμου τῆς 23 Φεβρουαρίου 1835.

49. Ἀφοῦ δὲ τὰ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπερισχύουσι τοῦ ρωμ. καὶ βυζαντινοῦ νόμου γεννᾶται τὸ ζήτημα, πῶς θέλει ἀντιληφθῇ αὐτῶν ὁ δικαστὴς, ἵνα ἐφαρμόσῃ αὐτά. Ὁ κανὼν « ὁ δικαστὴς γινώσκει τὸ δίκαιον » δύναται νὰ ἰσχύσῃ ἐπὶ τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου; Ἐν τῇ πρώτῃ ἐποχῇ τῶν ἐθνῶν τὸ ἔθος εἶναι ἁπλοῦν, εὐδιάγνωστον, ἄρχει δὲ ἀπολύτως μὴ συμμεριζόμενον τὸ κράτος αὐτοῦ μετὰ τοῦ

ἐκ τοῦ νόμου δικαίου, ὅπερ εἰσέτι δὲν ὑπάρχει. Ἡ τήρησις τῶν ἐθίμων εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τάξιν πολιτῶν ἀνενδότως περὶ αὐτὰ ἐνασχολουμένων, εἶναι παρακαταθήκη, οὕτως εἰπεῖν, εἰς χεῖρας αὐτῶν κατατεθειμένη, οἱ δὲ ἁπλοῖ καὶ εὐάριθμοι τοιοῦτοι κανόνες, ὧν πλήρη ἔχουσι τὴν συνείδησιν οἱ θεματοφύλακες ἐκεῖνοι, οὐδεμιᾶς χρήζουσιν ἀποδείξεως. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐν κοινωνίᾳ διεπομένῃ ὑπὸ νόμου λεπτομερῶς ἐξειργασμένου καὶ ἐν ᾗ κατισχύει αὐτοῦ τὸ μετ' αὐτὸν παραχθὲν ἔθιμον. Ὁ δικαστὴς, ὁ ἐπιστημονικῶς ἐκμαθὼν τὸν νόμον, ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης ἐν μεγάλῃ περιφερείᾳ καὶ μεταξὺ ἀνθρώπων, μεθ' ὧν δὲν ἐβίωσε καὶ οὓς ἥκιστα γνωρίζει, εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ οἰκοθεν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν τοπικῶν ἐθίμων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουσι κἂν ἀσφαλῆ σημεῖα ὑπάρξεως; Ἐντεῦθεν διττὸς προκύπτει κίνδυνος. Ὁ δικαστὴς δύναται νὰ παραλείψῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ τὴν προκειμένην ἔννομον σχέσιν κατὰ τὰς νέας ἀνάγκας διέποντος ἐθίμου, προτιμῶν τὸν ἀπηρχαιωμένον νόμον διότι, μὴ βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ ἔχοντος συμφέρον διαδίκου, δὲν ἀπέκτησεν ἀρκοῦσαν βεβαιότητα τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐθίμου. Ἄλλοτε δὲ πάλιν δύναται, φιλοτιμούμενος νὰ ἀποδείξῃ γνώσεις ἐκτάκτους τοῦ παρελθόντος βίου τοῦ ἔθνους, νὰ ἐκθάψῃ πολλὰ τὰ ἀμαρτήρητα, ὡς ἔθιμα αὐτοῦ, καταστρέφων τὸν νόμον.

50. Ἐντεῦθεν ἡ κοινῶς ἀνεγνωρισμένη ἀνάγκη τῆς προτάσεως τοῦ ἐθίμου καὶ τῆς ἀποδείξεως αὐτοῦ, ὅπως τύχῃ ἐφαρμογῆς κατὰ προτίμησιν τοῦ νόμου (1). Ἀλλ' ἡ ἀπόδειξις δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὡς θέμα, ὅτι ὁ δεῖνα κανὼν ἰσχύει ὡς ἔθιμον, διότι τοιοῦτος τρόπος ἀποδείξεως ἤθελε καταστήσει κριτὰς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἐθίμου τοὺς μάρτυρας ἢ τοὺς ὑποτιθεμένους εἰδήμονας (πραγματογνώμονας), ὁ δὲ δικαστὴς ἤθελεν ὑποκύπτει εἰς τὰς ἀποφάνσεις αὐτῶν, ἀντιποιουμένων οὕτω νομοθετικὸν ἔργον. Ἐκτὸς τούτου ὅμως, ἡ κρίσις περὶ τῆς ὑπάρξεως κανόνος τινὸς τοῦ ἐξ ἔθους δικαίου ἀπαιτεῖ γνώσεις δικαστικὰς περὶ τῶν στοιχείων, δι' ὧν ἐκδηλοῦται ἡ περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ κανόνος τούτου κοινὴ συνείδησις· ὅθεν ἡ κρίσις περὶ τούτου εἶναι ἔργον τοῦ δικαστοῦ ὅστις ἐκ τῶν βεβαιουμένων γεγονότων (τῶν πράξεων δι' ὧν προτείνεται ὅτι ἐξεδηλώθη ἡ κοινὴ ἐκείνη συνείδη-

(1) Ἄρθρ. 245. 3). 248 τῆς πολ. δικον.

σις) θέλει συναγάγει ἐὰν ὑπάρχῃ ἢ οὐ τὸ ἔθιμον. Ἐντεῦθεν δικαιολογεῖται ἡ κοινῶς παραδεδεγμένη καὶ δι' ἀποφάσεων τοῦ Ἀρείου Πάγου (1) καθιερωμένη δόξα, ὅτι ὁ προτείνων τὸ ἔθιμον ὀφείλει ν' ἀποδείξῃ τ' ἀνωτέρω (§ 45) διατυπωθέντα τρία στοιχεῖα, ἐξ ὧν ὁ δικαστὴς θέλει συναγάγει τὴν τοῦ ἐθίμου ὕπαρξιν. Δὲν δύναται δὲ νὰ ὁρισθῇ ἐκ προοιμίων οὔτε πόσαι δέον νὰ ἀποδειχθῶσι πράξεις, οὔτε ἐπὶ πόσον χρόνον δέον νὰ διήρκεσεν ἡ κατὰ τὸν προτεινόμενον κανόνα ῥύθμισις αὐτῶν. Περὶ τούτων θέλει κρίνει ὁ δικαστὴς, τουτέστι κατὰ τὸ εἶδος τοῦ κανόνος καὶ τῆς ῥυθμιστέας σχέσεως καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ πρόκειται νὰ ἀποδειχθῇ τὸ ἔθιμον, θέλει ἀποφασίσει ἐὰν αἱ ἀποδειχθεῖσαι πράξεις καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν συνέβησαν, ἀποδεικνύωσι τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ νομικοῦ κανόνος κοινὴν συνείδησιν. Ὁ ἡμέτερος νόμος παραδέχεται ὡς ἀποδεικτικὸν τοῦ ἐθίμου μέσον καὶ δικαστικὰς ἀποφάσεις. Ἐννοεῖται, ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ἀποφάσεως ἀποδεξαμένης τὸ ἔθιμον ἐν ὡρισμένῃ διαφορᾷ καὶ ἀποτελούσης μεταξὺ τῶν διαδίκων ἀδιάσειστον περὶ τοῦ ἐθίμου ἀλήθειαν. Ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου εἶναι ἑξῆς. Ἂν πολλάκις ἐνώπιον, δικαστηρίου προετάθη καὶ ἀπεδείχθη τὸ νῦν προτεινόμενον ἔθιμον, τίς ἡ ἀνάγκη νέας αὐτοῦ ἀποδείξεως; Ἐκ τῶν ἀποφάσεων ἐκείνων, τῶν μεταξὺ ἄλλων ἐκδεδομένων καὶ ἀποφηναμένων, ὅτι ἀπεδείχθη τὸ προτεινόμενον ἔθιμον, δύναται ὁ δικαστὴς νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ δίκῃ· ἡ διάταξις λοιπὸν αὕτη τροποποιεῖ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς πολ. δικονομίας περὶ τῆς ἰσχύος τῶν ἐν ὡρισμένῃ δίκῃ διεξαχθεισῶν καὶ ἐκτιμηθεισῶν ἀποδείξεων καὶ περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τοῦ δεδικασμένου (ἀριθ. 247 καὶ 277).

51. Τὸ ἔθιμον δὲν ἀναπληροῦται ἐξ ἐπαγγέλματος· δέον νὰ προτείνωνται τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν δύναται νὰ συναχθῇ, καὶ ν' ἀποδεικνύωνται, ἄρα εἶναι πρότασις πραγματικοῦ ἰσχυρισμοῦ, ἐξ οὗ συναχθήσεται, μετ' ἀπόδειξιν, ὁ τὸν ὁποῖον ἐπικαλεῖται ὁ διάδικος κανὼν τοῦ δικαίου.

Ἀλλὰ πότε δέον νὰ προτείνεται ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος; Δὲν ἀμφιβάλλεται ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτος κατὰ πρῶτον ἐνώπιον τοῦ Ἀρείου

(1) Ἀπόφ. 27 (1835) 165. (1838) 35 (1841). 162 (1848) 175. (1849).

Πάγου προτεινόμενος. Ἀλλὰ δύναται νὰ προταθῇ κατὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ ἀκροατηρίου συνεδρίασιν, καὶ τὸ πρῶτον ἐνώπιον τῶν Ἐφετῶν; ἡ Νομολογία τοῦ Α. Πάγου (1) φαίνεται ἀσπαζομένη τὴν καταφατικὴν λύσιν; ὁμοδοξεῖ δὲ κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Καλλιγᾶς (2).

Ἀμφιβάλλομεν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς δόξης ταύτης, ἂν καὶ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἐπικρατούσης. Οἱ λόγοι, ὅτι τὸ ἔθιμον εἶναι ὁ ἐφαρμοστέος νόμος, ὅτι εἶναι νομικὸν ἐπιχείρημα, ὅτι ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸν νόμον καὶ διὰ τοῦτο δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ αὐτὸ εἰς πᾶσαν τῆς δίκης στάσιν, δὲν εἶναι ἀποχρῶντες πρὸς τὴν καταφατικὴν τοῦ ζητήματος λύσιν. Τὸ ἔθιμον ἔχει ἰσχὺν νόμου, ἀλλ' ἀφοῦ προταθῇ καὶ ἀποδειχθῇ, τουτέστι τὸ ἔθιμον εἶναι πραγματικὸς ἰσχυρισμός, ὅστις ἀφοῦ ἀποδειχθῇ συνεπάγεται τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ διέπει ὡς νόμος τὴν προκειμένην ἔννομον σχέσιν. Τὸ ἄρθρ. 160 τῆς ἡμετέρας πολ. δικον. παρεδέξατο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἄνευ ἐπικουρίας δικάζεσθαι (Eventualmaxime), καθὸ ἕκαστος διάδικος ὀφείλει, ἐπὶ ποινῇ ἀποκλείσεως, νὰ προτείνῃ κατὰ τὴν πρώτην, τὸ βραδύτερον, ἐπὶ ἀκροατηρίου συνεδρίασιν πᾶσαν νέαν πρότασιν, πάντα ἰσχυρισμὸν ἔχοντα ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἔκβασιν τῆς δίκης· ὁ λόγος τοῦ ἀξιώματος εἶναι, ὡς γνωστόν, ἡ ἀποφυγὴ τῆς παρελκύσεως τῶν δικῶν, αἵτινες, ἂν ἐπετρέπετο ἡ καθ' ἑκάστην συνεδρίασιν πρότασις νέων ἰσχυρισμῶν, ἤθελον ἀποβῇ πληγαὶ μακροχρόνιοι. Ἕκαστος διάδικος ὀφείλει νὰ ἐξεύρῃ κατὰ τὴν πρώτην ἐπὶ ἀκροατηρίου συνεδρίασιν τίνα γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐπιδίκασιν τῶν ἀξιώσεών του, οὔτε συγχωρεῖται νέας νὰ ἐμφορῆται ἰδέας κατὰ πᾶσαν νέαν συζήτησιν, μεταβάλλων οὕτω πολλάκις σύστημα ὑπερασπίσεως καὶ καθιστῶν λαβυρινθώδη τὴν δίκην. Συνάδει πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἡ πρότασις ἐθίμου κατὰ τὴν δευτέραν ἢ κατὰ τὰς ἑπομένας συνεδριάσεις τοῦ δικαστηρίου, καὶ ἡ, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποδείξεως τοῦ κατὰ πρῶτον προταθέντος ἐθίμου, πρότασις ἑτέρου ἐθίμου, καὶ ἡ πρόκλησις ἑτέρας προδικαστικῆς περὶ ἀποδείξεως ἀποφάσεως; Οἱ πρεσβεύοντες τὴν ἀρχήν, ὅτι κατὰ πᾶσαν τῆς δίκης στάσιν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐθίμου δὲν δύνανται εὐλόγως ν' ἀπο-

(1) Ἀπόφ. 163 (1847)· ἡ νεωτέρα ἀπόφ. εἶναι ἡ ὑπ' ἀρ. 183 (1860).
(2) Σύστημα. Τόμ. Α. Ἔκδ. Β' § 102.

κρούσωσι τὴν ἐν τῇ τρίτῃ σύνεδριάσει πρότασιν ἑτέρου ἐθίμου μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πρῶτον προταθέντος. Ἀλλὰ καὶ τὸ σαφὲς γράμμα τοῦ ἄρθρ. 160 ἀποκρούει τὸ παραδεκτὸν τῆς μετὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν προτάσεως τοῦ ἐθίμου, ἀφοῦ, καὶ κατὰ τοὺς ἀντιδοξοῦντας, τὴν πρότασιν ταύτην δὲν δύναται ν' ἀναπληρώσῃ ἐξ ἐπαγγέλματος ὁ δικαστὴς, οὔτε ἔχομεν ῥητὴν διάταξιν τοῦ νόμου, ὅτι ὁ τοῦ ἐθίμου ἰσχυρισμὸς προτείνεται κατὰ πᾶσαν στάσιν τῆς δίκης. Ἡ πρότασις αὕτη οὐδόλως εἶναι νομικὸν ἐπιχείρημα, διότι τὰ τοιαῦτα ἐπιχειρήματα δὲν εἶναι ἀντικείμενα ἀποδείξεως· σκοποῦσι τὴν ὑπαγωγὴν τῆς ἐνδίκου ἀξιώσεως εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου καὶ ἑπομένως δύνανται καὶ ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ ν' ἀναπληρωθῶσιν ἐξ ἐπαγγέλματος. Ὅτι τὸ ἔθιμον εἶναι νόμος ὡσαύτως δὲν πείθει ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῆς ἐναντίας δόξης, διότι μήπως τὰ συνομολογηθέντα δὲν ἀποτελοῦσι νόμον μεταξὺ τῶν συνομολογησάντων αὐτά;(1)· καὶ ὅμως τίς θέλει ἰσχυρισθῆ, ὅτι δύναται νὰ προταθῇ σύμβασις ἀποκρούουσα τὴν ἀγωγὴν μετὰ τὴν πρώτην ἐπὶ ἀκροατηρίου συνεδρίασιν ; (2).

Οἱ αὐτοὶ λόγοι ἀποκρούουσι τὴν πρότασιν τοῦ ἐθίμου τὸ πρῶτον κατ' ἔφεσιν ὑπὸ τοῦ ἐκκαλοῦντος (3)· ἀλλ' ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ ὁ ἑξῆς λόγος. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 776 τῆς πολ. δικον. οἱ ἐφέται ἀποφασίζουσιν ἐὰν οἱ πρωτοδίκαι ἀπεφάσισαν ὀρθῶς, καὶ πρὸς τοῦτο ἐφαρμόζουσιν (οἱ ἐφέται) τοὺς νόμους τοὺς ἰσχύοντας, καθ' ὃν χρόνον ἐξεδόθη ἡ πρωτόδικος ἀπόφασις. Ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἐναγόμενος ἀρνεῖται τὴν βάσιν τῆς ἀγωγῆς, ὁ ἐνάγων τὴν ἀποδεικνύει καὶ ὁ πρωτοδίκης τῷ ἐπιδικάζει αὐτὴν, διότι στηρίζεται εἰς τὸν νόμον. Ἔφεσις κατ' αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐναγομένου, προτείνοντος ἐνώπιον τῶν

---

(1) Lex contractus καὶ ἄρθρ 1134 τοῦ ναπολεοντείου Κώδ.

(2) Ἐν τινι δίκῃ κληρονομικῇ προετάθη ἔθιμον μετὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ ἀκροατηρίου συνεδρίασιν, τὸ πρωτοδικεῖον ἐδέχθη τὴν πρότασιν καὶ διέταξεν ἀποδείξεις, ἐκ δὲ τῆς διεξαγωγῆς αὐτῶν δὲν ἀπεδείχθη μὲν τὸ προταθὲν ἔθιμον ἀλλ' ὁ ὑπερασπιστὴς τοῦ ἐναγομένου ἐδιδάχθη τίνα τὰ ἀληθῆ στοιχεῖα τοῦ ἀποδεικνυομένου ἐθίμου, περὶ οὗ ὅμως δὲν εἶχε ταχθῆ θέμα, ὅθεν κατ' ἔφεσιν προέτεινεν ἄλλο, τὸ ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιωθὲν, ἔθιμον· νέα ἀπόφασις περὶ ἀποδείξεως, καὶ οὕτω παρελκύθη ἡ δίκη μακρὰν σειρὰν ἐτῶν.

(3) Δῆλον ὅτι εἰς ἀπολογίαν κατὰ τῆς ἐφέσεως δύναται νὰ προταθῇ τὸ ἔθιμον καὶ τὸ πρῶτον κατ' ἔφεσιν.

ἐφετῶν ἔθιμον τροποποιοῦν τὸν νόμον καὶ συνεπαγόμενον τὸ ἀπαράδεκτον τῆς ἀγωγῆς. Ὁ ἐφέτης θέλει σκεφθῆ, ἐὰν ἀποδειχθῇ ἐνώπιόν του τὸ ἔθιμον, ὅτι ὁ πρωτοδίκης κακῶς ἐδίκασεν ἐφαρμόσας τὸ ἐκ τοῦ νόμου δίκαιον, καί τοι μὴ δυνάμενος ν' ἀναπληρώσῃ ἐξ ἐπαγγέλματος τὸ μὴ προταθὲν ἔθιμον, ὅπερ ὡς πρὸς τὸν κατώτερον δικαστὴν δὲν ὑπῆρχεν, ἀφοῦ δὲν ἐπροτάθη, καίτοι ἐφαρμόσαντος ὀρθῶς τοῦ πρωτοδίκου τὸ ἐκ τοῦ νόμου δίκαιον! Ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντιδοξοῦντες τὴν δόξαν τοῦ Σαβινῆ, Τόμ. 1 σελ. 190, ἀλλὰ λησμονοῦσιν, ὅτι ὁ περιώνυμος οὗτος νομοδιδάσκαλος ἀναχωρεῖ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ δικαστὴς ὀφείλει ἐξ ἐπαγγέλματος νὰ διατάξῃ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ ἐθίμου, ἢ, καὶ ἄνευ ἀποδείξεως, νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ γνωστὸν αὐτῷ ἔθιμον. Ὀρθὸν εἶναι τὸ συμπέρασμα τοῦ Σαβινῆ, ἀλλ' οἱ ἀντιδοξοῦντες καταδικάζουσι τὸ δόγμα ἐκεῖνο τῆς ἐξ ἐπαγγέλματος ἀναπληρώσεως τῆς προτάσεως τοῦ ἐθίμου καὶ ὅμως ἀσπάζονται τὸ ἐξ αὐτοῦ συμπέρασμα. Ταῦτα πείθουσιν, ὅτι τὸ ζήτημα χρήζει πλείονος μελέτης, καὶ ὅτι οἱ λόγοι τῆς καταφατικῆς αὐτοῦ λύσεως δὲν εἶναι ἀπροσμάχητοι.

52. Ὡς γνωστὸν, πρὸ πολλῶν ἐτῶν παρασκευάζεται παρ' ἡμῖν ἡ κατάρτισις κώδικος τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἀλλ' ἡ ἐργασία δὲν προέβη ὅσον ἔδει διὰ λόγους, οἵτινες δὲν εἶναι τοῦ προκειμένου. Μετά τινας κατ' ἰδίαν ἐκδοθέντας νόμους τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου ἤρξατο ἐν ἔτει 1856 ἡ ἐπιψήφισις τοῦ κώδικος τούτου, ἥτις ὅμως περιωρίσθη κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς μόνα 94 ἄρθρα, περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀποτελεσμάτων καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων ἐν γένει καὶ περὶ προσώπων· κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1861 εἰς 137 ἄρθρα, περὶ ἀνηλίκων, ἐπιτροπείας, χειραφεσίας καὶ κηδεμονίας αὐτῶν. Ἐξ αὐτῶν, τὸ ἄρθρ. 2 ῥυθμίζει τὴν σχέσιν τοῦ νόμου (δῆλον τοῦ δημοσιευομένου, ὅθεν δὲν ὁρᾷ τὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ καὶ βυζαντινοῦ νόμου) πρὸς τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον ἄλλως, ἢ ὅπως ἐῤῥύθμισεν αὐτὴν ὁ ἀνωτέρω ἀπὸ 23 Φεβρουαρίου 1835 νόμος. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 2 τοῦ νέου κώδικος, ὁ νόμος διατηρεῖ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ, ἐνόσῳ ἕτερος *νόμος* δὲν καταργήσῃ αὐτὸν ῥητῶς ἢ σιωπηρῶς, ὅπερ ἐστὶν, ὁ νόμος δὲν καταργεῖται δι' ἐναντίου ἐθίμου. Τὸ δόγμα τοῦτο, ὅπερ ἀσπάζονται πᾶσαι σχεδὸν αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι, ἀποδεχόμεναι τὴν ἰσχὺν μόνον τοπικῶν ἐθί-

μων, καὶ τοῦτο δὲ καθ' ἃ θέματα ὁ νόμος ῥητῶς ἀναφέρεται εἰς αὐτά (1), δικαιολογεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς.

Ὁ νέος νόμος περιέλαβε καὶ πρόκειται νὰ περιλάβῃ πάντας τοὺς ὁρισμοὺς, οἵτινες κατά τε τὰ ἔθιμα τοῦ ἑλλ. ἔθνους καὶ τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς μακρᾶς τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν πείρας δεδοκιμασμένα διδάγματα θεραπεύουσι πληρέστερον τὰς ἐνεστώσας ἡμῶν ἀνάγκας, ἐπιτρέπει δὲ τὴν διὰ τῆς νομολογίας, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς ἀναλογίας, συμπλήρωσιν παντὸς χάσματος, καὶ προνοεῖ περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἑνότητος ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· ἐπιστάσης δὲ τῆς κοινῶς ἀνεγνωρισμένης ἀνάγκης νὰ ῥυθμισθῇ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἔννομος σχέσις, λυσιτελέστερον εἶναι τὸ προνοεῖν νομοθετικῶς περὶ τῆς θεραπείας αὐτῆς ἐπὶ τῇ προτάσει τῶν ἐπιτηρούντων τὴν διαχείρησιν τῆς δικαιοσύνης δικαστικῶν ἀρχόντων, ἢ τὸ ἀναρτᾶν εἰς τὸ ἐπισφαλὲς ἀποδεικτικὸν μέσον τῶν μαρτύρων, τὴν ἀπόδειξιν τῆς κοινῆς συνειδήσεως περὶ τοῦ νέου τρόπου τῆς θεραπείας, εἰσαγομένης εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς ἀβεβαιότητος καὶ ἀσταθείας τοῦ κράτους τοῦ νόμου, ἐξ ὧν πολλαχῶς διασείονται τὰ θεμέλια τῆς ἐννόμου τάξεως.

Γ'. ΝΟΜΟΣ.

1. *Στοιχεῖα καὶ εἴδη αὐτοῦ.*

Περίληψις.

53. Τί ἐστι νόμος; νόμος γενικὸς· προσωπικός. Πῶς καταρτίζεται παρ' ἡμῖν ὁ νόμος;
54. Ὁ δικαστὴς δύναται νὰ ἐρευνήσῃ ἐὰν ὁ ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ψηφισθεὶς νόμος ἀντιβαίνῃ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τεθειμένα ὅρια τῆς ἐξουσίας αὐτῆς;
55. Κατὰ τί τὸ Διάταγμα διαφέρει τοῦ νόμου.
56. Δημοσίευσις τοῦ νόμου. Διάταγμα τῆς 1 Φεβρουαρίου 1833.

---

(1) Διάταγμα τῆς δημοσ. τοῦ πρωσσ. νόμου § 7 Γαλ. Κώδ. ἄρθ. 646, 650, 663, 671, 674, 1736, 1754, 1758, 1777 Εἰσηγ. Διάτ. τοῦ αὐστρ. νόμου.

57. Ἄρθρ. 1. τοῦ ἀστυκοῦ νόμου τοῦ 1856 περὶ δημοσιεύσεως τοῦ νόμου.

58. Χάσμα τοῦ νόμου. Δημοσίευσις τῶν Διαταγμάτων.

59. Ποικιλία τῶν νόμων κατὰ τὸ πολίτευμα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Δόγματα. Ἀντιγραφαί. Πραγματικοὶ τύποι. Δικαστικαὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀποφάσεις. Ὁδηγίαι αὐτοῦ πρὸς τοὺς δικαστὰς λύουσαι ἀπορίας.

60. Ὅρια τῆς ἰσχύος τῶν διαφόρων τούτων ὁρισμῶν.

53. Δίκαιον τοῦ νόμου εἶναι οἱ κανόνες τοῦ δικαίου οἱ πηγάζοντες ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ καθεστὸς πολίτευμα καταρτιζομένης καὶ δημοσιευομένης βουλήσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Οἱ ὁρισμοὶ τοῦ δικαίου τούτου ἢ ρυθμίζουσι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον περιεκτικὴν κατηγορίαν θεμάτων (leges generales), ἢ ἀναφέρονται εἰς κατ' ἰδίαν ὡρισμένα θέματα ἢ πρόσωπα, ἐκτὸς τῶν ὁποίων δὲν ἔχουσιν ἐφαρμογὴν (personales constitutiones) (1). Μόνον τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ὁρισμῶν ὀνομάζονται ἰδίως νόμοι. Τὸ ἐκ τοῦ νόμου δίκαιον ἀπορρέει παρ' ἡμῖν ἀπὸ τῆς συμφώνου ἀποφάσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βουλῆς, ἡ δὲ βούλησις αὕτη ἀνάγκη νὰ δηλοῦται κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πολιτεύματος ὡρισμένον τρόπον, τουτέστι νὰ συντάσσηται περὶ αὐτῆς ἔγγραφον, φέρον τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ (2).

54. Ὁ δικαστὴς, ὀφείλων νὰ ἐφαρμόσῃ τὸν νόμον, ἀνάγκη νὰ πεισθῇ, ὅτι ὁ ἐφαρμοστέος ὁρισμὸς εἶναι νόμος, ὅθεν ἔχει τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐρευνήσῃ, ἐὰν ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἦναι ἀπόρροια τῆς, κατὰ τὸ καθεστὸς πολίτευμα, ἐκδηλουμένης ἀποφάσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας· ἀλλ' ὁ δικαστὴς δικαιοῦται νὰ ἐξετάσῃ, ἐὰν ὁ ὑπὸ τῆς ἐξουσίας ταύτης ψηφισθεὶς ὁρισμὸς ὑπερβαίνῃ ἢ μὴ τὰ ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος τεθέντα αὐτῇ ὅρια (ἐὰν ὁ νόμος ἀντιβαίνῃ ἢ οὔ εἰς τὸ σύνταγμα); Τὸ ζήτημα τοῦτο διαφέρει τοῦ προηγουμένου καὶ ἀνάγκη νὰ λυθῇ ἀποφατικῶς, διότι οὐδεὶς κατέστησεν αὐτὸν δικαστὴν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἡ δὲ ἀντιποίησις τοιούτου δικαιώματος, ἐγείρουσα ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς ὁποίας ἤθελεν ἐξαρτᾶται ἡ ἰσχὺς τῶν ὑπὸ τῶν νομοθετικῶν ὀργάνων,

(1) Π. (1, 4) 1 § 2 Β. (Β' 6) 2.

(2) 22. 36 τοῦ πολ. συντάγμ.

κατὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ πολιτεύματος διαγεγραμμένους τύπους, ἐκδιδομένων ὁρισμῶν, ἤθελε καθιερώσει τὴν ἀναρχίαν (1).

55. Τοῦ νόμου διαφέρει οὐσιωδῶς τὸ Διάταγμα, ὅπερ εἶναι πρᾶξις τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας· καὶ ἡ μὲν κατὰ τὴν κατάρτισιν διάκρισις δὲν εἶναι δύσκολος, διότι τὸ Διάταγμα ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἄνευ τῆς συμπράξεως τῆς βουλῆς καὶ προσυπογράφεται ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου Ὑπουργοῦ (2)· σπουδαῖον ὅμως, καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις δύσκολον, εἶναι τὸ ζήτημα, εἰς τί συνίσταται ἡ κατὰ τὸ περιεχόμενον μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ, διότι ὁ δικαστὴς δύναται νὰ κηρύξῃ ἀνίσχυρον Διάταγμα περιέχον ὁρισμοὺς, οὓς μόνον ὁ νόμος ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ. Τὸ πολίτευμα ἡμῶν ὁρίζει, ὅτι τὰ διατάγματα ἐκδίδονται πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων, μὴ δυνάμενα νὰ ἀναστείλωσι ποτὲ τὴν ἰσχὺν αὐτῶν, οὔτε νὰ ἐξαιρέσωσι τινὰ τῆς ἐκτελέσεώς των, ἀλλ' ὁ ὁρισμὸς οὗτος, καθὸ λίαν γενικὸς, χρήζει διευκρινήσεως. Ὁ νόμος ὁρίζει τὰ γεγονότα, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἀπορρέουσι τὰ δικαιώματα καὶ αἱ ὑποχρεώσεις τῶν πολιτῶν, ἅμα δὲ τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ὑποχρεώσεων τούτων· ἀλλ' ὑπάρχουσι καί τῶν γεγονότων ἐκείνων ποικίλοι δευτερεύοντες κατὰ τὴν σπουδαιότητα προσδιορισμοὶ, οὓς δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ ὁ νόμος. Λ. χ. ὁ νόμος περὶ ὑποθηκῶν ὁρίζει, ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ὑποθήκης ἀποκτᾶται δυνάμει τίτλου (ἐξηγεῖ τί ἐστὶ τίτλος), ἐγγραφομένου εἰς ἐπὶ τούτῳ βιβλίον, κρατούμενον ὑπὸ τοῦ φύλακος τῶν ὑποθηκῶν, ἡ δὲ ὑπηρεσία αὕτη ἀνατίθεται εἰς τοὺς εἰρηναδίκας· ὁ νόμος δὲν λέγει, ὅτι ἑκάστου εἰρηνοδικείου περιφέρεια ἀποτελεῖ ἰδίου ὑποθηκοφύλακος περιφέρειαν, οὔτε ὁρίζει κατὰ τίνα τύπον θέλουσι κρατῶνται τὰ διάφορα βιβλία τῶν ὑποθηκῶν. Οἱ λεπτομερεῖς οὗτοι ὁρισμοὶ, ἀφ' ὧν ἐξήρτηται ἡ ἐκτέλεσις τοῦ νόμου καὶ οἵτινες κατ' οὐδὲν τροποποιοῦσι τοὺς ἐν τῷ νόμῳ τεθειμένους ὅρους, ὑφ' οὓς τίκτεται τὸ τῆς ὑποθήκης δικαίωμα, εἰσὶν ἀντικείμενον τοῦ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου διατάγματος· ὅθεν τὸ διάταγμα (δὲν ὁμιλοῦμεν περὶ τῶν διαταγμάτων διορισμοῦ, μεταθέσεως, παύσεως καὶ προβι-

(1) Ἀπόφ ὑπ' ἀριθ. 5410 τῶν ἐν Ἀθ· Ἐφ. Ἀπ. ὑπ' ἀρ 198 τοῦ ἔτους 1847 τοῦ Ἀρ. Π.

(2) Ἄρθρ 35 τοῦ πολ. συντ.

βασμοῦ δημοσίων λειτουργῶν, περὶ χάριτος, συγκαλέσεως τῆς βουλῆς κλπ. διότι πρόδηλος ἡ μεταξὺ τοῦ νόμου καὶ αὐτῶν διάκρισις πρβ. ἄρθρ. 31, 32, 34, 37, 39, 40 τοῦ πολ. συντ.) διαφέρει κατ' οὐσίαν τοῦ νόμου κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁρίζει πάντα τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νόμου ἀπαιτούμενα ὡς πρὸς τὸν χρόνον, τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκτελέσεως, καθ' ὅσον ταῦτα δὲν ὡρίσθησαν ἐν τῷ νόμῳ, ὁ δὲ προσδιορισμὸς αὐτῶν κατ' οὐδὲν μεταβάλλει τοὺς νενομοθετημένους ὅρους τῆς κτήσεως, ἢ ἐνασκήσεως, ἢ ἀπωλείας τῶν ἐκ τοῦ νόμου παραγομένων δικαιωμάτων ἢ δὲν ἀναστέλλει τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἂν ἡ διάκρισις αὕτη τοῦ νόμου ἀπὸ τοῦ διατάγματος ἦναι λίαν γενικὴ, ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς παρὰ τοῖς νεωτέροις εἰρημένων καὶ ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ νόμου δὲν ἠδυνήθημεν νὰ καταρτίσωμεν εἰδικωτέραν (1).

---

(1) Πρβλ. von Roenne das Staatsrecht der Pr. monarchie 1864 § 47. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐσυζητήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη μετὰ πολλῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας καὶ φιλοσοφικῆς δεινότητος ἐν Γερμανίᾳ Ὁ νεώτερος περὶ αὐτοῦ συγγραφεὺς (L. Stein die Verwaltungslehre 1865) πραγματεύεται διὰ μακρῶν περὶ αὐτοῦ, προτάσσων δὲ τὴν ἱστορίαν τῆς διακρίσεως ταύτης φθάνει εἰς τὸ ἥκιστα παρηγορητικὸν συμπέρασμα, ὅτι ἡ κατ' ἀντικείμενον διάκρισις τοῦ νόμου, ἀπὸ τοῦ διατάγματος εἶναι ἀνέφικτος, ἐκτίθησι δὲ τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ ζητήματος, ἅπερ παρατίθεμεν ἂν καὶ δὲν θεωροῦμεν αὐτὰ ὡς πρότυπον σαφηνείας

«Ὁ νόμος (Μερ. 1. σελ. 78) τίκτεται ἀπὸ τῆς καθόλου συνειδήσεως τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἐπιδιώκει δύο σκοπούς. Α' θέλει νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ ὁρίσῃ πᾶσα τὰ κατὰ πάσας τὰς πραγματικὰς σχέσεις ὁμοειδεῖς, μὴ προσέχων εἰς τὰ ἑτεροειδῆ αὐτῶν στοιχεῖα. Ἀποβλέπει εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων οὐχὶ δὲ εἰς τὰς τυχαίας καὶ πεπερασμένας περιπετείας, εἰς ἃς τοῦτα ὑπόκεινται. Ἔχει ἀντικείμενον τὰς δυνάμεις, αἵτινες παράγουσι τὴν βιωτικὴν σχέσιν, οὐχὶ δὲ τὰς δυνάμεις, αἵτινες δίδουσιν εἰς τὴν σχέσιν ταύτην τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν τύπον. Β) ὁ νόμος ὁρίζει τὰ ἀντικείμενα αὐτοῦ ὁμοειδῶς καὶ ἐν ἑνότητι. Δὲν πρέπει νὰ ὑποθέτῃ ὅτι αἱ κατὰ τὰς περιπετείας τὰς ἐφαρμογῆς ἐξωτερικαὶ διαφοραὶ τῶν πραγμάτων ἀποτελοῦσι καὶ κατ' οὐσίαν (ἐσωτερικὰς) διαφοράς. Ὅθεν ἐν τῷ νομοθετικῷ δικαίῳ κατὰ τὴν ὀργανικὴν αὐτοῦ φύσιν εὑρίσκομεν ἑνότητα καὶ ταὐτότητα ὁρισμῶν ὡς πρὸς τὸ εἶδος τῆς ὑποκειμένης εἰς αὐτὸ σχέσεως.

»Τὸ Διάταγμα ἀφ' ἑτέρου ἀναχωρεῖ πρὸ πάντων ἀπὸ τοῦ γεγονότος, ἀπὸ τῶν ἀνομοιοτήτων καὶ τῶν μεταβολῶν αὐτοῦ. Θεωρεῖ τὰ πράγματα καὶ τὰς βιωτικὰς σχέσεις οὐχὶ ὅπως εἰσὶ καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὅροις καὶ ἐν τῇ μορφῇ τῆς εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον ἐμφανίσεως· ὅθεν τὸ Διάταγμα οὐ μόνον εἶναι ἀλλὰ καὶ πρέπει νὰ ἦναι διάφορον, καὶ περ πραγματευόμενον περὶ πραγμάτων τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ ἦναι ὁμοειδῆ. Δὲν ἐπιζητεῖ οὔτε ὁρίζει τὸ ἀληθὲς ἀλλὰ τὸ σκόπιμον, ὅθεν πάντοτε μεταβάλλεται· εἶναι ἡ βούλησις ἡ ῥυθμίζουσα

56. Ἐκ τούτου, ὅτι πάντες οἱ ἐν τῇ πολιτείᾳ ὀφείλουσι νὰ ῥυθμίζωσι τὰς πράξεις αὐτῶν κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου, ἕπεται ὅτι οὗτοι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωσιν αὐτὸν, ἤτοι ὅτι ὁ νόμος ἀνάγκη νὰ δημοσιεύηται.

Οἱ περὶ δημοσιεύσεως τῶν νόμων ὁρισμοὶ τῶν ῥωμαίων, ἀναγόμενοι εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ οὐδὲν ἔχοντες παρ' ἡμῖν πρακτικὸν κῦρος, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου. Παρ' ἡμῖν ὡρίσθη τὸ τῆς δημοσιεύσεως τῶν νόμων τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ἀπὸ 1 Φεβρουαρίου 1833 Β. Διατάγματος, καθ' ὃ πάντες οἱ νόμοι, τὰ διατάγματα κτλ. θέλουσι δημοσιεύονται τοῦ λοιποῦ διὰ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἔσεται τὸ *μόνον ὄργανον* τῆς γνωστοποιήσεως. Ἡ ὑποχρεωτικὴ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς πρὸς τοὺς κατοίκους ἑκάστου δήμου χωρεῖ *ἀφ' ἧς ἡμέρας* γνωστοποιηθῶσιν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐφημερίδος, ὑποχρεουμένων τῶν δημάρχων νὰ δημοσιεύωσιν ἀμέσως, ἐντὸς τῆς περιφερείας των, τὰ εἰς ἕκαστον φύλλον τῆς ἐφημερίδος περιεχόμενα, ὅθεν·

α) Ἵνα ἀρχίσῃ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἰσχὺς τοῦ νόμου δὲν ἀπαιτεῖται

»σα τὴν ἐξωτερικὴν πρᾶξιν καὶ φέρει πάντως τὸν χαρακτῆρα τῶν περιπετειῶν »εἰς ἃς αὕτη ὑπόκειται ἐκδηλουμένη εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Ἐντεῦθεν νόμος »καὶ Διάταγμα εἰσὶ δύο οὐ μόνον κατὰ τύπον, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐσίαν διάφοροι ἐνέρ»γειαι τῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας. Ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν δὲν κεῖται ἐν τῷ τύπῳ »ἀλλ' ἐν τῇ οὐσίᾳ τῶν ὁρισμῶν. Ἡ τοιαύτη δὲ αὐτῶν φύσις ὁρίζει αὐτὰ οὐχὶ »ἁπλῶς ὡς δύο ἐξωτερικῶς ἀνεξάρτητα καὶ ἀλλήλοις παρακείμενα πεδία, ἅπερ »δύναταί τις νὰ διαχωρίσῃ ἐξωτερικῶς διὰ νομικῶν κανόνων, ἀλλ' ὅπως πᾶν τὸ »ζῶν ἤτοι πάντα τὰ ἀντικείμενα καὶ αἱ βιωτικαὶ σχέσεις, αἱ ὑπαγόμεναι εἰς »τὴν τῆς πολιτείας βούλησιν, ἔχουσιν ἐσωτερικὴν (τὴν κατ' οὐσίαν) καὶ ἐξωτε»ρικὴν (τὴν ἐκ τῶν περιπετειῶν τῆς ἐφαρμογῆς) ὕπαρξιν, οὕτω πάντα τὰ ἀντι»κείμενα ταῦτα ὑπόκεινται συγχρόνως εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐνεργείας εἰς τὴν τοῦ »νόμου καὶ τὴν τοῦ Διατάγματος.

»Πᾶσα τῆς πολιτείας ἐνέργεια ὁρίζεται ἀμεταβλήτως διά τε τῶν νόμων καὶ »διὰ τῶν Διαταγμάτων· ὅπως δὲ ἐν οὐδενὶ πράγματι δύναταί τις πάντοτε νὰ »διακρίνῃ ἀκριβῶς τὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ στοιχεῖα ἀπὸ τῶν στοιχείων τῆς εἰς τὸν »ἐξωτερικὸν κόσμον ἐμφανίσεως, οὕτω δὲν δύναταί τις ποτὲ νὰ διακρίνῃ ἐξωτε»ρικῶς τὸ πεδίον τοῦ νόμου ἀπὸ τοῦ τῶν Διαταγμάτων. Καθ' ἅπαντα τὰ μέρη »μίγνυνται ταῦτα πρὸς ἄλληλα· τὸ ἓν ὑποτίθησι τὸ ἕτερον, καὶ οὕτω μόνον »ἡνωμένα ἀποτελοῦσι τὴν τῆς πολιτείας ἀληθῆ βούλησιν». Εὐχόμεθα ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης νὰ συναγάγῃ ὁ ἀναγνώστης εὐκρινεστέραν ἔννοιαν τῆς μεταξὺ τοῦ νόμου καὶ τοῦ Διατάγματος διακρίσεως, ἢ τὴν ἐκ τοῦ κειμένου συναγομένην.

ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ δήμαρχος ἐκοινοποίησε τὸν νόμον εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ δήμου, οὔτε συγχωρεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅτι ὁ δήμαρχος δὲν ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτοὺς τὸν νόμον· ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου ἄρχεται ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ δημάρχου παραλαβῆς τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς ἐφημερίδος.

6) Αἱ ἔννομοι σχέσεις, αἱ συναπτόμεναι καθ' ἣν ἡμέραν ὁ δήμαρχος παραλάβει τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος, δὲν ρυθμίζονται εἰσέτι κατὰ τὸν ἐν αὐτῇ περιεχόμενον νόμον, διότι εἶναι λογικῶς ἀδύνατον νὰ ἰσχύῃ οὗτος κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς παραλαβῆς τοῦ φύλλου, ὡς ὑπογραμμὸς τῶν ἐννόμων σχέσεων τῶν ἐν τῷ δήμῳ κατοικούντων, μὴ ὁριζομένης συνήθως οὔτε τῆς ὥρας τῆς συνάψεως τῶν τοιούτων σχέσεων, οὔτε τῆς ὥρας τῆς εἰς τὸ δημαρχεῖον παραδόσεως τοῦ φύλλου. Ἐκ τούτου δικαιολογεῖται ἡ δέξα (Γ. Φέδερος πολ. δικον. Σ. 37. ἀντιδοξεῖ ὁ Καλλιγᾶς Α. 12. σημ. 4) καθ' ἣν ἡ ὑποχρεωτικὴ τῶν νόμων ἰσχὺς ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τῆς εἰς τὸ δημαρχεῖον παραδόσεως τοῦ περιέχοντος αὐτοὺς φύλλου τῆς ἐφημερίδος, ἐξ ἀναλογίας τῶν περὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν προθεσμιῶν διατάξεων τῆς πολ. δικον. Ἀμφιβάλλομεν ὅμως ἐὰν ὁ νόμος οὗτος ἐθεράπευσε τὴν εὔλογον ἀξίωσιν, ὅτι ἡ ὑποχρεωτικὴ τοῦ νόμου ἰσχὺς δὲν πρέπει νὰ ἄρχηται, πρὶν ἢ καταστῇ τοὐλάχιστον ἐφικτὴ τοῖς πᾶσιν ἡ γνῶσις αὐτοῦ. Μόνη ἡ ἔκδοσις τῆς περιεχούσης αὐτὸν ἐφημερίδος, καὶ ἡ κατάθεσις αὐτῆς εἰς τὸ γραφεῖον τῆς δημαρχίας, συνδυαζομένη μετὰ τῆς ἄνευ κυρώσεως, ἐπιβαλλομένης τοῖς δημάρχοις ὑποχρεώσεως τοῦ γνωστοποιεῖν τὸν νόμον εἰς τοὺς κατοίκους, (μὴ ὁρίζοντος κἂν τοῦ νόμου τὸν τρόπον τῆς γνωστοποιήσεως) ἀσφαλίζει τὴν γνωστοποίησιν τοῦ νόμου εἰς τοὺς βουλομένους νὰ ἀντιληφθῶσιν αὐτόν;

57. Τὸ ἀτελὲς τοῦτο τοῦ προκειμένου νόμου ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἕτερος νόμος (ἄρθρ. 1 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου τοῦ 1856) καθ' ὃν ὁ νόμος καθίσταται ὑποχρεωτικὸς ἀφ' ἧς δημοσιευθῇ, λογίζεται δὲ δημοσιευμένος, ἐν μὲν τοῖς δήμοις τῶν πρωτευουσῶν τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Νομαρχείῳ ἢ Ἐπαρχείῳ τοιχοκολλήσεως τοῦ περιέχοντος αὐτοὺς φύλλου τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς δήμοις μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ δημαρχείῳ τοιχοκολλήσεως αὐτοῦ. Περὶ τῶν τοι-

χοκολλήσεων συντάσσονται ἐκθέσεις, ὑπογραφόμεναι ὑπὸ τοῦ Νομάρχου ἢ τοῦ Ἐπάρχου ἢ τοῦ Δημάρχου, τεσσαράκοντα δὲ ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Νομαρχείῳ τῆς πρωτευούσης τοιχοκολλήσεως τοῦ δημοσιεύοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, δε ἐπιτρέπεται ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἔν τινι δήμῳ δὲν ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος· ἡ δὲ ἔκθεσις τῆς ἐν τῷ Νομαρχείῳ τῆς πρωτευούσης τοιχοκολλήσεως καταχωρίζεται ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἀπαιτεῖται, ἐκτὸς τῆς εἰς τοὺς δήμους διανομῆς τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἰδία πρᾶξις γνωστοποιήσεως, ἡ τῆς εἰς τὸ Νομαρχεῖον ἢ τὸ Ἐπαρχεῖον ἢ τὸ Δημαρχεῖον τοιχοκολλήσεως· ἀλλ' ἡ τοιχοκόλλησις δὲν καθίστησιν *ἀμέσως* εἰς πάντας τοὺς κατοίκους γνωστὸν τὸν νόμον, ὅθεν ἀπαιτεῖται χρονικόν τι διάστημα, καθ' ὃ νὰ δύναται νὰ καταστῇ δι' ἀναγνώσεως κοινὴ ἡ γνῶσις, καὶ τὸ διάστημα τοῦτο ὡρίσθη ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν νομῶν, τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν λοιπῶν δήμων τοῦ Βασιλείου εἰς τὸ τῆς ἡμέρας τῆς τοιχοκολλήσεως καὶ τῆς ἐπιούσης αὐτῆς (1), ὅπερ ἐστὶν ἡ ἰσχὺς

(1) Ὅθεν ἡ ἰσχὺς τοῦ νόμου δὲν ἄρχεται μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοιχοκολλήσεως ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν Νομῶν καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν, μετὰ μίαν δὲ ἡμέραν ἀπὸ τῆς τοιχοκολλήσεως ἐν τῷ δημαρχείῳ ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν λοιπῶν δήμων (Καλλιγᾶ Τόμ. Α'. §. 122). Ἡ ἔκφρασις « τὴν τρίτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς τοιχοκολλήσεως » ἐννοεῖ προδήλως, ὅτι ἡ ἡμέρα τῆς τοιχοκολλήσεως λογίζεται ὁλόκληρος, οἱανδήποτε ὥραν καὶ ἂν ἐγένετο αὕτη. Μετὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἀνάγκη νὰ παρέλθῃ καὶ ἡ ἐπιοῦσα, τὴν δὲ τρίτην ἄρχεται ἀμέσως ἡ ὑποχρεωτικὴ τοῦ νόμου ἰσχύς. Ἡ διαφορὰ τῆς ἐκφράσεως ἐπὶ τῶν εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν νομῶν, τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν λοιπῶν δήμων τοιχοκολλουμένων νόμων προῆλθεν ἐκ τοῦ ἑξῆς γραφικοῦ λάθους. Τὸ ὑποβληθὲν νομοσχέδιον ἔφερεν « ἐν μὲν ταῖς πρωτευούσαις τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νομαρχείῳ ἢ τῷ ἐπαρχείῳ τοιχοκολλήσεως τοῦ . . . φύλλου κλπ. ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς δήμοις . . μετὰ μίαν ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ δημαρχείῳ τοιχοκολλήσεως τοῦ φύλλου κλπ.

Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς βουλῆς, ἐξεργασθεῖσα τὸ νομοσχέδιον, προέτεινε διὰ τοῦ Εἰσηγητοῦ αὐτῆς Κ. Γ. Ναύτου «ὅπως καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον τὴν ἡμέραν ἀφ' ἧς ἄρχεται ἡ τῶν νόμων ἰσχὺς», προέτεινε, λέγομεν, νὰ τεθῶσιν εἰς τὸν 1 παράγραφον τοῦ 1 ἄρθρου ἀντὶ τῶν λέξεων « μετὰ μίαν ἡμέραν » αἱ λέξεις « τὴν τρίτην ἡμέραν » ἀλλ' ἡ διόρθωσις ἐπενεχθεῖσα ἐν τῇ πρώτῃ προτάσει (ἐπὶ τῆς τοιχοκολλήσεως εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν νομῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν) παρελείφθη ἐκ παραδρομῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ (ἐπὶ τῆς τοιχοκολλήσεως εἰς τὰς πρωτευούσας τῶν

ἄρχεται ἅμα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς τοιχοκολλήσεως.

Αἱ ἀνωτέρω ἐκθέσεις τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, καθὸ δημόσια ἔγγραφα, δὲν ὑπόκεινται εἰς ἀνταπόδειξιν ἐὰν δὲν προσβληθῶσιν ἐπὶ πλαστογραφίᾳ. Μετὰ παρέλευσιν ὅμως 40 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ Νομαρχείῳ τῆς πρωτευούσης τοιχοκολλήσεως τοῦ δημοσιεύοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, δὲν συγχωρεῖται οὐ'εμία ἀπόδειξις, ὅτι ἔν τινι δήμῳ δὲν ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος.

58. Ἀλλ' ὑπάρχει τὸ ἑξῆς χάσμα ἐν τῷ νόμῳ.

Ὑποθέσωμεν, ὅτι πολὺν χρόνον μετὰ τὴν διὰ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ Νομάρχου Ἀττικῆς περὶ τῆς τοιχοκολλήσεως τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου, ἐγείρεται ἀμφισβήτησις περὶ τῆς ἡμέρας τῆς δημοσιεύσεως αὐτοῦ ἔν τινι μεμακρυσμένῳ δήμῳ τοῦ Βασιλείου. Ἡ τῆς τοιχοκολλήσεως ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ δήμου ἔκθεσις ἀπωλέσθη, ἡ δὲ ἀμφισβήτησις ὁρᾷ τὸ ζήτημα, τίνα ἡμέραν ἐδημοσιεύθη ὁ νόμος ἐν τῷ δήμῳ ἐκείνῳ, ἐντὸς τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις τοιχοκολλήσεως τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον φύλλου τῆς ἐφημερίδος. Πῶς θέλει λυθεῖ τὸ ζήτημα; Ἡ μόνη δυνατὴ λύσις εἶναι, νομίζομεν, νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοιχοκολλήσεως, καὶ προστιθέντες εἰς αὐτὴν ἀνὰ μίαν ἡμέραν διὰ πᾶσαν τεσσάρων μυριομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ δήμου, ἐν ᾧ ἀμφισβητεῖται ἡ ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ δημοσίευσις τοῦ νόμου, νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ὑποτίθεται, ὅτι περιῆλθεν εἰς χεῖρας τοῦ Νομάρχου, ἢ τοῦ Ἐπάρχου, ἢ τοῦ Δημάρχου, τὸ φύλλον τῆς ἐφημερίδος καὶ ἐτοιχοκολλήθη· συναγαγόντες δὲ, δυνάμει τοῦ τεκμηρίου τούτου, τὴν ἡμέραν τῆς τοιχοκολλήσεως, εὑρίσκομεν εὐκόλως τὴν ἡμέραν, ἀφ' ἧς λογίζεται δημοσιευμένος ὁ νόμος.

Ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ὁ συλλογισμὸς οὗτος στηρίζεται εἰς τεκμήριον χωροῦν μόνον ἐπὶ τῆς ἀπωλείας τῶν περὶ τῆς τοιχοκολλήσεως ἐκθέσεων τῶν Νομαρχῶν, Ἐπάρχων, καὶ Δημάρχων καὶ τότε πάλιν χρησιμεῦον ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸν ἐνάγοντα τῆς δυσχεροῦς

λοιπῶν δήμων)· ἐντεῦθεν ἡ διάφορος σύνταξις τῶν δύο τούτων προτάσεων αἵτινες ὅμως τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζουσι, διότι τὸ μετὰ μ ί α ν ἡμέραν ἀπὸ τῆς τοιχοκολλήσεως καὶ τὸ τὴν τρίτην ἡμέραν δηλοῦσιν ἓν καὶ τὸ αὐτό.

δι' ἄλλων μέσων ἀποδείξεως τῆς τοιχοκολλήσεως, οὐδόλως δὲ ἀποκλεῖον τὴν τοῦ ἐναγομένου ἀνταπόδειξιν. Ὁ νόμος δὲν ὁμιλεῖ περὶ τῆς τῶν διαταγμάτων δημοσιεύσεως, διότι αἱ εἰσαγωγικαὶ διατάξεις τοῦ ἀστυκοῦ νόμου, ἔνθα ὑπάρχει τὸ προκείμενον ἄρθρον, μόνον περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν *νόμων* ἠδύναντο εὐλόγως νὰ προνοήσωσιν· ὅθεν περὶ τῆς δημοσιεύσεως τῶν Βασιλ. Διαταγμάτων ἰσχύει ὁ προγενέστερος νόμος, διὰ τοῦτο δὲ ἐξεθέσαμεν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὁρισμοὺς αὐτοῦ.

59. Κατὰ τὸ ῥωμαϊκὸν πολίτευμα, ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς παμβασιλείας, πᾶσα ἐξουσία ἀπέῤῥεεν ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ αὐτοκράτορος· καὶ οὗτος ἦν οὐ μόνον νομοθέτης, ἀλλὰ καὶ ἀνώτατος δικαστὴς καὶ σύμβουλος τῶν πολιτῶν ἐπὶ πάσης περὶ τὸ δίκαιον ἀπορίας, καὶ ἑρμηνεὺς τῶν νόμων ἐπὶ πάσης ἀμφιβολίας, καὶ ὁδηγὸς τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν διοίκησιν ὑπαλλήλων. Ἡ σύγχυσις αὕτη τῶν ἐξουσιῶν, καθ' ἣν ὁ νομοθέτης καὶ ἐδίκαζε πολλάκις ὁ δὲ δικαστὴς ἐνίοτε καὶ ἐνομοθέτει, ἐπήγαγε μεγίστην περὶ τὸ δίκαιον ἀβεβαιότητα, ἅμα δὲ καὶ ποικίλα τῶν νομοθετικῶν ὁρισμῶν εἴδη. Ταῦτα ἦσαν;

1) Τὰ δόγματα (edicta, leges edictales), ἅπερ ἀνεκοινοῦντο εἰς τὴν βουλὴν δι' εἰσαγωγικοῦ λόγου, ἐδημοσιεύοντο διὰ τοῦ Ἐπάρχου, καὶ περιεῖχον τὴν ῥητὴν διάταξιν, ὅτι ἰσχύουσι πρὸς πάντας· Ἓν δὲ τῶν στοιχείων τούτων ἤρκει ἵνα ᾖ ὁ ὁρισμὸς δόγμα. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα τοῦ δόγματος ὡρίσθησαν ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' καὶ Οὐελεντινιανοῦ τοῦ Γ'. (1).

2) Αἱ ἀντιγραφαὶ ἢ ἐπιστολαί, ἐκδιδόμεναι ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει ἢ παρακλήσει ἀρχῆς ἢ ἰδιώτου, καὶ ἀναφερόμεναι συνήθως εἰς συγκεκριμένον θέμα, καθ' ὃ συχνότατα ἐλύετο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος ἡ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἀναφορᾷ ἀναφερομένη ἀμφισβήτησις· αἱ ἀντιγραφαὶ ὅμως αὗται περιελάμβανον πολλάκις καὶ γενικὸν (generalia rescripta) κανόνα, ὃν ἐτίθη ὁ αὐτοκράτωρ λαμβάνων πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὑποβαλλομένης αἰτήσεως (2). Εἶδος τῶν ἀντιγραφῶν ἦν ἡ pragmatica Sanctio, ὁ πραγματικὸς τύπος, ὁ ἐκδιδόμενος πρὸς

(1) K (1. 14) 3 B (B 6) 8,

(2) K. (1. 23) 7 B. (B. 5) 26 Ἀρμ. (A. 1) 25 K. (11. 4) 1. § 2 B. Ξ 7 1 47. 1 2 (3 § 3) B (Ξ. 23) 3 K (2. 56) 5 K. Θ. (1. 1) 5 καὶ 6 (35 2) 89

σωματεῖον ἢ ἕτερον σύστημα (collegium), ἢ πόλιν, ἢ ἐπαρχίαν, ἢ ἄλλην ὁμάδα ἀνθρώπων, ἀναφερθεῖσαν εἰς τὸν αὐτοκράτορα περὶ ζητήματος, οὐχὶ τοῦ ἀστυκοῦ, ἀλλὰ τοῦ δημοσίου δικαίου (1).

3) Αἱ ἀποφάσεις τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς ἀνωτάτου δικαστοῦ (decreta), ὧν μέγα ἦν τὸ κῦρος, ὡς στοιχείων τῆς νομολογίας, διότι συνετέλουν εἰς τὴν ῥύθμισιν ὁμοίων θεμάτων, ὑποβαλλομένων εἰς τὴν δικαστικὴν κρίσιν (2).

4) Αἱ πρὸς τοὺς δικαστὰς ὁδηγίαι, δι' ὧν ἐλύοντο αἱ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑποβαλλόμεναι ἀπορίαι αὐτῶν (relatio, consultatio) (3).

Τὰ δόγματα ἴσχυον πάντοτε ὡς leges generales, οὐχὶ ὅμως καὶ αἱ ἀντιγραφαὶ, αἱ ῥυθμίζουσαι ὡρισμένου προσώπου δικαιώματα καὶ μὴ περιέχουσαι ἐφαρμογὴν γενικοῦ κανόνος· τούτων ἀπηγορεύετο ἡ εἰς ἄλλο, παρὰ τὸ προκαλέσαν αὐτὰς θέμα, ἐφαρμογὴ, ἐκτὸς ἂν ὥριζεν αὐτὴν ὁ αὐτοκράτωρ (τοιοῦτος δὲ ὁρισμὸς περιείχετο ἐν τῇ παραδοχῇ αὐτῶν εἰς συλλογὴν νόμων, ὡς συνέβη λ. χ. ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ θεοδοσιείου καὶ τοῦ ἰουστινιανείου Κώδικος). Τοῦτ' αὐτὸ ἴσχυε πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπὶ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπένειμεν εἰς τὰς ὁριστικὰς ταύτας ἀποφάσεις ἰσχὺν νόμου κατὰ πᾶσαν τοῦ αὐτοῦ εἴδους ἔννομον σχέσιν (4), ὥστε καὶ αὗται κατατάσσονται μεταξὺ τῶν γενικῶν νόμων, leges gererales. Κῦρος γενικοῦ νόμου εἶχον καὶ τὰ Generalia rescripta, ἐνῷ αἱ relationes ἢ consultationes ἴσχυον μόνον μεταξὺ τῶν διαδίκων, εἰς οὓς ἀνεφέρετο τὸ ἀμφίβολον θέμα.

Περὶ τῶν ἀντιγραφῶν, ὡς σπουδαιοτάτου εἴδους διατάξεων κατὰ τὸν τότε διοικητικὸν ὀργανισμὸν, περιέχει ἡ τοῦ Ἰουστινιανοῦ νομοθεσία πολλοὺς ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὁρισμοὺς, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τοὺς εἰς τὴν οὐσίαν ἀναγομένους, διότι

---

§ 1 Β. (ΜΑ. 1) 29 (26. 4) 1 § 3 (28. 5) 9 § 2 (22. 6) 9 § 5 (1. 4) 1. § 2 Β. (Β. 6.) 2.

(1) Κ. (1. 23) 7. Βασιλ. (Β. 5.) 26.

(2) (1. 4) 1 Β. (Β. 6) 2 (4. 2.) 13 Β. (1. 2) 13 (48. 7) 7 Β. (Ξ'. 18) 18 (23. 2 57 § 1. Κ. (1. 14) 3.

(3) Κ. Θ. (1. 2.) 11. Κ (1. 14) 2 Β. (Β. 6) 7.

(4) Κ. (1. 14) 12 πρ. Β (Β. 6) 17. Ἀρμ. (Α' 1) 29.

τινῶν ἐξ αὐτῶν δύναται ἐνίοτε νὰ γίνῃ ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογή (1).

1) Ἀντιγραφαὶ ἀντιβαίνουσαι εἰς τὸν Νόμον, ἢ προσβάλλουσαι τὴν δημοσίαν τάξιν λογίζονται μὴ ἐκδοθεῖσαι (2).

2) Ἀντιγραφαὶ περιέχουσαι ὁδηγίας πρὸς τὸν δικαστὴν περὶ τῆς κατά τινα δίκην διαδικασίας (rescripta justitiae), ἔχουσιν ἰσχὺν καὶ ἀποτελέσματα ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιδόσεως, αἱ δὲ παρέχουσαι ὡρισμένα εὐεργετήματα (rescripta gratiae) ἰσχύουσι συνήθως ἀπὸ τῆς χρονολογίας αὐτῶν (3).

3) Ἂν διὰ τῆς ἀντιγραφῆς λύεται διαφορά, ἢ ἐν γένει παρέχεται δικαίωμα, τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ μόνῃ τῇ αἰτήσει τοῦ ἐπιζητήσαντος τὴν ἀντιγραφήν· ἕτεροι ἔχοντες συμφέρον δὲν ἀκούονται, οὔτε ἐξερευνᾶται ἡ ἀλήθεια τῶν γεγονότων, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ ἡ ἀντιγραφή, ὅθεν ἡ ἀντιγραφὴ ἐκδίδεται ἐπὶ τῇ οἴκοθεν ἐννοουμένῃ προϋποθέσει (si preces veritate nitantur) ἐὰν « ἡ αἴτησις στηρίζεται εἰς τὴν ἀλήθειαν » (4)· Ἐντεῦθεν ἕπεται, ὅτι ὁ καθ' οὗ ἡ αἴτησις δύναται νὰ προκαλέσῃ τὴν ἔρευναν τῶν γεγονότων, προτείνων, ὅτι ταῦτα ἐξετέθησαν ψευδῶς ὑπὸ τοῦ αἰτήσαντος (praescriptio mendacii)· ἡ πρότασις αὕτη, ἐὰν γίνηται ἐνώπιον δικαστηρίου ἐπὶ διαφορᾶς, καθ' ἣν ὁ ἀντίδικος ἐπικαλεῖται τὴν ἀντιγραφήν, ἀποτελεῖ ἔνστασιν, ἣν ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ ὁ δικαστὴς καὶ ἂν ἡ ἀντιγραφὴ ὁρίζῃ τὴν ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐκτέλεσιν (5). Ἐὰν ἡ ἀντίρρησις, ἢ ἔνστασις ᾖναι βάσιμος, ἀπόλλυσιν ὁ αἰτήσας πᾶσαν ἐκ τῆς ἀντιγραφῆς ὠφέλειαν (6). Ψευδὴς δὲ δύναται νὰ ᾖναι ἡ ἔκθεσις, ἢ διότι ἀνεφέρθησαν ψευδῆ γεγονότα (subreptio), ἢ διότι ἀπεσιωπήθησαν τὰ ἀληθῆ (obreptio). Περὶ τοῦ βάρους τῆς ἀποδείξεως ταύτης ἰσχύει ὁ κανών, ὅτι ὡς πρὸς τὰ γεγονότα ἀφ' ὧν ἐξήρτηται ἡ λύσις τῆς διαφορᾶς, ἢ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ δικαιώματος, τὸ ζήτημα τῆς ἀποδείξεως ρυθμίζεται ὡς ἂν μὴ

---

(1) Λ. χ. Ἐπὶ τῆς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν νόμων δυνάμεως Β. Διατάγματος (ὅπερ ἐντὸς τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου δεδομένης τῇ ἐκτελεστικῇ ἐξουσίᾳ ἀδείας ἔχει ἣν καὶ ὁ νόμος ἰσχὺν) εἰς ἰδιώτην παροχῆς δικαιώματος περιουσίας, οἷον γραμματίων κρητικῶν, προικίσεως θυγατέρων ἀγωνιστῶν κλπ.

(2) Κώδ. (1. 19) 7. Κώδ. (1. 22) 6. Β (Β. 5) 19.

(3) Κώδ. (2. 53) 5. Β (1. 34) 5.

(4) Κ (1. 23) 7. Β (Β. 5) 26.

(5) Κώδ. (1. 22) 2—4 Β (Β 5) 15—18 Β (Β. 2) 7.

(6) Κ (1. 22) 5. Β (Β'. 5) 18.

ὑπῆρχεν ἡ ἀντιγραφή· ὅ,τι ὤφειλε νὰ ἀποδείξῃ ὁ ἐξαιτησάμενος αὐτὴν, ἂν ἡ ἀντίρρησις ἐγίνετο πρὶν ἢ ἐκδοθῇ ἡ ἀντιγραφὴ, αὐτοῦ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ἀνάγκη νὰ φέρῃ κατὰ τὴν τῆς προκειμένης ἐνστάσεως συζήτησιν.

2. *Κριτικὴ καὶ ἑρμηνεία τοῦ νόμου.*

Περίληψις.

61. Πηγὴ τῆς γνώσεως τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου. Γνησιότης τοῦ περιέχοντος αὐτὸ ἐγγράφου.

62. Κριτική. Ἐκ παραβολῆς καὶ ἐξ εἰκασίας κριτική. Κατωτέρα καὶ ἀνωτέρα κριτική. Ἔργον τῆς κατωτέρας καὶ τῆς ἀνωτέρας κριτικῆς.

63. Ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ἰουστινιανείου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸ βυζαντινοῦ δικαίου. Ἡ κατωτέρα συλλέγει τὰς ἐν τοῖς χειρογράφοις διαφόρους γραφὰς τοῦ κειμένου, ἡ δὲ ἀνωτέρα ἐξεργάζεται αὐτὰς, καταρτίζουσα τὸ ὀρθότερον κείμενον.

64. Γνωρίσματα τοῦ ἀληθοῦς κειμένου. Διορθώσεις αὐτοῦ.

65. Ἑρμηνεία. Σκοπὸς αὐτῆς. Διατὶ πραγματευόμεθα μόνον περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου.

66. Ἡ ἑρμηνεία εἶναι ἀναγκαία ἐπὶ παντὸς νόμου, οὐ μόνον ἐπὶ ἀσαφῶν νόμων.

67. Νόμιμος (αὐθεντικὴ, ἐξ ἔθους) ἑρμηνεία. Δογματικὴ ἑρμηνεία. Αὕτη ἐστὶν ἡ κυρίως ἑρμηνεία, ἥτις ἀργεῖ ὑπαρχούσης τῆς νομίμου.

68. Δόξα τινῶν περὶ τῆς σχέσεως τῆς νομίμου πρὸς τὴν δογματικὴν ἑρμηνείαν.

69. Εἰς τί συνίσταται ἡ ἐργασία τοῦ ἑρμηνεύοντος τὸν νόμον; Εἰς πόσας κατ' ἰδίαν ἐργασίας ἀναλύεται ἡ ἑρμηνεία; Γραμματικὴ, λογικὴ, ἱστορικὴ καὶ συστηματικὴ ἑρμηνεία. Δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαία ἑκάστη τῶν ἐργασιῶν τούτων. Ὅροι τῆς ἐπιτυχίας πάσης ἑρμηνείας.

70. Λόγος τοῦ νόμου. Εἰδικὸς, γενικὸς λόγος. Ἐναντιοφωνία περὶ τοῦ ὁρισμοῦ αὐτοῦ. Βέβαιος, ἀβέβαιος λόγος.

71. Χρῆσις τοῦ λόγου τοῦ νόμου πρὸς ἑρμηνείαν αὐτοῦ. Ἐξήρτηται ἐκ τῆς βεβαιότητος καὶ τῆς συγγενείας τοῦ λόγου πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου. Ἀφορμὴ τοῦ νόμου. Ἀτομικὰ καὶ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα, χάριν τῶν ὁποίων ἐκδίδεται γενικὸς καὶ μόνιμος ὁρισμός.

72. Ἐλλιπεῖς νόμοι. Εἴδη αὐτῶν. Ἀόριστος, ἐσφαλμένη ἔκφρασις. Ἐκ τῶν τεσσάρων ἐργασιῶν, ἃς περιλαμβάνει ἡ ἑρμηνεία, τίνες αἱ συντελεστικώτεραι πρὸς ἑρμηνείαν ἐλλιπῶν νόμων; Ἐπὶ τῆς ἀορίστου ἐκφράσεως ἡ ἀναπλήρωσις ἄφευκτος καὶ ἀδιστάκτως δεκτή, ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης, ἀμφίβολος.

73. Ἀόριστος ἔκφρασις. Βοηθήματα πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῆς. Παραδείγματα.

74. Ἐσφαλμένη ἔκφρασις. Συσταλτική, Διασταλτικὴ ἑρμηνεία. Διαφορὰ σπουδαία μεταξὺ τῆς ἑρμηνείας ἀορίστου καὶ τῆς ἑρμηνείας ἐσφαλμένης ἐκφράσεως.

75. Βοηθήματα τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας. Ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια τῆς νομοθεσίας. Ὁ λόγος τοῦ νόμου. Παραδείγματα.

76. Εἶδος τῆς διασταλτικῆς ἑρμηνείας. Τὸ ἐξ ἀντιδιαστολῆς ἐπιχείρημα.

77. Ἐφαρμογὴ τῶν ἑρμηνευτικῶν κανόνων εἰς τὰς συλλογὰς τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων καὶ τὰς βυζαντινὰς παραφράσεις καὶ ἐπιτομὰς αὐτῶν. Βοηθήματα.

78. Ἀνάγκη τῆς ἑνότητος καὶ τῆς πληρότητος τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου. Ἀντιφάσεις. Χάσματα. Μέσον θεραπείας. Ἡ τῷ δικαίῳ ἐνοικοῦσα λογικὴ καὶ ὀργανικὴ δύναμις, ἡ διαμορφοῦσα καὶ ἀναπτύσσουσα αὐτό. Ἀναλογία. Παραδείγματα. Ἄλλο ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογὴ καὶ ἄλλο διασταλτικὴ ἑρμηνεία.

79. Ὀρθὴ δόξα τῶν Ῥωμαίων περὶ τῆς ἐξ ἀναλογίας συμπληρώσεως τοῦ δικαίου. Παραδείγματα.

80. Ὁρισμοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἐπὶ τῶν δοκίμων νομομαθῶν περὶ ἑρμηνείας. Ἀνεπαρκὲς τῶν ὁρισμῶν τούτων. Οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς συνεχῶς ὑπερβαίνουσι τὰ ὅρια τῆς ἀληθοῦς ἑρμηνείας. Διατί;

81. Ὁρισμοὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων περὶ ἑρμηνείας. Ἀπαγόρευσις τῆς δογματικῆς ἑρμηνείας καὶ τῆς νομικῆς φιλολογίας ἐν γένει. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἀργεῖ παρ' ἡμῖν.

61. Ἐξετάσαντες τὰ στοιχεῖα τῆς καταρτίσεως καὶ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου καὶ τοὺς διαρόρους τύπους, καθ' οὓς τοῦτο ἐκδηλοῦται, ἴδωμεν νῦν τίνες οἱ ὅροι τῆς γνώσεως αὐτοῦ.

Ἡ κυριωτέρα πηγὴ τῆς γνώσεως τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου εἶναι τὰ περιέχοντα τὸν νόμον ἔγγραφα· ἐξ αὐτῶν πρὸ πάντων ὀφείλομεν νὰ συναγάγωμεν τὸ δίκαιον τοῦτο, ἐρευνῶντες κυρίως δύο τινά

1) Ἐὰν τὸ ἔγγραφον περιέχῃ τῳόντι τὸν νόμον, ἤτοι τὴν τοῦ νομοθέτου βούλησιν·

2) Ὁποία ἡ βούλησις αὕτη.

Τὸ μὲν ὁρᾶ τὴν *ὕπαρξιν*, τὸ δὲ τὴν *ἔννοιαν* τοῦ νόμου.

Τὸ ζήτημα τῆς ὑπάρξεως τοῦ νόμου ἐξήρτηται πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς γνησιότητος τοῦ περιέχοντος αὐτὸν ἐγγράφου, εἴτε καθόλου, εἴτε κατὰ τὰ καθέκαστα αὐτοῦ μέρη, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ ἔγγραφον περιέχει τὸν νόμον ἀκριβῶς, ὅπως ἐξέδοτο αὐτὸν ὁ νομοθέτης. Ὅσῳ ἀρχαιότερος εἶναι ὁ νόμος, τόσῳ εὐκολώτερον δύναται νὰ παραχθῇ περὶ τούτου ἀμφιβολία, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ νέων νόμων δὲν εἶναι αὕτη ἀδύνατος π. χ. ἐπὶ τῆς παραμορφώσεως νόμου διὰ τυπογραφικῶν παροραμάτων κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ δημοσίευσιν. Πολλὰ παραδείγματα τοιαύτης παραμορφώσεως παρέχουσι τὰ παρ' ἡμῖν ἐπισήμως δημοσιευθέντα κείμενα τῆς πολιτικῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας καὶ τοῦ ποινικοῦ νόμου· λ. χ. τὸ ἄρθρ. 245 τῆς πολ. δικον., ἐν ᾧ παρελείφθη ὁ *δέν*, οὗτινος ἡ ἔλλειψις ἀνατρέπει τὴν ἔννοιαν ὁλοκλήρου τοῦ ἄρθρου· ἢ τὸ ἄρθρον 158 τῆς ποιν. δικον. ἔνθα ἡ λέξις *τεκμήριον* ἐτέθη ἀντὶ τῆς λέξεως *προτίμησις*, ἢ τὸ ἄρθρον 288 τοῦ ποιν. νόμου τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια εἶχε διαστραφῇ ἐλεεινῶς ἐκ τῆς παραλείψεως τῶν λέξεων « τὴν παρ' αὐτοῦ πραχθεῖσαν ἀνθρωποκτονίαν ».

62. Ἡ ἔρευνα τῆς κατὰ τὰ ἐκτεθέντα γνησιότητος τοῦ περιέχοντος τὸν νόμον ἐγγράφου ὀνομάζεται *κριτικὴ*, ἡ δὲ κατ' αὐτὴν κρίσις στηρίζεται ἢ εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἐγγράφου πρὸς ἄλλα τὸν αὐτὸν νόμον περιέχοντα ἔγγραφα, ἐκ παραβολῆς κριτικὴ· ἢ εἰς ἄλλους (ἐξωτερικοὺς) τὸν τύπον, ἢ (ἐσωτερικοὺς) τὴν οὐσίαν ἀφορῶντας λόγους, ἐξ εἰκασίας κριτική.

Ἡ *κριτικὴ* ἐν γένει περιλαμβάνει δύο βαθμούς, τὸν τῆς κατωτέρας καὶ τὸν τῆς ἀνωτέρας κριτικῆς. Καὶ τῆς μὲν πρώτης, ἥτις καὶ διπλωματικὴ ὀνομάζεται, ἔργον εἶναι ἡ πλήρης *συλλογὴ* τοῦ ὑλικοῦ, ἐξ οὗ θέλει συναρμολογηθῇ τὸ κείμενον· τῆς δὲ ἀνωτέρας κριτικῆς, ὁ ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τούτου προσδιορισμὸς τοῦ ἀληθοῦς κειμένου.

Ἡ εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν νόμον, τοῦ ὁποίου δὲν ἔχομεν κείμενον παραδοθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, ἐφαρμογὴ τῆς κριτικῆς εἶναι σπουδαιοτάτη καὶ παρέχει οὐ μικρὰς δυσχερείας. Ἔργον τῆς κατωτέρας κριτικῆς ὡς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ δικαίου τούτου εἶναι

α) Ἡ συλλογὴ καὶ ἡ κατὰ τὴν χρονολογικὴν τάξιν καὶ ἀξίαν

κατάταξις τοῦ ἐγγράφου ὑλικοῦ καὶ β') ἡ καθάρισις τοῦ κειμένου ἀπὸ τῶν εἰς αὐτὸ παρεισαχθέντων ἀλλοτρίων στοιχείων.

Τῆς δὲ ἀνωτέρας κριτικῆς ἔργον εἶναι ἡ ἐπεξεργασία τοῦ συλλεχθέντος ὑλικοῦ, ἤτοι ἡ ἐκ τῆς συμφώνου γραφῆς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ πληρεστέρων χειρογράφων συναρμολόγησις τοῦ κειμένου καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ.

Τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς, καθ' ἑαυτό, εἶναι ἐπίσης γενικὸν ὡς καὶ τὸ τῆς ἑρμηνείας, μὴ περιοριζόμενον εἰς μόνον τὸν ρωμαϊκὸν νόμον. Ὅθεν ἠδυνάμεθα νὰ πραγματευθῶμεν πρῶτον περὶ τῆς κριτικῆς ἐν γένει καὶ ἔπειτα περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμ. καὶ Βυζαντινὸν νόμον, ὅπως πράξομεν τοῦτο ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κριτικὴ τοῦ νόμου τούτου εἶναι ἰδίως σπουδαία καὶ δύσκολος, ἀνάγκη νὰ συνάψωμεν ἐνταῦθα τὰς δύο ταύτας πραγματείας πρὸς ἀποφυγὴν ἐπαναλήψεων.

Πρὸ πάντων ὑποθέσωμεν τὸ ἁπλούστερον θέμα, ὅτι ὁ νομοθέτης παραδίδει ἡμῖν ἀμέσως τὰ κείμενα τῶν νόμων, περιβεβλημένα δημοσίαν καὶ πλήρη πίστιν, ὅπερ, ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ τύπου, κατέστη οὐ μόνον δυνατόν, ἀλλὰ καὶ σύνηθες· οὐδὲ τότε ἀργεῖ ἡ διπλωματικὴ κριτική. Ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ ἀνωτέρα κριτικὴ πρέπει νὰ ἐκλείψῃ, ὡς ἀπείθεια εἰς τὴν θέλησιν τοῦ νομοθέτου, ἐξαιρουμένων τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα τυχὸν ἀνακαλύπτει· ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία, ὡς θέλομεν ἴδει, δύναται καὶ αὐτὴν τὴν γνησίαν ἔκφρασιν τοῦ νομοθέτου νὰ διορθώσῃ ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, ἥτις προτιμᾶται τοῦ γράμματος, ἐπειδὴ δὲ τὸ τετυπωμένον κείμενον εἶναι, πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔκφρασιν, τὸ *μέσον* δι' οὗ δηλοῦται αὕτη, ἕπεται, ὅτι οὔτε τὸ τοιοῦτον κείμενον δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διορθώσεως· ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο, καθὸ σπανιώτατον, ἐλάχιστον παρέχει διάφορον ἐπὶ τῆς κριτικῆς ἐν γένει.

63. Δὲν εὑρισκόμεθα ὅμως ἐν τῷ ἁπλουστέρῳ τούτῳ θέματι προκειμένου περὶ τῶν πηγῶν τοῦ ἰουστινιανείου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸ δικαίου.

Πάντες παραδέχονται, ὅτι δὲν ἔχομεν κείμενον αὐτοῦ παραδοθὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, ἀλλὰ μόνον ἀριθμόν τινα χειρογράφων, τὰ ὁποῖα διαφέρουσι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀξίαν, δυνάμενοι

νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ αὐτῶν· καὶ ἅπαντα δὲ τὰ χειρόγραφα ἐὰν συνάδωσι κατὰ τὴν γραφὴν, ἡ συμφωνία αὕτη μόνον δυνάμει νομικοῦ πλάσματος δύναται νὰ ὁμοιωθῇ τῇ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου παραδόσει τοῦ κειμένου. Ἐκ τῆς τοιαύτης συμφωνίας προκύπτει τῳόντι μόνον ἀνώτερος βαθμὸς πιθανότητος, ὄχι ὅμως καὶ βεβαιότης, ὅτι ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν τὸ ἀρχικὸν κείμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κριτικὴ, εἶναι ἄφευκτος κατὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ κειμένου τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν νόμων, δέον νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων τοὺς κανόνας αὐτῆς.

Ἡ ἀνωτέρα κριτικὴ, ἐπεξεργαζομένη τὸ ὑπὸ τῆς κατωτέρας συλλεχθὲν ὑλικὸν, ὀφείλει πρὸ πάντων νὰ καταρτίσῃ ἐκ τῶν χειρογράφων τὸ κείμενον, λαμβάνουσα μὲν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκ τῆς συμφωνίας τῶν ἀρχαίων καὶ πληρεστέρων χειρογράφων πηγάζουσαν πιθανότητα τῆς γνησιότητος τοῦ κειμένου, ἔχουσα ὅμως καὶ πάλιν τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς, ἤτοι ἐκλέγουσα μεταξὺ πλειόνων γραφῶν τὴν γραφὴν, ἥτις πιθανώτερον εἶναι, ὅτι παρήχθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου καὶ ἐπιχειροῦσα τὴν στίξιν τοῦ κειμένου. Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἀνωτέρας κριτικῆς συνίσταται εἰς τὴν διόρθωσιν τοῦ κειμένου, καὶ ἂν τοῦτο ἔχῃ ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν σύμφωνον τῶν χειρογράφων γραφήν.

Αἱ δύο αὗται ἐφαρμογαὶ τῆς ἀνωτέρας κριτικῆς ὁμοιάζουσι προδήλως πρὸς τὰ δύο ἐκτεθησόμενα εἴδη τῆς ἑρμηνείας τῶν ἀτελῶν νόμων, ἐν περιπτώσει ἀορίστου, ἢ ἐσφαλμένης ἐκφράσεως αὐτῶν.

64. Τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν ἡ ἀνωτέρα κριτικὴ δύναται νὰ προσδιορίσῃ τὸ ἀληθὲς κείμενον τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου, εἶναι·

α) Ἡ ἐκ τῆς συναφείας τοῦ χωρίου, περὶ οὗ πρόκειται, συναγομένη ἀνάγκη νὰ προτιμηθῇ, ἢ νὰ διορθωθῇ γραφή τις (1).

β) Ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμφιβόλου χωρίου (2) πρὸς ἄλλα στενῶς συγγενῆ αὐτῷ χωρία.

Οὕτως ἐκ τῆς λογικῆς συναφείας του (50. 17) 77 ταῦ Φλωρεντινοῦ χειρογράφου φέροντος actus legitimi qui (non τοῦτο ἐλλείπει ἐν τῷ χειρογράφῳ) recipiunt diem vel conditionem veluti emau-

(1) Π. χ. (50. 17) 77 Β (Β. 3) 77 (44. 7) 34 § 2. Β (Ν. Β. 1) 33.

(2) Εἰσηγ. 1. 10, § 4 πρ. μὲ Κώδ. (5. 4) 19.

cipatio, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem Πρβ. Βασιλ. (2. 3) 77, συνάγομεν, ὅτι προτιμητέα εἶναι ἡ κοινὴ γραφὴ καθ' ἣν ὑπάρχει τὸν n o n μετὰ τὸ q u i, ὥστε ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἐξῆς: αἱ νόμιμοι καὶ πανηγυρικαὶ πράξεις αἱ (μὴ) ἐπιδεχόμεναι ἡμέραν (προθεσμίαν) ἢ αἵρεσιν... ἐὰν ἐκφωνούμενος χρόνος ἢ αἵρεσις αὐταῖς προστεθῇ, εἰς τὸ παντελὲς ἀκυροῦνται· ἐν δὲ τῷ (44. 7) 34 § 2 Πρβ. Β. (NB. 1) 33 τὸ τελευταῖον non πρέπει νὰ ὀβελισθῇ. Ἡ ἀνάγκη ὅμως αὕτη δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ κατὰ τὰς γενικὰς ἀρχὰς, ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰδικὸν φιλολογικὸν χαρακτῆρα τοῦ χωρίου καὶ τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ διορθούμενον. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ εἴδους τούτου τῆς κριτικῆς οἱ κανόνες μικρὰν παρέχουσιν ὠφέλειαν.

Τὸ κυριώτερον βοήθημα εἶναι τὸ διὰ τῆς μελέτης ἠσκημένον κριτικὸν βλέμμα καὶ ἡ ἱκανότης πρὸς διάγνωσιν καὶ ἐκτίμησιν τῆς ἀληθείας, ἡ μὴ ἀκολουθοῦσα εὐπίστως πᾶσαν ἔμπνευσιν, ἀλλ' ἐπιμελῶς καὶ μετὰ δυσπιστίας βασανίζουσα τὰς ἰδίας κρίσεις.

Ὅμοιον μέσον εἶναι ἡ παραβολὴ τοῦ ἀμφιβόλου χωρίου πρὸς ἄλλα στενῶς συγγενῆ αὐτοῦ χωρία.

Ἡ δι' αὐτῆς γινομένη διόρθωσις δύναται νὰ ἐνισχυθῇ καὶ ἐξωτερικῶς, ἐὰν ἐπιτύχῃ τις νὰ ἐξηγήσῃ πιθανῶς τίνι τρόπῳ παρήχθη διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τὸ ὡς ἐσφαλμένον θεωρούμενον χωρίον ἐκ τοῦ ἀληθοῦς· τοῦτο δὲ δύναται νὰ γίνῃ·

1) Διὰ τῆς ἀναλογίας. Ὑπάρχουσι σφάλματα λίαν συνεχῶς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπαναλαμβανόμενα, ὥστε ἀποβαίνει πιθανὴ ἡ ἐν τῷ διορθωτέῳ χωρίῳ ὕπαρξις αὐτῶν· οὕτω ἡ παραλλαγή τινων γραμμάτων, ἡ συνεχῶς ἐν τῷ Φλωρεντινῷ χειρογράφῳ ἀπαντωμένη, π. χ. e ἀντὶ i, t ἀντὶ d καὶ τὸ ἀνάπαλιν, οὕτως ἐν τῷ (9. 2) 25. Β. (Ξ. 3) 25 (22. 3) 14. Β. (ΚΒ. 1) 14 (28. 6) 14 ἀντὶ judicandi probandi, pubertati ἀνάγκη νὰ ἀναγινώσκωμεν judicanti, probanti pubertate, οὕτως ἡ παράλειψίς τινων γραμμάτων (geminatio), π.χ. negotiagere ἀντὶ negotia agere, necesset ἀντὶ necesse esset, τέλος ἡ παραδρομὴ, ἢ ἡ μετάθεσις ὁλοκλήρων γραμμῶν κατὰ τὴν ἀντιγραφήν.

2) Διὰ τῆς ὑπάρξεως δύο γραφῶν, ὧν ἡ μὲν εἶναι μᾶλλον τῆς ἑτέρας δυσνόητος, οἱ δὲ ἀντιγραφεῖς παρέλειψαν τὴν ὀρθὴν γραφὴν, διότι δὲν ἐνόουν αὐτήν.

3) Διὰ τῆς κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀντιγραφῆς τοῦ χωρίου μεταβολῆς τοῦ δικαίου π. χ. ἐν τῷ E (1. 10) § 4. duorum autem fratrum vel sororum liberi jungi non possunt τινὰ χειρόγραφα φέρουσι τὸ non, ἄλλα δὲν ἔχουσιν αὐτό. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ non εἶναι ὀβελιστέον, ἡ δὲ προσθήκη αὐτοῦ εἴς τινα χειρόγραφα ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι καθ' ὃν χρόνον ταῦτα ἐγράφοντο, πᾶς ἀντιγραφεὺς ἐγίνωσκεν, ὅτι ὁ γάμος μεταξὺ ἐξαδέλφων ἦτο ἀπηγορευμένος.

65. Ἵνα ἐφαρμόσωμεν εἰς τὰς πράξεις ἡμῶν τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου ἀνάγκη νὰ ἀντιληφθῶμεν αὐτῶν, ἡ δὲ ἀντίληψις αὕτη δύναται νὰ ἔχῃ διαφόρους σκοπούς, ὡς πρὸς μὲν τὸν νομομαθῆ, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης, ὡς πρὸς δὲ τὸν δικαστήν, τὴν κατάρτισιν ἀποφάσεων, ὡς πρὸς πάντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν ῥύθμισιν τῶν βιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων. Πάντες οἱ σκοποὶ οὗτοι ἀπαιτοῦσι τὴν ἀντίληψιν τοῦ περιεχομένου τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου.

Ἡ ἀντίληψις αὕτη προϋποθέτει πνευματικήν τινα ἐργασίαν, ἣν ὀνομάζομεν ἑρμηνείαν καὶ ἥτις εἶναι ἀρχὴ καὶ βάσις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης· περὶ τῆς ἐργασίας ταύτης, περὶ ἧς εἴπομεν ὀλίγας λέξεις ἀνωτέρω (§ 34. ἐν τέλει), ὁμιλήσομεν λεπτομερέστερον μετ' ὀλίγον ὡς στοιχείου, ἐπενεργοῦντος μετ' ἄλλων εἰς τὴν παραγωγὴν τοῦ δικαίου· ἐνταῦθα πρόκειται ἡ ἀντίθετος αὐτῆς ἐνέργεια, ἡ ἀντιλαμβανομένη τοῦ ἀνεξαρτήτως αὐτῆς παρηγμένου δικαίου καὶ σκοποῦσα μόνον τὴν γνῶσιν αὐτοῦ.

Τοιαύτη ἀντίληψις τοῦ δικαίου εἶναι δυνατὴ καὶ ἀναγκαία, ἀφ' οἱασδήποτε πηγῆς καὶ ἂν ἀπορρέῃ ὁ κανὼν αὐτοῦ· ἐπὶ τῶν ἐθίμων ὅμως καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ λεγομένου δικαίου ἡ ἐργασία εἶναι ἁπλουστέρα.

Ὑπάρχουσι μὲν περὶ τῶν στοιχείων καὶ τῆς ἰσχύος τῶν δύο τούτων εἰδῶν τοῦ δικαίου πολλαὶ καὶ μεγάλαι πλάναι, ἅμα ὅμως γνωρίσῃ τις καὶ ἀποφύγῃ αὐτάς, ἡ ἐργασία τῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐκ τῶν δύο εἰρημένων πηγῶν παραγομένων κανόνων δὲν χρήζει λεπτομερῶν ὁδηγίας. Τὰ πρὸς ἀντίληψιν πάσης ἐννοίας καὶ παντὸς γεγονότος, ἐν γένει ἀπαιτούμενα, ἀρκοῦσι καὶ πρὸς ἀντίληψιν αὐτῶν· ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν νόμων, καθ' οὓς ἡ ἐργασία αὕτη συνεχῶς ἀποβαίνει πολύπλοκος.

Τούτου ἕνεκα πραγματευόμεθα ἐνταῦθα ἰδίως περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου, ἥτις συνίσταται εἰς *τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ*.

66. Ἡ ἀντίληψις αὕτη εἶναι ἀναγκαία ἐπὶ παντὸς νόμου, ἐπενεργοῦντος εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων, δὲν περιορίζεται, ὡς πολλοὶ φρονοῦσιν, εἰς μόνον τὸ τυχαῖον θέμα τῆς ἀσαφείας τοῦ νόμου. Ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἀποβαίνει μὲν ἰδίως σπουδαία ἡ ἀντίληψις αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ κατάστασις ἐκείνη τοῦ νόμου εἶναι πλημμελὴς, ἀνάγκη δὲ νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τῆς ὑγιοῦς καταστάσεως ἵνα εὕρωμεν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν ἐπὶ τῆς πλημμελοῦς. Τὴν νοερὰν ταύτην ἐργασίαν δὲν ἀποκλείει, οὔτε ἡ μεγάλη τυχὸν ἀσάφεια τοῦ νόμου, διότι οὐδὲ ὁ ἀσαφέστερος νόμος πρέπει νὰ κωλύσῃ, ἰδίως τὸν δικαστὴν, ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός του, τοῦ νὰ συλλάβῃ ὡρισμένην ἔννοιαν αὐτοῦ καὶ νὰ καταρτίσῃ κατ' αὐτὴν τὴν ἀπόφασίν του. Καὶ τὰ γεγονότα δύνανται ἐπί τινος διαφορᾶς νὰ ᾖναι λίαν ἀμφίβολα, οὐδέποτε ὅμως ὁ δικαστὴς δύναται, διὰ τοῦτο, νὰ ἀποποιηθῇ τὴν κρίσιν καὶ ἀπόφασίν του· μεταξὺ δὲ τῶν δύο στοιχείων τῆς ἀποφάσεως, τοῦ νομικοῦ κανόνος καὶ τῶν γεγονότων, οὐδεμία ὑπάρχει κατὰ τοῦτο οὐσιώδης διαφορά. Αἱ σαφεῖς λοιπὸν διατάξεις τοῦ τε γαλλικοῦ (ἄρθρ. 4) καὶ τοῦ αὐστριακοῦ (ἄρθρ. 7) καὶ τοῦ ἡμετέρου νόμου (ἄρθρ. 57 τῆς πολ. δικον.) αἱ ἀπαγορεύουσαι εἰς τὸν δικαστὴν νὰ ἀποποιηθῇ τὴν ἔκδοσιν ἀποφάσεως ἕνεκα σιωπῆς, ἢ ἀσαφείας, ἢ ἀτελείας τοῦ νόμου, συνάδουσι πληρέστατα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ δικαστικοῦ ἐπαγγέλματος.

67. Ὑπάρχει ὅμως θέμα, καθ' ὃ κωλύεται ἡ ἐλευθέρα ἐκείνη νοερὰ ἐργασία, ὅταν τουτέστι νέος κανὼν τοῦ δικαίου ὁρίζῃ τὴν ἔννοιαν ἄλλου τοιούτου κανόνος· τότε ἀνάγκη νὰ ἐννοήσωμεν καὶ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον κατὰ τὴν ἔννοιαν, ἣν ὥρισεν ὁ νέος ἐκεῖνος κανὼν τοῦ δικαίου, καίτοι πειθόμενοι, ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὕτη εἶναι πάντως ἐσφαλμένη.

Οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσι τὴν ἑρμηνείαν ταύτην, καθόσον στηρίζεται εἰς νόμον ἢ ἔθιμον, *αὐθεντικὴν* ἢ *ἐξ ἔθους* ἑρμηνείαν, περιλαμβάνοντες ἀμφοτέρας ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς *νομίμου* ἑρμηνείας, κατ' ἀντίθεσιν δὲ αὐτῆς ὀνομάζουσι *δογματικὴν*, τὴν παραγομένην ἐκ τῆς ἐκτεθείσης ἐλευθέρας πνευματικῆς ἐργασίας.

Αἱ διὰ τῶν τεχνικῶν τούτων ὅρων ἐκφραζόμεναι ἔννοιαι εἶναι ὀρθαί, καθόσον ἀφορᾷ τις εἰς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἑρμηνείας, ἤτοι τὴν γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν νόμων, διότι ἑρμηνεία εἶναι καὶ πᾶν μέσον φέρον εἰς τὸν προκείμενον σκοπόν, ἡ δὲ ἔννοια αὐτῆς ὑποδιαιρεῖται τότε ὡς ἀνωτέρω.

Ἐὰν ὅμως ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἐργασίας, δι' ἧς ἀντιλαμβανόμεθα τοῦ νόμου, ἀνάγκη νὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐννοίας τῆς ἑρμηνείας, ὡς ἐλευθέρας πνευματικῆς ἐργασίας, χωρούσης πάντοτε ἅμα ὑπάρξῃ νόμος. Πᾶς νόμος προωρίσται νὰ ῥυθμίσῃ τὰς πράξεις τοῦ βίου, τοῦτο δὲ εἶναι δυνατὸν μόνον διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐκείνης ἐργασίας, ἥτις προτίθεται τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ· δὲν εἶναι δὲ φυσικὴ κατάστασις ἡ μετὰ πάντα νόμον ἔκδοσις ἑτέρου νόμου, ὁρίζοντος τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος πάλιν ἡ νοερὰ ἐκείνη ἐργασία εἶναι ἄφευκτος οὐ μόνον μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ νέου ἑρμηνευτικοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ τελευταίου τούτου.

Ἀναχωροῦντες δὲ ἀπὸ τῆς ἐκτεθείσης θεμελιώδους ἐννοίας τῆς ἑρμηνείας, παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ λεγομένη νόμιμος ἑρμηνεία δὲν εἶναι εἶδος τοῦ αὐτοῦ γένους, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ἀντίθετον τῆς ἑρμηνείας, ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἐλευθέρας ἐκείνης πνευματικῆς ἐργασίας· τὸ δὲ ὀρθὸν τῆς δόξης ταύτης καταφαίνεται μάλιστα ἐκ τούτου, ὅτι κατ' αὐτὴν ἀποβαίνει σαφεστάτη ἡ ἀληθὴς καὶ ἀναμφισβήτητος σχέσις τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς ἑρμηνείας πρὸς ἄλληλα, ἤτοι τοῦ κανόνος πρὸς τὴν ἐξαίρεσιν. Ὅθεν τοῦ λοιποῦ ὁμιλοῦντες περὶ ἑρμηνείας θέλομεν ἐννοεῖ μόνην τὴν δογματικὴν ἑρμηνείαν.

68. Νεώτεροί τινες ἀνέτρεψαν τὴν ἀνωτέρω σχέσιν τοῦ κανόνος πρὸς τὴν ἐξαίρεσιν ἰσχυριζόμενοι, ὅτι πᾶσα ἑρμηνεία εἶναι, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, εἶδος νομοθεσίας καὶ δύναται μὲν νὰ γίνῃ ὑπό τινων ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχῶν, ἢ καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν, ἀλλὰ μόνον κατ' ἐντολὴν τοῦ νομοθέτου. Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅμως οὗτος συνέχεται μετὰ τῶν λοιπῶν περὶ τῆς ἑρμηνείας γνωμῶν τῶν συγγραφέων ἐκείνων, καθ' ἃς ἡ ἑρμηνεία δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἁπλῆν ἀντίληψιν τοῦ νόμου, ἀλλὰ προτίθεται καὶ τὴν μεταῤῥύθμισιν καὶ διάπλασιν αὐτοῦ· ὅθεν κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῆς ἑρμηνείας δὲν χρήζει ἀντικρούσεως. Ἡ ἑρμηνεία εἶναι *τέχνη*, ἡ δὲ ἐπίδοσις εἰς αὐτὴν προάγεται διὰ τῶν

ἀφθόνων καὶ ἐξαιρέτων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων παραδειγμάτων· ἐλλιπέστατα ὅμως εἶναι ὅσα μέχρι τοῦδε ἐξετέθησαν ὡς θεωρία αὐτῆς· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ πλανώμεθα περὶ τὴν ἀξίαν τῆς θεωρίας ἐν γένει, καὶ αὐτῆς τῆς ἀρίστης, διότι ἡ τέχνη αὕτη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη, δὲν ἀποκτᾶται, οὔτε μεταδίδεται μόνον διὰ κανόνων.

Ἔχοντες ὅμως πρὸ ὀφθαλμῶν ἐξαίρετα παραδείγματα ἑρμηνείας καὶ κατανοοῦντες τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὀξύνομεν τὸν νοῦν ἡμῶν εἰς τὴν κατάληψιν τῶν οὐσιωδῶν τῆς ἑρμηνείας στοιχείων καὶ διδασκόμεθα εἰς τί πρέπει νὰ διευθύνωμεν τὰς προσπαθείας ἡμῶν. Τοῦτο δὲ, τουτέστιν ἡ ἀποφυγὴ ἀποπλανήσεων, εἶναι ὁ σκοπὸς, ὃν ἐπιδιώκομεν ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐπὶ πάσης ἄλλης τέχνης.

69. Σπουδαιότατον δὲ εἶναι τὸ ζήτημα, ἐὰν αἱ περὶ ἑρμηνείας διατάξεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἔχωσιν ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν, ἔνθα τοῦτο ἐπεκράτησε, τὸ ζήτημα ὅμως τοῦτο λυθήσεται καταλληλότερον μετὰ τὴν ἐξήγησιν τῶν περὶ τῆς ἑρμηνείας κανόνων τοῦ δικαίου ἐκείνου.

Πᾶς νόμος σκοπὸν ἔχει νὰ ὁρίσῃ ἔννομον σχέσιν, νὰ ἐκφράσῃ ἔννοιαν ἁπλῆν, ἢ σύνθετον, ἀσφαλίζουσαν τὴν σχέσιν ἐκείνην κατὰ τῆς πλάνης καὶ τῆς αὐθαιρεσίας. Ἵνα ἐπιτύχῃ ὁ σκοπὸς οὗτος, οἱ θέλοντες ὁπωσδήποτε νὰ ἐκτιμήσωσι τὴν ἔννομον σχέσιν ἀνάγκη νὰ συλλάβωσιν ἀληθῶς καὶ ἀνελλιπῶς τὴν ἔννοιαν ἐκείνην· τοῦτο δὲ κατορθοῦται ὅταν, λαμβάνοντες ἐν τῷ νῷ ἡμῶν τὴν θέσιν τοῦ νομοθέτου, ἐπαναλάβωμεν τεχνητῶς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἤτοι ὅταν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν καταρτίσωμεν ἐκ νέου τὸν νόμον. Ἰδοὺ ἡ ἐργασία τῆς ἑρμηνείας, ἣν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ὡς ἐκ νέου κατάρτισιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ οἰκούσης ἐννοίας· οὕτω μόνον εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιληφθῇ τις ἀσφαλῶς καὶ ἀνελλιπῶς τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου.

Ἡ ἑρμηνεία τῶν νόμων περιλαμβάνει τὰς ἑξῆς τέσσαρας ἐργασίας, αἵτινες δύνανται εὐλόγως νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς τέσσαρα εἴδη αὐτῆς.

α) *Τὴν γραμματικὴν* ἑρμηνείαν, ἥτις ἐρευνᾷ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων, δι' ὧν ἡ τοῦ νόμου ἔννοια μεταβιβάζεται ἀπὸ τοῦ νοὸς τοῦ νομοθέτου εἰς τὸν ἡμέτερον.

β) *Τὴν λογικὴν*, ἥτις διαμελίζουσα τὴν ἔννοιαν, ἐρευνᾷ τὴν λογικὴν σχέσιν, ἣν ἔχουσι πρὸς ἄλληλα τὰ καθ' ἕκαστα αὐτῆς μέρη.

γ) *Τὴν ἱστορικὴν*, ἥτις ἐρευνᾷ τὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως τοῦ νόμου κατάστασιν τῆς νομοθεσίας, καὶ τὴν ἐπ' αὐτὴν ἐπίδρασιν τοῦ νέου νόμου.

δ) *Τὴν συστηματικὴν*, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν συνάφειαν, ἥτις συνδέει εἰς ὀργανικὸν σύνολον τοὺς νομικοὺς κανόνας καὶ θεσμούς.

Ἡ λογικὴ καὶ ἱστορικὴ συνάφεια, εἰς ἃς ἀναφέρεται ἡ συστηματικὴ καὶ ἱστορικὴ ἑρμηνεία, ἦσαν βεβαίως ὑπ' ὄψιν τοῦ νομοθέτου, τότε δὲ μόνον θέλομεν καταλάβει ἐντελῶς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκφρασθεῖσαν ἔννοιαν, ὅταν σαφῶς ἐννοήσωμεν τὴν πρὸς τὸ ὅλον σύστημα τῶν νόμων σχέσιν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ ἑρμηνευομένου νόμου.

Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε ἐπίσης σπουδαῖαι καὶ αἱ τέσσαρες αὗται ἐργασίαι, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ἡ μία, ὁτὲ δὲ ἡ ἄλλη ὑπερέχει τῶν λοιπῶν, τότε δὲ μόνη αὕτη ἀποβαίνει καταφανεστέρα· ὥστε εἶναι μὲν πάντοτε ἀναγκαία ἡ διαρκὴς προσοχὴ τοῦ ἑρμηνευτοῦ νὰ ἑρμηνεύῃ τὸν νόμον ὑφ' ἁπάσας τὰς ἐπόψεις ταύτας, πολλάκις ὅμως ἡ ἐπιχείρησις ἑκάστης τῶν εἰρημένων ἐργασιῶν, καθὸ ἄχρηστος, δύναται νὰ παραλειφθῇ ἄνευ κινδύνου τῆς ἀκριβείας τῆς ἑρμηνείας. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία πάσης ἑρμηνείας ἐξήρτηται ἀπὸ δύο ὅρων, εἰς οὓς δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν ἐν συνόψει καὶ τὰ τέσσαρα αὐτῆς εἴδη. Ἀνάγκη·

α) Νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐν τῷ νῷ ἡμῶν τὴν ἐργασίαν, ἐξ ἧς παρήχθη ἡ ἐνώπιον ἡμῶν ἔκφρασις.

β) Νὰ ἔχωμεν ἀρκοῦσαν γνῶσιν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ δογματικοῦ συνόλου τῆς νομοθεσίας, τοῦ διαφωτίζοντος τὸ καθέκαστον μέρος (τὴν προκειμένην ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας τοῦ νομοθέτου) ἵνα ἐκτιμήσωμεν ἀμέσως τὴν σχέσιν τοῦ συνόλου πρὸς τὸ ἑρμηνευόμενον κείμενον.

Ὁ σκοπὸς τῆς ἑρμηνείας παντὸς νόμου εἶναι νὰ ἐξαχθῇ ἐξ αὐτοῦ ὅσον οἷόν τε πλειοτέρα γνῶσις τοῦ δικαίου. Ἡ ἑρμηνεία λοιπὸν πρέπει νὰ ᾖναι ἀφ' ἑνὸς μὲν *ἀτομικὴ* τῆς ἐννοίας ἀντίληψις, ἀφ' ἑτέρου δὲ *ἄφσονος* κατὰ τὰ ἀποτελέσματα. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς, ἐξαρτωμένους ἀπό τε τῆς δεξιότητος τοῦ ἑρμηνευτοῦ περὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω δύο ὅρων καὶ ἀπὸ τῆς δεξιότητος τοῦ νομοθέτου περὶ τὴν εἰς τὴν νόμον κατάθεσιν ἀφθόνου γνώσεως τοῦ δικαίου, ἵνα ἐπενεργήσῃ ὅσον οἷόν τε πλειότερον ἐπὶ τὸν κοινωνικὸν βίον. Ὅθεν ὑπάρχει ἀμοιβαία ἐπίδρασις μεταξὺ δε-

ξιᾶς νομοθεσίας, καὶ δεξιᾶς ἑρμηνείας, ἡ δ' ἐπιτυχία τοῦ νόμου ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἑρμηνέως καὶ ἀσφαλίζεται δι' αὐτῆς.

70. Ὁ σκοπὸς τῆς ἑρμηνείας εἶναι νὰ φέρῃ εἰς γνῶσιν ἡμῶν τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου· ὅθεν πᾶν ὅ,τι δὲν ἀποτελεῖ τὸν νόμον, ὅσον καὶ ἂν ᾖ συγγενὲς αὐτῷ, κεῖται ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς ἑρμηνείας. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγεται ὁ λόγος τοῦ νόμου (ratio legis), τουτέστιν ὁ ἀνώτερος δικαιολογικὸς κανών, ἐκ τῆς λογικῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὁποίου παρήχθη ὁ ἑρμηνευόμενος νόμος. Ὁ λόγος τοῦ νόμου ἢ ἐκφράζεται ἐν αὐτῷ ἢ οὔ, ἔχει δὲ πρὸς τὸν νόμον, ἢ ὃν λόγον ἔχει ἡ αἰτία πρὸς τὸ ἄμεσον αὐτῆς ἀποτέλεσμα (εἰδικὸς λόγος) (1), ἢ ἧττον στενὴν συνάφειαν (γενικὸς λόγος) (2). Τέλος μεταξὺ τοῦ ἐν τῷ νόμῳ ἐκπεφρασμένου λόγου καὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσιν ἐνίοτε καὶ ἄλλοι λόγοι, προκαλέσαντες τὸν νόμον, μὴ ἐκπεφρασμένοι ὅμως ἐν αὐτῷ.

Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ λόγου τοῦ νόμου δὲν εἶναι πάντες σύμφωνοι. Κατὰ τοὺς μὲν, λόγος τοῦ νόμου εἶναι ὁ πρὸ μικροῦ μνημονευθεὶς δικαιολογικὸς κανών. Κατ' ἄλλους, λόγος τοῦ νόμου εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ προτίθεται νὰ παραγάγῃ ὁ νόμος, ὥστε ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ λόγος ταυτίζεται τῷ *σκοπῷ*, ἢ τῇ *προθέσει* τοῦ νομοθέτου.

Μὴ ὑποθέσωμεν τὰς γνώμας ταύτας ἀπολύτως ἀντιθέτους, μᾶλλον ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ νομοθέτης ἀπέβλεψεν εἰς ἀμφότερα. Διαφορὰ ὑπάρχει κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐπὶ ἑκάστου νόμου κατισχύει ὁτὲ μὲν ἡ μία, ὁτὲ δὲ ἡ ἑτέρα τῶν διευθύνσεων τούτων. Ἄλλοτε, ὑπάρχοντος τεθειμένου κατ' ἰδίαν ὡρισμένου κανόνος τοῦ δικαίου, ὁ νομοθέτης, ἕνεκεν αὐτοῦ ἐκδίδει νόμον ἐπὶ τῷ γενικῷ σκοπῷ τῆς ἀσφαλεστέρας καὶ ὀρθοτέρας ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος ἐκείνου, ἄλλοτε, ἕνεκα γενικοῦ λόγου τῆς προστασίας τῶν πολιτῶν, ἐκδίδει νόμον ἐπὶ *εἰδικῷ σκοπῷ*.

Ἐνταῦθα ἔχει ἰδίως ἐπιρροὴν ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ κοινοῦ (ὁμαλοῦ) καὶ τοῦ ἀνωμάλου δικαίου.

---

(1) Π. ν. (13. 7) 13. §. 1 B. (ΚΕ. 1) 13. (13. 6) 5 §. 2 B. (ΙΓ. 1) 5.
(2) (13. 6) 5. §. 2. B (ΙΓ. 1) 5.

Κοινὸν δίκαιον ὀνομάζομεν τοὺς ὁρισμοὺς, τοὺς ἀπορρέοντας ἀπὸ τοῦ καθαροῦ δικαιολογικοῦ δόγματος τῆς ἐξ ἴσου προστασίας τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους εὐημερίας, κατέναντι *τῆς ἀτομικῆς* τῶν ἀνθρώπων ἀνισότητος, *ἀνώμαλον δὲ* τοὺς ὁρισμοὺς, οἵτινες διὰ λόγους ἠθικοὺς, πολιτικοὺς, οἰκονομικοὺς ἀποβλέποντες εἰς *τὴν* ἀτομικὴν ἀνισότητα τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων ἐνδίδουσιν εἰς τὰς ἀξιώσεις *τῆς ἀτομικῆς* εὐημερίας. Πρβ. Σαβινῆ Σύστ. τόμ, Α'. § 16. 15.

Ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δικαίου ἐπικρατοῦσα εἶναι ἡ σχέσις πρὸς τοὺς ἤδη ἰσχύοντας νομικοὺς κανόνας, οἵτινες πρόκειται νὰ *ἀναπτυχθῶσι* πληρέστερον διὰ τοῦ νόμου. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ γνωσθῇ ὁριστικώτερον καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀσφαλέστερον τὸ δίκαιον· λ. χ. ὁ νομοθέτης ὁρίζει ὅτι « ὁ κύριος ἐπιγινώσκει τὰ τυχηρὰ », ὁ λόγος τοῦ ὁρισμοῦ εἶναι ἡ φύσις τῆς κυριότητος, ὡς ἀπολύτου καὶ ἀποκλειστικῆς ἐξουσίας ἐπὶ ἐνσωμάτου πράγματος, ἅμα τοῦτο ἐκλείψῃ ἐκ τύχης, ἐκ γεγονότος ἀνεξαρτήτου τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως συνεκλείπει καὶ ἡ κυριότης, δὲν ἀντικαθίστησι δὲ αὐτὴν ἐνοχικὸν δικαίωμα ἀποζημιώσεως, καθότι οὐδεὶς ἐπεχείρησε δι' ἐλευθέρας πράξεως τὴν καταστροφὴν ἐκείνην· τὸ δὲ δόγμα τοῦτο σπουδαίαν ἐνασκεῖ ἐπιρροὴν εἰς τὸ θέμα, καθ' ὃ τὸ τῆς κυριότητος ἀντικείμενον δὲν εὑρίσκεται παρὰ τῷ κυρίῳ, ἐπιτρέψαντι εἰς ἕτερον ἐξ ἐνοχῆς τὴν ἐνάσκησιν προσκαίρου ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐκείνου ἐξουσίας. Ἐπὶ τοῦ ἀνωμάλου δικαίου ἐπικρατεῖ τοὐναντίον ἡ ῥοπὴ εἰς τὸ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιτευχθησόμενον· λ. χ. διὰ τῶν κατὰ τῆς τοκογλυφίας νόμων πρόκειται νὰ ἀποτραπῇ ἡ καταπίεσις πτωχῶν ὀφειλετῶν, τὸ δὲ προηγούμενον εἶναι ἡ γενικὴ ἀρχὴ τῆς παρεμβάσεως τῆς πολιτείας ἐν εἴδει κηδεμόνος εἰς τὰς ἰδιωτικὰς σχέσεις, ὅταν δι' ἐννόμων πράξεων διακινδυνεύῃ ἡ εὐημερία ὁλοκλήρου τάξεως τῶν πολιτῶν.

Ἡ γνῶσις τοῦ λόγου τοῦ νόμου εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον βεβαία· βεβαιοτάτη ἀποβαίνει ὅταν ὁ λόγος ἐκφράζηται ἐν αὐτῷ τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ τότε διακριτέον τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ τὸ δίκαιον ὁρίζοντος περιεχομένου τοῦ νόμου, διότι ὁ λόγος δὲν εἶναι *μέρος τοῦ νόμου*, ὅθεν οὐδὲν ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως γνωστοῦ ἡμῖν λόγου. Ὁ Ἰουλιανὸς ἐν τῷ (1. 4) 20 λέγει

« οὐ δυνατὸν πάντων τῶν νόμων ἀποδιδόναι λογισμόν » Βασιλ. (Β'. 1) 30.

Ἰδιάζουσα ἀβεβαιότης χωρεῖ ὅταν ὑπάρχωσι πλείονες λόγοι, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλους σχέσις εἶναι ἀμφίβολος, ὡσαύτως καὶ ὅταν μεταξὺ τινὸς καθ' ἑαυτὸν βεβαίου (τυχὸν ἐν τῷ νόμῳ ἐκπεφρασμένου) λόγου καὶ τοῦ νόμου ὑπάρχωσιν ἐν τῷ μέσῳ ἄλλοι, μὴ ἐκπεφρασμένοι, λόγοι, ἐξ ὧν προκύπτει φαινομένη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἐκπεφρασμένου λόγου καὶ τοῦ νόμου· π. χ. τοῦ Μακεδονικοῦ Δόγματος ὁ γνωστὸς λόγος ἦτο *ἡ ἀποτροπὴ τοκογλυφικῶν* καὶ διὰ τοῦτο ἐπικινδύνων εἰς τὰς οἰκογενείας δανείων, γινομένων ὑπὸ ὑπεξουσίων. Ἐν τούτοις ἡ ἀπαγόρευσις ἀναφέρεται εἰς *πᾶν δάνειον*, διότι διὰ μόνου τοῦ γενικοῦ τούτου ὁρισμοῦ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀσφαλῶς ὁ ἐκτεθεὶς λόγος.

Ὑπάρχουσι δὲ πλείονες βαθμοὶ συγγενείας, μεταξὺ τοῦ λόγου καὶ τοῦ νόμου, διότι ἐνίοτε ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἁπλῆ λογικὴ σχέσις τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα, τότε ὁ λόγος τοῦ νόμου ταυτίζεται ἐντελῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ· π. χ. ἐν τῷ (13. 7) 13 § 1 Β. (ΚΓ. 1) 13 ὁρίζεται ὁ βαθμὸς τοῦ πταίσματος, δι' ὃ ἐνέχεταί τις ἐπὶ τῆς τοῦ ἐνεχύρου συμβάσεως. « Ἀπαιτεῖ ἡ περὶ τοῦ ἐνεχύρου ἀγωγὴ καὶ δόλον καὶ ῥαθυμίαν καὶ περὶ τὴν φυλακὴν ἐνοχήν.» Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι ἁπλῆ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐν τῷ (13. 6) 5 § 2 Β. (ΙΓ. 1) περιεχομένου δόγματος, καθ' ὃ ὁ ἐκ συμβάσεως ἢ οἱονεὶ συμβάσεως ὠφελούμενος ἐνέχεται διὰ πᾶν πταῖσμα, ὁ δὲ μὴ ὠφελούμενος μόνον ἕνεκα δόλου καὶ μεγαλου πταίσματος. Τὸ αὐτὸ ἠδύνατο νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιτροπείας, κατ' αὐτὴν ὅμως ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι λόγοι, δι' οὓς τροποποιεῖται ὁ ἀνωτέρω κανὼν, ὥστε ἰδοὺ θέμα, καθ' ὃ συντρέχουσι πλείονες λόγοι, τουτέστιν, ὅτι ὁ ἐπίτροπος δὲν ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ ἔχοντος *ἄμεσον* συμφέρον, δὲν ἐπιτηρεῖται ὑπ' αὐτοῦ, οὗτος δὲν δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ ἐγκαίρως τὴν παράβασιν τοῦ ἐντολοδόχου κτλ. Ἄλλοτε δὲ ὑπάρχουσι μεμακρυσμένοι ἀπ' ἀλλήλων λόγοι· λ. χ. ἐν τῷ (13. 6.) 5 § 2 ὁ κανὼν περὶ τῆς λόγῳ πταίσματος ἐνοχῆς τῶν συμβαλλομένων στηρίζεται εἰς τὴν *ἐπιείκειαν* (aequitas) ὁ λόγος ὅμως οὗτος εἶναι γενικὸς καὶ ἀόριστος, ἀπέχει δὲ πολὺ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ εἰς τὸ προκείμενον θέμα τοῦ χρησιδανείου. Τὰς δύο ταύτας περιπτώσεις θέλομεν δια-

κρίνει ὀνομάζοντες τὸν λόγον ἐν μὲν τῇ πρώτῃ *εἰδικὸν*, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ *γενικὸν* λόγον.

Αἱ δύο αὗται ἔννοιαι δὲν διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀκριβοῦς ὁρίου, ἐνίοτε μάλιστα ὑπάρχουσι μεταξὺ τοῦ εἰδικοῦ καὶ τοῦ γενικοῦ λόγου ἕτεροι, δι' ὧν ἡ ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν ἔννοιαν μεταβασις γίνεται ἀνεπαισθήτως.

Ἡ χρῆσις τοῦ λόγου τοῦ νόμου συγχωρεῖται ἀναμφιβόλως, ὅταν πρόκηται νὰ ὁρισθῇ ἡ φύσις τοῦ ἐν τῷ νόμῳ περιεχομένου κανόνος, τουτέστιν ἐὰν ἦναι ἀναγκαστικὸς (cogens), ἢ κανονιστικὸς (dispositivum κατ' εἰκαζομένην βούλησιν τῶν ἐνεχομένων ἰσχύων) (§ 39), ἐὰν ἦναι τοῦ κοινοῦ (jus commune), ἢ τοῦ εἰδικοῦ, ἀνωμάλου (singulare), δικαίου.

71. Πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ὅμως τοῦ νόμου ἀμφίβολον εἶναι ἐὰν δύναται νὰ γίνῃ ἄμεσος χρῆσις τοῦ *λόγου* αὐτοῦ, ἰδίως ἐξήρτηται αὕτη ἀπὸ τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς βεβαιότητος καὶ τῆς συγγενείας τοῦ λόγου πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι οἱ λόγοι τῶν νόμων, διαφέρουσι πολυειδῶς.

1) Κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξ αὐτῶν συνάγεται τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου (ἐὰν ὑπάρχῃ εἷς μόνον, ἢ πλείονες, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλους σχέσις εἶναι ἀμφίβολος, ἐὰν ἐκδηλοῦται εἷς μόνον, ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄλλοι μὴ ἐκπεφρασμένοι).

2) Κατὰ τὴν συγγένειαν πρὸς τὸν νόμον.

3) Κατὰ τὴν βεβαιότητα.

4) Κατὰ τὴν χρησιμότητα αὐτῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν διαφορῶν τούτων οἱ εἰρημένοι λόγοι φέρουσι τὸ κοινὸν γνώρισμα, ὅτι ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἐξῆλθον ἀπὸ τῆς διανοίας τοῦ νομοθέτου εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον. Ἕνεκα τούτου εἶναι ἀντιληπτοὶ τοῖς πᾶσι, κατὰ τύχην δὲ μόνον μένουσιν ἐνίοτε κεκρυμμένοι. Ὅθεν διαφέρουσιν οὐσιωδῶς τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπενήργησαν μὲν ἀτομικῶς εἰς τὴν σκέψιν τοῦ νομοθέτου, δὲν ἐδηλώθησαν ὅμως εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον· τῶν γεγονότων τούτων ἀντιλαμβανόμεθα τυχαίως, ἐνῷ ἡ ἀντίληψις τῶν λόγων τοῦ νόμου εἶναι συνήθης, τυχαία δὲ ἡ ἐντελὴς ἄγνοια αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν γεγονότων ἐκείνων

κατατάσσονται τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ἀφορμὴν τοῦ νόμου, ἅτινα ὅμως ἠδύναντο νὰ προσκαλέσωσι καὶ ἄλλας διατάξεις (λ. χ. τὸ κακούργημα, τὸ προκαλέσαν τὴν ἔκδοσιν τοῦ Μακεδονικοῦ δόγματος (14. 6) 1. πρ.

Ἐνταῦθα ὡσαύτως κατατάσσονται τὰ ὅλως προσωπικὰ καὶ πρόσκαιρα ἀποτελέσματα, χάριν τῶν ὁποίων ὁ νομοθέτης ἐξέδοτο τὸν μόνιμον καὶ γενικὸν ὁρισμόν· οὕτω λ. χ. ἐπὶ Κλαυδίου ὁ νόμος, ὁ συγχωρῶν τὸν μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς ἐξ ἀδελφοῦ γάμον, ἐξεδόθη μόνον ὅπως δυνηθῇ ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ νυμφευθῇ τὴν Ἀγριππίναν, θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ του Γερμανικοῦ (1).

Τοιούτων ὅλως ἀτομικῶν περιπτώσεων δὲν συγχωρεῖται οὔτε ἡ περιωρισμένη ἐκείνη χρῆσις, τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ παρεδέχθημεν ἐπὶ τοῦ λόγου τοῦ νόμου· ἀποφατικὴ μόνον χρῆσις αὐτῶν εἶναι δυνατὴ, διότι ἐξ αὐτῶν ἴσως προκύπτει ἡ ἔλλειψις παντὸς λόγου τοῦ νόμου, ὅτε ἀποφεύγομεν τὴν ἐσφαλμένην παραδοχὴν ἀνυπάρκτου λόγου.

72. Ὅταν ἡ ἔκφρασις τοῦ νομοθέτου ἐμφαίνῃ καθ' ἑαυτὴν πλήρη ἔννοιαν, δὲν ὑπάρχῃ δὲ λόγος κωλύων ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν ὡς ἀληθῆ περιεχόμενον τοῦ νόμου, ἡ ἀντίληψις τούτου εἶναι πλήρης διὰ τῶν ἐκτεθέντων τεσσάρων στοιχείων τῆς ἑρμηνείας· ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν ἐλλιπῶν νόμων.

Ἐλλιπεῖς δὲ εἶναι οἱ νόμοι, ὧν ἡ ἔκφρασις εἶναι ἢ *ἀόριστος*, τουτέστι δὲν δηλοῖ ἐν γένει πλήρη ἔννοιαν, ἢ *ἐσφαλμένη*, τουτέστι δηλοῖ μὲν πλήρη ἔννοιαν, ἀλλὰ διάφορον τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τοῦ νόμου.

Ἐκ τῶν γνωστῶν ἤδη τεσσάρων εἰδῶν τῆς ἑρμηνείας ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα πρὸς ἑρμηνείαν ἐλλιπῶν νόμων ἔχουσι·

α) Ἡ συστηματικὴ λεγομένη ἑρμηνεία, ἡ ἐρευνῶσα τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν τῆς νομοθεσίας, ἧς οἱ κατ' ἰδίαν ὁρισμοὶ δὲν εἶναι μεμονωμένα καὶ ἄσχετα πρὸς ἄλληλα τεμάχια, ἀλλὰ συμπληροῦντες καὶ ἐξηγοῦντες ἀλλήλους, ἀποτελοῦσι σύνολον ἀλληλένδετον καὶ συνεχές.

β) Ἡ λογικὴ ἑρμηνεία, ἡ ἀφορῶσα εἰς τὴν συνάφειαν τοῦ νόμου

(1) Sueton. Claud Κεφ. 26. Taciti annal XII. 5. 7.

πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ. Ἐκτὸς δὲ τῶν δύο τούτων βοηθημάτων, χρήσιμος εἶναι ἐπὶ τῶν ἐλλιπῶν νόμων καὶ

γ) Ἡ ἀξία τοῦ ἐκ τῆς ἑρμηνείας προκύπτοντος περιεχομένου τοῦ νόμου.

Τὸ πρῶτον ἐκ τῶν βοηθημάτων τούτων εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον (1)· τὸ δεύτερον εἶναι ἧττον ἀσφαλὲς, διότι ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς τε βεβαιότητος τοῦ λόγου καὶ τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου.

Τὸ τρίτον εἶναι τὸ ἐπισφαλέστερον βοήθημα, οὗτινος ἐν ἐσχάτῃ μόνον ἀνάγκῃ καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς συγχωρεῖται ἡ χρῆσις (2).

Κατὰ τὰ δύο εἰρημένα θέματα τῶν ἐλλιπῶν νόμων δὲν ὑπάρχει ὁ αὐτὸς βαθμὸς τῆς ἀνάγκης τῆς διορθώσεως, διότι τῆς μὲν πρώτης ἐλλείψεως (τοῦ ἀορίστου τῆς ἐκφράσεως) ἡ ἀναπλήρωσις εἶναι καὶ ἀναμφίβολος καὶ ἀπολύτως ἀναγκαία, τῆς δὲ δευτέρας (τοῦ ἐσφαλμένου τῆς ἐκφράσεως) παρέχει μείζονα ἀμφιβολίαν καὶ ἀπαιτεῖ μεγάλην προσοχήν. Πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰ καθεκαστα περὶ τούτου, διέλθωμεν τὰ ἐκτεθέντα τρία βοηθήματα, ὧν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν χρῆσιν.

α) Ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια τῆς νομοθεσίας δύναται διττῶς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βοήθημα τῆς ἑρμηνείας ἐλλιπῶν νόμων. *Πρῶτον*, καθόσον τὸ ἐλλιπὲς μέρος νόμου ἑρμηνεύεται ἐξ ἄλλου μέρους τοῦ αὐτοῦ νόμου, ὅπερ εἶναι ὁ ἀσφαλέστατος τῆς ἑρμηνείας τρόπος (1. 3) 24. Β. (Β. 1) 34, «οὐ δεῖ δικάζειν ἢ ἀποκρίνεσθαι ἀπὸ προκομιδῆς *μέρους νόμου*». *Δεύτερον*, καθ' ὅσον ὁ ἐλλιπὴς νόμος ἑρμηνεύεται ἐξ ἄλλων νόμων (1. 3) 26. 27. Β. (Β'. 1) 36. 37. Ὁ τελευταῖος οὗτος τρόπος τῆς ἑρμηνείας ἔσεται τόσῳ ἀσφαλέστερος,

---

(1) (1. 3) 24. 26. 27 28. Β. (Β. 1) 34. 36. 37 καὶ 38.

(2) Ὁ Σαβινῆ, οὗτινος τὴν περὶ ἑρμηνευτικῆς πραγματείαν ἠκολουθήσαμεν σχεδὸν κατὰ πόδας (Τόμ. 1. σελ. 206—330), περιπίπτει ἐν τῷ περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν βοηθημάτων ἐπὶ ἐλλιπῶν νόμων τμήματι εἰς ἀσάφειαν τινὰ, καθ' ὅσον ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι τὰ βοηθήματα ταῦτα εἰσὶν ἄλλα παρὰ τὰς ἐργασίας τὰς ἀποτελούσας τὰ τέσσαρα στοιχεῖα ἢ εἴδη τῆς ἑρμηνείας ἐν γένει, ἐν ᾧ προδήλως ἐπὶ τῶν ἐλλιπῶν νόμων τὰ δύο ἐκ τῶν τεσσάρων ἐκείνων εἰδῶν τῆς ἑρμηνείας ἀποβαίνουσι σπουδαιότερα, τὸ μόνον δὲ νέον βοήθημα, τὸ εἰς αὐτὰ προστιθέμενον εἶναι τὸ τῆς ἀξίας τοῦ ἐκ τῆς ἑρμηνείας παραγομένου ἀποτελέσματος.

ὅσῳ ἐγγύτερον εὑρίσκονται πρὸς ἀλλήλους οἱ δύο νόμοι, ὅθεν εἶναι ἀσφαλέστατος ἂν οὗτοι παρήχθησαν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου.

Δύνανται ὅμως οἱ πρὸς ἑρμηνείαν χρησιμεύοντες νόμοι νὰ ἦναι καὶ ἀρχαιότεροι τῶν ἑρμηνευομένων, ὅτε προϋποτίθεται εὐλόγως, ὅτι ὁ τοῦ ἑρμηνευτέου νόμου νομοθέτης εἶχεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀρχαιοτέρους νόμους, ὡς συμπληρωτικὰ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ στοιχεῖα.

Οἱ πρὸς ἑρμηνείαν χρησιμεύοντες νόμοι δύνανται τέλος νὰ ἦναι *νεώτεροι*, ἀλλ' ἡ περίπτωσις αὕτη σπανίως ὑπάγεται εἰς τὰ ὅρια τῆς ἁπλῆς ἑρμηνείας, διότι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ νεώτεροι οὗτοι νόμοι ἑρμηνεύουσιν αὐθεντικῶς, ἢ μεταρρυθμίζουσι τὸν ἐλλιπῆ νόμον, ἡ δὲ τοιαύτη ἀναπλήρωσις ἐλλιποῦς νόμου δὲν ἀποτελεῖ ἑρμηνείαν αὐτοῦ. Ὅταν ὁ νεώτερος νόμος εἶναι ἁπλῆ ἑρμηνεία, ὑποτίθεται ὅτι ὁ νεώτερος νομοθέτης διετήρησε τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ ἀρχαιοτέρου (1. 3) 28. B. (B'. 1) 38.

β) Ὁ λόγος τοῦ νόμου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βοήθημα πρὸς ἑρμηνείαν ἐλλιποῦς νόμου, οὐχὶ ὅμως τοσοῦτον ἀπολύτως, ὡς ἡ συνάφεια τῆς νομοθεσίας. Ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς τε βεβαιότητος καὶ τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ νόμου. Ἐὰν κατὰ θάτερον αὐτῶν ἦναι ἐλλιπὴς ὁ λόγος, δύναται πάλιν νὰ γενῇ χρῆσις αὐτοῦ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ πρώτου ἐλλείμματος, οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ δευτέρου.

γ) Ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ἐξαγομένου τῆς ἑρμηνείας εἶναι τὸ ἐπισφαλέστατον τῶν βοηθημάτων, διότι δι' αὐτοῦ ὁ ἑρμηνεὺς εὐκόλως καὶ ἀνεπαισθήτως ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας του καὶ λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ νομοθέτου. Ὅθεν τὸ βοήθημα τοῦτο δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ πρώτου ἐλλείμματος (τῆς ἀορίστου ἐκφράσεως), οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ δευτέρου.

Ὅθεν μεταξὺ τῶν βοηθημάτων ὑπάρχει ὁμοία τις βαθμολογία τῆς χρήσεως, οἵαν ἀπηντήσαμεν, ὡς πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπληρώσεως τῶν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντων ἐλλειμμάτων.

73. Τὸ ἀόριστον τῆς ἐκφράσεως, ὅπερ καθίστησιν ἀδύνατον τὴν ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης ἀντίληψιν οἱασδήποτε πλήρους ἐννοίας, δύναται νὰ ὑπάρχῃ διττῶς α) ὡς ἀτελὴς (1), β) ὡς πολυσήμαντος ἔκφρα-

(1) Νεαρὰ 107 κεφ. ά Πανδ. (28. 1) 21. §. 1. B. (ΔΕ. 1) 32.

σεις (1). Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἑρμηνεύεται ὁ νόμος πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας τῆς νομοθεσίας (2)· ἐν ἐλλείψει δὲ τοῦ βοηθήματος τούτου ἑρμηνευτέον τὸν νόμον, ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ, μὴ ὑπάρχοντος δὲ εἰδικοῦ λόγου, χρησιμεύει πρὸς τοῦτο καὶ ὁ γενικὸς (3)· ἐν ἐλλείψει δὲ γνωστοῦ ἡμῖν γενικοῦ λόγου, ἡ ἑρμηνεία γίνεται ὡς ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ ἐξαγομένου τῆς ἑρμηνείας (4).

Ἡ ἀτελεια τῆς ἐκφράσεως τοῦ νόμου ὁμοιάζει διακοπέντα λόγον· ἡ ἔκφρασις ἐνταῦθα εἶναι ἀτελὴς, μὴ δηλοῦσα πλήρη ἔννοιαν· οὕτω λ. χ. ὅταν ὁ νόμος, ἀπαιτῶν ἐπὶ ἐννόμου πράξεως τὴν παρουσίαν μαρτύρων, δὲν ὁρίζει τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν.

Οἱ ἀνιόντες, γράφοντες ἐν τῇ διαθήκῃ των κληρονόμους τοὺς κατιόντας αὐτῶν, δύνανται νὰ καταλίπωσι καὶ εἰς τρίτους κληροδοσίας ὅταν ἐγγράψωσιν αὐτὰς *ἐνώπιον μαρτύρων*· πόσων; (Πανδ. (28. 1) 21. § 1 Βασιλ. (ΛΕ. 1) 32 Νεαρ. 107 Κεφ. 1).

Συχνοτέρα καὶ σπουδαιοτέρα εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς πολυσημάντου ἐκφράσεως· τὸ πολυσήμαντον δὲ ὑπάρχει διαφόρως, ὡς πολυσήμαντον ἢ τῶν κατ' ἰδίαν ἐκφράσεων, ἢ τῆς συντάξεως αὐτῶν· ἡ ἔκφρασις καθ' ἑαυτὴν δύναται νὰ ὁρᾷ συγκεκριμένον ἀντικείμενον, ἀλλ' ἡ λέξις, ἧς ἐγένετο χρῆσις, νὰ ἐφαρμόζηται εἰς πλείονα· τοῦτο συμβαίνει συχνότερα ἐπὶ τῶν ἐννόμων πράξεων, ἢ ἐπὶ τῶν νόμων, λ. χ. καταλείπω εἰς τὸν φίλον μου Πέτρον τὴν οἰκίαν μου ὡς κληροδοσίαν, ἔχω δὲ *δύο* φίλους φέροντας τὸ ὄνομα τοῦτο (28. 1) 21. § 1 (30) 39 § 6. Ἐνίοτε ἡ ἔκφρασις ἀναφέρεται εἰς ἀφῃρημένον πρᾶγμα, τὸ δὲ πολυσήμαντον συνίσταται ἢ εἰς τὰς πλείους σημασίας, ἃς ἔχει ἡ ἔκφρασις (5), ἢ εἰς τὴν ἐκτενῆ καὶ στενὴν σημα-

(1) Πανδ. (28. 1) 21 § 1 Β. (ΛΕ. ΜΔ. 1) 32 (30) 39. § 6. Β (Μ. Δ. 1) 18. Πανδ. (50. 16) 95. 204 καὶ 215. Β (Β. 2) 91. 196. 207. Κ. (3. 39) 5. Κ. (5. 12) 30. Β. (ΚΘ. 1) 117 (1. 7) 1. §. 1. (44. 3) 2. Β. (ΝΑ. 3) 2.

(2) Κ. (5 12) 30 Β. (ΚΘ 1) 117.

(3) Κωδ (8 1) 8 Β. (Ξ. 6) 8.

(4) Πανδ. (1. 3) 19. Β. (Β' 1) 29. (50 17) 67. 192 §. 1. Β. (Β'. 3 67. 102. Κ. (1. 4) 3. Β. (Ξ'. 7) 26. Π. (48 19) 42. Β. (Ξ'. 51) 42 (28 2) 19.

(5) Δ. χ. ἡ ἔκφρασις familia (φαμιλία κατὰ τοὺς βυζαντ.) σημαίνουσα τήν τε περιουσίαν, καὶ τὴν ὁμάδα τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν πατρικὴν ἐξουσίαν διατελούντων προσώπων, καὶ τὴν ὁμάδα τῶν δούλων καὶ τῶν ὑπεξουσίων, ὡσαύτως αἱ ἐκφράσεις παῖς, ἐξουσία, Βασιλ. (Β. 2) 187. 196. 207.

σίαν τῆς αὐτῆς ἐκφράσεως (1). Καὶ τὸ πολυσήμαντον τῆς συντάξεως δύναται νὰ καταστήσῃ ἀμφίβολον τὴν ἔννοιαν τοῦ νόμου, ἂν καὶ τοῦτο συχνότερον συμβαίνῃ ἐπὶ τῶν ἐννόμων πράξεων, ἢ ἐπὶ τῶν νόμων (2).

Οἱ διάφοροι οὗτοι τύποι, ὑφ' οὓς ὑπάρχει ἡ ἔλλειψις αὕτη, ἔχουσι κοινὸν τοῦτο, ὅτι κωλύουσιν ἡμᾶς νὰ συλλάβωμεν ἀσφαλῶς πλήρη ἔννοιαν τοῦ οὕτως ἔχοντος νόμου. Τὸ ἔλλειμμα τοῦτο προκύπτει, ἢ ἐξ ἀσαφοῦς ἐννοίας, ἢ ἐξ ἀτελοῦς χρήσεως τῆς ἐκφράσεως, ἢ ἐξ ἀμφοτέρων. Ὡς πρὸς τὸν ἑρμηνέα, εἶναι ἀδιάφορον τὶς ἐκ τῶν λόγων τούτων παρήγαγε τὴν ἔλλειψιν, διότι πάντοτε ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναπληρώσεως εἶναι ἄφευκτος, μὴ χρησιμεύοντος τοῦ νόμου ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον εἰς κατάρτισιν νομικοῦ κανόνος. Ἡ διάγνωσις τῆς ἀνάγκης ταύτης εἶναι ἐπίσης βεβαία, χωροῦσα διὰ λογικῆς ἐνεργείας. Ὅθεν εἶναι μὲν πλήρης, ἅμα γνωσθῇ ἡ φύσις τῆς προκειμένης ἀμφιβολίας, ἀλλὰ δὲν περιέχει ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν λύσιν τῆς ἀμφιβολίας· αὕτη πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἀλλαχοῦ. Εἰς τοῦτο δὲ εἰσὶ χρήσιμα τὰ τρία ἐκτεθέντα βοηθήματα, οὐχὶ ὅμως ἐξ ἴσου.

Πρῶτον ἀνάγκη νὰ θεραπευθῇ, εἰ δυνατὸν, τὸ ἀόριστον διὰ τῆς *συναφείας τῆς νομοθεσίας*, ὅταν δὲ αὕτη παρέχῃ θεραπείαν, ἀργοῦσι τὰ λοιπὰ βοηθήματα, ὡς ἧττον ἀσφαλῆ καὶ περιττά. Οὕτω λ. χ. ἡ 118 Νεαρὰ κατήργησε πᾶσαν διαφορὰν μεταξὺ τῆς ἐξ ἀρρενογονίας καὶ ἐκ θηλυγονίας συγγενείας, ὡς καὶ μεταξὺ ἀρρένων καὶ θηλέων, ὡς πρὸς τὸ δικαίωμα τοῦ καλεῖσθαι εἰς τὴν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίαν· ἡ δὲ Νεαρὰ 127 ὁρίζει, ὅτι *οἱ ἀδελφοῦ προτελευτή-*

---

(1) Π. χ. cognatio, adoptio (1. 7) 1. § 1 (50. 16) 195 § 2 Π. (38. 10) 4 § 1 καὶ 2. Β. (ΜΕ· 3) 2. Σχολ.

(2) Λ. χ. ἐπὶ νόμων τὸ ἐν τῷ (44. 3) 2. «mihi contra videtur» ἐὰν ἀναφερθῇ εἰς τὴν ὅλην πρότασιν, ἔχει ἄλλην ἔννοιαν παρ' ἐὰν ἀναφερθῇ εἰς τὴν ἀμέσως αὐτοῦ προηγουμένην: et (sed) si quis fundum ea lege vendiderit. Πρόκειται περὶ τοῦ dies intercalaris, τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας. Προστίθεται εἰς τὸν χρόνον τὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ δεδικασμένου, εἰς τὸν τῆς χρησικτησίας, εἰς τὸν τῆς παραγραφῆς τῶν ἀγωγῶν; Sic sine dubio existimandum est, ut auctum .... tempus existimetur. Β. (Να. 3) 2, οὐ προστίθεται δὲ τῷ ἀγοραστῇ ἡνίκα συμφωνηθῇ ὥστε τὸ πραθὲν εἴσω τριάκοντα ἡμερῶν μὴ δεδομένου τιμήματος ἀναγόραστον μένῃ. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ mihi contra videtur ἀναφέρεται εἰς μόνην τὴν τελευταίαν περίοδον.

σαντος παῖδες, ἐὰν ὁ κληρονομούμενος καταλίπῃ ἀδελφοὺς καὶ ἀνιόντας, συνέρχονται μετ' αὐτῶν εἰς τὴν κληρονομίαν· ἐν τῷ αὐτῷ δὲ κεφαλαίῳ, μετ' ὀλίγους στίχους, ὁ αὐτὸς νόμος ὀνομάζει τοὺς παῖδας τούτους ἀδελφοπαῖδας, ὅθεν πρόδηλον, ὅτι ἡ ἔκφρασις ἀδελφοῦ παῖδες ἐμφαίνει καὶ τοὺς ἀδελφῆς παῖδας.

Δεύτερον· ἐφαρμοστέον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν λόγον τοῦ νόμου, ἰδίως δὲ, εἰ δυνατὸν, τὸν εἰδικὸν καὶ μετὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ νόμου ἀμέσως συνεχόμενον λόγον, ἐὰν ᾖναι δυνατὸν νὰ ἀνευρεθῇ οὗτος. Ἐὰν τοῦτο δὲν ᾖναι δυνατὸν, ἀρκεῖ ὁ γενικώτερος λόγος· π. χ. ἐὰν νόμος τις στηρίζηται εἰς τὴν ἐπιείκειαν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ κοινοῦ δικαίου τῶν νεωτέρων χρόνων ὑποτίθεται πάντοτε, ἀνάγκη μεταξὺ δύο δυνατῶν ἐννοιῶν νὰ προτιμᾶται ἡ ὑπὸ τῆς ἐπιεικείας ὑπαγορευομένη (1. 3) 25. Β. (Β'. 1) 35 « τὰ ὑπέρ τινος εἰσαχθέντα κατ' αὐτοῦ οὐχ ἑρμηνεύονται ».

Τρίτον· δύναται τὸ ἀόριστον νὰ ἐκλείψῃ παραβαλλομένης τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων δυνατῶν ἐννοιῶν, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν νόμον διὰ τὸ ἀόριστον τῆς ἐκφράσεως· οὕτω λ. χ. ὅταν ἡ μὲν μία ἐξήγησις παράγει ἔννοιαν κενὴν καὶ ἄσκοπον, ἡ δὲ ἑτέρα οὐχὶ (1. 3) 19 «ἐν ἀμφιβόλοις τὴν ἀνεπίληπτον ἑρμηνείαν προσιέμεθα» Β. (Β'. 1) 29. Ἐπίσης ὅταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μιᾶς ἐξηγήσεως συνάδει μᾶλλον, ἢ τὸ τῆς ἑτέρας πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν τοῦ νόμου (50. 17) 67 «ἐὰν ἡ αὐτὴ φράσις διχῶς νοῆται, ἡ ἁρμόζουσα τῷ κινουμένῳ πράγματι ἐπικρατεῖ (rei gerendae aptior est)» Β. (Β'. 3) 67, ἐφαρμογὴ τοῦ κανόνος τούτου ἐν τῷ Π (1. 4) 3 Β. (Β'. 6) 4. «Παρὰ »βασιλέως ἐκφωνουμένην πρὸς εὐεργεσίαν διάταξιν χρὴ γενικῶς ἡμᾶς »ἑρμηνεύειν, τουτέστι χρὴ πάντας τοὺς ὑπηκόους ἀπολαύειν τῆς τοῦ »βασιλέως φιλοτιμίας καὶ εὐεργεσίας, εἰμὴ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἰδικῶς »δι' οἰκείας φωνῆς προσωπικὴν ἀποδείκνυσι» Κ. (1. 4) 3. Τέλος ὅταν ἡ μία ἐξήγησις παράγῃ ἠπιώτερον, εὐμενέστερον ἀποτέλεσμα, ἢ ἡ ἑτέρα. (50. 17) 192 § 1. 168 πρ. (1. 3) 18.

74. Ἡ ἐσφαλμένη ἔκφρασις, ἧς, καθὸ ἁπλοῦ μέσου, προτιμᾶται ἡ ἔννοια, τουτέστιν ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου (1), περιέχει ἢ πλέον

(1) (1. 3) 17. Β (Β'. 1) 27. (50. 16) 6 § 1 Β (Β. 2) 6 (27. 1) 13. §. 2. (10. 4) 19. Β (IE. I) 19.

ἢ ἔλαττον τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας· ἡ κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν ἑρμηνεία τῆς ἐκφράσεως, ὀνομάζεται ἐν μὲν τῇ πρώτῃ περιπτώσει *συσταλτικὴ*, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ *διασταλτικὴ* ἑρμηνεία.

Κατ' ἀμφότερα τὰ θέματα ἑρμηνεύεται ὁ νόμος πρὸ πάντων διὰ τῆς ἐσωτερικῆς συναφείας τῆς νομοθεσίας (1)· ἐν ἐλλείψει δὲ τοῦ βοηθήματος τούτου διὰ τοῦ λόγου τοῦ νόμου, ἀλλὰ μόνον ἐὰν ὑπάρχῃ γνωστὸς ὁ εἰδικὸς λόγος αὐτοῦ (2), οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἡ ἐκτίμησις τῆς ἀξίας τοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἑρμηνείας.

Κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ἐκφράσεως ἐσωτερικὴν ἀντίφασιν τῶν στοιχείων τοῦ νόμου (τῆς ἐκφράσεως πρὸς τὴν ἔννοιαν) ζητεῖται ὁποῖον τὸ προτιμητέον. Ἐπειδὴ ἡ ἔκφρασις εἶναι *ἁπλοῦν μέσον*, ἡ δὲ ἔννοια *ὁ σκοπὸς*, ἀναντιῤῥήτως προτιμητέα ἡ ἔννοια, καὶ κατ' αὐτὴν διορθωτέα ἡ ἔκφρασις.

«Ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ *ῥητὸν* τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ »τὴν διάνοιαν, ὅμως *γνώμη* τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται» (Π. 13 § 2 *σημ.* 1. σελ. 103).

Τὸ εἰρημένον . . . . οὐ πρὸς τὰ ῥήματα τοῦ νόμου δεῖ νοεῖν, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν (Β. 19. *σημ.* 1. σελ. 103).

Ὁ κανὼν οὗτος εἶναι καθ' ἑαυτὸν ἀναμφίβολος. Ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως αὐτοῦ παρέχει πολλὰς δυσκολίας, διότι τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς βεβαιώσεως τοῦ γεγονότος, ὅπερ προϋποτίθησιν, ἤτοι τῆς συγκρούσεως τοῦ ῥήματος πρὸς τὴν ἔννοιαν.

Ἡ κατὰ τὴν ἐσφαλμένην ἔκφρασιν ἐργασία τοῦ ἑρμηνευτοῦ, διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς κατὰ τὴν ἀόριστον ἔκφρασιν ἐργασίας· ἐπὶ τῆς ἐσφαλμένης ἐκφράσεως θεωροῦμεν βέβαιον, ὅτι ὑπάρχει ὡρισμένη ἔννοια, ἀλλὰ συνδέεται μετ' ἀτελοῦς ἐκφράσεως. Εἰς τὴν διάγνωσιν δὲ τῆς σχέσεως ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν, ὡς εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς ἀορίστου ἐκφράσεως, διὰ τῆς *λογικῆς*, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς *ἱστορικῆς* ὁδοῦ, ὅθεν ἡ διάγνωσις αὐτῆς εἶναι ἐπισφαλεστέρα καὶ δεκτικὴ διαφόρων βαθμῶν βεβαιότητος.

---

(1) Π. (Β. 3) 20 § 6. 23. Β. (ΜΒ'. 1) 20 23. (48. 19) 41. Β. (Ξ. 51) 41.

(2) Π. (1. 3) 25 Β. (Β'. 1) 35 Κ. (1 14) 6. Β (Β'. 6) 11 (2. 14 7. § 7. Κ. (2. 4) 30 Β. (ΙΑ'. 2) 47. Κ. (3. 6) 2. Β. (Ζ. 19) 2. Κ. (2. 13) 14. Β. (Η'. 2) 88. Κ. (2. 15, 8. § 6. (3. 2) 1. 11. § 1. 2 καὶ 3 (10. 4) 19. Β. (ΙΕ'. 4) 19.

Ἡ δυσκολία αὔτη αὐξάνει ἐκ τούτου, ὅτι ἐνταῦθα στερούμεθα τοῦ φυσικωτάτου μέσου τῆς ἀντιλήψεως τῆς ἐννοίας, διότι ἐνῷ τοῦτο εἶναι ἡ *ἔκφρασις*, δὲν δίδομεν πίστιν εἰς αὐτήν. Ἐπὶ τῆς ἀορίστου ἐκφράσεως ἡ ἀνάγκη τῆς τεχνητῆς ἀναπληρώσεως ἦτο ἀκαταγώνιστος, διότι ἄνευ αὐτῆς οὐδὲν ὑπάρχει δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ ὡς νόμος, ἐνῷ ἡ ἐσφαλμένη ἔκφρασις καθ' ἑαυτὴν περιέχει καταληπτὴν καὶ ἐφαρμοστὴν ἔννοιαν· τέλος, ἐπὶ τῆς ἀορίστου ἐκφράσεως, ἡ γνῶσις τοῦ ἐλαττώματος δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ διόρθωσις αὐτοῦ, ἐνῷ ἐνταῦθα συμπίπτουσιν ἀμφότερα, διότι εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ἐσφαλμένου τῆς ἐκφράσεως φθάνομεν μόνον παραβάλλοντες αὐτὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν, ἅμα δὲ γνωρίσωμεν τὸ ἐλάττωμα, εὕρομεν συγχρόνως καὶ τὴν θεραπείαν.

75. Ἐξεταστέον νῦν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀνωτέρω τριῶν βοηθημάτων εἰς τὸ προκείμενον ἐλάττωμα, τὸ τῆς ἐσφαλμένης ἐκφράσεως.

Ἀσφαλέστατον βοήθημα εἶναι καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια τῆς νομοθεσίας (σημ. 1 τῆς σελ. 104). Παράδειγμα ἀπαντῶμεν ἐν τῷ δόγματι τῆς συγκλήτου, τῷ ὁρίζοντι ἀκριβέστερον τὴν τῶν κληρονομιαίων ἀπαίτησιν. Κατ' αὐτό, ὁ καλῆς πίστεως νομεὺς, ὁ πωλήσας κληρονομικὰ πράγματα, ὀφείλει ν' ἀποδώσῃ τὸ ληφθὲν τίμημα (pretia quae pervenissent), ἀλλ' ἡ ἔκφρασις αὕτη περιελάμβανε καὶ τὸ θέμα, καθ' ὃ ὁ πωλητὴς ἀπέβαλε τὸ ληφθὲν τίμημα, διότι καὶ τότε τὸ τίμημα οὐδὲν ἧττον εἶχε ληφθῆ. Ἐκ τῶν ἑπομένων ὅμως ἐκφράσεων τοῦ αὐτοῦ δόγματος συνήχθη, ὅτι ἡ ἀπώλεια τοῦ τιμήματος ἀπήλλαττε τὸν καλῆς πίστεως νομέα τῆς ὑποχρεώσεως ν' ἀποδώσῃ αὐτό, καί τοι ληφθέν· ὅθεν ἡ ἔκφρασις τοῦ νόμου ἡρμηνεύθη *συσταλτικῶς*, ὡς ἐὰν τὸ ῥῆμα τοῦ νόμου ὥριζεν, ὅτι ὁ ἐναγόμενος ἀποδίδει οὐχὶ *πᾶν* ληφθὲν τίμημα τῶν κληρονομικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον τὸ ληφθὲν καὶ βραδύτερον μὴ ἀπολεσθὲν τίμημα (20 § 6. 23 σημ. 1. σελ. 104).

Ἄλλο παράδειγμα παρέχουσιν οἱ ποινικοὶ νόμοι, οἱ τάσσοντες ἐν γένει ποινὴν εἰς ὡρισμένον κακούργημα, ἐνῷ προηγουμένως, εἰς εἰδικὸν θέμα τοῦ αὐτοῦ κακουργήματος, εἶχεν ὁρισθῇ ἄλλη ποινή, ὅτε ἡ γενικὴ ἐκείνη ἔκφρασις ἀνάγκη νὰ ἑρμηνευθῇ συσταλτικῶς, μὴ ὑποβαλλομένου εἰς αὐτὴν τοῦ εἰδικοῦ ἐκείνου θέματος (41 σημ. 1. σελ. 104).

Σπουδαιοτέρα, ἀλλὰ καὶ ἐπισφαλεστέρα, εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ δευτέρου βοηθήματος, ὅπερ συνίσταται εἰς τὴν ἐκ τοῦ λόγου τοῦ νόμου διάγνωσιν τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἐννοίας, καὶ εἰς τὴν κατ' αὐτὴν διόρθωσιν τῆς ἐκφράσεως· ἐνταῦθα ἰδίως σπουδαία εἶναι ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν εἰδικῶν καὶ τῶν γενικῶν λόγων. Εἰδικὸς λόγος δύναται τῳόντι νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἀσφαλεστέρα δὲ εἶναι ἡ χρῆσις αὐτοῦ, ὅταν ἡ κατὰ τὸ ῥῆμα ἔννοια ἤθελε μᾶς φέρει εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν γνωστὸν λόγον. Ὅθεν ἐὰν νομικὸς ὁρισμὸς εἰσήχθη πρὸς ὄφελός τινων προσώπων, πᾶσα εἰδικὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ πρὸς βλάβην αὐτῶν ἤθελε μᾶς φέρει εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ, ὅπερ ἀνάγκη νὰ ἀποφύγωμεν διὰ τῆς συσταλτικῆς ἑρμηνείας τῆς γενικῆς ἐκφράσεως (25. δ. ατ. 6. τῆς 2 σημ. σελ. 104).

Ὅταν λοιπὸν σύμβασις δόλῳ συναφθεῖσα ἀποβῇ, κατὰ τύχην, εἰς ὄφελος τοῦ παθόντος τὸν δόλον, τηρεῖται ἐν ἰσχύϊ, ἂν καὶ τὸ πραιτωρικὸν διάταγμα κηρύττει ἐν γένει ἀκυρωσίμους τὰς τοιαύτας συμβάσεις (7. § 7. Κ. 30 τῆς 2 σημ. σελ. 104) ὅταν ὁ ἀνήλικος διεξαγάγῃ δίκην ἄνευ κηδεμόνος καὶ κερδίσῃ αὐτὴν, τηρεῖται ἐν ἰσχύϊ ἡ διαδικασία (Κ. 2. Κ. 14 τῆς αὐτῆς σημ.) Ἐπίσης ἔγκυρος εἶναι ὁ συμβιβασμὸς περὶ διατροφῆς καὶ χωρὶς τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Πραίτορος, ἐὰν διὰ τοῦ συμβιβασμοῦ ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις τοῦ δικαιούχου (8. §. 6. τῆς αὐτῆς σημ.). Συχνότερα καὶ δυσκολώτερα εἶναι τὰ θέματα, καθ' ἃ διορθοῦμεν τὴν ἔκφρασιν τοῦ νόμου, οὐχὶ ἵνα ἀποφύγωμεν τὴν πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ σύγκρουσιν, ἀλλ' ἵνα εὕρωμεν τὸ ἀληθὲς ὅριον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, τουτέστιν ἵνα μὴ ἐφαρμόσωμεν τὸν νόμον ἀτελῶς, ἢ ματαίως· τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ εἴδους τούτου τῆς διορθώσεως ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν, ἐρευνῶντες τίς ὁ πιθανὸς λόγος τῆς μὴ ἀκριβοῦς ἐκφράσεως· π. χ. εὑρίσκοντες, ὅτι ἐγένετο χρῆσις συγκεκριμένης ἐκφράσεως, διότι ἔλειπε κατάλληλος ἀφῃρημένη, ἢ διότι ἐκείνη συνέτεινεν εἰς τὴν καταφανεστέραν δήλωσιν τῆς ἐννοίας. Διὰ τοῦ μέσου τούτου δύναται νὰ ἀρθῇ ἡ ἀμφιβολία, ἂν ἡ διὰ τῆς ἑρμηνείας ἡμῶν συναγομένη ἔννοια εἶναι τῳόντι ἡ τοῦ νομοθέτου, ἢ ἂν ἔπρεπε κατὰ λογικὴν σειρὰν νὰ ᾖναι ἡ ἔννοια αὐτοῦ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει δὲν ἠθέλομεν διορθώσει διὰ τῆς ἑρμηνείας ἡμῶν τὸ *ῥῆμα*, ἀλλὰ τὴν *ἔννοιαν*, κατωτέρω δὲ θέλομεν καταδείξει, ὅτι ὁ ἑρμηνεὺς δὲν ἔχει τοιαύτην ἐξουσίαν.

Τὰ ἑπόμενα παραδείγματα θέλουσι διευκρινήσει τὸ λεχθέν. Τὸ Διάταγμα (τοῦ Πραίτορος) ἠπείλει ἀτιμίαν εἰς τὴν χήραν ἥτις, ἐντὸς τοῦ πενθίμου ἔτους, ἤρχετο εἰς νέον γάμον· ὁ σκοπὸς ἦτο ἡ ἀποτροπὴ πάσης ἀμφιβολίας περὶ τῆς πατρότητος τοῦ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου τικτομένου τέκνου, ἅμα δὲ, ἡ τήρησις τοῦ ἔτους καθ' ὃ ἡ γαμετὴ ὀφείλει πενθεῖν τὸν ἄνδρα (1). Ἂν ἤθελεν ὁ νόμος νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀμέσως καὶ ἀκριβῶς, ἤθελεν ἀναγκασθῇ νὰ περιλάβῃ διεξοδικὰς καὶ ἀφηρημένας διατάξεις, συγχρόνως δὲ ἤθελε καταστῇ ἀναγκαία ἡ λύσις δυσκόλων ζητημάτων περὶ τῆς δυνατῆς διαρκείας τῆς ἐγκυμοσύνης.

Ταῦτα πάντα ἀπέφυγεν ὁ νόμος διὰ τῆς σαφοῦς καὶ συντόμου διατάξεως περὶ τοῦ πενθίμου ἔτους, ἥτις ἐπήρκει εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις, ἐπλήρου τὸν ἕτερον ὑπὸ τῆς εὐπρεπείας καὶ τοῦ ἔθους ὑπαγορευόμενον ἐκεῖνον σκοπὸν « τοῦ ὑπὸ τῆς γαμετῆς πενθεῖσθαι τὸν ἄνδρα » καὶ ἦρεν ἐκ μέσου τὰ δύσκολα ἐκεῖνα ζητήματα. Ἐν τούτοις προέκυψαν θέματα, καθ' ἃ χήρα ἔτεκε μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου της, καὶ οὕτως ἐξέλιπε πᾶσα ἀμφιβολία περὶ τῆς πατρότητος τῶν μελλόντων τέκνων, ἐκτὸς δὲ τούτου, ὁ ἀποθανὼν τοιοῦτος ἦν, ὥστε μὴ πενθεῖσθαι (ἀνάξιος πένθους, προδότης, αὐτόμολος κλπ.)· ἐν δὲ τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἐπετράπη ὁ γάμος διὰ συσταλτικῆς ἑρμηνείας τοῦ Διατάγματος.

Ἀφ' ἑτέρου συνέβαινον περιπτώσεις, καθ' ἃς οὐδὲν πένθος ἐχώρει διὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου, ὅθεν οὔτε πένθιμον ἔτος· καὶ ὅμως ἀπηγορεύετο ὁ γάμος, διὰ τὸν ἕτερον λόγον τῆς συγχύσεως τῆς γονῆς (2), ἑρμηνευομένου διασταλτικῶς τοῦ Διατάγματος (1. 11. §§. 1 2 καὶ 3 τῆς σημ. 2 σελ. 104).

Τὴν πρὸς παράστασιν ἀγωγὴν δύναται νὰ κινήσῃ πᾶς ὁ ἔχων συμφέρον εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τοῦ πράγματος (cujus interest), πιθανῶς δὲ τοιοῦτον ὁρισμὸν περιεῖχε τὸ πραιτωρικὸν διάταγμα· ἀλλ' ἡ ἔκφρασις αὕτη ἐφηρμόζετο εἰς πάντα δυνάμενον νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ πράγματος, λ. χ. πᾶς φιλομαθὴς ἐπιζητῶν νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας βι-

(1) Τὸ κείμενον μάλιστα τοῦ νόμου περιεῖχε μόνον τὸν λόγον τοῦ πένθους, ἐνῷ ὁ κύριος λόγος ἦν ἡ ἀποφυγὴ τῆς συγχύσεως τῆς γονῆς.

(2) Ἐκ τοῦ Π. (3. 2) 11 § 1—3 συνάγεται ἀδιστάκτως ὁ ἀνωτέρω λόγος τοῦ νόμου πρβλ. καὶ Βασιλ. (ΚΑ. 2) 11. Σχόλ. 6'.

βλίον, ἵνα, ἀναγινώσκων αὐτὸ, γενῇ σοφώτερος, ἀλλ' ὁ πρόδηλος σκοπὸς τοῦ ὁρισμοῦ ἦτο νὰ θέσῃ ἐκ μέσου τὰ προσκόμματα τὰ εἰς τὴν ἐπιδίωξιν τῶν δικαιωμάτων παρεμβαίνοντα ἐκ τούτου, ὅτι τὰ ἀντικείμενα αὐτῶν εὑρίσκονται ἐκ τύχης μακρὰν τοῦ δικαιούχου, ἢ εἶναι συνηνωμένα μετ' ἄλλων πραγμάτων, ὅθεν ἡ ἔκφρασις ἐκείνη περιωρίσθη διὰ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὸ χρηματικὸν συμφέρον, ὅπερ ἐστὶ τὸ συνδεδεμένον μετ' ἀξιώσεως δικαιωμάτων (19 τῆς αὐτῆς σημ.).

Ἡ δωδεκάδελτος ἀπῄτει διὰ τὴν χρησικτησίαν διετῆ νομὴν ἐπὶ τῶν γαιῶν (fundus), ἐνιαύσιον δὲ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων. Εἰς ποίαν κατηγορίαν ἀνῆκον αἱ οἰκίαι; Κατὰ λέξιν δὲν ὑπήγοντο εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν γαιῶν (fundi).

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ χρησικτησία περιελάμβανεν ἅπαντα τὰ ἀντικείμενα τῆς κυριότητος, ταῦτα δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διῃρέθησαν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, ἀναντιῤῥήτως ὁ σκοπὸς τοῦ νομοθέτου ἦτο νὰ συγκατατάξῃ εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἅπαντα τὰ ἀκίνητα, διὰ τὴν ταὐτότητα τοῦ εἴδους των, μετεχειρίσθη δὲ τὴν συγκεκριμένην ἔκφρασιν γαίας (fundus) μόνον διότι δὲν ὑπῆρχεν ἀφῃρημένη ἄλλη κατάλληλος. Ὅθεν ἡ λέξις αὕτη ἠρμηνεύθη διασταλτικῶς ὡς ἐμφαίνουσα πᾶν εἶδος ἀκινήτων καὶ οἰκίας, ἡ δὲ ἑρμηνεία αὕτη οὐδέποτε φαίνεται ἀμφισβητηθεῖσα (Κικέρων τοπικ. §. 4.).

Ὑπάρχουσιν ἐνίοτε νόμοι περὶ συγκεκριμένων θεμάτων, ὁρίζοντες ὅμως ῥητῶς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐκφράσεις ἀφῃρημένων κανόνων· τοιοῦτοι ὁρισμοὶ ἀποκλείουσι βεβαίως τὸ εἶδος τοῦτο τῆς διασταλτικῆς ἑρμηνείας. Παραδείγματα Κ (8. 56) 10 Νεαρ. 115 Κερ. 3 πρ. περὶ τῶν λόγων τῆς ἀνακλήσεως τῶν δωρεῶν, ἢ τῆς ἀποκληρώσεως.

Ἀφ' ἑτέρου, ὁ γενικὸς λόγος τοῦ νόμου (π. χ. ἡ ἐπιείκεια εἰς ἣν στηρίζεται) δὲν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑρμηνείαν παραδεχομένην τὸ ἐσφαλμένον τῆς ἐκφράσεως καὶ ὑποβάλλουσαν αὐτὴν εἰς διόρθωσιν, διότι τοιαύτη πρᾶξις δὲν ἀποτελεῖ ἑρμηνείαν ἀλλὰ τροποποίησιν τοῦ δικαίου, καθ' ἣν δὲν ζητεῖται ὁποίαν ἔννοιαν περιέχει, ἀλλ' ὁποίαν ἔπρεπε κατὰ λογικὴν σειρὰν νὰ περιέχῃ ὁ νόμος, ἂν ὁ νομοθέτης συνελάμβανε σαφῶς αὐτήν. Εἰς ταῦτα δὲ προστίθεται ἡ ἐν τῷ θέματι τούτῳ, ἐκ τῆς ἀποστάσεως μεταξὺ τοῦ νόμου καὶ τοῦ γενικοῦ αὐτοῦ λόγου, πάντοτε παραγομένη ἀβεβαιό-

τῆς, μὴ δὲν ὑπάρχωσιν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλοι λόγοι, δι' οὓς ὁ νομοθέτης, καίτοι καθορῶν σαφέστατα ὁλόκληρον τὴν προκειμένην σχέσιν, δὲν ἐνόμισεν ὅμως δέον νὰ ὑποβάλῃ τὸν νόμον εἰς τὴν ὁποίαν ἡμεῖς ἀπαιτοῦμεν μεταρρύθμισιν. Τοιούτου εἴδους λεγομένας ἑρμηνείας ἀπαντῶμεν ἐνίοτε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις νομοδιδασκάλοις, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ μᾶς χρησιμεύσωσιν ὡς παράδειγμα, διότι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν διέκρινον ἀκριβῶς τὴν ἑρμηνείαν ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον διαμορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου. Οὕτω λ. χ. ὁ Ἀδριανὸς, ἐν τῇ περὶ ἀπαιτήσεως τῶν κληρονομιαίων διατάξει του, εἶχεν ὁρίσει ὅτι, μετὰ τὴν κάταρξιν τῆς δίκης, ὁ ἐναγόμενος καταδικασθεὶς ἀποδίδει πᾶν ὅ,τι ἤθελεν ἔχει ὁ ἐνάγων, ἂν παρεδίδετο αὐτῷ ἡ κληρονομία ἐν τῷ καιρῷ τῆς καταρξεως. Ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη ; δὲν ἀπέβαινε σκληρὰ πρὸς τὸν καλῆς πίστεως νομέα, τὸν ὀφείλοντα, κατὰ τὸ ῥῆμα αὐτῆς, νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἀξίαν καὶ τῶν ἐκ τύχης ἀπολεσθέντων, μετὰ τὴν κάταρξιν, κληρονομικῶν πραγμάτων ; ἀλλ' ὅμως « ἐδύνατο ὁ ἐνάγων, εἰ ἀποκατέστη αὐτῷ »κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κατάρξεως ἡ κληρονομία, τοῦτο πιπράσκειν ». Ἐνταῦθα οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς, μετὰ μακρὰν περὶ τοῦ θέματος συζήτησιν, συνήγαγον, ὅτι δὲν ὑπόκειται ὁ καλῆς πίστεως νομεὺς εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀξίας τῶν τοιούτων πραγμάτων, ἵνα μὴ, διὰ τοῦ ἐντεῦθεν φόβου, προπετῶς καὶ ἀνεξετάστως περιφρονεῖ τῶν ἰδίων δικαίων. (5. 3) 40 πρ. Β. (42. 1) 40. Τὸ ἀστυνομικὸν δόγμα ὥρισεν, ὅτι ὁ πωλητὴς ὀφείλει νὰ δηλοῖ τῷ ἀγοραστῇ τὰ πάθη καὶ τὰ αἴτια (ἐλαττώματα) τοῦ πωλουμένου, ἄλλως, ἐνέχεται τῇ ἀναστρεπτικῇ, ἢ τῇ περὶ μειώσεως τοῦ τιμήματος ἀγωγῇ. Οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς, ἑρμηνεύοντες τὸ δόγμα, ἀποφαίνονται, ὅτι μόνα τὰ *μὴ καταφανῆ* ἐλαττώματα, ἢ νοσήματα ὀφείλει προλέγειν ὁ πράτης.

Οὕτως ἤθελεν εἶναι τελειότερος ὁ νόμος, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ὁ τοιοῦτος περιορισμὸς (21. 1) 1 § 6.

Ὁ νόμος ὥριζεν, ὅτι ὁ ὁρκῶν ἢ ἀνεχόμενος ὀμόσαι τὴν ἀπελευθέραν ὡς οὐ γαμεῖ ἢ παιδοποιεῖ, ἐκπίπτει τῶν πατρωνικῶν, τὸ αὐτὸ βέβαια καὶ ἐπὶ ἀπελευθέρου. Ὁ νόμος οὐδεμίαν ἐποίει διάκρισιν τῶν προσώπων, ἀλλ' ἐὰν ὥρκιζέ τις τὸν *τομίαν*, εὐνοῦχον, ἀπελεύθερον ὡς οὐ γαμεῖ, οἱ νομοδιδάσκαλοι συνήγαγον ὅτι δὲν ὑπόκειται τῷ νόμῳ. Π. (37. 14) 6 § 2 Βασιλ. (ΜΘ. 1) 5.

Ἐνταῦθα κατατάσσεται μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ κανών, ὅτι ὁ ἀπαγορευτικὸς νόμος ὑποτίθεται πάντοτε ὁρίζων τὴν ἀκυρότητα τῆς ἀπηγορευμένης νομικῆς πράξεως. Κ. (1. 14) 5 Β. (2. 6) 10.

Ἂν ἐθεωροῦμεν τὸν κανόνα τοῦτον ὡς ἰσχυρὸν κανόνα τῆς ἑρμηνείας ἐν γένει, οὗτος ἤθελεν ἀντιφάσκει πρὸς τὸν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντα ἰσχυρισμόν, διότι ἠθέλαμεν ἀποδώσει μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὴν ἁπλῆν ἔκφρασιν τῆς ἀπαγορεύσεως, *διὰ τὸν γενικὸν λόγον*, ὅτι ἡ μετὰ τῆς ἀπαγορεύσεως ὁριζομένη ἀκυρότης, ἀσφαλίζει πληρέστερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαγορεύσεως.

Παραδεχθέντες, ὅτι ὁ εἰδικὸς λόγος χρησιμεύει εἰς διόρθωσιν τῆς ἐκφράσεως, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ γενικὸς, ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῶν λόγων δὲν ὑπάρχει ακριβὲς ὅριον.

Δῆλον δὲ, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀνεπαίσθητοι διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἐν τῷ μέσῳ ὑπαρχόντων λόγων τῶν ἀποτελούντων τὴν συνδέουσαν τὸν εἰδικὸν μετὰ τοῦ γενικοῦ λόγου ἄλυσιν, ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀληθὴς ἑρμηνεία καθίσταται ἀμφίβολος καὶ δυσδιάκριτος ἀπὸ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον διαμορφώσεως τοῦ δικαίου.

Ἀφ' ἑτέρου οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι τὸ τρίτον τῶν βοηθημάτων, ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τοῦ ἀποτελέσματος, οὐδέποτε δύναται νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν διάγνωσιν καὶ διόρθωσιν τῆς ἐσφαλμένης ἐκφράσεως· διότι πρόδηλον, ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν ἤθελε περιέχεται ὁ συμβιβασμὸς τῆς ἐννοίας πρὸς τὴν ἔκφρασιν, ἀλλὰ μᾶλλον, ἡ βελτίωσις τῆς ἐννοίας, τοῦτο δὲ δύναται μὲν νὰ ἦναι σωτήριον, ὡς ἐπὶ τὸ βέλτιον διαμόρφωσις τῆς νομοθεσίας, δὲν εἶναι ὅμως ἑρμηνεία.

76. Τελευταῖον εἰς τὴν διασταλτικὴν ἑρμηνείαν κατατάσσεται καὶ ἡ παραδοχὴ *πλαγίας ἐκφράσεως* ἣν ὀνομάζουσιν οἱ νομοδιδάσκαλοι, ἐξ ἀντιδιαστολῆς ἐπιχείρημα (argumentum a contrario) (1). Δύναται τουτέστι κανών τις νὰ ἐκφρασθῇ, μέχρις ὡρισμένων ὁρίων, τοιουτοτρόπως, ὥστε νὰ συνάγηται ἐξ αὐτοῦ ἀσφαλῶς, ὅτι πέραν τῶν ὁρίων ἐκείνων ἰσχύει ὁ ἐναντίος κανών, οὕτω λ. χ. ὁ πραίτωρ, δίδων ἀγωγὴν διὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐκφράσεως intra annum judicium dabo (ἐντὸς ἔτους δώσω ἀγωγὴν), ἐνόει προδήλως, ὅτι post annum non dabo, ἡ δὲ παραδοχὴ τοιαύτης ἐννοίας εἶναι ἀναντιῤῥή-

(1) Π. (1. 3) 22. Β. (Β'. 1) 32 Ε. (1. 21) πρ.

τως διασταλτικὴ ἑρμηνεία (22 σημ. 1. σελ. 103) (1). Οὕτω ὁ Ἰούλιος νόμος περὶ βίας (lex Julia de vi) ὁρίζει, ὅτι ὁ διὰ τὸ κακούργημα τοῦτο διορισθεὶς Πραίτωρ ἠδύνατο νὰ ἀναθέσῃ τὴν δικαιοδοσίαν του εἰς ἄλλον si proficiscatur, ὁ δὲ ὁρισμὸς οὗτος ἐνόει ὅτι, ἂν ἦτο παρὼν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναθέσῃ εἰς ἄλλον τὴν ἐνάσκησιν τῆς δικαιοδοσίας ταύτης. Ἐπίσης πᾶσα ὑπὸ τοῦ νόμου παραδεδεγμένη ἐξαίρεσις, ἐκφράζει ἐμμέσως τὸν κανόνα, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ ἐξαίρεσις οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, λ. χ. ὁ νόμος Ἰούλιος περὶ μοιχείας, ἀφαιρῶν ἀπὸ τὰς ἐπὶ κακουργήματι καταδεδικασμένας γυναῖκας τὴν ἱκανότητα τοῦ μαρτυρεῖν, ἐνόει σαφῶς, ὅτι αἱ λοιπαὶ γυναῖκες ἔχουσι τὴν ἱκανότητα ταύτην (2).

77. Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἑρμηνευτικῶν τούτων κανόνων εἰς τὰς μνημονευθείσας συλλογὰς τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, τὰς βυζαντινὰς αὐτῶν παραφράσεις καὶ τὴν ἐξάβιβλον τοῦ Ἀρμενοπούλου, παρατηρητέον ὅτι·

α) ἀνάγκη νὰ ἐρευνῶνται καὶ νὰ βεβαιῶνται ἀκριβῶς τὰ ἱστορικὰ ἑκάστου τεμαχίου στοιχεῖα, ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, τῶν ὑπογραφῶν, τῆς χρονολογίας, τῶν συντακτῶν, τῆς ἀφορμῆς ἐξ ἧς συνηθροίσθησαν εἰς συλλογὴν, καὶ ἐκ τῆς τυχὸν πάντη διαφόρου φύσεως τοῦ συνόλου, εἰς ὃ ἄλλοτε ἀνῆκον τὰ τεμαχια ταῦτα.

β) Ἑκάστη τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ συλλογῶν τῶν ρωμαϊκῶν νόμων, ἡ βυζαντινὴ αὐτῶν ἔκδοσις ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Βασιλικῶν, καὶ ἡ τοῦ Ἀρμενοπούλου ἐξάβιβλος, ἀνάγκη νὰ θεωρῶνται, οὐχὶ ὡς ἀθροίσματα νόμων διαφόρων νομοθετῶν καὶ ἐποχῶν, ἀλλ' ὡς εἷς νόμος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ συντάκτου τῆς συλλογῆς.

Οἱ ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιεχόμενοι ἑρμηνευτικοὶ κανόνες ἀναφέρονται μόνον εἰς τὰς δύο ἐκτενεστέρας καὶ σπουδαιοτέρας συλλογὰς, τὸν Πανδέκτην καὶ τὸν Κώδικα, ὧν ἑκάστη ἀπαρτίζει καθ' ἑαυτὴν σύνολον συγκείμενον ἐκ στοιχείων, τὰ ὁποῖα διακρίνονται ἱστορικῶς ἀπ' ἀλλήλων, φέροντα καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς διακρίσεως ταύτης. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ὡς πρός τε τὴν ἑλληνικὴν ἔκδοσιν τῶν συλλογῶν τούτων, ἤτοι τὰ Βασιλικὰ, καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐρά-

(1) Β. (Β. 1) 32.

(2) Π (22. 5) 18. Β'. (ΚΑ'. 1). 17.

νισμα αὐτῶν, ἤτοι τὴν ἐξάβιβλον. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν πῶς δέον νὰ ἐξεργασθῇ ὁ ἑρμηνεὺς τὰ ποικίλα ἐκεῖνα στοιχεῖα, καθ' ἑαυτὰ καὶ κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὸ σύνολον τῶν συλλογῶν.

Πρὸς ἑρμηνείαν τῶν κατ' ἰδίαν χωρίων ἀνάγκη νὰ γίνηται χρῆσις ἁπάντων τῶν προειρημένων ἱστορικῶν αὐτῶν στοιχείων. Πρὸς τοῦτο χρησιμεύει ἡ παραβολὴ τῶν κατ' ἰδίαν χωρίων, οὐ μόνον πρὸς τὰ λοιπὰ χωρία τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς ἀρχαιοτέρας καὶ μεταγενεστέρας πηγάς. Κατὰ τοῦτο σπουδαία εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν ἀποτελούντων τὰ βιβλία ταῦτα χωρίων, καὶ ἡ κατ' αὐτὴν κατάταξις αὐτῶν εἰς δύο κατηγορίας.

Ἡ πρώτη καὶ πολυπληθεστέρα, ἡ ἀποτελοῦσα ὁλόκληρον τὸν Πανδέκτην καὶ τὰς ἐν τῷ Κώδικι ἀντιγραφὰς (rescripta), περιλαμβάνει χωρία, ὧν ὁ κύριος σκοπὸς δὲν ἦτο νὰ *θέσωσι* κανόνας τοῦ δικαίου, ἀλλὰ νὰ *μαρτυρήσωσι* περὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν· κατὰ τοῦτο δὲ φέρουσιν ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα. Ὅθεν παρ' αὐτοῖς δέον νὰ ἦναι ἐπικρατεστέρα ἡ συστηματικὴ ἑρμηνεία· ἀπαιτεῖται ὅμως προσοχὴ πρὸς ἀποφυγὴν διττῆς καταχρήσεως αὐτῶν ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός των τούτου. *Πρῶτον*· τὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα τῶν νομοδιδασκάλων καὶ αἱ ἀντιγραφαὶ τῶν αὐτοκρατόρων, δὲν περιορίζονται ἀκριβῶς εἰς τὰ ἐκτεθέντα ὅρια, ἀλλὰ ἐπάγουσι, κατὰ μέγα μέρος, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον τροποποίησιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου.

Δεύτερον· ἠθέλομεν σφάλει μὴ ἐφαρμόζοντες εἰς τὰ χωρία ταῦτα τοὺς ἀνωτέρω ἑρμηνευτικοὺς κανόνας, ἐπὶ λόγῳ, ὅτι ταῦτα δὲν ἐξεδόθησαν ἐξ ἀρχῆς ὡς *νόμοι*, διότι οἱ εἰρημένοι κανόνες ἐφαρμόζονται ἐπίσης εἰς πάντα τύπον ἐκφράσεως νομικῶν κανόνων.

Ἡ δευτέρα κατηγορία τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν σύγκεινται αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι νομικαὶ συλλογαί, περιλαμβάνει τοὺς ὁρισμούς, οἵτινες ἀπ' ἀρχῆς εἶχον ἐκδοθῇ ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ νόμου· τοιοῦτοί εἰσιν τὰ ἐν τῷ Κώδικι δόγματα (edicta) καὶ αἱ Νεαραί. Κατ' αὐτοὺς ἀνάγκη νὰ ἐπικρατῇ ἡ ἱστορικὴ ἑρμηνεία, ὅπως, εἰς τὰ τῆς πρώτης κατηγορίας, ἡ συστηματική.

Ἐντεῦθεν συνάγομεν τὰ ἑξῆς περὶ τῆς ἑρμηνείας ἑκάστου χωρίου κατ' ἰδίαν ὡς ἐκ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ σύνολον τῆς ἰουστινιανείου συλλογῆς τῶν νόμων.

1) Ἕνεκα τῆς σχέσεως ταύτης ἀποβαίνει σπουδαιότατον τὸ βοή-

θημα τῆς ἑρμηνείας ἐλλιπῶν νόμων, τὸ συνιστάμενον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν τοῦ νόμου, διότι ὁλόκληρος ὁ Πανδέκτης καὶ ὁ Κώδιξ ἀνάγκη νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἷς νόμος, ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὡς καὶ τὰ Βασιλικά, ὡς εἷς νόμος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου.

2) Δεύτερον βοήθημα τῆς ἑρμηνείας ἑκάστου κατ' ἰδίαν χωρίου συνάγεται ἐκ τῆς θέσεως, ἣν τοῦτο κατέχει ἐν ὡρισμένῳ τίτλῳ, διότι, ἀφοῦ ἕκαστος τίτλος τῶν εἰρημένων συλλογῶν διακρίνεται τῶν λοιπῶν κατὰ τὸν διάφορον θεσμὸν εἰς ὃν ἀναφέρεται, ἐκ τούτου δυνάμεθα ὁπωσοῦν ἀσφαλῶς νὰ συναγάγωμεν συμπέρασμα περὶ τῆς ἐννοίας ἀσαφοῦς τεμαχίου, περιεχομένου ἐν τῷ αὐτῷ τίτλῳ. Ἀλλ' οὔτε ὁ κανὼν οὗτος ἐφαρμόζεται ἀπολύτως, διότι τὸ μὲν, τινὰ χωρία παρεισέδυσαν κατὰ προφανὲς λάθος εἰς τίτλον περιέχοντα ἀλλότριον αὐτῶν θεσμόν· τὸ δὲ, τὰ ἔν τινι τίτλῳ κατατεταγμένα χωρία περιέχουσι, καὶ ἄνευ παραδρομῆς τῶν συντακτῶν, ἐκτὸς τοῦ ἀντικειμένου, εἰς ὃ ἀναφέρεται ὁ τίτλος, σπουδαιοτάτας διατάξεις καὶ περὶ ἄλλων ἀντικειμένων.

3) Τρίτον βοήθημα ἴσως ἠδύνατό τις νὰ ἀνεύρῃ ἐν τῇ τάξει, ἣν κατέχουσι τὰ χωρία ἐν τῷ οἰκείῳ τίτλῳ, ἀλλ' ἡ τάξις αὕτη δὲν συνέχεται ποσῶς μὲ τὸ περιεχόμενον, διότι ἐν μὲν τῷ Κώδικι ἡ τάξις εἶναι ἁπλῶς χρονολογικὴ, ἐν δὲ τῷ Πανδέκτῃ ἀκολουθεῖ τὸν τρόπον, καθ' ὃν συνέλεξαν οἱ συντάκται τὴν ὕλην ἐκ διαφόρων συγγραφῶν. Τελευταῖον, σπουδαιόταται εἶναι αἱ μεταβολαὶ, αἱ ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν προκειμένων συλλογῶν εἰς πάμπολλα αὐτῶν τεμάχια· εἶναι δὲ αὗται τριῶν εἰδῶν.

α) Μεταβολαὶ προελθοῦσαι ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν συντακτῶν γενομένης τροποποιήσεως τοῦ κειμένου τῶν συλλεχθέντων χωρίων· λ. χ. ἐν τῷ (41. 3) 10 § 1. 17. 26. 33 § 3 ἀντὶ usucapio ἐπὶ ἓν ἢ δύο ἔτη ἐτέθη longi temporis praescriptio ἐπὶ 10 ἢ 20 ἔτη.

β) Μεταβολαὶ προελθοῦσαι ἐκ τούτου, ὅτι τινὲς ἐκφράσεις τῶν συγγραφέων, ἐξ ὧν κατηρτίσθησαν αἱ συλλογαὶ, ἔλαβον, διὰ τοῦ συνδέσμου εἰς ὃν νῦν διατελοῦσι πρὸς τὴν ὅλην νομοθεσίαν, ἄλλην ἔννοιαν παρ' ἐκείνην, εἰς ἣν εἶχον μεταχειρισθῆ αὐτὰς οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι. Π. χ. ἡ λέξις cessio ἐν τοῖς (17. 1) 63 (8. 2) 20 § 1. 39. (8. 3) 3. § 3. 10. 11. 14. (8. 4) 15. 18., ἐμφαίνουσα

κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαίους, τὴν in jure cessio τὴν συμβολικὴν διεκδίκησιν ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ, νῦν δὲ, ἀφαιρεθέντος τοῦ in jure, τὴν ἁπλῆν ἐκχώρησιν, τὴν μετάθεσιν δικαιώματος. Παρβλ. Β. (ΙΣΤ'. 1) 63. Προχ. τίτλ. ΛΗ. Κ. 36. Ἀρμ. (Β'. 4) 103 Τιπούκειτος Β. (ΝΗ. 4) 14. 15.

γ) Τρίτον εἶδος μεταβολῆς εἶναι ἡ σπουδαιότης, ἣν ἀπέκτησαν αἱ εἰς τὸν Κώδικα καὶ τὰ Βασιλικὰ καταχωρισθεῖσαι βασιλικαὶ ἀντιγραφαὶ, διότι αὗται πρότερον μὲν εἶχον ἰσχὺν νόμου μόνον ἐπὶ τοῦ κατ' ἰδίαν θέματος, ἐφ' οὗ εἶχον ἐκδοθῆ, νῦν δὲ, ἐπὶ μὲν τοῦ θέματος ἐκείνου, οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν, οἱ ἐν αὐταῖς ὅμως συγκεκριμένως ἐκπεφρασμένοι κανόνες ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὴν τάξιν γενικῶν νόμων. Ὅθεν τὸ ἔργον τοῦ ἑρμηνευτοῦ εἶναι, ἐκ τῆς ἐν αὐταῖς λύσεως τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος, νὰ συναγάγῃ τὸν γενικὸν κανόνα, ὅπερ γίνεται, ἀποχωριζομένων τῶν τοῦ εἰδικοῦ ζητήματος στοιχείων. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἀντιγραφῶν, ἐπισφαλέστατον εἶναι τὸ ἐξ ἀντιδιαστολῆς ἐπιχείρημα, καθότι δὲν εἶναι εὔκολον νὰ θέσωμεν ἐντελῶς ἐκ μέσου τὴν ἀμφιβολίαν, ἐὰν τὸ μέρος τῆς ἀντιγραφῆς, ἔνθα νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἡ κεκρυμμένη ἀντίθεσις, δὲν περιέχει τὰ τυχαῖα στοιχεῖα τοῦ συγκεκριμένου θέματος, εἰς ὃ ἐφηρμόσθη ὁ κανών, ὥστε εἶναι ἀμφίβολον ἐὰν οὗτος δὲν ἰσχύῃ καὶ ἐν ἐλλείψει τῶν στοιχείων ἐκείνων· λ. χ. Κ. (5. 12) 4. Β. (ΚΘ. 1) 91, «οὐδεὶς νόμος κωλύει πᾶσαν ἅμα τὴν οὐσίαν τῆς *γυναικὸς* εἰς προῖκα ἐπιδίδοσθαι». Δύναται καὶ ὁ πενθερὸς καὶ πᾶς ἄλλος νὰ πράξῃ τοῦτο; Ναί. (41. 9) 1 § 1. Β. (Ν. 8) 1. Κ. (5. 12) 16. Ante divisionem soror tua intestato patri etiam ipsa succedens pro indiviso portionem fundi communis in dotem dare non prohibitur. *Ἡ γυνὴ, ἡ διαδεχομένη τὸν πατέρα της* καὶ ἀποκτήσασα τὸ ἐξ ἀδιαιρέτου ἥμισυ ἀκινήτου, δύναται νὰ δώσῃ αὐτὸ προῖκα εἰς τὸν ἄνδρα της καὶ πρὸ τῆς διανομῆς. *Ἄλλος*, ἔχων ἐξ ἄλλου λόγου, ἐπίκοινον κτῆμα δὲν δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο; Βεβαίως. Ἡ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς παράφρασις τοῦ χωρίου ἀποφαίνεται τοῦτο σαφέστατα (ΚΘ. 1) 103.

Περὶ τῆς χρήσεως τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου καὶ ἰδίως τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὰ Βασιλικὰ, τὸν Πρόχειρον νόμον καὶ πρὸς τὰς τούτων πηγὰς, τὰς ἰουστινιανείους συλλογὰς, ἀναφερόμεθα εἰς

τὰ ἀνωτέρω περὶ τῶν στοιχείων τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος δικαίου (Εἰσαγ. § 21) εἰρημένα.

78. Αἱ μνημονευθεῖσαι πηγαὶ τοῦ δικαίου (§ 1—19) σκοπὸν ἔχουσι τὴν λύσιν πάσης περὶ αὐτοῦ ἀμφισβητήσεως, ἵνα δὲ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ τούτου, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐταῖς ἑνότης καὶ πληρότης. Καὶ εἰ μὲν λείπῃ ἡ ἑνότης, ὑπάρχει ἀντίφασις, εἰ δὲ ἡ πληρότης, ὑπάρχουσι χάσματα. Περὶ τῆς ἀποφυγῆς τῶν ἀντιφάσεων θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

Τὰ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ χάσματα ἀνάγκη νὰ πληρῶνται, διότι ἡ τῆς πληρότητος ἀνάγκη δὲν εἶναι ἐλάσσων τῆς ἀνάγκης τῆς ἑνότητος (ἄρθρ. 57. 1. πολ. δικον.), ζητεῖται δὲ πόθεν θέλομεν ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψιν ταύτην.

Αἱ περὶ τούτου διάφοροι γνῶμαι τῶν νομομαθῶν δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς δύο· ἡ μὲν, παραδέχεται γενικὸν, πρότυπον οὕτως εἰπεῖν δίκαιον (τὸ φυσικὸν δίκαιον), ὅπερ ἰσχύει παρὰ τῷ θετικῷ δικαίῳ ὡς ἐπιβοηθητικὸν δίκαιον, ὡς ἰσχύει ἐν Γερμανίᾳ ὁ ἰουστινιάνειος νόμος παρὰ τῷ ἐγχωρίῳ δικαίῳ, καὶ παρ' ἡμῖν αὐτός τε καὶ ὁ Βυζαντινὸς νόμος παρὰ τῷ ἐκ τῆς ἑξαβίβλου, ἐξ ἐθίμων καὶ εἰδικῶν νεωτέρων νόμων συγκειμένῳ νεωτέρῳ ἡμῶν δικαίῳ. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθὴ ἡ δόξα αὕτη· ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ φυσικοῦ δικαίου δὲν συνεφώνησαν εἰσέτι οἱ εἰς αὐτὸ ἀσχολούμενοι, ὅθεν δὲν δύναται εἰσέτι νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν. Κατὰ τὴν δευτέραν δόξαν τὸ θετικὸν ἡμῶν δίκαιον συμπληροῦται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀναπτυσσομένης ἐπιστημονικῶς καὶ πρακτικῶς τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ λογικῆς καὶ ὀργανικῆς δυνάμεως. Ἡ δόξα αὕτη εἶναι ἡ μόνη ὀρθὴ, ταὐτίζεται δὲ πρὸς τὴν μετ' ὀλίγον ἐκτεθησομένην περὶ τῆς ἄρσεως τῶν ἐν ταῖς πηγαῖς περιεχομένων ἀντιφάσεων. Ἡ σχέσις τῶν οὕτω ἀνευρισκομένων νομικῶν ὁρισμῶν πρὸς τὸ θετικὸν δίκαιον ὀνομάζεται *ἀναλογία*, δι' αὐτῆς δὲ ἀναπληροῦμεν τὰ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ χά σματα (1).

---

(1) Π. (1. 3) 12. 27. 32. πρ. Β. (Β'. 1) 23. 37, 41. Κ. (1. 17) 2. §. 18. et divus Hadrianus in compositione edicti et Senatusconsulto, quod eam secutum est hoc apertissime definivit ut quod in edictum positum non inveniatur, hoc ad ejus regulas ejusque conjecturas et imitationes possit nova instruere auctoritas. Gajus IV. § 10. § 3—38.

Ἡ διὰ τῆς ἀναλογίας ἀνεύρεσις νομικῶν ὁρισμῶν δύο ἔχει βαθμούς· ὅταν παραχθῇ νέα, μέχρι τοῦδε ἄγνωστος, ἔννομος σχέσις, μὴ ῥυθμιζομένη ὑπό τινος τῶν θεσμῶν τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου, θέλομεν καταρτίσει τοιοῦτον θεσμὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς συγγενείας πρὸς τοὺς γνωστοὺς θεσμοὺς τοῦ αὐτοῦ γένους, ὅπερ ἐςὶν, ἐκ τῶν ἐν ἰσχύϊ θεσμῶν, θέλομεν ἐκλέξει τὸν ῥυθμίζοντα ἔννομον σχέσεν συγγενῆ καὶ, κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, συναφῆ πρὸς τὴν προκειμένην, καὶ θέλομεν ῥυθμίσει αὐτὴν κατὰ τὸν θεσμὸν ἐκεῖνον· λ. χ. ὑπάρχουσι νῦν γραμμάτια ἄγνωστα τῷ ῥωμ. νόμῳ τὰ ὁποῖα ὁ ὀφειλέτης πληρόνει τῷ κομιστῇ κατὰ τὴν ἐμφάνισιν (billets au porteur)· πῶς θέλομεν ῥυθμίσει τὰς ἐκ τοιούτων ἐγγράφων παραγομένας σχέσεις μεταξὺ τοῦ κομιστοῦ καὶ τοῦ ὑπογράψαντος τὸ γραμμάτιον; οὐχὶ κατὰ τὰς περὶ ἐκχωρήσεως ἀπαιτήσεων ἀρχὰς, διότι τότε δὲν θέλομεν ἀπαιτήσει μόνην τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐκχωρήσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ εἴδους τοῦ συμβολαίου τοῦ ἐπαγαγέντος αὐτὴν (λ. χ. τῆς ἀγορᾶς, δωρεᾶς κλπ.), ὅπερ ἤθελεν ἀναιρέσει τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τῶν γραμματίων τούτων καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς σκοπουμένας εὐκολίας τῶν συναλλαγῶν. Ὅθεν θέλομεν θεωρήσει αὐτὰ μᾶλλον ὡς ἀντικατεστατὰ πράγματα, ἔχοντα ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς πίστεως ἣν ἔχει ὁ ἐκδοὺς αὐτὰ (ἐμπορικὴ οἰκία, δημοσία τράπεζα, δημόσιος θησαυρός)· οὕτω δὲ θεωρούμενα τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἔχουσιν ἀξίαν ἐκ τῆς ὑποσχέσεως τοῦ ἐκδότου αὐτῶν νὰ πληρώσῃ τὸ ἐν αὐταῖς ποσὸν τῷ κομιστῇ, ἐκτὸς ἐὰν οὗτος ἦναι ἄδικος καὶ παράνομος νομεύς. Ὅθεν θέλουσιν ἐφαρμοσθῇ αἱ περὶ συμβάσεων ἐν γένει ἀρχαὶ μετὰ τῆς τροποποιήσεως, ὅτι τὸ περὶ τῆς προκειμένης συμβάσεως ἔγγραφον λογίζεται ἐνσώματον πρᾶγμα, περιβεβλημένον ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν καὶ δεκτικὸν κυριότητος καὶ νομῆς, ἥτις μεταβιβάζεται κατὰ τὰς γενικὰς περὶ κτήσεως τῶν δικαιωμάτων τούτων ἀρχάς.

Δεύτερον, ὅπερ καὶ συχνότερον, ὅταν ἐν γνωστῷ θεσμῷ φύεται νέον ζήτημα μὴ λυόμενον ὑπὸ τῶν εἰς τὸν θεσμὸν ἐκεῖνον ὑπαγομένων ὁρισμῶν (λ. χ. τὸ περὶ τῶν ἐπωφελῶν δαπανῶν ζήτημα ἐπὶ τῆς περὶ προτιμήσεως εἰς ἀγορασίαν ἀγωγῆς)· τὸ ζήτημα τοῦτο λυθήσεσεται κατὰ τὴν συγγένειαν ἣν ἔχουσι πρὸς αὐτὸ ἄλλα, εἰς τὸν θεσμὸν ἐκεῖνον ἀνήκοντα καὶ ὑπὸ τῶν ὁρισμῶν αὐτοῦ λυόμενα, ζητή-

ματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ σπουδαιοτάτη εἶναι ἡ διάγνωσις τῶν λόγων τῶν κατ' ἰδίαν νόμων. Ἐπὶ τῆς προτιμήσεως, ὁ ἐνάγων καταβάλλει τὸ τίμημα, τοὺς τόκους αὐτοῦ καὶ τὰς ἀναγκαίας δαπάνας, διότι δικαιοῦται μὲν νὰ ἐνασκήσῃ τὸ ἐμπράγματον αὐτοῦ δικαίωμα τοῦ ν' ἀποκτήσῃ ἀντὶ τοῦ ἀγοραστοῦ τὸ ὑπὸ τούτου ἀγορασθὲν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ καταστήσῃ πάντως ἀζήμιον τῷ ἀγοραστῇ τὴν ὑποκατάστασιν ταύτην, ὡς πρὸς τὰς θυσίας τῆς περιουσίας εἰς ἃς ὑπεβλήθη οὗτος ἕνεκα τῆς κτήσεως· ἀλλ' ἂν ὁ καλῆς πίστεως ἀγοραστὴς κατέβαλεν ἐπωφελεῖς δαπάνας, ὁποῖον ἔχει ὡς πρὸς αὐτὰς δικαίωμα ; ὁ νόμος σιωπᾷ περὶ τούτου. Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ εἰρημένων, περὶ τοῦ ὡς πρὸς τὸν ἀγοραστὴν ἀζημίου τῆς προτιμήσεως, συνάγεται ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ θέλησις τοῦ νόμου εἶναι νὰ μὴν ὠφελῆται ὁ δυνάμει τοῦ δικαιώματος τῆς προτιμήσεως ὑπεισερχόμενος εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀγοραστοῦ, πρὸς βλάβην αὐτοῦ, λαμβάνων τὸ πρᾶγμα τιμιώτερον ἕνεκα τῶν ὠφελίμως εἰς αὐτὸ δαπανηθέντων καὶ οὐδεμίαν παρέχων διὰ τὰς τοιαύτας δαπάνας ἀποζημίωσιν, ἐνῷ ὁ ἀγοραστὴς κατέβαλεν αὐτὰς ἐν τῇ ἀδόλῳ πεποιθήσει, ὅτι τὴν ἰδίαν βελτιοῖ περιουσίαν, νῦν δὲ ἀναγκάζεται νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὸν ἐνάγοντα καὶ τὰς μετὰ τοῦ πράγματος ἀδιασπάστως συνημμένας ὠφελείας τῶν δαπανῶν ἐκείνων. Ὅθεν ὁ ὁρισμὸς οὗτος, ὁ ἰσχύων καὶ ἐπὶ ἄλλων, συγγενῶν πρὸς τὸ προκείμενον, ζητημάτων τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐμπραγμάτων ἀγωγῶν (ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς διεκδικήσεως, τῆς Πουβλικιανῆς, τῆς τῶν κληρονομιαίων ἀπαιτήσεως), ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα (1).

Ἡ ἐργασία αὕτη διαφέρει οὐσιωδῶς τῆς ἄνω ἐκτεθείσης διασταλτικῆς ἑρμηνείας, πρὸς ἣν συνήθως συγχέεται. Ἡ διασταλτικὴ ἑρμηνεία δὲν προτίθεται τὴν ἀναπλήρωσιν χάσματος, ἀλλὰ τὴν διόρθωσιν τῆς ἐσφαλμένης ἐκφράσεως κατὰ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ νόμου· ἐνῷ ἐπὶ τῆς ἀναλογίας παραδεχόμεθα, ὅτι δὲν ὑπάρχει νόμος διέπων τὴν προκειμένην σχέσιν, ἢ τὸ προκείμενον ζήτημα, προσπαθοῦμεν δὲ, δυνάμει τῆς ὀργανικῆς ἑνότητος τοῦ δικαίου, νὰ ἀναπληρώσωμεν τὴν ἔλλειψιν ταύτην. Ἡ ἀναλογία ἀρχεῖ ὅταν ὁ ὁρισμὸς, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναχωροῦμεν, εἶναι ἐξαίρεσις κανόνος, ὡς συμβαίνει

(1) Ἀπόφ. Ἀρ. Παγ. 15 (1849).

ἐπὶ τῶν προνομίων εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν (§ 176 καὶ ἐπὶ τῶν κανόνων ἐν γένει τοῦ ἀνωμάλου δικαίου (jus singulare) κυρίως διότι, ἐν τῷ θέματι τούτῳ, δὲν ὑπάρχει ὁ ὅρος τῆς ἀναλογίας, ἡ *ἔλλειψις κανόνος*, διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον δὲν χωρεῖ ἡ ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογὴ νόμου καταργοῦντος ἐν μέρει ἕτερον νόμον. Τὸ ζήτημα τῆς ἐπεκτάσεως ἀνωμάλου κανόνος (jus singulare), εἶναι τὸ σπουδαιότερον τῶν λοιπῶν καὶ χρήζει ἀκριβεστέρας συζητήσεως.

Τοιοῦτον ἀνώμαλον νομικὸν ὁρισμὸν ἠδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ, οὐχὶ πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἐν αὐτῷ ἐξαιρέσεως, ἀλλὰ πρὸς λύσιν ὁμοίου, ὑπ' αὐτοῦ μὴ λελυμένου, νομικοῦ ζητήματος. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ὑπάρχει ὁ ἐκτεθεὶς λόγος, ὁ ἀποκλείων τὴν ἀναλογίαν, τουτέστιν ἡ ὕπαρξις κανόνος διέποντος τὸ προκείμενον ζήτημα. Οὐδὲν ἧττον ὅμως καὶ ἐνταῦθα δέον νὰ ἀργῇ ἡ χρῆσις τοῦ ἀνωμάλου κανόνος, πρὸς τὴν ἐξ ἀναλογίας λύσιν, ἔστω καὶ ὁμοίου ζητήματος, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ πρὸς τοῦτο συγγενὴς ὁρισμὸς τοῦ κοινοῦ δικαίου, διότι ἡ ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογὴ στηρίζεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν τοῦ συστήματος τοῦ δικαίου, οἱ δὲ ἀνώμαλοι ὁρισμοί, παραχθέντες ἐπὶ ἑτάφρους ἀλλοτρίου πρὸς τὸ δίκαιον, μὴ συμπεφυκότες αὐτῷ ἀλλὰ προστιθέμενοι, οὕτως εἰπεῖν, ἐξωτερικῶς εἰς τὸ δίκαιον, δὲν ἔχουσι τὴν ὀργανικὴν πρὸς ἀνάπτυξιν δύναμιν τοῦ κοινοῦ δικαίου.

79. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔχουσιν ὀρθοτάτας δόξας περὶ τῆς ἐξ ἀναλογίας συμπληρώσεως τοῦ δικαίου, δὲν διακρίνουσιν ὅμως πάντοτε ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου ἀπὸ τῆς ἁπλῆς αὐτοῦ ἑρμηνείας, τῆς δὲ συγχύσεως ταύτης οἱ λόγοι ἐξηγηθήσονται μετ' ὀλίγον.

Καὶ κατ' αὐτοὺς, ἐπὶ παντὸς ἀλύτου ζητήματος, ἀνάγκη πρὸς λύσιν αὐτοῦ νὰ ἐπεκτείνηται τὸ θετικὸν δίκαιον, «ἐκτῶν ὁμοίων» ἤτοι κατὰ τὸν νόμον τῆς ἐσωτερικῆς ὁμοιότητος καὶ συγγενείας (Σημ. 1. σελ. 115). Οἱ δὲ τύποι, ὑφ' οὓς ἐχώρει ἡ ὀργανικὴ αὕτη ἀνάπτυξις τοῦ δικαίου, εἶναι τὰ νομικὰ πλάσματα καὶ αἱ ὠφέλιμοι ἀγωγαὶ Gaji IV § 33. 36—38. Διὰ τῶν μέσων τούτων ἐξησφαλίζετο ὁ σύνδεσμος τῶν νέων κανόνων πρὸς τοὺς παλαιοὺς καὶ διετηρεῖτο ἡ συστηματικὴ ἑνότης τοῦ ὅλου δικαίου. Παράδειγμα ἡ πλαγιαστικὴ ἀγωγὴ τοῦ ἀκουϊλίου νόμου ἐπὶ τοῦ ἐπενεγκόντος, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τοῦ σώματος

αὐτοῦ, βλάβην, τουτέστι τοῦ αἰτίαν θανάτου ἡ βλάβης δεδωκότος ἐνῷ ὁ νόμος προέβλεπε μόνην «τὴν ἀπὸ σώματος γενομένην βλάβην». Ἕτερον παράδειγμα ἡ πουβλικιανὴ ἀγωγή. Ὁ νόμος ὑπερασπίζει τὴν κεκτημένην κυριότητα κατὰ παντὸς διακωλύοντος τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς. Ἀλλ' ἐάν τις, νεμόμενος πρᾶγμα μετὰ τῶν προσόντων τῆς χρησικτησίας (δυνάμενος τουτέστι διὰ μόνης τῆς παρατάσεως τῆς νομῆς αὐτοῦ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν κυριότητα), ἐκπέσῃ τῆς νομῆς, ἕτερος δέ τις διακωλύῃ τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς καὶ τῆς χρησικτησίας τὴν συμπλήρωσιν, νεμόμενος τὸ πρᾶγμα ἢ ἄνευ νομίμου αἰτίας ἢ δυνάμει ἧττον ἰσχυρᾶς αἰτίας, ὁ μετὰ τῶν προσόντων τῆς χρησικτησίας νεμηθεὶς δὲν εἶναι ἄξιος προστασίας κατὰ τοῦ ἄνευ νομίμου αἰτίας διακωλύοντος τὴν συμπλήρωσιν τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος; Ἡ προστασία αὕτη ἐδόθη, ὑποτεθείσης, δυνάμει νομικοῦ πλάσματος, συμπεπληρωμένης παρὰ τῷ ἐνάγοντι τῆς χρησικτησίας, καὶ δοθείσης αὐτῷ ἀγωγῆς πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς δυνάμει τοῦ πλάσματος τούτου κεκτημένης κυριότητος.

Θετικώτατα ἐκφράζονται οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι κατὰ τῆς ἀναλόγου ἐπεκτάσεως παντὸς κανόνος τοῦ ἀνωμάλου δικαίου (1).

80. Ἐξηγήσαντες τὴν θεωρίαν τῆς ἑρμηνευτικῆς *ἐν γένει*, ἐξετάσωμεν τοὺς περὶ αὐτῆς ὁρισμοὺς τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Ὁ νόμος οὗτος, ἀποδεχόμενος τὴν ἀπόλυτον ἰσχὺν τῆς αὐθεντικῆς καὶ τῆς ἐξ ἔθους ἑρμηνείας, K. (1. 14) § 12 § 1 B. (B. 6) 17 (1. 3) 23. 37. 38. B. (B. 1) 32. 36. 37., ἐφαρμόζει εἰς τὸ θέμα τοῦτο τὴν γνωστὴν ἀρχήν, ὅτι νόμος καὶ ἔθιμον εἰσὶ πηγαὶ τοῦ δικαίου.

Σπουδαῖον εἶναι τὸ ζήτημα, ὁποίαν θέσιν κατέχει ἐν τῷ συστήματι τοῦ ῥωμ. δικαίου ἡ λεγομένη δογματικὴ ἑρμηνεία, εἰς λύσιν δὲ αὐτοῦ κατ' οὐδὲν συντελεῖ ἡ ἁπλῆ ἀναγνώρισις τῆς αὐθεντικῆς καὶ τῆς ἐξ ἔθους ἑρμηνείας.

Περὶ τῆς ἑρμηνείας ἰδίως δίδουσιν οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἐν τῷ Πανδέκτῃ κανόνας, οὓς συνήψαμεν, κατὰ τὸ πλεῖστον, τῇ προεκτεθείσῃ θεωρίᾳ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων, καθότι οὕτω συμπληροῦνται καὶ ἐξηγοῦνται ἀμοιβαίως οἱ περὶ ἑρμηνείας ῥωμ. κανόνες

---

(1) (50 17) 141. πρ. 162. B. (B. 3) 141. 162 (41. 4) 2 § 1. 6. (4. 3) 16. (41. 2) 36. 44 § 1. B. (N. 2) 36. 44.

ὑπὸ τῆς θεωρίας, καὶ αὕτη πάλιν, ὑπὸ τῶν κανόνων ἐκείνων. Οἱ εἰρημένοι κανόνες εἶναι, καθ' ἑαυτοὺς, ὀρθοὶ καὶ τοιοῦτοι ἔπρεπε νὰ ἦναι, καθὸ ἔργα τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν· ἀλλ' εἶναι ἀνεπαρκεῖς, ἰδίως διότι δὲν κατηρτίσθησαν διὰ τὴν ἰουστινιάνειον νομοθεσίαν καὶ τὰς βυζαντινὰς αὐτῆς παραφράσεις καὶ ἐπιτομὰς, ἃς οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι δὲν ἠδύναντο νὰ προΐδωσι.

Παραβάλλων δέ τις τὴν τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν θεωρίαν πρὸς τὴν πρᾶξιν αὐτῶν παρατηρεῖ, ὅτι αὕτη οὐδόλως συμφωνεῖ πρὸς ἐκείνην. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν εἰρημένων κανόνων ὑπερβαίνουσιν οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι πολλάκις τὰ ὅρια τῆς ἀληθοῦς ἑρμηνείας καὶ ἐπιχειροῦσιν ἀληθῆ διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου. Πολλάκις ἐπιχειροῦσιν ἰδίως διασταλτικὴν ἑρμηνείαν τοῦ νόμου, ὡς ἐκ τοῦ *λόγου* αὐτοῦ, διορθοῦσαν οὐ μόνον τὴν *ἔκφρασιν*, ἀλλὰ καὶ τὴν *ἔννοιαν* τοῦ νόμου, ἐνῷ τοῦτο δὲν εἶναι ἑρμηνεία· ἐνίοτε δὲ ἐπεκτείνουσιν ἐξ ἀναλογίας καὶ ὁρισμοὺς τοῦ ἀνωμάλου δικαίου (jus singulare), ἂν καὶ τοῦτο ἀντιβαίνῃ εἰς τὴν περὶ ἑρμηνείας αὐτοῦ, ὑπὸ τῶν αὐτῶν νομοδιδασκάλων, ῥητῶς ἐκπεφρασμένην ἀρχήν.

Αἱ ἀντιφάσεις αὗται ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ θέσεως τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ἐπενήργουν πλειότερον, ἢ οἱ νεώτεροι νομομαθεῖς, εἰς τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον διαρρύθμισιν τοῦ δικαίου. Διὰ τοῦτο, παρ' αὐτοῖς, ὀνομάζεται interpretatio οὐ μόνον ἡ ἑρμηνεία, ἀλλὰ καὶ ἡ διδασκαλία, καὶ ἡ ἀνάπτυξις, καὶ πᾶν ὅ,τι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ τὰ μετ' ὀλίγον ἀκριβέστερον ῥηθησόμενα, ἀποτελεῖ τὸ τῆς ἐπιστήμης δίκαιον.

Ἐν τούτοις καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι νομομαθεῖς ἀναγνωρίζουσι, φαίνεται, τὸ ἀσαφὲς ὅριον, ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπὶ τὸ δίκαιον ἐπιδράσεως αὐτῶν, ὑπῆρχε μεταξὺ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἔργου καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Πραίτορος καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος.

Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ ἐνιαχοῦ καταλείπουσιν ἄλυτον τὸ ζήτημα, ἐὰν ἐπέκτασις τοῦ δικαίου δύναται νὰ γένῃ δι' αὐτῶν, ἢ διὰ τοῦ Πραίτορος, ἢ τοῦ Αὐτοκράτορος (1. 3) 11. 13 B. (Β'. 1) 20. 22. Ἐκτὸς ὅμως τῆς μείζονος ταύτης ἐλευθερίας, οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς εἶχον καὶ πλειότερα βοηθήματα τῆς ἑρμηνείας, ὄντες πλησιέστερον πρὸς τὰς πηγὰς, καὶ γνωρίζοντες ἀκριβέστερον τήν τε ἀληθῆ ἔννοιαν μὴ ἀποχρώντως ὡρισμένων ἐκφράσεων καὶ τὴν ἔννοιαν, καθ'

ἣν ἐφήρμοσαν αὐτὰς οἱ θέσαντες τοὺς νόμους· ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ταύτας διαφέρει οὐσιωδῶς ἡ θέσις ἡμῶν, ἰδίως ὅταν πρόκηται νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν τοσοῦτον ἀπέχουσαν ἀφ' ἡμῶν ῥωμαϊκὴν νομοθεσίαν.

81. Μέχρι τοῦδε ὡμιλήσαμεν περὶ τῶν ἑρμηνευτικῶν κανόνων, οἵτινες ἐκράτουν ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ νόμῳ ἐπὶ τῶν δοκίμων νομομαθῶν, ἐκ τῶν συγγραφῶν τῶν ὁποίων ἠρανίσθη ὁ Ἰουστινιανὸς τὰς δύο νομικὰς συλλογὰς, τὸν Πανδέκτην καὶ τὰς Εἰσηγήσεις. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων τὰ πράγματα μετεβλήθησαν κατ' ὀλίγον· ἰδίως ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος μ. χ. ἐξέλιπεν ἡ διὰ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀρχόντων διαμόρφωσις τοῦ δικαίου, ἡ δὲ τῶν νομομαθῶν ἀνεξαρτησία δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν ἀπολύτως μοναρχικὴν παμβασιλείας· μετ' οὐ πολὺ δὲ, οὔτε περὶ νομομαθῶν ἐδύνατο νὰ γίνῃ λόγος, διότι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη ὑπῆρχεν ἐν μόναις ταῖς συγγραφαῖς τῶν τῆς προηγουμένης ἐποχῆς νομοδιδασκάλων. Τὸ πολὺ, ἦτο δυνατὴ ἡ τῶν δικαστῶν ἑρμηνεία, δὲν πρέπει δὲ νὰ φανῇ παράδοξον, ὅτι καὶ αὕτη ὑπεβλήθη εἰς αὐθαιρέτους ὁρισμοὺς, ὅταν ἀναλογισθῶμεν (Εἰσαγ. §§. 5 καὶ 8) τὴν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ κατάστασιν τῶν τε πηγῶν τοῦ δικαίου καὶ τῶν δικαστῶν. Οἱ αὐθαίρετοι οὗτοι ὁρισμοὶ συνεπληρώθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τὴν ἀρχὴν ὅμως αὐτῶν εὑρίσκομεν πρωϊμώτερον. Οὕτως ὁρίζει ὁ Κωνσταντῖνος Κ. (1. 14) 1. Κ. Θεοδοσ. (1. 2) 3. Β. (Β. 6) 6. Inter aequitatem jusque interpositam interpretationem nobis solis oportet et licet inspicere· ἤτοι μόνος ὁ αὐτοκράτωρ δύναται ν' ἀποφασίσῃ ἐὰν διὰ τῆς ἑρμηνείας δέον νὰ εἰσαχθῇ ὁρισμὸς τῆς ἐπιεικείας κατὰ τοῦ αὐστηροῦ δικαίου.

Προδήλως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἁπλῆς ἑρμηνείας, ἀλλὰ περὶ διαμορφώσεως τοῦ δικαίου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐπιεικείας εἰς τὸ πεδίον, ἔνθα πρότερον ἴσχυε τὸ αὐστηρὸν δίκαιον. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ πρότερον ἐπεχειρεῖτο ὑπὸ τοῦ πραιτορικοῦ διατάγματος, πολλάκις δὲ καὶ ὑπὸ τῶν νομομαθῶν, ἐπιφυλάττεται νῦν μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ. Διάταξίς τις τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ καὶ Μαρτιανοῦ Κ. (1. 14) 9. Βασιλ. (Β'. 6) 14. ὁρίζει « Σαφεῖς ἐκφερέσθωσαν οἱ νόμοι, κἂν ἀσαφές τι ἔχοιεν, ἑρμηνείᾳ τοῦτο σαφηνιζέσθω βασιλικῇ ».

Τέλος ὁρίζεται, ὅτι ἀμφιβολίαι περὶ νέου καὶ μηκέτι διὰ συνη-

θείας καθιερωμένου δικαίου, ἀνάγκη νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ἐνταῦθα δὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν ἡ ἀμφιβολία ὑπάρχῃ περὶ τὴν ἑρμηνείαν, ἢ περὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐθίμου (1).

Πολλῷ ὁριστικώτεραι καὶ ριζικώτεραί εἰσιν αἱ περὶ τούτου διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἡ πρώτη (τοῦ ἔτους 529), μικρὸν μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νέου Κώδικος Κ. (1. 19) 12 §. 1., ἀποφαίνεται, ὅτι μόνος ὁ Αὐτοκράτωρ εἶναι οὐ μόνον νομοθέτης ἀλλὰ καὶ ἑρμηνεὺς τῶν νόμων· διὰ τῆς διατάξεως ὅμως ταύτης δὲν ἀναιρεῖται τὸ ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων εἰς τοὺς ἀρχαιοτέρους νομομαθεῖς δοθὲν δικαίωμα τοῦ ἑρμηνεύειν τοὺς νόμους, καὶ ἐν γένει τοῦ ἀποφαίνεσθαι περὶ νομικῶν ζητημάτων.

Ἡ δευτέρα διάταξις περὶ ἑρμηνείας τῶν νόμων εὑρίσκεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περὶ δημοσιεύσεως τοῦ Πανδέκτου διατάγματος τοῦ ἔτους 533, ἤτοι ἐν τῷ Κ. (1. 17) 2. § 21, συνδέεται δὲ μετὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς συγγραφῆς νομικῶν βιβλίων καὶ συμπληροῖ αὐτὴν ὡς ἑφεξῆς.

« Ἀπαγορεύονται συγγραφαὶ καὶ ἰδίως παρατηρήσεις περὶ τῶν νό»μων. Ἐὰν ὑπάρχῃ ἀμφιβολία τις περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν, οἱ δικα»σταὶ ὀφείλουσι νὰ ὑποβάλωσιν αὐτὴν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, εἰς ὃν »καὶ μόνον ἀνήκει ἡ ἐξουσία τοῦ νομοθετεῖν καὶ ἑρμηνεύειν τοὺς »νόμους ».

Αἱ διατάξεις αὗται τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀντιβαίνουσιν εἰς τὰ τὴν σήμερον ἐν ἰσχύϊ πολιτεύματα, καθ' ἃ οἱ ὑπέρτατοι τῶν πολιτειῶν ἄρχοντες δὲν ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐφαρμοζομένων νόμων *γινόμενοι σύμβουλοι* τῶν δικαστηρίων ἐπὶ πάσης αὐτῶν ἀμφιβολίας. Κατὰ τὰ πολιτεύματα ταῦτα, οἱ δικασταὶ, οἱ ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς ἐννοίας τινὸς νόμου, δὲν ἀναφέρονται εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἀναβάλλοντες τὴν ἀπόφασιν μέχρι τῆς ἀπαντήσεως. Ἰδίως δὲ ἀντιβαίνουσιν αἱ ἀνωτέρω διατάξεις εἰς τὸν ἡμέτερον ὀργανισμὸν τῶν δικαστηρίων, εἰς τὰς περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας διατάξεις τῆς πολιτικῆς καὶ ποινικῆς δικονομίας, εἰς τὸν ὀργανισμὸν καὶ εἰς τὰ καθήκοντα τοῦ Ἀρείου

(1) Κ. (1. 14) 1. 11. καὶ 2. πρ. § 1. Β. (Β 6) 6. 16 17. Κ. Θεοδ (1 2) 3. Κ. (1 17) 2 §. 22.

Πάγου, ἄρθρ. 57, 172, 183, 807, 7, 809 τῆς Πολιτ. Δικονομίας, ἄρθρ. 359, 407, 457 τῆς Ποιν. Δικον. καὶ εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος ἄρθρ. 26 καὶ 87, ὅθεν οὐδὲν παρ' ἡμῖν ἔχουσι κῦρος. Ὥστε οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες περὶ ἑρμηνείας τῶν νόμων κανόνες, οἱ ἀπορρέοντες ἀπό τε τῶν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ρωμαϊκῶν νόμων περιεχομένων περὶ ἑρμηνείας ὁρισμῶν καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης τῆς τακτικῆς καὶ ἀπροσκόπτου διαχειρίσεως τῆς δικαιοσύνης, ἔχουσι πλήρη καὶ παρ' ἡμῖν ἰσχύν.

Δ'. ΕΠΙΣΤΗΜΗ.

Περίληψις.

82. Καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία τοῦ δικαίου παράγει κανόνας αὐτοῦ. Κατὰ τί διαφέρει ἡ πηγὴ αὕτη τοῦ δικαίου τῶν δύο προηγουμένων ;
83. Ἐφαρμογὴ τῶν ὅρων τῆς διὰ τῆς ἐπιστήμης παραγωγῆς τοῦ δικαίου εἰς τὸν ρωμαϊκὸν νόμον.
84. Ἰδιάζοντες λόγοι, δι' οὓς ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου συνεταυτίσθη πρὸς τὸ δίκαιον.
85. Διττὴ ἡ ἐπεξεργασία αὕτη· θεωρητικὴ καὶ πρακτική. Ἔργον ἑκατέρας αὐτῶν. Παραδείγματα.
86. Νομολογία. Τίς ἡ ἀληθὴς αὐτῆς σημασία.
87. Ἀποφάσεις τοῦ Ἀρείου Πάγου.

82. Ἀνωτέρω (§ 33) ἐξεθέσαμεν ἐν συνόψει τὸν λόγον, δι' ὃν ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καταλέγεται μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ δικαίου (1).

---

(1) Πολλοὶ ἀποκρούουσι τὴν δόξαν, ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιστήμη εἶναι ὡσαύτως πηγὴ τοῦ δικαίου, ὑπὸ τὴν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένην ἔποψιν· ὁ νεώτερος ἀντίπαλος τῆς δόξης ταύτης εἶναι ὁ Κέλλερ (Πανδέκτης §. 4). Ὁ Συγγραφεὺς οὗτος θεωρεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξεργασίαν τοῦ δικαίου οὐχὶ ὡς παράγουσαν κανόνας αὐτοῦ, (ἐνῷ οἱ νομομαθεῖς, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐκπροσωποῦσι τὴν περὶ τῶν τοιούτων κανόνων ὡς κανόνων τοῦ δικαίου συνείδησιν τοῦ ὅλου ἔθνους) ἀλλ' ὡς ἐγείρουσαν καὶ βεβαιοῦσαν τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν κανόνων τούτων συνείδησιν τοῦ ἔθνους, παρ' ᾧ οὗτοι, διὰ τοῦ ἔθους, προϋπάρχουσιν ἐντῷ αἰσθήματι καὶ τῇ ἐμφύτῳ, οὕτως εἰπεῖν, ὁρμῇ αὐτοῦ περὶ τῆς κατ' ἀνάγκην οὕτως ἢ ἄλλως

Καὶ τῳόντι, ὅσῳ λεπτομερεῖς καὶ πλήρεις ἐὰν ὑποτεθῶσιν οἱ κανόνες αὐτοῦ, οἱ ἀποῤῥέοντες ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐθνικῆς πεποιθήσεως, ἢ τῆς νομοθεσίας, πάντοτε εἶναι ἀνεπαρκεῖς πρὸς τὴν λύσιν τῶν ποικίλων θεμάτων, ἅτινα ὑποβάλλονται εἰς τὸν δικαστὴν πρὸς ἀπόφασιν, καὶ πάντοτε χρήζουσι συμπληρώσεως, εἴτε διότι, ἀδύνατον νὰ περιλάβωσι πάντας τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ δικαίου, εἴτε διότι, ὅσῳ ἐκτενέστεροι εἶναι οἱ νόμοι, τόσῳ συχνότεραι αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀμφιβολίαι· τὴν δὲ ἀναπλήρωσιν δὲν δύναται ὁ δικαστὴς νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τὸν νομοθέτην, διότι ὀφείλει νὰ ἀποφασίζῃ κατὰ τοὺς κειμένους καὶ οὐχὶ κατὰ τοὺς ἐκδοθησομένους νόμους. Ἀλλὰ τὸ δίκαιον φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τῆς ἀναπληρώσεώς του, ὡς ἐκ τῆς λογικῆς τῶν δογμάτων αὐτοῦ φύσεως, καθ' ἣν ἀπό τινος ὁρισμοῦ συνάγεται κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἕτερος.

Ἡ ἀναπλήρωσις αὕτη εἶναι ἔργον τῆς ἐπιστήμης, ἥτις, ἀνευρίσκουσα τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ἀποῤῥέουσιν οἱ κατ' ἰδίαν ὁρισμοὶ τοῦ δικαίου, συνάγει ἐξ αὐτῶν νέους, συμπληροῦντας αὐτὸ, ὁρισμούς. Ὅθεν ἡ ἐπιστήμη οὐ μόνον παραλαμβάνει, ἐξεργάζεται καὶ βεβαιοῖ τὸ δίκαιον (διὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων) ἀλλὰ καὶ παράγει αὐτό. Εἶναι ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἰδία πηγὴ τοῦ δικαίου.

Τὸ δίκαιον τοῦτο διαφέρει τῶν δύο ἄλλων εἰδῶν καθ' ὅσον δὲν στηρίζεται, ὡς ἐκεῖνα, εἰς ἐξωτερικὴν κύρωσιν τῆς ἀμέσου κοινῆς συνειδήσεως, ἢ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλ' εἰς πνευματικὸν (ἐσωτερικὸν) ἀξίωμα· ἤτοι

1) τὴν λογικότητα τοῦ ὑφεστῶτος δικαίου.

2) τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐξ αὐτοῦ συναγομένων ἀρχῶν.

3) τὸ ὀρθὸν τῶν ἐκ τῶν ἀρχῶν ἐκείνων καταρτιζομένων συμπερασμάτων.

83. Ἐφαρμόσωμεν νῦν τοὺς γενικοὺς τούτους ὅρους τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν καὶ τὸν βυζαν-

---

ῥυθμίσεως ὡρισμένης σχέσεως. Τὰ αὐτὰ δὲ φρονεῖ ὁ συγγραφεὺς οὗτος καὶ περὶ τοῦ ἐκ τοῦ νόμου δικαίου. Ἀλλ' ἡ ἱστορία τῶν νομοθεσιῶν καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων, ἡ διὰ τῆς καθημερινῆς πείρας πιστοποιουμένη, ἀποκρούουσι, νομίζομεν, τὴν δόξαν τοῦ περικλεοῦς τούτου καθηγητοῦ καὶ μάχονται ὑπὲρ τῆς τοῦ Πούχτα καὶ τοῦ Σαβινῆ, ἣν καὶ ἡμεῖς ἠσπάσθημεν.

τινὸν νόμον, καθ' ὃν, δι' ἱστορικοὺς λόγους, ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἰδίως σπουδαία.

Πρωϊμώτατα μαρτυρεῖται ἡ ὑπόληψις, ἧς ἀπήλαυον ἐν Ῥώμῃ οἱ νομομαθεῖς καὶ ἡ ἐπιῤῥοὴ αὐτῶν εἰς τὴν διὰ τῶν ἐθίμων διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου Π. (1. 2) 2 § 5.

Προδήλως δὲ ἔπρεπε ν' αὐξήσῃ ἡ ἐπιῤῥοὴ αὕτη, ὅτε, εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἐμπειρίαν τῶν νομομαθῶν περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων, προσετέθη καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν ἀξίωμα· ὁ Αὔγουστος ἐνίσχυσε τὴν ἐπιῤῥοὴν ταύτην, παραστὰς εἰς τινας, τοὺς δοκιμωτέρους ἐξ αὐτῶν, τὸ δικαίωμα νὰ γνωμοδοτῶσι περὶ νομικῶν ζητημάτων, καὶ ὁρίσας, ὅτι αἱ γνωμοδοτήσεις αὐτῶν πρέπει νὰ τηρῶνται ὡς νόμοι (legis vice) ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ἐνόσῳ δὲν προσήγοντο ἀντίθετοι γνωμοδοτήσεις, ἐπίσης ἐχόντων ἄδειαν πρὸς τὸ γνωμοδοτεῖν, νομομαθῶν. Gajus I § 7 (1. 2) § 8. (1. 2) 2 § 47.

Παρὰ ταῖς γνωμοδοτήσεσι ταύταις ἐξηκολούθει τὸ γενικὸν καὶ ἀόριστον, οὕτως εἰπεῖν, ἀξίωμα τῶν νομομαθῶν καὶ τῶν νομικῶν συγγραφέων, ὅπερ ἐπενήργει εἰς τοὺς δικαστὰς διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἰσχύος, ὅταν ἐπί τινος θέματος ἢ οὐδόλως προσήγοντο γνωμοδοτήσεις, ἢ προσήγοντο ἀντιφάσκουσαι. Τὸ εἰς τὰς ἀπαντήσεις τινῶν νομομαθῶν, ὑπὸ τῶν Αὐτοκρατόρων διδόμενον, ὡς εἴρηται, προνόμιον ἀναφέρει ὁ Γαΐος, ὡς ἰσχύον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, ἴσως δὲ ἔπαυσεν ἅμα ἔπαυσεν ἡ ἐπιστημονικὴ τοῦ δικαίου ζωή, διότι ὅταν ἠλαττώθη ὁ ἀριθμὸς τῶν δοκίμων νομομαθῶν, τὸ δὲ προνόμιον ἐδίδετο εἰς ὀλίγους, οὗτοι ἤθελον πιθανῶς ἀποκτήσει ὑπέρμετρον ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν διαχείρησιν τῆς δικαιοσύνης. Ἴσως δὲ ὁ λόγος οὗτος προεκάλεσε τὴν παῦσιν τῆς παραχωρήσεως τοῦ ἐν λόγῳ προνομίου. Ἡ κατάργησις ὅμως τοῦ εἰρημένου προνομίου δὲν ἀνῄρεσε τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς νομικῆς φιλολογίας, ἀπ' ἐναντίας ἡ ἐπιῤῥοὴ αὕτη τοῦ παρελθόντος, ὅπερ ἔζη ἐν ταῖς νομικαῖς συγγραφαῖς, ἔπρεπε ν' αὐξάνῃ, καθ' ὅσον ἠλαττοῦτο ἡ πνευματικὴ τοῦ ἐνεστῶτος δύναμις. Ἡ μεγάλη ἔκτασις τῆς φιλολογίας ταύτης καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ φυομένων ἀμφισβητήσεων, συνεπήγαγον τὴν ἀνάγκην κανόνων περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς· τινὰς ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἔθεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, κατὰ τὰ ἐν τῇ περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν νόμων πραγματείᾳ εἰρημένα, πληρεστέρα ὅμως εἶναι ἡ διάταξις τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ

Γ'. Κ. Θεοδ. (1. 4) 3. Ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη, ἡ ἀπονεμοῦσα εἰς τὰς γνώμας τοῦ *Παπινιανοῦ*, τοῦ *Παύλου*, τοῦ *Γαΐου*, τοῦ *Οὐλπιανοῦ* καὶ τοῦ *Μοδεστίνου* ἰσχὺν νόμου (firmamus, eorum scientiam ratam esse censemus), ἠλάττωσεν ἴσως τὰς δυσχερείας κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ δικαίου, δὲν ἔθεσεν ὅμως αὐτὰς ἐντελῶς ἐκ μέσου· ἐντεῦθεν, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ, παρεκινήθη ὁ Ἰουστινιανὸς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὰς νομοθετικὰς αὐτοῦ μεταῤῥυθμίσεις.

Συγχρόνως ὅμως, ὡς ἐῤῥέθη, ἀπηγόρευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος τοῦ λοιποῦ τὴν σύνταξιν νομικῶν συγγραφῶν, πειθόμενος, ὅτι τὸ παρ' αὐτοῦ συλλεχθὲν καὶ διαῤῥυθμισθὲν προϊὸν τῆς νομοθετικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν, ἐπήρκει εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων τοῦ ἐνεστῶτος, καὶ ὅτι πᾶσα νέα περὶ τούτου ἐργασία ἦτον οὐ μόνον περιττὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ μετὰ τοσούτου κόπου παραχθὲν ἔργον. Δὲν θέλει δὲ φανῇ παράλογος ἡ ἰδέα αὕτη τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του σύγχυσιν τῶν ἐννόμων σχέσεων, διὰ τὸ ἐκτενὲς τῆς νομικῆς φιλολογίας καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἐξεργασίας τοῦ δικαίου, ἐξ ἧς οἱ εἰς ἐφαρμογὴν τῶν νόμων ἀσχολούμενοι, οὔτε τὰ δοκιμώτερα συγγράμματα κατεῖχον, οὔτε (ἂν κατεῖχον αὐτὰ) τὰς ἐν αὐτοῖς συζητήσεις ἐντελῶς κατενόουν, οὔτε τέλος, μεταξὺ συγκρουομένων γνωμῶν, τὴν ὀρθοτέραν νὰ ἐκλέξωσιν ἠδύναντο. Ὁ τρόπος τῆς ἐφαρμογῆς τῆς εἰρημένης ἐννοίας εἶναι βέβαια παράδοξος, τουτέστιν ἡ ἐπὶ ποινῇ ἀπαγόρευσις τῆς συντάξεως νέων νομικῶν συγγραμμάτων, ἤθελε δὲ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατος κατὰ τὰς νῦν περὶ πνευματικῆς ἐλευθερίας δόξας, κατὰ τὴν νῦν συνεχῆ μεταξὺ τῶν ἐθνῶν ἐπιμιξίαν καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς διαδόσεως τῶν ἰδεῶν μετὰ τὴν ἐφεύρεσιν τῆς τυπογραφίας.

Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη, τῆς ὁποίας τὴν ἐκτέλεσιν ἐπεδίωκεν ὁ Αὐτοκράτωρ διὰ τοῦ παραδόξου τούτου μέτρου δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητος κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του κατάστασιν τοῦ δικαίου. Δὲν συμμερίζονται καὶ νῦν ἔτι πολλοὶ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἂν καὶ οὐδεὶς διενοήθη νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ βιαίου ἐκείνου μέσου; ὅθεν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία, κατὰ τὸ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον, ἦτο ἀληθὴς πηγὴ τοῦ δικαίου, ὁ Αὐτοκράτωρ οὗτος ἠθέλησε ν' ἀποξηράνῃ τὴν πηγὴν ταύτην, ἀλλ' ἡ ζῶντος ἔτι αὐτοῦ

καὶ μετ' αὐτὸν ἀναβιώσασα νομικὴ φιλολογία τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ ἡ μεγάλη αὐτῆς ἐπιῤῥοὴ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νομοθεσίας διὰ τῶν ἑλληνικῶν μεταφράσεων τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων, διὰ τῶν εἰς αὐτοὺς γενομένων σχολίων, διὰ τῶν ἐγχειριδίων κτλ. ἀπέδειξεν ὅτι δι' ἀπαγορεύσεων δὲν καταργεῖται ἡ ἀκάθεκτος ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ῥύθμισιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν κανόνων τῶν προστατευόντων τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ ἐλευθερίαν, ὅταν ὑπάρχῃ ἡ ἀνάγκη τῆς ῥυθμίσεως καὶ ἀναπτύξεως ἐκείνης.

84. Ἴδωμεν νῦν ἐὰν ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία τοῦ δικαίου δύναται νὰ θεωρηθῇ παρ' ἡμῖν ὡς πηγὴ αὐτοῦ. Ὅταν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἐγένετο δεκτὸς ὡς ἀστυκὸς νόμος ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ταῦτα εὑρέθησαν ὑπὸ τὸ κράτος νόμου τοσοῦτον ἐντέχνως ἐξειργασμένου, ὥστε αἱ παρ' αὐτοῖς κοινῶς διαδεδομέναι γνώσεις δὲν ἐπήρκουν εἰς διάγνωσιν αὐτοῦ.

Ἐκ τῆς ἀνάγκης ταύτης παρήχθησαν νομικαὶ σχολαὶ καὶ νομικὴ φιλολογία μὴ συνάδουσαι πρὸς τὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐκείνοις ὑπάρχοντα βαθμὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ σχέσις τῆς νομικῆς φιλολογίας πρὸς τὸν ἐν γένει πολιτισμὸν τῶν ἐθνῶν ἐκείνων, ἀπέβη ἀντίθετος τῆς ἐν Ῥώμῃ ὑπαρχούσης· ἐκεῖ ἡ ἀκμὴ τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ἐπῆλθε *μετὰ* τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ ἡ νομικὴ ἀνεφύη *πρὸ* τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν· οὕτω ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου συνεταυτίσθη πρὸς τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ, τὰ δὲ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξεργασίας ταύτης συνεταυτίζοντο πρὸς τὸ δίκαιον. Καὶ παρ' ἡμῖν, ὅτε ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ συνέλευσις ἐν ἔτει (1822) ἐπανήγαγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐξελληνισθέντος ῥωμαϊκοῦ νόμου, ἀπῃτοῦντο ἱστορικαὶ καὶ φιλολογικαὶ γνώσεις πρὸς ἀντίληψιν αὐτοῦ, μὴ οὖσαι κοινῶς διαδεδομέναι ἐν Ἑλλάδι, ἂν καὶ ἡ κατάστασις ἡμῶν ἦν ἀνωτέρα τῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν κατὰ τὴν ΙΒ'. ἑκατονταετηρίδα, διά τε πολλοὺς ἄλλους λόγους, καὶ διότι τὰ προϊόντα τῆς μακρᾶς ἐκείνης ἐπιστημονικῆς ἐργασίας πρὸς ὀρθὴν τοῦ νόμου τούτου ἀντίληψιν ἀπετέλουν δι' ἡμᾶς κεφάλαιον γνώσεων τοῦ ὁποίου ἦν, ἂν ὄχι πρόχειρος, τοὐλάχιστον, ἐφικτὴ ἡ χρῆσις.

85. Διττὴ δὲ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξεργασία τοῦ δικαίου, *θεωρητικὴ* καὶ *πρακτικὴ*.

Ἡ μὲν θεωρητικὴ ἐξεργασία προτίθεται τὸν προσδιορισμὸν τοῦ κειμένου τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων διὰ τῆς καθαρίσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῶν παραραμάτων τῶν ἀντιγραφέων. Ὅταν ἐπί τινος νόμου τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος, τῶν Νεαρῶν, τῶν Βασιλικῶν, καὶ τῶν λοιπῶν πηγῶν, τῶν ὁποίων, ὡς γνωστὸν, δὲν ἔχομεν ἐπίσημα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἐκδεδομένα πρωτότυπα, οἱ κριτικοὶ νομοδιδάσκαλοι βεβαιώσωσι διὰ τῆς παραβολῆς τῶν διαφόρων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις εὑρισκομένων χειρογράφων, ὅτι ἐκ τῶν διαφόρων γραφῶν μία εἶναι ἡ ὀρθοτέρα, ὁ δικαστὴς ἢ ὁ δικηγόρος δύναται ἐπὶ ἑκάστου τοιούτου τεμαχίου νὰ βεβαιώσῃ δι' ἰδίας παραβολῆς, ἐὰν ἡ τοῦ κριτικοῦ δόξα ἦναι ἀληθὴς καὶ ὀρθὴ, ἢ θέλει μᾶλλον παρατηρήσει, ἐὰν οἱ πλεῖστοι καὶ δοκιμώτεροι τῶν κριτικῶν ἐπείσθησαν περὶ τοῦ ὀρθοῦ αὐτῆς καὶ παρεδέχθησαν τὴν ὡς ὀρθὴν ἐκτεθειμένην γραφήν; Βεβαίως θέλει πράξει τὸ δεύτερον. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἀποδεικνύει ἡ πεῖρα, δικαιολογεῖ δὲ καὶ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων. Ὅθεν τίς παρήγαγεν εἰς φῶς τὴν ἔννοιαν, ἥτις προκύπτει ἐκ τῆς γραφῆς ταύτης; Ἡ ἐπιστήμη.

Ἐκτὸς τούτου ἡ θεωρητικὴ ἐξεργασία προτίθεται νὰ ὁρίσῃ τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων. Αἱ συλλογαὶ δὲν σύγκεινται, ὡς αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι, ἐκ γενικῶν κανόνων, οὓς ὁ δικαστὴς ἢ ὁ δικηγόρος ἐφαρμόζει εἰς τὰ τῇ κρίσει αὐτοῦ ὑποβαλλόμενα θέματα, ὅταν τὰ γεγονότα, ἐξ ὧν ταῦτα σύγκεινται, ὑπάγονται εἰς τὸν ἐν τῷ νόμῳ κανόνα. Τὰς συλλογὰς ἐκείνας πληροῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰδικαὶ ἀποφάνσεις, γνωμοδοτήσεις καὶ διατάξεις ἀφορῶσαι εἰς συγκεκριμένα θέματα, ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ πλειόνων ἐξ αὐτῶν ἀνάγκη νὰ συναγάγῃ τις τὸν γενικὸν κανόνα καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸν εἰς τὸ προκείμενον θέμα. Οὕτω λ. χ. ποῦ εὑρίσκεται ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ νόμῳ ὁρισμὸς τῶν βαθμῶν τοῦ πταίσματος, μηδεμίαν παρέχων ὡς ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ νόμου ἀμφιβολίαν περὶ τῆς φύσεως αὐτοῦ; Ποῦ ὁ ὁρισμὸς τῆς ὑπερημερίας (mora); Πόσαι δὲν ὑπῆρξαν αἱ περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῆς ἀμφισβητήσεις μεταξὺ τῶν νομοδιδασκάλων, πόσοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐκήρυξαν, ἀκολουθοῦντες τὸν ῥωμαῖον νομοδιδάσκαλον Μαρκιανὸν, ὅτι ὁ ὁρισμὸς αὐτῆς εἶναι *ἀδύνατος*; π. χ. ὁ Φερρέτος, ὁ Δονέλλος, ὁ Ἀρυμαῖος; Ἐν τούτοις ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ὡρίσθη ἡ κυρίως ὑπερημερία, καὶ διὰ τῶν ἀγώνων τοῦ

Μαδέϊ, τοῦ Οὐόλφ, τοῦ Οὐαγγερὼ καὶ ἄλλων, ἀπεδείχθη, ὅτι οὐσιῶδες αὐτῆς στοιχεῖον εἶναι τὸ πταῖσμα, ἐνῷ ἄλλοι, λ. χ. ὁ Σχοέμαν, ὁ Μακελδέϋ, ὁ Γλὺκ, ἰσχυρίζονται, ὅτι τὸ πταῖσμα δὲν εἶναι ἀναγκαῖον αὐτῆς στοιχεῖον· ὁ πρακτικὸς δικαστὴς τί θέλει πράξει; θέλει συνδυάσει τὰς πολλαχοῦ τῶν ῥωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν συλλογῶν ἐσπαρμένας ἀποφάνσεις περὶ ὑπερημερίας πρὸς πάσας τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματείας, ὅπως καταρτίσῃ ἐκ τῆς μακρᾶς ταύτης μελέτης ἰδίαν κρίσιν, ἢ, περιοριζόμενος εἰς τὰ κείμενα τῶν νόμων, θέλει ἰδεῖ τίς ἡ κοινοτέρα δόξα, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐκηρύχθησαν οἱ πλεῖστοι καὶ δοκιμώτεροι ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι νομοδιδάσκαλοι, ἅμα δὲ καὶ οἱ δικαστικοὶ σύλλογοι τῶν ἐθνῶν, παρ' οἷς ἴσχυεν ἄλλοτε, ἢ καὶ νῦν ἔτι ἰσχύει, ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος; Βεβαίως τὸ τελευταῖον τοῦτο. Ἐνταῦθα τίς παρήγαγε καὶ κατέστησεν ἐπικρατεστέραν τὴν ἀλήθειαν ταύτην; ἡ ἐπιστήμη. Προκειμένου λόγου περὶ τῶν βαθμῶν τοῦ πταίσματος μέχρι τῆς δευτέρας δεκάδος τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος, ἡ κοινῶς ἐπικρατοῦσα ἔν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ ἐν τῇ πράξει ἀρχὴ, ὡς στηριζομένη δῆθεν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν νόμον, ἦτον ἡ ἑξῆς: ὑπάρχουσι τρεῖς βαθμοὶ τοῦ πταίσματος.

Α') Ἡ παράλειψις τῆς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις κοινῆς προσοχῆς καὶ προνοίας, τοῦτο ἐστὶν ἡ μείζων ῥαθυμία, τὸ μέγα πταῖσμα, « τὸ μὴ νοεῖν, ὃ πάντες νοοῦσι » λ. χ. τοῦ ἐξερχομένου ἐκ τοῦ ἐν ξενοδοχείῳ δωματίου αὐτοῦ καὶ καταλείποντος ἀνοικτὴν τὴν θύραν καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης χρήματα.

Β') Ἡ παράλειψις τῆς προσοχῆς καὶ τῆς προνοίας, ἣν καταβάλλουσι συνήθως οἱ προσεκτικοὶ καὶ ἐπιμελεῖς τῶν ἀνθρώπων, « τὸ μὴ προγνῶναι ὅ,περ ἐπιμελὴς ἠδύνατο προγνῶναι » τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ μικρὸν πταῖσμα· λ. χ. τοῦ ἐν ἰδίᾳ οἰκίᾳ μετὰ τῆς οἰκογενείας του κατοικοῦντος, ἐξερχομένου δὲ καὶ μὴ κλείοντος τὴν θύραν τοῦ δωματίου αὐτοῦ, ἔνθα ἄφησεν ἀνοικτὰ τὰ περιέχοντα τὰ χρήματά του ἁρμάρια.

Γ') Ἡ τῆς προσοχῆς παράλειψις, εἰς ἣν δὲν ὑποπίπτουσιν οἱ ἐπιμελέστατοι καὶ προσεκτικώτατοι τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐλάχιστον πταῖσμα, culpa levissima, λ. χ. τοῦ κλείοντος τὴν θύραν τοῦ δωματίου αὐτοῦ, ἔνθα ὑπάρχουσι χρήματα εἰς κεκλεισμένα ἁρμάρια ἀλλὰ μὴ κλειδόνοντος αὐτὴν πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν.

Ἐπὶ τῶν ἐνοχικῶν σχέσεων ἦτο σπουδαία ἡ τριχοτομία αὕτη, διότι οἱ πρεσβεύοντες αὐτὴν ἐδόξαζον, ὅτι ἐπὶ τῶν συμβάσεων, καθ' ἃς ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὠφελοῦνται, λ.χ. ἐπὶ τῆς ἀγοραπωλησίας, ἐνέχεται ἑκάτερος πρὸς τὸν ἕτερον, οὐχὶ διὰ πᾶν πταῖσμα, ἀλλὰ μόνον διὰ τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν· ἐπὶ δὲ τῶν συμβάσεων, ἐν αἷς ὁ ἕτερος μόνον τῶν συμβαλλομένων ὠφελεῖται, οὗτος ἐνέχεται καὶ δι' ἐλάχιστον πταῖσμα. Ὁ Δονέλλος εἶχεν ἀντικρούσει τὴν τριχοτομίαν ταύτην, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσεν ἡ γνώμη αὐτοῦ· ἀφοῦ ὅμως ὁ Ἄσσε ἐν ἔτει 1815, ἐν τῇ περιωνύμῳ αὐτοῦ συγγραφῇ περὶ πταίσματος, διὰ νέων λόγων ἀνέπτυξε καὶ ἐστήριξε τὴν γνώμην τοῦ Δονέλλου, καθαρίσας αὐτὴν ἀπό τινας πλάνας, πάντες ἀπεδέχθησαν τὴν γνώμην ταύτην· νῦν δὲ οὐδεὶς τῶν δοκίμων νομοδιδασκάλων ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Δονέλλου καὶ τοῦ Ἄσσε, ἣν ἠσπάσθη καὶ ἡ νομολογία. Κατὰ δὲ τὴν νῦν κοινῶς ἀνεγνωρισμένην ταύτην δόξαν, ἐπὶ τῆς ἀγοραπωλησίας ἐνέχονται οἱ συμβαλλόμενοι διὰ πᾶσαν ῥαθυμίαν· τίς δὲ ἀπεκάλυψε τὴν ἀλήθειαν ταύτην; ἡ ἐπιστήμη. Ταῦτα περὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Ἓν μόνον παράδειγμα μεταξὺ πολλῶν ἀναφέρομεν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ νόμου, περὶ τῆς ἀνωτέρω ἐπιδράσεως τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν διαμόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου· ὁ γαλλικὸς νόμος περιέχει διατάξεις περὶ τῶν ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνηλίκου ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνηλίκου, ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ ἐπιτρόπου, ἐπιχειρουμένων ἐνοχικῶν πράξεων.

Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοιούτων πράξεων, ἤτοι περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἄρθρου 1305 τοῦ γαλλικοῦ ἀστυκοῦ νόμου, πολλαὶ παρήχθησαν δόξαι· αἱ πράξεις αὗται ἐνεργούμεναι ὑπὸ *μόνου* τοῦ ἀνηλίκου, εἰσὶν ἆρά γε ἄκυροι δι' ἔλλειψιν συναινέσεως; ἢ εἶναι μὲν ἔγκυροι, ἀλλὰ ἀκυρώσιμοι, ἐὰν ἐβλάφθη ὁ ἐπιτροπευόμενος; ἐνεργούμεναι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσβλητοι, ὡσὰν εἰ ἐνηργήθησαν ὑπὸ ἐνηλίκου, ἢ ἀκυρώσιμοι ἐὰν βλαφθῇ ὁ ἐπιτροπευόμενος; τέλος αἱ πράξεις, πρὸς ἐπιχείρησιν τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖται ἡ τήρησις ὡρισμένης διατυπώσεως (π. χ. πώλησις ἀκινήτων), ἐπιχειρούμεναι ὑπὸ μόνου τοῦ ἀνηλίκου, ἄνευ τῆς τηρήσεως τῶν διατυπώσεων ἐκείνων, εἰσὶν ἆρά γε ἄκυροι, ἢ δύνανται νὰ προσβληθῶσι παρ' αὐτοῦ μόνον ἐπὶ ζημίᾳ ἐπελθούσῃ αὐτῷ; *Τέσσαρες* περὶ τούτου ὑπάρ-

χουσι γνῶμαι· ἡ ἐπικρατεστέρα ἐξ αὐτῶν φαίνεται ἡ καθ' ἣν ὁ ἀνήλικος δύναται νὰ ἀποκατασταθῇ εἰς ἀκέραιον κατὰ μόνων τῶν πράξεων, τὰς ὁποίας ἐνήργησε μόνος, εἶναι δὲ ἄκυροι αἱ πράξεις καθ' ἃς δὲν ἐτηρήθησαν αἱ ὑπὸ τοῦ νόμου διαγεγραμμέναι διατυπώσεις. Ταῦτα περὶ τῆς θεωρητικῆς ἐξεργασίας τοῦ νόμου.

86. Ἀλλὰ ἡ πρακτικὴ μήπως ἔχει ἐλάσσονα ἐπιρροὴν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου; Ὅταν δικαστήριόν τι ἀποφαίνεται, ὅτι διάταξίς τις κατηργήθη δι' ἀχρησίας, ἢ ἰσχύει καθ' ὡρισμένην τοῦ νόμου ἑρμηνείαν, ἢ δυνάμει ἐθίμου, τὴν δὲ ἀπόφασιν ταύτην παρακολουθήσωσιν ἕτεραι, ἀποφαινόμεναι τὸ αὐτό, προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀποβαίνει ἀπροσμάχητος καὶ ἐπομένως ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου· λ. χ. ἀπὸ τοῦ ἔτους 1835 καὶ πρότερον ἔτι κοινὴ ἐπικρατεῖ δόξα, ὅτι ὁ νόμιμος καὶ ὁ τῆς ὑπερθέσεως τόκος εἶναι 12 τοῖς 0/0 κατ' ἔτος· οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν δόξαν ταύτην· τίνι τρόπῳ παρήχθη αὕτη; ποῖον εἶναι τὸ ὄργανον δι' οὗ ἐδηλώθη ἡ σπουδαία αὕτη ἀρχή; Αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἡ πρακτικὴ ἐξεργασία τοῦ δικαίου.

Ἐπὶ τέλους ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν τινὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναφυείσας πλάνας, πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν.

Κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἀπεδόθη εἰς τὴν κοινὴν τῶν νομοδιδασκάλων δόξαν (communis opinio doctorum) ἀξίωμα μὴ συνιστάμενον ἁπλῶς εἰς τὴν λογικὴν αὐτῆς ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπιβεβλημένον ὡς τὸ τοῦ νόμου ἢ τοῦ ἐθίμου. Κατὰ τῆς δόξης ταύτης, ἥτις δεσμεύει τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, ἠγέρθησαν σπουδαῖαι ἀντιρρήσεις· αὗται δὲ εὐτυχῶς κατέπαυσαν τὴν κατάχρησιν ταύτην.

Τὴν προκειμένην ὅμως πλάνην διεδέχθη ἑτέρα, ἡ ἀποδίδουσα τὸ ἀνωτέρω ἐπιβεβλημένον ἀξίωμα εἰς τὴν νομολογίαν (usus fori). Οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτῆς ἰσχυρίζοντο (ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἔχει καὶ νῦν ἔτι τινὰς ὑπερασπιστάς), ὅτι ἐὰν δικαστήριόν τι ἀποφασίσῃ πολλάκις καθ' ὡρισμένην δόξαν, δὲν δύναται τοῦ λοιποῦ νὰ παραιτήσῃ αὐτήν· τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον ἀξίωμα τῆς νομολογίας.

Τὸ ἀληθὲς ἐν τῇ γνώμῃ ταύτῃ εἶναι, ὅτι ἡ νομολογία δύναται νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐθίμου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι σύνηθες, προσέτι, ὅτι ἐπὶ ὁρισμῶν καταρτισθέντων διὰ τῆς ἀναλογίας πρὸς πλήρωσιν χασμάτων ἢ ἄρσιν ἀντινομιῶν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ὁ

δικαστὴς δὲν πρέπει νὰ σαλεύηται ὑπὸ παντὸς ἀνέμου τῆς θεωρίας, καθιστῶν τὴν δικαιοσύνην εὐμετάβλητον χρῆμα.

Ἡ πλάνη τῆς περὶ τοιούτων ἀντικειμένων, ἢ περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ νόμου καταρτισθείσης νομολογίας, δέον νὰ ἦναι ἐντελῶς ἀποδεδειγμένη ὅπως ἀνατραπῇ πάλιν ὁ ὑπὸ τῶν συμφώνων ἀποφάσεων ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεγνωρισμένος κανὼν τοῦ δικαίου· ἐντὸς δὲ τοῦ ὁρίου τούτου ἡ μεταβολὴ δὲν θέλει χωρεῖ τοσοῦτον συνεχῶς, ὥστε ν' ἀποβαίνῃ ἀσταθὴς ἡ δικαιοσύνη.

Ἡ ἐπιμονὴ ὅμως εἰς τὴν πλάνην, μόνον διότι αὕτη ὑπάρχει ἀνέκαθεν καθιερωμένη, εἶναι ἀναξία πεφωτισμένων καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀγωνιζομένων δικαστῶν, ὡς καὶ παντὸς ἀπροκαταλήπτου φίλου τῆς ἀληθείας, εἶναι ἀνεπιτήδειον ὅπλον ἀσθενῶν μελῶν τῶν δικαστικῶν συλλόγων κατὰ τῶν ἐν τῇ προόδῳ ἀμιλλωμένων συναδέλφων, οἵτινες τότε ἴσως ὠθοῦσι τὴν ἀντιπολίτευσιν πέραν τοῦ ἀληθοῦς ὁρίου τῶν νεωτερισμῶν.

Πάντοτε ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ αἱ πρὸς τὰ ἔνθεν ὑπερβολαί, προκαλοῦσιν ὑπερβολὰς πρὸς τὰ ἐκεῖθεν, ἐὰν δ' ἐντεῦθεν παράγηται διηνεκὴς σύγκρουσις καὶ ἀβεβαιότης, μὴ αἰτιώμεθα τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ τὴν ἰδιοτροπίαν ἡμῶν.

Τινὲς προέβησαν τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὰς τῶν ἀνωτέρων δικαστηρίων ἀποφάσεις ὑποχρεωτικὴν ἰσχὺν διὰ τὰ κατώτερα δικαστήρια, ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη, πρὸς τὰ ἐκτεθέντα ἀτοπήματα ἔχει καὶ τοῦτο, ὅτι ἀντιβαίνουσα εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν, ἥτις προσήκει εἰς πᾶν δικαστήριον κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του, ματαιοῖ ἐν μέρει καὶ τὸ ἐκ τῶν πλειόνων βαθμῶν τῆς δικαιοδοσίας προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα.

87. Κατὰ τὸν ἡμέτερον δικαστικὸν ὀργανισμὸν τὸ Δικαστήριον τοῦ Ἀρείου Πάγου ἱδρύθη κυρίως πρὸς τήρησιν τῆς τοῦ νόμου ἑνότητος καὶ τῆς περὶ τὴν διαχείρησιν αὐτοῦ δικαστικῆς ὁμονοίας. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ δικαστηρίου τούτου δὲν εἶναι μὲν ὑποχρεωτικαὶ διὰ τὰ κατώτερα δικαστήρια, ἀλλ' ἡ ἐμβριθὴς λύσις τῶν ὑποβαλλομένων αὐτῷ ζητημάτων, ἡ μαρτυροῦσα τὴν πεφωτισμένην αὐτοῦ προσπάθειαν τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὴν ὀρθὴν τοῦ νόμου ἔννοιαν τὸ προσῆκον αὐτῇ κράτος, καθίστησι τὸ ἀνώτατον τοῦτο δικαστήριον πολύτιμον ὁδηγὸν τῶν κατωτέρων δικαστῶν. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ὁ

Ἄρειος Πάγος, οὐδέποτε διστάζων, ἢ ὀκνῶν ν' ἀσπασθῇ τὰ δι' ἐπανειλημμένων συζητήσεων ὀρθὰ ἀποδειχθέντα πορίσματα τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἂν ταῦτα προσκρούωσι πρὸς τὰ ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ διὰ πολλῶν ἀποφάσεών του παραδεδεγμένα δόγματα, ἀποβαίνει τὸ σπουδαιότερον ὄργανον τῆς διαπλάσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ δικαίου κατὰ τὰς νέας ἀνάγκας, ἃς παράγει ἡ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς πνευματικῆς προόδου καὶ τῆς παραγωγικῆς ἐνεργείας ἐπίδοσις τοῦ ἔθνους.

ΚΕΦΑΛ. ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΣΧΕΣΙΣ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ.

Περίληψις.

88. Τὸ θετικὸν δίκαιον εἶναι μεταβλητὸν, οὐδὲ ἰσχύει ἡ διάταξις νόμου ὁρίζουσα τὸ διηνεκὲς αὐτοῦ κράτος.

89. Πᾶσα ἀνατροπὴ τοῦ ἐν ἰσχύϊ δικαίου παράγει νέον δίκαιον. Πότε ἀνατρέπεται ἀφ' ἑαυτοῦ ὁρισμὸς τοῦ δικαίου, ἄνευ νέας διατάξεως ἀναιρούσης αὐτόν;

90. Διάταξίς τις ἀνατρέπει ἑτέραν μόνον ὅταν, ἢ ῥητῶς ὁρίζῃ τοῦτο, ἢ ἡ σύγχρονος αὐτῶν ἰσχὺς ἦναι ἀδύνατος καὶ ἡ μία ἦναι νεωτέρα τῆς ἄλλης.

91. Ἡ σύγκρουσις τῶν διαφόρων τοῦ νόμου ὁρισμῶν πρὸς ἀλλήλους δὲν ὑποτίθεται. Ἀπαντωμένης τοιαύτης συγκρούσεως, πρὸ πάντων δέον νὰ ἐπιχειρηθῇ ὁ συμβιβασμὸς τῶν ὁρισμῶν. Παραδείγματα.

92. Συγκρούσεις τῶν ἐν ταῖς Ἰουστινιανείοις συλλογαῖς περιεχομένων χωρίων πρὸς ἄλληλα. Διακριτέον τὰς Νεαρὰς τῶν λοιπῶν τριῶν νομοθετημάτων. Κανὼν ἐπὶ συγκρούσεως τῶν Νεαρῶν πρὸς τὰ λοιπὰ νομοθετήματα. Παρατηρήσεις, πρὸς ἀνεύρεσιν κανόνων, καθ' οὓς αἴρομεν τὴν σύγκρουσιν τῶν χωρίων τῶν νομοθετημάτων τούτων πρὸς ἄλληλα. Κύριον νομοθετικὸν ἔργον

θεωρεῖ ὁ Ἰουστινιανὸς τὸν Πανδέκτην, τὰ λοιπὰ δύο εἶναι παραρτήματα. οὔτε αἱ Εἰσηγήσεις, οὔτε ὁ Κώδιξ ἐξεδόθησαν ὅπως μεταῤῥυθμίσωσι τὸ ἐν τῷ Πανδέκτῃ περιληφθὲν δίκαιον.

93. Συστηματικὸς συμβιβασμὸς τῶν συγκρουομένων χωρίων. Τί ἐστὶ; Πῶς δικαιολογεῖται; Παραδείγματα.

94. Ἱστορικὸς συμβιβασμὸς τῶν συγκρουομένων χωρίων. Τί ἐστὶ; Πῶς δικαιολογεῖται; Παραδείγματα.

95. Πότε συγχωρεῖται καὶ ἀπαιτεῖται ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμός;

96. Θέματα, καθ' ἃ δὲν συγχωρεῖται ὁ συμβιβασμὸς οὗτος.

97. Ἐὰν οὐδέτερος τῶν συμβιβασμῶν τούτων ᾖναι ἐφικτὸς, προτιμητέον τὸ χωρίον, ὅπερ μᾶλλον συνᾴδει πρὸς τὰς λοιπὰς ἀναμφιβόλους ἀρχὰς τῆς Ἰουστινιανείου νομοθεσίας. Διατί;

88. Τὸ Θετικὸν δίκαιον ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς, οὐ μόνον διότι ὡς ἀνθρώπινον ἔργον ὑπόκειται εἰς ἐλλείψεις, ἃς καταδεικνύει ἡ προαγομένη θεωρία καὶ ἡ πεῖρα, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ ὑπ' αὐτοῦ ῥυθμιζόμεναι βιωτικαὶ σχέσεις, ἀδιαλείπτως ἀναπτυσσόμεναι καὶ διαμορφούμεναι, παράγουσι νέας ἀνάγκας, ἢ τροποποιοῦσι τὰς ὑπαρχούσας καὶ ἐπομένως δέον νὰ συμπληρῶνται, ἢ νὰ τροποποιῶνται κατ' αὐτὰς καὶ οἱ κανόνες τοῦ δικαίου, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ αὐτῶν.

Ἡ λεγομένη clausula derogatoria, καθ' ἣν ὁ νόμος θέλει ἰσχύει διηνεκῶς, δὲν ἀσφαλίζει αὐτὸν κατὰ τῆς ἐνδεχομένης καταργήσεως, διότι ἡ τοιαύτη διάταξις, καθὸ σκοποῦσα τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἐν τῷ ἔθνει ὑπαρχούσης καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀδιασπάστου παραγωγικῆς τοῦ δικαίου δυνάμεως, ἀντιβαίνει εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ δικαίου, καὶ δὲν δύναται νὰ διακωλύσῃ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως ἐκείνης.

89. Παραγωγὴ καὶ ἀνατροπὴ δὲν δύνανται, ἀκριβῶς εἰπεῖν, νὰ χωρισθῶσι.

Πᾶσα ἀνατροπὴ συνεπάγεται τὴν γένεσιν νέου δικαίου, διότι νέον δίκαιον εἶναι καὶ ὁ ὁρισμὸς, ὅτι θέλει ἀργεῖ τοῦ λοιποῦ τὸ πρότερον ἰσχύον δίκαιον. Ἐντεῦθεν συνάγομεν

1) Ὅτι μόναι αἱ πηγαὶ τοῦ δικαίου ἔχουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνατρέπειν τὸ δίκαιον, διαφέρει δὲ αὐτῆς ἡ ἐξουσία τοῦ μὴ ἐφαρμόζειν ὁρισμὸν τοῦ κανονιστικοῦ δικαίου (jus dispositivum), τουτέστιν ὁρισμὸν οὗτινος ἡ ἐφαρμογὴ ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἰδιωτικῆς βουλήσεως.

Ὁρισμὸς δὲ τοῦ δικαίου δύναται ν' ἀνατραπῇ καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν ἐκλείψωσι οἱ ῥητῶς ἢ σιωπηρῶς τεταγμένοι ὅροι τῆς ἐφαρμογῆς του, ἐὰν λ. χ. ἀναφέρεται εἰς ἕτερον ὁρισμὸν, οὐδεμίαν ἔχων ἄνευ αὐτοῦ ἔννοιαν, ἀναιρεθῇ δὲ ὁ ὁρισμὸς ἐκεῖνος· τοῦτο συνέβη ἐπὶ τῶν ὁρισμῶν τῶν ποινῶν τῶν παραλόγων διαζεύξεων, οἵτινες, συνεχόμενοι μετὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς *ἐξωδίκου* διαζεύξεως, ἀπώλεσαν πᾶν κῦρος, ἅμα καταργηθέντος τοῦ θεσμοῦ τούτου, ἢ ἐπὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς λόγῳ μεταμελείας λύσεως τῶν ἀνωνύμων συναλλαγμάτων ὅστις, συνεχόμενος μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ συστήματος περὶ τοῦ ἀτελοῦς κύρους τοιούτων συμβάσεων, ἤργησεν, ἅμα ἀνατραπέντος τοῦ συστήματος ἐκείνου. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, παύει ἡ ἰσχὺς τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ δικαίου ἄνευ νέας δηλώσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ ἂν ὁ ὁρισμὸς ἐκεῖνος ἐξεδόθη ὅπως ἰσχύσῃ ἐπὶ ὡρισμένον μόνον χρόνον, παρέλθῃ δὲ ὁ χρόνος οὗτος. Τοιοῦτος ἦν ὁ νόμος περὶ εὐθύνης τῶν δήμων ἕνεκα τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτῶν πραττομένων ληστειῶν, οὗτινος ἡ ἰσχὺς εἶχεν ὁρισθῇ μέχρι τῆς 1 Ἰανουαρίου 1841.

2) Ὅτι ὁ ὁρισμὸς, ὁ ἕτερον ἀνατρέπων ὁρισμὸν, ἀνάγκη νὰ ἦναι τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως πρὸς τὴν τοῦ ἀνατρεπομένου.

Διὰ τοῦτο τὸ μὲν ἐπιτόπιον (ἔν τινι τμήματι τῆς χώρας ἰσχύον) δίκαιον, δύναται ν' ἀνατραπῇ ὑπὸ τοῦ γενικῶς ἰσχύοντος δικαίου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ ἀνάπαλιν, τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐπιτοπίου δικαίου.

90. Ὁ ὁρισμὸς δέον νὰ προτίθηται τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἑτέρου· τοῦτο εἶναι ἀναμφίβολον, ὅταν ὁ ὁρισμὸς ἐκεῖνος περιέχῃ ῥητὴν περὶ τούτου διάταξιν, ἢ, ἡ συνύπαρξις τῶν δύο, ἦναι ἀπολύτως ἀδύνατος. Ἐνίοτε ὅμως τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀμφίβολον, τότε δὲ ἀποφασίζεται ὑπὸ τῆς ἑρμηνείας. Δύναται δὲ νὰ ὑπάρχῃ ἡ πρόθεσις τοῦ ν' ἀνατραπῇ μόνον ὁ κανὼν, οὐχὶ δὲ καὶ αἱ ἐξαιρέσεις τοῦ προϋπάρχοντος δικαίου, λ. χ. ἐπὶ τῆς ῥυθμίσεως τοῦ συνήθους ὅρου τῶν τόκων. Δῆλον δὲ, ὅτι ὁ ὁρισμὸς, ὁ ἀνατρέπων ἕτερον, πρέπει νὰ ἦναι μεταγενέστερος (1).

Ταῦτα καθιεροῖ καὶ ὁ νεώτερος ἡμῶν νόμος (2), παραδεχόμενος τὴν δι' ἑτέρου νόμου οὐ μόνον ῥητὴν, ἀλλὰ καὶ σιωπηρὰν κατάργησιν τοῦ προγενεστέρου νόμου.

(1) Κ. (1. 4) 4. Βασιλ. (2. 6) 5, Ἀρμ. (1. 1) 26.

(2) Ἄρθρ. 2 τοῦ ἀστικοῦ νόμου.

91. Ἡ σύγκρουσις, ἡ ἀντίφασις τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ νόμων, δὲν ὑποτίθεται· ἀνάγκη ν' ἀποδεικνύεται ἐναργῶς, ὅπως ἀποδεχθῶμεν αὐτήν· ὅθεν προκειμένων νόμων, κατὰ τὸ φαινόμενον συγκρουομένων, ὀφείλει ὁ ἑρμηνεὺς νὰ προσπαθήσῃ νὰ συμβιβάσῃ αὐτοὺς, λ. χ. Ὑπάρχει ἐν τῷ ρωμ. νόμῳ κανὼν, ὅτι ὁ ὀφειλέτης χρηματικοῦ ποσοῦ ἀπὸ τῆς ὑπερθέσεως πληρόνει τόκους (22. 1) 32 § 2. Μαρκιανὸς Β. (ΙΓ. 2) 36. 37. Πάμπολλαι δὲ ἐφαρμογαὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου τούτου κανόνος ἀπαντῶνται ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ρωμαϊκῶν καὶ τῶν βυζαντινῶν νόμων. Ἀλλαχοῦ δὲ ὁρίζει ὁ αὐτὸς νόμος, τίνι τρόπῳ καθίσταται ὀόφειλέτης ὑπερήμερος. *Συνήθως* διὰ μηνύσεως τοῦ δανειστοῦ, εἴτε δικαστικῆς, εἴτε ἐξωδίκου (22. 1) 32 πρ. Β. (ΚΓ. 3) 32. ἐκτάκτως δὲ, καὶ ἄνευ μηνύσεως.

Παρὰ τοῖς ὁρισμοῖς τῶν νόμων τούτων ἔχομεν τὸ ἄρθρον 156 2) τῆς πολ. δικ. καθ' ὃ, ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς, ἄρχονται οἱ τῆς ὑπερημερίας τόκοι. Αἱ δύο αὗται διατάξεις *φαίνονται* συγκρουόμεναι. Κατὰ τὸν ρωμ. καὶ βυζαντ. νόμον, οἱ τόκοι ἄρχονται ἀπὸ τῆς ὑπερημερίας, ἀφ' ἧς ὁ ὀφειλέτης ἐκ πταίσματος ἀναβάλλει τὴν καταβολὴν τοῦ χρέους. Κατὰ δὲ τὴν πολ. δικονομ., ἀπὸ τῆς ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου διὰ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς, γενομένης μηνύσεως τοῦ δανειστοῦ. Καταργεῖ ἆρά γε ἡ διάταξις αὕτη τοὺς προεκτεθέντας ὁρισμούς: ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον· τὴν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 156. 2). Προτίθεται ἆρά γε νὰ ὁρίσῃ τὰ θέματα καθ' ἃ ὑπάρχει *ἐν γένει* ὑπερημερία, ἢ νὰ ῥυθμίσῃ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς; Προδήλως τὸ δεύτερον, διότι ὁμιλοῦσα περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς, λέγει, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως, καθίσταται ὑπερήμερος ὁ ὀφειλέτης, καὶ οὐδὲν πλέον. Ὁ νόμος δὲν προτίθεται νὰ ὁρίσῃ ἐν γένει τοὺς λόγους τῆς ὑπερθέσεως, διότι ὁμιλεῖ περὶ μόνης τῆς ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Ὅθεν, διὰ τῆς διατάξεως ταύτης, οὐδεμία καινοτομία εἰσάγεται εἰς τὸ δίκαιον, ἀλλ' ἀναφέρεται ἓν ἐκ τῶν θεμάτων, καθ' ἃ ὁ ὀφειλέτης καθίσταται ὑπερήμερος, ἓν ἐκ τῶν πολλῶν τῆς μηνύσεως θεμάτων, καὶ τοῦτο διότι αὐτοῦ μόνον, τουτέστι τῆς *ἐπιδόσεως τῆς ἀγωγῆς*, τὰ ἀποτελέσματα προτίθεται νὰ ῥυθμίσῃ. Ἀμφότεραι λοιπὸν αἱ διατάξεις συμβιβάζονται· αἱ μὲν τοῦ ρωμ. νόμου πραγματεύονται ἐν γένει περὶ ὑπερθέσεως καὶ τῶν λόγων

αὐτῆς, ἡ δὲ τῆς πολιτ. δικονομ. περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν πολλῶν θεμάτων, καθ' ἃ χωρεῖ αὕτη. Ἕτερα παραδείγματα θέλομεν ἀναφέρει μετ' ὀλίγον, ἀναπτύσσοντες τὸν τρόπον τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν διαφόρων φαινομένων ἀντιφάσεων τῶν ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιεχομένων ὁρισμῶν.

92. Ἐπὶ ἀντιφάσεων τῶν ἐν ταῖς εἰρημέναις συλλογαῖς διατάξεων, διακριτέον τὰς Νεαρὰς τῶν τε εἰσηγήσεων καὶ τῶν δύο ἰουστινιανείων νομοθετικῶν συλλογῶν. Αἱ Νεαραὶ προὐτίθεντο, ὡς κατ' ἰδίαν νόμοι, τὴν μεταῤῥύθμισιν τοῦ δικαίου, οὐδὲ ἥνωσεν αὐτὰς ὁ νομοθέτης εἰς συλλογήν, διὸ ἐπὶ ἀντιφάσεως ἀνάγκη ἡ νεωτέρα νὰ προτιμᾶται οὐ μόνον τῶν λοιπῶν τριῶν νομοθετικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων Νεαρῶν.

Περὶ δὲ τῶν τριῶν νομοθετικῶν βιβλίων, ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ θέσωμεν ἀρχήν τινα ὁδηγοῦσαν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῶν κανόνων, καθ' οὓς θέλομεν διαλύει τὰς ἐν αὐτοῖς φαινομένας ἀντιφάσεις. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἤθελε προδήλως νὰ θεωρῶνται αἱ συλλογαί του αὗται ὡς συνεχὲς σύνολον, ὡς *εἷς νόμος*, καθ' ὃν θέλουσι ῥυθμίζοντα. αἱ ἔννομοι τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ σχέσεις.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνέλεξεν ἐκ τῆς ὑπαρχούσης νομοθετικῆς ὕλης τὰ κατ' αὐτὸν εὐχρηστότερα μέρη καὶ συνηρμολόγησεν αὐτὰ εἰς σύνολον, διατηρήσας τὰ ἱστορικὰ αὐτῶν στοιχεῖα. Ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ νομοθεσίᾳ, ὁ Πανδέκτης ἦτο τὸ κύριον ἔργον, ὁ μόνος καθ' ἑαυτὸν εὐκρινὴς, ἅμα δὲ καὶ ὁπωσοῦν ἐπαρκὴς εἰς τὴν ἐφαρμογήν, νόμος. Τὰ δύο ἕτερα ἔργα προσαρτῶνται εἰς αὐτὸν, τὸ μὲν ὡς ἐπιτομὴ, τὸ δὲ ὡς συμπλήρωμα. Ἕνεκα τούτου ὅμως οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος νὰ προτιμᾶται αὐτῶν ὁ Πανδέκτης. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἡ ἰδιότης τῶν Εἰσηγήσεων ὡς διδακτικοῦ βιβλίου, διὰ τὴν ἐν ταῖς σχολαῖς τοῦ δικαίου διδασκαλίαν· ὡς μέρος τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας εἶναι διάταξις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὔτε ἀνωτέρα κατὰ τὴν ἰσχὺν, οὔτε ὑποδεεστέρα τῶν λοιπῶν. Ἐν περιπτώσει συγκρούσεως αὐτῶν πρὸς τὰ λοιπὰ νομοθετήματα, θέλομεν ἀναφέρει τινὰς λόγους, ὁδηγοῦντας ἡμᾶς εἰς τὴν ἄρσιν αὐτῆς.

Ὁ Κώδιξ ἐπίσης δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἴδιος νόμος, ἐκδοθεὶς μετὰ τὸν Πανδέκτην καὶ τὰς Εἰσηγήσεις σκοπῶν τὴν κατάργησιν τῶν ἐναντίων διατάξεων τῶν νόμων ἐκείνων. Τοῦτο δὲ διὰ τὸν ἀ-

πλοῦν λόγον, ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς δὲν παραδέχεται, ὅτι ὑπάρχουσιν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων συλλογῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πείθεται, ὅτι ἐντελὴς εἶναι ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονία. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, αἱ ἐν τῷ Κώδικι διατάξεις εἶχον δημοσιευθῆ πρὸ τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων (ἐν ἔτει 529), ἔπειτα ἐξεδόθησαν τὰ δύο ταῦτα νομοθετήματα (ἔτει 533)· ἐὰν πᾶσα νεωτέρα ἔκδοσις νομικῶν ὁρισμῶν σκοπὸν εἶχε τὴν ἀναίρεσιν τῶν ἐν τῇ προηγηθείσῃ ἐναντίων διατάξεων, ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι τὰ δύο ταῦτα νομοθετήματα προέθεντο νὰ καταργήσωσι τὰς εἰς αὐτὰ ἀντικειμένας διατάξεις τοῦ Κώδικος· ἀλλ' ἐν ἔτει 534 ἐξεδόθη ὁ νέος Κώδιξ, ὅστις πάλιν πρέπει νὰ εἶχε τὸν σκοπὸν νὰ καταργήσῃ τὰς εἰς αὐτὸν ἀντικειμένας διατάξεις τῶν δύο ἐκείνων νομοθετημάτων. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν διαστήματι τεσσάρων ἐτῶν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐσκόπει νὰ μεταβάλῃ τοσοῦτον ἀπερισκέπτως τὸ δίκαιον, καταργῶν διὰ τοῦ πρώτου Κώδικος ὁρισμοὺς, οὓς ἀνεκάλει εἰς ἰσχὺν διὰ τοῦ Πανδέκτου καὶ τῶν Εἰσηγήσεων, καὶ τοὺς ὁποίους πάλιν μετά τινας μῆνας κατήργει διὰ τοῦ νέου Κώδικος; Τὸ πολὺ ἠδυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς τροποποιούσας τὸν Πανδέκτην καὶ τὰς Εἰσηγήσεις, μόνας τὰς ἐν τῷ Κώδικι κατεχωρισμένας διατάξεις, τὰς ἐκδοθείσας μεταξὺ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Πανδέκτου (533 ἐξεδοθ. τὴν 30 Δεκεμβρ.) καὶ τῆς νέας τοῦ Κώδικος ἐκδόσεως (τὴν 17 Δεκεμβρ. 534), ἀλλὰ ἐξ μόναι ἐξ αὐτῶν ὁρῶσι τὸ ἀστυκὸν δίκαιον, ἡ δὲ προτίμησις αὐτῶν εἶναι ἀναμφισβήτητος, δι' ἄλλον ὅμως, ἀμέσως ἐκτεθησόμενον, λόγον, οὐχὶ δὲ διότι ὁ νέος Κώδιξ, καθὸ δημοσιευθεὶς μετὰ τὰς λοιπὰς συλλογὰς, προὐτίθετο νὰ καταργήσῃ τὰς εἰς αὐτὸν ἀντιβαινούσας διατάξεις ἐκείνων.

93. Ἐκ τῶν παρατηρήσεων τούτων συνάγομεν τὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι ἀπαντῶντες ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων νομοθετημάτων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν αὐτὴν φαινομένην μόνον, οὐχὶ δὲ ἀληθῆ, καὶ νὰ ἄρωμεν αὐτὴν, ἑρμηνεύοντες τὴν ἑτέραν ὡς συμπληροῦσαν, ἢ περιορίζουσαν τὴν ἄλλην

α) διότι αἱ τρεῖς συλλογαὶ θεωροῦνται ὡς ἓν ἔργον, οὗτινος φυσικὴ κατάστασις ὑποτίθεται ἡ ἑνότης τῆς ἐννοίας.

β) διότι αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς, βεβαιοῖ ὅτι ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν συλλογῶν τούτων δὲν ὑπάρχουσιν, ἐὰν δὲ φανῶσί που τοιαῦται,

παρατηροῦντες αὐτὰς ἀκριβῶς (subtili animo) καὶ ἐπιμελῶς, θέλομεν εὕρει τὸν τρόπον τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν κατ' ἐπιφάνειαν ἀντιφασκόντων χωρίων καὶ τὴν ἄρσιν τῆς ἀντιφάσεως Κ (1. 17) 2. § 15. 3. § 15. Ὁ συνήθης τῶν τοιούτων χωρίων συμβιβασμὸς, ὁ πρὸ μικροῦ μνημονευθεὶς, ὀνομάζεται συστηματικὸς καὶ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι καθ' ἑκάστην τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον συγκρουομένων διατάξεων ἀνάγκη νὰ εὕρωμεν ἰδίους ὅρους ἐφαρμογῆς, ἀφορίζοντες ἑκάστῃ ἴδιον χῶρον ἰσχύος. Ὁ συμβιβασμὸς οὗτος δύναται νὰ γίνῃ, ἢ διαχωριζομένων τῶν γεγονότων, ἅπερ ῥυθμίζουσιν αἱ διατάξεις αὗται, εἰς δύο ἴσα μέρη, ἐπὶ ἑκάστου τῶν ὁποίων ἰσχύει ἑκατέρα αὐτῶν, ἢ θεωρουμένης τῆς μὲν ὡς κανόνος, τῆς δὲ ὡς ἐξαιρέσεως. Δύναται δὲ νὰ γίνῃ ὁ συμβιβασμὸς καὶ θεωρουμένης τῆς μιᾶς διατάξεως ὡς συμπληρώματος τῆς ἑτέρας, προσδιορίζοντος, ἢ περιορίζοντος αὐτὴν ἀκριβέστερον (1). λ. χ. Ὑπάρχουσι χωρία παραδεχόμενα τὴν χρησικτησίαν, καὶ ὅταν δὲν ὑπάρχῃ μὲν *τίτλος*, ἀλλ' ὁ νομεὺς, ἐκ πλάνης, θεωρεῖ αὐτὸν ὑπάρχοντα, ὅπερ ἐστὶν ὅταν ὁ νομεὺς στηρίζηται εἰς νομιζόμενον τίτλον (titulus putativus) Π. 3. 4. § 2 Β. αὐτ. (κάτωθι σημ.), ἄλλα δὲ πάλιν ἀποκρούουσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὴν χρησικτησίαν Π. 27, Β. 25. 26 Ε. § 11 (κάτ. σημ.).

Ὁ συμβιβασμὸς τῶν χωρίων τούτων συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ χρησικτησία εἶναι δυνατὴ, ὅταν ἡ πλάνη, ἡ παραγαγοῦσα τὴν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ τίτλου πεποίθησιν τοῦ νομέως, ἦναι *συγγνωστὴ*, ἄλλως ἡ χρησικτησία εἶναι ἀδύνατος (Π. 11. Β. 10. Π. 4. Π. 5. § 1 Β. 5. αὐτ. (κάτ. σημ.).

Πολλὰ χωρία ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ μεταξὺ συζύγων συναφθεῖσα ἀγοραπωλησίας σύμβασις, εἶναι ἀπολύτως ἄκυρος, ἂν τὸ τίμημα τοῦ πωλουμένου πράγματος ὡρίσθη ἐκ προθέσεως ἀνώτερον, ἢ κατώτερον τῆς ἀληθοῦς ἀξίας τοῦ πράγματος (Π 38. Β. 36. 17 πρ. Β. 48. (κάτ. σημ.). Ἕτερα χωρία περιορίζουσι τὴν ἀκυρότητα ταύτην εἰς τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ἡ ἀγοραπωλησία συνήφθη ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καλυφθῇ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ μεταξὺ συζύγων δωρεά.

---

(1) Νεαρὰ 158 Π. (41. 10, 3. 4. § 2 Β. (Ν. 9) 3. 4. (41. 3) 27. Β. (Ν. 3) 25 καὶ 26 Εἰσ. (2. 6) §. 11. Π. (41. 4) 11. Β. (Ν. 4, 10 (41. 8) 4. (41. 10) 5 § 1 Β. (Ν. 9) 5 (18 1) 38 Β. (18. 1) 36 (16. 1.) 17. πρ Β (ΚΣΤ. 7) 48 (24. 1) 5. § 5 32. § 26. Β. (Α. 1) 5. 32.

Ἂν ὅμως ἡ ἀγοραπωλησία συνήφθη ἄνευ τοῦ πλαγίου τούτου σκοποῦ, ἰσχύει, μόνη δὲ ἡ ἐν τῷ προσδιορισμῷ τοῦ τιμήματος περιεχομένη χρηματικὴ δωρεὰ εἶναι ἄκυρος (1).

Κατὰ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον, τίθεται ὡς βάσις ἡ ἀρχὴ, ὅτι τὸ ἀόριστον τῆς ἐκφράσεως κανόνος δὲν κωλύει τὸν περιορισμὸν αὐτοῦ, ὁριζομένων ἀκριβέστερον τῶν προαπαιτουμένων εἰς τὴν ἐφαρμογήν του ἢ τῶν ἐξαιρέσεων αὐτοῦ, ἐκτὸς ὅταν τὸ χωρίον ῥητῶς ἀποκρούῃ τὸν περιορισμὸν τοῦτον.

94. Μὴ ὄντος ἐφικτοῦ τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου, ἀνάγκη νὰ θεωρῆται ἡ μὲν νεωτέρα διάταξις ὡς ἰσχύων νόμος, ἡ δὲ ἀρχαιοτέρα ὡς ἱστορικὸν στοιχεῖον συντελοῦν κυρίως εἰς τὴν πληρεστέραν κατάληψιν τοῦ ἐν ἰσχύϊ νόμου· οὗτος ἐστὶν ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς τῶν συγκρουομένων χωρίων (2)· ὁ συμβιβασμὸς ὅμως οὗτος δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ τοσοῦτον ἀνεπιτηδείως, ὥστε, κατὰ τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν τεμαχίων, νὰ προτιμᾷ τις πάντοτε τοῦ ἀρχαιοτέρου τὸ νεώτερον τεμάχιον τῆς συλλογῆς. Τὴν καθ' ἑαυτὴν ἁπλῆν καὶ εὔκολον ταύτην μέθοδον ἀποκρούει τὸ γενικὸν σχέδιον τῆς συντάξεως τῶν εἰρημένων συλλογῶν. Ῥητῶς ὅμως ἀποκρούει αὐτὴν καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς λέγων, περὶ τοῦ Πανδέκτου ἰδίως, ὅτι πᾶν τούτου χωρίον πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς παρ' αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα διάταξις Κ. (1. 17) 1 § 5 καὶ 6. 2 § 20 καὶ 10. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως δικαιολογεῖται πληρέστατα ὁ ἱστορικὸς οὗτος συμβιβασμός, ἅμα δυνηθῇ τις νὰ ἀνεύρῃ πιθανὸν τοὐλάχιστον, σκοπὸν τοῦ ἀρχαιοτέρου χωρίου· τότε τὸ νεώτερον προτιμᾶται αὐτοῦ, οὐχὶ ὡς ἀρχαιοτέρου, ἀλλ' ὡς μὴ προωρισμένου εἰς τὴν πρακτικὴν ῥύθμισιν τῶν εἰς τὰς προκειμένας συλλογὰς ὑπαγομένων ἐννόμων σχέσεων. Διττὸς δὲ δύναται νὰ ἦναι ὁ τοιοῦτος ἱστορικὸς σκοπός. *Πρῶτον*· ἡ ῥύθμισις τῶν ἐπὶ τῆς καταρτίσεως τῶν συλλογῶν ἐκκρεμῶν σχέσεων Ν. 89. Κεφ. 7.

---

(1) Π. 5 § 5 Β. 5. Εἰ μὲν, μὴ ἔχων πρόθεσιν ὁ ἀνὴρ πωλῆσαι, πέπρακε τῇ γυναικὶ, διὰ τὸ δωρεῖσθαι αὐτῇ, ἄκυρος ἡ πρᾶσις· εἰ δὲ πωλῆσαι βουλόμενος ὀλίγου πέπρακεν, εἰς ὃ γέγονεν ἡ γυνὴ πλουσιωτέρα ἀκυροῦται· τυχὸν δοῦλον δεκαπέντε νομισμάτων ἄξιον ἐπώλησε πέντε νομισμάτων καὶ νῦν ἄξιος ἐστὶ δέκα νομισμάτων τὰ πέντε δίδωσι, εἰς ἃ ἐστὶν εὐπορωτέρα.

(2) Π (17. 1) 34. Β. (12. 1) 34 (12. 1) 15. Β. (ΚΓ. 1) 1. 15 (46. 3) 17 Β. (ΚΣΓ. 5) 17 (12. 1) 19. § 1. Β. (ΚΓ. 1) 19 (46. 3) 38. § 1 Β. (ΚΣΓ. 5) 38.

Δεύτερον, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον, ἡ διασάφησις τοῦ νεωτέρου καὶ μόνου πρακτικοῦ κῦρος ἔχοντος χωρίου διὰ τῶν ἐν ταῖς συλλογαῖς περιληφθέντων ἐκ τοῦ ἀρχαιοτέρου δικαίου χωρίων. Ὑποτίθεται λοιπὸν, ὅτι τὰ ἀρχαιότερα χωρία ἐγένοντο δεκτὰ ἐν ταῖς συλλογαῖς ὅπως δημοσιευθῇ καὶ μέρος τῆς ἱστορίας τῶν θεσμῶν, ἀναγκαῖον πρὸς διευκρίνησιν τοῦ νεωτέρου χωρίου.

Τὸ ὀρθὸν τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐπικυροῦσι τὰ ἑξῆς.

1) Ἡ κατάρτισις τῶν ἐν λόγῳ συλλογῶν ἐξ ἱστορικῆς ὕλης, παραχθείσης κατὰ μικρὸν πρὸ ἑκατονταετηρίδων, καθ' ἣν ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ ἦναι καταφανὴς ἡ βαθμιαία ἀνάπτυξις τῶν νομικῶν κανόνων, ἐνῷ, ἐν πρωτοτύπως συντεταγμένῳ νόμῳ, αὕτη ἠδύνατο νὰ παραλειφθῇ.

2) Ἡ ἐπιμελὴς διατήρησις τῆς ἱστορικῆς καταγωγῆς ἑκάστου χωρίου, ἡ οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἐμφαίνουσα, ἢ νὰ διευκρινήσῃ τὸ ἰσχύον διὰ τοῦ ἀπηρχαιωμένου.

3) Ἡ παραδοχὴ παμπόλλων ὁρισμῶν μεταῤῥυθμιζόντων τὸ δίκαιον, οἵτινες ἤθελον εἶναι σχεδὸν ἀκατάληπτοι, ἂν δὲν συνεδυάζοντο πρὸς τὸ ἀρχαιότερον, ὅπερ προὐτίθεντο νὰ μεταβάλωσι.

4) Ὁ τρόπος τῆς συντάξεως τῶν Εἰσηγήσεων. Αὗται ἔπρεπε νὰ μὴ περιέχωσι κανένα ἀπηρχαιωμένον ὁρισμὸν (Προοιμ. Εἰσηγ. § 3,) νὰ ἐκθέτωσιν ὅμως τὴν ἱστορικὴν τῶν θεσμῶν ἀνάπτυξιν (Προοιμ. Εἰσηγ. §. 5)· ταύτην δὲ περιέχουσι τινὰ χωρία πληρεστάτην, λ. χ. οἱ § 4—7 τῶν Ε. (2. 23) περὶ τῶν σχέσεων τοῦ καθολικοῦ καταπιστευματοδόχου πρὸς τὸν κυρίως κληρονόμων. Οἱ ἐκλιπόντες θεσμοί, ὡς ἡ πανηγυρικὴ πώλησις καὶ ὁ αὐστηρὸς γάμος, δὲν προέκειτο νὰ περιληφθῶσιν ἐν ταῖς συλλογαῖς, ὡς κύριον αὐτῶν περιεχόμενον, δὲν ἔπρεπεν ὅμως ἐξ ἑτέρου νὰ ἐλλείπῃ ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσις τῶν διαδεξαμένων αὐτὰς θεσμῶν, διότι ἄνευ αὐτῆς ἤθελεν ἀποβῆ δυσκατάληπτος καὶ ὁ νεώτατος αὐτῶν τύπος· ὅ,τι δὲ ἐν ταῖς Εἰσηγήσεσι τοσοῦτον σαφῶς ἐκτίθεται ἐνώπιον ἡμῶν, διατὶ διστάζομεν νὰ παραδεχθῶμεν ὡς πρός τε τὸν Πανδέκτην καὶ τὸν Κώδικα καὶ τὴν σχέσιν τῶν τριῶν συλλογῶν πρὸς ἀλλήλας; Ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν θεωρουμένων τῶν νομοθετημάτων τούτων, ἐκλείπουσιν αἱ κατ' ἐπιφάνειαν εὔλογοι ἀντιῤῥήσεις, ἃς ἀντέταξαν τινὲς κατὰ τῆς προκειμένης προϋποθέσεως.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ὥρισε μὲν, ὅτι ἅπαντα τὰ χωρία πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ἀπὸ αὐτοῦ ἀπορρέοντες ὁρισμοὶ, πρὸς τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος ἡ πρόθεσις τοῦ νὰ μὴ ὦσιν ἅπαντα προωρισμένα πρὸς ἄμεσον ἐφαρμογὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἱστορικὴν ἐξήγησιν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ὥρισεν, ὅτι οὐδὲν ἀπηρχαιωμένον πρέπει νὰ περιληφθῇ εἰς τὰς συλλογάς αὐτοῦ, ἀλλ' εἴδομεν ἐκ τῶν Εἰσηγήσεων ποίαν ἔννοιαν εἶχεν ἡ διάταξις αὕτη.

Ὁ Ἰουστινιανὸς ἀποφαίνεται ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἀντιφάσεις ἐν ταῖς συλλογαῖς αὐτοῦ. Διάταξ. Haec quod necessaria § 2. Const. summa § 1. Κ. (1. 17) 1 § 4, 8. 2 πρ. § 15 Ν. 158. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ ἀντιφάσεως, ὅταν δύο χωρία περιελήφθησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ χρησιμεύσῃ τὸ ἓν ὡς τοῦ ἑτέρου ἱστορικὴ ἐξήγησις; Ὅθεν ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς εἶναι ἐπιτετραμμένος ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν προκειμένων συλλογῶν, δυνάμει τῆς σαφῶς ἐκπεφρασμένης θελήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλ' ὅμως δέον νὰ καταφεύγωμεν εἰς αὐτὸν τότε μόνον, ὅταν ὁ συστηματικὸς ἦναι ἀδύνατος, εἰς ὃν καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουστινιανὸς ῥητῶς μᾶς παραπέμπει. Ἡ προτίμησις αὕτη τοῦ συστηματικοῦ συμβιβασμοῦ προκύπτει ἐκ τούτου, ὅτι αἱ ἐν λόγῳ συλλογαὶ συνετάχθησαν ἐπὶ τῷ πρακτικῷ σκοπῷ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν, διὰ τοῦτο δὲ ἑκάστου κεμαχίου ὑποτίθεται ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ, ἐνόσῳ ἄλλοι λόγοι δὲν ἀποκρούωσι τὸ τεκμήριον τοῦτο.

95. Σπουδαιότατον καὶ δυσχερέστατον εἶναι τὸ ζήτημα, ὁποῖα τὰ γνωρίσματα, ἐξ ὧν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἐν συγκεκριμένῳ θέματι συγχωρεῖται καὶ ἀπαιτεῖται ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς τῶν ἀντιφασκόντων χωρίων. Περὶ τούτου ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὁδηγὸν τὸν ἑξῆς κανόνα. Προκειμένων δύο ἀντιφασκόντων χωρίων διαφόρων ἐποχῶν, ἡ διαφορὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν ἴσως προέκυψεν ἰδίως ἐκ τῆς καὶ κατὰ τὸν χρόνον διαφόρου καταγωγῆς αὐτῶν, τουτέστιν ἐκ τούτου, ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ δικαίου ἐγένετο ἢ ἐν τῷ διαχωρίζοντι τὰ δύο τεμάχια διαστήματι, ἢ δι' αὐτοῦ τοῦ νεωτέρου τεμαχίου· λ. χ. κατὰ τὸ (17. 1) 34 πρ. (ἐπὶ Αφρικανοῦ) διὰ μόνης τῆς *αὐτοπροσώπου καὶ ἀμέσου* παραδόσεως τῶν χρημάτων εἰς τὸν λήπτην, ἀπεκτᾶτο κατ' αὐτοῦ ἡ ἐκ τοῦ δανείου ἀγωγή· ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐγένετο δεκτὸν τὸ δόγμα, ὅτι

καὶ διὰ πληρεξουσίου ἀποκτᾶται ἡ νομὴ, τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦ νέου δόγματος ἦτο, ὅτι καὶ ἡ δι' ἀντιπροσώπου ἀποκτηθεῖσα κυριότης χρημάτων, μεταβιβαζομένη διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀντιπροσώπου εἰς τὸν λήπτην, περιποιεῖ τῷ ἐκπροσωπουμένῳ κατὰ τοῦ λήπτου τὴν τοῦ δανείου ἀγωγὴν, ἄρα ὑπάρχει δάνειον καὶ ἄνευ *αὐτοπροσώπου* παραδόσεως τῶν χρημάτων εἰς τὸν λήπτην· τοῦτο ἀποφαίνεται ὁ Οὐλπιανὸς ἐν τῷ (12. 1) 15. Ὅταν ὁ ἐντολοδόχος συλλέξῃ κατὰ τὴν διαχείρησιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ ἐντολέως χρήματα ἀπὸ τοὺς ὀφειλέτας αὐτοῦ, μηνύσῃ δὲ αὐτῷ νὰ τὰ ἀφήσῃ εἰς χεῖράς του (τοῦ ἐντολοδόχου) ὡς δάνειον, καὶ συναινέσῃ εἰς τοῦτο ὁ ἐντολεὺς, ἢ ὅταν παραγγείλῃ αὐτὸν ὁ ἐντολεὺς νὰ τὰ δώσῃ εἰς τρίτον, λόγῳ δανείου, ὁ δὲ ἐντολοδόχος ἐκτελέσῃ τοῦτο, ἐν τοῖς προκειμένοις θέμασι, ὑπάρχει δάνειον δοθὲν ὑπὸ τοῦ ἐντολέως εἰς τὸν ἐντολοδόχον ἢ τὸν τρίτον; Ναί· λέγει ὁ Οὐλπιανὸς, ἄρα τὸ χωρίον τοῦ Ἀφρικανοῦ εἶναι ἱστορικὸν στοιχεῖον τοῦ προκειμένου ὁρισμοῦ. Δυνατὸν ὅμως ἡ μεταβολὴ τοῦ δικαίου νὰ συνέβῃ καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ νεωτέρου χωρίου, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ συχνότερον. Τὸ νεώτερον χωρίον λαμβάνει οὕτω τὸν χαρακτῆρα μεταῤῥυθμίζοντος τὸ δίκαιον νόμου. Ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς εἶναι δεκτὸς, διότι δυνάμεθα θετικῶς νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι οἱ συντάκται τῶν δύο χωρίων, ἂν συνέταττον αὐτὰ συγχρόνως, ἤθελον συμφωνήσει ἐντελῶς, καὶ ὅτι τὸ ἀρχαιότερον χωρίον εἶναι ἁπλοῦν ἱστορικὸν βοήθημα τῆς ἑρμηνείας τοῦ νεωτέρου. Λ. χ. ἐν τῷ Πανδέκτῃ ὑπάρχει καθιερωμένον τὸ δόγμα, ὅτι τὸ περὶ ἀνακτήσεως τῆς βίᾳ ἀπολεσθείσης νομῆς παράγγελμα, τὸ interdictum unde vi, χωρεῖ ἐπὶ μόνης τῆς νομῆς τῶν ἀκινήτων (43. 16) 1 § 3—8, ἐνῷ ὁ Κώδιξ (8. 4) 7 καὶ αἱ Εἰσηγήσεις παραδέχονται τὸ παράγγελμα τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀποβολῆς ἀπὸ τῆς νομῆς κινητῶν Ε. (4. 13) § 6.

96. Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα, ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς εἶναι ἀπορριπτέος εἰς τὰς ἑξῆς περιπτώσεις.

α) Ὅταν τὰ συγκρουόμενα χωρία ἦναι σύγχρονα, ὅπερ παραδεκτέον σχεδὸν πάντοτε, ὅταν δύο χωρία τοῦ Πανδέκτου ἦναι τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως ἢ δύο συγχρόνων συγγραφέων, διότι περὶ τῆς χρονολογίας ἑκάστου συγγράμματος κατ' ἰδίαν, οὐδὲν σχεδὸν γινώσκομεν.

6) Ὅταν τὰ συγκρουόμενα χωρία ἦναι μὲν διαφόρων ἐποχῶν, ἀλλ' ἡ διάφορος αὐτῶν καταγωγὴ δὲν εἶναι ὁ λόγος τῆς διαφορᾶς τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, καθότι καὶ σύγχρονα ἂν ἦσαν, ἡ αὐτὴ ἤθελεν ὑπάρχει μεταξὺ αὐτῶν διαφορά· τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἐναντιοφωνιῶν, αἵτινες διετηρήθησαν παρὰ τοῖς ῥωμαίοις νομοδιδασκάλοις ἐπὶ ὁλοκλήρους ἑκατονταετηρίδας. Ἐπὶ τοιούτων ἐναντιοφωνιῶν τοῦ Πανδέκτου εἶναι πάντη ἀδιάφορον ἐὰν τὸ μὲν ἓν χωρίον ἦναι τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸ ἕτερον τοῦ Μοδεστίνου, διότι, καὶ συγχρόνων συγγραφέων ἐὰν ἦσαν, ἤθελον, οὐδὲν ἧττον, περιέχει τὰς αὐτὰς ἀντιθέτους ἀρχάς. Ἐν τοιούτῳ θέματι τὸ ἀρχαιότερον χωρίον δὲν μαρτυρεῖ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον, ὅθεν ἡ παραδοχὴ αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τὸν σκοπὸν νὰ βεβαιώσῃ τὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν διεμορφώθη τὸ νεώτερον χωρίον· ἄρα ἀργεῖ ἐνταῦθα ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμός· λ. χ. ἐπὶ τοῦ ζητήματος, πότε ἀποκτᾷ τις τὴν κυριότητα ἀγρίου θηρίου (διὰ προκαταλήψεως) ὅπερ καταδιώκει, ἅμα τὸ πληγώσῃ καιρίως, ἢ ἅμα συλλάβῃ αὐτό; περὶ τούτου διεφώνουν οἱ νομομαθεῖς μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ε (2. 1) § 13, ἀσπασθέντος τὴν δευτέραν δόξαν (μὴ ἐμὲ ἑτέρως τὸν τρώσοντα γίνεσθαι δεσπότην τοῦ θηρίου, εἰ μὴ ἕως οὗ τούτου δράξωμαι). Ἡ ὑπὸ ἀδύνατον αἵρεσιν καταλειφθεῖσα κληροδοσία εἶναι ἄκυρος, ἢ ἔγκυρος, οἱ Προκλιανοὶ ἐδόξαζον ὅτι εἶναι *ἄκυρος*, οἱ Σαβιανοὶ ἐθεώρουν αὐτὴν ἔγκυρον, τὴν δὲ δόξαν ταύτην ἠσπάσθη καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς (35. 1) 3 καὶ 6 Gaji III § 98.

Ἐφαρμόζοντες τοὺς κανόνας τούτους εἰς τὰς κατ' ἰδίαν συλλογὰς τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ νόμων παρατηροῦμεν, ὅτι ἐν τῷ Κώδικι ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς ἐπιτρέπεται συνηθέστερον. Ἐὰν ὁ ἐν αὐτῷ νεώτερος νόμος ἦναι δόγμα (edictum), δὲν ὑπάρχει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀμφιβολία, ὅτι προὐτίθετο νὰ εἰσάξῃ νέον νομικὸν κανόνα, ἰδίως ἐὰν ὁ νόμος οὗτος ἦναι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ πρὸ πάντων ἐὰν ἦναι ἐκ τῶν εὐαρίθμων δογμάτων ἅπερ ἐξέδοτο μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Πανδέκτου, λ. χ. Κ (5. 4) 29. Κ (6. 23) 31 (6. 58) 15. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν πλείστων ἀντιγραφῶν, ἰδίως τῶν πολυαρίθμων τοῦ Διοκλητιανοῦ, διότι συχνότατα μαρτυροῦσι τὴν διαμόρφωσιν τοῦ δικαίου. *Γενικῶς* ὅμως δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδώσωμεν προτίμησιν εἰς τὸν Κώδικα πρὸ τοῦ Πανδέκτου κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα.

Ἐπὶ τῶν διαφόρου ἐποχῆς τεμαχίων τοῦ *Πανδέκτου*, ὁ ἱστορικὸς συμβιβασμὸς σπανίως δικαιολογεῖται, ἂν καὶ, ὡς εἴδομεν, δὲν εἶναι ἀδύνατος (17. 1) 34 πρ. (12. 1) 15.

Ὅταν τέλος αἱ Εἰσηγήσεις συγκρούωνται πρὸς τὰς ἐκτενεστέρας νομικὰς συλλογάς, προκύπτουσιν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, αἱ ἑξῆς περιπτώσεις. Ὡς ἐκ τῆς σπουδῆς, μεθ' ἧς συνετάχθησαν αἱ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Εἰσηγήσεις, ἐνίοτε περιέχουσι προφανῆ σφάλματα, ὅτε προδήλως αἱ Εἰσηγήσεις ὑποχωροῦσιν εἰς τὰς λοιπὰς συλλογάς· λ. χ. (3. 24) § 3 ὁ πωλητὴς ὑποχρεοῦται εἰς φύλαξιν (custodia) τοῦ δούλου μόνον, ἐὰν *ἰδίως* ὑπεσχέθη τοῦτο, ἄλλως, οὐχί· τὸ δόγμα τοῦτο συνέχεται μὲ τὴν γενικὴν ἀρχήν, ὅτι συνήθως οἱ δοῦλοι δὲν φυλάττονται (13. 6) 5 § 6 καὶ 13. Προστίθησι δὲ ὁ § 3 τῶν Εἰσηγήσεων «τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ζώων . . . καὶ τῶν λοιπῶν πραγμάτων νοοῦμεν». Διὰ τῆς προσθήκης ταύτης, οἱ συντάκται ἐνόουν προδήλως, ὅτι ἐν τῷ ἐκτεθέντι κανόνι περὶ τῆς custodia servorum, ληφθέντι βεβαίως ἔκ τινος συγγραφῆς ἀρχαίου νομοδιδασκάλου, τυχαίως μόνον ἐγένετο λόγος περὶ *δούλου*, καὶ ὅτι ἐπομένως, πρακτικώτερον ἠδύνατο να ἐκφρασθῇ ὁ κανὼν οὗτος ἢ ὅπως ἐξέφρασεν αὐτὸν ὁ ἀρχαῖος νομοδιδάσκαλος· παρεῖδον ὅμως, ὅτι ἡ μνεία τοῦ δούλου, δὲν ἦτο τυχαία, διότι ἐπὶ ἄλλων κινητῶν ἰσχύει, διὰ λόγους σπουδαίους καὶ προδήλους, ἡ ἀντίθετος ἀρχὴ (18. 1) 35 § 4 (18. 6) 3. 4 § 1. Ἐν τῷ (4. 6) § 39 λέγουσιν αἱ Εἰσηγήσεις, ὅτι ὁ συμψηφισμὸς χωρεῖ μόνον ἐπὶ τοῦ quod invicem actorem ex eadem causa praestare oportet, ὅπερ ἐκ τοῦ *αὐτοῦ λόγου* ὁ ἐνάγων ὀφείλει τῷ ἐναγομένῳ. Ὁ περιορισμὸς οὗτος ἀντίκειται οὐ μόνον εἰς τὰς λοιπὰς περὶ συμψηφισμοῦ διατάξεις τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτῶν τῶν Εἰσηγήσεων τοὺς ὁρισμούς, § 30 αὐτόθι· εἶχε δὲ ἐγκαταλειφθῇ ἤδη ἐπὶ τοῦ Παύλου (Sent. Rec. II. 5 § 3), καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ, ἀφοῦ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐπέτρεψε τὸν συμψηφισμὸν καὶ ἐπὶ τῆς ἐξ ἐπερωτήσεως ἀγωγῆς, ἥτις εἶναι πάντοτε μονομερής, καὶ ἐπομένως δὲν συναπαντᾶται μὲ ἀνταπαντήσεις τοῦ ἐναγομένου *ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου*. Ὅθεν αἱ λέξεις ἐκεῖναι ἀπροσέκτως ἀντεγράφησαν ἐκ τοῦ Gajus IV. § 61, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἴσχυεν ὁ περιορισμὸς οὗτος. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἄλλα χωρία τῶν Εἰσηγήσεων περιέχοντα ἰδίαν ἐσκεμμένην ἀπόφανσιν τοῦ

νομοθέτου, σκοποῦσαν τὴν λύσιν ἀμφιβόλου ζητήματος, ταῦτα δὲ προτιμῶνται παντὸς ἄλλου ἀντιφάσκοντος χωρίου· λ. χ. Ε. (2. 1) § 34 παρ. πρὸς (6. 1) 23 § 3 ὅτι ἡ σανὶς ὑπείκει τῇ ζωγραφίᾳ, περὶ οὗ διεφώνουν οἱ νομοδιδάσκαλοι· Ε. (2. 4) § 2 παρ. πρὸς (7. 1) περὶ τῆς ἐπικαρπίας φορεμάτων, καθ' ἣν γίνεται κύριος ὁ ἐπικαρπωτὴς (15 § 4). Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως οὐδετέρα τῶν περιπτώσεων τούτων ὑπάρχει, ἀλλ' ἀμφότερα τὰ χωρία, τῶν τε Εἰσηγήσεων καὶ τοῦ Πανδέκτου, συμπληροῦνται ἀμοιβαίως· λ. χ. Ε. (2. 1) § 25 διὰ τοῦ (41. 1) 17 § 7., περὶ τῆς μεταποιήσεως τῆς ὕλης εἰς νέον εἶδος, καὶ Π. (17. 1) 2 § 6 διὰ τοῦ τέλους τοῦ Ε. (3. 27) § 6, περὶ τούτου, ἐὰν ὑποχρεοῖ τὸν ἐντολέα ἡ ἐντολὴ, ἣν δίδει τινὶ νὰ δανείσῃ εἴς ἄλλον χρήματα.

97. Τί μέλλει ὅμως γενέσθαι ὅταν οὐδεὶς τῶν ἐκτεθέντων τρόπων τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν προδήλως ἀντιφασκόντων χωρίων εἶναι δυνατός; Ἄλλος τρόπος δὲν ὑπάρχει, ἢ νὰ προτιμήσωμεν τὸ μᾶλλον συνάδον πρὸς τὰς λοιπὰς ἀναμφιβόλους ἀρχὰς τῆς ἰουστινιανείου νομοθεσίας (1)· ὁ κανὼν οὗτος στηρίζεται εἰς τὴν ὑποτιθεμένην ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ ὀργανικὴν ἑνότητα τῆς ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας, ἥτις πάλιν ἔχει τὴν ῥίζαν αὐτῆς εἰς τὴν τοιαύτην φύσιν τοῦ θετικοῦ δικαίου ἐν γένει· ταὐτίζεται δὲ ὁ κανὼν οὗτος πρὸς τὸν ὑπό τινων νομοδιδασκάλων ἐπὶ τοιούτων περιπτώσεων ἐκτιθέμενον καθ' ὃν, ἐπὶ τῆς προδήλου ἀντιφάσεως δύο χωρίων, οὐδέτερον αὐτῶν ἰσχύει *καθ' ἑαυτὸ*, ὥστε εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος κατὰ τὰς λοιπὰς ἀναμφισβητήτους ἀρχὰς ἀναλόγων θεσμῶν· ἐὰν δ' ἐξ αὐτῶν συνάγεται ὁρισμὸς συνάδων πρὸς τὸ ἕτερον τῶν χωρίων, ὁ ὁρισμὸς οὗτος ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο περιέχει τὴν ἀληθῆ λύσιν τοῦ ζητήματος· ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ἐντελῶς ἀνάλογος πρὸς τὸν τῆς ἑρμηνείας ἀμφιλόγων διατάξεων, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν, δικαιολογήσαντες αὐτόν. Τὸν κανόνα τοῦτον ἐφαρμόζομεν, ὅταν παρατηροῦμεν ἀντίφασιν μεμονωμένου χωρίου πρὸς πλείους ἄλλους ἀπὸ διαφόρων ἐποχῶν καταγομένους ὁρισμούς· τότε πειθόμεθα, ὅτι ἡ ἔκφρασις τῆς ἀληθοῦς θελήσεως

(1) Π. (24. 1) 23. 32. § 1. Β. (Α. 1) 32 Κ. (5. 15) 2. Β. (ΚΘ. 5) 42 Εἰσ. (2. 4) § 3. Η (23. 3) 66. Β. (ΚΘ. 1) 62.

τοῦ νομοθέτου ἐνυπάρχει μᾶλλον εἰς τὴν σύμφωνον ἔκφρασιν τῶν πλειόνων χωρίων διαφόρων ἐποχῶν, ἢ εἰς τὴν μεμονωμένην τοῦ ἑνός. Λ. χ. τὸ (19. 5) 5 § 3 ὁρίζει ὅτι ἀπὸ τῆς συμβάσεως «πράξω ἵνα δώσῃς» ἐὰν πράξω, οὐ τίκτεται πολιτικὴ ἀγωγὴ, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ δόλου, τὸ χωρίον ὅμως τοῦτο ἀντιφάσκει πρὸς πολλὰς διαφόρων ἐποχῶν διατάξεις, καθ' ἃς, ἐπὶ παντὸς ἀνωνύμου συναλλάγματος, παράγεται ἀγωγὴ τοῦ πολιτικοῦ δικαίου ὑπὲρ τοῦ ἐκπληρώσαντος, τὸ καθ' ἑαυτὸν, τὴν οἰκείαν ὑποχρέωσιν. Τὸ (24. 1) 23 λέγει ὅτι, ἡ λόγῳ δωρεᾶς συνομολογηθεῖσα ἐνοχικὴ ὑποχρέωσις τοῦ συζύγου δὲν κυροῦται διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὡς κυροῦνται αἱ δωρεαὶ ἐνσωμάτων πραγμάτων, ἀλλὰ τοῦτο ἀντιφάσκει πρὸς πολλὰς καὶ σαφεῖς διατάξεις τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου (24. 1) 32 § 1 καὶ 23 33 κτλ.

Ὅταν μεταξὺ δύο προδήλως ἀντιφασκόντων χωρίων, τὸ μὲν εὑρίσκεται ἐν ᾧ τίτλῳ ἀνήκει ὁ κανὼν τὸν ὁποῖον περιέχει, τὸ δὲ, ἐν ἄλλῳ, ἀσχέτῳ πρὸς τὸν κανόνα τοῦτον, τίτλῳ, προτιμητέον τὸ ἐν τῷ οἰκείῳ τίτλῳ, εὑρισκόμενον χωρίον, διότι αὐτόθι οἱ συντάκται ἠδύναντο νὰ ἔχωσι σαφεστέραν ἰδέαν τῆς ἐννοίας τοῦ κανόνος, ἐνῷ ἐν τῷ ἑτέρῳ τίτλῳ, τῷ μὴ συνεχομένῳ πρὸς τὸν ἐν τῷ χωρίῳ περιεχόμενον κανόνα, εὐκόλως ἠδύνατο, ἐξ ἐλλείψεως προσοχῆς, νὰ περιλάβωσι τὸν ἀντίθετον κανόνα· διὰ τοῦτο τῶν Ε. (2. 4) ὁ § 3 προτιμητέος τοῦ (23. 3) 66. περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν ὁ σύζυγος, ὁ εἰς προῖκα λαβὼν τὴν ἐπικαρπίαν κτήματος, τοῦ ὁποίου τὴν κυριότητα δὲν ἔχει ἡ σύζυγος, δύναται, λυθέντος τοῦ γάμου, νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐπικαρπίαν ταύτην εἰς τὴν διαζευχθεῖσαν. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἐν ταῖς λοιπαῖς πηγαῖς τοῦ ἡμετέρου δικαίου ἀντιφάσεις δῆλον, ὅτι αἱ Νεαραὶ τῶν μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν αὐτοκρατόρων ἔχουσι πρὸς τὰς προγενεστέρας αὐτῶν διατάξεις, ὃν λόγον ἔχουσιν αἱ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς τὰς λοιπὰς αὐτοῦ συλλογὰς, καὶ ὅτι αἱ ἐν τοῖς Βασιλικοῖς καὶ αἱ ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ περιεχόμεναι ἀντιφάσεις, λύονται ἀπαραλλάκτως, καθ' ὃν τρόπον, ὡς εἴδομεν, λύονται αἱ ἐν τῷ Πανδέκτῃ ὁρισκόμεναι.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΚΕΦΑΛ. ΤΡΙΤΟΝ.

ΣΧΕΣΙΣ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΠΡΟΣ ΑΛΛΟΤΡΙΑ ΑΥΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΑ.

Περίληψις.

98. Δίκαιον, θρησκεία, ἠθική. Διαφορὰ τῶν δογμάτων αὐτῶν ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ὅπερ ῥυθμίζουσι, καὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκτελοῦνται. Κοινὸν τὸ πεδίον, ἐν ᾧ φύονται τὰ δόγματα ταῦτα.

99. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος, ὅτι τὸ ἠθικῶς κακὸν δὲν εἶναι δίκαιον.

100. Τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ κηρύξῃ ἄδικον πᾶσαν πρᾶξιν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς ἐντολὰς τῆς ἠθικῆς· διατί; Ὡσαύτως δὲν δύναται ν' ἀδιαφορήσῃ ἐντελῶς πρὸς τὰς ἐντολὰς τῆς ἠθικῆς. Μέχρι τίνος καὶ πρὸς τὶ τὸ δίκαιον ἐπιλαμβάνεται τῆς ῥυθμίσεως ἠθικῶν σχέσεων.

101. Τὸ δίκαιον σκοπεῖ τὴν εὐημερίαν οὐχὶ τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ τοῦ γένους, ὑποθέτει δὲ τὴν ἰσότητα ἀπέναντι τῆς ἀτομικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνισότητος (αὐστηρὸν δίκαιον).

102. Ἐπιείκεια, ἐπιεικὲς δίκαιον· τί ἐστί. Κατὰ δύο τρόπους τὸ δίκαιον προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιεικείας.

98. Αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων ῥυθμίζονται οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας· ὁμιλοῦντες δὲ περὶ θρησκείας ἐννοοῦμεν τὴν χριστιανικήν, ἧς αἱ τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν ἄνθρωπον ὁρῶσαι ἐντολαί, αἱ μὴ ἀναγόμεναι εἰς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεις αὐτοῦ, διαφέρουσι τῶν τῆς ἠθικῆς δογμάτων μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι προσλαμβάνουσιν ἀνωτέραν κύρωσιν, τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁριζομένην τήρησιν αὐτῶν. Οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς διαγορεύονται ὑπὸ τῆς πνευματικῆς ἡμῶν φύσεως, ἥτις ἐπιδιώκει τὴν πραγμάτωσιν τοῦ *καλοῦ*. Οἱ κανόνες οὗτοι ὁρίζονται ὑπὸ τοῦ *αἰσθήματος*, διαγινώσκονται ὑπὸ τοῦ *νοὸς*, καὶ παρίστανται ἡμῖν ὡς ὕπατοι τοῦ λογικοῦ ἐντολαί, τίκτουσαι ἀπολύτως, τεταγμένα καθήκοντα· ἐὰν δὲ αἱ ἀτομικαὶ ἡμῶν ἐπιθυμίαι ἀθετῶσιν αὐτὰ, οὐ-

δὲν ἧττον πειθόμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὅτι ὠφείλαμεν νὰ πράξωμεν ἢ ν' ἀποφύγωμεν τὸ παραλειφθὲν ἢ πραχθέν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ συνειδὸς ἔνεστι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀποτελοῦν κοινὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἡ γενικὴ αὕτη βούλησις τοῦ ἠθικῶς καλοῦ, ὀνομάζεται *ἡ καθολικὴ* βούλησις· ἐντεῦθεν τῆς ἠθικῆς τὰ δόγματα εἶναι τὰ αὐτὰ πανταχοῦ ὅπου ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι. Ἡ δὲ δύναμις τῆς καθολικῆς ταύτης βουλήσεως συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀποκαλύπτει ἑκάστῳ τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ καθήκοντα καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν δι' ἐσωτερικοῦ, τουτέστιν ἠθικοῦ καταναγκασμοῦ, νὰ πληροῖ αὐτὰ διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι εἶναι ἠθικαὶ ὑποχρεώσεις· ἡ εἰς αὐτὰς ἀντιστοιχοῦσα πρᾶξις εἶναι τότε μόνον καλὴ ἢ ἠθικὴ, ὅταν ὁ σκοπὸς τοῦ πράττοντος εἶναι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἠθικοῦ νόμου, ὅπερ ἐστὶν ὅταν καὶ τὸ αἴτιον τῆς πράξεως ἦναι ἠθικόν. Ὅθεν οἱ τῆς ἠθικῆς νόμοι ὁρῶσι τὴν ἐσωτάτην τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν καὶ αἴσθησιν, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἐξωτερικὴ πρᾶξις δὲν δύναται νὰ ᾖ σύμφωνος πρὸς τὰς ἐντολὰς τῆς ἠθικῆς· τὸ ἔννομον τῆς πράξεως δὲν ἀρκεῖ ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν ἠθικῶς καλὴν, ὡς λ. χ. τὴν πρὸς ἁπλῆν ἐπίδειξιν εὐποιΐαν.

Τέλος ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις ὑποχρεοῖ ἡμᾶς μόνον πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, τουτέστιν ἡ ἀτομικὴ ἡμῶν βούλησις παρίσταται ὑπόχρεως πρὸς μόγον τὸ συνειδὸς ἡμῶν (ὡς τὴν ἠθικῶς κατεξουσιάζουσαν ἡμᾶς θεμελιώδη βούλησιν), ἂν καὶ αἱ δυνάμει τῆς τοιαύτης ὑποχρεώσεως ἐπιχειρητέαι πράξεις ἀποβαίνουσιν εἰς ὄφελος ἄλλων. Ὅθεν, ἐκ τῶν ἠθικῶν ἡμῶν καθηκόντων, δὲν παράγονται ὑπὲρ ἄλλων ἀξιώσεις, καὶ ἐὰν κατὰ τὴν ἀτομικὴν ἡμῶν πεποίθησιν θεωροῦμεν τοιαύτην ἀξίωσιν στηριζομένην εἰς τὴν ἠθικὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου. Ἐνόσῳ νόμος τοῦ δικαίου δὲν ἀνακηρύσσει τοιαύτην ἀξίωσιν ἐκβιαστὴν, οὐδεὶς ἄλλος δικαστὴς, παρὰ τὸ συνειδὸς ἡμῶν, δύναται ν' ἀποφασίσῃ περὶ αὐτῆς. Ἐντεῦθεν τὰ ἠθικὰ καθήκοντα ὀνομάζονται *ἐσωτερικὰ*, καὶ καθὸ μὴ ὑποκείμενα εἰς ὑλικὸν καταναγκασμὸν, ἀτελῆ (officia imperfecta) κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἐκβιαστῶν νομικῶν ὑποχρεώσεων, αἵτινες ὀνομάζονται ἐντελεῖς (perfecta). Τὸ ἐκβιαστὸν τοῦτο διακρίνει τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῶν καθηκόντων.

Ὑπάρχει ὅμως στενὴ συνάφεια μεταξὺ τῶν νόμων τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν νόμων τοῦ δικαίου. Ἂν καὶ οἱ ἠθικοὶ νόμοι, ὡς ἠθικαὶ ἔννοιαι,

προσδιορίζουσι μόνην τὴν *βούλησιν* τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, εἶναι ὅμως συγχρόνως οἱ ὕπατοι νόμοι τῆς τῶν ἀνθρώπων συνυπάρξεως καὶ αἱ οὐσιώδεις συνθῆκαι τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Αἱ ἐντολαὶ αὐτῶν ἀποτελοῦσι τὴν καθόλου ἠθικὴν, δι' ἧς τὰ ἔθνη ὁδηγοῦνται εἰς τοὺς πρὸς τὴν ἠθικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου συνάδοντας σκοποὺς, οὓς θεωροῦσιν ὡς ἠθικὰ ἀγαθὰ, καὶ ἐπομένως ὁλόκληρος ἡ νομοθεσία τῶν πολιτειῶν, καθὸ σκοποῦσα τὴν διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς δικαίας ἐλευθερίας εὐημερίαν τῶν ἀνθρώπων, στηρίζεται εἰς ἠθικὴν βάσιν· ὥστε ἂν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν νόμων ὁριζόμεναι ὑποχρεώσεις, διὰ τὸ ἐκβιαστὸν, διαφέρουσι τῶν ἠθικῶν καθηκόντων, ἡ ῥίζα τοῦ δικαίου ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῷ τῆς ἠθικῆς πεδίῳ.

99. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἰσχύον δόγμα, ὅτι τὸ ἠθικῶς κακὸν οὐδέποτε εἶναι δίκαιον, τουτέστιν, ὅτι οὐδεὶς ὑποχρεοῦται νομικῶς εἰς ἐπιχείρησιν κακοήθους πράξεως καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ παραγάγῃ ἐξ αὐτῆς δικαίωμα (nemo dolo suo lucrari potest).

Ἀφ' ἑτέρου εἶναι νομικῶς ἀδιάφορον, ἐὰν ὁ ἐπιχειρῶν πρᾶξιν νομικῶς θεμιτὴν, ἢ ἐπιταττομένην ἔχῃ καὶ τὴν ἠθικὴν βούλησιν νὰ ἐκπληρώσῃ ἔννομον ὑποχρέωσιν, ἀρκεῖ νὰ ἐκτελῆται ὁ τοῦ δικαίου ὁρισμός. Ὁ ἐπιχειρῶν πρᾶξιν, εἰς ἣν ἔχει δικαίωμα, δύναται νὰ προσβάλῃ δι' αὐτῆς ἀνώτερον ἠθικὸν νόμον, ἀλλ' ἐνόσῳ δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐννόμου αὐτοῦ ἐξουσίας, ἡ τῆς βουλήσεώς του ἐξουσία εἶναι ἀπεριόριστος· ὥστε δύναταί τις νὰ εἴπῃ μετὰ τῶν Ῥωμαίων non omne quod licet honestum est.

Ὅ,τι ἐῤῥέθη περὶ τῶν ἠθικῶν, τοῦτ' αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπιβαλλομένων καθηκόντων, καθ' ὅσον ὁρᾷ τὰς ὑπ' αὐτῆς κυρουμένας ἠθικὰς ἐντολάς.

100. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ δικαίου πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἠθικῆς καὶ τὰς κυρούσας αὐτοὺς ἐντολὰς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὑπάρχουσι δυναταὶ δύο παρεκτροπαὶ, ἃς ἀνάγκη ἐξ ἴσου ν' ἀποφύγωμεν.

101. Δίκαιον, θεωροῦν τὰς κακοήθεις πράξεις ὡς ἀδίκους, ἤθελεν ἀπολέσει τὸν ἴδιον αὐτοῦ χαρακτῆρα, δὲν ἤθελεν ὑπάρχει ὡς ἴδιον δόγμα· ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν ἤθελε κἂν ὠφελήσει τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν, διότι ὁ μόνος τρόπος, δι' οὗ κατορθοῦται ἡ τήρησις αὐτοῦ, ὁ ἐξωτερικὸς καταναγκασμὸς, δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν

ρύθμισιν τοῦ φρονήματος, ὅπερ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ὑπὸ τῆς θρησκείας κυρουμένων παραγγελμάτων αὐτῆς. Ἀφ' ἑτέρου δίκαιον, ἀδιαφοροῦν ἐντελῶς πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας καὶ ἀπομονούμενον αὐτῶν, ἤθελε καταζῇ ἀφῃρημένη καὶ νεκρὰ ἔννοια, οὐ μόνον ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον (1).

Περὶ τούτου ἰσχύουσιν ἐν γένει τὰ ἑξῆς.

1) Ὑπάρχουσι σχέσεις, καθ' ἑαυτὰς ἐντελῶς ἠθικαί, καταστᾶσαι ὅμως ἔννομοι, διότι εἶναι πηγαὶ σπουδαίων θεσμῶν περὶ τῆς προστασίας τοῦ προσώπου καὶ τῆς περιουσίας, λ. χ. ὁ γάμος, ἡ μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων σχέσις. Ἡ νομικὴ ῥύθμισις αὐτῶν δὲν ἔχει τὸν σκοπὸν νὰ καταστήσῃ ἐννόμους πάσας τὰς ἐξ αὐτῶν ἠθικὰς ὑποχρεώσεις, ἀλλ' ἀποβλέπει εἰς δύο τινά

α) Νὰ ἄρῃ πᾶν κώλυμα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως,

β) Νὰ μὴ συγχωρῇ, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ δικαίου, παραβάσεις τῶν ἐντολῶν τῆς ἠθικῆς.

2) Καθ' ἃς περιπτώσεις τὸ δίκαιον ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας, λ. χ. ἐπὶ τῆς ὑποχρεώπεως πρὸς δήλωσιν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν ἀπόδειξιν, ἡ παράβασις τῆς ἠθικῆς ἀνάγκη νὰ ἐπιδρᾷ καὶ εἰς τὰς ἐννόμους τοῦ παραβάτου σχέσεις, λ. χ. τὴν ἱκανότητα τοῦ μαρτυρεῖν, τοῦ διορίζεσθαι εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν κτλ. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν συμβάσεών τινων τὸ στήριγμα εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν ἀμοιβαίαν τιμὴν καὶ χρηστότητα.

3) Ὡς ἐκ τῆς γνωστῆς ἤδη φύσεως τοῦ δικαίου, ἀνάγκη νὰ ἀργῇ ἡ προστασία αὐτοῦ ὁσάκις εἶναι ἀναμφίβολον, ὅτι θέλει γενῇ κατάχρησις αὐτῆς πρὸς ἐπιχείρησιν κακοήθους πράξεως, καθισταμένου τοῦ δικαίου ἀρωγοῦ τῆς κακίας· λ. χ. ἐπὶ τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς ἐπιχείρησιν κακοήθους πράξεως, ἢ τῆς ὑποσχέσεως παροχῆς ἐπὶ τῇ αἱρέσει τῆς παραλείψεως τοιαύτης πράξεως.

Τὸ δίκαιον δὲν δύναται μὲν ν' ἀποτρέψῃ τὴν κακοήθειαν, δὲν πρέπει ὅμως νὰ τείνῃ εἰς αὐτὴν βοηθὸν χεῖρα.

101. Τὸ δίκαιον σκοπεῖ νὰ προάξῃ τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν,

---

(1) Κ. (2. 3) 6. 30 Β. (ΙΑ. 1) 67. 91 Π. (45. 1) 134 πρ. Β. (ΜΓ. 1) 131. (28. 7) 15 Β (ΛΕ'. 12) 15.

καθὸ μίαν ἐκ τῶν ἀρχῶν αὐτοῦ (1), ὑπηρετεῖ ὅμως τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ σκοπόν. Ὁ ἄμεσος δὲ σκοπὸς τοῦ δικαίου εἶναι ἡ εὐημερία οὐχὶ τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ τοῦ γένους. Τὸ κράτος τοῦ κατὰ πάσας τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας ἐξ ἴσου ἐφαρμοζομένου κανόνος ἀποτελεῖ τὸν θεμελιώδη χαρακτῆρα τοῦ δικαίου, (τὴν ratio juris).

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐντελέστερον δίκαιον συγκρούεται ἐνίοτε πρὸς τὴν ἀτομικὴν εὐημερίαν τοῦ ἀνθρώπου· ἡ σύγκρουσις αὕτη προκύπτει ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ δικαίου.

Ὁ ἴδιος τοῦ δικαίου χαρακτὴρ συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐπιδιώκει τὴν ἰσότητα, ὁρίζων τὸ εἰς πάντας ἐξ ἴσου προσῆκον, κατέναντι τῆς ἀτομικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνισότητος (jus strictum). Ἀλλ' ἡ ἀτομικὴ εὐημερία συνέχεται στενώτατα μετὰ τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, καὶ ἀνισοτήτων τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν λ. χ. τὸ δίκαιον καταναγκάζῃ τὸν ὀφειλέτην νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν δανειστὴν αὐτοῦ τὸ ὀφειλόμενον, οἱασδήποτε κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἂν ὦσι τὰ πρόσωπα ταῦτα, ἢ οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ συνάπτουσα αὐτὰ ἠθικὴ σχέσις, ἐννοοῦμεν εὐκόλως πόσον σκληρὸν δύναται νὰ ἀποβῇ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀτομικοῦ δικαίου. Διότι ἴσως ἀναγκάζεται ὁ ἐνδεὴς καὶ φιλόπονος οἰκογενειάρχης νὰ παράσχῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν πλούσιον υἱόν του, τὸν ἀργὸν καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἧττον ἐπωφελῆ ἄνθρωπον, ἐνῷ ἴσως συντελεστικώτερον ἤθελεν εἶναι εἰς τὴν εὐημερίαν ἀμφοτέρων ν' ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου μέρος τοῦ περισσεύματος, πρὸς ὄφελος τοῦ ὀφειλέτου του ἐκείνου.

Ἂν ἡ ἀτομικὴ εὐημερία ὑπηγόρευε τοὺς νόμους τοῦ δικαίου, ἤθελεν ἀναιρέσει αὐτὸ ἐντελῶς. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως εἶναι ἐπίσης βέβαιον, ὅτι τὸ δίκαιον δέον νὰ ἦναι κατηρτισμένον οὕτως, ὥστε νὰ ἦναι δυνατὴ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ ἡ ἀτομικὴ εὐημερία, ἄνευ τῆς ὁποίας δὲν ἤθελεν ὑπάρχει οὔτε ἡ καθολική.

102. Τὸ δίκαιον, τὸ ἐνδίδον εἰς τὰς ἀξιώσεις ταύτας τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας, καθόσαν ἐνέχεται εἰς αὐτὴν καὶ ἡ καθολική, καὶ ἐπιμελούμενον αὐτῶν, ὀνομάζομεν *ἐπιεικὲς* δίκαιον. Ὅθεν ἐπιείκεια

(1) Π. (1. 1) 1. § 2. Β. (Λ. 1) 1.

ἐστὶ τὸ ποιεῖσθαι λόγον τῆς ἀτομικῆς ἀνισότητος τῶν προσώπων καὶ τῆς ποικιλίας τῶν κατ' ἰδίαν ἐννόμων σχέσεων (1). Ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιεικείας δύναται εὐκόλως ν' ἀνατραπῇ τὸ δίκαιον, ἐὰν δὲν τηρῆται τὸ ὅριον ἐκεῖνο τῆς πάντοτε κατὰ γενικοὺς, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, κανόνας ἐπιμελείας τῶν ἀξιώσεων τῆς ἀτομικῆς εὐημερίας, ὅσαι ἐπενεργοῦσιν οὐσιωδῶς εἰς τὴν καθολικὴν εὐημερίαν. Ὑπάρχουσι νομοδιδάσκαλοι μεγάλην ποιησάμενοι χρῆσιν τῆς αὐθαιρέτου aequitas cerebrina (τῆς κατὰ τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ἀδικαιολόγητον κρίσιν καταρτισθείσης ἐπιεικείας), ὅπερ ἄτοπον καὶ κινδυνῶδες.

Δύο δὲ εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς τὸ δίκαιον προσπαθεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀξιώσεις τῆς ἐπιεικείας, ὁ μὲν ἐντελὴς, ὁ δ' ἕτερος ἀτελής.

1) Αἱ ἔννομοι σχέσεις, καθ' ἃς ἐφίσταται ἡ ἀνάγκη τοῦ ποιεῖσθαι λόγον τῶν ἀτομικῶν διαφορῶν, διαμορφοῦνται τοιούτῳ τρόπῳ, ὥστε νὰ συνάδωσι πρὸς τὴν ἐπιείκειαν. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι

α) ἡ ἐπιῤῥοὴ τῶν προσωπικῶν ἀνομοιοτήτων (ἐκ τῆς ἡλικίας, τῆς ὡριμότητος τῆς κρίσεως κτλ.) εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐννόμους πράξεις.

β) Ἡ ἐπιτροπεία.

γ) Τὰ προσόντα τῆς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς καὶ τῆς χρησικτησίας, δι' ὧν ἡ τῷ ἐπιμελεῖ δικαιούχῳ ὀφειλομένη προστασία συμβιβάζεται πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν, ἧς λογίζεται ἄξιος ὁ διὰ τῆς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπραξίας τοῦ δικαιούχου, εὐλόγως πειθόμενος, ὅτι ἡ πραγματικὴ κατάστασις, εἰς ἣν διατελεῖ ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀνενοχλήτως, εἶναι καὶ ἔννομος.

δ) Ἡ προστασία κατὰ τοῦ δόλου ἐν ταῖς συμβάσεσι, καὶ μυρία ἄλλα. Ἐνταῦθα ἡ ἐπιείκεια, εἰσδύουσα εἰς τὸ δίκαιον καὶ συγχωνευομένη μετ' αὐτοῦ, ἐπενεργεῖ εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις ὑπὸ τὸν τύπον τοῦ δικαίου, οὐδὲ καταφαίνεται ὡς στοιχεῖον ἀλλότριον αὐτοῦ.

2) Ἐνίοτε τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον λαμβάνει τὴν ἰδιότητα ἐξαιρέσεως κατέναντι τῆς αὐστηρῶς λογικῆς τοῦ δικαίου συναφείας (2),

---

(1) Π. (13. 5) 3 ἐν τέλει (11. 7) 43 (9. 2) 51. ἐν τέλει Β. (Ξ'. 3) 51 ἐν τέλει.

(2) Π. (40. 9) 12 § 1 Β. (ΜΗ. 7) 12 Κ. (1. 14) 1. Β. (Β'. 6) 6. Π. (1. 3) 1.

κατέναντι τοῦ ὁμαλοῦ, κοινοῦ δικαίου, ὅπερ ἐστὶν αἱ ἀνωτέρω ἀνάγκαι θεραπεύονται μᾶλλον δι' ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας. Ἂς ἐξηγήσωμεν τὸ πρᾶγμα διὰ παραδειγμάτων. Ὑπάρχουσι πρόσωπα τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς συναλλαγὰς, διὰ τὴν ἀπειρίαν καὶ κουφότητα αὐτῶν, εὐκόλως δύνανται νὰ ζημιωθῶσι· τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ παραβλέψῃ τοῦτο, ἡ δὲ θεραπεία τοῦ κακοῦ εἶναι κατὰ δύο τρόπους δυνατή· ἢ κηρυττομένων τῶν ἀνθρώπων τούτων ἀτελῶν προσώπων καὶ ὑποβαλλομένων εἰς κηδεμονίαν, ἢ θεωρουμένων μὲν αὐτῶν ἐντελῶν προσώπων, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι, παρεχομένης δὲ εἰς αὐτοὺς βοηθείας δι' ὅλως ἐκτάκτου μέσου κατὰ τῆς ἐνδεχομένης αὐτῶν βλάβης (ἀποκατάστασις εἰς ἀκέραιον, Οὐελλεϊάνειον δόγμα). Τοιοῦτον ἐξαιρετικὸν δίκαιον ὀνομάζεται ἀνώμαλον, jus singulare, privilegium, εὐεργέτημα τοῦ νόμου, κατέναντι δὲ αὐτοῦ ὑπάρχει τὸ κοινὸν, ὁμαλὸν δίκαιον (jus commune). Τὸ τελευταῖον τοῦτο περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῷ οὐ μόνον τὸ αὐστηρὸν (strictum jus), ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπιεικὲς δίκαιον, ἐὰν δὲν ἀνέχηται μόνον παρ' αὐτῷ τὴν ἐπιείκειαν ὡς ἁπλῆν ἐξαίρεσιν, ἀλλὰ παραλαμβάνει καὶ συγχωνεύει αὐτὴν ἐν ἑαυτῷ. Τοιοῦτος εἶναι λ. χ. ὁ ὁρισμὸς τοῦ κοινοῦ δικαίου, ὅτι ἀνήλικος δὲν ὑποχρεοῦται χωρὶς τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος αὐτοῦ καὶ προστατεύεται συντονώτερον κατὰ τοῦ δόλου, τοῦ δὲ ἐξαιρετικοῦ, εἰδικοῦ δικαίου, ὅτι ἀποκαθίσταται εἰς ἀκέραιον κατὰ πάσης ἐπιζημίου πράξεως.

Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ εἰδικοῦ δικαίου ὑπάρχει κοινῶς διαδεδομένη δόξα, ὅτι ἀνάγκη τοῦτο νὰ ἑρμηνεύηται στενῶς stricte est interpretandum· ἀλλ' ἡ δόξα αὕτη συγχέει τὴν ἑρμηνείαν, ὅπως ἐννοοῦμεν αὐτὴν σήμερον, μετὰ τῆς interpretatio κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἔννοιαν, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος. Ἐὰν πρόκηται περὶ τῆς ἐννοίας ὁρισμοῦ τοῦ εἰδικοῦ δικαίου, ἰσχύουσι πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῆς ἐν γένει αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ, ὅσα καὶ ἐπὶ τοῦ jus commune, διότι οὐδόλως δικαιούμεθα νὰ περιορίζωμεν δυσμενῶς τὸ εὐεργέτημα τοῦ νόμου. Ἀλλὰ τὸ jus singulare, τὸ εἰδικὸν δίκαιον, εἶναι καθιερωμένον contra rationem juris ἐναντίον τῆς λογικῆς συναφείας τοῦ δικαίου, δὲν εἶναι συμφυὲς αὐτῷ, στηρίζεται εἰς ἀλλότριον δόγμα (1).

(1) Π. (1. 3) 16 Β. (Β'. 2) 26.

Ὅθεν δὲν δύναται, διὰ λόγους τοιαύτης συναφείας, νὰ ἐπεκταθῇ εἰς ἄλλα θέματα, καὶ ἂν ταῦτα φαίνωνται ἔχοντα τὴν αὐτὴν ἀξίωσιν εἰς αὐτὸ, ἣν καὶ τὰ εἰς τὸ δόγμα ἐκεῖνο ὑπαχθέντα (1). Τοιαύτη ἐπέκτασις ἠδύνατο νὰ γίνῃ μόνον διὰ τοῦ τῆς ἐπιστήμης δικαίου, ἀλλὰ τοῦτο ἀργεῖ ὡς παραγωγὸς τοιούτων ὁρισμῶν, διότι στηρίζεται εἰς τὴν ratio juris, ἥτις μᾶς ἐγκαταλείπει ἐνταῦθα.

(1) (1. 3) Π. 14 Β. (Β'. 1) 24 (50. 17) 162 Β (Β'. 3) 162.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΝΟΜΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΡΟΣΩΠΑ.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝ ΓΕΝΕΙ.

Περίληψις.

103. Περιεχόμενον τοῦ παρόντος βιβλίου. Στοιχεῖα τῶν ἐννόμων σχέσεων.
104. Ὑποκείμενα αὐτῶν. Πρόσωπα. Τί ἐστι πρόσωπον; Διακρίσεις τῶν ἀνθρώπων ἐπιδρῶσαι εἰς τὸ δίκαιον.
105. Φυσικὰ, νομικὰ πρόσωπα.

103. Περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ παρόντος βιβλίου καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ προηγούμενον παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς. Οἱ νομικοὶ ὁρισμοὶ ἀπαρτίζουσι τὸ δίκαιον, ὡς κοινὴν τοῦ ἔθνους βούλησιν, τὸ δὲ περιεχόμενον αὐτῶν εἰσὶν αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, αἱ ἀποῤῥέουσαι ἀπὸ τῆς ἐννόμου αὐτῶν ἐλευθερίας, καὶ συνιστάμεναι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ δικαίου προστατευομένην ἐξουσίαν τῶν ἐν αὐταῖς διατελούντων ἐπί τε τὴν ἀπρόσωπον φύσιν καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα. Αἱ σχέσεις αὗται καλοῦνται νομικαὶ καὶ περὶ αὐτῶν πραγματεύεται ἐν γένει τὸ παρὸν βιβλίον.

Αἱ νομικαὶ σχέσεις περιέχουσι τὰ ἑξῆς τέσσαρα στοιχεῖα.

1) Τὰ ὑποκείμενα,

2) Τὸ περιεχόμενον,

3) Τὴν γένεσιν καὶ μεταβολὴν,

4) Τὴν προστασίαν αὐτῶν.

Περὶ αὐτῶν πραγματεύονται τὰ τέσσαρα κεφάλαια τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῶν ὑποκειμένων.

104. Ὑποκείμενα τῶν νομικῶν σχέσεων εἶναι οἱ ἄνθρωποι, καθὸ ἐννόμως ἐλεύθεροι· Ἔννομος δὲ ἐλευθερία εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ δικαίου διαγραφομένη ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου καθ' ἑαυτὴν (ἡ δυνάμει μόνον ἐννοουμένη) τοῦ ὑποτάσσειν τῇ ἑαυτοῦ βουλήσει τὰ περὶ αὐτὸν ἀντικείμενα.

Διὰ τῆς λέξεως πρόσωπον, ὁρίζομεν τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ δικαίῳ. Ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ πρόσωπον, σημαίνει ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποκείμενον νομικῶν σχέσεων.

Προσωπικότης εἶναι τὸ δυνατὸν ἐννόμου βουλήσεως, ἐννόμου ἐξουσίας, ἐξ οὗ ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

Τὸ δίκαιον, ἀνάγον εἰς κανόνα τὴν ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐξ ἴσου ὑπάρχουσαν ταύτην ἱκανότητα, ἁπαντᾶ παρὰ τοῖς κατ' ἰδίαν ἀνθρώποις πολλὰς καὶ ποικίλας διαφοράς. Αἱ διαφοραὶ αὗται κατὰ τὸ φῦλον, τὴν ἡλικίαν, τὰς πνευματικὰς ἰδιότητας, καὶ τὴν φυσικὴν ὑπεξουσιότητα, ἐπενεργοῦσαι εἰς τὸ δίκαιον, κωλύουσι τὴν ἀπόλυτον τῶν προσώπων ἰσότητα.

Διττὴ εἶναι ἡ ἐπιρροὴ τῶν φυσικῶν τούτων διακρίσεων.

1) Τὸ δίκαιον ἀποδέχεται αὐτὰς, ἐν μέρει ἐν ἑαυτῷ, καὶ ἀναγνωρίζει ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν διαφορὰς τῶν προσώπων· λ. χ. τὸν ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ καταστάσεως ὑπεξούσιον (τὸν ἀπὸ ἄλλου ἐξαρτώμενον), θεωρεῖ καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ δικαίου ὑπεξούσιον καὶ ἐλάσσονα κεκτημένον νομικὴν ἱκανότητα. Ἐντεῦθεν δὲ προκύπτουσι πλείονες βαθμοὶ νομικῆς ἱκανότητος, ἐντελὴς καὶ ἀτελὴς πρόσωπα· περὶ αὐτῶν θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

2) Συγχωρεῖ μὲν εἰς τὰς φυσικὰς ἐκείνας διαφορὰς ἔννομον ἐπιρροὴν ἐπί τινας ἐννόμους σχέσεις, δὲν συνάγει ὅμως ἐξ αὐτῶν ἐννόμους διαφορὰς τῶν προσώπων, δὲν ἀναβιβάζει τὰς διαφορὰς ἐκείνας εἰς ἐννόμους διαφοράς. Τοιαύτη, ἡ ἐπιρροὴ τοῦ φύλου, τῆς ἡλικίας, τῆς ὑγείας, τῶν πνευματικῶν δυνάμεων εἰς τὰς νομικὰς σχέσεις.

Περὶ τῶν διαφορῶν τούτων πραγματεύεται τὸ παρὸν κεφάλαιον, ἐν ᾧ τὰ νόμιμα αὐτῶν ἀποτελέσματα ἐκτεθήσονται μετὰ τῶν κατὰ μέρος ἐννόμων σχέσεων, καθ' ἃς ἀναφαίνονται.

Τὰς διαφορὰς ταύτας ὠνόμασαν τινὲς status naturales φυσικὰς καταστάσεις τῶν προσώπων· status ὅμως εἰσὶν αἱ τῶν *προσώτων* διαφοραὶ, ἐνῷ ἐνταῦθα πρόκειται περὶ διαφορᾶς τῶν ἀνθρώπων.

105. Εἴπομεν πρὸ μικροῦ, ὅτι *πᾶς* ἄνθρωπος καὶ *μόνος* ὁ ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπον (1), ὅτι ὅμως, τινὲς τῶν φυσικῶν αὐτοῦ καταστάσεων, ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἔννομον αὐτοῦ ἱκανότητα τοῦ εἶναι ὑποκείμενον δικαιωμάτων (τὴν προσωπικότητα) κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐλαττοῦσιν αὐτὴν καὶ παράγουσι διαφόρους βαθμοὺς τῆς ἱκανότητος ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ ἀρχικὴ καὶ φιλοσοφικῶς ὀρθοτάτη αὕτη ἔννοια τοῦ προσώπου δύναται νὰ πάθῃ διττὴν τροποποίησιν ὑπὸ τοῦ θετικοῦ δικαίου, συσταλτικὴν καὶ διασταλτικὴν, διότι Α'.) ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα δύναται νὰ ἀφαιρεθῇ ἐντελῶς ἀπό τινων ἀνθρώπων· Β'.) δύναται αὕτη νὰ δοθῇ καὶ εἰς ἄλλα ὄντα ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ὄντα ἅπερ παράγει ὁ νόμος, ἀποδίδων εἰς αὐτὰ τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰδιότητα τοῦ βούλεσθαι, τὸ δυνατὸν τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα· διὰ τοῦτο τὰ ὄντα ταῦτα ὀνομάζομεν νομικὰ πρόσωπα (2)· κατ' ἀντίθεσιν δὲ αὐτῶν, φυσικὰ πρόσωπα, τοὺς ἀνθρώπους, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Εἴπομεν, ὅτι ὁ θετικὸς νόμος ἀφαιρεῖ ἐνίοτε ἀπό τινων ἀνθρώπων τὴν ἱκανότητα ταύτην, ἤτοι τὴν προσωπικότητα.

Τοῦτο πράττει ὁ μὲν ῥωμαϊκὸς νόμος συνδέων τὴν προσωπικότητα οὐ μόνον μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ μετά τινων πολιτικῶν ἰδιοτήτων, τῆς ἰδιότητος τοῦ *ἐλευθέρου* καὶ τοῦ *πολίτου*. Τοῦτο ἔπραττε καὶ ὁ παρ' ἡμῖν ἰσχύων νόμος, παραδεχόμενος ἄλλοτε τὸν πολιτικὸν θάνατον (ἄρθρ. 7 τοῦ ποιν. νόμου). Τὰ προσόντα ὅμως ἐκεῖνα τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ ῥωμαίου πολίτου, τὰ κατὰ τοὺς ῥωμαίους ἀποτελοῦντα τὴν ἔννοιαν τῆς προσωπικότητος, περὶ ὧν θέλομεν ὁμιλήσει ἐκτενέστερον παρακατιόντες, ἐξέλιπον ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ. Ἡ δὲ ἰδιότης τοῦ ἰθαγενοῦς ἔχει παρ' ἡμῖν ἐπιῤῥοὴν εἰς

(1) Π. (1. 5) 2. Β. (ΜΣΤ. 1) 1. Σχόλ. Εἰσ. (1. 2) 12 Εἰσ. (1. 3) § 1. καὶ 2.
(2) Π. (3. 4) Βασιλ. (Η'. 2).

τὴν κτῆσιν καὶ ἐνάσκησιν εὐαρίθμων τινῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, δι' οὓς λόγους θέλομεν ἀναφέρει μετ' ὀλίγον.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΦΥΣΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ.

Α'. ΓΕΝΝΗΣΙΣ.

Περίληψις.

106. Κατ' ἄνθρωπον ὕπαρξις μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς μητρὸς χωρισμὸν τοῦ τεχθέντος.

107. Δέον ν' ἀποχωρισθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τῆς μητρός. Νὰ ζῇ μετὰ τὸν χωρισμὸν τοῦτον καὶ ν' ἀνήκῃ εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων.

108. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ᾖ βιώσιμον τὸ τεχθέν; Δόγμα τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου δὸν ἀφορμὴν εἰς τὴν τοῦ βιωσίμου δόξαν.

109. Δυσχερεστάτη ἡ ἀπόδειξις, ὅτι τὸ τεχθὲν ἐγεννήθη ὑφ' ὡρισμένου ἀνδρός.

110. Τεκμήριον, δι' οὗ ὁ ρωμαϊκὸς νόμος ὑπερενίκησε τὴν δυσκολίαν ταύτην.

111. Ἐκ τοῦ τεκμηρίου ἐκείνου συνήγαγον οἱ νεώτεροι τὸν τοῦ βιωσίμου ὅρον.

112. Ἀμήχανος ἡ ἀπόδειξις καὶ σπουδαῖοι οἱ κίνδυνοι οὓς προκαλεῖ αὕτη.

113. Δὲν ἀπαιτεῖται ὁ ὅρος τοῦ βιωσίμου. Ἀποφάνσεις τῶν ρωμαίων περὶ τοῦ βιωσίμου. Δὲν ἔχουσι νῦν πρακτικὸν κῦρος.

114. Κυοφορούμενον. Δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλὰ μέρος τῆς μητρός. Μόνον ἐπί τινων κατ' ἰδίαν ὡρισμένων νομικῶν σχέσεων ἐξομοιοῦται πρὸς τὸ τεχθέν. Προστασία τῆς ζωῆς τοῦ ἐμβρύου. Δικαιώματα ἅπερ θέλει ἀποκτήσει τὸ ἔμβρυον ἅμα τεχθὲν, καὶ ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα λογίζεται ὑπάρχον καὶ πρὸ τοῦ τοκετοῦ.

106. Παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχει δουλεία, οὔτε ἡ πρὸς αὐτὴν ἐξομοίωσις τῶν ὑπεξουσίων τέκνων, οὔτε ἡ τῶν ἀλλοδαπῶν ἀνικανότης τοῦ ἀπολαύειν τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων, ὅθεν πᾶς ἄνθρω-

πος ἔχει προσωπικότητα, ὅπερ ἐστὶν ἐλευθερίαν τοῦ βούλεσθαι καὶ ἐξουσίαν τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

Ἡ τῷ ἀνθρώπῳ ἐνυπάρχουσα ἱκανότης αὕτη ἄρχεται ἀπὸ τῆς γεννήσεως, ἤτοι ἅμα ὁ ἄνθρωπος ἐντελῶς χωρισθῇ ζῶν ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ (1). Τὴν γέννησιν θεωροῦμεν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν σπουδαιοτάτην αὐτῆς ἔποψιν, τὴν τοῦ στοιχείου τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Ὅτι δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς προσωπικότητος παράγει ἀμέσως οὐσιώδη ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἀποτελέσματα, καὶ ἐὰν ἡ ζωὴ παύσῃ μετ' ὀλίγον, συνάγομεν ἐκ τῶν ἑξῆς.

1) Ἡ διαθήκη τοῦ πατρὸς, ἐν ᾗ ἐπιτεχθὲν αὐτοῦ τέκνον παρελείφθη, τουτέστιν οὔτε ἐγράφη κληρονόμος, οὔτε ἀπεκληρώθη, ἀκυροῦται, ἅμα τῇ γεννήσει τοῦ τέκνου, ὡς πρὸς πάσας τὰς ἐγκαταστάσεις.

2) Ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομία τοῦ πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδὸς ἀποθανόντος πατρὸς ἀποκτᾶται ὑπὸ τοῦ παιδὸς κατ' αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως αὐτοῦ.

Ἕνεκα τῶν δύο τούτων ἀποτελεσμάτων ἀποβαίνει σπουδαία ἡ διάκρισις τῆς ἀληθοῦς γεννήσεως ἀπὸ τῆς ἁπλῶς φαινομένης. Ἄλλα νομικὰ, τουτέστι δικαιώματα τίκτοντα, γεγονότα, δὲν συμβαίνουσι συνήθως ὡς πρὸς τὸ νεογνόν, κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, ταῦτα χωροῦσι βραδύτερον, ὅτε δὲν δύναται νὰ ἐγερθῇ ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀληθοῦς κατ' ἄνθρωπον ὑπάρξεως τοῦ τεχθέντος. Κατὰ τὸν ἀρχαιότερον ῥωμ. νόμον ἦτο σπουδαία ἡ διάκρισις μεταξὺ ἀληθοῦς καὶ φαινομένης γεννήσεως οὐ μόνον διὰ τὴν ἰδίαν τοῦ νεογνοῦ προσωπικότητα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς μητρὸς, ἥτις διττῶς ὠφελεῖτο ἐκ τῆς γεννήσεως, τέκνων· ἤτοι ὁτὲ μὲν ἀπέκτα προνομίας τινὰς ἐναντίον τοῦ κοινοῦ δικαίου, ὁτὲ δὲ ἀπηλλάττετο ἐπιβλαβῶν ἀποτελεσμάτων, εἰς ἃ ὑπέκειτο, πάλιν ἐναντίον τῶν κανόνων τοῦ κοινοῦ δικαίου· τὰ τοῦ πρώτου εἴδους ὠφελήματα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἀμοιβὰς τῆς παιδοποιΐας, τὰ δὲ τοῦ δευτέρου ἀπαλλαγὴν ποινῶν τῆς ἀπαιδίας· παράδειγμα τοιούτων ἀμοιβῶν ἡ ἐξ ἀδια-

(1) (Π. 28. 2) 12. πρ. Β. (ΛΕ'. 8) 12 (3. 2) 6. πρ. Β. (ΛΘ'. 1) 6 (35. 2) 9. §. 1 Β (ΜΑ'. 1) 9 (25. 4) 1 § 1 (1. 5) 7. 26 πρ Β. (ΜΣΤ' 1) 5. 21. (50. 16) 231. Β. (Β. 2) 222 (3. 4) 3. 4. (35. 5) 7. πρ. (146 3) 36.

θέτου διαδοχὴ τῆς μητρὸς εἰς τὴν περιουσίαν τῶν ἰδίων τέκνων, ἐὰν, οὖσά μὲν ἐκ γενετῆς ἐλευθέρα, ἐγέννα τρία, ἀπελευθέρα δὲ, ἐγέννα τέσσαρα τέκνα (1). Παράδειγμα τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ποινῆς τῆς ἀπαιδίας, ἡ διάταξις, καθ' ἣν γυναῖκες ἀποκτήσασαι, ἂν μὲν ἦσαν ἐκ γενετῆς ἐλεύθεραι 3, ἂν δὲ ἀπελεύθεραι 4 τέκνα, ἠδύναντο νὰ κληρονομήσωσιν ἐκ διαθήκης ἐν γένει, ἐνῷ αἱ ἄπαιδες γυναῖκες ἦσαν, πρὸς ποινὴν, ἀνίκανοι τοιαύτης διαδοχῆς (2).

107. Διαλύσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀληθοῦς γεννήσεως εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῆς· ἡ ἀληθὴς γέννησις προϋποτίθησι τὰ ἑξῆς.

Α') Ὅτι τὸ τεχθὲν ἀπεχωρίσθη *ἐντελῶς* ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ· ἀδιάφορον διὰ τίνων μέσων ἐγένετο ὁ χωρισμὸς, ὅθεν ὁ διὰ τεχνικῶν μέσων καὶ βιαίως κατορθωθεὶς τοκετὸς κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ φυσικοῦ ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο.

Β') Ὅτι ἔζησε μετὰ τὸν τοιοῦτον χωρισμὸν ἀπὸ τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Ὅθεν ἐὰν κατὰ τὴν διάρκειαν μακροῦ τοκετοῦ τὸ τικτόμενον δίδῃ μὲν σημεῖα ζωῆς, ἀλλ' ἀποθνήσκει, πρὶν ἢ ἐντελῶς ἐξέλθῃ τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἱκανὸν τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Κατὰ μείζονα λόγον παραδεχόμεθα τοῦτο, ἂν ἀπέθανε πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ τοκετοῦ (3).

Εἶναι δὲ ἀδιάφορον τὸ σημεῖον, δι' οὗ δηλοῦται ἀναμφισβητήτως ἡ ζωὴ τοῦ τεχθέντος· ἄλλοτε, οἱ νομοδιδάσκαλοι ἀπῄτουν ν' ἀφήσῃ φωνὴν τὸ νεογνὸν, ὅπερ ἐστὶν, ἐθεώρουν τὴν φωνὴν ὡς ἀναγκαῖον σημεῖον τῆς ζωῆς, ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς ἀπέκρουσε τὴν δόξαν ταύτην (4). Ἐπίσης ἀδιάφορος εἶναι ἡ *διάρκεια* τῆς ζωῆς ἐκτὸς τῆς κοιλίας τῆς μητρὸς, ὅθεν καὶ αὐτὸ τὸ ζῶν μὲν τεχθὲν, μικρὸν δὲ ἢ καὶ ἐλάχιστον χρόνον μετὰ τὸν τοκετὸν, ἀποθανὸν τέκνον, κατέστη ἱκανὸν πρὸς κτῆσιν δικαιωμάτων (5)

Γ) Τελευταῖον, τὸ οὕτω τεχθὲν, ἵνα ᾖ ἱκανὸν πρὸς κτῆσιν δικαιωμάτων, ἀνάγκη νὰ ἀνήκῃ εἰς τὸ γένος ἀνθρώπων (6), ἡ δὲ

(1) Ε (3. 3) § 2 καὶ 4 Paul IV. 9. § 1.
(2) Παρ. Gaj. II. § 111 § 286.
(3) Κ. (6. 29, 2. Β. (ΛΕ. 8) 34 (50. 16) 129 Β. (Β'. 2) 222.
(4) Κ. 3. αὐτ. Β. 34. αὐτ.
(5) Αὐτ.
(6) Κ (6. 29, 3. Β. (ΛΒ'. 8) 34 Pauli Sentent. recept. IV. 9. § 1.

ἀνθρωπίνη αὐτοῦ φύσις δύναται νὰ γνωσθῇ ἐκ μόνης τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ μορφῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκφράζουσι τὸ προσὸν τοῦτο ὡς ἑφεξῆς· δὲν πρέπει τὸ τεχθὲν νὰ ᾖναι monstrum, τέρας, ἢ prodigium (1). Προσθέτουσιν ὅμως, ὅτι εἶναι ἀδιάφορον ἐὰν τὸ τεχθὲν ἁπλῶς διαφέρῃ τῆς συνήθους μορφῆς τοῦ ἀνθρώπου, λ. χ. ἔχῃ πλειότερα, ἢ ὀλιγώτερα τῶν συνήθων μελῶν. Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος δὲν διαγράφει τὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων λογίζεταί τις ἔχων μορφὴν ἀνθρωπίνην, ἐξ ἀναλογίας ὅμως ἄλλης διατάξεως, ὁριζούσης ὅτι ἐκ τῆς κεφαλῆς, ἥτις εἶναι τὸ οὐσιῶδες τοῦ ἀνθρώπου μέλος, γνωρίζομεν τὸν ἄνθρωπον (11. 7) 44 πρ., παραδεχόμεθα, ὅτι ἀρκεῖ ἡ κεφαλὴ νὰ ᾖναι ἀνθρωπίνη, ἵνα ᾖ πρόσωπον τὸ τεχθέν.

Τὰ *τρία* ταῦτα στοιχεῖα εἶναι τὰ μόνα τῆς προσωπικότητος προσόντα κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν, τὸν βυζαντινὸν καὶ τὸν νέον ἡμῶν ἀστυκὸν νόμον (ἄρθρ. 11).

108. Ὑπάρχουσι τινες νομοδιδάσκαλοι ἀπαιτοῦντες καὶ *τέταρτον* στοιχεῖον, ἤτοι τὸ *βιώσιμον* τοῦ τεχθέντος, ἐννοοῦντες ὅτι τὸ ζῶν, ἀλλὰ προϊμώτερον τοῦ συνήθους χρόνου τεχθὲν καὶ ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν ἀποθανὸν τέκνον, δὲν εἶναι ἱκανὸν τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, ἐὰν αἰτία τοῦ θανάτου ᾖναι τὸ ἄωρον αὐτοῦ, ἐξ οὗ ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ τῆς ζωῆς διάρκεια· τὸ προσὸν ὅμως τοῦτο, ὅπερ ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῷ γαλλικῷ κώδικι (ἄρθρ. 725 καὶ 906), εἶναι ἐντελῶς περιττὸν κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον, καθ' ὃν πᾶν ζῶν τεχθὲν τέκνον ἔχει πλήρη προσωπικότητα, ἀδιάφορον ἐὰν, καὶ διὰ τίνα λόγον, ἀπέθανεν ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετόν.

Διὰ νὰ ἐξετάσωμεν ὅμως λεπτομερέστερον τὸ προσὸν τοῦτο, ὅπερ ἔχει τοσοῦτον σπουδαῖα πρακτικὰ ἀποτελέσματα, καὶ νὰ πεισθῶμεν περὶ τοῦ ἀνυποστάτου αὐτοῦ, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν δόγμα τι τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, ὅπερ ὑπῆρξεν ἡ ἀθώα ἀφορμὴ τῆς περὶ τοῦ προσόντος τούτου δόξης.

Κατὰ τὸν ῥωμ. καὶ τὸν βυζαντ. νόμον τὸ τεχθὲν ὑπάγεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρὸς, ἐὰν οἱ γεννήτορες αὐτοῦ διετέλουν ἐν νο-

(1) Pauli Sentent. Recept. IV. 9. § 3 ll. (1. 5, 14 B. (ΜΣΤ. 1) 11. κ. 3. ἀν. (11. 7, 44 πρ.

μίμῳ γάμῳ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συλλήψεως (1). Ὁ ὅρος οὗτος τῆς πατρικῆς ἐξουσίας διαλύεται εἰς τὰ ἑξῆς στοιχεῖα.

α) Τὴν ἀληθῆ πατρότητα, ἤτοι τὸ γεγονὸς, ὅτι ὡρισμένος ἄνθρωπος εἶναι ὁ τοῦ παιδὸς γεννήτωρ.

β) Τὴν ἀληθῆ μητρότητα.

γ) Τὸν ἔγκυρον γάμον μεταξὺ τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρός.

δ) Τὴν ὕπαρξιν τοῦ γάμου τούτου, ἐν τῷ χρόνῳ τῆς συλλήψεως.

Ἐκ τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων, τὸ β) καὶ γ) δὲν παρέχουσι δυσκολίας, διότι σπανίως ἀμφισβητοῦνται, καὶ ἐὰν ἀμφισβητηθῶσιν, εὐκόλως ἀποδεικνύονται διὰ τῶν συνήθων μέσων.

109. Τοῦ α) ὅμως καὶ τοῦ δ) εἶναι δυσχερεστάτη ἡ ἀπόδειξις, διότι τὸ μὲν, ἡ σύλληψις, ἡ ὑπὸ ὡρισμένου ἀνθρώπου παραχθεῖσα, εἶναι μυστήριον τῆς φύσεως, παράγον, μετά τινα χρόνον, τὰ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπίπτοντα ἀποτελέσματα αὐτοῦ, καὶ οὗτινος, διὰ τοῦτο, *εἶναι ἀδύνατος* ἡ ἀπόδειξις. Τίνι τρόπῳ θέλει ἀρθῆ ἡ δυσκολία αὕτη; Ἠδύνατο ὁ νόμος νὰ συγχωρήσῃ εἰς τὸν δικαστὴν νὰ κρίνῃ, κατὰ τὰς περιστάσεις, τίνος πατρὸς εἶναι πιθανῶς τὸ τέκνον καὶ πότε πιθανῶς συνελήφθη· ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῆς ἄρσεως τῆς δυσκολίας εἶναι λίαν ἐπισφαλὴς,

1) διὰ τὴν ἀβεβαιότητα, εἰς ἣν εὑρίσκεται ὁ δικαστὴς κατὰ τὰς πλείστας ἀμφισβητουμένας περιπτώσεις περὶ τοῦ προσώπου, ὅπερ παρήγαγε τὴν σύλληψιν, τῆς δὲ ἀβεβαιότητος ταύτης δὲν δύναται νὰ ἐξέλθῃ ἄνευ μεγάλης αὐθαιρεσίας.

2) Διότι ἡ αὐθαιρεσία αὕτη ἤθελεν εἶναι ἐνταῦθα τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνος καὶ ἄτοπος, ὅσῳ δὲν πρόκειται περὶ ὑλικῶν, ἀλλὰ περὶ ἠθικῶν συμφερόντων, περὶ τῆς εἰρήνης τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς τιμῆς τῶν γυναικῶν. Διὰ τοῦτο, ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος παρήτησε τὸ μέσον ἐκεῖνο τῆς δικαστικῆς ἐκτιμήσεως καὶ παρεδέχθη τὸ ἑξῆς.

110. Θεὶς ὡς βάσιν τὴν πιθανὴν διάρκειαν τῆς ἐγκυμοσύνης μέχρι τοῦ τοκετοῦ, παρεδέχθη, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς πείρας, ὅτι τὸ ἔμβρυον δύναται νὰ γεννηθῇ ζῶν τὴν 182 ἡμέραν ἀπὸ τῆς συλλήψεως, λογιζομένης τῆς τε ἡμέρας τῆς συλλήψεως καὶ τῆς τοῦ τοκετοῦ, ὅπερ ἐστὶ, μετὰ τὸν ἕκτον μῆνα ἀπὸ τῆς συλλήψεως· κατὰ

(1) E. (1. 9) πρ. Ulp. pr. V. § 1.

τοὺς αὐτοὺς δὲ κανόνας παρεδέχθη, ὅτι δύναται τὸ ἔμβρυον νὰ γεννηθῇ ζῶν καὶ ἀργότερον, ἀλλὰ μόνον μέχρι τῆς λήξεως τοῦ 10ου μηνός (1).

Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ φυσιολογικοῦ τούτου κανόνος, ὑπολογίζουσιν οἱ Ῥωμαῖοι ἀναδρομικῶς ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ τοκετοῦ, μὴ περιλαμβανομένης καὶ αὐτῆς, *πρῶτον* 180 ἡμέρας καὶ ἔπειτα 10 μῆνας· ὁ μεταξὺ τῶν δύο τούτων χρονικῶν διαστημάτων χρόνος εἶναι τεσσάρων μηνῶν· ἐὰν λοιπὸν ἐντὸς τῶν 4 τούτων μηνῶν (120 ἡμερῶν) ἡ γυνσία μήτηρ τοῦ παιδὸς ἔζησεν ἐν γάμῳ, ὁ σύζυγός της εἶναι *ἐπίδοξος* πατὴρ τοῦ τέκνου, ἄλλως, τοῦτο δὲν ἔχει νομίμως πατέρα· τὸ τεκμήριον τοῦτο δύναται νὰ ἐκφρασθῇ σαφέστερον ὡς ἑξῆς. Ἐὰν τὸ τέκνον γεννηθῇ 180 *πλήρεις* ἡμέρας *μετὰ* τὸν γάμον, ἢ ἐντὸς 300 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς λύσεως αὐτοῦ, ὁ σύζυγος τῆς μητρὸς εἶναι, δυνάμει νομίμου τεκμηρίου, ὁ πατὴρ τοῦ τέκνου. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τοῦ κανόνος, « ὁ πατὴρ ἀπὸ τῶν γάμων δείκνυται » (2) Ἡ πρόληψις αὕτη δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ στηρίζηται εἰς πιθανότητας, ἀνατρέπεται δὲ μόνον διὰ τῆς ἀποδείξεως, ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ γεννήσῃ τὸ τέκνον ὁ τῆς μητρὸς σύζυγος. Ἐὰν ὁ φυσιολογικὸς ἐκεῖνος κανὼν ἦναι ὀρθὸς ἢ οὔ, δὲν εἶναι τοῦ προκειμένου νὰ ἐξετάσωμεν· παρατηροῦμεν δὲ μόνον, ὅτι ἀναφέρονται καὶ παραδείγματα, καθ' ἃ γυνὴ γεννήσασα τέκνον, ἔτεκεν, ἐξ μῆνας μετὰ τὸν τοκετὸν, ἕτερον τέκνον, ὅπερ διετηρήθη εἰς τὴν ζωήν. Ἰδίως λυσιτελὴς εἶναι ἡ διάταξις, καθ' ἣν ὁ παραδεδεγμένος ἐκεῖνος χρόνος τοῦ τεκμηρίου εἶναι ῥητὸς, ἀπὸ 180 ἡμερῶν (κατὰ τὸν ἀνωτέρω ὑπολογισμὸν) μέχρι 10 μηνῶν, διότι, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς διατάξεως ταύτης, δύνανται μέν τινα νόθα ν' ἀποκτήσωσι τὰ δικαιώματα γνησίων, ἀλλ' ὁ τοῦ ἀντιθέτου ἀποτελέσματος κίνδυνος εἶναι μεγαλήτερος, πᾶσα δὲ ἀπόπειρα πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πρώτου ἐκείνου κινδύνου ἤθελεν ἐπιφέρει πολλῷ μεγαλήτερα δυστυχήματα.

111. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πατρότητος· ἀλλ' οἱ νεώτεροι, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐκτεθείσης ἀρχῆς, ἐξήγαγον τὸ ἑξῆς συμπέρασμα. Ἐὰν νεογνὸν γεννηθῇ ζῶν πρὸ τῆς λήξεως τῆς 180ης ἡμέρας

(1) (38 16) 3 § 11 καὶ 12 Β. (ΜΑ. 1) 16. Π. (1. 5) 12.
(2) Β. (Ζ'. 8) 5.

ἀπὸ τῆς ἐπιούσης τοῦ γάμου δὲν δύναται, κατὰ τὸν ἐκτεθέντα φυσιολογικὸν κανόνα, νὰ διατηρηθῇ ζῶν, ὅθεν δὲν ἔχει ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, δὲν ἔχει προσωπικότητα· ἄρα ἵνα ἔχῃ τὴν ἱκανότητα ταύτην ἀπαιτεῖται, οὐ μόνον νὰ γεννηθῇ ζῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἦναι ἱκανὸν νὰ διατηρήσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, νὰ ἦναι βιώσιμον, ὥστε τὸ διὰ τὸ ἄωρον τοῦ τοκετοῦ μὴ βιώσιμον τέκνον, στερεῖται προσωπικότητος. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη, περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ νεογνοῦ πρὸς διατήρησιν τῆς ζωῆς του, ὡς ὅρου τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ, δὲν στηρίζεται εἰς τὸν νόμον, ἄρα πρέπει ν' ἀπορριφθῇ κατὰ τὰ προεκτεθέντα· ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα προϋποτίθησι τὴν ὕπαρξιν ζῶντος ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ ἐλπὶς τῆς μακρᾶς ἢ συντόμου διαρκείας τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου, ὁποῖος ὁ λόγος καὶ ὁποῖον τὸ ὅριον τοῦ ἀνωτέρω περιορισμοῦ; Ἡ γνώμη αὕτη παρήχθη ἐκ τοῦ ἐκτεθέντος κανόνος, ὅτι τὸ πρὸ τῆς 182 ἡμέρας ἀπὸ τοῦ γάμου γεννηθὲν τέκνον δὲν συνελήφθη μετὰ τὸν γάμον, ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ. Ὁ κανὼν ὅμως οὗτος ὁρᾷ, ὡς εἴδομεν, τὸ τεκμήριον τῆς πατρότητος, δὲν σκοπεῖ δὲ ν' ἀποκλείσῃ ζῶντας ἀνθρώπους τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Οἱ νόμοι, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα, εἶναι αἱ διατάξεις 2 καὶ 3 τοῦ Κώδικος (6. 29). Αἱ δὲ διατάξεις αὗται ὁρίζουσιν, ὅτι τὸ νεογνὸν ἔχει προσωπικὴν ἱκανότητα, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐντελῆ γέννησιν αὐτοῦ, καὶ ἂν κατὰ τὴν προσεχῆ στιγμὴν (illico), τουτέστιν ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν, ἀποθάνῃ, λ. χ. εἰς τὰς χεῖρας τῆς μαίας. Ἐνταῦθα φυσικώτατον ἦτο νὰ ἐξετασθῇ, ἐὰν ὁ ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν θάνατος προῆλθεν ἐξ ἐλλείψεως ζωτικῆς δυνάμεως (ἱκανότητος) ἢ ἐξ ἄλλου αἰτίου, ἀλλὰ περὶ τῆς διακρίσεως ταύτης οὐδὲν λέγει ὁ νομοθέτης. Ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι δὲν ἔκρινεν αὐτὴν σπουδαίαν, οὔτε ἐθεώρησε τὴν προσωπικότητα ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῆς ἱκανότητος ἐκείνης· ἡ ἐναντία ὅμως δόξα εἶναι καὶ ἀδύνατον νὰ ἐφαρμοσθῇ. Κατ' αὐτὴν, δὲν εἶναι βιώσιμον τὸ νεογνὸν ἐὰν γεννηθῇ πρὸ τῆς 182 ἡμέρας ἀπὸ τῆς συλλήψεως, ἀλλὰ πῶς θέλομεν γνωρίσει ποία εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς συλλήψεως;

112. Ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξακριβώσωμεν αὐτὴν, παρεδέχθησαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ὑπολογισμὸν, ἀνατρέχοντες ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ μέχρι τῆς συστάσεως τοῦ γάμου, ἢ τῆς λύσεως αὐτοῦ. Ἵνα

ἐξέλθωσι τοῦ κύκλου τούτου οἱ ἀντιδοξοῦντες λέγουσιν, ὅτι πρέπει ν' ἀναθέσωμεν εἰς τοὺς ἰατροὺς τὴν κρίσιν, ἐὰν τὸ νεογνὸν ἦναι τόσον ἄωρον, ὥστε δὲν ὑπῆρξε πλήρεις 180 ἡμέρας ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρός· ὅταν ὅμως ἐκ τῆς κρίσεως τῶν ἰατρῶν, ἐξήρτηται τὸ ζήτημα περὶ βιωσίμου, πρὸς τί ὁ ὑπολογισμὸς τῶν 182 ἡμερῶν; δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπωσιν οἱ ἰατροὶ, ὅτι τὸ νεογνὸν δὲν εἶναι ἐντελῶς μεμορφωμένον; καὶ τίς ἰατρὸς δύναται νὰ ἦναι τόσον κοῦφος ὥστε νὰ βεβαιώσῃ εὐσυνειδήτως, ὅτι τὸ προκείμενον νεογνὸν ἔμενεν οὐχὶ 182 ἀλλὰ 179 ἢ 183 ἡμέρας ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ; Ὅθεν τὸ ζήτημα θέλει ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς αὐθαιρέτου καὶ ἀμφιβόλου ἀτομικῆς κρίσεως, καὶ θέλομεν περιπέσει εἰς τὸ κακὸν ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Ῥωμαῖος προὐτίθετο ν' ἀποφύγῃ διὰ τοῦ ἐκτεθέντος τεκμηρίου τῆς πατρότητος. Τὸ σύστημα τοῦτο περιέχει, ἐκτὸς τούτου, δύο λογικὰ σφάλματα.

1) Ἐὰν νεογνὸν, ἐντελῶς μεμορφωμένον καὶ κυοφορηθὲν ὑπὲρ τὰς 182 ἡμέρας, ἀποθάνῃ χρόνον τινὰ μετὰ τὸν τοκετὸν, γενομένης δὲ αὐτοψίας τοῦ σώματος ἀναφανῇ ὀργανικὸν αὐτοῦ ἔλλειμμα, δι' ὃ ἡ διάρκεια τῆς ζωῆς ἦν ἀδύνατος δηλ. δὲν ἦτο *βιώσιμον*, τότε τί θέλομεν ἀποφανθῇ; Εἶχε τὸ νεογνὸν τοῦτο προσωπικότητα; Ναὶ, λέγουσιν οἱ ἀντιδοξοῦντες, ἀλλὰ ἀποφαίνονται ἐναντίον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν.

2) Ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ ἐπὶ τῆς βρεφοκτονίας ὁ νόμος ὁρίζει ἄρθρ. 294.

Ἡ μήτηρ ἥτις φονεύει ἐπίτηδες τὸ *νόθον νεογνὸν* αὐτῆς τέκνον . . . τιμωρεῖται ὡς παιδοκτόνος· ἄρθρ. 295 ἐὰν μήτηρ φονεύσῃ τὸ *ἐκ νομίμου* γάμου νεογνὸν αὐτῆς τέκνον κτλ. Πῶς θέλομεν συμβιβάσει τὴν γνώμην ταύτην μετὰ τῆς προκειμένης διατάξεως;

Πῶς; Τέκνον μὴ βιώσιμον, ζῶν δὲ γεννηθὲν, ἐὰν φονευθῇ ὑπάρχει φόνος; ἐν τούτοις ἤθελε πρόκειται περὶ καταστροφῆς ὄντος, ὅπερ, κατὰ τοὺς ἀντιδοξοῦντας, δὲν ἔχει προσωπικότητα, δὲν ἔχει τὰ φυσικὰ στοιχεῖα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξεως.

113. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων λόγων συνάγεται, ὅτι τὸ προσὸν τοῦ βιωσίμου δὲν ἀπαιτεῖται, ἵνα παραδεχθῶμεν τὴν προσωπικότητα τοῦ νεογνοῦ ζῶντος τέκνου. Ἀλλ' ἡ μέχρι τοῦδε ἀντικρουσθεῖσα γνώμη εἶναι ἆρά γε νέα; εἶναι ἐπινόημα τῶν νεωτέρων νομοδιδα-

σκάλων; ὄχι· οἱ Ῥωμαῖοι ἐγίνωσκον τὴν γνώμην ταύτην. Ὁ Plinius Hist. naturalis libr. 7. κ. 4. (στοιχ. 5) λέγει Ante septimum mensem haud unquam v i t a l i s e s t, τὸ vitalis est (γίνεται δὲ ἐναλλὰξ χρῆσις καὶ τῶν λέξεων nasci gigni, πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας) δὲν φαίνεται σημαῖνον ἐνταῦθα τὸ *βιώσιμον*, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ ζῶν· ἐξακολουθεῖ δὲ ὁ Πλίνιος, ὅτι ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ δύναται νὰ γεννηθῶσι ζῶντα τὰ τέκνα, ἐὰν συλληφθῶσι καθ' ἡμέρας ὡρισμένας διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς σελήνης. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἐὰν ζῶσι καὶ τὰ κατὰ τὸν ὄγδοον μῆνα γεννηθέντα, ἂν καὶ τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν ἀνέκαθεν μὲν ἐν Αἰγύπτῳ, νεωστὶ δὲ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἐναντίον τῆς γνώμης τῶν ἀρχαίων.

Ὅθεν τὸ χωρίον τοῦτο δὲν ὁρᾷ τὸ ἡμέτερον ζήτημα. Ὁ Γέλλιος (libr. 3 C. 16) λέγει, ὅτι ἠμφισβητεῖτο ἐὰν τὸ κατὰ τὸν 8 μῆνα γεννηθὲν τέκνον ἦναι βιώσιμον, δὲν ἀναφέρει ὅμως τί ἀπεφασίσθη ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, οὔτε ἐὰν ἐκ τοῦ βιωσίμου ἐξήρτηται ἡ προσωπικότης αὐτοῦ. Τὸ σπουδαιότατον περὶ τοῦ βιωσίμου τοῦ νεογνοῦ τέκνου χωρίον εἶναι τοῦ Παύλου, Sententiae Receptae IV 9 § 1 καὶ 5. Ὁ Παῦλος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ κατὰ τὸ Τερτυλλιανὸν δόγμα κληρονομικοῦ δικαιώματος τῆς μητρὸς ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν τέκνων αὐτῆς, καθ' ὃ, τὸ δικαίωμα τοῦτο εἶχεν ἡ μήτηρ, ἡ τεκοῦσα, ἐὰν μὲν ἦτο ἐκ γενετῆς ἐλευθέρα, *τρία*, ἐὰν δὲ ἀπελευθέρα, *τέσσαρα* τέκνα· ἀναφέρει δὲ ὅτι, ἵνα ἔχῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο ἡ μήτηρ, δέον ἕκαστον τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων τέκνων οὐ μόνον νὰ γεννηθῇ ζῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔμεινε τοσοῦτον χρόνον ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὥστε *νὰ ἦναι βιώσιμον*. Ὅθεν ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος ἀπαιτεῖ τὸ βιώσιμον ὡς πρὸς μόνον τὸ δικαίωμα τοῦτο τῆς μητρὸς (τὸ jus liberorum), ὅπερ σήμερον οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, διότι ἡ μήτηρ κληρονομεῖ κατὰ τὴν Νεαρὰν 118 τὸ τέκνον αὐτῆς, καὶ ἂν τοῦτο μόνον ἐγέννησε.

114. Εἴπομεν, ὅτι ἡ ἔναρξις τῆς προσωπικότητος ὑπάρχει κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐντελοῦς γεννήσεως· ταύτης ὅμως προηγεῖται ἱκανὸς χρόνος καθ' ὃν τὸ τέκνον ἐπίσης ζῇ, οὐχὶ ὅμως ἰδίαν καὶ ἀνεξάρτητον ζωὴν, ἀλλ' ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῆς ζωῆς τῆς μητρὸς, μεθ' ἧς εἶναι συνδεδεμένον. Πῶς θεωρεῖ ὁ ῥωμ. νόμος τὸ τέκνον κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ὅτε φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἐμβρύου, τοῦ κυοφορουμένου;

Τινὰ μὲν τεμάχια τοῦ ῥωμ. νόμου ἀποφαίνονται, ὅτι ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τὸ κυοφορούμενον δὲν εἶναι εἰσέτι ἄνθρωπος, ἀλλὰ λογίζεται μέρος τοῦ μητρικοῦ σώματος (1), ἕτερα δὲ χωρία ἐξομοιοῦσι τὸ κυοφορούμενον πρὸς τὸ ἤδη τεχθέν (2). Ὁ ἀκριβέστερος προσδιορισμὸς τοῦ τελευταίου τούτου κανόνος θέλει θέσει ἐκ μέσου πᾶσαν, καὶ αὐτὴν τὴν φαινομένην, ἀντίφασιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἐκφράσεως τῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου χωρίων.

Ὁ πρῶτος κανὼν ἐκφράζει τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ ἐμβρύου, ὁ δὲ δεύτερος περιέχει ἁπλοῦν νομικὸν πλάσμα, ἰσχύον ἐπί τινων κατ' ἰδίαν ἐννόμων σχέσεων· ὅθεν ἐὰν ἐγερθῇ ἐν γένει τὸ ζήτημα περὶ τῆς προσωπικότητος ἀγεννήτου τέκνου, τοῦτο λύεται ἀποφατικῶς, καθότι τὸ ἔμβρυον δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὔτε κυριότητα, οὔτε ἄλλα ἀπόλυτα ἢ σχετικὰ δικαιώματα, οὔτε χρέη· μὴ ὂν δὲ πρόσωπον δεκτικὸν καὶ δεόμενον ἐκπροσωπήσεως, δὲν δύναται οὔτε ἐπίτροπον νὰ ἔχῃ, οὔτε ἄνηβος νὰ ὀναμασθῇ, pupillus (3), τὸ δὲ ἀνωτέρω νομικὸν πλάσμα ἀναφέρεται εἰς τὴν μέλλουσαν ἀληθῆ ζωὴν τοῦ ἐμβρύου καθ' ὅσον

α) αὕτη προστατεύεται ἀπὸ τοῦδε κατὰ τῆς ἐξαφανίσεως·

β) ὑπάρχουσι δικαιώματα τὰ ὁποῖα δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὸ ἔμβρυον ἅμα γεννηθῇ, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα ὅμως λογίζεται τοῦτο ὑπάρχον καὶ πρὸ τῆς γεννήσεως. Πάντοτε λοιπὸν τὸ πλάσμα τοῦτο ἰσχύει μόνον πρὸς ὄφελος τοῦ τέκνου, οὐδεὶς δὲ ἄλλος δύναται νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτοῦ «ὁ κυοφορούμενος ἑαυτῷ μόνῳ πρὶν ἢ τεχθῇ καὶ οὐχ ἑτέροις συμβάλλεται» (4).

Αἱ τὴν προστασίαν τῆς ζωῆς σκοποῦσαι διατάξεις εἶναι τὸ μὲν ποινικαὶ (5), τὸ δὲ ἀστυνομικαί (6). Σπουδαιοτέρα, πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, εἶναι ἡ πρόνοια τοῦ νόμου ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἀνθρώπου,

---

(1) (35. 2) 9. § 1. Β (ΜΑ. 1) 9 (35. 4) 1 § 1 Β. (ΛΑ. 7) 1.

(2) (1. 5.) 18 26 (50. 16) 231. Β. (Β. 2) 222.

(3) Β (Β'. 2) 155 Β. (ΛΖ'. 5) 19 (50 16) 161 (26. 5) 20 πρ.

(4) Β. (Β'. 2) 222. 231 (50. 16) (1. 5) 7.

(5) (47. 11) 4 (48. 8) 8 (48. 19) 38 § 5. 39 Β. (Ξ. 51) 38. 39 ἄρθρ. 303 — 306 τοῦ ποιν. νόμου.

(6) (11. 8) 2 Β. (ΝΘ'. 2) 2 (1. 5) 18 Β. (ΜΣΤ'. 1) 14 (48. 19) 3 Β. (Ξ'. 51) 3. ἄρθρ. 6. 640 - 643 τοῦ ποιν. νόμου.

ἡ ἐπιφυλάττουσα, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῷ δικαιώματα διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γεννήσεως (1). Ἡ πρόνοια αὕτη ἀναφέρεται εἴς τε τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, τουτέστιν εἰς τὰ δικαιώματα τὰ μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκογενειακῆς αὐτοῦ τάξεως συνδεδεμένα, καὶ εἰς τὰ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἡ προσωπικὴ κατάστασις τοῦ ἐν νομίμῳ γάμῳ γεννηθέντος τέκνου ῥυθμίζεται κατὰ τὸν χρόνον τῆς συλλήψεως, ὥστε ἡ προωρισμένη αὐτῷ, οὕτως εἰπεῖν, τάξις, οὐδένα τρέχει κίνδυνον ὡς ἐκ τῶν μεταβολῶν, ἃς βραδύτερον, διαρκούσης τῆς κυοφορίας, ὑφίσταται ὁ πατὴρ, ἢ ἡ μήτηρ (2).

Ἂν λοιπὸν ἡ μήτηρ ἀπέβαλε τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τὴν ἰδιότητα τῆς ἰθαγενοῦς, οὐδὲν ἧττον, τὸ τέκνον ἐγεννᾶτο ἐλεύθερος καὶ Ῥωμαῖος, ὑπαγόμενον ἀμέσως εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρός του (3). Τὸ αὐτὸ ἐχώρει καὶ ὡς πρὸς τὸ τέκνον, τὸ συλληφθὲν ἂν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν μὲν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον γερουσιαστὴς, βραδύτερον δὲ ἐξέπιπτε τῆς γερουσιαστικῆς τάξεως (4). Ἐπὶ τῶν μὴ ἐν νομίμῳ γάμῳ ὅμως γεννηθέντων τέκνων ἀπεφάσιζεν ἡ ἐποχὴ τοῦ τοκετοῦ (σημ. 5 σελ. 168).

Ἐν γένει ὅμως ἐκράτησεν ἡ ἀρχὴ, ὅτι ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν τῶν τέκνων τάξιν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν, ὡς ῥυθμίζουσα αὐτὴν, ἡ μᾶλλον ἐπωφελὴς τῷ τέκνῳ ἐποχὴ (5).

Ἰδίως σπουδαία ἀποβαίνει ἡ ἀρχὴ αὕτη ὡς πρὸς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον. Ἐὰν, διαρκούσης τῆς ἐγκυμοσύνης, ἠνεώχθη κληρονομία, ἥτις ἤθελεν ἀποκτηθῆ ὑπὸ τοῦ τέκνου, ἂν τοῦτο ἦτο ἤδη γεγεννημένον ἐν τῷ τῆς ἐπαγωγῆς χρόνῳ, ἐπιφυλάττεται εἰς τὸ ἔμβρυον, μέχρι τοῦ τοκετοῦ, τὸ κληρονομικὸν αὐτοῦ δικαίωμα, δυνάμενον καὶ νὰ ἐπιδιωχθῇ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ· ὑποτίθεται μάλιστα, ὅτι δύνανται νὰ τεχθῶσι 3 τέκνα καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς μερίδες τίθενται προσωρινῶς κατὰ μέρος, ἡ μήτηρ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν περιουσίαν πρὸς συντήρησιν ἑαυτῆς καὶ τῶν μελλόντων τέκνων καὶ διορίζεται πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἴδιος κηδεμών (6).

---

(1) (5. 4) 3. 4 B. (MB. 2) 3. 4.
(2) Gaj. 1. § 89. 91.
(3) (1. 5) 18. 26. B. (ΣΤ'. 1) 14. 21.
(4) (1. 9) 7. § 1.
(5) E. (1. 4) πρ.
(6) (5. 4) 3, 4 B. (MB'. 2) 3. 4. (34. 5) 7. πρ. (46. 3) 36 B. (ΚΣΤ'. 5) 36.

Ἀλλὰ διὰ τί μόνον κληρονομίας δικαίωμα νὰ δύναται νὰ ἐπαχθῇ τῷ ἐμβρύῳ ; Ἐὰν καταλειφθῇ εἰς αὐτὸ κληροδοσία, ἢ καταπίστευσις, ἢ καὶ αἰτίᾳ θανάτου δωρεὰ, διατί νὰ ματαιῶνται τὰ δικαιώματα ταῦτα, λόγῳ, ὅτι ὁ εἰς ὃν ἐπήχθησαν, δὲν ἐτέχθη εἰσέτι ; Διατί ἡ διάκρισις αὕτη μεταξὺ τῆς ἐκ διαθήκης ἢ ἐξ ἀδιαθέτου ἐπαγωγῆς κληρονομικῆς περιουσίας καὶ τῆς ἐξ ἄλλων, ἐπίσης νομίμων λόγων, ἐπαγωγῆς θετικῆς περιουσίας ; Ἐντεῦθεν ὁ νέος ἡμῶν ἀστυκὸς νόμος συνεπλήρωσε τὴν τοῦ κυοφορουμένου ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα (1).

Β'. ΟΡΟΙ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΠΤΕΙΝ ΝΟΜΙΚΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.

Περίληψις.

115. Ἡ περὶ προσωπικῆς ἐλευθερίας δόξα τῶν Ῥωμαίων διάφορος τῆς νῦν κρατούσης.

116. Παρ' αὐτοῖς, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, ὑπῆρχον καὶ πολιτικὰ προσόντα τῆς προσωπικότητος. Διακρίσεις τῶν ἀνθρώπων. Ἐλεύθεροι, Δοῦλοι —Πολῖται, Λατῖνοι, Ἀλλοδαποὶ—Αὐτεξούσιοι, Ὑπεξούσιοι.

117. Ἐπιγαμία, ἀπὸ συμβόλων κοινωνία. Τί σημαίνουσιν ;

118. Κατάστασις ἐλευθερίας. Τίς ἡ θέσις τῶν δούλων ἐν τῷ δικαίῳ. Κατάστασις ἰθαγενείας. Τίς ἡ θέσις τῶν ἀλλοδαπῶν ἐν τῷ δικαίῳ. Κατάστασις οἰκογενειακή. Τίς ἡ θέσις τῶν οἰκογενειακῶς ὑπεξουσίων ἐν τῷ δικαίῳ.

119. Ἐναλλαγὴ καταστάσεως. Τριττὴ ἐλάττωσις αὐτῆς. Λόγοι αὐτῆς. Ἀποτελέσματα.

120. Ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα παράγεται, κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον, ἀπὸ μόνης τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἄγνωστος ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ ἡ δουλεία. Ἐξίσωσις τῶν ἀλλοδαπῶν πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

121. Κατ' ἰδίαν δικαιώματα τῶν ἰθαγενῶν, ὧν στεροῦνται οἱ ἀλλοδαποί. Λόγοι τῶν περιορισμῶν τούτων.

---

(1) Ἄρθρ. 11 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου· τὸ κυοφορούμενον λογίζεται γεννηθὲν ὡς πρὸς τὰ εἰς αὐτὸ ἐπαγόμενα ἀστυκὰ δικαιώματα.

115. Περὶ τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, τοῦ θεμελιώδους τούτου ὅρου τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, ἡ δόξα τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν λοιπῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἦτο πάντη διάφορος τῆς νῦν ἐπικρατούσης, ἣν ἀνωτέρω ἐξηγήσαμεν. Κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, τὸ δίκαιον ἦτο δῶρον τῆς πολιτείας, ἀπον εμούσηςτὴν προσωπικότητα εἰς τὰ μέλη αὐτῆς. Πᾶς μὴ ἀνήκων εἰς τὸν δεσμὸν τοῦτον δὲν ἦτο πρόσωπον, ἰδίως οἱ διὰ τοῦ πολέμου κατακτώμενοι, οἱ αἰχμάλωτοι, ἦσαν *πράγματα*, ἐντεῦθεν παρήχθη τάξις ἀνθρώπων οἵτινες δὲν ἦσαν ὑποκείμενα, ἀλλὰ μόνον ἀντικείμενα δικαιωμάτων, ἡ τάξις τῶν δούλων.

Ἐκ τούτου δὲ, ὅτι ἡ πολιτεία κατ' ἀρχὰς ἀνεγνώριζεν ὡς μετέχοντας τῶν ὑπὸ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου προστατευομένων δικαιωμάτων μόνους τοὺς πολίτας, παρήχθη τὸ δόγμα, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ ἀπεκλείοντο αὐτῶν. Ἡ ἰδιότης τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ πολίτου μετεδίδετο κυρίως διὰ τῆς γεννήσεως ὑπὸ ἐλευθέρου πολίτου, ἢ διὰ τῆς συγκαταθέσεως τῆς πολιτείας· τὸ γένος ἦτο κυρίως ὁ δεσμὸς ὁ συνάπτων τὴν ὁμάδα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν εἰς μικροτέρας ὁμάδας, ὧν ὁ ἀρχηγὸς ἦτο ὁ οἰκογενειάρχης, ὁ δωρούμενος τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰθαγένειαν, καὶ διατηρῶν κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ τὴν ἐπὶ τοὺς κατιόντας αὐτοῦ ἐξουσίαν (patria potestas). Οἱ ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἐνήσκουν μόνον ὑπὲρ τοῦ ἐξουσιαστοῦ (οἰκογενειάρχου) τὴν ἐν ταῖς σχέσεσι τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

116. Ἐντεῦθεν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὑπάρχουσιν, ἐκτὸς τῶν φυσικῶν, καὶ πολιτικὰ προσόντα τοῦ προσώπου· ἐξ αὐτῶν τὸ μὲν ἀπαιτεῖται ἀφεύκτως, ὅπως ὑπάρξῃ ἐν γένει ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, τὰ δὲ δύο ἕτερα κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν ὡσαύτως προσόντα τῆς τοιαύτης ἱκανότητος ἐν γένει, ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου διεμορφώθησαν εἰς στοιχεῖα τῆς *πλήρους* ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὑπάρχουσι τρεῖς καταστάσεις, ὧν ἡ μὲν ἀναιρεῖ πᾶσαν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, πᾶσαν προσωπικότητα, αἱ δὲ δύο ἕτεραι περιορίζουσιν αὐτήν. Εἰς τὰς καταστάσεις ταύτας ἀνάγονται αἱ τρεῖς ἑπόμεναι διακρίσεις τῶν ἀνθρώπων.

1) Ἐλεύθεροι—δοῦλοι (liberi—servi) μετὰ τῆς ὑποδιαιρέσεως

τῶν ἐλευθέρων εἰς ingenui, ἐκ γεννετῆς ἐλευθέρους καὶ εἰς ἀπελευθέρους (libertini).

2) Πολῖται, Λατῖνοι καὶ ἀλλοδαποὶ (cives—latini—peregrini).

3) Αὐτεξούσιοι, ὑπεξούσιοι. (sui juris—alieni juris) (1).

Ὁ ἰδιάζων χαρακτὴρ τῶν τριῶν τούτων διακρίσεων συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι διάφορος εἶναι ἑκάστης αὐτῶν ἡ ἐπίδρασις εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Αἱ διακρίσεις αὗται εἰσὶν ἀρχαιόταται, καίτοι δὲ ὑποστᾶσαι πολλὰς μεταβολὰς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τῆς Ῥώμης μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων, διετηρήθησαν ὅμως, κατὰ τὰ κύρια αὐτῶν στοιχεῖα, ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἔν τε τῷ ἰουστινειανείῳ καὶ ἐν τῷ μετ' αὐτὸν δικαίῳ συνδέονται μετὰ πολλῶν διατάξεων αὐτοῦ. Διὰ *δύο* λόγους εἶναι ἀναγκαία ἡ στοιχειώδης τοὐλάχιστον γνῶσις αὐτῶν

1) Ἵνα ἐννοήσωμεν ὀρθῶς πολλὰ χωρία τῶν ῥωμαϊκῶν νόμων.

2) Ἵνα ἀπαλλαγῶμεν πολλῶν περὶ τῶν προκειμένων διακρίσεων ἐσφαλμένων δοξασιῶν, αἵτινες εἰσήχθησαν καὶ ἐρρίζωσαν ἐν ταῖς περὶ τοῦ Ῥ. Ν. πραγματείαις ἐκ τῆς ἐπιπολαίου γνώσεως τῶν περὶ τούτου ὁρισμῶν αὐτοῦ.

117. Ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰς πράξεις, δι' ὧν ταῦτα ἀποκτῶνται, ὡς πρὸς αὐτὰς δὲ παρήχθησαν ἐν τῷ Ῥ. Δ. δύο ἔννοιαι, δι' ὧν εὐκόλως δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τοὺς διαφόρους βαθμοὺς τῆς προκειμένης ἱκανότητος.

Ἐπιγαμία (Connubium) ἐμφαίνει τὴν πρὸς ἰσχυρὸν κατὰ τὸ jus civile (κατὰ τὸν ἀστυκὸν νόμον) *γάμον* ἱκανότητα, εἴτε ἀπολύτως, εἴτε σχετικῶς πρὸς ὡρισμένον πρόσωπον (cum aliquo habere connubium) (2)· ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοιούτου γάμου ἐξήρτητο ἡ πατρικὴ ἐξουσία, ἐξ αὐτῆς δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ συγγένεια, καὶ ἐξ αὐτῆς πάλιν ἡ ἀρχαία ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχή, δῆλον πόσον σπουδαία ἦτο ἡ τῆς ἐπιγαμίας ἔννοια.

Ἡ ἔγκτησις (Commercium), ἐμφαίνει τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀγοράζειν καὶ πωλεῖν, οὐχὶ ὅμως κατὰ τὸν συνήθη ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ τρόπον, ἀλλὰ κατὰ τὸν συμβολικὸν τοῦ ἀρχαίου ἀστυκοῦ δικαίου, ἤτοι

---

(1) Βασ. (ΜΣΤ'. 1).

(2) Ulp. Τίτλ. 5 § 3 παρ. πρὸς §§ 4 – 6 καὶ 8.

τοῦ ἐπιχειρεῖν τὴν ἀγορὰν καὶ πώλησιν, τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα mancipatio· αὕτη εἶναι σπουδαία μόνον ὡς ὁ ἀρχαιότατος καὶ μᾶλλον εἰθισμένος τύπος τῆς κτήσεως καὶ ἐκποιήσεως τῆς ρωμαϊκῆς κυριότητος, ὥστε διὰ τῆς ἐκφράσεως commercium δηλοῦται καὶ ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι τοιαύτην ἐντελῆ, κατὰ τὸν ἀστυκὸν νόμον, κυριότητα· ὅθεν καὶ ἡ ἱκανότης πρὸς τὴν in jure cessio (τὴν δι' εἰκονικῆς διεκδικήσεως κτῆσιν τῆς αὐτῆς κυριότητος), τὴν χρησικτησίαν (usucapio) καὶ τὴν αὐστηρὰν διεκδίκησιν. Κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν αὐτῆς περιλαμβάνει ἡ τεχνικὴ ἐκείνη ἔκφρασις τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δουλείας καὶ συνάπτειν ὡρισμένα εἴδη ἐνοχῶν (1), τέλος τὴν ἱκανότητα τοῦ συντάσσειν διαθήκας, κωδικέλλους, τοῦ εἶναι τινὰ κληρονόμον, κληροδόχον, ἢ καταπιστευματοδόχον, ἢ μάρτυρα ἐν τῇ διαθήκῃ (2). Ὅθεν οἱ δύο οὗτοι τεχνικοὶ ὅροι περιλαμβάνουσι τὸ μεγαλείτερον καὶ σπουδαιότερον μέρος τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, ἀλλ' ὡς πρὸς μόνας τὰς ὑπὸ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου (jus civile) ρυθμιζομένας σχέσεις.

118. Ἐνέλθωμεν νῦν εἰς τὰς διαφόρους καταστάσεις τῶν ἀνθρώπων, ἃς παραδέχεται ὁ Ῥωμ. νόμος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰρημένων διακρίσεων αὐτῶν.

1) Κατάστασις ἐλευθερίας (status libertatis). Ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, λέγουσιν οἱ Ῥωμαῖοι, εἶναι ἐλεύθεροι ἢ δοῦλοι (aut liberi, aut servi). Ἡ διάκρισις αὕτη λαμβάνεται ἐνταῦθα ὑπὸ μόνην τὴν ἔποψιν τῆς σπουδαίας ἐπιῤῥοῆς αὐτῆς εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

Ὁ δοῦλος δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα ταύτην, οὔτε κατὰ τὸ πολιτικὸν (jus civile) οὔτε κατὰ τὸ ἐθνικὸν (τὸ φυσικὸν παρ' ἡμῶν λεγόμενον) δίκαιον (jus gentium) (3)· οὐ μόνον ἐστερεῖτο τοῦ connubium καὶ τοῦ commercium, ἀλλ' ἐν γένει δὲν ἠδύνατο οὔτε γάμον νὰ συνάψῃ, οὔτε συγγένειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε κυριότητα ν' ἀποκτήσῃ.

Ὑπάρχουσιν ὅμως τινὲς ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος τούτου, εἰσαχθεῖ-

(1) Gaj III § 93 94.

(2) Ulp. τίτλ. XX § 8. 14 XXII § 1 2 XXV § 4 καὶ 6 Gaj II § 285 Π (28. 1) 3. 8. 9. 11. 13. 18. 19. Β. (ΛΕ'. 1) 3. 8 19. (29. 7) 6 § 3. 8 § 2 Β. (ΑΣΤ'. 1) 6. 8. (28. 5) 49 § 1 Ε. (2. 10) § 6.

(3) Β. (Β'. 3) 32 (28. 1) 20 § 7 (50. 17). 32.

σαι κατ' ὀλίγον καὶ ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου καὶ ἀστυκοῦ Ῥ. Δ. λ. χ. ἡ ἀστυνομικὴ προστασία τοῦ δούλου κατὰ τῶν ὑπὸ ἀπανθρώπου κυρίου ἐπαγομένων κακώσεων, τὸ δόγμα, ὅτι, αἱ ἐνοχαὶ τῶν δούλων, καθ' ἃς παρίσταντο, ὡς δανεισταὶ ἢ ὡς ὀφειλέται, ἴσχυον ὡς φυσικαὶ ἐνοχαὶ κτλ. (1).

2) Κατάστασις ἰθαγενείας (status civitatis).

Ἀπὸ τῆς πρὸς τὴν πολιτείαν σχέσεως τῶν ἰδιωτῶν ἀπέῤῥεον δύο ἕτεραι διακρίσεις, ἀπὸ διαφόρων ἐποχῶν καταγόμεναι καὶ μεγάλην ἐνασκοῦσαι ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Ἡ ἀρχαία διάκρισις ἦτο ἡ ἑξῆς· πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἢ πολῖται, cives, ἢ ἀλλοδαποί, peregrini. Οἱ μὲν εἶχον τὴν πρὸς τὴν ἐπιγαμίαν καὶ τὴν ἀπὸ συμβόλων κοινωνίαν ἱκανότητα, οἱ δὲ οὐχί. Θετικῶς ὅμως ὁριζομένη ἡ διάκρισις αὕτη ἐμφαίνει, ὅτι οἱ ἀλλοδαποὶ εἶχον τὴν ἱκανότητα τοῦ συνάπτειν πάσας τὰς νομικὰς σχέσεις τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου (2).

Εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἀνήκουσι

α) πρὸ τοῦ Καρακάλλου οἱ κάτοικοι πασῶν τῶν ἐπαρχιῶν·

β) οἱ πολῖται ξένων ἐπικρατειῶν·

γ) οἱ δυνάμει ποινῆς ἀπολέσαντες τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου·

δ) οἱ ἀπελεύθεροι, οἵτινες, διὰ τὰς εἰδικὰς κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν περιστάσεις, ἐὰν δηλ. εἶχον ἤδη ὑποστῆ ποινὴν ἕνεκα βαρέων κακουργημάτων, ἐτάσσοντο εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν τῶν ἀλλοδαπῶν, μὴ δυνάμενοι νὰ διαμένωσιν ἐν τῇ πρωτευούσῃ, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, οὔτε ν' ἀποκτήσωσι ποτὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου (dedidicii) (3).

Μόναι αἱ ἐνοχικαὶ σχέσεις τῶν ἀλλοδαπῶν ἴσχυον καὶ κατὰ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον (4).

Νεωτέρα εἶναι ἡ διαίρεσις εἰς ῥωμαίους πολίτας, λατίνους καὶ

---

(1) Gajus I § 53 E (1. 8) § 2 (1. 12) 1. § 8. B (ΣΤ. 1) 2 (48. 8) 1 § 2 B (Ξ'. 39) I. K. (9. 14) διατ. μόνη B (Ξ'. 59) 1 (23. 2) 8. 14 § 2 καὶ 3 B (ΚΗ. 5) 2 E (1. 10) § 10 (2. 14) 7 § 18 B (ΙΑ'. 1) 7 (44. 7) 14 B (ΝΒ'. 1) 13 (12. 6) 13 πρ. B (ΚΔ'. 6) 13 (16. 3) 1 §. 18 B (ΙΓ. 2) 1 (39. 5) 19 § 4.

(2) (48. 19) 17. § 1 B (Ξ'. 59) 17.

(3) Ulp. τίτλ. XX § 14.

(4) Gajus IV § 37.

ἀλλοδαποὺς (cives, latini, peregrini)· οἱ λατῖνοι εἶχον μὲν τὴν ἀπὸ συμβόλων κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἐπιγαμίαν (1).

Ἠδύνατο ὅμως καὶ εἰς τὴν δευτέραν καὶ εἰς τὴν τρίτην τάξιν νὰ δοθῶσι διὰ προνομίων τὰ τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας δικαιώματα.

3) Οἰκογενειακὴ κατάστασις (status familiae).

Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἢ αὐτεξούσιοι (sui juris), ἢ ὑπεξούσιοι (alieni juris)· ἡ ἐπὶ ἄλλων ἀνθρώπων ἐξουσία αὕτη παρήγετο ἀπὸ διαφόρων νομικῶν σχέσεων. Αὗται ἦσαν *τρεῖς*, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, *τέσσαρες*· potestas, manus, mancipium. Ἡ ἐξουσία, potestas ἦτο δύο εἰδῶν, ἡ πατρικὴ, καὶ ἡ τοῦ κυρίου (dominica). Ἡ τοῦ κυρίου ἐξουσία δὲν λαμβάνεται ἐνταῦθα ὑπ' ὄψιν, ὡς ἔχουσα ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν τοῦ ὑπεξουσίουν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, διότι ἡ τοῦ δούλου ἰδιότης, εἰς ἣν ἀναφέρεται ἡ ἐξουσία αὕτη, καὶ ἂν ὁ δοῦλος ἦναι ἀδέσποτος, συνεπάγεται, ὡς εἴδομεν, ἐντελῆ τοιαύτην ἀνικανότητα.

Ἡ manus ἦν ἡ τοῦ Ῥωμαίου συζύγου ἐπὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐστηρὸν ῥωμ. γάμον, ἐξουσία, ἥτις ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν πατρικήν.

Τὸ mancipium προσήγγιζε μᾶλλον τῇ τοῦ κυρίου, ἢ τῇ τοῦ πατρὸς ἐξουσίᾳ (2), παρήγετο δὲ ὅταν ὁ πατὴρ, ἢ ὁ σύζυγος ἐπώλει εἴς τινα, διὰ τῆς ἐπισήμου καὶ συμβολικῆς πωλήσεως, (τῆς mancipatio) τὸ ὑπεξούσιον τέκνον του, ἢ τὴν εἰς τὴν manus ὑποκειμένην σύζυγον· ἡ πρὸς αὐτοὺς σχέσις τοῦ ἀγοραστοῦ ὠνομάζετο mancipium (3) διέφερε δὲ τῆς τοῦ δούλου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ δουλεία ἦτο τάξις ἰδία, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ ἄνθρωποι μὴ διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ὡρισμένου κυρίου, ἐνῷ τὸ mancipium ἐδήλου πάντοτε ὑποταγὴν εἰς *ὡρισμένον* οἰκογενειάρχην. Ὁ γάμος τοῦ ὑπὸ τοιαύτην ἐξουσίαν διατελοῦντος διετήρει τὴν ἰσχύν του, τὰ δὲ τέκνα αὐτοῦ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξουσίας ταύτης, περιήρχοντο ὁτὲ μὲν εἰς τὴν τοῦ πάππου ἐξουσίαν, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν τοῦ ἐξουσιαστοῦ mancipii causa. Μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ τοιούτου ὑπεξουσίου

---

(1) Τίτλ. V § 4 XIX § 4 XI § 16 XX § 6. 14 XXII § 1 3 Gajus I § 56.
(2 Gajus I § 123 III § 114.
(3) Gajus § 118 Festus mancipium.

ἐπανήρχοντο εἰς τὴν πατρικὴν τοῦ οἰκείου πατρὸς ἐξουσίαν (1). Διαρκούσης τῆς ἐξουσίας ταύτης, ἀνεστέλλετο ἡ ἐνάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων τοῦ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ταύτην διατελοῦντος. Ἡ πατρικὴ ἐξουσία συνεπήγετο τὴν τοῦ ὑπεξουσίου ἐντελῆ ἀνικανότητα πρὸς πᾶσαν ἐξουσίαν, ἀναγομένην εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ οὐδόλως ἠλάττου τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ πρὸς σύναψιν ἐννόμων σχέσεων (2). Ὁ ὑπεξούσιος δύναται νὰ ᾖναι ἐπίτροπος καὶ νὰ ἀναλαμβάνῃ ἐν γένει ὑποχρεώσεις, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ἀποκτᾷ δικαιώματα, ἐκτὸς ὑπὲρ τοῦ πατρὸς, οὗτινος κατὰ τοῦτο εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀντιπρόσωπος, ἢ κατὰ τοῦ πατρός· ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν πατέρα σχέσις τοῦ τέκνου ὡς δανειστοῦ, ἢ ὀφειλέτου ἦτο σχέσις τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου (naturalis obligatio). Ἡ σχέσις αὕτη μετεβλήθη μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν χρηματίων (peculia).

119. Οἱ τρεῖς ἐξηγηθέντες βαθμοὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα δύνανται νὰ μεταβληθῶσιν, ὁτὲ μὲν πρὸς ὄφελος, ὁτὲ δὲ πρὸς βλάβην τῶν εἰς αὐτοὺς ὑπαγομένων προσώπων.

Ὁ ἐλεύθερος δύναται νὰ κατασταθῇ δοῦλος.

Ὁ Ῥωμαῖος πολίτης, *ἀλλοδαπός*.

Ὁ αὐτεξούσιος, ὑπεξούσιος καὶ τὸ ἀνάπαλιν· τὴν μίαν μεταβολὴν δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ προβιβασμὸν, τὴν δὲ δευτέραν καταβιβασμόν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται δύνανται νὰ πηγάσωσιν.

α) Ἐκ φυσικοῦ λόγου· λ. χ. ὁ ὑπεξούσιος υἱὸς ἀπαλλάσσεται τῆς πατρικῆς ἐξουσίας διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός.

β) Ἐκ νομικῶν πράξεων, λ. χ. ὁ ὑπεξούσιος υἱὸς ἀπαλλάσσεται τῆς ἐξουσίας τοῦ πατρὸς διὰ χειραφεσίας.

Περὶ τῶν μεταβολῶν τούτων ὑπάρχει παναρχαία ἔννοια φέρουσα τὴν ἐπίσης ἀρχαίαν ὀνομασίαν τῆς ἐλαττώσεως τῆς προσωπικῆς καταστάσεως (capitis deminutio). Οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι, ὁρίζοντες τὴν ἔννοιαν τῆς ἐκφράσεως ταύτης, λέγουσιν, ὅτι εἶναι ἐναλλαγὴ τῆς προσωπικῆς καταστάσεως (status mutatio, commutatio, permutatio) (3)· ἀλλὰ μικρὸν τὸ ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης κέρδος,

(1) Gaj. 1 § 135.

(2) (1. 6) 9 (36. 1) 13 § 5. 14 πρ.

(3) Ε. (1. 6) πρ. τίτλ. XI § 13 Π. (4. 4) 9 § 4 Π. (4. 5) 1.

διότι εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐναλλαγῆς δέον νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλο τι, ὅπερ οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον κατὰ νοῦν, μεταχειριζόμενοι τὴν λέξιν mutatio, ἀλλὰ δὲν ἐξέφραζον.

Ἐμμένοντες εἰς τὴν κατὰ λέξιν σημασίαν, ἴσως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὑπάρχουσι δύο στοιχεῖα.

1) Μεταβολὴ τῆς καταστάσεως προσώπου.

2) Μεταβολὴ πρὸς βλάβην αὐτοῦ.

Ἡ δόξα αὕτη ἐνισχύεται διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὑπάρχει τριπλῆ ἐλάττωσις τῆς προσωπικῆς καταστάσεως, ὡς ὑπάρχει τριπλοῦς περιορισμὸς τῆς νομικῆς προσωπικότητος.

Τὸ ἀληθὲς τῆς σημασίας ταύτης δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ μόνης τῆς παραβολῆς αὐτῆς πρὸς τὸ κατὰ τοὺς Ῥωμαίους περιεχόμενον τῆς τριπλῆς ἐκείνης ἐλαττώσεως· οἱ τρεῖς αὐτῆς βαθμοὶ φέρουσι, κατὰ τὴν βεβαιοτέραν ὀνοματολογίαν, τὰς ἐξῆς ὀνομασίας: μεγίστη, μέση καὶ ἐλαχίστη (maxima, media, minima) (1).

1) Ἡ πρώτη συνίσταται εἰς τὴν *ἀπώλειαν* τῆς ἐλευθερίας, ἤτοι εἰς τὴν μεταβολὴν ἐλευθέρου (ingenuus libertinus) εἰς δοῦλον· ὅθεν, ὡς πρὸς τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἡ ἐκτεθεῖσα ἔννοια ἀποδεικνύεται ἀληθὴς καὶ βάσιμος.

2) Ἡ δευτέρα συνίσταται Ι εἰς μεταβολὴν τοῦ cives εἰς ἀλλοδαπὸν (peregrinius) λ. χ. διὰ τῆς ἀπελάσεως (deportatio) τῆς συνεπαγομένης τὴν ἀπώλειαν τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου. ΙΙ Εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ cives εἰς Λατῖνον (2), ΙΙΙ εἰς τὴν μεταβολὴν Λατίνου εἰς peregrinus· ὅθεν καὶ ἐπὶ τῆς *μέσης* ἐλαττώσεως ἐπικυροῦται ἡ εἰρημένη ἔννοια.

3) Περὶ τῆς τρίτης ἡ ἀναλογία τῶν δύο πρώτων ἐλαττώσεων τῆς προσωπικῆς καταστάσεως, μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐλαχίστη ἐλάττωσις ἐμφαίνει·

Α) Μεταβολὴν οἰκογενειάρχου εἰς ὑπεξούσιον υἱόν· λ. χ. διὰ τῆς υἱοθεσίας αὐτεξουσίου (arrogatio), ἢ διὰ τῆς νομιμοποιήσεως μὴ νομίμου τέκνου. Οὐδέποτε δὲ ἀμφισβητήθη ἡ ἔννοια αὕτη.

Β) Ὑποβιβασμὸν ὑπεξουσίου υἱοῦ ἢ γυναικός, διατελούσης ὑπὸ τὴν συζυγικὴν ἐξουσίαν τῆς manus, ὑποβαλλομένων αὐτῶν εἰς τὴν

(1) Gajus I § 159—163 τίτλ. XI § 10—13 E (1. 16) (4. 5) 11.

(2) Gajus III § 36 Cicero p. Caecina K. 33.

ἐξουσίαν τοῦ mancipii· καὶ τοῦτο ἀναντίῤῥητον (1)· Ὅθεν ἡ ἐλάττωσις αὕτη συνεπήγετο τὴν ἐναλλαγὴν τῆς οἰκογενείας, τὴν ἀπώλειαν τῶν δικαιωμάτων τῆς ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενείας καὶ ἰδίως τῶν ἐξ αὐτῆς παραγομένων κληρονομικῶν δικαιωμάτων (2).

120. Ταῦτα περὶ τῶν κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον τριῶν τούτων ὅρων τῆς προσωπικῆς καταστάσεως καὶ τῶν τριῶν βαθμῶν τῆς ἐλαττώσεως αὐτῆς. Πάντη ἄλλως ὅμως ἔχουσι τὰ περὶ τούτου ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ. Κατ' αὐτό, ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως, ἡ ἄλλως προσωπικὴ καλουμένη ἐλευθερία, ὁ θεμελιώδης οὗτος ὅρος τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, εἶναι προσὸν συμφυὲς τῷ ἀνθρώπῳ, δὲν ἀπονέμεται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἀλλὰ μόνον προστατεύεται ὑπ' αὐτῆς· ὅθεν πᾶς ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπον, ὅπερ ἐστὶν, ἔχει τὴν ἀνωτέρω ἱκανότητα (3). Ἡ δὲ ἀναγνώρισις τῆς ἱκανότητος ταύτης, συνδυαζομένη μετὰ τῆς συνεχοῦς τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα ἐπιμιξίας, τῆς εἰρηνικῆς αὐτῶν συμβιώσεως καὶ τῆς ἀμίλλης ἐν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ, παρήγαγε τὴν κοινὴν πεποίθησιν, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι, οἱασδήποτε ἐθνικότητος ἢ ἰθαγενείας, εἰσὶν ἄξιοι ἴσης ἐννόμου προστασίας τῆς οἰκείας αὐτῶν προσωπικότητος καὶ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας αὐτῶν (4).

Μετὰ πολλὰς ἀτελεῖς ἀποπείρας τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἰσότητος ταύτης εἰς τὰ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου δικαιώματα, καθ' ἃς οἱ νομομαθεῖς ἐβάδιζον κατόπιν τῆς δυσευρέτου διακρίσεως τῶν τοῦ θετικοῦ ἀζυκοῦ (droit civil) ἀπὸ τῶν τοῦ ἐθνικοῦ κοινοῦ δικαίου (droit des gens) δικαιωμάτων (Dalloz droit civil. § 46), παρήχθη τέλος τὸ δόγμα, ὅτι οἵτε ἡμεδαποὶ καὶ οἱ ἀλλοδαποὶ μετέχουσιν ἐξ ἴσου τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, ὅπερ ἀνήρεσε τὴν ἑτέραν ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ σπουδαίαν παρὰ Ῥωμαίοις διάκρισιν τῆς προσωπικῆς καταστάσεως μεταξὺ ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν.

121. Ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο τῆς κατὰ τὴν προσωπικότητα πρὸς τοὺς ἡμεδαποὺς ἐξισώσεως τῶν ἀλλοδαπῶν, ὑπάγεται εἴς τινα ὅρια

---

(1) (4. 5) 3 § 1 Βασιλ. (ΜΣΤ'. 2) 2 καὶ Σχ. Gaj. I § 162 καὶ 134.

(2) Ε. (1. 3.) (§ 8 16. Gaj. I § 138. 163 II. (38. 17) 1 § 8 Βασιλ (ΜΕ'. 1) 27.

(3) Ἄρθρ. 4 καὶ 13 τοῦ πολ. συντ.

(4) Ἄρθρ. 13 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου.

δικαιολογούμενα ἔκ τε τῆς ἀνάγκης τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀσφαλείας τῆς πολιτείας καὶ ἐκ τῆς εἰς τὰ μέλη αὐτῆς ὀφειλομένης προστασίας κατὰ τὴν ἐπιδίωξιν καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν κατὰ προσώπων ἀνηκόντων εἰς ἄλλον πολιτικὸν δεσμόν, καὶ ἐξ ἄλλων ὑποδεεστέρων λόγων.

Ἐντεῦθεν α) ἡ ἀνωτέρω ἰσότης τῶν ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν χωρεῖ μόνον ὡς πρὸς τὰ τοῦ ἀστυκοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου δικαιώματα (τὰ πολιτικά), ὅπερ ἐστί, τὴν μετοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας καὶ ἐν γένει εἰς τὴν σχέσιν τῶν προσώπων πρὸς τὴν πολιτείαν (1).

β) Ὑπάρχουσι καὶ ἀστυκὰ δικαιώματα, ἅτινα οἱ θετικοὶ νόμοι δίδουσιν εἰς μόνους τοὺς ἡμεδαποὺς, ἐκτὸς ἐὰν συνθῆκαι τοῦ κράτους προσένειμον αὐτὰ καὶ εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς.

Τοιαῦτα εἰσὶ τὰ ἑξῆς

1) Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐνάγειν ἐνώπιον τῶν ἑλληνικῶν δικαστηρίων ὅπερ, μόνον, ὑπό τινας ἐν τῷ νόμῳ ῥητῶς ἀναφερομένας ἐξαιρέσεις, ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς (2).

2) Τὸ δικαίωμα τῆς ἐκστάσεως τῶν ὑπαρχόντων (ἐνοχ. δικαίου τομ. Γ'. § 450).

3) Τὸ δικαίωμα τοῦ προκαλεῖν τὴν προσωπικὴν κράτησιν ὡς μέτρον συντηρητικὸν, ἢ ἐκτελέσεως δικαστικῆς ἀποφάσεως κατ' ἀλλοδαποῦ, μὴ παρέχοντος ἀσφάλειαν, ἢ μὴ ἔχοντος ἀποχρῶσαν κτηματικὴν περιουσίαν ἐν τῇ ἡμεδαπῇ (3).

4) Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀναβάλλειν πᾶσαν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀγωγὴν ἀλλοδαποῦ, μέχρις οὗ δώσει οὗτος ἀσφάλειαν ἕνεκα τῶν ἐκ τῆς δίκης ἐνδεχομένων ζημιῶν καὶ δαπανῶν τοῦ ἡμεδαποῦ (4).

5) Τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζεσθαι διαιτητὴς (ἐνοχ. δικαίου Β'. Σελ. 416—419).

6) Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐν συστάσει (ἐπὶ συμβολαιογραφικῶν, ἢ ληξιαρχικῶν ἐγγράφων) μαρτυρεῖν (5).

---

(1) Ἄρθρ. 3 τοῦ πολ. συντ. καὶ ἄρθρ. 9 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου.

(2) Ἄρθρ. 27 συνδ. μετα τοῦ ἄρθρ. 19. 20 καὶ 22 3) 4) 5) 7) τῆς πολ. δικ.

(3) Ἄρθρ 999 2) καὶ 1045 τῆς πολ. δικον.

(4) Ἄρθρ. 78, 79 αὐτ.

(5) Ἄρθρ. 179 τοῦ ὀργ. τῶν Δικαστηρ ἄρ. 45 τοῦ ἀστ. νόμου.

7) Τὸ δικαίωμα τοῦ ἀπολαύειν τῶν τῆς πενίας πλεονεκτημάτων ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων (1).

Οἱ σπουδαιότεροι λόγοι τῶν περισμῶν τούτων εἰσὶ τοῦ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1, ὅτι αἱ μεταξὺ ἀλλοδαπῶν ἀποφάσεις τῶν ἡμεδαπῶν δικαστηρίων κινδυνεύουσι νὰ ἀποβῶσι μάταιαι, ἅμα ὁ ἀλλοδαπὸς ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του, ἔνθα οὐδόλως ἀναγνωρίζεται τὸ κῦρος τοῦ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων δεδικασμένου. Ὅσάκις ὁ κίνδυνος οὗτος δὲν ὑπάρχῃ, ἢ δὲν ὑποτίθεται ὑπάρχων, δικάζουσι καὶ μεταξὺ ἀλλοδαπῶν τὰ ἡμεδαπὰ δικαστήρια· τοῦτο συμβαίνει ἐὰν συνθήκη τοῦ κράτους ἀποδέχεται τὴν τοιαύτην δικαιοδοσίαν· (λ. χ. ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας συνθήκη τῆς 4 8βρίου 1837 ἄρθρ. 11) ἢ ὁ ἀλλοδαπὸς ὑποβάλῃ ἑαυτὸν ῥητῶς, ἢ σιωπηρῶς εἰς τὴν ἑλληνικὴν δικαιοδοσίαν, ἢ ἔχῃ τὴν κατοικίαν αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ διαφορὰ ἦναι ἐμπορικὴ (2), ἢ ὑπάρχῃ εἰδικὴ δωσιδικία α) τῆς τοποθεσίας β) τῶν διὰ τῆς αὐτῆς ἀγωγῆς ἐπιδιωκομένων δικαιωμάτων ἐπὶ διαφόρων ἀκινήτων, κειμένων ἐντὸς τῆς περιφερείας διαφόρων ἡμεδαπῶν δικαστηρίων (ἄρθρ. 22. 5 τῆς πολ. δικον.) γ) τοῦ συναλλάγματος, δ) τῆς διαχειρίσεως, ε) τῆς ἀνταγωγῆς, ς) τοῦ ἀδικήματος καὶ ζ) τῆς κατασχέσεως ἢ τῆς προσωπικῆς κρατήσεως· ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ τούτῳ θέματι, τὸ δικαστήριον, εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ ὁποίου δύναται νὰ φυλακισθῇ ὁ ἀλλοδαπὸς, ἢ κεῖνται τὰ πράγματα αὐτοῦ, ἅτινα δύνανται νὰ κατασχεθῶσι, δικάζει περί τε τοῦ κύρους τῆς προσωπικῆς κρατήσεως καὶ τῆς κατασχέσεως καὶ περὶ τῆς κυρίας ἀπαιτήσεως (3).

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 2, ὅτι ὡς πρὸς τὸν ἀλλοδαπὸν δὲν ὑπάρχει ἀποχρῶσα ἡ βεβαιότης τῆς ἐλαττώσεως τῆς περιουσίας (διότι δύναται νὰ ἔχῃ περιουσίαν ἐν τῇ οἰκείᾳ πατρίδι) καὶ τῆς καλῆς αὐτοῦ πίστεως· ἐκτὸς δὲ τούτου, οὔτε ἡ βεβαιότης, ὅτι ἐπιτυχὼν τοῦ εὐεργετήματος τούτου δὲν θέλει ἐπανέλθει εἰς τὴν πατρίδα του, ματαιῶν τὴν

(1) Ἄρθρ. 220 τῆς πολ. δικον.

(2) Κατὰ τὸ σαφὲς γράμμα τοῦ ἄρθρ. 22 γ) τῆς πολ. δικον δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ᾖναι ἡ Ἑλλὰς καὶ ὁ τόπος τῆς τελέσεως ἢ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἐμπορ. συμβάσεως. Ἀντιδοξεῖ ὁ Φέδερ. (σ. 429).

(3) Τοῦτο συνάγεται σαφῶς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἄρθρ. 19 5) 6'. καὶ 27 τῆς πολ. δικον. Παρόλ. Καλλιγᾶ Τόμ. Α'. § 126. Ἀντιδοξεῖ ὁ Φέδερ, σελ. 431.

προσδοκίαν τῶν δανειστῶν τοῦ νὰ πληρωθῶσιν ὁλοαχερῶς ἐὰν ἐπικτήσηται περιουσίαν (1).

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 3, ὅτι ἄλλως ὁ ἡμεδαπὸς ἤθελε τρέξει τὸν κίνδυνον νὰ ἀπολέσῃ τὸ δικαίωμά του (ματαιουμένης τῆς ἐνασκήσεως αὐτοῦ) διὰ τῆς τοῦ ἀλλοδαποῦ ἐπανόδου εἰς τὴν οἰκείαν πατρίδα.

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 4, ὅτι ὁ ἡμεδαπὸς ἤθελε τρέξει τὸν κίνδυναν νὰ καταβάλῃ δαπάνας πρὸς ἀντίκρουσιν τῆς ἀγωγῆς, ἢ νὰ ὑποστῇ ἄλλας ἐκ τῆς δίκης ζημίας, μὴ δυνάμενος νὰ ἀναλάβῃ τὰς δαπάνας ἢ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ζημίας, ἐπανερχομένου τοῦ ἀλλοδαποῦ εἰν τὴν οἰκείαν πατρίδα καὶ διαφεύγοντος οὕτω τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡμεδαπῶν δικαστηρίων.

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθμ. 5, ὅτι ἡ τοιαύτη μαρτυρία οἱονεὶ δημόσιον ἐστὶ λειτούργημα, περιποιοῦσα εἰς τὸ ἔγγραφον τὴν πίστιν καὶ τὴν ἰσχὺν δημοσίου ἐγγράφου.

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 6, ὅτι ἡ διαιτησία ὡσαύτως οἱονεὶ δημόσιον λειτούργημα λογίζεται, οὔσης τῆς διαιτητικῆς ἀποφάσεως δεκτικῆς ἀναγκαστικῆς ἐκτελέσεως.

Τοῦ δὲ ὑπ' ἀριθ. 7, ὅτι ἡ πολιτεία οὐδόλως ὑποχρεοῦται νὰ ὑφίσταται χρηματικὰς θυσίας, παρέχουσα δωρεὰν τὴν δικαστικὴν προστασίαν εἰς ἄλλους παρὰ τὰ ἴδια αὐτῆς μέλη, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ αὐτὰ τὰ προαπαιτούμενα τῆς θυσίας ταύτης δὲν δύνανται νὰ βεβαιωθῶσιν ἀποχρώντως ὑπὸ ἀλλοδαποῦ.

Ἐκτὸς τῶν θεμάτων τούτων, ἡ διάκρισις μεταξὺ ἰθαγενῶν καὶ ἀλλοδαπῶν εἶναι ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ σπουδαία καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνίοτε αἱ μὲν τοῦ ἀλλοδαποῦ ἔννομοι σχέσεις ῥυθμίζονται καὶ ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων δικαστηρίων κατὰ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας, εἰς ἣν οὗτος ἀνήκει· αἱ δὲ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν συναφθεῖσαι τοιαῦται σχέσεις, κατὰ τοὺς ἡμεδαποὺς νόμους, ὅθεν καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει ἐπιῤῥοὴν ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἡ διάκρισις αὕτη. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ περὶ αὐτῆς ὁρισμοὶ τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου δὲν ἐπενεργοῦσιν εἰς τὴν προσωπικότητα, ἀλλὰ παράγουσι δικαιώματα, ἅπερ κέκτηταί τις ὡς μέλος ὡρισμένης πολιτείας, θέλομεν ἐξηγήσει αὐτοὺς λεπτομερέστερον ἀλλαχοῦ.

(1) Καλ. αὐτ. (σελ. 225 Β'.)

Τέλος ἡ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἐξάρτησις ἐτροποποιήθη οὐσιωδῶς ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ κατὰ τοῦτο, ὅτι νῦν ὁ ὑπεξούσιος ἐν ὀλιγίστοις μόνον θέμασιν ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ πατρὸς ἓν πρόσωπον, οὔτε στερεῖται ἐν γένει τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δι' ἑαυτὸν δικαιώματα, ἀλλὰ τὸ μὲν ὀφείλει τῷ πατρὶ εὐλάβειαν καὶ εὐπείθειαν, τὸ δὲ μόνον ἐν ὡρισμένοις θέμασιν ἐκπροσωπεῖ δυνάμει τοῦ νόμου τὸν πατέρα, περιποιῶν αὐτῷ τὴν περιουσίαν, ἣν κτᾶται.

Γ'. ΗΛΑΤΤΩΜΕΝΗ ΤΩΝ ΥΠΕΞΟΥΣΙΩΝ ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΠΤΕΙΝ ΝΟΜΙΚΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.

Περίληψις.

122. Πλήρης (ἀνεξάρτητος) καὶ ἠλαττωμένη ἱκανότης τοῦ συνάπτειν νομικὰς σχέσεις. Ἡ τελευταία αὕτη ὑπάρχει παρὰ τοῖς ὑπεξουσίοις καὶ ἐν τῷ νῦν δικαίῳ.

123. Ἀποτελέσματα αὐτῆς.

124. Ἀγωγὴ ἕνεκα τῶν ἀνωτέρω προσωπικῶν ἰδιοτήτων.

125. Μάναι αἱ περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ ὑπεξουσίου ἢ αὐτεξουσίου ἔχουσι νῦν σπουδαῖον πρακτικὸν κῦρος.

122. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων συνάγομεν, ὅτι ἡ πατρικὴ ἐξουσία ἔχει καὶ κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον ἐπιρροήν τινα εἰς τὴν τοῦ ὑπεξουσίου ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, εἰς τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ, ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ οἰκογενειάρχου καὶ τοῦ ὑπεξουσίου. Κατ' αὐτὴν ὑπάρχουσι καὶ νῦν ἔτι δύο βαθμοὶ προσωπικότητος, ὁ τῆς πλήρους (ἀνεξαρτήτου), ἥτις, μετὰ τὰ προειρημένα, οὐδεμιᾶς χρήζει περαιτέρω ἐξηγήσεως, καὶ ὁ τῆς ἠλαττωμένης, περὶ ἧς ἐνταῦθα γενήσεται λόγος.

Ἡ ἠλαττωμένη αὕτη ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα συνεπάγεται, κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον, ἀποτελέσματα ὡς πρὸς μόνας τὰς τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου σχέσεις (1).

---

(1) (1. 6) 9 D. (XLV. 1) 9.

'Αλλ' ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἀπὸ τοῦ γεννήτορος ἐξάρτησις, δὲν δύναται νὰ μὴ ἐπιδρᾷ ἐν γένει εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς βουλήσεως τοῦ ὑπεξουσίου, ἐκ τούτου δὲ δικαιολογεῖται ἡ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν ἐπίδρασις τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης καὶ εἰς τὰς τοῦ δημοσίου δικαίου σχέσεις, ἐν αἷς ὁ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ μὴ ὢν ἀνεξάρτητος, δὲν πρέπει νὰ ἐξομοιοῦται πρὸς τὸν ἀνεξάρτητον πολίτην (2).

Ὁ προκείμενος περιορισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι περιουσίαν, ὅθεν δὲν ἐκτείνεται εἰς τὸ ἄμικτον δικαιωμάτων περιουσίας οἰκογενειακὸν δίκαιον, τὸν γάμον, τὴν σχέσιν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, τὴν συγγένειαν.

---

(1) Ἄρθ. 13. ἐδ. 6 τοῦ περὶ δήμων καὶ ἄρθρ. 4. ἐδ. 4 τοῦ περὶ ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν νόμου. Ἡ ἔκφρασις τῶν ὁρισμῶν τούτων παραβαλλομένη, πρὸς τὴν τοῦ ἄρθρ. 74 τῆς πολ. δικον. δὲν δύναται εὐλόγως νὰ ἐννοηθῇ ἄλλως, ἢ ὡς περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς ὑπεξουσίους τῷ ἰδίῳ πατρί, ἂν καὶ ἡ δοθεῖσα εἰς τὰς διατάξεις ταύτας ἑρμηνεία φαίνεται περιορίζουσα αὐτὰς εἰς μόνους τοὺς φρενοβλαβεῖς καὶ ἀσώτους. [Ἑλλην. Νομοθ. Τόμ. 1. σελ. 67. σημ.] Ἐὰν νέος εἴκοσι καὶ ἑνὸς ἔτους δὲν ἔχῃ ἰδίαν οἰκιακὴν ἀποκατάστασιν ἀνεξάρτητον τῆς τοῦ πατρὸς, μὴ καταστὰς εἰς διαγωγὴν ἰδιογνωμονοῦσαν Ἀρμ. [Α. 17] § 8) ἀλλὰ ζῇ παρὰ τῷ πατρὶ, ἐκπαιδεύεται παρ' αὐτῷ καὶ δαπάνῃ αὐτοῦ, ἢ μετέρχεται ἐπιτήδευμα, ἢ ἐπάγγελμα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ πατρὸς, κεκτημένος δὲ περιουσίαν, δὲν ἔχει οὔτε τὴν ἐπικαρπίαν, οὔτε τὴν διαχείρισιν αὐτῆς· ἐὰν, λέγομεν, τοιοῦτος νέος δὲν ὑπάγεται εἰς τοὺς παρατεθέντας ὁρισμοὺς, ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν ἐσφαλμένην καὶ δηλοῦσαν ἄλλο παρ' ὅτι ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ ὁ νομοθέτης, ἀλλὰ τοιαύτη ἐκδοχὴ εἶναι ἀπαράδεκτος, ἐὰν στηρίζηται εἰς ἁπλῆν ὑπόθεσιν. Τῳόντι τὸ ἐδάφιον τοῦτο δὲν πραγματεύεται περὶ τῶν νόμῳ ἀπηγορευμένων [περὶ αὐτῶν προνοεῖ τὸ ἐδάφ. 1], δὲν περιλαμβάνει τοὺς ἀσώτους, διότι οὗτοι δὲν στεροῦται τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας των, [δυνάμενοι νὰ ἐκμισθώνωσι, νὰ καλλιεργῶσι τὰ κτήματα αὐτῶν, νὰ εἰσπράττωσι καὶ νὰ δαπανῶσι τὰς προσόδους των], ἀλλὰ μόνον τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκποιεῖν αὐτήν· ἐὰν δὲ δὲν περιλαμβάνῃ τοὺς ὑπεξουσίους κατὰ τὰς νῦν περὶ ὑπεξουσιότητος κρατούσας ἐννοίας, τότε ἡ ἔκφρασίς του ἐννοεῖ μόνους τοὺς φρενοβλαβεῖς. Ἀλλὰ πῶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ νόμος, θέλων ν' ἀποκλείσῃ τῆς ἐνασκήσεως τοῦ δικαιώματος τούτου μόνους τοὺς ἐστερημένους βουλήσεως, λέγει ὅτι ἀποκλείει τοὺς ἐστερημένους τῆς ἐλευθέρας διαχειρίσεως τῆς περιουσίας των. Μὴ δὲν ὑπάρχωσι καὶ ἄλλοι, ἐκτὸς τῶν φρενοβλαβῶν, ἐστερημένοι τῆς διαχειρίσεως ταύτης; Μὴ ἡ τοιαύτη στέρησις εἶναι τὸ μόνον τῆς φρενοβλαβίας γνώρισμα; Ἂν ὁ φρενοβλαβὴς οὐδεμίαν ἔχῃ περιουσίαν, τίνος διαχειρίσεως ἔσεται ἐστερημένος; Διὰ τοὺς λόγους τούτους πειθόμεθα, ὅτι ἡ ἔκφρασις τοῦ ἐδαφ. 4 τοῦ ἀριθ 4 τοῦ περὶ ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν νόμου περιλαμβάνει καὶ τοὺς ὑπεξουσίους τῷ πατρί.

Βάσις τοῦ περιορισμοῦ εἶναι τὸ ἀρχαῖον δόγμα, ὅτι συνήθως τὸ παρὰ τοῦ υἱοῦ ἀποκτώμενον ἀνήκει εἰς τὸν πατέρα, ὁ δὲ υἱὸς εἶναι ἀπολύτως ἀνίκανος τοῦ κτᾶσθαι ἰδίαν περιουσίαν (1). Τὸ δόγμα ἐκεῖνο ἐτροποποιήθη ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ὑπεξούσιος εἶναι μὲν ἱκανὸς πρὸς κτῆσιν δικαιωμάτων περιουσίας, συνήθως ὅμως ἀνίκανος τοῦ διαθέτειν αὐτήν, δυνάμει ταῦ εἰς τὸν πατέρα ἀνήκοντος δικαιώματος τῆς διαχειρίσεως καὶ τῆς ἐπικαρπίας τῆς περιουσίας ταύτης· ὁ δὲ περιορισμὸς οὗτος ἐπήγαγε τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι αἱ τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα περιορισμοὶ παρέμειναν καὶ ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ, καθόσον συμβιβάζονται μετὰ τοῦ νέου δόγματος. Κατ' αὐτὸ δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ ὑπεξούσιος υἱὸς εἶναι ἀνίκανος τοῦ κτᾶσθαι περιουσίαν· εἶναι μὲν ἱκανὸς πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ τὸ ἀπότελεσμα τῆς ἱκανότητος ταύτης περιορίζεται οὐσιωδῶς κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀνεξάρτητον περιουσίαν.

123. Περὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἀποτελεσμάτων τοῦ προκειμένου περιορισμοῦ παρατηρητέον

1) Ὁ ὑπεξούσιος υἱὸς ἔχει, δικαίῳ, τὴν testamenti factio, ὅπερ ἐστὶ δὲν στερεῖται τῆς νομικῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν πανηγυρικὰς πράξεις ταῦ jus civile (ἰδίως τὴν mancipatio ἥτις εἶναι ἡ βάσις τῆς διαθήκης) καὶ τοῦ μετέχειν τῆς διαθήκης ὡς μάρτυς, ἢ λήπτης περιουσίας, καὶ ὅμως δὲν δύναται συνήθως νὰ συντάξῃ διαθήκην.

2) Ὁ ὑπεξούσιος δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ ἐκ συμβάσεων καὶ ἀδικημάτων, διότι τὰ χρέη δὲν ὑποθέτουσι θετικὴν περιουσίαν (2). Ἐξαιρέσεις τῆς ἀρχῆς ταύτης εἶναι

α) τὸ Μακεδονικὸν δόγμα. Ἡ ἱστορία τοῦ ὁρισμοῦ τούτου πιθανῶς εἶναι ἡ ἑξῆς· ἵνα καταστήσωμέν τινα ὑπόχρεων ἐκ δανείου ἀνάγκη νὰ μεταβιβάσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν κυριότητα τοῦ κεφαλαίου, ὅθεν ἀπεκλείοντο τῆς σχέσεως ταύτης τὰ ὑπεξούσια τέκνα, ἀλλὰ τὸν ἐπαχθῆ τοῦτον περιορισμὸν ἀπέκρουσεν ὁ λόγος, ὅτι τὸ δάνειον εἶναι τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου (juris gentium), ἐνῷ ἡ πατρικὴ ἐξουσία

(1) Ulp. XX § 10.

(2) Π. (44. 7) 39 Βασιλ. (ΝΒ'. 1) 38 (5. 1) 57 Β. (Ξ'. 1) 57 (14. 5) 5. ἐρ. (15. 1) 41. 45. Β. (ΙΖ'. 5) 6 (19. 1) 6 § 7 (45. 1) 141 § 2. Β. (ΜΓ'. 1) 138.

εἶναι τοῦ αὐστηροῦ ἀστικοῦ διαίου (juris civilis). Βραδύτερον ὅμως ἀνεφάνησαν ἐπίφοβα ἀποτελέσματα τῆς ὑπεκφυγῆς ταύτης, ταῦτα δὲ προέθετο ν' ἀποτρέψῃ τὸ Μακεδονικὸν δόγμα.

6) Ἡ ἐπαγγελία (pollicitatio) ἡ μονομερὴς ὑπόσχεσις δὲν ἰσχύει, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ πατρός· ἡ ἐξ ἐπαγγελίας ὑποχρέωσις εἶναι ὅλως εἰδικὸς θεσμός, οὗτινος ἡ εἰς τὰ ὑπεξούσια τέκνα ἐπέκτασις ἤθελεν εἶναι ἀνυπόστατος καὶ ἄδικος.

3) Ὁ ὑπεξούσιος δύναται νὰ παρασταθῇ ὡς ἐναγόμενος ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου. Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὑποχρεώσεως ὑποθέτει μὲν ἀνεξάρτητον περιουσίαν, εἶναι ὅμως δυνατὴ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἀπαλλαγήν. Ἕνεκεν εἰδικῶν λόγων ἐνέχεται ὁ πατὴρ ἐκ τῶν πράξεων τοῦ τέκνου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ καὶ τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ.

4) Ὁ ὑπεξούσιος δύναται ν' ἀποκτήσῃ περιουσίαν, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον μόνην ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ πατρὸς, κατὰ δὲ τὸ νεώτερον καὶ δι' ἑαυτόν, ἐκτὸς ἐὰν ἡ κτῆσις παράγηται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς περιουσίας, ἢ ἐγένετο, «διαθέσει» τοῦ πατρὸς contemplatione patris, ὅπερ ἐστὶν, ἐὰν ὁ παρέχων αὐτὴν ἀπέβλεψεν εἰς τοῦ πατρὸς τὴν ὠφέλειαν (1), συνήθως ὅμως ἔχει ὁ πατὴρ τὴν ἐπικαρπίαν καὶ τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας ταύτης.

5) Ὡς ἐνάγων δύναται νὰ παρασταθῇ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ πληρεξουσίου (procurator) τοῦ πατρός (2). Ἐὰν δὲ ὑπάρχῃ κίνδυνος ζημίας ἐκ τῆς ἀναβολῆς γίνεται δεκτὸς, ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρὸς καὶ ἄνευ ἐντολῆς αὐτοῦ, ὡς ὑποτιθέμενος πληρεξούσιος. Δῆλον ὅμως, ὅτι ἡ ἐξαίρεσις αὕτη δὲν ἰσχύει παρ' ἡμῖν, διότι ἔχομεν περὶ τῆς νομιμοποιήσεως πρὸς τὸ δικάζεσθαι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ἰδίους δικανομικοὺς ὁρισμούς (ἄρθρ. 91, 92 τῆς πολ. δικον.) Ἐν ἰδίῳ ὀνόματι δὲν δύναται νὰ ἐνάξῃ κατὰ μὲν τὸ ἀρχαῖον δίκαιον, διότι δὲν εἶχε περιουσίαν, αἱ δὲ ἀγωγαὶ ὑποθέτουσι δικαιώματα περιουσίας, κατὰ δὲ τὸ νεώτερον, διότι δὲν ἔχει τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας του, τὸ δὲ ἐνάγειν εἶναι πρᾶξις διαχειρίσεως. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 74 τῆς πολ. ἡμῶν δικον. φαίνεται, ὅτι ὁ

(1) Ἐξ. ἀν. (7 1) 21. 22 B (IST. 1) 21 22.

(2) K (6. 61) 8 § 3 (44. 7) 9 (43. 24) 13 § 2.

νομοθέτης ἐσκόπει νὰ παραδεχθῇ ἐν τῷ ἀστυκῷ νόμῳ τὴν ἀρχήν, ὅτι οἱ ὑπεξούσιοι δύνανται, συγκαταθέσει τοῦ πατρὸς, νὰ παρασταθῶσιν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ὡς ἐνάγοντες ἐν ἰδίῳ ὀνόματι καὶ ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν, ἧς τὴν διαχείρισιν ἔχει ὁ πατήρ· ἀλλ' ὁ νόμος παραδέχεται συγχρόνως τὴν ἐξαίρεσιν, ὅτι δύνανται νὰ παρασταθῶσι καὶ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως ταύτης, ὅταν πρόκηται περὶ ἀποτροπῆς στιγμιαίου κινδύνου, πρὸς διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν.

Ἐκ τοῦ ἐκτεθέντος λόγου, δι' ὃν δὲν δύναται ὁ ὑπεξούσιος νὰ παρασταθῇ ὡς ἐνάγων ἐν ἰδίῳ ὀνόματι, συνάγεται ἡ ἐξαίρεσις ὡς πρὸς τὰς ἀγωγὰς, αἵτινες δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὰ τῆς περιουσίας στοιχεῖα, λ. χ. τὴν τῆς ἐξυβρίσεως, τὴν τῆς μέμψεως τῆς ἀστόργου διαθήκης. Ἐξαιροῦνται πρὸς τούτοις ἡ τῆς προικὸς ἀγωγὴ ὑπεξουσίας θυγατρὸς, ἐὰν ὁ πατὴρ δὲν δύναται, ἢ δὲν θέλῃ νὰ κινήσῃ αὐτὴν (1)· ἡ τῆς παρακαταθήκης καὶ τοῦ χρησιδανείου ἀγωγὴ, ἂν ὁ ὑπεξούσιος ἔδωκε τὸ χρησιδάνειον, ἢ τὴν παρακαταθήκην (τοὐλάχιστον ὅταν δὲν πρόκηται συμφέρον τοῦ πατρὸς, ὡς ἐὰν τὸ λόγῳ χρησιδανείου ἢ παρακαταθήκης δοθὲν δὲν ἀνῆκεν εἰς τὸν πατέρα, ἀλλ' ἐδόθη εἰς τὸν υἱὸν ὑπὸ τρίτου πάλιν λόγῳ χρησιδανείου ἢ παρακαταθήκης, ἢ εἶχε κλέψει αὐτὸ ὁ υἱός) (2).

6) Ὁ ὑπεξούσιος δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ μετὰ τοῦ πατρὸς νομικὴν πρᾶξιν, οὔτε νὰ ἐγείρῃ κατ' αὐτοῦ δίκην.

7) Καθόσον ὁ ὑπεξούσιος κατ' ἐξαίρεσιν ἔχει ἀνεξάρτητον περιουσίαν, θεωρεῖται ὡς οἰκογενειάρχης καὶ ἐπομένως ἀργοῦσιν ὡς πρὸς αὐτὸν οἱ ἀνωτέρω περιορισμοί· τοῦτο συμβαίνει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ, ἐπὶ τοῦ στρατιωτικοῦ, οἱονεὶ στρατιωτικοῦ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκτάκτου ἀπροσπορίστου χρηματίου.

124. Ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος δίδει ἀγωγὰς, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἰδιοτήτων (Status § 118 119) ἀφ' ὧν ἐξηρτᾶτο, κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον, ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα. Ἐπὶ δὲ παρανόμου ἀντιποιήσεως τῶν αὐτῶν ἰδιοτήτων, δίδονται αἱ ἐξῆς ἀγωγαὶ πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν.

---

(1) (24. 3) 22 §§ 4 5. 10 καὶ 11. 44 πρ. (3. 3) 8 πρ. Β. (ΚΗ'. 8) 22 42 Β. (Η' 2) 8.

(2) (3. 1) 18 §. 1 (41 7) 9 (16. 3) 19. 31 § 1 Β (ΙΓ'. 2) 19. 31. Β. (Ζ'. 5, 18. Β. (ΝΒ'. 1) 9.

Α) Τῆς μὲν ἐλευθερίας ἡ ἀναγνώρισις ἐπεδιώκετο διὰ τῆς actio de libertate affirmativa (1). Ἐὰν δὲ ἐπρόκητο περὶ δούλου ἀντιποιουμένου τὴν ἐλευθερίαν, ἀπεκρούετο αὕτη διὰ τῆς actio de libertate negativa. Πρὸς ἀπόλυσιν δ' ἐλευθέρου, κρατουμένου εἰς κατάστασιν δουλείας, εἶχε, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, πᾶς πολίτης ἀγωγὴν (παράγγελμα de libero homine exhibendo) (2).

Β) Τῆς δὲ ἰδιότητος τοῦ ἰθαγενοῦς (τοῦ cives) ἡ ἀναγνώρισις ἐπεδιώκετο διὰ τῆς actio de civitate affirmativa, ἀπεκρούετο δὲ διὰ τῆς actio de civitate negativa.

Γ) Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς, δι' ἧς ἐπιδιώκεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἐκ γενετῆς ἐλευθερίας ἢ ἀποκρούεται ἡ ἐλευθερία αὕτη, de ingenuitate affirmativa καὶ negativa.

Δ) Τέλος ἡ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἀναγνώρισις ἐπιδιώκεται δι' ἐμπραγμάτου (ἀπολύτου) ἀγωγῆς, τῆς actio de patria potestate, ἥτις ὀνομάζεται καὶ vindicatio.

125. Ἀλλὰ περὶ τῶν ὑπὸ Στοιχ. Α' Β' καὶ Γ'. ἀγωγῶν οὐδὲν ἐπιφέρομεν ἐνταῦθα πρὸς ἀκριβεστέραν διάγνωσιν τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ αὐτῶν καὶ τῆς κατ'αὐτὰς διαδικασίας, τὸ μὲν, διότι τὰ περὶ τῆς ἰδιότητος αὐτῶν, ὡς ἐμπραγμάτων (in rem) ἀγωγῶν, ἑρμηνευθήσονται ἐν τῷ περὶ ἀγωγῶν κεφαλαίῳ· τὸ δὲ, διότι ἐκ τῶν προσωπικῶν ἐκείνων καταστάσεων, ὧν τὴν προστασίαν ἐσκόπουν αἱ ἀγωγαὶ αὗται, ἡ μὲν πρώτη οὐδεμίαν, ἡ δὲ δευτέρα (ἡ τοῦ ἰθαγενοῦς) ἐλαχίστην νῦν ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἔχει σημασίαν, οὐδὲ δύναται νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς κυρίαν περὶ ἀναγνωρίσεως αὐτῆς ἀγωγήν. Ἐὰν δὲ ἀμφισβητηθῇ παρεμπιπτόντως ἐπὶ τῆς ἐπιδιώξεως τινὸς ἐκ τῶν εὐαρίθμων δικαιωμάτων, ἅπερ κέκτηνται μόνοι οἱ ἠμεδαποὶ, συζητεῖται καὶ ἀποφασίζεται διὰ παρεμπιπτούσης ἀγωγῆς· τέλος περὶ τῶν εἰς τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἀναφερομένων ἀγωγῶν ὁμιλήσομεν καταλληλότερον ἐν τῷ περὶ πατρικῆς ἐξουσίας τμήματι.

---

(1) (29. 1) 40 § 1 Β (ΛΕ'. 21) 33 (4. 6 § 13 Π. (10. 2) 16 § 1 (10. 4) 12 πρ Β. (ΙΕ. 4) 12 Κ. (6. 21) 7. Β. (ΛΕ. 21) 46.

(2) Π. (43. 29) 1 πρ. 3 § 9 Β. (Ξ'. 17) 1 καὶ 3.

Δ'. ΗΛΑΤΤΩΜΕΝΗ ΤΩΝ ΑΤΙΜΩΝ ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΤΟΥ ΣΥΝΑΠΤΕΙΝ ΝΟΜΙΚΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.

Περίληψις.

126. Τί ἐστιν ἀτιμία παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις; ἔχει, ἂν καὶ ἐλαχίστην, ἐπιῤῥοὴν, εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι. Ἄλλη ἡ τῶν τιμητῶν ἐξουσία τοῦ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι εἶναί τις ἠθικῶς ἐπιλήψιμος.

127. Ἡ ἀτιμία εἶχε κυρίως ἐπιῤῥοὴν μόνον ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ. Ἐν παρόδῳ μόνον ἐπιδρᾷ καὶ εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον. Θέματα, καθ' ἃ ἐχώρει.

128. Ἔμμεσος καὶ ἄμεσος ἀτιμία.

129. Νομικὴ καὶ πραγματικὴ ἀτιμία. Ἀπορριπτέα ἡ διάκρισις αὕτη. Διατί;

130. Ἐπίδρασις τῆς ἀτιμίας εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου.

131. Τὰ θέματα τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ἐξέλιπον ἐν τῷ νῦν δικαίῳ.

132. Ἀτιμία κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον καὶ μικρὰ αὐτῆς ἡ ἐπιῤῥοὴ ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ.

126. Ἐκτὸς τῆς ὑπεξουσιότητος ἔχει, ἂν καὶ ἐλαχίστην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, καὶ ἡ ἐκ τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τοῦ προσώπου, δυναμει τοῦ νόμου, συναγομένη περιφρόνησις αὐτοῦ (ἡ ἀτιμία)· ὅθεν δέον καὶ περὶ αὐτῆς νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα, οὐ μόνον ὅπως ἀποδείξωμεν τὴν ἐλαχίστην αὐτῆς ἐπίδρασιν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ὅπως καταστήσωμεν εὐκολωτέραν τὴν ὀρθὴν κατάληψιν τῶν περὶ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀποφάνσεων τῶν ῥωμ. καὶ τῶν βυζαντινῶν νόμων.

Πανταχοῦ ὑπάρχει, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ὀρθὴ καὶ σταθερὰ κοινὴ γνώμη περὶ τῆς ἠθικῆς ἀξίας τοῦ κατ' ἰδίαν προσώπου, λίαν δὲ σπουδαία εἶναι αὕτη ἐν δημοκρατίᾳ (ὡς ἐν Ῥώμῃ), ἧς ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δόξα ἀπορρέει ἀπὸ τῶν ἐκλογῶν τοῦ λαοῦ· ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, ἡ γνώμη αὕτη εἶναι ἐπισφαλὴς καὶ εὐμετάβλητος, ὡς εἶναι ἐν γένει τῶν πολλῶν ἡ κρίσις, καθοδηγουμένη ὅμως συνετῶς καὶ ἐμπεδουμένη δύναται οὐ μικρὰν νὰ παράσχῃ ὠφέλειαν. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον δύο, πρὸ πάντων εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀφορῶντας, θεσμούς,

συμπληρουμένους ἀμοιβαίως καὶ συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους, ἂν καὶ διαφέροντας ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, τὴν *ἀτιμίαν* (infamia) καὶ τὴν ἐλευθέραν τῶν τιμητῶν (censores) ἐξουσίαν. Ἡ ἀτιμία ἐστηρίζετο εἰς παναρχαίους, ἐκ παραδόσεως γνωστοὺς, κανόνας καὶ ἦν ἀνεξάρτητος τῆς νομικῆς κρίσεως καὶ αὐθαιρεσίας, ἂν καὶ ἐνίοτε ἐξήρτητο ἀπὸ δικαστικῆς ἀποφάσεως. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σταθεροὶ οὗτοι κανόνες δὲν ἐπήρκουν εἰς τὸν καθημερινὸν βίον, συνεπληροῦντο διὰ τῆς τῶν τιμητῶν ἐλευθέρας ἐξουσίας τοῦ ἀποφαίνεσθαι περὶ τῆς ἀτιμίας ὡρισμένου προσώπου. Οὗτοι ἠδύναντο, κατὰ τὴν οἰκείαν κρίσιν, νὰ ἀποβάλωσί τινα τῆς βουλῆς (συγκλήτου) ἢ τῆς τῶν ἱππότων τάξεως, ἢ νὰ μεταθέσωσιν αὐτὸν εἰς ἐλάσσονα φυλὴν (tribus), ἢ καὶ νὰ ἀποβάλωσιν ἀπὸ πασῶν τῶν φυλῶν, γινόμενον οὕτως aerarius, καὶ ἑπομένως οὐδόλως ἔχοντα δικαίωμα ψήφου (1), ἢ ἠδύναντο νὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν ἔκφρασιν μομφῆς, προσθέτοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ῥωμαίου, ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν πολιτῶν τὴν nota censoria (2). Αἱ ἀποφάνσεις αὗται δὲν ἐστηρίζοντο πάντοτε εἰς ἀκριβῆ ἔρευναν τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ἁπλῆ φήμη καὶ πολιτικοὶ λόγοι ἠδύναντο νὰ προκαλέσωσιν αὐτάς· ἐντεῦθεν συνέβαινε πολλάκις ν' ἀνατρέπηται τοιαύτη τῶν τιμητῶν δόξα (censorum opinio) ἢ δι' ἀντιῤῥήσεως τοῦ ἑτέρου αὐτῶν, ἢ δι' ἀποφάνσεως τῶν διαδόχων των, ἢ δι' ἀποφάσεως δικαστηρίου, ἢ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ λαοῦ. Ὅθεν αἱ εἰρημέναι ἀποφάνσεις δὲν ἦσαν ἀμετάκλητοι, καὶ κατὰ τοῦτο διέφερον οὐσιωδῶς τῆς ἀτιμίας, ἥτις διήρκει ἀμεταβλήτος δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ ἀτίμου. Ἡ τῶν τιμητῶν ἐξουσία αὕτη, περὶ τῆς τῶν πολιτῶν τιμῆς, ἦτο μὲν ἐπικίνδυνος, διὰ τὸ κατὰ τὴν ἐνάσκησιν αὐτῆς δυνατὸν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ ἀδικίας, ἀλλὰ τὸν κίνδυνον τοῦτον ἐμετρίαζε τὸ δυνατὸν τῆς ἐπανορθώσεως τῆς ἀδικίας.

Ἡ ἀτιμία ὅμως ἦτο μᾶλλον ἐπικίνδυνος, διὰ τὴν διηνεκῆ αὐτῆς διάρκειαν, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐστηρίζετο εἰς σταθεροὺς καὶ γνωστοὺς κανόνας καὶ πᾶς τις ἠδύνατο ν' ἀποφύγῃ αὐτήν.

Ἡ παραβολὴ αὕτη τῆς ἀτιμίας πρὸς τὴν τῶν τιμητῶν ἐξουσίαν περὶ τιμῆς, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν εὕρεσιν καὶ τὸν ὁρισμὸν τοῦ πρακτι-

(1) Κικέρων pro cluentio K. 43 45.
(2) Κικέρων αὐτόθι K. 42 45, 46 καὶ 47.

κοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἀτιμίας· τοῦτο συνίστατο εἰς τὴν ἀπώλειαν ἁπάντων τῶν *πολιτικῶν* (τῶν τοῦ δημοσίου δικαίου) δικαιωμάτων, καί τοι διατηρουμένης τῆς ἰδιότητος τοῦ *πολίτου*, ἤτοι ὁ ἄτιμος ἀπέβαλλε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου καὶ τὸ τοῦ ἐκλέγεσθαι. Ὅθεν ἄτιμος (infamis) ἦτο ὁ Ῥωμαῖος, ὅστις δυνάμει γενικοῦ κανόνος (οὐχὶ τῆς τιμητικῆς ἐξουσίας) καί τοι διατηρῶν τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου, ἀπέβαλλε τὰ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένα πολιτικὰ δικαιώματα (1).

127. Ἐκ τῆς ἐννοίας ταύτης τῆς ἀτιμίας ἔπονται τὰ ἑξῆς.

1) Ἡ ἀτιμία ἐπιφαίνεται ὡς εἶδος ἐλαττώσεως τῆς προσωπικῆς καταστάσεως καὶ ἰδίως ὡς ἀτελὴς μέση τοιαύτη ἐλάττωσις (media capitis deminutio) καθόσον ἀνήρει τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου κατὰ τὸ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον ἀνῆκον αὐτῆς μέρος, κατέλειπε δὲ ἀπαραμείωτον τὸ εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἀνῆκον. Δῆλον ὅμως, ὅτι ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς παμβασιλείας τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῆς ἀτιμίας ἀπώλεσε πᾶσαν σημασίαν, διότι τὰ τοῦ δημοσίου δικαίου δικαιώματα τῶν πολιτῶν εἶχον ἐκλείψει.

2) Ἡ ἀτιμία, κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς στοιχεῖα, ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, εἶχεν ὅμως ἐν παρόδῳ καὶ ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ τινὰ ἀποτελέσματα. Πρὶν ἢ ἐξηγήσωμεν τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα εἴπωμεν τινὰ περὶ τῶν *λόγων* τῆς ἀτιμίας, μεθ' ὧν συνδέονται καὶ τὰ περὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς εἰδῶν ἐν τοῖς τοῦ Ῥ. Δ. ἐγχειριδίοις ἐκτιθέμενα.

Ἡ ἀτιμία χωρεῖ

Α) Ὡς ἀποτέλεσμα καταδικαστικῆς ἀποφάσεως

1) Ἕνεκα δημοσίου ἀδικήματος (2), τουτέστιν ἀδικήματος τιμωρουμένου διὰ δημοσίας ποινῆς. Βραδύτερον ἐξετάθη ἡ ἀτιμία καὶ εἰς θέματα, καθ' ἃ δὲν εἶχε μὲν ἐκδοθῆ καταδικαστικὴ περὶ τοιούτου ἀδικήματος ἀπόφασις, ἐθεωρεῖτο ὅμως κατὰ νομικὸν πλάσμα ἐκδοθεῖσα, ὡς ἐπὶ τῆς δι' ἀτιμωτικὸν λόγον ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀποβολῆς (3), ἢ τῆς ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλήψεως γυναικὸς μοιχευομέ-

(1) Κικέρων pro cluentio K. 42 K. (10. 57) διατ. μόνη K. (12. 36) 3. K. (10. 31) 8.

(2) (48. 1, 7 (17. 2) 56 B. (Ξ'. 33) 7. B (ΙΒ'. 1) 53.

(3) (3. 2) 1 πρ. B. (ΚΑ'. 2) 1.

νης (2) καὶ ἐπὶ ἄλλων παραπλησίων θεμάτων Savigny Τόμ. 2. σελ. 174.

2) Ἕνεκα τῶν ἰδιωτικῶν ἀδικημάτων, τῆς κλοπῆς, τῆς ληστείας, τῆς ἐξυβρίσεως, τῆς ἀπάτης καὶ τῆς τοκογλυφίας (3).

3) Ἕνεκα τῆς καταδίκης ἐπὶ ἐνοχικῶν σχέσεων, μὴ τικτομένων ἐξ ἀδικήματος, ἤτοι τῆς ἐξ ἑταιρίας, ἐπιτροπείας ἐντολῆς καὶ παρακαταθήκης ἐνοχῆς. Ἀλλ' ἡ καταδίκη ἔπρεπε νὰ ἐπέλθῃ δυνάμει τῆς εὐθείας (actio directa) ἐκ τοιούτων σχέσεων ἀγωγῆς, τουτέστι τῆς ἐπιδιωκούσης τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐκ τοιούτων ἐνοχῶν κατ' ἀνάγκην, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν κατὰ τύχην παραγομένων ὑποχρεώσεων, αἵτινες ἐπιδιώκονται διὰ τῆς actio contraria (ἀκριβέστερον θέλομεν γνωρίσει τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τῶν ἀγωγῶν ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ)· τότε δὲ μόνον ἐχώρει ἡ ἀτιμία καὶ ἕνεκα τῆς καταδίκης, δυνάμει τῆς ἀντιθέτου ἀγωγῆς, ὅταν ἐπεβάρυνε τὸν δι' αὐτῆς ἐναγόμενον ἰδίως δολία διαγωγή. Ἐπὶ τῆς εὐθείας ἀγωγῆς διαφωνοῦσιν οἱ νεώτεροι περὶ τοῦ ζητήματος ἐὰν ἡ ἐπὶ τοιαύτῃ *ἐν γένει* ἀγωγῇ καταδίκη συνεπήγετο τὴν ἀτιμίαν, ἢ μόνον ἐὰν ἡ ἀγωγὴ ἐστηρίζετο εἰς τοῦ ἐναγομένου τὸν δόλον, ᾧτινι καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξομοιοῦται τὸ μεγάλον πταῖσμα. Ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου χωρίων δύνανται τῳόντι νὰ συμβιβασθῶσι, καθ' ἃ φρονεῖ καὶ ὁ Savigny, αἱ διεστῶσαι γνῶμαι ὡς ἑξῆς.

1) Ἐὰν πρόκηται περὶ ἀπάτης, ὑπεξαιρέσεως κτλ. δὲν ὑπάρχει ἀμφισβήτησις.

2) Πρὸς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐξομοιοῦται ἡ ἑτέρα, καθ' ἣν ὁ ἐντολοδόχος, ὁ ἐπίτροπος, ὁ συνέταιρος, ὁ θεματοφύλαξ, ἐναγόμενοι, ἀρνοῦνται ἁπλῶς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ διαπεπιστευμένου αὐτοῖς πράγματος, χωρὶς νὰ πράξωσι προηγουμένως δόλον.

3) Ἐπίσης δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ, ὅτι χωρεῖ ἡ ἀτιμία καὶ ὅταν ἐπί τινος arbitraria actio ὁ δικαστὴς, πρὶν ἢ ἐκδώσῃ τὴν ἀπόφασίν του, προσεκάλει τὸν ἐναγόμενον ν' ἀποκαταστήσῃ τῷ ἐνάγοντι τὸ ὀφειλόμενον, ὁ δ' ἐναγόμενος δὲν ὑπήκουεν εἰς τὴν πρόσ-

---

(2 (23. 2) 43 § 12 καὶ 13. κ. (ΚΗ'. 4) 13

(3) Π. (3. 2) 6 § 2 καὶ 3 Β. (ΚΑ'. 2) 6 (37. 15) 2 πρ. Κώδ. (2. 12) 20.

κλησιν καὶ ἠνάγκαζεν οὕτω τὸν δικαστὴν νὰ ἐκδώσῃ τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασίν του (1).

Β) Ἡ ἀτιμία χωρεῖ ὡς ἀποτέλεσμα κατ' ἰδίαν ὡρισμένης πράξεως, ἢ σειρᾶς πράξεων ἀποτελούσης ἐπιτήδευμα, ἄνευ δικαστικῆς καταδίκης εἰς ἀπόδοσιν ἢ ποινήν· τοιαῦται πράξεις εἰσὶν ἡ παράβασις τοῦ πενθίμου ἔτους, ἡ διγαμία, ἡ τῶν γυναικῶν ἀκολασία ὅταν ἀποτελῇ τὸ ἐπιτήδευμα αὐτῶν, ἡ παρὰ φύσιν ἀσέλγεια τῶν ἀρρένων, τὸ ἐπάγγελμα τῶν προαγωγῶν, τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν θηριομάχων (2). Ἐντεῦθεν συνάγονται δύο εἴδη ἀτιμίας· ὁτὲ μὲν ἀπῃτεῖτο *δικαστικὴ ἀπόφασις* ἕνεκεν ὡρισμένης πράξεως, ὁτὲ δὲ ἡ ἀτιμία ἐχώρει ὡς ἀποτέλεσμα ἐξωδίκων πράξεων, βεβαίων, ἀναμφισβητήτων, πασιδήλων.

128. Ἐντεῦθεν οἱ νεώτεροι διακρίνουσι τὴν ἀτιμίαν εἰς *ἔμμεσον* (τὴν δυνάμει καταδικαστικῆς ἀποφάσεως) καὶ εἰς *ἄμεσον*, τὴν χωροῦσαν ὡς ἀποτέλεσμα ἐξωδίκων πράξεων· ἀλλ' ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι οὐ μόνον πάντη ἄχρηστος, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος, παράγουσα τὴν ἰδέαν, ὅτι ὁ νόμος τῳόντι ἀναγνωρίζει αὐτὴν καὶ συνδέει μετ' αὐτῆς πρακτικὰ ἀποτελέσματα, ὅθεν εἶναι ἀπορριπτέα, ἂν καὶ λίαν διαδεδομένη. Ἡ νεωτέρα ἡμῶν νομοθεσία παραδέχεται εἶδος τοιαύτης ἀτιμίας ὡς ἀποτέλεσμα καταδικαστικῶν ἀποφάσεων διὰ τῶν ἄρθρων 21 καὶ 23 τοῦ ποιν. νόμου, περὶ ἧς ὁμιλήσομεν μετ' ὀλίγον.

129. Ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένης ἀτιμίας, ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς οἱ χρηστοὶ καὶ συνετοὶ ἄνθρωποι πείθονται, περί τινος, ὅτι, εἴτε διά τινας κατ' ἰδίαν πράξεις, εἴτε διὰ τὸν βίον ἐν γένει, ὃν διάγει, εἶναι ἐπίσης ἀνάξιος τιμῆς, ὡσανεὶ ὑπῆρχον παρ' αὐτῷ τὰ προσόντα τῆς ἀτιμίας (infamia) (3). Οἱ νεώτεροι συνήγαγον ἐντεῦθεν τὴν διάκρισιν μεταξὺ νομικῆς (infamia juris) καὶ πραγματικῆς ἀτιμίας (infamia facti), ἐννοοῦντες διὰ μὲν τῆς πρώτης ἐκφράσεως τὴν κυρίως ἀτιμίαν, ἧς τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν νομικὸν χαρα-

(1) Εἰσ. (1. 26) § 6. (26 10) 3 § 18 Κώδ. (5. 43) 19 (3. 2) 6 § 5 6 καὶ 7 Β. (ΚΑ'. 2) 6 Εἰσ. (4. 16) § 2 (12. 3) 2 § 1 Κικέρων pre coecina Κεφ. 3.

(2) (3) 2 13 § 2 3 Β. (ΚΑ'. 2) 13. Π. (23. 2) 43. § 6. (3. 1.) 1 § 6 Β. (ΚΑ'. 2) 1. Κ. (9. 9) 31. (3. 2) 4 § 2 καὶ 3 Β. (ΚΑ'. 2) 4 (3. 2) 2 § 5 Β. (ΚΑ'. 2) 2 (3. 1) 1 § 6.

(3) Π. (37. 15) 2. πρ.

κτῆρα πρὸ μικροῦ ἐξεθέσαμεν, διὰ δὲ τῆς δευτέρας τὴν ἀόριστον κρίσιν τοῦ κόσμου περὶ τῆς τιμῆς τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου.

Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς ἀτιμίας ἁρμόζει κυρίως μόνον εἰς τὴν νομικὴν λεγομένην ἀτιμίαν, οἱ δὲ δῆθεν τεχνικοὶ οὗτοι ὅροι εἶναι ἀπορριπτέοι, οὐ μόνον διότι δὲν ἀπαντῶνται ἐν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ διότι εὐκόλως δύνανται νὰ μᾶς παρασύρωσιν εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν τοῦ νὰ ἀναζητήσωμεν διὰ τὴν λεγομένην πραγματικὴν ἀτιμίαν ὡρισμένα προαπαιτούμενα καὶ ἀποτελέσματα, ἐνῷ ταῦτα χωροῦσι μόνον ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς ἀτιμίας (τῆς infamia juris). Τὰ ἀποτελέσματα, ἅτινα οἱ νεώτεροι ἐπεχείρησαν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὴν infamia facti, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐντελῶς ἐλευθέραν κρίσιν, ἢ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας (περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων) ἢ τοῦ δικαστοῦ (λ. χ. περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τῶν μαρτύρων), ἐπὶ τέλους δὲ καὶ εἰς τὸ ζήτημα μέχρι τίνος εἶναι βάσιμος ἡ τῆς ἀστόργου διαθήκης μέμψις (querela inofficiosi testamenti) καθ' ἣν ὁ ἐνάγων ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ γραφεὶς κληρονόμος εἶναι ἠθικῶς διεφθαρμένος, καὶ ἑπομένως, ἡ ἐγκατάστασις καὶ ἡ προτίμησις αὐτοῦ, εἶναι ὕβρις πρὸς τὸν παραλειφθέντα συγγενῆ (τὸν ἐνάγοντα).

Ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς πραγματικῆς λεγομένης ἀτιμίας διαφέρει τὸ θέμα, καθ' ὃ ὡρισμέναι τάξεις ἀνθρώπων, ἢ ὡρισμένα ἐπιτηδεύματα θεωροῦνται ἀξιοκαταφρόνητα, χωρὶς νὰ δύνανται, οἱ τοῦτο φρονοῦντες, νὰ στηρίξωσι τὴν δόξαν αὐτῶν εἰς ἠθικόν τινα λόγον· οὔτε τὸ θέμα τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα οὐδόλως ὁρίζονται ὑπὸ τοῦ νόμου, δύναται νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτιμίας.

Διέλθωμεν νῦν διὰ βραχέων τὰ ὑποτιθέμενα ἀποτελέσματα τῆς λεγομένης πραγματικῆς ἀτιμίας. Καθόσον ἀφορᾷ τὴν ἐκλογὴν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων οὐδεὶς νόμος ὁρίζει, ὅτι ἡ περὶ τῆς ὑπολήψεώς τινος ἀνθρώπου διαδεδομένη πονηρὰ φήμη καθίστησιν αὐτὸν ἀνίκανον τοῦ διορίζεσθαι εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ἂν καὶ πᾶσα κυβέρνησις ὀφείλει, κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπαλλήλων αὐτῆς, νὰ προσέχῃ ἐπιμελῶς μὴ ἐκλέξῃ ἄνθρωπον, ὃν ἡ καλῶς νενοημένη κοινὴ γνώμη θεωρεῖ ἐστερημένον τιμῆς.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἀξιόπιστον τῶν μαρτύρων, ὁ Ἰουστινιανὸς ὥρισεν, ὅτι ὡς μάρτυρες δέον νὰ προσλαμβάνωνται ἐν γένει μόνον εὐϋπόληπτοι (χρηστοὶ ἄνθρωποι), καὶ «ἢ κρείττονες τῆς τοιαύτης (ἐπὶ

»ψευδομαρτυρία) διαβολῆς διὰ τὸ τῆς ἀξίας, ἢ στρατείας, ἢ εὐπο»ρίας, ἢ ἐπιτηδεύσεως ἀναμφισβήτητον, ἢ ὑφ' ἑτέρων ὅτι καθιστᾶ»σιν ἀξιόπιστοι μαρτυρούμενοι» (Νεαρ. 90 Κεφ. 1). Παρατηρητέον δὲ, ὅτι τὰ περὶ τῶν μαρτύρων ἐνταῦθα λεγόμενα ὑπερβαίνουσι καὶ αὐτὰ τὰ ἀβέβαια ὅρια τῆς λεγομένης infamia facti, διότι δὲν λέγει ὁ νόμος, ὅτι οἱ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων κακοήθεις, οἱ κατὰ τὴν φήμην ἀνάξιοι τιμῆς, εἶναι ἀνίκανοι πρὸς μαρτυρίαν· ὁ δὲ ἡμέτερος νόμος ἀνέθεσε τὸ περὶ ἀξιοπίστου τῶν μαρτύρων εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ (ἄρ. 332 τῆς πολιτ. δικον.) ἀποφηνάμενος ἀποβλητέον, κατ' αἴτησιν τῶν διαδίκων, μόνον τὸν μάρτυρα, ὅστις δυνάμει ποινικῆς ἀποφάσεως κατεδικάσθη εἰς ποινὴν κακουργήματος, ἢ τινος τῶν εἰς τὰ ἄρθρα 22 καὶ 23 τοῦ ποιν. νόμου ἀναφερομένων πλημμελημάτων, ἄρθρ. 324 8) τῆς πολ. δικον. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀποφαίνεται ἀποβλητέον τὸν μάρτυρα μόνον ἕνεκα τῆς τοῦ νεωτέρου δικαίου νομικῆς ἀτιμίας, ἥτις οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν περὶ ἧς πρόκειται ἀόριστον ἔννοιαν τῆς λεγομένης infamia facti.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὴν μετὰ τῆς μέμψεως τῆς ἀστόργου διαθήκης σχέσιν τῆς προκειμένης ἐννοίας τῆς infamia facti, κατὰ τὴν γνώμην τῶν πλειοτέρων, οἱ ἐν τῇ διαθήκῃ παραλειφθέντες ἀδελφοί, εἰς οὓς δι' αὐτῆς οὐδὲν κατελείφθη, δύνανται τότε μόνον νὰ μεμφθῶσι τὴν διαθήκην ὡς ἄστοργον, ὅταν ὁ προτιμηθεὶς αὐτῶν εἶναι ἀνάξιος τιμῆς, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν συνετῶν καὶ χρηστῶν ἀνθρώπων, ὅταν δηλ. δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς αὐτὸν ἡ τῆς infamia facti ἔννοια· ἀλλ' ὡς θέλομεν ἴδει, δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἀληθὴς θέλησις τοῦ νόμου (1). Κατ' αὐτὸν, ἡ μέμψις τῆς ἀστόργου διαθήκης τότε ἐγείρεται ἐπιτυχῶς, ὅταν ἡ προτίμησις τοῦ γραφέντος κληρονόμου, λόγῳ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἰδιότητος, προσβάλῃ ἰδίως τὸν παραλειφθέντα ἀδελφόν· ὡς παραδείγματα δὲ τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων τοῦ προτιμηθέντος, ἐξ ὧν ἡ προτίμησις αὐτοῦ καθίσταται προσβλητικὴ πρὸς τὸν ἀποκλεισθέντα, ἀναφέρονται ἡ ἀτιμία, ἡ πονηρὰ φήμη (ἂν καὶ εἰς ἐλάσσονα βαθμὸν) καὶ ἡ ἰδιότης τοῦ ἀπελευθέρου, ἐκτὸς ἐὰν ὁ προτιμηθεὶς ἀπελεύθερος εἶχεν ἀποκτήσει ἴδια δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ διαθέτου. Ὅθεν προδήλως ἐνταῦθα τὸ πᾶν ἀνα-

(1) Κ. (3. 28) 27 Β. (ΑΘ'. 1) 56.

θεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ, δὲν *ὁρίζεται* δὲ ὅτι ἡ προτίμησις ἄλλου καὶ ἡ παράλειψις τοῦ ἀδελφοῦ τότε δίδει εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τῆς μέμψεως, ὅταν ὁ προτιμηθεὶς ἦναι ἄτιμος, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τούτων πειθόμεθα, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς πραγματικῆς λεγομένης ἀτιμίας εἶναι πάντη ἄχρηστος, συνεπαρομένη μόνον σύγχυσιν τῶν ἐννοιῶν.

130. Ὡς προείρηται, ἡ ἀτιμία, κατά τε τὴν ἔννοιαν καὶ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον· ἐπενήργει ὅμως ἐν παρόδῳ καὶ εἰς τὸ ἀστυκόν.

1) Τὸ πρῶτον ἐν τῷ δικαίῳ τούτῳ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτιμίας συνίστατο εἰς τὴν περιωρισμένην ἱκανότητα τοῦ παρίστασθαι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καὶ ὑποβάλλειν εἰς αὐτὸ αἰτήσεις (postulatio), ὅπερ ἐςὶν ὁ ἄτιμος συνήθως ἠδύνατο μόνον ἐν ἰδίῳ ὀνόματι νὰ ὑποβάλῃ αἰτήσεις εἰς τὸ δικαστήριον, ἐν ἀλλοτρίῳ δὲ, ὡς ἀντιπρόσωπος ἄλλων, μόνον ἂν ἐξεπροσώπει συμφέροντα συγγενοῦς, κηδεστοῦ, πάτρονος, ἢ προσώπου ἐστερημένου τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιμελεῖσθαι αὐτοπροσώπως τῶν ἰδίων ὑποθέσεων (1). Ἐντεῦθεν ἕπεται·

α) Ὅτι ὁ ἄτιμος δὲν ἠδύνατο *συνήθως* (ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐξαιρέσεων) νὰ διορισθῇ διὰ πανηγυρικῆς καὶ ἐπὶ δικαστηρίου ἐπιχειρουμένης πράξεως ἀντιπρόσωπος διαδίκου πρὸς τὴν ἐπὶ δικαστηρίου διεξαγωγὴν τῆς δίκης (cognitor. Frag. vatic. § 324 Pauli S. R. I. 2 § 1.). Ὡσαύτως δὲν ἠδύνατο νὰ διορισθῇ ἁπλοῦς πληρεξούσιος διὰ μὴ πανηγυρικῆς πράξεως (procurator. Frag. vat. § 322. 323).

β) Ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκχωρηθῶσιν εἰς τὸν ἄτιμον ἀγωγαί (2)· ἀλλ' ὁ περιορισμὸς οὗτος ἐξέλιπεν ἅμα ἡ παραχώρησις ἐπετράπη διὰ τῶν utiles actiones καὶ ἄνευ τοῦ τύπου τῆς εἰς τὸν ἐκδοχέα διδομένης πληρεξουσιότητος πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐκχωρουμένης ἀπαιτήσεως, ὅτε δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀντιταχθῇ κατὰ τῆς αἰτήσεως τοῦ ἀτίμου τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ὑποβάλλει αὐτὴν *ὡς πληρεξούσιος* τοῦ ἀρχικοῦ δικαιούχου (3).

---

(1) Π (3. 1) 1 § 8 καὶ 11 2—5 Β. (Η'. 1) 1.
(2) Gaj. II. § 39 (4. 4) 24 πρ. (15. 3) 3 § 5 Β. (Ι'. 4) 24.
(3) Κ. (4. 39) 9 Βασιλ. (ΙΙΙ'. 4) 32.

γ) Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνασκήσῃ τὰς λεγομένας ἐθνικὰς ἀγωγὰς (actiones populares), καθ' ἃς ὁ ἐνάγων ἐλογίζετο πληρεξούσιος τοῦ ῥωμ. λαοῦ (1).

2) Τὸ δεύτερον ἀποτέλεσμα συνίστατο εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἱκανότητος τοῦ συνάπτειν γάμον. Τὴν πρώτην βάσιν τοῦ περιορισμοῦ τούτου ἔθετο ὁ ἰούλιος νόμος, ἡ δὲ μετὰ ταῦτα νομολογία ἀνέπτυξεν αὐτὸν ὡς ἑξῆς.

Ὁ ἰούλιος νόμος ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς συγκλητικούς, καὶ εἰς τοὺς ἄῤῥενας καὶ θήλεις ἀπογόνους αὐτῶν, νὰ ἔρχωνται εἰς γάμον μετὰ ἀπελευθέρων ἢ μετ' ἄλλων περιφρονήσεως ἀξίων προσώπων, ὑπαγομένων εἴς τινα τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων θεμάτων τῆς ἀμέσου ἀτιμίας. Εἰς πάντα δὲ ἐκ γενετῆς ἐλεύθερον ἀπηγόρευσεν ὁ αὐτὸς νόμος τὸν γάμον μεθ' ὡρισμένων περιφρονήσεως ἀξίων γυναικῶν, ὑπαγομένων εἴς τινα τῶν ἀνωτέρω θεμάτων τῆς τε ἀμέσου καὶ ἐμμέσου ἀτιμίας· οἱ δὲ ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἀπαγορεύσεσιν ἀναφερόμενοι λόγοι τῆς περιφρονήσεως, διαφέρουσιν ἐν μέρει ἀπ' ἀλλήλων (2).

Οἱ νομοδιδάσκαλοι ἀνέπτυξαν διττῶς τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην, διότι α) Τὰ τῆς ἀτιμίας θέματα, τὰ εἰς τὴν ἑτέραν τῶν ἀπαγορεύσεων ἀναφερόμενα, ὑπήγαγον καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἀπαγόρευσιν.

β) Ἀνήγαγον ἅπαντα τὰ θέματα τῶν δύο ἀπαγορεύσεων εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀτιμίας, θέντες τὸν κανόνα, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ γάμου τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἐκ γενετῆς ἐλευθέρων μεθ' ὡρισμένων ἀξίων περιφρονήσεως προσώπων ἰσχύει καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν τῷ διατάγματι τοῦ πραίτορος ὁριζομένους ἀτίμους.

Ἀλλ' ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἰουλίου νόμου δὲν εἶχε τὴν ἔννοιαν, ὅτι τοιοῦτος ἀπηγορευμένος γάμος εἶναι *ἄκυρος* (3). Ὁ νόμος οὗτος ὥρισε μόνον, ὅτι ὁ τοιοῦτος γάμος δὲν εἶχε τὰ ἐπωφελῆ ἀποτελέσματα τῆς καταστάσεως τῶν ἐγγάμων, τουτέστι δὲν ἀπέτρεπε τὰς ὑπ' αὐτοῦ ταχθείσας ποινὰς τῆς ἀγαμίας. Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ἐπετάθη μὲν μέχρι τῆς ἀκυρότητος τοῦ γάμου, οὐχὶ

---

(1) (47. 23) 4 Β. (Ξ'. 32) 8.

(2) Ulp. frag. XIII § 1 καὶ 2 (23. 2) 43 § 4 § 6 § 8 § 12 καὶ 13 Β. (ΚΒ'. 4) 13.

(3) Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ (23. 2) 16 πρ 34 § 3 42 § 1 (23. 1) 16 (24. 1) 3 § 1 Κ. (5. 27) 1 Β (ΚΗ' 4) 16 42.

ὅμως ὡς πρὸς τοὺς ἐκ γενετῆς ἐλευθέρους ἀλλ' ὡς πρὸς μόνους τοὺς συγκλητικούς· καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς δὲ, μόνον ἐπὶ τοῦ γάμου μετὰ ἀπελευθέρων καὶ μετά τινων, ἕνεκα τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν, περιφρονητῶν προσώπων (λ. χ. τῶν ὑποκριτῶν) οὐδέποτε ὅμως καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου μετὰ ἀτίμων ἐν γένει (1).

131. Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ ἰουλίου νόμου κατηργήθη, ὅτε διὰ ὁρισμῶν τῶν χριστιανῶν Αὐτοκρατόρων ἀνηρέθησαν αἱ τῆς ἀγαμίας ποιναί· ἡ δὲ ἐπίτασις τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης εἰς τοὺς συγκλητικούς, ἀνηρέθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (2). Ἐντεῦθεν ἤρχησε πᾶσα ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τὸ γυναικεῖον φύλον, ἅμα δὲ καὶ τὸ *δεύτερον* τῶν εἰρημένων ἀποτελεσμάτων.

Παρέμεινε δὲ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ νόμῳ μόνον τὸ πρῶτον. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τὶς δύναται νὰ παρίσταται ἐν ὀνόματι ἄλλου ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, συνέχεται μετὰ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν ἡμετέρων δικαστηρίων καὶ τῶν περὶ τῆς διαδικασίας ἐνώπιον αὐτῶν ὁρισμῶν τοῦ ἡμετέρου δημοσίου δικαίου, καὶ ἐπομένως ῥυθμίζεται ὑπὸ τῶνδιατάξεων τοῦ περὶ τοῦ δικαστ. ὀργανισμοῦ καὶ τῆς πολ. δικονομ. νόμου (Κεφ. 5 τοῦ Β'. τμήμ. τοῦ Α', μέρους τοῦ περὶ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων νόμου (ἄρθρ. 131—152) καὶ τὸ Κεφ. ὄγδοον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς πολ. δικον. ἄρθρ. 91—104). Ὅθεν αἱ περὶ ἀτιμίας διατάξεις τοῦ Ῥωμ. νόμου οὐδεμίαν πρακτικὴν σημασίαν ἔχουσι παρ' ἡμῖν.

132. Ἀντὶ ὅμως τῆς ῥωμαϊκῆς ταύτης ἀτιμίας, ὁ νεώτερος ἡμῶν νόμος, ὁ ποινικὸς, ὁρίζει ἕτερον εἶδος ἀτιμίας, ὡς ἀποτέλεσμα καταδίκης εἰς ποινὴν κακουργήματος, ἢ τινὸς τῶν ἐξῆς πλημμελημάτων· κλοπῆς, ὑπεξαιρέσεως, ἀπάτης, πλαστογραφίας, ψευδοῦς διὰ χειραψίας ὑποσχέσεως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἐπιορκίας, ψευδοῦς καταμηνύσεως ἢ συκοφαντίας, καὶ τέλος ἕνεκα πλημμελημάτων ἀφορώντων τὰ νομίσματα, ἢ προσβαλλόντων τὰ ἤθη (3). Ἡ ἐλάττωσις αὕτη τῆς τιμῆς, στεροῦσα τὸν ὑποστάντα αὐτὴν τῶν τοῦ δημοσίου δικαίου δικαιωμάτων, ἐπενεργεῖ καὶ εἰς τὸ ἀστυκὸν δί-

(1) Παραβ. τοὺς ἐν τῇ 3 σημ. τῆς σελ. 196 νόμους καὶ τὸ (23. 2) 43 § 10.
(2) Κ (5. 4) 29 Νεαρ. 117 Κ 6.
(3) Ἄρθρ. 21 22 καὶ 23 τοῦ ποιν. νόμου.

καιον κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ ἕνεκα τῶν εἰρημένων ἀξιοποίνων πράξεων καταδικασθεὶς δὲν δύναται νὰ ἐκπληρώσῃ ἔργα πραγματογνώμονος, νὰ παρίσταται ὡς μάρτυς ἐν συστατικαῖς μαρτυρίαις, νὰ μαρτυρῇ ἐνόρκως ἐνώπιον δικαστηρίου, νὰ ᾖναι μέλος τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου, ἢ ἐπίτροπος, ἢ κηδεμών, ἐκτὸς τῶν ἰδίων τέκνων, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, προτάσει τοῦ συγγενικοῦ συμβουλίου (1). Ἀλλ' ἡ καταδίκη ἐπί τινι τῶν τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν τοῦ αὐτουργοῦ ἐμφαινόντων, καὶ ἐν τῷ ἄρθρ. 22 τοῦ ποινικοῦ νόμου ἀναφερομένων πλημμελημάτων συνεπάγεται τὴν ἀνωτέρω στέρησιν μόνον ὅταν ἡ καταγινωσκομένη ποινὴ εἶναι τοὐλάχιστον ἐνιαύσιος φυλάκισις· καὶ ἡ μὲν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων στέρησις εἶναι ἰσόβιος καὶ παρακολουθεῖ αὐτοδικαίως τῇ καταδίκῃ, ἡ δὲ τῶν ἀνωτέρω ἀστυκῶν δικαιωμάτων, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν εἰρημένων πλημμελημάτων πρόσκαιρος, διατασσομένη ὑπὸ τοῦ ποινικοῦ δικαστηρίου ἐπὶ χρόνον, οὔτε ἐλάσσονα τῶν 6 μηνῶν, οὔτε μείζονα τῶν ἓξ ἐτῶν.

---

(1) Τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότερον τῶν ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἀποτελεσμάτων τῆς τοῦ ἐν ἰσχύϊ νόμου ἀτιμίας. Ὁ νόμος ὁμιλεῖ περὶ ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας τῶν ἰδίων τέκνων, διότι ὁ νομοθέτης φαίνεται, εἶχε κατὰ νοῦν ὁρισμὸν τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, καθ' ὃν συνεστῶτος τοῦ γάμου καὶ κωλυομένου τοῦ πατρὸς, διὰ τὴν εἰς ποινὴν κακουργήματος ἢ εἰς φυλάκισιν καταδίκην, νὰ ἐνασκήσῃ τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, αὕτη ἐνασκεῖται ὑπὸ τῆς μητρός· λυθέντος δὲ τοῦ γάμου, ὁ πατὴρ μεταβάλλεται εἰς ἐπίτροπον ἢ κηδεμόνα τῶν ἰδίων τέκνων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτος ὁρισμὸς δὲν ὑπάρχει, ὁ δὲ πατὴρ ἐπιμελεῖται τῶν ἰδίων τέκνων καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν δυνάμει τῆς πατρικῆς ἐξουσίας καὶ ἐὰν διὰ τοῦ θανάτου τῆς μητρὸς λυθῇ ὁ γάμος, συνάγομεν ἀδιστάκτως, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ δυνάμει τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἐπιμέλεια τῶν συμφερόντων τῶν τέκνων ἀρχεῖ παρὰ τῷ πατρὶ τῷ ὑποστάντι ποινὴν ἕνεκα τῶν εἰρημένων ἀξιοποίνων πράξεων, ὅπερ, ἄλλως, ἐπὶ τῆς εἰς εἱρκτὴν ἢ δεσμὰ καταδίκης, συνάγεται καὶ ἐκ τῆς νομίμου αὐτοῦ ἀπαγορεύσεως.

Ε'. ΘΑΝΑΤΟΣ.

Περίληψις.

133. Φυσικὸς θάνατος. Δυσκολία φυομένη ἐνίοτε περὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ θανάτου.

134. Τεκμήριον. Νόμιμα τεκμήρια ἐπὶ ἀποβιώσεως πλειόνων, καθ' ἣν δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ τὶς προαπεβίωσε.

135. Πολιτικὸς θάνατος. Πόθεν παρήχθη; Ὁρισμὸς τοῦ ρωμ. νόμου περὶ μεγάλης καὶ μέσης ἐλαττώσεως τῆς προσωπικῆς καταστάσεως, ὡς ἀποτελέσματος τινῶν ποινῶν.

136. Περιττὸς καὶ ἀδικαιολόγητος θεσμός. Ὁρισμοὶ τῶν ἄρθρ. 5 καὶ 7 τοῦ ποιν. νόμου.

137. Τὸ σκληρὸν καὶ ἀνακόλουθον τοῦ θεσμοῦ τούτου καταδεικνύεται ἰδίως ἐπὶ τῆς κατὰ φυγοδίκων διαδικασίας, ἐπὶ τῆς παραγραφῆς τῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς χάριτος.

138. Λόγοι ὑπὲρ τοῦ θεσμοῦ τούτου. Ἀργεῖ παρ' ἡμῖν ἀναιρεθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀπὸ 31 8βρίου 1862 ψηφίσματος.

133. Ὁ θάνατος, εἰς ὃν ἀπολήγει ἡ φυσικὴ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, εἶναι γεγονὸς τοσοῦτον ἁπλοῦν, ὥστε δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ προσδιορισθῶσιν ἀκριβέστερον τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ. Μόνη ἡ δυσκολία τῆς ἀποδείξεως ἐπροκάλεσε τινὰς περὶ αὐτῆς διατάξεις τοῦ θετικοῦ δικαίου. Ἐκτὸς τῆς περιπτώσεως αἱματηρῶν πολέμων, καθ' ἣν οἱ νεώτεροι νόμοι ὥρισαν λεπτομερεῖς κανόνας τῆς ἀποδείξεως τοῦ θανάτου, δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία περὶ αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν *ἀφάντων*, τουτέστι τῶν ἀπόντων πρὸ πολλοῦ ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς κατοικίας των, περὶ ὧν δὲν ὑπάρχουσιν εἰδήσεις, ἂν ζῶσι. Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν λύεται ὑπὸ τοῦ ρωμαϊκοῦ νόμου, ἀλλ' ἡ νομολογία τῶν γερμανικῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἐγένετο δεκτὸς ὁ ρωμαϊκὸς νόμος, παρεδέχθη, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ ἀφάντου ὑποτίθεται, ἅμα παρέλθωσιν ἀπὸ τῆς ὥρας τῆς γεννήσεως αὐτοῦ ἑβδομήκοντα ἔτη. Τὴν νομολογίαν ταύτην ἐπροκάλεσεν ὁ ψαλμὸς τοῦ Δαυὶδ πθ' 10 «τὰ ἔτη ἡμῶν ὡσεὶ ἀράχνη ἐμελέτων· αἱ ἡμέραι τῶν »ἐτῶν ἡμῶν ἐν αὐτοῖς ἑβδομήκοντα ἔτη· ἐὰν δὲ ἐν δυναστείαις »ὀγδοήκοντα ἔτη καὶ τὸ πλεῖον αὐτῶν κόπος καὶ πόνος». Ἂν δὲ

καταστῇ τις ἄφαντος μετὰ τὸ ἑβδομηκοστὸν ἔτος, τινὲς προσθέτουσιν εἰς τὰ ἔτη ταῦτα καὶ ἕτερα πέντε. Ἐξ ἀναλογίας ὅμως τῶν τοῦ ρωμ. νόμου ὁρισμῶν περὶ τοῦ ἐσχάτου ὁρίου τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ὀρθότερον εἶναι ἐπὶ ἀφάντων νὰ παραδεχθῶμεν τὸ τεκμήριον τοῦ θανάτου μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 100 ἔτους (1).

134. Ἐνίοτε, ἐπὶ τοῦ θανάτου πλειόνων προσώπων, μάλιστα ἐπὶ τῆς κληρονομίας, εἶναι σπουδαῖον τὸ ζήτημα ὁποῖον ἐξ αὐτῶν ἐπέζησεν. Ἐνταῦθα εἶναι δυνατὰ τρία θέματα· ἢ τὰ πλείονα ταῦτα πρόσωπα ἀπέθανον *συγχρόνως*, ἢ τὸ ἓν προαπέθανε τοῦ ἑτέρου ἢ ἐπεβίωσε τῷ ἑτέρῳ. Ἐὰν, ἐπὶ τοῦ θανάτου πλειόνων προσώπων οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων θεμάτων δύναται ν' ἀποδειχθῇ, τότε.

1) Ἐπὶ μὲν τοῦ φυσικοῦ θανάτου γονέων καὶ τέκνων οἱ πλεῖστοι παραδέχονται τὸ τεκμήριον, ὅτι οἱ γονεῖς προαπέθανον τῶν τέκνων δ.ότι κατὰ τὸν νόμον (2) ὁ προηγούμενος τῶν τέκνων θάνατος χωρεῖ turbato ordine mortalitatis διαταραττομένης τῆς (φυσικῆς) τάξεως τῆς θνητότητος.

2) Ἐπὶ δὲ βιαίων (ἐν μάχῃ, σεισμῷ, ναυαγίῳ κτλ.) θανάτων γονέων καὶ τέκνων χωρεῖ ἡ ἐξῆς διάκρισις· τὰ μὲν *ἄρρενα* ὑποτίθενται προαποβιώσαντα, τὰ δὲ *ἔφηβα* ἐπιβιώσαντα (3)· τῆς ἐξαιρέσεως ὅμως ταύτης ὑπάρχουσιν ἕτεραι δύο ἐξαιρέσεις.

α) Ἀποβιώσαντος ἀπελευθέρου μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ὑποτίθεται ὁ *σύγχρονος* θάνατος, ἐὰν δὲν ἀποδειχθῇ τὶς αὐτῶν ἐπεβίωσεν, ὅθεν δὲν τεκμαίρεται ὁ νόμος τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ υἱοῦ καὶ ἂν ἦναι ἔφηβος, διὰ τὴν ἰδιάζουσαν πρὸς τὰ δικαιώματα τοῦ πάτρονος προστασίαν οὗτινος αἱ κληρονομικαὶ ἀπαιτήσεις ἤθελον περιορισθῆ, ἂν ἐθεωρεῖτο ἀποδεδειγμένη τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀπελευθέρου ἡ ἐπιβίωσις (4).

β) Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὅταν ὁ διαθέτης ἐπιβάλῃ εἰς τὸν κληρονόμον αὐτοῦ καταπίστευσιν ἐπὶ τῇ αἱρέσει si sine liberis decesserit, ἐὰν ἀποβιώσῃ ἄπαις. Ἐν τοιούτῳ θέματι, ἐὰν ὁ πατὴρ (ὁ κληρονό-

---

(1) (7. 1) 56 Β. (ΙΣΤ'. 1) 56. Ἡ χρῆσις τῶν καρπῶν τῆς πόλεως μετὰ ἑκατὸν ἔτη σβέννυται ὡς ὁ μακροχρόνιος ἄνθρωπος.

(2) (5. 2) 15 πρ.

(3) Η. (34. 5) 9 § 3 14 16 17 καὶ 18 (23. 4) 26 Β. (ΚΘ'. 5) 24 (24. 1) 32 § 14 Β, (Α'. 1) 30 (39. 6) 26 Β (ΜΖ'. 3) 26 (36. 1) 17 § 7.

(4) (34. 5) 9 § 2.

μος) καταγραφῇ διὰ ναυαγίου μετὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ υἱοῦ, ὑποτίθεται ὁ σύγχρονος αὐτῶν θάνατος καὶ ἂν ὁ υἱὸς ἦτο ἔφηβος, ὅπερ ἐστὶν ὁ υἱὸς δὲν λογίζεται ἐπιβιώσας καὶ ἐπομένως ἡ καταπίστευσις ὀφείλεται, διότι ἐπληρώθη ἡ αἵρεσις (1).

135. Ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ θανάτου πολλαὶ νεώτεραι νομοθεσίαι, ἐν αἷς καὶ ἡ ἡμετέρα, πρὸ τοῦ ψηφίσματος τῆς προσωρ. Κυβερνήνήσεως τῆς 31 ὀκτωβρίου 1862, παρεδέχθησαν καὶ τὸν πολιτικὸν λεγόμενον θάνατον, καθ' ὃν, δυνάμει νομικοῦ πλάσματος, ὁ ζῶν ἄνθρωπος λογίζεται νεκρός. Ὁ θεσμὸς οὗτος παρήχθη ἐκ προδήλου παρεξηγήσεως τῶν ὁρισμῶν τοῦ ῥωμ. νόμου, καθ' ὃν ὑπῆρχον ποιναὶ συνεπαγόμεναι κατὰ τοῦ καταδίκου οὐ μόνον τὴν μέσην ἀλλὰ καὶ τὴν μεγίστην ἐλάττωσιν τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ καταστάσεως (§ 119), τουτέστιν ἀφαιροῦσαι αὐτῷ οὐ μόνον τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ ἐλευθέρου· τοιαῦται ποιναὶ ἦσαν, ἐκτὸς τῶν θανατικῶν, ἡ καταδίκη εἰς τὴν θηριομαχίαν, ἢ εἰς μέταλλον, ἢ εἰς ἔργον μετάλλου (2). Ὁ δὲ εἰς τοιαύτην ποινὴν καταδεδικασμένος ἐγίνετο δοῦλος οὐχὶ τοῦ δημοσίου, ἢ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ τῆς ποινῆς (3), διατελῶν εἰς θέσιν χείρονα τῆς τοῦ κοινοῦ δούλου, διότι δὲν μετεῖχε τῶν ἐννόμων σχέσεων οὔτε τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου, ἐλογίζετο δὲ νεκρὸς, διότι «ἡ δουλεία σχεδὸν ἔοικε θανάτῳ» (4). Τὴν μέσην ἐλάττωσιν τῆς προσωπικῆς καταστάσεως συνεπήγετο, ἡ καταδίκη εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν ὕδατος καὶ πυρὸς, εἰς ἐξορίαν (deportatio) καὶ εἰς ἰσόβιον δημόσιον ἔργον (5).

Καὶ οἱ εἰς ἐξορίαν καταδεδικασμένοι ἐλογιζοντο κατὰ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον νεκροὶ mortuorum loco habendi (6). Ἐντεῦθεν οἱ νεώ-

---

(1) (36. 1) 17 § 7 Βασιλ. (ΛΕ'. 11) 17.

(2) (48· 19) 8 § 4 28 πρ. 29 36 (28. 3) 6 § 6 Β (Ξ'. 51) 8 ἔνθα καὶ ἡ ἐξήγησις τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς καταδίκης εἰς μέταλλον καὶ εἰς ἔργον μετάλλου Β. 27 28, ἐν τοῖς προκειμένοις χωρίοις ἡ εἰς μέταλλον καταδίκη λέγεται καὶ μεταλλίζεσθαι·

(3) Β. (28. 3) 6 § 6 (29. 2) 25 § 2 καὶ 3 (48. 19) 8 § 11 καὶ 12 17 πρ. 36 (ΠΘ'. 2) 6 Β (Ξ'. 51) 8.

(4) (50. 17) 2 9 Β. (Β. 3) 209 (35. 1) 59 § 2 Ἀρμ. (Α. 14) 6.

(5) Ε. (1 16) § 2 (48 19) 17 § 1 (48 22) 15. Β (Ξ'. 51) 17 Β (Ξ'. 54)

(6) (37. 4) 1 § 8 (38 2) 4 § 2 Β. (ΜΘ'. 4) 4.

τεροι, μάλιστα οἱ Γάλλοι, κατὰ τὴν τῶν διαμαρτυρομένων καταδίωξιν ἐπὶ τοῦ ΙΔ'. Λουδοβίκου καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν σπαραγμῶν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐπαναστάσεως, εἰσήγαγον τὸν πολιτικὸν θάνατον, ὅστις κατὰ τὸν νόμον αὐτῶν (ἄρθρ. 18 τοῦ ποιν. νόμου συνδυαζ. πρὸς τὰ ἄρθρ. 23—25 τοῦ πολιτικοῦ κώδικος) ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς εἰς θάνατον, ἢ εἰς ἰσόβια δεσμὰ, ἢ εἰς ὑπερορίαν (deportation) καταδίκης. Ὁ δὲ παρ' ἡμῖν ἰσχύων νόμος, πρὸ τοῦ ψηφίσματος τῆς 31 ὀκτωβρίου 1862, ὥριζε τὸν πολ. θάνατον ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταδικης εἰς τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου καὶ τῶν διὰ βίου δεσμῶν.

Ἀλλ' ἡ ἐκ τοῦ ρωμ. νόμου παραδοχὴ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἦν πάντως ἀδικαιολόγητος.

α) Διότι ἐν πολιτείᾳ, ἐν ᾗ δὲν ὑπάρχει ἡ δουλεία, οἱ δὲ ἀλλοδαποὶ μετέχουσιν ἁπάντων σχεδὸν τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων, ἡ παραδοχὴ ἀνθρώπων ἐστερημένων πάσης ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα καὶ ἐπομένως πάντως ἀμετόχων τῶν σχέσεων τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου εἶναι ἀνωμαλία, ἣν ἀποκρούει τὸ θεμελιῶδες δόγμα τῆς προσωπικότητος (§§ 104 106).

β) Διότι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀποφαινόμενοι τὸν εἰς ὑπερορίαν καταδεδικασμένον πολιτικῶς νεκρὸν, δὲν ἀπεστέρουν αὐτὸν πάσης ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, ἀλλὰ μόνον τῆς ἰδιότητος τοῦ πολίτου. Ὅθεν οὗτος μετεῖχε πάσης ἐννόμου σχέσεως τοῦ jus gentium, ὥστε ὁ παρὰ τοῖς νεωτέροις θεσμὸς τοῦ πολιτικοῦ θανάτου εἶναι πάντη ἄλλος, ἢ ὁ ὑπὸ τοῦ ρωμ. νόμου ἐπὶ τῆς deportatio ὁριζόμενος καὶ ἀσυγκρίτως σκληρότερος αὐτοῦ. Καὶ αὐτὴ ἡ «δουλεία τῆς ποινῆς» ἦν ἠπιωτέρα τοῦ πολιτικοῦ θανάτου, διότι οὐ μόνον ὁ τοιοῦτος δοῦλος διετήρει τὰ πρὸς διατροφὴν καὶ περίθαλψιν αὐτοῦ κληροδοτήματα (1), ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸ τῆς καταδίκης γάμος αὐτοῦ ἐτηρεῖτο ἐν ἰσχύϊ, τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον (2) ἐνῷ νῦν οὐδὲν τοιοῦτον δικαίωμα ἔχει ὁ πολιτικὸς νεκρός.

136. Ὁ πολιτικὸς θάνατος ὡς ἐπίτασις τῆς ποινῆς εἶναι περιττὸς καὶ καθὸ τοιοῦτος ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος· ἀποκρούεται ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων αἰσθήματος καὶ τῆς φύσεως τῶν ἀνθρω-

(1) (34 1) 6 καὶ 11 Β. (ΜΔ'. 14) 6 καὶ 11.

(2) Νεαρ. 22 Κ. 8 Marezole über die bugerliche Ehre σ. 30 καὶ ἑπ.

πίνων σχέσεων, καὶ τίκτει ἀνυπερβλήτους δυσκολίας μάλιστα ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τῶν φυγοδίκων καὶ τῆς διὰ τῆς βασιλ. χάριτος ἀναιρέσεως τῆς ποινῆς.

Ἡ ἐσχάτη τῶν ποινῶν, ὁ φυσικὸς θάνατος, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ προσβάλλων τοὺς θεμελιώδεις ὅρους τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀνθρώπων ὑπάρξεως, ὁ κηρύττων κατὰ τῆς κοινωνίας καταστρεπτικὸν, οὕτως εἰπεῖν, πόλεμον ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν τῶν κόλπων της, ὅπως ἀποκόπτει τις μέλος, ὅπερ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα τῆς καταστροφῆς τοῦ ὅλου σώματος· ἡ μόνη δὲ δικαιολόγησις τῆς ποινῆς ταύτης συνίσταται εἰς τὴν ἀναπόδραστον αὐτῆς ἀνάγκην κατὰ τὴν κοινὴν τῆς κοινωνίας πεποίθησιν. Ἡ ποινὴ ὅμως ἐπιβάλλεται εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς λογικὸν ὂν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πραχθείσης ἀδικίας, γεννῶσα ἢ ἐμπεδοῦσα παρ' αὐτῷ τὴν συνείδησιν, ὅτι ἡ ἐν τῷ ἀδικήματι ἄρνησις τοῦ δικαίου συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην τὴν ἀναίρεσιν αὐτῆς διὰ τῆς ποινῆς, χωρὶς τῆς ὁποίας, πᾶσα ἐγγύησις τῆς ἰσχύος τοῦ δικαίου ἤθελεν ἐκλείψει, ὅπερ ἐστὶν ἡ ποινὴ ἐπενεργεῖ εἰς τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν. Ἅμα ὁ ἄνθρωπος ἐκμηδενισθῇ ὡς λογικὸν ὄν, ἡ ποινὴ οὐδένα ἔχει ὡς πρὸς αὐτὸν σκοπὸν, εἶναι βάρβαρος ἐξύβρισις νεκροῦ σώματος· ὁ πολιτικὸς θάνατος εἶναι πλάσμα τοῦ νόμου θεωροῦντος τὸν ζῶντα ὡς νεκρὸν, ἄρα ἐνώπιον τοῦ νόμου ὁ ὑποστὰς τὸν πολιτικὸν θάνατον ἀπέθανεν ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν, ὡς πρὸς τὴν οἰκογένειαν, ὡς πρὸς τὴν πολιτείαν. Ἐν τούτοις τὸν νεκρὸν τοῦτον κρατεῖ δέσμιον ὁ αὐτὸς νόμος, ἀναγκάζει αὐτὸν εἰς βαρύτατα ἔργα ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, ἀφαιρεῖ αὐτῷ πᾶν τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας του καὶ ἀπαγορεύει πᾶσαν πρὸς αὐτὸν εὐποιΐαν. Πῶς δικαιολογεῖται ἡ πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦτον αὐστηρότης τοῦ νόμου;

Ἐν ταῖς πολιτείαις, ἐν αἷς ὑπάρχει καθιερωμένη ἡ δουλεία, ἢ τὸ δόγμα, ὅτι ὁ ἀλλοδαπὸς δὲν μετέχει τῶν ἐννόμων σχέσεων τοῦ ἀστυκοῦ τῆς πολιτείας δικαίου, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ ἀρχὴ, ὅτι τινὲς ποιναὶ συνεπάγονται τὴν μεγίστην ἢ τὴν μέσην ἐναλλαγὴν τῆς καταστάσεως· ἀλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη διαφέρει, ὡς εἴρηται, οὐσιωδῶς τοῦ ἐν ταῖς νεωτέραις πολιτείαις πολιτικοῦ θανάτου, ὅστις εἶναι ἁπλῆ ἐπίτασις τῆς ποινῆς.

Ἵνα πεισθῶμεν περὶ τῶν ἀνυπερβλήτων δυσκολιῶν εἰς ἃς ὁ θεσμὸς οὗτος δίδει χώραν, ἐξετάσωμεν διὰ βραχέων τὰ ἀποτελέσματα

τούτου κατὰ τὸν νόμον, ὅστις πρὸ μικροῦ ἴσχυε παρ' ἡμῖν. Ἡ περιουσία τοῦ εἰς θάνατον καταδικασθέντος, ἅμα κοινοποιηθείσης τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως, μετεβιβάζετο εἰς τοὺς κληρονόμους του· οὗτος δὲ, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης, ἀπέβαινεν ἀνίκανος τοῦ διαθέτειν διὰ τελευταίας βουλήσεως, ἢ τοῦ ἐπιχειρεῖν ἔγκυρον νομικὴν πρᾶξιν μεταξὺ ζώντων. Δῆλον δὲ, ὅτι καὶ ἡ πρὸ τῆς καταδίκης συντεταγμένη διαθήκη αὐτοῦ καθίστατο ἄκυρος, κατὰ τὸ ἀξίωμα, ὅτι ἵνα ἔχῃ κῦρος ἡ τελευταία βούλησις, ἀπαιτεῖται ἡ ἱκανότης τοῦ διαθέτου ἔν τε τῷ χρόνῳ τῆς συντάξεως καὶ ἐν τῷ τοῦ θανάτου, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ὁ διαθέτης κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου κατέστη ἀνίκανος τοῦ διαθέτειν. Δὲν ἴσχυεν ὅμως τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν μεταξὺ ζώντων πράξεων, τῶν προγενεστέρων τῆς καταδίκης, καθ' ἃς ἐσκοπεῖτο μόνον ὁ τῆς τελέσεως χρόνος. Ἐκ τούτου δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς κοινοποιήσεως τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἡ περιουσία τοῦ καταδίκου μετέβαινεν εἰς τοὺς κληρονόμους του, εἴπετο, ὅτι πᾶσα ἐπαχθεῖσα κληρονομία δὲν ἀπεκτᾶτο ὑπ' αὐτοῦ· καὶ εἰ μὲν ἐπήγετο πρὸ τοῦ χρόνου τῆς καταδίκης, ἠδύνατο ν' ἀποκτηθῇ ὑπὸ τῶν κληρονόμων του ἐν ἰδίῳ ὀνόματι, λόγῳ μεταβιβάσεως (per transmissionem), εἰ δὲ ἐπήγετο μετὰ τὸν ἀνωτέρω χρόνον, ἐματαιοῦτο.

Περὶ τοῦ γάμου τοῦ καταδίκου οὐδὲν ὥριζεν ὁ νόμος, ἄρα δὲν ἐλύετο ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς καταδίκης.

Περὶ δὲ τοῦ εἰς ἰσόβια δεσμὰ καταδικασθέντος, ὥριζεν ὁ αὐτὸς ποιν. νόμος, ὅτι ἡ περιουσία του, ἅμα δημοσιευθῇ ἡ τελεσίδικος ἀπόφασις, ἀνήκει εἰς τοὺς κληρονόμους του, αὐτὸς δὲ καθίσταται ἀνίκανος τοῦ διαθέτειν διὰ τελευταίας βουλήσεως, ἢ τοῦ ἐπιχειρεῖν ἔγκυρον νομικὴν πρᾶξιν μεταξὺ ζώντων· δὲν δύναται οὔτε νὰ κατέχῃ ἢ ν' ἀποκτήσῃ τι, οὔτε ὡς ἐνάγων ἢ ἐναγόμενος νὰ παρίσταται ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, οὔτε νὰ μαρτυρῇ ἐπὶ δικαστικῶν ἢ ἐξωδίκων πράξεων, οὔτε ἔγκυρον νὰ συνάψῃ γάμον, λυομένου ὡς διὰ φυσικοῦ θανάτου καὶ τοῦ ὑπάρχοντος γάμου αὐτοῦ (1).

Δὲν ἐξηγεῖται διατὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολιτικοῦ θανάτου ἐπὶ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν εἶχον ὁρισθῇ πληρέστερον, ἢ ἐπὶ τῆς εἰς

(1) Ἄρθρα [καταργηθέντα] 5 καὶ 7 τοῦ ποιν νόμου.

θάνατον καταδίκης, ἐνῷ καὶ ὁ εἰς θάνατον καταδικασθεὶς δύναται νὰ δραπετεύσῃ, τότε δὲ νὰ ἐγερθῶσι καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ ζητήματα, ἅπερ ἔλυεν ὁ νόμος ὡς πρὸς τὸν εἰς ἰσόβια δεσμὰ καταδικασθέντα. Ἐπὶ τοῦ καταδίκου τούτου ἐπιφαίνεται ὁ πολιτικὸς θάνατος κατὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀδικαιολόγητον σκληρότητα.

Κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον ὁ ὑποστὰς καὶ τὴν μέσην ἐναλλαγὴν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, δὲν ἀπόλλυσι τὴν ἱκανότητα πρὸς τὰς νομικὰς πράξεις τοῦ κοινοῦ δικαίου (jus gentium)· τοῦ δὲ καὶ τὴν μεγίστην τοιαύτην ἐναλλαγὴν ὑποστάντος, οὔτε ὁ γάμος ἐλύετο, οὔτε ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι τὰ ἐπὶ διατροφῇ κληροδοτήματα· κατὰ δὲ τὸν γαλλικὸν, ὁ πολιτικὸς νεκρὸς δύναται ν' ἀποκτήσῃ νέαν περιουσίαν διὰ τῆς ἐργασίας του, νὰ διατηρήσῃ κληροδοτήματα καὶ δωρεὰς ἐπὶ διατροφῇ, νὰ δέχηται δωρεὰς ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα καὶ νὰ παρίσταται δι' εἰδικοῦ κηδεμόνος ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου ὡς ἐνάγων ἢ ἐναγόμενος (1), ὥστε ὁ ἡμέτερος περὶ πολιτικοῦ θανάτου νόμος ἦν ἀπηνέστερος καὶ τῶν πρωτύπων αὐτοῦ. Ὁ νόμος οὗτος προσέκρουε καὶ πρὸς τὸν οὐσιώδη σκοπὸν πάσης περιοριζούσης τὴν ἐλευθερίαν ποινῆς, τουτέστι τὴν βελτίωσιν τοῦ καταδίκου διὰ τῆς φιλεργίας· διότι ἀποφαινόμενος αὐτὸν ἀνίκανον τοῦ κτᾶσθαι περιουσίαν διὰ τῆς ἐργασίας του, ὑπέτρεφε τὴν ἀργίαν, καὶ κηρύττων κατ' αὐτοῦ ἀδιάλλακτον πόλεμον, ἀπέκοπτε πᾶσαν αὐτοῦ ἐκ τῆς ἠθικῆς βελτιώσεως ἐλπίδα.

Καὶ ἡ λύσις τοῦ γάμου παρ' ἡμῖν, ἔνθα ἐπιτρέπεται τὸ διαζύγιον, ἦν πάντως ἀδικαιολόγητος, ὅταν ὁ ἕτερος σύζυγος ἔχῃ τοσαύτην πρὸς τὸν κατάδικον ἀφοσίωσιν, ὥστε δὲν θέλει ν' ἀπαρνηθῇ τὸν διὰ βίου ἐκλεχθέντα σύντροφον, καὶ τὸν γονέα τῶν τέκνων του, παρηγορῶν αὐτὸν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καὶ ὑποτρέφων παρ' αὐτῷ τὰ εὐγενέστερα τοῦ ἀνθρώπου αἰσθήματα, δι' ὧν προσδοκᾶται ὁ ἁγνισμὸς καὶ ἴσως ἡ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀκίνδυνος ἐπάνοδος αὐτοῦ (2).

---

(1) Troplong donations 514.

(2) Ματαίως ἐπολέμησε καὶ αὐτὸς ὁ Ναπολέων τὴν λογικὴν ἀνάγκην τοῦ ἀποτελέσματος τούτου τοῦ πολιτικοῦ θανάτου, ἀντιτάξας κατ' αὐτῆς τὴν ἐξῆς ἀξιομνημόνευτον παρατήρησιν. Mieux valu lui ôter la vie ; du moins me serait-il permi de cherir sa memoire ; Mais vous ordonnez qu'il vivra et vous ne voulez pas que je le console? Conferences du C. N. σ. 86—88.

137. Ἐπὶ τῆς κατὰ τῶν φυγοδίκων διαδικασίας καὶ ἐπὶ τῆς μεταβολῆς, ἢ τῆς ἀναιρέσεως τῆς ποινῆς διὰ τῆς χάριτος, καταφαίνεται ὡσαύτως τὸ σκληρὸν καὶ ἀνακόλουθον τοῦ προκειμένου θεσμοῦ.

Ἐπὶ φυγοδίκων, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολιτικοῦ θανάτου ἐχώρουν μετὰ 5 ἔτη ἀφ' ὅτου ἡ ἐρήμην ἀπόφασις καταστῇ τελεσίδικος (ἄρθρ. 466 468 τῆς ποιν. δικον.). Λογίζεται δὲ τοιαύτη, ἐὰν δὲν ἀνακοπῇ ἐντὸς μηνῶν, ἀφ' ἧς ἡμέρας τοιχοκολληθῇ ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ κατηγορουμένου καὶ ἐν τῇ καθέδρᾳ τοῦ δικαστηρίου τῶν πλημμελειοδικῶν καὶ τῶν κακουργιοδικῶν καὶ δημοσιευθῇ δι' ἑνὸς ἢ πλειόνων φύλλων (ἄρθρ. 461 463 καὶ 466 τῆς ποιν. δικον.).

Ἀλλὰ μέχρι τῆς παραγραφῆς τῆς ποινῆς ὁ ἐρήμην καταδικασθείς, ἐμφανιζόμενος ἢ συλληφθείς, δικάζεται ἐκ νέου· ὁποιαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ᾖ ἡ ἔκβασις τῆς νέας δίκης, ὁ πολιτικὸς θάνατος λογίζεται χωρήσας ἀπὸ τῆς τελεσιδικίας τῆς πρώτης ἀποφάσεως (ἄρθρ. 470 καὶ 471 τῆς ποιν. δικον.), ὥστε, καί τοι καταδικασθεὶς εἰς ἐλάσσονα ποινήν, ἢ καὶ ἀθωωθείς, οὐχ ἧττον, ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ὑπῆρξε πολιτικὸς νεκρός, ὁ γάμος του εἶναι λελυμένος, πᾶσα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πρᾶξις περιποιοῦσα αὐτῷ περιουσίαν εἶναι ἄκυρος, πᾶν προϊὸν τῆς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἐργασίας του δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν.

Ἐὰν δὲ παραγραφῇ ἡ ποινικὴ ἀπόφασις, παρελθόντων εἴκοσιν ἐτῶν ἀφ' ἧς κατέστη τελεσίδικος, τὰ ἀποτελέσματα τῆς καταδίκης, ἐν οἷς καὶ ὁ πολιτικὸς θάνατος, διατηροῦνται ἐν ἰσχύϊ, ὥστε θέλομεν ἔχει ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἄνθρωπον ἐλεύθερον, στερούμενον πάσης προσωπικότητος, διατελοῦντα εἰς χείρονα μοῖραν τῆς τῶν δούλων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ταῦτα πάντα, ἐνῷ ἡ καταγνωσθεῖσα ποινὴ τῶν ἰσοβίων δεσμῶν ἀνῃρέθη διὰ τῆς παραγραφῆς (ἄρθρ. 550 3).

Ἡ καταγνωσθεῖσα ποινὴ ἀναιρεῖται καὶ διὰ βασιλικῆς χάριτος, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον (ἄρθρ. 548, 549, 564 τῆς ποιν. δικον.) οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ χάρις, ἀναφερομένη εἰς μόνην τὴν ποινήν, οὐδόλως ἀναιρεῖ καὶ τὰ εἰς τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν καὶ ἀστυκῶν δικαιωμάτων, ἢ τῆς προσωπικότητος ἐν γένει, ἀναγόμενα ἀποτελέσματα τῆς ποινικῆς καταδίκης· ὅθεν καὶ ὁ ἀπολαυὼν βασιλικῆς χάριτος ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενος τὰ ἐπιβλαβῆ ταῦτα ἀποτελέσματα μέχρις οὗ τύχῃ ἀποκαταστάσεως. Ἀλλ' ἵνα ἐπαχθῇ ἀποκατάστασις τοῦ εἰς ἰσόβια δεσμὰ καταδικασθέντος καὶ λογιζο-

μένου πολιτικοῦ νεκροῦ, ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ βασιλικὸν διάταγμα μετατρέπον τὰ ἰσόβια δεσμὰ εἰς ἐλάσσονα ποινὴν, διότι ἡ ἀποκατάστασις χωρεῖ μόνον μετα πέντε ἀπὸ τῆς πληρώσεως τῆς ποινῆς ἔτη, ὅπερ ἐστὶν ἐπὶ τῆς τῶν ἰσοβίων δεσμῶν ποινῆς εἶναι ἀδύνατος πρὸ τῆς παραγραφῆς αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν διὰ χαριτος ἀφεθῇ ἐντελῶς ἡ ποινὴ, ἡ ἀποκατάστασις εἶναι δυνατὴ μόνον μετὰ παρέλευσιν πενταετίας ἀπὸ τῆς ἀφέσεως τῆς ποινῆς.

138. Ταῦτα εἰσὶ τὰ κυριώτερα ἀτοπήματα τοῦ ἀδικαιολογήτου τούτου θεσμοῦ, ὑπὲρ οὗ οὐδένα ἄλλον λόγον ἐπέφερον οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ ἢ τὴν ἀνάγκην

α) τῆς προστασίας τῆς οἰκογενείας τοῦ καταδίκου, ἥτις πολυειδῶς δύναται νὰ βλαφθῇ, διατηροῦντος τοῦ καταδίκου τὴν ἐπὶ τῆς περιουσίας του ἐξουσίαν καὶ σπαταλοῦντος ἴσως αὐτὴν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, μετατρεπομένῳ παρ' αὐτοῦ εἰς τόπον τέρψεως καὶ

β) τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ συζύγου ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τοῦ γάμου, ὅστις δύναται νὰ ἀποβῇ ἀφόρητος, περιποιῶν ἀντὶ προστασίας καὶ παρηγορίας, αἶσχος καὶ ἀμηχανίαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς προστασίας τῆς οἰκογενείας, ἤτοι τῆς διοικήσεως τῆς περιουσίας τοῦ καταδίκου, τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων του κτλ. δύναται νὰ ληφθῇ πρόνοια, κηρυττομένου τοῦ καταδίκου εἰς κατάστασιν νομίμου ἀπαγορεύσεως καὶ ἀνατιθεμένης τῆς προστασίας τῶν εἰρημένων συμφερόντων τῆς οἰκογενείας του εἰς κηδεμόνα, ἐκλεγόμενον ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου· περὶ δὲ τῆς τύχης τοῦ συζύγου δύναται νὰ ληφθῇ ἄλλως πρόνοια ὁρίζοντος τοῦ νόμου, ὅτι ἡ τοιαύτη καταδίκη ἀποτελεῖ λόγον διαζεύξεως, ἐξαρτωμένης τῆς χρήσεως αὐτοῦ ἀπὸ τῆς βουλήτεως τοῦ συζύγου τοῦ καταδίκου.

Εἰς τὰ μεγάλα ἀτοπήματα τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀποβλέποντες οἱ Γάλλοι, κατήργησαν αὐτὸν ἐντελῶς διὰ τοῦ ἀπὸ 31 μαΐου 1854 νόμου ἐπαγαγόντες, ἀντὶ τοῦ πολ. θανάτου, τὴν νόμιμον ἀπαγόρευσιν. Καὶ παρ' ἡμῖν εἶχε προταθῇ εἰς τὰ βουλευτικὰ σώματα ἡ κατάργησις τοῦ πολιτικοῦ θανάτου, ἥτις τέλος ἐψηφίσθη διὰ τοῦ παρατεθέντος νόμου τῆς 31 8βρίου 1862 καὶ ἐξήλειψεν ἀπὸ τῆς νομοθεσίας ἡμῶν τὸν πάντως ἀδικαιολόγητον τοῦτον θεσμόν.

ΣΤ'. ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝΤΩΝ ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ.

(Ληξιαρχικαὶ πράξεις).

Περίληψις.

139. Σπουδαιότης τῶν γεγονότων τούτων.
140. Ὁρισμοὶ τοῦ περὶ ληξιαρχικῶν πράξεων νόμου.
141. Ἀποδεικτικὴ ἰσχὺς τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων.
142. Ἐπιτρέπεται ἡ δι' ἄλλων μέσων καὶ ἰδίως τοῦ τῶν μαρτύρων ἀπόδειξις τῶν διὰ τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων ἀποδεικτέων γεγονόνων;

139. Ἡ γέννησις, ἐν γάμῳ ἢ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ θάνατος εἰσὶ σπουδαῖα ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ γεγονότα, οὐ μόνον ὡς ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς προσωπικότητος, ἀλλὰ καὶ ὡς πηγαὶ πολλῶν δικαιωμάτων, ἀναγομένων εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τάξιν καὶ τὴν περιουσίαν· διότι ἀπὸ τῆς ὑφ' ὡρισμένων συζύγων γεννήσεως παράγεται ἡ πατρικὴ ἐξουσία καὶ ἡ συγγένεια, ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς ὡρισμένον πρόσωπον συγγενείας καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἡ κληρονομικὴ διαδοχή· τέλος ὁ θάνατος λύει τὸν γάμον, τίκτει πάντα τὰ σπουδαῖα τῆς λύσεως αὐτοῦ ἀποτελέσματα διά τε τὸν ἐπιζῶντα σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, ὅθεν μέγα εἶναι τὸ κοινωνικὸν συμφέρον νὰ ἀσφαλίζηται ὅσον οἷόν τε ἡ ἀπόδειξις τῶν γεγονότων τούτων κατὰ τοῦ ἐπισφαλοῦς καὶ ἀβεβαίου ἀποδεικτικοῦ μέσου τῶν μαρτύρων. Τὴν ἀνάγκην ταύτην ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ὁ νέος ἡμῶν ἀστυκὸς νόμος (1) ὁρίσας, ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα βεβαιοῦνται δι' ἐκθέσεων, αἵτινες, συντασσόμεναι ὑπὸ ἰδίως ἐπὶ τούτῳ τεταγμένων δημοσίων ὑπαλλήλων, ὀνομαζομένων ληξιάρχων (2), παρέχουσιν ἀπόδειξιν τῶν ἐν αὐταῖς ἀναφερομένων γεγονότων, ὧν ἀντελήφθη ὁ συντάσσων αὐτὰς δημόσιος ὑπάλληλος (3).

---

(1) Ἄρθρ. 62 73 77 85.
(2) Ἄρθρ. 30—34 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου.
(3) Ἄρθρ. 100 τῆς πολ. δικον.

140. Ληξίαρχοι εἰσὶ, δυνάμει τοῦ νόμου, οἱ δήμαρχοι καὶ οἱ εἰδικοὶ δημοτικοὶ πάρεδροι, δύνανται δὲ νὰ διορισθῶσι καὶ ἄλλα πρόσωπα, προτάσει τοῦ ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργοῦ. Αἱ ἐκθέσεις αὐτῶν γράφονται ἐν ἰδίῳ ἐπὶ τούτῳ κρατουμένῳ βιβλίῳ, κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν, κατὰ συνέχειαν, χωρὶς κενῶν μεταξὺ αὐτῶν διαστημάτων· ὑπογράφονται δὲ ὑπὸ τοῦ ληξιάρχου, τῶν δηλούντων τὸ βεβαιούμενον γεγονὸς καὶ ὑπὸ δύο ἐπὶ τούτῳ λαμβανομένων μαρτύρων, οἵτινες δέον νὰ ἦναι ἄῤῥενες, ἐνήλικοι καὶ πολῖται Ἕλληνες (1). Ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ δύνανται νὰ ἐνεργῶσι τὰς ληξιαρχικὰς πράξεις, τὰς ὁρώσας Ἕλληνας, οἱ ἑλληνικοὶ διπλωματικοὶ πράκτορες ἢ πρόξενοι. Δηλοῦντες εἰσὶν, ἐπὶ τῇ ἐν τῷ ἄρθρῳ 6[illegible] τοῦ ποιν. νόμου ὡρισμένῃ ποινῇ.

Ἐπὶ μὲν τῆς γεννήσεως ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ τοκετοῦ 1) ὁ πατὴρ· ἐν ἐλλείψει δὲ, ἢ κωλυομένου, αὐτοῦ καὶ ἂν ἡ μήτηρ ἔτεκεν ἐκτὸς τῆς οἰκίας αὐτῆς, 2) ὁ οἰκοδεσπότης· ἐν ἐλλείψει δὲ ἢ κωλυομένου αὐτοῦ, 3) ἡ μαῖα, ὁ ἰατρὸς ἢ ὁ χειρουργός· καὶ τούτων μὴ ὑπαρχόντων, ἢ κωλυομένων, 4) πᾶς ὁ παρευρεθεὶς εἰς τὴν γέννησιν (2).

Ἐπὶ δὲ τοῦ θανάτου 1) οἱ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ διαμένοντες πλησιέστεροι συγγενεῖς τοῦ ἀποβιώσαντος· 2) οἱ κατὰ τὴν ἀποβίωσιν παρευρεθέντες (3).

Ἐπὶ δὲ τοῦ γάμου, οἱ σύζυγοι καὶ ὁ ἱερεὺς ὁ τελέσας τὸν γάμον, ἐντὸς 10 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς τελέσεως.

Ἕνεκα τῆς σπουδαίας ἐπιῤῥοῆς, ἣν ἔχουσιν εἰς τὴν οἰκογενειακὴν τάξιν ἡ υἱοθεσία, ἡ τὴν ἐν γάμῳ γέννησιν ἀναπληροῦσα, ἡ τὴν γέννησιν τοῦ νόθου τέκνου βεβαιοῦσα ἀναγνώρισις αὐτοῦ καὶ ἡ διάζευξις, ὁρίζεται καὶ τῶν γεγονότων τούτων ἡ διὰ ληξιαρχικῶν πράξεων βεβαίωσις (4)· ἡ δὲ ἐγκρίσει τῆς κυβερνήσεως γενομένη προσθήκη ἢ μεταβολὴ ὀνόματος, ἢ ἐπωνύμου, ἡ τοσοῦτον συντελοῦσα εἰς τὴν βεβαίωσιν τῆς ταὐτότητος τοῦ προσώπου, ἐγγράφεται, ἐντὸς μηνὸς

(1) Ἄρθρ. 36 - 57 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου.
(2) Ἄρθρ. 62 63 αὐτ.
(3) Ἄρθρ. 78. αὐτ.
(4) Ἄρθρ. 87 - 89 αὐτ.

ἀπὸ τῆς ἐγκρίσεως, ἐπιμελείᾳ τοῦ ζητήσαντος τὴν προσθήκην ἢ τὴν μεταβολὴν, εἰς τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία τῶν γεννήσεων καὶ σημειοῦται ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς περὶ γεννήσεως πράξεως, ἂν ὑπάρχῃ τοιαύτη (1). Ἕκαστος δύναται νὰ λάβῃ ἀπὸ τὸν ληξίαρχον καὶ τοὺς λοιποὺς φύλακας τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων ἀντίγραφον τῶν παρ' αὐτοῖς φυλαττομένων ληξιαρχικῶν πράξεων, τὰ δὲ ἀντίγραφα ταῦτα, βεβαιούμενα παρὰ τοῦ ἐκδόντος ἴσα ἀπαράλλακτα τῷ πρωτοτύπῳ καὶ φέροντα τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὑπαλλήλου τούτου, κεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου προέδρου τῶν πρωτοδικῶν, ἔχουσι πλήρη ἀποδεικτικὴν ἰσχὺν περὶ τῆς πρὸς τὸ πρωτότυπον ἐντελοῦς ὁμοιότητος, μέχρις οὗ ἀποδειχθῶσι πλ[redacted]ά, ἢ νενοθευμένα (2). Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ νόμου μεταῤῥυθμίζει ὡς πρὸς τὰ ἀντίγραφα ταῦτα τὸν ἐν τῇ πολ. δικονομίᾳ (ἄρθρ. 391, 425, 426, 427) περιεχόμενον κανόνα, καθ' ὃν, καὶ αὐτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ὑπαλλήλου κεκυρωμένα ἀντίγραφα τῶν ὑπ' αὐτοῦ συντεταγμένων ἐγγράφων δὲν ἀπαλλάττουσι τὸν ἐπικαλούμενον αὐτὰ τῆς ὑποχρεώσεως τοῦ νὰ προσαγάγῃ τὸ πρωτότυπον, ἐὰν ὁ ἀντίδικος ἀπαιτήσῃ τὴν προσαγωγὴν αὐτοῦ. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ δικονομικοῦ ἡμῶν νόμου, ἡ δίδουσα συνεχῶς ἀφορμὰς εἰς στρεψοδίκους ἀναβολὰς τῶν δικῶν, καὶ εἰς δαπανηρὰς παρεμπιπτούσας διαδικασίας, τῆς προσαγωγῆς μάλιστα τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ συντεταγμένων πρωτοτύπων, ἤθελεν ἀποβῇ κινδυνωδεστάτη ἐν τῷ προκειμένῳ θέματι, ἀναγκάζουσα τὸν δικαστὴν νὰ διατάσσῃ τὴν ἐνώπιόν του *προσαγωγὴν* τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων μεμακρυσμένου δήμου, καὶ προκαλοῦσα οὕτω τὴν ὀχληρὰν διαδικασίαν τοῦ ἄρθρ. 39· ἢ, ἐὰν πρόκηται περὶ περατωμένου βιβλίου, τὴν ἐπί τινα χρόνον ἔλλειψιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς οἰκείας ληξιαρχικῆς περιφερείας, ἅμα δὲ καὶ τὸν κίνδυνον τῆς ἀπωλείας τοῦ μετακινουμένου ἐκείνου βιβλίου. Ἡ κατά τι ἀσαφὴς ἔκφρασις τοῦ ἄρθρ. 45 τοῦ ναπολεοντείου κώδικος, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐναντιοφωνίας περὶ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἐννοίας (Demolombre τόμ. 1 ἀριθ. 317) ἃς προέλαβεν ἡ ἀκριβεστέρα σύνταξις τοῦ ἄρθρ. 50 τοῦ ἡμετέρου νόμου. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ὁ γαλλικὸς νόμος ἀποδίδει τὴν ἀποδεικτικὴν ταύτην ἰσχὺν

(1) Ἄρθρ. 86 τοῦ ἀστ. ν.

(2) Ἄρθρ. 50 αὐτ.

(ἄρθρ. 45 τοῦ Ν. Κ.) εἰς τὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων, τὰ προσηκόντως κεκυρωμένα· ἀλλ' ὁ ἡμέτερος νόμος, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐνδεχομένης παρεξηγήσεως τῆς λέξεως «ἀποσπάσματα» εἰς ἣν ἠδύνατο νὰ δοθῇ καὶ ἡ ἔννοια τῆς περιλήψεως, τῆς ἐπιτομῆς τῆς ληξιαρχικῆς πράξεως, ἐχρήσατο τῇ ἀνωτέρω σαφεστέρᾳ ἐκφράσει.

Περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων, περὶ τῶν μὴ ἐν γάμῳ, περὶ τῶν ἐν θαλασσοπλοΐᾳ γεννηθέντων, ἢ τῶν ἐκθέτων τέκνων, ἢ περὶ τῶν βίαιον ἀποθανόντων θάνατον, περιέχει ὁ νόμος ἰδίους ὁρισμούς (1).

Περὶ τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων, φύονται τὰ ἑξῆς δύο σπουδαῖα ζητήματα.

α) Ὁποία ἡ ἀποδεικτικὴ ἰσχὺς τῶν πράξεων τούτων;

β) Τί ποιητέον ἐὰν γέννησίς τις, ἢ ἀποβίωσις δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ ληξιαρχικῆς πράξεως;

141 Περὶ τοῦ ἀ. ζητήματος παρατηρητέον. Ὁ περὶ ληξιαρχικῶν πράξεων νόμος, περιέχει ὁρισμοὺς, ἐξ ὧν δύναται νὰ συναχθῇ, ὅτι αἱ πράξεις αὗται ἀποδεικνύουσι τὰ ἐν αὐταῖς δηλούμενα γεγονότα (2)· ἀλλ' ὁποία ἡ ἀπόδειξις αὕτη; Παρέχουσιν αὐτὴν ἆρά γε μέχρις οὗ ἀποδειχθῶσι πλαστογραφημέναι, ἢ νενοθευμέναι; ἢ δύναταί τις ν' ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον, χωρὶς νὰ προτείνῃ τὴν πλαστογραφίαν ἢ νόθευσιν τῶν εἰρημένων ἐκθέσεων, ἢ τέλος δύναταί τις, ἀρνούμενος τὰ δι' αὐτῶν βεβαιούμενα γεγονότα, νὰ ἐπιῤῥίψῃ τὴν ἀπόδειξιν εἰς τὸν ἐπικαλούμενον αὐτά; Τὸ ζήτημα τοῦτο, περὶ οὗ σιωπᾷ ὁ περὶ ληξιαρχικῶν πράξεων νόμος, λύεται ἐκ τῶν γενικῶν ὁρισμῶν τῆς πολ. δικον., περὶ τῆς ἀποδεικτικῆς ἰσχύος τῶν ἐγγράφων. Ἡ ληξιαρχικὴ πρᾶξις εἶναι ἀναμφιβόλως δημόσιον ἔγγραφον, διότι συντάσσεται ὑπὸ δημοσίου ὑπαλλήλου, ἰδίως ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιτετραμμένου τὴν δι' αὐτῆς βεβαίωσιν ὡρισμένων γεγονότων (3). Ἀνάγκη ὅμως, ὁ συντάσσων τὴν πρᾶξιν δημόσιος ὑπάλληλος νὰ ᾖ ὁ κατὰ τόπον ἁρμόδιος καὶ νὰ μὴ ὑπερβῇ, ὡς πρὸς τὸ βεβαιούμενον γεγονὸς, τὰ ὅρια τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιτετραμμένης αὐτῷ ἐξου-

(1) 61 66 68 69 75 79 καὶ 81 τοῦ ἀστ. ν.

(2) Ἄρθρ. 50 καὶ 51.

(3) Ἄρθρ. 398 καὶ 400 τῆς πολ. δικ.

σίας. Ἀλλ' ἆρά γε, πᾶν ὅ,τι ὑπὸ τοὺς δύο τούτους ὅρους βεβαιοῖ ὁ ληξίαρχος παρέχει πίστιν μέχρι τῆς ἀποδείξεως τῆς πλαστογραφίας ἢ νοθεύσεως; Οὐχί· διότι τὰ δημόσια ἔγγραφα παρέχουσι ταύτην πίστιν μόνον περὶ τῶν γεγονότων, ὅσα τὸ δημόσιον πρόσωπον ἀναφέρει ὡς ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργηθέντα, ἢ ἐνώπιον αὐτοῦ γενόμενα, καθ' ὅσον ἀντελάβετο τῶν τελευταίων τούτων ἰδίαις αἰσθήσεσιν (ἄρθρ. 400 τῆς πολ. δικον.)· ὅθεν περὶ μόνων τῶν τοιούτων γεγονότων παρέχει ἡ ληξιαρχικὴ πρᾶξις, τὴν πλήρη ταύτην καὶ ἀδιάσειστον ἀπόδειξιν, μέχρις οὗ ἀποδειχθῇ ἡ πλαστογραφία. Περὶ δὲ τῶν λοιπῶν, ἐν τῇ ληξιαρχικῇ πράξει ἀναφερομένων γεγονότων, διακριτέον. Ἐὰν ἡ περὶ αὐτῶν βεβαίωσις τῶν δηλούντων προσώπων στηρίζηται εἰς τὴν ἰδίαις αἰσθήσεσιν ἀντίληψιν· λ. χ. ἡ μαῖα, ὁ ἰατρὸς βεβαιοῦσιν, ὅτι τὸ παιδίον ἐγεννήθη ὑπὸ τῆς Μαρίας, τὴν δεῖνα ἡμέραν καὶ ὥραν, τότε ὁ ἀρνούμενος τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων τούτων δὲν ὑποχρεοῦται νὰ προσβάλῃ τὴν ληξιαρχικὴν πρᾶξιν ἐπὶ πλαστογραφίᾳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τοῦ νόμου (ἄρθρ. 50 καὶ 51) συνάγεται, ὅτι αἱ ληξιαρχικαὶ πράξεις παρέχουσιν ἀπόδειξιν, αἱ δὲ ψευδεῖς τῶν εἰρημένων προσώπων δηλώσεις ἀποτελοῦσι πλημμέλημα (1) ὅπερ δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ, χωρὶς ἀποδείξεως αὐτοῦ, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀνάγκη ὁ προσβάλλων τὴν ληξιαρχικὴν πρᾶξιν ν' ἀποδείξῃ τὸ ψευδὲς τῆς δηλώσεως, καὶ μόνον ἐὰν ἐπιτύχῃ ἡ ἀπόδειξις αὕτη στερεῖται ἡ ἔκθεσις πάσης ἀποδεικτικῆς ἰσχύος.

Ἐὰν δὲ ἡ βεβαίωσις τῶν δηλούντων προσώπων ἀναφέρηται εἰς γεγονότα, ὧν ταῦτα δὲν ἠδύναντο ν' ἀντιληφθῶσιν ἰδίαις αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ἐξ ἀκοῆς ἔμαθον παρ' ἄλλων, λ. χ. ὅτι τὸ τέκνον εἶναι τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Πέτρου, διατελούντων ἐν νομίμῳ γάμῳ, ὁ δὲ προσβάλλων τὴν ληξιαρχικὴν πρᾶξιν ἀρνεῖται, ὅτι ἡ Μαρία ζῇ μετὰ τοῦ Πέτρου ἐν νομίμῳ γάμῳ, τότε, ἐπειδὴ ἡ δήλωσις τοῦ γάμου καὶ ἂν ᾖ ψευδὴς, δὲν ἐκτίθησι τὸν δηλώσαντα εἰς ποιν. καταδίωξιν, καὶ ἑπομένως οὐδεμία ὑπάρχει ἐγγύησις τῆς ἀληθείας τῆς δηλώσεως, ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ληξιαρχικὴ πρᾶξις τῆς *γεννήσεως* κατ' οὐδένα λόγον δύναται ν' ἀποτελῇ ἀπόδειξιν τοῦ *γάμου*, ἀνάγκη ὁ προσάγων τὴν ληξιαρχικὴν πρᾶξιν καὶ ἰσχυριζόμενος ὅτι

(1) Ἄρθρ. 371 τοῦ ποιν. νόμου.

τὸ τέκνον εἶναι προϊὸν νομίμου γάμου τῆς Μαρίας μετὰ τοῦ Πέτρου, νὰ φέρῃ τὴν ἀπόδειξιν αὐτοῦ· ἐν ἄλλαις λέξεσι, μόνη ἡ ἄρνησις τῆς ἀληθείας τῆς ἐν τῇ ληξιαρχικῇ πράξει τοιαύτης βεβαιώσεως ἀφαιρεῖ πᾶσαν αὐτῆς ἀποδεικτικὴν ἰσχύν. Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν, ὅτι ποικίλη εἶναι ἡ ἀποδεικτικὴ δύναμις τῶν ἐν τῇ ληξιαρχικῇ πράξει τῆς γεννήσεως ἢ τῆς ἀποβιώσεως περιεχομένων. Ἄλλοτε παρέχουσι ταῦτα πλήρη ἀπόδειξιν, μέχρις οὗ ἀποδειχθῇ ἡ πλαστογραφία ἢ ἡ νόθευσις τῆς πράξεως, ἄλλοτε δὲ ἀποδεικνύουσι, μέχρις οὗ ἀποδειχθῇ τὸ ἐναντίον, καὶ τέλος ἄλλοτε, οὐδεμίαν φέρουσιν ἀπόδειξιν, ἅμα ἀμφισβητηθῇ ἡ ἀλήθεια αὐτῶν (1).

142. Περὶ δὲ τοῦ δ'. ζητήματος παρατηροῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν αὐστηρὰν θεωρίαν δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέπηται ἡ δι' ἄλλων μέσων ἀπόδειξις τῶν διὰ τῶν προκειμένων ληξιαρχικῶν πράξεων ἀποδεικτέων γεγονότων. Τῳόντι, οὐσιώδης κοινωνικὴ ἀνάγκη τῆς δι' ἐπισήμου ἐγγράφου βεβαιώσεως τῶν εἰρημένων διὰ τὰς οἰκογενειακὰς καὶ τὰς τῆς περιουσίας σχέσεις, σπουδαίων γεγονότων, παρήγαγε τὸν θεσμὸν τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων· ὅθεν ἂν, μὴ βεβαιουμένου, διὰ τοιαύτης πράξεως, τινὸς τῶν εἰρημένων γεγονότων, ἤθελε συγχωρηθῇ ἡ δι' ἄλλων μέσων, καὶ μάλιστα τοῦ τῶν μαρτύρων, ἀπόδειξις, ἡ ἐκ τοῦ θεσμοῦ τούτου ὠφέλεια ἤθελε ματαιωθῇ, ἡ δὲ ἀνωτέρω κοινωνικὴ ἀνάγκη ἤθελε μείνει ἀθεράπευτος. Διὰ τοῦτο ὁ γαλλικὸς νόμος (ἄρθρ. 46) ὁρίζει, ὅτι τὰ ἀνωτέρω γεγονότα δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι καὶ ἄλλως, ἢ διὰ τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων, μόνον ὅταν δὲν ὑπάρχωσι, τουτέστι δὲν κρατῶνται ληξιαρχικὰ βιβλία, ἢ ταῦτα ἀπωλέσθησαν.

Παρ' ἡμῖν ὅμως ἦτο ἀδύνατον νὰ καθιερωθῇ τοιοῦτος κανών, τὸ μὲν, διότι ὁ θεσμὸς οὗτος, κατὰ πρῶτον εἰσαχθεὶς καὶ ἐπιβάλλων εἰς τοὺς πολίτας ὑποχρεώσεις, εἰς ἃς οὐδόλως ἦσαν εἰθισμένοι, δὲν ἦτο πιθανὸν, ὅτι ἤθελε τηρηθῇ ἀπαρεγκλίτως παρὰ πάντων, ἰδίως δὲ ὑπὸ τῶν τάξεων, εἰς ἃς βραδύτατα εἰσχωρεῖ ἡ γνῶσις νέων θεσμῶν καὶ ἡ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ἀνάγκης πεποίθησις· τὸ δὲ, διότι πολλαχοῦ ἴσως οἱ ἐπιτετραμμένοι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν ἦτο πιθανὸν, ὅτι ἤθελον ἐκπληροῖ αὐτὸ ἐκ πρώτης ἀρχῆς μετὰ

(1) Demolombe Cours de C. N. Τόμ. 1 ἀρ. 319 320.

τῆς προσηκούσης ἀκριβείας· σκληρὸν δὲ ἐθεωρήθη νὰ στερηθῶσιν οἱ πολῖται παντὸς μέσου ἀποδείξεως γεγονότων, πολλάκις κοινῶς γνωστῶν καὶ εὐλόγως μὴ ἀμφιβαλλομένων, διὰ μόναν τὸν λόγον, ὅτι ἐξ ἀγνοίας, ἢ ἐκ προλήψεων τῶν ἐνεχομένων, ἢ ἐξ ἀπειρίας τῶν ληξιάρχων, δὲν ἐγένετο ἐγκύρως ἡ προσήκουσα ληξιαρχικὴ πρᾶξις. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὡρίσθη, ὅτι, ἐὰν τὰ τρία σπουδαιότερα τῶν προκειμένων γεγονότων, γέννησις, γάμος, ἢ ἀποβίωσις δὲν δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι διὰ τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων, τὸ παραδεκτὸν ἄλλων ἀποδεικτικῶν μέσων καὶ ἰδίως τῶν μαρτύρων ἐξήρτηται ἀπὸ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου (1).

Ζ'. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ.

Περίληψις.

143. Ἡ κατὰ φῦλον διαφορὰ δὲν ἔχει σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς νομικὰς τῶν προσώπων σχέσεις.

144. Ἡλικία· ἀνήλικοι καὶ ἐνήλικοι· ἄνηβοι καὶ ἔφηβοι· νήπιοι καὶ ὑπερβάντες τὴν νηπιότητα. Σπουδαιότης τῆς ἥβης παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

145. Ἀρχαῖον δόγμα, καθ' ὃ οἱ ἄνηβοι ἦσαν ἀνίκανοι τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Ἐπιβλαβῆ αὐτοῦ ἀποτελέσματα ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ. Διατί; Ἐντεῦθεν ἐξετάθη ἡ ἱκανότης καὶ εἰς τοὺς ὑπερβάντας τὴν νηπιότητα ἀνήβους, ἂν δὲν ὑπάρχῃ κίνδυνος ζημίας.

146. Τί ἐστι νηπιότης. Τρεῖς βαθμοὶ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνηλίκου ἀναπτύξεως.

147. Πρόσηβοι, νηπίειοι. Μόνον ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδικημάτων ἐνοχῶν ἔχει πρακτικὴν σημασίαν ἡ διάκρισις αὕτη.

148. Ἔφηβοι. Πρακτικὴ σημασία τῆς ἥβης.

149. Πλήρης ἥβη.

150. Συγγνώμη ἡλικίας.

151. Γῆρας.

---

(1) Ἄρθρ. 61 τοῦ ἀστ. νόμου.

152. Καθ' ἡλικίαν διακρίσεις τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος δικαίου.
153. Ἀσθενεῖς καὶ ἀνάπηροι. Ἀνικανότης πρὸς παιδοποιΐαν. Τομίαι.
154. Φρενοβλαβεῖς. Μανία. Ἀφροσύνη (dementia). Βλακεία.
155. Ἀπαγόρευσις.
156. Ἀντιλήπτωρ. Φρενῖτις. Μέθη. Ὀργή.
157. Διαφορὰ θρησκεύματος.

143. Τὸ ἄρρεν ἢ τὸ θῆλυ γένος, εἰς ὃ ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος, δὲν ἔχει συνήθως σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰς νομικὰς αὐτοῦ σχέσεις, διότι οἱ πλεῖστοι ὁρισμοὶ τοῦ νόμου ὁρῶσιν ἀμφότερα τὰ γένη (1)· ἐνίοτε ὅμως συνεπάγεται οὐσιώδη ἀποτελέσματα ἡ διαφορὰ τοῦ γένους, καθόσον τὸ θῆλυ ὁτὲ μὲν μειονεκτεῖ (2), ὁτὲ δὲ ἀπολαύει ἰδιαζούσης προστασίας διὰ τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ φύσιν. Ἀλλὰ περὶ τῶν εὐαρίθμων τούτων θεμάτων ὁμιλήσομεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει, πραγματευόμενοι περὶ τῶν κατ' ἰδίαν δικαιωμάτων, ἐν οἷς ἡ τοῦ φύλου διαφορὰ συνεπάγεται τὰ ἀνωτέρω ἀποτελέσματα.

144. Τὴν δὲ φυσικὴν ἐπιρροὴν τῆς ἡλικίας εἰς τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις, παραδέχεται καὶ τὸ δίκαιον ὡς ὅρον τῆς ἱκανότητος οὐ μόνον τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐν γένει νομικὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὑπεισέρχεσθαι εἰς ὡρισμένας νομικὰς σχέσεις, λ. χ. τοῦ γάμου, τῆς ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας, τῆς ἀπολαύσεως τοῦ εὐεργετήματος τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως κλπ. Ἕνεκα τούτου δέον νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα τινὰ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἡλικίαν διακρίσεων τῶν ἀνθρώπων, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ἐξηγήσωμεν ἐν τῷ περὶ τῶν νομικῶν πράξεων κεφαλαίῳ τὰ καθ' ἕκαστα περὶ τῆς εἰς τὸ κῦρος αὐτῶν ἐπιρροῆς τῆς ὡρου ἡλικίας τῶν ἐπιχειρούντων αὐτάς. **(§. 232).**

Κατὰ τὴν ἡλικίαν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐνήλικοι, ἢ ἀνήλικοι· ἀνήλικοι (minores) εἶναι, κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν καὶ τὸν βυζαντινὸν νόμον, οἱ μὴ συμπληρώσαντες τὸ 25 ἔτος, ἐνήλικοι δὲ (majores) οἱ συμπληρώσαντες τὸ ἔτος τοῦτο (3).

---

(1) 50. 16 1. 195 πρ. Β. (Β'. 2) 1 καὶ 187 (31) 45 πρ.

(2) (1. 5) 9. (ΜΣΤ'. 15) 7 (50. 17) 2 Β (Β'. 3) 2 Εἰσ. (1. 11, § 10 (22. 5) 18 Β. (ΚΔ'. 1) 18.

(3) Λίβιος βίβλ. 25 κεφ. 2 Π. (4. 4) 1. 3 Β. (Γ'. 4) 1. 3 Κ. Θεοδ. (8. 12) 2 (49. 4) 28 ἐν τέλει Β. (Θ'. 1) 27.

Οἱ βαθμοὶ τῆς ἡλικίας ὁρίζονται διττῶς, ὁτὲ μὲν μετὰ τὴν συμπλήρωσιν ὡρισμένου ἀριθμοῦ ἐτῶν, ὁτὲ δὲ κατὰ τὴν ἐν ἑκάστῳ θέματι κρίσιν τοῦ δικαστοῦ· θέλομεν δὲ ἰδεῖ μετ' ὀλίγον τίνες ἡλικίαι ὑπάγονται εἰς ἑκάτερον τῶν θεμάτων τούτων.

Οἱ ἀνήλικοι εἶναι ἢ ἄνηβοι (minores εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν), πρὶν ἢ συμπληρώσωσιν οἱ μὲν ἄῤῥενες τὸ 14 ἔτος, οἱ δὲ θήλεις τὸ 12, ἢ ἔφηβοι, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν εἰρημένων ἐτῶν (1). Οἱ ἄνηβοι ὀνομάζονται νήπια, infantes, πρὶν ἢ συμπληρώσωσι τὸ 7 τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἔτος (2).

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων διακρίσεων

1) Τῶν ἐνηλίκων καὶ τῶν ἀνηλίκων.

2) Τῶν ἐφήβων καὶ τῶν ἀνήβων.

3) Τῶν νηπίων καὶ τῶν ὑπερβάντων τὴν νηπιότητα, ἡ μέση εἶναι ἡ ἀρχαιοτέρα καὶ σπουδαιοτέρα.

Ὁ ῥωμ. νόμος, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν αἱ ἱστορικαὶ εἰδήσεις, παραδέχεται, ὅτι ἀπὸ τῆς ἥβης, ἤτοι τῆς ὡριμότητος τῶν φύλων πρὸς παιδοποιΐαν, ἄρχεται ἡ ἐντελὴς τοῦ λογικοῦ χρῆσις· πρὸ τοῦ χρόνου τούτου ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀνίκανος τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐννόμους πράξεις, ὅθεν ἡ διαχείρισις τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς ἐπίτροπον (tutor). Ἅμα τῇ ἥβῃ ἀποβαίνει ἐντελῶς ἱκανὸς πρὸς ἐπιχείρησιν τοιούτων πράξεων, ὅθεν ἐξουσιάζει ἀπολύτως καὶ διαχειρίζεται αὐτοπροσώπως τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, μὴ διατελῶν ὑπὸ ἐπίτροπον. Ἀμφότεροι οἱ κανόνες οὗτοι ὑπέστησαν μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεταῤῥυθμίσεις, ἐξ ὧν παρήχθη ἡ *πρώτη* καὶ ἡ *τρίτη* διάκρισις. Τὸ τέλος τῆς νηπιότητος εἶναι ὁ χρόνος, ἀφ' οὗ ἄρχεται ὡρισμένος βαθμὸς τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν τινὰς νομικὰς πράξεις, ὅπως τὸ τέλος τῆς ἀνηλικότητος εἶναι ὁ χρόνος, μέχρι τοῦ ὁποίου περιωρίσθη βραδύτερον ἡ κατ' ἀρχὰς ἀπόλυτος πρὸς τὰς τοιαύτας πράξεις ἱκανότης.

Ἐξεταστέον τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῶν τριῶν πρώτων ἡλικιῶν, τῆς νηπιότητος, τῆς ἀνηβότητος καὶ τῆς ἀνηλικότητος, ἀπὸ τοῦ τέρματος τῆς ὁποίας, ἄρχεται ἐν γένει ἡ ἀπεριόριστος ἀνωτέρω ἱκανότης.

---

(1) Κ. (5. 60) 3 Β (ΑΖ'. 19) 3 Εἰσ. (1. 22) 1 πρ. (28. 1) 5 (23. 2) 4.

(2) (23. 1) 14. Β (ΚΗ'. 1) 12 (26. 7. 1 § 2 Β. (ΑΖ'. 7) 1 Κ. (6. 30) 18

145. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς νηπιότητος.

Κατὰ τὸ ἀρχαῖον καὶ ἀπολύτως κρατοῦν δόγμα, πάντες οἱ ἄνηβοι ἦσαν ἐντελῶς ἀνίκανοι τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, διὸ διετέλουν ὑπὸ ἐπίτροπον, ἐνεργοῦντα ἀντ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ αὐστηρὰ ἐφαρμογὴ τοῦ δόγματος τούτου καὶ εἰς τὰ θέματα, καθ' ἃ ὁ ἄνηβος, ὢν ἀπηλλαγμένος τῆς πατρικῆς ἐξουσίας, ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἰδίαν περιουσίαν, ἤθελε διαταράξει τὰς ἐννόμους τῶν πολιτῶν σχέσεις καὶ βλάψει μεγάλως τοὺς ἀνήβους, διότι αἱ πλεῖσται καὶ σπουδαιόταται πράξεις τοῦ ἀρχαιοτέρου δικαίου ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρηθῶσι διὰ μόνης αὐτοπροσώπου ἐνεργείας, ἡ δὲ διὰ ξένου ἀντιπροσώπου ἐπιχείρησις (ὁποῖος ἦτο ὁ ἐπίτροπος) οὐδὲν εἶχεν ἀποτέλεσμα. Ὁ μὲν ἐπίτροπος ἠδύνατο νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἀγροὺς τοῦ ἀνήβου, νὰ συλλέγῃ τὰ μισθώματα αὐτῶν καὶ τοὺς τόκους τῶν κεφαλαίων αὐτοῦ, νὰ δαπανᾷ τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνήβου ἀπαιτούμενα, νὰ ἐπιχειρῇ ἐν γένει πᾶσαν πρᾶξιν εἰς τὴν *συνήθη διαχείρισιν* ἀνήκουσαν, ἀλλ' αἱ ἐπωφελέστεραι καὶ ἀναγκαιότεραι νομικαὶ πράξεις, ὡς αἱ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου πανηγυρικαὶ ἀγοραπωλησίαι (mancipationes), αἱ ἐπερωτήσεις καὶ τὰ ἐξῆς ἔπρεπε νὰ παραλειφθῶσιν ἐντελῶς, πρὸς μεγάλην τοῦ ἀνήβου βλάβην. Τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου προεκάλεσεν ἡ ἐξῆς παρατήρησις. Τὸ δόγμα, ὅτι ἡ ἥβη ἀποτελεῖ τὸν οὐσιώδη ὅρον τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, στηρίζεται εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπάρχει πλήρης ἡ ἀναγκαία διάγνωσις τῆς φύσεως τῶν εἰρημένων πράξεων. Οὐδεὶς ὅμως δύναται νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἡ διανοητικὴ ἐκείνη ἱκανότης παράγεται αἰφνιδίως, ἅμα φθάσῃ ἡ πρώτη τῆς ἥβης στιγμή, ὅθεν ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἐπί τινα χρόνον πρὸ αὐτῆς (prope pubertatem), ὥστε ἠδύνατο ἀδιστάκτως νὰ συγχωρηθῇ εἰς τὸν ἄνηβον νὰ ἐπιχειρῇ καὶ πρόσηβος ὢν (pubertati proximus) νομικὰς πράξεις, ἂν κατεβάλλετο φροντὶς ὅπως μὴ ὑποπέσῃ εἰς ζημίαν· ὁ κίνδυνος δὲ οὗτος ἀποτρέπεται, συγχωρουμένης εἰς τὸν ἄνηβον τῆς ἐπιχειρήσεως τῶν πράξεων, καθ' ἃς οὐδεμία ἀπώλεια περιουσίας δύναται νὰ συμβῇ (ὡς τοῦ stiputari, τῆς ἀποδοχῆς ὑποσχέσεως ἄλλου περί τινος παροχῆς), ἀπαιτουμένης δὲ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἐπιτρόπου ἐπὶ μόνων τῶν περιεχουσῶν τοιοῦτον κίνδυνον πράξεων (ὡς τοῦ promittere, τῆς

ὑποσχέσεως παροχῆς). Ἡ ἐπέκτασις αὕτη τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνήβου διευκόλυνεν ἀκινδύνως τὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν συναλλαγάς· τοῦτο δὲ ἀνεγνώρισαν οἱ Ῥωμαῖοι, θεωροῦντες τὴν ἐπέκτασιν ἐκείνην τῆς ἱκανότητος οὐ μόνον μὴ ἀπάδουσαν πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς περὶ ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, ἀλλὰ καὶ οἰκοθεν ἐννοουμένην. Ἡ θεραπεία ὅμως αὕτη, καθ' ὃ περιλαμβάνουσα συντομώτατον διάστημα χρόνου, ἦν ἀνεπαρκὴς, διὸ οἱ Ῥωμαῖοι προέβησαν καὶ εἰς δεύτερον, σπουδαιότερον, βῆμα, παραδεξάμενοι, ὅτι ὁ ἄνηβος δύναται νὰ ἐνεργῇ μόνος νομικὰς πράξεις καὶ πρὸ τοῦ χρόνου καθ' ὃν τῷ ἀποδίδεται ἡ πλήρης γνῶσις τῆς φύσεως αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω περιορισμὸν, ἤτοι ὅταν δὲν ὑπάρχῃ φόβος ζημίας, ἄλλως, πάντοτε τῇ ἐγκρίσει τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ. Τὸ δεύτερον ὅμως καὶ σπουδαιότερον τοῦτο βῆμα, ἐθεώρησαν οἱ Ῥωμαῖοι οὐχὶ ὡς οἰκοθεν ἐννοούμενον, ἀλλ' ὡς ἐντελῶς θετικὸν θεσμὸν, εἰσαχθέντα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς εὐκολωτέρας καταρτίσεως τῶν συναλλαγῶν ὡς utilitatis causa recepta (ὡς jus singulare) (1). Τὸ ἐξαιρετικὸν, καὶ πρὸς τὰς γενικὰς ἀρχὰς τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις ἀπάδον, στοιχεῖον τοῦ προκειμένου νεωτερισμοῦ συνίστατο κατ' αὐτοὺς, εἰς τοῦτο, ὅτι (ὑπὸ τὸν ἐκτεθέντα προστατευτικὸν περιορισμὸν) ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐννόμους πράξεις καὶ ὁ οὐδόλως ἐννοῶν τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ σπουδαία αὕτη ἐπέκτασις τῆς ἱκανότητος ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀκριβὲς ὅριον, ἵνα μὴ αἱ νομικαὶ πράξεις ἀποβῶσιν ἀντικείμενον ἁπλῆς παιδιᾶς.

146. Ἡ ἱκανότης αὕτη ἐλάμβανεν ἀρχὴν, ἅμα τῇ λήξει τῆς infantia, ὥστε ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς νηπιότητος (infantia) εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς· αὕτη εἶναι ἡλικία, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὁποίας, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ἱκανὸς τοῦ ἐπιχειρεῖν (εἴτε μόνος, εἴτε μετὰ τοῦ ἐπιτρόπου) νομικὰς πράξεις. Ὁποῖον δὲ εἶναι τὸ ὅριον τῆς infantia; Infans σημαίνει κατὰ λέξιν τὸν μὴ ὁμιλοῦντα, ἀλλ' ἡ σημασία αὕτη εἶναι ἀμφίβολος, διότι δύναται α) νὰ σημαίνῃ τὸν παῖδα, τὸν ἀδυνατοῦντα νὰ δηλώσῃ διὰ τῆς φωνῆς τὰς παιδικὰς

(1) Ε (3. 19) § 9 καὶ 10 (46. 6) 6 Β. (ΔΗ'. 11) 6 Β. (44. 7) 1 § 13 (ΝΒ'. 1) 1 (29. 2, 9.

αὐτοῦ ἐννοίας, ἡ δὲ ἱκανότης αὕτη ὑπάρχει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, κατὰ τὸ 2 ἢ 3 ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ β) τὸν ἀδυνατοῦντα νὰ ἐκφράσῃ διὰ συνεχοῦς λόγου σαφεῖς καὶ λογικὰς ἐννοίας, ἡ δὲ πρὸς τοῦτο ἱκανότης μαρτυρεῖ συγχρόνως πρόοδον πνευματικῆς ἀναπτύξεως. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνόουν τὴν ἔκφρασιν εἰς τὴν δευτέραν σημασίαν, ὁ δὲ λόγος, δι' ὃν ἐθεώρουν τὴν ἱκανότητα τοῦ ὁμιλεῖν (τὸ fari posse) ὡς ὅριον τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, εἶναι τὸ παναρχαῖον ἔθιμον, καθ' ὃ ἅπασαι αἱ σπουδαῖαι νομικαὶ πράξεις ἦσαν περιβεβλημέναι μὲ διατυπώσεις προφορικῶν καὶ πανηγυρικῶν ἐκφράσεων. Πράττοντες δὲ τοῦτο, οὐδόλως ἐνόουν νὰ καταβιβάσωσι τὴν ἀξίαν τῶν νομικῶν πράξεων, θεωροῦντες ἀρκοῦσαν πρὸς ἐπιχείρησιν αὐτῶν τὴν ὑπὸ τοῦ νηπίου γενομένην μηχανικῶς ἐπανάληψιν ἀκατανοήτων δι' αὐτὸ λέξεων, ὅπερ δύναται νὰ πράξῃ καὶ ὁ βλάξ· ἀλλ' ἐφρόνουν, ὅτι τὸ παιδίον, ὅπως ᾖ ἱκανὸν τοῦ ἐπιχειρεῖν τοιαύτας πράξεις, δέον νὰ ἐννοῇ τὶ λέγει, νὰ ὁμιλῇ ἐν γνώσει, ἂν καὶ ἀγνοῇ ἴσως τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς νομικῆς πράξεως, κατά τε τὰ αἴτια καὶ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα ἐπωφελῆ, ἢ ἐπιζήμια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Κατὰ τὸν προτδιορισμὸν τοῦ χρόνου τούτου ἐτέθη ὡς βάσις ἡ διάκρισις τῶν ἓξ τριῶν βαθμῶν τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως.

1) Πλήρης διάγνωσις τῆς πράξεως, περὶ ἧς προέκειτο.

2) Ἔλλειψις τῆς (κατ' οὐσίαν) ταύτης διαγνώσεως, καί τοι ὑπαρχούσης τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως πρὸς κατάληψιν τῆς ἐννοίας τῶν κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς πράξεως ἐκφρασθησομένων λέξεων.

3) Ἔλλειψις τῆς ἀναπτύξεως ταύτης, δυναμένου μὲν τοῦ παιδὸς νὰ ἐκφράσῃ καταληπτῶς τὰς λέξεις δι' ὧν ἐπιχειρεῖται ἡ πρᾶξις, μὴ ἐννοοῦντος ὅμως τὴν ἔννοιαν αὐτῶν.

Ἐπὶ τῆς πρώτης καταστάσεως (εἰς ἣν εὑρίσκονται οἱ puberes καὶ pubertati proximi) ἐννοεῖται αἰκοθεν ἡ ἱκανότης τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας (εἰς ἣν ἀνήκουσι qui fari possunt) ἡ ἱκανότης αὕτη ἐγένετο δεκτὴ πρὸς εὐκολίαν τῶν συναλλαγῶν.

Ἐπὶ τῆς τρίτης (εἰς ἣν ἀνήκουσιν οἱ infantes) οὐδόλως ἐπετράπη ἡ εὐκολία ἐκείνη τῆς αὐτοπροσώπου ἐπιχειρήσεως νομικῶν πράξεων

Δῆλον, ὅτι πρακτικῶς σπουδαιότατον ἦν νὰ ὁρισθῇ ἐξ ἴσου πρὸς

πάντας, ὁ χρόνος, καθ' ὃν λήγει ἡ τρίτη, ἡ τοῦ fari non posse, καὶ ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ δευτέρα κατάστασις, ἡ καθ' ἣν ὑπάρχει ἀντίληψις τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων· ἐντεῦθεν ὡρίσθη ὁ χρόνος οὗτος εἰς τὴν λῆξιν τοῦ 7 ἔτους (Σημ. 2 σελ. 216).

147. Εἰς τὴν ἔκφρασιν πρόσηβοι (pubertati proximi), ἧς ὡρίσαμεν τὴν ἔννοιαν, ἀντιτάσσεται ἑτέρα, δηλουμένη διὰ τῆς ἐκφράσεως infantiae proximi νηπίειοι· περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐννοίας τῶν ἐκφράσεων τούτων, ἀνάγκη νὰ ὁμιλήσωμεν ἐνταῦθα κατά τι ἐκτενέστερον, διότι οἱ νομομαθεῖς ἀνέκαθεν διεφώνησαν περὶ αὐτῆς. Τινὲς ἐννοοῦσι τὴν διάκρισιν ταύτην ὡς ἑξῆς· τέμνοντες τὸν ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς νηπιότητος μέχρι τῆς ἥβης χρόνον ἐν τῷ μέσῳ, ἤτοι εἰς δύο ἴσα τμήματα, θεωροῦσιν ὡς ὅριον τῶν δύο τούτων καταστάσεων, κατὰ τὴν διαφορὰν τῶν φύλων, τὸ 10 ½ ἔτος ἐπὶ τῶν ἀῤῥένων καὶ τὸ 9 ½ ἔτος ἐπὶ τῶν θηλέων. Ἄλλοι ἐννοοῦσι τὴν διάκρισιν ταύτην ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῆς προσωπικῆς καταστάσεως ἑκάστου παιδὸς κατ' ἰδίαν, οὕτως, ὥςε πρωΐμως ἀνεπτυγμένος παῖς δύναται καὶ κατὰ τὸ 8ον αὐτοῦ ἔτος νὰ ὀνομασθῇ πρόσηβος (pubertati proximus), βραδέως δὲ ἀναπτυχθεὶς δύναται νὰ ἦναι καὶ κατὰ τὸ 14ον ἔτος νηπίειος.

Στηριζόμενοι ὅμως εἰς τὴν κατὰ λέξιν σημασίαν τῶν εἰρημένων ἐκφράσεων, ἀνάγκη ν' ἀποῤῥίψωμεν ἀμφοτέρας τὰς ἑρμηνείας ταύτας, ἐννοοῦντες διὰ τῆς ἐκφράσεως proximus, τὸν πλησιέστατα πρὸς τὸ ἕτερον τῶν ὁρίων τούτων εὑρισκόμενον, τότε δὲ δέον νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἱκανὸν διάστημα χρόνου, μὴ φέρον κανὲν ὄνομα. Ἡ δὲ πρακτικὴ σημασία τῶν εἰρημένων ἐκφράσεων εἶναι ἀναμφιβόλως ὅτι, ὡς πρὸς τὸν προσεγγίζοντα εἰς τὴν ἥβην, τεκμαίρεται ὁ νόμος γνῶσίν τινα τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ πράξεων, ἣν δὲν τεκμαίρεται ὡς πρὸς τὸν πλησιέστατον εἰς τὴν νηπιότητα· ἡ δὲ ἐκτίμησις τοῦ ἀορίστου μέσου διαστήματος ἀνατίθεται ἐντελῶς εἰς τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ, ὅστις δύναται μάλιστα νὰ μὴ παραδεχθῇ καὶ τὸ ἐκτεθὲν περὶ τῶν προσήβων, ἢ νηπιείων τεκμήριον, ὁσάκις πείθεται, ὅτι πρόκειται περὶ ἐκτάκτως πρωΐμου ἢ ἐκτάκτως βραδείας νοητικῆς ἀναπτύξεως (1). Ἀλλ' ἐπὶ τῶν θεμιτῶν νομικῶν πράξεων ἡ διάκρισις αὕτη εἶχεν ἀπολέσει καὶ παρὰ τοῖς Ῥω-

(1) E (3. 19) § 10 E (4. 1) § 10 (44. 4) 4 § 26 B. (NA'. 4) 4.

μαίοις πᾶσαν πρακτικὴν ἀξίαν, ἀφ' ὅτου ἡ ἀνωτέρω, ἡ ἐπιεικὴς ἑρμηνεία (benigua interpretatio) ἐξίσωσε πρὸς ἀλλήλους πάντας τοὺς τὴν νηπιότητα ὑπερβάντας.

Μόνον ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων ἔχει, κατὰ τὸν ῥωμ. καὶ τὸν βυζ. νόμον, σημασίαν, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Ἀλλ' ὅποιον ἆρά γε εἶναι τὸ ὅριον τοῦ proximus, πότε εἶναί τις pubertati καὶ πότε infantiae proximus;

Περὶ τούτου δὲν ὑπάρχει ῥητὸς ὁρισμός· ἐὰν θέλωμεν ὅμως νὰ παραδεχθῶμεν ὅριον στηριζόμενον εἰς γενικὸν λόγον καὶ οὐχὶ εἰς ἁπλῆν αὐθαιρεσίαν, δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν proximus τὸν μὴ ἀπέχοντα τῆς νηπιότητος ἢ τῆς ἥβης κατὰ πλῆρες ἔτος, ἤτοι νηπίειον τὸν μεταξὺ τοῦ 7 καὶ 8 ἔτους, πρόσηβον δὲ τὸν μεταξὺ τοῦ 13 καὶ 14 ἔτους ἢ τοῦ 11 καὶ τοῦ 12 εὑρισκόμενον (1). Ὅτι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον τὸν ἀκριβῆ κατὰ ἔτη προσδιορισμὸν τῶν ὁρίων τούτων, ἐξηγεῖται ἐκ τῆς, ὡς εἴρηται, μικρᾶς πρακτικῆς σημασίας, ἣν διετήρησαν αἱ ἔννοιαι αὗται. Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγομεν, ὅτι

1) Τὸ νήπιον εἶναι ἀνίκανον τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐγκύρως νομικὰς πράξεις.

2) Ὁ ἄνηβος, ὁ ὑπερβὰς τὴν νηπιότητα, δύναται, συναινέσει τοῦ ἐπιτρόπου, νὰ ἐπιχειρήσῃ πάσας τὰς τοιαύτας πράξεις, ἄνευ δὲ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ, μόνας τὰς ἐπωφελεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπιζημίους κατὰ τὸν ἑξῆς κανόνα:

« Ἤρεσε τὸν ἄνηβον καλλίονα μὲν τὴν οἰκείαν αἵρεσιν ἐξεῖναι αὐτῷ ποιεῖν καὶ αὔξειν τὴν αὐτοῦ περιουσίαν ἄνευ τῆς τοῦ ἐπιτρόπου αὐθεντίας, ἐλαττοῦν δὲ οὐχ' ἑτέρως εἰμὴ προσῇ τῷ γινομένῳ ἡ τοῦ ἐπιτρόπου αὐθεντία » (2). Περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ δόγματος τούτου εἰς τὰς κατ' ἰδίαν νομικὰς πράξεις, ἐξ ὧν παράγονται δικαιώματα ἢ ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνήβου, ἅμα δὲ καὶ περὶ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ τοῦ ἀναλαμβάνειν ἐξ ἀδικημάτων ὑποχρεώσεις, ὁμιλήσομεν ἐν τῷ περὶ παραγωγῆς καὶ ἀπωλείας τῶν δικαιωμάτων κεφαλαίῳ.

---

(1) Β. (Ξ'. 12) §4. Ἐν τῷ Σχολίῳ, ἔνθα ὁ Βυζαντινὸς νομοδιδάσκαλος ταύτην τὴν ἔννοιαν δίδει εἰς τὴν ἔκφρασιν infantiae proximus.

(2) Ε (Ι. 21) πρ. (2. 14) 28 πρ. Β (ΙΑ'. 1) 23.

148. Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῆς ἥβης. Μετὰ τῆς ἥβης, ἤτοι τῆς ὡριμότητος πρὸς παιδοποιΐαν, συνδέεται, κατὰ τὸν παναρχαῖον Ῥωμ. νόμον, ἡ πλήρης ἱκανότης τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Ἡ ἱκανότης αὕτη δηλοῦται ὡς ἑξῆς.

α) Ὁ ἔφηβος ἔχει τὴν πλήρη ἐπὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ἐξουσίαν, μεθ' ἧς συνδέεται ἀναγκαίως ἡ λῆξις τῆς ἐπιτροπείας.

β) Ἔχει τὴν ἐξουσίαν ταύτην καὶ ὡς πρὸς τὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ χρόνον, δυνάμενος νὰ διαθέσῃ τὴν οἰκείαν περιουσίαν διὰ τελευταίας βουλήσεως.

γ) Ἔχει τὴν ἱκανότητα τοῦ συνάπτειν γάμον.

Εἴδομεν πότε ὑπάρχει, ἡ ἥβη κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, ἂν καὶ πρὸ αὐτοῦ ὑπῆρχε μεγάλη ἀμφισβήτησις περὶ τῶν μέσων, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ γνωσθῇ ἡ ὕπαρξις αὐτῆς.

Ἀλλ' ἡ ἀρχικὴ αὕτη ἀπόλυτος τῶν ἐφήβων ἐξουσία τοῦ διαθέτειν τὴν περιουσίαν αὐτῶν, ἀπεδείχθη πρωΐμως ἐπικίνδυνος· ἐντεῦθεν δὲ παρήχθησάν τινες θεσμοὶ προστατεύοντες τὸν ἔφηβον κατὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀπειρίας καὶ νεανικῆς ἀπερισκεψίας μέχρι τοῦ 25 ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ.

Ἡ προστασία αὕτη τῶν ἐφήβων ἀνηλίκων παρήχθη μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον κατὰ τοὺς ἑξῆς βαθμούς.

1) Περὶ τὰ μέσα τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης ἐξεδόθη ὁ Πλαιτώριος νόμος (lex Plaetoria), ἀπειλῶν ποινικὴν καταδίωξιν κατὰ τῶν ἐπιχειρούντων νομικὰς πράξεις μετ' ἀνηλίκων, μὴ συμπληρωσάντων τὸ 25 ἔτος, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταδολιεύσεως αὐτῶν (1).

2) Μετὰ τοῦτο ἐπῆλθεν ἡ σπουδαιοτέρα καὶ γενικωτέρα προστασία, ἡ ὑπὸ τοῦ πραιτωρικοῦ διατάγματος ἐπιδαψιλευθεῖσα. Τὸ διάταγμα τοῦτο παρέσχεν εἰς πάντας τοὺς ἀνηλίκους τὸ εὐεργέτημα τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον κατὰ πάσης ἐπιζημίου αὐτῶν πράξεως, ἢ παραλείψεως.

3) Τελευταῖον, ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, εἰσήχθη ἡ τῶν ἐφήβων ἀνηλίκων κηδεμονία πρὸς συντήρησιν τῆς περιουσίας αὐτῶν.

---

(1) Σαβινῆ Von dem schutz. der Minderj. Ἐν ταῖς ποικίλαις αὐτοῦ πραγμ. Τομ. Γ'. σ. 321 Κ. Θεοδ. (8. 12) 2.

Ἡ ἀκριβεστέρα ἐξήγησις τῶν διαφόρων τούτων βαθμῶν ἀνήκει, τὸ μὲν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ρωμ. δικαίου (ὁ θεσμὸς τοῦ Πλαιτωρίου νόμου), τὸ δὲ εἰς τὸ περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις κεφάλαιον τοῦ παρόντος βιβλίου καὶ εἰς τὸ περὶ τῆς προστασίας τῶν δικαιωμάτων κεφάλαιον τοῦ ἑπομένου, ἅμα δὲ καὶ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον.

149. Περὶ τῆς λεγομένης πλήρους ἥβης παρατηρητέον, ὅτι ὁ ρωμ. νόμος συνδέει τὴν κτῆσιν τινῶν δικαιωμάτων καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν τινας πράξεις μετὰ τῆς ἡλικίας τῶν 18 ἐτῶν ὡς πρὸς τοὺς ἄῤῥενας, τῶν 14 δὲ ὡς πρὸς τοὺς θήλεις, λ. χ. ὁ υἱοθετῶν ἀνάγκη νὰ ἦναι κατὰ 18 ἔτη πρεσβύτερος τοῦ υἱοθετουμένου (1). Ἡ μέχρι τῆς ἥβης καταλειφθεῖσα τινὶ διατροφὴ παρέχεται αὐτῷ, ἐὰν μὲν ἦναι ἄῤῥην μέχρι τοῦ 18, εἰ δὲ θῆλυς μέχρι τοῦ 14 ἔτους τῆς ἡλικίας (2).

150. Ὁ ἀνήλικος δύναται ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐνηλίκου διὰ βασιλικοῦ διατάγματος ἂν συνεπλήρωσεν, ἄῤῥην ὢν, τὸ εἰκοστὸν, θῆλυς δὲ, τὸ δέκατον ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ καὶ διάγῃ συνετὸν καὶ χρηστὸν βίον (3). Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ὀνομάζεται συγγνώμη ἡλικίας, καὶ ἀπαλλάσσει μὲν τῆς συνήθους κηδεμονίας τὸν τυχόντα αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ τῆς ἀνωτέρας κηδεμονίας τῆς πολιτείας, ἣν αὕτη ἐνασκεῖ ἐπὶ τῶν νεωτέρων τῶν 25 ἐτῶν, λ. χ. ἐπὶ τῆς ἐκποιήσεως τῆς ἀκινήτου αὐτῶν κτήσεως. Ἀλλ' ἀπὸ τίνος χρόνου ἄρχονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς διὰ διατάγματος ἀπονεμομένης ταύτης ἐνηλικότητος; Περὶ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ἔχομεν ῥητὴν διάταξιν. Ἡ εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις παραγράφεται, ἀφ' ἧς κοινοποιηθῇ τὸ διάταγμα καὶ ἀναλάβῃ ὁ ἀνήλικος τὴν αὐτοπρόσωπον διαχείρισιν τῆς περιουσίας του (4). Τὸ αὐτὸ δέον νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν παραγραφῶν αἵτινες ἀργοῦσι κατὰ τὴν ἀνηλικότητα. Τὰ λοιπὰ ἀποτελέσματα δὲν ἄρχονται ἀπὸ τῆς πράγματι ἐγχειρίσεως τῆς περιουσίας εἰς τὸν λαβόντα τὴν συγγνώμην ἡλικίας, ἀλλ' ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸν κοινοποιήσεως τοῦ ἀπονέ-

(1) E. (1. 11) § 4.
(2) (34. 1) 14. § 1 B. (ΜΔ'. 14) 2.
(3) K (2 45) B (2. 27).
(4) K. (2. 53) 5.

μοντος τὴν συγγνώμην ἡλικίας βασιλικοῦ διατάγματος, λ. χ. τὸ τὸ τέλος τῆς κηδεμονίας, ἡ ἀπώλεια τῶν εὐεργετημάτων τῶν ἀνηλίκων, διότι ὁ ἐνεργῶν ἐν πεποιθήσει ὅτι εἶναι εἰσέτι ἀνήλικος (ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ τὴν veniam aetatis περιέχοντος διατάγματος) εἶναι ἄτοπον νὰ λογίζηται ἐνήλικος ἐπὶ λόγῳ, ὅτι ἐπῆλθε, καίτοι ἄγνωστον αὐτῷ, γεγονὸς (τὸ διάταγμα) δι' οὗ κηρύττεται ἐνήλικος.

151. Ὁ συμπληρώσας τὸ 70 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἀπαλλάττεται τῶν εἰς τοὺς πολίτας ἐπιβαλλομένων λειτουργημάτων, ἅτινα δὲν ἀπαιτοῦσι θυσίας περιουσίας, ἀλλὰ συνίστανται μᾶλλον εἰς τὴν καταβολὴν ἐργασίας· τοιοῦτον λειτούργημα εἶναι ἡ ἐπιτροπεία καὶ ἡ κηδεμονία (1). Τὸ γῆρας ἀπήλλαττε καὶ ἄλλων ὑπαχρεώσεων, λ. χ. τῆς τοῦ μαρτυρεῖν ἀκουσίως ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου (2), τοῦ διορίζεσθαι εἰς ὑπηρεσίας ἀπαιτούσας σωματικὰς δυνάμεις (3) Κατὰ τὰς περιπτώσεις ὅμως ταύτας δὲν ἦσαν ὡρισμένα τὰ ἔτη, καθ' ἃ ἐχώρει τὸ γῆρας, τὸ ζήτημα ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς κρίσεως τοῦ ἄρχοντος. Ἀλλ' οἱ περὶ τούτων ὁρισμοὶ, καθὸ ἀναγόμενοι εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, ἀργοῦσι παρ' ἡμῖν (ἄρθρ. 333 271. 1) τῆς πολ. δικονομίας).

152. Εἰς τὰς ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ἡλικίαν διακρίσεις τῶν προσώπων, προσετέθησαν καὶ ἄλλαι ὑπὸ τοῦ νεωτέρου ἡμῶν νόμου, ἀφαιρέσασαι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων μέγα μέρος τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν ἐν τῷ τῆς περιουσίας δικαίῳ (4).

Κατὰ τὸν νῦν ἰσχύοντα νόμον, ἀνήλικοι εἰσὶν οἱ μὴ συμπληρώσαντες τὸ εἰκοστὸν πρῶτον τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἔτος, ἐνήλικοι δὲ οἱ συμπληρώσαντες αὐτό (5).

Ἡ νηπιότης καὶ ἡ ἥβη τοῦ ρωμ. καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου δὲν

---

(1) Ε. (1. 23) § 13 (27. 1) 2 πρ. (30 6) 3 (30· 5) 1 § 3 3 § 1 3 πρ. Β. (ΝΔ'. 4) 2.

(2) (22. 5) 8. Β (ΚΛ, 1) 18.

(3) (30. 5) 2 § 7 (30. 6) 5 πρ. κτλ.

(4) Λ. χ. τὸ δόγμα τοῦ ρωμ. καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, ὅτι ὁ τὴν νηπιότητα ὑπερβὰς δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος ἔγκυρον νομικὴν πρᾶξιν, ἂν οὐδένα κατ' αὐτὴν τρέχῃ κίνδυνον ζημίας, δὲν ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 3 τοῦ ΧΠΘ νόμου.

(5) Ν. ΧΠΘ περὶ ἀνηλίκων κλπ. Τὸ ὅριον τῆς ἀνηλικότητος εἶχεν ἤδη ὁρισθῇ εἰς τὸ 21 ἔτος διὰ τοῦ ἀπὸ 15 Θβρίου 1836 νόμου.

ἔχουσι πλέον τὴν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐννόμους πράξεις σπουδαίαν ἐπιρροὴν, ἣν εἶχον κατὰ τὸν νόμον ἐκεῖνον· τὸ μὲν, διότι ὁ ἀνήλικος συνήθως δὲν ἐπιχειρεῖ αὐτοπροσώπως τὰς εἰς τὴν περιουσίαν αὐτοῦ ἀναγομένας πράξεις, ἐκπροσωπούμενος ἐντελῶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἢ τοῦ ἐπιτρόπου, τὸ δὲ διότι κατὰ τὸ νῦν δίκαιον πᾶς ἀνήλικος, μὴ ὑποκείμενος εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατρὸς, διατελεῖ ὑπὸ ἐπίτροπον, ἡ δὲ τοῦ ἐπιτρόπου ἐξουσία δὲν λήγει ἅμα τῇ ἥβῃ, ἀλλ' ἅμα τῇ χειραφεσίᾳ τοῦ ἀνηλίκου· οὗτος δὲ, χειραφετηθεὶς, μεταβαίνει ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν κηδεμόνος (1), ὅθεν ἡ ἥβη δὲν ἀποτελεῖ νῦν τὸ ὅριον, ἀφ' οὗ ἄρχεται ἡ ἱκανότης τοῦ διαχειρίζεσθαι ἀνεξαρτήτως τὴν περιουσίαν. Κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον παρήχθησαν καὶ ἕτεραι διακρίσεις, ἐπενεργοῦσαι εἰς τὴν ἐκ τῶν πράξεων τῶν ἀνηλίκων παραγωγὴν δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων.

α) Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν νεωτέρων τοῦ δεκάτου ἔτους καὶ τῶν ὑπερβάντων αὐτό. (2).

β) Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῶν συμπληρωσάντων τὸ 14 ἔτος καὶ τῶν νεωτέρων τῆς ἡλικίας ταύτης (3). Τελευταῖον

γ) Ἡ διάκρισις μεταξὺ τοῦ ὀκτωκαιδεκαέτους καὶ τοῦ νεωτέρου τῆς ἡλικίας ταύτης (4).

153. Κατὰ τὴν σωματικὴν ὑγείαν, οἱ ἀσθενεῖς διαφέρουσι τῶν ἀναπήρων κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ μὲν πάσχουσι νόσον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρόσκαιρον, ἢ θεραπευτὴν, ἢ θανατηφόρον (5), ἐνῷ οἱ ἀνάπηροι πάσχουσι μόνιμον πάθος, στερούμενοι ἢ αἰσθητηρίων, ἢ κινήσεως ὀργάνων, ἢ ἄλλης δυνάμεως ἐκ τῶν ἀποτελουσῶν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὑγιοῦς ἀνθρωπίνου σώματος· λ. χ. οἱ τυφλοὶ, κωφοὶ, χωλοὶ κτλ. (6).

Τὰ σωματικὰ νοσήματα, ἐνόσῳ δὲν προσβάλλωσι τὰς πνευματικὰς δυνάμεις, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἱκανότητα οὔτε τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα, οὔτε τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Ἀξία

(1) Ἄρθρ. 98 καὶ ἐπ. τοῦ ΧΠΘ' νόμου.
(2) Ἄρθρ. 2 αὐτόθι.
(3) Ἄρθρ. 2 5 καὶ 6 αὐτόθι.
(4) Ἄρθρ. 8 αὐτόθι
(5) Π. (42. 1) 10 Β (Θ'. 3) 57.
(6) Π. (50. 16) 101 § 2 Β (Β. 2) 98·

ὅμως λόγου, διὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, εἶναι ἡ πρὸς παιδοποιΐαν ἀνικανότης, ἥτις δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ παρά τε τοῖς ἀνδράσι καὶ ταῖς γυναιξὶν (arctitudo absoluta)· ὁ πρὸς ταύτην ἀνίκανος ἀνὴρ ὀνομάζεται ἐν γένει σπάδων (spado) (1)· εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν ὅμως ἡ λέξις ἐμφαίνει τοὺς ἐστερημένους τῆς προκειμένης ἱκανότητος διὰ πάντα ἄλλον λόγον, πλὴν τῆς ἐκτομῆς τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, ἐνῷ ὁ δι' αὐτῆς ἐστερημένος τῆς ἐν λόγῳ ἱκανότητος ὀνομάζεται τομίας (castratus) (2). Ἐν τοῖς περὶ γάμου καὶ υἱοθεσίας τμήμασι θέλομεν ἰδεῖ πόσον σπουδαῖα ἀποτελέσματα ἔχει τὸ πήρωμα τοῦτο, ἐὰν προκύπτῃ ἐξ ἐκκοπῆς τῶν γεννητικῶν ὀργάνων.

154. Ἡ παραφροσύνη, ἢ μανία εἶναι ὡσαύτως ἰδιότης, ἔχουσα οὐσιώδη ἐπιρροὴν εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις ὡς φυσικὸν καὶ ἀναμφισβήτητον κώλυμα τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Ἐπὶ τῆς νόσου ταύτης ἡ πνευματικὴ μεταβολὴ δὲν χωρεῖ, ὡς ἐπὶ τῆς ἡλικίας, βραδέως καὶ ἀνεπαισθήτως, ἀλλὰ συνίσταται εἰς αἰφνιδίας μεταβολὰς, ἢ τοὐλάχιστον εἰς ταχείας μεταβάσεις, ὅθεν ἡ ἐκτίμησις τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι συνήθως ἧττον δυσχερὴς, ἢ ἐπὶ τῆς ἀώρου ἡλικίας, δύναται ὅμως ν' ἀποβῇ ἐνίοτε δυσκολωτέρα διὰ τὸ ἀμφίβολον τῶν ὁρίων μεταξὺ τῆς ὑγιοῦς καὶ τῆς νοσηρᾶς πνευματικῆς καταστάσεως, ἡ δὲ δυσκολία αὕτη δὲν δύναται ν' ἀρθῇ ὡς ἐπὶ τῆς ἡλικίας διὰ θετικῶν κανόνων· ἄλλως ἡ ἐκτίμησις αὕτη ὑπάγεται μᾶλλον εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ πραγματογνώμονος, ἢ τοῦ δικαστοῦ, ὅστις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὴν κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καταρτισθεῖσαν περὶ τῆς καταστάσεως ταύτης κρίσιν τῶν ἐμπειροτεχνῶν.

Ἡ παραφροσύνη συνίσταται κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ πάσχων συλλαμβάνει περὶ ἑαυτοῦ, ἢ τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν κόσμου, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον, διεστραμμένας ἐννοίας, ὅπερ ἐστὶ πάντως ἐναντίας τῆς ἀληθείας, ἐνίοτε μάλιστα μία εἶναι ἡ κατακυριεύουσα αὐτὸν διεστραμμένη ἔννοια, ἀντιλαμβανόμενον ὀρθῶς τῶν λοιπῶν, ὅσαι δὲν συνέχονται μετ' ἐκείνης.

---

(1) Π. (30. 16) 128 Β. (Β'. 2) 128.

(2) Π. (21. 1) 6. § τελ. 7 (23 3) 39 § 1 Β. (ΚΘ'. 1) 35 Θεοφ. Εἰσ. (1. 11) § 9.

Ἡ παραφροσύνη περιλαμβάνει διάφορα εἴδη, καθ' ὅσον συνοδεύουσιν αὐτὴν βίαιαι καὶ ἄγριαι κινήσεις, ἢ οὔ. Περὶ τῆς νόσου ταύτης ἀπαντῶνται δύο ὅροι ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων, μαινόμενος καὶ ἄφρων (furiosus, demens), οὓς οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Βυζαντινοὶ μεταχειρίζονται διαφόρως, ὁτὲ μὲν ὡς ἐντελῶς ταὐτοσημάντους, ἵνα ἐκφράσωσι τὴν φρενοβλάβειαν ἐν γένει (1), ὁτὲ δὲ δηλοῦντες διὰ μὲν τοῦ πρώτου τὴν μετὰ βιαίων καὶ ἀγρίων κινήσεων συνδεδεμένην παραφροσύνην, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τὴν ἄνευ τοιούτων κινήσεων φρενοβλάβειαν (2). Ἡ ἀβεβαιότης ὅμως αὕτη τῶν ἐκφράσεων εἶναι ὅλως ἀκίνδυνος, διότι νομικῶς ταὐτίζονται ἐντελῶς αἱ δύο ἐκτεθεῖσαι καταστάσεις, ῥητῶς δὲ βεβαιοῦται ἡ ὡς πρὸς τὰ νομικὰ ἀποτελέσματα ταὐτότης αὐτῶν ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ. Οἱ φρενοβλαβεῖς εἶναι ἐπίσης ἱκανοὶ τοῦ ἀπολαύειν δικαιωμάτων, ὡς καὶ οἱ σώας ἔχοντες τὰς φρένας· οὔτε ἡ περιουσία αὐτῶν, οὔτε αἱ οἰκογενειακαὶ αὐτῶν σχέσεις μεταβάλλονται κατά τι, ὡς οὔτε ὁ γάμος, οὔτε ἡ πατρικὴ ἐξουσία (3). Μόνη ἡ ἱκανότης αὐτῶν τοῦ ἐπιχειρεῖν πράξεις παραγούσας ἐννόμους σχέσεις ἀργεῖ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς φρενοβλαβείας. Πᾶν ὅ,τι ἐνεργοῦσιν ἔχει μὲν τὴν ἀπατηλὴν ἐπιφάνειαν τῆς δηλώσεως ἐλευθέρας θελήσεως, ἐλευθέρας πράξεως, ἔννομα ὅμως ἀποτελέσματα οὐδόλως παράγονται ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης (4). Τοῦ κανόνος τούτου ἀπαντῶμεν ποικιλωτάτας ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων ἐφαρμογὰς, ἐπὶ συμβάσεων, διαθηκῶν, διαζεύξεων, καταλήψεων νομῆς (5), ὡσαύτως ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων παντὸς εἴδους (6). Μόνον ὅταν ἡ παραφροσύνη ἔχῃ διαλείμματα ἐχεφροσύνης, πᾶσα κατὰ τὰ διαλείμματα ταῦτα ἐπιχειρηθεῖσα πρᾶξις ἰσχύει, ὡσανεὶ οὔτε πρὸ αὐτῆς, οὔτε μετ' αὐτὴν ὑπῆρχεν ἡ φρενοβλάβεια Κ (5. 70) 6 Β (ΛΗ'. 10) 22 Κ. (6. 22)

---

(1) (27. 10) 7 § 1 Β. (ΛΗ'. 10) 7 (1. 18) 14 Β. (ΣΤ'. 1) 29.

(2) Κ (5. 4) 25 Β. (ΚΗ'. 4) 37 Β. (ΚΗ'. 7) 22.

(3) (1. 6) 8.

(4) (50. 17) 5 40 Β. (Β'. 3) 5 40 Ε. (3. 19) § 8.

(5) Κ. (4. 38) 2 Β'. (ΙΘ'. 5) 12 (5. 2) 2 Β (ΛΘ'. 1) 2 (28. 1) 17 Β. (ΛΕ'. 1) 17 (24. 3) 22 § 7 Β. (ΚΗ'. 8) 22 (44. 7) 1 § 12 Β. (ΝΒ'. 1) 1 (41. 2) 18 § 1 Β. (Ν. 2) 17.

(6) (1. 18) 14 (9. 2) 5 § 2 Β. (ΣΤ'. 1) 29 Β. (Ξ'. 3) 5.

9 Β. (ΛΕ'. 3) 9 (1. 18) 14 Β. (ΣΤ'. 1) 29 Κ (4. 38) 2. Β. (ΙΘ'. 5) 12.

Διακριτέον τῆς φρενοβλαβείας τὴν ἁπλῆν ἀτονίαν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων. Αἱ Ῥωμαϊκαὶ ἐκφράσεις εἰσὶν, ἀνόητος, stultus, fatuus, insanus (1). Ἐὰν ἡ ἀδυναμία αὕτη δὲν συνεπάγηται τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἐννοιῶν (βλακεία) καὶ ἰδίως τῆς φύσεως τῶν ἐννόμων πράξεων, ὁ πάσχων αὐτὴν δύναται, οὐδὲν ἧττον, νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας πράξεις· ἐὰν ὅμως ἐπιφέρῃ τὴν ἀνωτέρω ἀνικανότητα, ἀνάγκη νὰ προκληθῇ ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ πάσχοντος καὶ ὁ διορισμὸς κηδεμόνος πρὸς ἀντίληψιν αὐτοῦ καὶ διοίκησιν τῆς περιουσίας του (2).

155. Ἐν γένει δὲ αἱ νεώτεραι νομοθεσίαι δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν ἐπὶ ἀκυρότητι προσβολὴν τῶν ἐννόμων πράξεων, ἐὰν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ συμβαλλόμενος ἦτο φρενοβλαβὴς, καθ' ὃν χρόνον ἐπεχείρησεν αὐτάς· ἵνα χωρήσῃ ἡ ἀκυρότης, ἀνάγκη νὰ προηγήθῃ τῆς πράξεως ἡ ἕνεκα παραφροσύνης ἀπαγόρευσις καὶ νὰ κατέστῃ τελεσίδικος ἡ τῆς ἀπαγορεύσεως ἀπόφασις, ἢ νὰ ἦναι πασίδηλος ἡ φρενοβλάβεια κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς νομικῆς πράξεως, καὶ τοῦτο, ἵνα μὴ ἀποβαίνῃ ἀμφίβολος ἡ ἰσχὺς τῶν νομικῶν πράξεων ὡς πρὸς τοὺς καλῇ τῇ πίστει ἐπιχειροῦντας αὐτὰς μετ' ἀνθρώπων ἐχόντων ἐλευθέραν τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας των καὶ μὴ πασιδήλως φρενοβλαβῶν (ἀρ. 502 καὶ 503 τοῦ Ναπολεοντείου Κώδικος). Τὸ σύστημα τοῦτο, ὅπερ προάγει τὴν εἰς τὰ συντεθειμένα πίστιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συναλλαγῶν, ἠσπάσθη καὶ ὁ νεώτερος ἡμῶν νόμος (3), ὁρίσας περὶ τῶν πασχόντων παραφροσύνην, ἢ μανίαν, ἢ βλακείαν, ὅτι δύνανται νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου δικαστηρίου τῶν πρωτοδικῶν εἰς καταστασιν ἀπαγορεύσεως καὶ νὰ διορισθῇ αὐτοῖς ἐπίτροπος (4). Μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν τῆς περὶ ἀπαγορεύσεως ἀποφάσεως, πᾶσα πρᾶξις γινομένη ὑπὸ τοῦ ἀπαγορευθέντος εἶναι ἄκυρος· αἱ δὲ πρὸ τῆς ἀπαγορεύσεως πράξεις αὐτοῦ δύνανται νὰ κηρυχθῶσιν ἄκυροι, ἂν, ὅτε ἐγένοντο, ἡ

(1) Ε. (1. 23) § 4 Θεοφίλ. αὐτόθι.
(2) (1. 23) § 4 (27. 10) 2 Β. (ΛΗ'. 10) 2 (13. 1) 2. Β. (Ξ'. 10) 2.
(3) Ἄρθρ. 115 καὶ ἐπ. τοῦ περὶ ἐπιτροπείας κλπ. νόμου.
(4) Περὶ τῆς διαδικασίας ὅρα ἄρθρ. 116 – 123 τοῦ αὐτοῦ νόμου.

αἰτία τῆς ἀπαγορεύσεως ὑπῆρχεν ὁμολογουμένως γνωστὴ, ἢ, ὁ μετὰ τοῦ ἀπηγορευμένου συναλλαχθεὶς, ἐγίνωσκε τὴν αἰτίαν τῆς ἀπαγορεύσεως (1).

156. Ἐὰν ὅμως ἡ πνευματικὴ νόσος δὲν ὑπάρχῃ, ἢ δὲν ἦναι ἀποδεδειγμένη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ν' ἀπαγγελθῇ ἀπαγόρευσις, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν φρενῶν εἶναι οὐδὲν ἧττον διφορουμένη, τὸ δικαστήριον, ἀπορρίπτον τὴν αἴτησιν τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ εἰς τοιαύτην κατάστασιν φρενῶν διατελοῦντος, δύναται νὰ διορίσῃ αὐτῷ ἀντιλήπτορα, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ὁποίου, νὰ μὴ δύναται οὗτος, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος τῆς πράξεως, νὰ διεξάγῃ δίκην ὡς ἐνάγων ἢ ἐναγόμενος, νὰ κάμνῃ συμβιβασμὸν, νὰ ἐπιχειρῇ ἐκποίησιν, νὰ δανείζηται, ἢ νὰ ἐξοφλῇ κεφάλαια (2).

Ὅ,τι εἴπομεν περὶ τῆς φρενοβλαβείας, ὡς λόγου τῆς ἀνικανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐννόμους πράξεις, δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς αὐτὴν μόνην, ἀλλὰ χωρεῖ καὶ ἐν παντὶ ἄλλῳ θέματι, καθ' ὃ στερεῖταί τις τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ· λ. χ. ἐπὶ τῆς φρενίτιδος (τῆς ἐκ τοῦ πυρετοῦ στερήσεως τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ) τῆς νυκτοβασίας, τοῦ μαγνητικοῦ ὕπνου κτλ. Ἐὰν ὁ εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὑρισκόμενος ἐπιχειρήσῃ πράξεις περιεχούσας τὰ στοιχεῖα ἐννόμου σχέσεως, ἐπαναλαμβάνων λέξεις παρ' ἄλλου προφερομένας, ἢ καὶ ἄνευ τοιαύτης ὁδηγίας, ἢ ὑπογράψῃ ἔγγραφον, οὐδὲν αὗται συνεπάγονται ἀποτέλεσμα· ὡσαύτως καὶ ὅταν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει προσβάλῃ τὴν περιουσίαν ἄλλου.

Ἀμφιβολίας δύνανται νὰ παράσχωσιν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο αἱ καταστάσεις τῆς μέθης καὶ τῆς ὀργῆς, ἀλλ' ὡς πρὸς τὰς ἐννόμους πράξεις, τουτέστι τὰ συμβόλαια, οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ὁ διά τινα τῶν λόγων τούτων στερούμενος τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐγκύρους τοιαύτας πράξεις· περὶ δὲ τῶν ἀδικημάτων, ἔχομεν εἰδικὰς καὶ σαφεῖς διατάξεις περὶ τοῦ καταλογισμοῦ αὐτῶν εἰς τὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πράττοντα αὐτὰ (3).

---

(1) Ἄρθρ 125 αὐτ.

(2) Ἄρθρ. 121 τοῦ αὐτοῦ νόμου. Τὰ αὐτὰ χωροῦσι καὶ ὅταν οἱ συγγενεῖς ζητήσωσι τὸν διορισμὸν ἀντιλήπτορος.

(3) Ἄρθρ 86—90 τοῦ ποιν. νόμου.

Ἡ ἀπαγόρευσις ἐφηρμόσθη ὑπὸ τοῦ ῥωμ. νόμου, καὶ εἰς τοὺς ἀσώτους· διότι καὶ ἡ ἀσωτεία εἶναι ἐλάττωμα προσβάλλον καιρίως τὰ ἔννομα συμφέροντα, τοῦ τε ἀσώτου, καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ. Ἀλλὰ κατὰ τὸν νεώτερον ἡμῶν νόμον δὲν χωρεῖ ἀπαγόρευσις ἐπὶ τῶν ἀσώτων, διορίζεται ὅμως αὐτοῖς ἀντιλήπτωρ πρὸς διοίκησιν τῆς περιουσίας των. Ἀκριβέστερον ὁμιλήσομεν περὶ τούτων ἐν τῷ περὶ κηδεμονίας τμήματι.

157. Ἡ διαφορὰ τοῦ θρησκεύματος συνεπήγετο ἄλλοτε ὡς πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς, τοὺς αἱρετικοὺς καὶ τοὺς ἀποστάντας τῆς ὀρθοδοξίας (ἀποστάτας) κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνικανότητα τοῦ συνάπτειν νομικὰς σχέσεις καὶ κτᾶσθαι δικαιώματα (1). Ἀλλ' ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως, αἱ τοῦ θρησκεύματος διαφοραὶ οὐδεμίαν ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ ἐνασκοῦσιν ἐπιρροήν, πλήν τινων κωλυμάτων πρὸς γάμον, περὶ ὧν ὁμιλήσομεν ἐν τῷ περὶ τοῦ γάμου κεφαλαίῳ.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

ΝΟΜΙΚΑ ΠΡΟΣΩΠΑ.

Περίληψις.

158. Λόγοι παράγοντες τὰ νομικὰ πρόσωπα. Διαφέρει τοῦ νομικοῦ προσώπου ἡ κοινωνία δύο ἢ πλειόνων. Τὰ νομικὰ πρόσωπα εἰσὶ πλάσματα τοῦ δικαίου.

159. Δύο εἴδη νομικῶν προσώπων. Ὁμάδες· Ἱδρύματα. Κατὰ τί διαφέρουσιν;

160. Εἴδη νομικῶν προσώπων παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς.

161. Θεμελιώδες πρόσον τοῦ νομικοῦ προσώπου ἡ ἱκανότης τοῦ εἶναι ὑποκείμενον νομικῶν σχέσεων.

---

(1) Κ. (1. 11) 10 Β (Α'. 1) 20 24 34 35 38 Κ. (1. 9, 8 15 Κ. (1. 5) 4 19 21 22 Β. (Ξ' 54) 24 25 Κ. (1. 7) 2 3 4.

162. Δὲν δύνανται νὰ πράξωσιν ἀδικήματα, ἄρα οὔτε νὰ ὑπεισέλθωσιν εἰς ἐνοχὰς ἐξ αὐτῶν, οὔτε οἰκογενειακὰς νὰ συνάψωσι σχέσεις.

163. Πῶς παράγονται τοιαῦτα πρόσωπα; Πρᾶξις τοῦ ἀστυκοῦ, ἢ τοῦ δημοσίου δικαίου σκοποῦσα τὴν παραγωγήν· ἐπὶ δὲ τῶν ὁμάδων τρία τουλάχιστον φυσικὰ πρόσωπα. Ἔγκρισις τῆς ἁρμοδίας ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχῆς. Λόγοι, δι' οὓς ἀπαιτεῖται καὶ τὸ δεύτερον τοῦτο στοιχεῖον.

164. Δὲν ἀντίκειται εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο στοιχεῖον τὸ ἄρθρ. 11 τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος.

165. Ὁρισμοὶ τοῦ νεωτέρου ἡμῶν διοικητικοῦ δικαίου περὶ τοῦ στοιχείου τούτου. Σχέσις τῶν νομικῶν τούτων προσώπων πρὸς τὴν πολιτείαν.

166. Πῶς καταργοῦνται τοιαῦτα πρόσωπα;

167. Τίνι τρόπῳ καταρτίζουσι βούλησιν καὶ ἐπιχειροῦσι νομικὰς πράξεις;

168. Ἐξουσία τῶν ἀντιπροσώπων τῶν νομικῶν προσώπων ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν αὐτῶν.

169. Εὐθύνη τῶν ἀντιπροσώπων.

170. Δημόσιος θησαυρός.

171. Ὁ ὑπέρτατος τῆς πολιτείας ἄρχων.

172. Προνόμια τινὰ τῶν εὐσεβῶν ἱδρυμάτων.

158. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ φυσικὸν καὶ σύνηθες ὑποκείμενον τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ δικαιωμάτων· εἶναι δὲ καὶ τὸ μόνον ὑποκείμενον κατὰ τοῦτο, ὅτι καὶ ἔνθα ἄλλα ὄντα ἀναγνωρίζονται ὑποκείμενα τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ ταῦτα διατελοῦσιν εἰς στενωτάτην πρὸς τὸν κατ' ἰδίαν ἄνθρωπον σχέσιν, διότι ἀνθρωπίνη ἀνάγκη ἐπήγαγε τὴν ἀναγνώρισιν τοιούτων τεχνητῶν ὑποκειμένων τῶν νομικῶν σχέσεων.

Ὁ κατ' ἰδίαν οἰκογενειάρχης ἐξουσιάζει καὶ διοικεῖ ἀνεξαρτήτως τὴν οἰκείαν περιουσίαν, καὶ παρασκευάζει οὕτω τοὺς πόρους τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς εὐημερίας αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐν γένει κατ' οὐδὲν μεταβάλλεται ἐὰν οὗτος ἑνωθῇ μετ' ἄλλου ἢ ἄλλων (κοινωνία communio), ὅπως αὐξήσῃ τοὺς πόρους αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν παράγεται μὲν κοινωνία, καθ' ἣν ἕκαστος μετέχει τῶν συνενεχθέντων στοιχείων τῆς περιουσίας, ἀλλὰ τὸ ἑκάστῳ κοινωνῷ ἀνῆκον ἐκ τῆς κοινῆς περιουσίας ἀντικαθίστησι τὸ ὑπ' αὐτοῦ συνενεχθὲν· ἅμα δὲ ἡ κοινωνία ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, χωρεῖ ἡ διανομή, τὰ δὲ συνε-

νεχθέντα στοιχεῖα ἐπανάγονται εἰς τοὺς συνενεγκόντας αὐτά. Ἡ κοινωνία αὕτη εἶναι, ὡς πρὸς τοὺς μετόχους αὐτῆς, πεπερασμένη σχέσις ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς ἑκάστου κοινωνοῦ βουλήσεως ἐξαρτωμένη, οὐ μόνον κατὰ τὴν σύστασιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν.

Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἀνθρώπιναι ἑνώσεις ἀνωτέρου εἴδους, εἰς ἃς προσέρχεται ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος τὸ μὲν οἰκείᾳ βουλήσει, τὸ δὲ καὶ ἄνευ τῆς βουλήσεώς του, ὠθούμενος, οὕτως εἰπεῖν, ὑπὸ τῆς φύσεως. Αἱ ἑνώσεις αὗται ἔχουσι σκοπὸν οὐχὶ κυρίως κτήσεως, ἀλλ' ἄλλον ἀνώτερον, ὅστις δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ διὰ μόνης τῆς ἐνεργείας τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου. Τοιαῦται εἰσὶν ἡ πολιτεία καὶ αἱ ἑνώσεις, αἱ ἀποτελοῦσαι μέλη τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς ὀργανισμοῦ, αἱ κοινότητες. Τοιαῦται ἑνώσεις δὲν ἔχουσι προορισμὸν νὰ πληρῶσι σκοποὺς τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων. Οὗτοι, ὡς μέλη αὐτῶν, κατέχουσι δευτερεύουσαν ἐν αὐταῖς θέσιν, ὑπηρετοῦντες ὁπωσδήποτε τὴν ὁμάδα, καὶ ἀντὶ τούτου, ἀπολαύοντες τοῦ πλεονεκτήματος τοῦ νὰ βλέπωσι, καὶ πρὸς ἴδιον αὐτῶν ὄφελος, προαγόμενον τὸ ἀνώτερον ἐκεῖνο συμφέρον, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἑνώσεως καὶ δὲν συνίσταται συνήθως εἰς χρηματικὸν ὄφελος. Ἐνταῦθα ἡ ἕνωσις καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἰσὶ τὰ μόνιμα καὶ διαρκῆ, οἱ δὲ κατ' ἰδίαν συγκροτοῦντες αὐτὴν, τὰ πρόσκαιρα στοιχεῖα. Ὁ ὀργανισμὸς τῶν ἑνώσεων τούτων δέον νὰ καταρτισθῇ τοιουτοτρόπως, ὥστε ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἑνώσεως νὰ ὦσιν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ζωῆς, τῶν ἰδιωτικῶν συμφερόντων καὶ τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως τῶν κατ' ἰδίαν συγκροτούντων αὐτὰς ἀνθρώπων· ὅθεν ἡ ἀντικατάστασις τῶν ἐκλειπόντων μελῶν καὶ ἡ δι' αὐτῆς ἀσφάλισις τῆς διαρκείας τῆς ἑνώσεως ἐπιτυγχάνεται κατ' ἄλλον τρόπον, ἢ καθ' ὃν καταρθοῦται διὰ τοῦ κληρονομικοῦ θεσμοῦ ἡ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς περιουσίας ἐξακολούθησις τῆς προσωπικότητος τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου. Ἐνὶ λόγῳ πρὸς τὸν γενικὸν καὶ διαρκῆ σκοπὸν τῆς ἑνώσεως, ἀνάγκη διαρκῶν μέσων καὶ διαρκοῦς βουλήσεως.

Ὅπως καταστῇ δυνατὴ ἡ συγκέντρωσις αὕτη τοῦ σκοποῦ, τῶν μέσων, τῆς βουλήσεως, καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνεχομένη ἀνεξαρτησία τοῦ συνόλου ἀπὸ τῶν κατ' ἰδίαν μελῶν, τὸ δίκαιον ἀπένειμεν εἰς τὴν ἕνωσιν ἰδίαν ἀνωτέραν προσωπικότητα, διαστείλαν αὐτὴν ἐντε-

λῶς ἀπὸ τῆς προσωπικότητος τῶν κατ' ἰδίαν μελῶν (1). Τὸ τεχνητὸν τοῦτο πρόσωπον ἀποβαίνει οὕτως ἀνεξάρτητον ὑποκείμενον νομικῶν σχέσεων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ διακρίνεται ἀπὸ τῆς περιουσίας τῶν κατ' ἰδίαν μελῶν, ἅπερ οὐδόλως οὔτε κατὰ ποσοστὸν μέρος ἔχουσι δικαίωμα ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ νομικοῦ προσώπου. Ἡ κατ' ἰδίαν βούλησις ἑκάστου τῶν μελῶν οὐδόλως λογίζεται βούλησις τοῦ νομικοῦ προσώπου, ἀλλὰ μόνον στοιχεῖον τῆς καθόλου βουλήσεως αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεών του.

159. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἔννοια καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς ὁμάδος, (universitates, corpora, collegia), ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι ὁ μόνος τύπος, δι' οὗ πραγματοῦται ἡ ἔννοια τοῦ νομικοῦ προσώπου. Ὅπως πλείονες ἄνθρωποι ἑνούμενοι ἀποτελοῦσι τὴν ὁμάδα, οὕτω καὶ ἄνθρωπός τις κατ' ἰδίαν δύναται νὰ ἔχῃ καὶ νὰ ἐπιδώκῃ σκοπὸν μόνιμον, ὁρῶντα ἠθικά, θρησκευτικά, πνευματικὰ ἢ καὶ ὑλικὰ τῆς ἀνθρωπότητος συμφέροντα, οὗτινος τὴν ἐπιτυχίαν θέλει νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ διὰ τὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ χρόνον. Ἂν πρὸς τοῦτο ἐπέβαλλε τῷ ἰδίῳ κληρονόμῳ, ἢ κληροδόχῳ ἐτησίαν καὶ διηνεκῆ χρηματικὴν παροχήν, ἡ ἐκτέλεσις τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης ἤθελεν ἐξαρτᾶται ἀφ' ὅλων τῶν περιπετειῶν, εἰς ἃς ὑπόκεινται, προϊόντος τοῦ χρόνου, οἱ ἄνθρωποι, κατά τε τὴν περιουσίαν καὶ τὰς λοιπὰς αὐτῶν περιστάσεις. Ἂν κατέλειπεν εἰς τὴν πόλιν, ἔνθα πρόκειται νὰ προαχθῇ ὁ εἰρημένος σκοπός, κεφάλαιον, ἐπὶ τῷ ὄρῳ τῆς τοῦ σκοποῦ ἐκείνου πληρώσεως (modus), ἄδηλον ἂν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ὁ σκοπὸς τοῦ διαθέτου δὲν ἤθελε περιέλθει εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς πολλοὺς ἄλλους σκοποὺς οὓς ἐνδεχόμενον νὰ ἐπιδιώξῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ πόλις ἐκείνη, καὶ ἂν οὕτω δὲν ἤθελε διακινδυνεύσει ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τοῦ διαθέτου.

Πρὸς θεραπείαν τῆς ἀνάγκης ταύτης, τὸ δίκαιον παρεδέξατο τὸ δόγμα, ὅτι δύναταί τις ν' ἀφιερώσῃ εἰς τοιοῦτον σκοπὸν μονίμως οἱονδήποτε μέρος περιουσίας, νὰ διατάξῃ ἰδίαν αὐτῆς διοίκησιν καὶ οὕτως εἰπεῖν νὰ προικίσῃ διὰ τῆς περιουσίας ἐκείνης αὐτὸν τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν. Πρὸς τοῦτο ἐπετράπη ἡ σύστασις ἰδίου ὑποκει-

(1) (3. 4) 7 § 1 Β. (Η'. 2) 107 (1. 8) 6 § 1 Β. (ΜΣΤ'. 3) 5 «ὁ δοῦλος τῆς πόλεως, τῆς ὁμάδος ὢν καὶ οὐ τοῦ καθ' ἕκαστον· ὅπερ ἡ ὁμὰς χρεωστεῖ οἱ καθ' ἕκαστον οὐ χρεωστοῦσιν οὔτε χρεωστοῦνται».

μένου νομικῶν σχέσεων, οὗτινος ἡ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπίπτουσα ὑπόστασις δὲν εἶναι πλείονα φυσικὰ πρόσωπα, ἀλλὰ σύνολον περιουσίας. Τοιαῦτα νομικὰ πρόσωπα εἰσὶ τὰ εὐσεβῆ ἱδρύματα (piae causae, pia corpora, εὐαγεῖς οἶκοι) καταστήματα ἢ περιουσίαι, ὧν σκοπὸς εἶναι ἡ μόνιμος θεραπεία τῶν ἀνωτέρω πνευματικῶν, ἠθικῶν ἢ καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

160. Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς εἴδη νομικῶν προσώπων.

1) Τὰς κοινότητας (municipia. coloniae, vici, fora conciliabula) συνήθης ἔκφρασις ἐμφαίνουσα τὰ νομικὰ ταῦτα πρόσωπα εἶναι ἡ τῆς πόλεως (civitas, municipes, respublica, commune, communitas) ἐνῷ αἱ λέξεις βουλευτήριον καὶ βουλευταὶ ἐμφαίνουσι τὰ ἐπιτετραμμένα τὴν διοίκησιν τῶν πόλεων συνέδρια καὶ τὰ μέλη αὐτῶν (1).

2) Ἐθελουσίας ἑνώσεις, ἰδίως

α) Θρησκευτικάς (2),

β) Τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων,

γ) Βιομηχανικάς (3). Αἱ ἑνώσεις αὗται συνίσταντο οὐχὶ εἰς τὴν κοινὴν, ἀλλὰ εἰς τὴν ὁμοειδῆ ἐργασίαν, λ. χ. τῶν ἀρτοκόπων, ναυκλήρων.

δ) Κοινωνικὰς (ἑταιρικὰ συστήματα, σύλλογοι).

Αἱ ἑκούσιαι αὗται ἑνώσεις εἰσὶν ἀπομιμήσεις τῶν κοινοτήτων ἔχουσαι ἰδίαν περιουσίαν καὶ ἀντιπροσώπους (4), ὀνομάζονται δὲ συστήματα (collegia) καὶ σωματεῖα (corpora). Κοινὴ ὀνομασία τῆς ἑνώσεως πλειόνων, τῆς ἀποτελούσης νομικὸν πρόσωπον, εἶναι ἡ τῆς ὁμάδος (universitas), κατ' ἀντίθεσιν δὲ αὐτῆς τὸ φυσικὸν πρόσωπον ὀνομάζεται κατ' ἰδίαν πρόσωπον (singularis persona).

3) Ἱδρύματα, ἀφανῆ νομικὰ πρόσωπα (κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑποπίπτουσα ὑπόστασις αὐτῶν δὲν συνίσταται εἰς πλείονα φυσικὰ πρόσωπα ἀλλ' εἰς ὁμάδα περιουσίας)· ταῦτα ἀπέβησαν ποικίλα καὶ πολυπληθῆ ἀπὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπολαύοντα πολλῶν προνομίων. Ἰδίαν ὀνομασίαν αὐτῶν δὲν

(1) Π. (50 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11).
(2) Π. (47. 22) 1 § 1 Β. (Ξ'. 32) 1.
(3) Π. (3. 4 1 Β. (Π'. 2) 101.
(4) (3. 4) 1 § 1 Β. (Θ'. 2) 101.

ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων, οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσιν αὐτὰ εὐσεβῆ ἱδρύματα pia corpora (ἐκκλησίαι, ἱεραὶ μοναὶ, ὀρφανοτροφεῖα, πτωχοκομεῖα κλπ.) (1). Ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ ποικιλώτατα εἰσὶ τὰ τοιαῦτα ἱδρύματα, κατὰ τοὺς σκοποὺς οὓς ἐπιδιώκουσιν. Ὑπάρχουσι τοιαῦτα ἱδρύματα πρὸς διάδοσιν καὶ προαγωγὴν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βιομηχανίας κλπ. (ἀκαδημίαι, πανεπιστήμια, πολυτεχνεῖα, ἀνώνυμοι τραπεζιτικαὶ ἑταιρίαι κλπ).

161. Ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἀπονεμηθείσης εἰς τὰς ἀνωτέρω ὁμάδας καὶ τὰ ἱδρύματα προσωπικότητος, συνάγεται ἀναγκαίως ἡ ἱκανότης αὐτῶν τοῦ νὰ ἦναι ὑποκείμενα νομικῶν σχέσεων. Ἀλλ' ἡ ἱκανότης αὕτη διαφέρει τῆς τῶν φυσικῶν προσώπων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνῷ τὰ δικαιώματα ὑπάρχουσιν ἕνεκα τῶν προσώπων τούτων (2), τὰ νομικὰ πρόσωπα δημιουργοῦνται ὑπὸ τοῦ δικαίου ἕνεκα τῶν δικαιωμάτων, τουτέστι πρὸς διατήρησιν αὐτῶν· τὰ νομικὰ πρόσωπα δὲν εἶναι φυσικά, ἀλλὰ κατ' ἔννοιαν μόνον καὶ δυνάμει νομικοῦ πλάσματος, πρόσωπα, ἡ δὲ ἱκανότης αὐτῶν, τοῦ νὰ ὦσιν ὑποκείμενα νομικῶν σχέσεων καὶ τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων, περιορίζεται πολλαχῶς.

1) Ἡ κυριότης τῶν προσώπων τούτων ἀνήκει, κατὰ τὰ εἰρημένα, εἰς τὴν κατ' ἔννοιαν μονάδα, οὐδαμῶς δὲ εἰς τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν φυσικὰ πρόσωπα (3)· ἡ σχέσις αὕτη κατ' οὐδὲν μεταβάλλεται καὶ ἔνθα ἡ ἀκίνητος κτῆσις τῆς ὁμάδος δὲν χρησιμεύει μόνον εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῆς, ἀλλὰ μετέχουσιν αὐτῆς καὶ οἱ συγκροτοῦντες τὴν ὁμάδα ἄνθρωποι, λ. χ. καρπούμενοι τὰς κοινοτικὰς βοσκὰς, ἢ ἄλλα τοιαῦτα κτήματα.

2) Ἡ ὑπὸ νομικοῦ προσώπου κεκτημένη ἐπικαρπία διαρκεῖ 100 ἔτη (4), εἰ μὴ τὸ πρόσωπον καταργηθῇ πρότερον (5).

3) Χρῆσιν δὲν δύναται ν' ἀποκτήσῃ τοιοῦτον πρόσωπον καθὸ συνισταμένην εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀμέσως καὶ ἀτομικῶς κεχρῆσθαι

(1) Κ. (1. 2) 23 Κ (1. 3) 35 46 Β. (Ε'. 3) 11 Φωτίου Νομοκ. (Β'. 1).
(2) Θεοφ Εἰσαγ. (Α'. 3) πρ.
(3) (1. 8, 6 § 1 Β. (ΜΣΤ'. 3)-5.
(4) 7. 1) 56 Β (ΙΣΤ'. 1 56 (33. 2) 8.
(5) (7. 4) 21 Β. (ΙΣΤ'. 4) 21.

τῷ πράγματι (1), τοιοῦτος δὲ τρόπος χρήσεως εἶναι ἀδύνατος τοῦ κατ' ἔννοιαν ὑπάρχοντος προσώπου.

4) Δύναται ὅμως ν' ἀποκτήσῃ πάσας τὰς πραγματικὰς δουλεί καθὸ ἐπεκτάσεις τῆς κυριότητος (2).

5) Καὶ νομὴν ἀδιστάκτως, κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον (

6) Καὶ εἰς ἐνοχικὰς σχέσεις νὰ ὑπεισέλθῃ (4).

162. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδικημάτων ἐνοχῶν τὸ ζήτημα ἐξήρτ ται ἐκ τοῦ ἑτέρου, ἐὰν ὁμὰς δύναται νὰ πράξῃ ἀδίκημα καὶ νὰ ὑπ στῇ ἕνεκεν αὐτοῦ ποινήν.

Τοῦ ζητήματος τούτου τὴν ὀρθὴν λύσιν ἔδωκεν ὁ Σαβινῆ (Σ Β'. σελ. 312) ὡς ἑξῆς. Ἡ ποινικὴ νομοθεσία ὁρᾷ τὸν φυσικὸν ἄνθρ πον, ὡς ὂν συλλογιζόμενον, βουλόμενον, αἰσθανόμενον, ἄρα τὸ νομ κὸν πρόσωπον διατελεῖ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ ποινικοῦ δικαίου. ὕπαρξις τοῦ τοιούτου προσώπου, ὡς ὑποκειμένου περιουσίας, στηρίζ ται εἰς τὴν ἐκπροσωποῦσαν αὐτὸ βούλησιν ὡρισμένων ἀνθρώπων, ἥ δυνάμει πλάσματος τοῦ νόμου, λογίζεται αὐτοῦ τοῦ νομικοῦ πρ σώπου βούλησις. Τοιαύτη ὅμως ἐκπροσώπησις, ἄνευ ἀτομικῆς τ ἐκπροσωπουμένου βουλήσεως, ἀναγνωρίζεται μόνον ἐν τῷ ἀστυκῷ, ο δαμῶς δὲ ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ, ἄρα οὔτε ἀποτελέσματα συνεπ γεται κατὰ τὸ δίκαιον τοῦτο.

Ἄλλως πᾶν ἀδίκημα ὑποτίθησι δόλον, ἢ πταῖσμα παρὰ τῷ ο τουργῷ, ἤτοι ἄδικον βούλησιν καὶ καταλογισμὸν, ταῦτα δὲ ἐλλ πουσι παρὰ τῷ νομικῷ προσώπῳ· ὅθεν ὁσάκις ἐπὶ τοιούτου προσ που γίνεται λόγος περὶ ἀδικήματος, πάντοτε τοῦτο πράττεται ὑ τῶν ἀντιπροσώπων, ἢ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ὧν τὸ ἄθροισ ἀποτελεῖ τὸ νομικὸν πρόσωπον, ὥςε ἡ ποινὴ οὐδέποτε ὁρᾷ αὐτό. Ἐ τὰς συμβατικὰς ὅμως σχέσεις τοῦ νομικοῦ προσώπου δύναται ἔχῃ ἐπιῤῥοὴν ὁ δόλος ἢ τὸ πταῖσμα τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, δι τὰ στοιχεῖα ταῦτα τροποποιοῦτι τὴν κυρίαν ἐνοχὴν, εἰς αὐτὴν ὑπεισέρχεται καὶ τὸ νομικὸν πρόσωπον, οὐχὶ ἄλλως, ἢ ὅπως παρ

(1) (7. 8) Βασιλ. (ΙΣΤ'. 8).

(2) (8 1) 12.

(3) (41. 2) 2 Β (ΑΕ'. 14) 2 (10. 4) 7 § 3 (ΙΕ'. 4) 7.

(4) (22. 1) 11 § 1 Β. (ΚΓ'. 3) 11 (12. 1) 27 Β (ΚΓ. 1) 27 (3. 4) 9 (Π'. 2) 107 ἔρα καὶ σημ. 1. σελ. 232.

γαγεν, ἢ διεμόρφωσεν αὐτὴν ὁ ἀντιπρόσωπος, μηδόλως λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ φρογήματος τοῦ τοιούτου προσώπου· ὡσαύτως ἐπιδρᾷ τὸ ἀδίκημα ἐμμέσως εἰς τὸ νομικὸν πρόσωπον, παράγον ἐνοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ ἀποδόσει, ἐφ' ὅσον ἐκ τοῦ ἀδικήματος τοῦ προϊσταμένου κατέστη εὐπορώτερον (ἐνοχὴ ἐπὶ ἀποδόσει τοῦ εἴς τινα περιελθόντος (1).

7) Καὶ πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ δικαίου τῶν ἀγωγῶν πλήρη ἔχουσιν ἱκανότητα τὰ νομικὰ πρόσωπα, ἐνάγοντα καὶ ἐναγόμενα (2).

8) Μετὰ πλείστης δυσκολίας, καὶ μόνον μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον, ἐπετράπη ἡ ἱκανότης τῶν τοιούτων προσώπων πρὸς κτῆσιν κληρονομικῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἐκ κληροδοσιῶν καὶ καταπιστεύσεων παραγομένων (3).

Ἐκ τῆς φύσεως τῶν προσώπων τούτων ἕπεται ἡ ἐντελὴς αὐτῶν ἀνικανότης πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου.

163. Ὅπως παραχθῇ νομικὸν πρόσωπον ἀπαιτεῖται ἐν πρώτοις, ἐπὶ μὲν ὁμάδος, ἡ ἕνωσις πλειόνων (τριῶν τοὐλάχιστον) (4) φυσικῶν προσώπων, ἐπὶ τῷ ἀνωτέρῳ πρὸς κατάρτισιν αὐτοῦ ἀναγκαίῳ σκοπῷ· ἡ κατάρτισις αὕτη χωρεῖ διὰ συμβάσεως, ἢ ἄλλης ὁμοίας αὐτῇ νομικῆς πράξεως, ἀλλὰ καὶ διὰ πράξεως τοῦ δημοσίου δικαίου (νόμου λ. χ. ἐπὶ κοινοτήτων), ἐπὶ δὲ ἱδρύματος διὰ νομικῆς πράξεως παντὸς εἴδους (διαθήκης, δωρεᾶς, συμβάσεως) ἀλλὰ καὶ διὰ πράξεως τοῦ δημοσίου δικαίου· λ. χ. ἡ πολιτεία προικίζει πανεπιστήμιον μὲ ἰδίαν περιουσίαν καὶ ὁρίζει τὸν τρόπον τῆς ὑπὸ τῶν μέλων αὐτοῦ διοικήσεως τῆς περιουσίας ταύτης, ἐνῷ τὸ πανεπιστήμιον ὑπῆρχε πρότερον ἁπλοῦν δημόσιον κατάστημα, οὗτινος ἡ δαπάνη κατελογίζετο εἰς τὰ δημόσια ἔξοδα. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν πράξεων τούτων, δὲν ἀπαιτεῖται καὶ εἰδικὴ τῆς ἁρμοδίας ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχῆς ἔγκρισις ὅπως παραχθῇ οἱονδήποτε νομικὸν

(1) (4. 3) 15 § 1 Β (1'. 3) 13 (43 16) 4 Β (Ξ'. 17) 10 Νεαρ. Μαγιοριανοῦ τίτλ. 7 § 11 (ἐν Οὔγω σελ. 1386).

(2) (3. 4) 7 πρ. Β (Η'. 2) 10δ.

(3) Κ. (1. 2) 1 26 Β (Ε'. 1) 1 Κ (3. 1) 24 49 Β (Ε'. 3) 11 Φωτίου Νομ. (Β'. 1) πρδ. (38. 3) τεμ. μόνον Β (ΜΘ'. 4) 48 (37. 1) 3 § 4 Β (Μ'. 1) 3 (30) 73 § 1 117 122 Β. (ΚΔ'. 10) 27 (34. 5) 20 (36 1) 26 27.

(4) (30. 16) 85 Β. (Β'. 2) 82.

πρόσωπον; Ἐν πρώτοις ὑπάρχουσιν ὁμάδες, αἵτινες παράγονται σι
νάμα μετὰ τῆς πολιτείας, ἂν οὐχὶ καὶ πρὸ αὐτῆς, ἀποτελοῦσιν ὰ
γανικὰ αὐτῆς μέλη, καὶ ἐπιμελοῦνται ἐν μικροτέρῳ κύκλῳ τῶν κοινω
νικῶν καὶ ἠθικῶν συμφερόντων τῶν κατ' ἰδίαν αὐτῶν μελῶν, ὅπως
πολιτεία ἐπιμελεῖται τῶν τοιούτων συμφερόντων τῆς ἐθνικῆς ὁμά
δος· οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν γνωστοποιοῦσι καὶ ἐκτελοῦσι τοῖ
οἰκονομικοὺς, στρατολογικοὺς, ἀστυνομικοὺς νόμους καὶ ἀποτι
λοῦσι τὴν κατωτάτην, ἀλλὰ καὶ σπουδαιοτάτην βαθμίδα τῆ
ἐνεργοῦ διοικήσεως. Τῶν ὁμάδων τούτων, ὅπερ ἐστὶ τῶν κοινοτή
των τῶν πόλεων, τῶν κωμῶν, τῶν χωρίων, ὧν ἡ εὔρυθμος κα
τάρτισις καὶ συνετὴ διοίκησις εἰσὶν οἱ ὧν οὐκ ἄνευ ὅροι τῆς εὐρύθ
μου καὶ ἀγαθῆς διοικήσεως τῆς πολιτείας, τίς θέλει ἰσχυρισθῆ, ὅ
εἶναι δυνατὴ ἐν πεπολιτισμένῃ κοινωνίᾳ ἡ ἄνευ ὁρισμοῦ τοῦ δικαί
(εἴτε νόμου, εἴτε ἐθίμου) σύστασις, ῥύθμισις καὶ διοίκησις; Ἡ αὐ
παρατήρησις ἰσχύει καὶ περὶ τῆς πολιτείας αὐτῆς, ὡς ὑποκειμέν
νομικῶν σχέσεων τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ὡς ὑποκειμένου περιουσί
τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, περὶ οὗ ὁμιλήσομεν μετ' ὀλίγον εἰδικώτερ

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν νομικῶν προσώπων ἀναμφίβολος εἶ
ἡ καταφατικὴ τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος λύσις.

Ὡς ἐρρέθη, ἡ περιουσία τῆς ὁμάδος ἥ τε ἐνεργητικὴ καὶ ἡ παθ
τικὴ δὲν ὁρᾷ τὰ κατ' ἰδίαν φυσικὰ πρόσωπα, τὰ ἀπαρτίζοντα τ
ὁμάδα. Ὅπερ ἡ ὁμὰς χρεωστεῖ, οὐδόλως χρεωστοῦσι τὰ φυσικὰ πρ
σωπα, ἐξ ὧν αὕτη σύγκειται. Ὑποθέσωμεν ὁμάδα, καταρτισθεῖσ
ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς καὶ ἐπιδιώκουσαν σπουδαῖον β
μηχανικὸν, ἢ καὶ ἠθικὸν σκοπὸν, ἀπαιτοῦντα ὅμως μεγάλα χρηματι
κεφάλαια, τὰ ὁποῖα οἱ προϊστάμενοι τῆς ὁμάδος ἐλπίζουσι νὰ συλ
ξωσι προϊόντος τοῦ ἔργου· οὐδεμία ἀρχὴ ἠρεύνησεν ἐὰν τὰ ἐνόν
χρηματικὰ κεφάλαια εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπ
οὐδεμία ἐγγύησις, εἴτε χρηματικὴ, εἴτε ἠθικὴ ἐζητήθη ὑπὲρ τῶν με
τοῦ προσώπου τούτου συναπτόντων νομικὰς σχέσεις. Ἐν τούτοις
διοικηταὶ τῆς ὁμάδος ἐπιχειροῦσι δάνεια, εἰς ἃ συναινοῦσιν οἱ τρίτ
παρασυρόμενοι ὑπὸ τῶν δεξιωτάτων ἀναπτύξεων καὶ βεβαιώσε
τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ ὠφελίμου σκοποῦ τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐὰν ἡ ἐπ
χείρησις ἀποτύχῃ, διὰ τὴν ἀπειρίαν, ἢ ῥαθυμίαν τῶν ἀναδεξαμέν
αὐτὴν, τίς ἔσεται ἡ τύχη τῶν τρίτων; Ἀτομικῶς δὲν ἐνέχονται π

αὐτοὺς οὔτε οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ὁμάδος, οὔτε τὰ κατ' ἰδίαν ἀποτελοῦντα αὐτὴν φυσικὰ πρόσωπα· καὶ ὅμως ἡ ἀτομικὴ εὐθύνη τοῦ ὀφειλέτου, ἡ ἐπὶ τῶν φυσικῶν προσώπων χωροῦσα, εἶναι σπουδαιοτάτη ἐγγύησις ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς ταῦτα ἀναλαμβάνουσι. Καὶ μὴ εἴπη τις, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο ἀποτελεῖ ἀδικαιολόγητον κηδεμονίαν τῶν συναλλαττομένων μετὰ τῶν τοιούτων, ἐν τῇ πολιτείᾳ λαμβανόντων τὸ δίπλωμα τῆς προσωπικότητος, προσώπων; Ἡ προηγουμένη ἐξέτασις τοῦ σκοποῦ τῆς ὁμάδος, ὁ ἔλεγχος ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἦναι ἀνάλογα πρὸς τὸν σκοπὸν, αἱ ζητούμεναι καὶ διδόμεναι ἐγγυήσεις ὑπὲρ τῆς ἀκριβοῦς τῶν ἐπαγγελλομένων ἐκτελέσεως, πάντα ταῦτα παγιοῦσι τὴν πίστιν τῶν νομικῶν τούτων προσώπων καὶ προάγουσι θαυμασίως τὴν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν ἐπιτυχίαν. Ἐνῷ, ἂν ὁ νόμος καταλίπῃ τὸ ἔργον τῆς βασάνου τῶν ἀνωτέρω στοιχείων εἰς τοὺς τρίτους, πρὶν ἢ συνάψωσι νομικὴν σχέσιν μετὰ τῆς ὁμάδος, ὑπάρχει σπουδαῖος κίνδυνος μὴ οἱ τρίτοι προτιμήσωσι, ν' ἀπέχωσι πάσης τοιαύτης σχέσεως, ἢ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὰς ἴσως ἐπισφαλεῖς δι' αὐτοὺς καὶ πολλάκις ἐπιπόνους ἐρεύνας περὶ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων.

Καὶ περὶ τῶν ἱδρυμάτων (τῶν εὐαγῶν οἴκων) ἡ αὐτὴ δέον νὰ δοθῇ λύσις· οἱ εὐάριθμοι ἀντιδοξοῦντες ἐπιφέρουσιν ὡς λόγον, ὅτι τὰ τοιαῦτα ἱδρύματα, ὡς προδήλως κοινωφελῆ, δὲν συνεπάγονται τὸν κίνδυνον τὸν ἐκ τῆς συστάσεως τῶν ὁμάδων ἀπειλούμενον· δὲν θεωροῦμεν ὅμως ὀρθὴν τὴν δόξαν ταύτην. Ὁ λόγος τῆς ἐγκρίσεως τῆς πολιτείας πρὸς σύστασιν νομικοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δὲν εἶναι, ὡς ὑπηνίξαμεθα ἤδη, λόγος δημοσίας ἀσφαλείας, ἀλλ' ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ προσωπικότητι αὐτῶν· ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ, ὡς ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως, τὴν ἱκανότητα τοῦ ἀπολαύειν δικαιωμάτων, δὲν ἔχει ἀνάγκην ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ ἱκανότης του αὕτη ὑπὸ τῆς πολιτείας. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν νομικῶν προσώπων. Ἡ προσωπικότης συνεπάγεται δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ εὐθύνην ἀτομικὴν, ἥτις εἶναι ἀποχρῶσα ἐγγύησις ὅτι δὲν θέλει τις καταχρασθῇ τὴν ἱκανότητα ἐκείνην. Ἐπὶ τῶν νομικῶν προσώπων ἡ ἀτομικὴ εὐθύνη εἶναι ἀδύνατος, ἡ προσωπικότης αὐτῶν εἶναι πλάσμα τοῦ νόμου, πῶς λοιπὸν θέλει παραχθῇ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὀργάνου τοῦ νόμου; Οὐδὲ εἶναι ἀληθὲς, ὅτι πᾶν ἐπὶ φιλανθρωπικῷ σκοπῷ ἵδρυμα εἶναι ἀκίνδυ-

νον ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἐγγυηθῇ, ὅτι ὁ σκοπ
τοῦ ἱδρυτοῦ, ὃν οὗτος ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ θεωρεῖ φιλάνθρωπον ἢ
κοινωφελῆ, δὲν ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ τοιοῦτος ἐκ πλάνης, ὢν πράγμα
ὀλέθριος. Ἐὰν εἰλικρινής τις ὑπαδὸς τοῦ κοινωνισμοῦ ἢ τοῦ μορμ
νισμοῦ καταλίπῃ μεγάλην περιουσίαν εἰς ἵδρυσιν καταστήματ
πρὸς διάδοσιν τῶν δογμάτων τῶν κοινωνικῶν τούτων αἱρέσεων, δ
ἔχει τὸ δικαίωμα ἡ πολιτεία ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀναγνώρισιν τοιούτ
νομικοῦ προσώπου καὶ ν' ἀποτρέψῃ τοὺς ἐξ αὐτοῦ ἀπειλοῦντας αὐτ
κινδύνους ;

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ ρωμαϊκὸς καὶ ὁ βυζαντινὸς νόμ
ἀσπάζεται τὸν κανόνα, ὅτι πρὸς σύστασιν νομικοῦ προσώπου παντ
εἴδους ἀπαιτεῖται κυβερνητικὴ ἄδεια (1).

164. Πρὸς τὴν λύσιν δὲ ταύτην οὐδόλως ἀντίκειται ὁ ὁρισμ
τοῦ ἄρθρ. 11 τοῦ ἐν ἰσχύϊ συντάγματος, ὅπερ προνοεῖ περὶ ἑταιριῶ
σκοπουσῶν τὴν ἀσφάλισιν καὶ ῥύθμισιν τῶν δημοσίων δικαιωμάτω
τῶν Ἑλλήνων (διὸ καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τοῦ δημοσίου δικαίο
ὑπάρχει τὸ ἄρθρον τοῦτο) οὐδόλως δὲ προὐτίθετο νὰ καταργήσῃ τὸ
ἐγγυήσεις, τὰς παραγομένας ἐκ τῆς κυβερνητικῆ ἀδείᾳ συστάσεω
νομικῶν προσώπων ἐν τῇ πολιτείᾳ. Τελευταῖον παρατηρητέον, ὅτι
ἄδεια αὕτη δίδοται ὁτὲ μὲν διὰ νόμου, ὅταν τὸ πρόσωπον, εἴτε πρό
κηται νὰ ἐπενεργήσῃ εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, εἴτε ν' ἀποκτήσ
προνόμια, ὁτὲ δὲ διὰ διατάγματος, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἀνωνύμω
ἐμπορικῶν, τραπεζιτικῶν ἢ βιομηχανικῶν ἑταιριῶν, ὅταν πρόκητα
ν' ἀποκτήσωσι τὰ τῶν νομικῶν προσώπων προσόντα.

165. Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται κατὰ λογικὴν ἀνάγκη
καὶ ἡ τῆς πολιτείας ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως τῶν ὑποθέσεων τῶ

(1) (3. 4) 2. 7 § 2 Β. (Η' 2) 101 καὶ ἑπ. Περὶ τῶν ἱδρυμάτων ἰδίως πρβλ. Κ
(1. 3) 46 Β. (Ε'. 3) 11. Φωτίου Νομοκ. (Β. 1). Τὰ περὶ τῶν ἱδρυμάτων χωρία
ταῦτα ἀνατιθέασι τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ ἱδρυτοῦ εἰς τὴν κατὰ
τόπους ἀνωτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχήν, ἥτις, ἐν τῇ πραγματώσει τοιούτων σκο-
πῶν, ἐκπροσωπεῖ τὴν πολιτείαν. Δῆλον δὲ, ὅτι ἡ ἀρχὴ αὕτη πρὶν ἢ ἀναλάβῃ
τὴν φροντίδα τῆς ἐκτελέσεως θέλει πεσθῇ, ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ ἱδρυτοῦ συνάδει
πρὸς τὰ ἀληθῆ κοινωνικὰ, ἠθικὰ, πνευματικὰ συμφέροντα, ὑπὲρ ὧν διετάχθη τὸ
ἵδρυμα. Αὕτη εἶναι περὶ τῆς κυβερνητικῆ ἀδείᾳ συστάσεως τῶν νομικῶν προ-
σώπων ἐν γένει ἡ δόξα τῶν δοκιμωτέρων νομομαθῶν Sintenis Pand. § 15 Sa-
vigny Συς. Τόμ. Β'. σελ. 276—279 Keller Pand. § 39.

νομικῶν τούτων προσώπων, κυρίως ἐπὶ πράξεων, αἵτινες δύνανται νὰ ματαιώσωσιν, ἢ νὰ κολοβώσωσι τὸν διαρκῆ ἠθικὸν, κοινωνικὸν, ἢ πνευματικὸν σκοπὸν τῶν τοιούτων προσώπων.

Τὸ αὐτὸ δόγμα παρεδέχθη ὁητῶς καὶ τὸ νεώτερον ἡμῶν διοικητικὸν δίκαιον ὡς πρὸς πάντα τὰ ἱδρύματα (ἀγαθοεργὰ καταστήματα) τὰ ὁποῖα κατ' αὐτὸ συνιστῶνται ἐγκρίσει τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας καὶ διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῆς (1), ἐντεῦθεν δ' ἕπεται, ὅτι χωρὶς τῆς συναινέσεως τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς δὲν δύνανται νὰ συστηθῶσι. Συνήθως ἐγκρίνεται ἡ σύστασις αὐτῶν διὰ Β. Διατάγματος, ὁρίζοντος καὶ τὰ τῆς διοικήσεως (2), ὁσάκις δὲ δὲν ὑπάρχουσι περὶ τῆς διοικήσεως αὐτῶν εἰδικαὶ διατάξεις, αὕτη χωρεῖ κατὰ τοὺς παρατεθέντας ὁρισμοὺς τοῦ περὶ δήμων νόμου.

Ἡ ἐπιτήρησις αὕτη τῆς πολιτείας ἴσως ἀποβῇ ποτε περιττὴ, ὅταν ἡ κοινωνία προαχθῇ τοσοῦτον εἰς τὸν πολιτισμὸν, ὥστε ἡ βαθεία τοῦ καθήκοντος συνείδησις, ἡ ἀφιλοκέρδεια, ἡ ἐμπειρία καὶ ἐν γένει ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρετὴ ἀποβῶσι κοινὸν χρῆμα. Μόνοι οἱ θιασῶται τῶν κακῶς νοουμένων ἐννοιῶν τῆς ἀποκεντρώσεως καὶ αὐτοδιοικήσεως ἴσως ἀποκρούουσι τὴν ἐπιτήρησιν ταύτην, ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι τὰ νομικὰ πρόσωπα εἰσὶν ἀθάνατα, ὅτι οἱ σκοποὶ οὓς ἐπιδιώκουσι δὲν ὁρῶσι μόνον τὴν ἐνεστῶσαν γενεὰν ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπερχομένας, καὶ ὅτι, ὅπως αἱ παρελθοῦσαι γενεαὶ κατέλιπον ἡμῖν ἀλωβήτους τὰς κοινωνικὰς ταύτας δυνάμεις (διότι πᾶσα προσωπικότης ἐστὶ δύναμις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ), οὕτω ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ προνοῶμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ μεμακρυσμένου μέλλοντος· ὅτι ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία τῶν νῦν ζώντων ἐπὶ περιουσίας, ἧς οὗτοι δὲν εἶναι κύριοι, ἀλλ' ἁπλοῖ φύλακες καὶ διαχειρισταὶ, δύναται, καὶ ἐπὶ τῇ ἀρίστῃ προθέσει, νὰ καταστρέψῃ τὰς εὐλόγους προσδοκίας τοῦ μέλλοντος, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου οὐδεμίαν παρέχει ἐγγύησιν μόνη ἡ ἀτομικὴ τῶν νῦν ζώντων εὐθύνη, ἐν ἐλλείψει μεγάλης ἀτομικῆς περιουσίας, ἀναλόγου πρὸς τὸ μέγεθος τῆς βλάβης. Ὅταν ἡ τοιαύτη εὐθύνη ᾖ-

(1) Διάταγμα τῆς 1 Δεκεμβρίου 1836. Ἄρθρ. 114—116 τοῦ περὶ Δήμων νόμου.

(2) Διατάγματα τῆς 14 Αὐγούστου 1843 περὶ νοσοκομείου τῶν ὀφθαλμιώντων, τῆς 29 Αὐγούστου 1853 περὶ συστάσεως τοῦ ὀρφανοτροφείου Χατζῆ Κώστα, τῆς 8 Ἰουνίου 1855 περὶ τοῦ ὀρφανοτροφείου τῶν κορασίων κλπ.

ναι ἀποχρῶσα ἐγγύησις τῆς εὐρύθμου καὶ συνετῆς διοικήσεως, ἢ πρ
κηται περὶ πράξεων, αἵτινες οὐδόλως διακυβεύουσι τὴν τύχην τ
ἐπερχομένων γενεῶν, παραδεχόμεθα πληρέστατα, ὅτι ἡ μικρολόγ
κηδεμονία τῆς πολιτείας μαραίνει τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα κ
νεκρόνει τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν, τὴν εἰς πᾶν αὐτῆς βῆμα προσκ
πτουσαν εἰς τὴν ἔγκρισιν καὶ τοὺς ἀπαραιτήτους αὐτῆς δορυφόρου
τὰς διατυπώσεις καὶ τὴν πολυγραφίαν, ἐξ ὧν ἡ ἐπ' ἄπειρον ἀναβολ
πάσης βελτιώσεως καὶ προόδου· ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἰσχύει τὸ λόγι
«μηδὲν ἄγαν».

166. Ὡς ἐρρέθη, τρία τοὐλάχιστον φυσικὰ πρόσωπα ἀπαιτοῦ
ται ὅπως καταρτισθῇ ἡ ὁμάς· διατηρεῖται ὅμως ἑνόσῳ καὶ ἓν μόν
ἐκ τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὴν φυσικῶν προσώπων ὑπάρχει, παύει
ὅταν ἐκλείψῃ καὶ τὸ ἔσχατον φυσικὸν πρόσωπον (1).

Καὶ δι' ὁρισμοῦ τῆς ἁρμοδίας ἐν τῇ πολιτείᾳ ἀρχῆς δύναται
παύσῃ ἡ ὁμάς, ἐὰν λόγοι κοινοῦ συμφέροντος, ἢ κοινῆς ἀσφαλεία
ἐπενεργήσαντες εἰς τὴν σύστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τοιούτων πρ
σώπων, καταστήσωσιν ἄφευκτον τὸ μέτρον τοῦτο (2)· καὶ δι' ἀπ
φάσεως τῶν μελῶν τῆς ὁμάδος, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἐκτελεστικ
ἐξουσίας, δύναται νὰ γίνῃ ἡ διάλυσις, ἐὰν ἡ ὕπαρξις αὐτῆς δὲν συν
χεται μετὰ σκοπῶν δημοσίου συμφέροντος ἀλλ' ὁρᾷ κυρίως τὴν ὠφ
λειαν τῶν κατ'ἰδίαν μελῶν αὐτῆς, λ. χ. ἐπὶ ὁμάδος ἀναγνωστηρίου,
φιλαρμονικῆς· ἐν τῷ θέματι δὲ τούτῳ καὶ μόνῳ συγχωρεῖται καὶ ἡ δ
τῆς πράξεως τῆς διαλύσεως τῆς ὁμάδος διανομὴ τῆς περιουσίας αὐτ
εἰς τὰ κατ' ἰδίαν συγκροτοῦντα αὐτὴν φυσικὰ πρόσωπα (3). Ἐ
ἱδρυμάτων ἡ διάλυσις δύναται, κατὰ τὸν παρ' ἡμῖν ἰσχύοντα νόμο
νὰ γίνῃ βασιλικῇ ἐγκρίσει, ἐὰν τὸ ἁρμόδιον δημοτικὸν συμβούλιον κ
αἱ λοιπαὶ ἐπιτηροῦσαι ἀρχαὶ ἀποφασίσωσιν αὐτὴν διὰ λόγους ἀνα
ποδράστου ἀνάγκης, ἐγκρινομένους καὶ ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆ
(σημ. 1. σελ. 240).

167. Τὰ νομικὰ πρόσωπα εἰσὶ μὲν ἱκανὰ τοῦ κτᾶσθαι δικαιώ
ματα, ἀλλὰ, καθὸ στερούμενα βουλήσεως, ἀδυνατοῦσι νὰ ἐπιχειρή

(1) Π. (3. 4) 7 § 2 Β (Η' 2) 107.
(2) Π. (7. 4) 21 Β (ΙΔ'. 4) 21 (47. 22) 3 πρ.
(3) Πρβ. ἐν γένει Keller Pandect. § 39.

σωσιν αὐτοπροσώπως τὰς πράξεις δι' ὧν ἀποκτῶνται καὶ ἐνασκοῦνται τὰ δικαιώματα· ἐντεῦθεν δῆλον πόσον σπουδαῖον εἶναι παρ' αὐτοῖς τὸ ζήτημα τίνι τρόπῳ καταρτίζονται αἱ ἀποφάσεις αὐτῶν, λ. χ. τίνα καὶ πόσα ἐκ τῆς ὁλομελείας τῶν ἀποτελούντων τὰς ὁμάδας φυσικῶν προσώπων ἀνάγκη νὰ δηλῶσιν ἐν ὀνόματι αὐτῶν βούλησιν, ὅπως θεωρηθῇ αὕτη ὡς τῆς ὁμάδος βούλησις. Τὸ αὐτὸ ζήτημα ἐγείρεται καὶ ἐπὶ τῶν ἱδρυμάτων.

Τὸ ζήτημα τοῦτο λύει πάντοτε ὁ τῆς ὁμάδος ὀργανισμὸς (universitas ordinata συντεταγμένη ὁμάς) (1)· ὑπάρχουσι μάλιστα ἀντικείμενα, λ. χ. ἡ ἐπιβολὴ εἰσφορῶν εἰς τὰ μέλη τῆς ὁμάδος, ἡ τῆς περιουσίας αὐτῆς διανομὴ εἰς τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν πρόσωπα, ἡ διάλυσις τῆς ὁμάδος, τὰ ὁποῖα, ἂν ὁ ὀργανισμὸς δὲν προνοῇ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀποφασίζονται, οὔτε αὐτὴ ἡ ὁλοψηφία δύναται ν' ἀποφασίσῃ, ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς ἐπιτροπούσης τὰς τοιαύτας ὁμάδας ἀρχῆς.

Ἐν ἐλλείψει ὀργανισμοῦ τῆς ὁμάδος ὁρίζοντος τὸν τρόπον, καθ' ὃν καταρτίζεται καὶ ἐκδηλοῦται δι' ἀντιπροσώπων ἡ βούλησις αὐτῆς, ὅπερ ὅμως ἐπὶ τῶν νῦν καταρτιζομένων ὁμάδων εἶναι ἀδύνατον (μὴ συντεταγμένη ὁμάς), ἡ ἐπικρατεστέρα δόξα περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταρτίσεως ἀποφάσεων εἶναι, ὅτι δέον νὰ συγκαλεσθῶσι πάντα τὰ συγκροτοῦντα τὴν ὁμάδα φυσικὰ πρόσωπα καὶ νὰ ἐμφανισθῶσι τοὐλάχιστον τὰ $\frac{2}{3}$ αὐτῶν, ἡ δὲ κατὰ πλειονοψηφίαν τῶν ἐμφανισθέντων ἀπόφασις εἶναι ἡ τῆς ὁμάδος βούλησις. Ἡ δόξα αὕτη στηρίζεται εἰς ὁρισμοὺς περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταρτίσεως τῶν ἀποφάσεων *ἑνὸς εἴδους* νομικῶν προσώπων, τῶν βουλῶν τῶν πόλεων (curiae), ἐξ ὧν δὲν δύναταί τις εὐλόγως νὰ συμπεράνῃ ἀσφαλῶς περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταρτίσεως τῶν ἀποφάσεων τῶν ὁμάδων ἐν γένει· ἀλλ' ἡ λύσις αὕτη ὑπηγορεύθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ῥυθμισθῇ, ἔστω καὶ ἐξ ἐπισφαλοῦς ἀναλογίας, ζήτημα, ὁρῶν αὐτὴν τὴν ἐνάσκησιν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς προσωπικότητος τινῶν νομικῶν προσώπων, περὶ ὧν οὐδεὶς νεώτερος ὁρισμὸς προενόησε τίνι τρόπῳ κα-

(1) Περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταρτίσεως τῶν ἀποφάσεων τῶν Δήμων καὶ τῆς ἐξουσίας τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν καὶ περὶ διοικήσεως τῆς δημοτικῆς περιουσίας ὅρα ἄρθρ. 38 39—60 τοῦ περὶ δήμων νόμου.

ταρτίζεται καὶ ἐκδηλοῦται ἡ βούλησις αὐτῶν (1). Ἐπὶ τῶν ἱδρυμάτων, κατὰ μείζονα λόγον ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐκδηλοῦται ἡ δι' ἀντιπροσώπου βούλησις αὐτῶν, τὸ πᾶν ἤρτηται ἐκ τῆς θεμελιούσης αὐτὰ πράξεως, ἢ ἐκ τοῦ γενικοῦ περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν νόμου (2).

Ἄλλως τὸ ζήτημα τοῦτο σπανίως ἐγείρεται ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων διὰ τὸν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντα λόγον.

168. Περὶ δὲ τῆς ἐξουσίας τῶν τῆς συντεταγμένης ὁμάδος ἀντιπροσώπων ὡς πρὸς τὴν περιουσίαν αὐτῆς, ἐὰν περὶ αὐτῆς δὲν ὑπάρχῃ εἰδικὸς νόμος, δυνάμεθα, νὰ παραδεχθῶμεν ὡς κανόνα, ὅτι πᾶσα πρᾶξις ἁπλῆς διαχειρίσεως, συντηρήσεως, βελτιώσεως τῆς περιουσίας τῆς ὁμάδος, μὴ περιέχουσα ἐκποίησιν αὐτῆς λ. χ. αἱ ἐνοικιάσεις, αἱ ἀναγκαῖαι ἐπισκευαὶ τῶν κτημάτων τῆς ὁμάδος, αἱ εἰσπράξεις τῶν ὀφειλομένων, ἢ εἰς τοὺς κεκανονισμένους σκοποὺς τῆς ὁμάδος δαπάνη τῶν προσόδων αὐτῆς κλπ. δύναται νὰ ἐπιχειρηθῇ ἐλευθέρως, κατὰ τὴν νομίμως κατηρτισμένην ἀπόφασιν τῆς ὁμάδος. Πρὸς πᾶσαν ὅμως ἐκποίησιν ἀπαιτεῖται ἀνωτέρα ἔγκρισις.

Ἡ ὁμὰς δικαιοῦται ν' ἀπαιτῇ ὅπως ἕκαστον τῶν μελῶν αὐτῆς

---

(1) Τοῦτο συμβαίνει παρ' ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κοινοτήτων τῶν πόλεων, τῶν κωμῶν καὶ τῶν χωρίων, αἵτινες, καὶ τοι περιληφθεῖσαι εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1834 καταρτισθέντας δήμους, διετήρησαν οὐδὲν ἧττον τὴν ἰδίαν αὐτῶν προσωπικότητα [ἄρθρ. 6 τοῦ περὶ Δήμων νόμου] καὶ ἑπομένως δέον νὰ καταρτίζωσιν ἀποφάσεις καὶ νὰ ἐπιχειρῶσι πράξεις ὁρώσας τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας των. Τοῦτό ἐστι τὸ μόνον θέμα, καθ' ὃ ἠναγκάσθημεν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁμὰς καταρτίζει βούλησιν καὶ διοικεῖ τὰ ἔννομα αὐτῆς συμφέροντα. Ἡ ἐγχώριος νομολογία ἔλυσε τὰ ἐξῆς δύο ζητήματα α) ὅτι αἱ κοινότητες δὲν ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ τοῦ δημάρχου τοῦ Δήμου, εἰς ὃν περιελήφθησαν ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν δήμων Α. Π. ἀπόφ. 96 (1846) 163 (1848) Ἐφ. Ἀθ. ἀπόφ. 2675 (1843) 4787 (1848) β) ὅτι ἡ κοινότης καταρτίζει ἔγκυρον βούλησιν διὰ τῆς πλειονοψηφίας τῶν δύο τρίτων τῶν μελῶν αὐτῆς, Α. Π. ἀπόφ. 40 (1856). Ἐπειδὴ λόγος περὶ τῶν κοινοτήτων τούτων παρατηροῦμεν, ὅτι ἐξ ἀπειρίας τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν, μέχρι τοῦδε ἡ κυβερνητικὴ ἐξουσία δὲν ἐνήσκησεν ὡς πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας τῶν ὁμάδων τούτων, τὴν ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν προσήκουσαν αὐτῇ ἐπιτήρησιν· ἐντεῦθεν δὲ πολλαὶ κοινότητες ἀπώλεσαν πολυτίμους περιουσίας ἐκ τῆς ἀβελτηρίας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐκ τῆς ἰδιοτελείας τῶν συγκροτούντων αὐτὰς προσώπων.

(2) Ὅρα τὰ τῆς σημειώσεως 41 χωρία περὶ τῶν ἀδελφάτων καὶ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως αὐτῶν.

μετέχῃ οὐ μόνον τῶν τιμητικῶν ἀξιωμάτων, κατὰ τὴν διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν λοιπῶν προσωπικῶν καὶ χρηματικῶν βαρῶν, ὅσα εἰσὶν ἀναγκαῖα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς (1). Τινὲς τῶν ὁμάδων, ἤτοι αἱ κοινότητες τῶν πόλεων, τῶν κωμῶν καὶ τῶν χωρίων ἀπολαύουσι, κατὰ τὸν ρωμ. καὶ τὸν βυζαντινὸν (2), οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ τὸν νῦν ἰσχύοντα νόμον, τῶν πλεονεκτημάτων τῶν ἀνηλίκων (3).

169. Περὶ δὲ τῆς εὐθύνης τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ὁμάδος, τῶν διοικούντων τὰς ὑποθέσεις αὐτῶν, παρατηρητέον, ἐν ἐλλείψει εἰδικῶν ἐν τῷ καταστατικῷ αὐτῆς ὁρισμῶν, τὰ ἑξῆς. Οὗτοι ὀνομάζονται σύνδικοι καὶ δίδουσι, κατὰ τὸν ρωμ. καὶ τὸν βυζαντ. νόμον, ἐγγύησιν περὶ τῆς πιστῆς καὶ ἀκριβοῦς διαχειρίσεως (4). Ἡ διάταξις αὕτη, τῆς δι' ἐγγυητῶν δοτέας ὑπὸ τῶν τοιούτων διαχειριστῶν ἀσφαλείας, ἀργεῖ νῦν ὡς πρὸς τὰ πλεῖστα νομικὰ πρόσωπα (5) ἀντικατασταθεῖσα διὰ τοῦ ἄρθρ. 11. 2) τοῦ περὶ ὑποθηκῶν νόμου, καθ' ὃ, τὰ τοιαῦτα νομικὰ πρόσωπα, ἔχουσι τίτλον πρὸς ἐγγραφὴν ὑποθήκης ἐπὶ τῶν ἀκινήτων τῶν διαχειριστῶν τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ τῆς διαχειρίσεως παραγομένων κατ' αὐτῶν ἀπαιτήσεων. Οἱ ἀντιπρόσωποι οὗτοι ὀφείλουσι νὰ καταβάλωσι πᾶσαν δυνατὴν περὶ τὴν διαχείρισιν ἐπιμέλειαν, ἐνεχόμενοι ἕνεκα παντὸς πταίσματος, ὡς οἱ ἐπίτροποι (6)· δίδουσι δὲ καὶ λόγον τῆς διαχειρίσεως αὐτῶν, ἄνευ τοῦ ὁποίου ἡ εὐθύνη αὐτῶν ἤθελεν εἶναι ἰδανική (7).

Ἂν ἐνήργησαν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δοθείσης αὐτοῖς ἐντολῆς, ὑποχρεοῦσι τὴν ὁμάδα, ἄλλως μόνον καθ' ὅσον αὕτη ἀπέβη εὐπορωτέρα ἐκ τῆς πράξεως (8).

---

(1) (50. 4) 14 πρ. § 1 Α. χ. ἄρθρ. 64 78 τοῦ περὶ δήμων νόμου ἄρθρ. Γ. τοῦ ἀπὸ 10 ὀκτωβρίου 1841 Διατάγματος περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου.

(2) Κ. (2. 54) 4. Β. (Γ. 36) 4 Κ. (11. 29) 3 Κ (1. 50) 1.

(3) Ἄρθρ. 16 τοῦ περὶ Δήμων νόμου.

(4) Π. (50. 8) 3 § 4.

(5) Πρβλ. περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ δημοτ. εἰσπράκτορος δοτέας ἐγγυήσεως τὸ ἄρθρ. 111 τοῦ περὶ Δ. Ν.

(6) Π. (50. 8) 6. καὶ ἄρθρ. 113 τοῦ περὶ Δ. Ν.

(7) (44. 3) 13 § 1.

(8) (12. 1) 27 Β (ΚΓ'. 1) 27 Νεαρ 120 Κεφ. 6 § 3.

Ἐὰν οἱ διαχειρισταὶ τῶν ὑποθέσεων τῆς ὁμάδος ὦσι πλείονες, διακριτέον ὡς πρὸς τὴν ἐκ τῆς διαχειρίσεως εὐθύνην, ἐὰν ἡ διαχείρισις ᾖναι δι' ἀποφάσεως τῆς ὁμάδος διῃρημένη μεταξὺ πλειόνων διαχειριστῶν, ὧν ἕκαστος ἐνεργεῖ μόνος ἐν τῷ ἀνατεθέντι αὐτῷ κλάδῳ τῆς διοικήσεως, ἢ ἐὰν ἡ διαχείρισις διεξάγηται ὑπὸ τῶν πλειόνων ἐξ ἀδιαιρέτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ θέματι, ὁ κατὰ τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ διαχείρισιν πταίσας, εἶναι κατὰ πρῶτον ὑπεύθυνος· μετ' αὐτὸν εὐθύνονται οἱ ἐγγυηταὶ αὐτοῦ, μετ' αὐτοὺς οἱ προτείναντες αὐτὸν (nominatores) καὶ ἐπὶ τέλους οἱ συνάδελφοι τοῦ ἁμαρτήσαντος. Διότι, καίτοι διαιρεθείσης τῆς διαχειρίσεως, ἡ λόγῳ αὐτῆς εὐθύνη εἶναι ἀδιαίρετος κατὰ τοῦτο, ὅτι ὡς μὴ ἐπιτηρήσαντες τὸν συνάδελφον καὶ μὴ προλαβόντες διὰ τῆς ἐγκαίρου παρεμβάσεως τὴν ζημίαν λογίζονται ἐπενεγκόντες αὐτὴν ἐξ οἰκείου πταίσματος (1). Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ θέματι, πάντες οἱ προϊστάμενοι εὐθύνονται εἰς ὁλόκληρον ἕνεκα τῶν ἁμαρτημάτων τινὸς ἐξ αὐτῶν (2), ἔχουσιν ὅμως τὴν τῆς διαιρέσεως ἔνστασιν, ἐὰν δὲν ἐνάγωνται ἐπὶ δολίᾳ παραβάσει (3)· ὁ δὲ παντὸς πταίσματος καθαρεύων, ἀπαλλάττεται (4). Μετ' αὐτοὺς εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ ἐγγυηταὶ, μετὰ τούτους δὲ οἱ προτείναντες τοὺς προϊσταμένους (5). Ἐὰν δὲ οἱ προϊστάμενοι οὗτοι φέρωσιν, ὡς τοιοῦτοι, τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἄρχοντος (magistratus) (6), μετὰ τὸν ἐπιχειρήσαντα τὴν πρᾶξιν, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἐπιζήμιος παράλειψις, εὐθύνονται κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν οἱ ἐγγυηταί του, μετ' αὐτοὺς οἱ προτείναντες αὐτὸν, καὶ μετὰ τοὺς τελευταίους τούτους οἱ συνάρχοντες (7).

Περὶ τῆς εὐθύνης ἐκ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῶν δήμων καὶ τῶν λοιπῶν διὰ τῶν νεωτέρων νόμων ἱδρυομένων ὁμάδων, εἰδικαὶ διατάξεις ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς καταστατικοῖς αὐτῶν περιεχόμεναι (8).

---

(1) (50. 8) 3 (50. 1) 11 πρ. Κ. (11 35) 2.
(2) (50. 1) 11 πρ. Κ. (11. 35) 2.
(3) (27. 8) 1 §§ 7 9
(4) (26. 7) 14.
(5) Κ. (11. 35 2.
(6) (2. 1) 12 13 § 1 (50. 1) 26.
(7) (50. 7) 11 12 καὶ 13.
(8) Ἀ. χ. τὰ ἄρθρ. 113 καὶ 116 τοῦ περὶ δήμων νόμου ῥυθμίζουσι τὴν εὐθύ-

Οἱ ἀνωτέρω ὁρισμοὶ τοῦ ῥωμ. καὶ βυζαντ. νόμου ὁρῶσι τοὺς προϊσταμένους ἰδίως πολιτικῶν ὁμάδων, ὧν ἀνάλογα μόνον νομικὰ πρόσωπα ὑπάρχουσι τὴν σήμερον· ὅθεν δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ὁδηγοὶ τῶν περὶ τῆς εὐθύνης ταύτης καλουμένων ν' ἀποφασίσωσι δικαστῶν πρὸς τὴν ἐξ ἀναλογίας ἀναπλήρωσιν τῶν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τυχὸν ὑπαρχόντων χασμάτων τῶν περὶ τοιούτων ὁμάδων νόμων. Ἀλλ' οἱ περὶ τῆς εὐθύνης τῶν προτεινάντων τοὺς τοιούτους διαχειριστὰς (nominatores) ἀνωτέρω ὁρισμοὶ ἀργοῦσι παρ' ἡμῖν, διότι ἄλλος ἐν γένει εἶναι ὁ νῦν τρόπος τοῦ διορισμοῦ τοιούτων διαχειριστῶν.

170. Κατ' ἀρχὰς διέκρινον οἱ Ῥωμαῖοι τὴν δημοσίαν περιουσίαν τῆς πολιτείας, ὡς νομικοῦ προσώπου, (aerarium publicum ἢ populi) ἣν διέθετεν ὁ Καῖσαρ μετὰ τῆς συγκλήτου, ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ αὐτοκράτορος, ἣν διέθετεν αὐτὸς μόνος (fiscus κόφρινος τοῦ Καίσαρος) (1)· βραδύτερον ὅμως καὶ ἤδη ἐπὶ τοῦ Οὐλπιανοῦ, ὅτε τὰ πάντα ὑπήχθησαν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, περιέλαβεν ἡ ἔκφρασις fiscus (ὁ Δημόσιος, ὡς λέγουσιν οἱ Βυζαντινοί, ἐννοοῦντες, θησαυρὸς) πᾶσαν τὴν περιουσίαν τῆς πολιτείας, ἡ δὲ ἰδία τοῦ ἡγεμόνος περιουσία διεκρίνετο διὰ τῆς ὀνομασίας res privata principis, res dominica, res divinae domus, fundi patrimoniales. Οἱ δύο παρατεθειμένοι τίτλοι τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος, καὶ τῶν Βασιλικῶν (2), περιέχουσι σαφεστάτας διατάξεις περὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ νομικοῦ προσώπου τοῦ δημοσίου θησαυροῦ (fiscus) τοῦ παριστάνοντος ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἔποψιν τὴν προσωπικότητα τῆς πολιτείας.

Ἔχει δὲ οὗτος ἱκανὰ προνόμια, λ. χ.

1) Νόμιμον καὶ προνομιοῦχον ὑποθήκην ἐπὶ τῶν κτημάτων τῶν φορολογουμένων διὰ καθυστεροῦντας φόρους, μόνον δὲ νόμιμον ὑποθήκην ἐπὶ τῶν κτημάτων τῶν μετ' αὐτοῦ συναλλαξαμένων διὰ τὰς ἐκ τῆς συμβάσεως παραγομένας ἀπαιτήσεις αὐτοῦ (3). Κατὰ δὲ τὸ

νην τῶν ὑπαλλήλων ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως τῆς περιουσίας τῶν δήμων καὶ τῶν ἀγαθοεργῶν ἱδρυμάτων.

(1) Plinius Paneg. C. 36.

(2) Π (49. 14) Κ. (10 1) Β (ΝΣΤ'. 2).

(3) (49. 14) 23 45 § 9 47 πρ. Κ (7. 73) 2 3 6 καὶ 7 Β (Θ'. 9) 2 3 6 Β. Κ. (8. 19) 2 (ΚΕ'. 4) 14 Κ. (4. 46) 1 Β (ΙΘ'. 13) 1.

ἄρθρ. 11 1) καὶ 2) τοῦ περὶ ὑποθηκῶν νόμου *νόμιμον* τίτλον πρὸς ἐγγραφὴν ὑποθήκης ἕνεκα καθυστερούντων φόρων.

2) Ἀπαιτεῖ τόκους ἐπὶ τῶν ἐκ συμβάσεων αὐτοῦ παραγομένων ἀπαιτήσεων καὶ ἄνευ περὶ τούτου συμφωνίας (22. 1) 17 § 5, ἀπολαύει δὲ καὶ ἄλλων πλεονεκτημένων, περὶ ὧν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει γενήσεται λόγος. Ἐνῷ ὅμως οἱ νόμοι ἀπονέμουσιν εἰς τὸ δημόσιον διάφορα προνόμια, ἀποδέχονται συγχρόνως τὸν κανόνα, ὅτι ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις κατὰ τοῦ Δημοσίου δεῖ ἀποκρίνεσθαι (1).

171. Καὶ ὁ ὑπέρτατος ἄρχων τῆς πολιτείας, καθὸ τοιοῦτος, ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον ἀνεξάρτητον τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ προσώπου, ἂν καί τινες ἀμφισβητοῦσι τὸν κανόνα τοῦτον (2). Καὶ ὅμως δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως οἱ ὁρισμοὶ περὶ τῆς κτήσεως καὶ τῆς διοικήσεως τῆς περιουσίας τῆς ἀνηκούσης τῷ τοιούτῳ ἄρχοντι, λ. χ. ὅτι κληροδοσία καταλειφθεῖσα τῷ βασιλεῖ ἀποκτᾶται ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, ἐὰν ὁ εἰς ὃν κατελείφθη βασιλεὺς ἀποθάνῃ, πρὶν ἢ προχωρήσῃ ἡ ἡμέρα τῆς κτήσεως (antequam dies legati cedat), ἐνῷ ἡ εἰς ἀτομικῶς ὡρισμένον ἄνθρωπον καταλειφθεῖσα κληροδοσία οὐδόλως ἀποκτᾶται ὑπὸ τοῦ κληρονόμου αὐτοῦ ἐν ὁμοίᾳ περιπτώσει (3), ἢ ὅτι ἡ περιουσία ἡ ὡρισμένη εἰς προικοδότησιν τοῦ στέμματος (domaine de la couronne) δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν ἐλευθέραν διάκρισιν τοῦ φυσικοῦ προσώπου τοῦ ἡγεμόνος, ἢ ὅτι οὗτος δὲν δικάζεται ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων, ὡς φυσικὸν πρόσωπον, ἀλλ' ἐκπροσωπεῖ-

(1) Π. ἀναφ. 10 Β. ἀν. 10.

(2) Λ. χ. Οὐαγγερὼ Τομ. Α. §. 53.

(3) (31) 56 Β. (ΜΔ. 2) 54 55. ὁ Οὐαγγερὼ ἀποκρούων τὴν ἐκ τοῦ χωρίου τούτου συναγομένην ἀπόδειξιν, ὅτι ὁ ὑπέρτατος ἄρχων οὐδόλως ταυτίζεται ὡς πρὸς τὰ ὁποῖα, καθὸ τοιοῦτος, κτᾶται περιουσίας δικαιώματα πρὸς τὸ φυσικὸν πρόσωπον αὐτοῦ, ἐπιφέρει, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο περιέχει φυσικὴν ἑρμηνείαν τελευταίας βουλήσεως, ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο φαίνεται ἡμῖν λίαν ἀσαφές. Τὸ θέμα ἦν κληροδοσία καταλειφθεῖσα τῷ Βασιλεῖ, ὅστις ἀπεβίωσε πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ αὐτήν· ὁ διάδοχος αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλείαν (τὸ χωρίον δὲν λέγει ὁ κληρονόμος) ἀποκτᾷ οὐδὲν ἧττον τὴν κληροδοσίαν. Ἂν προέκητο περὶ φυσικοῦ προσώπου, τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἀδύνατον, ὅπως εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ τὰς εἰς τὴν αὐτοκράτειραν καταλειφθεῖσαν κληροδοσίαν (31). 57. Ὅθεν ἡ ἑρμηνεία (ἡ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου μάλιστα δοθεῖσα εἰς τὴν διάταξιν ταύτην τῆς τελευταίας βουλήσεως ex constitutione) πείθει, ὅτι κατὰ τὸν νομοθέτην, ἄλλο εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἄλλο τὸ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ διέποντος τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

ται ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ αὐλαρχείου, ἢ τοῦ ἀνακτορικοῦ ταμείου, οὔτε διακόπτεται βιαίως ἡ μετὰ τοῦ αὐλαρχείου δίκη διότι διαρκούσης αὐτῆς ἀπεβίωσεν ὁ ἡγεμών, ὅστις ἄλλως τε ὡς ἡγεμὼν οὐδέποτε ἀποθνήσκει (le roi ne meurt pas). Διὰ ταῦτα ἀσπαζόμεθα μᾶλλον τὴν δόξαν, καθ' ἣν ὁ ὑπέρτατος τῆς πολιτείας ἄρχων, ὡς παριστῶν τὸν θεσμὸν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας, ἀποτελεῖ νομικὸν πρόσωπον, ἐκπροσωπούμενον ὑπὸ τοῦ ἑκάστοτε ἐπὶ τοῦ θρόνου καθημένου φυσικοῦ προσώπου (1).

172. Τὰ εὐσεβῆ ἱδρύματα ἀπολαύουσι διαφόρων προνομίων, ὧν τὰ καθολικώτερα καὶ ἀξιολογώτερα εἰσὶ τὰ ἑξῆς, λ. χ.

1) Ἡ ἐκκλησία ἔχει νόμιμον ὑποθήκην ἐπὶ τῆς περιουσίας τοῦ ἐμφυτευτοῦ τῶν κτημάτων αὐτῆς, ἐὰν οὗτος βλάπτῃ διὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ διαχειρίσεως τὸ ἐμφυτευτικὸν κτῆμα (2).

2) Ὁ βραδύνων νὰ καταβάλῃ τὴν εἰς τοιοῦτον ἵδρυμα καταλειφθεῖσαν κληροδοσίαν στερεῖται τοῦ δικαιώματος ν' ἀφαιρέσῃ τὸ Φαλκίδιον τέταρτον (3).

3) Ὁ ἀποποιούμενος νὰ πληρώσῃ τὴν εἰς τοιοῦτον κατάστημα καταλειφθεῖσαν κληροδοσίαν καὶ ἀναγκάζων αὐτὸ νὰ προκαλέσῃ δίκην περὶ τῆς πληρωμῆς, καταβάλλει τὸ διπλάσιον (4).

4) Ἀποβιώσαντος ἱερέως ἄνευ κληρονόμων, ἡ περιουσία αὐτοῦ μεταβαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, παρ' ᾗ ὑπηρέτει (5).

Περὶ δὲ τοῦ σπουδαίου ζητήματος ἂν δύναταί τις νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ διὰ τελευταίας βουλήσεως ὑπὲρ φιλανθρωπικοῦ ἱδρύματος, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου δὲν συνέστη εἰσέτι, περὶ τῆς συστάσεως τοῦ ὁποίου δὲν ὑπάρχει εἰσέτι ἄδεια, παρατηρητέον, ὅτι τοῦτο λύεται καταφατικῶς, διότι σαφὴς ὁρισμὸς ἀποφαίνεται ἐγκύρους τοιαύτας διατάξεις περὶ συστάσεως τοιούτου ἱδρύματος, ἀνατιθέμενος εἰς τοὺς ἁρμοδίους ἄρχοντας τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῶν (6).

---

(1) Πρβλ. Hasse ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς πολ. πρ. 5 σ. 67.

(2) Νεαρὰ 7. Κεφ. 3.

(3) Νεαρ. 131 Κεφ. 12

(4) Ε (4. 6. § 26.

(5) Νεαρ. 131. Κ. 13 κτλ.

(6) Κ. (1. 2) 26 Κ (1. 3) 24 49.

Ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ ὁμιλήσομεν ἐκτενέστερον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου.

ΚΕΦΑΛ. ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΩΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ.

Περίληψις.

173. Νομικαὶ σχέσεις.
174. Δικαιώματα.
175. Διαφορὰ τῶν δικαιωμάτων ὡς ἐκ τῶν νόμων, ἀφ' ὧν παράγονται. Δικαιώματα τοῦ κοινοῦ καὶ τοῦ ἀνωμάλου δικαίου (προνόμια) Σύγκρουσις τῶν κοινῶν δικαιωμάτων πρὸς τὰ προνόμια. Σύγκρουσις τῶν προνομίων πρὸς ἄλληλα.
176. Εὐεργεσίαι τοῦ νόμου (προνόμια εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως). Πῶς ἀποκτῶνται καὶ πῶς ἀποβάλλονται.
177. Ἰδίως περὶ τῆς ἀχρησίας.

173. Νομικαὶ εἰσὶν αἱ σχέσεις, ἐν αἷς διατελοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ὡς πρόσωπα, ἤτοι ὡς ὑποκείμενα ἐννόμου βουλήσεως. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἀκριβέστερον τῆς νομικῆς σχέσεως ἡ ἔννοια, ὡς συμπλέγματος δικαιωμάτων ἀναφερομένων εἰς τὸ πρόσωπον, ἐν τῇ ἐνασκήσει τῆς ἐννόμου αὐτοῦ βουλήσεως ἐπὶ τὴν ἀπρόσωπον φύσιν καὶ τὰ περὶ αὐτὸ ἄλλα πρόσωπα (§ 103). Καὶ ἡ μὲν τῆς ἠθικῆς βουλήσεως ἐνέργεια συνίσταται εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ κακοῦ, ἡ δὲ τῆς ἐννόμου, εἰς τὸ ὑποτάσσειν αὐτῇ τὰ ἐκτὸς τοῦ κατ' ἰδίαν προσώπου ἀντικείμενα· ἡ ὑποταγὴ αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἔννομον τοῦ προσώπου ἐξουσίαν ἐπὶ τὰ εἰρημένα ἀντικείμενα, ἥτις ἐστὶ τὸ ἐπ' αὐτῶν δικαίωμα, ἔργον δὲ τοῦ δικαστοῦ εἶναι νὰ ἀνεύρῃ τὰ ἔν τινι νομικῇ σχέσει περιεχόμενα δικαιώματα καὶ νὰ

προσδιορίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Οὕτω λ. χ. ἡ ἐξουσία τοῦ χρήσασθαι τινὶ πράγματι ἀνήκει ὁτὲ μὲν εἰς τὴν νομικὴν σχέσιν τῆς κυριότητος, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν τῆς δουλείας καὶ ὁτὲ εἰς τὴν τῆς ἐνοχῆς, καθ' ἕκαστον δὲ τῶν θεμάτων τούτων διάφορος ἔσεται ἡ ἐξουσία αὕτη. Ὅθεν προκειμένης ἐξουσίας τοῦ χρήσασθαί τινι πράγματι ἀνάγκη, ὁ περὶ τὸ δίκαιον ἀσχολούμενος νὰ ἐξετάσῃ εἰς τίνα νομικὴν σχέσιν ἀνήκει ἡ ἐξουσία αὕτη· ἅμα ἐπιτύχῃ τοῦτο, θέλει διαγνῶσει ἀκριβῶς τὸ εἶδος καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς εἰρημένης ἐξουσίας.

174. Δικαίωμα ἐστὶν, ἡ ὑπὸ τῆς κοινῆς βουλήσεως ἀνεγνωρισμένη ἐξουσία τοῦ προσώπου ἐπὶ τὰ περὶ αὐτὸ ὄντα· ὅθεν τὸ δίκαιον, ὡς ὁρισμὸς τῆς κοινῆς βουλήσεως, εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ὁ λόγος τῶν δικαιωμάτων, ὡς ἐξουσιῶν.

Τὸ προσὸν παντὸς δικαιώματος συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι στηρίζεται εἰς ὁρισμὸν τοῦ δικαίου· ἐν τῷ προσόντι τούτῳ περιέχονται δύο τινά.

1) Ὅτι τὸ δίκαιον ἀναγνωρίζει ἐν γένει τὸ δυνατὸν τοιούτου δικαιώματος, οὕτω λ. χ. δὲν ἀναγνωρίζει τὸ δίκαιον κυριότητα ἐπὶ προσώπου, οὔτε ἄλλο εἶδος ἐξουσίας ἐπὶ ἀνθρώπου, ἀναιροῦσης τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ.

2) Ὅτι τὸ πρόσωπον ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα, ὃν τρόπον ὁρίζει τὸ δίκαιον.

Ὁ τοῦ δικαίου ὁρισμὸς, εἰς ὃν στηρίζονται τὰ δικαιώματα, εἶναι συνήθως ἀφηρημένη διάταξις (καὶ οὐχὶ ἀτομικὴ εὐμένεια ὑπὲρ ὡρισμένου προσώπου) εἴτε τοῦ κοινοῦ (jus commune), εἴτε τοῦ ἀνωμάλου δικαίου (jus singulare). Ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι ὀνομάζεται ὁ ὁρισμὸς privilegium, προνόμιον, εὐεργέτημα τοῦ δικαίου. Περὶ τῶν κανόνων, οἵτινες διέπουσι τὰ εὐεργετήματα παρατηροῦμεν, ὅτι ταῦτα προτιμῶνται τῶν τοῦ κοινοῦ δικαίου δικαιωμάτων, ἡ δὲ προτίμησις αὕτη συνάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως αὐτῶν, καθὸ ἐξαιρέσεων, κατέναντι τῶν τοῦ κοινοῦ δικαίου δικαιωμάτων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὸν κανόνα. Ἐπὶ δὲ συγκρούσεως τῶν εὐεργετημάτων πρὸς ἄλληλα ἐνίοτε ὁ νόμος ἀπονέμει τινὶ τῶν εὐεργετημάτων τούτων τὴν προτίμησιν, λ. χ. τὸ εὐεργέτημα τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως προτιμᾶται τοῦ εὐεργετήματος τοῦ Μακεδονιανείου δόγματος, ἢ τοῦ

τῶν γυναικῶν δυνάμει τοῦ Οὐελλεειανίου δόγματος (1), τινὰ προνομιοῦχα ἐνέχυρα ὡς τὸ τοῦ Δημοσίου ἕνεκα καθυστερούντων φόρων, τὸ τῆς γυναικὸς ἕνεκα τῆς προικὸς, προτιμῶνται τῶν λοιπῶν προνομιούχων ἐνεχύρων· ἐνταῦθα ἐπίσης ἀνήκουσιν οἱ ὁρισμοὶ τῶν ἄρθρ. 940—944 τῆς πολ. δικονομίας.

Ἐνίοτε ἡ προτίμησις ρυθμίζεται ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν δικαιωμάτων, εἰς ἣν ἀνήκουσι τὰ συγκρουόμενα προνόμια. Ἐνοχικὴ ἀπαίτησις, ἔχουσα δυνάμει προνομίου τὴν πρὸ τῶν λοιπῶν ἐνοχικῶν ἀπαιτήσεων προτίμησιν (λ. χ. ἡ τῆς μνηστῆς ἀπαίτησις ἐπὶ ἀποδόσει τῶν λόγῳ τῆς μελλούσης προικὸς τῷ μνηστῆρι δοθέντων Β. (ΚΘ'. 1) 70), ἐνδίδει εἰς τὴν ἐνεχύρῳ ἢ ὑποθήκῃ ὠχυρωμένην ἀπαίτησιν. Ἄλλοτε δὲ πάλιν τὰ συγκρουόμενα προνόμια ἀναιροῦνται ἀμοιβαίως, τηρουμένης τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως, «ἐν ἴσῃ αἰτίᾳ κρείσσων ἐστὶν ὁ νεμόμενος» (2). Καὶ τέλος ἄλλοτε ἕκαστον τῶν προνομίων ἐνασκεῖται συμμέτρως (3).

Ἡ τοῦ εἰδικοῦ δικαιώματος ὠφέλεια παρέχεται, ἢ εἰς πρόσωπον (privilegium personae), ἢ εἰς ἔννομον σχέσιν (privil. causae). Καὶ κατὰ μὲν τὸ τελευταῖον τοῦτο θέμα, ὑποκείμενον τῆς ὠφελείας εἶναι πᾶς ὁ κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένον τρόπον μετέχων τῆς νομικῆς σχέσεως, ὥστε τὸ ὑποκείμενον τῆς ὠφελείας μεταβάλλεται διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ ὑποκειμένου τῆς νομικῆς σχέσεως. Κατὰ δὲ τὸ πρῶτον θέμα ἡ ὠφέλεια συνδέεται μετὰ τοῦ προσώπου οὕτως, ὥστε ἡ μεταβίβασις τῆς νομικῆς σχέσεως δὲν συνεπάγεται τὴν μεταβίβασιν τοῦ προνομίου (4). Ἄλλως δὲ ὁ προνομιοῦχος ἔχει τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τοῦ εἰδικοῦ αὐτοῦ δικαιώματος καὶ τοῦ κοινοῦ δικαίου (ἄκοντι εὐεργεσία οὐ δίδοται) (5)· τοῦτο συνάγεται καὶ ἀπὸ τοῦ δόγματος, ὅτι «τὸ ὑπέρ τινος ἐκφωνηθὲν (constitutum) μὴ βλαπτέτω αὐτὸν ἐκ περιστάσεως ἔν τινι» (6). Ἀποβάλλεται δὲ ἡ τοῦ

---

(1) Π. χ. (4. 4) 11 § 17 20. Β (1'. 4) 11. 20.
(2) (4. 4) 11 § 6 34 πρ. (20 1) 10 (9 4) 14 πρ. (15. 1) 10. Βασ. (Β'. 3) 28.
(3) Π. χ. ἐπὶ τῶν ἐξ ἴσου προνομιούχων ἀπαιτήσεων.
(4) Βασ. (Β'. 3) 68. 196
(5) Βασ. (Β'. 3) 69 (4. 4) 41.
(6) Βασιλ. (Β'. 6) 11.

νόμου εὐεργεσία, ὅταν ὁ εὐεργετούμενος χρώμενος αὐτῇ πρὸς ἀδικίαν, καταστῇ ἀνάξιος αὐτῆς (1).

Περὶ τῆς εἰς τὰ καθέκαστα τῶν τοιούτων προνομίων ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τούτων, γενήσεται λόγος κατὰ τὴν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει ἀνάπτυξιν τῶν κατ' ἰδίαν δικαιωμάτων τούτων, λ. χ. τοῦ τῆς ἀποκαταστάσεως, τοῦ ἐνεχύρου, τῶν προνομιούχων ἐνοχικῶν ἀπαιτήσεων κτλ.

176. Ὑπάρχουσι δικαιώματα μὴ στηριζόμενα εἰς ὁρισμὸν, οὔτε τοῦ κοινοῦ, οὔτε τοῦ εἰδικοῦ δικαίου, ἀλλ' εἰς προσωπικὴν εὐμένειαν (constitutio personalis), ἥτις δὲν ἀποτελεῖ κανόνα ῥυθμίζοντα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον πάντα τὰ λοιπὰ θέματα τὰ ταὐτιζόμενα πρὸς τὸ προκείμενον, τὸ τυχὸν τῆς προκειμένης εὐμενείας· τοιοῦτον δικαίωμα ὀνομάζεται εὐεργεσία (privilegium, εἰς τὴν στενὴν σημασίαν τῆς λέξεως) καὶ παρέχεται πάντοτε εἰς κατ' ἰδίαν ὡρισμένον δικαιοῦχον, εἴτε εἰς ἀτομικῶς ὡρισμένον πρόσωπον «σβεννύμενον αὐτῷ τῷ προσώπῳ», (προσωπικὸν προνόμιον) εἴτε εἰς ἐν ἀτομικῶς ὡρισμένῃ σχέσει δικαιοῦχον (πραγματικὸν προνόμιον). Τὸ περιεχόμενον τοιούτων δικαιωμάτων διαφέρει ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀπονεμηθέντος δικαιώματος, ὅπερ εἶναι ἀπόλυτον, ἢ ἐνοχικὸν δικαίωμα, ἢ ἀπαλλαγὴ ὑπο χρεώσεως.

Τὰ προνόμια ταῦτα, καίτοι ὁρῶντα κατ' ἰδίαν ὡρισμένον πρόσωπον, ἢ πρᾶγμα, παρέχονται ὑπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐξουσίας.

Τὸ προνόμιον, εἰς τὴν σημασίαν ταύτην, διαφέρει α) τοῦ μὲν jus singulare (τοῦ εἰδικοῦ δικαίου) ὡς ἐκ τοῦ εἰρημένου λόγου (τῆς προσωπικῆς εὐμενείας), ἐξ οὗ παράγεται· β) τῆς δὲ ἀπαλλαγῆς ἀπὸ νομικοῦ ὁρισμοῦ ἐπὶ κατ' ἰδίαν ὡρισμένης πράξεως, (dispensatio) ὡς ἐκ τούτου, ὅτι τὸ προνόμιον παρέχει πάντοτε ὡρισμένον δικαίωμα κατὰ πάσας τοῦ αὐτοῦ εἴδους τὰς πράξεις· π. χ. τὸ κοινὸν δίκαιον καθιεροῖ ὡρισμένον τύπον ἐπί τινων νομικῶν πράξεων, ὁ δὲ Α, ὅστις ἐπιχειρεῖ τοιαύτην πρᾶξιν, ἀπαλλάττεται τῶν διατυπώσεων ἐκείνων κατὰ τὴν παροῦσαν μόνον πρᾶξιν· τοῦτό ἐστιν ἀπαλλαγή. Ἐὰν δέ τις δὲν ὑπόκηται εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ κοινοῦ δικαίου

(1) Π. χ. Βασ. ΚΣΤ'. 1) 10.

κατὰ πᾶσαν τοιαύτην πρᾶξιν ἣν ἐπιχειρεῖ, ἡ τοῦτο ὁρίζουσα διάταξις ὀνομάζεται privilegium εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν· ἐὰν τέλος εἶδος ἐννόμου πράξεως ἐν γένει δὲν ὑπόκηται εἰς τὸ κοινὸν δίκαιον (λ. χ. ἡ στρατιωτικὴ διαθήκη) ὅτε πάντες οἱ ἐπιχειροῦντες αὐτὴν ἀπαλλάσσονται τοῦ ὁρισμοῦ ἐκείνου, ὑπάρχει jus singulare.

Ἡ ἀκριβεστέρα διάγνωσις τῶν προνομίων τούτων ἐξήρτηται.

1) Ἐκ τῆς φύσεως τοῦ δικαιώματος, ὅπερ παρέχουσι· τοῦτο εἶναι ἐμπράγματον (ἀπόλυτον), ἢ ἐνοχικὸν δικαίωμα, ἢ ἀπόσβεσις ἀπαιτήσεως. Ἐν γένει δὲ διακριτέον τὰ θετικὰ (affirmativa) τῶν ἀποθετικῶν προνομίων, (negativa). Ἴδιον εἶδος ἀποτελοῦσι τὰ p· exclusiva, ἀποκλειστικὰ προνόμια, καθ' ἃ οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι κωλύονται τοῦ ἐπιχειρεῖν τινα πρᾶξιν, πρὸς ὄφελος τοῦ προνομιούχου.

2) Ἐκ τῆς ὑπὲρ ὡρισμένου μόνον προσώπου παραγωγῆς τῶν διὰ τῶν προνομίων τούτων παρεχομένων δικαιωμάτων, ἣν ἔχουσι κοινὴν πάντα τὰ εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν προνόμια, συνάγονται αἱ ἑξῆς γενικαὶ περὶ τῶν προνομίων ἀρχαί, αἱ ἀναγόμεναι εἴς τε τὴν κτῆσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν αὐτῶν.

Τὰ προνόμια ἀποκτῶνται διὰ παραχωρήσεως τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐσφαλμένη εἶναι ἡ διαίρεσις εἰς συμβατικὰ καὶ μὴ συμβατικὰ προνόμια (privilegia conventionalia καὶ non conventionalia)· τὰ προνόμια παράγονται πάντοτε ἐκ μονομεροῦς πράξεως, ἡ δὲ ἀποδοχὴ αὐτῶν εἶναι μὲν ἀναγκαία, δὲν ἀποτελεῖ ὅμως τὸν λόγον τῆς κτήσεως, ὡς ἐπὶ τῶν κληροδοτημάτων. Συμβάσεις δύνανται νὰ συναφθῶσι μόνον μεταξὺ προσώπων ἴσων κατὰ τὴν ἐξουσίαν ὡς πρὸς τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ συμβάλλονται· ὅθεν μεταξὺ τῆς πολιτείας καὶ ἰδιώτου συνάπτονται συμβάσεις μόνον περὶ ἀστυκῶν δικαιωμάτων, ἤτοι μόνον καθόσον ἡ πολιτεία ὑπεισέρχεται εἰς τὰς τῶν δικαιωμάτων τούτων σχέσεις, ὑπὸ τοιαύτην ὅμως ἰδιότητα δὲν ἐνεργεῖ ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, παρέχουσα προνόμια. Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ κτῆσις τῶν προνομίων. Ἀλλ' ὑπάρχει ἆρά γε καὶ διαδοχὴ ἐπ' αὐτῶν; Τὸ προνόμιον, ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, παρέχεται εἰς κατ' ἰδίαν ὡρισμένον πρόσωπον πέραν τοῦ ὁποίου δὲν ἐκτείνεται, ὅθεν ἐπὶ τοῦ προνομίου δὲν εἶναι δυνατὴ ἀληθὴς διαδοχή· τοῦτο εἶναι πρόδηλον ἐπὶ τῶν προσωπικῶν προνομίων, ἅπερ οὔτε ἐκποι-

οῦνται, οὔτε εἰς τοὺς κληρονόμους μεταβιβάζονται (1). Ἡ αὐτὴ ὅμως ἀρχὴ ἰσχύει κατ' οὐσίαν καὶ ἐπὶ τῶν πραγματικῶν προνομίων, ἤτοι τῶν συνδεομένων μετά τινος πράγματος κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐνασκοῦνται ὑπὸ τοῦ ἑκάστοτε κυρίου αὐτοῦ. Πᾶς κύριος ἔχει τὸ προνόμιον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ μεταβολὴν τῶν δικαιούχων. Ἀληθὴς διαδοχὴ ἤθελεν εἶναι ἡ εἰς ἄλλο πρᾶγμα μεταβίβασις τοῦ προνομίου, ἥτις ὅμως εἶναι ἀδύνατος.

Ὡς πρὸς τὸ τῆς διαδοχῆς ζήτημα, εἶναι ἀδιάφορον ἂν τὸ προνόμιον ἐδόθη ἐξ ἁπλῆς ἐλευθεριότητος (gratiutum), ἢ ἐπὶ ἀνταλλάγματι (onerosum). Πλανῶνται δὲ οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων ἰσχύει τὸ τεκμήριον ὑπὲρ τῆς καὶ εἰς ἄλλον δικαιοῦχον μεταβιβάσεως.

Τὸ προνόμιον καταργεῖται ὃν τρόπον καταργοῦνται τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸ δικαιώματα· τουτέστιν οἱ λόγοι τῆς καταργήσεως τῶν ἀπολύτων καὶ τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων, χωροῦσι καὶ ἂν τοιοῦτον δικαίωμα ἀπεκτήθη διὰ προνομίου.

Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ λόγοι καταργήσεως ἐπὶ μόνων τῶν προνομίων ἰσχύοντες, διότι συνέχονται μετὰ τῆς παραγωγῆς αὐτῶν· οὗτοι εἰσίν. α) Ἡ ἀνάκλησις. Περὶ τοῦ λόγου τούτου ἡ κοινὴ θεωρία παραδέχεται, ὅτι ἐκ συμβάσεως προνόμια δύνανται ν' ἀνακληθῶσι μόνον διὰ λόγους δημοσίου συμφέροντος, ἄλλως δὲ κεκτημένα (non conventionalia) ἀνακαλοῦνται κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν ὀρθὴν δόξαν. Τὰ προνόμια ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ δὲν ἀνακαλοῦνται ὡς οἱ νόμοι, διότι ἀποτελοῦσι κεκτημένα δικαιώματα, ὧν τὴν ἀνατροπὴν δὲν συνεπάγεται οὔτε ἡ κατάργησις τοῦ παραγαγόντος αὐτὰ νόμου. Ἄρα μόνη ἡ ἐξ εὐλόγου αἰτίας (ex justa causa) κατάργησις εἶναι δυνατὴ, τοιαῦται δὲ εἰσὶ πρόσκαιρος παροχὴ, δημόσιον συμφέρον, κατάχρησις (2). Διὰ τὸν τελευταῖον τοῦτον λόγον, δύναται νὰ γενῇ καὶ διὰ τοῦ δικαστοῦ ἡ ἀνάκλησις, καθ' ἣν ἡ νομολογία ἀπαιτεῖ καὶ προηγουμένην παραίνεσιν. β) Ὁ θάνατος τοῦ προνομιούχου ἐπὶ τῶν

(1) Π (1. 4) 1. § 2 Β (Β'. 6) 2 (43. 20) 1. § 43 Β (ΝΗ'. 20) 1 (50. 16. 1. § 1 (50. 15) 1. § 1. Β (Β. 2) 1.

(2) Κ (1. 22) 6. Κ (11. 42) 3.

προσωπικῶν, καὶ γ) ἡ καταστροφὴ τοῦ πράγματος ἐπὶ πραγματικῶν προνομίων.

177. Τινὲς θεωροῦσι καὶ τὴν ἀχρησίαν ὡς γενικὸν λόγον τῆς καταργήσεως τῶν προνομίων. Περὶ τούτου ὑπάρχουσι πλείονες γνῶμαι, ἐξ ὧν πάντως αὐθαίρετος εἶναι ἡ θεωροῦσα τὴν ἀχρησίαν λόγον καταργήσεως παντὸς ἀποθετικοῦ προνομίου.

Ἡ ἀχρησία εἶναι λόγος καταργήσεως ὅταν τὸ δικαίωμα ἤθελεν ὑπόκειται εἰς αὐτὴν καὶ ἂν δὲν ἐπήγαζεν ἐκ προνομίου, π. χ. δουλεία· δὲν ἀποτελεῖ ὅμως (ἡ ἀχρησία) λόγον καταργήσεως τοῦ προνομίου, ἂν τὸ ἐντεῦθεν παραχθὲν δικαίωμα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν καταργῆται δι' αὐτῆς.

Α'. ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΩΣ ΕΚ ΤΗΣ ΙΔΙΟΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑΝ ΚΕΚΤΗΤΑΙ ΑΥΤΑ ΤΟ ΠΡΟΣΩΠΟΝ.

Περίληψις.

178. Δημόσιον, ἐκκλησιαστικὸν, ἀστυκὸν δίκαιον· ὑποδιαίρεσις τοῦ τελευταίου, εἰς τὸ τῆς περιουσίας καὶ τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον.

178. Ἡ ἐν τοῖς δικαιώμασιν ἡμῶν περιεχομένη ἐξουσία διαφέρει τὸ μὲν, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος ὑπὸ τὴν ὁποίαν κτώμεθα αὐτὰ (ὡς κατ' ἰδίαν ἄνθρωποι ἢ ὡς μέλη οἰκογενείας, ἢ ἔθνους) ἥτις ἐπιδρᾷ εἰς τὴν ἔννομον βούλησιν· τὸ δὲ ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ὅπερ, δυνάμει τοῦ δικαιώματος, εἶναι ὑποτεταγμένον τῇ ἡμετέρᾳ βουλήσει καὶ ἐπιδρᾷ ὡσαύτως εἰς τὴν φύσιν τοῦ δικαιώματος.

Περὶ τῆς πρώτης διαφορᾶς παρατηροῦμεν, ὅτι τὰ δικαιώματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον:

1) κατ' ἰδίαν θεωρούμενον ἢ 2) ὡς μέλος ὀργανικῆς ὁμάδος, οἰκογενείας, ἔθνους (ἢ τοῦ ἐννόμου τύπου τῆς ὁμάδος ταύτης, ὅπερ ἐστὶ τῆς πολιτείας), ἢ ἐκκλησίας. Εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 1) τάξιν ἀνήκουσι τὰ τῆς περιουσίας δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὑπ' ἀριθ.

2) δικαιωμάτων τὰ ἀνήκοντα εἴς τινα ὡς εἰς μέλος οἰκογενείας διαφέρουσι μὲν οὐσιωδῶς τῶν τῆς περιουσίας δικαιωμάτων, καθὸ σκοποῦντα τὴν διατήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου, ταὐτίζονται ὅμως πρὸς ἐκεῖνα κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁρῶσιν ὡσαύτως σχέσεις τῶν κατ' ἰδίαν φυσικῶν προσώπων πρὸς ἄλληλα. Ἐνῷ αἱ πρὸς τὴν πολιτείαν, ἢ τὴν ἐκκλησίαν σχέσεις τῶν ἀπαρτιζόντων τὰς ὁμάδας ταύτας μελῶν, σκοποῦσιν ἢ τὴν κατάρτισιν καὶ ἐνέργειαν τῆς πραγματούσης τὸ δίκαιον ἐξουσίας τῆς πολιτείας, ἢ τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐκκλησίας, τὴν ῥύθμισιν τῶν σχέσεων τῶν λειτουργῶν αὐτῆς πρός τε ἀλλήλους καὶ τὰ ἁπλᾶ μέλη αὐτῆς, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς σκοποὺς καθεστώσης πνευματικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένης περιουσίας· ταῦτα δὲ πάντα πρὸς σκοπιμωτέραν κατάρτισιν τῆς κοινότητος τῶν συνδεδεμένων διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ὀρθῆς πίστεως, καὶ τοῦ ἐν τῇ πίστει ταύτῃ βίου.

Ὅθεν τὰ τῆς περιουσίας καὶ τὰ οἰκογενειακὰ εἰσὶν ἰδιωτικὰ δικαιώματα, καὶ ἀποτελοῦσι κατὰ τοῦτο τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δύο ἕτερα εἴδη αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ ῥυθμίζοντες πάντα τὰ δικαιώματα ταῦτα ὁρισμοὶ διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, Ἀστυκὸν, Δημόσιον καὶ Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον· τὸ δὲ ἀστυκὸν δίκαιον εἶναι, ἢ περιουσίας ἢ οἰκογενειακὸν δίκαιον.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ jus publicum περιλαμβάνει καὶ τὸ jus sacrum. Ἡ κατάταξις αὕτη εἶναι παρ' αὐτοῖς ὀρθὴ, παρ' ἡμῖν ὅμως ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Ἡ ἐκκλησία, παρὰ Ῥωμαίοις, εἶναι *κλάδος τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας*, παρ' ἡμῖν εἶναι κοινωνία κατὰ μὲν τὸ οὐσιῶδες, ἤτοι τὸ *πνευματικὸν* αὐτῆς στοιχεῖον, οὐδόλως ὑποκειμένη εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν, κατὰ δὲ τὰ ὑλικὰ αὐτῆς συμφέροντα καὶ τὰς εἰς τὸ δίκαιον ὑποκειμένας πράξεις τῶν μελῶν καὶ λειτουργῶν της, διεπομένη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη ὁμὰς προσώπων, ὑπὸ τῶν νόμων τῆς πολιτείας (1).

---

(1) Ἔκφρασις jus publicum ἔχει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἐκτὸς τῆς κυρίας σημασίας, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος (§ 41), καὶ τὰς ἑ ἧς· ἐμφαίνει 1) τὸ καὶ-

Β'. ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΝ.

Περίληψις.

179. Ἔννοια τῆς περιουσίας.

180. Κτήματα, ἢ πράγματα. Ἐνσώματα καὶ ἀσώματα.—Ἐσφαλμένη ἡ διάκρισις. Πόθεν παρήχθη;

181. Ὁμὰς πραγμάτων. Ὁμὰς δικαιωμάτων (universitas juris). Ἄχρηστος ἔννοια.

182. Πράγματα, ὧν οὐκ ἔστι συναλλαγή· ἱερὰ, θρησκευτικὰ, ὅσια. Κοινὰ τοῖς πᾶσι. Δημόσια.

183. Διατάξεις τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου περὶ κτημάτων. Πλημμελὴς ὁρισμὸς τοῦ κτήματος, κατὰ τὸν περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμον. Σύγχυσις παραγομένη ἐκ τῆς διακρίσεως τῶν κτημάτων εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα, καὶ τῆς εἰς τὰ τελευταῖα ταῦτα κατατάξεως τῶν δικαιωμάτων.

184. Ὁρισμὸς τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου περὶ τῶν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἱερῶν, θρησκευτικῶν, ὁσίων πραγμάτων. Κοινὰ καὶ δημόσια πράγματα κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον. Δύο κατηγορίαι δημοσίων πραγμάτων. Πράγματα ὑπηρετοῦντα γενικὰ συμφέροντα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ σώματος, καὶ πράγματα τῆς ἰδιοκτησίας τῆς πολιτείας.

185. Προστασία τῶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς καὶ τῶν εἰς κοινὴν ἁπάντων χρῆσιν ὡρισμένων πραγμάτων κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον.

186. Κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον.

187. Κτήματα κινητὰ καὶ ἀκίνητα.

188. Ἀναλώσιμα καὶ μὴ ἀναλώσιμα.

189. Ἀντικαταστατὰ καὶ ἀναντικατάστατα.

190. Σπουδαιότης τῆς διακρίσεως τῶν κτημάτων εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα. Καὶ κατὰ τὸ νῦν δίκαιον ἡ ἀκίνητος κτῆσις ἀπολαύει μείζονος προστασίας, ἢ ἡ κινητή. Διατί;

191. Δυσκολίαι περὶ τὴν κατάταξιν τινῶν κτημάτων μεταξὺ τῶν κι-

---

νὸν τοῖς πᾶσι δίκαιον, τουτέστιν ἰδιωτικὰ δικαιώματα, ἅπερ πάντες οἱ πολῖται ἐνασκοῦσι κοινῶς ἐπί τινων κτημάτων τῆς πολιτείας.

2) Τὸ δίκαιον ἐν γένει, καθὸ σύνολον ὁρισμῶν τῆς κοινῆς βουλήσεως, κατ' ἀντίθεσιν τῶν δικαιωμάτων ὡς ἐξουσιῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὰ κατ' ἰδίαν πρόσωπα.

3) Τὸ μέρος τοῦ δικαίου, ἐφ' οὗ οὐδεμίαν ἔχει ἐπιῤῥοὴν ἡ τοῦ κατ' ἰδίαν προσώπου βούλησις (§ 39, λ. χ. testamenti factio publici juris est.

νητῶν ἢ τῶν ἀκινήτων. Οἱ περὶ παραρτημάτων ὁρισμοὶ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἄρσιν τῶν δυσκολιῶν τούτων.

192. Διακρίσεις τῶν ἀκινήτων κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον. Διαφορὰ μεταξὺ προσαυξημάτων καὶ παραρτημάτων. Καὶ αἱ ἀγωγαὶ καθ' ἑαυτὰς κατατάσσονται μεταξὺ τῶν κτημάτων. Ἐσφαλμένη κατάταξις.

193. Ἐξήγησις τῆς διακρίσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἀναλώσιμα καὶ μὴ ἀναλώσιμα, εἰς ἀντικαταστατὰ καὶ ἀναντικατάστατα.

194. Καρποί. Φυσικοὶ καὶ πολιτικοί. Ἀσυγκόμιστοι, ἐκκοπέντες, συγκεκομισμένοι, συγκομιστέοι, ἀναλωθέντες.

195. Διαιρετὰ καὶ ἀδιαίρετα κτήματα.

196. Παραρτήματα, ὡς μέρη ἑτέρου κτήματος.

197. Κύρια καὶ παρεπόμενα κτήματα. Σπουδαία ἡ διάκρισις ἐπὶ τῆς διὰ προσαυξήσεως κτήσεως τῆς κυριότητος.

198. Ἀνταλλακτικὴ ἀξία τῶν κτημάτων, τίμημα καὶ διατίμησις.

199. Νόμισμα.

200. Διάφοροι ἀξίαι τοῦ νομίσματος, ὀνομαστικὴ, μεταλλικὴ καὶ τρέχουσα. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διακρίσεων τούτων λύονται τὰ ζητήματα περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταβολῆς χρηματικῶν χρεῶν, ἐὰν ἐν τῷ χρόνῳ τῷ μεταξὺ τῆς συστάσεως καὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ χρέους μετεβλήθη ἡ τρέχουσα, ἢ ἡ ὀνομαστικὴ ἀξία τοῦ νομίσματος.

179. Ὁ ἄνθρωπος, ἔχων πρός τε συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτοῦ ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς περιστοιχιζούσης αὐτὸν ἀπροσώπου φύσεως, εὑρίσκεται ἐν διηνεκεῖ πρὸς αὐτὴν ἀναφορᾷ· τὸ δὲ τῆς περιουσίας δίκαιον ῥυθμίζει τὰς εἰς τὰ καθέκαστα ἀπρόσωπα κτίσματα (πράγματα) ἀναφερομένας σχέσεις, καθόσον ταῦτα α) ἢ εἰσὶν ὑποτεταγμένα τῇ ἐννόμῳ ἐξουσίᾳ τοῦ προσώπου (νομὴ καὶ κυριότης καὶ τὰ ἀπὸ τῆς κυριότητος ἀποσπώμενα δικαιώματα), ἢ πρόκειται νὰ ὑποταχθῶσιν αὐτῇ (ἐνοχαί). Καὶ αὐταὶ αἱ ἐνοχαὶ σκοποῦσι τὴν κτῆσιν ἐννόμου ἐξουσίας ἐπὶ ἀπροσώπων κτισμάτων, ἂν καὶ ἄμεσον ἀντικείμενον ἔχωσι τὰς κατ' ἰδίαν πράξεις τοῦ ἐν τῇ ἐνοχῇ ὑποχρέου, διότι τῶν πράξεων τούτων ὁ τελικὸς σκοπὸς εἶναι ἡ κτῆσις περιουσίας. Ἐντεῦθεν πᾶσα ἐνοχικὴ ἀπαίτησις ἀναλύεται πάντοτε εἰς χρηματικὴν παροχὴν, μόναι δὲ αἱ χρηματικῆς ἐκτιμήσεως δεκτικαὶ πράξεις δύνανται ν' ἀποτελέσωσιν ἀντικείμενον ἐνοχῆς. Τὰ εἰρημένα ἀπρόσωπα κτίσματα ὀνομάζονται κτήματα, καὶ κτῆμα μὲν εἶναι ἡ βάσις τῆς περιουσίας, περιουσία δὲ τὸ σύνολον τῶν δι-

καιωμάτων προσώπου, τὰ ὁποῖα ἢ συνίστανται, ἢ δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς ἐξουσίαν ἐπὶ κτήματος ὡς ἰσοτίμου αὐτῶν (1). Ὅπως δὲ ἕκαστον κατ' ἰδίαν δικαίωμα περιουσίας ἔχει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, οὕτως ἀντιστοιχεῖ τοιαύτη ἀξία καὶ εἰς τὸ σύνολον τῆς περιουσίας.

Διακριτέον δὲ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν τῆς περιουσίας ἀπὸ τῆς νομικῆς αὐτῆς ἐννοίας (bona).

Περιουσία, κατὰ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν, εἶναι τὸ σύνολον τῶν εἰς πράγματα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀναφερομένων δικαιωμάτων· ἡ οὕτως ἐννοουμένη περιουσία, ἐλαττοῦται οὐ μόνον δι' ἐκποιήσεων, ἀλλὰ καὶ δι' ὑποχρεώσεων, τὸ ὀφειλόμενον εἶναι ἐλάττωσις τῆς περιουσίας κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ἤτοι κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς· διότι περιουσίαν, κατὰ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν, ὀνομάζομεν τὸ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρεῶν ὑπολειπόμενον (2).

Περιουσία δὲ, κατὰ τὴν νομικὴν ἔννοιαν, εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων, τῶν ἀπαιτήσεων καὶ τῶν χρεῶν, εἶναι δὲ οὐ μόνον ἐνεργητικὴ, ἀλλὰ καὶ παθητική. Κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην, κέκτηται περιουσίαν καὶ ὁ ἔχων πλειότερα χρέη, ἢ δικαιώματα περιουσίας (3).

Ἀλλὰ πόθεν πηγάζει ἡ ἔννοια αὕτη, ἥτις φαίνεται ἀπάδουσα πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων; Τὸ ζήτημα λύεται ἐκ τούτου, ὅτι διὰ τῆς λέξεως περιουσία, ἐν τῇ ἀκριβῶς νομικῇ σημασίᾳ, ἐννοοῦμεν τὴν ἐνέργειαν τοῦ προσώπου ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς περιουσίας, ἤτοι τὸ σύνολον τῶν εἰς τὴν περιουσίαν ἀναγομένων ἐννόμων σχέσεων αὐτοῦ. Ἡ ἔννοια, αὕτη ἀναφαίνεται ὁσάκις θεωροῦμεν τὴν περιουσίαν ὡς ὁμάδα μετὰ τοῦ ὑποκειμένου αὐτῆς, π. χ. ἐπὶ τῆς κληρονομίας, καθ' ἣν μεταβαίνει ἡ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις τῆς περιουσίας προσωπικότης τοῦ ἀποβιώσαντος εἰς τοὺς ἐπιζῶντας. Καὶ αὐτὴ ἡ κατάχρεως κληρονομία εἶναι οὐδὲν ἧττον κληρονομία. Ὁσάκις ὅμως ἐκτιμῶμεν τὴν περιουσίαν ὡς ἄθροισμα τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, ἰσχύει ἡ φυσικὴ σημασία, λ. χ. ἐπὶ τῆς συμβάσεως, δι' ἧς ὑπόσχομαι τινὶ ὁλόκληρον τὴν περιουσίαν μου, ἐπὶ τῆς δωρεᾶς, ἢ τῆς προικοδοσίας πάντων τῶν ἀγαθῶν. Ἐν τῷ θέματι τούτῳ δὲν χωρεῖ καθολικὴ διαδοχὴ, διὰ

(1) Π (50. 16) 49. Β (Β'. 2) 46.
(2) Π. (50. 16) 39 § 1 Β (Β'. 2) 37.
(3) Π (37. 1) 3 πρ. Β (Μ'. 1) 3.

τοῦτο ἐννοοῦμεν διὰ τῆς περιουσίας μόνην τὴν θετικὴν περιουσίαν, ἤτοι τὸ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν χρεῶν ὑπολειπόμενον. Ἐπειδὴ δὲ βάσις τῆς περιουσίας εἰσὶ τὰ πράγματα, τὰ ἀπρόσωπα κτίσματα, δέον νὰ πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα περὶ αὐτῶν.

180. Κτῆμα, ἢ πρᾶγμα ἐστὶ κτίσμα ἐνσώματον, στερούμενον ἰδίας βουλήσεως, ὑλικῶς ἀπὸ τοῦ προσώπου ἀνεξάρτητον, ἀλλὰ προωρισμένον εἰς πλήρη ὑποταγὴν ὑπὸ τὴν βούλησιν αὐτοῦ.

Τὸ *πρῶτον* καὶ οὐσιωδέστερον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ πράγματος εἶναι τὸ ἐνσώματον. Ἐσφαλμένη δὲ εἶναι ἡ διάκρισις τῶν πραγμάτων εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἡ παραγαγοῦσα τοσαύτας πλάνας, προῆλθεν ἐκ τῆς ῥωμαϊκῆς διακρίσεως καθ' ἣν «τῶν πραγμάτων τὰ μὲν σωματικὰ, τὰ δὲ ἀσώματα» Θεοφ. (Β. 2) § 1, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάκρισιν ταύτην, res σημαίνει οὐχὶ πρᾶγμα, ἐν τῇ πρὸ μικροῦ διατυπωθείσῃ ἐννοίᾳ, ἀλλὰ *ὄν ἐν γένει*, ἀντικείμενον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐννοοῦσι διὰ τῶν res incorporales τὰ δικαιώματα, ἐκτὸς τῆς κυριότητος, ἰδίως δὲ τὰ ὑπερασπιζόμενα δι' ἀγωγῆς διεκδικήσεως, ἤτοι τὰς δουλείας καὶ τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα (1)· ἀντικείμενον τῆς διεκδικήσεως εἶναι ἐπὶ μὲν τῆς κυριότητος *κτῆμα*, *πρᾶγμα*, ἐπὶ δὲ τῶν δουλειῶν καὶ τῆς κληρονομίας, δικαίωμα. Ὑπάρχει ὅμως ἐξαίρεσις ὡς πρὸς τὸ ἐνσώματον τῶν πραγμάτων, ἤτοι ὑπάρχουσι καὶ ἀσώματα πράγματα, ἅπερ παραδεχόμεθα κατὰ νομικὸν πλάσμα.

181. Τοιαῦτα εἰσὶν αἱ ὁμάδες πραγμάτων (universitates rerum), τουτέστι σύνολα πραγμάτων διεστώτων μὲν ὑλικῶς, συνημμένων δὲ κατ' ἔννοιαν διὰ τοῦ κοινοῦ προορισμοῦ αὐτῶν, λ. χ. ποίμνιον, βιβλιοθήκη, ἐμπορικὴ ἀποθήκη (2). Αἱ ἰδιότητες τοιούτου ἀσωματου συνόλου, ὅπερ δυνάμει νομικοῦ πλάσματος λογίζεται ὡς ἓν κτῆμα, εἰσὶν αἱ ἑξῆς.

1) Ἕνωσις πολλῶν ἐνσωμάτων πραγμάτων. Ἕνεκα τῆς ἐσφαλμένης διακρίσεως τῶν πραγμάτων εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα ὑπῆχθησαν ἐνταῦθα καὶ ὁμάδες δικαιωμάτων, ἢ περιουσίας, ἃς ὀνομα-

---

(1) Εἰσ (2. 2) § 1 Οὐλπ. XIX § 11 (1. 8, 1 § 1 Β (ΜΣΤ'. 3) 1 Κ. (7. 33) 12 ἐν τέλει Β Ν'. 11) 12.

(2) Π (6. 1) 1 § 3 3 πρ. Β (ΙΕ'. 1) 1 3 (20. 1) 13 πρ. 31 πρ. Β. (ΚΕ'. 2) 13 34 (30, 22 (41. 3) 30 § 2 Β Ν. 3) 29.

ζουσιν οἱ νεώτεροι universitates juris (κληρονομία, χρημάτιον, προίξ), κατ' ἀντίθεσιν δὲ αὐτῶν ἐδόθη εἰς τὰς ἀληθεῖς ὁμάδας πραγμάτων, τὰς universitas rerum, ἡ ὀνομασία universitas facti, hominis, καθὸ παραγομένας ὑπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἰδιοκτήτου, ὅστις διοικεῖ καὶ μετὰχειρίζεται πλείονα πράγματα ὡς ἕν. Ἀλλ' ἡ universitas juris εἶναι πάντως ἄχρηστος ἔννοια, διότι δὲν ἐμφαίνει ἀντικείμενον διατελοῦν ὑπὸ ἰδιαζοντας κανόνας· μόνη ἡ κληρονομικὴ περιουσία θεωρεῖται ὡς ἓν πρᾶγμα, ἀλλὰ διὰ λόγους, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν εἰς ἄλλας ὁμάδας. Εἰς τὸ θεωρητικὸν τοῦτο σφάλμα, καθ' ὃ αἱ λεγόμεναι universitates juris ἀποτελοῦσιν ἰδίαν κατηγορίαν, προσετέθη καὶ ἕτερον πρακτικὸν, καθ' ὃ ἡ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὁμάδων συνίσταται δῆθεν εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ κανὼν καθ' ὃν τὸ τίμημα διαδέχεται τὸ πρᾶγμα (pretium sequitur in locum rei) ἰσχύει ἐπὶ πάσης universitas juris, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς universitas facti· θέλομεν ὅμως ἀποδείξει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ὅτι ὁ κανὼν οὗτος δὲν ἰσχύει ἐπὶ τῶν τοιούτων ὁμάδων, ἀλλ' ἐπὶ μόνης τῆς κληρονομίας (1).

2) Ἕνωσις πραγμάτων ἐξωτερικῶς ἀνεξαρτήτων, ἤτοι μὴ ἀποτελούντων, ὡς ἐπὶ τῆς οἰκίας, ἢ τοῦ πλοίου, ἓν σωματικὸν σύνολον (2).

3) Ἕνωσις τῶν πλειόνων πραγμάτων, ὡς ἐκ τοῦ δεδομένου αὐτοῖς προορισμοῦ, καθ' ὃν ὁ κύριος, τὰ πλείονα ταῦτα πράγματα θεωρεῖ, διοικεῖ καὶ διαθέτει ὡς ἓν πρᾶγμα· ὅθεν δὲν ἀποτελοῦσι τοιαύτην ὁμάδα ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ εὑρισκόμενα πράγματα. Ἐὰν δὲ πλείονες ἰδιοκτῆται βόσκωσι διὰ τοῦ αὐτοῦ ποιμένος τὰ ποίμνια αὐτῶν, τὰ ποίμνια ταῦτα δὲν ἀποτελοῦσι *μίαν ὁμάδα*, εἰς τὴν νομικὴν σημασίαν.

---

(1) Βασιλ. (ΜΒ'. 1) 20 22 28 Παράδ. Vangerow τόμ. 1 § 72 Καλλιγᾶ τόμ. Β. § 11.

(2) Ὁ Warnkœnig (ἀρχ. τῆς πολ. πράξ. XI σ 179) ὀνομάζων τὴν ἕνωσιν τῶν ἀποτελούντων τὴν ὁμάδα πραγμάτων, τῶν τε μηχανικῶς συνημμένων (τῆς οἰκίας τοῦ πλοίου καὶ τῶν διεστώτων (τῆς ὁμάδος πραγμάτων), φ υ σ ι κ ὴ ν δὲν ἐννοεῖ διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ὑ λ ι κ ὴ ν, ἀλλὰ μᾶλλον ἕ ν ω σ ι ν παρεδεδεγμένην καὶ ἀπὸ τὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου ἰδέας παρὰ πάντων, καὶ οὐχὶ δυνάμει μόνον νομικῶν ἐννοιῶν, ὅθεν ἀδίκως κατακέμφεται αὐτοῦ ὁ Puchta Vorlesung σελ. 73.

4) Ἀνεξάρτητος ὕπαρξις τῆς universitas, τουτέστιν αὕτη δὲν πρέπει νὰ ἦναι προωρισμένη ὡς *μέρος* ἄλλου πράγματος, ὡς λ. χ. τὰ ἄρμενα καὶ ἐξάρτια τινὸς πλοίου, ἢ ὅσα ἐπὶ τῷ γενέσθαι καὶ συλλεγῆναι καὶ φυλαχθῆναι τοὺς καρποὺς ὡρισμένου κτήματος παρεσκεύασται (ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ ἀγροῦ) (1).

5) Ἡ ὁμὰς λογίζεται πρᾶγμα, ἐφ' οὗ εἶναι δυνατὴ ἡ κτῆσις δικαιωμάτων· ὑπάρχει κυριότης, ἐνέχυρον, ἐπικαρπία ποιμνίου, ἡ δὲ μεταβολὴ τῶν κατ' ἰδίαν ζώων οὐδόλως μεταβάλλει τὸ ἐπὶ τοῦ ὅλου δικαίωμα. Δῆλον προσέτι, ὅτι τὰ κατ' ἰδίαν μέρη, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν ὁμάδα, ἤτοι ἕκαστον κτῆνος, ἢ βιβλίον, ἢ ἐμπόρευμα, δὲν παύουσι νὰ ἦναι πράγματα καθ' ἑαυτά· παρὰ τῇ κυριότητι ἐπὶ τοῦ συνόλου ὑπάρχει κυριότης καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν κατὰ μέρος πραγμάτων.

6) Ἡ ἰδιότης τῆς ὁμάδος ὡς ἑνὸς πράγματος δὲν ὑπάρχει πάντοτε· ἰδίως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς νομῆς καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνεχομένης χρησικτησίας, κατισχύει ἡ φυσικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων, διότι φυσικὴ ἐξουσία δὲν εἶναι δυνατὴ ἐπὶ *ἰδανικοῦ* ὄντος.

Ὁμὰς πραγμάτων δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ ἐπὶ πλειόνων στοιχείων ὑλικῶς συνημμένων (universitas rerum cohærentium), καὶ διὰ τοῦτο ἓν πρᾶγμα θεωρουμένων, λ. χ. πλοῖον, οἰκία· ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἀπάδει πρὸς τὴν δοθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ κτήματος (2).

Τὸ δεύτερον στοιχεῖον τῆς ἐννοίας τοῦ πράγματος συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι προωρισμένον εἰς τὴν ὑποταγὴν τῇ ἀνθρωπίνῃ βουλήσει. Δὲν τροποποιεῖται δὲ ἡ ἔννοια τοῦ πράγματος

---

(1) (6 1) 3 § 1 Βασ. (ΙΕ'. 1) 3. Ἐὰν ὅμως ὁ ἐξοπλισμὸς ἀγροῦ, ἢ βιομηχανικοῦ καταστήματος, γίνεται ἀντικείμενον κτήσεως κ α θ' ἑ α υ τ ὸ ν, καὶ οὐχὶ ὡς μέρος (παράρτημα) ἄλλου πράγματος, τότε δῆλον ὅτι ἔχει τὴν ἰδιότητα τῆς ὁμάδος πραγμάτων. Πρβλ. Warnkœnig. ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς πολ. πράξ. XI σ. 188.

(2) Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ὁμάδος, ὑλικῶς (ἢ καὶ φυσικῶς) συνημμένων, ἢ διεστώτων πραγμάτων συνέχεται προδήλως μετὰ τῆς ἐννοίας, τῶν ἁπλῶν καὶ συνθέτων πραγμάτων, ἣν ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν, π. χ. τοῦ Πομπωνίου (41. 3) 30 πρ. ληφθεισῶν ἐκ τῶν στωϊκῶν καὶ τῶν ἐπικουρείων. Πρβλ. Πλουτάρχου ἠθικὰ τόμ. Β'. σ. 892 894.

« Τῶν σωμάτων οἱ φιλόσοφοι τὰ μὲν ἐκ διεστώτων λέγουσιν εἶναι, καθάπερ στόλον καὶ στρατόπεδον· τὰ δὲ ἐκ συναπτομένων, ὡς οἰκίαν καὶ ναῦν· τὰ δὲ ἡνωμένα καὶ σμφυῆ καθάπερ ἐστὶ τῶν ζώων ἕκαστον ».

ἐκ τούτου, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ πράγματα ἀδέσποτα, ἐκτὸς ἐὰν ἦναι τοιαῦτα δυνάμει νομίμου ὁρισμοῦ. Ὑπάρχουσιν ὅμως πράγματα μὴ ὄντα οὔτε δυνάμει, οὔτε ἐνεργείᾳ, προωρισμένα νὰ καταστῶσιν ἀντικείμενα κυριότητος. Ἡ ἀδυναμία αὕτη ὑπάρχει, ἢ ὡς ἐκ τοῦ προσώπου, ὅπερ κατὰ τὸν νόμον στερεῖται τῆς ἱκανότητος τοῦ κτᾶσθαι τὴν κυριότητα τινῶν πραγμάτων non habet commercium hujus rei (λ. χ. παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἐν τῇ παναρχαίᾳ ἐποχῇ οἱ ἀλλοδαποί, τὰ ὑπεξούσια τέκνα), ἢ ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ πράγματος, οὗ οὐκ ἔστι συναλλαγή. Μόνον ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι τροποποιεῖ ἡ ἀδυναμία αὕτη τὴν ἐκτεθεῖσαν ἔννοιαν τῶν πραγμάτων, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ, καθ' ὃ ὁρᾷ μᾶλλον τὴν τοῦ προσώπου ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα.

182. Οὐκ ἔστι δὲ συναλλαγὴ (res extra commercium) (1), κατὰ τοὺς Ῥωμαίους καὶ τοὺς Βυζαντινούς, τῶν ἱερῶν πραγμάτων (res sacræ), ἤτοι τῶν δημοσίως καθιερωμένων εἰς τὴν θείαν λατρείαν, καὶ τῶν θρησκευτικῶν (res religiosæ), εἰς ἃ κατατάσσονται οἱ τάφοι, ἂν ὁ καταθέσας τὸν νεκρὸν εἶχε δικαίωμα ἐπὶ τοῦ τόπου· ἡ δὲ διαφορὰ αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἱερῶν συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ θρησκευτικὰ ἠδύναντο νὰ κατασταθῶσι τοιαῦτα καὶ ἰδιωτικῇ βουλήσει (2). Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ὑπήγοντο, παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ τὰ ὅσια (res sanctæ), ἤτοι τὰ εἰς δημοσίαν χρῆσιν προωρισμένα, καὶ διὰ θρησκευτικῆς καθιερώσεως κατὰ πάσης ἀνθρωπίνης προσβολῆς ἠσφαλισμένα πράγματα, ὡς τὰ τείχη καὶ αἱ πύλαι τῶν πόλεων (3). Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς πραγμάτων ὑπάγονται καὶ «τὰ τοῖς πᾶσι κοινὰ πράγματα» res communes omnium, τὰ ὡς ἐκ τούτου εἰς οὐδένα ἀποκλειστικῶς ἀνήκοντα, οἷον ὁ ἀήρ, τὸ ὕδωρ τὸ ἀένναον, ἡ θάλασσα καὶ οἱ αἰγιαλοὶ τῆς θαλάσσης (4). Ἐὰν ὅμως ἦναι δυνατὸς ὁ ἀδεία τῆς ἀρχῆς ἀποχωρισμὸς μέρους τῶν πραγμάτων τούτων ἀπὸ τοῦ συνόλου (ὡς ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ αἰγιαλοῦ), τὸ ἀποχωρισθὲν μέρος γίνε-

---

(1) Π (1. 8) Β (ΜΣΤ'. 3) Εἰσηγ. (2. 1) πρ.
(2) Βασιλ. (ΜΣΤ'. 3) 1–6 Εἰσηγ. (2. 1) § 9. 10.
(3) Π (1. 8) 8 πρ. Εἰσ. (2. 1) § 10.
(4) Εἰσ. (2. 1) § 1 Π (1. 8) 2 § 1.

ται ἀντικείμενον κυριότητος, ἐνόσῳ διαρκεῖ ὁ ἀποχωρισμός (1). Ἐκ δὲ τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσιν εἰς τὴν κυριότητα τῆς πολιτείας, ἢ τινος κοινότητος (res publicæ) εἰσὶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς τὰ κοινῆς χρήσεως πράγματα, ἰδίως τὸ εἰς δημοσίας πλατείας, εἰς λεωφόρους καὶ εἰς τὴν δι' ὕδατος συγκοινωνίαν, διὰ ποταμῶν, διωρύγων καὶ λιμνῶν, ὡρισμένον ἔδαφος, ἐνόσῳ ἔχει τὸν προορισμὸν τοῦτον (2). Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν λοιπῶν (res publicæ), τῶν ἀποτελούντων τὴν περιουσίαν τοῦ Κράτους, ἥτις, μόνον κατ' ἐξαίρεσιν κηρύττεται ἀνεκποίητος καὶ ἀφαιρεῖται τῆς ἰδιωτικῆς κτήσεως (3). Τέλος καὶ ἄλλα πράγματα, π. χ. ἐπιβλαβεῖς οὐσίαι, δύνανται ν' ἀφαιρεθῶσι τῆς ἰδιωτικῆς κτήσεως δι' εἰδικῆς ἀπαγορεύσεως.

Περὶ τῶν ἱερῶν πραγμάτων παρατηρητέον, ὅτι κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐκποίησις αὐτῶν συγχωρεῖται, ἐὰν ὑπάρχωσι περιττὰ, πρὸς ἀνάῤῥυσιν αἰχμαλώτων καὶ πληρωμὴν ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν (4).

183. Ταῦτα περὶ τοῦ ῥωμ. καὶ τοῦ βυζαντ. νόμου· κατὰ δὲ τὸν νῦν ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμον τῆς 21 Ἰουνίου 1837, κτῆμα ὀνομάζεται πᾶν ὅ,τι εἰμπορεῖ νὰ ᾖναι ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας δημοσίας, ἢ ἰδιωτικῆς. Ὁ ὁρισμὸς οὗτος γεννᾷ τὸ ζήτημα τί δύναται νὰ ᾖναι ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας; τὸ δὲ ζήτημα τοῦτο λύει ὁ νόμος δι' ἄλλου ζητήματος, τὸ κτῆμα δύναται νὰ ᾖναι ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας· ἄρα ὁ ὁρισμὸς δὲν εἶναι ὀρθός (5). Ἐκτὸς τούτου, κατὰ τὸν προκείμενον ὁρισμὸν, φαίνεται, ὅτι ἄλλο ἐστὶ πρᾶγμα καὶ ἄλλο κτῆμα, καὶ ὅτι ὑπάρχουσι πράγματα, λ. χ. κοινὰ τοῖς πᾶσι, μὴ ὄντα κτήματα.

Κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον, διακρίνονται τὰ κτήματα εἰς ἐνσώματα καὶ ἀσώματα· μεταξὺ δὲ τῶν τελευταίων κατατάσσονται καὶ τὰ δικαιώματα (Ἄρθρ. 3 καὶ 12), ὅπερ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀνωτέρω

---

(1) Βασιλ. (Ν. 1) 49 Π (41. 1) 14 30.

(2) Π (18. 1) 6 πρ. (39. 2) 24 πρ. Β. (ΚΒ'. 5) 7 (43. 8, 2 § 2 17 21 καὶ ἐπ. Β (ΝΗ'. 8) 2 (50. 16) 15—17 Β (Β'. 2) 14. 15.

(3) Π (30) 39 § 10 Β (ΜΔ'. 1) 38.

(4) Κ. (1. 2) 21 Ε (2. 1) § 8 Νεαρ. 120 Κ. 5. 10.

(5) Παρ. Καλλιγᾶ Τομ. 2 Σελ. 3.

μνημονευθείσης παρεξηγήσεως τοῦ ῥωμ. νόμου, ἐξ ἧς καὶ εἰς ἄλλας νομοθεσίας περιῆλθεν ἡ τοιαύτη διάκρισις. Τὸ δικαίωμα εἶναι ἐξουσία, ἢ ἐπὶ ἀπρόσωπον κτίσμα, τουτέστιν ἐπὶ μέρος τῆς ἀπροσώπου φύσεως δεκτικὸν ὑποταγῆς εἰς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν, ἢ ἐπὶ ἀλλοτρίαν βούλησιν· ὅθεν εἶναι ὡρισμένη σχέσις πρὸς πρᾶγμα, ἢ πρὸς πρόσωπον. Εἶναι λογικῶς δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν δικαίωμα ἐπὶ τοιαύτην σχέσιν, δικαίωμα δικαιώματος, ἐξουσίαν δευτέρου βαθμοῦ λ. χ. ἰδιοκτησίαν δικαιώματος, δουλείας, ἐνεχύρου, ἐνοχικῆς ἀπαιτήσεως; Ὁ νόμος ὁρίζει, ὅτι πᾶν κτῆμα (ἄρα καὶ ἀσώματον, ὅπερ ἐστὶ δικαίωμα) εἶναι ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας, ἀλλὰ τὸ δίκαίωμα ὑπάρχει ἐν ἐννοίᾳ, οὔτε ἁπτόμεθα αὐτοῦ, οὔτε ὑλικῶς δύναται νὰ ἐξουσιασθῇ, ὅθεν τίνι τρόπῳ εἶναι κτῆμα ὑποκείμενον εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν; Ἡ κατάταξις τῶν δικαιωμάτων μεταξὺ τῶν *ἀντικειμένων τῶν δικαιωμάτων*, μεταξὺ τῶν πραγμάτων, ἐνίοτε δύναται ν' ἀποβῇ ἀναγκαία μόνον ὡς ἑρμηνευτικὸς κανὼν, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐλλιπῶς δηλωθείσης βουλήσεως καὶ πρὸς ἀποφυγὴν διενέξεων. Ὅταν τις ὁρίσῃ, ὅτι καταλείπει εἰς μὲν τὸν Πέτρον ἅπαντα τὰ *κινητὰ*, εἰς δὲ τὸν Παῦλον ἅπαντα τὰ *ἀκίνητα* κτήματά του, ἔχει δὲ ἀπαιτήσεις ἐξ ἐνοχῶν καὶ δουλείας καθ' ἃς, ὡς νομικὰς σχέσεις, δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ κινητῶν καὶ ἀκινήτων, χρήσιμος εἶναι ὁ ὁρισμὸς, καθ' ὃν ἐν τοιούτῳ θέματι ὁ διαθέτης ὑποτίθεται, ὅτι τὰς μὲν ἐξ ἐνοχῶν ἀπαιτήσεις κατέταξε μεταξὺ τῶν κινητῶν, τὰς δὲ κτηματικὰς δουλείας μεταξὺ τῶν ἀκινήτων, ἂν καὶ ὡς πρὸς τὰς τελευταίας δὲν ὑπάρχῃ κἂν ἀνάγκη τοιούτου ἑρμηνευτικοῦ ὁρισμοῦ, καθότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, αὗται θεωρούμεναι παρακολουθήματα τοῦ δεσπόζοντος ἀκινήτου, ἀκολουθοῦσι τὴν τύχην αὐτοῦ. Ἐκτὸς τοῦ θέματος τούτου, ἐν ᾧ καθ' ἑρμηνευτικὴν ἀνάγκην, τὰ δικαιώματα κατατάσσονται εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα, δὲν ἐννοοῦμεν πρὸς τί ἡ ὡς γενικὸς κανὼν ἐκτεθειμένη ἀρχὴ, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ *ἀσώματα* πράγματα, ὅπερ ἐστὶ πράγματα ἐφ' ὧν δὲν εἶναι φυσικῶς δυνατὴ ἡ ἐξουσία τῆς βουλήσεως, ἐνῷ ἡ κυρία ἰδιότης τοῦ πράγματος, κτήματος, εἶναι ἡ εἰς τὴν βούλησιν ὑποταγή.

Ὅθεν φιλοσοφικώτερος κατὰ τοῦτο ὁ γαλλικὸς νόμος, μὴ ὁρίζων γενικῶς τοιαύτην ἐσφαλμένην διάκρισιν, συγχέουσαν τὰς ἐννοίας τῶν

δικαιωμάτων καὶ τῶν κτημάτων (1). Θέλων ὅμως νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς τὰ δικαιώματα τινὰς τῶν περὶ κτημάτων ἀρχῶν, ὡς ἑρμηνευτικοὺς κανόνας τῶν πράξεων, δὲν ἀπέφυγεν οὔτε ὁ γαλλικὸς νόμος τὴν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτην σύγχυσιν, διότι δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποσπασθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὰς ἐκ τῆς παρεξηγήσεως τοῦ 'P. N. ἐπικρατούσας ἐπὶ τῆς συντάξεώς του πλάνας (2).

184. Κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον περὶ τῶν τοῦ θείου δικαίου πραγμάτων (res divini juris, ἱερῶν, θρησκευτικῶν καὶ ὁσίων), τὰ μὲν τῇ θείᾳ λατρείᾳ ἀφιερωμένα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καθὸ νομικὸν πρόσωπον, διατελοῦσι δὲ ὑπὸ τὴν διαχείρισιν τῶν ἐν τῷ ἄρθρῳ 114 τοῦ περὶ Δήμων νόμου ἀναφερομένων συμβουλίων καὶ δύνανται νὰ ἐκποιηθῶσι καθ' ἃς περιπτώσεις ἐπιτρέπεται καὶ ἡ τῆς δημοτικῆς περιουσίας ἐκποίησις, τηρουμένων, κατ' αὐτὴν, τῶν περὶ τῆς ἐκποιήσεως τῶν δημοτικῶν κτημάτων ὁρισμῶν (3). Τὰ δὲ νεκροταφεῖα (τὰ θρησκευτικὰ) εἶναι ἢ δημοτικὰ κτήματα, ἢ ἰδιωτικὰ, ὅταν τις ἀγοράσῃ ἀπὸ τὸν δῆμον τὸν τόπον ἐν ᾧ θέλει νὰ θέσῃ τὸν νεκρὸν· ἄρα οὔτε ταῦτα εἶναι ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς. Τέλος τὰ ἱερὰ (sancta) εἶναι ἢ κτήματα τῆς πολιτείας, ὡς τὰ φρούρια, αἱ γέφυραι, αἱ ὑπὸ τοῦ Δημοσίου ἐπὶ ἐθνικῶν ὁδῶν ἢ ἐπὶ ποταμῶν κατασκευαζόμεναι, ἢ δημοτικὰ, ἐὰν ἠγέρθησαν δαπάνῃ τοῦ δήμου καὶ ἐπὶ δημοτικοῦ γηπέδου, λ. χ. αἱ πύλαι τινὸς πόλεως.

Ἐκ τῶν κοινῶν τοῖς πᾶσι πραγμάτων ἡ θάλασσα, ὡς παρεδέχθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, ὑπόκειται εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἐξουσίαν ἑκά-

---

(1) Κελλιγᾶ Τομ. 2 3 4 καὶ 5.

(2) Πρόλ. Demolombe cours de C. N. IX. σ. 19—23. Ὁπόση ἡ ἐκ τοῦ ἄρθρ. 12 τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων προκύπτουσα σύγχυσις τῶν ἐννοιῶν, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἑξῆς παρατηρήσεως ὅλα τὰ δίκαια θεωροῦνται ὡς κτήματα κινητὰ, ἐξαιρουμένων τῶν τῆς διεκδικήσεως ἀκινήτου ἀγωγῶν, αἵτινες λογίζονται ἀκίνητα. Λοιπὸν καὶ τὸ τῆς πατρικῆς καὶ συζυγικῆς ἐξουσίας δικαίωμα εἶναι κινητὸν κτῆμα καὶ ἡ κυριότης εἶναι κινητὸν κτῆμα! Οὐδὲν ἧττον ὑπάρχει τι ἀληθὲς ἐν τῇ κατατάξει ταύτῃ, ἀλλὰ τι τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ διατυπωθῇ ὡς γενικὴ ἰδιότης, καὶ νὰ παρασύρῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐσφαλμένην ταύτην διάκρισιν. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν συναλλαγῶν ἐπήγαγε τὴν ἀνάγκην νὰ διαθέτωμεν καὶ τὰ τῆς περιουσίας δικαιώματα, πρὶν ἢ λάβωμεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν τὸ τῆς περιουσίας ἀντικείμενον αὐτῶν· ἐντεῦθεν, καὶ μόνα τὰ εἰρημένα δικαιώματα, κατέστησαν ἀντικείμενα συναλλαγῶν καὶ κτήσεως.

(3) Ἄρθρον 116 τοῦ περὶ Δήμων νόμου.

στου κράτους μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ φθάνει ἀπὸ τῆς παραλίας τηλεβόλον.

Περὶ δὲ τῶν δημοσίων καί τινων ἐκ τῶν κατὰ τοὺς Ῥωμαίους κοινῶν τοῖς πᾶσι πραγμάτων διακριτέον δύο κατηγορίας, εἰς ἃς δύνανται ν' ἀναχθῶσι τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα εἴδη αὐτῶν (σημ. 1—3 σ. 265). *Εἰς τὴν πρώτην* ὑπάγονται τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα, καθὸ εἰδικῶς καὶ διηνεκῶς προωρισμένα εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν, εἶναι ἐξῃρημένα τῆς συναλλαγῆς καὶ ἑπομένως δὲν ὑπάγονται εἰς τοὺς κανόνας τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, τοὺς ῥυθμίζοντας τὰ δεκτικὰ ἰδιοκτησίας πράγματα. Ἡ πολιτεία ἔχει τῶν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπαγομένων πραγμάτων τὴν φύλαξιν καὶ ἐπιτήρησιν, ὡς ἀντιπρόσωπός τῶν γενικῶν τῆς κοινωνίας συμφερόντων, δὲν ἔχει ὅμως τὴν κυριότητα αὐτῶν, ὅθεν δὲν δύναται νὰ ἐκποιήσῃ αὐτά· διὰ τοῦτο ἐν Γαλλίᾳ ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὅτι ἡ πώλησις πλευστοῦ βραχίονος ποταμοῦ περιληφθέντος εἰς τὴν ἐκποίησιν κτήματος τοῦ δημοσίου, οὐδὲν δύναται νὰ περιποιήσῃ δικαίωμα ἰδιοκτησίας εἰς τὸν ἀγοραστήν.

Τὰ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀναγόμενα πράγματα ἔχουσι τοῦτο κοινόν, ὅτι εἶναι προωρισμένα εἰς τὴν θεραπείαν γενικῶν συμφερόντων καὶ ἀναγκῶν τοῦ κοινωνικοῦ σώματος, τουτέστιν εἰς τὴν ἀσφάλειαν, εἰς τὰ μέσα τῆς ὑπερασπίσεως, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων αὐτοῦ· τοιαῦτα εἶναι τὰ φρούρια, αἱ ὁπλοθῆκαι, τὰ μέσα τῆς διὰ ξηρᾶς καὶ δι' ὕδατος συγκοινωνίας λ. χ. αἱ ὁδοί, αἱ διώρυγες, οἱ πλευστοί, ἢ δυνάμενοι νὰ καταστῶσι πλευστοί, ποταμοί· ἐπ' αὐτῶν οὐδὲν κατ' ἰδίαν πρόσωπον ἔχει ἀποκλειστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ πράγματα ὅμως ταῦτα δύνανται νὰ ὑποδιαιρεθῶσιν εἰς δύο τάξεις. Ἡ μὲν περιλαμβάνει τὰ προωρισμένα εἰς κοινὴν πάντων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ χρῆσιν, τοιαῦτα εἰσὶν αἱ ὁδοί, αἱ λεωφόροι, οἱ πλευστοὶ ποταμοί, αἱ διώρυγες, οἱ αἰγιαλοί, οἱ λιμένες, οἱ ὅρμοι κτλ. Αἰγιαλὸς ὀνομάζεται μέχρις οὗ τὸ μέγιστον τῆς θαλάσσης ἐκτρέχει κῦμα· τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ λίμνης (1). Ἡ δὲ, τὰ πράγματα ὧν τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν ἔχει ἡ ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐκπροσωποῦσα τὴν ἐθνικὴν κυριαρχίαν ἀρχὴ πρὸς τὸν σκοπὸν κοινῆς τῆς πολιτείας

(1) Θεοφ. (2. 1) § 3 Βασιλ. (Β'. 2) 93 108.

ὠφελείας· τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων τούτων ἐξουσίας οὐδόλως μετέχουσι τὰ κατ' ἰδίαν πρόσωπα τὰ ἐν τῇ πολιτείᾳ εὑρισκόμενα, διότι τοῦτο ἤθελε ματαιώσει τὸν εἰρημένον σκοπόν. Τοιαῦτα εἶναι τὰ φρούρια, αἱ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν πόλεων τάφροι, αἱ πύλαι, αἱ ἐπάλξεις κτλ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν δημοσίων πραγμάτων τῆς πρώτης τάξεως, κατατάσσει ὁ νόμος ἡμῶν καὶ τῶν ποταμῶν τὰς ὄχθας, ὅπερ εἶναι ὅλως καινοφανὲς, οὐχὶ ὅμως ὀρθὸν, διότι ὡς πρὸς αὐτὰς δὲν ὑπάρχει ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ τῆς θαλάσσης ἀκτὴ κοινὸν λογίζεται κτῆμα. Ἡ ἀκτὴ, διὰ τὸ ἀσταθὲς καὶ τὴν συνήθη ποιότητα αὐτῆς, δὲν χρησιμεύει εἰς τοὺς ἰδιοκτήτας πρὸς γεωργικὸν σκοπὸν, δύναται ὅμως νὰ γίνῃ χρῆσις αὐτῆς διὰ τὴν ναυτιλίαν. Ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἂν τῆς ὄχθης ἡ χρῆσις ἦτο κοινὴ τοῖς πᾶσιν, ἤθελεν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς γεωργίας τὸ εὐφορώτερον μέρος τῶν γαιῶν, ἅμα δὲ ἤθελε μεγάλη προσγίνει εἰς τὰς ἰδιοκτησίας ζημία. Ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ ὑπάρχει *καὶ ἀνάγκη* κοινῆς χρήσεως, ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ οὐχί· ἐπὶ τῆς ὄχθης δύνανται νὰ ὁρισθῶσι τὰ μέρη τῆς προσορμίσεως, δὲν εἶναι δὲ πιθανὸν ὅτι κίνδυνος θέλει ὠθήσει τοὺς πλέοντας μᾶλλον εἰς τὴν ἰδιωτικὴν ὄχθην, ἢ εἰς τὸν πρὸς κατάπλουν ὡρισμένον λιμένα (1).

Περὶ τῶν πραγμάτων τούτων παρατηρητέον, ὅτι διατηροῦσι τὴν οἰκείαν ἰδιότητα, ὡς πράγματα ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς, ἐνόσῳ χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς ἀνωτέρω σκοπούς· ὅθεν ἅμα καταργηθῇ ἡ λεωφόρος καὶ ἀνοιχθῇ ἑτέρα, ἅμα κατεδαφισθῇ τὸ φρούριον, παύει ἡ ἀνωτέρω αὐτῶν ἰδιότης· εἶναι μὲν κτήματα τοῦ δημοσίου, ἀλλ' εἶναι τοῦ λοιποῦ ἐν συναλλαγῇ, καταταττόμενα εἰς τὴν *δευτέραν* κατηγορίαν.

Εἰς ταύτην ὑπάγεται ἡ ἰδιοκτησία τοῦ δημοσίου, ἥτις ἀνήκει εἰς αὐτὸ, ὡς νομικὸν πρόσωπον, πρὸς θεραπείαν τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀναγκῶν αὐτοῦ. Ἡ περιουσία αὕτη εἶναι ἐν συναλλαγῇ, ἐκποιεῖται, καὶ διὰ παραγραφῆς ἀποκτᾶται, καὶ ἐν γένει ὑπάγεται εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, καθόσον δὲν ἐνομοθετήθη τι εἰδικῶς περὶ αὐτῆς (2). Τοιαύτην ἰδιοκτησίαν ἔχει ἡ ἐπικράτεια ἐπὶ

(1) Πρβλ. Καλλιγᾶ Τομ. 2 Σελ. 15.

(2) Ἄρθρον 21 τοῦ περὶ δήμων νόμου.

τῶν ἀδεσπότων (ἀκινήτων) πραγμάτων, ἐπὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀποθανόντων ἀκλήρων (1), ἐπὶ τῶν ἐγκαταλελειμμένων ὑπὸ τῶν κληρονόμων, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπόκεινται εἰς ἄλλων ἀπαιτήσεις. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι τὰ νομήματα, ἤτοι αἱ ἁλικαὶ (2), τὰ ἐπὶ γαιῶν τοῦ δημοσίου ὀρυκτὰ, οἱ γαιάνθρακες, τὰ λατομεῖα, αἱ γαιωρυχίαι, τὰ ἰχθυοτροφεῖα, τὰ ἐθνικὰ δάση καὶ ἐν γένει αἱ ἐθνικαὶ γαῖαι. Μὴ συγχύσωμεν μετ' αὐτῶν τὰ δικαιώματα τοῦ κράτους τὰ ὁποῖα εἶναι πηγὴ κτήσεως περιουσίας, ὡς εἶναι ἡ νομισματοποιΐα. Περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων ἰσχύουσιν ἴδιοι ὁρισμοί (3).

185. Ἡ προστασία τῶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς πραγμάτων καὶ ἡ διατήρησις αὐτῶν εἰς κατάστασιν ἐπιτηδείαν πρὸς τὴν χρῆσιν, δι' ἣν ὡρίσθησαν, ἦτο καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἔργον τῶν ἀστυνόμων, ὧν ἡ ἐνέργεια δὲν ἐξήρτητο ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν ἰδιωτῶν ἐπικλήσεως (4). Ἀλλ' ὁ ῥωμ. νόμος παρέχει καὶ ἕτερον εἶδος προστασίας, τὴν δι' ἰδιωτικῶν ἀγωγῶν κατὰ τοῦ προσβάλλοντος τὰ τοιαῦτα πράγματα, ἐγειρομένων, ἢ ὑπὸ παντὸς πολίτου (actio popularis ἐνοχ. δικαίου Α. § 391), ἢ ὑπὸ τοῦ ἀμέσως ἐκ τῆς προσβολῆς βλαπτομένου.

Αἱ ἀγωγαὶ αὗται εἰσὶν αἱ ἑξῆς·

1) Ἐπιχειρουμένης ἐπιβλαβοῦς πράξεως ἐπὶ θείου, ἢ θρησκευτικοῦ τόπου, τὸ παράγγελμα κατὰ τοῦ ἐπιχειρήσαντος αὐτὴν, ἐπὶ ἐπαναγωγῇ τῆς προτέρας καταστάσεως καὶ ἀποτροπῇ ἐπαναλήψεως τοιαύτης πράξεως (interdictum ne quid in loco sacro fiat) (5).

2) Ἐπὶ κωλύσεως τοῦ ἐνταφιασμοῦ, ἴδιον παράγγελμα (interdictum de mortuo inferendo) ἐπὶ ἀποτροπῇ τοῦ κωλύματος, καὶ, ἐὰν ἀμφισβητῆται τὸ πρὸς ἐνταφιασμὸν ἐν τῷ προκειμένῳ τόπῳ δικαίωμα, ἐπὶ προσωρινῇ καταθέσει τοῦ νεκροῦ αὐτόθι (6).

3) Τὸ περὶ κατασκευῆς τάφου (interdictum de sepulcro ædifi-

---

(1) Ἄρθρ. 16 αὐτ.

(2) Διάταγμα τῆς 11 Ἀπριλίου 1833. Ὁδηγ. τῆς ἐπὶ τῶν Οἰκον. Γραμμ. 18 Φεβρ. 1836.

(3) Νομ. τῆς 10 Μαΐου 1834 ἄρθρ. 61 - 111.

(4) Π (43. 10) Β (ΝΗ'. 8).

(5) Π (43. 16) 1 Β (Ξ'. 17) 7.

(6) Π (11. 8) 1 πρ. § 1—4 (117) 43.

cando) παράγγελμα εἰς τὸν κατὰ τὴν ἀνέγερσιν αὐτοῦ κωλυόμενον, κατὰ τοῦ κωλύοντος (1).

4) Ἀγωγὴ κατὰ τοῦ ἐκ προθέσεως προσβάλλοντος τὸν τόπον, ἔνθα ὑπάρχει ἐνταφιασμένος νεκρὸς, ὑπὲρ μὲν τοῦ ἰδίως δικαιούχου, ἐπὶ καταβολῇ ποσοῦ ὁριστέου κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστοῦ, ὑπὲρ παντὸς δὲ πολίτου (actio popularis), ἐπὶ καταβολῇ 100 χρυσῶν· καὶ ἂν ἡ προσβολὴ συνίστατο εἰς ἐπιχείρησιν οἰκοδομῆς ἐπὶ τοῦ μνήματος ἢ εἰς τὸν δι' οἰκοδομῆς ἀποκλεισμὸν αὐτοῦ, ἐπὶ καταβολῇ 200 χρυσῶν (2).

Πρὸς ὑπεράσπισιν δημοσίων πλατειῶν, ὁδῶν καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν, παρέχονται

5) Ἐπιχειρουμένης ἐπιβλαβοῦς πράξεως ἐπὶ δημοσίων τόπων, ἢ ὁδῶν, παράγγελμα κατὰ τοῦ ἐπιχειρήσαντος αὐτὴν, ἐπὶ ἐπαναγωγῇ τῆς προτέρας καταστάσεως καὶ ἀποτροπῇ τῆς ἐπαναλήψεως τοιαύτης πράξεως (interdictum nequid in loco publico vel itinere fiat (3).

6) Ἐπὶ βλάβης, ἢ ἐμποδίσεως δημοσίων ὁδῶν, ἢ μὴ προσηκούσης διορθώσεως αὐτῶν παρὰ τῶν πρὸς τοῦτο ὑποχρέων, παράγγελμα ἐπὶ ἀνορθώσει τῆς βλάβης, ἢ καταργήσει τῆς κωλύσεως, ἢ ἐπιδιορθώσει, (interdictum de via publica et siquid in ea factum esse videtur) (4).

7) Ἐπὶ κωλύσεως τῆς ἐπισκευῆς τῶν αὐτῶν ὁδῶν, παράγγελμα ἐπὶ ἀποτροπῇ τῆς κωλύσεως (interdictum de via publica vel itinere reficiendo) (5).

8) Ἐθνικὴ ἀγωγὴ (actio popularis) κατὰ τοῦ παρά τινι κτιρίῳ ἢ δημοσίᾳ ὁδῷ ἐκτιθέντος ἢ ἀναρτήσαντός τι (positum vel suspensum) δυνάμενον διὰ τῆς πτώσεως νὰ βλάψῃ τοὺς διαβάτας, καὶ καθιστῶν οὕτως ἐπικίνδυνον τὴν χρῆσιν τῆς ὁδοῦ, καὶ κατὰ τοῦ ἀνεχομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ του τοιοῦτον, ὡς εἴρηται, ἐκτεθειμένον ἢ ἀνηρτημένον πρᾶγμα, ἐπὶ καταβολῇ 10 χρυσῶν (6).

9) Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν κωλυθῇ τις νὰ μεταχειρισθῇ δημό-

(1) Π (11. 8) 1. § 5—10.
(2) Π (47. 12) 3. πρ. Β (Ξ. 23 3.
(3) Π (43. 8) 2. § 2 Β (ΝΒ'. 8 2 5 (43. 7) Β (ΝΗ'. 8).
(4) Π (43. 8) 2 § 20—24 § 35—44.
(5 Π (43. 11) 1.
(6) Π (9. 3) 5 § 6. Β (Ξ'. 4) 5—13.

σιον πρᾶγμα, οὗτινος τῷ παρεχωρήθη ἡ χρῆσις, τὸ παράγγελμα περὶ χρήσεως δημοσίου τόπου (interdictum de loco publico fruendo) (1).

Πρὸς ὑπεράσπισιν δημοσίων ποταμῶν καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν παρέχονται·

10) Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν καθίσταται ὑπό τινος δυσχερὴς ὁ πλοῦς δημοσίου ποταμοῦ, ἢ ὁ ποταμὸς διευθύνεται εἰς κοίτην ἄλλην, παρ' ἣν εἶχε κατὰ τὸ προηγούμενον θέρος, ἢ κωλύεται ἐν γένει ὁ ἐπ' αὐτοῦ πλοῦς, τρία παραγγέλματα πρὸς ἀποτροπὴν τῶν πράξεων τούτων. Τὸ μὲν, ὀνομάζεται interdictum nequid in flumine publico ripave ejus fiat, quo minus navigetur, τὸ δὲ interdictum ne quid in flumine publico fiat quo aliter aqua fluit atque uti priori ætate fluxit· τὸ δὲ τρίτον, interdictum ut in flumine publico navigare liceat (2).

11) Ἐὰν δέ τις κωλυθῇ νὰ περιφράξῃ τὰ συνορεύοντα τὰ κτήματα αὐτοῦ ὕδατα, ἢ τοιούτους ποταμοὺς, βάλτους, ἢ τάφρους, τὸ πρὸς περίφραξιν αὐτῶν παράγγελμα interdictum de ripa munienda (3).

186. Παρ' ἡμῖν τῶν ὁδῶν ἡ χρῆσις κοινή ἐστι τοῖς πᾶσιν, εἴτε δημόσιαι εἶναι, εἴτε δημοτικαί (4).

Ὡσαύτως ἰσχύει καὶ νῦν ἔτι ἡ διάταξις τοῦ ρωμ. καὶ βυζαντ. νόμου, καθ' ἣν πᾶσα πάροδος δύο τόπους συνάπτουσα καὶ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠνεῳγμένη τοῖς πᾶσι, κοινῆς ἐστι χρήσεως (Σημ. 4 σ. 271). Περὶ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἔχοντος δικαίωμα εἰς τὴν χρῆσιν ὁδοῦ καὶ ἀπαιτοῦντος τὴν ἀνόρθωσιν πάσης βλάβης αὐτῆς καὶ τὴν ἄρσιν παντὸς κωλύματος τῆς ἐλευθέρας διόδου, κρίνουσιν οἱ Εἰρηνοδίκαι (5). Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν Εἰρηνοδικείων δύνανται νὰ ἄρωσι τοιαῦτα ἐμπόδια καὶ αἱ διοικητικαὶ ἀρχαί (6).

---

(1) Π (43. 10).

(2) Π (43. 12) 1. πρ. § 11—16 2ον Β (ΝΗ'. 16).

(3) Π (43. 13).

(4) Νόμος περὶ ὁδοπ. ἄρθρ. 1 Νόμος περὶ διακρ. κτημ. ἄρθρ. 15.

(5) Ἄρθρ. 499 ἐδάφ. β. τῆς πολ. δικον.

(6) Διάτ. περὶ δημ. ἀστυνομίας ἄρθρ. 52. Νόμος περὶ καθηκόντων τῶν νομαρχ. στοιχ. Β' ἀρ. 33. Διάτ. τῆς 1 Δεκεμβρ. 1839 περὶ ἐπιτηρήσεως τῶν δημοτ. ὁδῶν.

Ἡ ἐπιχείρησις παρανόμων πράξεων ἐν ἱεροῖς τόποις, ἢ πρὸς διαπάραξιν θρησκευτικῶν τελετῶν, ἢ πρὸς ἐμπόδισιν τῆς ἐνταφιάσεως, τιμωρεῖται ὡς πλημμέλημα ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 194 τοῦ ποιν. νόμου, ἡ δὲ προσβολὴ τάφων τιμωρεῖται ὡς πταῖσμα (1).

Περὶ δὲ τῶν ῥεόντων ὑδάτων, ἐῤῥέθη ἤδη, ὅτι οἱ πλώϊμοι ποταμοὶ εἰσὶ δημόσια κτήματα, ἡ δὲ χρῆσις αὐτῶν δύναται νὰ ὑποβληθῇ, χάριν τοῦ γενικωτέρου συμφέροντος, εἰς περιορισμούς, ὅπως οἱ ποταμοὶ οὗτοι ἀποβῶσι χρησιμώτεροι τῇ κοινωνίᾳ.

Περὶ δὲ τῆς χρήσεως τῶν ῥεόντων ὑδάτων ἐν γένει παρατηρητέον, ὅτι καὶ κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον

α) Πᾶς τις δύναται νὰ ἀντλήσῃ ἐξ αὐτῶν ὅσον θέλῃ καὶ χρειάζηται ὕδωρ, ἐὰν δὲ ἔχῃ κτήματα παρακείμενα καὶ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀναγκαῖον πρὸς ἄρδευσιν αὐτῶν, ἢ νὰ ἐγείρῃ ὑδρόμυλον (2).

β) Οἱ ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ποταμοῦ κεκτημένοι ἀγρούς, δύνανται νὰ μεταχειρισθῶσι πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὸ ὕδωρ, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀμφότεροι.

γ) Ὁ κύριος, ἐν τῷ ἀγρῷ τοῦ ὁποίου πηγάζει ὕδωρ, δύναται νὰ ἰδιοποιηθῇ ὅσον δυνηθῇ ὁπωσδήποτε νὰ κατάσχῃ Κ (3. 34) 6. Ὁ δὲ κωλυόμενος κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν δικαιωμάτων τούτων καὶ στηρίζων τὴν ἀγωγήν του εἰς οἱονεὶ νομὴν τοῦ δικαιώματός του, δύναται νὰ ἐνάξῃ ἐνώπιον τοῦ Εἰρηνοδίκου τὸν διαταράσσοντα, ἢ ἀφαιροῦντα τὴν οἱονεὶ νομήν του, κατὰ τὸ ἄρθρ. 490 ἐδ. ε τῆς πολ. δικον. (3).

Δῆλον δὲ ὅτι αἱ ὑπ' ἀριθ. 4 ἀγωγαὶ περὶ ἰδιωτικῆς ποινῆς ἀργοῦσι παρ' ἡμῖν (4).

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγομεν, ὅτι ἡ προστασία τῶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς πραγμάτων, εἶναι ἀνατεθειμένη εἰς τὰς ἁρμοδίας ἀρχάς, ἡ δὲ ὑπεράσπισις τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῶν χρήσεως, ἐφ' ὅσον τοιαύτη ἐπιτρέπεται, ἐπιδιώκεται ὑπὸ τοῦ ἀποδεικνύοντος ἰδιωτικὸν συμφέρον.

---

(1) Ἄρθρ. 645 καὶ 646 τοῦ ποιν. νόμου, καὶ νόμος τῆς 28 Μαρτίου 1834 περὶ νεκροταφείων.

(2) Κ (3. 34) 11. Η (43. 21) 2 (39. 3) 1 § 11. 15.

(3) Οἰκονομ. Ἐγχειρίδ. δικον. Τομ. Β σελ. 385 καὶ 386.

(4) Οἰκονομίδου Ἐγχειρίδ. Τομ. Α'. §. 63.

187. Τινὲς φυσικαὶ ἰδιότητες τῶν κτημάτων ἀποτελοῦσιν ἐν τῷ δικαίῳ σπουδαίας διαφορὰς καὶ διακρίσεις αὐτῶν. Τὰ κτήματα διακρίνονται εἰς ἀκίνητα (res soli), μὴ δυνάμενα, ἢ ἀπολύτως, ἢ ἄνευ βλάβης τῆς οὐσίας αὐτῶν, νὰ μετατεθῶσι, καὶ εἰς κινητὰ (mobiles) ἅπερ εἶναι δεκτικὰ τοιαύτης μεταθέσεως, εἴτε δι' οἰκείας δυνάμεως (se moventia αὐτοκίνητα), εἴτε δι' ἀλλοτρίας (res mobiles) (1).

188. Ἑτέρα φυσικὴ ἰδιότης, ἔχουσα ἔννομον ἀποτέλεσμα, εἶναι ἡ ἀτομικὴ τῶν πραγμάτων διάρκεια, ἧς δὲν εἶναι δεκτικὰ τινὰ πράγματα ὡς ἐκ τῆς χρήσεως, εἰς ἣν εἶναι προωρισμένα, διότι ἡ χρῆσις αὕτη, ἢ ἀναλίσκει αὐτὰ καθόλου, ἢ ἐν μέρει, ὡς ἐπὶ τῶν ἐδωδίμων, ἱματίων κλπ. ἢ μεταβάλλει τὸν κύριον αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τῶν χρημάτων (res quæ usu consumuntur, res quæ in absumtione, in abusu sunt, δηλ. ἀναλώσιμα) (2).

189. Τρίτη διάκρισις συνίσταται εἰς τὸν ἀτομικὸν προσδιορισμὸν τῶν πραγμάτων. Ὑπάρχουσι κτήματα, ἐφ' ὧν τὸ εἶδος, καθὸ τοιοῦτον, οὐδεμίαν ἔχει σπουδαιότητα, διότι τὰ εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἀνήκοντα, ταὐτίζονται τοσοῦτον ὡς πρὸς τὴν συνήθη αὐτῶν χρῆσιν (communi specie continentur), ὥστε ἐν ταῖς συναλλαγαῖς δὲν ἀποβλέπομεν εἰς τὸ εἶδος, ἀλλ' εἰς τὸ ποσὸν (ὅθεν πράγματα σταθμιζόμενα, μετρούμενα, ἀριθμούμενα). Τὰ τοιαῦτα ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀντικαταστατὰ, διότι δύνανται ν' ἀντικατασταθῶσιν ἐντελῶς δι' ἄλλων πραγμάτων τοῦ αὐτοῦ γένους (in genere suo functionem recipiunt per solutionem, quam specie)· ἡ δὲ περὶ αὐτῶν ἀπαίτησις ὁρᾷ μόνον ὡρισμένον ποσὸν τοῦ οἰκείου αὐτῶν γένους, κατ' ἀντίθεσιν δὲ αὐτῶν τὰ ἀτομικῶς ὡρισμένα πράγματα ὀνομάζονται ἀναντικατάστατα (3).

190. Ἡ διάκρισις τῶν κτημάτων εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα ἀπέκτησεν ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ σπουδαιότητα, ἣν δὲν εἶχε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἂν καί τινες ὁρισμοὶ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου ἀποδεικνύ-

---

(1) Π (19. 1) 40. Β (ΙΘ'. 8) 40 (41. 1) 60 Β (Ν. 1) 57 (50. 16) 93. Β (Β 2) 90· 190 (42. 1) 15 § 2 Β (Θ'. 3) 15 Ἄρθρ. 5 τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων ἀπὸ 26 Ἰουνίου 1837 Νόμου.

(2) Π. (7. 5) Β (ΙΕ'. 5).

(3) Π. (12. 1) 2 § 1 (ΚΓ' 1) 2 (46 3) 29 Β (ΚΣΤ'. 5) 29 (45. 1) 74 Β (ΜΓ'. 1) 74. Ἄρθρ. 4 τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμου.

ωσιν, ὅτι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέδιδον μείζονα ἀξίαν εἰς τὰ ἀκίνητα, ἢ εἰς τὰ κινητά· οὕτω λ. χ. ἡ διάταξις, καθ' ἣν ὁ fundus dotalis ἐκηρύχθη ἀνεκποίητος, ἡ ἑτέρα πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἰσχύουσα διάταξις, καθ' ἣν μόνα τὰ prædia rustica καὶ suburbana (τὰ ἀγροτικὰ καὶ τὰ παρὰ ταῖς πόλεσι κείμενα, ἀλλ' ἀγροτικὴν πρόσοδον παρέχοντα κτήματα), τῶν ὑπὸ ἐπιτροπείαν ἢ κηδεμονίαν διατελούντων ἐκηρύχθησαν ἀνεπίδεκτα ἐκποιήσεως, ἄνευ δικαστικῆς ἀδείας, διδομένης ἐν ὡρισμέναις θέμασιν.

Ἐν ταῖς νεωτέραις κοινωνίαις ἡ κινητὴ περιουσία ἀνεπτύχθη καὶ ἐπολλαπλασιάσθη τοσοῦτον, ὥστε δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι νῦν ἀποτελεῖ τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, λ. χ. τὰ δημόσια χρεώγραφα, τὰ ἐμπορικὰ γραμμάτια καὶ αἱ μετοχαὶ τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἑταιριῶν. Οὐδὲν ἧττον ὅμως, ἡ ἀκίνητος περιουσία, καὶ κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον, λογίζεται ἀξιολογωτέρα τῆς κινητῆς κατὰ πολλὰ καὶ οὐσιώδη. Ἐκτὸς τοῦ ἐπὶ τῶν ἀκινήτων ἰδίως ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ κανόνος, ὅτι καθ' ὅσον προάγεται ὁ πολιτισμός, αὐξάνει ὁ πληθυσμὸς καὶ παγιοῦται ἡ ἔννομος τάξις, αὐξάνει ἀδιαλείπτως ἡ τῶν ἀκινήτων ἀξία, ἡ ἀκίνητος κυρίως κτῆσις παράγει καὶ παγιοῖ τὴν κτηματικὴν πίστιν, τὸ σπουδαῖον τοῦτο στοιχεῖον τοῦ πλούτου, ἔχει δὲ τὸ πλεονέκτημα τοῦτο διὰ τὸ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μόνιμον καὶ καταφανὲς τῆς κτήσεως καὶ τῆς εἰς ἄλλους μεταβιβάσεως τῶν ἐπ' αὐτῆς δικαιωμάτων.

Ἕνεκα τῶν προσόντων τούτων τὸ δικαίωμα τῶν δανειστῶν τοῦ νὰ ἐπιληφθῶσι τῆς ἀκινήτου περιουσίας τοῦ ὀφειλέτου, πρὸς πληρωμὴν τῶν πιστώσεών των, δὲν ἐξήρτηται πάντοτε ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ ὀφειλέτου τοῦ διαθέτειν κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν περιουσίαν ταύτην, διότι τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο τοῦ δανειστοῦ δύναται νὰ περιβληθῇ τύπον καθιστῶντα αὐτὸ τοσοῦτον καταφανές, ὥστε πᾶς τρίτος, εἰς ὃν ὁ ὀφειλέτης ἐκποιεῖ τὸ ἀκίνητον, δύνάται νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ ἐπ' αὐτοῦ κεκτημένου δικαιώματος τοῦ δανειστοῦ, καὶ ἐπομένως ὀφείλει νὰ σεβασθῇ τὴν τοῖς πᾶσι καταφανῆ ἐξουσίαν τούτου τοῦ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ κτήματος πρὸς πληρωμὴν τῆς ἀπαιτήσεως αὐτοῦ, ἀφοῦ (ὁ τρίτος) ἀπέκτησεν αὐτὸ γινώσκων, ἢ δυνάμενος νὰ μάθῃ τὸ δικαίωμα ἐκεῖνο· ὅθεν οὔτε κίνδυνον τρέχει νὰ στερηθῇ κτή-

ματος, ὅπερ ἀπέκτησεν ἐπὶ τῇ εὐλόγῳ προσδοκίᾳ διαρκοῦς καὶ ἀπροσβλήτου ἐπ' αὐτοῦ ἐξουσίας. Ὡς ἐκ τοῦ καταφανοῦς τῆς κτήσεως τῶν τοιούτων κτημάτων, πᾶς δανειστὴς τοῦ κυρίου αὐτῶν εὑρίσκει εὐκόλως αὐτὰ εἰς οἱουδήποτε χεῖρας καὶ ἂν διατελῶσι, καὶ ἐνασκεῖ ἐπ' αὐτῶν τὸ δικαίωμά του. Τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα δὲν ἔχει ἡ κινητὴ περιουσία, καθ' ἣν τὸ δικαίωμα τοῦ δανειστοῦ νὰ ἐπιληφθῇ αὐτῆς δὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς νομῆς τῶν ἀποτελούντων αὐτὴν πραγμάτων· ὅθεν ἅμα ὁ ὀφειλέτης ἀπολέσῃ αὐτὴν, ὁ μὲν δανειστὴς δὲν ἔχει τὴν εὐκολίαν ν' ἀνακαλύψῃ τὸν νέον νομέα, οὔτε τὴν ταὐτότητα τοῦ εἰς χεῖρας αὐτοῦ κινητοῦ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου ἐκποιηθὲν, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπιτύχῃ τοῦτο, ὁ τρίτος δύναται εὐκόλως ν' ἀντιτάξῃ τὴν καλὴν αὐτοῦ πίστιν, ἥτις ἀπαιτεῖ ὥστε ὁ ἐπὶ χρηματικῇ μάλιστα θυσίᾳ κτησάμενος ἀπὸ τὸν ἀληθῆ κύριον κτῆμά τι, νὰ μὴ στερῆται αὐτοῦ δι' ἀξιώσεις τοῦ δανειστοῦ τοῦ δικαιοδότου, ἐν ᾧ ὁ δικαιοδόχος οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ λάβῃ γνῶσιν τοῦ ἕνεκα τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων ὑπεγγύου τοῦ προκειμένου κινητοῦ. Τοιοῦτος κίνδυνος τοῦ τρίτου ἤθελε νεκρώσει τὰς περὶ κινητῶν συναλλαγὰς, καὶ καιρίαν καταφέρει πληγὴν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου. Διὰ τοὺς λόγους τούτους πᾶσαι αἱ νομοθεσίαι ἀποδίδουσι μεγάλην σπουδαιότητα εἰς τὴν προκειμένην διάκρισιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξηγεῖται, διατὶ ἡ ἐκποίησις τῶν ἀκινήτων περιβάλλεται διατυπώσεις δημοσιότητος, μὴ ἀπαιτουμένας ἐπὶ τῆς ἐκποιήσεως κινητῶν (1), διατὶ τὸ σπουδαιότατον τῆς ὑποθήκης δικαίωμα εἶναι δυνατὸν ἐπὶ μόνων τῶν ἀκινήτων, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κινητῶν (2), διατὶ ἡ ἀναγκαστικὴ ἐκποίησις τῶν ἀκινήτων διαφέρει, κατὰ τὰς διατυπώσεις, οὐσιωδῶς τῆς ἐκποιήσεως τῶν κινητῶν (3), καὶ οὕτω καθεξῆς.

191. Ἐκ τῆς διακρίσεως ταύτης φύονται ἐνίοτε δύσκολα ζητήματα, ὅταν πρόκηται νὰ κατατάξωμεν μεταξὺ τῶν κινητῶν, ἢ τῶν ἀκινήτων κτῆμα, ὅπερ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δὲν ἀνήκει προ-

(1) Ἄρθρ. 42 τοῦ περὶ Χ. Ν. Νόμος περὶ μεταγραφῆς τῆς κυριότητος τῶν ἀκινήτων τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856.

(2) Ἄρθρ. 1 τοῦ περὶ ὑποθ. Ν.

(3) Ἄρθρ. 881 καὶ ἑπ. 954 καὶ ἑπ. τῆς Πολ. Δ.

δήλως καὶ ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν ἑτέραν τῶν κατηγοριῶν τούτων, λ. χ. τοὺς καρποὺς, τὰ ζῶα, τὴν ξυλείαν, τὰ προσδιωρισμένα εἰς τὴν καλλιέργειαν ἀκινήτου· ταῦτα εἰσὶν ἆρά γε κινητὰ, ἢ ἀκίνητα ; Ἐντεῦθεν ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν κατά τι ἀκριβέστερον τὴν διάκρισιν ταύτην.

Τὴν διάκρισιν τῶν ἀκινήτων εἰς prædia rustica ἀγροτικὰ, καὶ urbana ἀστυκὰ, δὲν ἐννοεῖ συνήθως ὁ Ρ. Ν. ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῶν κτημάτων, ἀλλὰ κατατάσσει εἰς τὰς δύο ταύτας κατηγορίας τὰ ἀκίνητα, ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Πᾶσα οἰκία, κατὰ τὴν φυσικὴν ἔννοιαν τῆς προκειμένης διακρίσεως, εἶναι ἀστυκὸν κτῆμα, καθόσον ὅμως ἀποτελεῖ μέρος ἀγροτικοῦ κτήματος χρησιμεύουσα εἰς τὴν γεωργίαν αὐτοῦ, ἀνήκει εἰς τὰ ἀγροτικὰ κτήματα. Ἐπίσης κενὴ κτιρίων γῆ, ὡρισμένη εἰς γεωργικὴν χρῆσιν, εἶναι ἀγροτικὸν κτῆμα, δύναται ὅμως νὰ ἀνήκῃ εἰς ἀστυκὸν κτῆμα, ὡς παρεπόμενον αὐτοῦ, ἐὰν χρησιμεύῃ εἰς ἀστυκοὺς μόνον σκοποὺς, καὶ, ὡς τοιοῦτον, καθίσταται ἀντικείμενον τῶν συναλλαγῶν.

Οἱ μετ' ὀλίγον ἑρμηνευθησόμενοι περὶ παραρτημάτων ὁρισμοὶ συνέχονται μετὰ τῆς προκειμένης διακρίσεως, καθὸ συμπληροῦντες τὴν ἔννοιαν τοῦ κινητοῦ καὶ ἀκινήτου, καὶ αἴροντες τὰς περὶ τὴν κατάταξίν τινων κτημάτων μεταξὺ τῶν κινητῶν ἢ τῶν ἀκινήτων δυσκολίας, ὅθεν δέον νὰ εἴπωμεν καὶ ἐνταῦθα τινὰ περὶ αὐτῶν. Μετὰ τῶν ἀκινήτων δύνανται νὰ συναφθῶσιν ὁπωσδήποτε καὶ κινητὰ, εἴτε φύσει, εἴτε διαθέσει τοῦ κυρίου, τότε δὲ γεννᾶται τὸ ζήτημα, εἰς ποίαν κατηγορίαν θέλομεν ὑπαγάγει τὰ τοιαῦτα κινητά· ὁ γαλλικὸς νόμος διακρίνει *τέσσαρας* κατηγορίας ἀκινήτων.

α) Ἀκίνητα, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των (par leur nature) γήπεδα, κτίρια κτλ.

β) Ἀκίνητα, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν (par leur destination), λ. χ. τὰ πρὸς κατάρτισιν καὶ συμπλήρωσιν βιομηχανικοῦ καταστήματος, ἢ πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ προσδιωρισμένα καὶ ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ κυρίου τεθέντα κινητά.

γ) Ἀκίνητα, ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, εἰς ὃ ἀναφέρονται (par l'objet auquel ils s'appliquent)· ἐνταῦθα ἀνάγονται τὰ ἀσώματα πράγματα, τὰ δικαιώματα (ἄρθρ. 526).

δ) Ἀκίνητα, δυνάμει τοῦ νόμου (par la destination de la loi) λ. χ. αἱ

μετοχαὶ τῆς Τραπέζης, τὰ δικαιώματα ἐπὶ προσόδων πληρωτέων ἀπὸ τὸ κράτος (Rentes sur l'état) δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀκίνητα, ἐὰν οἱ δικαιοῦχοι δηλώσωσι προσηκόντως τὴν περὶ τούτου βούλησίν των.

192. Ὁ ἡμέτερος νόμος (Σημ. 1 σελ. 274), ὅστις ἐν γένει εἶναι μετάφρασις τῶν ἄρθρων 293—296 τοῦ Αὐστρ. Νόμ. διακρίνει τρεῖς κατηγορίας.

1) Φύσει ἀκίνητα (ἄρθρ. 5), ὧν ἡ ἔννοια ταὐτίζεται πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν καὶ βυζαντινήν.

2) Δυνάμει τοῦ νόμου· καὶ

3) Προθέσει τοῦ ἰδιοκτήτου ἀκίνητα (ἄρθρ. 6)· τὰ εἰς τὴν δευτέραν καὶ τρίτην κατηγορίαν ὑπαγόμενα ὀνομάζει παρακολουθήματα ἀκινήτου.

Παρακολούθημα δὲ ἀκινήτου εἶναι, κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον (ἄρθρ. 7), πᾶν τὸ μετὰ ἀκινήτου εἰς *διαρκῆ* σύνδεσμον τεθειμένον, τουτέστι.

α) Τὰ φυσικῶς μετ' αὐτοῦ συνημμένα, ἅτινα λογίζονται μέρη αὐτοῦ μόνον, διότι *δύναται* τὸ ἀκίνητον νὰ διαιρεθῇ εἰς ἀπέραντον καὶ οὕτω νὰ προκύψωσιν ἐξ αὐτοῦ κινητά· τοιαῦτα εἶναι τὰ δένδρα, τὰ ὀπωρικὰ, τὰ ὀρυκτὰ κλπ. τοῦ ἀκινήτου, ὀνομάζονται δὲ ταῦτα *προσαυξήματα*.

β) Τὰ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ ἀκινήτου *ἀπολύτως* ἀναγκαῖα· ἐνταῦθα ἐννοεῖ ὁ νόμος καὶ τὰ πρὸς *κατάρτισιν* ἀκινήτου ἀναγκαῖα πράγματα, ἅπερ ἦσαν ἀρχικῶς κινητὰ, τὰ ζῶα, τὰ παοάθυρα, τὰ κλεῖθρα κλπ, ἐνῷ ὁ γαλλικὸς νόμος (Demolombe τόμ. 9 σελ. 161 καὶ ἑπ.) κατατάσσει αὐτὰ μεταξὺ τῶν φύσει ἀκινήτων (εἶναι *μέρη* τοῦ φύσει ἀκινήτου).

γ) Τὰ εἰς τὴν χρῆσιν ἀκινήτου διαρκῶς ὡρισμένα κινητὰ, ὀνομάζονται δὲ *παραρτήματα*· ὁ προορισμὸς οὗτος γίνεται ἢ ὑπὸ τοῦ νόμου, ἢ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου.

Ὅθεν διαφέρουσι τὰ προσαυξήματα ἀπὸ τῶν παραρτημάτων κατὰ τοῦτο, ὅτι τὰ μὲν (προσαυξήματα) θεωροῦνται ἀκίνητα, ἐνόσῳ διαρκεῖ ὁ μετὰ τοῦ ἀκινήτου *φυσικὸς* σύνδεσμος, ἅμα δὲ ἀποχωρισθέντα δὲν ἀποτελοῦσι μέρος αὐτοῦ, ὅθεν τὸ ἀποχωρισθὲν προσαύξημα λογίζεται κινητὸν (ἄρθρ. 7)· τὰ παραρτήματα ὅμως, εἰ καὶ μὴ ὀργανικῶς ἢ τεχνητῶς ἡνωμένα, εἶναι παρακολουθήματα τοῦ ἀκινήτου καὶ ἑπομένως λογίζονται ἀκίνητα.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτεθῶσιν ἐν τῷ νόμῳ ἅπαντα τὰ παρακολουθήματα· μόνον τὰ κυριώτερα δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἐξ ὧν, ὡς ἐκ προτύπων, συνάγονται δι' ἀναλόγου ἐφαρμογῆς καὶ τὰ λοιπά. Ἐντεῦθεν τὸ ἄρθρον 8 ὁρίζει «παρακολουθήματα εἶναι *ἰδίως* τὰ ἑξῆς».

Ὑπὸ τὸν ἀριθμ. 1 τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ἀναφέρονται τὰ παραρτήματα, ἅτινα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ συνδέσμου αὐτῶν, θεωροῦνται ὑπὸ τοῦ νόμου προωρισμένα εἰς τὴν διαρκῆ ταύτην ὑπηρεσίαν. Ἐπ' αὐτῶν δὲν ἀπαιτεῖται νὰ δηλώσῃ ὁ κύριος κατ' ἄλλον οἱονδήποτε τρόπον τὴν περὶ τοῦ ἐν λόγῳ προσδιορισμοῦ βούλησιν· ἐὰν συμπήξῃ τις διὰ γύψου, ἢ ἀσβέστου κτλ. κινητὸν μετὰ ἀκινήτου, μὴ δυνάμενον ν' ἀποσπασθῇ ἀπ' αὐτοῦ ἄνευ βλάβης, ἢ διαῤῥαγῆς, ἢ συντριβῆς, καὶ ἂν ἄλλως δὲν προσδιορίσῃ αὐτὸ εἰς τὴν διαρκῆ ὑπηρεσίαν τοῦ ἀκινήτου, ὁ νόμος θεωρεῖ γενόμενον τὸν προσδιορισμὸν τοῦτον διὰ μόνου τοῦ προκειμένου εἴδους τοῦ συνδέσμου, ὥστε διὰ τῆς πράξεως ταύτης τὸ εἰρημένον κινητὸν εἶναι *δυνάμει τοῦ νόμου* παρακολούθημα, εἶναι ἀκίνητον, μὴ ἐπιτρεπομένης τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου σκοποῦ.

Ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 2 τοῦ αὐτοῦ ἄρθρου ἀναφέρονται τὰ προσαυξήματα, λ. χ. φυτὰ, δένδρα, ὀπῶραι, καὶ ὅσα ἡ γῆ παράγει χρήσιμα πράγματα, *ἐνόσῳ* δὲν ἀποχωρισθῶσιν αὐτῆς. Ὑπὸ τὸν ἀριθμὸν 3 καὶ 4 ἀναφέρονται τὰ διαθέσει τοῦ ἰδιοκτήτου ὁπωσδήποτε προσδιωρισμένα εἰς διαρκῆ ὑπηρεσίαν τινὸς κτήματος, π. χ. ὁ σῖτος, ἡ ξυλικὴ, ἡ φορβὴ, οἱ λέβητες, οἱ πίθοι, κλπ. καθόσον εἶναι ἀναγκαῖα καὶ *ἐξιδιασμένως προσδιωρισμένα* εἰς τὴν τακτικὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος, ἢ τὴν τακτικὴν χρῆσιν τοῦ ἐργοστασίου.

Ἐκ τῶν εἰρημένων παρατηροῦμεν, ὅτι τὴν θεωρίαν τῶν παρακολουθημάτων ἐκτίθησιν ὁ ἡμέτερος νόμος, κυρίως ἵνα ὁρίσῃ ἀκριβέστερον τὴν σπουδαίαν διάκρισιν τῶν κτημάτων εἰς κινητὰ καὶ ἀκίνητα, ἀλλ' ἡ ἰδιότης τοῦ κυρίου καὶ τοῦ παρεπομένου (παρακολουθήματος) ἁπαντᾶται ἐπὶ παντὸς πράγματος καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δικαιωμάτων. Ὑπὸ τὴν γενικωτέραν δὲ ταύτην ἔποψιν ἀνήκει εἰς τὴν περὶ τοῦ διαιρετοῦ ἢ ἀδιαιρέτου τῶν κτημάτων, καὶ τὴν περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν μερῶν τινος κτήματος πραγματείαν. Ὅθεν θέλομεν ἐπανέλθει παρακατιόντες εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην τῶν πραγμάτων.

Τὸ ἄρθρ. 12 τοῦ αὐτοῦ νόμου παραδέχεται τὴν ὀλισθηρὰν διάταξιν τοῦ ἄρθρου 526 τοῦ γαλλικοῦ νόμου, μετά τινων τροποποιήσεων. Τὴν λέγομεν ὀλισθηράν, διότι δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν καθιέρωσιν τῆς στρυφνῆς καὶ οὐκ ὀρθῆς ἐννοίας τοῦ δικαιώματος, ὡς κατ' ἰδίαν ὑπάρχοντος *πράγματος*, ὡς ἰδίου ἀντικειμένου περιουσίας, ἀποχωρίζον οὕτω τὴν νόμιμον ἐξουσίαν ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, ἀλλὰ διακρίνει καὶ ἑτέραν κατηγορίαν ἀσωμάτων πραγμάτων, τὰς ἀγωγάς, διακρίνον καὶ ἀποχωρίζον αὐτὰς ἀπὸ τῶν δικαιωμάτων· ἐνῷ ἡ ἀγωγὴ οὐδόλως δύναται νὰ ἐννοηθῇ, ὡς κατ' ἰδίαν ὑπάρχουσα ἔννομος ἐξουσία, κεχωρισμένη τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωκομένου δικαιώματος, ἀλλ' εἶναι ἡ ἐξουσία τοῦ ἐπιδιώκειν δικαστικῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἀμφισβητουμένου δικαιώματος, εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ δικαίωμα, ἐν τῇ ἐπικλήσει τῆς δια τοῦ δικαστοῦ ἀνορθώσεως αὐτοῦ, προσβληθέντος.

Διὰ τοῦτο τὸ ἄρθρον 526 τοῦ γαλλικοῦ νόμου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς ἀμφισβητήσεις (1). Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέφυγον τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀσάφειαν τῶν ἰδεῶν, τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς ἐν γένει κατατάξεως τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀγωγῶν μεταξὺ τῶν *πραγμάτων*, καθὸ ἀντικειμένων περιουσίας καὶ συναλλαγῶν· ἔθεσαν δὲ, ὡς εἴρηται, μόνον ἑρμηνευτικὸν κανόνα, καθ' ὃν λύονται αἱ ἀμφισβητήσεις, αἱ προκύπτουσαι ὅταν τις διαθέσῃ καθ' ὡρισμένον τρόπον ἅπασαν τὴν *ἀκίνητον* περιουσίαν του, κατ' ἄλλον δὲ τὴν κινητήν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει.

1) Τὰ ἀπόλυτα δικαιώματα, π. χ. δουλεία ὑδραγωγείου, ἢ ἀπόψεως, τὰ εἰς ἐνσώματον πρᾶγμα προσηλωμένα, ὡς παρακολουθήματα αὐτοῦ, ἔχουσι τὴν ἰδιότητα τοῦ κυρίου κτήματος (2).

2) Ἐὰν τὰ δικαιώματα δὲν ἦναι παρακολουθήματα ἄλλου ἐνσωμάτου πράγματος, ἰσχύει ὁ ἐν τῷ ἄρθρῳ 12 τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμου καθιερωμένος κανών, ὅπερ ἐστὶ λογίζονται κινητὰ, ἐκτὸς τῶν ἀγωγῶν τῆς διεκδικήσεως ἀκινήτων.

193. Ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἑτέραν διάκρισιν τῶν πραγμάτων, εἰς ἀναλώσιμα καὶ μὴ ἀναλώσιμα. Αὕτη εἶναι σπουδαία κατὰ τοῦτο,

(1) Ὅρα περὶ αὐτῶν Demolombe Τόμ. 9 Σελ. 194 καὶ ἑξ.

(2) (18. 1) 47 (43. 16) 3 § 15.

ὅτι τὰ δικαιώματα, δυνάμει τῶν ὁποίων ἀποκτῶμεν τὴν χρῆσίν τινος πράγματος, φυλαττομένης τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, δὲν εἶναι δυνατὰ ἐπὶ ἀναλωσίμων πραγμάτων· τὴν ἔννοιαν αὐτῶν ὡρίσαμεν ἀνωτέρω. Ἐπὶ τῶν χρημάτων ἡ ἀνάλωσις εἶναι πολιτικὴ, νομικὴ, οὐχὶ φυσικὴ, διότι μόνον, ὡς πρὸς τὸν χρώμενον ἀφανίζονται τὰ χρήματα, ἐκλείπουσι, διότι ἐκφεύγουσι τῆς ἐξουσίας του. Περὶ δὲ τῶν ἀντικαταστατῶν, ἢ ἀναντικαταστάτων πραγμάτων παρατηρητέον, ὅτι τὰ πράγματα γίνονται ἀντικείμενα τῶν ἐννόμων σχέσεων, εἴτε κατὰ γένος, εἴτε κατ' εἶδος ὡρισμένα· καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κυριότητος πάντοτε κατὰ τὴν δευτέραν ἰδιότητα, λ. χ. εἶμαι κύριος τοῦ κτήματος τοῦδε, τῶν νομισμάτων τῶνδε, ἐπὶ δὲ τῶν ἐνοχῶν ὁτὲ μὲν κατὰ τὴν δευτέραν, ὁτὲ δὲ κατὰ τὴν πρώτην, ἄμπελος τόσης ἐκτάσεως, σῖτος τόσων κοιλῶν.

Τῶν πλείστων πραγμάτων τὰ εἴδη (species), τὰ εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἀνήκοντα (genus), διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὴν ἀξίαν, ὅθεν δὲν εἶναι ἀδιάφορον περὶ τίνος εἴδους πρόκειται, τὸ ἓν ἐξ αὐτῶν δέν ἐκπροσωπεῖ τὰ λοιπά· διὰ τοῦτο ἀπαίτησις τοιούτων πραγμάτων, ὧν τὸ εἶδος δὲν εἶναι ἀτομικῶς ὡρισμένον, ἔχει ἀόριστον ἀξίαν, ἔχει ἀντικείμενον incertum, ἂν καὶ ἔχῃ οὐδὲν ἧττον ἀξίαν (ἐὰν τὸ γένος δὲν ἦναι τοσοῦτον γενικὸν, ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ καὶ πράγματα ἐστερημένα πάσης ἀξίας).

Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ πράγματα, καθ' ἃ τὰ εἴδη ἔχουσι τὴν αὐτὴν ποιότητα καὶ ἀξίαν, ὥστε τὸ ἓν ἐκπροσωπεῖ τὰ ἕτερα· ἡ ἀξία αὐτῶν ὁρίζεται κατὰ τὸ γένος καὶ τὸ ποσόν. Διὰ τοῦτο ἀρκεῖ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τοῦ ποσοῦ, ἵνα ἡ ἀπαίτησις ἔχῃ ὡρισμένον (certum) ἀντικείμενον· τὰ τοιαῦτα πράγματα ὁρίζονται διὰ μόνου τοῦ μέτρου καὶ ἀντικαθιστῶνται ἐντελῶς διὰ τῶν εἰς τὸ αὐτὸ γένος ἀνηκόντων, ὡσανεὶ ἀπεδίδοντο αὐτὰ ταῦτα. Τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῶν χρημάτων, τῶν ἀκατεργάστων μετάλλων κλπ. ὅθεν ἀντικαταστατὰ πράγματα.

Πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων, προσθέτομεν τὰ ἑξῆς·

1) Τὸ ἀναλώσιμον καὶ ἀντικαταστατὸν εἶναι διάφοροι ἔννοιαι, καὶ ἂν τυχαίως συμπίπτωσιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων. Πολλάκις τῳόντι τὸ ἀναλώσιμον τοῦ πράγματος καθίστησιν ἀδιάφορον ἐὰν πρόκηται νὰ ἀποδοθῇ αὐτὸ τοῦτο, ἢ ἄλλο τοῦ αὐτοῦ γένους. Δύ-

νανται ὅμως νὰ ὑπάρξωσι καὶ ἀντικαταστατὰ πράγματα μὴ ἀναλώσιμα, π. χ. ἀκατέργαστα μέταλλα, λίθοι κλπ.

2) Τὸ ἀντικαταστατὸν τῶν πραγμάτων δὲν ἀναφαίνεται κατὰ πάσας τὰς ἐννόμους σχέσεις, λ. χ. ὅταν δίδωνται χρήματα ὡς παρακαταθήκη, δὲν δίδονται ὡς ἀντικαταστατά. Ἰδίως τὰ ἀντικαταστατὰ, θεωρούμενα ὡς ἀντικείμενα τῆς κυριότητος, λαμβάνονται πάντοτε ὡς ἀναντικατάστατα· δὲν ὑπάρχει κυριότης ἐπὶ χρηματικοῦ ποσοῦ, ἀλλ' ἐπὶ ὡρισμένων νομισμάτων.

3) Ὡς ἀναντικατάστατα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ἅπαντα τὰ πράγματα, ὡς ἀντικαταστατὰ ὅμως οὐχί. Ἡ ἐναντία δόξα συγχέει τὴν περὶ τοῦ εἴδους ἀτομικὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντικαταστατοῦ καθ' ἑαυτήν. Δύναταί τις νὰ θεωρῇ τὰ πράγματά του ὡς ἀντικαταστατὰ, διότι ἡ διαφορὰ τῆς ἀξίας τοῦ εἴδους εἶναι δι' αὐτὸν ἀναξία λόγου· λ. χ. ἔχω δύο ἵππους ἁμάξης, ὧν χείρονες τοῦ αὐτοῦ γένους δὲν ὑπάρχουσι κατὰ τὴν κρίσιν μου, ἀλλ' ἡ ἀτομικὴ αὕτη κρίσις δὲν μεταβάλλει τὴν ἰδιότητα τῶν πραγμάτων. Τὸ ἀντικαταστατὸν, ὡς παρατηρεῖ εὐφυῶς ὁ Πούχτας, δὲν εἶναι πλεονέκτημα τῶν πραγμάτων, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε τῶν ἀνθρώπων.

194. Ὑπάρχουσιν ἰδιότητες, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων πλείονα πράγματα διατελοῦσιν εἰς ὡρισμένην πρὸς ἄλληλα σχέσιν. Τοιαύτη εἶναι ἡ γονιμότης, ἥτις ἀποτελεῖ καὶ νομικῶς σπουδαίαν ἰδιότητα, καθ' ἣν τὸ πρᾶγμα αὐξάνει τὴν τοῦ δικαιούχου περιουσίαν, οὐ μόνον ὅπως τοῦτο νῦν ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτῷ δυνάμεως πρὸς μέλλουσαν παραγωγήν.

Τὸ μέλλον τοῦτο κέρδος, ἐὰν ἀποτελῇ τὸν προορισμὸν τοῦ πράγματος, ὀνομάζεται καρπὸς (fructus). Ἡ νομικὴ ἔννοια αὐτοῦ δὲν συμπίπτει πάντοτε μετὰ τῆς φυσικῆς, ἤτοι τῆς τοῦ ὀργανικοῦ προϊόντος, διότι

1) δὲν εἶναι καρπὸς πᾶν προϊὸν πράγματος, ἀλλὰ μόνον ἡ εἰς ἣν τὸ πρᾶγμα προώρισται ὠφέλεια. Ὅθεν δὲν εἶναι καρπὸς ὁ τοκετὸς τῶν δούλων (1), οὔτε τὰ ὑπὸ τῶν ἀνέμων καταῤῥιπτόμενα δένδρα κλπ. (2).

---

(1) « Οὐδὲ πάντως διὰ τὸ τίκτειν κτώμεθα τὰς δούλας » Βασιλ. (ΜΒ'. 1) 27.

(2) Π (5. 3) 27 πρ Β (ΜΒ'. 1) 27 (6. 1) 17 § 1. Β (ΙΒ'. 17) 17. 33. 79 (7. 1) 68 Β (ΙΣΤ'. 1) 68 (23. 3) 10 § 2. 3. Β (ΚΘ'. 1) 6 (22. 1) 28. § 1 Β (ΚΤ'. 3).

2) Καρπὸς δὲν εἶναι μόνα τὰ ὀργανικὰ τῶν πραγμάτων προϊόντα ἀλλὰ καὶ ἄλλαι αὐτῶν ὠφέλειαι, λ. χ. τὰ μισθώματα τῶν κτημάτων, οἱ τόκοι τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων (1)· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐὰν καὶ καθόσον τὸ πρᾶγμα προώρισται εἰς τὴν παραγωγὴν τοιούτων ὠφελειῶν (2).

Τοὺς καρποὺς τούτους, τοὺς ὑπὸ τὸν ἀριθ. 2), ὀνομάζουσιν οἱ νομοδιδάσκαλοι πολιτικοὺς καρποὺς (fructus civiles), κατ' ἀντίθεσιν τῶν λοιπῶν, οἵτινες ὀνομάζονται φυσικοὶ (naturales). Οἱ τελευταῖοι οὗτοι διακρίνονται πάλιν εἰς mere naturales, ἁπλῶς φυσικούς, οἷον βάλανοι, χόρτος, καὶ εἰς industriales, βιομηχανικούς, παραγομένους διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ νομέως, ὡς εἶναι οἱ δημητριακοί, οὐχὶ δὲ πληθυνομένους διὰ τῆς ἐργασίας, ὡς εἶναι ὁ χόρτος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν καρπῶν.

Ἐπὶ τῶν καρπῶν σπουδαῖα εἰσὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ μετὰ τοῦ κτήματος σύνδεσμος (fructus pendentes, ἀσυγκόμιστοι καρποὶ), ὁ ἀπ' αὐτοῦ χωρισμὸς (fructus separati, ἐκκοπέντες), ἡ συλλογὴ (percepti, συγκεκομισμένοι), ἢ τὸ δυνατὸν τῆς συλλογῆς αὐτῶν (percipiendi συγκομιστέοι) (3), ἰδίως ἡ παρὰ τῷ συλλογεῖ ὕπαρξις (fructus extantes, ὑπάρχοντες), ἡ ἀνάλωσις ἢ ἐκποίησις αὐτῶν (fructus consumti, ἀναλωθέντες).

195. Σπουδαία εἶναι ὡσαύτως ἡ διάκρισις τῶν κτημάτων εἰς διαιρετὰ καὶ ἀδιαίρετα (4), ὡς καὶ ἡ διάκρισις τῶν μερῶν, εἰς ἃ δύναται νὰ διαιρεθῇ τὸ πρᾶγμα.

Τὰ μέρη τινὸς πράγματος εἶναι

1) Ὑλικὰ μέρη, ὄντα πάλιν κτήματα καθ' ἑαυτὰ καὶ μετὰ τὸν ἀποχωρισμόν· ταῦτα ἔχουσι πρὸς τὸ ὅλον τριπλῆν σχέσιν.

α) Ἢ εἶναι ὑλικῶς κεχωρισμένα, θεωρούμενα ἐν ἐννοίᾳ μόνον ὡς

---

(1) Π. (22. 1) 26. 34. 49 Β (ΚΓ'. 3) 23 26. 34. 49. οὕτω ἐξετάθη ἡ ἔννοια τοῦ καρποῦ καὶ εἰς τὰ ἐκ τῆς ἐνασκήσεως τῶν δικαιωμάτων ὠφελήματα Π (8. 5) 4 § 2 Β (ΜΗ'. 5) 1 (22. 1) 19. § 1.

(2) Διὸ ὁ Ἰουλιανὸς λέγει, ὅτι «ἡ θήρα καρπὸς οὐκ ἔστι τοῦ ἀγροῦ, δηλ. »τὰ ἐπὶ τοῦ ἀγροῦ θηρευόμενα οὐ ψηφίζεται ἐν καρπῷ, πλὴν εἰμὴ ἆρα ὁ καρ»πὸς τοῦ ἀγροῦ ἐκ τῆς θήρας συνίσταται, τουτέστιν εἰμὴ ἐκ τῆς θή»ρας ἔχει τὴν πρόσοδον ὁ ἀγρὸς Β. (ΚΓ'. 3) 26.

(3) Π (6. 1) 33. 78. Π (7. 4) 13. Β (ΙΣΤ'. 4) 13 (41. 1) 48 πρ. Β (Ν'. 1) 47.

(4) (50. 16) 25 § 1.

μέρη· τοιαῦτα εἶναι τὰ πράγματα, τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν universitas rerum distantium (§ 181).

6) Ἢ συνέχονται μὲν ὑλικῶς, ἀλλ' οὐχὶ οὐσιωδῶς μετὰ τοῦ ὅλου, ὥστε εἶναι δυνατὸς ὁ χωρισμὸς αὐτῶν ἄνευ μεταβολῆς τῆς οὐσίας, καὶ ἐνόσῳ δὲ διαρκεῖ ὁ ὑλικὸς σύνδεσμος δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κατ' ἰδίαν ὑπάρχοντα πράγματα (τὰ μέρη ἀκινήτου κτήματος).

γ) Ἢ συνέχονται ὑλικῶς καὶ οὐσιωδῶς μετὰ τοῦ ὅλου, μὴ δυνάμενα νὰ χωρισθῶσιν αὐτοῦ ἄνευ οὐσιώδους μεταβολῆς τῆς φύσεως αὐτῶν, καὶ ἐπομένως μὴ δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσι, διαρκοῦντος τοῦ συνδέσμου, ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα πράγματα (προσαυξήματα, ἢ συμφυῆ τῷ συνόλῳ μέρη αὐτοῦ, λ. χ. τὰ μέρη ὀργανικοῦ συνόλου, ἡ οἰκία, τὸ φυτὸν, ὡς μέρη τοῦ ἐδάφους (1).

2) Ἰδανικὰ μέρη, ἐν ἐννοίᾳ μόνον ὑπάρχοντα, συνιστάμενα εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀνήκει μὲν εἰς πλείους, ἀλλὰ τὸ εἰς ἕκαστον ἀνῆκον μέρος δὲν καταφαίνεται ὑλικῶς (pro indiviso) (2). Δύναται ὅμως κτῆμα νὰ προσδιορισθῇ ὡς μέρος ἑτέρου πράγματος, καίτοι μὴ ὂν ἀληθῶς τοιοῦτον, ὅτε ὀνομάζεται παράρτημα (3).

196. Περὶ τῶν προσόντων τοῦ παραρτήματος (§ 192) προσθετέον εἰς τὰ ἀνωτέρω καὶ τὰ ἑξῆς.

α) Τὸ παράρτημα δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ ἴδιον ἀπὸ ἄλλου πράγματος ἀνεξάρτητον προορισμὸν, λ. χ. τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ μου κατεστημένον τυπογραφεῖον δὲν εἶναι παράρτημα τῆς οἰκίας μου. Μόνος δὲ ὁ πράγματι καὶ μονίμως ὑπάρχων, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ κατ' ἐπιφάνειαν, προορισμὸς πρὸς χρῆσιν τοῦ ἑτέρου ἀποτελεῖ τὸ παράρτημα (4)· τὰ ἑτέρῳ πράγματι συνημμένα, λ. χ. οἱ τάπητες τῆς οἰκίας δὲν εἶναι πάντοτε παραρτήματα αὐτοῦ, ὑπάρχουσι δὲ καὶ παραρτήματα μὴ ὄντα συνημμένα, ἢ συνδεδεμένα τῷ κυρίῳ πράγματι, λ. χ. τὰ κτήνη, τὰ ἰδίως ὡρισμένα εἰς τὴν τακτικὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματος.

---

(1) Π (19. 1) 40. Β (ΙΘ'. 8) 13 17 18, 40 (6. 1) 23 § 5 (8. 4) 6. § 1 Β (ΝΗ'. 4) 6 ἀριθμ. 7 τοῦ περὶ Δ. Κ. νόμου.

(2) Π. (15. 3) 5.

(3) Π (19. 1) 13 § 31. 17. 18 (18. 1) 47 49 (32, 52 § 7. 91. § 5 καὶ 6 Β (ΜΔ'. 3) 50, 86 (33. 7) 12. § 25. 20. § 7. 21 26 Β (ΜΔ'. 10) 19 20. Ἄρθρ. 7 καὶ 8 τοῦ περὶ διακρίσεως κτημάτων νόμου.

(4) Ἄρθρ. 7 καὶ 8 τοῦ αὐτοῦ νόμου.

6) Καὶ ἡ πρόσκαιρος ἀφαίρεσις τοῦ πράγματος ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρω προορισμοῦ, ἡ ἀνατρέπουσα τὴν ἐκτεθεῖσαν σχέσιν πρὸς τὸ ἕτερον πρᾶγμα, ἀναιρεῖ τὴν τοῦ παραρτήματος ἰδιότητα, λ. χ. ἐὰν τὰ εἰς τὴν τακτικὴν καλλιέργειαν τοῦ κτήματός μου προωρισμένα ζῶα ἀφαιρέσω, ἔστω καὶ προσκαίρως, ἀπὸ τοῦ προορισμοῦ τούτου, παύει ἡ τοῦ παραρτήματος ἰδιότης.

Κατὰ πάντα τὰ ἐκτεθέντα στοιχεῖα συμφωνεῖ ὁ ῥωμαϊκὸς καὶ ὁ βυζαντινὸς νόμος πρὸς τὸν περὶ διακρίσεως κτημάτων νεώτερον ἡμῶν νόμον, ἐκτὸς τῶν περὶ ἐξοπλισμοῦ τοῦ ἀγροῦ καὶ ἐνθηκῶν τῶν οἰκιῶν ὡρισμένων.

Τὸ κύριον πρᾶγμα εἶναι ἢ ἀκίνητον, ἢ κινητόν. Ἐσφαλμένος δὲ εἶναι ὁ κανών, ὅτι ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι, μόνα τὰ μέρη τοῦ πράγματος θεωροῦνται παραρτήματα αὐτοῦ· λ. χ. οἱ πίθοι δύνανται νὰ ἦναι παράρτημα τοῦ οἴνου, ἐὰν ἦναι προωρισμένοι ὡς δοχεῖα μόνου τοῦ οἴνου τούτου. Συχνότερον βέβαια γίνεται λόγος περὶ παραρτημάτων ἐπὶ τῶν ἀκινήτων. Τὰ πρὸς καλλιέργειαν ἀγροτικοῦ κτήματα, ἢ πρὸς χρῆσιν κτιρίου χρησιμεύοντα πράγματα (ἐξοπλισμός, ἐνθῆκαι, instrumentum fundi, ἢ ædium), δὲν εἶναι παραρτήματα κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον, (ἐνῷ, κατὰ τὸν νῦν ἰσχύοντα νόμον (§ 8), ὁ τοῦ ἀγροῦ ἐξοπλισμὸς εἶναι παράρτημα αὐτοῦ) διότι τὰ πράγματα ταῦτα δὲν εἶναι προωρισμένα διὰ τὸ κτῆμα ἢ τὴν οἰκίαν (πρὸς συγχρότησιν αὐτῶν), ἀλλὰ μετ' αὐτῶν (τοῦ κτήματος καὶ τῆς οἰκίας) διὰ τὴν καλλιέργειαν, ἢ τὴν οἴκησιν, ὅθεν δὲν ἔχουσι τὴν σχέσιν τοῦ παραρτήματος πρὸς τὸ κτῆμα, ἢ τὴν οἰκίαν. Ἐπὶ τῶν ἀκινήτων, ἐκτὸς τῶν οἰκιῶν, ἀπαντᾶται ἐν τῷ ῥωμ. νόμῳ ὁ κανών, ὅτι παραρτήματα εἶναι μόνα τὰ μετὰ τῆς γῆς συνημμένα (οὐχὶ τὰ rula cæsa, τουτέστι τὰ μὴ συνημμένα δι' ἀμμοκονίας, σιδήρου κλπ.). διότι μόνον τὰ οὕτω συνημμένα στεροῦνται ἰδίας ἀνεξαρτήτου ὡς πρὸς τὸ κτῆμα ὑπάρξεως, καθὸ προσδιωρισμένα ἀμέσως δι' αὐτό· ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν οἰκιῶν, ὧν παραρτήματα εἰσὶ καὶ τὰ ἁπλῶς εἰς τὰς θύρας ἀνηρτημένα κλεῖθρα

Ἡ ἰδιότης τοῦ παραρτήματος εἶναι, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἰδίως σπουδαία ἐπὶ τῶν ἐκποιήσεων, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα λ. χ. ἐὰν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἢ τῆς κληροδοσίας ἀγροτικοῦ κτήματος, ἢ οἰκίας, ἄνευ ἀκριβεστέρου προσδιορισμοῦ, περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς τοῦ

ἀγροῦ, ἢ τῆς οἰκίας. Οἱ Ῥωμαῖοι, πραγματευόμενοι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὅπερ λύουσιν ἀποφατικῶς, διδάσκουσι τὴν τῶν παραρτημάτων θεωρίαν, ἀναπτύσσοντες αὐτὴν διὰ πολλῶν παραδειγμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι ἥττονος προσοχῆς ἄξια, ἢ οἱ ἀνωτέρω περὶ τοῦ ζητήματος τούτου κανόνες. Οὕτω τὸ παράδειγμα τῶν κλειδῶν (seræ), αἵτινες εἶναι κατ' αὐτοὺς παραρτήματα τῆς οἰκίας (19. 1) 17 πρ., ἐνῷ τὰ κλεῖθρα δὲν ἦσαν ἡνωμένα μετὰ τῆς οἰκίας, ὅθεν ἠδύνατό τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι πᾶν εἶδος κλείθρων κατατάσσεται παρ' ἡμῖν μεταξὺ τῶν παραρτημάτων. Ἐπειδὴ ὅμως ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν ἡνωμένα καὶ μὴ ἡνωμένα κλεῖθρα, πολλάκις τὰ ἁπλῶς τεθειμένα, ἀνηρτημένα, δὲν κατατάσσονται μεταξὺ τῶν παραρτημάτων. Τέλος, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, μεγάλην ἔχουσιν ἐπιρροὴν τὰ ἤθη καὶ ὁ τρόπος τοῦ ζῆν· πῶς θέλομεν θεωρήσει λ. χ. τὰς θερμάστρας, ἐὰν, ὡς συμβαίνει ἐνίοτε, οὐδόλως συνδέωνται στερεῶς μετὰ τοῦ τοίχου καὶ κατατάσσονται μετὰ τῶν ἐπίπλων.

197. Προσαύξησις (accessio) εἶναι ἡ ἕνωσις πράγματος μετ' ἄλλου, καθ' ἣν τοῦτο μὲν λογίζεται κύριον, τὸ δὲ μετ' αὐτοῦ ἑνούμενον παρεπόμενον αὐτοῦ (1). Ἡ σχέσις αὕτη ἀπαντᾶται καὶ μεταξὺ δικαιωμάτων, οὕτω π. χ. τὸ τοῦ ἐνεχύρου δικαίωμα εἶναι παρεπόμενον τῆς ἐνεχυρούχου ἀπαιτήσεως, ἡ κατὰ τοῦ ἐγγυητοῦ ἀπαίτησις εἶναι παρεπόμενον τῆς κατὰ τοῦ πρωτοτύπου ἀπαιτήσεως, αἱ ἀγωγαὶ ἔχουσιν ἐνίοτε ἐκτὸς τοῦ κυρίου καὶ παρεπόμενα ἀντικείμενα· ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται μόνον περὶ τῆς ἐπὶ ὑλικῶν πραγμάτων σχέσεως τοῦ παρεπομένου πρὸς τὸ κύριον πρᾶγμα. Ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ παρεπομένου πράγματος, ἥτις ἀποβαίνει σπουδαιοτάτη κατὰ τὴν διὰ προσαυξήσεως (accessio) κτῆσιν τῆς κυριότητος (Θέμις τόμ. 4 σελ. 1 καὶ ἑπ.), δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν τοῦ παραρτήματος, διότι τὸ *παρεπόμενον* κτώμεθα διὰ τῆς προσαυξήσεως καίτοι μὴ ὂν παράρτημα, ἀλλὰ μέρος ὁλοκληρωτικὸν καὶ *ἀναπόσπαστον* τοῦ κυρίου πράγματος (λ. χ. τὴν ἀλλοτρίαν δοκὸν, ἢ τὸν ἀλλότριον βραχίονα, ἅτινα ἥνωσα τῇ ἐμῇ οἰκοδομῇ, ἢ τῷ ἐμῷ ἀνδριάντι)· τὸ δὲ παράρτημα ἐνίοτε δὲν εἶναι καὶ παρεπόμενον ἐν τῇ προκειμένῃ ἐννοίᾳ, καὶ ἑπομένως δὲν περιέρχεται εἰς

(1) Π (34. 2) 19. § 13. 15 καὶ 20. 20. 29 § 1 (41. 1) 7 § 10. Πρβλ. Glück Τόμ. 16 σ 101 καὶ ἑπ. Καλλιγ. Β. § 6 σημ. 6.

τὴν χυριότητα τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ κυρίου πράγματος (λ. χ. ἐπὶ οἰκοπέδου, ὅπερ ἀπέκτησα ἀδίκως ἀπὸ τὸν μὴ κύριον, καὶ προσαρτήσας αὐτὸ εἰς τὴν αὐλήν μου κατέστησα μετ' αὐτῆς κῆπον, προσηρτημένον ὡς παρακολούθημα τῆς οἰκίας μου).

Δύο τινὰ ἐνυπάρχουσι τῇ ἐννοίᾳ τοῦ παρεπομένου πράγματος

1) Σχέσις μεταξὺ πλειόνων πραγμάτων, παραγομένη ἐκ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν συνδέσμου (εἴτε ὑλικοῦ, εἴτε ἰδανικοῦ), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· ἡ σχέσις αὐτῶν δύναται νὰ ἦναι ἡ τῆς ἰσότητος, ὅτε οὐδέτερον εἶναι παρεπόμενον τοῦ ἑτέρου· οὕτω π. χ. ἡ ἕνωσις δύο πραγμάτων ἐξ ἧς παράγεται τρίτον εἶδος, ὡς ἐξ ἀλεύρου καὶ ὕδατος ἄρτος.

2) Τὸ ἓν πρᾶγμα δέον, ὡς ἐκ τοῦ προορισμοῦ ἢ τῆς φύσεως αὐτοῦ, νὰ ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ ἑτέρου εἴτε ὡς προϊὸν, εἴτε ὡς στοιχεῖον συμπληρώσεως, ἢ κοσμήσεως, ἢ μείζονος χρησιμότητος αὐτοῦ· τοιαύτη εἶναι ἡ σχέσις *τῶν μερῶν* πράγματος πρὸς τὸ ὅλον, πολλάκις ἡ τῶν παραρτημάτων πρὸς τὸ κύριον, τῶν καρπῶν πρὸς τὸ παράγον πρᾶγμα. Οἱ ἀσυγκόμιστοι καρποὶ εἶναι μέρη τοῦ ὅλου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν λογίζονται ὑπό τινα ἔποψιν ὡς παρεπόμενα, ὥστε ἐνταῦθα ἡ τῶν καρπῶν σχέσις εἶναι σχέσις παρεπομένου πρὸς κύριον.

Ἡ σχέσις τοῦ παρεπομένου δέον νὰ ἐκτιμᾶται κατὰ τὰς ἐκτεθείσας ἀρχὰς, λ. χ. τὸ κτίριον εἶναι παρεπόμενον τοῦ γηπέδου, τὰ φυτὰ τῆς γῆς, οἱ λίθοι τοῦ κτιρίου καὶ οὕτω καθεξῆς. Δύναται ὅμως νὰ ἦναι ἀμφίβολον 1) Ἐὰν ἐν γένει ὑπάρχῃ σχέσις παρεπομένου πρὸς κύριον. 2) Ὁποῖον ἐκ τῶν δύο πραγμάτων ἔχει τὴν ἰδιότητα τοῦπαρεπομένου. Τὰ ζητήματα ταῦτα λύονται κατὰ τοὺς ἀνωτέρω κανόνας. Ἐὰν οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς λύσιν τῶν εἰρημένων ζητημάτων, τότε τὸ τῆς ἐλάσσονος ἀξίας πρᾶγμα λογίζεται παρεπόμενον τοῦ τῆς μείζονος ἀξίας πράγματος· Παρβλ. (34. 2) 19 § § 13. 15 καὶ 20. 20. 29 § 1 Β (ΜΔ΄. 15) 1 συνδυασμ. πρὸς (41. 1) 27 § 2 Β (Ν΄. 1) 26 (47. 3) 1 πρ. § 1 καὶ Θέμιδ. 4 σελ. 22.

198. Ἡ χρησιμότης καὶ ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία (1) εἶναι οὐ

(1) Ἰωάννου Σούτσου Πραγματεία περὶ παραγωγῆς καὶ διανομῆς τοῦ πλούτου σελ. 24 καὶ ἑπόμ.

μόνον οἰκονομικῶς, ἀλλὰ καὶ νομικῶς σπουδαία ἰδιότης τῶν κτημάτων. Ἀνταλλακτικὴ ἀξία εἶναι ἡ τοῖς πράγμασιν ἐνυπάρχουσα δύναμις, δι' ἧς ταῦτα, παραχωρούμενα, προσπορίζουσιν ἡμῖν ἕτερα πράγματα, τὸ δὲ μέγεθος αὐτῆς ὁρίζεται ὡς ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν πραγμάτων ἐκείνων, ἅπερ δι' αὐτῆς κτώμεθα. Ἐνδιαφέρει δὲ τὴν νομικὴν ἡ ἀξία αὕτη οὐ μόνον ὡς ὄργανον τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν κτημάτων (ὅτε ὀνομάζεται τίμημα), ἀλλὰ καὶ ὡς στοιχεῖον, εἰς ὃ ἀνάγεται πᾶσα παροχὴ, ὁσάκις δὲν δύναται νὰ ἐπιδιωχθῇ τὸ ἀτομικῶς ὡρισμένον ἀντικείμενον αὐτῆς (1) (ὅτε ὀνομάζεται διατίμησις æstimatio)· ὑπ' ἀμφοτέρας δὲ τὰς ἐπόψεις, ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία ὑπάρχει οὐ μόνον ἐπὶ κτημάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων στοιχείων περιουσίας.

199. Γενικὸν ὄργανον τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν καταβολῶν (ὡς τίμημα καὶ διατίμησις παντὸς κτήματος), ἐκπροσωποῦν καὶ ἐμφαῖνον πᾶν ἀντικείμενον περιουσίας κατὰ τὴν ἀνταλλακτικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ὡρίσθη τὸ νόμισμα (2), ὅπερ συνίσταται ἐκ πολυτίμου μετάλλου, ἰδίως ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, λαμβάνει δὲ τὴν ἰδιότητα ταύτην, ἐκτυπούμενον ὑπὸ τὸ κῦρος τῆς ἀρχῆς, ἥτις βεβαιοῖ τὴν ἀξίαν ἑκάστου τεμαχίου.

Ὑπάρχει δὲ διαφορὰ 1) μεταξὺ τοῦ βάρους τοῦ νομίσματος καὶ ἴσης ποσότητος πολυτίμου μετάλλου, διότι τὸ νόμισμα προσλαμβάνει, ἕνεκα διαφόρων λόγων, προσθήκην τινὰ ἐκ κοινῶν μετάλλων 2) μεταξὺ τῆς μεταλλικῆς καὶ τῆς τρεχούσης ἀξίας τοῦ νομίσματος· διότι τοῦτο συνήθως ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ κατά τι ἀνωτέραν ἀξίαν παρὰ τὸ ἴσον ποσὸν τοῦ αὐτοῦ μετάλλου, καταλογιζομένων εἰς τὸ νόμισμα καὶ τῶν τῆς ἐκτυπώσεως δαπανῶν, αἵτινές εἰσιν ἀναγκαῖαι διὰ νὰ ἔχῃ τις τὸ πλεονέκτημα τῆς ἐπισήμου βεβαιώσεως τῆς ἀξίας του. Ἡ μεταλλικὴ ἀξία τοῦ νομίσματος ἐξήρτηται ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου ποσοῦ τοῦ πολυτίμου μετάλλου.

Τὰ νομίσματα ἀποβαίνουσιν ἀντικείμενα τῶν νομικῶν σχέσεων

---

(1) Ἐνοχικοῦ δικαίου τόμ. Α'. σ. 2.

(2) Περὶ τῆς φύσεως τοῦ νομίσματος καὶ τῶν λειτουργιῶν αὐτοῦ πρβλ. Ἰω. Σκαλτσούνη ἡ ἐπιστήμη τοῦ ἐμπορίου (Βιβλ. Β'. Κεφ. Β'. § 1.) ἐν Κεφαλληνίᾳ 1883. Τὴν δοκιμωτάτην ταύτην συγγραφὴν τοῦ ἐν Κεφαλληνίᾳ σοφοῦ συναδέλφου συνιστῶμεν εἰς πάντα περὶ τὴν ἐμπορίαν ἀσχολούμενον.

1) ὡς ἀτομικῶς ὡρισμένα πράγματα, οἷον ἐπὶ τῆς κυριότητος, τοῦ χρησιδανείου, τῆς παρακαταθήκης·

2) ὡς ποσότητες (ἐνοχ. δικαίου τόμ. Α'. § 339)· οὗτος εἶναι ὁ συχνότερος τρόπος τῆς χρήσεως αὐτῶν. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν χρησιμεύουσιν ἀ) ὡς ἐμπορεύματα, ἤτοι ἐπὶ τῆς ἀγοραπωλησίας νομισμάτων (τῆς τῶν ἀργυραμοιβῶν ἐργασίας), ἢ β') ὡς τίμημα καὶ μέσον καταβολῆς, ὅτε ἐνεργοῦσι κυρίως ὡς χρήματα, παριστῶντα ποσότητας· ἡ δὲ ποσότης ἐμφαίνεται διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νομισμάτων καὶ τῆς τρεχούσης ἀξίας τοῦ νομίσματος, ὅθεν ὁ ὀφείλων χρήματα ἀνάγκη νὰ καταβάλῃ τοσαῦτα νομίσματα, ὅσα, κατὰ τὴν τρέχουσαν ἢ τὴν τυχὸν ὑπὸ τοῦ νόμου κατ' ἀνάγκην ἐπιβεβλημένην ἀξίαν, ἀπαρτίζουσι τὴν ὀφειλομένην ποσότητα.

200. Κατὰ πᾶν νόμισμα διακριτέον τὸ εἶδος (λ. χ. δραχμὴ, φράγκον, γερμανικὸν εἰκοσάριον), ἀπὸ τῆς ἀξίας αὐτοῦ. Πρὸς πληρεστέραν δὲ κατάληψιν τῶν πρὸ μικροῦ περὶ ἀξίας τοῦ νομίσματος εἰρημένων παρατηροῦμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἢ ὀνοματικὴ, ἢ μεταλλικὴ, ἢ τρέχουσα· ὀνοματικὴν ὀνομάζομεν τὴν ἀξίαν, ἣν ἔδωκεν εἰς τὸ νόμισμα ὁ ἐκτυπώσας αὐτό· λ. χ. τὸ πεντάδραχμον ἔχει ὀνοματικὴν ἀξίαν πέντε δραχμῶν, τὸ πρωσσικὸν τάλληρον ἔχει ὀνοματικὴν ἀξίαν τοῦ $\frac{1}{14}$ τῆς νομισματικῆς ἐν Γερμανίᾳ βάσεως, ἤτοι τοῦ τῆς Κολωνίας ἡμιλίτρου καθαροῦ ἀργύρου (eine feine Mark)· τὴν ἀξίαν ταύτην συνήθως ὀνομάζουσιν *ἐξωτερικήν*.

Μεταλλικὴν ὀνομάζομεν τὴν ἀξίαν, ἣν ἔχει ἕκαστον νόμισμα ὡς ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ περιεχομένου ποσοῦ καθαροῦ ἀργύρου, ἢ χρυσοῦ. Ἡ ἀξία αὕτη καταφαίνεται διὰ τῆς σταθμίσεως (ὡς πρὸς τὸ ποσὸν) καὶ διὰ τῆς χυμικῆς ἀναλύσεως (ὡς πρὸς τὸ εἶδος τοῦ μετάλλου)· οὕτως ἡ μεταλλικὴ ἀξία τοῦ πενταδράγμου εἶναι γραμμῶν 20, 147 τῆς γραμμῆς καθαροῦ ἀργύρου καὶ 2,238 χαλκοῦ, συνάμα γραμμῶν 22,385 μετρικοῦ βάρους.

Τρέχουσαν ἀξίαν (prix de cours, Courswerth) ὀνομάζομεν τὴν ἀξίαν, ἣν ἡ κοινὴ πίστις, ἡ κοινὴ γνώμη, ἀποδίδει εἰς οἱονδήποτε νόμισμα. Ἡ ἀξία αὕτη, συνεχομένη μὲ τὴν φύσιν τοῦ νομίσματος ἐν γένει, κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι παρέχει τῷ κυρίῳ τοῦ νομίσματος ἐξουσίαν τοῦ κτᾶσθαι πάντα τὰ ποικίλα στοιχεῖα τῆς περιουσίας, ἡ δὲ ἐξουσία αὕτη παράγεται ἀπὸ τῆς κοινῆς ἀναγνω-

ρίσεως. Ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης ἐξήρτηται οὐ μόνον, ὅτι ὡρισμένον τεμάχιον μετάλλου εἶναι νόμισμα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τίνος ποσοῦ εἶναι νόμισμα, ὅπερ ἐστὶ *πύση* εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐκπροσωπουμένη ἀξία, τοῦτο δ' ἔστιν ἡ τρέχουσα τῶν νομισμάτων ἀξία· ὥστε ἡ τρέχουσα ἀξία τῶν διὰ τοῦ δανείου δοθέντων, ἢ τῶν ἐν πάσῃ χρηματικῇ ὀφειλῇ ἀναφερομένων νομισμάτων, οὐχὶ δὲ ἡ ὀνοματικὴ, ἢ ἡ μεταλλικὴ, ἀποτελεῖ τὴν εἰς τὸν ὀφειλέτην ἐπὶ ἀποδόσει δοθεῖσαν, ἢ τὴν παρ' αὐτῷ ὑπάρχουσαν ἀλλ' ἀποδοτέαν ἐξουσίαν τοῦ κτᾶσθαι περιουσίαν, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀληθὲς τῆς ὀφειλῆς περιεχόμενον. Ἐντεῦθεν προκύπτει ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ σπουδαιότης τῆς τρεχούσης ἀξίας, ἥτις δὲν περιορίζεται ἐντὸς ὡρισμένης πολιτείας.

Δῆλον, ὅτι ἐπὶ ὀρθῶς ὠργανισμένου νομισματικοῦ συστήματος αἱ τρεῖς αὗται ἀξίαι ταυτίζονται σχεδὸν ἐντελῶς πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἑπομένως ἡ διάκρισις αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχει πρακτικὴν ἀξίαν, καθότι ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τοῦ νομίσματος δὲν φύονται ζητήματα περὶ τοῦ τρόπου τῆς πληρωμῆς τῶν νομισματικῶν χρεῶν. Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Γαλλίας, μικρὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ **1789** καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ **1848**· τοιαύτη ἡ τῆς Πρωσσίας, ἐν ἔτει **1794**, καὶ νῦν δὲ τὸ πρωσσικὸν τάλληρον ἔχει ὀνοματικὴν ἀξίαν τοῦ $\frac{1}{14}$ τοῦ Κολωνικοῦ ἡμιλίτρου ἀργύρου, ταυτιζομένην πρός τε τὴν μεταλλικὴν καὶ τὴν τρέχουσαν αὐτοῦ ἀξίαν, τοιαύτη τέλος εἶναι καὶ ἡ τοῦ ἡμετέρου νομίσματος κατάστασις. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ καταστάσεις ἀνώμαλοι, νοσηραὶ, καθ' ἃς αἱ τρεῖς ἐκεῖναι ἀξίαι διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων, τότε δὲ φύονται κατὰ τὰς πληρωμὰς χρηματικῶν χρεῶν ζητήματα, τὰ ὁποῖα καλεῖται ὁ δικαστὴς νὰ λύσῃ· οὕτω π. χ. ἐν Πρωσσίᾳ ἐκόπτοντο, κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ὡς ψιλὰ νομίσματα (Billon, Scheidemünze) γροσίκια καὶ ἡμίσεα γροσίκια, ἔχοντα ὀνοματικὴν ἀξίαν τοῦ $\frac{1}{12}$ καὶ $\frac{1}{48}$ τοῦ ταλλήρου· ἔπρεπε δὲ κατὰ νόμον νὰ περιέχωσιν ἐν ἀργύρῳ τὰ $\frac{2}{3}$ τῆς ὀνοματικῆς αὐτῶν ἀξίας, καὶ διετηροῦντο ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν μικρῶν δοσοληψιῶν καὶ τῶν ἐξισώσεων τῶν πληρωμῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον εἰς τὴν ὀνοματικὴν αὐτῶν ἀξίαν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἀξία αὕτη ἐταυτίζετο ἐντελῶς πρὸς τὴν τρέχουσαν, ἂν καὶ ἀμφότεραι διέφερον τῆς μεταλλικῆς. Τὸ ἐντεῦθεν προκύπτον κέρδος παρέσυρε τὴν

κυβέρνησιν νὰ ἐκτυπώσῃ τοιαῦτα ψιλὰ νομίσματα ὑπὲρ τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους, καθότι τὸ ποσὸν τῶν ἐκτυπωθέντων τοιούτων νομισμάτων ὑπερέβη τὰ 40 ἑκατομμύρια ταλλήρων, καὶ μόλον τοῦτο διετηρεῖτο εἰσέτι ἐν τῇ κυκλοφορίᾳ ἡ ὀνομαστικὴ (ἐξωτερικὴ) αὐτῶν ἀξία, μέγα δὲ μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου, καὶ ἰδίως τὸ τῶν σιτηρῶν ἐμπόριον, ἐγίνετο δι' αὐτῶν. Μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1806, ὅτε ἡ Πρωσσία ἀπώλεσε μέγα μέρος τῆς ἐπικρατείας της, ἅπαντα τὰ ψιλὰ ταῦτα νομίσματα συνέῤῥευσαν ἀπὸ τῶν ὁμόρων καὶ τῶν παραχωρηθεισῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν λοιπὴν χώραν, τότε δὲ ἀμέσως ἐξέπεσεν ἡ τρέχουσα αὐτῶν ἀξία, ὅπερ ἐπέφερε μεγάλην σύγχυσιν καὶ ζημίαν εἰς τὰς συναλλαγάς. Συγχρόνως δὲ ἀνεφάνη τότε, ὅτι τὰ νομίσματα ταῦτα οὐχὶ μὲν καθ' ἕκαστα, ἀλλ' ἀθρόως λαμβανόμενα, δὲν περιεῖχον ἄργυρον κατὰ τὰ $\frac{2}{3}$, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὰ $\frac{4}{9}$ τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῶν ἀξίας. Δὲν εἶναι βέβαιον κατὰ πόσον ἡ διαφορὰ αὕτη προέκυψεν ἐκ τῆς μὴ ἀκριβοῦς κατασκευῆς, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως, ἢ ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν ἀναμίξεως κιβδήλων νομισμάτων· τὰ νομίσματα ἐκεῖνα ἠναγκάσθη ἡ Κυβέρνησις νὰ καταβιβάσῃ διὰ νόμου πρῶτον εἰς τὰ $\frac{2}{3}$, ἔπειτα εἰς τὰ $\frac{4}{9}$ τῆς ὀνομαστικῆς αὐτῶν ἀξίας, καὶ τέλος, νὰ τὰ ἀνταλλάξῃ ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ ταύτῃ καὶ νὰ νομισματοποιήσῃ αὐτὰ ἐκ νέου. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐποχή, καθ' ἣν τὸ γροσίκιον, ἔχον ὀνομαστικὴν ἀξίαν $\frac{1}{24}$ τοῦ ταλλήρου, εἶχε τρέχουσαν τὸ $\frac{1}{30}$ αὐτοῦ.

Δῆλον, ὅτι ἐπὶ τῶν χαρτονομισμάτων δὲν ὑπάρχει εἰμὴ *ὀνομαστικὴ* καὶ *τρέχουσα* ἀξία, ἡ μεταλλικὴ ἐκλείπει. Ἐπειδὴ πᾶς πολίτης ὀφείλει ὑποταγὴν εἰς τὸν νόμον, ἅμα καταργηθῇ διὰ νόμου ὡρισμένον νόμισμα, ὡς λ. χ. διὰ τοῦ ἀπὸ 8 Φεβρουαρίου 1833 διατάγματος τὰ ἐπὶ Κυβερνήτου ἐκτυπωθέντα χαλκᾶ καὶ ἀργυρᾶ νομίσματα, δὲν δύναται ὁ πολίτης νὰ προσφέρῃ τοιαῦτα νομίσματα εἰς χρηματικὰς πληρωμάς (13. 7) 24 § 1.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προκειμένων ἀρχῶν περὶ τῆς φύσεως τοῦ νομίσματος, λύονται τὰ ζητήματα περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταβολῆς τῶν χρηματικῶν χρεῶν, καὶ ἰδίως τῆς ἀποδόσεως τῶν χρηματικῶν δανείων, ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ τῆς συστάσεως τοῦ χρέους, ἢ τῆς λήψεως τοῦ δανείου καὶ τῆς ἀποδόσεως, ἐπέστησαν μεταβολαὶ τῆς τρεχούσης, ἢ τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας τῶν νομισμάτων. Περὶ τῆς λύ-

σεως τῶν ζητημάτων τούτων μακρὸς γίνεται λόγος ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ Τόμ. Β'. σελ. 208—222.

Γ'. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ.

Περίληψις.

201. Κυρίως συγγένεια. Ἀγχιστεία. Τριγένεια.
202. Φυσικὴ συγγένεια. Γραμμαὶ, βαθμοὶ αὐτῆς. Πολλαπλῆ συγγένεια. Παραδείγματα.
203. Ἀπόδειξις τῆς συγγενείας.
204. Ἐξ ἀρρενογονίας καὶ ἐκ θηλυγονίας συγγένεια. Νομικὴ, πνευματικὴ συγγένεια.
205. Ἀγχιστεία. Διαστολὴ τῆς ἐννοίας αὐτῆς ἐν τῷ βυζαντινῷ δικαίῳ. Βαθμοὶ καὶ ὑπολογισμὸς αὐτῶν.
206. Τριγένεια. Θέματα αὐτῆς. Βαθμοὶ καὶ ὑπολογισμὸς αὐτῶν.
207. Ἐπίδρασις τῆς οἰκογενειακῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ τῆς περιουσίας δίκαιον.

201. Τὸ οἰκογενειακὸν δίκαιον ὁρίζει τὰς σχέσεις, ἐν αἷς διατελεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας, τουτέστιν ὁμάδος ἀνθρώπων, ὧν ὁ δεσμὸς ἐρείδεται μὲν εἰς τὴν ἕνωσιν τῶν φύλων καὶ τὴν γέννησιν, ζωογονεῖται δὲ ὑπὸ τῆς ἀπὸ τῶν γεγονότων τούτων παραγομένης ἀμοιβαίας στοργῆς καὶ ἀφοσιώσεως. Τὸ δίκαιον καθίστησι τὰς εἰρημένας σχέσεις νομικὰς, καθόσον εἰσὶ δεκτικαὶ νομικῆς διαμορφώσεως, ὁρίζον τοὺς ὡς ἐκ τῆς ἠθικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπαιτουμένους ὅρους τῆς συστάσεως, καὶ τὰ ἐπὶ τὴν περιουσίαν ἀποτελέσματα αὐτῶν. Αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις εἰσὶ τὸ μὲν εἰδικαὶ, ὡς ἡ τοῦ γάμου, ἡ τῶν γονέων πρὸς τοὺς παῖδας, καὶ ὁ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐκλιπόντος γονέως ὡρισμένος θεσμὸς τῆς ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας· τὸ δὲ γενικαὶ, ὡς τὰ διάφορα τῆς συγγενείας εἴδη. Ἡ συγγένεια ἐπιδρᾷ εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἐνοχικὸν καὶ τὸ τῶν ἐμπραγμάτων δικαιωμάτων δίκ-

καιον (1), διὸ περὶ τῆς σχέσεως ταύτης δέον νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος. Κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν ἰσχύον δίκαιον, ὑπάρχουσι τὰ ἑξῆς εἴδη τῆς συγγενείας.

1) Κυρίως συγγένεια (cognatio ἐν γένει),

2) Ἀγχιστεία (affinitas καὶ διγένεια)

3) Ἄγνωστον τοῖς Ῥωμαίοις εἶδος, τριγένεια.

Ἡ κυρίως συγγένεια εἶναι ἡ φυσικὴ (cognatio εἰς τὴν στενωτέραν σημασίαν), ἡ νομικὴ, ἡ πνευματική.

202. Φυσικὴ συγγένεια (cognatio), ἐστὶν ἡ σχέσις προσώπων, ὧν τὸ ἕτερον ἐγεννήθη ἀμέσως, ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ ἄλλου, ἢ ἔχει μετ' αὐτοῦ κοινὸν ἄμεσον, ἢ ἔμμεσον γεννήτορα· οἰκογένεια δὲ, ἐν τῇ φυσικῇ σημασίᾳ, τὸ σύνολον τῶν συγγενῶν (2).

Ὅθεν ὁ λόγος τῆς φυσικῆς συγγενείας εἶναι ἡ γέννησις, διὰ τοῦτο δὲ συγγενεῖς λέγονται δύο ἢ πλειότεροι, «ὅτι κοινὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐσχήκασιν» ἢ, ὡς ἐξ ἑνὸς τεχθέντες» (3). Ἡ ἕνωσις αὕτη εἶναι διττὴ 1) ἡ ἄμεσος, ἢ ἔμμεσος καταγωγὴ τοῦ ἑνὸς ἐκ τοῦ ἑτέρου (κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν συγγένεια, τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων). 2) Ἡ καταγωγὴ ἀπὸ κοινοῦ γεννήτορος (Stipes communis, πλαγία, κατὰ πλαγίαν γραμμὴν συγγένεια).

Κατ' ἀμφότερα τὰ θέματα δύναται ἡ καταγωγὴ νὰ ᾖναι ἄμεσος, ἢ ἔμμεσος, συναπτομένη δι' ἄλλων ἐν τῷ μεταξὺ ὑπαρχόντων προσώπων. Πατὴρ καὶ υἱὸς διατελοῦσιν ἐν ἀμέσῳ *εὐθείᾳ* συγγενείᾳ, ἀδελφοὶ ἐν ἀμέσῳ πλαγίᾳ συγγενείᾳ. Ἐὰν ἐκ δύο πλαγίων συγγενῶν ὁ εἷς κατάγεται ἀμέσως, ὁ δ' ἕτερος ἐμμέσως, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ γεννήτορος, ὑπάρχει ἡ σχέσις ἡ καλουμένη respectus parentelæ (4). Ἐν τῇ πλαγίᾳ συγγενείᾳ ὑπάρχει διάκρισις ἐὰν ὁ οἰ-

(1) Ἡ ἐπὶ διατροφῇ, προικοδοσίᾳ καὶ ἐνταφιασμῷ ἐνοχὴ ἔγει καὶ ἐν τῇ συγγενείᾳ τὸν λόγον αὐτῆς· ὡσαύτως καὶ ἡ ἐπικαρπία τοῦ πατρὸς ἐπὶ τοῦ ἀπροσπορίστου χρηματίου τῶν τέκνων, καὶ τὸ τῆς ὑποθήκης δικαίωμα τῶν τέκνων ἐπὶ τῶν ἀκινήτων τοῦ διαχειριζομένου τὴν περιουσίαν αὐτῶν πατρὸς κλπ.

(2 Π. (50. 16) 195 § 4 Β. (Β. 2) 188 Θεοφ (1. 10) § 1, 3 καὶ 6 Π. (38. 10) Β (ΜΕ'. 3) Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν καὶ βαθμῶν τῆς συγγενείας Πρβλ. Μανουὴλ Μαλαξοῦ Νομοκάνονα Κεφ. ΡΜΣΤ—ΡΝΕ. Θέμιδ. τόμ. Ζ'. σελ 180—194.

(3) Βασιλ. (ΜΕ'. 2) 6.

(4) Θεόφ. (1. 10) § 5 Π (38. 10) 1 § 6.

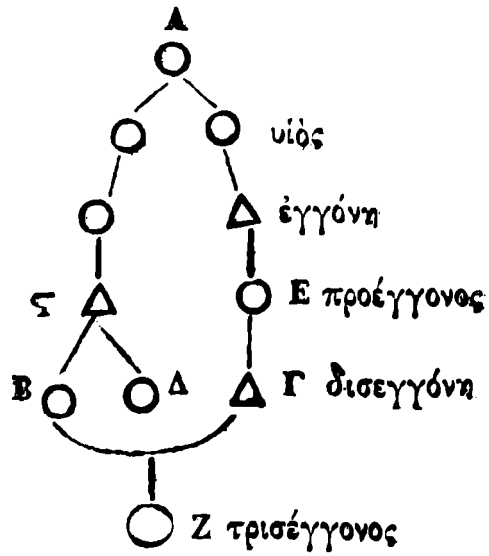
νὸς γεννήτωρ εἶναι δύο σύζυγοι, ἢ ὁ ἕτερος ἐξ αὐτῶν (ἀμφιθαλὴς ἢ ἑτεροθαλὴς συγγένεια), ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι μόνον ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν σπουδαία (ὁμοπάτριοι, ὁμομήτριοι ἀδελφοί).

Ἡ συγγένεια εἶναι τόσῳ ἐγγυτέρα, ὅσῳ ὀλιγώτεραι, τόσῳ δὲ ἀπωτέρα, ὅσῳ πλειότεραι εἰσὶν αἱ συνάπτουσαι αὐτὴν γεννήσεις. Ἑκάστη δὲ γέννησις ἀποτελεῖ ἕνα βαθμὸν τῆς συγγενείας.

Καὶ πολλαπλῆ δὲ συγγένεια τῶν αὐτῶν προσώπων εἶναι δυνατὴ (σύνθετος συγγένεια), ὑπάρχει δὲ αὕτη ὅταν δύο, ἢ πλειότεροι ἦναι πρὸς ἀλλήλους κατὰ πλείονας λόγους συγγενεῖς, εἴτε κατὰ πλείονας γραμμὰς, εἴτε ὡς ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἑτεροθαλῆ συγγένειαν δυνατῆς συναφείας πρός τε τὸν κοινὸν προπάτορα καὶ τὸν κοινὸν προμήτορα (1). Ἡ σύνθετος συγγένεια ἔχει ἰδίως σπουδαῖα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου διαδοχῆς, παράγεται δὲ

I) Ἐκ γάμου

A) Ὅταν συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους συζευχθῶσι διὰ τοῦ γάμου λ. χ.

Ἐνταῦθα ὁ Ζ

1) Εἶναι τρισέγγονος τοῦ Α, συγγενὴς δὲ αὐτοῦ διά τε τοῦ Β, καὶ τῆς Γ, ἤτοι κατὰ *δύο* γραμμάς.

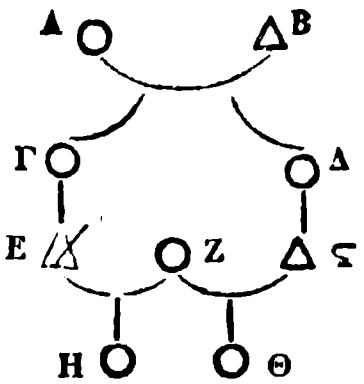
2) Πρὸς τὸν Ε, εἶναι *πλάγιος συγγενὴς ὡς ἀνεψιὸς* (ἔγγονος τῆς ἐξαδέλφης τοῦ Ε), κατ' εὐθεῖαν δὲ γραμμὴν *ἔγγονος* διὰ τῆς Γ, πάλιν κατὰ δύο γραμμάς.

(1) Π. (38, 10) 10 § 14.

3) Τῆς ς εἶναι *ἀνεψιὸς* διὰ τῆς μητρὸς τοῦ Γ (ἔγγονος τοῦ ἐξαδέλφου τῆς ς), ἀλλὰ καὶ ἔγγονος διὰ τοῦ πατρὸς Β, πάλιν κατὰ δύο γραμμάς.

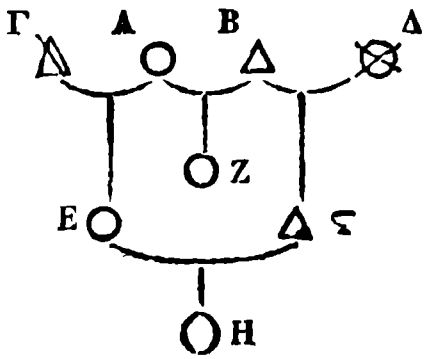
4) τοῦ Δ εἶναι ἀνεψιὸς διὰ τοῦ πατρὸς Β (τρίτου βαθμοῦ πλάγιος συγγενὴς), διὰ δὲ τῆς μητρὸς εἶναι ἐννάτου βαθμοῦ συγγενείας.

Β) Ὅταν τις ἀλληλοδιαδόχως συζευχθῇ μετὰ προσώπων συγγενῶν πρὸς ἄλληλα λ. χ.

Ὁ Η, εἶναι πρὸς τὸν Θ, διὰ μὲν τοῦ πατρὸς Ζ, συγγενὴς δευτέρου βαθμοῦ, διὰ δὲ τῆς μητρὸς Ε, ἕκτου βαθμοῦ συγγενὴς, δεύτερος ἐξάδελφος.

Γ) Ὅταν συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους συζευχθῶσι μετ' ἄλλων προσώπων, συγγενῶν ἐπίσης πρὸς ἄλληλα λ. χ.

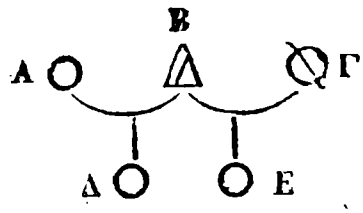

Ὁ Α εἶναι κατ' εὐθείαν γραμμὴν συγγενὴς τοῦ Ε, ἡ δὲ Β τῆς ς ἐπίσης κατ' εὐθεῖαν γραμμήν. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Α νυμφευθῇ τὴν Β, καὶ ὁ Ε τὴν ς, ὁ Ζ καὶ ὁ Η εἶναι σύνθετοι συγγενεῖς, διπλῆς οὔσης τῆς μεταξὺ αὐτῶν ἑτεροθαλοῦς συγγενείας· διότι ὁ Ζ ὡς ὁμομήτριος ἀδελφὸς τῆς ς εἶναι θεῖος τοῦ Η, ὡς ὁμοπάτριος δὲ ἀδελφὸς τοῦ Ε, εἶναι πάλιν θεῖος αὐτοῦ.

ΙΙ) Ἐκ τῆς υἱοθεσίας

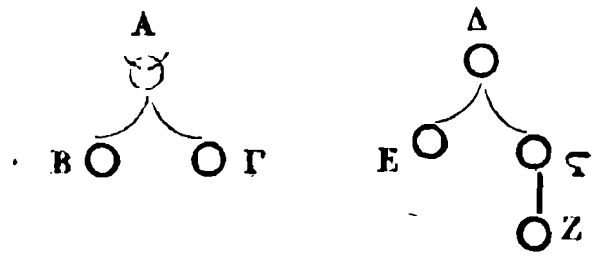
1) ἐξ αἵματος συγγενοῦς, λ. χ. τοῦ ἐγγόνου, ἢ ἀνεψιοῦ, ὡς υἱοῦ·

2) μὴ συγγενοῦς μὲν τοῦ υἱοθετοῦντος, συγγενοῦς ὅμως τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγενῶν, λ. χ.

Ὁ Α εἶναι ὁμομήτριος ἀδελφὸς τοῦ Ε, ἐὰν ὁ Α υἱοθετήσῃ τὸν Ε, τότε οὗτος καθίσταται καὶ ὁμοπάτριος ἀδελφὸς αὐτοῦ.

3) Ὅταν πλείονες ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενεῖς υἱοθετήσωσι τρίτους ἐξ αἵματος πρὸς ἀλλήλους συγγενεῖς· π. χ.

Ὁ Ε εἶναι θεῖος τοῦ Ζ, τρίτου βαθμοῦ πλάγιος συγγενής. Ἐὰν ὅμως ὁ Β υἱοθετήσῃ τὸν Ε, καὶ ὁ Γ τὸν Ζ, τότε οἱ δύο οὗτοι (ὁ ανεψιὸς καὶ ὁ θεῖος) καθίστανται καὶ ἐξάδελφοι ἐξ ἀῤῥενογονίας (ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ὁ Β καὶ ὁ Γ εἰσὶν ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενεῖς).

203. Περὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ λόγου τῆς συγγενείας, ἤτοι τῆς γεννήσεως ἐκ γυναικὸς, ἢ ἐξ ἀνδρὸς, ὡμιλήσαμεν ἐκτενῶς ἀνωτέρω (§ § 109 110), ἔνθα ἐγένετο λόγος καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ κανόνος «ὁ πατὴρ ἀπὸ τῶν γάμων δείκνυται» (1). Τὸ τεκμήριον ἐκεῖνο τῆς πατρότητος δὲν ἀποκλείει τὴν ἀνταπόδειξιν (2), ἀλλὰ ταύτην δὲν ἀποτελεῖ οὔτε ἡ μοιχεία τῆς μητρὸς, οὔτε ἡ κατὰ τῆς πατρότητος ὁμολογία αὐτῆς κατέναντι τοῦ παιδός.

---

(1) Βασιλ. (7. 8) 5.

(2) Π. (1. 6) 6 (25. 3) 1. § 14 Β (ΛΑ'. 6) 1 πρβλ. πρὸς Π. (22. 3) 29 § 1 Β (ΚΒ'. 1) 29 (48. 5) 11 § 9 (Ξ. 37) 13 Π (1. 5) 12 Β (ΜΣΓ'. 1) 9 (38. 16) 3 § 12 Β. (ΜΕ'. 1) 16. Π. (38. 16) 3 § 11 Κ (6. 29) 4.

Ἀμφισβητεῖται ἂν ἡ ἀνταπόδειξις δύναται νὰ προσαχθῇ ἐκ τῆς σωματικῆς καταστάσεως τοῦ κατὰ τὸν ἕβδομον μῆνα ἀπὸ τοῦ γάμου γεννηθέντος παιδός. Δὲν ὑπάρχει ὅμως λόγος, δι' ὃν εἶναι ἀπαράδεκτον τὸ μέσον τοῦτο τῆς ἀνταποδείξεως, ὅταν ἐμπειροτέχναι δηλώσωσιν, ὅτι τὸ τέκνον τοῦτο εἶναι *ἀδύνατον* νὰ ἐκυοφορήθη ἐπὶ τοσοῦτον ὀλίγον χρόνον.

Ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς νομίμου καὶ τῆς μὴ νομίμου γεννήσεως ὡς πρὸς τὴν συγγένειαν κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς νομίμου γεννήσεως εἶναι δυνατὸν νὰ παραχθῇ ἡ *νομικὴ* βεβαιότης τῆς δι' ἀνδρὸς συγγενείας, ἐνῷ ἐπὶ τῆς διὰ γυναικῶν συγγενείας, τῆς ἐρειδομένης εἰς τὸ γεγονὸς τῆς γεννήσεως, ἡ ἀνωτέρω διάκρισις οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρροήν (1).

Ἐκ τῶν προηγουμένων συνάγονται οἱ ἑξῆς δύο κανόνες·

1) ὡς πρὸς τὴν μητέρα καὶ τοὺς πρὸς μητρὸς συγγενεῖς, δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς ἐκ νομίμου γάμου καὶ τῆς ἐκτὸς αὐτοῦ γεννήσεως.

2) Τὰ ἐκτὸς τοῦ γάμου γεννηθέντα τέκνα δὲν ἔχουσιν οὔτε πατέρα, οὔτε πρὸς πατρὸς συγγενεῖς· ἐξαιροῦνται ὅμως τὰ νομιμοποιηθέντα καὶ ἐν νομιζομένῳ γάμῳ (matrimonium putativum) γεννηθέντα, ἅτινα ἐξομοιοῦνται κατὰ πάντα πρὸς τὰ νόμιμα τέκνα. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν μὴ νομίμων τέκνων, ἐτροποποιήθη ὁ ἀνωτέρω κανών, καθόσον ὁ τῶν Ῥωμαίων νόμος παραδέχεται ἐπὶ τῶν ἐκ παλλακείας τέκνων (liberi naturales) περιωρισμένην συγγένειαν κατὰ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ πρόσωπα εἰς ἃ ἐκτείνεται, ἤτοι συγγένειαν μετὰ τοῦ πατρὸς, οὐχὶ ὅμως καὶ μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ· ἡ συγγένεια αὕτη συνεπάγεται τὴν τῆς διατροφῆς ὑποχρέωσιν, τὸ δυνατὸν τῆς νομιμοποιήσεως καὶ περιωρισμένον κληρονομικὸν δικαίωμα. Τοῦτο ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς παλλακείας ὡς νομίμου ἐκτὸς τοῦ γάμου συναφείας. Περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν αἱ περὶ παλλακείας διατάξεις αὗται τοῦ ῥωμ. νόμου ἰσχύωσι καὶ νῦν, θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ.

204. Σπουδαιοτάτη ἦν ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῶν Ῥωμαίων δικαίῳ ἡ

---

(1) Π. (2. 4) 5 Β (2. 8) 5 (5. 2) 29 § 1 Β (Αθ. 1) 29 (38. 8) 2 8 Β (ΜΕ'. 2) 7 13 πρβλ. πρὸς Κ (6. 57) 5 Β (ΜΕ'. 1) 42.

ἐξ ἀῤῥενογονίας (civilis cognatio ἢ agnatio) συγγένεια. Βάσις αὐτῆς ἦν ἡ πατρικὴ (κατὰ δὲ τὸ παναρχαῖον δίκαιον καὶ ἡ συζυγικὴ) ἐξουσία (manus). Ἐξ ἀῤῥενογονίας δὲ συγγενεῖς εἶναι·

1) Οἱ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ αὐτοῦ ἀνιόντος διατελοῦντες, ἢ διατελέσαντες, ἂν ἀπηλλάγησαν αὐτῆς χωρὶς ἀπωλείας τῶν τῆς ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενείας δικαιωμάτων.

2) Ὅσοι ἤθελον διατελεῖ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν, ἐὰν ἔζη εἰσέτι ὁ συνέχων αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξουσίας ταύτης. Ἡ ὁμὰς τοιούτων συγγενῶν ὀνομάζεται familia, κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ jus civile (1). Ἡ παράγουσα αὐτὴν (τὴν familia) ἐξουσία δὲν εἶναι μὲν ἀνάγκη νὰ διαρκῇ, δὲν πρέπει ὅμως νὰ ἐλύθη δι' ἐλαττώσεως τῆς προσωπικῆς καταστάσεως (capitis deminutio), διότι αὕτη λύει τὴν ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγένειαν (2). Ὡς ἐκ τοῦ λόγου αὐτῆς, ἡ συγγένεια αὕτη ὑπάρχει μόνον δι' ἀῤῥένων, ὅθεν καὶ ἡ βυζαντινὴ ὀνομασία τῆς ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενείας, πᾶσα ὅμως δι' ἀῤῥένων συγγένεια δὲν εἶναι agnatio. Ἡ ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγένεια δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ παρὰ τῇ ἐκ θηλυγονίας συγγενείᾳ, τότε δὲ οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν κατὰ τὸ νεώτατον δίκαιον.

Εἶναι ὅμως δυνατὴ καὶ μεταξὺ προσώπων, μὴ ὄντων φυσικῶν συγγενῶν, παραγομένη ἀπὸ τῆς υἱοθεσίας. Ἡ ἐκ τῆς υἱοθεσίας συγγένεια εἶναι ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγένεια, ἔχουσα σημασίαν καὶ ἀποτελέσματα καὶ κατὰ τὸ νεώτατον δίκαιον· οἱ τοιοῦτοι συγγενεῖς ἔχουσι καὶ τῶν cognati τὰ δικαιώματα (3), ἀλλὰ μόνον ἐνόσῳ εἶναι ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενεῖς, ἐνῷ ἡ φυσικὴ συγγένεια, ἡ ἀληθὴς cognatio, διαρκεῖ καὶ μετὰ τὴν λύσιν τῆς ἐξ ἀῤῥενογονίας συγγενείας.

Τὴν πνευματικὴν συγγένειαν, τὴν ἐκ τῆς ἀπὸ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος ἀναδοχῆς παραγομένην (4), καθιεροῖ ὁ ΝΓ'. Κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Κατὰ τὸν Κανόνα τοῦτον, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας γενομένην ἑρμηνείαν (ὅρα τὸ σχόλιον τοῦ Βαλσαμῶνος ὑπὸ τὸν παρόντα κανόνα), ἡ ἐκ τῆς κατὰ πνεῦμα ταύτης οἰκειότητος παραγο-

(1) Π. (50. 16) 195 196 Β (Β'. 2) 187 188.
(2) Εἰσ. (1. 15) § 3 Π. (38. 16) 4. Β (ΜΕ. 1) 17.
(3) Π. (38. 8) 1 § 4 Β (ΜΕ. 2) 6 (38. 10) 4 § 2 Β (ΜΕ. 3) 2.
(4) Πρβλ. καὶ Κ (5. 4) 26 Β Κ (Π. 4) 38 Ἀρμ. (Δ. 6) 35.

μένη συγγένεια συμπεριλαμβάνει ἐξ ἑνὸς μὲν τὸν ἀνάδοχον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐξ ἑτέρου δὲ τὸν ἀναδεκτὸν, τὴν μητέρα καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ.

205. Ἑτέρα οἰκογενειακὴ σχέσις, εἶναι ἡ παραγομένη ἐκ τῆς προσθήκης ἣν λαμβάνει ἡ οἰκογένεια συναπτομένου μέλους αὐτῆς διὰ τοῦ γάμου μετὰ προσώπου ἑτέρας οἰκογενείας. Ἀγχιστεία (affinitas) εἶναι, κατὰ τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, ἡ σχέσις τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων πρὸς τὴν φυσικὴν οἰκογένειαν τοῦ ἄλλου συζύγου. Ὅθεν ὁ σύζυγος καὶ οἱ φυσικοὶ αὐτοῦ συγγενεῖς (οὐχὶ δὲ οἱ ἐξ ἀρρενογονίας καθὸ τοιοῦτοι) εἶναι ἀγχιστεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου (1)· καὶ ἐπὶ τῆς ἀγχιστείας δὲ ἡ εὐθεῖα γραμμὴ (σχέσις πρὸς τοὺς ἀνιόντας καὶ τοὺς κατιόντας τοῦ ἑτέρου συζύγου) διακρίνεται τῆς πλαγίας (τῆς σχέσεως πρὸς τοὺς πλαγίους συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου συζύγου). Ἡ ἀγχιστεία λύεται μετὰ τοῦ γάμου ὅστις παρήγαγεν αὐτὴν (2), τινὰ ὅμως ἀποτελέσματα ἔχει καὶ ἡ πρώην ἀγχιστεία, ἅπερ περιορίζονται, κατὰ τὸν ρωμ. νόμον, εἴς τινα κωλύματα πρὸς γάμον, περὶ ὧν λαλήσομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Ἀλλὰ, κατὰ τὸν βυζαντινὸν νόμον, ἡ τῆς ἀγχιστείας ἔννοια μετεβλήθη ἀπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἥτις ἀπηγόρευσε τὸν γάμον ὡρισμένων συγγενῶν τοῦ ἑνὸς συζύγου μετά τινων συγγενῶν τοῦ ἑτέρου. Ἔκτοτε εἰσήχθη εἰς τὸ δίκαιον νέα ἔννοια τῆς ἀγχιστείας, ἢ τῆς ἐξ ἐπιγαμίας συγγενείας, ὡς ὀνομάζει αὐτὴν ἡ τῶν νόμων ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου. Ἡ ἀγχιστεία αὕτη εἶναι ἡ σχέσις τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τοὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς τοῦ ἑτέρου (3). Ἡ ἔννοια αὕτη στηρίζεται εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἀνὴρ καὶ γυνὴ εἰσὶν εἰς σάρκα μίαν, καὶ ἑπομένως οἱ τοῦ ἑνὸς συγγενεῖς πρέπει νὰ θεωρῶνται συγγενεῖς τῶν τοῦ ἑτέρου συγγενῶν, ἐξομοιουμένης τῆς ἀγχιστείας πρὸς τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν. Ἡ ἀγχιστεία ὀνομάζεται

(1) Π (38. 10) 4. § 3. 8 καὶ 10 Β (ΜΓ'. 3) 2 (23. 2) 14 § 3. 34 § 2 Β (ΚΗ' 5) 2. Β (ΚΗ'. 4) 16. Κ (5. 4) 4.

(2) Ε. (1. 10) § 7.

(3) ΝΔ'. κανὼν τῆς ἐν Τρούλλῳ ΣΤ'. Οἰκονομ. Συνόδου. Βασιλ. (Ξ'. 37) 76 Πρόχειρος νόμος Βασιλείου, Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος (ἔκδοσις Ζαχαρίᾳ) σέλ. 39 Κεφ. 72.

ἐν τοῖς βυζαντινοῖς νόμοις καὶ διγένεια, διότι συνίσταται εἰς τὴν διὰ τοῦ γάμου ἕνωσιν δύο γενῶν.

Ἡ ρωμαϊκὴ κηδεστία δὲν ὑπολογίζεται κατὰ βαθμούς (1). Κατὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ μεταγενεστέρου πολιτικοῦ δικαίου ἐπέκτασιν τῆς ἐννοίας τῆς ἀγχιστείας, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῇ καὶ ὁ κατὰ βαθμοὺς ὑπολογισμὸς αὐτῆς, κατὰ μίμησιν τοῦ ἐπὶ τῆς συγγενείας ὑπολογισμοῦ (2). Καὶ ὁ νεώτερος δὲ ἡμῶν νόμος παραδέχεται *βαθμοὺς* ἀγχιστείας, ἐννοῶν αὐτὴν οὐχὶ κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας διασταλεῖσαν ἐπὶ τῶν πρὸς γάμον κωλυμάτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχικὴν ἐν τῷ Ἰουστινιανείῳ δικαίῳ διατετυπωμένην ἔννοιαν (3).

Ὁ ὑπολογισμὸς τῶν βαθμῶν τῆς μὲν τοῦ ρωμ. νόμου ἀγχιστείας γίνεται ὡς ἑξῆς· ὁ σύζυγος εἶναι ἀγχιστεὺς τοῦ συγγενοῦς τοῦ ἑτέρου συζύγου κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν, καθ' ὃν ὁ ἕτερος οὗτος σύζυγος συνάπτεται πρὸς τὸν ἴδιον συγγενῆ. Οὕτω λοιπὸν εἶμαι τῆς μὲν ἀδελφῆς τῆς συζύγου μου ἀγχιστεὺς *δευτέρου* βαθμοῦ, τῆς δὲ ἐξαδέλφης αὐτῆς *τετάρτου*, τῆς δὲ ἀνεψιᾶς *τρίτου* κτλ. τῶν δὲ βαθμῶν τῆς τοῦ μεταγενεστέρου βυζαντινοῦ δικαίου ἀγχιστείας, ἣν ἐξεθέσαμεν πρὸ μικροῦ, ὁ ὑπολογισμὸς γίνεται ἀθροιζομένων τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας τοῦ ἑνὸς προσώπου πρὸς τὸν ἕτερον τῶν συζύγων, μετὰ τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας τοῦ ἑτέρου προσώπου πρὸς τὸν ἄλλον σύζυγον· λ. χ. εἶμαι ἀγχιστεὺς τῆς θείας τῆς νύμφης μου, διότι ἐγὼ μὲν εἶμαι συγγενὴς τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἐκείνη δὲ εἶναι συγγενὴς τῆς νύμφης μου, ἀλλὰ τίνος βαθμοῦ; ἐγὼ εἶμαι δευτέρου βαθμοῦ συγγενὴς τοῦ ἀδελφοῦ μου, ἡ δὲ θεία τῆς νύμφης μου τρίτου βαθμοῦ συγγενὴς αὐτῆς, ἄρα εἶμαι *πέμπτου* βαθμοῦ ἀγχιστεὺς τῆς θείας τῆς νύμφης μου.

---

(1) Π. (38. 10) 4 § 5. Ἐν τῷ 10 τεμαχίῳ τοῦ αὐτοῦ Βιβλίου καὶ τίτλου λέγει μὲν ὁ Παῦλος, ὅτι συμβάλλεται γινώσκειν gradus cognatorum etaffinium, ἀλλ' ἐκ τῶν Βασιλικῶν (ΜΕ'. 3) πειθόμεθα, ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῶν βαθμῶν τῆς ἀγχιστείας, ὡς ἐννοοῦμεν τοὺς βαθμοὺς ἐπὶ τῆς συγγενείας, ἀλλὰ περὶ τῆς τάξεως τῆς ἀγχιστείας, ἤτοι τῆς ἀνιούσης, τῆς κατιούσης γραμμῆς καὶ οὕτω καθεξῆς.

(2) Ἅρμ. (4. 6) .7) 17 (4. 8) 3. 4. 5.

(3) Οἰκον. Ἐγχειρίδ. Β § 144 σημ. 8. Ἀρθρ. 177, 179, 273 τοῦ ὀργαν. τῶν δικαστ. Ἀρθ. 36 2) 91. 1) 324 7) τῆς πολιτ. δικον. Ἀναφέρεται δὲ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τοῦ ὑπολογισμοῦ αὐτῶν εἰς τὸ ἐστυκὸν δίκαιον.

206. Ἡ Ἐκκλησία, ἀναχωροῦσα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς ἓν πρόσωπον ἑνώσεως τῶν συζύγων, παρεδέχθη καὶ ἑτέραν οἰκογενειακὴν σχέσιν, τὴν τῆς τριγενείας, ἀποτελοῦσαν ἐνίοτε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, κώλυμα πρὸς γάμον. Ὁ δὲ ἀστυκὸς νόμος ἀπεδέχθη καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς τοιοῦτον κώλυμα τὴν σχέσιν ταύτην, ἥτις ὀνομάζεται τριγένεια, καθὸ προκύπτουσα ἐκ τῆς ἑνώσεως τριῶν γενῶν. Τὰ τῆς τριγενείας ταύτης θέματα εἰσὶ τὰ ἑξῆς α) ἡ σχέσις τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τὸν σύζυγον τοῦ ἐξ αἵματος συγγενοῦς τοῦ ἑτέρου συζύγου, β) ἡ σχέσις τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων πρὸς τὸν σύζυγον τοῦ ἐξ αἵματος συγγενοῦς τοῦ ἑτέρου συζύγου, καὶ γ) ἡ σχέσις τῶν ἐξ αἵματος συγγενῶν δύο προσώπων, ἅτινα ἦλθον ἀλληλοδιαδόχως εἰς γάμον μετὰ τρίτου προσώπου (1).

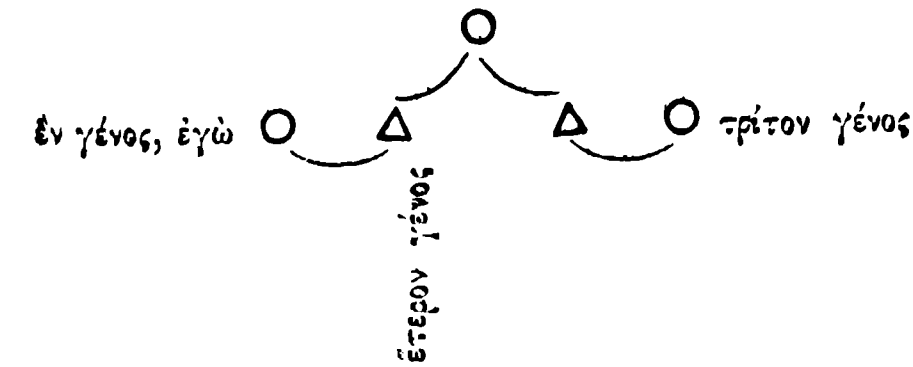
Ἐπὶ τῆς τριγενείας, ἐν μὲν τῷ ὑπὸ στοιχ. α) θέματι, ὁ βαθμὸς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀγχιστείας, ἣν ἔχει ὁ ἕτερος τῶν συζύγων πρὸς τὸν τοῦ ἰδίου συζύγου συγγενῆ, δι' οὗ συνάπτεται μετὰ τοῦ τρίτου γένους. Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ στοιχ. β) θέματι, ζητεῖται Α') ὁ βαθμὸς τῆς ἐξ αἵματος συγγενείας τοῦ ἑνὸς τῶν δύο προσώπων, πρὸς τὸ πρόσωπον, δι' οὗ τὸ γένος αὐτοῦ συνάπτεται μετὰ τῶν δύο ἑτέρων γενῶν, καὶ Β') ὁ βαθμὸς τῆς ἀγχιστείας τοῦ ἑτέρου τῶν δύο προσώπων, πρὸς τὸ πρόσωπον δι' οὗ τὰ δύο γένη συνάπτονται μετὰ τοῦ τρίτου γένους, ἐκ δὲ τοῦ ἀθροίσματος τῶν δύο τούτων ἐξαγομένων συνάγεται ὁ τῆς τριγενείας βαθμὸς (2). Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ στοιχ. γ) θέματι, ζητεῖται Α') ὁ βαθμὸς τῆς ἀγχιστείας τοῦ ἑνὸς τῶν διὰ τῆς τριγενείας συνημμένων προσώπων, πρὸς τὸ πρόσωπον δι' οὗ συνάπτεται μετὰ τῶν δύο ἑτέρων γενῶν καὶ Β') ὁ βαθμὸς τῆς ἀγχιστείας τοῦ ἑτέρου τῶν διὰ τῆς τριγενείας συνημμένων προσώπων, πρὸς τὸ πρόσωπον δι' οὗ συνάπτεται μετὰ τῶν δύο ἑτέρων γενῶν, τὸ δὲ ἄθροισμα τῶν δύο τούτων ἐξαγομένων ἀποτελεῖ τὸν τῆς τριγενείας βαθμὸν μεταξὺ τῶν εἰρημένων.

---

(1) Πεῖρα (ΜΘ'. 27) Βλαστάρεως κατὰ στοιχ. Β κεφ. 11. Ἀρμ (4. 8) 5.

(2) Βασιλ. (ΚΗ'. 5) 3 (48. 5) Μ. τοῦ Βλάσταρη σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον Β'. περὶ τῶν ἐκ τριγενείας. (Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Καν. τόμ. ΣΤ'. σελ. 133 καὶ ἑπ.) Μανουὴλ Μαλαξοῦ Νομοκάνων Κεφ. ΓΜΘ' καὶ ΓΝ'.

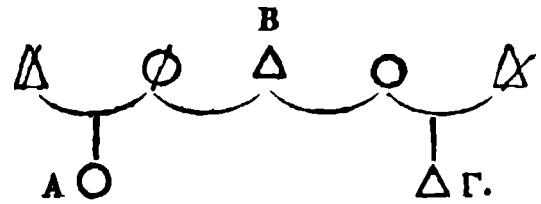
Ἀνάγκη ὅμως νὰ σαφηνισθῶσι τὰ θέματα ταῦτα διὰ παραδειγμάτων. Ἡ ὑπὸ στοιχ. α) σχέσις τριγενείας ὑπάρχει μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀνδρὸς τῆς γυναικαδέλφης μου

ἡ δὲ ὑπὸ στοιχ. β) σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ μου καὶ τῆς συζύγου τοῦ γυναικαδέλφου μου

ἡ δὲ ὑπὸ στοιχ. γ) σχέσις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν τέκνων δύο προσώπων, τὰ ὁποῖα ἀλληλοδιαδόχως ἐνυμφεύθησαν τὴν αὐτὴν γυναῖκα.

Ἐφαρμόσωμεν τοὺς τεθέντας κανόνας τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν βαθμῶν τῆς τριγενείας εἰς τὰ τρία ταῦτα παραδείγματα, ὅπως ἐννοήσωμεν αὐτούς. Ἐν τῷ ὑπὸ στοιχ. α) θέματι ὁ βαθμὸς τῆς ἀγχιστείας, ἣν ἔχω πρὸς τὴν τῆς συζύγου μου ἀδελφὴν, δι' ἧς συνάπτομαι πρὸς τὸ τρίτον γένος. εἶναι δεύτερος, δεύτερος ἄρα εἶναι ὁ βαθμὸς τῆς πρὸς τὸν σύγγαμβρόν μου ἐκ τριγενείας συγγενείας. Ἐν τῷ ὑπὸ στοιχ. β), ὁ βαθμὸς τῆς συγγενείας τοῦ ἀδελφοῦ μου πρὸς ἐμὲ, δι' οὗ συνάπτεται πρὸς τὰ δύο ἕτερα γένη, εἶναι δεύτερος, ὁ δὲ βαθμὸς τῆς ἀγχιστείας ἐμοῦ πρὸς τὸ πρόσωπον, δι' οὗ τὰ δύο

γένη συνάπτονται μετὰ τοῦ τρίτου, εἶναι πάλιν δεύτερος, ὅθεν ὁ ἀδελφός μου πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ γυναικαδέλφου μου εἶναι τετάρτου βαθμοῦ ἐκ τριγενείας συγγενής. Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ στοιχ. γ) θέματι, ὁ βαθμὸς τῆς ἐξ ἀγχιστείας συγγενείας τοῦ Α. πρὸς τὴν Β εἶναι πρῶτος, ὁ δὲ τῆς Γ πρὸς τὴν Β πάλιν πρῶτος, ὅθεν ἡ ἐκ τριγενείας συγγένεια τοῦ Α πρὸς τὴν Γ εἶναι δευτέρου βαθμοῦ. Παρατηρητέον ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ ἀγχιστεία καὶ ἡ τριγένεια δὲν ἀναιροῦνται διὰ τῆς θανάτῳ, ἢ διαζεύξει, ἢ ἄλλως γενομένης λύσεως τοῦ γάμου ἐξ οὗ παρήχθησαν (1).

207. Ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐπιδρᾷ καὶ εἰς τὰς σχέσεις τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Οὕτω λ. χ. παρακολουθεῖ τὸν γάμον καὶ τὴν τῶν γονέων σχέσιν ἴδιον περιουσίας δίκαιον, τὸ δὲ κυριώτερον ἔννομον ἀποτέλεσμα τῆς συγγενείας εἶναι ἡ κληρονομικὴ διαδοχή, ἤτοι ἡ εἰς τὴν περιουσίαν ἀποβιώσαντος συγγενοῦς προσέλευσις. Ὅθεν τὸ τῆς περιουσίας καὶ τῆς οἰκογενείας δίκαιον ἀποτελοῦσι δύο κύκλους, πολυειδῶς ἐφαπτομένους ἀλλήλων.

Δ'. Η ΕΙΣ ΤΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΝ ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΤΗΣ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ.

Περίληψις.

208. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ῥωμ. κοινωνίᾳ στενωτάτη ἦτο ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις τῶν δικαιωμάτων τοῦ δημοσίου, ἐκκλησιαστικοῦ καὶ ἀστυκοῦ δικαίου. Νῦν ἐπικρατεῖ αὐστηρὸς χωρισμὸς καὶ ἐλαχίστη αὐτῶν ἡ πρὸς ἄλληλα ἐπίδρασις.

209. Καὶ νῦν ἀξία μνείας ἡ εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἐπιρροὴ τῆς ἰθαγενείας καὶ τῆς κατοικίας.

210. Ὁρισμοὶ τοῦ ῥωμ. νόμου περὶ ἰθαγενείας καὶ κατοικίας.

---

(1) Ὅρα σημ. 2 σελ. 301.

211. Δίκαιον τῆς ἑλλην. ἰθαγενείας πρὸ τοῦ νόμου τῆς 29 Ὀκτωβρίου 1856.
212. Ἑρμηνεία τοῦ νόμου τούτου. Πῶς ἀποκτᾶται ἡ ἑλλ. ἰθαγένεια;
213. Πῶς ἀπόλλυται;
214. Πῶς ἀνακτᾶται;
215. Κατοικία.
216. Πραγματικὴ κατοικία. Ὅροι τῆς μεταβολῆς αὐτῆς.
217. Κατοικία ἀξιώματος.
218. Νόμιμος κατοικία.
219. Ἰδίως περὶ τῆς κατοικίας τῆς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμένης συζύγου.

208. Αἱ διάφοροι ἰδιότητες τοῦ προσώπου, ὑπὸ τὰς ὁποίας καθίσταται ὑποκείμενον δικαιωμάτων (§178), συγχέονται πρὸς ἀλλήλας ἐν καιροῖς, καθ' οὓς δὲν εἶναι εἰσέτι ἀνεπτυγμένον τὸ δίκαιον· ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἐπέμβασις τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ εἰς ταῦτα ἐπίδρασις τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου. Αἱ ὑφ' ἑνὸς ἑκάστου τῶν δικαίων τούτων ῥυθμιζόμεναι σχέσεις ἐφάπτονται μὲν ἀλλήλων, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ περιορίζηται ἡ ἀνεξαρτησία αὐτῶν. Οὕτως ἡ ἐν τῷ δημοσίῳ δικαίῳ προσωπικότης τοῦ ἀνθρώπου, ἤτοι ἡ ἱκανότης αὐτοῦ τοῦ κτᾶσθαι καὶ ἐνασκεῖν πολιτικὰ δικαιώματα, ἔχει φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐπιῤῥοὴν καὶ εἰς τὰ ἀστυκὰ δικαιώματα, ὅσα συνέχονται οὐσιωδῶς μετὰ τῶν δημοσίων (1), καὶ τὸ ἀνάπαλιν, δικαιώματα τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἔχουσιν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, καθόσον λ. χ. πολιτικὰ δικαιώματα ἐξήρτηνται ἐκ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καὶ ἡ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ προσώπου θέλει ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι τοιαύτην ἰδιοκτησίαν, ἐντεῦθεν εἴς τινα κράτη οἱ ἀλλοδαποὶ στεροῦνται τῆς ἱκανότητος ταύτης. Ἐξ ἑτέρου ὅμως δὲν δικαιολογεῖται τὸ ἐξαρτᾶν πέραν τῶν ἐκτεθέντων ὁρίων τὴν τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου ἱκανότητα ἀπὸ τῆς πολιτικῆς θέσεως τοῦ προσώπου

(1) Λ. χ. τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν διὰ τελευταίας βουλήσεως, ἔνθα αὕτη καταρτίζεται δ' εἰδικοῦ νόμου, εἰσαγομένου εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ὑπὸ τοῦ διαθέτου καὶ ψηφιζομένου ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἐν Ῥώμῃ ἡ διαθήκη (τὸ testamentum calatis comitiis)· ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων διατυπώσεων, ὁ μὴ μετέχων τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ λαοῦ, ἀποκλείεται τοῦ δικαιώματος τοῦ διαθέτειν διὰ τελευταίας βουλήσεως.

ἐν τῇ κοινωνίᾳ· τὰ αὐτὰ δύναταί τις νὰ εἴπῃ καὶ περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς, ἣν ἔσχον καὶ ἔχουσι καὶ νῦν ἔτι ἐνιαχοῦ αἱ θρησκευτικαὶ δοξασίαι εἰς τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον. Τοῦτο δὲν ἀπέφυγεν ἐντελῶς ὁ ἰουστινιάνειος νόμος, ἰδίως ὡς ἐκ τῆς διατάξεώς του, καθ' ἣν ἡ ὀρθοδοξία εἶναι ὅρος τῆς πλήρους προσωπικότητος ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ. Ἡ διάταξις αὕτη ἐξηγεῖται ἐκ τῆς κοσμικῆς ἐπόψεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἐθεώρησαν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλ' ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ ἐξέλιπον αἱ ἐπεμβάσεις αὗται (§ 157).

Οὔτε ἡ ἰδιότης τοῦ πολίτου ἰσχύει ὡς στοιχεῖον τῆς ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ προσωπικότητος, διότι αὕτη ἀποδίδεται καὶ εἰς τοὺς ἀλλοδαπούς. Τὰ εὐάριθμα δικαιώματα, ὧν δὲν ἀπολαύουσιν οἱ ἀλλοδαποί, εἴτε λόγῳ ἐξασφαλίσεως τῶν ἐννόμων συμφερόντων τῶν ἡμεδαπῶν, εἴτε λόγῳ τῆς μετὰ τοῦ δημοσίου δικαίου συναφείας τῶν δικαιωμάτων ἐκείνων (§ 120), καὶ τὰ πλεονεκτήματα ὡρισμένων τάξεων λ. χ. τῆς στρατιωτικῆς, δὲν ἀποτελοῦσι τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἐπεμβάσεις, διότι δὲν ἔχουσιν ὡς λόγον τὸ δόγμα τῆς ἀπὸ τῆς ἰδιότητος τοῦ πολίτου ἐξαρτήσεως τῶν ἀστυκῶν δικαιωμάτων.

Ὁ ἄλλοτε ἐκ τῆς ἐκτεθείσης ἐπεμβάσεως προκύπτων κίνδυνος ὑπάρχει τὴν σήμερον μᾶλλον κατ' ἀντίθετον λόγον, ἤτοι νῦν ὑπάρχει ὁ κίνδυνος τοῦ ὑπὲρ τὸ δέον περιορισμοῦ τῆς εἰς τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἐπενεργείας τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου· τὸ πολιτικὸν φρόνημα καὶ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καταστρέφονται συχνότατα ὑπὸ τῆς ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἐπικρατούσης ἀπολύτου πρὸς ταῦτα ἀδιαφορίας, πολλοὶ δὲ ἔχουσι τοσοῦτον μικρὰν δόσιν τοῦ φρονήματος καὶ τοῦ αἰσθήματος ἐκείνου, ὥστε θεωροῦσιν ἀφόρητον βάρος καὶ αὐτὸν τὸν διὰ πολιτικοὺς ἢ ἐκκλησιαστικοὺς λόγους ἐλάχιστον περιορισμὸν τοῦ σταδίου τῆς ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἐνεργείας των.

209. Ἐν τούτοις ἕνεκα τῶν ἔστω καὶ εὐαρίθμων ἐκείνων δικαιωμάτων, ὧν ἀπολαύουσι μόνοι οἱ ἡμεδαποὶ καὶ τοῦ δόγματος, καθ' ὃ ἐπί τινων ζητημάτων καὶ αἱ ἐν Ἑλλάδι συναφθεῖσαι νομικαὶ σχέσεις τοῦ ἀλλοδαποῦ ῥυθμίζονται κατὰ τοὺς νόμους τῆς ἐθνικότητος, εἰς ἣν οὗτος ἀνήκει, ἔχει ἐπιῤῥοὴν ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἡ ἰδιότης τοῦ ἰθαγενοῦς καὶ τοῦ ἀλλοδαποῦ, ὅθεν δέον νὰ πραγμα-

τευθῶμεν ἐνταῦθα περί τε τῆς ἰθαγενείας καὶ τῆς μετ' αὐτῆς συνεχομένης κατοικίας.

210. Ἡ ἐν τῷ ἀστυκῷ νόμῳ τῶν Ῥωμαίων ἄλλοτε σπουδαία ἐπιῤῥοὴ τῆς ἰθαγενείας (§116—118) ἐξέλιπεν, ἀφ' ὅτου πάντες οἱ κάτοικοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ἀπέκτησαν τὴν ἰδιότητα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου (1). Ἀντὶ ὅμως τῆς σχέσεως τοῦ ἡμεδαποῦ ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ῥωμ. νόμων ἀνεπτυγμένην τὴν σχέσιν τῶν προσώπων, ὡς μελῶν ὡρισμένης τοῦ ῥωμ. κράτους ἀστυκῆς κοινότητος (ὡς πολιτῶν αὐτῆς) (2)· ἐξ αὐτῆς δὲ ἀνεπτύχθησαν ἐν τῷ νεωτέρῳ δικαίῳ αἱ περὶ ἰθαγενείας διατάξεις· ὅθεν ἀνάγκη νὰ διαγράψωμεν διὰ βραχέων τὰ περὶ τούτου ἐν τῷ ῥωμ. νόμῳ ὡρισμένα.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ἡ ἰδιότης τοῦ προσώπου, ὡς μέλους ἀστυκῆς κοινότητος, ὑπέβαλλεν αὐτὸ

α) Εἰς τὰ ἀστυκὰ βάρη (munera) (3) β) εἰς τὴν δικαιοδοσίαν (forum originis) (4) καὶ γ) εἰς τὸ τοπικὸν δίκαιον τῆς κοινότητος (lex originis) (5)· Ἡ σχέσις αὕτη τοῦ μέλους ὡρισμένης κοινότητος παράγεται διττῶς.

1) Ἀποκτῶντός τινος τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου (origo) τῆς κοινότητος ταύτης, εἴτε διὰ τῆς γεννήσεως (origo nativitas) ἐν νομίμῳ γάμῳ ὑπὸ πατρὸς ἔχοντος ἐν τῇ κοινότητι τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα (6), εἴτε διὰ τῆς ὑπό τινος τοιούτου πολίτου υἱοθεσίας, εἴτε διὰ τῆς ὑπὸ πάτρονος, κεκτημένου τὸ ἐν τῇ πόλει δικαίωμα τοῦ πολίτου, ἀπελευθερώσεως, εἴτε τέλος δι' ἐναπογραφῆς εἰς τοὺς πολίτας ὡρισμένης κοινότητος. Σημειωτέον δὲ, ὅτι διὰ τῆς προσκτήσεως τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου ἔν τινι πόλει δὲν ἀνῃρεῖτο τὸ προκεκτημένον τοιοῦτον δικαίωμα ἐν ἑτέρᾳ πόλει, λ.χ. ἐπὶ τῆς υἱοθεσίας (7).

---

(1) (1. 5) 17 Δίων Κασσ. LXXVII 9.

(2) (50. 1) 22 § 2 29 (50. 4) 6 § 5 18 § 22 Κ. (10. 38) Ι. Κ. (10. 39) Α. 6. (50. 1) 29.

(3) Λιβίου 35 7 Gajus III § 93 καὶ 120 Ulp. XX § 14.

(4) Β (ΝΔ. 1) 6.

(5) Κ. (10. 39) 7 (50. 16) 2. 3 Β. (Β'. 2) 195. Ἔνθα τις ὥρισεν ἔχειν τὰς καθέδρας αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ τὰ πράγματα.

(6) Ἀγνοουμένου τοῦ πατρὸς, τὸ τέκνον ἐγίνετο πολίτης τῆς πόλεως, ἐξ ἧς ἡ μήτηρ, πολλάκις δὲ ἐπετρέπετο νὰ ἦναί τις πολίτης τῆς πόλεως τῆς μητρός του (1. 5) 19 (50. 1) 1 § 2.

(7) (50. 1) 5. 6 § 2 27 § 2 Κ. (3. 1) 2.

2) Διὰ τῆς ἔν τινι κοινότητι κατοικίας (domicilium), ὅπερ ἐστὶ τῆς αὐτόθι κυρίας καὶ μονίμου ἐγκαταστάσεως (1). Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου τῆς κατοικίας συνήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτι οὐ μόνον δύναταί τις νὰ ἔχῃ πλείους κατοικίας (2), ἀλλὰ καὶ οὐδεμίαν· τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβαίνει λ.χ. ἐάν τις καταλιπὼν τὴν μέχρι τοῦδε κατοικίαν του δὲν ἐξελέξατο ἔτι ἑτέραν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συμπεραίνομεν, ὅτι ἠδύνατο νὰ ἀνήκῃ τις εἰς πλείους κοινότητας, τότε δὲ, ὡς μέλος αὐτῶν, ἐνείχετο εἰς τὰ ἀστυκὰ βάρη ἐν ἑκάστῃ αὐτῶν καὶ ὑπήγετο εἰς τὴν δωσιδικίαν ἑκάστης αὐτῶν (ἔχοντος τοῦ ἐνάγοντος τὸ τῆς ἐκλογῆς δικαίωμα μεταξὺ τῶν πλειόνων δωσιδικιῶν). Ὡς πρὸς τὸν νόμον, τὸν ῥυθμίζοντα τὰς σχέσεις τοῦ εἰς πλείους κοινότητας ἀνήκοντος, ἴσχυεν ὁ κανὼν, ὅτι μόνος ὁ νόμος τῆς κοινότητος, ἐν ᾗ εἶχέ τις κεκτημένον τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα, οὐχὶ δὲ ὁ τῆς κοινότητος ἐν ᾗ εἶχε τὴν κατοικίαν, ἐῤῥύθμιζε τὰς ἐννόμους αὐτοῦ σχέσεις· ἐὰν δὲ καὶ τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἶχε κεκτημένον εἰς πλείονας κοινότητας, λ. χ. ἐν μὲν τῇ μιᾷ λόγῳ γεννήσεως, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ λόγῳ υἱοθεσίας ἢ ἐναπογραφῆς, διείπετο κατὰ προτίμησιν ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς κοινότητος, ἔνθα κατὰ πρῶτον εἶχεν ἀποκτήσει τὴν τοῦ πολίτου ἰδιότητα, ὅπερ ἐστὶ τῆς κοινότητος τῆς γεννήσεως. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς ταύτης πρέπει

(1) (50. 1) 27 § 2.

(2) Ἡ ἐκ τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτου ἀστυκῆς κοινότητος πηγάζουσα ἰδιότης τοῦ μέλους αὐτῆς ἔλαβεν ἰδιάζουσαν ἔκτασιν, ἀφ' ὅτου ὁ Καρακάλλας μετέδωκεν εἰς πάντας τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν τὴν ἰδιότητα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, διότι, συνισταμένης ταύτης κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῆς ἔννοιαν εἰς τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου τῆς πόλεως τῆς Ῥώμης, οἱ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν κάτοικοι, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἔχωσι πρὸς πλείους πόλεις τὴν σχέσιν τοῦ πολίτου, ἀπέκτησαν αὐτὴν διὰ τοῦ νόμου τούτου τοὐλάχιστον πρὸς δύο πόλεις, πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν πόλιν καὶ πρὸς τὴν τῆς Ῥώμης. Ἡ διττὴ αὕτη σχέσις (patria) Κικέρ. de legibus II. 2 (50. 1) 33 δὲν εἶχεν ὅμως τὴν σπουδαιότητα, ἥτις κατὰ πρώτην ἔποψιν φαίνεται προσήκουσα αὐτῇ, διότι ὡς πρὸς μὲν τὰ βάρη ἦτο ἐλαχίστου λόγου, προνοήσαντος τοῦ νόμου περὶ αὐτῶν ἐν Ῥώμῃ ἄλλως, ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἡ δὲ δωσιδικία ὑπῆρχεν ἐν Ῥώμῃ ὡς πρὸς πάντας τοὺς Ῥωμαίους μόνον ἐὰν συνέπιπτε νὰ διαμένωσιν αὐτόθι, ἀλλὰ καὶ τοτε ὑπὸ πολλοὺς περιορισμούς (evocatio domi) (4. 6) 28 § 4 (5. 1) 2 § 3—6 24—28, ὁ δὲ νόμος ὁ διέπων τὸν Ῥωμαῖον, τὸν ἔχοντα τὴν πολλαπλῆν ταύτην σχέσιν τοῦ πολίτου δὲν ἦτο ὁ τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ὁ τῆς ἰδίας αὐτοῦ πόλεως. Σαβινῆ § 357 (σελ. 88).

νὰ λυθῶσι καὶ τὰ παραπλήσια ζητήματα, λ. χ. ἐάν τις μὴ ἔχων κεκτημένον τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα εἶχε μόνον κατοικίαν ἐν τῇ περιφερείᾳ μιᾶς ἢ καὶ πλειόνων κοινοτήτων (Σαβινῆ τομ. VIII § 357, 359).

Ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξις τοῦ ρωμαϊκοῦ τούτου θεσμοῦ ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ῥωμαίων.

211. Ἐλθωμεν δὲ νῦν εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ παρ' ἡμῖν ἰσχύοντος νόμου περὶ ἰθαγενείας. Ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια ἀπέκτησε πρακτικὴν σημασίαν ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας, ὅθεν, ἅμα καθισταμένου τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνος ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐπεδόθη εἰς τὴν ῥύθμισιν αὐτῆς. Ὁ ἀρχαιότερος περὶ αὐτῆς νόμος εἶναι τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α'. ἐθνικῆς συνελεύσεως (Ἰανουάριον 1822), καθ' ὃ (τίτλ. 6 ἄρθρ. β') Ἕλληνες ἦσαν πάντες οἱ αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας, οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες· ἀλλ' ἴσα δικαιώματα ἀπελάμβανον καὶ οἱ ἔξωθεν ἐλθόντες καὶ κατοικήσαντες, ἢ παροικήσαντες (ἄρθρ. 4), ἡ δὲ πολιτογράφησις ἔμελλε νὰ ῥυθμισθῇ δι' ἄλλου νόμου.

Ἡ ἐν Ἄστρει Β'. ἐθν. συνέλευσις (Ἀπριλ. 1823), ἀναθεωρήσασα τὸ τῆς Ἐπιδαύρου πολίτευμα, ὥρισεν ἀκριβέστερον καὶ τὰ τῆς ἰθαγενείας, ὡς ἑξῆς· Ἕλληνες εἶναι πάντες οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες, αὐτόχθονες καὶ μετανάσται, τὴν ἑλλην. φωνὴν πάτριον ἔχοντες, ἅμα ζητήσωσι νὰ ἐγγραφῶσιν εἰς τοὺς πολίτας (Τίτλ. Β'. Κεφ. Β'. ἄρθρ. β'). Ἴσων δὲ δικαιωμάτων ἀπολαύουσιν ἐνώπιον τοῦ νόμου οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι (ἄρθρ. δ'), ἀλλ' οἱ ξ.λλοεθνεῖς πολιτογραφοῦνται μετὰ πενταετῆ κατοικίαν καὶ ἀπόκτησιν ἀκινήτων, ἢ ἄλλως ἀνδραγαθοῦντες, ἢ προσφέροντες σπουδαίας ἐκδουλεύσεις ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μετὰ δεκαετίαν δύνανται νὰ ἐκλεχθῶσιν ἀντιπρόσωποι (ἄρθρ. ιβ' καὶ ιγ').

Κατὰ δὲ τὸ πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος τῆς Γ'. ἐν Τροιζῆνι ἐθν. συνελεύσεως (Μάϊος 1827), Ἕλληνες εἶναι οἱ εἰς Χριστὸν πιστεύοντες αὐτόχθονες, οἱ ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ μεταναστεύοντες χριστιανοί, οἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ γεννηθέντες παρὰ πατρὸς Ἕλληνος, ἢ οἱ ἀποκτήσαντες ξένην ἐθνικότητα, ἂν, ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, δώσωσι τὸν ὅρκον τοῦ πολίτου· καὶ οἱ πολιτογραφηθέντες (Κεφ. Γ'. ἄρθρ. 6). Ἵνα πολιτογραφηθῇ τις ἀπαιτεῖται· τριετὴς κατοικία καὶ

ἀκίνητος ἰδιοκτησία, ἢ ἀνδραγαθήματα καὶ ἐκδουλεύσεις (ἄρθρ. 30 31), ἀλλὰ καὶ μετὰ ἐνιαύσιον κατοικίαν ἡ Κυβέρνησις παρέχει τὴν πολιτογράφησιν εἰς τοὺς εἰσαγαγόντας τέχνας, βιομηχανίαν, ἢ ἐπιστήμας (ἄρθρ. 32). Εἶναι τέλος πολίτης πᾶς ξένος ὑπηρετήσας στρατιωτικῶς τὴν Ἑλλάδα (ἄρθρ. 33).

212. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν τῆς βασιλείας, ἐξεδόθησαν δύο νόμοι περὶ ἑλληνικῆς ἰθαγενείας (1), ὧν ὁ τελευταῖος καὶ μόνος νῦν ἰσχύων εἶναι ὁ τῆς 29 Σεπτεμβρίου **1856**.

Ἡ ἑλληνικὴ ἰθαγένεια ἀποκτᾶται κατ' αὐτὸν, τριχῶς.

Α) Διὰ τῆς γεννήσεως (ἐδάφ. ἀ. β'. γ'. καὶ δ'. τοῦ ἄρθρ. **14** τοῦ ἀστ. νόμου). Ὁ τόπος τῆς γεννήσεως εἶναι ἀδιάφορος ὡς πρὸς τὸν ἐξ Ἕλληνος, ἢ ἐξ Ἑλληνίδος καὶ μὴ νομίμου πατρὸς, ἢ τέλος ἐξ ἀλλοδαπῆς μητρὸς καὶ μὴ νομίμου πατρὸς Ἕλληνος γεννηθέντα, ἐὰν ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ θέματι ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ πατρός (2).

Ἡ ἐν Ἑλλάδι γέννησις ἀπαιτεῖται μόνον ὡς πρὸς τὸν ἐξ ἀδήλων πατρὸς καὶ μητρὸς γεννηθέντα (ἐδάφ. γ).

Τὰ ἐκ μοιχείας, ἢ ἐξ αἱμομιξίας τέκνα ἀκολουθοῦσι τὴν τύχην τῆς μητρός (ἐδαφ. β').

Β) Διὰ τοῦ γάμου, δι' οὗ ἡ μεθ' Ἕλληνος συζευχθεῖσα γίνεται Ἑλληνίς (ἄρθρ. **21**).

Γ) Διὰ τῆς πολιτογραφήσεως. Ὅροι αὐτῆς εἰσίν.

α) Ἡ τοῦ ἐνηλίκου ἀλλοδαποῦ, ῥητῶς καὶ διὰ τῆς ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον πράγματι ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεως, δηλουμένη βούλησις νὰ γενῇ μέλος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

---

(1) Περὶ τῆς ἑρμηνείας τοῦ ἀπὸ 15 Μαΐου 1835 νόμου ὅρα τὴν ἀξιόλογον πραγματείαν ἐν τῇ ἐφημερίδι τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπὸ Χ. Χριστοπούλου, Σ. Εὐκλείδου καὶ Θ. Α. Δεληγιάννη φυλλ. Α'. Ἑλληνικὴ Ἰθαγένεια.

(2) Ἡ ἀναγνώρισις φυσικοῦ τέκνου δὲν εἶναι γνωστὴ ἐν τῷ ἀστυκῷ ἡμῶν δικαίῳ, διότι πᾶν ἄλλο ἡ ἀναγνώρισις τοῦ γαλλικοῦ νόμου (ἐξ οὗ ἐλήφθη ἡ διάταξις αὕτη τοῦ ἐδαφ. δ' τοῦ ἄρθρ. 14 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου) εἶναι τὸ κατὰ τὴν Νεαρ. 117 Κεφ. 6' ἐκ τῆς δηλώσεως τοῦ πατρὸς «τοῦτον ἢ ταύτην υἱὸν εἶναι ἢ θυγατέρα» συναγόμενον τεκμήριον τῆς νομιμότητος (γνησιότητος) τοῦ τέκνου, ὅθεν ἡ διάταξις αὕτη ἀρχεῖ παρ' ἡμῖν, μέχρις οὗ ἐκδοθῇ τὸ μέρος τοῦ ἀστυκοῦ νόμου, τὸ περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν φυσικῶν τέκνων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς. Κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ νόμου καὶ τὴν φύσιν τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης βεβαίως δὲν ἔχει αὕτη ἀναδρομικὴν δύναμιν Πρ. Καλλιγᾶ Α. § 129.

6) Βίος αὐτοῦ καθαρεύων σπουδαίων παραπτωμάτων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεως (ὅστις χρησιμεύει καὶ ὡς δοκιμασία τῆς διαγωγῆς του), καὶ μετὰ ταῦτα γ) ὅρκος τοῦ πολίτου Ἕλληνος ἐνώπιον τοῦ Νομάρχου.

Ὁ χρόνος τῆς δοκιμασίας ταύτης ὡρίσθη σύντομος ἐν Ἑλλάδι, διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς ἡμῶν σχέσεις πρὸς τοὺς ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὁμογενεῖς, καὶ τὴν ἀνάγκην ἐν γένει, ἣν ἔχει κατοίκων ἡ ἡμετέρα χώρα. Ὁ κίνδυνος, μὴ ἐκ τούτου μείνῃ ἄφρακτος ἡ πολιτεία εἰς πάντα προσερχόμενον καὶ πλημμυρήσῃ, οὕτως εἰπεῖν, αὕτη νεαρῶν καὶ οὐχὶ πάντως ὑγιῶν καὶ ὠφελίμων μελῶν, δὲν προέκυψεν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε ἐφαρμογῆς τοῦ νόμου, ὅθεν οὔτε ἡ ἀνάγκη τῆς πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου τούτου προπροφυλάξεως, τῆς συνισταμένης εἰς προηγούμενον Β. διάταγμα, ἐπιτρέπον τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ἐπιζητοῦντος τὴν πολιτογράφησιν ἀλλοδαποῦ (1).

Μεταξὺ τῶν ἐκ γεννήσεως Ἑλλήνων καὶ τῶν διὰ τῆς πολιτογραφήσεως ἀποκτώντων τὴν ἰδιότητα ταύτην ὑπάρχει, κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον, τρίτη τάξις προσώπων οἰκείων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε διότι ἦσαν Ἕλληνες, πρὶν ἢ ἀναγνωρισθῶσιν ὑπὸ ταῦ ἀλλοδαποῦ πατρὸς (ἄρθρ. 19), εἴτε διότι ἡ Ἑλλὰς εἶναι ὁ τῆς γεννήσεως αὐτῶν τόπος (αὐτ.), εἴτε διότι ῥέει εἰς τὰς φλέβας των ἑλληνικὸν αἷμα (ἄρθρ. 20), εἴτε διότι τέλος ὁ πατὴρ ἢ ὁ σύζυγος αὐτῶν, ἀνηλίκων ἔτι ὄντων, ἀπέκτησε τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα· τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀρκεῖ ἐγκαθιστάμενα ἐν Ἑλλάδι, νὰ δηλώσωσιν ὅτι θέλουσι

(1) Ἄλλως ὁ νομοθέτης ἡμῶν, εὐλόγως νομίζομεν, δὲν ἔκρινε τὸ Β Διάταγμα, τὸ ἐπιτρέπον τὴν πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγενείας ἐγκατάστασιν ἀπογρῶν εἰς ἀποτροπὴν τοῦ εἰρημένου κινδύνου· διότι ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦτο τοῦ προκειμένου σκοποῦ, ἔπρεπε, καθ' ὃν χρόνον ἐκδίδεται νὰ ᾖ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν γνωστὸν τὸ πρόσωπον, τὸ ἐπιζητοῦν τὴν ἔκδοσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ πρόκειται περὶ προσώπου ἐ θόντος πρὸ μικροῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ θέλοντος νὰ καταστῇ ἐν αὐτῇ δυνάμει Β. διατάγματος. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον θέλουσιν ἐρευνηθῇ τὰ κατ' αὐτό, ὅπερ δὲν ἔχει παρελθὸν ἐν Ἑλλάδι; θέλομεν ἐπιχειρήσει τὴν ἔρευναν ταύτην ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ; ἀλλ' ἵνα ᾖ αὕτη ἀκριβὴς ἔπρεπε νὰ ὁρισθῇ ὁ τρόπος τῆς ἐρεύνης, ὅτε ἡ ἐπιχείρησις αὐτῆς ἤθελε καταστήσει ἐπαχθεστάτην τὴν πολιτογράφησιν καὶ οὐδὲν ἧττον ἐπισφαλὲς τὸ ἀποτέλεσμα, ὡς ἐκ τῶν δυσκολιῶν, ὑφ' ὧν περιστοιχίζονται αἱ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ διοικητικαὶ ἐξετάσεις.

νὰ ἦναι Ἕλληνες καὶ νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον τοῦ Ἕλληνος, διότι ἡ ἐκ τῶν ἐκτεθέντων γεγονότων συναγομένη συνάφεια αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀναπληροῖ τὴν παρὰ τοῖς λοιποῖς ἀπαιτουμένην διὰ τῆς διετοῦς ἢ τριετοῦς κατοικίας ἔμπρακτον ἀπόδειξιν τῆς προθέσεως τοῦ νὰ γίνωσι πολῖται τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ νόμος, ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς πολιτογραφήσεως τοῦ πατρὸς ἀνήλικον σύζυγον καὶ τὰ ἀνήλικα τέκνα αὐτοῦ, διακρίνει ἐὰν δηλώσωσι τὴν τῆς κτήσεως τῆς ἑλληνικῆς ἰθαγενείας βούλησιν ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐνηλικότητος, ἢ βραδύτερον. Οὗτοι, συνδεόμενοι πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνηλικότητα παραχθείσης πρὸς αὐτὴν συναφείας, καὶ δηλοῦντες τὴν ἀπόφασίν των ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐνηλικότητός των, ὑποτίθεται ὅτι πράττουσι τοῦτο μετὰ μακρὰν καὶ ὥριμον κατὰ τὸ μᾶλλον, ἢ ἧττον σκέψιν, καὶ ὅτι ἀνέβαλον μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης τὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἀποφάσεώς των μόνον, διότι ἡ ἐν τῇ ἀνηλικότητι αὐτῶν δήλωσις δὲν εἶχε πλῆρες τὸ κῦρος· ὅθεν ὁ νόμος, προσδέχεται αὐτοὺς ὡς Ἕλληνας μόνον δυνάμει τῆς ἐκδηλώσεως ταύτης, καταλογίζων τὴν ἐν τῇ ἀνηλικότητι συνάφειαν ὡς συμπληρωτικὸν τῆς προσκτήσεως τῆς ἰθαγενείας στοιχεῖον, ἐὰν ὅμως παραλείψωσι τὴν δήλωσιν ἐντὸς τοῦ χρόνου ἐκείνου, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οἱ κατὰ τὴν ἀνηλικότητά των ὑπάρχοντες δεσμοὶ αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν παρήγαγον παρ' αὐτοῖς τὴν σπουδαίαν καὶ ὥριμον ἀπόφασιν νὰ γίνωσιν Ἕλληνες, ὅθεν, ἐὰν τοῦ λοιποῦ ἀποφασίσωσι ν' ἀποκτήσωσι τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν, ἀνάγκη νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς τοὺς κοινοὺς τῆς πολιτογραφήσεως ὅρους (1).

Ἀλλ' ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ἰσχύει ὡς πρὸς τοὺς ἐκ γονέων, ἀποβαλόντων τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν γεννηθέντας· αὐτῶν ὁ προηγούμενος πρὸς τὴν Ἑλλάδα δεσμὸς εἶναι τοσοῦτον στενός, ὥστε πάντοτε ἀρκεῖ παρ' αὐτοῖς πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἑλλην. ἰθαγενείας ἡ δήλωσις, ὅτι, ἀναμιμνησκόμενοι τῆς καταγωγῆς των, θέλουσι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς πατρίδος, ὧν εἶχον ἄλλοτε ἐξέλθει οἱ γονεῖς αὐτῶν.

---

(1) Δῆλον ὅτι ἡ ἐνηλικότης λογίζεται κατὰ τὸν τῆς μέχρι τοῦδε ἐθνικότητος νόμον (ἄρθρ. 4 τοῦ ἀστικοῦ νόμου) Πρβλ. Καλλιγ. Α'. § 10. σημ. 1.

Περὶ τῶν διαταξέων τούτων παρατηρητέον προσέτι τὰ ἐξῆς· εἴδομεν πρὸ μικροῦ τὸν λόγον, δι' ὃν ἡ ἀνήλικος σύζυγος καὶ τὰ ἀνήλικα τέκνα τοῦ δηλώσαντος τὴν τῆς πολιτογραφήσεως βούλησιν, δύνανται νὰ γενῶσιν Ἕλληνες, δηλοῦντες ἁπλῶς ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐνηλικότητος τὴν περὶ τούτου βούλησίν των, κατοικοῦντες ἐν Ἑλλάδι καὶ δίδοντες τὸν ὅρκον τοῦ Ἕλληνος. Διατί δὲ ἡ ἐνήλικος σύζυγος καὶ τὰ ἐνήλικα τέκνα τοῦ δηλώσαντος τὴν ἀνωτέρω βούλησιν δὲν ἔχουσι τὸ δικαίωμα τοῦτο; Διότι τὰ πρόσωπα ταῦτα, ἂν εἶχον τὴν σπουδαίαν βούλησιν ν' ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμα τοῦ συζύγου καὶ τοῦ πατρός, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο συγχρόνως μετ' αὐτοῦ, παραλιπόντα δὲ τὴν δήλωσιν τῆς εἰρημένης βουλήσεως ἀποδεικνύουσιν, ὅτι δὲν ἤθελον ν' ἀποκτήσωσι μετὰ τοῦ συζύγου ἢ τοῦ πατρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν, ὅταν δὲ βραδύτερον ἀποφασίσωσι νὰ πολιτογραφηθῶσιν οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει νὰ παραδεχθῇ ὁ νόμος ἐξαίρεσιν τῶν κοινῶν τῆς πολιτογραφήσεως ὅρων ὑπὲρ προσώπων, τὰ ὁποῖα τοσοῦτον χρόνον ἐνεδοίαζον ν' ἀκολουθήσωσι τὸ παράδειγμα τοῦ συζύγου, ἢ τοῦ πατρός. Περὶ δὲ τῶν ἐξ Ἑλληνίδος καὶ μὴ νομίμου πατρὸς ἀλλοδαποῦ γεννηθέντων, ἡ διάταξις τοῦ 19 ἄρθρου δὲν εἶναι σαφής· οὗτοι δύνανται ν' ἀποκτήσωσι τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ 17 ἄρθρ., ἀλλὰ τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀναφέρει μόνον τὰ ἀνήλικα τέκνα, τὰ γεννηθέντα πρὸ τῆς περὶ τῆς πολιτογραφήσεως δηλώσεως τοῦ πολιτογραφηθέντος καὶ τὴν ἀνήλικον σύζυγον αὐτοῦ, ὁρίζον, ὅτι τὰ πρόσωπα ταῦτα δύνανται, ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἐνηλικότητος, νὰ δηλώσωσι τὴν αὐτὴν βούλησιν καὶ νὰ γενῶσιν Ἕλληνες, πληροῦντα τοὺς λοιποὺς ἐν τῷ αὐτῷ ἄρθρῳ εἰρημένους ὅρους. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐφαρμόζεται ἀδιστάκτως καὶ εἰς τὰ ἀναγνωρισθέντα ὑπὸ τοῦ ἀλλοδαποῦ πατρὸς τέκνα, ἂν ἦσαν κατὰ τὴν ἀναγνώρισιν ἀνήλικα· ἀλλ' ἂν ἦσαν ἐνήλικα, εἶναι δίκαιον τὰ τέκνα ταῦτα, τὰ ὄντα Ἕλληνες, πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀλλοδαποῦ μὴ νομίμου πατρὸς ἀναγνωρίσεως, νὰ στερῶνται τῆς ἰδιότητος ταύτης διὰ πράξεως τρίτου καὶ νὰ ἐξομοιῶνται ἐντελῶς πρὸς τοὺς ἀλλοδαπούς, ὑποβαλλόμενα εἰς πάσας τὰς μακρὰς καὶ ἐνίοτε ἐπαχθεῖς διατυπώσεις τῆς πολιτογραφήσεως; Ἡ ἀνακολουθία αὕτη ἤθελε προσκρούει καὶ εἰς τὴν περὶ ὁμοίου θέματος διάταξιν τοῦ 20

ἄρθρου, καθ' ὃ οἱ εἰς τὸ θέμα αὐτοῦ ὑπαγόμενοι δύνανται πάντοτε, πληροῦντες τοὺς ὅρους τοῦ ἄρθρ. 17, νὰ γενῶσιν Ἕλληνες· ὅθεν ἡ λογικὴ τοῦ νόμου συνάφεια ἀπαιτεῖ νὰ ἐννοήσωμιν τὸ ἄρθρ. 19 ὡς ἑξῆς· τὰ ἐξ ἑλληνίδος καὶ μὴ νομίμου πατρὸς ἀλλοδαποῦ γεννηθέντα καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνωρισθέντα τέκνα δύνανται, ἂν ὦσιν ἐνήλικα, πληροῦντα ἐντὸς ἔτους ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως τοὺς ὅρους τοῦ ἄρθρ. 17, νὰ γενῶσιν Ἕλληνες. Τὴν ἔννοιαν ταύτην δίδει ῥητῶς εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο καὶ ἡ αἰτιολογικὴ τοῦ νόμου τούτου ἔκθεσις τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλοδαπὸς, προσενεγκὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλας ἐκδουλεύσεις, εἰσαγαγὼν ἀξιόλογον ἐφεύρεσιν, ἢ βιομηχανίαν, καθιδρύσας καταστήματα κοινωφελῆ, ἢ ἐπὶ ἐξόχῳ διανοητικῇ ἱκανότητι διακρινόμενος, δύναται νὰ πολιτογραφηθῇ δι' ἀποφάσεως τῆς νομοθετ. ἐξουσίας (ἄρθρ. 22 καὶ νόμος τῆς 16 Ἰαν. 1858).

213. Ἀποβάλλει τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα.

α) Ὁ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πολιτογραφηθείς.

β) Ὁ ἄνευ βασιλικῆς ἀδείας ἀναδεχθεὶς δημοσίαν ὑπηρεσίαν παρὰ ξένῃ Κυβερνήσει (ἄρθρ. 23), ἀλλ' ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ μένουσιν Ἕλληνες (ἄρθρ. 24).

214. Ἡ μετ' ἀλλοδαποῦ συζευχθεῖσα Ἑλληνὶς ἀποβάλλει τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα· ἂν δὲ ὁ σύζυγός της πολιτογραφηθῇ Ἕλλην, ἢ αὕτη χηρεύσῃ, ἢ διαζευχθῇ, δύναται ν' ἀνακτήσῃ τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα ἀφοῦ, εἴτε διαμένουσα ἐν Ἑλλάδι, εἴτε ἐπανελθοῦσα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, δηλώσῃ εἰς τὴν δημοτικὴν ἀρχὴν τοῦ τόπου, ἐν ᾧ θέλει νὰ κατοικήσῃ τὴν τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἰδιότητος ταύτης θέλησίν της (ἄρθρ. 25). Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνακτᾶται τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα, ἅμα ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ὁ διὰ βασιλικῆς ἀδείας εἰς ξένον κράτος πολιτογραφηθεὶς (ἄρθρ. 26). Ὁ δὲ ἄλλως ἀποβαλὼν τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα, ἀνάγκη ἵνα ἀνακτήσῃ αὐτὴν, νὰ δηλώσῃ τὴν τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἑλλ. ἰθαγενείας βούλησίν του ἐνώπιον τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς, νὰ κατοικήσῃ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ ἓξ μῆνας, καὶ νὰ δώσῃ ἐνώπιον τοῦ Νομάρχου τὸν ὅρκον τοῦ Ἕλληνος. Τέλος, ὁ ἄνευ βασιλικῆς ἀδείας ἀναδεχθεὶς ξένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, ἀνάγκη, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν τοῦ Ἕλληνος ἰδιότητα, νὰ ἐκπληρώσῃ τοὺς ὅρους τοῦ ἄρθρου 15, μετὰ προηγούμενην βασιλικὴν ἄδειαν.

215. Ἡ προσωπικὴ ἐλευθερία συνεπάγεται ἀναγκαίως τὴν ἐξουσίαν τοῦ προσώπου νὰ μεταφέρηται ὅπου καὶ ἂν θέλῃ· ἀλλ' ἐκ τῆς ἔν τινι τόπῳ μονίμου αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως παράγεται οὐ μόνον ἡ εὔλογος προσδοκία τῶν μετ' αὐτοῦ συμβαλλομένων, ὅτι αὐτόθι θέλει ἐκτελέσει τὰς ὑποχρεώσεις του, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ νὰ διαλύῃ αὐτόθι τὰς διαφοράς του, ἔνθα ὑποτίθεται ἔχων πάντα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ ἀναγκαῖα βοηθήματα. Ἐντεῦθεν ἡ κατοικία οὐ μόνον ῥυθμίζει τὴν δωσιδικίαν τοῦ προσώπου (Οἰκονομ. ἔγχ. τῆς πολ. δικον. § 45 καὶ ἑπόμενα), ἀλλ' ἔχει καὶ ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ σπουδαῖα ἀποτελέσματα· οὕτω λ. χ. ὁ ῥυθμίζων τὰς ἐνοχὰς νόμος εἶναι συνήθως, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὁ τῆς κατοικίας τοῦ ὑποχρέου, ἡ υἱοθεσία τελεῖται ἐν τῷ τόπῳ τῆς κατοικίας τοῦ υἱοθετοῦντος, ἐπὶ τῆς χρησικτησίας ὁ χρόνος τῆς συμπληρώσεως αὐτῆς διαφέρει καθ' ὅσον ὁ καθ' οὗ πρόκειται νὰ συμπληρωθῇ αὕτη κατοικεῖ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ, ἐν ᾗ καὶ ὁ ἐπικαλούμενος τὴν χρησικτησίαν, ἢ ἐν ἄλλῃ. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ὁρισθῇ ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ ἡ κατοικία.

Τὰ κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον γενικὰ ἀποτελέσματα τῆς κατοικίας ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω (§ 210)· ἐξ αὐτῶν παρέμειναν ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ ἡ δωσιδικία, καὶ ἐπὶ πολλῶν θεμάτων ἐνοχικῶν σχέσεων, ὁ διέπων αὐτὰς νόμος.

216. Ὁ ἀστυκὸς ἡμῶν νόμος ὁρίζει οὐχὶ τὴν κατοικίαν ἐν γένει, ἀλλὰ τὸ κυριώτερον αὐτῆς εἶδος, τὴν πράγματι κατοικίαν (domicile reel), διότι ἐκ τῶν κατ' ἰδίαν εἰδῶν τῆς κατοικίας δύναται εὐκόλως νὰ συναχθῇ ὁ ἐν γένει αὐτῆς ὁρισμός, ὅστις ἄλλως οὔτε πρακτικὴν σημασίαν ἔχει, διότι ἔνθα ὁ νόμος ἀναφέρει τὴν κατοικίαν ὡς στοιχεῖον ἐπενεργοῦν εἰς τὸ κῦρος τῶν ἐννόμων πράξεων, ἐννοεῖ προδήλως συγκεκριμένον εἶδος αὐτῆς, καὶ ἐὰν τὸ πρόσωπον δὲν ὑπάγηται εἰς τὰς ἐξαιρέσεις τῶν ἄρθρ. 93 καὶ 94 τοῦ ἀστυκοῦ νόμου, ἐννοεῖ τὴν πραγματικὴν κατοικίαν.

Περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς πραγματικῆς κατοικίας μακρὰ ἐγένετο συζήτησις ἐν τῇ προπαρασκευαστικῇ τοῦ ἀστυκοῦ νόμου ἐπιτροπῇ, τελευταῖον δὲ ἡ πλειονοψηφία ἀπεδέχθη τοὺς ὅρους, οὓς εἶχε θέσει τὸ τμῆμα ἐν τῷ προσχεδιάσματι τοῦ νόμου, κυρίως ἵνα λυθῇ ἀποφατικῶς τὸ ζήτημα, ἐὰν δύναταί τις νὰ ἔχῃ συγχρόνως πλείους κα-

τοικίας. Ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς κατοικίας, καθ' ὃν αὕτη συνίσταται εἰς τὴν βούλησιν τοῦ ἔχειν ἔν τινι τόπῳ τὸ κέντρον τῶν συμφερόντων μας καὶ τὴν δι' ἐξωτερικῶν πράξεων τῆς αὐτόθι κυρίας καὶ μονίμου ἐγκαταστάσεως ἐκτέλεσιν τῆς ἀνωτέρω βουλήσεως, συνάγομεν, ὅτι μεταβολὴ τῆς κατοικίας δὲν ὑπάρχει, καὶ ἐπομένως νέα κατοικία δὲν εἶναι δεκτὴ, ἐνόσῳ δὲν ὑπάρξωσιν ἐν τῷ ἑτέρῳ τόπῳ τὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Ὅθεν ἡ εἰς ἄλλον τόπον μετάβασις (ἡ αὐτόθι σωματικὴ παρουσία), χωρὶς τῆς προθέσεως τοῦ καταστῆσαι αὐτόθι τὸ κύριον κέντρον τῶν συμφερόντων ἡμῶν, ἢ ἡ πρόθεσις τοῦ πρᾶξαι τοῦτο, χωρὶς τῆς πράγματι εἰς τὸν ἕτερον τόπον μεταθέσεως τῶν συμφερόντων ἡμῶν, δὲν συνεπάγεται τὴν μεταβολὴν τῆς κατοικίας· οὕτω δὲ λύεται, κατὰ τὸν νέον ἡμῶν νόμον, καὶ τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα τίνα κατοικίαν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἐπὶ τοῦ καταλιπόντος τὴν μέχρι τοῦδε κατοικίαν καὶ μὴ ἐκλέξαντος ἔτι νέαν (1).

Ἡ πρόθεσις τῆς μεταβολῆς ἀποδεικνύεται διὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ (ἄρθρ. 92) ἀναφερομένων δηλώσεων. Δὲν ἐθεωρήθη ὅμως ὀρθὸν νὰ περιορισθῇ ἡ ἀπόδειξις εἰς μόνας τὰς δηλώσεις ταύτας, διότι τότε, ἐκ τῆς παραλείψεως αὐτῶν, οὐ μόνον ἤθελον βλαφθῇ οἱ μετὰ τοῦ παραλιπόντος τὰς δηλώσεις συνάπτοντες ἐννόμους σχέσεις ἐν τῷ τόπῳ τῆς νέας μονίμου ἐγκαταστάσεως, ἀναγκαζόμενοι νὰ προστρέχωσι πρὸς λύσιν τῶν ἐξ αὐτῶν διαφορῶν εἰς τὰ τῆς πρώτης κατοικίας του δικαστήρια, ἀλλ' ἤθελεν ἀνατραπῇ καὶ ὁ τῆς κατοικίας νόμος ἐν γένει, παραδεχομένων τῶν δικαστηρίων κατοικίαν ἐν τόπῳ ἐν ᾧ δὲν εἶναί τις μονίμως καὶ κυρίως ἐγκατεστημένος· τέλος δὲ ἤθελε ματαιωθῇ ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου, τοῦ ὁρίζοντος τὴν ἐν τῷ τῆς κατοικίας τόπῳ ἐπιχείρησιν ὡρισμένων πράξεων τοῦ ἀστυκοῦ βίου διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι αὐτόθι ὑποτίθενται γνωσταὶ (διὰ τὴν ἐν αὐτῷ πράγματι ἐγκατάστασίν του) ἅπασαι αἱ τοῦ κατοικοῦντος σχέσεις, καὶ ἐπομένως εὐκόλως ἀνακαλύπτονται τὰ κωλύοντα τὴν ἔγκυρον κατάρτισιν τῆς πράξεως γεγονότα. Διὰ τοὺς λόγους τούτους, ἀπεφασίσθη νὰ συγχωρῆται, ἐν ἐλλείψει δηλώσεων, καὶ ἡ διὰ παντὸς ἄλλου μέσου ἀπόδειξις τῆς μεταβολῆς τῆς κατοικίας.

217. Ἐκτὸς τῆς πράγματι ἀπὸ μόνης τῆς βουλήσεως τοῦ προ-

(1) Πρβλ, Καλλιγ. Α'. § 163—169. Περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν δύναταί τις νὰ μεταφέρῃ τὴν κατοικίαν του ἐκτὸς τοῦ Κράτους, ἴδε Καλλ. Α'. § 169.

σώπου ἐξαρτωμένης κατοικίας, ὑπάρχουσι δύο ἔτι εἴδη αὐτῆς, καθ' ἃ τὸ κέντρον τῶν συμφερόντων ὡρισμένου προσώπου, ἡ κατοικία, ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου, εἴτε διότι τοῦτο, καίτοι ἔχον ἔγκυρον βούλησιν, ὀφείλει ὡς ἐκ τοῦ δημοσίου καθήκοντος αὐτοῦ νὰ μένῃ διαρκῶς ἔν τινι τόπῳ, ἀφιερούμενον ὅσον ἔνεστιν εἰς τὴν αὐτόθι ἐκτέλεσιν τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας του καὶ μὴ δυνάμενον ν' ἀπομακρυνθῇ αὐτόθεν ἄνευ ἀδείας (domicilium dignitatis), εἴτε διότι τὸ πρόσωπον, ἐστερημένον ἀνεξαρτήτου καὶ ἐγκύρου βουλήσεως ἄρα καὶ ἰδίας προθέσεως ἐγκαταστάσεως, λογίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου κατοικοῦν ἐν ᾧ τόπῳ κατοικοῦσι τὰ πρόσωπα, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἢ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν τῶν ὁποίων διατελεῖ (domicilium legale).

Περὶ μὲν τοῦ πρώτου εἴδους τῆς κατοικίας πραγματεύεται τὸ ἄρθρον 93, ἀπαιτοῦν τὴν ἰσόβιον καὶ συνεχῆ ἔν τινι τόπῳ ὑπηρεσίαν· ἀλλ' ἀπὸ πότε ἄρχεται ἡ κατοικία αὕτη; Ἐὰν παραδεχθῶμεν τὴν ἔναρξιν ἀπὸ *τῆς ἀποδοχῆς* τῆς ὑπηρεσίας, ἀνάγκη νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβέστερον τὸν χρόνον αὐτῆς, οὐδὲ βοηθεῖ ἡμᾶς ἡ δόξα ὅτι ἡ ὁρκοδοσία εἶναι ἀποχρῶσα τῆς ἀποδοχῆς ἀπόδειξις, διότι δὲν δίδεται ὅρκος ἐπὶ παντὸς διορισμοῦ εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν λ. χ. ἐπὶ τοῦ ἐξ ἁπλῆς μεταθέσεως, ὅθεν ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν, ὁσάκις δὲν δίδεται ὅρκος, εἰς ἄλλας ἀποδείξεις τῆς ἀποδοχῆς, λ. χ. τὴν δήλωσιν, ὅτι ἑτοιμάζεται ὁ ὑπάλληλος νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν νέαν θέσιν του, ἢ τὴν αἴτησιν ἀδείας ἀπουσίας μέχρις οὗ διευθετήσῃ τὰς ὑποθέσεις του. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι ἀντιβαίνει εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς κατοικίας ταύτης καὶ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ νόμου, τὸ νὰ παραδεχθῶμεν λ. χ. ὅτι ὁ δικαστής, ὅταν οἱ δικασταὶ καταστῶσιν ἰσόβιοι, ὁ ἐκ Λαμίας εἰς Σῦρον διορισθεὶς καὶ λαβὼν τρίμηνον ἄδειαν, ἵνα διευθετήσῃ τὰ ἐν Λαμίᾳ ἰδιωτικά του συμφέροντα, πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς Σῦρον, λογίζεται κατοικῶν ἐν Σύρῳ καὶ πρέπει νὰ ἐναχθῇ αὐτόθι λ. χ. ὑπὸ τοῦ ἐν Λαμίᾳ κατοίκου, τοῦ παρασχόντος αὐτῷ τρόφιμα, ἢ ἄλλα πράγματα, ἢ ἔχοντος κατ' αὐτοῦ ἀπαιτήσεις ἀποζημιώσεως ὡς φθείραντος τὸ ἐν ᾧ κατῴκει οἴκημα. Ἐν Γαλλίᾳ παραδέχονται τωόντι τὴν ἀπὸ τῆς ἀποδοχῆς μεταβολὴν τῆς κατοικίας, ἀλλὰ διότι ὁ νόμος αὐτῶν ἐκφράζει τοῦτο σαφῶς, ὅτι ἡ ἀποδοχὴ συνεπάγεται *παραυτίκα* τὴν εἰς τὸν τόπον ἔνθα *θέλει* διεξάγεται ἡ ὑπηρεσία, μετάθεσιν τῆς κατοικίας, ἐνῷ ὁ ἡμέτερος ἐκφράζεται ἄλλως, οἱ ἀπο-

δεχθέντες ὑπηρεσίαν ἰσόβιον καὶ συνεχῆ ἔχουσι τὴν κατοικίαν αὐτῶν ἐν ᾧ τόπῳ *ἐνεργοῦσι* τὴν ὑπηρεσίαν· ὅθεν πειθόμεθα, ὅτι καθ' ἡμᾶς δὲν ἀρκεῖ πρὸς μετάθεσιν τῆς κατοικίας ἡ ἁπλῆ ἀποδοχὴ τοῦ διορισμοῦ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἄφιξις, ἀφ' ἧς ὑποτίθεται ἀρχομένη ἡ τῆς ὑπηρεσίας *ἐνέργεια*. Συνάδει δὲ ἡ λύσις αὕτη καὶ πρὸς τὰς κοινὰς περὶ μεταβολῆς τῆς κατοικίας ἀρχάς.

Περὶ δὲ τῶν διοριζομένων εἰς μὴ ἰσόβιον ὑπηρεσίαν ἰσχύει ὁ περὶ κοινῆς κατοικίας νόμος, ὅθεν, ἐὰν πεισθῇ ὁ δικαστὴς ὅτι ὁ διορισθεὶς μετέθεσεν εἰς τὸν τόπον τοῦ νέου διορισμοῦ του τὸ κέντρον τῶν συμφερόντων του, θέλει παραδεχθῆ τὴν εἰς τὸν τόπον τοῦτον μετάθεσιν τῆς κατοικίας του, καὶ ἂν δὲν ἐγένοντο παρ' αὐτοῦ αἱ ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 92 τοῦ νόμου ὁριζόμεναι δηλώσεις· ἐκ τοῦ ἄρθρ. 93 τοῦ νόμου τοῦτο μόνον συνάγεται, ὅτι *μόνη* ἡ ἀποδοχὴ μὴ ἰσοβίου ὑπηρεσίας καὶ ἡ ἔν τινι τόπῳ ἐνέργεια αὐτῆς δὲν ἀποτελοῦσι στοιχεῖα τῆς αὐτόθι μεταθέσεως τῆς κατοικίας.

218. Ἐρχόμεθα εἰς τὸ ἕτερον εἶδος τῆς ἐξαιρετικῆς κατοικίας, τὸ τῆς νομίμου λεγομένης. Ἐκ τῶν τριῶν θεμάτων τοῦ εἴδους τούτου ὀλίγά τινα θέλομεν εἰπεῖ περὶ τοῦ τελευταίου. Ὁ νόμος, παραδεξάμενος τὸ ἐν πάσαις ταῖς νομοθεσίαις παραδεδεγμένον δόγμα, ὅτι ἡ γυνὴ ἔχει κατοικίαν τὴν τοῦ συζύγου της, ἐν γνώσει ἐσιώπησε περὶ τῆς κατοικίας τῆς χήρας, ἢ τῆς διεζευγμένης, ἢ τῆς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης κεχωρισμένης γυναικὸς, διότι τὰ τῆς κατοικίας αὐτῶν ῥυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἄρθρ. 94 συνδ. πρὸς τὸ ἄρθρ. 91 τοῦ νόμου· ἡ χήρα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς χηρείας ἔχει τὴν τοῦ πρὸ μικροῦ ἀποθανόντος συζύγου κατοικίαν, τοῦ λοιποῦ δὲ μὴ, ὑποκειμένη εἰς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν, δύναται νὰ μεταβάλῃ τὴν κατοικίαν της, πληροῦσα τοὺς περὶ τούτου ὅρους τοῦ κοινοῦ δικαίου. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς διαζευχθεῖσαν.

219. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμοῦ ὁ γάμος ὑφίσταται, μόνον δὲ τὸ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ συνδιαιτήσεως ἀποτέλεσμα αὐτοῦ διακόπτεται, ὥστε ἡ σύζυγος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς, ἡ προῖξ αὐτῆς εἶναι εἰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνει τὰ πρὸς συντήρησίν της ἀναγκαῖα, ὅθεν ὁ νόμος ὤφειλε κατὰ νομικὴν ἀνάγκην νὰ παραδεχθῇ, ὅτι καὶ τὴν κατοικίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχῃ ἡ σύζυγος· τοῦτο δὲ πολλῷ μᾶλλον παρ'

ἡμῖν, παρ' οἷς ὁ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμὸς εἶναι πάντοτε μέτρον πρόσκαιρον, σκοποῦν νὰ θέσῃ ἐκ μέσου τὰς ἐκ τῆς συνδιαιτήσεως ἀφορμὰς τῆς ἐκ τῶν ἐρίδων καὶ ἀντεγκλήσεων ἐξάψεως τῶν συζύγων, καὶ νὰ δώσῃ αὐτοῖς τὴν ἐκ τοῦ χωρισμοῦ προσδοκωμένην ἡσυχίαν νοὸς καὶ καρδίας, ὅπως σκεφθῶσι περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ῥήξεως καὶ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ πρέποντος, συνδιαλλαττόμενοι καὶ συμβιοῦντες κατὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ δοθεῖσαν ἐν τῇ τελέσει τοῦ μυστηρίου ὑπόσχεσιν. Ὁ σκοπὸς οὗτος τοῦ σχεδὸν πάντοτε προσκαίρου τούτου χωρισμοῦ, ἤθελε ματαιωθῇ ἂν ἀπεκόπτετο πᾶσα ἐκ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ κατοικήσεως τῶν συζύγων συναγομένη ἐλπὶς συνδιαλλαγῆς καὶ συμφιλιώσεως. Ὑπάρχει μὲν ἀνωμαλία τις ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ, ὅταν ὑποθέσωμεν τὸν σύζυγον μετὰ τὸν ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμὸν μεταβάλλοντα κατοικίαν, τὴν δὲ σύζυγον μένουσαν ἐν ᾧ τόπῳ εὑρίσκετο κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τοῦ χωρισμοῦ, διότι τότε ἤθελεν ὑποτεθῇ καὶ αὕτη μεταβαλοῦσα κατοικίαν καὶ πάντα αὐτῆς τὰ ἴδια συμφέροντα ἤθελον ῥυθμίζονται ἐν τῷ τῆς κατοικίας τοῦ ἀνδρὸς τόπῳ, ὃν αὕτη ἴσως οὔτε γινώσκει, ἐνῷ εἰς πάντα ἄλλον, ἢ εἰς τὸν ἴδιον ἄνδρα θέλει ἀναθέσει αὕτη τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς λογικῆς συναφείας τῶν ὁρισμῶν τοῦ δικαίου, ὁ νόμος εἶχε μόνην τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων κακῶν· ἢ νὰ ἀφήσῃ τὴν ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης κεχωρισμένην γυναῖκα ἐλευθέραν ν' ἀκολουθήσῃ τὴν στιγμιαίαν ἴσως αὐτῆς παραφοράν, καταλείπουσα διὰ παντὸς τὸν τόπον τῆς κατοικίας τοῦ συζύγου της, συντελῶν εἰς τὴν μονιμοποίησιν τοῦ προσκαίρου τούτου χάσματος καὶ ἀφαιρῶν ἀπὸ τοῦ συζύγου πᾶν μέσον ἐπιτηρήσεως καὶ συνδιαλλαγῆς, ἢ νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ὁ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμὸς δὲν ἀπαλλάττει τὴν γυναῖκα παντὸς ἐκ τοῦ γάμου χαλινοῦ· καὶ τότε κατὰ λογικὴν ἀνάγκην νὰ ἀνεχθῇ καὶ τὴν ἀνωτέρω ἀνωμαλίαν, ἥτις ὅμως, διὰ τὸ σπάνιον αὐτῆς, (καὶ αὐτὸς ὁ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμὸς οὐδέποτε σχεδὸν χωρεῖ παρ' ἡμῖν) δὲν ἤρκει νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐναντίαν δόξαν, τὴν ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ γάμου καὶ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης χωρισμοῦ (1).

(1) Ἀντιδοξεῖ ὁ Καλ Α'. § 172 ἀκολουθῶν τὴν δόξαν τῶν Γάλλων νομομαθῶν παρ' οἷς ὅμως ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τραπέζης καὶ κοίτης ἐπέχει τόπον καὶ διαζυγίου.

Διάφορος τῆς κατοικίας εἶναι ἡ διαμονή· διαμένει τις ἔνθα εὑρίσκεται ἄνευ προθέσεως μονίμου αὐτόθι ἐγκαταστάσεως, ἀλλὰ πρὸς ἐπιχείρησιν οἱασδήποτε πράξεως, ἢ ἀποπεράτωσιν ὑποθέσεως. Ἡ διαμονὴ ἔχει μόνον ἐν τῷ δικονομικῷ δικαίῳ σημασίαν, εἴτε ὡς ρυθμίζουσα τὴν δωσιδικίαν, ἐν ἐλλείψει κατοικίας, εἴτε ὡς τόπος, ἔνθα δύνανται νὰ γενῶσιν ἐγκύρως αἱ ἐπιδόσεις δικογράφων (Οἰκονομ. Ἐγχειρίδ. πολ. δικον. § 47. Ε'. § 110 σημ. 31. Καλλιγᾶ Α'. 168).

Ε'. ΔΙΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΩΣ ΕΚ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥ ΦΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΑΥΤΩΝ.

Περίληψις.

220. Τίνα τὰ ἀντικείμενα, εἰς ἃ ἐπενεργεῖ ἡ βούλησις;
221. Θεωρία τῶν ἐμφύτων λεγομένων δικαιωμάτων. Ἐσφαλμένη.
222. Ἀντικείμενα τῶν δικαιωμάτων· α) Πράγματα (κυριότης καὶ jura in re). β) Πρόσωπα. Εἰς τί συνίσταται τὸ ἐπὶ ἄλλα πρόσωπα δικαίωμα. 1) Κατ' ἰδίαν πράξεις (ἐνοχικὸν δικαίωμα). 2) Πρόσωπα (οἰκογενειακὸν δικαίωμα).
223. Κατὰ τί διαφέρει τοῦ ἐνοχικοῦ τὸ οἰκογενειακὸν δικαίωμα;
224. Κληρονομικὸν δικαίωμα. Κατὰ τί διαφέρει τῶν λοιπῶν;

220. Τὰ δικαιώματα διαφέρουσι καὶ ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν (§ 178), τοῦτό ἐστιν ἡ ἀντίδρασις τῆς ὕλης ἐπὶ τὴν μορφήν, τοῦ ὑποτεταγμένου ἐπὶ τὴν ὑποτάσσουσαν δύναμιν. Ἕκαστον δικαίωμα ἔχει ὡρισμένον ἀντικείμενον, ἐξ οὗ ὁρίζεται ἡ φύσις καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ δικαιώματος, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἀναγκαῖον στοιχεῖον τῶν δικαιωμάτων.

Ἐξετάσωμεν νῦν ὁποῖα εἶναι τὰ ἀντικείμενα, ἐφ' ὧν δύναται νὰ ἐπενεργήσῃ ἡ ἀτομικὴ βούλησις. Ἡ βούλησις δύναται νὰ ἐπενεργήσῃ α) ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἡμῶν προσώπου, β) ἐπὶ τοῦ, ὡς πρὸς τὸν βουλόμενον, ἐξωτερικοῦ λεγομένου κόσμου· αὕτη εἶναι ἡ γενικωτάτη ἀντίθεσις

μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῆς ἐνεργείας τῆς βουλήσεως· ἀλλ' ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος σύγκειται τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀπροσώπου φύσεως, τὸ δὲ ἐξ ὁμοίων τῷ βουλομένῳ ἐλευθέρων ὄντων, ἤτοι ἐξ ἄλλων προσώπων. Οὕτω δὲ εὑρίσκομεν τρία εἴδη ἀντικειμένων τῆς ἐξουσίας τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως· τὸ ἴδιον πρόσωπον, τὴν ἀπρόσωπον φύσιν, ἄλλα πρόσωπα. Ἐξετάσωμεν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα κατ' ἰδίαν· καὶ πρῶτον τὸ ἴδιον ἡμῶν πρόσωπον, ὡς ἀντικείμενον ἰδίου ἡμῶν δικαιώματος.

221. Περὶ τοῦτο ὑπάρχει διαδεδομένη ἡ ἑξῆς δόξα. Πᾶς ἄνθρωπος, λέγουσι πολλοί, ἔχει δικαίωμα ἐφ' ἑαυτοῦ, παραγόμενον ἀναγκαίως ἅμα τῇ γεννήσει αὐτοῦ, διαρκοῦν ἰσοβίως, καὶ ἕνεκα τούτου καλούμενον *ἔμφυτον*, *πρωτότυπον*, *ἀρχικὸν* δικαίωμα.

Κατ' ἀντίθεσιν αὐτοῦ, ἅπαντα τὰ λοιπὰ δικαιώματα, ἅπερ βραδύτερον ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι πεπερασμένα, ὀνομάζονται *ἐπίκτητα* δικαιώματα. Τινὲς προέβησαν κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπέδωκαν εἰς τὸν ἄνθρωπον κυριότητος δικαίωμα ἐπὶ τῶν νοητικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, συναγαγόντες ἐντεῦθεν τὴν λεγομένην ἐλευθερίαν τοῦ σκέπτεσθαι· ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν πῶς δύναταί τις νὰ κωλύσῃ τινὰ περὶ τὸ σκέπτεσθαι, ἢ νὰ ποιήσῃ χρῆσιν τῶν νοητικῶν τοῦ ἄλλου δυνάμεων, ὑπεισερχόμενος, ὡς εἰπεῖν, εἰς τὴν διάνοιαν ἐκείνου καὶ προσβάλλων οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν εἰρημένων δυνάμεων κυριότητα. Μεταβαίνοντες δὲ εἰς καταληπτοτέρας ἐννοίας καὶ περιορίζοντες τὴν κυριότητα ταύτην εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα καὶ τὰ ἐξ ὧν τοῦτο σύγκειται μέλη, κατανοοῦμεν εὐκολώτερον τὴν ἔννοιαν αὐτῆς, ὡς ἐξουσίας ἀποτρεπούσης πᾶσαν δυνατὴν κατὰ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος προσβολήν, ἀλλ' ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι οὐδὲν ἧττον ἄχρηστος καὶ ἀπορριπτέα, διότι κατὰ λογικὴν ἀνάγκην ἀναπτυσσομένη συνεπάγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος τῆς αὐτοχειρίας. Τὸ ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ ταύτῃ θεωρίᾳ τῶν ἐμφύτων δικαιωμάτων περιεχόμενον ἀληθὲς στοιχεῖον εἶναι τὸ ἑξῆς· ἡ ἐξουσία τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ δυνάμεων εἶναι *ἀναμφισβήτητος*, εἶναι μάλιστα τὸ θεμέλιον καὶ ὁ οὐσιώδης ὅρος παντὸς ἀληθοῦς δικαιώματος· λ. χ. ἡ κυριότης, αἱ ἐνοχαί, ἔχουσι σημασίαν καὶ ἀξίαν ὡς τεχνηταὶ ἐπεκτάσεις τῶν προσωπικῶν ἡμῶν δυνάμεων, ὡς νέα ὄργανα προστιθέ-

μενα τεχνητῶς εἰς τὴν προσωπικὴν ἡμῶν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἡ ἐξουσία αὕτη ἐφ' ἡμᾶς αὐτοὺς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἴδιον δικαίωμα, διότι οὕτως ἀναγορεύομεν δικαίωμα τὸν οὐσιώδη παντὸς δικαιώματος ὅρον, τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, ἤτοι περιπλεκόμεθα εἰς κύκλον ἀδιέξοδον, διότι, πᾶν δικαίωμα προϋποτίθησι τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως, τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν, ἐὰν δὲ ἡ ἐλευθερία αὕτη ᾖ ἴδιον δικαίωμα, τοῦτο ὑπάρχει ἄνευ τῆς προϋποθέσεως τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἀναφαίνεται ἐνταῦθα ὡς ἀντικείμενον τοῦ δικαιώματος καὶ οὐχὶ ὡς ὅρος αὐτοῦ. Δεύτερον ἀληθὲς στοιχεῖον ἐν τῇ ἐσφαλμένῃ ἐκείνῃ θεωρίᾳ ὑπάρχει τὸ ἑξῆς· πολλοὶ καὶ σπουδαῖοι θεσμοὶ ὁρῶσιν ἀληθῶς εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τῆς φυσικῆς ἐκείνης ἐξουσίας τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ἑαυτὸν κατὰ πάσης ἀλλοτρίας ἐπενεργείας, λ. χ. ὁ ποινικὸς νόμος προτίθεται κατὰ μέγα μέρος τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς, τῆς ὑγείας, τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας· ὡσαύτως καὶ ὁ ἀστυκὸς νόμος περιέχει κατὰ τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς καὶ κατὰ τῆς βίας διατάξεις, εἰς ἃς ἀνήκουσι καὶ τὰ τῆς νομῆς παραγγέλματα. Ἀλλ' ἡ προστασία αὕτη προτίθεται τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ οὐσιώδους ὅρου παντὸς δικαιώματος, ἤτοι τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει κυρίως εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, καθ' ὃ ἡ πολιτεία παρεμβαίνει συνήθως χωρὶς νὰ ἐρωτᾷ τὸν προσβληθέντα ἐὰν ἐπιζητῇ τὴν συνδρομὴν αὐτῆς. Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἰδίας τάξεως δικαιωμάτων, περιπίπτομεν εἰς τὰ ἐκτεθέντα ἀτοπήματα, παραγνωρίζοντες τὴν ἀληθῆ τῶν δικαιωμάτων φύσιν καὶ ἐπιφέροντες εἰς τὰς περὶ αὐτῶν ἐννοίας ἡμῶν ἀκαταλόγιστον σύγχυσιν. Ὁ Κ. Πούχτα, ἐν τῷ περὶ Πανδέκτου συγγράμματι αὐτοῦ (Λειψίᾳ 1844 Σελ. 64. 159 καὶ ἑπόμ.) θέτει ὡς πρώτην τάξιν τῶν δικαιωμάτων τὰ ἐπὶ τοῦ ἰδίου προσώπου δικαιώματα καὶ κατατάσσει μεταξὺ αὐτῶν τὸ τῆς προσωπικότητος δικαίωμα καὶ τὴν νομήν. Διὰ δὲ τῆς προσωπικότητος ἐννοεῖ τὴν ἱκανότητα τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ ἱκανότης τοῦ κτᾶσθαι δικαιώματα εἶναι ἄφευκτος ὅρος παντὸς δικαιώματος, οὐ μόνον τῆς κυριότητος καὶ τῶν ἐνοχῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς πρώτης, κατὰ τὸν εἰρημένον συγγραφέα, τάξεως, λ. χ. τοῦ δικαιώματος τῆς νομῆς· ἄρα δὲν ἀνήκει ἰδίως εἰς τάξιν τινὰ τῶν δικαιωμάτων. Ὅ,τι δὲ προσδοκᾷ τις κατὰ τὴν κατάταξιν ταύ-

την, ἤτοι τὸ ἐπὶ τὸ ἐπὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος ἡμῶν δικαίωμα, ἐλλείπει ἀπὸ αὐτὴν, ὡς ἐλλείπουσι καὶ ἄλλα πολλὰ, ἅπερ ἔπρεπε νὰ περιληφθῶσιν ἵνα ὑπάρχῃ συνάφεια μεταξὺ τῆς τάξεως ταύτης καὶ τῶν λοιπῶν. Ἐκ τούτων προκύπτει τὸ αὐθαίρετον τῆς καταρτίσεως τῆς πρώτης ἐκείνης τάξεως τῶν δικαιωμάτων, ἥτις φαίνεται ὅμως, ὅτι κατηρτίσθη μόνον, ἵνα εὑρεθῇ καταλληλος θέσις διὰ τὴν νομὴν, ἧς ἡ κατάταξις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, οὐδεμίαν παρέχει δυσκολίαν.

222. Ἀποχωρίζοντες δὲ τὰ λεγόμενα ἔμφυτα, τὰ *ἀρχικὰ* δικαιώματα, ἅτινα οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ οἱ ἀπαραίτητοι ὅροι παντὸς δικαιώματος, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι δύο εἰσὶ τὰ ἀντικείμενα εἰς ἃ δύναται νὰ ἐκταθῇ ἡ ἐξουσία τῆς ἐννόμου ἡμῶν βουλήσεως, ἡ ἀπρόσωπος φύσις καὶ ἄλλα πρόσωπα· ἡ ἀπρόσωπος φύσις δὲν δύναται νὰ ἐξουσιασθῇ παρ' ἡμῶν ὡς σύνολον, ἀλλ' ἐντὸς τεταγμένων ἐν χώρῳ ὁρίων. Τὸ οὕτω κεχωρισμένον μέρος αὐτῆς ὀνομάζομεν πρᾶγμα (§ 180), πᾶν δὲ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων δικαίωμα ὀνομάζεται δικαίωμα ἐπὶ πράγματος, ὁ δὲ πληρέστερος αὐτοῦ τύπος εἶναι ἡ κυριότης.

223. Δὲν εἶναι ὅμως τοσοῦτον ἁπλᾶ τὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων προσώπων δικαιώματα ἡμῶν. Ἡ πρώτη δυνατὴ σχέσις πρὸς ἄλλο πρόσωπον εἶναι ἡ ὑποβάλλουσα αὐτὸ, ὡς πρᾶγμα, εἰς τὴν βούλησιν ἡμῶν. Ἂν ἡ ἐξουσία αὕτη ἦτο ἀπόλυτος, ἤθελεν ἐκλείψει ἐν τῷ προσώπῳ τούτῳ ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς προσωπικότητος, καὶ ἡμεῖς μὲν δὲν ἠθέλομεν ἐξουσιάζει πρόσωπον ἀλλὰ πρᾶγμα, τὸ δὲ δικαίωμα ἡμῶν ἤθελεν εἶναι δικαίωμα κυριότητος ἐπὶ ἑτέρου ἀνθρώπου, ὡς ἦτο ἡ ρωμαϊκὴ δουλεία. Ἵνα δὲ ἡ ἐξουσία ἡμῶν ὑπάρχῃ ἐπὶ ἑτέρου προσώπου, χωρὶς τῆς καταστροφῆς τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ, ὁμοιάζουσα μὲν κατά τι πρὸς τὴν κυριότητα, διαφέρουσα ὅμως αὐτῆς κατὰ πολλὰ, ἡ ἐξουσία αὕτη δὲν πρέπει ν' ἀναφέρηται εἰς τὸ καθ' ὅλου πρόσωπον, ἀλλ' εἰς ὡρισμένην αὐτοῦ *πρᾶξιν*, ἣν θεωροῦμεν ἀποκεχωρισμένην τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ ὑποτεταγμένην τῇ ἡμετέρᾳ βουλήσει. Τοιαύτη δὲ ἐξουσία ἐπὶ κατ' ἰδίαν πράξεως ἑτέρου προσώπου ὀνομάζεται ἐνοχή· ἡ ἐξουσία αὕτη ὁμοιάζει πρὸς τὴν κυριότητα οὐ μόνον κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀμφότεραι περιέχουσιν ἐπέκτασιν τῆς ἐξουσίας τῆς βουλήσεως ἡμῶν ἐπὶ μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλ' εἰδικώτερον κατὰ τὰ ἑξῆς δύο στοιχεῖα. Πρῶτον, διότι

πᾶσα ἐνοχὴ δύναται διὰ χρηματικῆς ἐκτιμήσεως νὰ ἀναχθῇ εἰς κυριότητα χρηματικῆς ποσότητος· δεύτερον διότι αἱ πλεῖσται καὶ σπουδαιότεραι τῶν ἐνοχῶν οὐ δὲν ἄλλο προτίθενται, ἢ τὴν κτῆσιν τῆς κυριότητος (ἀγορὰ, δάνειον, ἀνταλλαγὴ, πολλὰ ἀνώνυμα συναλλάγματα), ἢ τὴν πρόσκαιρον αὐτῆς ἀπόλαυσιν (ἐκμίσθωσις, χρησιδάνειον κλπ. § 179).

Κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἐξηγηθεῖσαν σχέσιν τοῦ προσώπου πρὸς πρόσωπον, ἕκαστον αὐτῶν ἐθεωρήθη ὡς καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον ὄν, συνάπτον τὴν ἐκτεθεῖσαν σχέσιν πρὸς ἕτερον ὄν, ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἂν καὶ ὁμοειδὲς αὐτῷ. Διάφορος ὅμως εἶναι ἡ σχέσις πρὸς ἕτερον πρόσωπον, εἰς ἣν νῦν μεταβαίνομεν. Κατὰ τὴν σχέσιν ταύτην ὁ ἄνθρωπος κατ' ἰδίαν δὲν θεωρεῖται ὡς καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον ὄν, ἀλλ' ὡς μέλος τοῦ ὀργανικῶς συνεχομένου συνόλου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σύνδεσμος μετὰ τῆς μεγάλης ταύτης ὁλομελείας παράγεται καὶ συντηρεῖται δι' ὡρισμένων προσώπων, ἡ σχέσις τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου πρὸς τὰ πρόσωπα ταῦτα ἀποτελεῖ τὴν βάσιν νέων καὶ εἰδικῶν ἐννόμων σχέσεων. Κατ' αὐτὰς, ὁ κατ' ἰδίαν ἄνθρωπος δὲν παρίσταται ὡς ὂν ἀνεξάρτητον καὶ καθ' ἑαυτὸ πλῆρες, ἀλλ' ὡς ἀτελὲς καὶ συμπληρώσεως χρῄζον ὄν.

Ἡ ἀτέλεια αὕτη τοῦ κατ' ἰδίαν ἀνθρώπου καὶ ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς ἔχει διαφόρους λόγους.

α) Τὸν χωρισμὸν τῶν φύλων, ὧν ἑκάτερον, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον, περιέχει ἀτελῶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· εἰς τὴν ἀτέλειαν ταύτην ἀναφέρεται ἡ διὰ τοῦ γάμου συμπλήρωσις.

β) Τὴν πρόσκαιρον ἐπὶ τῆς γῆς ὕπαρξιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν κατὰ μικρὸν βαίνουσαν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεών του, ὅπερ φέρει εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἱδρύσεως θεσμῶν, ἀναπληρούντων ὅσον οἷόν τε τὴν ἔλλειψιν ταύτην. Καὶ ἡ μὲν πρόσκαιρος ζωὴ ἀναπληροῦται διὰ τῆς γεννήσεως, τῆς παραγωγῆς νέων ἀνθρώπων, δι' ἧς διατηρεῖται οὐ μόνον τὸ γένος, ἀλλ' ὑπό τινας περιορισμοὺς καὶ αὐτὸ τὸ κατ' ἰδίαν πρόσωπον, ἡ δὲ κατὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐν ἀρχῇ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔλλειψις πάσης βουλήσεως καὶ πάσης πρὸς ἰδίαν συντήρησιν δυνάμεως ἀναπληροῦται διὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς τῶν οἰκείων προστασίας. Ὁ θεσμὸς, δι' οὗ ἡ διττὴ αὕτη συμπλήρωσις ἐπιτυγχάνεται, εἶναι ἡ πατρικὴ ἐξουσία μεθ' ἧς συνδέεται ὡς ἀνά-

πτυξις αὐτῆς ἡ συγγένεια. Τὸ σύνολον δὲ τῶν θεσμοθεσιῶν τούτων, αἵτινες ἀναπληροῦσι τὰς διαφόρους ἀτελείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς μέλους τοῦ γενικοῦ συνόλου τῆς ἀνθρωπότητος, ἤτοι 1) τὸν γάμον, 2) τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν, 3) τὴν ἐπιτροπείαν καὶ κηδεμονίαν, αἵτινες ἀναπληροῦσι τὴν τυχὸν ἐλλείπουσαν πατρικὴν ἐξουσίαν καὶ 4) τὴν συγγένειαν, ὀνομάζομεν οἰκογενειακὸν δίκαιον.

224. Εἰς τοὺς θεσμοὺς τούτους προστίθεται καὶ τὸ λεγόμενον κληρονομικὸν δίκαιον, δι' οὗ τὰ τῆς περιουσίας δικαιώματα καὶ ἐν γένει αἱ ἐξ αὐτῶν πηγάζουσαι νομικαὶ σχέσεις μονιμοποιοῦνται, μεταβαίνουσαι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν ὑποκειμένου εἰς ἄλλα πρόσωπα, ἅτινα ἐκπροσωποῦσιν αὐτὸ καὶ δι' ὧν τοῦτο ἐξακολουθεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ καὶ μετὰ θάνατον· σκοποὶ δὲ τοῦ θεσμοῦ τούτου εἶναι ἡ συντήρησις τῆς πίστεως, ἡ προστασία τῶν δικαιωμάτων τρίτων καὶ ἡ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς παραγωγῆς ἀναγκαία πεποίθησις τοῦ παράγοντος περιουσίαν, ὅτι ἔξει τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαθέτειν αὐτὴν οὐ μόνον ἐνόσῳ ζῇ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ χρόνον, ἀσφαλιζομένης καὶ προαγομένης οὕτω τῆς τῶν οἰκογενειῶν περιουσίας, μεθ' ἧς πολυειδῶς συνέχεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου, ἀφ' οὗ πάλιν, κατὰ μέγα μέρος, ἐξήρτηται ἡ ἰσχὺς, ἡ εὐημερία καὶ ἡ δόξα τῶν ἐθνῶν. Ἐντεῦθεν συνάγεται, ὅτι ἀντικείμενα τῶν δικαιωμάτων εἶναι ἢ *πράγματα*, ἢ *πράξεις*, ἢ *πρόσωπα*. Κατὰ δὲ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα κατατάσσονται τὰ δικαιώματα εἰς *τὰς τέσσαρας* ἑπομένας τάξεις.

1) Δικαιώματα ἐπὶ προσώπων, πρὸς κατάρτισιν καὶ συντήρησιν τῆς οἰκογενείας (σχέσις τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα, γάμος, ἐπιτροπεία καὶ κηδεμονία).

2) Δικαιώματα ἐπὶ πράξεων (ἐνοχαί).

3) Δικαιώματα ἐπὶ κτημάτων (κυριότης καὶ κατ' ἰδίαν ἐξουσίαι, ἐπ' αὐτῆς ἀποσπώμεναι καὶ εἰς ἄλλους ὡς ἴδια δικαιώματα παραχωρούμεναι (jura in re aliena).

4) Δικαιώματα ἐπὶ προσώπων, ὧν ἡ προσωπικότης μετέβη εἰς τὸν δικαιοῦχον, ἐκπροσωποῦντα αὐτὰ κατὰ τὸ σύνολον τῶν τῆς περιουσίας αὐτῶν νομικῶν σχέσεων (κληρονομικὸν δίκαιον, καὶ ἕτερα ἐπὶ ὁμάδος περιουσίας δικαιώματα, ἐξ ἀναλογίας τοῦ κληρονομικοῦ καταρτισθέντα).

Ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἀντικειμένου δύναται νὰ ᾖναι ἢ ἐντελὴς, καθ' ἣν τὸ ἀντικείμενον ἐντελῶς ὑποβάλλεται εἰς τὴν βούλησιν τοῦ δικαιούχου, ἢ ἐν μέρει. Ἡ διάκρισις αὕτη ἰσχύει ἐπὶ τῶν τῆς τρίτης τάξεως δικαιωμάτων, καθ' ἣν ἀπαντῶμεν ἀμφότερα τὰ εἴδη ταῦτα τῆς ὑποταγῆς. Ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὅμως τάξεων ἡ ὑποταγὴ εἶναι μερικὴ μόνον, διότι τὸ ἀντικείμενον τῶν εἰς αὐτὰς ἀνηκόντων δικαιωμάτων εἶναι ἀνεπίδεκτον ὑποταγῆς πλήρους.

ΚΕΦΑΛ. ΤΡΙΤΟΝ.

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ.

Περίληψις.

225. Στοιχεῖα τῆς παραγωγῆς τοῦ δικαιώματος. Κτῆσις αὐτοῦ καὶ ἀπώλεια.
226. Παραγωγὴ καὶ ἀπώλεια ἀπόλυτος ἢ σχετική.
227. Κτῆσις πρωτότυπος, ἢ παράγωγος. Διαδοχή. Στοιχεῖα αὐτῆς. Εἰδικὴ καὶ καθολική.
228. Γεγονότα, ἀφ' ὧν ἐξήρτηται ἡ κτῆσις, ἢ ἡ ἀπώλεια. Πράξεις τοῦ ἀποκτῶντος, ἢ τοῦ ἀποβάλλοντος τὸ δικαίωμα. Πράξεις τρίτων. Χρόνος.

225. Ἵνα ὑπάρξῃ δικαίωμα ἀπαιτοῦνται 1) ὁρισμὸς τοῦ δικαίου θεμελιῶν αὐτό, 2) πρόσωπον δικαιοῦχον, 3) ἀντικείμενον ὑποτεταγμένον τῇ ἐννόμῳ τούτου βουλήσει· μόνον δὲ διὰ τῆς εἰς τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 καὶ 2 στοιχεῖα προσθήκης τοῦ δικαιούχου παράγεται τὸ δικαίωμα, ὅθεν τοῦτο, παραγόμενον μὲν *ἀποκτᾶται*, καταργούμενον δὲ *ἀποβάλλεται* ὑπὸ τοῦ δικαιούχου. Τὸ δικαίωμα παράγεται ἐνίοτε, ἀναβαλλομένου καθόλου, ἢ ἐν μέρει τοῦ ἀποτελέσματος αὐτοῦ, λ. χ. ἐπὶ τῆς ὑπὸ προθεσμίαν κτήσεως, οὐδέποτε ὅμως

χωρεῖ τὸ ἀποτέλεσμα, πρὶν ἢ παραχθῇ τὸ δικαίωμα. Ὡσαύτως τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ δικαιώματος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθῇ, καταργηθέντος αὐτοῦ, καὶ τ' ἀνάπαλιν τὸ δικαίωμα καταργεῖται ἅμα τὸ ἀποτέλεσμα αὐτοῦ ἀνατραπῇ, ἀντιτασσομένου εἰς αὐτὸ δικαιώματος ἑτέρου προσώπου (1).

226. Ἡ κτῆσις τοῦ δικαιώματος εἶναι διττὴ, καθόσον ἢ παράγεται κατὰ πρῶτον τὸ δικαίωμα (ἀπόλυτος παραγωγὴ), λ. χ. ἐπὶ τῆς προκαταλήψει ἀδεσπότου πράγματος κτήσεως, ἢ ἀποκτᾶται δικαίωμα προϋπάρχον μὲν, ἀλλὰ παρ' ἑτέρῳ προσώπῳ (σχετικὴ παραγωγὴ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀποκτῶντος) λ. χ. ἐπὶ τῆς παραδόσει ἢ χρησικτησίᾳ κτήσεως. Καὶ ἡ ἀπώλεια δὲ τοῦ δικαιώματος εἶναι ἢ ἀπόλυτος, ἢ σχετικὴ, ὡς πρὸς μόνον τὸν μέχρι τοῦδε δικαιοῦχον, ἀπώλεια, μεταβιβαζομένου τοῦ δικαιώματος εἰς ἄλλον. Ἡ διακρισις αὕτη συμπίπτει ἐν μέρει ἀλλ' οὐχὶ ἐντελῶς μετὰ τῆς ἀκολούθου.

227. Ἡ κτῆσις τοῦ δικαιώματος ἢ συνίσταται εἰς τὴν ἀφ' ἑτέρου δικαιούχου μεταβίβασιν (παράγωγος κτῆσις), ἢ εἰς τὴν παρὰ τῷ νῦν δικαιούχῳ, ἄνευ μεταβιβάσεως ἀφ' ἑτέρου δικαιούχου, γέννησιν αὐτοῦ, (πρωτότυπος κτῆσις). Ἐν τῷ πρώτῳ θέματι, καθ' ὃ τὸ μὲν τοῦ προκτήτορος δικαίωμα εἶναι ἡ πηγὴ, οὗτος δὲ ὁ χορηγὸς (δικαιοδότης, auctor) τοῦ ἀποκτωμένου δικαιώματος, δυνατὸν νὰ συμβῶσι δύο τινὰ, ἢ α) τὸ ἀποκτηθὲν δικαίωμα εἶναι μέρος μόνον τῆς ἐν τῷ δικαιώματι τοῦ δικαιοδότου περιεχομένης ἐξουσίας, ὅτε ἡ κτῆσις ἀποτελεῖ ὡς πρὸς αὐτὸν ἐν μέρει μόνον ἀπώλειαν τοῦ δικαιώματός του, περιορισμὸν αὐτοῦ, λ. χ. ὁ ἰδιοκτήτης παρέχει δικαίωμα δουλείας, ἢ ὑποθήκης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς κυριότητος, ἢ β) τὸ ἀποκτηθὲν δικαίωμα εἶναι αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ εἶχεν ὁ δικαιοδότης, μεταβιβασθὲν εἰς τὸν νῦν δικαιοῦχον· οὗτος ἐνταῦθα λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ διαδόχου, ἤτοι ἀποκτᾷ τὸ δικαίωμα, διαδεχόμενος τὸν δικαιοδόχον (2).

Διαδοχὴ (successio) ἐστὶν ἡ ὑπεισέλευσις εἰς τὸ δικαίωμα ἄλλου, δυνάμει νομικῆς μετ' αὐτοῦ σχέσεως, συνεπαγομένης τὴν μεταβίβασιν τοῦ δικαιώματος.

---

(1) Π. χ. Π. (50. 17) 66 Β. (Β'. 3) 66 178 177.

(2) (50. 17) 175 § 1 177 πρ.

Ἐν τῇ διαδοχῇ ὑπάρχουσι δύο τινά·

1) Κτῆσις δικαιώματος, ὅπερ πρότερον εἶχεν ἄλλος· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἀπαρτισμὸν τῆς νομικῆς ἐννοίας τῆς διαδοχῆς, διότι δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐπὶ τῆς πρωτοτύπου κτήσεως, λ. χ. τῆς χρησικτησίας, τῆς παραδόσεως τῆς νομῆς, καὶ ὅμως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ διαδοχῆς.

2) Ὑπεισέλευσις εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρότερον δικαιούχου, χωροῦσα δυνάμει νομικῆς σχέσεως μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ ἀποκτῶντος, δυνάμει δὲ αὐτῆς περιέρχεται εἰς τὸν ἀποκτῶντα αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ δικαίωμα, ὅπερ εἶχεν ὁ δικαιοδότης οὐχὶ ὅμοιον.

Ἡ διαδοχὴ ἀναφέρεται, ἢ μόνον εἰς καθέκαστα δικαιώματα, μεταβιβαζόμενα δυνάμει αὐτῆς (εἰδικὴ διαδοχὴ, in singulas res succedere), ἢ εἰς τὸ σύνολον τῶν τῆς περιουσίας δικαιωμάτων τοῦ προτέρου δικαιούχου, (καθολικὴ διαδοχὴ, in universum jus succedere), ὅτε τὰ καθέκαστα δικαιώματα μεταβαίνουσι μετὰ τοῦ συνόλου τούτου καὶ δι' αὐτοῦ (per universitatem transeunt, per universitatem successio) (1).

Ὑπάρχουσι δικαιώματα, ὧν δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ κατὰ διαδοχὴν κτῆσις, λ. χ. τὰ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, ὡς ἡ πατρικὴ ἐξουσία, τὸ συζυγικὸν δικαίωμα· ἕτερα δὲ πάλιν δικαιώματα εἶναι δεκτικὰ καθολικῆς μόνον διαδοχῆς, λ. χ. τὰ ἐνοχικά.

228. Τὰ γεγονότα, μεθ' ὧν ὁ νόμος συνδέει τὴν κτῆσιν, ἢ τὴν ἀπώλειαν δικαιώματος, διαφέρουσι κατὰ τὰ διάφορα τῶν δικαιωμάτων εἴδη. Σπουδαία εἶναι ἡ διαφορὰ, καθ' ἣν ἡ κτῆσις ὁτὲ μὲν ἐξήρτηται ἐκ πράξεως τοῦ ἀποκτῶντος, ὁτὲ δὲ οὔ, (χωρεῖ ipso jure, adquisitio immediata). Καὶ ἡ κατάργησις δὲ τοῦ δικαιώματος, ἢ συνδέεται μετὰ πράξεως τοῦ δικαιούχου, ἢ εἶναι ἀνεξάρτητος αὐτῆς· ἐν τῷ πρώτῳ θέματι ἡ πρᾶξις συνεπάγεται τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἢ ἀκουσίως, ἢ κατὰ τὴν δι' αὐτῆς δηλουμένην πρόθεσιν τοῦ δικαιούχου. Πᾶσα ἀπώλεια δικαιώματος, πηγάζουσα ἀπὸ τῆς προθέσεως τοῦ δικαιούχου, ὀνομάζεται ἐκποίησις (alienatio), παραίτησις (renuntiatio) δὲ ὅταν συμβαίνῃ ἄνευ μεταβιβάσεως τοῦ δικαιώματος εἰς ἄλλον· τὰ γεγονότα τὰ ἀποτελοῦντα λόγους παραγωγῆς

(1) Σαβινὺ, σύστημα τοῦ ῥωμ. δικαίου τομ. 3 § 105.

καὶ καταργήσεως δικαιωμάτων εἰσὶν, ἢ πράξεις τοῦ προσώπου, ὅπερ κτᾶται ἢ ἀπόλλυσι τὸ δικαίωμα, ἢ τυχαῖα γεγονότα, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέον καὶ τὰς πράξεις ἢ παραλείψεις ἄλλων παρὰ τὸν δικαιοῦχον. Τὸ σπουδαιότερον τῶν τυχαίων τούτων γεγονότων εἶναι ὁ χρόνος.

Ὅσῳ καταφανέστερος ὁ λόγος τῆς κτήσεως, ἢ τῆς καταργήσεως δικαιώματος, τόσῳ μᾶλλον εὐδιάγνωστος μὲν ἡ παραγωγὴ καὶ ἡ κατάργησις τοῦ δικαιώματος, εὐκολωτέρα δὲ καὶ ἀσφαλεστέρα ἡ δικαστικὴ αὐτῶν ἔρευνα καὶ κρίσις. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ παραγωγὴ, ἢ ἡ κατάργησις συνίσταται εἰς ὡρισμένην πρᾶξιν, τότε δὲ ἡ ἀνωτέρω εὐκολία καὶ ἀσφάλεια ἐπιτυγχάνονται διαγραφομένου καταλλήλου τύπου τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς πράξεως. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ τυχαῖα συμβάντα, μεθ' ὧν ὁ νόμος συνδέει τὸ εἰρημένον ἀποτέλεσμα, λ. χ. ἡ πρᾶξις τῆς κλοπῆς, ἢ τῆς ἀδίκου βλάβης, ἡ περιποιοῦσά μοι δικαίωμα εἰς ἀποζημίωσιν, εἶναι ὡς πρὸς ἐμὲ τυχαῖον γεγονὸς, διότι οὐδόλως ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς βουλήσεώς μου· τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ ἐπὶ τῆς παρελεύσεως ὡρισμένου χρόνου, ἢ τῆς συμπληρώσεως ὡρισμένης ἡλικίας κλπ.

Δὲν ὑπάρχουσι μὲν γενικὰ εἴδη κτήσεως καὶ καταργήσεως δικαιωμάτων, ὅπερ ἐστὶν ἐφαρμοζόμενα εἰς πᾶν δικαίωμα, ὑπάρχουσιν ὅμως τινὰ γενικὰ στοιχεῖα ὡρισμένων εἰδῶν κτήσεως καὶ καταργήσεως, οὕτως ἰδίως τῶν συνισταμένων εἰς πρᾶξιν, ἢ παρέλευσιν χρόνου. Περὶ αὐτῶν δὲ δέον νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ γενικῷ μέρει.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΝΟΜΙΚΑΙ ΠΡΑΞΕΙΣ.

Περίληψις.

229. Συμβόλαια. Ἀδικήματα.

230. Προσόντα τῆς νομικῆς πράξεως. Ἡ ἀκριβεστέρα ἔρευνα αὐτῶν συνίσταται εἰς τὴν ἐξέτασιν α) τοῦ ὑποκειμένου τῆς πράξεως, β) τοῦ γεγονότος αὐτῆς, κατά τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν τύπον αὐτοῦ.

229. Νομικαὶ πράξεις εἰσὶν αἱ συνεπαγόμεναι ἔννομον ἀποτέλεσμα· τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἔχει διττὴν σχέσιν πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ ἰδίως πρὸς τὴν πρόθεσιν τοῦ πράττοντος·

1) Ἢ ἐνυπάρχει τῇ προθέσει αὐτοῦ καὶ προϋποτίθησιν αὐτὴν, τοιαύτας δὲ πράξεις ὀνομάζομεν συμβόλαια (negotia) (1)

2) Ἢ εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς προθέσεως τοῦ πράττοντος, ἤτοι ἀκούσιον ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως. Τοῦτο

α) δύναται νὰ συμβῇ ἐπὶ τῶν συμβολαίων καθ' ὅσον ταῦτα δυνατὸν νὰ ἔχωσιν, ἐκτὸς τοῦ σκοπουμένου, καὶ ἕτερον ἀποτέλεσμα, ὅπερ δὲν προϋτίθετο ὁ πράττων·

β) πάντοτε ὅμως συμβαίνει ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων, ὧν τὰ ἀποτελέσματα χωροῦσιν ἀνεξαρτήτως τῆς βουλήσεως τοῦ πράττοντος.

230. Τὰ προσόντα νομικῆς πράξεως εἶναι·

1) Ἱκανότης τοῦ βούλεσθαι παρὰ τῷ πράττοντι.

---

(1) Ἐδιστάσαμεν ἐπὶ πολὺ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς λέξεως ὅπως ἐκφράσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ negotium τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ Rechtsgeschäft τῶν Γερμανῶν, ἤτοι τῆς δηλώσεως τῆς ἐννόμου βουλήσεως, τῆς σκοπούσης τὴν παραγωγὴν νομικῆς σχέσεως καὶ περιλαμβανούσης οὐ μόνον τὰς συμβάσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς τῆς μονομεροῦς βουλήσεως ἐκδηλώσεις. δι' ὧν πρόκειται νὰ παραγθῶσι δικαιώματα καὶ ὑπογρεώσεις, λ. χ. τὴν αὐτόκλητον διοίκησιν ἀλλοτρίων πραγμάτων, τὴν ἀποδοχὴν τῆς ἐπιτροπείας, τὴν εἰς τὴν κληρονομίαν προσέλευσιν, τὴν διαθήκην κλπ. Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι, ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ δὲν ἔχουσιν ἔκφρασιν ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ negotium τῶν Ῥωμαίων, ἐκφράζουσι δὲ αὐτὴν ἡ διὰ τῶν πάντως ἀκαταλλήλων λέξεων συνάλλαγμα, σύμφωνον, ἡ διὰ περιφράσεως. Πρβλ. Β. (ΙΘ'. 9) Β. (ΚΔ'. 6) 33 Β. (ΛΕ'. 1) 21 Β. (ΙΑ'. 1) 31 Β. (Κ. 4) 22 Β. (Θ'. 7) 3 Β. (ΛΖ'. 8) 9.

Ἡ ἔκφρασις συμβόλαιον ἐμφαίνει παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς τὸ ἔγγραφον, τὸ περί τινος συμβάσεως γενόμενον. Πρβλ. Ἀρμεν. (Α'. 8). Παρ' ἡμῖν, οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Μακκελδέϋ, μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν συμβόλαιον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς δηλώσεως ἐννόμου βουλήσεως, τοῦ negotium τῶν Ῥωμαίων (Μακκελδέϋ § 158), ὁ δὲ περὶ ὀργανισμοῦ τῶν δικαστηρίων καὶ συμβολαιογράφων νόμος, ὀνομάζει τοὺς ἀξιωματικοὺς τούτους συμβολαιογράφους ἔργον δὲ (ἄοθρ. 166) αὐτῶν εἶναι 1) Νὰ συντάττωσιν ὅλας τὰς συμφωνίας καὶ ἄλλας ἰδιωτικὰς δηλώσεις βουλήσεως (Rechtsgeschäfte), εἰς τὰς ὁποίας οἱ συμβαλλόμενοι ὀφείλουν, ἢ θέλουν νὰ δώσουν κῦρος ἐπισήμου ἐγγράφου κλπ. Ὅθεν ἐγρήσατο τῇ λέξει συμβόλαιον ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, ἐν ᾗ καὶ οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Μακκελδέϋ. Ἔχοντες λοιπὸν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἐκφράσεως, ὅπως δηλώσωμεν τὸν negotium, μετεχειρίσθημεν καὶ ἡμεῖς τὴν λέξιν συμβόλαιον ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, ἣν εὕρομεν παραδεδεγμένην, ἂν καὶ ἀρχικῶς καὶ κυρίως δὲν ἐδήλου τὴν ἔννοιαν ταύτην.

2) Διεύθυνσις τῆς βουλήσεως εἰς ὡρισμένον ἀντικείμενον (ἀπόφασις)· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν συμβολαίων ἰδίως εἰς τὸν ἔννομον σκοπὸν αὐτῶν, ὅστις ἀνάγκη νὰ ὑπάγηται εἰς τὰ ὅρια τῆς νομικῆς ἐξουσίας τοῦ πράττοντος, ἐπὶ δὲ τῶν ἀδικημάτων, εἰς τὴν προσβολὴν δικαιώματος εἴτε ἐκ προθέσεως (δόλος), εἴτε ἐκ παραλείψεως τῆς προσηκούσης προσοχῆς καὶ προνοίας (πταῖσμα).

3) Διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἀντιληπτὴ δήλωσις τῆς βουλήσεως, εἴτε διὰ θετικῆς (πράξεις ἐν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ), εἴτε δι' ἀποθετικῆς ἐνεργείας (παραλείψεις). Ἄνευ τῆς δηλώσεως ταύτης δὲν ὑπάρχει νομικὴ πρᾶξις (1).

Ἡ ἀκριβεστέρα ἔρευνα τῶν προσόντων τῶν νομικῶν πράξεων μᾶς φέρει εἰς τὴν ἐξέτασιν

α) τοῦ ὑποκειμένου, καὶ

β) τοῦ γεγονότος τῆς πράξεως κατά τε τὴν οὐσίαν καὶ τὸν τύπον αὐτοῦ.

Α'. ΙΚΑΝΟΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΝ ΝΟΜΙΚΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

Περίληψις.

231. Καθόλου ἀνίκανοι πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων. Οἱ στερημένοι τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ αὐτῶν. Τὰ νήπια. Τὰ νομικὰ πρόσωπα. Πάντα τὰ πρόσωπα ταῦτα ἐπιχειροῦσι τὰς νομικὰς πράξεις δι' ἀντιπροσώπου.

232. Ἐν μέρει ἀνίκανοι. Οἱ ὑπερβάντες τὴν νηπιότητα. Ἄνηβοι. Κανὼν περὶ τῆς ἀνικανότητος αὐτῶν. Ἐφαρμογὴ αὐτοῦ εἰς τὰς κατ' ἰδίαν νομικὰς πράξεις. Συμβάσεις, ἀδικήματα, λύσεις τῶν ἐνοχῶν, διεξαγωγὴ δικῶν, κτήσεις κληρονομίας καὶ νομῆς.

233. Ἄσωτοι.

---

(1) (50. 16) 53. ἐν τέλει 225. Β. (Β'. 2) 50. 217. (48. 19) 18. Β. (Ξ'. 51) 18.

234. Ἔφηβοι ἀνήλικοι. Ὅρια τῆς ἱκανότητος αὐτῶν. Πράξεις, ἃς ὁ ἀνήλικος δὲν δύναται ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος.

235. Ἄλλοτε κοινῶς κρατοῦσα δόξα περὶ τοῦ ζητήματος, Διακρίσεις.

236. Λόγοι, εἰς οὓς αὕτη στηρίζεται. Ἀντίκρουσις αὐτῶν.

237. Ἑρμηνεία τοῦ χωρίου (45. 1) 101 τοῦ Μοδεστίνου.

238. Ἀνικανότης διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ὀργάνου, δι' οὗ δέον νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ βούλησις.

239. Διατάξεις τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου περὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν ἀνωτέρω προσώπων τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις.

240. Ἐπὶ τῶν συμβολαίων ἦτον τὸ ἀντικείμενον νὰ ὑπόκηται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαθέτοντος αὐτό. Θέματα, καθ' ἃ ἐλλείπει παρὰ τῷ δηλοῦντι ἡ ἐξουσία αὕτη.

241. Ἔγκρισις. Ἀναδρομικὴ αὐτῆς δύναμις.

242. Συστολὴ καὶ διαστολὴ τῆς φυσικῆς τοῦ προσώπου ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Ἀντιπροσωπεία.

243. Ἐπὶ τίνων νομικῶν σχέσεων χωρεῖ ἡ ἀντιπροσωπεία;

244. Δόγμα τοῦ ἀρχαίου δικαίου περὶ τῆς ἀντιπροσωπείας. Μόνοι οἱ ὑπεξούσιοι ἐξεπροσώπουν κατ' ἀνάγκην τοὺς ἐξουσιαστὰς αὐτῶν. Ὅρια τῆς ἀντιπροσωπείας ταύτης. Ἰδίου δικαίου πρόσωπα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσι νομικὰς πράξεις ἐν ὀνόματι ἄλλου.

245. Τροποποίησις τοῦ ἀνωτέρω δόγματος.

246. Κανὼν τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου περὶ τῆς ἐπὶ τῶν νομικῶν πράξεων ἐκπροσωπήσεως. Κατ' ἀνάγκην καὶ ἐλευθέρα ἀντιπροσωπεία.

247. Νῦν ἰσχύον δίκαιον.

248. Ὅρια τῆς ἐξουσίας τῶν ἀντιπροσώπων ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας ἀντιπροσωπείας.

249. Διοικητὴς πάσης οὐσίας. Διάκρισις, ἣν ἐποίουν οἱ ἀρχαιότεροι μεταξὺ τοῦ πληρεξουσίου cum libera καὶ τοῦ sine libera. Ἀνυπόστατος.

231. Ἡ πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων ἱκανότης ἐξήρτηται ἐκ τῶν τριῶν προεκτεθέντων (§ 230) ὅρων τῶν τοιούτων πράξεων

α) τῆς βουλήσεως,

β) τῆς ἀποφάσεως καὶ

γ) τῆς δηλώσεως αὐτῆς. Ἀλλ' ὑπάρχουσι πρόσωπα στερημένα τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν τοιαύτας πράξεις, καθὸ ἀδυνατοῦντα νὰ πληρώσωσί τινα τῶν ὅρων τούτων.

Ἐντελὴς εἶναι ἡ ἀνικανότης τῶν σεσημειένων βουλήσεως προσώπων, (τῶν μὴ ἐχόντων τὴν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ αὐτῶν) πρὸς πᾶσαν πρᾶξιν, εἴτε αὕτη συνίσταται εἰς δήλω ιν ἐννόμου βουλήσεως, εἴτε παράγει ἄνευ τῆς προθέσεως τοῦ πράττοντος νομικὸν ἀποτέλεσμα (1). Ἡ ἀνικανότης αὕτη εἶναι οὐ μόνον νομικὴ ἀλλὰ καὶ φυσική· καὶ αὐτὴ ἡ φυσικὴ πρᾶξις εἶναι παρ' αὐτοῖς ἀδύνατος. Πρὸ πάντων ἀνήκουσιν ἐνταῦθα οἱ ἐκ πνευματικῆς νόσου ἀφῃρημένοι τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ των (§ 154), τοιαύτη δὲ νόσος εἶναι ἥτε φρενητίασις ἐκ πυρετοῦ καὶ ἡ νυκτοβασία· καὶ ἡ μέθη δύναται νὰ φθάσῃ τὸν βαθμὸν τοῦτον τῆς διαταράξεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων (§ 156). Ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων ὅμως ἡ ἀρχὴ αὕτη κατά τινας νομοθεσίας τροποποιεῖται κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ μεθίστασθαι (ἀλλ' οὐχὶ ἐπίτηδες) εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἀποτελεῖ ἤδη ῥαθυμίαν (πταῖσμα), ὁ δ' ἐν μέθῃ ἐκτελέσας ἀδίκημα εἶναι ὡς πρὸς αὐτὸ ἐν ῥαθυμίᾳ. Κατὰ τὸν ἡμέτερον ποινικὸν νόμον (ἄρθρ. 86 4] 87—90), ἡ ἐκ τῆς ἀναιτίου μέθης διατάραξις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων κατ' οὐδὲν διαφέρει τῶν λοιπῶν λόγων τῆς ἀναιτίου συγχύσεως τῶν αἰσθήσεων· ἐὰν δ' ἐκ τοιαύτης μέθης δὲν ἔχῃ τις συνείδησιν τῆς πράξεως, ἢ τοῦ ἀξιοποίνου αὐτῆς, αὕτη οὐδόλως καταλογίζεται εἰς αὐτόν. Καὶ ἡ ὀργὴ ἀπαντᾶται ἐνίοτε ὡς κώλυμα τῆς πράξεως (§ 156). Ἡ ἀποπομπὴ τῆς συζύγου δὲν ἦν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἰσχυρὰ ἂν ἐγένετο εἰς κατάστασιν μεγίστης ὀργῆς, τοῦτο δύναται βεβαίως νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς ἄλλας δηλώσεις βουλήσεως, λ. χ. τὴν ἀποποίησιν κληρονομίας, ἐὰν ἡ ὀργὴ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ συνεπάγηται ἐντελῆ στέρησιν τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ· ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων ὅμως ἡ ὀργὴ δὲν εἶναι κώλυμα τῆς πράξεως, ἂν καὶ δύναται ν' ἀποτελέσῃ ἐλαφρυντικὸν αὐτῆς στοιχεῖον.

Πρὸς τοὺς φρενοβλαβεῖς ἐξομοιοῦνται (2) ἐντελῶς τὰ νήπια (§ 146), καθὸ ἐλλειπούσης παρ' αὐτοῖς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ λογικοῦ, ἣν προϋποτίθησιν ἡ ἔννομος βούλησις.

Τελευταῖον στεροῦνται τῆς δυνάμεως τοῦ βούλεσθαι νομικὰ πρό-

---

(1) Π. (41. 2) 1 § 3. 18 § 1 Β (ΛΕ. 14) 1. 31 Β (Ν'. 2) 17 (44 7) 1 § 12 Β (ΝΒ'. 1) 1 (50. 17) 40. Β (Β'. 3) 40. 48 (9. 2) 5 § 2. Β (Ξ. 3) 5 Π (50. 17) 48 (24. 2) 3 Β (ΚΗ'. 7) 10.

(2) Π (44. 7) 1 § 13 Β (ΝΒ. 1) 1 (26. 7) 1 § 2 (ΛΖ'. 7) 1 (41. 2) 32 § 2.

σωπα, τοῦτο δὲ ἰσχύει οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἱδρυμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὁμάδων (§ 159), διότι καὶ ἁπάντων τῶν τὴν ὁμάδα ἀποτελούντων φυσικῶν προσώπων ἡ βούλησις δὲν ἤθελεν εἶναι τοῦ νομικοῦ προσώπου βούλησις· τὰ ἀπαρτίζοντα τοιοῦτον νομικὸν πρόσωπον φυσικὰ πρόσωπα δύνανται νὰ ἔχωσι μόνην τὴν ἰδιότητα τοῦ ἀντιπροσώπου (1).

Ἅπαντα τὰ εἰρημένα πρόσωπα ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τῶν νομικῶν σχέσεων μόνον δι' ἀντιπροσώπων. Δῆλον ὅμως, ὅτι τοῦτο χωρεῖ ἐπὶ μόνων τῶν δηλώσεων τῆς ἐννόμου βουλήσεως, διότι ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων δὲν εἶναι παραδεκτὴ ἐκπροσώπησις, ὅθεν περὶ ἀδικήματος νομικοῦ προσώπου οὐδεὶς δύναται νὰ γείνῃ λόγος (§ 162)

232, Ἐν μέρει ἀνίκανοι πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων εἶναι οἱ στερημένοι τῆς ἀπαιτουμένης ἀναπτύξεως τῶν νοητικῶν δυνάμεων πρὸς ἀκριβῆ διάγνωσιν τῆς νομικῆς σπουδαιότητος τῶν πράξεων, καθ' ἃς ἡ διάγνωσις ἐκείνη εἶναι ἀναγκαία. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι πρὸ πάντων οἱ τὴν νηπιότητα ὑπερβάντες ἄνηβοι, περὶ τῆς περιωρισμένης ἱκανότητος τῶν ὁποίων δέον νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς. Ἀνωτέρω (§ 147) ἀνεφέραμεν τὸν ἐπὶ τῶν ἀνήβων ἰσχύοντα κανόνα «ἤρεσε τὸν ἄνηβον καλλίονα μὲν τὴν οἰκείαν αἵρεσιν ἐζεῖναι αὐτῷ ποιεῖν καὶ αὔξειν τὴν αὐτοῦ περιουσίαν ἄνευ τῆς τοῦ ἐπιτρόπου αὐθεντίας ἐλαττοῦν δὲ οὐχ' ἑτέρως εἰ μὴ προσῇ τῷ γενομένῳ ἡ τοῦ ἐπιτρόπου αὐθεντία».

Τὸ δόγμα τοῦτο ἐφηρμόσθη μετὰ πολλῆς λογικῆς ἀκριβείας εἰς τὰς κατ' ἰδίαν νομικὰς πράξεις.

Δι' ἑτεροβαρῶν συμβάσεων ὁ ὑπερβὰς τὴν ἱκανότητα ἄνηβος συνομολογεῖ ὑπὲρ αὐτοῦ δικαιώματα, δὲν ἀναλαμβάνει ὅμως ὑποχρεώσεις (2).

Ἐπὶ δὲ ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων, καθ' ἃς πάντοτε εἶναι μεμιγμένον κέρδος καὶ ζημία (ὡς ἐπὶ ἀγορᾶς, μισθώσεως, ἀνταλλαγῆς), κατὰ μὲν τοῦ πρὸς τὸν ἄνηβον ὑποχρεουμένου ἰσχύει ἡ σύμ-

(1) Π (28. 3, τεμ. μόνον § 1 Β (ΜΘ'. 4) 48 (41. 2) 1. § τελευτ. Ulp. τεμ. XXII § 5.

(2) Ε (1. 21) πρ. Ε (3. 19) § 9 (26. 8) 9 πρ. (29. 2) 8 πρ. (12. 6) 41 Κ. (8 39) 1 Βασιλ. (ΚΑ'. 3) 41.

(3) Ε. (1. 21) πρ. 26. 8) 5 § 1 (19. 1) 13 § 29 Β (19'. 8) 6.

βασις, κατὰ δὲ τοῦ ἀνήβου, οὐχί (3)· τουτέστιν ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, ἢ ν' ἀποδεχθῇ, ἢ ν' ἀπορρίψῃ ἐντελῶς τὴν σύμβασιν.

Ἐπὶ τῶν ἐξ ἀδικημάτων ἐνοχῶν χωροῦσιν ἄλλοι κανόνες· τὰ ἀδικήματα δὲν εἶναι, ὡς αἱ ἔννομοι πράξεις, στοιχεῖα ἀναγκαῖα πρὸς παραγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἐννόμων σχέσεων, ἀλλὰ μᾶλλον διαταράττουσιν αὐτὰς, διὸ εἰς αὐτὰ δὲν ἐφηρμόσθησαν οὔτε ἡ ἀνωτέρω (§ 147) ἐξηγηθεῖσα ἐπιεικὴς ἑρμηνεία, οὔτε αἱ τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου ἀρχαὶ, δι' ὧν προέκειτο ν' ἀποβῇ εὐχερεστέρα μόνον τῶν θεμιτῶν νομικῶν πράξεων ἡ ἐπιχείρησις. Ἂν ὅμως ἐνέμενε τὸ δίκαιον αὐστηρῶς εἰς τὸ δόγμα τοῦτο, ὡς πρὸς τὰ τῶν ἀνήβων ἀδικήματα, ἤθελον πάσχει οἱ τρίτοι, μένοντες ἀπροστάτευτοι κατὰ τῶν ἀδικημάτων τῶν ἀνήβων· ἐντεῦθεν παρεδέχθη ὁ ῥωμ. νόμος, ὅτι ἐνόσῳ ὁ ἄνηβος δὲν ἐννοεῖ τὸ ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ ἐνυπάρχον ἄδικον, οὐδεμία ἐξ αὐτῆς παράγεται κατ' αὐτοῦ ὑποχρέωσις, ἐὰν ὅμως ἦναι ἱκανὸς νὰ κατανοήσῃ αὐτὸ, ὑποχρεοῦται διὰ τῆς μονομεροῦς ἀδίκου αὐτοῦ πράξεως, ὥστε αἱ τοιαῦται ἐνοχαὶ παράγονται τὸ μὲν εὐκολώτερον, τὸ δὲ δυσκολώτερον ἢ αἱ ἀπὸ συμβάσεων. Ἐὰν δὲ ὁ ἄνηβος ἦναι πρόσηβος, ὁ νόμος τεκμαίρεται ὅτι κατανοεῖ τὴν ἀδικίαν, ὅτι ἔχει αὐτῆς πλήρη συνείδησιν καὶ ἐπομένως δύναται νὰ ὑποχρεωθῇ ἐξ ἀδικήματος εἰς ἀποζημίωσιν (1).

Ἰδοὺ ἡ μόνη πρακτικὴ σημασία τῆς ἐννοίας τοῦ προσήβου· διὰ τοῦ τεκμηρίου ὅμως τούτου δὲν ἀποκλείεται ἡ καθ' ἕκαστον θέμα ἐκτίμησις τοῦ δικαστοῦ, ἥτις δύναται νὰ στηριχθῇ οὐ μόνον εἰς τὴν μείζονα, ἢ ἐλάσσονα διανοητικὴν τοῦ ἀνήβου ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μᾶλλον ἢ ἧττον ἁπλουστέραν φύσιν τοῦ ἀδικήματος. Ἐὰν λ. χ. πρόκηται περὶ κλοπῆς, ὁ δωδεκαετὴς παῖς (ὁ πρόσηβος) εὐκολώτερον ἐννοεῖ τὸ ἄδικον αὐτῆς, ἢ ἐὰν πρόκηται περὶ ἐντέχνως προπαρασκευασθείσης ἀπάτης, ὡς ὄργανον τῆς ὁποίας μετεχειρίσθη αὐτὸν ἐπιτήδειος ἀπαιτεῶν (2). Ἀφ' ἑτέρου ἤθελεν εἶναι ἐσφαλμένον νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ τῶν ἐκ πταίσματος καὶ τῶν ἐκ δόλου πραττομένων ἀδικημάτων, παραδεχόμενοι, ὅτι ὁ ἄνηβος καθίσταται προϊμώτερον ἱκανὸς τοῦ πράττειν πταῖσμα, ἢ δόλον, ὡς φρονεῖ ὁ Gen-

(1) E. (3. 19) § 10 E. (4. 1) § 18 (4. 4) 4 § 26 B. (Να'. 4) 4.
(2) (4. 3) 13 § 1 14 B. (Γ'. 3) 13 14.

sler καὶ ἄλλοι, ἀσπασθέντες τὴν γνώμην αὐτοῦ. Κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, ἐπὶ μὲν τῶν νηπιείων εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος ὁ δόλος, δυνατὸν δὲ τὸ πταῖσμα, ἀλλὰ δὲν ὑποτίθεται· ἐπὶ δὲ τῶν προσήβων εἶναι δυνατὸς ὅ τε δόλος καὶ τὸ πταῖσμα, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ὑποτίθεται ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν γεγονότων, τῶν ἀποτελούντων τὴν πρᾶξιν· ἡ θεωρία αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ἂν καὶ ἐπί τινων ἐκ δόλου ἀδικημάτων ἀναφέρεται ῥητῶς ὁ πρόσηβος ὡς δεκτικὸς καταλογισμοῦ αὐτῶν (1), ἐπὶ δὲ τῶν ἐκ πταίσματος δὲν ἀναφαίρεται, ὑπάρχουσιν ὅμως ἕτερα χωρία, καθ' ἃ ἵνα καταλογισθῇ εἰς ἄνηβον ἐκ δόλου ἀδίκημα, ἀρκεῖ νὰ ἦναι δεκτικὸς δόλου καὶ ἀμελείας χωρὶς νὰ ἀναφέρηται ἐὰν πρέπῃ νὰ ἦναι νηπίειος ἢ πρόσηβος (2)· τὸ δὲ τεμάχιον 23, ἀναφέρον τὴν ἱκανότητα πρὸς δόλον, ἢ ἀμέλειαν, δὲν διακρίνει μεταξὺ τοῦ νηπιείου καὶ τοῦ προσήβου.

Εἰς τὴν λύσιν τῶν ἐνοχῶν ἐφαρμόζεται ἁπλούστατα καὶ ἀσφαλέστατα τὸ ἀνωτέρω δόγμα. Ὁ ἄνηβος δύναται νὰ συνάψῃ σύμβασιν λύουσαν ἐνοχὴν, μόνος μὲν, ἐὰν ἦναι κατ' αὐτὴν ὑπόχρεως, μετὰ τοῦ ἐπιτρόπου του δὲ, ἐὰν ἦναι κατ' αὐτὴν δικαιοῦχος (3).

Πρὸς διεξαγωγὴν δίκης, εἴτε ὁ ἄνηβος ἦναι ἐνάγων, εἴτε ἐναγόμενος, ἐπειδὴ πρόκειται περὶ ἐπικινδύνου πράξεως, διὰ τὸ ἀβέβαιον τῆς ἐκβάσεως, ὁ ἄνηβος εἶναι ἱκανὸς μόνον συναινέσει τοῦ ἐπιτρόπου (4).

Κυριότητα δύναται ν' ἀποκτήσῃ ὁ ἄνηβος μόνος, διότι διὰ τῆς κτήσεως ταύτης ἀποβαίνει πλουσιώτερος, νὰ ἐκποιήσῃ ὅμως αὐτὴν δύναται μόνον συναινέσει τοῦ ἐπιτρόπου, διότι διὰ τῆς ἐκποιήσεως ἐλαττόνει τὴν περιουσίαν αὐτοῦ (5).

Ἀῤῥαβῶνα δύναται νὰ συνάψῃ μόνος (6), διότι ἡ πρᾶξις αὕτη ἐλογίσθη πάντως ἀκίνδυνος, οὐδὲν ἔχουσα κοινὸν πρὸς τὴν διάθεσιν τῆς περιουσίας καὶ παράγουσα σχέσιν δεκτικὴν μονομεροῦς λύσεως.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα θέματα (ἐξαιρουμένων τῶν ἀδικημάτων) ἐφηρμόσθη ἁπλῶς καὶ εὐκόλως τὸ ἀνωτέρω δόγμα περὶ τῆς

---

(1) (50. 17) 111 B (B'. 3) 111 (44. 4) 4 § 26 B. (NA'. 4) 4.
(2) (47. 2) 23 B (Ξ'. 12 23 (9. 2) 5 § 2 B. (Ξ'. 3) 5.
(3) (2. 14) 28 πρ. — B. (IA'. 1) 28.
(4) (26. 7) 1 § 2 καὶ 4 E. (1. 22) πρ.
(5) E. (2. 8) § 2 (26 8 9 πρ. § 2 B. (AZ. 8) 9 (41. 1) 11. B (N. 1) 10.
(6) (23. 1) 14 B (KH'. 4) 12.

ἱκανότητος τοῦ ἀνήβου τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Εἰς τὰ ἐξῆς ὅμως, ἴδιαι δυσκολίαι ἐπροκάλεσάν τινας ἐπεκτάσεις τῆς ἱκανότητος ταύτης.

1) Εἰς τὴν κτῆσιν κληρονομίας· αὕτη συνδέεται πάντοτε μετὰ τῆς ἀναδοχῆς ὑποχρεώσεων· ὅθεν ὁ ἄνηβος οὐδέποτε ἐπιχειρεῖ αὐτὴν μόνος (τὴν πρᾶξιν τῆς κτήσεως), ἀλλὰ πάντοτε μετὰ τοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἐὰν δὲν ἦναι τοσοῦτον νέος καὶ ἀώρου πνευματικῆς καταστάσεως, ὥστε νὰ μὴ ἐννοῇ τὴν σπουδαιότητα τῆς πράξεως ταύτης (1). Ἐὰν ὅμως ὁ εἰς τὴν κληρονομίαν καλούμενος ἦναι νήπιον, δὲν δύναται ν' ἀποκτηθῇ ἡ κληρονομία οὔτε ὑπὸ ἰδίου δούλου ἐν ὀνόματι τοῦ ἀνήβου, οὔτε ὑπὸ τοῦ ἐπιτρόπου, διότι ἡ πρᾶξις τῆς κτήσεως τῆς κληρονομίας ἐθεωρεῖτο ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ ῥωμ. νόμῳ ὅλως προσωπικὴ, ὅθεν ἀδύνατος ἡ δι' ἀντιπροσώπου ἐπιχείρησις αὐτῆς. Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἠδύνατο ν' ἀποκτηθῇ ἡ κληρονομία ὑπὸ τοῦ μὴ συμπληρώσαντος τὸ 7 ἔτος; ἡ δυσκολία αὕτη ἐξέλιπε δι' αὐτοκρατορικῶν διατάξεων, καθ' ἃς τὸ νήπιον κτᾶται ἄνευ ἰδίας ἐνεργείας κληρονομίαν διὰ τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ ἐπιτρόπου αὐτοῦ (2).

2) Εἰς τὴν κτῆσιν τῆς νομῆς. Ἐξ ἀναλογίας τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων, ἴσως περιμένει τις τὴν ἐξῆς διάταξιν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου· ὁ ἄνηβος δύναται ν' ἀποκτήσῃ μόνος νομὴν, διότι ἡ κτῆσις αὐτῆς εἶναι ἐπωφελὴς, δὲν δύναται δὲ ν' ἀποβάλῃ αὐτὴν ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ ἐπιτρόπου, διότι ἡ νομὴ συνεπάγεται σπουδαιοτάτας νομικὰς ὠφελείας· τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ κανόνος τῳόντι ἀποδέχεται ὁ ῥωμ. νόμος (3), οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ πρῶτον μέρος, ὥστε ἡ κτῆσις τῆς νομῆς ἐφαίνετο δυσκολωτέρα τῶν λοιπῶν τοῦ ἀρχαιοτέρου δικαίου κτήσεων. Ἡ συναινέσει τοῦ ἐπιτρόπου κτῆσις τῆς νομῆς ἐπετρέπετο ἀδιστάκτως, ἀλλ' ὁ ἄνηβος, ἐπιχειρῶν μόνος τὴν τῆς κτήσεως πρᾶξιν, εἶναι τότε μόνον ἱκανὸς εἰς τοῦτο ἐὰν δύναται νὰ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν τῆς τοιαύτης πράξεως (ἐὰν ἔχῃ rei intellectum)· ἡ ἀνωτέρω (§ 147) ἐπιεικὴς ἑρμηνεία δὲν ἐφαρμόσθη ἐνταῦθα, διότι πρόκειται περὶ δικαιώματος ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως στηριζομένου, βάσις τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ τοῦ κυρίου διά-

(1) E. (1. 21) § 1 (29. 2) 9. 8 πρ. (26. 8) 9 § 3 καὶ 4 B. (ΛΖ. 8) 9.
(2) K. (6, 30) 18 πρ § 2 καὶ 4.
(3) (41. 1) 11 B. (N. 1) 10.

νοια (animus possidendi), ἥτις ἤθελεν ἐλλείπει ἐντελῶς, ἂν ὁ ὑπερβὰς τὴν νηπιότητα ἄνηβος ἠδύνατο μόνος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν τῆς κτήσεως πρᾶξιν· ἀλλὰ καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἐξέλιπεν, ἐπιτραπείσης εἰς τὸν ἐπίτροπον τῆς διὰ μονομεροῦς αὐτοῦ πράξεως ὑπὲρ τοῦ ἀνήβου κτήσεως τῆς νομῆς (41. 2) 1 § 20 Β. (Ν'. 2) 1 (41. 1) 18 § 1 Βασιλ. (Ν'. 1) 12 (13. 7) 12 § 6.

233. Πρὸς τοὺς ἀνήβους ἐξομοιοῦνται οἱ ἄσωτοι (1), ὡς ἐκ τοῦ βίου αὐτῶν ἀποδείξαντες, ὅτι πάσχουσιν ὁμοίαν τῇ τῶν ἀνήβων ἔλλειψιν τῆς διακρίσεως τῆς ἀξίας τῶν κτημάτων. Ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἐξομοιώσεως ταύτης συναγομένη ἀνικανότης, ἥτις προϋποτίθησι διαστικὴν ἀπόφασιν κηρύττουσάν τινα ἄσωτον, χωρεῖ ἐπὶ μόνων τῶν δηλώσεων ἐννόμου βουλήσεως, αἵτινες δὲν ποιοῦσι «κρείττονα τὴν αἵρεσιν τοῦ ἀσώτου» (46. 2) 3 Β. (ΚΣΤ'. 4) 3 (29. 2) 5, ὅπερ ἐστὶν αἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ κρείττονα ποιοῦσαι τοιαῦται πράξεις ἔχουσι κῦρος, καίτοι γενόμεναι ὑπὸ ἀσώτου, καθότι τὸ ἐπωφελὲς αὐτῶν ἀποτέλεσμα ἀποτρέπει τὸν κίνδυνον, οὗ ἕνεκα οἱ ἄσωτοι ἐξομοιοῦνται τοῖς ἀνήβοις. Ἡ ἐξομοίωσις τῶν ἀσώτων πρὸς τοὺς φρενοβλαβεῖς ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ εἶδος τῆς ἐπιμελείας, εἰς ἣν ὑποβάλλονται, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν ἀνικανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον ἐξωμοιοῦντο τοῖς ἀνήβοις καὶ αἱ γυναῖκες μετά τινων ἀσημάντων τροποποιήσεων, ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν δηλώσεις ἐννόμου βουλήσεως. Καὶ αὗται λοιπὸν εἶχον ἀνάγκην τῆς παρενθέσεως τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου (2). Ἐν τῷ νεωτέρῳ ὅμως δικαίῳ ἐξέλιπε τὸ δόγμα τοῦτο, αἱ δὲ γυναῖκες δὲν εἶναι πλέον ἀνίκανοι πρὸς δήλωσιν ἐννόμου βουλήσεως, κατ' ἐξαίρεσιν δὲ μόνον περιωρίσθη αὐτῶν ἡ ἱκανότης πρὸς ἐπιχείρησιν ὡρισμένων νομικῶν πράξεων, ἰδίως πρὸς ἀναδοχὴν ἀλλοτρίων ὑποχρεώσεων.

234. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔφηβοι ἀνήλικοι, ἀμοιροῦντες ὡρίμου κρίσεως καὶ πείρας τῶν πραγμάτων, δὲν δύνανται ἀκινδύνως νὰ ἐπιχειρῶσι πᾶσαν θεμιτὴν νομικὴν πρᾶξιν ἐλαττοῦσαν τὴν περιουσίαν των, ἄνευ τῆς συμβουλῆς, τῆς ἐφορείας ἐμπειροτέρων προσώπων (κηδεμόνων).

(1) Π. (27. 10) 1 πρ. 10 πρ. Β. (ΛΗ'. 10) 1 καὶ 10 (28. 1) 18 πρ Β. (ΛΕ. 1) 17. Π. (12. 1) 9 § 7 Β. (ΚΓ'. 1) 7 (45. 1) 6 Π. (50. 17) 40.

(2) Ulpian. frag. XI § 27.

Τὸ κώλυμα τοῦτο τῶν ἐφήβων ἀνηλίκων τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐγκύρως τινὰς τῶν σπουδαιοτέρων, διὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν, νομικῶν πράξεων, θεωροῦσί τινες ὡς ἀπορρέον, οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως τῆς εἰς τὰς πράξεις ταύτας ἀναγκαίας ἐμπειρίας καὶ ὡριμότητος κρίσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἐλλείψεως τῆς ἐξουσίας τοῦ διοικεῖν καὶ διαθέτειν τὴν περιουσίαν, λ. χ. ὁ Πούχτα Pandecten § 51 καὶ Vorlesungen σελ. 104. Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη συγχέει τὴν αἰτίαν μετὰ τοῦ ἀποτελέσματος. Ἡ ἀφαίρεσις τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐν ὡρισμένοις θέμασι διαθέτειν τὰ ἴδια ἔχει τὸν λόγον αὐτῆς εἰς τοῦτο, ὅτι ἐπὶ τῶν θεμάτων ἐκείνων ὁ νόμος δὲν παραδέχεται παρὰ τῷ ἐφήβῳ ἀνηλίκῳ τὴν προσήκουσαν περίσκεψιν καὶ πεῖραν πρὸς διάγνωσιν τῶν ἐνδεχομένων ἀποτελεσμάτων τῆς πράξεως, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς, δύναται νὰ ἐμβάλῃ εἰς κίνδυνον τὴν περιουσίαν του. Ἀλλὰ τίνα εἰσὶ τὰ ὅρια τοῦ περιορισμοῦ τούτου τῆς πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων ἱκανότητος τῶν ἐφήβων ἀνηλίκων ;

Ὁ ἔφηβος ἀνήλικος, ἀπὸ τῆς διατάξεως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου (§ 148. 3) συνήθως διατελεῖ κατὰ τοὺς Ῥωμ. καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς ὑπὸ ἐπιμελητὴν, ὀνομαζόμενον κηδεμόνα (1), οὗτος ὅμως δὲν τῷ ἐπεβάλλετο, ὡς ὁ ἐπίτροπος τῷ ἀνήβῳ, ἀλλ' ἐδίδετο αὐτῷ κατ' αἴτησίν του, ὅθεν ἠδύνατο ὁ ἔφηβος καὶ νὰ μὴ διατελῇ ὑπὸ τοιοῦτον γενικὸν ἐπιμελητήν. Εἴτε ὅμως διετέλει ὑπὸ κηδεμόνα, εἴτε οὔ, ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος πᾶσαν πρᾶξιν τίκτουσαν ἐνοχικὴν ὑποχρέωσιν, μὴ ἔχων κατ' αὐτῆς, ἂν αὕτη ἀπέβαινεν ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἐλαφρότητα καὶ ἀπειρίαν, ἄλλο βοήθημα, ἢ τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον (2).

Τινὰς ὅμως πράξεις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος, ἀλλ' ἔχρῃζε τῆς συναινέσεως κηδεμόνος. Τοιαῦται ἦσαν

α) Διεξαγωγὴ δίκης (3).

β) Ἀποδοχὴ πληρωμῆς, καθ' ἣν ὁ καταβάλλων ὀφειλέτης ἐπιθυμεῖ ν' ἀσφαλισθῇ κατὰ τῆς ἐνδεχομένης ἐκ νέου πληρωμῆς,

---

(1) (4. 4) 1 § τελ. Β. (Γ'. 4) 1. Ε (1. 23) πρ Ulp. frag. τίτλ XII § 1.

(2) (45. 1) 101 141 Β. (ΜΓ'. 1) 101 (44. 7) 43 (50. 12) 2 § 1 Β. (ΝΔ'. 13) 2.

(3) Ε. (1. 23) § 2 Κ. (5. 31) 1 Κ. (5. 34) 11 Κ (2. 13) 11 Β. (Η'. 2) 85.

ἂν ὁ ἀνήλικος ἤθελε σπαταλήσει τὰ καταβληθέντα αὐτῷ (1).

γ) Λογοδοσία τοῦ [illegible]ου καὶ παράδοσις τῆς περιουσίας εἰς τὸν ἔφηβον καταστάν[illegible].

δ) Υἱοθεσία τοῦ ἐφήβου (3).

ε) Ἐκποίησις τῆς περιουσίας αὐτοῦ (4).

Ἂν δὲ δὲν εἶχε ζητήσει καὶ λάβει τοιοῦτον γενικὸν ἐπιμελητήν, ἐδίδετο αὐτῷ εἰδικὸς κηδεμὼν πρὸς ἐπιχείρησιν αὐτῶν· ὅθεν ὡς πρὸς τὰς πράξεις ταύτας, αἵτινες ἐθεωρήθησαν εὐλόγως ὡς ἰδίως ἐπι-

---

(1) (4. 4) 7 § 2 Β. (Γ'. 4) 7 27 32.

(2) Κ. (5. 31) 7 (26. 7) 5 § 5 Β. (ΛΖ'. 7) 5.

(3) (1. 7) 8.

(4) Κ (2. 22) 3 Β (Γ'. 4) 53 καὶ 66 συνδ. πρὸς (27. 9) 1 § 2 Β. (ΛΗ'. 9) 1 Κ (5. 37) 22 25 27 Β. (ΛΗ'. 9) 36 38 40. Κ. (5. 72) 3 Β. (ΛΗ'. 9) 62 Κ. (5. 74) 3 Κ. (5. 71) 7. 11 Β (ΛΗ'. 9) 48. 51. Τὸ πρῶτον χωρίον τῆς παρούσης σημειώσεως (Διάταξις 3), ὅπερ εἶναι ἀντιγραφὴ τῶν αὐτοκρατόρων Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ, ὁρίζει τὰ ἑξῆς· εἰ μὲν ὁ ἔφηβος, ἔχων κηδεμόνα, πέπρακε πρᾶγμα παρὰ γνώμην τοῦ κηδεμόνος, αὐτῷ τῷ νόμῳ ἄχρηστος ἐστὶν ἡ πρᾶσις, ὡς μηδὲ ἀποκατάστασεως αὐτὸν χρῄζειν . . . . εἰ δὲ μὴ ἔχων κηδεμόνα συνῆψε τὴν σύμβασιν (contractum fecisti κατὰ τὸ πρωτότυπον) τότε δύναται ν' ἀνατραπῇ αὕτη διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον ἐντὸς τοῦ τεταγμένου χρόνου, ἄρα ἔρρωται ἡ πρᾶσις. Ἡ διάταξις αὕτη ἀντιβαίνει κατ' ἐπιφάνειαν πρὸς τὰ ἐν τῷ κειμένῳ παραδεδεγμένα, διότι κατ' αὐτὴν ὁ μὴ διατελῶν ὑπὸ κηδεμόνα ἀνήλικος δύναται νὰ ἐκποιήσῃ τὴν περιουσίαν του. Ἀλλὰ μὴ λησμονήσωμεν, ὅτι ἡ ἀντιγραφὴ αὕτη χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου ἐποχῆς, ὅτε ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἀνηλίκων ἐκποίησις ἐπετρέπετο καὶ ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τῆς ἀρχῆς, πλὴν τῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἢ παρὰ τῇ πόλει τῆς Ῥώμης κειμένων ἀκινήτων (rustica, suburbana)· ὅθεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς νομοθεσίας ταύτης ἠδύνατο ὁ μὴ διατελῶν ὑπὸ κηδεμόνα ἀνήλικος νὰ ἐκποιήσῃ τὰ μὴ ὑποκείμενα εἰς τὴν ἐξαίρεσιν κτήματα, τοῦτο δὲ ῥητῶς ἀποφαίνονται τὰ ἑξῆς χωρία Κ (5. 71) 4 καὶ Κ. (5. 72) 3 (τὸ τελευταῖον τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιανοῦ). Ἀλλ' ἀπὸ τῆς διατάξεως τοῦ Κωνσταντίνου Κ (5. 37) 22 Βασιλ (ΛΗ' 9) 36, ἀπηγορεύθη παντὸς πράγματος τοῦ ἀνηλίκου ἡ ἐκποίησις ἄνευ δικαστικῆς ἀδείας, ἐξαιρουμένων τῶν παλαιῶν ἱματίων καὶ ἀχρήστων ζώων· ὅθεν ἔκτοτε ἡ ὑπὸ τοῦ ἀνηλίκου ἄνευ συμπράξεως κηδεμόνος (καὶ ἂν διετέλει ἄνευ κηδεμόνος) ἐκποίησις ἀπέβη ἀδύνατος, ἂν ὄχι δι' ἄλλον λόγον, τοὐλάχιστον διότι ἡ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου παράστασις πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀδείας δὲν ἐπετρέπετο εἰς μόνον τὸν ἀνήλικον, ἄνευ κηδεμόνος, ὅθεν καὶ ὁ μὴ διατελῶν ὑπὸ κηδεμόνα ὤφειλε νὰ προκαλέσῃ τὸν διορισμὸν εἰδικοῦ κηδεμόνος, ὅπως ἐνεργήσῃ τὰ τῆς ἀδείᾳ δικαστικῇ ἐκποιήσεως. Οὕτως αἴρεται πᾶσα ἐκ τῆς παρατεθείσης διατάξεως ἀμφιβολία, περὶ τῆς κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον ὀρθότητος τῆς ἐν τῷ κειμένῳ λύσεως τοῦ προκειμένου ζητήματος.

κίνδυνοι, ἐπιχειρούμεναι ἄνευ τῆς προσηκούσης περισκέψεως καὶ πείρας, ὁ νόμος ἀφήρεσε τῷ ἐφήβῳ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν αὐτὰς ἐγκύρως. Ἡ ἀποδοχὴ πληρωμῶν δὲν ἦτο ἀνίσχυρος, καθ' ἑαυτὴν γενομένη ὑπὸ τοῦ ἐφήβου ἄνευ τῆς συναινέσεως κηδεμόνος, ἀλλὰ πρὸ μικροῦ ὑπενύξαμεν τὸν κίνδυνον, εἰς ὃν ἐξετίθετο ὁ ὀφειλέτης, ὁ πληρόνων τῷ ἐφήβῳ τὸ ὀφειλόμενον, ἄνευ συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος, καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐδύνατο νὰ ἐλαττωθῇ ὁ κίνδυνος οὗτος.

Ἡ θεωρία αὕτη, ἣν ἀποδέχονται καὶ ὑπερασπίζουσι σήμερον οἱ ἐπισημότεροι τῶν νομομαθῶν, λ. χ. ὁ Σαβινὺ, ὁ Μαρετσὸλ, ὁ Οὐαγγερὼ, ὁ Ῥουδόρφ κλπ. διαφέρει τῆς ἄλλοτε κοινῶς ἐπικρατούσης, κατὰ τὰ ἑξῆς.

235. Ἡ ἄλλοτε κοινὴ δόξα διέκρινε α) ἂν ὁ ἔφηβος διετέλει ἢ οὔ ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα, β) ἂν αἱ νομικαὶ πράξεις τοῦ ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα διατελοῦντος ἐφήβου, ὑπεχρέουν *τὸ πρόσωπον* αὐτοῦ, ἢ τὴν περιουσίαν του· καὶ τὸν μὲν μὴ διατελοῦντα ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα ἐθεώρει ἱκανὸν τοῦ ἐπιχειρεῖν πᾶσαν νομικὴν πρᾶξιν, τίκτουσαν κατ' αὐτοῦ ὑποχρέωσιν, μόνον δὲ πρὸς ἐπιχείρησιν τῶν πρὸ μικροῦ ὑπὸ στοιχ. α—ε ἀναφερομένων πράξεων ἀπήτει τὴν συναίνεσιν εἰδικοῦ κηδεμόνος, ἢ τὴν δικαστικὴν ἄδειαν· τὸν δὲ διατελοῦντα ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα ἐθεώρει ἱκανὸν μόνον πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων ὑποχρεουσῶν *τὸ πρόσωπον* αὐτοῦ, πρὸς δὲ τὰς ὑποχρεούσας τὴν περιουσίαν ἀπήτει τὴν συναίνεσιν τοῦ κηδεμόνος, ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος αὐτῶν.

Τὸ κύριον σφάλμα τῆς θεωρίας ταύτης συνίσταται εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην διάκρισιν τῶν νομικῶν πράξεων· τίνες εἰσὶν αἱ μόνον τὸ *πρόσωπον* ὑποχρεοῦσαι νομικαὶ πράξεις, ὅταν πρόκηται περὶ ἐνοχικῶν ὑποχρεώσεων; διότι τὸ ζήτημα δὲν ὁρᾷ βεβαίως οὔτε τὴν μνηστείαν, ἥτις δὲν τίκτει ἐνοχὴν ἐπὶ τῷ συνάψαι τὸν γάμον, οὔτε τὸν γάμον ὅστις, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἐλύετο καὶ διὰ μονομεροῦς πράξεως καὶ ἐπομένως δὲν ἔτικτεν ὑποχρέωσιν ἐπὶ τῷ ἐμμεῖναι αὐτῷ. Πᾶσα ἐνοχικὴ ὑποχρέωσις, περὶ ἧς καὶ μόνον πρόκειται, καὶ αὐτὴ ἡ ἐπὶ τῷ ποιῆσαι, ἀναλύεται εἰς χρηματικὴν παροχὴν, ἄρα τὸ τελικὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ τῆς περιουσίας τοῦ ὑποχρέου ἐλάττωσις, ὅθεν ἡ δευτέρα ἐκείνη διάκρισις εἶναι ἀνυπόστατος. Ὅτι ὁ μὴ διατελῶν ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα ἔφηβος εἶναι ἱκανὸς πρὸς ἐπι-

χείρησιν πάσης νομικῆς πράξεως, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ στοιχ. α—ε ἀνωτέρω μνημονευομένων, περὶ τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὸ ἐνασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα εἶναι, ἐὰν ἄλλως ἔχῃ τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τοῦ ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα διατελοῦντος ἐφήβου, καὶ ἑπομένως ἐὰν ἡ ὑπὸ στοιχ. α) διάκρισις τῆς κοινῆς ἐκείνης δόξης ἔχῃ πρακτικὴν ὠφέλειαν. Τὰ χωρία τῆς ἐν σελ. 338 [illegible]ης σημ. οὐδεμίαν ἐπιτρέπουσιν εὔλογον ἀμφιβολίαν, ὅτι καὶ ὁ ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα διατελῶν ἔφηβος δύναται, ἄνευ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ, νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐγκύρως πᾶσαν νομικὴν πρᾶξιν τίκτουσαν ὑποχρέωσιν, πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι τῆς ἐναντίας ἑρμηνείας τῶν χωρίων ἐκείνων παρεισάγουσιν εἰς αὐτὰ ἐννοίας ἀντιβαινούσας εἰς τὸ γράμμα αὐτῶν. Τὴν κοινὴν ἄλλοτε δόξαν ὑπεράσπισεν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ εἷς τῶν εὐφυεστέρων νομομαθῶν, ὁ Πούχτα, διατυπώσας αὐτὴν ὡς ἑξῆς. Ὁ ὑπὸ γενικὸν κηδεμόνα διατελῶν ἔφηβος ἀνήλικος οὐδεμίαν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἔννομον πρᾶξιν τίκτουσαν κατ' αὐτοῦ ἐνοχὴν, ὅπερ ἐστὶν ὁ νομοδιδάσκαλος οὗτος ἀπορρίπτει τὴν ἀνυπόστατον διάκρισιν μεταξὺ ἐνοχῶν, αἵτινες ὁρῶσι τὸ πρόσωπον, καὶ ἐνοχῶν αἵτινες ὁρῶσι τὴν περιουσίαν τοῦ ἐφήβου. Ἐξετάσωμεν δὲ ἀκριβέστερον τὴν δόξαν ταύτην. Ὁ Πούχτα, ἀναχωρῶν ἀπὸ τοῦ δόγματος, ὅτι ὁ ὑπὸ κηδεμονίαν διατελῶν ἀνήλικος περιορίζεται οὐχὶ κατὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ διαθέτειν τὰ τῆς περιουσίας του, ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. Ἐπὶ τίνων πράξεων εἶναι ἀναγκαία ἡ συναίνεσις τοῦ κηδεμόνος;

1) Βεβαίως εἶναι περιττὴ ἐπὶ νομικῶν πράξεων, αἵτινες δὲν ὁρῶσι τὴν περιουσίαν, π. χ. ἐπὶ τῆς μνηστείας, ἐπὶ τοῦ γάμου, ἀλλ' εἴδομεν ὅτι ἐπὶ τοιούτων πράξεων δὲν φύεται τὸ προκείμενον ζήτημα.

2) Ἐπίσης βέβαιον εἶναι, ὅτι εἶναι ἀναγκαία ἐπὶ πράξεων ἐκποιήσεως τῆς περιουσίας.

3) Ἀμφισβητεῖται, ἐὰν ἦναι ἀναγκαία ἐπὶ τῶν πράξεων, δι' ὧν ἀναλαμβάνει ὁ ἀνήλικος ἐνοχικὰς ὑποχρεώσεις· ἐὰν δὲν ἦναι ἀναγκαία, ὁ ἀνήλικος καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων τούτων ἔχει μόνην καταφυγὴν τὴν εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασιν· ἐὰν ἦναι ἀναγκαία, ἡ εἰς τοιαύτας νομικὰς πράξεις συναίνεσις τοῦ κηδεμόνος ἀπαιτεῖται ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος.

236. Ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης τῆς συναινέσεως κατὰ τὴν ἄλλοτε

κοινὴν δόξαν ἐπιφέρει ὁ Πούχτα τοὺς ἑξῆς λόγους, οὓς θεωρεῖ ἀπὸ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν συμβολαίων τούτων ἀπορρέοντας. Ἡ ἀπόφασις, λέγει, τοῦ ἀναλαβεῖν ὑποχρέωσιν ἀποτελεῖ ἐπίσης μέρος τῆς διοικήσεως τῆς περιουσίας, ὡς καὶ ἡ ἀπόφασις τοῦ ἐκποιῆσαι τὴν περιουσίαν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἱκανότητος τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, ἡ ἐκποίησις ταυτίζεται πάντοτε τῇ συνομολογήσει ὑποχρεώσεως, λ. χ. ἐπὶ τοῦ ἀσώτου (45. 1) 6. Ὅθεν δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ διάκρισις τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῶν πράξεων. Ὁ Σαβινὺ ἀναφέρει ὑπὲρ τῆς διακρίσεως ταύτης, ὅτι διὰ τῆς πράξεως, δι' ἧς ἀναλαμβάνει τις τὴν ὑποχρέωσιν, οὐδὲν εἰσέτι ἀφῃρέθη ἀπὸ τῆς περιουσίας αὐτοῦ, ὥστε ἡ εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις ἐπαρκεῖ ἐντελῶς ἐπὶ τοιούτων πράξεων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πούχτα πολλῷ εὐλογωτέρα εἶναι ἡ ἐναντία σκέψις, ὅτι δηλ. ἐπὶ τῶν τικτουσῶν ἐνοχικὰς ὑποχρεώσεις πράξεων, εἶναι μεγαλείτερος ὁ κίνδυνος νὰ παραμελήσῃ ὁ ζημιωθεὶς τὴν προθεσμίαν τῆς ἀποκαταστάσεως, ἢ ὅταν ἀληθῶς ἐστερήθη (διὰ τῆς ἐκποιήσεως) μέρους τῆς περιουσίας του. Πρὸς τούτοις, κατ' οὐσίαν ἐκποίησις εἶναι καὶ ἡ συνομολόγησις ὑποχρεώσεως· τὸ ὀφειλόμενον δὲν ἀποτελεῖ πλέον μέρος τῆς ἐνεργητικῆς περιουσίας, αὕτη ἐλαττοῦται διὰ τῆς ὁποίας συνομολογεῖ τις ὑποχρεώσεως· ὁ ὑποχρεωθεὶς ἐξεποίησεν ἀληθῶς μέρος τῆς περιουσίας του, ἂν καὶ οὐχὶ κατὰ τύπον. Δὲν δύναται δὲ νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἤθελον παραμελήσει τὴν οὐσίαν τοιούτων πράξεων, ἀποβλέποντες εἰς μόνον τὸν ἐξωτερικὸν αὐτῶν τύπον. Ἀλλ' εἰς τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα τοῦ Πούχτα, δύναταί τις ν' ἀντιτάξῃ τὰ ἑξῆς.

Πρὸ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, οἱ ἔφηβοι ἀνήλικοι δὲν διετέλουν ὑπὸ γενικὴν κηδεμονίαν, πρὸ τοῦ Πλαιτωρίου δὲ νόμου (πρὸ τῶν μέσων τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης) οὐδέποτε ἐδίδετο εἰς τὸν ἐχέφρονα (μὴ φρενοβλαβῆ) ἔφηβον κηδεμών. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀνεχώρουν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ πολίτης, ὁ δυνάμενος νὰ νυμφευθῇ καὶ ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἀπεριόριστον ἐκείνην ἐπὶ τῶν τέκνων του ἐξουσίαν, ὁ μικρὸν μετὰ τὴν ἥβην ὑπηρετῶν ἐν τῷ στρατῷ καὶ ψηφίζων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ δήμου, ἄτοπον ἦτο νὰ ὑπάγηται εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐπιμελητοῦ καὶ νὰ μὴ δύναται, ἄνευ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, νὰ διαθέσῃ τὰ τῆς περιουσίας του· ὅταν δὲ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἡ πεῖρα ἀπέδειξε τὸ ἐπί τινων πράξεων ἐπικίνδυνον τῆς

πλήρους τοῦ ἐφήβου ἀνηλίκου ἀνεξαρτησίας ὡς πρὸς τὴν διαχείρησιν τῆς περιουσίας του· ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ νόμος, αἴφνης ἐτράπη ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, ὁρίζων, ὅτι ὁ εἰκοσαετὴς, ἢ εἰκοσιτετραετὴς πολίτης καὶ οἰκογενειάρχης, ὁ καὶ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διέπων ἀρχὴν, διότι ἔλαβε γενικὸν κηδεμόνα δὲν ἔχει τὴν ἐξουσίαν οὔτε ἔνδυμα νὰ παραγγείλῃ δι' ἑαυτὸν, ἢ τὰ τέκνα του, οὔτε καμμίαν ἐκ τῶν εἰς τὸν καθημερινὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον ἀφεύκτων θεωρουμένων νομικῶν πράξεων νὰ ἐπιχειρήσῃ, ἐὰν δὲν ἔχῃ τὴν συναίνεσιν τοῦ κηδεμόνος ; Δὲν εἶναι δὲ τοσοῦτον παράλογος, ὅσον νομίζει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, ἡ διάκρισις μεταξὺ *ἐκποιήσεως* τῆς κεκτημένης περιουσίας καὶ *συνομολογήσεως* ἄλλου εἴδους ὑποχρεώσεων, διότι

Ὁ ἀναλαμβάνων ὑποχρεώσεις ἔφηβος, πῶς θέλει ἐκπληρώσει αὐτάς ; ἐκ τῆς περιουσίας του· ἀλλὰ τὰ χρηματικὰ αὐτοῦ κεφάλαια εὑρίσκονται εἰς χεῖρας τοῦ γενικοῦ κηδεμόνος, οὗτος δὲ, ὅταν πρόκηται νὰ πληρώσῃ τὸ ὀφειλόμενον, θέλει ἐξετάσει τὴν ἐνοχικὴν ὑποχρέωσιν, καὶ ἐὰν πεισθῇ, ὅτι εἶναι ἐπιβλαβὴς τῷ ἀνηλίκῳ, θέλει ζητήσει ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ ἀποκατάστασιν εἰς ἀκέραιον, ἐνῷ ἂν ἐσυγχωρεῖτο τῷ ἀνηλίκῳ ἡ ἐκποίησις τῶν κτημάτων του, οὗτος ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ τὴν ἐκποίησιν τῶν εἰς τὴν ἐξουσίαν του πρὸς ἰδίαν χρῆσιν εὑρισκομένων κτημάτων, κινητῶν, ἢ ἀκινήτων, καὶ παραδίδων αὐτὰ εἰς τὸν ἀγοραστὴν νὰ ματαιώσῃ καὶ αὐτὴν τὴν ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον παρεχομένην βοήθειαν, ἂν ὁ ἀγοραστὴς, ὢν ἀναξιόχρεως, ἔφθειρε τὸ ἀκίνητον, ἢ ἠνάλισκε τὸ κινητόν.

Ὡς λόγους δὲ ἀπὸ τῶν ὁρισμῶν τοῦ θετικοῦ δικαίου ὑπὲρ τῆς δόξης του ἀπορρέοντας, ἀναφέρει ὁ Πούχτα τοὺς ἑξῆς· ἡ συναίνεσις, λέγει, εἶναι ἀναγκαία·

α) Ἐπὶ τῆς υἱοθεσίας αὐτεξουσίου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν λύει τὸ ζήτημα, διότι ἡ τοιαύτη υἱοθεσία συνεπάγεται καὶ ἐκποίησιν.

β) Ἐπὶ τῶν περὶ ἐκποιήσεως συμβάσεων καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξ αὐτῶν πηγάζουσαν ἐπὶ τῇ ἐκποιήσει ἐνοχὴν Κ. (2. 22) 3, καθ' ἣν ὁ ἀνήλικος ἐξομοιοῦται τῷ ἀσώτῳ. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ ἐκποιήσει ἐνοχὴ φέρει ἀμέσως εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ἐκποιουμένου, ἄρα ὁ θέλων νὰ κωλύσῃ τὴν ἐκποίησιν δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου ἢ κηρύττων ἄκυρον καὶ τὴν ἐπὶ ἐκποιήσει ἐνοχήν.

γ) Ἐπὶ τῆς διεξαγωγῆς δικῶν· ἀλλ' ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεσις κυρίως, οὐχὶ ἕνεκα τῶν ὑποχρεώσεων, ἃς κατ' αὐτὴν δύναται ν' ἀναλάβῃ ὁ ἀνήλικος, ἀλλὰ διότι ἡ διεξαγωγὴ τῆς δίκης εἶναι καθ' ἑαυτὴν πρᾶξις σπουδαιοτάτη, ἀπαιτοῦσα ἰδιάζουσαν ἐμπειρίαν καὶ προσοχήν, ἥτις βεβαίως δὲν εἶναι ἄφευκτος ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς λ. χ. ἐνδυμάτων, ἢ μισθώσεως ὑπηρέτου, ἢ ἐργάτου.

δ) Ἐπὶ τῆς προικῴας ὑποσχέσεως, ἀλλ' ὁ Πούχτα παραβλέπει, ὅτι ἡ σύστασις προικὸς ἀποτελεῖ ἐκποίησιν κεκτημένης περιουσίας.

ε) Ἐπὶ τῆς εἰς τὴν κληρονομίαν προσελεύσεως βεβαίως διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι μετ' αὐτῆς συνδέονται ὑποχρεώσεις. Ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς παραδέχεται ὁ Πούχτα ἐπὶ τῆς εἰς τὴν κληρονομίαν προσελεύσεως τὴν ἀνάγκην τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος, διότι, κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον, δὲν ἀπαιτεῖται αὕτη Κ. (6. 30) 12 Κ. (6. 61) 8 § 1 (τοῦ ἔτους 531)· ἡ δὲ ἐν τῷ Κ. (5. 37) 26 τοῦ αὐτοῦ ἔτους διάταξις, ἡ κατ' ἐπιφάνειαν ὁρίζουσα τὸ ἐναντίον, κυρίως ὁρᾷ τὸ θέμα, καθ' ὃ ὁ ἔφηβος ζητεῖ τοῦ κηδεμόνος τὴν συναίνεσιν, ἵνα προσέλθῃ εἰς τὴν κληρονομίαν, ὅπερ οὐδόλως ταὐτίζεται τῷ προκειμένῳ, διότι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἂν δύναται, ἀλλ' ἐὰν ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος πρέπει νὰ ζητηθῇ ἡ τοῦ κηδεμόνος συναίνεσις.

237. Ὑπάρχει ὅμως, ἐξακολουθεῖ ὁ Κ. Πούχτα, ἓν χωρίον, ὅπερ κατὰ τὴν γνώμην τινῶν ἀποφαίνεται τὸ ἐναντίον

(45. 1) 101 Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari (Modestinus) Β (ΜΓ. 1) 101, ὅτι οἱ ἔφηβοι καὶ χωρὶς τῶν κουρατόρων αὐτῶν δύνανται (ἐξ ἐπερωτήσεως) ἐνέχεσθαι.

Οἱ τῆς ἄλλοτε κοινῆς γνώμης ὑπερασπισταὶ δὲν παρήτησαν αὐτὴν ἕνεκα τοῦ χωρίου τούτου, ἀλλὰ, κατὰ τὸν Πούχτα, οἱ πλεῖστοι ὑπεράσπισαν αὐτὴν ἀτελῶς κατ' αὐτοῦ. Οὕτω, εἶπόν τινες, ὅτι ὁ Μοδεστῖνος ὁμιλεῖ περὶ ἐπερωτήσεων, μὴ ἀναφερομένων εἰς τὴν περιουσίαν (π. χ. περὶ μνηστειῶν, καθ' ἃς γίνεται χρῆσις καὶ τῆς ἐκφράσεως spondens). Ἀλλὰ τὸ χωρίον πραγματεύεται περὶ *ἐνοχῶν*, αἵτινες πάντοτε ὁρῶσι τὴν περιουσίαν. Ἄλλοι ἐνόησαν τὸ sine curatoribus, ὡς ἐμφαῖνον τοὺς μὴ ἔχοντας κηδεμόνας ἀνηλίκους, προδήλως ἐναντίον τοῦ ῥήματος τοῦ χωρίου. Τέλος ἄλλοι ἐπροσπάθησαν νὰ λύσωσι τὴν ἐκ τοῦ χωρίου προκύπτουσαν ἀντίφασιν πρὸς τὴν δόξαν αὐτῶν διὰ μεταβολῆς τῆς γραφῆς αὐτοῦ, ὁτὲ μὲν εἰς sine

curatoribus constituti, ὁτὲ δὲ εἰς sine curatoribus sui obligare, ὅτε ἤθελεν ἐννοεῖ ἐφήβους ἀνηλίκους μὴ διατελοῦντας ὑπὸ κηδεμόνα, ἐνῷ οὐδὲν χειρόγραφον δικαιολογεῖ τὰς μεταβολὰς ταύτας. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἑρμηνεῖαι αὗται, ὡς παρατηρεῖ ὁ Πούχτα, εἰσάγουσιν εἰς αὐτὸ ἔννοιαν ἣν δὲν περιέχει, καὶ οὕτω παράγουσι τὴν δυσκολίαν, ἣν τοῦτο καθ' ἑαυτὸ δὲν παρέχει. Πάντες δηλ. ἐνόησαν τὸ sine curatoribus suis ὡς ἔχον τὴν ἔννοιαν τοῦ sine consensu curatorum. Αἱ λέξεις sine curatoribus suis δύνανται τῳόντι, κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦτον, νὰ ἔχωσι διττὴν σημασίαν, δύνανται νὰ σημαίνωσιν «ἄνευ τῆς συναινέσεως» καὶ «ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν κηδεμόνων». Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐκλέξωμεν τὴν ἔννοιαν, ἥτις συνάδει πρὸς τοὺς λοιποὺς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ὁρισμοὺς τοῦ νόμου, αὕτη δὲ εἶναι κατὰ τὸν Πούχτα προδήλως ἡ τελευταία ἔννοια. Αὕτη ὅμως εἶναι καὶ γραμματικῶς ἡ φυσικωτέρα, τουτέστι δὲν δυνάμεθα κἂν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ εἰρημένη ἔκφρασις *δύναται ἐπίσης ἀκριβῶς* νὰ ἔχῃ ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας, διότι κατὰ τὴν δευτέραν σημασίαν οὐδὲν προσθέτομεν εἰς τὸ χωρίον, ἐνῷ κατὰ τὴν πρώτην προστίθεται ἡ *τῆς συναινέσεως* ἔννοια. Ὅθεν ὁ Μοδεστῖνος λέγει, ἡ κηδεμονία δὲν περιορίζει κυρίως τὴν ἱκανότητα τῶν ἀνηλίκων τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, δύνανται οὗτοι καὶ ἄνευ τῆς *κατ' αὐτὰς* συμπράξεως τοῦ κηδεμόνος νὰ ἐπιχειρήσωσιν ὑποχρεωτικὰ συμβόλαια, οἱ ἄνηβοι ὅμως οὐχί, sine tutoribus suis, διότι οὗτοι ἔχουσι περιωρισμένην ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις. Περὶ δὲ τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος ποσῶς δὲν ἐκφράζεται ὁ Μοδεστῖνος.

Ταῦτα μὲν ὁ Πούχτα· ἀλλὰ μήπως ὁ προκείμενος κανὼν ῥιζοῦται εἰς μόνον τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Μοδεστίνου; Πάντα τὰ χωρία τῆς 2 σημ. τῆς σελ. 338 ἀποφαίνονται, ὅτι ὁ ἔφηβος δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐγκύρως πράξεις ὑποχρεούσας αὐτὸν, χωρὶς οὐδὲ λέξιν νὰ ἀναφέρωσι περὶ τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος· μόνον δὲ ἐπὶ *ἐκποιήσεων* κεκτημένης περιουσίας καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὑπὸ στοιχ. α—δ *κατ' ἰδίαν* ὡρισμένων πράξεων περιορίζουσι τὸν κανόνα τοῦτον (σημ. 3 σελ. 338 σημ. 1, 2, 3 σελ. 339). Ὅθεν πίπτει τὸ κύριον τοῦ Πούχτα ἐπιχείρημα, ὅτι *μόνον* τὸ χωρίον τοῦτο ὑποστηρίζει τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἀποκρουόμενον δόγμα. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ διδομένη ἑρμηνεία τοῦ χωρίου τούτου ἀντιβαίνει προδήλως εἰς τὸ γράμμα αὐτοῦ. Τὸ χωρίον λέγει· ὁ

ἔφηβος δύναται νὰ ἀναλάβῃ δι' ἐπερωτήσεως ὑποχρέωσιν χωρὶς τῶν κηδεμόνων αὐτοῦ. Ἡ φυσικωτέρα ἔννοια τῆς ἐκφράσεως ταύτης δὲν εἶναι, ὅτι ὁ ἔφηβος δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο χωρὶς τῆς συναινέσεως τοῦ κηδεμόνος; Ἂν ὁ Μοδεστῖνος ἤθελε νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ ἔφηβος δύναται ἐγκύρως νὰ ὑποχρεωθῇ δι' ἐπερωτήσεως καὶ ἂν αὕτη συναφθῇ μὴ παρόντος τοῦ κηδεμόνος, ἐννοῶν ὅμως ὅτι ἀνάγκη νὰ συναινέσῃ ἢ ἐκ προοιμίων ἢ βραδύτερον εἰς ταύτην ὁ κηδεμών· ἠδύνατο εὐλόγως νὰ δηλώσῃ τὴν ἔννοιαν ταύτην καθ' ἣν *εἶναι ἀναγκαία* ἡ (ἔστω καὶ πρὸ τῆς ἐπερωτήσεως ἢ μετ' αὐτὴν) συναίνεσις, ἡ σύμπραξις τοῦ κηδεμόνος, διὰ τῆς ἐκφράσεως «χωρὶς τῶν κηδεμόνων.» Ἄλλως, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο δὲν λύει τὸ ζήτημα τοῦτο, πῶς θέλομεν οὐδετερώσει τὰ λοιπὰ χωρία (σημ. 1 σελ. 339), ἅτινα σαφῶς λύουσιν αὐτὸ κατὰ τὴν δόξαν τοῦ Μαρετζόλ, Σαβινῆ κλπ. Ἰδοὺ οἱ λόγοι, δι' οὓς πειθόμεθα, ὅτι ἡ ἀνωτέρω δοθεῖσα τοῦ ζητήματος τούτου λύσις συνάδει μᾶλλον πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου περὶ τῆς προστασίας τῶν ἀνηλίκων.

238. Ἐν μέρει ἀνικανότητα πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων συνεπάγεται καὶ τὸ τρίτον ἀπαιτούμενον αὐτῶν, ἡ δήλωσις τῆς βουλήσεως. Ἡ ἀνικανότης αὕτη εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος φυσική, ἐκτεινομένη ἕως οὗ ἐκτείνεται ἡ φυσικὴ ἀδυναμία· τοιοῦτον κώλυμα εἶναι δυνατὸν ἐπὶ ἀδικημάτων, λ. χ. ὁ στερούμενος τῆς χρήσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματός του δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ λῃστείαν καὶ φόνον, ἐκτὸς διὰ προτροπῶν καὶ συμβουλῶν. Ἐπίσης ἐπὶ θεμιτῶν πράξεων, ἕνεκεν ὡρισμένου τύπου αὐτῶν, λ. χ. ἡ ἀπουσία ἐπὶ τῶν πράξεων, καθ' ἃς ἀπαιτεῖται παρουσία, ἀφωνία, κώφωσις, ἐπὶ τῶν πράξεων ἐν αἷς ἀπαιτεῖται, ὡς ἀναγκαία διατύπωσις, ὁ προφορικὸς λόγος, ἢ ἡ ἀκοή.

Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀνικανότης τοῦ εἴδους τούτου, στηριζομένη εἰς νομικοὺς λόγους, ἡ ἀνικανότης τῶν ἀνήβων πρὸς ἐπιχείρησιν δικαστικῶν πράξεων, διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἱκανότητος τοῦ παρίστασθαι ἐνώπιον δικαστηρίου (1). Ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως ταύτης δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν τὸ περιεχόμενον τῆς πράξεως, εἶναι ὅμως δυνατὴ

---

1) Π. (26. 7) 1 § 2 Β. (ΛΖ'. 7) 1 Κ. (3. 6) 1 καὶ 2 Β. (Ζ'. 19) καὶ 2 Ἐρμ. 98. 358. 1) τῆς πολ. δικονομίας.

ἡ ἀναπλήρωσις διὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ ἐπιτρόπου, ἥτις φυσικῷ τῷ λόγῳ εἶναι ἀδύνατος ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐκείνων ἀνικανοτήτων.

239. Περὶ τῆς κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον δίκαιον ἀνικανότητος τῶν φρενοβλαβῶν τοῦ ἐπιχειρεῖν νομικὰς πράξεις, ὡμιλήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (§ 155)· τὸ δὲ ζήτημα τῆς ἱκανότητος τοῦ ἀνηλίκου τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐγκύρους δηλώσεις τῆς ἐννόμου βουλήσεως, ἐπιβαλλούσης αὐτῷ ὑποχρεώσεις (1), ἁπλοποιήθη οὐσιωδῶς κατὰ τὸν νεώτερον ἡμῶν νόμον. Ὁ ἀνήλικος ἐνγένει, εἴτε νήπιος, εἴτε ὑπερβὰς τὴν νηπιότητα, μέχρι τῆς χειραφεσίας ἢ τῆς ἐνηλικότητος, ὅτε παύει ἡ ἐπιτροπεία, δὲν δύναται νὰ συνομολογήσῃ ὑποχρέωσιν, ἢ νὰ ἐκποιήσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ χωρὶς τῆς συναινέσεως τοῦ πατρὸς, ἢ τοῦ ἐπιτρόπου (2). Ἐξαιρέσεις μικροῦ λόγου ἄξιαι ὡς πρὸς τὸν συμπληρώσαντα τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας ἐξηγηθήσονται ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει.

Ὁ δὲ χειράφετος ἀνήλικος ἔχει τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαχειρίζεσθαι τὴν περιουσίαν του ἐκμισθόνων τὰ ἀστυκὰ καὶ ἀγροτικὰ κτήματα αὐτοῦ, ἢ δίδων αὐτὰ εἰς ἐπίμορτον καλλιέργειαν τὸ πολὺ ἐπὶ 3 ἢ 6 ἔ· εἰσπράττων τὰ εἰσοδήματα τῆς περιουσίας του καὶ ἐπιχειρῶν πᾶσαν πρᾶξιν συντηρήσεως καὶ βελτιώσεως αὐτῆς (3), κατὰ τὰ ἀκριβέστερον ἐν τῷ περὶ ἐπιτροπείας καὶ κηδεμονίας κεφαλαίῳ ῥηθησόμενα.

Σπουδαία ὅμως εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου ἐπενεχθεῖσα τροποποίησις τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς λόγῳ ἀσωτείας ἀπαγορεύσεως (4). Ὁ ἄσωτος παρ' ἡμῖν στερεῖται μόνον τῆς ἱκανότητος πρὸς ὡρισμένας ἐν τῷ νόμῳ πραξεις, δι' ὧν δύνανται νὰ ἐλαττωθῶσι τὰ κεφάλαια τῆς κεκτημένης περιουσίας αὐτοῦ, (παράστασις ἐπὶ δικαστηρίου, συμβιβασμὸς, δανεισμοὶ, ἢ ἀποδοχὴ κεφαλαίων ἐπὶ ἐξοφλήσει, ἐκποιήσεις)· πρὸς πᾶσαν ὅμως ἄλλην πρᾶξιν διαχειρίσεως, ἤτοι ἀποδοχὴν, ἢ ἀποποίησιν κληρονομίας, ἢ κληροδοσίας, ἔχει πλήρη τὴν ἱκανότητα.

240. Τὰ συμβόλαια συνίστανται εἰς τὴν διάθεσιν ὡρισμένου ἀντικειμένου, ὅθεν ἀνάγκη νὰ διατελῇ τοῦτο ὑπὸ τὴν ἔννομον τοῦ δια-

(1) Νόμ. ΧΠΘ'. περὶ ἀνηλίκων κλπ.
(2) Ἄρθρ. 3—8 τοῦ αὐτοῦ νόμου.
(3) Ἄρθρ. 104—106 αὐτ.
(4) Ἄρθρ. 135—137 αὐτόθι.

τιθεμένου αὐτὸ ἐξουσίαν, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ ἐξουσία αὕτη εἶναι οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ἰσχύος τῶν τοιούτων συμβολαίων. Ἡ δὲ ἐξουσία αὕτη ἐλλείπει·

1) Ἢ ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ ἀντικειμένου ἐν γένει, ἐὰν τοῦτο ἦναι ἀφῃρημένον τῆς ἰδιωτικῆς διαθέσεως. Τοιαῦτα ἀντικείμενα εἶναι πρὸ πάντων οἱ τοῦ δικαίου ὁρισμοὶ (jus publicum εἰς τὴν σημασίαν ταύτην), οἵτινες δὲν δύνανται νὰ τροποποιηθῶσι διὰ τῆς ἰδιωτικῆς βουλήσεως (§ 39 § 178 σημ. 1). Πᾶν συμβόλαιον περιλαμβάνον τοιαύτην μεταβολὴν εἶναι ἄκυρον, (τὸ ἰδιωτικὸν σύμφωνον οὐκ ἀναιρεῖ τὸ κοινὸν νόμιμον Β. (Β'. 3) 45), ὅθεν ἐὰν ὁρισμὸς τοῦ δικαίου ὁρίζῃ, ἢ ἀπαγορεύῃ τι ἀπολύτως, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ διὰ συμβολαίου τὸ ἐναντίον, λ. χ. νὰ ἐγκαταστήσῃ τις ἐπίτροπον ἀπηλλαγμένον τῆς πρὸς λογοδοσίαν ὑποχρεώσεως (ἀνεκλόγιστον), ἢ νὰ παράσχῃ ὁ διαθέτης τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀπογραφῆς, ἀπαλλάττων τὸν κληρονόμον τῆς πρὸς σύνταξιν αὐτῆς ὑποχρεώσεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσι συμβόλαια δὲν δύνανται νὰ παραγάγωσι νομικοὺς ὁρισμούς, ἀλλὰ μόνον δικαιώματα (1). Τὸ δόγμα τοῦτο τροποποιεῖται ἐπὶ τῶν ὁρισμῶν, ὧν συγχωρεῖται κατ' ἐξαίρεσιν ἡ διὰ τῆς ἰδιωτικῆς βουλήσεως καθιέρωσις, ἢ μεταβολὴ (§ 39).

Ὑπάρχουσι δὲ καὶ πράγματα ἀφῃρημένα τῆς ἰδιωτικῆς ἐξουσίας «ὧν οὐκ ἔστι συναλλαγή», περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος (2).

2) Ὡς ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ διατιθεμένου πρὸς τὸ ἀντικείμενον ὅπερ διατίθησιν, ἀνάγκη οὗτος νὰ ἐξουσιάζῃ αὐτό· ὅθεν συμβόλαια δὲν δύνανται νὰ προσβάλωσιν ἀλλότρια δικαιώματα, λ. χ. πώλησις, ἢ ὑποθήκευσις ἀλλοτρίου πράγματος, δὲν συνεπάγεται τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εἰς τὸν λήπτην μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος, ἢ τῆς ὑποθήκης κλπ. (3)· τὸ κώλυμα τὸ προκύπτον ἐκ δικαιώματος ἄλλου προσώπου ἐπὶ τοῦ πράγματος αἴρεται διὰ τῆς συναινέσεως αὐτοῦ, καθόσον δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ δικαιώματός του. Ὁ οὕτω συ-

---

(1) Π. (2. 14) 7 § 7. 27. § 4 Β (ΙΑ'. 1) 7. 27. 45 § 1. Β (Β'. 3) 27. 45. 160.

(2) Π. (30) 39. § 8—10 (45. 1) 83 § 5 (18. 1) 34· § 1 καὶ 2. Β. (10'. 1) 34.

(3) Π. (50. 17) 160 πρ (20. 1) 16 § 1. Β (ΚΕ'. 2) 16 Κ (4. 28) 7. πρ. Κ (5. 16) 25 ἐν τέλει.

ναινῶν δὲν εἶναι κύριον, ἀλλὰ παρεπόμενον πρόσωπον ἐπὶ τῶν ὑπὸ ἄλλων ἐπιχειρουμένων περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ δηλώσεων τῆς βουλήσεως, ἤτοι ὀφείλει μὲν ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ἐκ τῆς συναινέσεώς του παραγόμενον ἀποτέλεσμα αὐτῶν, δὲν ἀναλαμβάνει ὅμως ἄλλας ὑποχρεώσεις, λ. χ. ὁ εἰς τὴν ὑπὸ ἄλλου γενομένην πώλησιν συναινῶν δὲν ἐνάγεται διὰ τῆς περὶ ἀγορασίας ἀγωγῆς, ὁ εἰς τὴν ἐνεχυρίασιν συναινῶν δὲν ἐνάγεται διὰ τῆς ἐκ τοῦ ἐνεχύρου ἀντιθέτου ἀγωγῆς (pignoratitia contraria).

241. Τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ἔχει καὶ βραδύτερον χωροῦσα ἔγκρισις, ratihabitio· ἡ δὲ ταὐτότης αὕτη τοῦ ἀποτελέσματος ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον, ἀφ' οὗ τοῦτο ἄρχεται, τουτέστι τὸ τῆς ἐγκρίσεως ἀποτέλεσμα δὲν ἄρχεται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐδόθη ἡ ἔγκρισις, ἀλλ' ἀνατρέχει εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐπεχειρήθη ἡ εἰς ἣν ἀναφέρεται νομικὴ πρᾶξις (omnis ratihabitio retrotrahitur). Διὰ τῆς ἀναδρομικῆς ταύτης δυνάμεως, θεωρεῖται ὁ ἐγκρίνων ὡς ἐκφράσας τὴν βούλησίν του κατ' αὐτὴν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς νομικῆς ἐκείνης πράξεως. Ἐντεῦθεν συνάγονται δύο περιορισμοὶ τῆς ἀναδρομικῆς ἰσχύος·

1) Ἐὰν ὁ ἐγκρίνων ἀποδεδειγμένως δὲν θέλει ν' ἀνατρέξῃ ἡ ἔγκρισίς του εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς πράξεως.

2) Ἐὰν ὁ ἐγκρίνων δὲν ἠδύνατο νὰ περιποιήσῃ τὸ δικαίωμα, καὶ ἂν συνῆπτεν ἰδίαν σύμβασιν κατὰ τὸν χρόνον, εἰς ὃν πρόκειται ν' ἀναβιβασθῇ ἡ ἔγκρισις αὐτοῦ, λ. χ. ὁ πρὸ ἡμίσεως ἔτους κύριος δὲν δύναται νὰ ἐγκρίνῃ διάθεσιν τοῦ πράγματος, γενομένην παρ' ἄλλου εἰς προγενεστέραν ἐποχήν.

Ταῦτα περὶ τῆς ἐγκρίσεως τρίτου, οὗτινος τὸ δικαίωμα κωλύει τὰ ἔννομα ἀποτελέσματα τῆς ὑπ' ἄλλων ἐπιχειρηθείσης νομικῆς πράξεως. Ἐὰν ὅμως τὸ κώλυμα ὑπάρχῃ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν νομικὴν πρᾶξιν, εἶναι μὲν καὶ ἐν τῷ θέματι τούτῳ δυνατὴ βραδυτέρα ἔγκρισις, ἀλλ' αὕτη πηγάζει ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ ἐνεργήσαντος τὴν πρᾶξιν, κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει τῆς προμνημονευθείσης, λ. χ. ὁ ἀνήλικος ἐγκρίνει μετὰ τὴν ἐνηλικότητα τὴν ἐν τῇ ἀνηλικότητι ἐπιχειρηθεῖσαν ἐκποίησιν κλπ. Περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν καὶ αὐτὴ ἡ ἔγκρισις ἀνατρέχῃ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐγκρινομένης πράξεως, διακριτέον ἐὰν αὕτη ἦτο διὰ τὸ ἀνωτέρω κώλυμα ἄκυρος,

ἢ διαῤῥηκτή· ἐν τῷ πρώτῳ θέματι δὲν ἔχει ἀναδρομικὴν δύναμιν ἡ ἔγκρισις, διότι δὲν ὑπάρχει ἔννομος πρᾶξις (καθὸ ἄκυρος, ἤτοι μὴ οὖσα), εἰς ἣν ν' ἀνατρέξῃ ἡ ἔγκρισις. Ἡ ἔγκρισις ἐνταῦθα εἶναι νέα τῆς νομικῆς πράξεως ἐπιχείρησις, μεθ' ἁπάντων τῶν στοιχείων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεστώσης αὐτοῦ καταρτίσεως. Ἐν τῷ δευτέρῳ θέματι δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἀνατρέχει ἡ ἔγκρισις, ἀλλ' ἡ ἔκφρασις αὕτη δὲν ἐμφαίνει ἀκριβῶς τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῆς σχέσεως, ἐὰν λ. χ. ἡ νομικὴ πρᾶξις ἦναι διαῤῥηκτὴ, εἴτε λόγῳ ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον, εἴτε λόγῳ δόλου, ἢ παρανόμου βίας, τὸ ἀληθὲς ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκρίσεως εἶναι τὸ ἑξῆς· ἡ πρᾶξις εἶναι μὲν ἐξ ἀρχῆς ἔγκυρος, ἀλλ' ὑπάρχει κατ' αὐτῆς τὸ τῆς προσβολῆς δικαίωμα, τοῦτο ἐκλείπει διὰ τῆς ἐγκρίσεως, ὅθεν φυσικὸν εἶναι νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ἡ πρᾶξις ἀποβαίνει ἰσχυρὰ καὶ ἀπρόσβλητος ὡσανεὶ οὐδέποτε ὑπῆρχε κατ' αὐτῆς τὸ τῆς προσβολῆς, ἢ τῆς ἀνατροπῆς ἐκείνης δικαίωμα.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν δύο τούτων θεμάτων ὑπάρχει τὸ θέμα τῆς δωρεᾶς τοῦ πατρὸς πρὸς τὰ ὑπεξούσια αὐτοῦ τέκνα, ἢ τοῦ συζύγου πρὸς τὸν ἕτερον σύζυγον. Ἡ δωρεὰ εἶναι ἄκυρος, ἀλλ' ἡ ἀνάῤῥωσις αὐτῆς δύναται νὰ συμβῇ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ δωρητοῦ, τοῦ ῥητῶς ἐπικυρώσαντος, ἢ μὴ ἀνακαλέσαντος τὴν δωρεάν. Ἐνταῦθα ὁ Ἰουστινιανὸς θεωρεῖ τὴν ἀκυρότητα ὡς ἁπλοῦν λόγον ἀνακλήσεως καὶ παραδέχεται τὴν ἀναδρομικὴν τῆς ἐπικυρώσεως δύναμιν, Κ. (5. 16) 25. Διὰ τῆς διατάξεως ταύτης οὐ μόνον δὲν ἀνατρέπεται, ἀλλὰ μάλιστα ῥητῶς ἐπικυροῦται ὁ ἀνωτέρω κανὼν περὶ τῆς ἐγκρίσεως ἀκύρων νομικῶν πράξεων. Ἐὰν ἡ δωρεὰ ἦναι ἄκυρος καὶ δι' ἄλλους λόγους, λ. χ. δι' ἔλλειψιν δικαστικῆς ἐμφανίσεως, δύναται μὲν καὶ τὸ ἐλάττωμα τοῦτο νὰ ἀρθῇ διὰ τῆς τελευταίας βουλήσεως τοῦ δωρητοῦ, ἐπικυροῦντος αὐτὴν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπικυρώσεως ἄρχεται, ἀφ' ἧς ἐγένετο αὕτη.

242. Ἡ φυσικὴ τοῦ προσώπου ἱκανότης, τοῦ μεταβάλλειν δι' ἐλευθέρων πράξεων τὴν νομικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, τροποποιεῖται διττῶς ὑπὸ τοῦ θετικοῦ δικαίου, α) *συσταλτικῶς*, καθόσον τινὰ πρόσωπα, θεωροῦνται ἀνίκανα τοῦ ἐπενεργεῖν διὰ πράξεών των εἰς τὴν νομικὴν αὐτῶν κατάστασιν, (οἱ ἄῤῥου ἡλικίας, οἱ φρενοβλαβεῖς, οἱ ἀπηγορευμένοι §§ 231—239)· β) *διασταλτικῶς*, ἐπιτρεπομένης

τῆς ἐκπροσωπήσεως ἐπὶ τῶν νομικῶν πράξεων. Ἡ ἐκπροσώπησις αὕτη, ἣν θέλομεν ἐξετάσει ἐνταῦθα ἀκριβέστερον, ἐπενεργεῖ διττῶς εἰς τὰς ἐννόμους συναλλ- πρῶτον ὡς μέσον διευκολύνον αὐτὰς, καθότι διὰ τοῦ θεσμο ἐκπροσωπήσεως πολλαπλασιάζονται τὰ νομικὰ ὄργανα τῆς βουλ-εως, ἐπιχειροῦνται νομικαὶ πράξεις αἵτινες ἄλλως, διὰ τὰ ἐκ τοῦ χώρου, ἢ τοῦ χρόνου παρεμβαλλόμενα τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐνεργείᾳ κωλύματα, οὐδόλως, ἢ μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ βραδύτητος ἤθελον ἐπιχειρηθῆ. Διὰ τοῦ θεσμοῦ τούτου, ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐπιχειρεῖ *συγχρόνως* μετὰ πλειόνων ἀνθρώπων συναλλαγὰς κατὰ τόπους, ἀπέχοντας χιλιάδας σταδίων ἀπ' ἀλλήλων· εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τοῦ θεσμοῦ τούτου ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος ἡ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ τεραστία ταχύτης καὶ εὐκολία τῶν συναλλαγῶν. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ἡ ἐκπροσώπησις χρησιμεύει, δεύτερον, εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς κατὰ τὰ προειρημένα ἐλλειπούσης ἰδίας ἱκανότητος πρὸς ἐπιχείρησιν νομικῶν πράξεων. Ἐνταῦθα δὲ εἶναι πολὺ ἀναγκαιοτέρα, ἢ κατὰ τὴν προηγουμένην ἐφαρμογὴν, διότι μόνον διὰ τῆς ἐκπροσωπήσεως δύνανται νὰ παραχθῶσι καὶ νὰ διαμορφωθῶσι διὰ νομικῶν πράξεων αἱ σχέσεις τῶν ἀνήβων, τῶν φρενοβλαβῶν, τῶν νομικῶν προσώπων, ἅπερ ἄνευ τοῦ θεσμοῦ τούτου ἤθελεν εἶναι ἀποκεκλεισμένα πάσης ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ δικαίου ἐνεργείας.

Πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν ὅμως τοὺς κανόνας τῆς ἐκπροσωπήσεως, ἀνάγκη νὰ ὁρίσωμεν τὰ ἀντικείμενα, ἐφ' ὧν χωρεῖ αὕτη. Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἰσὶν αἱ τῆς περιουσίας σχέσεις, καθόσον αὗται παράγονται καὶ διαμορφοῦνται ὑπὸ τῶν μεταξὺ συγχρόνων προσώπων συναλλαγῶν· ὅθεν ἡ ἐκπροσώπησις, μικροῦ λόγου καὶ σπανίαν ἔχει ἐφαρμογὴν ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ. Αἱ τοῦ δικαίου τούτου σχέσεις ὁρῶσαι τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν ἄνθρωπον καὶ ἀναπληροῦσαι πολυειδῶς τὴν ἀτελῆ φύσιν αὐτοῦ, ἀτομικῶς λαμβανομένου, ἔχουσι σκοπὸν μόνιμον καὶ διαρκῆ, ὅθεν ἀπαιτοῦσι κατὰ τὴν σύναψιν αὐτῶν ἰδίως περιεσκεμμένην, σοβαρὰν καὶ ὥριμον ἀπόφασιν. Πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ αὐτῆς χρησιμεύει ἥ τε ἰδιάζουσα ἐπισημότης τῆς τελέσεως καὶ ἡ κατ' αὐτὴν αὐτοπρόσωπος ἐνέργεια, καθὸ προάγουσαι καὶ ἐγγυώμεναι τὴν ἀπόφασιν ἐκείνην, διὰ τοῦτο ὁ γάμος, ἡ υἱοθεσία, ἡ χειραφεσία, δὲν δύνανται νὰ ἐπιχειρηθῶσι δι' ἀντιπροσώπου. Μόνον

ὁ ὑπὸ τοῦ ὑπεξουσίου υἱοῦ συναφθεὶς αὐστηρὸς γάμος per confarreationem ἢ coemtionem, δι' οὗ περιεποίει τῷ πατρὶ τὴν manus ἐπὶ τῆς νύμφης του, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐκπροσώπησις ἐπὶ τοιούτων σχέσεων. Ἐπίσης ἐπουσιώδη ἔχει ἐφαρμογὴν ἡ ἐκπροσώπησις καὶ ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ, ὅπερ δὲν ὑποτίθησι τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας νομικὰς πράξεις, δι' ὧν παράγονται αἱ σχέσεις περιουσίας μεταξὺ συγχρόνων, ἀλλὰ τὴν διὰ μονομεροῦς, ῥητῆς, ἢ εἰκαζομένης δηλώσεως τῆς βουλήσεως μεταβίβασιν τῆς περιουσίας ἀπὸ τῆς μιᾶς γενεᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ἡ μονομερὴς τῆς βουλήσεως ταύτης δήλωσις, σκοποῦσα τὴν διὰ τὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ δηλοῦντος χρόνον μεταβίβασιν τῆς ὁμάδος τῆς περιουσίας αὐτοῦ εἰς ἐπιζῶντας, εἶναι πρᾶξις λίαν σπουδαία, συνήθως ἅπαξ μόνον ἐν τῷ βίῳ χωροῦσα καὶ εἰς πολλοὺς κινδύνους παραμορφώσεως ἐκτεθειμένη, διὰ τὴν ἐν τῷ τῆς ἐκτελέσεως χρόνῳ ἔλλειψιν τοῦ φυσικωτέρου προστάτου καὶ ἑρμηνευτοῦ αὐτῆς, τοῦ διαθέτου· ὥστε κατ' αὐτὴν, τὸ μὲν ἐλλείπουσιν οἱ λόγοι τοῦ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἐννόμων πράξεων παραδεκτοῦ τῆς ἀντιπροσωπείας, τὸ δὲ ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη τῆς δι' ἐκτάκτων μέσων ἀσφαλίσεως τῆς βουλήσεως κατὰ τῆς νοθεύσεως, ἢ ὑποβολῆς, ὅθεν οὐδεὶς δύναται νὰ ποιήσῃ δι' ἀντιπροσώπου διαθήκην, κατὰ δὲ τὸ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον καὶ νὰ ἀποκτήσῃ δι' ἀντιπροσώπου ἐπαχθεῖσαν αὐτῷ κληρονομίαν. Ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα ὅταν ὁ ὑπεξούσιος, ἢ ὁ δοῦλος, προσήρχετο εἰς ἐπαχθεῖσαν κληρονομίαν καὶ περιεποίει αὐτὴν τῷ πατρὶ, ἢ τῷ κυρίῳ. Τέλος καὶ ἐπὶ τῶν ἐνοχῶν ἔχει ἡ ἀντιπροσωπεία ἐφαρμογὴν, μόνον καθ' ὅσον αὗται στηρίζονται εἰς τὰς συναλλαγὰς, ἤτοι εἰς νόμιμον καὶ ἀμοιβαίαν τῶν προσώπων ἐνέργειαν ἐπὶ τῶν κατ' ἰδίαν ἀντικειμένων τῆς ἐξουσίας τῆς βουλήσεως αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ καθόσον συνίστανται εἰς τὴν προσβολὴν τῶν δικαιωμάτων καὶ τὴν ἐντεῦθεν παραγομένην ἀνόρθωσιν αὐτῆς. Οὕτως, ἐπὶ μὲν τῶν συμβάσεων χωρεῖ ἀδιστάκτως ἡ ἀντιπροσωπεία, ἐπὶ δὲ τῶν ἀδικημάτων, οὐχί (1).

244. Οἱ τῆς ἀντιπροσωπείας κανόνες ἀνεπτύχθησαν ὡς ἑξῆς. Κατ' ἀρχὰς ἴσχυε τὸ αὐστηρὸν δόγμα, τὸ εἰς τὰς συναλλαγὰς πολλὰ καὶ μεγάλα παρεμβάλλον προσκόμματα, καθ' ὃ ἡ ἀντιπρο-

(1) Π. (48. 8) 15 Β (Ξ'. 39) 15 (9. 4) 2 Β (Ξ'. 5) 2.

σωπεία ἐχώρει μόνον ἐπὶ τῆς μεταξὺ ἐξουσιαστοῦ καὶ ὑπεξουσίου σχέσεως, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν πάλιν μόνον πρὸς αὔξησιν, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸς ἐλάττωσιν τῆς τοῦ ἐξουσιαστοῦ περιουσίας (§ 118).

Κατὰ τὸ δόγμα τοῦτο ἠδύναντο ὑπεξούσια τέκνα καὶ δοῦλοι, ὡς καὶ οἱ in manu, ἢ in mancipio διατελοῦντες, ν' ἀποκτήσωσιν ὑπὲρ τοῦ οἰκογενειάρχου οὐ μόνον κυριότητα καὶ τὰ λοιπὰ ἀπόλυτα δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ ἐνοχικὰς ἀπαιτήσεις. Τοιαύτη κτῆσις, χωροῦσα καὶ ἐπὶ τῶν διατετυπωμένων συμβολαίων (ἐνοχ. δικαίου Α'. § 354) λ. χ. τῆς mancipatio (πανηγυρικῆς πωλήσεως), τῆς ἐπερωτήσεως κλπ, ἦτο ἀνεξάρτητος τῆς βουλήσεως τοῦ ἐκπροσωπουμένου καὶ τοῦ ἀντιπροσώπου, τουτέστιν ὁ πατὴρ οὐ μόνον ἠδύνατο πρὸς εὐκολίαν του νὰ δώσῃ τῷ ὑπεξουσίῳ τέκνῳ ἐντολὴν νὰ ἐπιχειρήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐπερώτησιν, ἢ νὰ δεχθῇ πανηγυρικὴν πώλησιν, ἀλλ' ἀπέκτα τὰ δι' αὐτῶν τικτόμενα δικαιώματα, καὶ ἂν τὰς πράξεις τῆς κτήσεως ἐπεχείρει ὁ υἱὸς ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ν' ἀποκτήσῃ αὐτὸς καὶ οὐχὶ ὁ πατὴρ τὰ εἰρημένα δικαιώματα (1). ὥστε οἱ ὑπὸ τοιαύτην ἐξουσίαν διατελοῦντες ἦσαν γενικὰ τοῦ οἰκογενειάρχου ὄργανα κτήσεως. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως, διὰ τοιαύτης ἀντιπροσωπείας, κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ ἐλαττωθῇ ἡ περιουσία τοῦ οἰκογενειάρχου· ὅθεν ἂν ὁ υἱὸς ὑπέσχετό τι δι' ἐπερωτήσεως, δὲν ὑπεχρέου τὸν πατέρα· ἂν ἐπώλει κτῆμα τοῦ πατρὸς διὰ τῆς πανηγυρικῆς πράξεως τῆς mancipatio, δὲν περιεποίει εἰς τὸν λήπτην τὴν κυριότητα (2). Οὐδὲ κατὰ τοῦτο εἶχεν ἐπιρροήν τινα ἡ βούλησις τοῦ πατρὸς, τουτέστιν οὗτος δὲν ἠδύνατο κατὰ τὸ ἀρχαῖον αὐστηρὸν δίκαιον νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς εὐκολίαν του τὸν υἱὸν, ὡς ὄργανον τῆς βουλήσεως τοῦ ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς (ὁ πατὴρ) ὑποχρεώσεις (3). Τὰ ἰδίου δικαίου (οἱ αὐτεξούσιοι) πρόσωπα, δὲν ἠδύ-

(1) Gajus II § 86—96 III § 163—167 Ulp. XIX § 18—21 E. (2. 9) E. (3. 28) K. (4. 27) 3.

(2) (50. 17) 133 B. (B'. 3) 133 (16. 1) 27 § 1 B. (ΚΣΤ'. 7) 58 K. (2. 3) 3 B. (IV'. 1) 64 K. (7. 3) 12 B (N'. 2) 62.

(3) Τὴν αὐστηρότητα ταύτην ἐμετρίασε τὸ πραιτωρικὸν δίκαιον διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀγωγῶν κατὰ κέλευσιν (quod jussu), τοῦ ῥηματίου (de peculio), τῆς τὸ κέρδος διαιρούσης (tributoria) καὶ τῆς ἐν πράγμασι τοῦ πατρὸς δαπάνης (in rem verso).

ναντο ν' ἀναδεχθῶσιν ἰσχυρῶς ἀντιπροσωπείαν, ὥστε διὰ νομικῶν πράξεων ξένων καὶ ἐλευθέρων ἀνθρώπων ἦτο πάντως ἀδύνατον ν' ἀποκτήσῃ τις δικαιώματα, ἢ νὰ παραιτηθῇ αὐτῶν, ἢ ν' ἀναδεχθῇ ὑποχρεώσεις, καὶ ἂν πάντες οἱ εἰς τὰς πράξεις ταύτας ἐνεχόμενοι συνήνουν εἰς τὴν ἀντιπροσωπείαν (1).

245. Δόγμα τοσοῦτον περιορίζον τὰς συναλλαγὰς δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ, ἅμα αὗται κατέστησαν ζωηρότεραι καὶ ποικιλώτεραι. Ἤρχισε λοιπὸν ὁ νόμος νὰ συγχωρῇ εἰς κατ' ἰδίαν ὡρισμένα θέματα ἐλευθέραν ἀντιπροσωπείαν. Κατὰ πρῶτον ἐγένετο τοῦτο ἐπὶ τῆς κτήσεως τῆς νομῆς καὶ τῶν εἰς αὐτὴν στηριζομένων τρόπων τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος, ὁποῖοι εἶναι ἡ παράδοσις καὶ ἡ προκατάληψις (occupatio) (2). Φυσικῶς ἐπετράπη ἔπειτα ἡ ἀντιπροσωπεία κατὰ τὴν διὰ παραδόσεως ἐκποίησιν καὶ κατὰ τὴν δι' αὐτῆς ἑτέρῳ μεταβίβασιν τῆς κυριότητος, ἥτις κατωρθοῦτο διά τε ἰδίων δούλων, ἢ ὑπεξουσίων, καὶ δι' ἐλευθέρων ἀνθρώπων (3). Ὅθεν, ἐν ταῖς περὶ κυριότητος συναλλαγαῖς, ἀπεκρούετο ἡ ἐλευθέρα ἀντιπροσωπεία μόνον ἐπὶ τῶν διατετυπωμένων καὶ πανηγυρικῶν πράξεων τοῦ ἀρχαίου jus civile, ἤτοι ἐπὶ τῆς mancipatio καὶ τῆς in jure cessio. Ὁμοία εὐκολία τῶν συναλλαγῶν εἰσήχθη καὶ ἐπὶ τῶν ἐνοχῶν μὲ μόνην διαφορὰν, ὅτι κατ' αὐτὰς ἡ μεταβολὴ συνέβη μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον, προβαίνουσα μετὰ πλειοτέρου ἐνδοιασμοῦ, ἢ ἐπὶ τῆς κυριότητος. Ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει, καὶ ἰδίως τῷ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐνοχικῶν συμβάσεων κεφαλαίῳ (Ἐνοχ. δικ. Α'. § 354—355), ἐξηγηθήσεται ἀκριβέστερον ἡ ἀλήθεια αὕτη καὶ ἰδίως ἡ διάκρισις τῶν θεμάτων, καθ' ἃ ἡ ἀγωγὴ, ἐκ τῆς διὰ τοῦ ἀντιπροσώπου συναπτομένης συμβάσεως, γεννᾶται ἀμέσως *ὑπὲρ* ἢ *κατὰ* τοῦ ἐκπροσωπουμένου, ἀπὸ τῶν θεμάτων, καθ' ἃ ἡ ἀγωγὴ αὕτη γεννᾶται *ὑπὲρ*, ἢ *κατὰ* τοῦ ἀντιπροσώπου, δι' αὐτοῦ δὲ μεταβαίνει ὡς πλαγία (utilis), δι' ἀληθοῦς, ἢ (κατὰ νομικὸν πλάσμα) ὑποτιθε-

---

(1) Gaius II § 95 Π. (44. 7) 2 § 2 Β. (ΝΒ'. 1) 2 πρ Β. (ΑΕ'. 14) 81 Κ. (6. 30) 5 Β. (ΑΕ'. 18) 5 (29. 2) 90.

(2) Κ. (2. 9) § 5 Κ (7. 32) 1 καὶ 8 Β. (Ν'. 2) 52 59 (41. 1) 20 § 2 Β (Ν'. 1) 19 Κ. (4. 27) 1 (13. 7) 11 § 6 Β (ΚΕ'. 1) 11 Paulus V. 2 § 2.

(3) Κ. (2. 1) § 42, 43 (41. 1) 9 § 4 Β. (Ν'. 1) 8 (6. 1) 41 § 1. Β (ΙΕ'. 1) 40.

μένης ἐχχωρήσεως, εἰς τὸν ἐκπροσωπούμενον. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ τῶν συμβάσεων τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου ἐπετράπη ν' ἀποκτῶνται δι' ἀντιπροσώπου ἐνοχικὰ δικαιώματα καὶ νὰ ἀναλαμβάνωνται ἐξ αὐτῶν ὑποχρεώσεις, λ. χ. ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πωλήσεως, παρείχοντο δὲ εἰς τὸν ἐκπροσωπούμενον ὠφέλιμοι ἀγωγαί, ὡς μέσα δι' ὧν κατωρθοῦτο ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀρχαίας αὐστηρᾶς ἀρχῆς εἰς τὴν νέαν καὶ εὐρυτέραν τῆς ἀντιπροσωπείας. Συμβάσεις ὅμως, στηριζόμεναι εἰς τὰς αὐστηρὰς διατυπώσεις τοῦ ἀρχαίου ἀστυκοῦ δικαίου, ἤτοι αἱ ἐπερωτήσεις, ἠδύναντο νὰ συναφθῶσι πάντοτε μόνον αὐτοπροσώπως, οὐχὶ δὲ καὶ δι' ἀντιπροσώπων, ὁ δὲ κανὼν οὗτος ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ (1). Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ αὐστηρότης ὑπέστη τὴν ἐξῆς πρακτικὴν τροποποίησιν· ἡ κατ' ἐντολὴν ἄλλου σύναψις κατ' ἰδίαν ὡρισμένης ἐπερωτήσεως, ὑπὲρ ἣ κατὰ τοῦ ἐντολέως δὲν ἐσυγχωρεῖτο, ἂν ὅμως ἐπὶ γενικῆς διαχειρίσεως ἀλλοτρίων ὑποθέσεων ἔπρεπε νὰ συναφθῶσι μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐπερωτήσεις, ὡς κατ' ἰδίαν πράξεις τῆς διαχειρίσεως, αἱ ἐξ αὐτῶν ἀγωγαὶ δὲν παρήγοντο ὑπὲρ, ἢ κατὰ τοῦ διαχειριζοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἢ κατὰ τοῦ κυρίου τῶν ὑποθέσεων· τοῦτο συνέβαινεν ἐπὶ τοῦ ἐπιτρόπου (2) καὶ ἐπὶ τοῦ δικαστικοῦ πληρεξουσίου (46. 5) 5, ἐὰν ὁ μὲν ἐπὶ τῶν τῆς ἐπιτροπείας ὑποθέσεων, ὁ δὲ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δίκης συνῆπτον ἐπερωτήσεις.

246. Ἐκ τῶν κατ' ἰδίαν θεμάτων τούτων παρήχθη τελευταῖον ὁ γενικὸς κανών, ὃν ἀπαντῶμεν ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ τοῦ ἰουστινιανείου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν δικαίου (41. 1) 53 (ὅπερ εἶναι κολοβωμένον ἐν τῇ βυζαντινῇ παραφράσει Βασιλ. (Ν'. 1) 52) ea quæ civiliter acquiruntur, ἃ πολιτικῶς κτώμεθα (ἤτοι διὰ διατετυπωμένων καὶ πανηγυρικῶν συμβολαίων), per eos, qui in potestate nostra sunt, acquirimus, προσπορίζουσιν ἡμῖν οἱ ὑπεξούσιοι ἡμῶν, vetuti stipulationem, οἷον τὰ ἐξ ἐπερωτήσεως, quod naturaliter acquirimus, ἃ δὲ φυσικῶς κτώμεθα (διὰ πράξεων μὴ περιβεβλημένων τὰς ἀνωτέρω διατυπώσεις), sicuti est possessio (οἷα εἶναι ἡ νομὴ) per quemlibet, volentibus nobis, acquirimus, δι' οἱουδήποτε κτώμεθα ἔχοντες τὴν τῆς τοιαύτης κτήσεως βούλησιν. Ἐφαρμογὴν τῆς ἀρχῆς

(1) K (8. 38) 3 K (4. 27) 1 E (3. 17) § 4 (45. 1) 126 § 2.
(2) (26. 7) 2 πρ. (26 9) 5. 6. 7. 8.

ταύτης εἰς τὰς τῆς παρακαταθήκης καὶ τοῦ δανείου συμβάσεις ἀπαντῶμεν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων (1).

Τὸ ἐκ τῶν ἐκτεθέντων συναγόμενον συμπέρασμα, περὶ τῆς τὸ προκείμενον ζήτημα διεπούσης ἀρχῆς τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, δύναται νὰ ἐκτεθῇ ὡς ἑξῆς.

1) Πράξεις περιβεβλημέναι διατυπώσεις τοῦ jus civile, (civilia negotia), ὑπόκεινται καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τοῦτο εἰς τὸν κανόνα τοῦ ἀρχαίου δικαίου. Κατ' αὐτὰς, ἡ ἀντιπροσωπεία ἰσχύει μόνον κατὰ τὴν *κτῆσιν*, καὶ πάλιν μόνον κατὰ τὴν κτῆσιν δι' ὑπεξουσίων τοῦ ἀποκτῶντος, τοιαῦται ὅμως πράξεις εἶναι ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ (ἐντὸς τῶν εἰρημένων ὁρίων, ἐξαιρέσει δηλ. τοῦ κληρονομικοῦ καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου) μόναι αἱ ἐπερωτήσεις.

2) Ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν μὴ περιβεβλημένων τὰς τοῦ ἀρχαίου jus civile διατυπώσεις, (naturalia negotia), ἐπὶ τῶν πράξεων δηλ. αἵτινες κατὰ τὸν τρόπον τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεως ἀνήκουσιν εἰς τὸ jus gentium, συγχωρεῖται πᾶσα ἀντιπροσωπεία διά τε ὑπεξουσίων καὶ δι' ἐλευθέρων, εἴτε κτώμεθα δι' αὐτῶν, εἴτε ὑποχρεούμεθα. Ἐνταῦθα ἀνήκουσι τὰ πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα συμβόλαια τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου, ὥστε τὸ μέρος τοῦτο τοῦ κανόνος εἶναι τὸ ἐπικρατέστερον.

3) Ἡ ἀντιπροσωπεία εἶναι δύο εἰδῶν.

α) Ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον δίκαιον στηριζομένη *κατ' ἀνάγκην* ἀντιπροσωπεία ἰσχύει μόνον ὡς πρὸς τὴν κτῆσιν (εἴτε συμβαίνει αὕτη

(1) (16. 3) 1 § 11 B (IΓ'. 2) 1 § 6 καὶ σχόλιον (45. 1) 126 § 2 (19. 1) 13 § 25.

Ἀντιδοξεῖ ὁ Πούχτα Vorlesungen Σ. 110, ἀλλ' οἱ λόγοι αὐτοῦ δὲν φαίνονται ἡμῖν ἀκαταμάχητοι· α) ἀφοῦ ἡ ἀνάπτυξις τῶν συναλλαγῶν παρήγαγε τὴν ἀνάγκην τῆς τροποποιήσεως τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου δόγματος, (τὴν ἐπὶ τῆς κτήσεως τῆς νομῆς καὶ τῆς κυριότητος τροποποίησιν, ὡς συνομολογεῖ καὶ ὁ Πούχτα), διὰ τίνα λόγον νὰ μὴ χωρήσῃ ἡ τροποποίησις καὶ ἐπὶ τῶν πολλῷ συχνότερον καὶ ἰδίως ἀπὸ τῶν συμβάσεων τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου παραγομένων ἐνοχικῶν δικαιωμάτων; Τὰ παρατεθέντα χωρία μαρτυροῦσι διαρρήδην τὴν εἰς πλείονα ἐνοχικὰ δικαιώματα ἐφαρμογὴν τῆς τροποποιήσεως 6) Τὸ ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ ἔκφρασις per stipulationem παρενεβλήθη ὑπὸ τῶν συντακτῶν τοῦ Πανδέκτου, ἀντὶ τῶν λέξεων per mancipationem, οὐδόλως ἀποδεικνύεται· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ἀποδεδειγμένον, ἡ ἀπόδειξις μάχεται μᾶλλον κατὰ τῆς δόξης τοῦ Πούχτα, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου. Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἐξηγοῦνται ἀκριβέστερον ἐν τῷ Ἐνοχ. δικαίῳ (τόμ. Α' § 354. 355).

διὰ negotia civilia εἴτε διὰ naturalia), ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ κυρίου. Πόσον ἠλαττώθη ἡ σπουδαιότης τοῦ κανόνος τούτου ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ὑπάρχει κατ' αὐτὸ οὔτε ἡ manus, οὔτε τὸ mancipium, οὔτε ἡ πατρικὴ ἐξουσία, κατὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἀποκλειστικότητα.

6) Ἡ ἐλευθέρα ἀντιπροσωπεία παράγεται διττῶς.

Συνήθως διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀποκτήσοντος, ἢ ἀπολέσοντος δικαιώματα.

Ἐὰν ὅμως οὗτος ἦναι ἀνίκανος τοῦ *ἐκφράζειν* ἔγκυρον βούλησιν, παράγεται αὕτη δι' ἐννόμου σχέσεως, ἀναπληρούσης τὴν βούλησιν ἐκείνην, ἐπὶ μὲν τῆς ἀώρου ἡλικίας, τῆς φρενοβλαβείας καὶ τῆς ἀπαγορεύσεως, διὰ τῆς ἐπιτροπείας καὶ τῆς κηδεμονίας, ἐπὶ δὲ τῶν νομικῶν προσώπων, διὰ τῶν δυναμει τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῶν ἐκπροσωπούντων αὐτά.

247. Τί παρέμεινε δ' ἐκ τοῦ συστήματος τούτου τοῦ ἰουστινιανείου δικαίου ἐν τῷ νῦν ἰσχύοντι δικαίῳ; Τὴν σήμερον δὲν ἔχομεν οὔτε ἐπερωτήσεις, οὔτε δούλους· ὅθεν παρ' ἡμῖν·

Συγχωρεῖται ἀπολύτως (ἐν τῷ τῆς περιουσίας δικαίῳ) ἡ ἐπὶ τῶν θεμιτῶν νομικῶν πράξεων ἀντιπροσωπεία, διότι πᾶσαι αἱ πράξεις εἶναι naturalia negotia, ἡ δὲ κατ' ἀνάγκην διὰ τῶν δούλων ἀντιπροσωπεία ἐξέλιπε, μόνας δὲ ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς ἀργεῖ ἡ ἀντιπροσωπεία, ἀποτελοῦσι τῆς διαθήκης ἡ σύνταξις καὶ ἡ διαδικαστικὴ πρᾶξις τῆς ὁρκοδοσίας.

248. Περὶ τοῦ ὑπὸ στοιχ. 6 πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντος θέματος τῆς ἀντιπροσωπείας παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐὰν ἡ ἀντιπροσωπεία ἀπορρέῃ ἀπὸ τῆς διοικήσεως τῶν ὑποθέσεων νομικοῦ προσώπου, τὰ ἐνασκοῦντα αὐτὴν φυσικὰ πρόσωπα, ἡ ἔκτασις τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ οἱ ὅροι, ὑφ' οὓς αὕτη ἐνεργεῖται, ἐξήρτηνται ἐκ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ νομικοῦ προσώπου καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐπιτηρήσεως, ἣν, κατὰ τοὺς διέποντας τοιαῦτα πρόσωπα νόμους, ἐνασκεῖ ἡ πολιτεία ἐπ' αὐτῶν (§ § 163 168 169).

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιτρόπου, τοῦ κηδεμόνος καὶ τοῦ ὑπὸ τῆς ἀρχῆς διωρισμένου διαχειριστοῦ, ἡ ἐξουσία τοῦ ἀντιπροσώπου ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ νομικοῦ ὁρισμοῦ, τοῦ συνδέοντος τὴν ἀντιπροσωπείαν μετὰ

τῶν λειτουργημάτων τούτων, ὅθεν αὐτὸς ὁ νόμος ὁρίζει τὴν τοῦ ἀντιπροσώπου ἐξουσίαν. Ἐὰν τέλος ἡ ἀντιπροσωπεία στηρίζεται εἰς τὴν τοῦ ἀντιπροσωπουμένου ἐντολήν, ἢ τὴν ἔγκρισιν (1), δῆλον, ὅτι ἀπὸ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐξήρτηται καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἀντιπροσωπικῆς ἐξουσίας.

Ὅσῳ εἰδικωτέρα εἶναι ἡ πληρεξουσιότης, τόσῳ ὀλιγώτεροι οἱ διαταγμοὶ περὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς· ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας ὅμως γενικῆς πληρεξουσιότητος, δέον νὰ μένωμεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ γένους τῶν εἰς αὐτὴν ὑπαγομένων ὑποθέσεων· παράδειγμα ὁ συμβιβασμός, εἰς ὃν δὲν δίδει ἐξουσίαν ἡ γενικὴ περὶ διεξαγωγῆς δίκης πληρεξουσιότης (2).

249. Περὶ δὲ τοῦ πάσης οὐσίας διοικητοῦ, ἰσχύουσιν αἱ ἑξῆς ἀρχαί. Πρὸ πάντων διακριτέον ἂν ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἁπλῶς ἡ τῆς συντηρήσεως φροντὶς (φύλαξις custodia), ἢ ἡ πλήρης διαχείρισις (administratio). Ἐν τῷ πρώτῳ θέματι δὲν ἔχει δικαίωμα τοῦ ἐκποιεῖν, ἐκτὸς τῶν πρὸς διατήρησιν τῆς περιουσίας ἀπολύτως ἀναγκαίων ἐκποιήσεων· ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἔχει μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκποιεῖν, οὐχὶ ὅμως ἐπὶ σκοπῷ ἐλευθεριότητος (3). Καὶ ταῦτα μὲν τὰ κατὰ θεωρίαν, ἐκ τῆς φύσεως τῆς πληρεξουσιότητος ἐν γένει συναγόμενα, ἀλλ' ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν εἰς τὰς κατ' ἰδίαν περιπτώσεις ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἐρεύνης τῆς ῥητῶς, ἢ σιωπηρῶς ἐν τῇ πληρεξουσιότητι περιεχομένης ἐξουσίας. Ἐκ τούτου, ὅτι πληρεξούσιός τις ἔχει τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκποιεῖν, δὲν ἕπεται, ὅτι δύναται καὶ πάντοτε νὰ ποιῆται χρῆσιν αὐτῆς.

Ἐν τῷ μεσαιῶνι ἴσχυε περὶ τούτου ἡ ἑξῆς θεωρία. Τὸ πᾶν ἐξήρτητο ἐὰν ἐν τῇ πληρεξουσιότητι ἐγένετο χρῆσις τῆς ἐκφράσεως cum libera, ἢ οὔ. Ἐν τῷ πρώτῳ θέματι, ἠδύνατο ὁ πληρεξούσιος νὰ ποιήσῃ πλήρη χρῆσιν τῆς τοῦ ἐκποιεῖν ἐξουσίας, μὴ δικαιουμένου τοῦ κυρίου νὰ προσβάλῃ τὰς ὑπὸ τοῦ πληρεξουσίου γενομένας ἐκποιήσεις, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, ἠδύνατο μόνον ἐν ἀνάγκῃ νὰ ποιήσῃ χρῆσιν τῆς ἐξουσίας ἐκείνης· ὅθεν κατὰ τὸ πρῶτον θέμα ἠδύνατο ὁ

(1) Π (3. 3) 1. 60 Β (Π'. 2) 1. 51. 58 62 (12, 2) 17. § 3 Β (ΚΒ'. 5) 17.
(2) (3. 3) 60 Β (Π'. 2) 59 (12. 2) 17 § 3.
3) Π. (39. 5) 4 Β ΜΖ'. 1) 3.

πληρεξούσιος νὰ ἐπιχειρῇ συμβιβασμούς, νὰ ἐπάγῃ ὅρκους κλπ. κατὰ δὲ τὸ δεύτερον οὐχί. Οὕτως ἐνόμιζον οἱ νομοδιδάσκαλοι ὅτι συμβιβάζονται τὰ κατὰ τὸ φαινόμενον συγκρουόμενα περὶ τοῦ ζητήματος τούτου χωρία (1).

Ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη δὲν συνάδει οὔτε πρὸς τὸν ρωμαϊκὸν νόμον, οὔτε πρὸς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Ἡ τοῦ ζητήματος τούτου ὀρθὴ λύσις ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἑξῆς διακρίσεως (2).

1) Ἂν ὁ κύριος ἔδωκε τῷ πληρεξουσίῳ περιωρισμένας ὁδηγίας, ἂν δηλ. ἐξήρεσεν ὡρισμένας πράξεις, ἃς ἄλλως ἤθελε περιέχει ἡ τῆς διαχειρίσεως ἐξουσία, δῆλον, ὅτι ὁ πληρεξούσιος δὲν δύναται νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτάς. Ἐὰν δὲν προκύπτῃ τοιοῦτος περιορισμός, ὁ πληρεξούσιος δικαιοῦται νὰ ἐπιχειρήσῃ πᾶσαν πρᾶξιν διαχειρίσεως, ἀλλ' ἐντεῦθεν οὐδόλως ἕπεται, ὅτι δύναται καὶ νὰ ἐκποιήσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ ἐντολέως, μεταβάλλων λ. χ. τὸν βιομήχανον, ἢ κτηματίαν, εἰς τραπεζίτην. Ὅθεν ἡ ἔκφρασις cum libera administratione δὲν ἐμφαίνει προσθήκην τινὰ εἰς τὴν πληρεξουσιότητα, ἀλλὰ μόνον, ὅτι ὁ ἐντολεὺς δὲν ἐξήρεσεν αὐτῆς καμμίαν ἐκ τῶν εἰς τὸ προκείμενον εἶδος τῆς πληρεξουσιότητος ὑπαγομένων πράξεων.

2) Καὶ ἐπὶ τῆς libera administratio ἐξήρτηται ὁ ἀντιπρόσωπος ἀπὸ τῆς εἰκαζομένης βουλήσεως τοῦ κυρίου, ὅθεν διαχειρίζει τὰς ὑποθέσεις αὐτοῦ ὃν τρόπον ἤθελε πράξει τοῦτο ὁ κύριος, ἄλλως ὑπερβαίνει τὴν τῆς διαχειρίσεως ἐξουσίαν, ὁ δὲ κύριος δὲν ὑποχρεοῦται ν' ἀναγνωρίσῃ τὰς πράξεις τοῦ τοιούτου διαχειριστοῦ. Ἐντεῦθεν ὁ κανών, ὅτι ὁ πληρεξούσιος δὲν ἔχει ἐξουσίαν τοῦ ἐκποιεῖν ἄνευ ἀνάγκης· ὁ κανὼν ὅμως εἶναι δεκτικὸς ἐξαιρέσεως, ὅταν π. χ. ὁ κύριος μετεχειρίζετο τὰ κτήματα ὡς ἐμπορεύματα, ὡς ἁπλοῦν μέσον κέρδους δι' ἀνταλλαγῆς. Οὕτως ἡ ἀνωτέρω ἀρχὴ δύναται νὰ μᾶς φέρῃ κατὰ τὰς περιστάσεις εἰς συμπέρασμα ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τῆς ἐκποιήσεως, ὁτὲ δὲ κατ' αὐτῆς. Αὐτὸ τοῦτο ἐκφράζει καὶ ὁ ρωμ. νόμος, οὐδεμίαν κατὰ τοῦτο περιέχων ἀντίφασιν.

---

(1) (3. 3) 58 59 B. (H'. 2) 57. 58 (12. 2) 17 § 3 B. (KB'. 5) 17 πρὸς (13. 7) 12 B. (KE'. 1) 12 (3. 3) 63.

(2) Πρβλ ἐνοχ. δίκαιον B'. σ. 114—116.

Β'. ΣΥΜΒΟΛΑΙΑ.

Περίληψις.

250. Περιεχόμενον τῶν νομικῶν πράξεων.

251. Συμβόλαια. Συμβάσεις.

252. Μόνη ἡ ἐκδηλωθεῖσα βούλησις εἶναι τὸ σπουδαῖον τοῦ συμβολαίου στοιχεῖον. Οἱ λόγοι, οἱ ἐπενεργήσαντες εἰς τὴν κατάρτισιν τῆς βουλήσεως, εἰσὶ νομικῶς ἀδιάφοροι. Ἐξαιρέσεις ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων· ἐπὶ δὲ τῶν συμβολαίων ἐνασκοῦσιν ἐπιρροὴν εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν βούλησιν ἡ βία καὶ ἡ πλάνη.

253. Βία. Ἀπόλυτος, ψυχολογική.

254. Μόνη ἡ ψυχολογικὴ ἐπενεργεῖ εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν βούλησιν· ἀκριβέστερον ἤθελεν ἐκφράζεται τὸ ἐπενεργοῦν ἐνταῦθα στοιχεῖον διὰ τῆς λέξεως τοῦ φόβου.

255. Ἡ βία, ἡ ψυχολογικὴ, δὲν ἀποκρούει τὴν βούλησιν. Ἀπόδειξις.

256. Ἑρμηνεία τῶν ὑπὲρ τῆς ἐναντίας δόξης ἀναφερομένων χωρίων.

257. Τὸ δίκαιον, εἰς οὗ τὸν σκοπὸν ἀντιβαίνει ἡ βία, προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐξ αὐτῆς παραχθεῖσαν βούλησιν. Ἔνδικα μέσα, δι' ὧν ἐπιδιώκεται ὁ σκοπὸς οὗτος.

258. Πᾶσα ψυχολογικὴ βία (ἀπειλὴ) δὲν συνεπάγεται τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Μόνη ἡ παράνομος, ἡ ἠνωμένη μὲ παρόντα καὶ ἄφευκτον κίνδυνον σώματος, ζωῆς, ἀγνείας, ἐλευθερίας καὶ ἐκ προθέσεως ἐνασκουμένη.

259. Πλάνη. Τί ἐστί; κατὰ τὶ διαφέρει τῆς ἀγνοίας. Νομικὴ, πραγματικὴ πλάνη.

260. Ἐπιρροὴ τῆς πλάνης εἰς τὰς νομικὰς σχέσεις. Δυνατὴ μόνον, ὅταν αὗται παράγωνται ἐκ νομικῶν πράξεων. Εἰς τὰς ἐκ γεγονότων, ἀνεξαρτήτων τῆς βουλήσεως, παραγομένας νομικὰς σχέσεις, οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρροὴν ἡ πλάνη. Παραδείγματα.

261. Οὐδεὶς λόγος περὶ ἐπιρροῆς τῆς πλάνης ἐπὶ τῶν ἐκ πλάνης δηλώσεων ἀνυπάρκτου βουλήσεως, ἢ τῆς ἐκ πλάνης ἐλλείψεως συμφώνου βουλήσεως. Ἐνταῦθα ἡ ἀκυρότης δὲν συνάγεται ἐξ ἐπιδράσεως τῆς πλάνης ἐπὶ τὴν βούλησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως βουλήσεως, ἢ συναινέσεως, ἡ δὲ ἔλλειψις αὕτη δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων.

262. Ὡσαύτως οὐδεὶς λόγος περὶ ἐπιρροῆς τῆς πλάνης εἰς τὰ συμβόλαια ἐπὶ πράξεων ἐπιχειρουμένων καθ' ὑπόθεσιν πεπλανημένην, αἵτινες διὰ τοῦτο ἀποκρούουσι τὴν σιωπηρὰν ἔκφρασιν ὡρισμένης βουλήσεως. Παραδείγματα.

263. Χωρία τοῦ ρωμ. καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ συναχθῇ τὸ δόγμα, ὅτι ἡ ἐκ πλάνης παραχθεῖσα βούλησις εἶναι ἄκυρος. Τὰ μὴ ἀληθὲς τοῦ δόγματος τούτου ἀποδεικνύει ἡ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ δόλου θεωρία.

264. Τὰ χωρία ἐκεῖνα ἀνάγονται εἰς θέματα, καθ' ἃ ἕνεκα τῆς πλάνης δὲν ὑπάρχει θέλησις.

265. Συμπέρασμα. Ἡ πλάνη συνήθως οὐδεμίαν ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰ συμβόλαια, τὰ ἐξ αὐτῆς παραχθέντα. Ἀπόδειξις. Ἐσφαλμένη ἡ ἐξομοίωσις τοῦ πλανωμένου πρὸς τὸν ἀνίκανον τοῦ καταρτίσαι ἔγκυρον βούλησιν.

266. Διάκρισις τῆς ἐκδηλωθείσης βουλήσεως ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νῷ τοῦ βουληθέντος ἐνδιαθέτου προπαρασκευῆς αὐτῆς. Ἡ πλάνη, ὡς στοιχεῖον τῆς ἐνδιαθέτου ταύτης προπαρασκευῆς τῆς βουλήσεως, οὐδεμίαν δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἐκδηλωθεῖσαν βούλησιν.

267. Ἐξαιρετικὰ θέματα, καθ' ἃ ἡ πλάνη ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς νομικὰς πράξεις. Ἂν παρήχθη ἐκ δόλου.

268. Ὁμοιότης τῆς ἀδίκου βίας πρὸς τὸν δόλον. Ἔνδικα μέσα, δι' ὧν βοηθεῖται ὁ ὑποστὰς τὴν βίαν, ἢ τὸν δόλον.

269. Ὅροι τῆς ἐννόμου προστασίας τοῦ ἐκ δόλου πλανηθέντος.

270. Καὶ ἀποθετικῶς ἐνεργεῖ ὁ δόλος.

271. Ἡ πλάνη, ἐξ ἧς στερεῖταί τις τῆς συνειδήσεως τῆς ἀδίκου ἐπὶ πράγματος ἐξουσίας, ἀποκλείει τὴν κακὴν πίστιν.

272. Ἕτερα θέματα, καθ' ἃ κατ' ἐξαίρεσιν ἡ πλάνη ἔχει ἔννομα ἀποτελέσματα εἰς τὰ συμβόλαια. Ἀλλὰ κατ' αὐτὰ δέον νὰ ᾖναι συγγνωστή. Τί ἐστι συγγνωστὴ πλάνη;

273. Διὰ τίνα λόγον τὸ συγγνωστὸν τῆς περὶ τὸ δίκαιον πλάνης ἐκτιμᾶται ἄλλως, ἢ τὸ συγγνωστὸν τῆς περὶ τὰ γεγονότα;

274. Χωρία τοῦ Παπινιανοῦ περιέχοντα ἕτερον κανόνα, συνδέοντα τὰ ἐπὶ τῶν ἐξαιρετικῶν θεμάτων ἀποτελέσματα τῆς περὶ τὸ δίκαιον πλάνης, μετὰ τῆς διακρίσεως, ἐὰν ὁ πλανώμενος πρόκηται ν' ἀποφύγῃ ζημίαν, ἢ ν' ἀπολαύσῃ κέρδους.

275. Δόξα τοῦ Σαβινῆ.

276. Ὁ Παπινιανὸς, χρώμενος τῇ ἐκφράσει τῆς περὶ τὸ δίκαιον πλάνης, ἐννοεῖ πᾶσαν τοιαύτην πλάνην, ἢ μόνον τὴν συγγνωστήν;

277. Κατὰ τὸν Οὐαγγερὼ, μόνην τὴν συγγνωστὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην. Ἀπόδειξις τῆς ὀρθότητος τῆς δόξης ταύτης. Ἀκριβὴς παράφρασις τῶν χωρίων τοῦ Παπινιανοῦ.

278. Τί ἐννοεῖ ὁ Παπινιανὸς διὰ τῶν ἐκφράσεων ἐπὶ ζημίας καὶ ἐπὶ κέρδους; Ἐξήγησις τῆς λέξεως damnum. Κατὰ τὸν Οὐαγγερὼ ἡ λέξις περιλαμβάνει ἐνταῦθα τήν τε θετικὴν καὶ τὴν ἀποθετικὴν ζημίαν.

279. Ἀπόδειξις τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἑρμηνείας ταύτης.

280. Συμπέρασμα.

281. Συνέχεια τῆς πραγματείας, περὶ τῆς κατ' ἐξαίρεσιν ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης εἰς τὰ συμβόλαια.

282. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν κεκρυμμένων ἐλαττωμάτων τοῦ πωληθέντος, συνεπάγεται τὴν διάῤῥηξιν τῆς συμβάσεως, ἢ τὴν μείωσιν τοῦ τιμήματος.

283. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς δόσεως πράγματος, ἕνεκεν αἰτίας ἀποδειχθείσης βραδύτερον ἀνυπάρκτου, συνεπάγεται τὴν ἀνάληψιν τοῦ δοθέντος.

284. Ἀπαίτησις τῶν ἕνεκεν αἰτίας δοθέντων, τοῦ ἄνευ αἰτίας δοθέντος, τοῦ ἀχρεωστήτως δοθέντος.

285. Ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ τοῦ Οὐελλεϊανείου δόγματος ἡ πλάνη, ἐξ ἧς ὁ δανειστὴς ἀγνοεῖ ὅτι συνάπτει σύμβασιν ἀπηγορευμένην ὑπὸ τῶν δογμάτων τούτων, ἀποτρέπει τὴν ἀκυρότητα.

286. Ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ καλῆς πίστεως νομέως ἀναλώσεως τῶν καρπῶν, ἡ πλάνη ἀπαλλάσσει αὐτὸν τῆς εὐθύνης.

287. Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς χρησικτησίας, ἡ πλάνη κυροῖ μετὰ παρέλευσιν ὡρισμένου χρόνου ἀνίσχυρον πρὸς κτῆσιν δικαιώματος συμβόλαιον.

288. Συνάφεια τῆς χρησικτησίας πρὸς τὴν πλάνην τοῦ δι' αὐτῆς κτωμένου δικαιώματα.

289. Θέματα, καθ' ἃ τινὰ συμβόλαια ἀνατρέπονται ἕνεκα πλάνης διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον. Ἡ μετὰ ψευδεπιτρόπου συναφθεῖσα νομικὴ σχέσις. Δικονομικαὶ πράξεις.

290. Ἡ περὶ τὸ εἶδος τῆς ἐπαγωγῆς τῆς κληρονομίας πλάνη, συνεπάγεται τὸ ἄκυρον τῆς προσελεύσεως, ἢ παραιτήσεως. Ἐπὶ τοῦ ἐκ πλάνης τῶν κληρονομικῶν δανειστῶν γενομένου χωρισμοῦ τῆς κληρονομικῆς ἀπὸ τῆς τοῦ κληρονόμου περιουσίας βοηθεῖται ὁ πλανηθεὶς διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως.

291. Ἕτερα θέματα, ἐν οἷς, κατὰ τὸν Σαβινῆ, ἡ πλάνη ἐνασκεῖ ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν καὶ ἐκδηλωθεῖσαν βούλησιν ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ. Ἀντίκρουσις τῆς δόξης ταύτης. Κατ' αὐτὰ πρόκειται περὶ ἐλλείψεως βουλήσεως.

292. Ἡ ἐξ ἀγνοίας παράλειψίς τινος πράξεως, κωλύει τὴν ἔναρξιν προθεσμιῶν ἐν τῷ κληρον. δικαίῳ, ἐπὶ τῆς παραγραφῆς τῶν μέχρις ἔτους τὸ πολὺ παραγραφομένων ἀγωγῶν, ἢ ἀποτρέπει τὴν στέρησιν τῶν ὠφελημάτων τοῦ Καρβωνιανοῦ δόγματος, ἢ τὴν βλάβην ἐκ τῆς μὴ ἐγκαίρου πληρώσεως αἱρέσεως.

293. Πρόσωπα ἰδίως εὐνοούμενα ὡς πρὸς τὴν πλάνην.

294. Ἀνήλικοι.

295. Γυναῖκες.
296. Ἀγροῖκοι.
297. Στρατιωτικοί.
298. Ἀπόδειξις τῆς πλάνης.

250. Τὸ γεγονὸς τῆς πράξεως (230 β'.) συνίσταται ἐπὶ μὲν τῶν ἀδικημάτων εἰς τὴν διὰ θετικῆς ἐνεργείας τῆς ἀδίκου βουλήσεως, ἢ δι' ἀδίκου παραλείψεως προσβολὴν ἀλλοτρίων δικαιωμάτων, ἐπὶ δὲ τῶν συμβολαίων εἰς τὴν δήλωσιν ὡρισμένης βουλήσεως, σκοπούσης τὴν παραγωγὴν, ἀναίρεσιν, ἢ τροποποίησιν δικαιώματος. Ἐντεῦθεν τρία τινὰ ἀπαιτοῦνται ἵνα ὑπάρξῃ τὸ γεγονὸς τοῦ συμβολαίου, βούλησις, δήλωσις, καὶ συμφωνία τῶν δύο τούτων στοιχείων πρὸς ἄλληλα. Περὶ τῶν τριῶν τούτων θέλομεν πραγματευθῆ ἐνταῦθα.

251. Μεταξὺ τῶν συμβολαίων, σπουδαίαν κατέχουσι τάξιν αἱ συμβάσεις. Πολλάκις ἡ ἔννοια τῆς συμβάσεως ὡρίσθη λίαν στενῶς, περιορισθεῖσα εἰς μόνας τὰς ἐνοχὰς, τοῦτο δ' ἔσχε τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι καὶ αἱ λοιπαὶ συμβάσεις, αἱ μὴ ἀναγόμεναι εἰς ἐνοχὰς, ἐξετιμήθησαν κατὰ τοὺς ἐπὶ τῶν ἐνοχικῶν συμβάσεων ἰσχύοντας κανόνας. Ἀλλ' ἡ σύμβασις εἶναι γενικώτατος τύπος θεμιτῶν πράξεων, περιλαμβάνων πᾶσαν δήλωσιν συμφώνου βουλήσεως πλειόνων, ἐπὶ τῷ κοινῷ αὐτῶν σκοπῷ νὰ παραγάγωσιν, ἢ νὰ τροποποιήσωσι νομικὴν σχέσιν (1).

252. Ἡ πρᾶξις ὑποτίθησι τὴν διεύθυνσιν τῆς βουλήσεως εἰς ὡρισμένον ἀντικείμενον, νομικῶς δὲ σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς πράξεως εἶναι συνήθως μόνη ἡ ἐκδηλωθεῖσα βούλησις, ἡ δὲ προπαρασκευὴ τῆς καταρτίσεως αὐτῆς, ἤτοι οἱ λόγοι, οἱ προηγηθέντες τῆς ἀποφάσεως καὶ ὁπωσδήποτε ἐπενεργήσαντες εἰς τὴν κατάρτισιν αὐτῆς, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἠθικὴν τῆς πράξεως στάθμισιν, μὴ ἐπιδρῶντες συνήθως εἰς τὴν νομικὴν αὐτῆς ἐκτίμησιν.

Ὁ κανὼν οὗτος ὑπόκειται εἰς ἐξαίρεσιν ἐπὶ τῶν ἀθεμίτων πράξεων (2), καθ' ἃς προϋποτίθεται ἡ ὕπαρξις *ἀδίκου* βουλήσεως (δόλος, πταῖσμα)· ἐνταῦθα ἐνίοτε, διὰ τὸ ἄμεμπτον τοῦ ἐπενεργή-

(1) Π. (2 14) 1 § 2 Β. (ΙΑ'. 1) 1.
(2) Π (17. 1) 8. § 10 Β (ΙΔ'. 1) 8 (4. 3) 7 § 7 Β (Ι'. 3) 7.

σαντος εἰς τὴν βούλησιν αἰτίου, δὲν θεωρεῖται αὕτη δολία. Ἀντὶ πολλῶν παραδειγμάτων, παραπέμπομεν εἰς τὸ ἄρθρον 76 τοῦ ἡμετέρου ποιν. νόμου. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν δηλώσεων τῆς ἐννόμου βουλήσεως ἰσχύει ὁ ἀνωτέρω κανὼν, καθ' ὃν οὐδόλως λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν τὰ αἴτια, τὰ προκαλέσαντα τὴν καταρτισιν τῆς βουλήσεως· ἐξαιρέσεις τοῦ κανόνος τούτου χωροῦσιν ἐπὶ τῆς βίας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπὶ τῆς πλάνης.

253. Ἡ λέξις βία (vis), ἐμφαίνει δύο διάφορα εἴδη τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ ἄλλον ἄνθρωπον·

1) Τὴν δι' ὑλικῆς δυνάμεως ὑποταγὴν τοῦ βιαζομένου εἰς τὴν βούλησιν τοῦ βιάζοντος. Ὁ βιαζόμενος ἐνεργεῖ ἐν τῷ θέματι τούτῳ οὐχὶ ἐξ οἰκείας βουλήσεως, ἀλλ' ὡς ὑλικὸν ὄργανον τοῦ βιάζοντος· ἡ βία αὕτη ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀπόλυτος (vis absoluta)· περὶ αὐτῆς ὅμως δὲν πρόκειται ἐνταῦθα, ἔνθα πραγματευόμεθα περὶ δηλώσεων τῆς βουλήσεως, ἥτις προϋποθέτει πνευματικὴν ἐνέργειαν ἀνεξάρτητον παντὸς φυσικοῦ καταναγκασμοῦ, διότι ὅταν τις λαμβάνῃ διὰ τῆς βίας τὴν χεῖρά μου καὶ κινῶν αὐτὴν τίθησι τὴν ὑπογραφήν μου κάτωθι ἐγγράφου, βεβαιοῦντος τὴν ὕπαρξιν συμβάσεως, τὸ ἔγγραφον τοῦτο φερει μὲν τὴν ὑπογραφήν μου, ἀλλ' αὕτη ἐτέθη *διὰ χειρὸς* ἄλλου καὶ εἶναι, ὡς ἐπὶ τῆς πλαστογραφίας, ὑπογραφὴ ὁμοιάζουσα τὴν ἰδικήν μου, οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ θεωρηθῇ *ἐμὴ* ὑπογραφή. Ἀποθετικῶς δύναται νὰ ἐνεργήσῃ τοιαύτη *σωματικὴ* βία ἐπὶ τῶν δηλώσεων τῆς βουλήσεως, ἤτοι ὡς μέσον κωλύον ἐντελῶς αὐτὰς, ὅταν λ. χ. κατακλείσῃ τις ἡμᾶς ἐν τῷ ὑπογείῳ του ἵνα μὴ ὑπάγωμεν ν' ἀγοράσωμεν, ἢ νὰ μισθώσωμεν κτῆμα πωλούμενον, ἢ ἐκμισθούμενον σήμερον.

2) Τὴν δι' ἀπειλῶν ὑποταγὴν τοῦ βιαζομένου εἰς τὴν βούλησιν τοῦ βιάζοντος, ἤτοι διὰ τοῦ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐμποιουμένου *φόβου* ὅτι, ἐὰν δὲν ἐπιχειρήσῃ τὴν πρᾶξιν, δι' ἣν τῷ ἐπάγονται αἱ ἀπειλαὶ, θέλει ἐκτεθῇ εἰς μεγαλείτερον κακὸν, ἢ τὸ ἐκ τῆς ὑποταγῆς του εἰς τὴν βίαν προκύψον· παρὰ τοῖς νεωτέροις, ὀνομάζεται ἡ βία αὕτη ψυχολογικὴ βία (vis compulsiva).

254. Περὶ αὐτῆς μόνης, ὡς ἐπενεργούσης ἐπὶ τὴν βούλησιν ἄλλου, δύναται νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος (1). Προτιμότερον ἦθελεν

(1) (4. 2) 9 πρ. 21 πρ. Β (Γ. 2) 1, 9, 14, 21, 23.

εἶναι ἂν μετεχειριζόμεθα ἐνταῦθα τὴν ἔκφρασιν τοῦ *φόβου* καὶ οὐχὶ τῆς *βίας*· καὶ τὸ πραιτορικὸν διάταγμα κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξεφράζετο οὕτω «τὸ κατὰ βίαν καὶ φόβον γινόμενον» βραδύτερον δὲ παρελείφθη ἡ μνεία τῆς βίας, ὥστε κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτοῦ σύνταξιν ἔχει ὡς ἑξῆς «τὸ κατὰ φόβον γινόμενον» (1). Μετεχειρίσθημεν ὅμως ἐνταῦθα τὴν λέξιν βίαν, τὸ μὲν, διότι εἶναι μᾶλλον ἐν χρήσει παρὰ τοῖς νεωτέροις, τὸ δὲ, διότι ἐξ αὐτῆς ἐξηγεῖται ἡ κατ' ἐπιφάνειαν ὀρθὴ, ἀλλ' ἀπατηλὴ δόξα, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ὑπάρχει βούλησις· αὐτὴν δὲ πρὸ πάντων τὴν ἀπατηλὴν δόξαν πρόκειται ν' ἀποκρούσωμεν ἐνταῦθα.

255. Εὐκόλως τῳόντι δύναταί τις νὰ θεωρήσῃ τὴν βίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ὡς καταστάσεις ἐντελῶς ἀσυμβιβάστους πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἑπομένως νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἐλευθερίαν, ἔνθα ὑπάρχει βία. Παρατηροῦντες ὅμως ἀκριβέστερον τὸ πρᾶγμα, θέλομεν ἀποκρούσει τὴν δόξαν ταύτην. Τὸ δίκαιον, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς δυσκολίας τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία ἐνδιαφέρει ἡμᾶς μόνον κατὰ τὴν δι' ἐξωτερικῶν πράξεων ἐκδήλωσιν αὐτῆς, τουτέστι κατὰ τὸ δυνατὸν τῆς ἐκλογῆς μεταξὺ πλειόνων δυνατῶν ἀποφάσεων, εἶναι δὲ ἀναμφίβολον, ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὕτη ὑπάρχει δυνατὴ καὶ παρὰ τῷ ἀπειλουμένῳ. Οὗτος ἔχει τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τριῶν ἀποφάσεων, 1) ἢ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρᾶξιν, εἰς ἣν θέλει νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν ὁ ἐπαγόμενος τὰς ἀπειλὰς, 2) ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὸ ἀπειλούμενον κακὸν δι' ἀντιστάσεως, 3) ἢ τέλος νὰ ὑποφέρῃ τὸ κακὸν τοῦτο, μὴ ἐπιχειρῶν τὴν πρᾶξιν, δι' ἣν τῷ ἐπάγεται ἡ βία. Ἐὰν ἐκλέξῃ τὴν πρώτην τῶν τριῶν τούτων ἀποφάσεων, ὑπάρχει ἀληθῶς ἐλευθερία ἐκλογῆς καὶ βούλησις, ὥστε δὲν δύναταί τις νὰ εἴπῃ, ὅτι πρόκειται ἡ ἀπατηλὴ ὄψις θελήσεως. Τοῦτο δὲ ὁρίζει καὶ ὁ ῥωμ. νόμος περὶ τῶν οὕτω ἐκφραζομένων θελήσεων (2).

256. Τὰ ὑπὲρ τῆς ἐναντίας δόξης ἀναφερόμενα χωρία, δὲν παρέχουσιν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ δόγματος τούτου· τὸ (29. 2) 6 § 7 πραγματεύεται περὶ τῆς ἐκ φόβου εἰκονικῆς προσε-

(1) (4. 2) 1 Βασιλ. (Γ'. 2) 1.
(2) (4. 2) 21 § 5 Β. (Γ'. 2) 21 (23. 2) 21, 22.

λεύσεως εἰς τὴν κληρονομίαν, τουτέστι περὶ τοῦ θέματος, καθ' ὃ ὁ βιαζόμενος προσέρχεται, ἀπατῶν τὸν ἐπιφέροντα τὴν βίαν περὶ τῆς ἀληθοῦς προθέσεώς του· τὸ (40. 9) 9 πρ. Β. (ΜΗ'. 7) 9 οὐχὶ περὶ τῆς πράγματι ἀπελευθερώσεως (manumissio), ἀλλὰ περὶ τῆς ἀνισχύρου ἐγγράφου ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ δούλου (scripsit liberum esse)· τὸ (40. 9) 17 πρ. περὶ ἀστυνομικῆς ἀπαγορεύσεως τῶν βίᾳ (ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐπαγομένῃ) γινομένων ἀπελευθερώσεων· ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη ἀποδεικνύει ἐναργῶς, ὅτι *ἄλλως* ἤθελεν ἔχει κῦρος ἡ πρᾶξις.

257. Ἀλλ' ἡ βία αὕτη, ἂν καὶ δὲν ἀναιρῇ τὴν βούλησιν, προδήλως ὅμως ἐπενεργεῖ οὐσιωδῶς εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατάρτισιν αὐτῆς· ἡ βία δὲ ἀντιβαίνει εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ δικαίου, τὴν ἀπρόσκοπτον καὶ ἀσφαλῆ ἀνάπτυξιν τοῦ προσώπου, ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς δικαίας ἐλευθερίας. Ἡ βία λοιπὸν εἶναι κακὸν ὑποσκάπτον τὸ κράτος τοῦ δικαίου, ἔργον δ' αὐτοῦ εἶναι ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν τοῦτο, ματαιοῦν τὴν ἐπὶ τοιούτου ἐδάφους φυομένην, τὴν ἀπὸ τοιαύτης ἐπιβλαβοῦς πηγῆς ἀπορρέουσαν βούλησιν (1). Τὰ δὲ διάφορα ἔνδικα μέσα, δι' ὧν ὁ νόμος προσπαθεῖ νὰ ματαιώσῃ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς οὕτω καταρτισθείσης βουλήσεως, εἶναι ἐπὶ μὲν τῶν συμβάσεων, ἀγωγαὶ περὶ διαρρήξεως αὐτῶν καὶ περὶ ἀποζημιώσεως, ἐπὶ δὲ τῶν λοιπῶν δηλώσεων τῆς ἐννόμου βουλήσεως, ἡ τοῦ φόβου ἀγωγὴ (actio quod metus causa) καὶ ἔνστασις (exceptio) (2), περὶ ὧν ἁπάντων θέλομεν ὁμιλήσει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Τέλος ἔνθα τὰ βοηθητικὰ ταῦτα μέσα δὲν ἐπαρκοῦσι, χωρεῖ τὸ ἔκτακτον μέσον τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως.

258. Ἀλλ' ἡ ἀπειλή, εἰς ἣν συνίσταται ἡ προκειμένη βία, συνεπάγεται τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα ὑπό τινας ὅρους, οὓς ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐπανέλθωμεν πλέον εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς βίας καὶ ἀπειλῆς, τῆς συνεπαγομένης τὰ κεφαλαιωδῶς ἐκτεθέντα ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀπειλὴ ἀνάγκη.

α) Νὰ ἦναι παράνομος. Ἡ νόμιμος ἀπειλὴ οὐδεμίαν ἔχει ἐπιρ-

(1) (50. 17) 116 (4. 2) 3 § 1. 21 § 5 Β. (Γ'. 2) 3 21.

(2) (4. 2) 1 8 9 § 1 10 πρ. 21 § 4 καὶ 5 23 § 1 καὶ 2 Β. 1. 9. 10. 21 23 28 30 αὐτ. (23. 2) 21 22 (50. 17) 116 πρ. Β. (Β'. 3) 116.

βολὴν εἰς τὸ ἀδιάῤῥηκτον τῆς θεμιτῆς νομικῆς πράξεως (1), λ. χ. ἡ ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου τῆς ἀρχῆς, ἐντὸς τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, ἐπαγομένη βία πρὸς ἐκτέλεσιν διατάξεως τῆς ἀρχῆς κατὰ τοῦ ἀπειθοῦντος.

6) Νὰ ἦναι τοιαύτη, ὥστε νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ εὐλόγως ὡς αἰτία ἐπενεργήσασα εἰς τὴν βούλησιν τοῦ βιαζομένου, τουτέστι νὰ συνοδεύῃ αὐτὴν παρὼν καὶ ἄφευκτος κίνδυνος σώματος, ἢ ζωῆς, ἀγνείας ἢ ἐλευθερίας τοῦ ἀπειλουμένου, ἢ τῶν ἐξ αἵματος ἀνιόντων, κατιόντων, τῶν ἀδελφῶν, ἢ τοῦ συζύγου αὐτοῦ (2).

Ὁ Ῥωμ. Ν. δὲν ἀναφέρει τὴν ἀπειλὴν τῆς ἀγνείας, ἀδιστάκτως ὅμως δέον νὰ καταταξωμεν καὶ αὐτὴν μεταξὺ τῶν κακῶν, ὧν ἡ σπουδαία ἀπειλὴ ἐπιφέρει εὔλογον φόβον, ἀποτελεῖ ἀληθῆ βίαν, καθότι καὶ ὁ διὰ τοιαύτης ἀπειλῆς καταναγκαζόμενος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἀξιοποίνου πράξεως μένει ἀτιμώρητος, μὴ καταλογιζομένης εἰς αὐτὸν τῆς τοιαύτης πράξεως (ἄρθρον 99 τοῦ ποιν. νόμου).

Τὸ κακὸν, δι' οὗ ἀπειλεῖται ὁ βιαζόμενος, ἀνάγκη νὰ ἦναι *ἐπικείμενον*, μὴ δυναμένου τούτου νὰ ἀντιστῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, οὔτε νὰ ἀμφιβάλῃ εὐλόγως περὶ αὐτῆς, ὅθεν δὲν προστατεύεται ὁ ἐξ ἀδυναμίας χαρακτῆρος, ἢ ὁ ἁπλοῦς κατὰ φαντασίαν φόβος (3).

2) Δὲν ἀρκεῖ ἡ παραγωγὴ φόβου. ἀλλ' οὗτος ἀνάγκη νὰ παρήχθη ἐκ προθέσεως (4). Ὁ λεγόμενος ἐκ σεβασμοῦ φόβος (metus reverentialis) οὐδόλως λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, λ. χ. ὁ πατὴρ λέγει τῷ υἱῷ, ὅτι ἐπιθυμεῖ ν' ἀγοράσῃ τὴν οἰκίαν του (τοῦ πατρὸς), ἐὰν δὲν ἀγοράσῃ αὐτὴν θέλει λυπηθῆ βαθέως· ἐὰν ἐκ τῆς ἐπιμόνου προτροπῆς ταύτης φοβηθῇ ὁ υἱὸς, μὴ ἡ θλῖψις φέρῃ τὸν πατέρα εἰς πρᾶξιν διακινδυνεύουσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ (τοῦ υἱοῦ), ἢ τὴν ὑγείαν του, καὶ ἀγοράσῃ τὴν οἰκίαν, δὲν δύναται νὰ προσβάλῃ τὴν ἀγορὰν, ὡς βίᾳ παρανόμῳ γενομένην.

259. Ἡ ἔλλειψις ὀρθῆς ἐννοίας τινὸς ἀντικειμένου, εἶναι διττή·

---

(1) 3 § 1 αὐτ. Β 3 αὐτ.

(2) Ἀπειλὴ στερήσεως τῆς ζωῆς (4 2) 3 § 1 Β (Γ. 2) 3 αὐτ. ἢ τῆς σωματικῆς ὑγείας (4. 2) 7 πρ. § 1 8 πρ. Β. 7. 8 αὐτ. (4. 6) 3 Β. (Γ. 33) 3, ἢ τῆς ἐλευθερίας (4. 2) 22 Β. 12.

(3) (4. 2) 6 7 πρ. 9 πρ. Β. αὐτ.

(4) (4. 2) 14 § 3.

ἢ ὡς παντελὴς ἔλλειψις ἐννοίας, ἢ ὡς ἐσφαλμένη ἔννοια αὐτοῦ, κατὰ λαβοῦσα τὴν θέσιν τῆς ἀληθοῦς. Τὴν πρώτην κατάστασιν ὀνομάζομεν ἄγνοιαν, τὴν δὲ δευτέραν, πλάνην. Ἡ νομικὴ σημασία τῶν καταστάσεων τούτων εἶναι ἡ αὐτὴ, ὅθεν ἀδιάφορον εἶναι τίνος τῶν δύο ἐκφράσεων ποιούμεθα χρῆσιν, ἀλλὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις εἶναι ἐν χρήσει ἡ δευτέρα ἔκφρασις, διότι ἐπὶ τῶν νομικῶν σχέσεων ἡ πλάνη ἀπαντᾶται συχνότερον, ἢ ἡ ἄγνοια. Ὁ νόμος διακρίνει τὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην, τῆς περὶ τὰ γεγονότα, ὀνομάζων τὴν μὲν νομικὴν (error juris), τὴν δὲ πραγματικὴν (error facti). Ἡ μὲν περὶ τὸ δίκαιον πλάνη περιέχει τὴν ἔλλειψιν ἀληθοῦς ἐννοίας *νομικοῦ κανόνος*, λ. χ. ὁ νόμος ὁρίζει ποιότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὁ εἰς τὴν κληρονομίαν, κατὰ τὸ πραιτορικὸν δίκαιον, καλούμενος, ὀφείλει νὰ προσέλθῃ εἰς αὐτὴν, ὁ δὲ καλούμενος εἰς τὴν κληρονομίαν ἀγνοεῖ τὴν διάταξιν ταύτην· ἢ καλεῖταί τις ὡς συγγενὴς τοῦ δεῖνος βαθμοῦ εἰς τὴν κληρονομίαν, ἀγνοεῖ δὲ τὴν διάταξιν ταύτην· ἰδοὺ πλάνη περὶ τὸ δίκαιον (1). Ἐὰν ὅμως ἐν τῷ αὐτῷ θέματι ὁ κληρονόμος δὲν ἐπικαλεῖται τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα, διότι ἀγνοεῖ ὅτι ἀπεβίωσεν ὁ συγγενὴς αὐτοῦ, πλανᾶται περὶ τὰ γεγονότα (2). Ἵνα δὲ μὴ διασπάσωμεν τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῆς πλάνης, τὰ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν συνεχόμενα κατὰ τὰ ἀποτελέσματα, ὁμιλήσομεν ἐνταῦθα περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς τε περὶ τὸ δίκαιον καὶ τῆς περὶ τὰ γεγονότα πλάνης, παρατηροῦντες μόνον, ὅτι ὑπάρχει δυνατὴ καὶ πλάνη περὶ τὴν ὑπαγωγὴν τῶν γεγονότων εἰς νομικὸν κανόνα· ἡ πλάνη αὕτη ὑπάγεται προδήλως εἰς τὴν πραγματικὴν, διότι συνίσταται εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἀντίληψιν τῶν εἰς τὸν γνωστὸν καὶ ὡρισμένον κανόνα ὑπαγομένων γεγονότων.

260. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς πλάνης συνδέεται μετὰ τῶν γεγονότων, ὧν ὁ νόμος ἀπαιτεῖ τὴν ὕπαρξιν, ἵνα παραχθῶσιν ἢ λυθῶσι νομικαὶ σχέσεις. Ὅταν τὰ γεγονότα ταῦτα ἦναι δηλώσεις βουλήσεως (συμβόλαια), χωρῇ δὲ κατ' αὐτὰ οἱαδήποτε πλάνη, φύεται τὸ ζήτημα, ἐὰν αὕτη κωλύῃ τὰ τακτικὰ ἔννομα ἀποτελέσματα τῶν γεγονότων ἐκείνων, ἰδίως ἐὰν κωλύῃ τὴν παραγωγὴν, ἢ τὴν λύσιν

(1) (22. 6) 1 § 1—4 Β. ΙΒ'. 4) 1. 4.
(2) (22. 6) αὐτόθι Β αὐτ.

τῆς ἐννόμου σχέσεως, ἢ ὁπωίαν ἐν γένει συνεπάγεται τροποποίησιν αὐτῆς. Λέγοντες δὲ, ὅτι ἡ νομικὴ ἐπιῤῥοὴ τῆς πλάνης συνδέεται μὲ τὰ γεγονότα, τὰ παράγοντα ἢ λύοντα τὰς νομικὰς σχέσεις δὲν ἐννοοῦμεν, ὅτι, ἵνα ἔχῃ εἰς αὐτὰς ἐπιῤῥοὴν ἡ πλάνη, ἀνάγκη νὰ ᾖναι περὶ τὰ γεγονότα· τοῦτο ἤθελε μᾶς φέρει εἰς τὸ παράλογον συμπέρασμα νὰ ἀρνηθῶμεν πᾶσαν ἐπιῤῥοὴν τῆς περὶ τὸ δίκαιον πλάνης. Ἡ ἔννοια, ἣν ἠθελήσαμεν νὰ ἐκφράσωμεν, εἶναι, ὅτι ἡ πλάνη, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖναι, δύναται νὰ ἔχῃ ἐπιῤῥοὴν εἰς μόνας τὰς σχέσεις τὰς διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώτου παραγομένας, διότι κατ' αὐτὰς μόνας, ἡ πλάνη ἀποτελεῖ στοιχεῖον τοῦ τὴν ἔννομον σχέσιν παράγοντος γεγονότος. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως ταύτης συνάγομεν τὸ ἑξῆς σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅπερ ὁρίζει τὸ στάδιον, ἐν ᾧ ἡ πλάνη ἐνασκεῖ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτῆς. Ὁσάκις ἐκ γεγονότων ὅλως ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου παράγονται νομικαὶ αὐτοῦ σχέσεις, δικαιώματα κατά τινος ἄλλου, ἢ ὑποχρεώσεις πρὸς αὐτὸν, ἡ περὶ τὰ γεγονότα ταῦτα, ἢ περὶ τὸν διέποντα αὐτὰ νομικὸν κανόνα, οἱαδήποτε πλάνη τοῦ δι' αὐτῶν ὑποχρεουμένου, ἢ δικαιουμένου, οὐδεμίαν ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν νομικὴν σχέσιν· λ. χ.

1) Ἐὰν ῥιφθῇ τι ἔκ τινος δωματίου εἰς τόπον διαβατὸν καὶ βλαφθῇ ἐκ τούτου πρᾶγμα, ἢ ἄνθρωπος, ὁ κάτοικος τοῦ δωματίου (οὐχὶ ὁ ῥίψας) ἐνέχεται εἰς ἀνόρθωσιν τῆς ζημίας (1). Ἐνταῦθα δῆλον, ὅτι ἡ ὑποχρέωσις αὐτοῦ οὐδόλως συνέχεται μὲ πρᾶξίν τινα αὐτοῦ, μὲ δήλωσιν τῆς βουλήσεώς του, ὅθεν ἡ πλάνη αὐτοῦ οὐδεμίαν ἐπιῤῥοὴν ἔχει ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου καὶ ἐπὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ πηραγομένων δικαιωμάτων.

2) Ἐκ τῆς διοικήσεως ἀλλοτρίων ὑποθέσεων, παράγεται νομικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ διοικητοῦ καὶ τοῦ κυρίου αὐτῶν, τὸ δὲ γεγονὸς τοῦτο τῆς διοικήσεως ταύτης οὐδόλως συνέχεται μὲ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν θέλησιν τοῦ κυρίου (2).

3) Ζημία προξενηθεῖσα ὑπὸ κτήνους, παρὰ τὴν φύσιν τοῦ γένους αὐτοῦ, παράγει νομικὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ κυρίου τοῦ κτήνους καὶ

(1) Ἐνοχ. Δικαίου Τομ. Β'. § 429 3).
(2) Ἐνοχ. Δικ. Τομ. Β'. § 427.

τοῦ ζημιωθέντος, λ. χ. ἐλάκτισεν ὁ ἵππος, ἐδάγκασεν ὁ σκύλος· οὐδ' ἐνταῦθα ἔχει ἐπιρροὴν εἰς τὴν σχέσιν ταύτην ἡ γνῶσις ἢ ἡ ἄγνοια τοῦ κυρίου, ἢ τοῦ ζημιωθέντος (1).

261. Ἐξαιρουμένων τῶν θεμάτων τούτων, παρατηρητέον περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς πλάνης εἰς τὰς πράξεις, ἢ παραλείψεις, τὰς παραγούσας ἐννόμους σχέσεις.

Α) Ὑπάρχουσι νομικαὶ σχέσεις, ἀπαιτοῦσαι δήλωσιν βουλήσεως, ἢ σύμφωνον δήλωσιν πλειόνων βουλήσεων· κατ' αὐτὰς συμβαίνει ἐνίοτε νὰ ἐκφράζῃ τις ἐκ πλάνης θέλησιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἢ νὰ ἐκφράζῃ ἑκάτερος τῶν συμπραττόντων βούλησιν ὑπάρχουσαν μὲν παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ διάφορον τῆς τοῦ ἑτέρου, ἣν ὅμως ἐκ πλάνης νομίζει συνᾴδουσαν τῇ ἰδίᾳ βουλήσει, καὶ ἕνεκα τούτου νὰ μὴ ὑπάρχῃ συναίνεσις. Καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις ταύτας, περὶ ὧν ὁμιλήσομεν παρακατιόντες, ἄμεσος λόγος τῆς ἀκυρότητος τῆς πράξεως δὲν εἶναι ἡ πλάνη, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις θελήσεως, ἢ συναινέσεως, ἔλλειψις, ἥτις δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐξ ἄλλων λόγων ἢ ἐκ τῆς πλάνης καὶ ἔχει τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα, ὥστε ἐπὶ τῶν περιπτώσεων τούτων δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς πλάνης εἰς νομικὴν σχέσιν, ἀπόδειξις ἡ εἰκονικότης.

262. Β). Ἐπίσης οὐδεὶς λόγος περὶ τῆς ἐπιρροῆς ταύτης καὶ ὅταν ὁ νόμος ὁρίζῃ, ὅτι ἐκ πράξεως ἐν γνώσει τινὸς γεγονότος ἐπιχειρουμένης, συνάγεται ἡ σιωπηρὰ δήλωσις θελήσεως, αἱ δὲ πράξεις αὗται ἐγένοντο καθ' ὑπόθεσιν ψευδῆ, ἀποκρούουσαν τὴν ἔκφρασιν τῆς θελήσεως ἐκείνης. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἐκ πλάνης τροποποιήσεως νομικῆς τινος σχέσεως, δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ζητήματος, ἐὰν ἡ ἐκ πλάνης παραχθεῖσα βούλησις συνεπάγεται τὰ τακτικὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα, ἀλλὰ περὶ γεγονότος, μὴ ἐκφράζοντος τὴν ἐν λόγῳ βούλησιν καὶ ἐπομένως μὴ παράγοντος τὴν ἀπ' αὐτῆς ἐξαρτωμένην νομικὴν σχέσιν, ἢ μὴ μεταβάλλοντος τὴν τυχὸν προϋπάρχουσαν· λ. χ. ὁ ἐπιχειρῶν ἐπὶ τοῦ κτήματός του ἔργα ἀναγόμενα εἰς τὸ ὄμβριμον ὕδωρ καὶ ζημιῶν τὸν γείτονα, ἐνάγεται διὰ τῆς περὶ πλησμονῆς ὕδατος ἀγωγῆς ὅπως ἀποκαταστήσῃ τὰ πράγματα εἰς ἣν ἦσαν πρότερον κατάστα-

(1) Ἐνοχ. Δικ. Τόμ. Β'. § 130 Β'.

σίν. Ἐὰν ὅμως ὁ γείτων, γινώσκων τὰ ἐπιχειρηθέντα ἔργα δὲν ἐναντιοῦται, φαίνεται συναινῶν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν καὶ ἑπομένως δὲν δύναται νὰ κινήσῃ τὴν εἰρημένην ἀγωγήν. Ὑποτεθείσθω ὅμως, ὅτι ὁ γείτων, ἀγνοῶν τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἔργου, ἢ τὸ ἐπιζήμιον αὐτοῦ, ἐσιώπησεν, ἐκ τῆς σιωπῆς ταύτης οὐδόλως δύναται νὰ συναχθῇ συναίνεσις, ἀνοχὴ τῆς ζημίας, διότι ἡ ἄγνοια αὐτῆς ἀποκλείει τὸ συμπέρασμα τοῦτο (1). Ἐάν τις, γεγραμμένος ὢν κληρονόμος, ἐπιχειρήσῃ πράξεις διοικήσεως τῆς κληρονομίας (pro herede gestio), αὗται ἀποτελοῦσι σιωπηρὰν ἀποδοχὴν τῆς κληρονομίας· ἐὰν ὅμως, ἀγνοῶν ὅτι τὰ ὁποῖα διοικεῖ πράγματα ἀνήκουσιν εἰς τὸν κληρονομούμενον, διοικεῖ ταῦτα ἐκ πλάνης ὡς ἴδια αὐτοῦ, ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ δήλωσις τῆς βουλήσεως τοῦ ν' ἀποδεχθῇ τὴν κληρονομίαν (2).

Καθ' ὅλας τὰς περιπτώσεις ταύτας καταχρηστικῶς λέγομεν, ὅτι ἡ πλάνη ἔχει, ἢ δὲν ἔχει ἐπιρροήν· κατ' αὐτὰς ἡ πλάνη κωλύει τὴν δήλωσιν *βουλήσεως* καὶ ἑπομένως οὐδεὶς λόγος περὶ πράξεως συνεπαγομένης ἔννομα ἀποτελέσματα, εἰς ἣν πρόκειται νὰ ἐνασκήσῃ ἐπιρροὴν ἡ πλάνη. Καὶ μὴ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ἀνωφελὴς θεωρητικὴ λεπτολογία καὶ ὅτι ὡς πρὸς τὸ ἀπτέλεσμα ἡ θεωρία αὕτη δὲν διαφέρει τῆς ἑτέρας, καθ' ἣν εἰς τὰς ἐκτεθείσας περιπτώσεις ἡ πλάνη καθίσπησιν ἄκυρον τὴν *πρᾶξιν* καὶ ἀναιρεῖ τὰς ἐξ αὐτῆς παραγομένας νομικὰς σχέσεις, διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον, ἡ *πλάνη*, ὅπως ἔχῃ *ἐπιρροὴν* εἰς τὰς νομικὰς πράξεις καθ' ἃς εἰσέφρυσεν, ἀνάγκη νὰ ᾖ συγγνωστὴ, ἐνῷ κατὰ τὰς ἐκτεθείσας περιπτώσεις τῆς καταχρηστικῶς λεγομένης ἐπιρροῆς τῆς πλάνης, τὸ ἀποτέλεσμα χωρεῖ, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ αὕτη, εἴτε συγγνωστὴ, εἴτε ἀσύγγνωστος (3). Ἡ διάκρισις λοιπὸν εἶναι σπουδαία.

263. Ἐξετάσωμεν νῦν ἂν ὑπάρχῃ ἐν τῷ P. N. γενικὸν δόγμα, ῥυθμίζον τὰ τῆς πλάνης ἀποτελέσματα εἰς τὰς νομικὰς πράξεις. Τὰ ἑπόμενα χωρία φαίνονται ἐκφράζοντα τὸ γενικὸν δόγμα, ὅτι ἡ

(1) (39. 3) 19. 20.

(2) (29. 2) 20 πρ. § 1. Ἄλλα παραδείγματα ἀπαντῶνται ἐν τοῖς ἑξῆς χωρίοις K. (3. 32) 18 B. (IE'. 1) 97 (6. 1) 54 B (IE'. 1) 53 (31) 79.

(3) A. χ. (31) 79.

βούλησις, ἡ ἐκ πλάνης παραχθεῖσα, εἶναι πάντως ἀνίσχυρος καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν συνεπάγεται ἀποτέλεσμα (2. 1) 15 Βασιλ. (Ζ'. 3) 15 Οὐ δοκεῖ συναινεῖν ὁ κατὰ πλάνην συνιὼν παρὰ ἀπροσφόρῳ δικαστῇ. (5. 1) 2 πρ. (7. 5) 2.

(39. 3) 20. Ἄκυρος γὰρ ἐστὶν ἡ τοῦ πλανωμένου θέλησις.

(50. 17) 166 § 2 Βασιλ. (Β'. 3) 116. Ὁ πλανώμενος οὐ δοκεῖ συναινεῖν.

Κ (1. 8) 8 καὶ 9. Ἄκυρός ἐστιν ἡ τοῦ πλανωμένου θέλησις, ἢ συναίνεσις.

Τὸ δόγμα τοῦτο, ἂν ἦτο ἀληθὲς, ἤθελεν εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιον, ἀποτελοῦν κανόνα ὡρισμένον, ἁπλοῦν καὶ ἀσφαλῆ περὶ τῆς εἰς τὰς νομικὰς πράξεις ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης· ἀλλ' εἶναι ἀναμφιβόλως ἀπορῥιπτέον, ὡς ἀποδεικνύει ἡ τοῦ δόλου θεωρία, ἥτις εἶναι λεπτομερῶς ἀνεπτυγμένη ἐν τῷ Ρ. Δ. Ἐὰν μόνη ἡ πλάνη ἤρκει νὰ ἀποκλείσῃ ἐντελῶς τὴν θέλησιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, τότε πᾶσα θεμιτὴ νομικὴ πρᾶξις ἐκ πλάνης προκύψασα, ἤθελεν εἶναι ἄκυρος, ἀδιαφόρως ἂν ἡ πλάνη προῆλθεν ἐκ τῆς ἀπάτης (τοῦ δόλου) τοῦ ἑτέρου συμβαλλομένου, ἢ οὔ. Ἀλλ' ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος, καίτοι θεωρῶν σπουδαίαν τὴν διὰ δόλου παραγωγὴν τῆς πλάνης, δὲν κηρύττει ἄκυρον καὶ μὴ οὖσαν τὴν νομικὴν πρᾶξιν, καθ' ἣν ἐχώρησε τοιαύτη πλάνη, ἀλλὰ προσπαθεῖ ἐμμέσως νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς διὰ τῆς ἐνστάσεως τοῦ δόλου· τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ἐναργῶς, ὅτι ἡ πλάνη καθ' ἑαυτὴν δὲν ἀποκλείει τὴν θέλησιν, οὔτε τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, καὶ ὅτι ἡ ἐξ ἁπλῆς πλάνης προκύψασα ἔννομος πρᾶξις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἰσχυρά. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἣν πρὸ πολλοῦ ἀπέδειξεν ὁ Τιβῶ, ἐξηγήσαμεν λεπτομερέστερον ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ (1).

264. Ἡ φαινομένη πρὸς τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀντίφασις τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων χωρίων λύεται, ἐὰν ἐκτιμήσῃ τις αὐτὰ οὐχὶ ὡς μεμονωμένα κείμενα, περιέχοντα γενικὸν κανόνα, ἀλλ' ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτῶν πρὸς τὰ εἰδικὰ θέματα, ἅπερ ῥυθμίζουσι, καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ συγγενῆ αὐτοῖς χωρία. Οὕτως ἑρμηνευόμενα τὰ χωρία ταῦτα σημαίνουσιν, ὅτι ὑπάρχουσι καὶ θέματα, καθ' ἃ ἡ ἐκ

(1) Ἐνοχ Δικ Τόμ. Α'. § 369 370.

πλάνης ἐπιχειρηθεῖσα πρᾶξις εἶναι χωρὶς ἀποτελέσματος, ὅταν αὕτη δὲν ἐκφράζῃ τὴν θέλησιν, ἥτις μόνη παράγει τὴν ἔννομον σχέσιν· καὶ τῳόντι ἐκ τῶν παρατεθέντων χωρίων τὰ τρία ῥητὰ ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα θέματα, καθ' ἃ δι' ἔλλειψιν θελήσεως, οὐδεμία παράγεται νομικὴ σχέσις ἡ μεταβολὴ τῆς ὑπαρχούσης, τὰ δὲ λοιπὰ τρία ἐπίσης περὶ τοιούτων περιπτώσεων πρέπει νὰ ἐννοηθῶσιν. Ὅθεν τὸ ἐκτεθὲν δόγμα «ἄκυρος ἐστὶν ἡ τοῦ πλανωμένου θέλησις», εἶναι ἐσφαλμένον ὡς γενικὸς κανὼν διέπων τὸ προκείμενον σπουδαῖον ζήτημα.

265. Συμπεραίνομεν λοιπόν, ὅτι συνήθως ἡ πλάνη οὐδεμίαν ἐπιῤῥοὴν ἔχει εἰς τὰς νομικὰς πράξεις, καθ' ἃς εἰσέφρυσε. Τοῦτο μάλιστα φαίνεται, ὅτι εἶναι ὁ κανὼν, ὡς ἀποδει κνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς. Ἂν πωλήσω κατ' ἐντολὴν τοῦ Πέτρου πρᾶγμα ἴδιον ἐμοῦ, ἀγνοῶν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν κυριότητά μου, ἰσχύει οὐδὲν ἧττον ἡ πώλησις (1)

Δωροῦμαί τινι πρᾶγμά τι, διότι ἐκ πλάνης νομίζω, ὅτι μοὶ παρέσχεν ὑπηρεσίας ἀπαιτούσας τὴν ἀνταμοιβὴν ταύτην, ἰσχύει οὐδὲν ἧττον ἡ δωρεὰ (2).

Πωλῶν τινι ἔλαιον, συμφωνῶ μετ' αὐτοῦ νὰ μετρήσωμεν αὐτὸ κατὰ τὸ μέτρον ὅπερ δίδει ἡμῖν ὁ Πέτρος, τοῦτο δὲ εἶναι ἐν ἀγνοίᾳ ἡμῶν (τοῦ τε πωλοῦντος καὶ τοῦ ἀγοράζοντος) ἢ μεῖζον, ἢ ἔλαττον τοῦ ἀληθοῦς, οὐδὲν ἧττον ἰσχύει ἡ πώλησις (3). Τελευταῖον ὁλόκληρος ἡ τῆς ἐκνικήσεως καὶ τοῦ δόλου θεωρία τοῦ ῥωμ. νόμου στηρίζεται εἰς τὸ δόγμα τοῦτο (4).

Ἴδωμεν νῦν τὸν λόγον τοῦ προκειμένου δόγματος.

Ἡ πλάνη, κατὰ τὴν μονομερῆ, ἢ τὴν σύμφωνον δύο ἢ πλειόνων δήλωσιν ἐννόμου βουλήσεως, φαίνεται τῳόντι ὡς λόγος παράγων τῆς θελήσεως ταύτης τὴν δήλωσιν. Ἡ πλάνη, κωλύουσα τὴν κατάρτισιν ἀληθοῦς ἐννοίας τινὸς πράγματος, συνεπάγεται τὴν ἔλλειψιν τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ, ὅπως δὲ ὁ φρενοβλαβὴς καὶ ὁ νήπιος

(1) (17. 1) 49 § 1. B (ΙΔ' 1) 49.
(2) (12. 6) 65 § 2. B (ΚΔ'. 6) 65.
(3) (4. 3) 18 § 3. B (Γ'. 3) 18.
(4) (4. 3) 1 § 4—8. 2—7. B (Γ'. 3) 1—7.

εἰσὶν ἀνίκανοι πρὸς ἐκδήλωσιν βουλήσεως, στερούμενοι τῆς δυνάμεως τοῦ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἐννοιῶν, ἐξ ὧν γεννᾶται ἡ ἀπόφασις (ἡ ἐκλογὴ μεταξὺ διαφόρων διευθύνσεων τῆς βουλήσεως), οὕτω καὶ ὁ ἐκ πλάνης ἀκολουθῶν ἐννοίας ἀνυπάρκτων σχέσεων καὶ πραγμάτων, καὶ ἐξ αὐτῶν παρασυρόμενος εἴς τινα ἀπόφασιν, εἶναι ἐπίσης ἀνίκανος νὰ ἐκδηλώσῃ ἰσχυρὰν βούλησιν. Παρατηροῦντες ὅμως ἀκριβέστερον τὴν κατάστασιν τοῦ πλανωμένου πειθόμεθα, ὅτι ἡ ἐξομοίωσις αὕτη εἶναι πάντως ἐσφαλμένη. Λέγοντες, ὅτι ἡ ψευδὴς ἀντίληψις ὥρισε τὴν θέλησιν, δὲν ἐκφράζομεν ἀκριβῶς τὴν ἐπὶ τὴν καταρτισθεῖσαν καὶ ἐκδηλωθεῖσαν βούλησιν ἐπιρροὴν τῆς πλάνης, διότι πάντοτε ὁ πλανώμενος δίδει εἰς τὴν πλάνην τὴν προσδιορίζουσαν τὴν βούλησιν αὐτοῦ δύναμιν, ἔχων ἐλευθέραν τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ ἀντιθέτων ἀποφάσεων. Οἱασδήποτε ὠφελείας καὶ ἂν παρέστησαν ψευδῶς αὐτῷ ἡ πλάνη, ἠδύνατο ν' ἀπορρίψῃ αὐτὰς, διὰ τοῦτο δὲ ἡ πλάνη δὲν ἀποκλείει τὴν ἀληθῆ κατάρτισιν καὶ ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῆς θελήσεως.

266. Ἡ ἀλήθεια τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἀποβαίνει ἀναμφίβολος, ἅμα διακρίνομεν τὴν ἐκδηλωθεῖσαν βούλησιν ἀπὸ τῆς ἐν τῷ νῷ τοῦ βουληθέντος ἐνδιαθέτου προπαρασκευῆς αὐτῆς. Ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως εἶναι αὐθύπαρκτον γεγονὸς, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ πρὸς κατάρτισιν νομικῶν σχέσεων, εἶναι δὲ ὅλως αὐθαίρετον καὶ ἀνυπόστατον τὸ συνδέειν μετὰ τοῦ γεγονότος τούτου τὴν ἐνδιάθετον αὐτοῦ προπαρασκευὴν, ὡσανεὶ αὕτη ἦτο μέρος συστατικὸν τῆς ἐκδηλωθείσης θελήσεως· ἂν τοῦτο ἦν ἀληθὲς, ἡ ἐκδηλωθεῖσα βούλησις ἤθελεν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν ἐνδιαθέτων καὶ πᾶσαν ἀντίληψιν διαφευγόντων ἐκείνων ἐλατηρίων, ἅτινα, προτεινόμενα μετὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς θελήσεως, ἤθελον μηδενίζει αὐτήν τε καὶ τὰς ἐξ αὐτῆς πηγαζούσας νομικὰς σχέσεις, μὴ δυναμένου τοῦ ἐξ αὐτῶν παράγοντος δικαιώματα νὰ ἐξελέγξῃ τὴν ὕπαρξιν τῶν ἐλατηρίων ἐκείνων καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ταῦτα ἔσχον ἐπὶ τὴν ἐκδηλωθεῖσαν βούλησιν. Ἀλλὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἤθελεν ἀνατρέψει τὴν πίστιν εἰς διδομένας καὶ ἀποδεκτὰς γενομένας ὑποσχέσεις καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς θεμελιουμένην ἀσφάλειαν τῶν ἐννόμων σχέσεων, τὰ οὐσιώδη ταῦτα στοιχεῖα τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας. (Παραβ. ἐνοχικοῦ δικαίου Α'. § 365).

Συνήθως λοιπὸν ἡ πλάνη οὐδὲν ἀποτέλεσμα παράγει ἐπὶ τῶν ἐννόμων σχέσεων, καθ' ἃς ὑπάρχει.

267. Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὰ ἐξαιρετικὰ θέματα, καθ' ἃ ἡ πλάνη ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις.

Ἡ πλάνη μεταβάλλει φύσιν, ἐὰν παραχθῇ ἐκ τῆς πονηρᾶς βουλήσεως, ὅπερ ἐστὶν ἐκ δόλου ἄλλου προσώπου· τὸ θέμα τοῦτο ἔχει πρόδηλον ὁμοιότητα πρὸς τὸ τῆς βίας. Κατ' ἀμφότερα ὑπάρχει ἡ αὐτὴ κακοήθης ἐπίδρασις ἐπὶ τὴν ἀλλοτρίαν βούλησιν· κατ' ἀμφότερα διὰ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης ταράττεται ἡ ἔννομος τάξις, διότι τὸ δίκαιον σκοπεῖ τὴν ἀπρόσκοπτον ἀνάπτυξιν τῆς ἐξουσίας τῆς βουλήσεως. Οὐσιώδης δὲ ὅρος τῆς τοιαύτης ἀναπτύξεως εἶναι ἡ ἀλήθεια, εἰς ἣν στηρίζεται ἡ ἀμοιβαία πίστις. Ὅπως δὲ ἡ τῆς βουλήσεως ἀνεξαρτησία προσβάλλεται διὰ τῆς βίας, οὕτω βλάπτεται καὶ ἡ πίστις διὰ τοῦ δόλου.

268. Ὅθεν τὰ δύο ταῦτα εἴδη τῆς ἐπὶ ἄλλους ἐπενεργείας, (βία καὶ δόλος), συνάδουσι κατὰ τὰ ἑξῆς. Ἀμφότερα εἶναι πονηρᾶς φύσεως, ἀμφότερα δὲν ἀναιροῦσι μὲν καθ' ἑαυτὰ τὴν βούλησιν, ἀλλὰ διαταράττουσι τοὺς ἀναγκαίους ὅρους τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἣν ῥυθμίζει καὶ προστατεύει τὸ δίκαιον. Ἀμφότερα λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρισθῶσιν ὡς ἀδικίαι καὶ νὰ ἀνατραπῶσιν ὑπὸ τοῦ δικαίου.

Κατὰ πρώτην ἔποψιν ἴσως ὑποθέσει τις, ὅτι ὑπάρχει διαφορά τις μεταξὺ αὐτῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ μὲν βία εἶναι ἀπολύτως ἀπορριπτέα καὶ προκαλεῖ τὴν τοῦ νόμου ἀντίδρασιν, ἐνῷ ἡ πλάνη συνήθως εἶναι ὅλως ἀδιάφορος, μόνον δὲ συνδεομένη μετὰ τοῦ δόλου ἀποκτᾷ τὴν ἀνωτέρω ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως, ἀλλὰ καὶ ἡ κατ' ἐπιφάνειαν διαφορὰ αὕτη προκύπτει μόνον ἐκ τούτου, ὅτι συνήθως ἀναχωροῦμεν ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς βίας ἀντὶ ν' ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τῆς τοῦ φόβου. Ἐν ἑκατέρῳ τῶν θεμάτων διακριτέον ἐπίσης ἀκριβῶς τὸ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ πράττοντος συμβαῖνον, ἀπὸ τοῦ εἰς αὐτὸ προστιθεμένου διὰ τῆς κακοήθους ἐπενεργείας ἄλλου. Ἐν τῷ πράττοντι εὑρίσκομεν, ἐν μὲν τῷ πρώτῳ θέματι τὸν *φόβον*, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ, τὴν *πλάνην*· ἀμφότερα εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορα ὡς πρὸς τὴν δήλωσιν ἀληθοῦς βουλήσεως καὶ ἄνευ τινὸς ἐπιῤῥοῆς εἰς τὴν ἰσχὺν αὐτῆς, ἀμφότερα ὅμως με-

ταβάλλουσι φύσιν, ἐὰν παραχθῶσιν ὑπὸ κακοήθους ἐξωτερικῆς ἐπενεργείας, τότε ὁ μὲν φόβος ἀναφαίνεται *ὡς βία*, ἡ δὲ πλάνη, *ὡς ἀπάτη*. Εἰς τοῦτο δὲ συνίσταται ἡ ὁμοιότης τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν. Ἡ ἀκριβὴς ἐξήγησις τῶν κατὰ τοῦ δόλου καὶ κατὰ τῆς βίας παρεχομένων ἐνδίκων μέσων ἀνήκει εἰς τὸ εἰδικὸν μέρος τοῦ συστήματος τοῦ ῥωμ. νόμου (Ἐνοχ. Δίκ. Α' § 369 370). Ἐν γένει τὰ ἔνδικα ταῦτα μέσα δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς τάξεις· ὁ βιασθεὶς, ἢ ὁ ἀπατηθεὶς βοηθεῖται δι' ἀγωγῆς, δι' ἐνστάσεως, ἢ δι' ἀποκαταστάσεως, κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ κατὰ τὴν ἀνάγκην ἣν ἔχει (1). Ἡ σπουδαιοτέρα διάκρισις μεταξὺ βίας καὶ δόλου συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ τῷ βιασθέντι παρεχομένη βοήθεια ἐνεργεῖ καὶ κατὰ τρίτων ὅλως ἀθώων προσώπων (in rem), ἐνῷ ἡ εἰς τὸν ἀπατηθέντα παρεχομένη περιορίζεται συνήθως κατὰ μόνου τοῦ ἀπαταιῶνος (τοῦ αὐτουργοῦ τοῦ δόλου) καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, (in personam). Βάσις δὲ τῆς διαφορᾶς ταύτης εἶναι ἡ δόξα, ὅτι ἡ διὰ τῆς βίας διατάραξις τῆς νομικῆς τάξεως εἶναι κινδυνωδεστέρα, ἢ ἡ διὰ τοῦ δόλου.

269. Ὡς ἐπράξαμεν ἐπὶ τῆς βίας, ἀνάγκη καὶ ἐπὶ τοῦ δόλου ν' ἀναφέρωμεν τοὺς ὅρους, ὑφ' οὓς ὁ πλανηθεὶς ἔχει ἀξιώσεις εἰς τὴν προστασίαν τοῦ δικαίου κατὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεώς του. Ἡ ἔκφρασις δόλος ἐμφαίνει πάντοτε τὴν κακοήθη προσβολὴν τῆς πίστεως, εἰς ἣν στηρίζεται πᾶσα μεταξὺ ἀνθρώπων συναλλαγή· ἡ προσβολὴ αὕτη ἀπαντᾶται ὑπὸ ποικιλωτάτους τύπους καὶ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς, ὥστε ὁτὲ μὲν ἐπισύρει τὴν αὐστηροτάτην μορφὴν, (ἐνθυμηθῶμεν τὴν ἀτιμίαν, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπί τινων σχέσεων ἕνεκα δόλου καταδίκης), ὁτὲ δὲ μετρίαν ἀποδοκιμασίαν, λ. χ. κατά τινας περιπτώσεις τῆς ἐνστάσεως τοῦ δόλου, καθ' ἃς ὁ δόλος συνίσταται εἰς τὴν ἐπίμονον ἐπιδίωξιν δικαιώματος ἀνατρεπομένου δι' ἐνστάσεως τοῦ ἀντιδίκου (2). Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων θεμάτων, αἱ μᾶλλον ὡρισμέναι καὶ σπουδαιότεραι ἐφαρμογαὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δόλου εἶναι αἱ ἑξῆς·

1) Ἡ ὑπὸ τοῦ ὀφειλέτου ἐκ προθέσεως πραττομένη παράβασις

(1) Π. (4. 3) 8. 9. § 2. 15 § 3. 17 § 1 26. 27. 28 35. 39 Β. (Γ. 3) 8. 9. 15. 17. 26—28 35. 39 (44. 14) 4 § 27 Β. (ΝΑ'. 4) 4 § 6.

(2) (44. 1) 2 § 5 (45. 1) 36.

τῆς ὑποχρεώσεως· τοῦτό ἐστιν ὁ δόλος ἐν ταῖς ἐνοχαῖς, καθ' ἃς ἀναφαίνεται ὡς ἀντίθεσις τῆς ῥαθυμίας (culpa) καὶ τῶν τυχηρῶν (casus).

2) Ἡ ἐκ προθέσεως παραγωγὴ πλάνης, δι' ἧς ὁ πλανώμενος παρακινεῖται εἰς δήλωσιν τῆς βουλήσεώς του· περὶ αὐτῆς καὶ μόνης τῆς ἐφαρμογῆς γίνεται ἐνταῦθα λόγος. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ταύτην, δόλος σημαίνει τὴν νόθευσιν τῆς ἀληθείας, ὥστε ἡ ἔκφρασις εἶναι ταὐτοσήμαντος τῇ πανουργίᾳ, τῇ ἀπάτῃ (fraus) (1). Ἐνταῦθα ὅμως συνυπακούεται καὶ ἡ κακὴ πρόθεσις, ἤτοι ἡ σκοποῦσα τὴν βλάβην τοῦ ἑτέρου, ἀδιαφόρως ἐὰν συγχρόνως σκοπῆται, ἢ οὔ, ἴδιον ὄφελος (2). Τὴν προσθήκην ταύτην ἐμφαίνουσιν οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς διὰ τῆς ἐκφράσεως dolus malus κατ' ἀντίθεσιν τοῦ δυνατοῦ dolus bonus, καθ' ἃς περιπτώσεις καὶ ἡ βία ἤθελεν εἶναι θεμιτὴ, ὡς μέσον ἀμύνης, ἤτοι καθ' ἃς οὐδόλως ὑπάρχει νομικὴ σχέσις, εἰς ἣν ἐπενεργεῖ ὁ δόλος (3).

270. Συνήθως πράττεται ὁ δόλος διὰ θετικῆς ἐνεργείας, εἶναι ὅμως δυνατὴ καὶ ἀποθετικὴ ἁπλῶς ἐνέργεια ὅταν ἐν γνώσει ἀνεχόμεθα σιωπηρῶς τὴν ἀλλοτρίαν πλάνην, ἣν δὲν προεκαλέσαμεν, ἀλλὰ τοῦτο ὑποτίθησι τοιαύτην ἐκ συμβάσεως σχέσιν, καθ' ἣν ὁ ἕτερος δικαιοῦται νὰ ἀπαιτήσῃ παρ ἡμῶν εἰλικρίνειαν, ὥστε σιωπὴ καὶ ὁμιλία νὰ θεωρῶνται ὡς ἀδιαχώριστον σύνολον (4). Ἐννοεῖται, ὅτι καὶ ἐν τῷ ποινικῷ δικαίῳ αἱ ἔννοιαι αὗται εἰσὶ σπουδαιόταται καὶ ἔχουσι πολλὰ καὶ ποικίλα ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὐτῶν δὲν ὑπάγεται εἰς τὰ ὅρια τῆς παρούσης πραγματείας.

271. Κακὴ πίστις (mala fides) ὑπάρχει ὅταν τις ἔχῃ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀδίκου τῆς πράξεώς του, ὅθεν ἡ πλάνη, ἕνεκα τῆς ὁποίας ἐλλείπει ἡ συνείδησις αὕτη, ἀποκλείει τὴν κακὴν πίστιν, οὐδὲ ἔχει ἐπιῤῥοὴν ἐνταῦθα, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἀκριβέστερον ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, τὸ εἶδος τῆς πλάνης, ἢ ὁ λόγος ἐξ οὗ παρήχθη· εἴτε εἶναι περὶ τὸ δίκαιον, εἴτε περὶ τὰ γεγονότα, εἴτε παρήχθη ἐκ μείζονος, εἴτε ἐξ ἐλάσσονος ῥαθυμίας, ἀδιάφορον· τὸ οὐσιῶδες εἶναι, ὅτι κωλύει τὴν

(1) (4. 2) 1 § 2 Βασιλ. (Γ'. 3) 1 (2. 14) 7 § 9 10 (18. 1) 43 § 2.
(2) (4. 3) 39 40 B. (Γ'. 3) 39 40.
(3) (4. 3) 1 § 2 καὶ 3 B (Γ'. 3) 1.
(4) (19. 1) 11 § 5 43 § 2 35 § 8.

κακὴν πίστιν, διὰ τοῦτο ὁ ἰσχυριζόμενος τὴν κακὴν πίστιν ἀνάγκη νὰ ἀποδείξῃ τὴν *γνῶσιν*, ἐν ὅσῳ δὲ αὕτη δὲν ἀποδειχθῇ, δὲν ὑπάρχει κακὴ πίστις (1).

272. Ἐκτὸς τῶν προειρημένων ὑπάρχουσι καὶ ἕτερα θέματα, καθ' ἃ, διὰ σπουδαίους λόγους, ὁ νόμος κατ' ἐξαίρεσιν ἀπένειμεν εἰς τὴν πλάνην ἔννομα ἀποτελέσματα. Καὶ κατ' αὐτὰ ὅμως τὰ ἐξαιρετικὰ θέματα, ἅτινα διαφέρουσι κατὰ τοὺς ὅρους καὶ τὸ εἶδος τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πλάνης, αὕτη, ὅπως παραγάγῃ αὐτὰ, ἀνάγκη νὰ ᾖναι συγγνωστή (2). Ὡς πρὸς δὲ τὸ συγγνωστὸν, ἢ ἀσύγγνωστον τῆς πλάνης, ὁ νόμος διακρίνει μεταξὺ τῆς περὶ τὸ δίκαιον καὶ τῆς περὶ τὰ γεγονότα πλάνης· ἡ μὲν περὶ τὸ δίκαιον εἶναι συγγνωστὴ, ὅταν ὁ πλανώμενος στερῆται ἰδίας γνώσεως τοῦ δικαίου καὶ δὲν τῷ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκτήσῃ αὐτὴν (3), ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅταν ἡ πλάνη δὲν προῆλθεν ἐκ τῆς παραλείψεως τῆς προνοίας καὶ τῆς προσοχῆς, ἣν οἱ ἐπιμελεῖς τῶν ἀνθρώπων καταβάλλουσι (δὲν προῆλθεν ἐξ *οἱασδήποτε ῥᾳθυμίας*)· ἡ δὲ περὶ τὰ γεγονότα, ὅταν δὲν δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς παράλειψιν τῆς προνοίας καὶ τῆς ἐπιμελείας, ἣν καταβάλλουσι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ μὴ ἐπὶ προνοίᾳ καὶ προσοχῇ διακρινόμενοι, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὅταν δὲν προκύπτῃ ἐκ μείζονος ῥαθυμίας (negligentia crassa, summa negligentia, κοῦφος ἀμέλεια, ἄφροντις λησμονησία, νωθρὰ ἀπροσεξία (4). Ἐπὶ τῆς πραγματικῆς πλάνης καταλογίζεται βαθμὸς ἀπροσεξίας) μὴ ἀπαντώμενος συνήθως παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐν γένει, ἐπὶ δὲ τῆς νομικῆς, βαθμὸς ἀπροσεξίας, ὅστις δὲν ἀπαντᾶται παρὰ τοῖς ἰδίως προνοητικοῖς καὶ ἐπιμελέσιν ἀνθρώποις.

273. Ἡ διαφορὰ αὕτη περὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ συγγνωστοῦ τῆς πλάνης ἔχει τὸν ἑξῆς λόγον· τὸ μὲν *δίκαιον* εἶναι ὡρισμένον καὶ ἐκ προοιμίων γνωστὸν διὰ τῆς δημοσιεύσεως, ὅθεν ὁ ἀγνοῶν αὐτὸ καὶ μὴ προτείνων λόγους δικαιολογοῦντας τὸ ἀδύνατον τῆς γνώσεως θεωρεῖται παραλιπὼν τὴν *συνήθη* τῶν ἀνθρώπων προσοχὴν, τὰ δὲ

(1) Π. (5. 3) 25 § 6 Β. (ΜΒ'. 1) 25 (41 3) 36 § 1 37 38 Β. (Ν'. 3) 34. 35.

(2) (22. 6) 9 § 2 καὶ 3 Β. (Β'. 4) 9.

(3) 9 § 2 καὶ 3 αὐτ. Β. 9 αὐτ.

(4) 3 § 1 6 9 § 2 αὐτ. Β. 3 6 9 αὐτ.

γεγονότα εἶναι τοσοῦτον ποικίλα, ἡ γνῶσις αὐτῶν ἐνίοτε τοσοῦτον δυσέφικτος, ὥστε ὁ ἀγνοῶν αὐτὰ εἶναι ἀξιόμεμπτος (καὶ ἡ πλάνη αὐτοῦ ἀσύγγνωστος), μόνον ἐὰν ἡ γνῶσις αὐτῶν δὲν ἀπαιτεῖ ἐξαίρετον, ἀλλὰ τὴν συνήθη τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν (1).

274. Ἐπειδὴ δὲ λόγος περὶ συγγνωστῆς καὶ ἀσυγγνώστου πλάνης (περὶ τὸ δίκαιον καὶ περὶ τὰ γεγονότα), ἀνάγκη νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τοῦ ἐξῆς εἰς τὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην ἀναφερομένου κανόνος, ὅστις συνδέει τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς μετὰ τῆς διακρίσεως, ἐὰν ὁ πλανώμενος πρόκηται ὡς ἐκ τῆς πλάνης ν' ἀποφύγῃ ζημίαν, ἢ ν' ἀποκτήσῃ κέρδος, ὅπερ ἐστὶ μετὰ τῆς διακρίσεως μεταξὺ damna καὶ compendia. Ὁ κανὼν εὑρίσκεται ἐν τοῖς ἑξῆς χωρίοις.

(22. 6) 7 κατὰ τὴν παράφρασιν τῶν Βασιλικῶν (Β'. 4) 7.

« ἡ τοῦ νόμου ἄγνοια τοὺς μὲν ἀπαιτοῦντας τὰ ἴδια οὐ βλάπτει»· τὸ πρωτότυπον προσθέτει non prodest acquirere volentibus, «ἐπὶ δὲ κέρδει οὐ συμβάλλεται».

(22. 6) 8 κατὰ τὴν παράφρασιν τῶν Βασιλικῶν (Β. 4) 8.

«Ἡ τοῦ φάκτου ἄγνοια καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξὶ βοηθεῖ ἐπὶ κέρδους καὶ ζημίας· ἡ δὲ τοῦ νόμου ἄγνοια *ἐπὶ μὲν κέρδους*, οὔτε γυναιξὶ βοηθεῖ, ἐπὶ δὲ ζημίας οὐδένα βλάπτει, θέλοντα τὸ ἴδιον ἀποκτῆσαι».

Περικοπὴν τῆς ἀρχῆς ταύτης εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ χωρίῳ, ὅπερ εἶναι προδήλως ἀπόρροια τῆς ἐν τοῖς προηγουμένοις χωρίοις ἀποφάνσεως τοῦ Παπινιανοῦ, Κ (1. 18) 11 κατὰ τὴν παράφρασιν τῶν Βασιλ. (2. 4) 20 «ταῖς ἐλάττοσι (εἰς τὰς ἀνηλίκους) μηδὲ κερδᾶναι βουλομέναις ἀντικείσθω ἡ τοῦ νόμου ἄγνοια». Τὸ τεμάχιον 8 ἀποφαίνεται σαφῶς, ὅτι ἐπὶ τῆς τοῦ φάκτου (τῶν γεγονότων) ἀγνοίας, οὐδεμία διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ ζημίας καὶ κέρδους, τὴν τοῦ νόμου ὅμως ἄγνοιαν δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπὶ ζημίας (in damnis), οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπὶ κέρδους (in compendiis).

Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἐκφράζει καὶ τὸ τεμάχ. 7, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι αὐτόθι ἀντὶ τῆς λέξεως ζημίας (damnis), γίνεται χρῆσις τῆς ἐκφράσεως «τοὺς τὰ ἴδια ἀπαιτοῦντας (suum petentibus), ἀντὶ δὲ τῆς λέξεως in compendiis ὑπάρχει ἡ ἔκφρασις æquirere volen-

(1) Π. 2 αὐτ. Β. 2 αὐτ.

tibus. Ὁ κανὼν οὗτος παρέσχεν ἀνέκαθεν εἰς τοὺς νεωτέρους νομοδιδασκάλους πολλὰς δυσχερείας.

275. Ὁ Σαβινῆ (1) θεωρεῖ τὸν κανόνα τοῦτον ὡς ἐντελῶς ἀνεφάρμοστον καὶ συγκρουόμενον πρὸς τὰς λοιπὰς τοῦ νόμου ἀποφάνσεις περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πλάνης, παραχθέντα δὲ κατὰ λάθος ἐκ τούτου, ὅτι οἱ ἐρανισταὶ τοῦ Πανδέκτου καὶ τοῦ Κώδικος, συντάσσοντες τὰ παρατεθέντα τεμάχια, ἀπέδωκαν ἐσφαλμένως δι' αὐτῶν ἔννοιαν γενικοῦ κανόνος εἰς ὁρισμὸν ἰσχύοντα ἀρχικῶς μόνον ἐπὶ τῶν εἰς τὰς γυναῖκας γινομένων δωρεῶν. Ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τοῦ ἑρμηνεύειν δύσκολα χωρία τοῦ νόμου εἶναι λίαν ἐπισφαλὴς, δικαιολογεῖται δὲ τότε μόνον, ὅταν ἀφ' ἑνὸς μὲν ᾖναι *ἐντελῶς ἀδύνατος* ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν, ὅπως ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς ἰουστινιανείαις συλλογαῖς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποδεικνύεται ἐναργῶς τὸ λάθος τῶν συντακτῶν τῶν εἰρημένων συλλογῶν. Ἀλλ' ὁ πρῶτος τῶν ὅρων τούτων ὑπάρχει ἆρά γε ἐπὶ τοῦ προκειμένου;

276. Πρὶν ἢ λύσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη νὰ συνεννοηθῶμεν περὶ τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν ἑξῆς εἰς αὐτὰ περιεχομένων ἐκφράσεων.

1) Διὰ τῆς ἐκφράσεως error juris (πλάνη περὶ τὸ δίκαιον), ἣν δύναταί τις πάντοτε νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπὶ ζημίας, ἐννοοῦσιν ἆρά γε τὰ χωρία μόνην τὴν συγγνωστὴν πλάνην, δηλονότι τὴν παραχθεῖσαν ἐκ τούτου, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ τις γνῶσιν ὁρισμοῦ τοῦ δικαίου; ἢ ἐπὶ ζημίας δύναταί τις να ἐπικαλεσθῇ ἐπιτυχῶς τὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην *ἐν γένει*, ὥστε νὰ ᾖναι ἀδιάφορον ἐνταῦθα τὸ δυνατὸν τῆς πληροφορίας καὶ γνώσεως; Ἐὰν δεχθῇ τις τὴν πρώτην γνώμην, τὸ ἐξ αὐτῆς συναγόμενον συμπέρασμα εἶναι πρόδηλον, ἤτοι ὅτι ἐπὶ μὲν κέρδους *οὐδέποτε* δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην, οὔτε τὴν ἐντελῶς ἀναίτιον· ἐὰν ἀκολουθήσωμεν τὴν δευτέραν γνώμην, ἡ πλήρης ἔννοια τοῦ Παπινιανοῦ ἤθελεν εἶναι ἡ ἑξῆς «ἐπὶ ζημίας δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ *πᾶσαν* περὶ τὸ δίκαιον πλάνην, ἐπὶ δὲ κέρδους μόνον τὴν πλάνην, ἣν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ, διότι ἐστερεῖτο ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας». Ἡ τελευταία δόξα ἦν ἀνέκαθεν ἡ ἐπικρατεστέρα.

(1) Σύστημα τοῦ ῥωμ. δικ. τόμ. 3 Σελ. 311 καὶ ἑπ.

277. Ὁ Οὐαγγερὼ ὅμως ἰσχυρίζεται, ὅτι κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον, ἐπὶ μὲν κέρδους (compendium) οὐδεμίαν περὶ τὸ δίκαιον, οὔτε τὴν συγγνωστὴν πλάνην δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ, ἐπὶ δὲ ζημίας (damnum) μόνην τὴν συγγνωστήν. Ἰδοὺ οἱ λόγοι οὓς ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης.

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἐν τῷ ῥωμ. νόμῳ ἡ περὶ τὸ δίκαιον πλάνη, καθ' ἣν ὁ πλανώμενος παρέλειψε νὰ ὁδηγηθῇ περὶ αὐτοῦ (ἐνῷ ὑπῆρχεν εὐκαιρία τοιαύτης διδασκαλίας), ἐξομοιοῦται πρὸς τὴν περὶ τὰ γεγονότα πλάνην, τὴν ἐκ μεγάλου πταίσματος (summa negligentia) προελθοῦσαν, ὥστε ἐάν τις ἐπὶ ζημίας δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπιτυχῶς παντὸς εἴδους πλάνην περὶ τὸ δίκαιον, τὸ ἄφευκτον συμπέρασμα εἶναι, ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὴν ἐκ μεγάλου καὶ ἀσυγγνώστου πταίσματος περὶ τὰ γεγονότα πλάνην. Ἀλλ' εἶναι τοῦτο πιστευτόν; Πῶς συμβιβάζεται τοιαύτη ἀρχὴ μετὰ τῆς ἑτέρας γνωστῆς καὶ τοσοῦτον φυσικῆς ἀρχῆς, ὅτι ὁ ἐξ οἰκείου ἁμαρτήματος ζημιούμενος οὐ δοκεῖ ζημιοῦσθαι; Β. (2. 3) 203. Τὸ ἀληθὲς μᾶλλον εἶναι τὸ ἑξῆς· ὁ Παπινιανὸς δὲν θέλει ἐν τῷ τεμαχ. 8 νὰ πραγματευθῇ ἐν γένει περὶ τῆς θεωρίας τῆς πλάνης, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑποδείξῃ τὴν διάφορον ἐκτίμησιν τῆς πλάνης ἐπὶ τῆς ζημίας καὶ ἐπὶ τοῦ κέρδους, προϋποθέτει δὲ καὶ οἰκόθεν ἐννοούμενον τὸ δόγμα, ὅτι *ἀσύγγνωστος ἀμέλεια* ἐν γένει δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ὅπερ ἐστὶν ἐπί τε τῆς περὶ τὸ δίκαιον καὶ τὰ γεγονότα πλάνης ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν μόνην τὴν συγγνωστὴν πλάνην, ὥστε ἡ ἔννοια τοῦ Παπινιανοῦ εἶναι ἡ ἑξῆς.

Περὶ τὰ γεγονότα πλάνη—φυσικῷ τῷ λόγῳ ὅταν ἐν γένει ᾖναι συγγνωστὴ, ἤτοι δὲν παρήχθη ἐκ μεγάλης ῥᾳθυμίας—λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἐπί τε τῆς ζημίας καὶ τοῦ κέρδους· τὴν περὶ τὸ δίκαιον ὅμως πλάνην (ἐὰν ᾖναι ἐν γένει συγγνωστὴ, ἂν δὲν εὗρεν ὁ πλανώμενος περίστασιν νὰ φωτισθῇ περὶ τοῦ δικαίου), δύναται μέν τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπὶ ζημίας, ἀλλ' ἐπὶ κέρδους οὐδαμῶς (in compendiis).

Ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης προτάσεως, ἥτις πραγματεύεται περὶ τῆς εἰς τὰ γεγονότα ἀναγομένης πλάνης, οὐδεὶς τῶν νομοδιδασκάλων διστάζει νὰ συμπληρώσῃ κατὰ τὸν ἐκτεθέντα τρόπον τὴν ἔννοιαν τοῦ Παπινιανοῦ· τότε ὅμως, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Οὐαγγερὼ, ὁ

μόνον δικαιούμεθα, ἀλλὰ καὶ ὀφείλομεν νὰ πράξωμεν τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας προτάσεως, ἐπὶ τοῦ δευτέρου κώλου τῆς αὐτῆς περιόδου. Βεβαίως κατὰ πρώτην ἔποψιν φαίνεται παράδοξον, ὅτι ἐπὶ κέρδους δὲν δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ οὔτε τὴν ἄφευκτον ἤτοι τὴν ἐντελῶς ἀναίτιον καὶ συγγνωστὴν πλάνην, ἀλλὰ τὸ παράδοξον τοῦτο ἐκλείπει κατὰ μέγα μέρος, ὅταν τις ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τοῦ κέρδους (compendia), περὶ ἧς ἀμέσως θέλει γενῇ λόγος, κατὰ πᾶσαν δὲ περίπτωσιν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο εἶναι ἧττον παράδοξον καὶ ἀνώμαλον, ἢ τὸ ἐκ τῆς ἐναντίας δόξης παραγόμενον, ὅτι ἐπὶ ζημίας δικαιοῦταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ἐπιτυχῶς πᾶσαν καὶ τὴν ἐκ μεγάλης καὶ ἀσυγγνώστου ἀμελείας πλάνην.

278. Τὸ δεύτερον σπουδαῖον ζήτημα ὁρᾷ τὴν ἔννοιαν τῶν ἐν τοῖς παρατεθεῖσι χωρίοις ἐκφράσεων damna (ἐπὶ ζημίας) καὶ compendia (ἐπὶ κέρδους). Κατὰ τὴν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ῥωμ. νόμων ἀποδιδομένην εἰς τὰς ἐκφράσεις ταύτας ἔννοιαν, ἡ μὲν ἔκφρασις damnum δύναται νὰ σημαίνῃ ἢ μόνην τὴν θετικὴν ζημίαν (τὸ λεγόμενον damnum emergens), τότε δὲ ἡ ἔκφρασις compendia φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐμφαίνει τὴν ἀποθετικὴν ζημίαν, τὸ διαφυγὸν κέρδος (τὸ λεγόμενον lucrum cessans), ἢ *πᾶσαν*, παντὸς εἴδους ζημίαν, τήν τε θετικὴν καὶ τὴν ἀποθετικήν, τότε δὲ τὸ compendium περιλαμβάνει τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἡ πλάνη εἶναι λόγος κέρδους, ὅπερ δὲν ἤθελεν ἐπιτύχῃ τις, ἂν δὲν ἐπλανᾶτο. Τὴν πρώτην ἔννοιαν παραδέχεται ἡ ἐπικρατοῦσα δόξα, ἀλλ' ὁ Οὐαγγερὼ θεωρεῖ τὴν δευτέραν ὡς τὴν μόνην ὀρθήν, στηρίζει δὲ τὴν δόξαν του εἰς τοὺς ἑξῆς λόγους, οἵτινες πειθόμεθα, ὅτι ἀποδεικνύουσιν ἐναργῶς τὴν ὀρθότητα αὐτῆς.

279. α) Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ damnum, ἣν ἀσπάζεται ὁ Οὐαγγερὼ, ἀπαντᾶται πολλάκις ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ῥωμ. νόμων, τουτέστιν ὅτι πολλάκις ἡ λέξις damnum ἐμφαίνει καὶ τὸ λεγόμενον lucrum cessans (9. 2) 33 πρ. Β. (Ξ'. 3) 33 (43. 8) 2 § 11 Β. (ΝΗ'. 8) 2 Ε. (4. 3) § 10 (10. 4) 11. Β. (ΙΕ'. 4) 11 (46. 8) 13, ἰδίως δὲ ἡ ἀντίθεσις (ἥτις κατὰ τὴν γνώμην ταύτην δέον νὰ γενῇ δεκτὴ ἐν τῷ τεμ. 8 μεταξὺ τοῦ damnum καὶ τοῦ compendium) ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῷ ὀρθῶς ἑρμηνευομένῳ (47. 2) 71 § 1 Β. (Ξ'. 12) 71 μεταξὺ τοῦ damnum καὶ lucrum.

Δὲν χρήζει δὲ ἰδίας ἀναπτύξεως, ὅτι μετὰ τῆς ἑρμηνείας ταύτης συμβιβάζονται ἐντελῶς αἱ ἐν τῷ 7 τεμαχ. ἐκφράσεις æquirere volentibus, καὶ suum petentibus, καθὼς ἐπίσης καὶ ὅτι ἐν τῷ 8 τεμαχ. οὐδεμία διάκρισις δέον νὰ γίνῃ μεταξὺ τοῦ damnum rei amissæ καὶ damnum rei amittendæ.

6) Βεβαίως δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὀρθὴν τὴν διάκρισιν, ἣν ἀποδέχονται οἱ ἀντιδοξοῦντες μεταξὺ τοῦ dammun emergens καὶ lucrum cessans, διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἀμφότερα τὰ εἴδη τῆς ζημίας ταὐτίζει ὁ νόμος ἐντελῶς ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν. Πόσον δὲ φυσικὴ εἶναι ἡ συνταύτισις αὕτη ἰδίως ἐν τῇ περὶ πλάνης πραγματείᾳ συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι ἀμφότερα συνάδουσι κατὰ τὴν κυρίαν ἔννοιαν, « τῆς στερήσεως ἀντικειμένου *περιουσίας*, ὅπερ *ἄνευ τῆς πλάνης ἠθέλομεν ἔχει* ». Φυσικωτέρα δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ εὐκατάληπτος εἶναι ἡ διάφορος ὑπὸ τοῦ νόμου ἐκτίμησις τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ damnum καὶ τοῦ compendium, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς τὸ compendium σημασίαν ὁ Οὐαγγερὼ, διότι, ἐὰν τὸ compendium ἦναι κέρδος, ὅπερ θέλομεν ν' ἀποκτήσωμεν δυνάμει τῆς πλάνης καὶ ὅπερ ἄνευ αὐτῆς δὲν ἠθέλομεν ἔχει, τότε βεβαίως δὲν εἶναι παράδοξον, ὅτι ἡ τῆς πλάνης ὑπὲρ τοιούτου κέρδους ἐπιτυχὴς ἐπίκλησις περιορίζεται εἰς ὅσον οἷόν τε στενὰ ὅρια.

γ) Ἡ δόξα αὕτη τοῦ Οὐαγγερὼ στηρίζεται ἰδίως καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι ἀπαντῶμεν ἐν τῷ Ῥ. νόμῳ θέματα τοῦ lucrum cessans, τῆς ἀποθετικῆς ζημίας, καθ' ἃ ἡ τοῦ νόμου ἄγνοια (φυσικῷ τῷ λόγῳ ἡ καθ' ἑαυτὴν συγγνωστὴ), λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ἤτοι καθ' ἃς δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ αὐτὴν ἐπιτυχῶς· ἰδίως συμβαίνει τοῦτο ὅταν τις ἐξ ἀγνοίας τοῦ δικαίου παραλείψῃ τὰς προθεσμίας τῆς ἐπικλήσεως τοῦ πραιτωρικοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος (1).

δ) Βεβαίως ἠδύνατό τις ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὴν γνώμην ταύτην ὅτι ἡ πλάνη οὐδέποτε πρέπει νὰ ἦναι λόγος θετικῆς ὠφελείας, διότι λογικῶς δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ πλάνη, εἰμὴ μόνον καθ' ὅσον ἐξ αὐτῆς πρόκειται νὰ βλαφθῇ ὁ πλανώμενος, ὅταν δὲ οὐδὲν ἧττον ἐν τῷ 8 τεμαχ. συγχωρεῖται νὰ ἐπικαλεσθῇ τις τὴν

(1) (37. 1) 10 B. (M'. 1) 10 (38. 15) 2 ἐν τέλει B. (ME'. 2) 29.

πραγματικὴν πλάνην, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῇ περὶ θετικῶν ὠφελημάτων, ἀλλὰ μόνον περὶ τῆς ἀποθετικῆς ζημίας. Ἀλλὰ πρὸς ἀντίκρουσιν καὶ ματαίωσιν τῆς ἀντιῤῥήσεως ταύτης ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσωμεν τὰ θετικὰ μετὰ τῆς bonae fidei possessio, τῆς καλῆς πίστεως νομῆς, συδεδεμένα ὠφελήματα· καὶ τῳόντι ἰδίως εἰς τὰ ὠφελήματα ταῦτα, δηλ. τὴν *χρησικτησίαν* καὶ τὴν *ἄμεσον κτῆσιν* τῆς κυριότητος τῶν φυσικῶν καρπῶν τοῦ πράγματος, δέον νὰ ἐφαρμοσθῇ πρὸ πάντων ὁ κανὼν τοῦ Παπινιανοῦ, ὅτι οὐδ' ἡ συγγνωστὴ περὶ τὸ δίκαιον πλάνη βοηθεῖ, ὅπερ ἐστὶν οὔτε τὴν συγγνωστὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ ὅπως περιποιήσῃ ἑαυτῷ τὰ ὠφελήματα ταῦτα (1).

280. Ταῦτα πρὸς ἑρμηνείαν τῶν τεμαχίων 7 καὶ 8, ὧν ἡ ἔννοια εἶναι ἡ ἐξῆς.

Ὁσάκις συγχωρεῖται ἡ τῆς πλάνης ἐπίκλησις δύναταί τις νὰ ἐπικαλεσθῇ πάντοτε τὴν *συγγνωστὴν* περὶ τὰ γεγονότα πλάνην, ἀδιάφορον ἂν πρόκηται νὰ ἀποτρέψῃ βλάβην προκύψασαν ἐκ τῆς πλάνης, ἢ ν' ἀποκτήσῃ διὰ τῆς πλάνης ὠφέλειαν. Ἀφ' ἑτέρου δὲν συγχωρεῖται τοσοῦτον ἀπολύτως ἡ τῆς συγγνωστῆς περὶ τὸ δίκαιον πλάνης ἐπίκλησις, διότι αὕτη συγχωρεῖται μόνον ὅταν πρόκηται νὰ ἀποτρέψῃ τις βλάβην ἐκ τῆς πλάνης παραχθεῖσαν, οὐχὶ δὲ καὶ ὅταν θέλῃ τις δυνάμει τῆς πλάνης νὰ περιποιήσῃ ἑαυτῷ ὠφέλειαν.

281. Μετὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην τῆς συγγνωστῆς καὶ ἀσυγγνώστου πλάνης καὶ τοῦ κανόνος πότε συγχωρεῖται καὶ αὐτῆς τῆς συγγνωστῆς πλάνης ἡ ἐπίκλησις, ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ θέματα, καθ' ἃ κατ' ἐξαίρεσιν ἡ πλάνη ἐνασκεῖ ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς νομικὰς πράξεις. Ἐνταῦθα ἴσως νομίσῃ τις, ὅτι δέον νὰ καταταχθῶσιν αἱ ποικίλαι συμβάσεις καὶ αἱ οἱονεὶ συμβάσεις, εἰς ἃς κυρίως ἡ πλάνη ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἐπιῤῥοὴν· ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν, ὡς προεῤῥέθη, ἡ πλάνη, εἴτε περὶ τὸ δίκαιον εἴτε περὶ τὰ γεγονότα εἶναι, οὐδεμίαν ἐνασκεῖ ἐπιῤῥοὴν, εἴτε συγγνωστὴ, εἴτε ἀσύγγνωστος εἶναι· λ. χ. ἀγοράζω πρᾶγμα ἵνα μεταπωλήσω αὐτὸ ἀλλαχοῦ, ἔνθα ἐκ πλάνης πείθομαι

(1) (41. 3) 31 πρ. Βασιλ. (Ν'. 3) 30 Νόμου πλάνη ἐμποδίζει τῇ διὰ τῆς χρονίας νομῆς δεσποτείᾳ· τὸ πρωτότυπον εἶναι σαφέστερον Nunquam in usucapionibus juris error possessori prodest (41. 3) 24. πρ. 32. § 1 Β. (Ν'. 3) 23. 31 (22. 6) 4 Β. (Β'. 4) 4 (41. 4) 2 § 15 (22. 1) 45 § 1 Β. (ΚΓ'. 3) 45.

ὅτι ἔχει ἀνωτέραν τιμὴν, ἐνῷ τοῦτο ἔχει αὐτόθι πολλῷ κατωτέραν, καὶ ἂν ἐγίνωσκον τοῦτο, οὐδόλως ἤθελον ἐπιχειρήσει τὴν ἀγοράν· μισθόνω οἰκίαν πεισθόμενος, ὅτι ἡ θέσις αὐτῆς εἶναι ἥσυχος, μετ' ὀλίγον δὲ πείθομαι, ὅτι ἐπλανήθην περὶ τούτου, διότι περὶ αὐτὴν ὑπάρχουσι καφφενεῖα ἢ ἐργοστάσια, ἐξ ὧν παράγεται τοσοῦτος θόρυβος, ὥστε δὲν δύναμαι νὰ ἐργασθῶ ἡσύχως οὔτε στιγμὴν ἐν αὐτῇ· ἀγοράζω πρᾶγμα εἰς τιμὴν πολὺ ἀνωτέραν τῆς ἀληθοῦς ἀξίας αὐτοῦ, πλανηθεὶς περὶ αὐτῆς καὶ οὕτω καθεξῆς· καθ' ὅλα τὰ θέματα ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ συγγνωστὴ πλάνη οὐδεμίαν ἐνασκεῖ ἐπιρροὴν, καὶ κατ' οὐδὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἐκ τῶν εἰρημένων συμβάσεων προελθούσης ζημίας. Ἤλθωμεν νῦν εἰς τὰ ἐξαιρετικὰ θέματα, καθ' ἃ ἡ πλάνη ἐπιδρᾷ εἴς τινας τῶν πράξεων τούτων καὶ ἴδωμεν, τίνες εἰσὶν αὗται καὶ τίς ἡ τῆς πλάνης ἐπίδρασις.

282. 1) Ὑπάρχουσι δύο θέματα, καθ' ἃ ἡ πλάνη συνεπάγεται τὴν δι' ἰδίας ἀγωγῆς ἀνατροπὴν ἐνοχικῆς σχέσεως, καθ' ἣν εἰσέφρυσε. Τὸ πρῶτον εἶναι τὸ τῶν ἀστυνομικῶν ἀγωγῶν (τῆς ἀναστρεπτικῆς καὶ τῆς περὶ μειώσεως τιμήματος)· ὁ ἀγοράζων πρᾶγμα ἔχον κεκρυμμένα ἐλαττώματα, δύναται νὰ ζητήσῃ κατ' ἐκλογὴν, ἢ τὴν λύσιν τῆς συμβάσεως, ἢ τὴν μείωσιν τοῦ τιμήματος μόνον λόγῳ πλάνης περὶ τὸ ἐλάττωμα, εἴτε ἐγίνωσκεν αὐτὸ ὁ πωλητὴς, εἴτε οὔ (1). Ἡ ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἐξαίρεσις τοῦ κανόνος, καθ' ὃν ἡ πλάνη οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἔχει εἰς τὰς ἐννόμους πράξεις, ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς· α) ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἀποτέλεσμα δὲν ἐπιδιώκεται διὰ τῆς τακτικῆς, ἀλλὰ δι' ἐκτάκτου ἀγωγῆς, παραγραφομένης μετὰ παρέλευσιν συντομωτάτης προθεσμίας ἓξ, ἢ δώδεκα μηνῶν·

β) ὅτι ὁ ἐνάγων ἔχει τὸ ἐκλεκτικὸν δικαίωμα μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων ἐκτάκτων ἀγωγῶν·

γ) ὅτι ἡ πλάνη ἀνάγκη νὰ ὁρᾷ ὅλως εἰδικὰ ἀντικείμενα (ἐλάττωμα, νόσον). Δῆλον δὲ, ὅτι ἡ ἀσύγγνωστος πλάνη δὲν παρέχει τὸ δικαίωμα τοῦτο (2).

283. Τὸ δεύτερον πολλῷ σπουδαιότερον θέμα, καθ' ὃ ἔχει ἐπιρ-

(1) Π (21. 1) 1 14 § 10 Β (ΙΘ'. 10) 1. 1² Ἐνοχ. Δίκ. τόμ. Α'. § 383 384.
(2) (22. 1) 14 § 10 Βασιλ. (ΙΘ'. 10) 14.

ροὴν εἰς τὰς θετικὰς νομικὰς πράξεις ἡ πλάνη, ὁρᾷ τὰς δύο ἀπαιτήσεις (condictiones), ἤτοι τὰς ἀγωγάς, δι' ὧν ζητεῖ τις ἀπὸ τὸν ἐναγόμενον τὴν ἐπιστροφὴν πράγματος, ὅπερ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἕνεκα νομίμου αἰτίας, ἀναδειχθείσης βραδύτερον ἀνυπάρκτου. Αἱ ἀγωγαὶ αὗται παράγονται ἐκ πλάνης περὶ τὴν νόμιμον αἰτίαν τῆς δόσεως. Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ ἐξηγήσωμεν τῶν ἀγωγῶν τούτων τὴν φύσιν καὶ τοὺς ὅρους, ὧν ἡ ἐξήγησις ἀνήκει εἰς τὸ ἐνοχικὸν δίκαιον (1), τινὰ μόνον παραδείγματα θέλομεν ἀναφέρει περὶ τοῦ εἴδους τῆς εἰς τὰς σχέσεις ταύτας ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης.

284. Ὅταν δίδω εἴς τινα πρᾶγμα πρὸς ἐκτέλεσιν ἀμφοτεροβαροῦς συμβάσεως ἐκ τῶν λεγομένων ἀνωνύμων συναλλαγμάτων, ἤτοι τῶν συμβάσεων, αἵτινες παρῆγον μὲν ἀγωγὴν κατὰ τὸν ἀρχαῖον ἀσυκὸν νόμον, δὲν ἔφερον ὅμως ἰδίαν ὀνομασίαν (contractus innominati) (2)· λ. χ. δίδω τινὶ πρᾶγμα ἵνα ἀνταλλαξω αὐτὸ πρὸς ἕτερον, ὁ δὲ λήπτης δὲν ἐκπληροῖ τὴν ὑπὸ τοῦ συναλλάγματος ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν, δὲν μοὶ δίδει καὶ αὐτὸς τὸ ὁποῖον ὑπεσχέθη πρᾶγμα, τότε, κατὰ τὸ ἰουστινιάνειον δίκαιον, ἔχω δικαίωμα (ἐκπληρώσας τὸ κατ' ἐμὲ τὴν ὑποχρέωσίν μου) ν' ἀναζητήσω τὸ δοθὲν διὰ τῆς condictio ob causam datorum (ἀπαίτησις ἕνεκα τῶν δοθέντων). Ἡ ἀγωγὴ αὕτη στηρίζεται εἰς τὴν πλάνην μου περὶ τὴν προσδοκίαν, ὅτι ὁ λήπτης τοῦ πράγματος θέλει μοὶ δώσει τὸ ὅπερ μοὶ ὑπεσχέθη, εἰς ἀνταλλαγὴν τοῦ ληφθέντος· ὅτι δὲ ἡ πλάνη αὕτη συνεπάγεται κατ' ἐξαίρεσιν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον δοθείσης ἀγωγῆς καὶ ἐκ τούτου, ὅτι, καίτοι ὑπαρχούσης τῆς πλάνης ταύτης, ἡ κυριότης τοῦ παρ' ἐμοῦ δοθέντος μετατίθεται εἰς τὸν λήπτην· μόνη ὅμως ἡ πλάνη περὶ τὴν νόμιμον ταύτην αἰτίαν τῆς δόσεως (causa dandi) ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο, οὐχὶ καὶ ἡ περὶ τὴν ποιότητα, ἢ τὴν ἀξίαν τοῦ εἰς ἀνταλλαγὴν δοθέντος, ἢ ληφθέντος, ἢ ληφθησομένου (3). Ἔλθωμεν νῦν εἰς τὴν ἄνευ αἰτίας ἀπαίτησιν, condictio sine causa, (ἀγωγὴν δι' ἧς ἀναζητῶ πρᾶγμα δοθὲν, ἢ διότι ἀπ' ἀρχῆς ἐδόθη

(1) Τόμ. Β'. §§ 428, 431.

(2) Ἐνοχ. δικ. Α'. σ 190, 200—201 καὶ Β'. § 409.

(3) (19. 5) § 1 καὶ 2 Β. (Κ'. 4) 5 (12. 4) 3 § 3 καὶ 5 Β. (ΚΔ'. 1) 3. 5 33. 38. Κ. (4. 6) 5 καὶ 10.

ἄνευ νομίμου λόγου, ἢ διότι ὁ ὑπάρχων τυχὸν λόγος ἐξέλιπε μετὰ ταῦτα· ὅταν δίδω τινὶ λ. χ. χρεωστικὸν ἔγγραφον, βεβαιοῦν ὅτι μοὶ ἐδόθη δάνειον, ὅπερ πρόκειται νὰ μοὶ δώσῃ ὁ λήπτης τοῦ ἐγγράφου, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἔδωκεν, ἀναζητῶ τὸ χρεωστικὸν ἔγγραφον· διὰ τῆς condictio sine causa (12. 7) 4. Β. (ΚΔ'. 8) 4. Κ. (4. 9) 4. (ΚΔ'. 3) 4. Ὁ λόγος τῆς ἀγωγῆς ταύτης, δι' ἧς ἀνατρέπεται ἡ πρᾶξις τῆς δόσεως τοῦ χρεωστικοῦ ἐγγράφου εἰς τὸν ἀποφασίσαντα νὰ μοὶ δανείσῃ τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ, ὡς λῃφθεῖσαν, ἀναφερομένην ποσότητα, εἶναι ἡ πλάνη περὶ τὴν *αἰτίαν* τῆς δόσεως. Εἶδος σπουδαιότατον τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης εἶναι ἡ τοῦ ἀχρεωστήτου ἀπαίτησις. Ὅταν δώσω εἴς τινα πρᾶγμα πειθόμενος ἐκ συγγνωστῆς πλάνης, ὅτι τὸ ὀφείλω αὐτῷ (causa solvendi), δύναμαι ν' ἀναζητήσω τὸ δοθὲν διὰ τῆς τοῦ ἀχρεωστήτου ἀπαιτήσεως, καὶ ἐνταῦθα ἡ πλάνη συνεπάγεται τὸ ἐξαιρετικὸν ἀποτέλεσμα, ὅτι ἀνατρέπει τὴν νομικὴν πρᾶξιν τῆς καταβολῆς (solutio) χρέους. Ἡ πλάνη περὶ τὴν ὕπαρξιν τῆς ὀφειλῆς δὲν καθιστᾷ ἄκυρον τὴν καταβολήν, (διότι τότε δὲν ἤθελεν αὕτη μεταβιβάσει εἰς τὸν λήπτην τὴν κυριότητα, ὁ δὲ δοὺς τὸ πρᾶγμα ἠδύνατο νὰ διεκδικήσῃ αὐτό) ἀλλ' ἀνατρέπει τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὡς ἀμετακλήτου, συνεπαγομένη τὴν ἀπὸ τοῦ λήπτου εἰς τὸν δόντα ἐπάνοδον τῆς κυριότητος (1).

285. Μέχρι τοῦδε ὡμιλήσαμεν περὶ θεμάτων, καθ' ἃ ἡ πλάνη ἀνατρέπει τὰ τακτικὰ ἀποτελέσματα τῶν νομικῶν πράξεων· ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ περιπτώσεις καθ' ἃς

2) ἡ πλάνη καθίστησιν ἔγκυρον νομικὴν πρᾶξιν καθ' ἑαυτὴν ἄκυρον, ἤτοι καλύπτει τὴν ἀκυρότητα αὐτῆς· τοῦτο χωρεῖ ὁτὲ μὲν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς πράξεως, ὁτὲ δὲ μετὰ χρόνον τινὰ ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς.

Ἄκυρος καθ' ἑαυτὴν πρᾶξις ἀποβαίνει ἔνεκα τῆς πλάνης ἔγκυρος, ἅμα ἐπιχειρηθεῖσα, εἰς τὰς ἐξῆς περιπτώσεις· τὸ Μακεδονικὸν δόγμα, τὸ ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ ἐκδοθέν, κηρύττει ἄκυρον πᾶν δάνειον γενόμενον εἰς ὑπεξούσιον υἱόν, ἀδιακρίτως, εἴτε ἐγίνωσκεν ὁ δανειστὴς τὴν κατάστασιν ταύτην τοῦ δανειζομένου, εἴτε οὔ (2).

(1) Π (12. 6) 1. § 1. 7. 31 Β (ΚΔ'. 6) 1. 7. 31. (19. 1) 5 § 1. (?. 14) 31. πρ. § 1. Β (1Α'. 1) 49.

(2) (14. 6) 1 πρ. Β (1Β'. 4) 1.

Ἑρμηνεύοντες τὸν νόμον τοῦτον οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς παρεδέχθησαν κατ' ἐπιείκειαν ὅτι, ἐὰν ὁ δανειστὴς ἐπλανήθη περὶ τὴν ἰδιότητα ταύτην τοῦ ὀφειλέτου ἀργεῖ ἡ ἔνστασις, δι' ἧς ἀκυροῦται ἡ τοιαύτη σύμβασις δανείου, ἀνάγκη ὅμως ἡ πλάνη νὰ ἦναι συγγνωστὴ κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα (1). Παραπλησίαν διάταξιν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἐπὶ Κλαυδίου (46 μ. Χ.) ἐκδοθέντι Οὐελλεϊανείῳ δόγματι, τῷ ἀπαγορεύοντι τὰς τῶν γυναικῶν ἀναδοχὰς ἀλλοτρίων χρεῶν· τὸ δόγμα τοῦτο κηρύττει ἄκυρον λ. χ. τὴν ἐγγύησιν, εἴτε ἐδόθη αὕτη παρ' αὐτῆς τῆς γυναικὸς, εἴτε παρὰ τρίτου, κατ' ἐντολὴν αὐτῆς. Καὶ ὅμως ἐν τῷ δευτέρῳ θέματι ἂν ὁ δανειστὴς ἠγνόει τὴν ἐντολὴν, πειθόμενος ἐκ πλάνης, ὅτι ὁ τρίτος ἐνήργει ἐν ἰδίῳ ὀνόματι, ἡ ἔνστασις τῆς ἀκυρότητος τῆς τοιαύτης ἐγγυήσεως ἀποκρούεται διὰ τῆς τοῦ δόλου ἀντενστάσεως, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀποβαίνει ἔγκυρος ἡ ἐγγύησις (2).

286. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην δύναταί τις νὰ κατατάξῃ καὶ τὰ ἐκ τῆς καλῆς τῇ πίστει νομῆς πλεονεκτήματα, διότι, ἐλλειπούσης τῆς κυριότητος, ἡ καλὴ πίστις περιέχει ἀναγκαίως τὴν πλάνην. Οὕτως, ὁ καλῆς πίστεως νομεὺς, συλλέγων τοὺς καρποὺς καὶ ἀναλίσκων αὐτοὺς, δὲν ὑποχρεοῦται νὰ δώσῃ περὶ αὐτῶν λόγον, ἢ οἱανδήποτε ἀποζημίωσιν εἰς τὸν διεκδικοῦντα τὸ κτῆμα κύριον (3).

287. Σπουδαιότερον εἶναι τὸ ἕτερον θέμα τῆς ὑπ' ἀρ. 2 περιπτώσεως, καθ' ὃ ἕνεκα τῆς πλάνης νομικὴ πρᾶξις, ἀπ' ἀρχῆς ἄκυρος, καθίσταται ἰσχυρὰ μετὰ παρέλευσιν ὡρισμένου χρόνου ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς· ἡ τροπολογία αὕτη τῆς νομικῆς σχέσεως δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς συμπλήρωμα ἀτελοῦς πράξεως, ὑπὸ τῆς πλάνης παραγόμενον. Τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῆς χρησικτησίας· ὅταν μεταβιβαστικὴ τῆς κυριότητος πρᾶξις ἦναι ἔκ τινος, λόγου ἄκυρος, ὁ κτώμενος ἐνδέχεται νὰ γινώσκῃ, ἢ νὰ ἀγνοῇ τὴν ἀκυρότητα ταύτην· ἐν τῷ πρώτῳ θέματι ἡ ἀκυρότης εἶναι ἀμετάτρεπτος, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ ἡ μὴ μεταβιβασθεῖσα κυριότης, ἀποκτᾶται μετὰ παρέλευσιν τοῦ τῆς χρησικτησίας χρόνου, ἐὰν ἡ πλάνη συνοδεύηται ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο

(1) Π (14. 6) 3 πρ. Β (ΙΗ'. 4) 3.
(2) Π (16. 1) 6 Β (ΚΣΤ'. 7) 37.
(3) Εἰσ. (2. 1) § 35.

ἀπαιτουμένων προσόντων. Ἐνταῦθα ἡ πλάνη οὐ μόνον δὲν κωλύει τὴν μεταβίβασιν τῆς κυριότητος, ἀλλ' εἶναι ἀναπόφευκτος ὅρος, τῆς χρησικτησίας, τουτέστιν ἀναγκαῖος ὅρος ἐπὶ τῷ ὁποίῳ, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου, ἡ καθ' ἑαυτὴν ἄκυρος μεταβιβαστικὴ τῆς κυριότητος πρᾶξις κυροῦται ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο.

288. Δύο τινὰ ἀπαιτοῦνται πρὸς τὴν χρησικτησίαν, ὡς στοιχεῖα τῆς ἐνεργείας τοῦ μέλλοντος ν' ἀποκτήσῃ τὴν κυριότητα· καλὴ πίστις καὶ νόμιμος τίτλος. Ὁ πρῶτος τῶν ὅρων τούτων εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς αἰτίας αὐτοῦ· οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖναι ἡ πλάνη, ἐξ ἧς παράγεται ἡ καλὴ πίστις, ἤτοι ἡ πεποίθησις, ὅτι ἀπέκτησέ τις τὴν κυριότητα τοῦ πράγματος, ἡ καλὴ πίστις ὑφίσταται οὐδὲν ἧττον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ ὅπως χωρήσῃ χρησικτησία, ἀνάγκη ἡ πλάνη νὰ ᾖ *ἠτιολογημένη*, διὸ, ἐκτὸς τῆς καλῆς πίστεως, ἀπαιτεῖται καὶ τίτλος, ἤτοι νομικὴ πρᾶξις, ἥτις δὲν μεταβιβάζει μὲν ἀληθῶς τὴν κυριότητα, φέρει ὅμως τοιαῦτα κατ' ἐπιφάνειαν σημεῖα τῆς μεταβιβάσεως, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ νοήμων καὶ ἔμπειρος ἄνθρωπος πείθεται, ὅτι δι' αὐτῆς ἀληθῶς μετεβιβάσθη ἡ κυριότης. Ἡ πρᾶξις αὕτη δύναται νὰ ᾖ ἀρχῆθεν ἐλλιπὴς κατὰ δύο τινὰ, ἄγνωστα τῷ ἐπιχειροῦντι αὐτὴν, καὶ ἕνεκα τῆς ἀγνοίας ταύτης πλανωμένῳ περὶ τὴν ἰδιότητος τῆς πράξεως.

α) Ἐνδέχεται, ὁ διὰ τῆς πράξεως ταύτης βουλόμενος νὰ μεταβιβάσῃ τὴν κυριότητα, *νὰ μὴ ἔχῃ αὐτήν*· ἐνταῦθα ἡ πλάνη τοῦ εἰς ὃν πρόκειται νὰ μετατεθῇ ἡ κυριότης εἶναι συνήθως συγγνωστὴ καὶ αὕτη εἶναι ἡ συνηθεστέρα περίπτωσις τῆς χρησικτησίας· ἐνταῦθα δὲν ὑπόκειταί τις εἰς αὐστηρὰν ἐπίκρισιν, πλανώμενος περὶ ἀλλοτρίας σχέσεις, περὶ ἀλλότρια δικαιώματα (1). Ἐὰν ὅμως, ἐκ τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων τῆς πράξεως ἡ πλάνη ᾖναι ἀσύγγνωστος, ἀργεῖ ἡ χρησικτησία.

β) Ἐνδέχεται νὰ ᾖναι μὲν κύριος ὁ ἐπιχειρῶν τὴν μεταβίβασιν τῆς κυριότητος, ἀλλ' ἡ πρᾶξις νὰ ᾖναι ἄκυρος καὶ ὡς τοιαύτη νὰ μὴ μεταβιβάζῃ αὐτήν. Ἐνταῦθα ἡ πλάνη τοῦ προτιθεμένου ν' ἀποκτήσῃ τὴν κυριότητα δὲν εἶναι εὐκόλως συγγνωστὴ, διότι ὁρᾷ ἰδίαν αὐτοῦ πρᾶξιν, ἂν ὅμως τὸ ἐλάττωμα συνίσταται εἰς τὴν τοῦ ἀπαλλοτριοῦντος ἀνικανότητα τοῦ πράττειν, ἡ πλάνη τοῦ κτωμένου εἶναι

(1) (50. 16) 109 Βασιλ. (Β'. 2) 106.

συγγνωστὴ καὶ ὑπομένως ὁ τίτλος ἀποχρῶν πρὸς χρησικτησίαν (1).

289. 3) Ἐνίοτε ἡ πλάνη δὲν ἐπιφέρει μὲν καμμίαν τροποποίησιν τῆς πράξεως καθ' ἣν ὑπάρχει, παρέχει ὅμως κατ' αὐτῆς εἰς τὸν ζημιωθέντα τὸ ἔκτακτον ἔνδικον μέσον τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον· διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως ταύτης ἀνατρέπεται ἡ ἔγκυρος πρᾶξις, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ ἐπελθοῦσα τῷ ἐπιχειρήσαντι αὐτὴν ζημία· ἡ ἀποκατάστασις αὕτη δὲν ἀμφιβάλλεται (2). Ἐνταῦθα θέλομεν ἀναφέρει μόνον τὰς δηλώσεις ἐννόμου βουλήσεως, καθ' ὧν χορηγεῖται ἕνεκα πλάνης τὸ ἔκτακτον τοῦτο μέσον, ἐν δὲ τῷ οἰκείῳ τόπῳ λύσομεν τὸ ζήτημα, ἐὰν ἐκτὸς τῶν ῥητῶς ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων ἀναφερομένων τούτων θεμάτων τῆς λόγῳ πλάνης ἀποκαταστάσεως, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ ἄλλας. Ἀποκατάστασις παρέχεται ἐπὶ τῆς ἐκ συγγνωστῆς πλάνης συναφθείσης νομικῆς σχέσεως μετ' ἀνθρώπου ὅστις, καί τοι μὴ ὢν ἀληθῶς ἐπίτροπος ἀνηλίκου, ἐνεργεῖ ὅμως ὡς τοιοῦτος· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ μετ' αὐτοῦ συνάψας νομικὴν σχέσιν, ἐὰν ζημιοῦται ἐκ ταύτου, ὅτι δὲν παράγεται νομικὴ σχέσις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνηλίκου (τοῦ ὁποίου ὁ ψευδὴς ἐπίτροπος δὲν ἦτο ἀντιπρόσωπος), δύναται ν' ἀνατρέψῃ τὴν μετὰ τοῦ ψευδοῦς ἐπιτρόπου συναφθεῖσαν, διὰ τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως (3). Ἐκτὸς τοῦ θέματος τούτου, παρέχει ὁ ῥωμαϊκὸς νόμος τὸ αὐτὸ ἔνδικον μέσον τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ κατὰ πολλῶν δικονομικῶν πράξεων, ἐκ συγγνωστῆς πλάνης ἐπιχειρουμένων καὶ ζημιουσῶν τὸν ἐνεργοῦντα αὐτάς. Ἂν αἱ πράξεις αὗται, ἐνεργούμεναι ἐν τῷ μέσῳ ἄλλης κυρίας διαδικασίας, ἔπρεπε νὰ ἀνατραπῶσι δι' ἰδίας ἀγωγῆς, ἤθελον περιπλέκει καὶ διακόπτει τὴν διαδικασίαν ἐκείνην, ὅθεν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἀτοπήματος τούτου εἰσήχθη καὶ ἐπ' αὐτῶν τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον βοήθημα. Τὰ θέματα ταῦτα (4) δὲν ἔχουσι παρ' ἡμῖν πρακτικὸν κῦρος,

---

(1) (41. 4) 2 § 15, 16 Β. (Ν'. 4) 2 καὶ 7.

(2) Paul. Sent. Recept. I. 7 § 2.

(3) Π (27. 6) 1 § 6 Β (ΛΒ'. 6) 1.

(4) Τὰ θέματα ταῦτα ἀναφέρονται ἐν τοῖς ἑξῆς χωρίοις. Π (11. 1) 11 § 8 10 καὶ 11 13 18 Β (ΜΒ'. 4) 11 13 18 Εἰσ. (4. 6) § 33. Gaj. IV § 53 Π (2. 8) 8 § 2 Β (Ζ' 14) 8 (42. 2) 2 καὶ 8 Β (Θ'. 4) 2 8 (9. 2) 23 § 11 Β (Ξ'. 3) 23 25 24 25 πρ.

διότι αἱ δικονομικαὶ πράξεις διέπονται ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἡμῶν δικονομίας, ἥτις περιέχει ἀκριβεῖς διατάξεις περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης εἰς τὰς δικονομικὰς πράξεις (1).

290. 4) Ἐπὶ τῶν εἰς τὸ κληρονομικὸν δίκαιον ὑπαγομένων νομικῶν πράξεων, ἡ πλάνη ἐνασκεῖ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτῆς ἐν τοῖς ἑξῆς θέμασιν·

1) Ἡ περὶ τὸ εἶδος τῆς ἐπαγωγῆς τῆς κληρονομίας πλάνη τοῦ εἰς τὴν κληρονομίαν προσερχομένου, ἢ αὐτῆς παραιτουμένου κληρονόμου, συνεπάγεται τὴν ἀκυρότητα τῆς προσελεύσεως, ἢ παραιτήσεως (2).

2) Ἐν τῷ περὶ κληρονομικοῦ δικαίου βιβλίῳ θέλομεν ἰδεῖ, ὅτι διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς κληρονομίας χωρεῖ σύγχυσις τῆς τοῦ κληρονόμου μετὰ τῆς τοῦ κληρονομουμένου περιουσίας τοιουτοτρόπως, ὥστε οἱ δανεισταὶ τοῦ κληρονομηθέντος καὶ οἱ τοῦ κληρονόμου λογίζονται *ἑνὸς* προσώπου δανεισταὶ, πληρονόμενοι ἐκ τοῦ ἀθροίσματος τῶν δύο περιουσιῶν· δὲν δύνανται δὲ οἱ τοῦ κληρονομηθέντος δανεισταὶ ν' ἀποκλείσωσι τοὺς τοῦ κληρονόμου ἀπὸ τῆς περιουσίας τοῦ κληρονομηθέντος, καὶ ν' ἀναγκάσωσιν αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσιν εἰς μόνην τοῦ κληρονόμου τὴν περιουσίαν. Ἡ ἕνωσις αὕτη δύναται νὰ φέρῃ ζημίαν εἰς τοὺς δανειστὰς τῆς κληρονομίας, ἐὰν ἡ ἰδία τοῦ κληρονόμου περιουσία ᾖναι κατάχρεως, οἱ δὲ προσωπικοὶ αὐτοῦ δανεισταὶ ἐπιληφθῶσι καὶ τῆς κληρονομικῆς περιουσίας καὶ διὰ τῆς συῤῥοῆς

---

(1) Α. χ. ἄρθρ 267, 270 τῆς πολιτ. δικον. ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰς ἑξῆς διατάξεις τοῦ ῥωμ. καὶ τοῦ βυζαντινοῦ νόμου (42. 2) 2 (11. 1) 11 § 8, 10 καὶ 11, 13 πρ. Β (Θ'. 4) 2. Δὲν ἀναφέρομεν αὐτὰς κατ' ἰδίαν, ἀλλ' ἐν παραδείγματι μόνον θέλομεν μνημονεύσει τινῶν ἐξ αὐτῶν· οὕτω λ. χ. ἂν τις ἐνῆγεν ἐκ πλάνης ἕνα ἐκ πλειόνων συγκληρονόμων, παριστάμενον ὡς μόνον κληρονόμον, οὗτος μὲν ἦτο ὑπόχρεως εἰς πληρωμὴν τοῦ ὅλου χρέους, ὁ δὲ δανειστὴς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐνάξῃ τοὺς λοιποὺς συγκληρονόμους· ἂν ὅμως ὁ κληρονόμος οὗτος ἦτο ἀφερέγγυος, ὁ Πραίτωρ παρεῖχε τῷ πλανηθέντι δανειστῇ ἀποκατάστασιν εἰς ἀκέραιον κατὰ τῆς πράξεως, δι' ἧς κατέστη μόνος ὀφειλέτης αὐτοῦ (τοῦ δανειστοῦ, ὁ ἐναχθεὶς συγκληρονόμος (11. 1) 18. Ὁ ὑπὲρ τὸν ὅρον τῆς δικαίας αὐτοῦ ἀπαιτήσεως κινῶν κατὰ τοῦ ὑποχρέου ἀγωγὴν, ἀπέβαλλεν ὁλόκληρον τὴν ἀπαίτησίν του (plus petendo), ἂν ὅμως ἔπραττε τοῦτο ἐκ συγγνωστῆς πλάνης, ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἀποκατάστασιν εἰς ἀκέραιον κατὰ τῆς ἀπωλείας ταύτης Ε. (4. 6) § 33 Gaj. IV. § 53 κλπ.

(2) Π (29. 2) 13 § 1. 14. 15. 16. 19. 22. 23. 32. 33. 34.

των κωλύσωσι τοὺς κληρονομικοὺς δανειστὰς νὰ πληρωθῶσιν ἐντελῶς· διὰ τοῦτο ἐδόθη εἰς τοὺς κληρονομικοὺς δανειστὰς τὸ εὐεργέτημα ν' ἀπαιτήσωσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸν διαχωρισμὸν τῆς κληρονομικῆς ἀπὸ τῆς τοῦ κληρονόμου περιουσίας. Ὑποτεθείσθω ὅμως, ὅτι ἐκ πλάνης συγγνωστῆς ἐζήτησαν καὶ ἐπέτυχον τοιοῦτον χωρισμὸν, ἐνῷ ἡ κληρονομικὴ περιουσία δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἱκανοποίησιν αὐτῶν, ἐνουμένη δὲ μετὰ τῆς ἰδίας τοῦ κληρονόμου, ἐπαρκεῖ εἰς ἐντελῆ πληρωμὴν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ πλάνη τῶν δανειστῶν, ἐὰν ᾖναι συγγνωστὴ, παρέχει αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσωσι τὴν ἀποκατάστασιν εἰς ἀκέραιον κατὰ τοῦ ζητηθέντος καὶ ἀποδεκτοῦ γενομένου χωρισμοῦ τῶν δύο περιουσιῶν, ὅπως ἐπανέλθωσιν αὗται εἰς ἣν εὑρίσκοντο κατάστασιν, πρὶν ἢ ζητήσωσιν οἱ δανεισταὶ οὗτοι τὸν χωρισμόν (1).

291. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Σαβινῆ (Θέμιδ. Τόμ. 3. Σελ. 196 καὶ ἑπ.) ἡ πλάνη ἔχει προσέτι ἐπιρροὴν καὶ εἰς τὰς ἐξῆς πράξεις τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου.

1) Ἡ διαθήκη εἶναι *ἄκυρος* ὅταν ὁ διαθέτης πλανᾶται, ἢ ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, τουτέστι περὶ τῆς τοῦ διαθέτειν ἱκανότητος (2). Ὁ κανὼν οὗτος ἐκφράζει τὴν ἀρχὴν, ὅτι, ἵνα συντάξῃ τις ἔγκυρον διαθήκην, ἀνάγκη α) νὰ ἔχῃ τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα καὶ β) νὰ ᾖ περὶ τούτου πεπεισμένος· ὅθεν ὁ πλανώμενος περὶ τὴν ἱκανότητα ταύτην, δὲν συντάττει *ἕνεκα* τῆς *πλάνης* αὐτοῦ *ἄκυρον διαθήκην*, ἀλλ' ἢ διότι *δὲν εἶναι* πρὸς τοῦτο ἱκανὸς, καίτοι ἐκ πλάνης θεωρῶν ἑαυτὸν τοιοῦτον, ἢ διότι, ἔχων τὴν πρὸς τοῦτο ἱκανότητα, δὲν εἶναι περὶ αὐτῆς πεπεισμένος, νομίζων ὅτι στερεῖται αὐτῆς, ἢ ἀμφιβάλλων περὶ αὐτῆς· δὲν πρόκειται λοιπὸν περὶ τῆς ἐπιρροῆς τῆς πλάνης.

2) Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ κληρονόμου εἶναι ἄκυρος α) ἐὰν ἐγένετο ἐπὶ τῇ ἐσφαλμένῃ προϋποθέσει, ὅτι ὁ ἐξ ἀδιαθέτου, ἢ ὁ ἐν τῇ προτέρᾳ διαθήκῃ γεγραμμένος κληρονόμος ἀπεβίωσε (3), β) ἐὰν ἐγένετο ἐπὶ τῇ ἐσφαλμένῃ προϋποθέσει δεσμοῦ συγγενείας μεταξὺ τοῦ

(1) Π (42. 6) (1 § 17) Β (Θ'. 7) 38.
(2) (28. 1) 14 καὶ 15 Β (ΛΕ'. 1) 14 15.
(3) (5. 2) 28. (28. 5) 92. (39. 1) 25.

διαθέτου καὶ τοῦ κληρονόμου (1). Κατ' ἀμφότερα τὰ θέματα εἶναι ἄκυρος ἡ ἐγκατάστασις τότε μόνον, ἐὰν ἀποδειχθῇ, ὅτι δὲν ἤθελε γράψει τὸν γραφέντα ὁ διαθέτης, ἂν δὲν ἐπλανᾶτο περὶ τὸ γεγονὸς ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἐνέγραψεν αὐτόν· ὅθεν ἐνταῦθα δυνάμεθα μᾶλλον νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ θέλησις τοῦ διαθέτου ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς ὑπάρξεως τοῦ γεγονότος, ὅπερ ἐπροκάλεσεν αὐτήν. Λέγων, ὅτι, ἐπειδὴ ἀπεβίωσεν ὁ ἐν τῇ προηγουμένῃ διαθήκῃ μου γραφεὶς, γράφω διὰ τῆς παρούσης μου τὸν δεῖνα, δὲν ἐκφράζω, ὅτι ὁ δεύτερος οὗτος ἔσεται κληρονόμος μου, ἐὰν δὲν ὑπάρξῃ ὁ πρῶτος; ἆρα δὲν ὑπάρχει θέλησίς μου περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ, ἐνόσῳ ὑπάρχει ὁ ἐν τῇ πρώτῃ γραφείς· διὰ τοῦτο δὲ ἐν τοῖς θέμασι τούτοις εἶναι πάντη ἀδιάφορον τὸ συγγνωστὸν, ἢ τὸ ἀσύγγνωστον τῆς πλάνης.

3) Ὅταν ὁ διαθέτης ἀποκληροῖ, ὡς νόθον, τέκνον αὐτοῦ νόμιμον, ἢ ἀποκληροῖ ζῶν τέκνον ὡς τεθνεὼς, ἡ ἀποκλήρωσις εἶναι ἄκυρος, διότι ἐξέφρασε θέλησιν μὴ ὑπάρχουσαν (2).

4) Ἡ κληροδοσία ἀλλοτρίου πράγματος εἶναι ἄκυρος, ἂν ὁ κληροδοτῶν ἠγνόει τὴν ἰδιότητα ταύτην, θεωρῶν τὸ πρᾶγμα ἴδιον ἑαυτοῦ· διατί τοῦτο; διότι ὁ κληροδοτῶν διαθέτει περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας, οὐχὶ περὶ ἀλλοτρίας, ἐκτὸς ἂν ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ πρόθεσίς του ἦν ἢ νὰ καταβάλῃ ὁ βεβαρημένος τῇ κληροδοσίᾳ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος, διὰ ν' ἀποκτήσῃ καὶ δώσῃ αὐτὸ εἰς τὸν κληροδόχον, ἢ, ἐὰν ὁ τρίτος δὲν θέλῃ κατ' οὐδένα τρόπον νὰ πωλήσῃ αὐτὸ, νὰ πληρώσῃ (ὁ βεβαρημένος τῇ κληροδοσίᾳ) τὴν ἀξίαν τοῦ ἀλλοτρίου πράγματος εἰς τὸν κληροδόχον. Καθ' ὅλας λοιπὸν τὰς περιπτώσεις ταύτας θεωρεῖται, ὅτι ὁ διαθέτης *ἐξέφρασε* θέλησιν, ἣν δὲν εἶχε καὶ ἐπομένως ἡ ἁπλῆ αὕτη ἔκφρασις δὲν ἰσχύει.

Αἱ περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης εἰς τὰς ἀξιοποίνους πράξεις διατάξεις τοῦ P. N., αἱ ἐν τῇ παρατεθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ Σαβινῆ (Θέμις σελ. 202 καὶ ἑπ.) ἀναφερόμεναι, οὐδὲν παρ' ἡμῖν ἔχουσι πρακτικὸν κῦρος, διότι περὶ τούτων ἔχομεν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ποινικῷ νόμῳ εἰδικὰς διατάξεις (3), αἵτινες μόναι ἰσχύουσι παρ' ἡμῖν καὶ ὧν

(1) (49. 14) 46 πρ. Κ (6. 24) 4. Κ. (23. 5) Β. (ΛΕ'. 2) 5.
(2) (28. 2) 14 § 2 25 πρ.
(3) Ἄρθρ 91—94.

ἡ ἀνάπτυξις ὑπάγεται εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ποινικοῦ δικαίου.

292. Ἐπὶ τῶν παραλείψεων.

1) Ἡ ἄγνοια τῆς ἐπαγωγῆς τῆς κληρονομίας κωλύει τὴν ἔναρξιν τῆς προθεσμίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας α) ὀφείλει τις νὰ ἐπικαλεσθῇ τὸ πραιτορικὸν κληρονομικὸν δικαίωμα (τὴν διακατοχὴν τῆς περιουσίας (bonorum possessio) (1), β) μεταβιβάζεται εἰς τὸν κληρονόμον τοῦ κληρονόμου ἡ ἐπαχθεῖσα αὐτῷ κληρονομία (2), γ) ὀφείλει ὁ κληρονόμος ν' ἀρχίσῃ τὴν σύνταξιν τῆς ἀπογραφῆς (3).

2) Ἡ πλάνη ἀνατρέπει δι' ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον τὴν παραγραφὴν τῶν ἐντὸς ἔτους, ἢ βραχύτερον παραγραφομένων ἀγωγῶν, ἀλλὰ μόνον ὅταν ἀναφέρηται εἰς τὰ παραγαγόντα τὸ πρὸς ἀγωγὴν δικαίωμα γεγονότα, καὶ κατέστησεν ἀδύνατον εἰς τὸν δικαιοῦχον νὰ ἐγείρῃ ἐγκαίρως τὴν ἀγωγήν (4).

3) Ἡ περὶ τὴν ἰδίαν ἐγκυμοσύνην πλάνη ἀποτρέπει τὴν στέρησιν τῶν ὠφελημάτων τοῦ καρβωνιανοῦ δόγματος, εἰς ἣν ἐκτίθησι τὸ τέκνον της ἡ ἔγκυος γυνή, ἡ μετὰ τὴν λύσιν τοῦ γάμου παραλιποῦσα τὴν τήρησιν τῶν διατεταγμένων διατυπώσεων πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐγκυμοσύνης καὶ τοῦ τοκετοῦ (5).

4) Ἡ πλάνη ἀνατρέπει δι' ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον τὰ ἀποτελέσματα τῆς μὴ ἐγκαίρου ἐκπληρώσεως ἐν διαθήκῃ ὡρισμένης αἱρέσεως, ἣν ἠγνόει ὁ παραλιπὼν τὴν ἐκπλήρωσιν, διότι παρὰ τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς ἀνεβλήθη ἡ ἄνοιξις τῆς διαθήκης (6).

Ἡ λεπτομερεστέρα ἀνάπτυξις τῶν τεσσάρων τούτων θεμάτων τῆς εἰς τὰς παραλείψεις ἐπιῤῥοῆς τῆς πλάνης, γενήσεται ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

293. Μέχρι τοῦδε ἐπεχειρήσαμεν τὴν ἀπόδειξιν τῶν δύο περὶ πλάνης θεμελιωδῶν δογμάτων τοῦ ῥωμ. καὶ βυζαντινοῦ νόμου, ὅτι

---

(1) Π. 38 15) 2. πρ Β (ΜΕ'. 2) 29 (22. 6) 1 § 1—4 Κ. (1. 18) 3 Β. Β'. 4) 12 Κ (6 9) 6. Β (Μ'. 1) 22.

(2) Κ (6 30) 19 Β (ΛΕ'. 14) 107.

(3) Κ (6. 30) 22 § 2 Β (ΛΕ'. 14) 110.

(4) Π (43 24) 15 § 4 καὶ 5 (3. 6) 6 Β (Ξ'. 1) 6 Κ (4. 58) 2 Β (ΙΘ'. 10) 16 (42. 8, 6 § 4 10 § 18 Β (Θ'. 8) 6. 10.

(5) Π (25. 14) 2 § 1.

(6) Π (29. 5) 3 § 31 Β (ΛΣΤ'. 2) 3.

αὕτη ἐπὶ εἰδικῶν μόνον θεμάτων ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς πράξεις, ἢ τὰς παραλείψεις, τὰς παραγούσας ἐννόμους σχέσεις, καὶ ὅτι κατὰ τὰ θέματα ταῦτα, ὅπως ἔχῃ τὴν ἐξηγηθεῖσαν ἐπιῤῥοὴν, ἀνάγκη νὰ ἦναι συγγνωστή. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις τάξεις τινὲς προσώπων, ἰδιαζούσης ὡς πρὸς τὴν πλάνην ἀπολαύουσαι εὐνοίας. Αἱ ταξεις αὗται εἶναι 1) ἡ τῶν ἀνηλίκων, 2) ἡ τῶν γυναικῶν, 3) ἡ τῶν στερημένων νοητικῆς ἀναπτύξεως (rustici ἀγροίκων) καὶ 4) ἡ τῶν στρατιωτῶν.

Διέλθωμεν τὰ πλεονεκτήματα ἑκάστης τῶν τάξεων τούτων κατ' ἰδίαν.

294. α) Οἱ ἀνήλικοι δύνανται κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον νὰ τύχωσιν ἐν γένει ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον κατὰ τῶν ἐπιζημίων αὐτοῖς πράξεων, ἢ παραλείψεων, αἵτινες δὲν ἀποτελοῦσιν ἀδικήματα, ὅπερ ἐστὶ δύνανται νὰ ζητήσωσι τὴν *ἀνατροπὴν* τῶν εἰρημένων πράξεων, ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν παραλείψεων. Ἡ γενικὴ αὕτη ἀρχὴ ἔχει σπουδαῖα ὡς πρὸς τὴν πλάνην ἀποτελέσματα· οἱ μὲν ἐνήλικοι, ὡς εἴδομεν, εὑρίσκουσι προστασίαν κατὰ τῆς βλάβης, τῆς προκυπτούσης ἐκ πλάνης αὐτῶν ἐν ἰδικοῖς θέμασιν, οἱ δὲ ἀνήλικοι ἐν πᾶσιν (1). Οἱ *ἐνήλικοι* οὐδέποτε προστατεύονται ἕνεκα *ἀσυγγνώστου* πλάνης, ὁποία εἶναι συνήθως ἡ περὶ τὸ δίκαιον, οἱ ἀνήλικοι ὅμως δύνανται νὰ ἐπικαλεσθῶσι *πᾶσαν* πλάνην (2). Εἰς τὸν ἐνήλικον δίδεται προστασία μόνον ἂν ἐνήργησεν ἐκ πλάνης, οὐχὶ δὲ καὶ ἂν ἐνήργησεν ἐν γνώσει, εἰς τὸν ἀνήλικον κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις. Τὸ δόγμα τοῦτο εὑρίσκομεν ἐφαρμοζόμενον ἐπὶ ἀνηλίκου α) δανείζοντος χρήματα εἰς ὑπεξούσιον (3), β) παραδεχομένου ἀνίσχυρον δικαστικὴν ἐγγύησιν (4), γ) παραλείποντος τὴν ἐντὸς τῆς νομίμου προθεσμίας ἐπίκλησιν τοῦ πραιτορικοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος (5). Τὸ δόγμα τοῦτο δέον νὰ ἐπεκταθῇ καὶ εἰς ἄλλα θέματα ἐκτὸς τῶν εἰρημένων, διότι γενικῶς ἀναγορεύεται ἐν τῇ παρατεθείσῃ διατάξει 8 Κ. (2. 22). Ἡ εὔνοια ὅμως αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ μόνων

(1) Κ (2. 22) 8 Βασιλ. (Γ'. 4) 58.
(2) (22. 6) 9 πρ. Κ. (1. 18) 11.
(3) (22. 6) 9 πρ. (4. 4) 11 § 7 Βασιλ. (Γ'. 4) 11.
(4) (2. 8) 8 § 2.
(5) Κ. (2. 22) 2 Βασιλ. (Γ'. 4) 52.

τῶν θεμιτῶν πράξεων· ἐπὶ τῶν ἀδικημάτων ἰσχύουσιν ἄλλαι ἀρχαὶ, οὐδὲν παρ' ἡμῖν ἔχουσαι πρακτικὸν κῦρος (1).

295. 6) Αἱ γυναῖκες εὑρίσκονται εἰς πάντη διάφορον θέσιν τῆς τῶν ἀνηλίκων. Μὴ ἔχουσαι ἐν γένει δικαίωμα ἀποκαταστάσεως κατὰ τῶν ἐπιζημίων πράξεων, δὲν ἔχουσιν οὔτε ἕνεκα πλάνης. Κατά τινα ὅμως ἐκ τῶν θεμάτων, καθ' ἃ καὶ οἱ ἄνδρες δύνανται νὰ ἐπικαλεσθῶσιν ἕνεκα πλάνης τὴν ἀντίληψιν τοῦ νόμου κατὰ τῶν ἐπιζημίων αὐτῶν πράξεων, ἢ παραλείψεων, δύνανται αἱ γυναῖκες νὰ ἐπικαλεσθῶσιν αὐτὴν, οὐ μόνον ἕνεκα πλάνης περὶ τὸ γεγονὸς, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα πλάνης περὶ τὸ δίκαιον. Κατὰ τοῦτο μόνον τάσσονται αἱ γυναῖκες ἐν τάξει τῶν προσώπων, εἰς ἃ ἐπιτρέπεται ἐν γένει ἡ περὶ τὸ δίκαιον πλάνη, ἡ ἄλλως ἀσύγγνωστος, καὶ κατὰ τοῦτο μόνον ἐξομοιοῦνται πρὸς τοὺς ἀνηλίκους. Ἄλλοτε ἡ πρὸς τὰς γυναῖκας αὕτη εὔνοια ἦτο ἀπεριόριστος, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἀνηλίκων, ἀλλ' ἐν ἔτει 469, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων κατήργησε τὸ εὐεργέτημα τοῦτο ὡς γενικὸν κανόνα παραδεξάμενος αὐτὸ ὡς ἐξαίρεσιν κατ' ἐκείνας μόνας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς οἱ νόμοι εἰδικὴν ἐποιοῦντο αὐτοῦ ἐφαρμογήν (2). Τῆς μεταβολῆς ταύτης βέβαια ἴχνη ἀπαντῶμεν εἰς διαφόρους μεταβολὰς τοῦ κειμένου τῶν νόμων, γενομένας ὑπὸ τῶν συντακτῶν τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν (3).

Ἴδωμεν ἤδη τίνα τὰ εἰδικὰ θέματα, καθ' ἃ αἱ γυναῖκες δύνανται νὰ ἐπικαλεσθῶσι πᾶσαν πλάνην καὶ τὴν τοῦ δικαίου. Παραλείποντες τὰς διαδικαστικὰς καὶ ἀξιοποίνους πράξεις, καθ' ἃς δίδεται αὐταῖς ὑπὸ τοῦ ρωμ. νόμου τὸ προνόμιον τοῦτο, διότι αἱ πράξεις αὗται διέπονται παρ' ἡμῖν ὑπὸ ἄλλου νόμου, εὑρίσκομεν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων μόνα τὰ ἑξῆς θέματα, καθ' ἃ πᾶσα πλάνη βοηθεῖ τὰς γυναῖκας, τουτέστιν ὅταν ἐκ πλάνης περὶ τὴν ἰδίαν ἐγκυμοσύνην παραλείψωσι τὰς διατεταγμένας διατυπώσεις πρὸς βεβαίωσιν τῆς

---

(1) Ἄρθρ 82—85 τοῦ ποιν. νόμου.

(2) Κ. (1. 18) 13 Βασιλ. (Β'. 4) 32.

(3) Λ. χ. Κ. Θεοδ. (2. 16) 3 τροποποιηθεῖσα ἐν τῷ Κ. Ἰουστ. (2. 22) 8 καὶ τεμάχια ἄλλα μὴ ἐκφράζοντα μὲν τὸν ἀρχαῖον κανόνα, προφανῶς ὅμως προϋποτιθέντα αὐτὸν Κ. (7. 39) 3. Ἀλλ' ἐπὶ δωρεῶν δὲν ἠδύναντο αἱ γυναῖκες οὔτε κατὰ τὸ ἀρχαῖον δίκαιον νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν τοῦ δικαίου ἄγνοιαν Κ. (1. 18) 11 (22. 6) 8.

ἐγκυμοσύνης καὶ τοῦ τοκετοῦ, ἢ ἐκ πλάνης καταβάλωσι χρέος ἐξ ἀναδοχῆς (1)· ὅθεν ἰδίως οὐδενὸς ἀπολαύουσι προνομίου ἐπὶ τῆς χρησικτησίας ὡς πρὸς τὴν περὶ τὸν τίτλον αὐτῆς πλάνην, οὔτε ἐπὶ τῆς προθεσμίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὀφείλουσι νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸ πραιτορικὸν κληρονομικὸν δικαίωμα, οὔτε ἐπὶ τῆς προθεσμίας τῆς παραγραφῆς.

266. γ) Οἱ ἄνθρωποι οἵτινες δι' ἔλλειψιν πάσης νοητικῆς ἀναπτύξεως ὑποτίθεται, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς διέποντας τὰς πράξεις των νομικοὺς κανόνας, βοηθοῦνται μόνον ἐν τῷ θέματι τῆς ἐκπροθέσμου ἐπικλήσεως τῆς διακατοχῆς τῆς περιουσίας· παραλείπομεν τὰς δικαστικὰς καὶ τὰς ἀξιοποίνους πράξεις, καθ' ἃς κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον βοηθοῦνται καὶ ἕνεκα πάσης πλάνης (2).

297. δ) Οὔτε οἱ στρατιωτικοὶ ἀπολαύουσι καθολικοῦ προνομίου ἐπὶ τῶν ἐκ πλάνης ἐπιζημίων πράξεων, ἢ παραλείψεων αὐτῶν. Τὸ μόνον ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ θέμα, τὸ πρακτικὸν κῦρος ἔχον, καθ' ὃ βοηθοῦνται κατὰ τῆς ἐπελθούσης αὐτοῖς ζημίας ἐκ τῆς κατὰ πλάνην παραλείψεως αὐτῶν, εἶναι τὸ τῆς παραμελήσεως τῆς προθεσμίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὤφειλον νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν διακατοχὴν τῆς περιουσίας (3).

298. Περὶ τῆς ἀποδείξεως τῆς πλάνης ἰσχύουσιν αἱ γενικαὶ περὶ ἀποδείξεως ἀρχαί, ἐκτὸς τῶν δικαστικῶν τεκμηρίων, τὰ ὁποῖα ἀπορρέουσιν ἐκ τῶν περὶ τῆς συγγνωστῆς πλάνης ἀνωτέρω ἐκτεθέντων· ὁ προτείνων τὴν περὶ τὰ γεγονότα πλάνην καὶ ἀποδεικνύων αὐτήν, δὲν ἔχει ἀνάγκην ν' ἀποδείξῃ καὶ τὴν ἔλλειψιν τοῦ μεγάλου πταίσματος, διότι τοῦτο ταὐτιζόμενον τῷ δόλῳ δὲν εἰκάζεται, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποδειχθῇ παρ' ἐκείνου, ὅστις προτείνων αὐτὸ ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ τοῦ πλανωμένου πλάνη εἶναι αὐτῷ ἀνωφελής.

Ὁ προτείνων ὅμως τὴν περὶ τὸ δίκαιον πλάνην τότε μόνον ὠφελεῖται ἐξ αὐτῆς, ὅταν βεβαιωθῇ ὁ δικαστὴς ὅτι αὕτη δὲν προέκυ-

---

(1) Κ. (4. 29) 9 Β. (ΚΣΤ'. 7) 73 ὅρα σημ. 6 σελ. 394.

(2) Κ. (6. 9) 8 Β. (Μ'. 1) 24. Σαβινῆ Τόμ. 3 παράρτ. VIII ἀρ. XXI καὶ XXIX.

(3) Κ. (2. 51) 1. Β. (Γ'. 33) 1. Τὰ δύο ἕτερα θέματα τῆς τοιαύτης βοηθείας (Καλλιγᾶ Τόμ. Α'. § 233) οὐδὲν ἔχουσιν, οὔτε ἐν τῷ ἰουστινιανείῳ δικαίῳ, πρακτικὸν κῦρος.

ψεν ἐξ οἱουδήποτε αὐτοῦ πταίσματος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κανόνες τοῦ δικαίου εἶναι γνωστοί, ὁ ἀγνοῶν αὐτοὺς ὑποτίθεται, ὅτι παρέλιπε τὴν τῶν συνετῶν καὶ προνοητικῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ λάβῃ αὐτῶν γνῶσιν συμβουλευόμενος τοὺς περὶ τὸν νόμον ἐμπείρους· ὅθεν τῷ συγχωρεῖται ἡ πλάνη, ὅταν τῷ ἦτο *ἀδύνατον* νὰ συμβουλευθῇ τοὺς ἐμπείρους· ὥστε ἡ πλάνη περὶ τὸ δίκαιον προέρχεται συνήθως ἐκ πταίσματος, ἡ δ' ἔλλειψις αὐτοῦ εἶναι ἐξαίρεσις, ὁ ἂν ἐπικαλούμενος ὀφείλει νὰ ἀποδείξῃ (Σημ. 1 σελ. 376).

1) *Περιεχόμενον τῶν συμβολαίων.*

Περίληψις.

299. Στοιχεῖα οὐσιώδη, συνήθη καὶ τυχαῖα τῶν συμβολαίων.
300. Κύριοι καὶ παρεπόμενοι ὁρισμοὶ τῶν συμβολαίων.

299. Ἡ βούλησις τῶν συμβαλλομένων ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν συμβολαίων· τοῦτο δὲ συνίσταται τὸ μὲν ἐξ ἀναγκαίων στοιχείων, ὧν ἡ μεταβολὴ καταργεῖ τὸ προκείμενον εἶδος τοῦ συμβολαίου (essentialia negotii), τὸ δὲ ἐκ συνήθων, μὴ ἀποτελούντων ὅμως τὸ ἄφευκτον αὐτοῦ περιεχόμενον (naturalia negotii)· τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἔχουσι μετὰ τῶν ἀναγκαίων κοινὸν τοῦτο, ὅτι ἀμφότερα ὑποτίθενται ἅμα ὑπάρχοντος τοῦ συμβολαίου, καὶ ἂν οἱ συμβαλλόμενοι δὲν ὥρισαν ῥητῶς αὐτά, διαφέρουσιν ὅμως τῶν ἀναγκαίων κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι ἄφευκτα στοιχεῖα τοῦ προκειμένου εἴδους τοῦ συμβολαίου· ἡ ἀτομικὴ βούλησις δύναται νὰ τροποποιήσῃ αὐτὰ κατὰ τὸ δοκοῦν, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ τροποποιηθῇ, ἢ νὰ μεταβληθῇ τὸ εἶδος τοῦ συμβολαίου. Τέλος ὑπάρχει καὶ περιεχόμενον, ἀπὸ μόνης τῆς εἰδικῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων ἀπῤῥέον, μὴ ὂν οὔτε ἀναγκαῖον, οὔτε σύνηθες τοῦ συμβολαίου στοιχεῖον (accidentalia negotii).

Πρὸς διασάφησιν τῶν διακρίσεων τούτων ἀναφέρομεν τινὰ παραδείγματα λ. χ. Ἐπὶ τῆς ἀγοραπωλησίας ἀναγκαῖον στοιχεῖον εἶναι πρᾶγμα ὠνητὸν καὶ τίμημα, ἤτοι εἰς χρήματα ὡρισμένον ἀντάλλαγμα, καὶ σκοπὸς τοῦ πωλοῦντος ἐπὶ τῷ ἐξεῖναι ἔχειν τὸν ἀγοραστὴν ὡς

κύριον τὸ πρᾶγμα, ἐλλείποντός τινος τῶν στοιχείων τούτων, δὲν ὑπάρχει ἀγοραπωλησία. Φυσικὸν, σύνηθες στοιχεῖον τῆς ἀγοραπωλησίας εἶναι ἡ πρὸς ἀποζημίωσιν ὑποχρέωσις τοῦ πωλητοῦ, ἐν περιπτώσει ἐκνικήσεως τοῦ πωληθέντος· ἡ ὑποχρέωσις αὕτη δύναται νὰ τροποποιηθῇ, ἢ καὶ νὰ καταργηθῇ ἐντελῶς δι' ἰδίας συνομολογήσεων, χωρὶς ἐκ τούτου ἡ σύμβασις νὰ μεταβάλῃ φύσιν· ἅμα ὅμως ὑπάρξῃ ἀγοραπωλησία, ἐννοεῖται οἰκοθεν ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τοῦ πωλητοῦ, χωρὶς νὰ ἦναι ἀνάγκη ἰδίας περὶ αὐτῆς συνομολογήσεως. Τυχαῖον στοιχεῖον εἶναι τὸ δι' ἰδίας συνομολογήσεως προστιθέμενον, ἄνευ ὅμως αὐτῆς μὴ ὑπάρχον, λ. χ. ὅτι ἐὰν ὁ πωλητὴς δὲν παραδώσῃ ἐντὸς τῆς συνομολογηθείσης προθεσμίας τὸ πωληθὲν, ἡ πώλησις ἔσεται ἄκυρος καὶ μὴ οὖσα, ἢ ὅτι ὁ πωλητὴς θέλει ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαγοράσῃ τὸ πρᾶγμα ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας κλπ.

300. Οἱ ὁρισμοὶ τῶν συμβολαίων εἰσὶν ἢ κύριοι, ὁρῶντες τὸν κύριον αὐτῶν σκοπὸν, ἢ παρεπόμενοι, τροποποιοῦντες ἢ ἀσφαλίζοντες τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον (clausulæ) (1).

Ἐκ τῶν παρεπομένων τούτων ὁρισμῶν ἐξηγήσομεν ἐνταῦθα τὴν αἵρεσιν (conditio), τὴν προθεσμίαν (dies) καὶ τὸν τρόπον (ὅρον modus).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ 1908

2) *Αἱρέσεις.*

Περίληψις

301. Ὁρισμὸς τῆς αἱρέσεως· παραδείγματα ἀληθῶν αἱρέσεων.

302. Ἀναγκαῖαι αἱρέσεις.

303. Σιωπηραὶ αἱρέσεις· ἀποτελέσματα αὐτῶν, προστιθεμένων ῥητῶς ἐπὶ συμβολαίων, καθ' ἃ ἀπαγορεύονται αἱ αἱρέσεις.

304. Γεγονότα ὁριζόμενα ὡς παρελθόντα, ἢ ἐνεστῶτα καὶ διατυπούμενα ὡς αἱρέσεις. Ἀποτελέσματα αὐτῶν.

305. Θετικαὶ, ἀποθετικαὶ αἱρέσεις. Ἐξουσιαστικαὶ, μικταὶ, τυχαῖαι.

306. Αἱ ἐξουσιαστικαὶ αἱρέσεις ἐξήρτηνται ἀπὸ τῆς βουλήσεως ἢ τοῦ δικαιούχου, ἢ τοῦ ὑποχρέου, ἢ τρίτου. Ἀποτελέσματα τῆς ἐξουσιαστικῆς αἱρέσεως, ἧς ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ δικαιούχου.

---

(1) Π. (28. 7) Β. (ΑΕ'. 12) (35. 1) Β. (ΜΔ'. 19) Κ. (6. 25) Κ. (6. 45) Κ. (6. 46) Β. (ΜΔ'. 29) Κ. (8. 55) Β. (ΜΖ'. 1).

307. Ἀποτελέσματα τῆς αὐτῆς αἱρέσεως, ἧς ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ τοῦ ὑποχρέου.

308. Αἱρέσεις, ὧν ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ τρίτου.

309. Τὸ ζήτημα, ὁποῖον εἶναι κυρίως τὸ γεγονὸς, οὗτινος ἡ ὕπαρξις ἢ ἡ μὴ ὕπαρξις ἀποτελεῖ τὴν αἵρεσιν, λύεται μᾶλλον ἐκ τῆς προθέσεως τῶν συμβαλλομένων, ἢ ἐκ τῶν ῥημάτων αὐτῶν.

310. Κανόνες περὶ τῆς πληρώσεως τῶν αἱρέσεων.

311. Δύο θέματα, καθ' ἃ ἡ μὴ πληρωθεῖσα αἵρεσις λογίζεται ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς πληρωθεῖσα. Λόγος τῶν ὁρισμῶν τούτων.

312. Τρίτον θέμα τοιούτου πλάσματος, μὴ ἔχον πρακτικὸν κῦρος.

313. Ἀναβλητικαὶ, διαλυτικαὶ αἱρέσεις. Ἐπὶ τῆς ἀναβλητικῆς αἱρέσεως τὸ δικαίωμα δὲν ὑπάρχει ἔτι ἐνόσω ἤρτηται ἡ αἵρεσις. Ἅμα πληρωθῇ αὕτη ὑπάρχει ὡσὰν εἶχε παραχθῇ ἄνευ αἱρέσεως. Ἐὰν ματαιωθῇ ἡ αἵρεσις, ματαιοῦται ἡ προσδοκία τῆς παραγωγῆς τνῦ δικαιώματος.

314. Ἡ διὰ τῆς πληρώσεως τῆς ἀναβλητικῆς αἱρέσεως παραγωγὴ τοῦ δικαιώματος, ἀνατρέχει εἰς τὸν χρόνον τῆς καταρτίσεως τοῦ περὶ τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ συμβολαίου. Ἀποτελέσματα τοῦ κανόνος τούτου. Ἰδίως περὶ τῶν συλλεχθέντων καρπῶν ἐν ᾧ ἤρτηται ἡ αἵρεσις· τίς λαμβάνει αὐτοὺς πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως;

315. Τὸ ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν δικαίωμα ταὐτίζεται πρὸς τὸ ἄνευ αἱρέσεως κεκτημένον.

316. Θετικαὶ ἢ ἀποθετικαὶ, φυσικῶς ἢ νομικῶς ἀναγκαῖαι, ἢ ἀδύναται αἱρέσεις.

317. Παραδείγματα τοιούτων αἱρέσεων.

318. Τὰ συμβόλαια ἐπὶ ἀναγκαίᾳ αἱρέσει, λογίζονται ἄνευ ἀναιρέσεως ἐπιχειρηθέντα. Αἱρέσεις πληρωθεῖσαι ὅτε καταρτίζεται τὸ συμβόλαιον, εἰ μὲν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πάξαντος αὐτὰς, ἔχουσι τὰ ἀποτελέσματα τῶν πληρωθεισῶν αἱρέσεων, εἰ δὲ ἐν γνώσει, ταὐτίζονται πρὸς τὰς ἀναγκαίας.

319. Ἀποτελέσματα τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων. Ἀκυροῦσι τὰς συμβάσεις. Λογίζονται μὴ ὑπάρχουσαι ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων.

320. Αἵρεσις ματαιωθεῖσα ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ διαθέτου, ἐνῷ καταρτίζεται ἡ περιλαβοῦσα αὐτὴν τελευταία βούλησις, λογίζεται ἀδύνατος· ἐνῷ ἡ ὡς γεγονὸς ὑπάρχον ἢ ὑπάρξαν ἐκφρασθεῖσα, ἀμφιβάλλοντος τοῦ διαθέτου περὶ τούτου, ἐὰν ἀποδειχθῇ ματαιωθεῖσα, ματαιοῖ τὴν τελευταίαν βούλησιν.

321. Ὁ κανὼν ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων ἰσχύει εἴτε ἡ αἵρεσις εἶναι ἀπολύτως εἴτε σχετικῶς ἀδύνατος. Ἀκατόρθωτοι αἱρέσεις.

322. Διάκρισις τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων εἰς φυσικῶς, νομικῶς, ἠθικῶς

ἀδυνάτους. Ἐσφαλμένη. Ἄλλο τὸ φυσικῶς καὶ νομικῶς μὴ δυνάμενον νὰ συμβῇ καὶ ἄλλο τὸ δυνάμενον νὰ συμβῇ, ἀλλ' ἀποδοκιμαζόμενον ὑπὸ τοῦ δικαίου, ἢ τῆς ἠθικῆς.

323. Κακοήθεις αἱρέσεις. Ταὐτίζονται πρὸς τὰς ἀδυνάτους, ἀλλὰ μόνον καθ' ὅσον διὰ τῆς ἰσχύος αὐτῶν προάγεται ἡ κακία.

324. Ἐγκατάστασις οἰκείου κληρονόμου ὑπὸ κακοήθη αἵρεσιν. Ἡ ἐξομοίωσις τῶν κακοήθων αἱρέσεων πρὸς τὰς ἀδυνάτους ἀργεῖ ὁσάκις τοῦτο δὲν εἶναι ἀναγκαῖον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ. Παραδείγματα.

325. Ἄκυρος ἡ χρηματικὴ ὑπόσχεσις πρός τινα ἐπὶ τῇ αἱρέσει, ὅτι οὗτος θέλει παραλείψει ἀξιόποινον πρᾶξιν. Ἡ ἐξομοίωσις τῆς κακοήθους αἱρέσεως πρὸς τὰς (ἠθικῶς) ἀδυνάτους ἤθελε φέρει εἰς ἀντίθετον συμπέρασμα.

326. Αἱρέσεις καθ' ἑαυτὰς ἄμεμπτοι, λογιζόμεναι ὅμως κακοήθεις ἐὰν προστεθῶσιν εἰς ὡρισμένα συμβόλαια.

327. Ἐπὶ τῶν σχετικῶς ἀδυνάτων αἱρέσεων ἀδιάφορον, ἐὰν ὁ συμβαλλόμενος γινώσκῃ ἢ οὔ τὸ ἀδύνατον.

328. Ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων περὶ ἀδυνάτων καὶ κακοήθων, αἱρέσεων εἰς τὰς διαλυτικὰς αἱρέσεις.

329. Διατὶ αἱ τελευταῖαι βουλήσεις ὑπάγονται ὡς πρὸς τὰς ἀδυνάτους καὶ κακοήθεις αἱρέσεις εἰς ἄλλους κανόνας παρὰ τὰς συμβάσεις;

330. Ἀκολουθοῦντες τοὺς λογικοὺς κανόνας, ἔπρεπε νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἀκυρότητα καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων.

331. Ἡ περὶ τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων θεωρία ὡς πρὸς τὰς τελευταίας βουλήσεις παρήχθη, ἀφοῦ ὡρίσθησαν οἱ κανόνες περὶ τῶν εἰς αὐτὰς ἀποτελεσμάτων τῶν κακοήθων αἱρέσεων· ὅ,τι δὲ ἴσχυσεν ἐπὶ τῶν τελευταίων τούτων, μετηνέχθη καὶ εἰς τὸ πάντως ἐπουσιῶδες θέμα τῶν φυσικῶς, ἢ νομικῶς ἀδυνάτων αἱρέσεων.

332. Τίς ὁ λόγος, δι' ὃν ἡ κακοήθης αἵρεσις ἀναιρεῖ μὲν τὴν σύμβασιν εἰς ἣν προσετέθη, θεωρεῖται δὲ ὡς μὴ ὑπάρχουσα ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων.

301. Αἵρεσις (conditio) εἰς τὴν νομικὴν σημασίαν ὀνομάζεται πᾶν ἀβέβαιον, μέλλον καὶ εἰς τὰ οὐσιώδη στοιχεῖα τῆς ἐννόμου πράξεως μὴ ἀνῆκον γεγονός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὴν θέλησιν τῶν ἐπιχειρούντων αὐτήν, ἐξήρτηται καθόλου, ἢ ἐν μέρει ἡ ὕπαρξις τῆς πράξεως, ἢ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς (1).

(1) Π. (12 1) 36—39 Β. (ΚΓ'. 1) 38—41 (46. 2) 9 § 1 Β. (ΚΣΤ'. 5) 9.

Παραδείγματα ἀληθῶν αἱρέσεων.

Σοὶ πωλῶ τὴν οἰκίαν μου ἐπὶ τιμήματι 1000 δραχμῶν, ἐὰν ἐντὸς 40 ἡμερῶν δὲν μοὶ προσφέρει ἄλλος τίμημα ἀνώτερον, ἢ ἐν γένει δὲν μοὶ γενῶσιν ἐπωφελέστεραι προτάσεις (1).

Σοὶ πωλῶ τὴν οἰκίαν μου, ἐὰν ὅμως ἐντὸς 30 ἡμερῶν δὲν καταβάλῃς τὸ τίμημα, ἡ τῆς πωλήσεως σύμβασις θέλει θεωρηθῆ οὐδόλως συναφθεῖσα, (ἀναγόραστος ἔσεται ἡ οἰκία) (2).

Καταλείπω εἰς τὸν Πέτρον τὸ κτῆμά μου ὡς κληροδοσίαν, ἐὰν νυμφευθεὶς τὴν ἀνεψιάν μου Α, ἀποκτήσῃ, ἐντὸς δύο ἐτῶν ἀπὸ τοῦ γάμου του, ἄῤῥεν τέκνον.

302. Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ συνάγομεν, ὅτι δὲν εἶναι αἱρέσεις.

α) Τὰ γεγονότα, ἅπερ *βεβαίως* θέλουσι συμβῆ, ἢ ἀπολειφθῆ, αἱ λεγόμεναι ἀναγκαῖαι αἱρέσεις· οὕτω λ. χ. ὁ ὑπὸ ἀδύνατον αἵρεσιν γραφεὶς κληρονόμος, εἶναι κληρονόμος ὡς ἂν ἐγράφετο ἄνευ αἱρέσεως (3), λ. χ. γράφω τὸν ἄνηβον Πέτρον κληρονόμον μου, ἐὰν συνταξῃ πρὸ τῆς ἥβης αὐτοῦ ἔγκυρον διαθήκην. Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοιούτων συνθηκῶν θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

303. β) Τὰ γεγονότα, ἅπερ τίθενται μὲν ὡς αἱρέσεις, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐννόμου πράξεως, εἰς ἣν προστίθενται, εἶναι ἀναγκαῖα αὐτῆς στοιχεῖα· λ. χ. γράφω τὸν Πέτρον κληρονόμον μου ἐὰν ἐπιζήσῃ ἐμοί, γράφω ἐξωτικὸν κληρονόμον (μὴ οἰκεῖον, μὴ ὑπεξούσιον κατιόντα) ἐπὶ τῇ αἱρέσει, ἐὰν θελήσῃ νὰ ἦναι κληρονόμος· καταλείπω τινὶ κληροδοσίαν ἐπὶ τῇ αἱρέσει, ἐὰν ὁ κληρονόμος προσέλθῃ εἰς τὴν κληρονομίαν κλπ. Τοιοῦτοι ὁρισμοὶ (σιωπηραὶ αἱρέσεις), οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν, ἢ ἐπαναλήψεις τῶν ἀναγκαίων στοιχείων τῆς κτήσεως τοῦ ἐκ τῆς ἐννόμου πράξεως παραγομένου δικαιώματος, ὅθεν ἐν γένει εἶναι περιτταὶ καὶ ἀβλαβεῖς προσθῆκαι (4)· ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ συμβολαίων, καθ' ἃ ῥητὸς νόμος ἀπαγορεύει τὰς αἱρέσεις. Ἐπὶ τοιούτων συμβολαίων, αἱ σιωπηραὶ αἱρέσεις δὲν λογίζονται περιτταὶ καὶ ἀβλαβεῖς προσθῆκαι, ἀλλ' ἀκυροῦσι τὴν πρᾶξιν. Περὶ αὐτῶν ἰσχύει ὁ κανὼν «τὰ ἐκφωνούμενα βλάπτει, τὰ μὴ ἐκφω-

(1) (18. 2) 2 Β. (ΙΘ'. 2) 2.
(2) (18. 3) 1 καὶ 2 Β. (ΙΘ'. 3) 1—3.
(3) Π. (28. 5) 50 § 1 (28. 7) 20 πρ.
(4) (36. 2) 25 § 1 Β. (ΜΔ'. 20) 25 (23. 3) 68 Β. (ΚΘ'. 1) 64.

νούμενα μὴ βλάπτει» (1)· λ. χ. ὁ πατὴρ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ κληρονομικῷ δικαίῳ, δύναται ἢ νὰ ἐγκαταστήσῃ, ἢ ν' ἀποκληρώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἀποκλήρωσις δὲν πρέπει νὰ γενῇ ἐπὶ αἱρέσει (διότι τότε, ἐὰν συμβῇ τὸ τῆς αἱρέσεως ἀντίθετον γεγονὸς, ὁ υἱὸς λογισθήσεται παραλειφθείς) (2)· ὅθεν ὁ πατὴρ, ἀποκληρῶν τὸν υἱὸν ἐπὶ τῇ αἱρέσει, ἐὰν ὁ ἐγκατασταθεὶς μόνος κληρονόμος προσέλθῃ εἰς τὴν κληρονομίαν, ὁρίζει τι πάντη περιττὸν, (διότι ἐὰν ὁ μόνος κληρονόμος ἐκ διαθήκης δὲν δεχθῇ τὴν κληρονομίαν, ἡ διαθήκη ὁλόκληρος ἀκυροῦται), καὶ ὅμως τοιαύτη ἀποκλήρωσις εἶναι ἄκυρος (3). Ἡ εἰκονικὴ καταβολὴ ῥήμασι τυπικοῖς γινομένη, ἤτοι ἡ διὰ πανηγυρικῶν λέξεων δηλουμένη λύσις ἐπερωτηματικῆς ἐνοχῆς, (ἡ ἀθώωσις) ὑφισταμένης ἐπὶ αἱρέσει, ἰσχύει, ἐὰν ἡ αἵρεσις ἐφ' ᾗ ὑπάρχει ἡ λυομένη ἐνοχὴ πληρωθῇ, διότι ἄλλως δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἐνοχὴ, ἄρα καὶ ἡ διὰ τῆς ἀθωώσεως ἀπόσβεσις αὐτῆς εἶναι περιττὴ καὶ ἄκυρος. Ὅθεν ἐὰν εἰς τὴν εἰκονικὴν ταύτην καταβολὴν, τὴν διὰ τυπικῶν ῥημάτων δηλουμένην, προστεθῇ ἡ αἵρεσις ἐφ' ᾗ ὑφίσταται ἡ ὑποχρέωσις, ἡ προσθήκη αὕτη εἶναι πάντως περιττὴ ἐπανάληψις, ἀφ' ἑαυτοῦ ἐννοουμένου περιορισμοῦ τῆς ἰσχύος τοιαύτης δηλώσεως· οὐδὲν ἧττον ὅμως καθίστησιν αὐτὴν ἄκυρον (4). Καὶ καθόσον μὲν ἀφορᾷ τὴν τοιαύτην ἀθώωσιν, ἐπειδὴ δὲν ἔχομεν τοιοῦτον τρόπον ἀναιρέσεως ἐνοχῶν, ἡ διάταξις αὕτη ἀργεῖ βεβαίως παρ' ἡμῖν· περὶ δὲ τῆς νῦν ἰσχύος τοῦ κανόνος τούτου ἐπὶ τῆς ἀποκληρώσεως, ὁμιλήσομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

304. γ) Τελευταῖον δὲν εἶναι αἱρέσεις τὰ γεγονότα, ὅσα ὁρίζονται κατ' αὐτὴν τὴν ἔκφρασιν τῶν ἐπιχειρούντων τὸ συμβόλαιον ὡς παρελθόντα, ἢ ἐνεστῶτα (conditiones in præteritum vel præsens collatæ), λ. χ. ἂν ὁ Τίτιος ἦτο Ὕπατος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος, ἢ ἐὰν ἦναι νῦν Ὕπατος. Τοιοῦτος ὁρισμὸς ἰσχύει ὡς ἂν τὸ γεγονὸς τοῦτο ἦτο ἀληθὴς αἵρεσις, διότι ἡ ἰσχὺς τῆς ἐννόμου πράξεως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως, ἢ τῆς μὴ ὑπάρξεως αὐτοῦ, καὶ ὅμως ἡ ἔννομος πρᾶξις, εἰς ἣν προσετέθη, εἶναι ἄνευ αἱρέσεως, διότι τὸ γε-

(1) (50. 17) 195 B. (B'. 2) 193 (28. 5) 68 (35. 1) 47.
(2) (28 2) 3 § 1.
(3) (28. 5) 68 πρβλ. καὶ (50. 17) 77.
(4) (50. 17) 77.

γονὸς τοῦτο *εἶναι βέβαιον* καὶ ἐκφράζεται ὡς τοιοῦτον, ἡ δὲ ἀβεβαιότης ὑπάρχει μόνον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δόντος εἰς αὐτὸ τὸν τύπον τῆς αἱρέσεως. Πρακτικῶς σπουδαία εἶναι ἡ διάκρισις τοῦ θέματος τούτου ἀπὸ τῶν ἀληθῶν αἱρέσεων κατὰ δύο λόγους, α) καθόσον διὰ τοιούτων ὁρισμῶν δὲν προσβάλλεται τὸ κῦρος τῶν ἐννόμων πράξεων, καθ' ἃς ἀπαγορεύονται αἱ αἱρέσεις· β) ἐὰν τοιοῦτος ὁρισμὸς προστεθῇ εἰς ἐγκατάστασιν κληρονόμου, ἢ κληροδοσίας, εἶναι δὲ ἀνύπαρκτον τὸ γεγονὸς, τὸ ἀποτελοῦν τὸν ὁρισμὸν τοῦτον, ἠδύνατό τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν *ὡς ἀδύνατον αἵρεσιν* καὶ ἐπομένως ὡς μὴ ὁρισθεῖσαν· καὶ ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο, διότι δὲν πρόκειται περὶ ἀληθοῦς αἱρέσεως (1).

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν γεγονὸς θεωρῆται μὲν καὶ ἐκφράζεται ὡς μέλλον καὶ ἀβέβαιον, συνέβη ὅμως, ἢ ἀπελείπετο ἤδη ὅτε ἐπιχειρεῖται ἡ πρᾶξις ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὁρίσαντος αὐτὸ ὡς μέλλον καὶ ἀβέβαιον· ἐὰν γεννήσῃ ἡ θυγάτηρ τοῦ Πέτρου υἱὸν, δωροῦμαι αὐτῇ τὸ δεῖνα κτῆμα. Οὕτως ἐκτιθέμενα γεγονότα λογίζονται ἀληθεῖς αἱρέσεις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

305. Διέλθωμεν τὰς τῶν αἱρέσεων διακρίσεις, ὅσαι ἔχουσιν ἐπιρροὴν εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

1) Λαμβάνοντες ὡς βάσιν τὸν λογικὸν τύπον τοῦ ἀποτελοῦντος τὴν αἵρεσιν γεγονότος παρατηροῦμεν, ὅτι οὗτος συνίσταται ἢ εἰς τὴν ὕπαρξιν, ἢ εἰς τὴν ἔλλειψιν αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι, ἢ τὸ μὴ εἶναι αὐτὸ (θετικαὶ, ἀποθετικαὶ αἱρέσεις). Ἐὰν μοὶ γενῶσιν ἐπωφελέστεραι προσφοραί. Ἐὰν ὁ Πέτρος δὲν νυμφευθῇ τὴν δεῖνα.

2) Ὡς πρὸς τὸν λόγον, ἀφ' οὗ ἐξήρτηται ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως, οὗτος δύναται νὰ ᾖναι ἢ ἡ ἐλευθέρα βούλησις τοῦ ἀνθρώπου, ἢ φυσικαὶ δυνάμεις. Συνδέοντες τὰς δύο ταύτας διακρίσεις παρατηροῦμεν, ὅτι ἅπασαι αἱ αἱρέσεις συνίστανται ἢ εἰς πρᾶξιν, ἢ εἰς παράλειψιν, ἢ εἰς τὴν ὕπαρξιν ἢ τὴν μὴ ὕπαρξιν τυχαίου ἀνεξαρτήτου τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως συμβάματος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀναγνωρίζουσι τὴν διάκρισιν ταύτην (2), προσθέτοντες καὶ τρίτον εἶδος αἱρέσεων, ὅπερ

(1) Π (28. 3) 16 Β. (ΚΘ'. 2) 16 (38. 2) 3 § 13 Β. (ΜΘ'. 4) 2 (28. 7) 10 § 1 Εἰσ. (13. 15) § 6 Π. (12. 1) 37, 38, 39 (45. 1) 100 Β (ΜΓ'. 1) 100.

(2) Π. (35. 1) 11 § 1 60 πρ. Β. (ΜΔ' 19) 11 Κ. (6. 51) διάτ. μόνη § 7 Β. (ΜΔ'. 30) 1.

ὅμως κατ' οὐδὲν διαφέρει τῶν τυχαίων, ἤτοι τὰς μικτὰς, τὰς συνισταμένας δηλονότι εἰς γεγονὸς, ἐξαρτώμενον ἀπό τε τῆς τύχης καὶ τῆς βουλήσεως τοῦ μέλλοντος δικαιούχου, ἤτοι τοῦ ἀποκτήσοντος δικαίωμα· λ. χ. ἐὰν νυμφευθῇ τὴν ἀνεψιάν μου καὶ γεννήσῃ υἱόν. Ὅθεν διακρίνουσι τὰς αἱρέσεις εἰς 1) ἐξουσιαστικὰς (potestativas), ὧν ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ μόνης τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἐκ τῆς πληρώσεως αὐτῶν ἀποκτήσοντος τὸ δικαίωμα· 2) μικτὰς (mixtas), ὧν πρὸ μικροῦ ἀνεφέρομεν τὴν ἔννοιαν, καὶ 3) (casuales) τυχαίας, ἃς ἀποτελοῦσι πᾶσαι αἱ λοιπαί.

306. Αἱ ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως ἐξαρτώμεναι αἱρέσεις, χρήζουσι τῆς ἐξῆς ἀκριβεστέρας διασαφήσεως. Ἡ πλήρωσις αὐτῶν ἐξήρτηται ἢ ἀπὸ τῆς πράξεως τοῦ δικαιούχου (τοῦ μέλλοντος ν' ἀποκτήσῃ δικαίωμα ἐκ τῆς ἐννόμου σχέσεως, καθ ἣν προσετέθησαν), ἢ ἀπὸ τῆς πράξεως τοῦ ὑποχρέου, (τοῦ μέλλοντος ν' ἀναλάβῃ ὑποχρέωσιν ἐκ τῆς ἐννόμου σχέσεως καὶ ἐὰν ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἦναι τυχὸν δικαιοῦχος), ἢ ἀπὸ τῆς πράξεως *τρίτου*, ὅπερ ἐςὶ προσώπου μηδόλως μετέχοντος τῆς ἐννόμου σχέσεως.

I) Ἐὰν ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ἀπὸ τῆς ἐννόμου πράξεως δικαίωμα μόνον ἔλκοντος προσώπου, λ. χ. τοῦ ἐξ ἐπερωτήσεως δανειστοῦ, τοῦ κληρονόμου, τοῦ κληροδόχου, ἡ ἔννομος σχέσις οὐδέποτε ἀκυροῦται.

Βεβαίως πολλάκις ἡ τοιαύτη αἵρεσις εἶναι πάντως περιττὴ καὶ ματαία, ὅταν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὴν βούλησιν τοῦ νὰ παραχθῇ τὸ δικαίωμα (si velit), διότι εἶναι πρόδηλον, ὅτι τὸ δικαίωμα συνήθως δύναται ν' ἀποκτηθῇ καὶ νὰ ἐνασκηθῇ μόνον ἐὰν θέλῃ τοῦτο ὁ δικαιοῦχος· οὕτω λ. χ. ἐγκατάστασις ἐξωτικοῦ κληρονόμου ἐπὶ τῇ αἱρέσει ἐὰν θέλῃ (si velit), εἶναι ἀληθῶς ἄνευ αἱρέσεως, ὡσαύτως ἡ ἐπερώτησις ὑπὸ τὴν αἵρεσιν ἐὰν ἀπαιτήσω τὸ δι' ἐπερωτήσεως ὑπὲρ ἐμοῦ συνομολογηθὲν (1). Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, παράγονται ἄνευ δηλώσεως τῆς τοῦ κτήσασθαι αὐτὰ βουλήσεως· τούτων ἡ κτῆσις τροποποιεῖται κατά τι διὰ τῆς αἱρέσεως « ἐὰν θέλῃ », λ. χ. ἡ κτῆσις τῶν κληροδοσιῶν, ἢ τῆς κληρονομίας, γραφέντος οἰκείου κληρονόμου (2).

(1) (28. 7) 12 (45. 1) 48.

(2) (30) 65 § 1 (35. 1) 69 (28. 5) 86 (28. 7) 12.

Ὡταύτως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τουτέστιν ἡ αἵρεσις ἔχει τὰ συνήθη τῶν αἱρέσεων ἀποτελέσματα ἄνευ τῆς ἀνωτέρω διακρίσεως τῶν διαφόρων τρόπων τῆς κτήσεως τῶν δικαιωμάτων, ὅταν ἡ πλήρωσις αὐτῆς δὲν συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὴν τοῦ δικαιούχου βούλησιν νὰ παραχθῇ τὸ δικαίωμα, ἀλλ' εἰς τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπιχείρησιν ἐξωτερικῆς πράξεως, λ. χ. ἐὰν ἀναβῇ εἰς τὴν ἀκρόπολιν· διότι ἂν καὶ ἡ πρᾶξις ἐξήρτηται ἐντελῶς ἀπὸ τῆς θελήσεως τοῦ δικαιούχου, καὶ ἐπομένως ἠδύνατό τις νὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς διάφορον ἔκφρασιν τῆς ἐννοίας, « ἐὰν θέλῃ », πάντοτε ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ὑλικὸν *συμφέρον* τοῦ τάξαντος τὴν αἵρεσιν, εἰς τὴν πλήρωσιν αὐτῆς. Ἐπὶ τῶν αἱρέσεων τούτων, τουτέστι τῶν ἐξαρτωμένων ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ δικαιούχου, ἀπαντῶμεν τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐξουσιαστικῆς αἱρέσεως, ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη ἡ τριχοτομία, ἣν ἀνωτέρω ἐξηγήσαμεν.

307. II) Ἐὰν ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας πράξεως τοῦ ὑποχρέου, (εἴτε ἀποκτᾷ οὗτος εἴτε οὔ, ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν, δικαιώματα ἐκ τῆς αὐτῆς ἐννόμου σχέσεως), ἰσχύουσιν οἱ ἑξῆς κανόνες·

1.) Ἐὰν ἡ αἵρεσις συνίσταται ἁπλῶς εἰς τὴν τοῦ ὑποχρέου βούλησιν νὰ παραχθῇ κατ' αὐτοῦ τὸ δικαίωμα, («ἐὰν θέλῃ»), ματαιοῦται ἐντελῶς ἡ ἔννομος αὕτη σχέσις, τουτέστι καταργεῖται ἐντελῶς, εἴτε παράγει αὕτη μόνον τὸ ἀπὸ ταιαύτης αἱρέσεως ἐξαρτώμενον δικαίωμα, εἴτε εἶναι ἀμφοτεροβαρὴς σχέσις, παράγουσα ὑπὲρ καὶ καθ' ἑκατέρου τῶν συμβαλλομένων δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις· διότι ὑποχρέωσις, ἤτοι ὑποταγὴ εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ δικαιούχου, εἶναι πάντως ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὑποχρέου ἐὰν θέλῃ, ἢ οὔ, νὰ ἦναι ὑπόχρεως (1).

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, τουτέστιν ἡ αἵρεσις ἔχει τὰ συνήθη ἀποτελέσματα, ὅταν αὕτη συνίσταται εἰς τὴν τοῦ ὑποχρέου ἐπιχείρησιν ἐξωτερικῆς, ἢ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἐξαρτωμένης πράξεως, διὰ τοῦτο ἀνέκαθεν ὁ ρωμ. νόμος ἀπεδέξατο τὸ κῦρος τῶν ποινικῶν ῥητρῶν, ὅπερ στηρίζεται εἰς μόνην τὴν ἰσχὺν τοιούτων αἱρέσεων (2).

---

(1) (45. 1) 17 46 § 3. (18. 1) 7 πρ. Κ. (4. 38) 13 (30) 43 § 2.

(2) Ε. (2. 20) § 36 Κ. (6. 41) διάταξις μόνη.

308. III) Ἐὰν τέλος ἡ πλήρωσις ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τρίτου, διακριτέον τὰς συμβάσεις, τὰς κληροδοσίας καὶ τὰς καταπιστεύσεις, ἀπὸ τῶν κληρονομικῶν ἐγκαταστάσεων.

Ἐπὶ τῶν συμβάσεων πάντοτε ἔχουσι κῦρος τοιαῦται αἱρέσεις, εἴτε συνίστανται ἁπλῶς εἰς τὴν βούλησιν τοῦ τρίτου τοῦ νὰ παραχθῇ τὸ δικαίωμα, εἴτε εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἐξωτερικῆς πράξεως αὐτοῦ.

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει ἐπί τε τῶν κληροδοσιῶν καὶ τῶν καταπιστεύσεων (1).

Ἐπὶ μόνων τῶν ἐγκαταστάσεων κληρονόμου δὲν συγχωρεῖται ἡ προσθήκη αἱρέσεως, ἐξαρτώσης τὸ κῦρος αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἁπλῆς τοῦ τρίτου βουλήσεως τοῦ νὰ ὑπάρξῃ τὸ κληρονομικὸν τοῦ γεγραμμένου κληρονόμου δικαίωμα, διότι ἡ σπουδαία αὕτη ἐκλογὴ τοῦ κληρονόμου δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀνατεθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν τρίτου (2).

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκαταστάσεων κληρονόμου ἰσχύει ἡ αἵρεσις, ἡ συνισταμένη εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἐξωτερικῆς πράξεως τρίτου, καὶ ἂν αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ μόνης τῆς βουλήσεως αὐτοῦ (3).

309. Τὸ ζήτημα, ὁποία πρᾶξις, ἢ ὁποῖον φυσικὸν γεγονὸς ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ, ἢ νὰ μὴ ὑπάρξῃ, ὅπως πληρωθῇ ἡ αἵρεσις, ἐξήρτηται μᾶλλον ἀπὸ τῆς *προθέσεως*, ἢ ἀπὸ τοῦ ῥήματος τοῦ τάξαντος τὴν αἵρεσιν (4). Ὁ κανὼν οὗτος ἀναφέρεται ῥητῶς ὡς πρὸς τὰς τελευταίας βουλήσεις, δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν μεταξὺ ζώντων συμβολαίων, ἐκτὸς τῆς ἐπερωτήσεως, καθ' ἣν, ὡς τυπικὴν σύμβασιν, ἐλαμβάνετο αὐστηρῶς ὑπ' ὄψιν μόνη ἡ κατὰ λέξιν ἔννοια τῶν ἐκφράσεων τῶν συμβαλλομένων· ἀλλ' ἡ σύμβασις αὕτη (τῆς ἐπερωτήσεως) δὲν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν.

Ὁ Παπινιανὸς μᾶς δίδει τὸ ἑξῆς παράδειγμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ κανόνος τούτου (τεμ. 101 πρ. τῆς κάτωθι 4 σημ). Πατήρ τις ὥρισεν ἐν τῇ διαθήκῃ του νὰ νυμφευθῇ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Σεβεριανὴ Πρόκλα συγγενῆ του τινὰ, ὀνόματι Φίλιππον, τούτου δὲ γενομένου κατέλειπεν αὐτῇ διὰ καταπιστεύσεως ἓν κτῆμα· ἐὰν δὲ δὲν νυμφευθῇ αὐ-

---

(1) (40 5) 46 § 2.
(2) (28. 5) 68 (35. 1) 52.
(3) (28. 5, 68 (35. 1) 52.
(4) H. (35. 1) 11 πρ. § 1 19 πρ. 72, 101 πρ. 103.

τὸν (quodsi non nupsisset), ὥρισε νὰ δοθῇ εἰς τὸν Φίλιππον τὸ εἰρημένον κτῆμα. Ἡ κόρη ἀπεβίωσε πρὸ τῆς ἥβης καὶ ἑπομένως πρὶν ἢ νυμφευθῇ τὸν Φίλιππον, ἠγέρθη δὲ τὸ ζήτημα ἂν ἠδύνατο οὗτος ν' ἀποκτήσῃ τὸ κτῆμα, καθὸ πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως, ὑπὸ τὴν ὁποίαν τῷ κατεπιστεύθη. Τὸ ζήτημα ἐλύετο καταφατικῶς μὲν κατὰ τὸ ῥῆμα τῆς διαθήκης, (quodsi non nupsisset), ἀποφατικῶς δὲ κατὰ τὴν σαφῆ πρόθεσιν τοῦ διαθέτου, διότι κατ' αὐτὴν, ὁ Φίλιππος προέκειτο ν' ἀποκτήσῃ τὸ κτῆμα, ἂν ἡ Πρόκλα δὲν ὑπήκουεν εἰς τὸν πατέρα της, ἂν παρέβαινε τὴν παραγγελίαν του ταύτην· ἀλλ' ἡ ἄνηβος κόρη, ἡ μὴ δυναμένη εἰσέτι οὔτε νὰ νυμφευθῇ, οὔτε νὰ ἐκφράσῃ σπουδαίαν περὶ γάμου θέλησιν, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ παραβᾶσα τὴν τοῦ πατρὸς παραγγελίαν, διότι καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ θανάτου δὲν ἐνυμφεύθη τὸν Φίλιππον; Βεβαίως ὄχι. Ὁ § 1 τοῦ αὐτοῦ τεμαχίου περιέχει ἕτερον παράδειγμα.

310. Περὶ τῆς πληρώσεως τῶν αἱρέσεων παρατηρητέον προσέτι τὰ ἑξῆς·

1) Ἐπὶ τῶν θετικῶν αἱρέσεων ἐὰν τὸ ἀποτελοῦν αὐτὰς γεγονὸς ᾖναι ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπαναλαμβάνονται συνεχῶς καὶ εὐκόλως, ἀρκεῖ νὰ συμβῇ ἅπαξ ὁτεδήποτε· ὅθεν ἂν ὡρίσθη τοιαύτη αἵρεσις διὰ διαθήκης, ἀρκεῖ ἐνίοτε νὰ συμβῇ τὸ ἀποτελοῦν αὐτὴν γεγονὸς καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ διαθέτου, λ. χ. ἐὰν νυμφευθῇ ὁ Πέτρος ἐγκαθιστῶ αὐτὸν κληρονόμον μου. Μόνον ἂν τὸ γεγονὸς συνέβη πρὸ τῆς διαθήκης, πρὸ τῆς πράξεως, ἥτις ὥρισεν αὐτὸ ὡς αἵρεσιν, γινώσκῃ δὲ τοῦτο ὁ ὁρίσας αὐτὴν, *ἀνάγκη* νὰ συμβῇ *ἐκ νέου* μετὰ τὴν διαθήκην. Ἐὰν ὅμως ᾖναι γεγονὸς, δυνάμενον κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ ἐπαναληφθῇ συνεχῶς, λ. χ. ἐὰν πληρώσῃ τὸ δεῖνα ποσὸν εἰς τὸν δεῖνα, ἀνάγκη νὰ συμβῇ τοῦτο, ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ διαθέτου, (ὡς δεῖγμα ὑπακοῆς εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ) καὶ ἂν τυχὸν συνέβη πρότερον, ζῶντος τοῦ διαθέτου (1).

Ἐπὶ τῶν συμβάσεων εἶναι ἀδιάφορον ἂν ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως συμβῇ ζῶντος τοῦ ἐξ αὐτῆς προσδοκῶντος τὸ δικαίωμα, ἢ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἤτοι τὸ ὑπὸ αἵρεσιν δικαίωμα, ἡ προσ-

(1) (31) 45 § 2. κ. (6. 25) 9.

δοκία τῆς κτήσεως αὐτοῦ, μεταβαίνει καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ συνομολογήσαντος τὴν τοιαύτην κτῆσιν (1), διότι τὰ μεταξὺ ζώντων συμβόλαια καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν δικαιώματα δὲν ὑπαγορεύονται συνήθως ὑπὸ ἀτομικῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ὑπὸ συμφερόντων ἀμοιβαίων, καθ' ἃ ἡ ἀτομικότης τοῦ δικαιούχου δὲν εἶναι ὅρος οὐσιώδης τῆς κτήσεως, ἀφ' οὗ μάλιστα συνήθως αὕτη ὑποθέτει καὶ θυσίαν περιουσίας τοῦ μέλλοντος ν' ἀποκτήσῃ τὸ δικαίωμα. Ἐπὶ τῶν ἐκ τελευταίας ὅμως βουλήσεως παραγομένων δικαιωμάτων ἔχει ἄλλως τὸ πρᾶγμα, διότι ὁ διὰ τοιαύτης βουλήσεως ὑπὸ αἵρεσιν καταστήσας τινὰ κληρονόμον, ἢ καταλιπών τινι ἄλλως περιουσίαν, ἐπιχειρεῖ πρᾶξιν ἐλευθεριότητος, ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸν λήπτην ἀτομικοῦ αἰσθήματος τῆς συμπαθείας, τῆς εὐγνωμοσύνης κλπ. Καὶ ἐὰν μὲν οὗτος ἅπαξ ἀποκτήσῃ δι' αὐτῆς τὸ δικαίωμα, βεβαίως τοῦτο μεταβαίνει, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο μέρος τῆς περιουσίας αὐτοῦ, εἰς τοὺς ἰδίους κληρονόμους· ἐὰν ὅμως ἀποθάνῃ πρὶν ἢ ἀποκτήσῃ αὐτό, δὲν ὑποτίθεται, ὅτι ὁ διαθέτης ἤθελεν ἐπιχειρήσει τὴν ἐλευθεριότητα ὑπὲρ ἄλλου, παρ' ἐκεῖνον, ὑπὲρ οὗ ῥητῶς ὥρισεν ὅτι ἐπιχειρεῖ αὐτήν. Ὅθεν, ἂν ἡ αἵρεσις δὲν πληρωθῇ, ζῶντος τοῦ δικαιούχου, τοῦ κληρονόμου, ἢ κληροδόχου, οὐδὲν ἐκ τῆς πράξεως ταύτης ἀποκτῶσιν οἱ κληρονόμοι, ἢ οἱ ἄλλοι διάδοχοι αὐτοῦ, καὶ ἐὰν μετὰ ταῦτα πληρωθῇ ἡ αἵρεσις (2).

Ἀποθετικαὶ αἱρέσεις ἐκπληροῦνται.

α) Ἂν ὡρίσθησαν ἐπί τινα χρόνον, ἅμα ἐντὸς αὐτοῦ δὲν συμβῇ τὸ γεγονός, οὗτινος ἡ ἔλλειψις ὡρίσθη ὡς αἵρεσις.

β) Ἐὰν καταστῇ ἀδύνατον τὸ γεγονὸς τοῦτο.

γ) Ἀποθανόντος τοῦ δικαιούχου καὶ μὴ ἐπιχειρήσαντος τὴν πρᾶξιν, εἰς τὴν παράλειψιν τῆς ὁποίας συνίσταται ἡ αἵρεσις (3).

311. Κατὰ τὰς ἑξῆς δύο περιπτώσεις, ἡ μὴ πληρωθεῖσα αἵρεσις λογίζεται πληρωθεῖσα, δυνάμει νομικοῦ πλάσματος.

α) Ὅταν παραιτηθῇ αὐτῆς ὁ ὑπὲρ οὗ ὡρίσθη ἡ αἵρεσις (4).

---

(1) Εἰσ. (3. 15) § 4.

(2) (35 1) 1 § 1 καὶ 2 Κ. (6. 51) διάτ. μόνη § 7.

(3) (40. 4) 61 πρ. Β. (ΜΗ'. 3) 61.

(4) Π. (35. 1) 78 πρ. 14. 31. (28. 7) 11. 23. (31) 34 § 4 Κ. (4. 45) 1.

6) Ὅταν κωλύσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς ὁ ἐκ τῆς μὴ ἐκπληρώσεως ὠφελούμενος (1).

Ὁ λόγος τοῦ ἀναφερομένου πλάσματος τούτου εἶναι ἡ κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τῶν περὶ αἱρέσεων ὁρισμῶν κρατοῦσα ἐπιείκεια. Τὰ δύο ταῦτα θέματα συνάγονται κατὰ τὰς συλλογὰς τῶν ρωμ. καὶ βυζαντ. νόμων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, καὶ ἰσχύουσιν ἐπί τε τῶν τελευταίων βουλήσεων καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων· ὑπάρχει δὲ καὶ τρίτον θέμα τῆς κατὰ νομικὸν πλάσμα πληρώσεως τῆς αἱρέσεως, οὐδὲν πρακτικὸν κῦρος ἔχον παρ' ἡμῖν, οὗτινος μετ' ὀλίγον ποιήσομεν μνείαν, ὅπερ ἐστηρίζετο εἰς θετικὸν νομικὸν κανόνα, παραχθέντα ἀπὸ τῆς προστασίας τῶν ἀπελευθερώσεων τῶν δούλων καὶ ἰσχύοντα ἐπὶ μόνων τῶν διαθηκῶν.

Τὸν ὑπὸ ςοιχ. α κανόνα δυναμεθα νὰ ἐκφράσωμεν ὡς ἑξῆς. Ὅταν ὁ ἐκ τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως ὠφελούμενος, ἐμποδίσῃ τὴν πλήρωσιν αὐτῆς (2). Ὁ κανὼν οὗτος ἀποδίδεται εἰς τὸ κοινὸν δίκαιον (jus commune) καὶ ἔχει προδήλως τὸν λόγον, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς αἱρέσεως ἐπέτυχεν, εἴτε τῳόντι συμβῇ ἡ ἀποτελοῦσα αὐτὴν πρᾶξις, εἴτε ὁ εἰς οὗ τὸ ὄφελος ἀπέβλεψεν ὁ ὁρίσας τὴν αἵρεσιν, παραιτηθῇ τῆς πράξεως καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς ὀφέλους καὶ ἑπομένως ἡ πρᾶξις λογισθῇ περιττή. Σαφέστατα καταφαίνεται τὸ ὀρθὸν τοῦ κανόνος ἐπὶ τῶν εἰς δόσιν συνισταμένων αἱρεσεων, διότι, ἐὰν ἐπέμενέ τις εἰς τὴν κατὰ λέξιν πλήρωσιν τῆς αἱρέσεως, καίτοι παραιτουμένου αὐτῆς τοῦ ὑπὲρ οὗ ὡρίσθη ἡ πρᾶξις, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ ἐμποδίσῃ τὸν λήπτην λ. χ. τῶν χρημάτων ν' ἀποδώσῃ αὐτὰ ἀμέσως. Ἡ ἀρχὴ ὅμως αὕτη δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλ' ἐπεκράτησεν εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τρίτου ἐπιχειρητέαν πρᾶξιν, λ. χ. ἐπὶ τοῦ μετά τινος γυναικὸς συναπτέου γάμου, ὅταν αὕτη ἀρνῆται τὰ συνάψῃ αὐτὸν (τεμ. 23 τῆς 4 σημ. σελ. 409), ἐπὶ τῆς υἱοθεσίας αὐτεξουσίου, ὅταν οὗτος δὲν συναινῇ εἰς αὐτὴν (τεμ. 14 τῆς αὐτῆς σημ.) καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐπὶ τοῦ πλάσματος τούτου προϋποτίθεται πάντοτε ὑπάρχουσα μι-

---

(1) Π. (30. 17) 161 B. (Β' 3) 161 (35. 1) 24, 66, 81, 110 B. (ΜΔ'. 19) 4 (45. 1) 85 § 7 (18. 1) 50. B. (ΙΘ'. 1) 48 (36. 2) 5 § 5 (12. 4) 3 § 9 B. (ΚΔ'. 1) 3 Ulp. II § 5.

(2) B. (ΜΔ'. 20) 4.

κτὴ αἵρεσις, τουτέστι τὸ μὲν ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ μέλλοντος δικαιοῦχου, τὸ δὲ ἐκ τῆς θελήσεως τρίτου ἐξαρτωμένη καὶ ἧς ἡ πλήρωσις ματαιοῦται διὰ τῆς θελήσεως ὡρισμένου προσώπου, ὑπὲρ οὗ ἐτάχθη ἡ αἵρεσις.

Τὸν ὑπὸ στοιχ. ϛ κανόνα ἐκφράζει ὁ νόμος ὡς ἑφεξῆς « Εἰ ἐκεῖνος ἐμποδίσῃ πληρωθῆναι τὴν αἵρεσιν, ᾧ τινι διαφέρει μὴ πληρωθῆναι αὐτὴν, ἀντὶ πεπληρωμένης ἔστω »· καὶ τὸ πλάσμα τοῦτο θεωρεῖται ἀπόῤῥοια τοῦ κοινοῦ κανόνος, καθ' ὃν οὐδεὶς ὠφελεῖται ἐξ ἰδίου δόλου, δόλον δὲ πράττει ὁ ἐκ φιλοκερδείας ἀφαιρῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τὴν δοθεῖσαν αὐτῇ ἰδιότητα τοῦ ἀβεβαίου καὶ τυχαίου, λ. χ. ἐὰν μοὶ προσφερθῶσιν ἐπωφελέστεροι ὅροι ἐντὸς 40 ἡμερῶν πρὸς ἀγορὰν τῆς οἰκίας, ἣν σοὶ πωλῶ, αὕτη λογισθήσεται μὴ πωληθεῖσα πρὸς σέ· ἔχεις συμφέρον νὰ μὴ μοὶ γενῶσιν ἐπωφελέστεραι προσφοραὶ καὶ ματαιοῖς αὐτὰς διὰ θυσιῶν καὶ προτροπῶν· ἡ αἵρεσις λογίζεται πληρωθεῖσα καὶ ἡ οἰκία inemta, ἀπώλητος.

312. Τὸ τρίτον θέμα, καθ' ὃ δυνάμει νομικοῦ πλάσματος λογίζεται πληρωθεῖσα ἡ αἵρεσις, εἶναι τοῦ εἰδικοῦ δικαίου, ὁρισθὲν πρὸς μόνην τὴν προστασίαν τῆς ἐλευθερίας, ἤτοι τῶν ὑπὸ αἵρεσιν ἀπελευθερώσεων δούλων καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς. Ἐὰν δοῦλος ἀπελευθερωθῇ ἐπὶ μικτῇ αἱρέσει διὰ τελευταίας βουλήσεως, ἢ ἀπ' εὐθείας, ἢ διὰ καταπιστεύσεως τῆς ἐλευθερίας, καὶ αὐτὸς μὲν ἦναι πρόθυμος νὰ πληρώσῃ τὴν αἵρεσιν, παρασκευάσας πάντα τὰ πρὸς πλήρωσιν αὐτῆς ἀπαιτούμενα, αὕτη δὲ ματαιωθῇ ἐκ γεγονότος ἀνεξαρτήτου τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, ἡ αἵρεσις λογίζεται οὐδὲν ἧττον πληρωθεῖσα καὶ ὁ δοῦλος ἐλευθεροῦται, λ. χ. ἂν κατελείφθη αὐτῷ ἡ ἐλευθερία ἐπὶ τῇ αἱρέσει ὅτι θέλει πληρώσει τινὶ ὡρισμένον ποσὸν, ὁ δὲ μέλλων νὰ λάβῃ αὐτὸ ἀπέθανεν, ἐνῷ ὁ δοῦλος εἶχεν ἕτοιμον τὸ πρὸς δόσιν ποσὸν, καὶ διὰ μόνον τὸν λόγον τοῦτον τοῦ θανάτου δὲν ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ τὴν αἵρεσιν. Ὁ κανὼν οὗτος οὐδεμίαν ἔχει παρ' ἡμῖν πρακτικὴν ἰσχὺν (1), ἐμνημονεύσαμεν δὲ αὐτοῦ καὶ τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ φύσεως πρὸς ἀποφυγὴν τῆς πλάνης, εἰς ἣν ὑπέπεσάν τινες νεώτεροι, ὧν οἱ μὲν φρονοῦσιν, ὅτι ἐν γένει τὸ τυχαῖον κώλυμα τῆς

(1) (40. 7) 20 § 3 καὶ 4 19. 3 πρ. § 8, 10 καὶ 11 4 § 2 καὶ 5. 5 πρ. 28 πρ. (40. 4) 55 πρ. § 1 καὶ 2 (35. 1) 94 πρ. § 1 Ulp. II. § 6.

πληρώσεως τῆς αἱρέσεως δὲν βλάπτει, ὅταν συμβῇ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ διαθέτου, ἄλλοι δὲ, ὅτι δὲν βλάπτει ὅταν ἡ αἵρεσις ἦναι ἐξουσιαστικὴ, στηριζόμενοι εἰς τὴν ἐξ ἀναλογίας ἐφαρμογὴν τοῦ τελευταίου τούτου κανόνος, ὅστις ὅμως δὲν εἶναι δεκτικὸς τῆς ἐξ ἀναλογίας ἐπεκτάσεως εἰς θέμα ἄλλο, παρὰ τὸ ἐφ' ᾧ ὡρίσθη.

313. Κατὰ τὴν γνωστὴν τῆς αἱρέσεως ἔννοιαν, τὸ ὑπὸ αἵρεσιν δικαίωμα ἐξήρτηται ἀπὸ ἀβεβαίου γεγονότος· δύναται δὲ νὰ ἐξήρτηται διττῶς, καθόσον δι' αὐτοῦ πρόκειται νὰ ὁρισθῇ *ἡ ἀρχὴ*, ἢ *τὸ τέλος* τῆς ἐννόμου σχέσεως, λ. χ. ἐὰν δὲν μοὶ γενῇ ἐπωφελεστέρα προσφορὰ πρὸς πώλησιν τῆς οἰκίας ταύτης, ἐντὸς 40 ἡμερῶν, πωλῶ σοι αὐτὴν ἐπὶ τιμήματι 10,000 δραχμῶν, πληρωτέων μετὰ ἓν ἔτος ἐπὶ τόκῳ 12 % κατ' ἔτος· τὸ ὡς αἵρεσις τεθὲν ἐνταῦθα γεγονὸς τῆς ἐλλείψεως ἐπωφελεστέρας προσφορᾶς ὁρίζει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς δικαιώματος. Σοὶ πωλῶ τὴν οἰκίαν μου ἐπὶ τιμήματι 10,000 δραχμῶν, ἐὰν ὅμως μοὶ γενῇ ἐπωφελεστέρα προσφορὰ ἐντὸς 40 ἡμερῶν, ἡ πώλησίς μου αὕτη λογισθήσεται μὴ γενομένη· ἐνταῦθα τὸ ὡς αἵρεσις τεθὲν γεγονὸς, ὁρίζει τὴν ἀναίρεσιν τῆς ἀγοραπωλησίας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς δικαιώματος. Οἱ νεώτεροι ὀνομάζουσιν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ θέματι τὴν αἵρεσιν ἀναβλητικὴν (suspensiva), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, διαλυτικὴν (resolutiva). Τὰ κείμενα τῶν ῥωμ. καὶ τῶν βυζαντ. νόμων δὲν περιέχουσι τοὺς τεχνικοὺς τούτους ὅρους, τὸ θέμα ὅμως τῆς ἀναβλητικῆς αἱρέσεως εἶναι τοσοῦτον σύνηθες ὥστε, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ αἱρέσεως ἁπλῶς ἄνευ τινος προσθήκης ἐννοεῖται, ὅτι πρόκειται περὶ ἀναβλητικῆς αἱρέσεως. Παρατηρήσωμεν νῦν τὸ ὑπὸ ἀναβλητικὴν αἵρεσιν δικαίωμα (καὶ τὴν ἔννομον σχέσιν ἐν γένει), κατὰ τὰς δύο διαφόρους ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένας ἐποχάς.

1) Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀβεβαιότητος, καθ' ἣν ἤρτηται ἡ αἵρεσις (pendet conditio), δὲν ὑπάρχει εἰσέτι τὸ δικαίωμα, ἡ δὲ μέλλουσα αὐτοῦ ὕπαρξις ἐξήρτηται ἢ ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν συναψάντων τὴν ἔννομον σχέσιν, ἢ ἀπὸ γεγονότος ἀνεξαρτήτου τῆς βουλήσεως αὐτῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη δύναται νὰ μεταβληθῇ.

2) Εἰς βεβαιότητα, κατὰ δύο ἀντιθέτους τρόπους.

α) Ἐὰν συμβῇ τὸ ἀποτελοῦν τὴν αἵρεσιν γεγονὸς (πληρωθῇ ἡ αἵρεσις, impleta conditio), ἡ νομικὴ σχέσις καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς δι-

καίωμα τίκτονται ἐντελῶς, ὡσανεὶ παρήγοντο ἄνευ αἱρέσεως (1).

6) Ἐὰν ἦναι βέβαιον ὅτι τὸ ἀποτελοῦν τὴν αἵρεσιν γεγονὸς δὲν θέλει συμβῆ (ἀπελείπετο ἡ αἵρεσις deficit conditio), ἡ προσδοκία τῆς παραγωγῆς τῆς νομικῆς σχέσεως ἐκλείπει ἐντελῶς.

314. Ὅθεν ἡ πληρωθεῖσα αἵρεσις δίδει γέννησιν εἰς τὸ δικαίωμα ὡσανεὶ τοῦτο ἐγεννᾶτο ἄνευ αἱρέσεως, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως εἶναι ἀναμφισβήτητον διὰ τὸ μέλλον· ἀλλ' ἀρά γε ἀνατρέχῃ καὶ μέχρι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν κατὰ πρῶτον ἐπεχειρήθη ἡ ὑπὸ αἵρεσιν νομικὴ πρᾶξις, ὥστε τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῆται ἔκτοτε παραχθὲν ἄνευ αἱρέσεως; ἐν γένει δέον νὰ λύσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο καταφατικῶς, ἂν καὶ ἀπαντῶμεν τινὰς περιορισμοὺς τοῦ κανόνος τούτου.

Ὅθεν 1) παραδοθέντος τινὸς πράγματος ὑπὸ αἵρεσιν, τοῦτο διατελεῖ ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ παραδόντος αὐτὸ ὀφειλέτου, δυναμένου καὶ νὰ ὑποθηκεύσῃ καὶ διὰ δουλειῶν νὰ βαρύνῃ αὐτό. Ἅμα ὅμως πληρωθῇ ἡ αἵρεσις, ἀναιροῦνται ἅπασαι αὗται αἱ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ γενόμεναι ἐκποιήσεις (2).

2) Ἡ προτέρησις ὑπὸ αἵρεσιν παραχωρηθέντος ἐνεχύρου, ἢ ὑποθήκης, ῥυθμίζεται κατὰ τὸν χρόνον, οὐχὶ τῆς πληρώσεως τῆς αἱρέσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἐνεχυριάσεως, ἢ τῆς ὑποθηκεύσεως (3).

Ἀλλὰ τῶν δύο τούτων κανόνων ὑπάρχει ἐξαίρεσις ὅταν *ἡ πλήρωσις τῆς αἱρέσεως* συνίσταται εἰς πρᾶξιν, ἐξαρτωμένην ἀπὸ τῆς βουλήσεως τοῦ ὀφειλέτου (4), καὶ τοῦτο οὐχὶ διότι τοιαῦται πράξεις δὲν ἀποτελοῦσιν *ἀληθεῖς* αἱρέσεις, ἀλλὰ διότι ὁ ὀφειλέτης, ὁ δυνάμενος ἐν γένει νὰ κωλύσῃ τὴν ὕπαρξιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ (τοῦ μέλλοντος δικαιούχου), πρέπει κατὰ λογικὴν ἀνάγκην νὰ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ καὶ (μονίμως ἰσχύοντας) περιορισμοὺς αὐτοῦ.

3) Ἀμφισβητεῖται ἐὰν, πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως, οἱ ἐν τῷ με-

---

(1) Π. (28. 7) 26 Β (ΛΕ'. 12) 15 (20. 4) 11 § 1 Β. (ΚΕ'. 5) 7 18 6) 8.

(2) Π. (46. 3) 16 Β. (ΚΣΤ'. 5) 16.

(3) Π (18. 6) 8 πρ. (20. 4) 9 § 1. 11 § 1 Β. (ΚΕ. 5) 7. 9.

(4) Π. (20. 1) 16 § 7 Β (ΚΕ. 2) 16 (20. 3) 4 Β (ΚΕ'. 4) 4 (35 1) 105 Κ (6. 43) 3 § 3 (6. 1) 66 Β. (ΙΕ'. 1) 65 § 5. Β (ΙΣΤ'. 1) 12 (10. 2) 12 § 2 Β (ΜΒ'. 3) 13.

ταξὺ παραχθέντες καρποὶ ἀποδίδωνται μετὰ τοῦ κυρίου πράγματος. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προειρημένων ἀνάγκη νὰ λυθῇ ἐν γένει καταφατικῶς καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα, ἀλλ' ὅμως δέον πάντοτε ν' ἀποβλέπωμεν ἐν ἑκάστῳ κατ' ἰδίαν θέματι εἰς τὴν πιθανὴν τῶν συναπτόντων τοιαύτας σχέσεις πρόθεσιν (1).

---

(1) Ἀντιδοξεῖ ὁ Οὐαγγερὼ, ὑπερασπίζων μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ἐμβριθείας τὴν δόξαν, ὅτι οἱ ἐν τῷ μεταξὺ τῆς συνάψεως τοῦ συμβολαίου καὶ τῆς ἐξόδου τῆς αἱρέσεως συλλεγθέντες καρποὶ δὲν ἀνήκουσι τῷ ἐπὶ τῇ αἱρέσει κτωμένῳ τὸ πρᾶγμα, ἐκτὸς ἐὰν ἐκ τῶν τοῦ συγκεκριμένου θέματος περιστάσεων ἀποδεικνύεται ἡ ἐναντία τῶν ἐνεχομένων πρόθεσις. Οὕτω διατυπουμένη ἡ δόξα αὕτη, περιορίζει τὴν ἐναντιοφωνίαν εἰς τὸ ἑξῆς θέμα· ἐὰν ἐκ τῶν περιστάσεων δὲν συνάγεται ἡ ἔξω καὶ σιωπηρὰ περὶ τοῦ δικαιώματος τούτου βούλησις τῶν ἐνεχομένων, ὑπὲρ τίνος λύσεως ὑπάρχει τὸ τεκμήριον; Πρόδηλον, ὅτι οὕτω τιθεμένου τοῦ ζητήματος, ἡ ἀμφισβήτησις περιορίζεται εἰς λίαν εὐαρίθμους περιπτώσεις Περὶ αὐτῶν λοιπὸν σκέπτεται ὁ Οὐαγγερὼ ὡς ἑξῆς. Πᾶσα, λέγει, ἀναβλητικὴ αἵρεσις περιέχει καὶ προθεσμίαν, ὅπερ ἐστὶν ἡ πληρωθεῖσα αἵρεσις ἔχει ἀναδρομικὴν δύναμιν ὡς πρὸς τὴν κτῆσιν, οὐχὶ ὅμως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος· ὅθεν ὁ μὴ δικαιούμενος νὰ ἐνασκήσῃ αὐτὸ μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς αἱρέσεως, πῶς δύναται νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις ἐπὶ τῶν ὠφελημάτων τοῦ πράγματος, ἅπερ ἀνήκουσι τῷ ἐνασκοῦντι τὸ δικαίωμα; Ἀλλ' ἀμφιβάλλομεν ἐὰν ὁ κατ' ἐπιφάνειαν λίαν εὐπρόσωπος οὗτος λόγος ᾖναι ἀληθής· ὁ νόμος ὁρίζει, ὅτι ἐξελθούσης τῆς αἱρέσεως, ἡ νομικὴ τῆς κτήσεως πρᾶξις λογίζεται καταρτισθεῖσα ἄνευ αἱρέσεως ἀφ' ἧς στιγμῆς τὸ πρῶτον ἐπεχειρήθη (σημ. 1 σ. 401 . Τὸ ἄνευ αἱρέσεως κεκτημένον δικαίωμα δύναται νὰ ἐνασκήσῃ ὁ δικαιοῦχος ἀμέσως ; Βεβαίως· ὁ εἰς παράδοσιν ὑπόχρεως ἐπὶ αἱρέσει δύναται εὐλόγως νὰ εἴπῃ, τό γε νῦν ἔχον ἐγὼ εἶμαι ὁ δικαιοῦχος καὶ πάντα τὰ ὠφέλη ἐμοὶ ἀνήκουσι ; Δυσκόλως φαίνεται ἡμῖν συμβιβαζομένη τοιαύτη σκέψις πρὸς τὴν κατὰ τὸν νόμον ἐκτίμησιν τῆς ὑπὸ ἠρτημένην αἵρεσιν κτήσεως Φυσικωτέρα εἶναι ἡ ἑξῆς σκέψις· τό γε νῦν ἔχον οὐδόλως εἶναι βέβαιον τίς ἔσεται ὁριστικῶς ὁ δικαιοῦχος· ἂν ἐξέλθῃ ἡ αἵρεσις, δικαιοῦχος ἔσεται ἀπὸ τῆς στιγμῆς τῆς καταρτίσεως τῆς πράξεως ὁ ἐπὶ αἱρέσει κτησάμενος, ἀνάγκη λοιπὸν, ἐὰν οὐδὲν συνεφωνήθη, οὔτε ῥητῶς, οὔτε σιωπηρῶς, περὶ τοῦ τίς ἀπολαύσει τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ὠφελημάτων, νὰ περιποιήσω τῷ κτησαμένῳ τὸ πρᾶγμα ὡσανεὶ ἀπὸ τῆς καταρτίσεως τοῦ συμβολαίου εἶχεν ἀποκτήσει αὐτὸ ἄνευ τινος περιορισμοῦ. Ὅθεν ἐν τοσούτῳ δέον νὰ συλλέγω τὰς ὠφελείας, ἀναλογιζόμενος ὅτι αὗται θέλουσι τῷ δοθῇ μετὰ τοῦ πράγματος, ἐξιούσης τῆς αἱρέσεως· τὸ ἐπὶ προθεσμίᾳ δικαίωμα εἶναι ἀπὸ τοῦδε κεκτημένον, ἀλλ' ἡ ἐνάσκησις αὐτοῦ ἀναστέλλεται, τουτέστιν εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ ἐπὶ προθεσμίᾳ κεκτημένος αὐτὸ δὲν δικαιοῦται κατ' οὐδένα λόγον νὰ τὸ ἐνασκήσῃ διαρκούσης τῆς προθεσμίας, τοῦτο ῥητῶς λέγει ὁ νόμος (50. 16) 213 πρ. Β. (Β'. 2) 205 (45. 1) 38. 16 41 § 1. Ὑπάρχει τοιαύτη διάταξις περὶ τῶν ἐπὶ αἱρέσει κεκτημένων δικαιωμάτων ; Ὄχι.

Μεταβαίνων εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ νόμου περὶ τοῦ θέματος τούτου, ὁ Οὐαγγερὼ, θέτει ἐκ μέσου τὰ χωρία, τὰ ὁρίζοντα, ὅτι ἐπὶ τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως ὁ κατέ-

4) Ἐπὶ τῆς ὑπὸ αἵρεσιν ἐγκαταστάσεως κληρονόμου, ἀνάγκη τὸ ζήτημα νὰ λυθῇ καταφατικῶς καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπόψεις, διότι πᾶς ἀποβιώσας δέον νὰ ἔχῃ ἀφεύκτως κληρονόμον ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὥστε τὸ τοῦ κληρονόμου δικαίωμα δύναται μὲν νὰ ᾖναι ἐπί τινα χρόνον ἀβέβαιον, ἅμα ὅμως ὑπάρξῃ ἀνάγκη νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ θανάτου (1).

5) Ἐπὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν κληροδοσιῶν δὲν ὑπάρχει ὁ αὐτὸς λόγος, ἀλλ' ὅμως καὶ κατ' αὐτὰς ἄκυροι ἀποβαίνουσι πᾶσαι αἱ ἐν τῷ μεταξὺ γινόμεναι ἀπαλλοτριώσεις, ἅμα πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως (2).

6) Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν ὑπὸ αἵρεσιν κληροδοσιῶν ὡς πρὸς τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ παραχθέντας καρπούς. Ὁ νόμος παραδέχεται, ὅτι ὁ διαθέτης ἐθεώρησε τὴν αἵρεσιν συγχρόνως καὶ ὡς προθεσμίαν (3) καὶ ὅτι ἐπομένως, οἱ ἐν τῷ μεταξὺ καρποὶ, ἀνήκουσιν

χων τὸ πρᾶγμα, ἐν ᾧ αὕτη ἤρτηται, καὶ συλλέγων τοὺς καρποὺς αὐτοῦ, ἀποδίδει τὸ πρᾶγμα μετὰ τῶν καρπῶν ἅμα ἐξέλθῃ ἡ διαλυτικὴ αἵρεσις εἰς τὸν ἐπὶ τῇ αἱρέσει ταύτῃ ἐκποιήσαντα (σημ. 4 σ 413)· θέτει δὲ τὰ χωρία τ ῦτα ἐκ μέσου διότι, λέγει, τὰ ἐπὶ δύο διαλυτικῶν αἱρέσεων ὁριζόμενα ἐν τοῖς θέμασι τούτοις, δὲν δύνανται νὰ ἰσχύσωσιν, οὔτε κἂν ἐπὶ τῶν διαλυτικῶν αἱρέσεων ἐ ν γ έ ν ε ι, πολλῷ δὲ ὀλιγώτερον ἐπὶ τῶν ἀναβλητικῶν. Ἀλλὰ διατί; Μήπως ἡ διαλυτικὴ αἵρεσις δὲν παράγει προσδοκίαν ἀνακτήσεως παρὰ τῷ ἐπὶ αἱρέσει ἐκποιήσαντι ὥσπερ ἡ ἀναβλητικὴ παράγει προσδοκίαν πρώτης κτήσεως παρὰ τῷ ἐπὶ αἱρέσει κτωμένῳ.

Διατί δὲ πάλιν τὸ ἐπὶ δύο θεμάτων διαλυτικῆς αἱρέσεως ῥητῶς ὁριζόμενον νὰ μὴ ἰσχύῃ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν;

Τελευταῖον τὸ χωρίον, ὅπερ ὁ Sell über bedingte Traditionen etc. σελ. 148 ἐπικαλεῖται ὑπὲρ τῆς κοινῆς δόξης (10. 2) 12 § 2, τίθησιν ἐκ μέσου ὁ Οὐαγγερὼ, ἑρμηνεύων τὸ cum omni causa διὰ τοῦ cum suo onere· ἀλλὰ ποῦ ἡ ἀπόδειξις ὅτι τὸ omnis causa, ὅπερ σημαίνει πάντα τὰ ἐκ τοῦ πράγματος ὠφελήματα (10. 2) 44 πρ. (12. 1) 31 πρ. (6. 1) 20 καὶ τοὺς καρποὺς, ἔχει ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ τὴν ἔννοιαν μετὰ παντὸς β ά ρ ο υ ς. Τὸ συμπέρασμα τῶν παρατηρήσεων τούτων εἶναι, ὅτι τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀπὸ τῆς βουλήσεως τῶν ἐνεχομένων, ὅτι αὕτη δύναται νὰ συναχθῇ καὶ ἀπὸ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ προσώπου, ὅπερ θέλει κατέχει τὸ πρᾶγμα, ἐνῷ ἤρτηται ἡ αἵρεσις, ἐὰν ὑπάρχωσι στοιχεῖα πείθοντα ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦτο ὡρίσθη ὡς μέλλον ν' ἀπολαύσῃ ἐν τοσούτῳ τῶν ὠφελημάτων· ἂν ὅμως τοιαύτη βούλησις οὔτε κἂν πιθανὴ καθίσταται, τότε δέον νὰ ἰσχύσῃ ὁ ἐν τῷ κειμένῳ κανών. Ὁμοδοξεῖ τῷ Οὐαγγερῷ καὶ ὁ Καλλιγᾶς Σύς. τόμ. Γ'. § 73 σημ. 11.

(1) (50. 17) 193. 138 πρ. Β (Β'. 3) 138. 193 Π (29. 2) 54 Β (ΛΕ'. 14) 46.

(2) (8. 4) 11 § 1 (35 1) 105 Κ (6. 43) 3 § 3.

(3) (36. 2) 22 πρ.

εἰς τὸν κληρονόμον καὶ ἀφοῦ, πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως, ἐκλείψῃ πᾶσα ἀβεβαιότης περὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ δικαιώματος (1). Ἀλλὰ τοῦτο τεκμαίρεται ὁ νόμος ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ διαθέτου, ὥστε ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἐὰν οὗτος δηλώσῃ ῥητῶς, ὅτι πληρωθείσης τῆς αἱρέσεως, ἡ κληροδοσία δέον νὰ καταβληθῇ ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τουτέστιν, ὅτι πρέπει νὰ δοθῶσι τῷ κληροδόχῳ καὶ οἱ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ παραχθέντες καρποί (2).

315. Ἡ ὑπὸ διαλυτικὴν αἵρεσιν ἔννομος σχέσις καὶ τὸ ἀπ' αὐτῆς πηγάζον δικαίωμα εἶναι πολὺ ἁπλουστέρας φύσεως. Τὸ δικαίωμα, ἅμα μὲν παραχθῇ ὑπὸ τοιαύτην αἵρεσιν, ταυτίζεται ἐντελῶς πρὸς τὸ ἄνευ αἱρέσεως ὑπάρχον, ἅμα δὲ πληρωθῇ ἡ αἵρεσις, ἀναιρεῖται ἐντελῶς, ὡσανεὶ οὐδέποτε ὑπῆρξε· λ. χ. τὸ δικαίωμα τὸ ἐκ συμβάσεως, ἧς ἡ μὲν σύστασις ἐγένετο ἄνευ αἱρέσεως, ἡ δὲ διάλυσις ὑπόκειται εἰς αἵρεσιν (pura conventio, quæ resolvitur sub conditione) (3). Ὅθεν ἡ κυριότης ἐπανέρχεται εἰς τὸν ἀπαλλοτριώσαντα αὐτὴν ἄνευ νέας παραδόσεως καὶ πᾶσαι αἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπιχειρηθεῖσαι ἀπαλλοτριώσεις, αἵτινες μέχρι τῆς ἐκπληρώσεως ἦσαν ἰσχυραί, ἀποβαίνουσιν ἀμέτωχοι ἄκυροι (4).

Ὁ τελικὸς σκοπὸς τοιούτων αἱρέσεων δύναται νὰ ἐπιτύχῃ καὶ ὅταν ἡ μὲν κυρία σχέσις συναφθῇ ἄνευ αἱρέσεως, ἡ δ' ἐπάνοδος τῆς προτέρας καταστάσεως καταστῇ ἀντικείμενον ἰδίας παρεπομένης συμφωνίας ὑπὸ ἀναβλητικὴν αἵρεσιν· τότε παράγεται ἀπὸ τῆς συμφωνίας ταύτης ἰδία ἐνοχικὴ σχέσις περὶ ἀποδόσεως τῆς κυριότητος εἰς τὸν ἀπαλλοτριώσαντα, ὅστις δὲν ἀνακτᾷ αὐτὴν αὐτοδικαίως, καθισταμένων ἀκύρων τῶν ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἀπαλλοτριώσεων (5). λ. χ. σοὶ πωλῶ τὴν οἰκίαν μου ἐπὶ τιμήματι 10,000 δραχ., ἀλλὰ συμφωνῶ μετὰ σοῦ νὰ μοὶ τὴν ἀποδώσῃς, ἐὰν ἐντὸς 10 ἐτῶν ἢ ἐγὼ, ἢ οἱ κληρονόμοι μου, σοὶ προσφέρωσι τὸ τίμημα, (ὅπερ μοὶ ἔδωκες) μετὰ τῶν τόκων αὐτοῦ. Ταῦτα περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀπο-

---

(1) (35. 2) 15 § 6. 24 § 1. 88 § 3 (36. 1) 18 πρ. 33. 57 πρ.

(2) K (6. 23) 23 E (3. 19) § 14.

(3) (18. 2) 2 B (ΙΘ'. 2) 24 (18. 3) 1 K (4. 54) 4 Π (39. 6) 29. B (ΜΘ' 3) 29.

(4) Π (6. 1) 41 πρ. B (ΙΕ'. 1) 41 (20 6) 3 B (ΚΕ'. 8) 3.

(5) (19. 5) 12 πρ. K (4. 54) 2.

τελεσμάτων τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως, ἔνθα αὕτη ἐγκύρως δύναται νὰ προστεθῇ. Εἰς τίνας δὲ ἐννόμους σχέσεις δὲν συγχωρεῖται ἡ προσθήκη τοιαύτης αἱρέσεως, θέλομεν ἴδει παρακατιόντες. Αἱ αἰτίᾳ θανάτου δωρεαὶ ἔχουσιν ὡς πρὸς τὰς αἱρέσεις ἴδιον τοῦτο, ὅτι ὁ δωρητὴς δύναται νὰ ἐπιλέξῃ μεταξὺ τῆς ἀναβλητικῆς καὶ τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως, ἐν ἀμφιβολίᾳ δὲ ὑποτίθεται προστεθεῖσα ἡ τελευταία· διὰ τοῦτο ἡ ἀναβλητικὴ, ἐὰν προτιμηθῇ, δὲν ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δωρεᾶς ὡς πρὸς τὰς ἐν τῷ μεταξὺ ἐκποιήσεις, ὁ δὲ δωρεοδόχος διατηρεῖ τοὺς καρποὺς τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνου.

316. Ἐξηγήσαντες τὰ συνήθη καὶ τακτικὰ ἀποτελέσματα τῶν αἱρέσεων ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὰ ἀσυνήθη καὶ κατὰ μέγα μέρος ἔκτακτα αὐτῶν ἀποτελέσματα, τὰ χωροῦντα ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ ἀδυνάτων αἱρέσεων. Εἴπομεν ἤδη, ὅτι οὕτως ὀνομάζονται αἱ αἱρέσεις, ὧν ἡ πλήρωσις ἢ συμβαίνει κατ' ἀνάγκην, ἢ εἶναι ἀδύνατος· παρετηρήσαμεν ἐπίσης, ὅτι αὗται δὲν εἶναι ἀληθεῖς αἱρέσεις, καθὸ στερημέναι τοῦ οὐσιώδους τῆς αἱρέσεως στοιχείου, τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐκβάσεως. Ἵνα ἐννοήσωμεν ὅμως σαφῶς ὁποῖα ἀποτελέσματα ἔχει ἐπὶ τῶν νομικῶν πράξεων ἡ ἐκ πλάνης, ἢ δι' ἄλλους λόγους γενομένη χρῆσις τοιούτων τύπων τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεως, παρατηρητέον ἀκριβῶς τὰ διάφορα αὐτῶν εἴδη.

Πρὸ πάντων εἶναι πρόδηλον, ὅτι αἵ τε ἀναγκαῖαι καὶ αἱ ἀδύνατοι αἱρέσεις δύνανται νὰ ἦναι θετικαὶ, ἢ ἀποθετικαί. Ἀποβλέποντες δὲ εἰς τὸν λόγον τῆς ἀνάγκης, ἢ τοῦ ἀδυνάτου τῆς πληρώσεως αὐτῶν, πειθόμεθα ὅτι οὗτος συνίσταται εἰς νόμον, ἢ τῆς φύσεως, ἢ τοῦ δικαίου· οὕτω δὲ διακρίνομεν τὴν φύσει, ἢ νόμῳ ἀνάγκην, ἢ ἀδυναμίαν τῆς πληρώσεως, αἵτινες ὅμως διέπονται ὑπὸ τῶν αὐτῶν κανόνων (1).

317. Ἐκ τούτων ἔπονται οἱ ἑξῆς συνδυασμοί.

I. Ἀναγκαῖαι αἱρέσεις.

A) Θετικαί.

α) Φυσικῶς ἀναγκαῖαι·

Ἐὰν τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ θανάτου μου· ἀνατείλῃ ὁ ἥλιος, ἢ ἐάν ποτε ἀποθάνω.

(1) B (ΜΓ'. 1) 35 (45. 1) 35 πρ. 137 § 6.

β) Νομικῶς·

Ἐὰν ὁ Τίτιος ᾖναι ἐν γένει ἱκανὸς πρὸς κτῆσιν δικαιωμάτων.

Β) Ἀποθετικαί.

α) Φυσικῶς ἀναγκαῖαι·

Ἐὰν ὁ Τίτιος παραλείψῃ ν' ἀναβῇ εἰς τὴν σελήνην.

β) Νομικῶς·

Ἐὰν ὁ Τίτιος πρὸ τῆς ἡβικῆς αὐτοῦ ἡλικίας δὲν συντάξῃ ἔγκυρον διαθήκην.

ΙΙ. Ἀδύνατοι αἱρέσεις.

Α) Θετικαί.

α) Φυσικῶς ἀδύνατοι·

Ἐὰν ὁ Τίτιος ἀναβῇ εἰς τὴν σελήνην.

Ἐνταῦθα ἀνήκουσι καὶ αἱ ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀντιφατικαὶ αἱρέσεις (conditiones perplexæ) (1), οἷον ἐὰν ὁ Τίτιος γενῇ κληρονόμος μου, ἔστω ὁ Σήϊος κληρονόμος μου, ἐὰν δὲ ὁ Σήϊος γενῇ κληρονόμος μου, ἔστω ὁ Τίτιος κληρονόμος μου.

β) Νομικῶς ἀδύνατοι·

Ἐὰν ὁ Τίτιος συντάξῃ πρὸ τῆς ἥβης αὐτοῦ ἔγκυρον διαθήκην.

Β) Ἀποθετικαί.

α) Φυσικῶς ἀδύνατοι·

Ἐὰν ὁ Τίτιος οὐδέποτε ἀποθάνῃ.

β) Νομικῶς·

Ἐὰν ὁ νῦν τεσσαρακαιδεκαέτης Τίτιος δὲν ᾖναι εἰσέτι ἔφηβος κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ θανάτου μου.

318. Αἱ περιπτώσεις αὗται ῥυθμίζονται κατὰ τοὺς ἑξῆς κανόνας.

Αἱ ἀναγκαῖαι αἱρέσεις δὲν λογίζονται αἱρέσεις, ὅθεν ἡ ἔννομος πρᾶξις, εἰς ἣν ὑπάρχουσι προστεθειμέναι, λογίζεται ἄνευ αἱρέσεως ἐπιχειρηθεῖσα (2). Τὸ ἄφευκτον τῆς πληρώσεως αὐτῶν ἀποκρούει τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῶν αἱρέσεων, τὴν ἀβεβαιότητα περὶ τὴν ἀρχὴν, ἢ τὸ τέλος τοῦ δικαιώματος· ὅθεν αἱ ἔννομοι πράξεις, καθ' ἃς ἀπαγορεύονται αἱ αἱρέσεις, δὲν ἀκυροῦνται διὰ τοιούτων αἱρέσεων. Πρὸς τὰς αἱρέσεις ταύτας ὁμοιάζουσιν ἐκ τῶν καθ' ἑαυτὰς τυχαίων (ἀλη-

(1) Παραδείγματα εὑρίσκονται ἐν τοῖς (28. 7) 16 (40. 4) 39 (35. 2) 88 πρ.
(2) (46. 2) 9 § 1 Β' (ΚΣΤ', 4) 9.

θῶν) αἱρέσεων, αἱ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐννόμου πράξεως, εἰς ἣν προσετέθησαν, πληρωθεῖσαι αἱρέσεις, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ τάξαντος αὐτάς· ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἔννομος πρᾶξις λογίζεται καταρτισθεῖσα οὐχὶ ἄνευ αἱρέσεως, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ ἀληθῆ πληρωθεῖσαν αἵρεσιν (1). Ὅθεν ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ πράξεις ἐκεῖναι καθ' ἃς εἶναι ἀπηγορευμέναι αἱ αἱρέσεις, ἀκυροῦνται διὰ τῆς προσθήκης τοιούτων αἱρέσεων· τὸ ἀντίθετον ἰσχύει (τουτέστιν ἡ πρᾶξις λογίζεται ἄνευ αἱρέσεως ἐπιχειρηθεῖσα), ὅταν ὁ προσθέσας τὴν αἵρεσιν *ἐγίνωσκε* τὴν ἤδη χωρήσασαν πλήρωσιν αὐτῆς, ὥστε ἡ τοιαύτη αἵρεσις ἐξομοιοῦται πρὸς τὰς ἀναγκαίας αἱρέσεις (2).

319. Αἱ ἀδύνατοι αἱρέσεις ἔπρεπεν ἐν γένει νὰ παρέχωσιν, ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν, ὀλιγωτέρας δυσκολίας ἢ αἱ ἀναγκαῖαι αἱρέσεις, διότι πρόχειρον εἶναι τὸ ἐκ τῆς φύσεως τῶν αἱρέσεων συναγόμενον συμπέρασμα, ὅτι ἀκυροῦσιν ἐντελῶς τὴν ἔννομον πρᾶξιν, εἰς ἣν προστίθενται· ἄλλως ὅμως ἔδοξε κατὰ μέγα μέρος τῷ νόμῳ.

Ἐπὶ μὲν τῶν συμβάσεων, τὸ ἐκ τῆς φύσεως τῶν τοιούτων αἱρέσεων συναγόμενον, ὡς εἴρηται, ἀποτέλεσμα κυροῦται καὶ ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ νόμου. Ἀδύνατος αἵρεσις καθίστησιν αὐτὰς ἐντελῶς ἀνισχύρους (3).

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς τελευταίας βουλήσεως, (διαθηκῶν καὶ κωδικέλλων). Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν εἰς ταύτας προστιθεμένων τοιούτων αἱρέσεων, ὑπῆρχεν ἐναντιοφωνία μεταξὺ τῶν δύο σχολῶν τῶν Ῥωμαίων νομομαθῶν. Οἱ μὲν Προκλιανοὶ παρεδέχοντο τὸ ἐκτεθὲν ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν αἱρέσεων τούτων συναγόμενον ἀποτέλεσμα καὶ ἐπὶ τῶν τῆς τελευταίας βουλήσεως διατάξεων, οἱ δὲ Σαβινιανοὶ ἐθεώρουν αὐτὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων ὡς μὴ ὑπαρχούσας, καὶ ἑπομένως τὴν διάταξιν τοῦ διαθέτου ἄνευ αἱρέσεως (4). Ὁ Ἰουστινιανὸς ἠσπάσθη ἐν ταῖς συλλογαῖς αὐτοῦ τὴν γνώμην τῶν Σαβινιανῶν (5), μόνον δὲ ἐπὶ

(1) (35. 1) 10 § 1. 11 πρ.

(2) Π (35. 1) 3. 6 § 1 10 § 1. 11. πρ. Β (ΜΔ'. 19) 1.

(3) Gaj. III § 98. Εἰσ. (3. 19) § 11 Π (44. 7) 1 § 11. 31 Β (ΝΒ'. 1) 130 (12. 1) 9 § 6 Β (ΚΓ'. 1) 9 (46. 1) 29 Β (ΚΣΤ'. 1) 29.

(4) Gaj. III § 89.

(5) Ε. (2 14) § 10 (35. 1) 3. 6 § 1 Β (ΜΔ'. 19) 3 (25. 7) 6 20 Β (ΑΕ'. 12) 1. 6.

τῶν ἀντιφατικῶν αἱρέσεων (perplexæ) ἰσχύει ἄλλος κανών, καθόσον αὗται λογίζονται ἀδιασπάστως συνδεδεμέναι μετὰ τῆς διατάξεως εἰς ἣν προσετέθησαν, ὥςε αὕτη ἀκυροῦται δι' αὐτῶν.

Πρὶν ἢ ἐξετάσωμεν τὸν λόγον τῆς κατ' ἐπιφάνειαν κατά τι παραδόξου ταύτης διατάξεως, παρατηρήσωμεν τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.

320. Ἂν ἡ καθ' ἑαυτὴν δυνατὴ αἵρεσις ἐματαιώθη ἤδη πρὸ τῆς καταρτίσεως τῆς τελευταίας βουλήσεως καὶ ἀγνοοῦντος τοῦτο τοῦ διαθέτου, ἡ αἵρεσις λογίζεται ἀδύνατος καὶ ἐπομένως μὴ προστεθεῖσα (1). Ἡ διάταξις αὕτη ἀπάδει πρὸς τὸν ἀνωτέρω κανόνα περὶ τῶν ἤδη πρὸ τῆς ἐννόμου πράξεως, εἰς ἣν προστίθενται, πληρωθεισῶν αἱρέσεων, ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς εἰδικῆς καὶ ὅλως θετικῆς διατάξεως, ἥτις διέπει τὰς ἀδυνάτους αἱρέσεις ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων.

Πάντη ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς αἱρέσεως, ἣν ὁ διαθέτης ἐξέφρασεν ὡς γεγονὸς ὑπάρξαν, ἢ ὑπάρχον ἤδη. Ἐὰν τοιαύτη αἵρεσις ἀποδειχθῇ μετὰ ταῦτα ματαιωθεῖσα, ἐνῷ ὁ διαθέτης ἀμφέβαλλε περὶ τούτου, ἀνατρέπει τὴν διάταξιν, εἰς ἣν προσετέθη (2). Ὅθεν ἐνταῦθα δὲν ἐφαρμόζεται ὁ κανών, καθ' ὃν ἀδύνατος αἵρεσις λογίζεται μὴ ὁρισθεῖσα, ὁ δὲ λόγος τοῦ ἀνεφαρμόστου τοῦ κανόνος τούτου εἶναι, ὅτι τοιοῦτος ὁρισμὸς δὲν εἶναι ἀληθὴς αἵρεσις.

Ἐὰν ἡ αἵρεσις ἦναι ἐν μέρει δυνατὴ, ἐν μέρει δ' ἀδύνατος, τὸ μὲν δυνατὸν αὐτῆς μέρος ἰσχύει ὡς ἔγκυρος θέλησις, τὸ δὲ ἀδύνατον λογίζεται μὴ ὁρισθέν (3).

321. Ὁ περὶ τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων κανὼν ἰσχύει ἐπί τε τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους δὲν δύνανται νὰ συμβῶσιν (ἀπολύτως ἀδυνάτους αἱρέσεις) καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τύχην ἀδυνάτων γεγονότων, ἅτινα ἄλλως ἤθελον καταταχθῆ μεταξὺ τῶν δυνατῶν αἱρέσεων (σχετικῶς ἀδύνατοι αἱρέσεις), λ. χ. τῆς πληρωμῆς εἰς ἀτομικῶς ὡρισμένον πρόσωπον, ἢ τῆς ἀπελευθερώσεως ὡρισμένου δούλου, ἐὰν οὗτοι ἢ οὐδέποτε ὑπῆρξαν, ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπιχειρητέας πράξεως ἀπεβίωσαν ἤδη (4).

---

(1) (35. 1) 6 § 1.
(2) (28. 3) 16.
(3) (28. 5) 45 (35. 1) 6. § 1.
(4) (35. 1) 72 § 7 6 § 1 (28. 5) 45 (40. 7) 26 § 1.

Ὡσαύτως λογίζονται ἀδύνατοι αἱρέσεις καὶ τὰ γεγονότα, ὧν ἡ ἐπέλευσις, κατὰ τὴν συνήθη σχέσιν τῶν μέσων πρὸς τὸν σκοπὸν, θεωρεῖται ἀκατόρθωτος. Ταῦτα δύναταί τις νὰ ὀνομάσῃ ἀκατορθώτους αἱρέσεις (1).

Ἀφ' ἑτέρου ἡ αἵρεσις λογίζεται ἀδύνατος μόνον ὅταν τὸ ἀδύνατον αὐτῆς ἦναι μόνιμον, οὐχὶ δὲ καὶ ὅταν ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς μεταβολῆς τῶν περιστάσεων. Ὅθεν ἐὰν γεγονός τι ἦναι δυνατὸν ἐν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς νομικῆς πράξεως, εἰς ἣν προσετέθη ὡς αἵρεσις, δὲν ἀποβαίνει μετὰ ταῦτα ἀδύνατος αἵρεσις, διότι ἐκ τῆς μεταβολῆς τῶν περιστάσεων κατέστη ἀδύνατος ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ, ἀλλ' ἀποτελεῖ μᾶλλον ἀπολειφθεῖσαν, ματαιωθεῖσαν αἵρεσιν (2).

Ὡσαύτως καὶ ἡ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς ἐννόμου πράξεως ἀδύνατος αἵρεσις, ἐὰν τὸ ἀδύνατον τῆς πληρώσεως αὐτῆς δὲν εἶναι διηνεκὲς καὶ ἀμετάβλητον, ἀλλὰ μεταβλητὸν, λογίζεται ἀληθὴς καὶ ἔγκυρος αἵρεσις, διότι ἐνταῦθα ὑποτίθεται, ὅτι ὁ θέσας τοιαύτην αἵρεσιν ἀπέβλεψεν ἰδίως εἰς τὸ ἐνδεχόμενον τῆς πληρώσεως αὐτῆς· λ. χ. ἔχει κῦρος ἡ κληροδοσία, ἡ καταλειπομένη εἴς τινα *δούλην* ὑπὸ τὴν αἵρεσιν μέλλοντος γάμου, ἂν καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντάξεως τῆς διαθήκης, αὕτη, καθὸ δούλη, ἦτο ἀνίκανος νὰ συνάψῃ ἔγκυρον γάμον (3). Ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἀνάγκη νὰ περιμένωμεν τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὸν γάμον αὐτῆς, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν περιστάσεων, ἡ συνεπαγομένη τὸ δυνατὸν τῆς πληρώσεως, δέον νὰ δύναται νὰ λογισθῇ σύνηθες, ὁποῖον εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις δούλης, καὶ οὐχὶ πάντη ἀπίθανον γεγονὸς, διότι τότε δὲν εἶναι εὔλογος, ἀλλ' ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἐπιλήψιμος ἡ προσδοκία τῆς μεταβολῆς τῶν περιστάσεων, λ. χ. ἐὰν ἐλεύθερος καταστῇ δοῦλος, ἢ ἱερὸν πρᾶγμα, ἐμπορεύσιμον (4).

322. Οἱ νεώτεροι διδάσκουσιν, ὅτι τὸ ἀδύνατον τῶν αἱρέσεων εἶναι τριπλοῦν, φυσικῶς, νομικῶς, καὶ ἠθικῶς, καθόσον ὁ λόγος τοῦ ἀδυνάτου συνίσταται εἰς νόμον τῆς φύσεως, τοῦ δικαίου, ἢ τῆς ἠθικῆς. Ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι κατὰ τοῦτο ἐσφαλμένη καὶ ἀπορ-

(1) (26. 7) 6 (40. 7) 4 § 1.
(2) (35 1) 94 πρ. (40 7) 19 20 § 3 (9. 2) 23 § 2.
(3) (35. 1) 58
(4) (45. 1) 83 § 5.

ριπτέα, καθόσον ταὐτίζει ἐννοίας διαφερούσας οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων, ἐνῷ τὸ πολὺ μόνα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν ταὐτίζονται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐχὶ ἐντελῶς· ἡ δὲ διδασκαλία αὕτη, παραδεχομένη ἐντελῆ τῶν ἐννοιῶν τούτων ταὐτότητα, ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ αὐτὴν ἐντελῶς καὶ ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα (1).

Τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῶν *ἀδυνάτων* αἱρέσεων συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι στεροῦνται ἐντελῶς τῆς κυρίας ἰδιότητος τῶν ἀληθῶν αἱρέσεων, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ἐκβάσεως, ὡς ἐκ τούτου δὲ οὐδὲν καταλείπεται ςάδιον παρ' αὐταῖς, οὔτε εἰς τὴν τύχην, οὔτε εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν. Πρὸς ταύτας δ' ἐξομοιοῦνται, κατὰ τὴν ἀνωτέρω διδασκαλίαν, αἱ αἱρέσεις, αἵτινες συνίστανται εἰς πράξεις ἀποδοκιμαζομένας ἀπὸ τῶν κανόνων τοῦ δικαίου, ἢ τῆς ἠθικῆς· ἀλλ' αἱ πράξεις αὗται εἶναι οὐδὲν ἧττον ἐντελῶς ἐλεύθεραι, τουτέστι παρ' αὐταῖς εἶναι ἐντελῶς ἀβέβαιον, ἐὰν θέλωσι συμβῇ, ἢ ἀπολειφθῇ, καὶ ἑπομένως περιέχουσι τὸ θεμελιῶδες στοιχεῖον τῶν αἱρέσεων, οὗτινος στεροῦνται αἱ ἀδύνατοι αἱρέσεις.

Ἡ μεγίστη δὲ σύγχυσις τῶν ἐννοιῶν προκύπτει κατὰ τὴν ἀνωτέρω διδασκαλίαν ἐκ τούτου, ὅτι διὰ τῆς ὀνομασίας τῆς νομικῆς ἀδυναμίας συγχέονται δύο πάντη διάφορα θέματα· ἡ διαθήκη, ἢ ὁ γάμος ἀνήβου εἶναι νομικῶς ἀδύνατοι, ἡ κλοπὴ ὅμως εἶναι δυνατὴ, ἀλλ' ἀπαγορεύεται ὑπὸ κανόνων τοῦ δικαίου, καὶ ἐπὶ ἐκείνων μὲν τῶν πράξεων γνωρίζομεν θετικῶς, ὅτι δὲν θέλουσι συμβῇ· ἐπὶ τῆς κλοπῆς ὅμως εἶναι τοῦτο ἀβέβαιον.

323. Ἐνταῦθα λοιπὸν θέλομεν ἐξετάσει τὴν φύσιν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν αἱρέσεων, αἵτινες εἶναι μὲν δυναταὶ ἀλλ' ἀπαγορεύονται ὑπὸ κανόνων, ἢ τοῦ δικαίου, ἢ τῆς ἠθικῆς· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄδικον εἶναι πάντοτε καὶ κακόηθες, δυνάμεθα καλλιστα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἁπλῆν ἔκφρασιν τῶν κακοήθων αἱρέσεων, ἐννοοῦντες δι' αὐτῆς τὰς αἱρέσεις, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι κακοήθης πρᾶξις, ἢ παράλειψις.

Αἱ κακοήθεις αὗται αἱρέσεις ταὐτίζονται κατὰ τὰ ἀποτελέσματα

---

(1) Ὁ Arndts ἤδη παρετήρησε τοῦτο ἐν τῇ συγγραφῇ Beiträge z. verschied. Lehren des Civilrechts τετράδιον 1'. σ. 172 καὶ ἑπ. 182. 183 καὶ ὁ Savigny τόμ. 3 σελ. 170.

πρὸς τὰς ἀδυνάτους· καὶ ἐπὶ λέξεως μὲν ἀπαντᾶται ἡ συνταύτισις αὕτη μόνον ἐν παρόδῳ καὶ ἐκ πλαγίου ἐν τῷ περὶ τῆς ἀφομοιώσεως ταύτης παρατεθειμένῳ χωρίῳ, ἐκφράζοντι μόνον, ὅτι κακοήθης αἵρεσις δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐξουσιαστικὴ, τουτέστιν ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς θελήσεως ἡμῶν νὰ ἐπιχειρήσωμεν πρᾶξιν, ἀποδοκιμαζομένην ὑπὸ τῆς ἠθικῆς (1).

Τὸ χωρίον εἶναι τοῦ Παπινιανοῦ, ὅστις διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἔδειξε τὴν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο πίστιν αὐτοῦ. Κατ' οὐσίαν ὅμως δὲν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν ἡ συνταύτισις αὕτη, διότι καὶ ἐπὶ τῶν ἠθικῶς ἀπηγορευμένων αἱρέσεων ἀπαντᾶται ἡ αὐτὴ διάκρισις μεταξὺ τελευταίων βουλήσεων καὶ συμβάσεων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων.

Αὗται τὰς μὲν συμβάσεις ἀκυροῦσιν, ἐπὶ δὲ τῶν κληρονομικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τῶν κληροδοσιῶν λογίζονται μὴ ὁρισθεῖσαι. Τὸ σπουδαιότατον ὅμως ἐπὶ τῶν ἠθικῶς ἀπηγορευμένων τούτων αἱρέσεων εἶναι, ὅτι ἡ εἰρημένη ἀφομοίωσις αὐτῶν δὲν εἶναι ἐντελὴς, ἀλλ' ἰσχύει μόνον καθόσον εἶναι ἄφευκτος πρὸς διατήρησιν τῆς ἠθικῆς, ἤτοι μόνον «καθόσον διὰ τῆς ἰσχύος τοιούτων αἱρέσεων προάγεται ἡ κακία».

Κατὰ τοῦτο μόνον δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν εἰς τὰς τοιαύτας αἱρέσεις τὰς ἀνωτέρω ἀνωμάλους διατάξεις, τὰς ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων ἰσχυούσας· τὸ νομικὸν πλάσμα, ὅτι εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἐκ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ φύσεως εἶναι ἀδύνατος ἡ κακία, δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὴν λύσιν ταύτην, ἀλλ' ὑποδεικνύει μόνον τὸν σύνδεσμον τῶν ἰδεῶν, ὅστις παράγει τὴν ἐξομοίωσιν ταύτην τῶν προκειμένων αἱρέσεων πρὸς τὰς ἀδυνάτους.

Τὸ κύριον θέμα, καθ' ὃ ἐφαρμόζεται ἡ προμνημονευθεῖσα ἀρχὴ, εἶναι ὅταν ἡ αἴτησις περιέχῃ κακοήθη πρᾶξιν τοῦ ἐκ τῆς αἱρέσεως ἀποκτήσοντος δικαίωμα, τουτέστιν ὅταν ἡ κακοήθης πρᾶξις πρόκηται νὰ παραχθῇ ἐκ τῆς ἐλπίδος τοῦ μετ' αὐτῆς συνδεδεμένου κέρδους. Ἐὰν τοιαύτη αἵρεσις προστεθῇ εἰς σύμβασιν, αὕτη εἶναι ἄκυρος (2), ἐὰν δὲ εἰς διαθήκην, ἡ αἵρεσις λογίζεται μὴ ὑπάρχουσα,

(1) (28. 7) 15.
(2) (45. 1) 123. 137 § 6.

ἡ δ' ἐγκατάστασις, ἢ ἡ κληροδοσία, ἄνευ αἱρέσεως γενομένη (1), ὡς ἂν ἡ τὴν αἵρεσιν ἀποτελοῦσα πρᾶξις ἦτο ἀδύνατος.

324. Ἐκτὸς τοῦ θέματος τούτου ἡ ἀφομοίωσις αὕτη ἰσχύει καὶ ἐν τῷ ἑξῆς, ἀλλὰ μετ' ἀντιθέτου ἀποτελέσματος. Ἐὰν πατὴρ ἐγκαταστήσῃ τὸν ὑπεξούσιον υἱόν του κληρονόμον ὑπὸ κακοήθη αἵρεσιν, ὁ σκοπὸς, ὁ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ὑπαγορευόμενος, ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, θεωρουμένης τῆς αἱρέσεως ὡς μὴ ὁρισθείσης καὶ ἑπομένως τῆς ἐγκαταστάσεως ὡς ἄνευ αἱρέσεως καὶ ἐγκύρου. Ἐνταῦθα ὅμως ἀφομοιοῦται ἡ αἵρεσις αὕτη πρὸς τὰς ἀδυνάτους, ἡ πρᾶξις θεωρεῖται ὡς ἀδύνατος, ἡ αἵρεσις δὲν εἶναι δυνητικὴ, ἑπομένως δὲν ὑπάρχει ἐγκατάστασις τοῦ οἰκείου κατὰ τὸν προσήκοντα τύπον καὶ ἡ διαθήκη εἶναι ἄκυρος, ἄρα ὁ οἰκεῖος καθίσταται ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμος. Ὅθεν ὁ ἠθικὸς σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται ἐνταῦθα διὰ τῆς ἀκυρότητος τῆς πράξεως.

Ἀφ' ἑτέρου ἡ τῶν κακοήθων πρὸς τὰς ἀδυνάτους αἱρέσεις ἐξομοίωσις, ἀργεῖ ὁσάκις αὕτη δὲν εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἠθικοῦ σκοποῦ, ἢ ἐκθέτει μάλιστα αὐτὴν εἰς κίνδυνον· οὕτω λ. χ. ἐάν τις ὑποσχεθῇ χρηματικὴν ποινὴν ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ὅτι θέλει ἐπιχειρήσει κακοήθη πρᾶξιν, ἡ σύμβασις αὕτη ἔχει πλῆρες τὸ κῦρος, διότι δι' αὐτῆς περιορίζεται, παλεμεῖται ἡ κακία (2). Ἐὰν ἐθεωροῦμεν τὸ κακόηθες ὡς ἀδύνατον, ἡ σύμβασις ἤθελεν εἶναι ἄκυρος (σημ. 3 σ. 419), τὸ αὐτὸ χωρεῖ καὶ ὅταν ὁ διαθέτης ἐπιβάλῃ τῷ ἰδίῳ κληρονόμῳ τὴν πληρωμὴν κληροδοσίας, ἐὰν ἐπιχειρήσῃ κακοήθη πρᾶξιν (3)· ἂν ἡ αἵρεσις αὕτη ἐξωμοιοῦτο πρὸς τὰς ἀδυνάτους, ἡ κληροδοσία ἤθελε θεωρηθῆ ἄνευ αἱρέσεως. Τέλος ἐπί τε συμβάσεων καὶ διαθηκῶν ἔχει συνήθως κῦρος ἡ αἵρεσις, ἡ συνισταμένη εἰς τὴν κακοήθη πρᾶξιν τρίτων. Ἐὰν ὅμως ἐκ τῶν εἰδικῶν περιστάσεων προκύπτῃ, ὅτι ἡ αἵρεσις συντελεῖ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς κακίας, ἀνάγκη βεβαίως νὰ λάβῃ τὸν χαρακτῆρα κακοήθους αἱρέσεως λ. χ. ἐπὶ χρηματικῆς ποινῆς, ἣν ὑπόσχεταί τις ἐὰν παραλείψῃ τὴν ἐκτέλεσιν ἀξιοπαίνου πράξεως ἢ ἐκπληρώσῃ ὑποχρέωσιν. Ἡ

(1) (28. 7) 9. 27 πρ. K (6. 25) 5. Pauli Sent. Recept. III 4 § 2 nullius sunt momenti.

(2) K (4. 56) 1 καὶ 2 (45. 1) 121 § 1.

(3) K (6. 41) διάτ. μόνῃ E. (2. 20) § 35 καὶ 36.

σύμβασις αὕτη εἶναι ἄκυρος· ἐὰν ἤθελέ τις ἀφομοιώσει τὸν ἠθικὸν ὁρισμὸν πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, αἱ αἱρέσεις αὗται ἤθελον θεωρηθῆ ἀναγκαῖαι καὶ ἑπομένως ἡ σύμβασις ἤθελεν εἶναι ἔγκυρος· τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ ὅταν ὁ διαθέτης ἐπιβάλῃ εἰς τὸν κληρονόμον αὐτοῦ κληροδοσίαν, ἐὰν οὗτος παραλείψῃ τὴν ἐκτέλεσιν ἀξιοποίνου πράξεως, ἢ ἐκπληρώσῃ ὑποχρέωσιν· ἡ ἀφομοίωσις ἐκείνη ἤθελε μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ θεωρήσωμεν τὰς αἱρέσεις ταύτας ὡς ἀναγκαίας, καὶ τὴν κληροδοσίαν ὡς ἄνευ αἱρέσεως καταλειφθεῖσαν. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Ἰουστινιανὸς ὥρισεν, ὅτι ἡ κληροδοσία εἶναι ἄκυρος, ὅπερ μάλιστα συνάδει πρὸς τὸν ἠθικὸν σκοπὸν Ε. (2. 20) § 36. Κ. (6. 41) διάτ. μόνη.

325. Ἐάν τις δεχθῇ τὴν ὑπόσχεσιν χρηματικοῦ ποσοῦ ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τοῦ νὰ παραλείψῃ ἀξιόποινον πρᾶξιν, ἡ ἐντελὴς ἀφομοίωσις τοῦ ἠθικοῦ πρὸς τὸν φυσικὸν νόμον ἤθελε μᾶς φέρει εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ θεωρήσωμεν τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ὡς ἀναγκαίαν, ἤτοι τὴν σύμβασιν ὡς ἄνευ αἱρέσεως συναφθεῖσαν, καὶ ὅμως τοιαύτη σύμβασις εἶναι ἄκυρος (1). Τίς ὁ λόγος τῆς ἀκυρότητος ταύτης; Ὄχι βέβαια ὁ λεπτὸς καὶ ἠθικὸς, ὅτι ἡ ἀγνότης τῶν ἠθικῶν ἐλατηρίων πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κακίας δὲν πρέπει νὰ προσβάλλεται διὰ τῆς ὑποσχέσεως μισθοῦ, διότι τότε καὶ ἡ συνομολόγησις τῆς χρηματικῆς ποινῆς, ἐν περιπτώσει ἐκτελέσεως κακοήθους πράξεως, ἤθελεν εἶναι ἄκυρος, ἐνῷ εἶναι ἔγκυρος, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω (σημ. 2 σ. 424)· ἀ ἀληθὴς λόγος εἶναι, ὅτι τῆς τοιαύτης συμβάσεως ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρὸς αἰσχρὰν κερδοσκοπίαν κατάχρησις, καθόσον ἡ ἀπειλὴ ἀξιοποίνου πράξεως, ἢ ἡ ἄρνησις τοῦ πληρῶσαί τινα ὑποχρέωσιν ἠδύνατο, διὰ τὸ τυχὸν δυσχερὲς, ἢ ἐπισφαλὲς τῆς δικαστικῆς ὁδοῦ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ, νὰ παρακινήσῃ τινὰ νὰ ὑπερνικήσῃ διὰ χρηματικῆς ἀμοιβῆς τὴν κακὴν βούλησιν τοῦ ἀπειλοῦντος τὴν ἀξιόποινον πρᾶξιν, ἢ τὴν ἀθέτησιν τῆς ὑποχρεώσεως (2). Ὁ κίνδυνος οὗτος δὲν ὑπάρχει ἐπὶ τῆς χρηματικῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει ἐκτελέσεως ἀξιοποίνου πράξεως, ὅθεν ἰσχύει τοιαύτη αἵρεσις· ἐπίσης δὲν ὑπάρχει καὶ ὅταν ὁ διαθέτης συνδέῃ τὴν ἐγκατάστασιν, ἢ τὴν κληροδοσίαν,

(1) (2. 14) 7 § 3.

(2) Πρβλ. (12. 5) 2 πρ. § 1 καὶ 2 4 § 2 9 πρ. § 1 καὶ 2 Κ (4. 7) 6 καὶ 7

μετὰ τοιαύτης αἱρέσεως, ἤτοι, ὅτι ὁ κληρονόμος ἢ ὁ κληροδόχος θέλουσι παραλείψει τὴν ἐκτέλεσιν ἀξιοποίνου πράξεως, ἢ θέλουσιν ἐκπληρώσει ὑποχρέωσιν· διότι ὁ διαθέτης καταλείπων κληροδοσίαν ἐπὶ τῇ αἱρέσει ταύτῃ, ἤτοι ὠφέλειαν, ἧς θέλει ἀπολαύσει ὁ κληροδόχος ὅταν δὲν θέλει ὑπάρχῃ ὁ παρέχων αὐτὴν, δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι παρεκινήθη εἰς τὴν διάταξιν ταύτην ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἀπειλῶν τοῦ κληροδόχου, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πόθου ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν πονηρὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου ροπὴν πρὸς κακουργίαν. Ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ὅμως συνάγεται συγχρόνως, ὅτι ἡ ἀκυρότης αὕτη δύναται νὰ γενῇ δεκτὴ καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων, μόνον καθόσον ὁ δοὺς, ἢ ὁ ὑποσχεθεὶς ὑπὸ τοιαύτην αἵρεσιν, παρεκινήθη εἰς τοῦτο *ὑπὸ φόβου* (ἐν περιπτώσει ἀπειλῆς), ἢ ἐλπίδος συμφέροντος *ἰδίου* (ἐν περιπτώσει τῆς ἀρνήσεως τοῦ λήπτου νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑποχρέωσιν αὐτοῦ)· εἰς τὸν φόβον καὶ τὴν ἐλπίδα ταύτην ἀναφέρονται καὶ ἅπαντα τὰ παρατεθέντα χωρία. Ἐὰν λοιπόν τις, ἵνα βελτιώσῃ μέθυσόν τινα, ὑποσχεθῇ αὐτῷ χρηματικὸν ποσὸν ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ὅτι ἐπὶ ἔτος ὁλόκληρον θέλει ἀποφύγει τὴν μέθην, ἡ ὑπόσχεσις ἔχει κῦρος διότι δὲν ὑπάρχει ἄμεσον συμφέρον περιουσίας ὡς πρὸς τὸν ὑποσχόμενον, δὲν ὑπάρχει ἐλπὶς κέρδους.

326. Μέχρι τοῦδε ὡμιλήσαμεν περὶ αἱρέσεων, ὧν τὸ περιεχόμενον εἶναι κακοήθης καθ' ἑαυτὴν πρᾶξις· ὑπάρχουσιν ὅμως θέματα, καθ' ἃ πρᾶξις καθ' ἑαυτὴν ἄμεμπτος, λαμβάνει κακοήθη χαρακτῆρα διὰ τοῦτο, ὅτι ἐτέθη ὡς αἵρεσις ἐπί τινος ἐννόμου σχέσεως. Τινὲς τῶν αἱρέσεων τούτων διέπονται ὑπὸ κανόνων, οἵτινες διαφέρουσι τῶν πρὸ μικροῦ περὶ κακοήθων αἱρέσεων ἐν γένει εἰρημένων, οὕτως ἡ αἵρεσις τῆς ἀγαμίας, τῆς διαζεύξεως, τῆς κατ' ἐκλογὴν τρίτου συνάψεως γάμου, τῆς διηνεκοῦς ἔν τινι τόπῳ κατοικίας, τῆς μεταβολῆς, ἢ τῆς μὴ μεταβολῆς θρησκεύματος, τῆς ὑποσχέσεως χρηματικῆς ποινῆς, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δὲν ἐγκαταστήσῃ τίς τινα κληρονόμον κλπ. Ἀλλὰ περὶ τῶν κατ' ἰδίαν τούτων αἱρέσεων, καθ' ἃς ἐπὶ ὡρισμένων μόνον ἐννόμων σχέσεων ἰσχύουσι κανόνες διάφοροι τῶν ἐκτεθέντων, ὁμιλήσομεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει, ἀναπτύσσοντες τὰς κατ' ἰδίαν ἐννόμους σχέσεις, καθ' ἃς αἱ αἱρέσεις αὗται ἀπαγορεύονται.

327. Μεταβαίνομεν νῦν εἴς τινα ζητήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὰς ἀδυνάτους καὶ κακοήθεις αἱρέσεις, ἄξια τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μελέτης ἡμῶν.

Τὸ πρῶτον ζήτημα ὁρᾷ τὴν σχέσιν, ἣν πρὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ὁρίζοντος τὴν αἵρεσιν ἔχουσιν οἱ λόγοι τοῦ ἀδυνάτου, ἢ τοῦ κακοήθους αὐτῆς, τουτέστιν οἱ φυσικοί, δικαιολογικοί, ἢ ἠθικοὶ νόμοι, ἐξ ὧν προκύπτει τὸ ἀδύνατον τῆς αἱρέσεως, ἢ τὸ κακόηθες αὐτῆς. Συνήθως λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν μόνον τὸ θέμα, καθ' ὃ ὁ διατάξας τὴν αἵρεσιν πράττει τοῦτο ἐν γνώσει τοῦ ἀδυνάτου, ἢ τοῦ κακοήθους τῆς αἱρέσεως. Τί ὅμως θέλει συμβῆ, ἐὰν ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἔννομον πρᾶξιν καὶ τάσσων αὐτῇ τὴν αἵρεσιν πλανᾶται περὶ τὴν ἰδιότητα αὐτῆς; Ἐπὶ τῶν ἀπολύτως ἀδυνάτων καὶ τῶν κακοήθων αἱρέσεων τοιαύτη πλάνη εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος.

Ἐπὶ τῶν σχετικῶς ὅμως ἀδυνάτων εἶναι βεβαίως δυνατή, λ. χ. ὁ διαθέτης δύναται νὰ ἐγκαταστήσῃ τινὰ κληρονόμον ὑπὸ τὴν αἵρεσιν νὰ δώσῃ χιλίας δραχμὰς εἰς ὡρισμένον πρόσωπον, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντάξεως τῆς διαθήκης ἀπεβίωσεν ἤδη, ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ διαθέτου. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀμφισβητεῖται, ἀλλ' ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐπὶ τοιαύτης πλάνης χωρεῖ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ καὶ ἐν τῇ περιπτώσει, καθ' ἣν ὁ ἐπιχειρῶν τὸ συμβόλαιον γινώσκει τὴν ἰδιότητα ταύτην τῶν αἱρέσεων· τοῦτο δὲ διὰ τὸν λόγον, ὅτι οἱ ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ρωμ. νόμων ὁρισμοὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἀδυνάτων αἱρέσεων ἐν γένει, χωρὶς οὔτε κἂν νὰ ἐφάπτωνται τῆς διακρίσεως ταύτης. Πρὸς τούτοις ἡ λύσις αὕτη ὑποστηρίζεται καὶ ἐκ τῆς ἀναλογίας τοῦ θέματος, καθ' ὃ οὐχὶ ἡ αἵρεσις, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πρᾶξις ἣν ὑπεσχέθη τις διὰ τῆς συμβάσεως εἶναι σχετικῶς ἀδύνατος· ἡ ἰδιότης αὕτη τοῦ κυρίου ἀντικειμένου τῆς συμβάσεως καθίστησιν αὐτὴν ἐντελῶς ἄκυρον, καὶ ἂν οἱ συμβαλλόμενοι ἠγνόουν τὸ ἀδύνατον αὐτῆς, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ. Τέλος, οἱ περὶ τῶν ἀδυνάτων αἱρέσεων κανόνες, πιθανῶς ἔλαβον τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ θέματος τῆς περὶ τὴν ἰδιότητα ταύτην πλάνης.

328. Αἱ μέχρι τοῦδε παρατηρήσεις περὶ ἀδυνάτων καὶ κακοήθων αἱρέσεων, ἀνεφέροντο μόνον εἰς τὰς ἀναβλητικὰς αἱρέσεις.

Εἴπωμεν νῦν τινὰ καὶ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν κανόνων τούτων εἰς τὰς διαλυτικάς. Θέλομεν δὲ περιορισθῆ εἰς ὀλίγα, διότι ἡ περὶ τούτων σιωπὴ τῶν νόμων ἀποδεικνύει πόσον μικροῦ λόγου ἄξιον εἶναι τὸ ζήτημα, ὅπερ, ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν ἐγκαταστάσεων, οὔτε νὰ ἐγερθῇ δύναται, ὡς θέλομεν ἴδει. Ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι τὴν δια-

λυτικὴν αἵρεσιν παρεστήσαμεν ὡς ἀναβλητικὴν τῆς ἀναιρέσεως τῆς κυρίας ἐννόμου πράξεως· ὅθεν *διὰ τὸ ἀδύνατον* τῆς τοιαύτης αἱρέσεως ματαιοῦται ἡ μετ' αὐτῆς συνεχομένη ἀναίρεσις, ὅπερ ἐστὶν ἡ κυρία ἔννομος πρᾶξις, εἰς ἣν προσετέθη ἡ τοιαύτη αἵρεσις, λογίζεται ἄνευ διαλυτικῆς αἱρέσεως ἐπιχειρηθεῖσα. Καὶ ἡ γενικὴ μὲν αὕτη παρατήρησις εἶναι ὀρθοτάτη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξῆς αὐτῆς περιορισμὸς δυσκόλως θέλει ἀπαντήσει ἀντίρρησιν. Προκειμένης κακοήθους αἱρέσεως, οἱ ἐπιχειροῦντες ἔννομον πρᾶξιν δύνανται νὰ δώσωσιν εἰς αὐτὴν τὸν τύπον τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ ὅπως ἀποφύγωσι τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας ὁρισμοὺς τοῦ νόμου· τότε ἀνάγκη βεβαίως νὰ ῥυθμισθῇ ἡ ἔννομος αὕτη σχέσις τοιούτῳ τρόπῳ, ὥστε νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἀνωτέρω ἠθικὸς σκοπός. Ἐὰν λοιπὸν ὑποσχεθῇ τις εἴς τινα 100 δραχμὰς ὑπὸ τὴν ἀναβλητικὴν αἵρεσιν, ὅτι οὗτος θέλει κακώσει ἕτερόν τινα, ἡ σύμβασις εἶναι ἄκυρος. Ἠδύνατο ὅμως νὰ δώσῃ τις εἰς τὴν αὐτὴν σύμβασιν τὸν ἐξῆς τύπον, ὅτι ὑπόσχεταί τις 100 δραχ. ὑπὸ τὴν διαλυτικὴν αἵρεσιν, ἐὰν παραλειφθῇ ἡ κάκωσις τοῦ τρίτου ἐκείνου. Κατὰ τὸ γράμμα τοῦ πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντος κανόνος ἤθελεν ἀποβῆ ματαία μόνη ἡ διαλυτικὴ αἵρεσις, τὰ δὲ 100 νομίσματα ἤθελον πληρωθῆ. Κατὰ τὴν πρόθεσιν ὅμως τῶν συμβαλλομένων, συμβαίνει διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπαραλλάκτως ὅ,τι προέκειτο νὰ συμβῇ ἂν ἐξελέγετο ὁ τύπος τῆς ἀναβλητικῆς ἐκείνης αἱρέσεως. Ἡ κακοήθης πρόθεσις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀμείβεται διὰ δωρεῶν, ἄρα ὁλόκληρος ἡ ἔννομος αὕτη πρᾶξις πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἄκυρος.

329. Ὑπολείπεται νῦν ἡ λύσις τοῦ σπουδαιοτέρου καὶ τελευταίου ζητήματος, ὅπερ εἶναι κοινὸν ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων καὶ τῶν κακοήθων αἱρέσεων, τοῦ ἐξῆς.

Τίς ὁ λόγος τῶν ἐκτεθέντων περὶ τῶν αἱρέσεων τούτων κανόνων καὶ ἰδίως τοῦ κατὰ τὸ φαινόμενον παραδόξου κανόνος, καθ' ὃν, ἐπὶ διαθηκῶν (τελευταίων βουλήσεων), αἱ τοιαῦται αἱρέσεις λογίζονται μὴ ὁρισθεῖσαι, ἡ δὲ ὑπ' αὐτὰς διάταξις διατηρεῖται ἐν ἰσχύει; Διατί αἱ τελευταῖαι βουλήσεις ὑπάγονται ἐν γένει, ὡς πρὸς τὰς αἱρέσεις ταύτας, εἰς ἄλλους κανόνας παρὰ τοὺς διέποντας τὰς μεταξὺ ζώντων ἐννόμους πράξεις;

Ἡ προχειροτέρα ἐξήγησις τοῦ ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων

ἰσχύοντος κανόνος, ἤθελεν εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἀδύνατοι αἱρέσεις λογίζονται μὴ ὁρισθεῖσαι, ἐπειδὴ δὲ αἱ κακοήθεις αἱρέσεις, ὡς πρὸς τὸν καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἄνθρωπον, εἶναι συγχρόνως καὶ ἀδύνατοι, ἀνάγκη νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τοὺς αὐτοὺς ὁρισμούς, οἵτινες διέπουσι τὰς ἀδυνάτους. Ἀλλ' ὁ λόγος οὗτος καταλείπει πολλαχῶς ἀνεξήγητον τὸ ζήτημα. Ἡ στάθμισις τῆς λογικῆς φύσεως τῆς αἱρέσεως μᾶς φέρει εἰς τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, διότι ἡ *ὕπαρξις*, ἢ μὴ *ὕπαρξις* τοῦ ὡς αἱρέσεως τεθέντος γεγονότος, συνεπάγεται τὴν ὕπαρξιν, ἢ τὴν μὴ ὕπαρξιν τῆς ἐννόμου σχέσεως καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς παραγομένου δικαιώματος. Εἰς τοῦτο συνίσταται ἡ οὐσία τῆς αἱρέσεως· τὸ μὴ εἶναι τοῦ ὡς αἱρέσεως τεθέντος γεγονότος, δέον νὰ θεωρηθῇ ἐπὶ τῆς ἀδυνάτου αἱρέσεως ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὡς ἐπὶ τῆς τυχαίας αἱρέσεως, ἥτις ἐματαιώθη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν συμβάσεων παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ταὐτότης αὕτη ἀναγνωρίζεται ῥητῶς, διατί δὲ δὲν ἀναγνωρίζεται καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων ; τὴν διάκρισιν αὐτῶν ταύτην ἀπὸ τῶν συμβάσεων ἐθεώρησε καὶ ὁ Γάϊος παράδοξον (1).

330. Παρατηροῦντες ὅμως τὸ πρᾶγμα, οὐχὶ ὑπὸ τὴν λογικὴν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν πρακτικὴν ἔποψιν, ἤτοι κατὰ τὴν πιθανὴν σειρὰν τῶν λογισμῶν καὶ ἐννοιῶν τοῦ διαθέτου, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ διαθέτης δὲν κατήρτισε σπουδαίως τοιαύτην διάταξιν, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ παίξῃ μόνον διὰ τῶν λέξεων. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀναγνωρίζεται ῥητῶς ἐπὶ τῶν συμβάσεων (2), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων εἶναι οὐδὲν ἧττον πρόχειρος καὶ κατ' αὐτὰς ἀπαντᾶται ὡσαύτως ῥητῶς ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων (3). Διὰ τοῦτο οἱ Προκλιανοὶ ἀκολουθοῦντες ἀκριβῶς τοὺς λογικοὺς κανόνας παρεδέχοντο, ὅτι ἐπί τε τῶν συμβάσεων καὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων τὰ αὐτὰ συνεπάγονται ἀποτελέσματα αἱ αἱρέσεις αὗται (4). Οἱ Σαβινιανοὶ παρεδέχθησαν, ὡς εἴδομεν, τὸ ἐναντίον, ὁ δὲ Ἰουστινιανὸς ἠσπάσθη τὴν γνώμην αὐτῶν.

---

(1) Gaj. III § 98.
(2) (44. 7) 31.
(3) (40. 7) 4 § 1.
(4) Gaj. III. § 98.

Συνήθως οἱ νομοδιδάσκαλοι θεωροῦσιν ὡς λόγον τῆς διαταξεως ταύτης τὴν προστασίαν, ἣν ἰδίως ἀπονέμει ὁ νόμος εἰς τὰς τελευταίας βουλήσεις (favor testamentorum), ἀλλ' εἰς τί συνίσταται ἡ προστασία αὕτη; εἰς τὴν προσπάθειαν τοῦ διατηρῆσαι ἐν ἰσχύϊ τὴν βούλησιν τοῦ διαθέτου, ἐναντίον τῶν ὑπὸ τῶν διατυπώσεων παρεμβαλλομένων εἰς τὴν ἐκδήλωσιν αὐτῆς κωλυμάτων· ἐνταῦθα ὅμως ἡ προστασία αὕτη συνίσταται εἰς τὴν παραδοχὴν ἀποτελέσματος ἐναντίου τῆς θελήσεως τοῦ διαθέτου.

331. Ἀποχρῶσα ἐξήγησις τοῦ πράγματος εἶναι δυνατὴ, ὅταν ἀνατρέποντες τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν σειρὰν τῶν ἐννοιῶν πρὸς ἐξήγησιν τοῦ προκειμένου κανόνος, παραδεχθῶμεν, ὅτι κατ' ἀρχὰς ὁ λόγος ἦτο περὶ μόνων τῶν κακοήθων αἱρέσεων, ἀφοῦ δὲ ἐθεωρήθησαν αὗται ὡς μὴ ὁρισθεῖσαι, ἡ θεωρία αὕτη μετηνέχθη ἐπὶ τὰς ἀδυνάτους, πρὸς ἃς συνεταύτισαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὰς κακοήθεις.

Ἐὰν ἐπιτύχῃ ἡ καταγωγὴ αὕτη τῶν περὶ ἀδυνάτων αἱρέσεων κανόνων, ἐξομαλύνεται καὶ ἄλλη δυσχέρεια. Δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐν ταῖς ῥωμαϊκαῖς διαθήκαις κατεχωρίζοντο τοσοῦτον συνεχῶς ἀδύνατοι αἱρέσεις, ὥστε ν' ἀποβῇ σπουδαῖον τὸ περὶ αὐτῶν ζήτημα. Οἱ ἀρχαῖοι νομοδιδάσκαλοι ἀναφέρουσι παραδείγματα τοιούτων αἱρέσεων μᾶλλον ὅπως καταστήσωσιν ἐντελῶς καταληπτὴν τὴν ἔννοιαν αὐτῶν· ἀφ' ἑτέρου εἶναι πιθανώτερον, ὅτι αἱ περιπτώσεις τῶν κακοήθων αἱρέσεων, αἵτινες ἀναφαίνονται ὑπὸ τοσοῦτον ποικίλους τύπους, ἦσαν συχνότεραι, ὥστε ἐνταῦθα ὑπῆρχε πρακτικὸν συμφέρον ν' ἀναπτυχθῶσιν οἱ διέποντες αὐτὰς νομικοὶ κανόνες, ἡ δὲ πλήρης αὐτῶν ἀνάπτυξις ἔφερε τοὺς νομοδιδασκάλους καὶ εἰς τὰς ἀδυνάτους.

Παρατηρήσωμεν λοιπὸν ἀκριβέστερον τὴν κακοήθη αἵρεσιν, μὴ προσέχοντες ἀκόμη εἰς τὸ πλάσμα τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐκτελέσεως κακοήθων πράξεων. Ἀναμφισβήτητον ἐπὶ τοιαύτης αἱρέσεως εἶναι, ὅτι αὕτη δὲν πρέπει νὰ πληρωθῇ, διότι ἄλλως ἤθελε προαχθῆ ἡ κακία. Τοῦ σκοποῦ τούτου δυνάμεθα νὰ ἐπιτύχωμεν κατὰ δύο τρόπους, ἢ καταστρέφοντες ἐντελῶς τὴν ἔννομον πρᾶξιν, ἢ θεωροῦντες τὴν αἵρεσιν ὡς μὴ ὑπάρχουσαν, ἐν ἄλλαις λέξεσι, θεωροῦντες τὴν ἔννομον πρᾶξιν ἄνευ αἱρέσεως. Τὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ δίκαιον (συνάδον πρὸς τὴν τῶν Σαβινιανῶν δόξαν), ἀκολουθεῖ ἐπὶ μὲν τῶν συμβάσεων

τὴν πρώτην ὁδὸν, ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων βουλήσεων, τὴν δευτέραν.

332. Ζητήσωμεν νῦν τοὺς λόγους τῆς διακρίσεως ταύτης.

Ἐπὶ τῶν συμβάσεων ὁ λόγος εἶναι, ὅτι ὁ χωρισμὸς τῆς αἱρέσεως ἀπὸ τῆς κυρίας ὑποσχέσεως ἤθελεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προσκρούσει εἰς τὴν πρόθεσιν τῶν συμβαλλομένων.

Ἐὰν ὑποσχεθῇ τις 100 δραχμὰς ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ὅτι θέλει πραχθῇ ἀξιόποινος πρᾶξις, ἀφαιρέσωμεν δὲ ἀπὸ τῆς συμβάσεως ταύτης τὴν αἵρεσιν, θέλομεν μεταβάλει τὴν σύμβασιν εἰς ἁπλῆν δωρεὰν αὐθαιρέτως καὶ ἐναντίον τῆς ἀναμφιβόλου προθέσεως τοῦ ὑποσχεθέντος· τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἤθελε προσκρούσει εἰς τὴν θέλησιν τῶν συμβαλλομένων, ἀλλ' ἤθελεν εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸ σκανδαλῶδες, διότι ἤθελε περιποιηθῇ μόνιμον ὄφελος εἰς ἐκεῖνον, ὅστις, ἐπίσης ὡς καὶ ὁ τὴν παροχὴν ὑποσχεθεὶς, μετέσχε τῆς κακοήθους προθέσεως. Καὶ κατ' αὐτὰς δὲ τὰς σπανιωτέρας καὶ περιπεπλεγμένας περιπτώσεις, καθ' ἃς οἱ συμβαλλόμενοι, καὶ ἐν ἐλλείψει τῆς αἱρέσεως, ἴσως ἤθελον ἐμμείνει εἰς τὴν σύμβασιν κατ' οὐδὲν βλάπτονται ὡς ἐκ τῆς λύσεως ταύτης τοῦ ζητήματος, διότι δύνανται νὰ συνάψωσιν ἐκ νέου ἄνευ αἱρέσεως τὴν σύμβασιν, διορθοῦντες τὸ κατὰ τὰ ἐκτεθέντα πλημμελὲς αὐτῆς.

Ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων παρατηροῦμεν τὸ ἀντίθετον. Ὁ διαθέτης ἔχει τὴν ἀναμφισβήτητον πρόθεσιν νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, καὶ πᾶσα κληρονομικὴ ἐγκατάστασις, πᾶσα κληροδοσία, ὑπάγεται εἰς τὴν πρόθεσιν ταύτην τῆς ἐξ ἐλευθεριότητος διανομῆς τῆς περιουσίας αὐτοῦ. Ὅθεν ἐὰν ἀπαντήσωμεν τοιαύτην διάταξιν ὑπὸ κακοήθη αἵρεσιν, πιθανώτατον εἶναι, ὅτι ὁ διαθέτης ἤθελε μὲν νὰ ἐπιτύχῃ κακοήθη σκοπὸν, ἀλλὰ καὶ ἄνευ αὐτοῦ ἤθελε διορίσει τὸν αὐτὸν κληρονόμον, ἢ κληροδόχον, διότι ὁ κύριος αὐτοῦ σκοπὸς κατὰ τὴν σύνταξιν τελευταίας βουλήσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ διορισμὸς κληρονόμου καὶ κληροδόχων, ἐνῷ ἐπὶ τῆς συμβάσεως δὲν ὑπάρχει ἄλλος λόγος, παραγαγὼν τὴν ὑπόσχεσιν, ἢ ὁ τῆς ἐπιτυχίας τῆς κακοήθους πράξεως. Καὶ εἶναι μὲν ἀμφίβολον, ἂν ὁ διαθέτης εἶχε τὴν πρόθεσιν ταύτην (νὰ διορίσῃ τὸν κληρονόμον ἢ κληροδόχον) καὶ ἂν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ ἐκείνου, ἢ ἂν μὴ δυναμένης νὰ πληρωθῇ τῆς αἱρέσεως ταύτης, δὲν ἤθελε παραλείψει ἐντελῶς τὴν ἐγκατάστασιν, ἢ τὴν κληροδοσίαν· ἀλλ' ἰδίως ἐπὶ τοιούτων ἀμφιβόλων περιστάσεων ἰσχύει ὁ κανὼν, ὅτι πρέπει νὰ

ἀποφαινώμεθα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν τελευταίων βουλήσεων (1), ἂν καὶ ἀληθῶς τοῦτο δὲν εἶναι ἰδιάζον τῶν τελευταίων βουλήσεων εὐεργέτημα, διότι ὁ αὐτὸς κανὼν ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων (2). Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι ἐπλανήθημεν ὡς πρὸς τὴν πρόθεσιν ταύτην τοῦ διαθέτου, τοὐλάχιστον δὲν ἀποκτᾷ τὸ κέρδος ἀνάξιος τοῦ ὠφελήματος τούτου, ὡς ἐπὶ τῶν συμβάσεων, διότι ὁ κληρονόμος καὶ ὁ κληροδόχος εἶναι ἀθῶοι τῆς ὡς αἱρέσεως τεθείσης κακοήθους πράξεως, αἴτιος δὲ τῆς ὡς πρὸς τὴν διάταξιν ταύτην παρεξηγήσεως τῆς θελήσεώς του, εἶναι αὐτὸς ὁ ἀποθανών, ὡς ἐκ τῆς κακῆς ἐκείνης προθέσεώς του. Ἐὰν δὲ δὲν ἐπλανήθημεν ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ τοῦ διαθέτου πρόθεσιν, ἡ λύσις αὕτη τοῦ ζητήματος εἶναι τὸ μόνον μέσον τῆς διατηρήσεως τῆς ἀληθοῦς τοῦ διαθέτου θελήσεως, διότι οὗτος δὲν δύναται πλέον, ὡς ὁ συμβαλλόμενος, ν' ἀνορθώσῃ τὴν ἔλλειψιν.

Λυθέντος οὕτω τοῦ ζητήματος ἐπὶ τῶν κακοήθων αἱρέσεων, προέβησαν οἱ νομοδιδάσκαλοι εἰς τὰς ἀδυνάτους, αἵτινες ἔχουσι πόρρωθεν συγγένειαν πρὸς τὰς κακοήθεις. Αἱ ἐκτεθεῖσαι παρατηρήσεις δὲν ἐφαρμόζονται μὲν εἰς τὰς ἀπολύτως ἀδυνάτους καὶ εἰς τὰς ἀκατορθώτους αἱρέσεις, ἀλλ' αὗται εἰσὶ τοσοῦτον σπάνιαι καὶ ἀσήμαντοι, ὥστε δὲν ἦτο ἀνάγκη ἰδίων περὶ αὐτῶν νομοθετικῶν ὁρισμῶν. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν σχετικῶς ἀδυνάτων. Ἐὰν ὁ διαθέτης γινώσκῃ τὸ ἀδύνατον αὐτῶν, αὗται ταὐτίζονται πρὸς τὰς ἀπολύτως ἀδυνάτους, ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι εἶναι σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ διαθέτης κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῆς σοβαρᾶς ἐκείνης πράξεως τῆς διαθήκης θέλει παίζει διὰ τῶν ἐκφράσεών του, ὁρίζων ἐγκαταστάσεις, ἢ κληροδοσίας, ὑπὸ τοιαύτας αἱρέσεις.

Δὲν δύναται ὅμως νὰ εἴπῃ τις τὸ αὐτό, ὅταν ὁ διαθέτης ἀγνοῇ τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκπληρώσεως σχετικῶς ἀδυνάτου αἱρέσεως, λ. χ. γράφω τὸν Πέτρον κληρονόμον ἐὰν κατασκευάσῃ οἰκίαν ὑπὲρ τοῦ Παύλου, δηλ. ὅπως ἔχει αὐτὴν εἰς τὴν κυριότητα καὶ χρῆσίν του ὁ Παῦλος, ὁ δὲ Παῦλος εἶχεν ἀποθάνει, ὅταν συνετάσσετο ἡ διαθήκη,

(1) 34. 5) 24.
(2, (45. 1) 80.

ἀγνοοῦντος τοῦτο τοῦ διαθέτου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθέντες λόγοι τοῦ ἀποτελέσματος τῶν κακοήθων αἱρέσεων ἐφαρμόζονται ἐντελῶς καὶ ἀσφαλέστερον μάλιστα, διότι προδήλως θέλομεν παραδεχθῆ, ὅτι ὁ διαθέτης ἐσκόπει ἐνταῦθα δύο τινά· ὁ Πέτρος νὰ γενῇ κληρονόμος αὐτοῦ καὶ ὁ Παῦλος ν' ἀποκτήσῃ οἰκίαν, δαπάνῃ τοῦ Πέτρου· τὸν τελευταῖον τοῦτον σκοπὸν ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ διὰ διαφόρων μέσων, λ. χ. διὰ κληροδοσίας, ἐξελέξατο δὲ τὸν τύπον τῆς αἱρέσεως, ὡς ἐνεργοῦντα ταχύτερον καὶ ἐντονώτερον. Εἶναι λοιπὸν πιθανόν, ὅτι ὁ διαθέτης, καταστάσης ἀδυνάτου τῆς τοῦ δευτέρου τούτου σκοποῦ ἐπιτυχίας, ἤθελε νὰ ματαιωθῇ καὶ ὁ πρῶτος; ὄχι βέβαια. Οὕτω λοιπὸν ἔφθασαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὸ συμπέρασμα νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὸν αὐτὸν κανόνα τὰς κακοήθεις καὶ τὰς σχετικῶς ἀδυνάτους αἱρέσεις ἐπὶ τῶν διαθηκῶν, ἐκτιμῶντες αὐτὰς ἄλλως ἐπὶ τῶν συμβάσεων. Τεθέντος δὲ τοῦ κανόνος τούτου, περιέλαβον εἰς αὐτὸν καὶ τὰς (πρακτικῶς ἀσημάντους) ἀπολύτως ἀδυνάτους αἱρέσεις, παραδεξάμενοι τὸν αὐτὸν ἁπλοῦν καὶ εὔληπτον κανόνα διὰ πάσας τὰς συνήθεις περιπτώσεις, καὶ μὴ θελήσαντες νὰ διασείσωσιν αὐτὸν ἐπὶ μόνῳ τῷ λόγῳ, ὅτι ἦτο δυνατὸν σπανιώτατα νὰ συμβῶσι καὶ παράδοξοί τινες περιπτώσεις ἀπολύτως ἀδυνάτων, ἢ ἀκατορθώτων αἱρέσεων, καθ' ἃς δὲν ὑπῆρχεν ὁ εἰρημένος λόγος τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ (1).

δ') Προθεσμίαι.

Περίληψις.

333. Τί ἐστι προθεσμία; Προθεσμία ἀφ' ἧς ἄρχεται, ἢ εἰς ἣν λήγει τὸ δικαίωμα.

334. Διαφορὰ μεταξὺ αἱρέσεως καὶ προθεσμίας. Ἐνίοτε ἡ αἵρεσις περιβάλλεται τὸν τύπον τῆς προθεσμίας.

---

(1) Τὴν ἐξήγησιν ταύτην τοῦ λόγου τῶν προκειμένων διατάξεων περὶ ἀδυνάτων καὶ κακοήθων αἱρέσεων ὑποστηρίζει ὁ Σαβινὺ καὶ δι' ἄλλων ἐπιχειρημάτων περὶ ὧν πρβλ. τὰ ἐν τῷ συστήματι τοῦ ῥωμ. δικ. τόμ. 3 σελ. 201 καὶ 202. ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα, ἐξ οὗ ἠρύσθημεν πολλὰ, ἐν οἷς καὶ τὴν προκειμένην περὶ αἱρέσεων πραγματείαν.

335. Τέσσαρες συνδυασμοὶ τῶν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς προθεσμίας ἐκφραζομένων παρεπομένων συνθηκῶν. Δήλη καὶ ἄδηλος ἡμέρα. Τὸ δι' οὗ τάσσεται ἡ προθεσμία γεγονὸς, ἀποτελεῖ ἀληθῆ αἵρεσιν καθ' ἣν περίπτωσιν εἶναι ἄδηλον ἢ ἂν καὶ πότε, ἢ μόνον πότε θέλει συμβῆ. Πότε κατ' ἐξαίρεσιν, ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι τὸ εἰρημένον γεγονὸς λογίζεται προθεσμία;

336. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀναβλητικῆς χρονολογικῆς ἡμέρας. Τὸ δικαίωμα παράγεται ἀμέσως, μόνη δὲ ἡ ἐνάσκησις αὐτοῦ ἀναβάλλεται.

337. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀναβλητικῆς ἡμέρας, τῆς ὁριζομένης διὰ γεγονότος, ὅπερ ἄδηλον πότε θέλει συμβῆ. Ἰσχύει ὡς αἵρεσις ἐπὶ τῶν διατάξεων τῆς τελευταίας βουλήσεως, ὡς προθεσμία δ' ἐπὶ τῶν ἐν ζωῇ συμβολαίων.

338. Προθεσμία, εἰς ἣν λήγει τὸ δικαίωμα. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς.

333. Δεύτερον εἶδος παρεπομένων ὁρισμῶν τῶν συμβολαίων εἶναι αἱ προθεσμίαι (dies), αἵτινες εἰσὶ χρονικὰ ὅρια τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν. Τὰ διὰ τῶν προθεσμιῶν ὅρια δύνανται, ὡς καὶ τὰ διὰ τῶν αἱρέσεων, νὰ τεθῶσιν ἢ εἰς τὴν ἀρχὴν (1), ἢ εἰς τὸ τέλος τῶν δικαιωμάτων (2).

Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει τὸ ἐκ τοῦ συμβολαίου παραγόμενον δικαίωμα ὀνομάζεται ὑπὸ ἡμέραν, ἢ ὑπὸ προθεσμίαν δικαίωμα, (in diem ἢ ex die), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ, δικαίωμα μέχρις ὡρισμένης ἡμέρας, ἢ προθεσμίας (ad diem). Ἀρχόμεθα τῆς ἐξηγήσεως τῶν προθεσμιῶν, αἵτινες ὁρίζουσι τὴν ἀρχὴν τῶν δικαιωμάτων.

Πᾶσα προθεσμία ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸν μέλλοντα χρόνον, διότι μόνον κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τὰς πράξεις ἡμῶν, τὰς παραγούσας ἐννόμους σχέσεις καὶ δικαιώματα· ὁ δὲ μέλλων χρόνος δύναται νὰ ὁρισθῇ διττῶς, 1) διὰ σημείου ἐν τῇ γενικῇ καὶ ἀναλλοιώτῳ σειρᾷ τοῦ χρόνου (χρονολογικῆς ἡμέρας dies certus), τασσομένου ἢ *ἀμέσως*, λ. χ. τὴν 1 Μαρτίου 1866, ἢ ἐμμέσως, μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς σήμερον (τῆς 1 Μαρτίου 1865)· ἐν τῷ θέματι τούτῳ εἶναι ἐκ προοιμίων γνωστὸν πότε θέλει ἔλ-

(1) Π (12. 6) 56 Β (ΚΑ'. 6) 56 (28. 5) 34 (44. 7) 44. § 1 Β (ΝΒ'. 1) 44 Εἰσ. (3. 15) § 2. Π (45 1) 3. 15. 46. πρ. Β (ΜΓ'. 1) 3 (50. 16) 213 πρ. Β (Β'. 2) 205 (5. 3) 16 πρ. Β (ΜΒ'. 1) 16 (23. 3) 43. Β (ΚΘ'. 1) 39.

(2) Π (28. 5) 34 (44. 7) 44. § 7.

θει ἡ χρονικὴ αὕτη στιγμή· 2) διὰ μέλλοντος γεγονότος, ὅπερ ἀναγκαίως θέλει συμπέσει εἴς τι σημεῖον τῆς αὐτῆς τοῦ χρόνου σειρᾶς, λ. χ. κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου μου· ἀλλὰ καὶ ἡ αἵρεσις συνδέεται, ὡς καὶ ἡ ἡμέρα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2 θέματι, μετὰ μέλλοντος γεγονότος, ὅθεν ἀμφότερα τὰ εἴδη τῶν παρεπομένων τούτων ὁρισμῶν φαίνονται πολλάκις συγχεόμενα. Ἐπειδὴ ὅμως περὶ προθεσμιῶν ἰσχύουσι κανόνες πάντη διάφοροι τῶν περὶ αἱρέσεων, ἀνάγκη νὰ θέσωμεν μεταξὺ αὐτῶν ἀκριβὲς ὅριον. Τὰς ἐπὶ τῶν συμβολαίων ἐν χρήσει ἐκφράσεις δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀσφαλῆ στοιχεῖα τῆς διακρίσεως ταύτης, διότι, ἂν καὶ ἑκάστη τῶν παρεπομένων τούτων συνθηκῶν δηλοῦται δι' ἰδίων ἐκφράσεων (παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἡ αἵρεσις διὰ τοῦ συνδέσμου si (ἐὰν), ἡ προθεσμία διὰ τοῦ ἐπιρρήματος cum (ὅταν)), καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι ὁμολογοῦσι τὸ ἐπισφαλὲς τῶν ἐκφράσεων τούτων (1), αἵτινες πολλάκις συγχέονται.

334. Τὸ ἀληθὲς ὅριον, τὸ διαχωρίζον τὰς δύο ταύτας παρεπομένας συνθήκας, εἶναι τὸ ἑξῆς. Ἡ αἵρεσις συνίσταται εἰς *ἀβέβαιον*, ἡ δὲ προθεσμία εἰς *βέβαιον* γεγονός. Πᾶσα μέλλουσα ἡμέρα εἶναι βεβαία, οὐδὲν ἧττον δὲ βέβαια εἰσὶ καί τινα γεγονότα ἰδίως ὁ θάνατος διὰ πάντα ἄνθρωπον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀρχὴ δικαιώματος τίθεται εἰς τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ δικαιούχου, ἢ τοῦ ὑποχρέου ἢ τρίτου (cum morietur), ἡ παρεπομένη αὕτη συνθήκη θεωρεῖται διὰ τὸ βέβαιον τοῦ θανάτου τούτου, οὐχὶ ὡς αἵρεσις, ἀλλ' ὡς προθεσμία, ἤτοι διὰ τῆς προθεσμίας ταύτης ἐννοοῦμεν τὴν τελευταίαν στιγμὴν τῆς ζωῆς, ἢ τὴν ἀμέσως πρὸ τοῦ θανάτου (2).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΒΕΖΑΝΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
1966

Ἀλλ' ὁ ἄμεσος οὗτος προσδιορισμὸς τοῦ χρόνου ἔχει ἐν αὐτῷ καί τι ἀβέβαιον στοιχεῖον, τὴν σχέσιν τοῦ γεγονότος πρὸς τὴν γενικὴν καὶ ἀσφαλῶς ὡρισμένην σειρὰν τοῦ χρόνου, στοιχεῖον, εἰς ὃ οἱ νεώτεροι ἀνάγουσι τὸ ἐπὶ τῶν προθεσμιῶν ζήτημα, quando πότε. Οὐδὲν ἧττον ὅμως ὁ ὁρισμὸς οὗτος διακρίνεται τῆς αἱρέσεως.

Ἀφ' ἑτέρου πᾶν ἀβέβαιον γεγονὸς εἶναι κατὰ τὰ προειρημένα ἀληθὴς αἵρεσις καὶ ἂν ὡς ἐκ τῆς ἐκφράσεως, ἧς ἐγένετο χρῆσις, λαμβάνει τὴν ἀπατηλὴν ὄψιν τῆς προθεσμίας· ὅταν λοιπὸν ὑπόσχεταί

(1) (45. 1) 45 § 3.
(2) (40. 4) 18 § 1. 61 (30) 107 § 1. Gaj. II § 232. III § 100.

τις νὰ παράσχῃ τι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ γάμου του, ἡ ὑπόσχεσις αὕτη εἶναι ὑπὸ τὴν αἵρεσιν, ὅτι θέλει συνάψει γάμον, ἡ δὲ αἵρεσις αὕτη ἔλαβε μόνον, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἐκφράσεως, τὴν ὄψιν προθεσμίας. Ἐνίοτε συνδέεται μετὰ τῆς αἱρέσεως καὶ χρονολογικὴ ἡμέρα· οὕτως ἐὰν εἴς τινα, γεννηθέντα τὴν α'. Μαρτίου 1829, δίδεται ὑπόσχεσις παροχῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνηλικότητος αὐτοῦ, τοῦτο σημαίνει τὴν α'. Μαρτίου 1850, ἐὰν ζῇ κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην (1).

335. Ἐκ τούτων συνάγονται ἐπὶ τῶν ὡς προθεσμιῶν ἐκφραζομένων παρεπομένων συνθηκῶν τέσσαρες συνδυασμοί, ὁριζόμενοι ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὡς ἑξῆς·

Ἡ προθεσμία δύναται νὰ ᾖναι

1) Βεβαία ὡς πρός τε τὸ ζήτημα *ἐὰν* (θέλῃ ἔλθει) καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα πότε (θέλει ἔλθει)

2) Βεβαία, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα *ἐὰν*, ἀβεβαία δὲ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα πότε (θέλει ἔλθει).

3) Ἀβεβαία ὡς πρὸς τὸ ζήτημα *ἐὰν*, βεβαία δὲ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα *πότε*.

4) Ἀβεβαία ὡς πρός τε τὸ ζήτημα *ἐὰν* καὶ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα *πότε*.

Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι τὸ πρῶτον θέμα ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων dies certus, δήλη ἡμέρα, τὸ δὲ τέταρτον διὰ τῶν λέξεων dies incertus, ἄδηλος ἡμέρα· περὶ τοῦ δευτέρου καὶ τοῦ τρίτου ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ἂν ἡ ἡμέρα ᾖναι δήλη, ἢ ἄδηλος, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν φαίνεται, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι μεταχειρίζονται κυρίως τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀδήλου ἡμέρας (dies incertus), ὥστε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἔκφρασις δήλη ἡμέρα ἐνέφαινεν ἁπλῶς τὴν *χρονολογικὴν* ἡμέραν (2).

Τὸ τρίτον καὶ τὸ τέταρτον θέμα δὲν ἀποτελοῦσι προθεσμίαν διὰ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ γεγονότος, ἀλλ' εἰσὶν ἀληθεῖς αἱρέσεις. Ἐν τῷ τετάρτῳ θέματι παραδέχεται τοῦτο ὁ νόμος ἄνευ ἐξαιρέσεως (3), ὁ αὐτὸς δὲ κανὼν ἰσχύει καὶ ἐπὶ τοῦ τρίτου, ὥστε λ. χ. κληροδοσία

(1) (36. 2) 22 πρ.

(2) (36. 2) 21. πρ. Β. (ΜΔ'. 20) 2 (35. 1) 1 § 2 36. § 1. 75. 79. § 1 (30) 49 § 2 καὶ 3 (31) 12 § 1 (12. 6) 16 πρ. § 1 Β. (ΚΔ'. 6) 16.

(3) Π (36. 2) 21 πρ. (12. 6) 56 Κ (7. 2) 8 Β (ΜΗ'. 3) 66.

καταλειφθεῖσα ὅταν καταστῇ ἔφηβος, ἢ ἐνήλικος ὁ Πέτρος, ἢ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἥβης, ἢ τῆς ἐνηλικότητος αὐτοῦ, λογίζεται ὑπὸ αἵρεσιν καταλειφθεῖσα (1).

Τοῦ κανόνος ὅμως τούτου ὑπάρχει ἐξαίρεσις, ὅταν ἐκ τῶν περιστάσεων προκύπτῃ σαφῶς καὶ ἀνενδοιάστως, ὅτι ὁ τάξας τὴν προθεσμίαν ἔπραξε τοῦτο προνοῶν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ δικαιούχου, ἤτοι πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ οὐχὶ πρὸς περιορισμὸν τῶν δικαιωμάτων αὐτοῦ· λ. χ. δυσπιστῶν πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀνεψιοῦ μου λέγω, καταλείπω αὐτῷ τὸ δεῖνα κεφάλαιον, ὅταν γενῇ ἐνήλικος, ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μὴ παραλάβωσιν αὐτὸ οἱ ἐπίτροποι. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ ἔννομος σχέσις λογίζεται ἄνευ αἱρέσεως συναφθεῖσα, ἡ δὲ παρεπομένη αὕτη συνθήκη ὡς χρονολογικὴ ἡμέρα, ὁρισθεῖσα πλαγίως διὰ γεγονότος, ὅπερ δύναται καὶ ν' ἀπολειφθῇ (2). Ἡ ῥύθμισις αὕτη τοῦ προκειμένου θέματος δὲν προκύπτει ἐκ τῆς παραγνωρίσεως τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῆς παρεπομένης ταύτης συνθήκης, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν περιστάσεων, τῶν παραγαγουσῶν τὸ δικαίωμα, δικαιολογουμένης ἑρμηνείας τῆς ἀληθοῦς βουλήσεως. Ἐπὶ ἑνὸς μόνον θέματος ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἐξαίρεσις αὕτη καὶ ἄνευτῶν ἀτομικῶν τούτων λόγων τῆς ἐξαιρετικῆς ἑρμηνείας τῆς βουλήσεως τοῦ συνιστῶντος τὸ δικαίωμα, τουτέστιν ἐπὶ τῆς διὰ διαθήκης ἀπελευθερώσεως δούλου, καθ' ἣν ἡ τοιαύτη κατὰ τύπον μόνον προθεσμία ἐθεωρεῖτο πάντοτε καὶ κατ' οὐσίαν ὡς τοιαύτη (3)· ἀλλ' ἡ ἐξαίρεσις αὕτη εἶναι ἄχρηστος παρ' ἡμῖν.

336. Παραλειπομένων τῶν δύο τούτων θεμάτων, ἅτινά εἰσι κατ' ἐπιφάνειαν μὲν προθεσμίαι, κατ' οὐσίαν δὲ ἀληθεῖς αἱρέσεις, ἤτοι τοῦ τρίτου καὶ τεταρτου θέματος, θέλομεν ἐξετάσει τὰ λοιπὰ δύο, ἤτοι τὸν περιορισμὸν τοῦ δικαιώματος διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ *ἡμέρας*, ἀφ' ἧς θέλει *ἀρχίσει*, ἢ *γεγονότος*, ὅπερ βεβαίως θέλει ποτὲ συμβῆ, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπίσης θέλει ἀρχίσει τὸ δικαίωμα.

I) Ὁ περιορισμὸς ἐννόμου σχέσεως δι' ἀναβλητικῆς χρονολογικῆς *ἡμέρας*, ἔχει τὸ ἑξῆς τὸ ἀποτέλεσμα· ἡ ἔννομος αὕτη σχέσις ὑφί-

---

(1) (36. 2) 21 πρ. 22 πρ. (35. 1) 36 § 1 (30) 49 § 2 καὶ 3.
(2) (36. 1) 46 K. (6. 53) 5.
(3) (40. 4) 16 (40. 7) 19 (40. 5) 23 § 3. 41 § 10 K. (7. 4) 10.

σταται βεβαία καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς δικαίωμα παράγεται ἀμέσως, μόνη δὲ ἡ *ἐνάσκησις* αὐτοῦ ἀναβάλλεται μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Παρατηροῦντες τὴν πρὸς τὸ οὕτω παραγόμενον δικαίωμα σχέσιν τοῦ δικαιούχου, οὐδὲν εὑρίσκομεν ἀσαφὲς καὶ ἀβέβαιον. Οὐ μόνον γινώσκει *ἀμέσως* τὴν ὕπαρξιν τοῦ δικαιώματος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ· διὰ δὲ τῆς προεξοφλήσεως δύναται νὰ ὁρίσῃ καὶ τὴν σημερινὴν αὐτοῦ ἀξίαν καὶ νὰ ἀπαλλοτριώσῃ δὲ αὐτὸ λαμβάνων τὴν ἀξίαν ταύτην. Ἐφαρμόσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον εἰς τὰς σπουδαιοτέρας κατ' ἰδίαν ἐννόμους σχέσεις, καθ' ἃς δύναται νὰ προστεθῇ τοιαύτη ἡμέρα.

Α) Ἐπὶ τῆς κληρονομικῆς ἐγκαταστάσεως δὲν δύναται νὰ τεθῇ τοιοῦτος περιορισμός, διότι, ὡς θέλομεν ἴδει, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ κληρονομουμένου οὐδὲν χρονικὸν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ἐκπροσωπήσεως αὐτοῦ, οὔτε συγχωρεῖται ὁ αὐτὸς κληρονομούμενος νὰ ἔχῃ ἐναλλὰξ ἐξ ἀδιαθέτου καὶ ἐκ διαθήκης κληρονόμους· ὅθεν τοιοῦτος περιορισμὸς λογίζεται μὴ προστεθείς, ἡ δὲ κληρονομικὴ ἐγκατάστασις ἰσχύει ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου (1).

Β) Ἐπὶ τῶν κληροδοσιῶν ἰσχύει ἐντελῶς ὁ τοιοῦτος διὰ προθεσμίας περιορισμός· ὅθεν τὸ μὲν ἐπὶ τῆς κληροδοσίας δικαίωμα παράγεται ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ συστήσαντος κληροδοσίαν (προχώρησις, dies cedit), μόνη δὲ ἡ ἐνάσκησις, ἡ ἀπόλαυσις αὐτοῦ ἀναβάλλεται, (ἀπαίτησις, dies venit) (2).

Γ) Ὡσαύτως ἀναμφίβολος εἶναι ἡ πλήρης ἰσχὺς τοιαύτης προθεσμίας ἐπὶ τῶν μεταξὺ ζώντων ἐννόμων σχέσεων (3).

337. ΙΙ) Ἐὰν ταχθῇ ὡς ἀρχὴ τοῦ δικαιώματος γεγονὸς, ὅπερ *βεβαίως θέλει συμβῆ*, ἄδηλον ὅμως *πότε*, ὁ δικαιοῦχος οὐδόλως εἶναι βέβαιος περὶ τῆς ἐνεστώσης ἀξίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ δικαιώματος, ὥστε δὲν δύναται νὰ διαθέσῃ αὐτὸ ἀσφαλῶς διὰ τὸ μέλλον· τὸ ἀόριστον τοῦτο στοιχεῖον τῆς παρεπομένης ταύτης συνθήκης λογίζεται ἐπικρατέστερον ἐπὶ τῶν διατάξεων τελευταίας βουλήσεως, αἵτινες, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, ὑπαγορεύονται ὑπὸ ἀτομικῶν

(1) Ε. (2. 14) § 9. (28. 5) 38.
(2) (36 2) 5 § 1. 21 πρ. Β. (ΜΔ'. 20) 4. 18.
(3) (12 6) 10 16 πρ. 56 § 1. 57 Β (ΚΔ', 6) 11 16. 56. 57.

σχέσεων καὶ αἰσθημάτων πρὸς τὸν δικαιοῦχον, καὶ μεταβάλλει τὴν προθεσμίαν ταύτην εἰς αἵρεσιν, ἤτοι εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ νὰ ἐπιζήσῃ ὁ δικαιοῦχος τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν θέλει χωρήσει τὸ γεγονὸς τοῦτο· ἐπὶ τῶν συμβάσεων ἀπεναντίας, ἃς δὲν ὑπαγορεύουσιν αἱ ἀτομικαὶ ἐκεῖναι σχέσεις, ἐπικρατεῖ τὸ βέβαιον στοιχεῖον, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ὑπὸ τοιαύτην προθεσμίαν συμβάσεις λογίζονται ἄνευ αἱρέσεως συναφθεῖσαι. Ὅθεν

Α) Ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν ἐγκαταστάσεων, ἡ τοιαύτη προθεσμία μεταβάλλεται εἰς αἵρεσιν, «ἐὰν ὁ κληρονόμος ἐπιζήσῃ τῷ γεγονότι» (1).

Β) Τὸ αὐτὸ χωρεῖ καὶ ἐπὶ τῶν κληροδοσιῶν καὶ καταπιστεύσεων, ἐκτὸς ἐὰν τὸ γεγονὸς ἦναι τοιοῦτον, ὥστε ὁ κληροδόχος, ἢ ὁ καταπιστευματοδόχος ἀναγκαίως θέλουσιν ἐπιζήσει αὐτῷ, λ. χ. ὅταν ἀποθάνῃ ὁ Πέτρος, κληροδοτῶ εἰς αὐτὸν τὴν οἰκίαν μου· διὰ τῆς ἐκφράσεως ταύτης ἐννοεῖ ὁ διαθέτης τὴν πρὸ τοῦ θανάτου στιγμὴν τῆς ζωῆς τοῦ κληροδόχου, ἢ τοῦ καταπιστευματοδόχου· ἡ τοιαύτη κληροδοσία εἶναι ἄνευ αἱρέσεως.

Γ) Ἡ ὑπὸ τοιαύτην προθεσμίαν σύμβασις, εἶναι ἄνευ αἱρέσεως (2).

338. Ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς εἰς ἣν λήγει τὸ δικαίωμα προθεσμίας, ἥτις εἶναι συγγενὴς πρὸς τὴν διαλυτικὴν αἵρεσιν. Συμπαραθέτοντες δὲ τοὺς δύο τούτους θεσμοὺς, δυνάμεθα ν' ἀναπληρώσωμεν ὅ,τι παρελείψαμεν ἀνωτέρω, πραγματευθέντες περὶ τῶν διαλυτικῶν αἱρέσεων, τουτέστι τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος ἐπὶ τίνων νομικῶν πράξεων δὲν συγχωροῦνται αἱ διαλυτικαὶ αἱρέσεις καὶ προθεσμίαι.

Α) Αἱ κληρονομικαὶ ἐγκαταστάσεις δὲν δύνανται νὰ περιορισθῶσιν οὔτε διὰ διαλυτικῶν αἱρέσεων, οὔτε διὰ προθεσμιῶν, εἰς ἃς πρόκειται νὰ λήξῃ τὸ τοῦ κληρονόμου δικαίωμα, τὸ παραχθὲν ἀπὸ τῆς εἰς τὴν κληρονομίαν προσελεύσεως· αἱ παρεπόμεναι αὗται συνθῆκαι λογίζονται μὴ προστεθεῖσαι, ἂν ὡρίσθησαν ἐπὶ τῶν κληρονομικῶν ἐγκαταστάσεων (3)· ὁ λόγος εἶναι, ὅτι τὸ ἅπαξ ἀποκτηθὲν κληρο-

---

(1) Κ. (6. 24) 9. Π. (35. 1) 1. § 2. 79. § 1. (31) 12. § 1 (36. 2) 4. πρ. 13

(2) (12. 6) 10 16 πρ. § 1. 56.

(3) Π (28. 5) 88 (28. 2) 3 § 2 (4. 4) 3. § 10 Β (1'. 4) 3 (29. 1) 15 § 4 Β (ΛΕ'. 21) 15.

νομικὸν δικαίωμα δὲν δύναται μετὰ ταῦτα νὰ παύσῃ. Ἡ πρακτικὴ σπουδαιότης ταῦ δόγματος τούτου ἠλαττώθη ἐπὶ πολὺ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν καθολικῶν καταπιστεύσεων.

Β) Καὶ τοῦ ἐκ κληροδοσιῶν δικαιώματος ἡ διάρκεια δὲν ἠδύνατο νὰ περιορισθῇ κατὰ τὸ ἀρχαιότερον δίκαιον διὰ τοιούτων παρεπομένων συνθηκῶν (1). Διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ὅμως τῶν καταπιστεύσεων καὶ τῆς ἐνστάσεως τοῦ δόλου ἐξέλιπεν ὁ περιορισμὸς οὗτος, διὸ καὶ ὁ Ἰουστιανὸς ὁρίζει, ὅτι καὶ διαλυτικαὶ αἱρέσεις καὶ προθεσμίαι, εἰς ἃς λήγει τὸ δικαίωμα, δύνανται μετὰ πλήρους ἀποτελέσματος νὰ προστεθῶσιν εἰς τὰς κληροδοσίας (2).

Γ) Καὶ ἐπὶ τῶν συμβάσεων ταῦ αὐστηροῦ δικαίου, τῶν συμβάσεων, καθ' ἃς ἐλαμβάνετο ὡς βάσις τῆς ἐννόμου σχέσεως, οὐχὶ ἡ ἀληθὴς πρόθεσις τῶν συμβαλλομένων, ἀλλ' ἡ καθ' ὡρισμένον τύπον ἐκφρασθεῖσα ῥητὴ αὐτῶν βούλησις, δὲν ἴσχυον κατ' ἀρχὰς τοιοῦτοι περιορισμοὶ, βραδύτερον παρέσχε κατὰ τῆς ἀδίκου ταύτης αὐστηρότητος βοήθειαν ἡ τοῦ δόλου ἔνστασις, ἡ δοθεῖσα εἰς τὸν καθ' οὗ διεξεδικεῖτο τὸ δικαίωμα μετὰ παρέλευσιν τῆς προθεσμίας, ἢ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἕνεκα τῶν δοθέντων ἀπαίτησις (conditio ob causam datorum), ὅταν τις, μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως, ἢ τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας, ἀνεζήτει τὸ δοθὲν ὑπὸ τοιαύτην αἵρεσιν, ἢ προθεσμίαν (3).

Ἐπειδὴ τοιαῦται συμβάσεις παρ' ἡμῖν δὲν ὑπάρχουσι, δῆλον ὅτι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην οὔτε τῶν πλαγίων ἐκείνων βοηθημάτων πρὸς διατήρησιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαλυτικῆς αἱρέσεως, ἢ προθεσμίας.

---

(1) (30) 55 (44. 7) 44 § 1 B (NB'. 1) 44. Οὐλπ. τεμ. XXIX § 20 Gaj. II § 271.

(2) K. (6. 37) 26.

(3) E (3. 15) § 3 (15. 1) 56 § 4 (44. 7) 44 § 1 καὶ 2.

γ') Ὅρος (τρόπος).

Περίληψις.

339. Τί ἐστι ὅρος (modus); Ἐπὶ τίνων συμβολαίων παρίσταται ἡ ἀνάγκη τοῦ θεσμοῦ ταύτου;
340. Λόγοι, δι' οὓς εἰσήχθη ἐπὶ τῆς κληρονομικῆς ἐγκαταστάσεως, τῶν κληροδοσιῶν, τῶν καταπιστεύσεων καὶ τῶν δωρεῶν.
341. Διατί πραγματευόμεθα περὶ τοῦ ὅρου ἐνταῦθα.
342. Κατὰ τί ὁ ὅρος διαφέρει τῆς αἱρέσεως, τῆς τοῦ δίδοντος ἁπλῆς ἐπιθυμίας, ἢ τῆς συμβουλῆς αὐτοῦ, περὶ τῆς χρήσεως τοῦ διδομένου. Ἐν ἀμφιβολίᾳ ἐὰν πρόκηται περὶ αἱρέσεως, ἢ περὶ ὅρου, τεκμαιρόμεθα τὸν ὅρον.
343. Πῶς ἐκτελεῖται ὁ ὅρος ἂν ἐπεβλήθη εἰς τὸν μόνον κληρονόμον, ἢ εἰς ἕνα τῶν πλειόνων κληρονόμων.
344. Ἂν ἐπεβλήθη εἰς τὸν κληροδόχον.
345. Ἂν ἐπεβλήθη εἰς τὸν δωρεοδόχον. Ἀγωγὴ τῶν προγεγραμμένων συμφώνων.
346. Ἀνάκλησις τῆς δωρεᾶς ἐπὶ ἀθετήσεως τοῦ ὅρου. Πότε ἡ ἀνάκλησις ἐνασκεῖται καὶ διὰ διεκδικήσεως τοῦ δώρου.

339. Ἐπὶ τῶν συμβολαίων, ὧν σκοπὸς εἶναι τὰ *δοῦναί* τι, προστίθενται ἐνίοτε ὁρισμοὶ περὶ τῆς τύχης τοῦ διδομένου πράγματος, ἐπιβάλλοντες τῷ λήπτῃ ὑποχρέωσιν περὶ τῆς χρήσεως, ἢ ἐν γένει τῆς τύχης τοῦ ληφθέντος. Οἱ πλεῖστοι τῶν τοιούτων ὁρισμῶν ἀνήκουσιν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν κατ' ἰδίαν ἐννόμων πράξεων καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, οὔτε δυνατὸν νὰ ἀναχθῶσιν, ὡς αἱ αἱρέσεις καὶ προθεσμίαι, εἰς κοινὰς ἀρχάς· οὕτω λ. χ. ὅταν ἐπὶ τοῦ δανείου ἢ ἐπὶ τῆς μισθώσεως πράγματος συνομολογηθῇ ἡ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ τεχθέντος χρόνου, ἢ μετὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν χρῆσιν ἀπόδοσις, οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι εἰσὶν οὐσιώδη στοιχεῖα τῶν ἐν λόγῳ συμβάσεων. Ἐὰν δὲ ὁ ἀγοραστὴς ὑποσχεθῇ νὰ μὴ μεταπωλήσῃ τὴν οἰκίαν, ζῶντος τοῦ πωλητοῦ, ἢ ν' ἀφήσῃ αὐτὸν νὰ κατοικήσῃ δωρεὰν τρία ἔτη ἐν τῇ οἰκίᾳ, οἱ ὁρισμοὶ οὗτοι ἀποτελοῦσι τὸ τυχαῖον περιεχόμενον τῆς συμβάσεως. Κατ' ἀμφότερα τὰ θέματα, ἡ πλήρωσις τῶν παρεπομένων τούτων ὑποχρεώσεων ἐπιδιώκεται διὰ τῆς ἐκ τῆς συμβάσεως ἀγωγῆς. Δύνανται δὲ τινὲς τῶν παρεπομένων τούτων συνομολογήσεων

νὰ περιβληθῶσι καὶ τὸν τύπον τῶν αἱρέσεων, τότε δὲ ἔχουσι τούτων τὰ ἀποτελέσματα (1)· ἀλλ' ἐπί τινων ἐννόμων πράξεων δὲν ἤρκει τὸ μέσον τοῦτο νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν περὶ τῆς τύχης τοῦ ληφθέντος, ὅθεν παρήχθη διὰ τὰς ἐννόμους ταύτας πράξεις ἴδιον εἶδος παρεπομένης συνθήκης, ὁ ὅρος (τρόπος modus)· Αἱ ἔννομοι αὗται πράξεις εἰσὶν αἱ κληρονομικαὶ ἐγκαταστάσεις καὶ αἱ δωρεαί.

340. Ἐν πρώτοις καταδείξωμεν ἐπ' αὐτῶν τὴν ἀνάγκην ταύτην·

1) Ἐπὶ τῆς κληρονομικῆς ἐγκαταστάσεως.

Ἐὰν κατ' αὐτὴν ἡ τοῦ κληρονόμου ὑποχρέωσις συνίσταται εἰς τὸ δοῦναί τι τρίτῳ, δὲν ὑπάρχει ἡ ἀνάγκη ἰδίου θεσμοῦ, ἐξασφαλίζοντος τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, διότι αἱ κληροδοσίαι, καὶ βραδύτερον αἱ καταπιστεύσεις, ἐπήρκουν ἐντελῶς εἰς τοῦτο· ἀλλ' ὁ διαθέτης δύναται νὰ ἐπιβάλῃ καὶ ἄλλας ὑποχρεώσεις εἰς τὸν κληρονόμον, λ. χ. τὴν ἀνέγερσιν μνημείου, τὴν τέλεσιν δημοσίων ἑορτῶν, ἢ συμποσίων, τὴν ἐπίσκεψιν, ἢ τὴν διακόσμησιν τοῦ τάφου αὐτοῦ κλπ. Τινὲς ἐξ αὐτῶν δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσιν ὑπὸ τὸν τύπον τῶν αἱρέσεων, δι' ἄλλας ὅμως ὁ τύπος οὗτος εἶναι ἀκατάλληλος, διότι ὁ διαθέτης δὲν θεωρεῖ αὐτὰς τοσοῦτον σπουδαίας, ὥστε ἡ ἀθέτησις αὐτῶν νὰ συνεπαγάγῃ τὴν κατάργησιν τῆς ἐγκαταστάσεως, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ μόνον νὰ καταβληθῇ φροντὶς ὅπως ἐκπληρωθῶσιν αὗται, χωρὶς ὁ παραμελήσας αὐτὰς νὰ στερηθῇ τῶν τῆς ἐγκαταστάσεως ὠφελημάτων· ἐν γένει δὲ ὁ διαθέτης προτιμᾷ ἐνίοτε τοῦ τύπου τῆς αἱρέσεως τὸν τύπον νέας διαρκοῦς ὑποχρεώσεως τοῦ κληρονόμου. Πρὸς τοῦτο χρησιμεύει ὁ ὅρος.

2) Ἐπὶ τῶν κληροδοσιῶν ὡσαύτως δύνανται νὰ ἐπιβληθῶσι τοιαῦται ὑποχρεώσεις, εἰς ἃς ἐφαρμόζεται *ὁ ὅρος* (2). Κατ' αὐτὰς ὁ τύπος οὗτος ἦτο ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀναγκαῖος καὶ ἄφευκτος, ὅταν ὁ κληροδόχος ἐπρόκειτο νὰ δώσῃ τι εἰς τρίτον, διότι ὁ κληροδόχος δὲν ἠδύνατο νὰ βαρηθῇ διὰ νέας κληροδοσίας. Ἀπὸ τῆς εἰσαγωγῆς ὅμως τῶν καταπιστεύσεων, αἵτινες ἐντελῶς ἐπήρκουν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἐξέλιπεν ἡ πρὸς ἐπιτυχίαν αὐτοῦ ἀνάγκη τοῦ ὅρου.

---

(1) (18. 1) 41 πρ.
(2) (35. 1) 17 § 4.

3) Ἐπὶ τῶν καταπιστεύσεων ἰσχύουσιν ὡς πρὸς τὸν ὅρον ὅσα καὶ ἐπὶ τῶν κληροδοσιῶν.

4) Ἐπὶ τῆς ἐκ διαθήκης ἀπελευθερώσεως δούλου, ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν δοῦλον πᾶσα παροχὴ, εἴτε ὡς αἵρεσις, εἴτε ὡς τρόπος. Ἐνταῦθα ἡ ἀνάγκη ὑπῆρχε πάντοτε ὁποία ἦτο ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ ἐποχῇ ὡς πρὸς τὰς κληροδοσίας, διότι καὶ διὰ καταπιστεύσεων ἠδύνατο νὰ βαρηθῇ μόνον ὁ δυνάμει διατάξεως τοῦ διαθέτου ἀποκτῶν περιουσίαν, ἡ δὲ ἐλευθερία δὲν κατελογίζετο μεταξὺ τῶν τῆς περιουσίας δικαιωμάτων (1).

5) Ἐπὶ τῶν δωρεῶν κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν ἐπήρκουν τὰ συνήθη ἔνδικα μέσα· ἤτοι ἡ τῶν προγεγραμμένων συμφώνων ἀγωγὴ, δι' ἧς ἐπὶ τῶν ἀνωνύμων συναλλαγμάτων, (ἐνοχ. δικαίου Β'. § 409) ὁ ἐκπληρῶν τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸ συνάλλαγμα ἐπεδίωκε τὴν ἐξ αὐτοῦ πηγάζουσαν ἀπαίτησιν κατὰ τοῦ ἑτέρου συμβαλλομένου, ἂν οὗτος ἀπεποιεῖτο τὴν πλήρωσιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑποχρεώσεως· καὶ ἡ ἀπαίτησις (conditio), δι' ἧς ἀνεκαλεῖτο τὸ δοθὲν, ἐὰν ὁ λήπτης δὲν ἐξεπλήρου τὴν ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ παρεπομένην ὑποχρέωσιν. Βραδύτερον ἐθεωρήθη καταλληλότερον νὰ ὑπαχθῶσι καὶ αὐταὶ εἰς τὰς περὶ κληροδοσιῶν διατάξεις ὡς πρὸς τὸν τύπον, ὑφ' ὃν ἐπεβάλλοντο αἱ ὑποχρεώσεις ἐκεῖναι· τὸ ὄνομα τῆς παρεπομένης ταύτης συνθήκης εἶναι modus, ἂν καὶ ἡ λέξις αὕτη συνεχῶς ἔχῃ πολὺ γενικωτέραν σημασίαν, λ. χ. τὸν ἀκριβέστερον ὁρισμὸν τῆς ἐξασκήσεως δικαιώματος. Οἱ Βυζαντινοὶ μεταφράζουσι τὸν modus διὰ τῆς λέξεως ὅρος (2), ἥτις εἶναι προτιμητέα τῆς παρ' ἡμῖν κοινῶς παραδεδεγμένης ἐκφράσεως τρόπος, διότι ἐμφαίνει πολλῷ προσφυέστερον τὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ modus ἔννοιαν.

341. Πρὸς δικαιολόγησιν τῆς κατατάξεως τοῦ *ὅρου* ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν παρεπομένων ὁρισμῶν, οἵτινες περιορίζουσι τὴν βούλησιν, παρατηρεῖ ὁ Σαβινὺ, ὅτι ὁ *ὅρος* ἀναφερόμενος εἰς τὴν τοῦ διδομένου χρῆσιν, ἧς ὁ σκοπὸς δὲν ἀποβαίνει συνήθως εἰς ὄφελος τοῦ λήπτου, περιορίζει προδήλως τὴν ἐκ τῆς δόσεως ὠφέλειαν καὶ κατὰ τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ θέλησις τοῦ δίδοντος μέρος περιουσίας περιορίζει ἑαυτὴν διὰ τῆς προσθήκης τοῦ *ὅρου*.

(1) (32) 1 § 6 K (6. 42) 9.

(2) Πρβλ. B (MZ'. 1) 42 55 71.

342. Ὅπως ἐκτιμήσωμεν ὀρθῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρεπομένης ταύτης συνθήκης, ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν αὐτὴν ἀπό τε τῶν αἱρέσεων καὶ ἀπὸ τῆς ἁπλῆς ἐπιθυμίας, ἢ συμβουλῆς τοῦ δίδοντος.

Περὶ τῆς μεταξὺ τῶν αἱρέσεων καὶ τοῦ ὅρου διακρίσεως παρατηρητέον, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ὑπὸ τοῦ παρέχοντος τὴν περιουσίαν αὐτοῦ σκοπουμένη πρᾶξις δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ἀσφαλῶς δι' ἀμφοτέρων τῶν μέσων τούτων, ἀλλὰ δυνάμει διαφόρων ἐννόμων σχέσεων, διότι ἡ μὲν αἵρεσις ἀναστέλλει τὴν κτῆσιν, ἢ τὴν κατάργησιν δικαιώματος, ἀλλὰ δὲν συνεπάγεται τὸν ἄμεσον τοῦ λήπτου καταναγκασμὸν εἰς τὴν πλήρωσιν αὐτῆς, ὁ δὲ ὅρος ἀναγκάζει μὲν τὸν λήπτην εἰς τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἀναστέλλει τὴν κτῆσιν, ἢ τὴν κατάργησιν τοῦ δικαιώματος· ὅθεν ὁ ὅρος εἶναι πολὺ ἐπωφελέστερος διὰ τὸν βαρούμενον τῇ ἐπιχειρήσει πράξεως.

Διότι α) μὴ ἀναστέλλων τὴν κτῆσιν τοῦ δικαιώματος, δὲν τίκτει τὸν κίνδυνον τῆς ἐντελοῦς ἀπωλείας αὐτοῦ· β) ὁ λήπτης δύναται νὰ ἐνασκήσῃ τὸ δικαίωμα, παρέχων ἐγγύησιν περὶ τῆς ἐπιχειρητέας πράξεως, χωρὶς ἀνάγκης τοῦ νὰ προηγηθῇ αὕτη· γ) ἡ ἐπερχομένη ἀδυναμία τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς πράξεως εἶναι ἐπὶ τοῦ ὅρου πάντως ἀβλαβής.

Ἐντεῦθεν πειθόμεθα περὶ τῆς πρακτικῶς σπουδαίας διακρίσεως τῶν δύο τούτων ἐννόμων τύπων, ἀλλ' οὔτ' ἐνταῦθα αἱ ἐκφράσεις εἰσὶν ἀσφαλεῖς ὁδηγοὶ πρὸς εὕρεσιν τῆς διακρίσεως ταύτης (1), διότι, ἡ χρῆσις τῶν δι' ἕκαστον τύπον προσηκουσῶν ἐκφράσεων δὲν τηρεῖται ἀκριβῶς, πολλάκις μάλιστα μεταχειρίζονται οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ἔκφρασιν conditio ἔνθα προδήλως πρόκειται περὶ ὅρου (2). Ὅθεν ἡ ἀληθὴς τῶν ἐπιχειρούντων τὴν ἔννομον πρᾶξιν θέλησις, ἀνάγκη νὰ συναχθῇ ἐκ τῶν περιστάσεων (3). Ἐν ἀμφιβολίᾳ τεκμαιρόμεθα τὸν ὅρον, καθὸ περιέχοντα ἧττονα περιορισμόν (4).

Ἀφ' ἑτέρου δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὸν ὅρον πρὸς ἐκφράσεις,

---

(1) Ἂν καὶ συνήθως ἡ λέξις si δηλοῖ τὴν αἵρεσιν, ἡ λέξις cum τὴν προθεσμίαν, ἡ δὲ λέξις ut (ἵνα) τὸν ὅρον (35. 1) 80.

(2) (35. 1) 71 § 1 (39. 5) 2 § 7 (40. 4) 44.

(3) (40. 4) 44.

(4) (50. 17) 9.

αἵτινες δὲν περιέχουσι τὴν πρόθεσιν νομικῆς ὑποχρεώσεως. Ἐὰν λ. χ. δίδεται κληροδοσία, ἢ δωρεὰ μετὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι ὁ λήπτης θέλει ἀγοράσει δι' αὐτῆς ἀγρὸν, ἢ κτίσει οἰκίαν, τοῦτό ἐστιν ἁπλῆ ἔκφρασις συμβουλῆς, ἢ ἐπιθυμίας, ἀναγομένης εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ διδομένου πράγματος· ὑποχρέωσιν ὅμως τοῦ λήπτου ἐπὶ ἐπιχειρήσει τῶν πράξεων τούτων δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ μόνον, ὅταν ἐκ τῶν περιστάσεων συνάγεται ἡ περὶ τούτου πρόθεσις τοῦ δόντος (1).

343. Εἴδωμεν νῦν πῶς ἐκτελεῖται ἡ ἐν τῷ ὅρῳ περιεχομένη βούλησις τοῦ δοτῆρος.

1) Ἐὰν ὁ ὅρος ἦναι ἐπιβεβλημένος εἰς τὸν μόνον ἐγκαταστάντα κληρονόμον, οὐδεὶς λόγος περὶ ἐνοχικῆς ὑποχρεώσεως αὐτοῦ ἐπὶ ἐκπληρώσει, διότι δὲν ὑπάρχει ἀπέναντι αὐτοῦ δικαιοῦχος. Ἐν τῷ θέματι τούτῳ καταναγκάζει ἡ ἀρχὴ τὸν κληρονόμον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποχρεώσεως ταύτης, ἢ δι' ἐκτάκτων ἀναγκαστικῶν μέτρων, ἢ ἀπαγορεύουσα αὐτῷ νὰ ἐγείρῃ, μέχρι τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὅρου, τὰς ἐκ τῆς κληρονομίας ἀγωγάς. Περὶ τοῦ καταναγκασμοῦ τούτου, νομίζομεν, ὅτι τὴν σήμερον δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι ἀγωγὴν δίδει ἡ δικονομία ἡμῶν εἰς μόνον τὸν ἐπιδιώκοντα ἄμεσον ἰδιωτικὸν συμφέρον (ἄρθρ. 67 τῆς πολιτ. δικον.)· εἰς δὲ τὰ ὑπὸ τῆς πολ. δικονομίας ῥητῶς ἀναφερόμενα θέματα, καθ' ἃ οἱ εἰσαγγελεῖς παρίστανται ὡς διάδικοι ἐπὶ δικαστηρίου (2), δὲν κατατάσσεται τὸ προκείμενον. Ἐὰν ὦσι πλείονες κληρονόμοι, δύναται ἕκαστος αὐτῶν νὰ καταναγκάσῃ τὸν ἕτερον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὅρου, διὰ τῆς περὶ διανομῆς κλήρου ἀγωγῆς, actio familiæ herciscundæ (3).

344. 2) Ἂν ὁ ὅρος ἐπεβλήθη εἰς κληροδόχον, ἢ καταπιστευματοδόχον, ἡ ὑποχρέωσις, λαμβάνει τὴν ἰδιότητα ἐνοχικῆς ὑποχρεώσεως, διότι ὁ κληρονόμος ἐκπροσωπῶν τὸν ἀποθανόντα, φροντίζει περὶ τῆς πληρώσεως τῆς θελήσεως αὐτοῦ· τοῦτο συμβαίνει συνήθως, ἀναβαλλομένης τῆς καταβολῆς τῆς κληροδοσίας διὰ τῆς τοῦ δόλου ἐνστάσεως, ἐνόσῳ ὁ κληροδόχος δὲν δώσῃ ἐγγύησιν περὶ

---

(1) (24. 1) 14 § 2 (35. 1) 71 πρ. (39. 5) 2 § 7.

(2) Ἄρθρ. 101 τοῦ ὀργ. τῶν δικαστηρ. καὶ ἄρθρ. 646, 658, 670, 671, 743, 771, 773, 784, 815, 826 τῆς πολ. δικον.

(3) (33. 1) 7 (5. 3) 50 § 1 (28. 7) 8 § 6 (27. 2) 1 § 3.

τῆς ἐκτελέσεως τοῦ ὅρου (1). Ἂν ὁ κληροδόχος ἀπέκτησε τὴν τῆς κληροδοσίας νομὴν, δύναται ν' ἀναζητήσῃ αὐτὴν ὁ κληρονόμος, ὅπως ἐκβιάσῃ μετὰ τοῦτο τὴν ἐγγυοδοσίαν ἐκείνην (2)· οὐδ' ἔχει ἀνάγκην (ὁ κληρονόμος) ν' ἀποδείξῃ ἴδιον συμφέρον εἰς τὴν τοῦ ὅρου ἐκτέλεσιν, ἡ θέλησις τοῦ κληρονομουμένου θεωρεῖται ὡς ἀποχρῶν αὐτοῦ συμφέρον (3). Ἐκτὸς τῆς καταναγκάσεως ταύτης δύναται νὰ καταναγκασθῇ ὁ κληροδόχος καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ὑπὸ τῆς ἀρχῆς (4), ἀλλὰ περὶ τοῦ καταναγκασμοῦ τούτου ἀναφερόμεθα εἰς τὰ πρὸ μικροῦ εἰρημένα.

3) Ἐπὶ τῆς ἐκ διαθήκης ἀπελευθερώσεως, εἰς ἣν προσετέθη ὅρος, ἐκβιάζεται ἀμέσως ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ἡ ἐκτέλεσις (5).

345. 4) Ἂν ὁ ὅρος προσετέθη εἰς δωρεὰν, ἡ ἐπιδίωξις τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ γίνεται ὡς ἐξῆς. Παρατηρητέον, ὅτι διὰ τοῦ ὅρου ἡ δωρεὰ ἀποβαίνει μικτὸν συμβόλαιον, καθ' ὃ οὗτος, ὡς βάρος ἐπιβεβλημένον τῷ λήπτῃ, ἀναιρεῖ ἐν μέρει τὸν διὰ τῆς δωρεᾶς χωροῦντα πλουτισμὸν αὐτοῦ· ὅθεν αὕτη καθίσταται πρᾶξις, συγκειμένη *ἐξ ὑποχρεώσεως* τοῦ λήπτου καὶ *ἐκ δωρεᾶς*. Τὴν ὑποχρέωσιν μόνον θέλομεν παρατηρήσει ἐνταῦθα ἀκριβέστερον, διότι τὸ μέρος τῆς δωρεᾶς ἐξηγηθήσεται ἀλλαχοῦ.

Ἡ ὑποχρέωσις τοῦ λήπτου, ἡ διὰ τοῦ ὅρου ἐπιβαλλομένη αὐτῷ, συνίσταται ἢ εἰς παροχὴν πράγματος τῷ δωρητῇ, ἢ τρίτῳ, ἢ εἰς ἐπιχείρησιν πράξεως, δι' ἧς οὐδεὶς ἀποκτᾷ δικαίωμα, λ. χ. εἰς ἀνέγερσιν μνημείου, ἵδρυσιν κοινῶν ἀγώνων. Εἰς τὰς διαφόρους ταύτας ὑποχρεώσεις ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς ἀναγκαστικὰ μέτρα.

α) Ἐὰν ὁ ὅρος περιέχῃ παροχὴν πρὸς τὸν δωρητὴν, ἔχοντα ἄμεσον ἰδιωτικὸν συμφέρον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν, δύναται οὗτος νὰ κινήσῃ ἀγωγήν. Πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευε παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἡ τῆς ἐπερωτήσεως ἀγωγὴ, ἂν ὁ ὅρος ἐπεβάλλετο διὰ τῆς συμβάσεως τῆς ἐπερωτήσεως. Ἐκτὸς τούτου ἐγίνετο χρῆσις καὶ τῆς τῶν προγεγραμμένων συμφώνων ἀγωγῆς, διότι ἐν τῇ ὑπὸ ὅρον δωρεᾷ περιείχετο

(1) (35. 1) 40 § 5 71 πρ. § 1 καὶ 2. 80 (40. 5) 48.
(2) (33. 1) 21 § 3 (33. 2) 17 K (6. 37) 25.
(3) (32) 19.
(4) (35. 1) 92.
(5) (40. 4) 44 17 § 2.

πάντοτε ἀνώνυμον συνάλλαγμα, φέρον τὸν τύπον δίδω ἵνα δώσῃς· θέλομεν δὲ ἴδει, ὅτι τὰ ἀνώνυμα συναλλάγματα παράγουσι τοιαύτην ἀγωγὴν ἐπὶ ἐκπληρώσει τῶν ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων (1). Ἡ ἀγωγὴ αὕτη δὲν ἦτο δεκτὴ ἂν ἡ παροχὴ προέκητο νὰ γίνῃ *εἰς τρίτον*, διότι ἐκ συμβάσεως ὑπὲρ τρίτου, δὲν παράγεται οὔτε ὑπὲρ τοῦ συμβαλλομένου, οὔτε ὑπὲρ τοῦ τρίτου δικαίωμα (2).

346. 6) Ἐν γένει ἔχει ὁ δωρητὴς τὴν ἀπαίτησιν ἕνεκα τῶν δοθέντων (ob causam datorum), δι' ἧς ἀνακαλεῖ τὴν δωρεὰν, ἅμα δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν δωροδόχον ὑπαίτιος παράβασις τῆς ὑποχρεώσεως αὐτοῦ. Ὅθεν ἀδιάφορον ἐν τῷ θέματι τούτῳ, ἐὰν ὁ δωρητὴς ἔχῃ συμφέρον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐν τῷ ὅρῳ περιεχομένης ὑποχρεώσεως ἢ οὔ, διότι καὶ ἔνθα τοῦτο ἐλλείπει, οὐδὲν ἧττον χωρεῖ ἡ ἀπαίτησις ἅμα ἀπολειφθῇ ἡ αἰτία, ἧς ἕνεκα ἐγένετο ἡ δωρεὰ (causa non secuta)· ἀλλ' ἡ ἀγωγὴ αὕτη καθὰ ὑπενύξαμεν ἤδη, ἀργεῖ ὅταν α) ἡ πλήρωσις τοῦ ὅρου εἶναι ἀδύνατος (3), ἢ 6) ἡ ὑποχρέωσις δὲν ἤρξατο, τουτέστι δὲν δύναται εἰσέτι νὰ ἀπαιτηθῇ ἡ πλήρωσις αὐτῆς, κατὰ τὴν ἐν τῷ ὅρῳ περιεχομένην θέλησιν τοῦ δωρητοῦ. (4) Ἡ ἀνάκλησις αὕτη φαίνεται, ὅτι ἐστηρίζετο ἀνέκαθεν εἰς τὴν ἀχαριστίαν, ἣν δεικνύει ὁ δωροδόχος, ὁ μὴ ἐκπληρῶν τὴν εἰς αὐτὸν ἐπιβαλλομένην ὑποχρέωσιν κατὰ τὴν ἐπὶ ὅρῳ δωρεάν· τοῦτο τοὐλάχιστον ῥητῶς παραδέχεται ὁ Ἰουστινιανὸς, κατατάσσων μεταξὺ τῶν λόγων τῆς ἕνεκεν ἀχαριστίας ἀνακλήσεως τῶν δωρεῶν καὶ τὴν τοῦ δωροδόχου ἀθέτησιν τῆς ἐν τῷ ὅρῳ περιεχομένης ὑποχρεώσεως (5). Ἐὰν δὲ ἡ ὑποχρέωσις αὕτη συνίσταται εἰς τὴν διατροφὴν τοῦ δωρητοῦ, δύναται οὗτος ν' ἀνακαλέσῃ τὸ δωρηθὲν, διεκδικῶν αὐτὸ καὶ δι' ἀπολύτου ἀγωγῆς· ἀλλὰ τοῦτο ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν, περιοριστέαν εἰς μόνην τὴν περίπτωσιν ταύτην (6).

---

(1) Κ. (4. 38) 3 Κ. (4. 64) 8 Κ. (8. 54) 9 22 Κ. (8. 55) 2 (32) 37 § 3. Ἐνοχ. Δικαίου τόμ. Β. § 409.

(2) (44. 7) 11 (12. 1) 9 § 4 Κ (3. 19) § 4.

(3) Κ. (4. 6) 8.

(4) (39. 5) 18.

(5) Κ. (8. 56) 10 Β. (ΜΖ' 2) 10

(6) Κ. (8. 55) 1 Β. (ΜΖ' 1) 70 Πρβλ. Ἐνοχ. δικ. Β'. § 414 (σ. 352—354).

γ) ὅταν ὁ ὅρος περιέχῃ παροχὴν εἰς τρίτους, τὸ *νεώτερον* δίκαιον δίδει εἰς αὐτοὺς ὠφέλιμον ἀγωγὴν ἐπὶ ἐκπληρώσει αὐτοῦ (1), ἐνῷ τὸ ἀρχαιότερον δὲν παρεῖχε τοιαύτην ἀγωγήν. Ὁ νεωτερισμὸς οὗτος εἰσήχθη ἐξ ἀναλογίας τῆς διατάξεως, καθ' ἣν ἐπὶ τῶν λόγῳ θανάτου δωρεῶν ὁ λήπτης δύναται, ὡς καὶ ὁ κληροδόχος, νὰ βαρηθῇ ἐγκύρως διὰ καταπιστεύσεως, περιεχούσης παροχὴν εἰς τρίτους· τὸν κανόνα τοῦτον ἐξέτεινε διάταξις τοῦ Ἀντωνίου Πίου καὶ εἰς τὰς μεταξὺ ζώντων δωρεὰς (2). Ἐν γένει ὁ ὅρος ὑπόκειται εἰς τοὺς αὐτοὺς περιορισμούς, εἰς οὓς καὶ αἱ αἱρέσεις· ὅθεν ἐὰν περιέχῃ κακοήθη, ἢ παράλογον πρᾶξιν, δὲν ἀπαιτεῖται ἡ πλήρωσις αὐτοῦ (3).

Ἐὰν ἡ πλήρωσις τοῦ ὅρου ᾖναι ὁπωσδήποτε ἀδύνατος, ἀργεῖ ἡ πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ ὑποχρέωσις, ἡ δὲ κληρονομία, ἢ ἡ κληροδοσία, ἡ μετὰ τοιούτου ὅρου συνδεθεῖσα, οὐδόλως ἀποβάλλει τὸ κῦρος καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς (4)· τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ ὡσαύτως οὐσιώδη διαφορὰν μεταξὺ ὅρου καὶ αἱρέσεως.

2) *Τύπος τῶν Συμβολαίων.*

Περίληψις.

347. Ὁ τύπος τῶν συμβολαίων ὁρίζεται, ἢ ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων, ἢ ὑπὸ τοῦ νόμου. Διάφοροι τρόποι τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεως.

348. Τίς ὁ σκοπὸς τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένων διατυπώσεων.

349. Ἡ ἀθέτησις τοῦ νομίμου τύπου τῶν συμβολαίων συνεπάγεται συνήθως τὴν ἀκυρότητα αὐτῶν. Ῥητὴ καὶ σιωπηρὰ δήλωσις τῆς βουλήσεως.

347. Ἡ δήλωσις τῆς βουλήσεως ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν, ὁ δὲ τρόπος τῆς δηλώσεως τὸν τύπον τοῦ συμβολαίου· ὁ τύπος ὁρίζεται ἢ ὑπὸ τῶν συμβαλλομένων, ἀρκεῖ μόνον νὰ ᾖναι πρόσφορος πρὸς

(1) Κ. (8. 55) 3.
(2) (32) 37 § 3
(3) (33. 1) 7 (30) 113 § 5.
(4) (28. 7) 8 § 7 Κ. (6. 45) 1.

ἐκδήλωσιν τῆς βουλήσεως, ἢ ὑπὸ τοῦ νόμου. Ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι, τὰ συμβόλαια ὀνομάζονται πανηγυρικὰ, διατετυπωμένα. Ὁ τύπος τοῦ συμβολαίου συνίσταται εἰς τὴν δήλωσιν τῆς βουλήσεως διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐν γένει, ἢ δι' ὡρισμένων λέξεων, ἢ δι' ἄλλων συμβολικῶν πράξεων συνδεομένων μετὰ τοῦ λόγου, ἢ δι' ἐγγράφου ἐν γένει, ἢ κατά τινα διατύπωσιν συντασσομένου, προσλαμβανομένων μαρτύρων (συστατικῶν), ἐπὶ τούτῳ κεκλημένων (rogatio) καὶ οἰκειοθελῶς εἰς τὴν πρᾶξιν παρισταμένων· ἡ διατύπωσις αὕτη συνίσταται ἐνίοτε εἰς τὴν κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐγγράφου σύμπραξιν συμβολαιογράφου, τουτέστι δημοσίου ὑπαλλήλου, δίδοντος εἰς τὸ ἔγγραφον τὴν ἰδιότητα τοῦ δημοσίου ἐγγράφου (1), ἢ τέλος εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ δικαστοῦ (2).

Ἡ σύμπραξις τοῦ δικαστοῦ εἰς τὴν καταρτισιν ἐπισήμων συμβολαίων, τίκτει δικαιώματα καὶ καθήκοντα αὐτοῦ, ἀποτελοῦντα τὴν λεγομένην ἐκουσίαν δικαιοδοσίαν (3), κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἀμφισβητουμένης· ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο δὲν κρατεῖ παρ' ἡμῖν, διότι τὰ ἐπίσημα συμβόλαια καταρτίζονται ἐνώπιον τῶν συμβολαιογράφων, ἡ δὲ σύμπραξις τοῦ δικαστοῦ ἀπαιτεῖται κατ' ἐξαίρεσιν εἰς ὡρισμένας ὑπὸ τοῦ νόμου περιπτώσεις (4).

348. Ὁ ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένος τύπος τῶν συμβολαίων ἔχει τὸν σκοπόν.

1) Ν' ἀσφαλίσῃ τήν τε περιεσκεμμένην καταρτισιν τῆς βουλήσεως καὶ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπόδειξιν τῆς ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ γενομένης δηλώσεως αὐτῆς· 2) νὰ διακωλύσῃ τὰς ἐπὶ τὴν βούλησιν παρανόμους ἐπενεργείας καὶ ἐπιρροάς· 3) νὰ καταστήσῃ εἰς πάντας ἐφικτὴν τὴν γνῶσιν τῆς ἐννόμου πράξεως, ὁσάκις αὕτη σκοπεῖ τὴν μεταθεσιν τῆς κυριότητος, ἢ τὴν κτῆσιν ἐμπραγμάτων (ἀπολύτων) δικαιωμάτων καὶ νὰ προστατεύσῃ αὐτοὺς κατὰ τῆς ἀνεπανορθώτου ἐνίοτε ζημίας, ἣν πάσχουσι, κτώμενοι ἀντικείμενα περιουσίας, ὧν ἡ κυριότης μετηνέχθη ὑπό τινος τῶν προκτητόρων εἰς ἄλλον, ἢ ἐφ' ὧν ἄλλοι προαπέκτησαν ἐμπράγματα δικαιώματα, ἀφαιροῦντα κατὰ

(1) Ἄρθρ. 166 καὶ 172 τοῦ περὶ Συμβολ. Νόμου.
(2) Ἄρθρ. 93. 477 τῆς πολ. δικον.
(3) Ὅρα περὶ αὐτῆς Οἰκονομίδου ἐγχ. τῆς πολ. δικον. Ἐκδ. Β'. § 28 γ)
(4) Ὅρα Οἰκονομίδου αὐτ.

τὸ μᾶλλον, ἢ ἧττον ἀπὸ τῆς κυριότητος τὰς ἐν αὐτῇ ὑπὲρ τοῦ κυρίου περιεχομένας ὠφελείας. Ἡ δὲ ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τούτων ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἰδιότητος τῶν διατυπώσεων. Ἐν Γερμανίᾳ ἐθεωρήθη καταλληλότερος τύπος ἡ σύμπραξις τοῦ δικαστοῦ· ὁ σκοπὸς ὅμως τῆς ἐπιμελοῦς ἐπιτηρήσεως καὶ τῆς ἀποτροπῆς ἐπιβλαβῶν ἐπενεργειῶν, ματαιοῦται πολλάκις διὰ τὴν πληθὺν τοιούτων ἐννόμων πράξεων καὶ τὸ πολυάσχολον τῶν δικαστηρίων· ἐκτὸς τούτου ἡ ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων κατάρτισις τοιούτων συμβολαίων καθίστησι δυσχερῆ καὶ δαπανηρὰν τὴν ἐπιχείρησιν αὐτῶν, ἅμα δὲ ἐπισφαλῆ τὴν ἐξέλεγξιν τῶν κατ' αὐτὰς δυνατῶν παραβάσεων καὶ ἀκυροτήτων, διότι αὕτη ἀνατίθεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχὴν, ἥτις συνέπραξεν εἰς τὴν παράβασιν καὶ τὴν ἀκυρότητα.

349. Ἡ διάταξις ὡρισμένου τύπου τοῦ συμβολαίου συνεπάγεται συνήθως τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι τοῦτο εἶναι ἄκυρον, ἐὰν δὲν τηρηθῇ ὁ τύπος ἐκεῖνος. Ἐνίοτε ὅμως συνδέονται μετὰ τῆς τηρήσεως τοῦ τύπου πληρέστερα, ἐντονώτερα ἀποτελέσματα, ἅπερ ἐκλείπουσιν ἐν ἐλλείψει αὐτοῦ. Ὁ τύπος δὲν ἀναπληροῖ τὰ κατ' οὐσίαν προσόντα τοῦ συμβολαίου, τουτέστιν ἡ τήρησις τοῦ τύπου δὲν καθίστησιν ἔγκυρον συμβόλαιον, στερούμενον τῶν κατ' οὐσίαν ἀπαιτουμένων προσόντων, λ. χ. ἐκ πλάνης, ἢ παρανόμῳ βίᾳ, ἢ δόλῳ ἐπιχειρηθὲν συμβόλαιον, καίτοι περιβεβλημένον τοὺς νομίμους τῆς καταρτίσεως αὐτοῦ τύπους, εἶναι οὐδὲν ἧττον ἄκυρον, ἢ διαρρηκτόν.

Ἡ δήλωσις τῆς βουλήσεως δύναται νὰ γίνῃ οὐ μόνον διὰ μέσων, οἷς χρῶταί τις ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τούτῳ (ῥητὴ δήλωσις), ἀλλὰ καὶ διὰ πράξεων, αἵτινες ἔχουσι μὲν ἕτερον σκοπὸν, ἐξ ὧν ὅμως δύναται νὰ συναχθῇ καὶ ἡ προκειμένη βούλησις (σιωπηρὰ δήλωσις). Σιωπηρὰ δήλωσις βουλήσεως ὑπάρχει λ. χ. ἐπὶ τῆς διοικήσεως κληρονομικῆς περιουσίας, ἥτις ἐπάγεται ἡμῖν· ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῆς διοικήσεως ταύτης εἶναι ἡ τῆς περιουσίας ἐπιμέλεια, ἀλλ' αὕτη, ἐὰν ὁ διοικῶν ἐννοῇ ὅτι ἐπιμελεῖται ἰδίου συμφέροντος, ἐμφαίνει συνάμα καὶ τὴν βούλησιν τοῦ προσιέναι εἰς τὴν κληρονομίαν καὶ κτήσασθαι αὐτήν· ἢ ἐπὶ τῆς τοῦ ὁμολόγου ἀποδόσεως εἰς τὸν ὀφειλέτην, ἐμφαινούσης, ἐκτὸς τῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν τούτου περιελεύσεως τοῦ ἐγγράφου, καὶ τὴν ἄφεσιν τοῦ χρέους (ἂν δὲν ὑπάρχῃ ἕτερον γεγονὸς ἀποκλεῖον τὴν ἄφεσιν)· ἐπὶ τῆς ὑπογραφῆς εἰς ἔγ-

γραφον, δι' ἧς δηλοῦται ἡ συναίνεσις εἰς κατάρτισιν συμβολαίου. Ταῦτα πάντα εἰσὶ θέματα σιωπηρᾶς δηλώσεως, ἥτις εἶναι ζήτημα ἑρμηνείας, ἐξαρτώμενον κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἐκ τῆς κρίσεως τοῦ δικαστοῦ. Καὶ ἡ ἁπλῆ σιωπὴ δύναται κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ θεωρηθῇ ὡς δήλωσις βουλήσεως (1). Ὑπάρχει δὲ καὶ μέσον, δι' οὗ ἀποτρέπει τις τὴν ἐπιβλαβῆ τινος πράξεως ἑρμηνείαν, τοῦτο ἐστὶν ἡ διαμαρτύρησις.

3) *Εἰκονικότης.*

Θυσιώδης πλάνη. Ἀσάφεια τῶν συμβολαίων.

Περίληψις.

350. Τὸ συμβόλαιον ὑποθέτει δήλωσιν τῆς καταρτισθείσης βουλήσεως. Διαφωνία μεταξὺ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς δηλώσεως. Ἑκουσία. Εἰκονικότης.

351. Ἀκουσία. Πλάνη. Δήλωσις ἀνυπάρκτου βουλήσεως ἢ, ἐπὶ συμβάσεων, διαφωνία τῶν δύο βουλήσεων.

352. Θέματα, καθ' ἃ ἡ πλάνη ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Πλάνη περὶ τὴν ταὐτότητα τοῦ προσώπου, ἢ τοῦ ἀντικειμένου, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ βούλησις.

353. Πλάνη περὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ ἀντικειμένου τοῦ συμβολαίου. Πότε κωλύει τὴν κατάρτισιν τῆς συναινέσεως.

354. Πλάνη περὶ τὸ εἶδος τοῦ συμβολαίου.

355. Παντελὴς ἔλλειψις τῆς δηλώσεως τῆς βουλήσεως.

356. Ἀσάφεια τῆς δηλώσεως. Ἑρμηνεία τῶν συμβολαίων.

350. Οὔτε ἡ βούλησις καθ' ἑαυτὴν, οὔτε ἡ δήλωσις καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ τὸ συμβόλαιον· τοῦτο ἀπαρτίζεται μόνον ὑπὸ τῆς βουλήσεως καὶ τῆς δηλώσεως *αὐτῆς*, τουτέστι δηλώσεως συναδούσης τῇ βουλήσει. Ἕνεκα τούτου ἀπαιτεῖται ἡ συμφωνία τῶν δύο τούτων στοιχείων.

Ἡ ἑκουσία διαφωνία αὐτῶν συνίσταται εἰς δήλωσιν, μὴ ἐκφρά-

(1) Π (30. 17) 60 142 Β (Β'. 3) 60 142 (14. 6) 12 16 (39. 3) 19 (25. 3) 1 § 4 Β (ΛΑ'. 6) 1 (20. 6) 8. § 15. Β (ΚΕ'. 1) 8.

ζουσαν τὴν ἀληθῆ βούλησιν· τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ ἀπροκαλύπτως, λ. χ. ἐπὶ τῆς συντάξεως ἐγγράφου συμβάσεως, ὡς ἁπλοῦ ὑποδείγματος ὅπερ θέλει τις ἀκολουθήσει, ὅταν θελήσῃ νὰ συνάψῃ τοιαύτας συμβάσεις (1). Δύναται ὅμως νὰ γενῇ καὶ ἐπὶ τῇ προθέσει τοῦ νὰ δοθῇ εἰς τὴν δήλωσιν ἡ ἐπιφάνεια, ἡ ὄψις ἀληθοῦς συμβολαίου, ἐνῷ ὁ πράττων οὐδόλως ἔχει τὴν βούλησιν, ἣν ἐκδηλοῖ· τοῦτό ἐστιν ἡ εἰκονικότης, ἡ δήλωσις ἁπλῶς κατ' ἐπιφάνειαν, οὐχὶ δὲ ἀληθῶς κατηρτισμένης βουλήσεως (2). Ἐνταῦθα δύνανται νὰ συμβῶσι δύο τινά·

α) Ἢ οἱ τοῦτο πράττοντες προτίθενται τὴν ἐπιχείρησιν ἄλλου συμβολαίου, ὅτε ἰσχύει τοῦτο ἐὰν δὲν, ἀπαγορεύηται ὑπὸ τοῦ νόμου, καὶ ὑπάρχωσι τὰ προσόντα αὐτοῦ, τουτέστιν ὑπάρχῃ δήλωσις τῆς ἀληθοῦς βουλήσεως· λ. χ. ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς δωρεᾶς γίνεται πώλησις.

Ἐνταῦθα ἰσχύει ὁ κανὼν, ἡ προσποίησις οὐκ ἀδικεῖ τὴν ἀλήθειαν (plus valere quod agitur quam quod simulate concipitur) (3).

β) Ἢ οἱ ταῦτα πράττοντες δὲν προτίθενται τὴν ἐπιχείρησιν ἄλλου συμβολαίου, ἢ τὸ παρ' αὐτῶν ἀληθῶς ἐπιχειρούμενον ἦναι ἄκυρον κατ' οὐσίαν (λ. χ. δωρεὰ μεταξὺ συζύγων), ἢ κατὰ τύπον (λ. χ. ἀγορὰ ἀκινήτου δι' ἰδιωτικοῦ ἐγγράφου κατὰ προσποίησιν ἐμφαίνοντος μίσθωσιν). Ἐνταῦθα οὐδεμία ἔννομος πρᾶξις ὑπαρχει, διότι οὐδέποτε ἔχει ἰσχὺν ἡ εἰκονικῶς γενομένη.

351. Ἡ ἀκουσία διαφωνία τῶν δύο ἐκείνων στοιχείων ὑπάρχει·

α) δι' ἔλλειψιν βουλήσεως, ὅπερ δυνατὸν νὰ συμβῇ ἐκ πλάνης. Ἡ πλάνη (§ 261) δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἔλλειψιν τῆς βουλήσεως, ἢ, ἐπὶ συμβάσεων, τὴν διαφωνίαν τῶν δύο, ἢ πλειόνων βουλήσεων πρὸς ἀλλήλας. Ὁ λόγος τῆς ἀκυρότητος ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ πλάνη, ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς βουλήσεως, ἢ τῆς συμφωνίας τῶν βουλήσεων· ἡ ἔλλειψις αὕτη, καὶ ἐξ ἄλλου λόγου παρὰ τὴν πλάνην προελθοῦσα, τὸ αὐτὸ ἤθελεν ἔχει ἀποτέλεσμα, ὅθεν εἶναι ἀδιάφορον ὁποῖον εἶδος πλάνης ὑπάρχει.

---

(1) Π (44 7) 3 § 2 Β (ΝΒ'. 1) 3 (29 1) 24.

(2) Κ (4 22) Β (ΚΒ'. 1) Π (29. 2) 6 § 7 (44. 7) 54 Β. (ΝΒ'. 1) 53.

(3) Π. χ. Κ (4 38) 3 Β (ΙΘ'. 5) 1 Π (24. 1) 5 § 5. 7 § 6 Β (Λ'. 1) 5. 7.

352. Τὰ κατ' ἰδίαν θέματα τῆς τοιαύτης πλάνης (περὶ ὧν ἀκριβέστερον ὁμιλήσομεν ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει), εἰσὶ τὰ ἑξῆς.

Α) Περὶ τὴν ταὐτότητα τοῦ προσώπου, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ βούλησις (error in corpore hominis), λ. χ. ἐπὶ τῆς κληρονομικῆς ἐγκαταστάσεως «ἐὰν ἄλλον θέλων ἐνστήσασθαι, ἄλλον γράψω, οὐδέτερος κληρονομεῖ» (1). Ὡσαύτως ἐπὶ συμβάσεων, ἐὰν ἡ πρότασις διεβιβάσθη εἰς ἄλλον παρὰ τὸν μεθ' οὗ ἤθελον νὰ συνάψω τὴν σύμβασιν, καὶ ὁ ἄλλος ἐκεῖνος ὑπεδέξατο αὐτὴν, ἐνῷ μετ' αὐτοῦ οὐδόλως θέλω νὰ συμβληθῶ. Ἀλλ' ἡ πλάνη περὶ τὰς ἰδιότητας, δι' ἃς ἐπεχειρήθη μετὰ τοῦ προκειμένου προσώπου τὸ συμβόλαιον, δὲν συνεπάγεται τὸ ἄκυρον αὐτῆς, μόνον δ' ἐπὶ τῶν τελευταίων βουλήσεων δύναται νὰ χωρήσῃ ἐντεῦθεν ἀκυρότης, (§ 291. 2. 6 καὶ 3). Ἡ πλάνη αὕτη δύναται κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάρρηξιν τῆς ἐννόμου πράξεως, ἐὰν τὸ πρόσωπον στερῆται τῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες ἀπαιτοῦνται ἀναγκαίως ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν ἣν ἀνεδέχθη παροχήν· λ. χ. λαμβάνω οἰκοδιδάσκαλον ἵνα διδάσκῃ τὰ τέκνα μου καὶ νὰ ἐπιτηρῇ τὴν ἠθικὴν αὐτῶν, προκύπτει δ' ὅτι οὗτος εἶναι ἀμαθὴς, δραπέτης ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ γειτνιάζοντος κράτους, ἔνθα ὑπῆρχε καταδεδικασμένος εἰς δεσμὰ, ἐπὶ ἀπάτῃ, ἢ κλοπῇ, ἢ λῃστείᾳ.

Β) Ἡ περὶ τὴν ταὐτότητα τοῦ ἀντικειμένου τοῦ συμβολαίου πλάνη (error in corpore), ἐὰν ὁ ἐπιχειρῶν αὐτὸ ἔχῃ ἄλλο ἀντικείμενον κατὰ νοῦν (2). Καθ' ὅσον δὲ τὸ πρᾶγμα λαμβάνεται κατ' εἶδος, ἢ κατὰ γένος, ἔχει τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἡ περὶ τὸ εἶδος, ἢ τὸ γένος πλάνη. Ἡ πλάνη ὅμως ἀναφέρεται ἐνίοτε καὶ εἰς τὸ ποσόν. Ἐὰν οἱ συμβαλλόμενοι ἔχωσι διάφορα ποσὰ κατὰ νοῦν, συναινοῦσιν ἐνίοτε εἰς τὸ μικρότερον, ὅταν ἢ δὲν ὑπάρχει ἀντάλλαγμα (ἐπὶ τῆς δωρεᾶς), ἢ ὑπάρχοντος τοιούτου, ὁ μέλλων νὰ λάβῃ αὐτὸ εἶχε τὴν μικροτέραν ποσότητα κατὰ νοῦν, λ. χ. ὁ πωλητὴς, ὁ ἐκμισθωτής (3).

353. Γ) Τῆς περὶ τὴν ταὐτότητα τοῦ ἀντικειμένου πλάνης

(1) (28. 5) 9 πρ § 1 Β (ΛΕ'. 9) 9 (12. 1) 32.

(2) Π (18 1) 9. 10. 11 § 1 Β (18'. 1) 4 (45. 1) 137 § 1 Κ (8. 54) 19 Β (ΜΖ'. 1) 43.

(3) Π (17. 2) 52 Β (1Β'. 1) 49.

συγγενεστάτη εἶναι ἡ πλάνη περὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ πράγματος, τὰς ἀποτελούσας, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, οὐσιώδη τῆς ταὐτότητος στοιχεῖα, λ. χ. ἡ πλάνη περὶ τὴν ἰδιότητα ῥευστοῦ, ἐὰν ἦναι οἶνος, ἢ ὄξος, ἡ περὶ τὸ γένος τοῦ δούλου, ἢ περὶ τὴν ἰδιότητα τοῦ μετάλλου, ἐὰν ἦναι χρυσὸς, ἢ ἐπιχρυσωμένος ἄργυρος, ἢ χαλκός. Τινὲς τῶν ῥωμαίων νομομαθῶν ἐπέμειναν εἰς τὴν κατὰ λέξιν ἔννοιαν τῆς περὶ τὴν ταὐτότητα πλάνης, δοξάζοντες, ὅτι ὑπάρχει ἐν ταῖς προκειμένοις θέμασι συναίνεσις περὶ τὴν ταὐτότητα (in corpore) καὶ ἐπομένως ἔχει κῦρος ἡ σύμβασις. Ἕτεροι ἰσχυρίζοντο εὐλόγως, ὅτι ἐνίοτε τὸ ὑλικὸν, ἐξ οὗ σύγκειται τὸ πρᾶγμα, ἀποτελεῖ τὸν κατ' εἶδος προσδιορισμὸν τῆς ταὐτότητος αὐτοῦ, τὴν δὲ γνώμην ταύτην ἠσπάσθη καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐν ταῖς συλλογαῖς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν ὅμως αὐτῆς, ἐξεταστέον ἐὰν ὑπάρχῃ περίπτωσις, καθ' ἣν ἡ ἐκ πλάνης ἐκληφθεῖσα ἰδιότης τοῦ πράγματος, ἀποτελεῖ ἐν ταῖς συναλλαγαῖς στοιχεῖον ταὐτότητος αὐτοῦ· τοῦτο συμβαίνει λ. χ. ἐπὶ τῶν ῥευστῶν, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐγένετο λόγος, καὶ ἐπὶ τῆς ὕλης σκεύους, ἢ ἐπίπλου, καθ' ὃ ἡ ἐργασία δὲν εἶναι τὸ κύριον, τὸ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον, δὲν χωρεῖ δὲ ἐπὶ τῶν πραγμάτων, καθ' ἃ τὸ ὑλικὸν εἶναι ἐπουσιῶδες στοιχεῖον, λ. χ. τὸ ὑλικὸν ἀριστοτεχνήματος γλυπτικῆς, ἢ τὸ ὑλικὸν, τὸ περιβάλλον χρονόμετρον (1). Κατ' οὐδεμίαν ὅμως περίπτωσιν ἀποβλέπομεν εἰς ἰδιότητας, αἵτινες δὲν καθιστῶσι τὸ πρᾶγμα ἄλλου εἴδους, λ. χ. ἐὰν ἦναι καλῆς ἢ κακῆς ποιότητος ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον κλπ. (2).

354. Δ) Ἡ περὶ τὸ εἶδος τοῦ συμβολαίου πλάνη, ἡ ἐπαγομένη τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ὁ πράττων οὐδόλως ἐσκόπει τὸ προκείμενον συμβόλαιον, ἢ, ἐπὶ τῶν συμβάσεων, ὅτι ἑκάτερος τῶν συμβαλλομένων εἶχε κατὰ νοῦν ἄλλο εἶδος, λ. χ. ὁ εἷς δωρεὰν, ὁ ἕτερος δάνειον (3). Ἐν τῷ θέματι τούτῳ, ὁ δοὺς τὸ πρᾶγμα animo donandi, μὴ ἔχοντος τοῦ λήπτου τὴν βούλησιν νὰ δεχθῇ τὸ δῶρον, δύναται ν' ἀναζητήσῃ τὸ δοθὲν, ἀλλ' ἐὰν τοῦτο δαπανηθῇ, δίδεται εἰς τὸν

(1) Ἐφαρμογαὶ τοῦ κανόνος τούτου ἀπαντῶνται ἐν τοῖς ἑξῆς χωρίοις (18. 1) 9 § 2. 10 11 § 1. 14 41 § 1 Β (ΙΘ'. 1) 8 9 (19. 1) 21 § 2.

(2) (30) 4. πρ. Κ (6. 23) 4. Π (19. 1) 4 § 1. 38 πρ. 42. Β (ΙΘ'. 8) 3. 12.

(3) Π (44. 7) 3. § 1 Β (ΝΒ'. 1) 3 (12. 1) 18 πρ. Β (ΚΓ'. 1) 18.

λήπτην ἡ ἔνστασις τοῦ δόλου. (Πρβλ. ἐν γένει Ἐνοχ. Δικ. Α'. § 365 καὶ ἑπόμ.).

355. Ἡ ἀκουσία ἐκείνη διαφωνία τῆς βουλήσεως πρὸς τὴν δήλωσιν ὑπάρχει·

β) διὰ παντελῆ τῆς δηλώσεως ἔλλειψιν. Ἐνόσῳ ἡ δήλωσις, καίτοι πλημμελὴς, ἢ ἐσφαλμένη, δύναται νὰ φανερώσῃ τὴν καταρτισθεῖσαν βούλησιν, δὲν καθίστησιν ἀπολύτως ἄκυρον τὸ συμβόλαιον, δυνάμει τοῦ κανόνος « ψευδὴς δήλωσις οὐ βλάπτει » (1). Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ὅταν ἡ ἔκφρασις ἦναι τοσοῦτον ἐλλιπὴς, ὥστε δὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ ὡς δήλωσις τῆς προκειμένης βουλήσεως· τότε ὑπάρχει βούλησις, ἀλλ' ἄνευ δηλώσεως, βούλησις μὴ δηλωθεῖσα, ὅθεν τὸ συμβόλαιον εἶναι ἄκυρον· λ. χ. ἐκληροδότησέ τις τὰ βιβλία του, θέλει δέ τις ν' ἀποδείξῃ, ὅτι εἰς τὴν ἔκφρασιν ταύτην περιέλαβε καὶ τοὺς οἴνους του (τὰ γὰρ ὀνόματα τῶν πραγμάτων οὐκ ἐναλλάσσονται) (2), ἁπλῆ ὅμως σύγχυσις τοῦ *ὀνόματος* δὲν κωλύει τὸ κῦρος τοῦ συμβολαίου (τὰ δὲ τῶν ἀνθρώπων [ὀνόματα] ἐναλλάσσονται) (3).

356. Καὶ ἂν ἡ βούλησις δὲν διαφωνῇ πρὸς τὴν δήλωσιν, ἡ τελευταία αὕτη εἶναι ἐνίοτε τοσοῦτον ἀτελὴς, ὥστε ἀποβαίνει ἀμφίβολος ἡ ἔννοια αὐτῆς, ὅπερ ἐστὶν ἡ ποιότης τῆς βουλήσεως.

Ἡ ἑρμηνεία τῶν συμβολαίων ἐρείδεται εἰς τὴν ἐξῆς σκέψιν· βούλησις καὶ δήλωσις αὐτῆς εἰσὶν ἐπίσης οὐσιώδη αὐτῶν στοιχεῖα, καὶ οὔτε ἡ βούλησις ἄνευ δηλώσεως, οὔτε ἡ δήλωσις ἄνευ βουλήσεως ἀποτελοῦσι τὸ συμβόλαιον (4). Ἀντικείμενα τῆς ἑρμηνείας ταύτης εἰσὶν ὁ λόγος, ἢ οἱ ἄλλοι τρόποι τῆς τῶν ἐννοιῶν δηλώσεως (§ 347)· αἱ λέξεις δέον νὰ λαμβάνωνται πρὸ πάντων εἰς τὴν φυσικὴν καὶ συνήθη αὐτῶν ἔννοιαν, τουτέστιν ὑποτίθεται, ὅτι ὁ ὁμιλῶν ἐχρήσατο τῇ γλώσσῃ, κατὰ τὸν συνήθη τρόπον τῆς χρήσεως (5). Ἐὰν οὗτος δίδῃ ἀποχρῶσαν καὶ ἀσφαλῆ ἔννοιαν δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία περὶ αὐτῆς, ἄλλως, οὔτε ἡ ἀρίστη τῶν ἐκφράσεων ἐκλογὴ ἤθελεν

(1) Β (ΜΔ'. 19) 31 32 33.
(2) Π (50. 17) 73 § 3 Β (Β'. 3) 73 (33. 10) 7. § 2 (30) 4. πρ.
(3) Π (35. 1) 17 § 1. 34. πρ. (28. 5) 9 § 2—4 Β (ΛΕ'. 9) 9.
(4) Π (28. 5) 19 (34. 5) 3. 12 Β (ΜΔ'. 18) 1.
(5) Π (33. 10) 7 § 2 Β (ΜΓ'. 13) 4.

ἀσφαλίζει κατὰ τῆς παρεξηγήσεως (1). Ἐξ ἑτέρου αἱ λέξεις ἔχουσι σημασίαν μόνον καθόσον ἐκδηλοῦσι τὴν βούλησιν τοῦ πράττοντος (2), ὅθεν ἐπὶ διφορουμένων λέξεων δὲν πρέπει νὰ προσέχωμεν ὁποία ἡ κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν ἔννοια αὐτῶν, ἢ πῶς ἐννοοῦσιν αὐτὰς ἄλλοι, ἀλλὰ τί ἤθελε νὰ ἐκφράσῃ δι' αὐτῶν ὁ λέγων (3). Ἐὰν αἱ λέξεις ἔχωσι κατὰ τόπους διάφορον ἔννοιαν, προτιμητέον, μὴ οὔσης ἄλλως βεβαίας τῆς τοῦ πράττοντος βουλήσεως, τὴν ἐν τῷ τόπῳ τῆς πράξεως ἐν χρήσει ἔννοιαν, ἐὰν ἦναι πιθανόν, ὅτι ἠκολούθησεν αὐτὴν ὁ ὁμιλῶν (ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐπὶ ἀλλοδαπῶν πάντοτε) (4). Ἐπὶ τῶν μεταξὺ ἀπόντων ἐπιχειρουμένων συμβολαίων ἀποβλέπομεν εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ τόπου, ἔνθα ἐγένετο ἡ πρότασις, δυνάμει τῆς τε προκειμένης καὶ τῆς ἑτέρας ἀρχῆς ὅτι, ἐν ἀμφιβολίᾳ, ἀποφασίζει ἡ ἔννοια τοῦ λέγοντος. Ἐὰν, καίτοι τηρουμένων τῶν μέχρι τοῦδε ὡρισμένων, ὑπολείπεται εἰσέτι ἀμφιβολία, παραδεκτέον τὴν ἔννοιαν, ἣν ἔδωκε πιθανῶς εἰς τὴν ἔκφρασιν ὁ πράττων (5)· ὅθεν προτιμητέον τὴν ἔννοιαν, καθ' ἣν τὸ συμβόλαιον δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐν ἰσχύϊ (6). Πρὸς τούτοις ἐπιλεγόμεθα ἐν τοῖς ἀμφιβόλοις τὸ ἧττον (7), τὸ φιλάνθρωπον (8), ὅθεν ἑρμηνεύομεν τὸ συμβόλαιον ὑπὲρ τοῦ ὑποχρέου (9). Ἐπὶ δὲ τῶν συμβάσεων ἔχει τοῦτο τὸν λόγον, ὅτι ὁ δικαιοῦχος εἶναι τὸ κύριον πρόσωπον, τὸ ἰδίως ἐνδιαφερόμενον εἰς τὴν ἀκριβῆ ἔκφρασιν· οὕτω δὲ ἐπὶ τῶν ἀμφοτεροβαρῶν συμβάσεων, καθ' ἃς ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ἀναλαμβάνουσιν ὑποχρεώσεις, ἑρμηνεύονται συνήθως τὰ ἀσαφῆ κατὰ τοῦ ἐν τῇ συμβάσει θεωρουμένου κυρίου προσώπου (10) (Ἐνοχ. Δικ. Α'. § 372). Τέλος ὑπάρχουσί τινες σχέσεις ἰδίως ὑπὸ τοῦ νόμου εὐνοούμεναι (causæ favorabilis) (11)· οὕτω ἡ τῆς προικὸς συνομο-

(1) Π (32) 25. § 1. 69 πρ. Β (ΜΔ'. 3) 8 καὶ 10.
(2) Π (33. 10) 7 § 2 Κ (6. 28) 3 Π (50. 16) 219 Β (Β'. 2) 211.
(3) Π (50 17) 9. 56 96 179 (32) 69. § 1 Β (Β'. 3) 56. 96 179.
(4) Π (32) 65 § 7 (33. 7) 18 § 3 (50. 17) 34 Β (Β'. 3) 34.
(5) Π (50. 17) 67 Β (Β'. 3) 67.
(6) Π (34. 5) 12 (45. 1) 38 § 10 80 Β (ΜΓ'. 1) 80.
(7) Π (50. 17) 9.
(8) Π (50. 17) 56.
(9) Π (45 1) 38 § 18.
(10) Π (2. 14) 39 Β (ΙΑ'. 1) 38.
(11) Π (50. 17) 179.

λάγησις ἐρμηνεύεται ὑπὲρ τῆς γυναικὸς (1), αἱ τελευταῖαι βουλήσεις, ὑπὲρ τοῦ εἰς ὃν καταλείπεται περιουσία, καὶ πρὸ πάντων ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως (2).

4) *Ἀκυρότης τῶν Συμβολαίων.*

Περίληψις.

357. Πότε χωρεῖ ἡ ἀκυρότης τῶν συμβολαίων;
358. Διαφορὰ μεταξὺ ἀκύρου καὶ διαῤῥηκτοῦ συμβολαίου.
359. Πλάναι παρεισφρήσασαι εἰς τὴν τοῦ ἀκύρου καὶ τοῦ διαῤῥηκτοῦ συμβολαίου θεωρίαν.
360. Σχετικὴ ἀκυρότης. Κατὰ κανόνα δὲν δύναται νὰ γενῇ δεκτή. Ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς χωρεῖ.
361. Καθ' ὅλου, ἢ ἐν μέρει ἀκυρότης.
362. Ἀκυρότης ἐξ ἀρχῆς ὑπάρχουσα, ἢ χωροῦσα βραδύτερον. Ἐσφαλμένος ὁ κανὼν, ὅτι τὰ συμβόλαια ἀκυροῦνται ἐὰν αἱ περιστάσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐπεχειρήθησαν μετεβλήθησαν τοσοῦτον, ὥστε ὑπὸ τὰς μεταβεβλημένας ταύτας περιστάσεις οὐδόλως ἤθελον ἐπιχειρηθῆ.
363. Ἀνάῤῥωσις τῶν συμβολαίων.

357. Τὸ ἀνίσχυρον τῶν συμβολαίων δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ δύο ἐπόψεις, τὴν τοῦ τύπου καὶ τὴν τῆς οὐσίας.

Ἄκυρον εἶναι τὸ συμβόλαιον ὅταν δι' ἔλλειψίν τινα δὲν ὑφίστανται ipso jure, ὡσανεὶ οὐδόλως ἐγένετο (nullum est negotium). Ἡ ἀκυρότης (3) αὕτη χωρεῖ· α) ὅταν ἐλλείπῃ οὐσιῶδες προσὸν, χωρὶς τοῦ ὁποίου τὸ συμβόλαιον εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον· τοιαῦτα προσόντα εἶναι τὰ ἀνωτέρω (§ § 231—249 250) εἰρημένα, (ἱκανότης τοῦ συμβάλλεσθαι, ἐξουσία τοῦ διαθέτειν τὸ ἀντικείμενον τοῦ συμβολαίου, διεύθυνσις τῆς καταρτισθείσης βουλήσεως εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ συμβολαίου καὶ δήλωσις τῆς βουλήσεως)· β) ὅταν ἡ ὡς ἔννο-

(1) Π (50. 17) 85.
(2) Π (34. 5) 24.
(3) Π (50. 17) 29 85 § 1 178 202 B (B. 3) 29 85 178 202 (34. 8) 3 § 2 (45. 1) 1 § 5 98 πρ. 140 § 2.

μος ἐπιχειρουμένη πρᾶξις ἀντιβαίνῃ εἰς ἀπαγορευτικὸν νόμον. Ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ δικαίῳ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἦτο περιωρισμένον εἰς μόνον τοὺς νόμους, οἵτινες ἀπηγόρευον τὴν πρᾶξιν, ἐπὶ ῥητῇ ποινῇ ἀκυρότητος αὐτῆς (leges perfectæ), ἐν δὲ τῷ νεωτέρῳ χωρεῖ πάντοτε, ἐνόσῳ ὁ νόμος δὲν ὁρίζει ἄλλο (1).

358. Διαῤῥηκτὸν δὲ εἶναι τὸ συμβόλαιον ὅταν ὑφίσταται μὲν καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ὑπάρχει γεγονὸς, δίδον εἴς τινα τὸ δικαίωμα νὰ ἀνατρέψῃ αὐτό. Τοιοῦτον συμβόλαιον ἰσχύει καὶ συνεπάγεται τὸ κατὰ τὸν νόμον ἐξ αὐτοῦ παραγόμενον δικαίωμα, ἀλλὰ παρήχθη ὑπὸ περιστάσεις τικτούσας τὸ δικαίωμα ἄλλου προσώπου, νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ἐκ τοῦ προκειμένου συμβολαίου παραχθέντος δικαιώματος, τὴν καταργησιν τῶν ἐννόμων ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ διάῤῥηξις οὐδόλως ἐπιδρᾷ εἰς τὰ ἐμπράγματα δικαιώματα τρίτων, οἵτινες, ἐν τῷ μεταξὺ τῆς καταρτίσεως καὶ τῆς διαῤῥήξεως χρόνῳ, ἐκτήσαντο αὐτὰ ἀπὸ τὸν μέχρι τῆς διαῤῥήξεως δικαιούμενον νὰ παραχωρήσῃ τοιαῦτα δικαιώματα. Ἡ πρακτικὴ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἀκύρου καὶ τοῦ διαῤῥηκτοῦ συμβολαίου συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ τελευταίῳ θέματι ἡ προσβολὴ καὶ διάῤῥηξις ἐξήρτηται·

α) ἐξ ἐνδίκου (ἐπὶ τῇ διαῤῥήξει) μέσου, ὅπερ δύναται καὶ ν' ἀπολεσθῇ, ἀποβαίνοντος τότε ἀπροσβλήτου τοῦ συμβολαίου, β) ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ δικαιουμένου νὰ ἐνασκήσῃ τὸ εἰδικὸν ἐκεῖνο μέσον· οὐδεμία ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τοῦ ἀνισχύρου τῶν ἐννόμων πράξεων ὡς πρὸς τὰ μετὰ τὴν διάῤῥηξιν ἀποτελέσματα. Τὸ διαῤῥηκτὸν τῆς πράξεως παραδέχεται τὸ παρ' ἡμῖν δίκαιον, ὅταν, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, τὸ πάθος αὐτῆς δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀσυμβιβάστων πρὸς τὴν κατάρτισιν τῆς πράξεως (λ. χ. ἐπὶ τῆς βίας, τῆς πλάνης περὶ τὰ αἴτια, ἐπὶ τοῦ δόλου κλπ.), ἐκτὸς ἐὰν οὐδὲν ἧττον, θετικὴ τοῦ νόμου διάταξις, ὥρισε τὴν ἀκυρότητα, λ. χ. ἐπὶ τῶν ὑπὲρ τῶν ἰδίων συζύγων ἀναδοχῶν τῶν γυναικῶν πρὸ τοῦ οὐελλεειανείου δόγματος, ὧν ἡ ἀκυρότης ἐστηρίζετο εἰς τὸ τεκμήριον τοῦ δόλου τοῦ προκαλοῦντος τὴν ἀναδοχὴν συζύγου (2). Τὸ διαῤῥηκτὸν τῆς πράξεως παραδέ-

(1) Κ (1. 14) 5 Β (Β'. 6) 10 (1. 3) 29. 30. Β (Β'. 1) 39 40.

(2) Ἐνοχ. δικ. Β'. § 423 σημ. 1—3.

χεται ὡσαύτως τὸ δίκαιον τοῦτο, ὅταν δὲν δύνανται ἐκ προοιμίων νὰ ὁρισθῶσιν ἀκριβῶς οἱ ὅροι τοῦ ἀνισχύρου, ὡς λ. χ. ἐπὶ τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως. Τρίτος λόγος τῆς παραδοχῆς τοῦ διαρρήκτου ἦτο παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ἡ σχέσις τοῦ πραιτωρικ[illegible] πρὸς τὸν ἀστυκὸν νόμον. Ὁ πραίτωρ δὲν ἠδύνατο νὰ κηρύξῃ ἄκυρον, μὴ ὂν, τὸ κατὰ τὸ ἀστυκὸν δίκαιον ἰσχύον, λ. χ. ἡ bonorum poss. contra tabulas ἐπὶ τῆς παραλείψεως (præteritio) χειραφέτου· ὁ λόγος οὗτος ἐκλείπει ἐν τῷ νῦν δικαίῳ.

359. Αἱ πλάναι, αἱ εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα παρεισφρήσασαι, εἶναι αἱ ἑξῆς·

1) ὅτι ἀκυρότης ἐστὶ τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἀνίσχυρον τῆς ἐννόμου πράξεως, διάῤῥηξις δὲ τὸ βραδύτερον χωροῦν ἀνίσχυρον αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνίσχυρον τοῦτο, τὸ βραδύτερον χωροῦν, δύναται νὰ ᾖναι ἐντελὴς ἀκυρότης, λ. χ. ἐπὶ τῆς αἰτίᾳ θανάτου ἀμέσου μεταθέσεως τῆς κυριότητος εἰς τὸν δωρεοδόχον, ὅστις προαποβιοῖ τοῦ δωρητοῦ (1), καὶ τ' ἀνάπαλιν τὸ διαῤῥηκτὸν τῆς πράξεως δύναται νὰ χωρήσῃ ἐξ ἀρχῆς. Ἡ δόξα αὕτη παρήχθη ἐκ τῆς παρεξηγήσεως τοῦ ἀληθοῦς δόγματος, ὅτι διαῤῥηκτὴ πρᾶξις ὑφίσταται ἐν ἰσχύϊ μέχρι τῆς διαῤῥήξεως·

2) ὅτι τινὲς λόγοι διαῤῥήξεως ἐθεωρήθησαν ὡς ἀκυρότητος λόγοι, λ. χ. βία·

3) ὅτι ἡ ἀκυρότης χωρεῖ ὃν τρόπον καὶ ἡ διάῤῥηξις, προαπαιτοῦσα ἀγωγὴν ἀκυρότητος (querela nullitatis). Ἡ δόξα αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, διότι ἀκυρότης δὲν δύναται ν' ἀποτελέσῃ βάσιν ἀγωγῆς· ὅ,τι εἶναι ἄκυρον, ἀνύπαρκτον κατὰ τὸν νόμον (quod nullum est), δὲν χρήζει ἀνατροπῆς.

360. 4) Ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς χρόνῳ παρεδέχθησάν τινες, ἐκτὸς τῆς ἀκυρότητος (τῆς ἀπολύτου) καὶ τῆς ἐπὶ διαῤῥήξει προσβολῆς, καὶ *τρίτον εἶδος ἀνισχύρων* συμβολαίων, ἐν τῷ μέσῳ, μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω δύο εὑρισκόμενον, ὀνομάσαντες τὰ εἰς αὐτὸ ὑπαγόμενα συμβόλαια σχετικῶς ἄκυρα, ἤτοι παρεδέχθησαν ἀκυρότητα πρὸς ὄφελος ὡρισμένων προσώπων, ἅτινα μόνα δικαιοῦνται νὰ ἐπικαλεσθῶσιν αὐτήν. Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, ἐὰν ἀποδοθῇ εἰς αὐτὴν ἡ ἐκ-

(1) Ἐνοχ. δικ Β' § 415 (σ. 470—471).

τασις καθ' ἣν παρεδέχθησαν αὐτὴν οἱ ὑπερασπισταί της. Ἡ ἀκυρότης δὲν εἶναι συνήθως σχετική, μόνον τὸ διαρρήκτον εἶναι σχετικόν· τὸ ἄκυρον λογίζεται μὴ ὑπάρχον κατὰ τὸ δίκαιον, ἀπάδει δὲ πρὸς τὴν λογικὴν ἀκρίβειαν, εἰς ἣν τοσοῦτον προσηλοῦται ὁ ρωμαϊκὸς νόμος, τὸ αὐτὸ συμβόλαιον νὰ ὑπάρχῃ καθόλου μὲν ἰσχυρὸν ὡς πρὸς τὸν ἕνα καθόλου δὲ ἀνίσχυραν ὡς πρὸς τὸν ἕτερον τῶν συμβαλλομένων, ἢ τοὺς διαδόχους αὐτοῦ· τοῦτο ἐκφράζουσι καὶ σαφῆ τοῦ νόμου τούτου χωρία (1). Ἡ ἐσφαλμένη ἐκείνη ἔννοια παρήχθη ἐκ τούτου, ὅτι τινὲς ἐθεώρησαν τὴν ἀγωγὴν, ἢ τὴν ἔνστασιν, ὡς τὸν μόνον τρόπον, δι' οὗ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀκυρότης· ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀκυρότητος, διότι αὕτη προτείνεται καὶ δι' ἀπλῆς, εἴτε δικαστικῆς, εἴτε ἐξωδίκου δηλώσεως. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ρωμ. νόμῳ τινὰ θέματα, καθ' ἃ ἡ ἀκυρότης ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς βουλήσεως ὡρισμένου προσώπου ἐκ τῶν μετασχόντων τῆς ἐννόμου πράξεως, ὥστε εἰς αὐτὰ ἐφαρμόζεται ἡ ἀνωτέρω ἔκφρασις τῆς σχετικῆς ἀκυρότητος· ὅταν ἄνηβος συνάψῃ μόνος ἀμφοτεροβαρῆ σύμβασιν λ. χ. ἀγοραπωλησίας, ἐξήρτηται ἀπὸ αὐτὸν, ἢ τὸν ἐκπροσωποῦντα αὐτὸν ἐπίτροπον, τὸ ἐντελῶς ἔγκυρον, ἢ τὸ ἐντελῶς ἄκυρον τοῦ συμβολαίου (§ 232)· ἡ βούλησις τοῦ ἑτέρου συμβαλλομένου οὐδεμίαν ἔχει εἰς τοῦτο ἐπιρροὴν (19. 1) 13 § 29. Ἐὰν κοινωνὸς ἀνακοινώσῃ εἰς τὸν ἀπόντα κοινωνὸν αὐτοῦ, εἴτε δι' ἐπιστολῆς, εἴτε διὰ πληρεξουσίου τὴν λύσιν τῆς κοινωνίας, παρέρχεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καιρὸς μέχρις οὗ γενῇ εἰς τὸν ἕτερον γνωστὴ ἡ δήλωσις αὕτη. Ἐὰν δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἡ τῆς κοινωνίας σχέσις θέλει θεωρηθῆ ἐντελῶς ἔγκυρος, ἢ ἐντελῶς ἄκυρος, τοῦτο ἐξήρτηται ἐκ τῆς βουλήσεως τοῦ λαμβάνοντος τὴν δήλωσιν τῆς λύσεως τῆς κοινωνίας, τοῦ εἰδοποιουμένου περὶ αὐτῆς (17. 2) 17 § 1. 65 § 8.

Ὅθεν ἡ διαφορὰ τῆς ἐνταῦθα ὑπερασπιζομένης δόξης ἀπὸ τῆς ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων πρεσβευομένης, συνίσταται πρῶτον εἰς τοῦτο, ὅτι καθ' ἡμᾶς ἡ σχετικὴ ἀκυρότης χωρεῖ μόνον κατ' ἐξαίρεσιν καὶ ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ νόμου ῥητῶς ἀναφερομένοις θέμασι καὶ οὐχὶ ὡς κα-

(1) Κ (8. 37) 2—4 Β (ΚΖ'. 1) 2—4 (17. 1) 3 § 2 (4. 8) 21 § 11 Β (Ζ'. 2) 21.

φῶν, καὶ δεύτερον εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκεῖνοι παραδέχονται ἰδίαν ἀγωγὴν ἐπὶ ἀκυρότητι τὴν querella nullitatis, ἐνῷ καθ' ἡμᾶς τοιαύτη οὐδόλως εἶναι ἀναγκαία. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἑτέρα δόξα, καθ' ἣν ὁ τῆς ἀπολύτου ἀκυρότητος κανὼν ἰσχύει ἀνεξαιρέτως, τὰ δὲ ἀνωτέρω θέματα ὁρῶσιν οὐχὶ σχετικὴν, ἀλλ' *ἐν μέρει* ἀκυρότητα (1). Ἡ διάκρισις αὕτη δὲν εἶναι, νομίζομεν, σαφής. Τί ἐστιν *ἐν μέρει* ἀκυρότης; Ὁ μὲν δὲν ἐνέχεται ἐκ τοῦ συμβολαίου (τοῦτο εἶναι πάντως ἀνίσχυρον ὡς πρὸς αὐτὸν), ὁ δὲ ἐνέχεται. Ὑποθέσωμεν, ὅτι ὁ μὴ ἐνεχόμενος ἐνάγεται, δύναται νὰ προτείνῃ τὸ ἀνίσχυρον τοῦ συμβολαίου; Ἀναμφιβόλως. Δύναται δὲ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸ συμβόλαιον, παραλείπων τὴν τῆς ἀκυρότητος πρότασιν; Ἀναμφιβόλως. Ἐὰν ὅμως ἐναγάγῃ τὸν ἕτερον ἐπὶ ἐκτελέσει, προσφέρῃ δὲ αὐτῷ τὸ τῆς ἰδίας παροχῆς ἀντικείμενον, δύναται ὁ ἕτερος ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἀγωγὴν ἐπὶ ἀκυρότητι τοῦ συμβολαίου; Οὐδαμῶς. Ἡ *ἐν μέρει* ἀκυρότης ἀναλύεται λοιπὸν εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν *δύναται*, ὁ δὲ *δὲν* δύναται ἐπικαλούμενος αὐτὴν, ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκτέλεσιν συμβολαίου· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ ἄνηβος, ὁ ἀπὼν συνέταιρος, δύνανται νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὸ ἀνίσχυρον τοῦ συμβολαίου, ὁ δὲ ἕτερος δὲν δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ αὐτό. Ἀλλὰ τί ἄλλο ἐννοοῦσιν οἱ τὴν σχετικὴν λεγομένην ἀκυρότητα ἐνταῦθα παραδεχόμενοι; Ὅθεν ἡ διάκρισις μεταξὺ τῆς ἐν μέρει καὶ τῆς καθόλου ἀκυρότητος, δὲν σώζει τὸ ἄνευ ἐξαιρέσεως κράτος τῆς ἀπολύτου ἀκυρότητος. Τὰ λοιπὰ ἀναφερόμενα θέματα τῆς σχετικῆς ἀκυρότητος (2), εἶναι τῳόντι ἀνύπαρκτα.

361. Περὶ τῆς κατ' οὐσίαν ἀκυρότητος, παρατηρητέον πρὸς τούτοις. Ἡ ἀκυρότης τῆς πράξεως δύναται νὰ ἦναι ἢ ἐντελὴς, ἢ ἐν μέρει, τηρουμένων ἐν ἰσχύϊ τῶν ἐγκύρων στοιχείων τῆς πράξεως ἄνευ τῶν ἀνισχύρων· τοῦτο ἐκφράζει ὁ κανὼν utile per inutile non vitiatur· ὁ κανὼν οὗτος ἐφαρμόζεται ὅταν τὸ ἰσχυρὸν μέρος (utile) ἦναι ἀνεξάρτητον τοῦ ἀνισχύρου (3). Ἐνταῦθα δυνατὸν νὰ συμβῶσι δύο τινά·

(1) Brandis ueber absol. und relat. Nichtigkeit in Gies. Zeitschrift VII. σ. 121 καὶ ἑπ. Καλλιγᾶ Σύς. Τόμ. Γ'. § 98 καὶ ἑπ.

(2) Καλλιγᾶ αὐτ. § 103—105.

(3) II (45. 1) 1 § 5 (22. 1) 9 πρ. B (KΓ'. 3) 9 (50. 17, 178.

1) ἢ τὸ ἰσχυρὸν μέρος ἀποτελεῖ τὸ αὐτὸ συμβόλαιον, (ὅταν μόνον παρεπόμενα αὐτοῦ στοιχεῖα ἦναι ἀγίσχυρα, λ. χ. τόκοι ὑπὲρ τὸ νόμιμον μέτρον, δωρεὰ ἀνεμφάνιστος ὑπὲρ τοὺς 500 χρυσοῦς)·

2) ἢ τὰ ἰσχυρὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦσιν ἄλλο συμβόλαιον (conversio) (1). Ἡ τροπὴ αὕτη προϋποτίθησι α) ὅτι ὑπάρχουσι τὰ στοιχεῖα τοῦ ἑτέρου συμβολαίου, β) ὅτι τοῦτο συνάδει τῇ προθέσει τῶν πραττόντων, λ. χ. διοίκησις ὑποθέσεως κατ' ἐντολὴν φρενοβλαβοῦς αὕτη ἰσχύει οὐχὶ ἐξ ἐντολῆς, ἀλλ' ὡς αὐτόκλητος διοίκησις. Ἐνίοτε ὅμως ἀπαιτεῖται καὶ τρίτον στοιχεῖον, ἡ ῥητὴ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν πρᾶξιν διάταξις νὰ ἰσχύσῃ αὕτη ὡς ἄλλου εἴδους πρᾶξις, ἐὰν δὲν ἦναι ἔγκυρος κατὰ τὴν κυρίαν τοῦ ἐνεργοῦντος πρόθεσιν, λ. χ. ἐπὶ τῆς λεγομένης κωδικελλικῆς ῥήτρας.

362. Ἡ ἀκυρότης ἢ ὑπάρχει ἐξ ἀρχῆς, ἢ παράγεται ἐκ λόγου, χωρήσαντος βραδύτερον· τὸ τελευταῖον τοῦτο συμβαίνει, ὅταν ἐκλείψῃ ἓν ἐκ τῶν προσόντων, τὰ ὁποῖα δέον νὰ ὑπάρχωσι διαρκῶς, ὅπως ἔχῃ κῦρος ἡ ἔννομος πρᾶξις· λ. χ. ἡ κατὰ τὰς νομικὰς τοῦ διαθέτου σχέσεις προσωπικὴ αὐτοῦ ἱκανότης τοῦ συντάττειν διαθήκην (testamenti factio), ἥτις ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχῃ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲν καθίσταται ἄκυρος ἡ πρᾶξις λ. χ. ὡς ἐκ τῆς βραδύτερον συμβάσης φρενοβλαβείας τοῦ ἐπιχειροῦντος αὐτήν. Αἱ διαφέρουσαι ἐκφράσεις τινῶν χωρίων τοῦ ῥωμ. νόμου δὲν ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλας, ἀλλ' ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ἑκατέρα τῶν ἀρχῶν τούτων ἰσχύει κατὰ τὴν, ὡς εἴρηται, διαφορὰν τῶν περιπτώσεων.

Τινὲς νομοδιδάσκαλοι παρεδέχθησαν ἐπὶ τῶν ἐννόμων πράξεων τὴν σιωπηράν, οὕτως εἰπεῖν, αἵρεσιν τῆς ἀκυρότητος αὐτῶν, ἐὰν αἱ περιστάσεις, ὑπὸ τὰς ὑποίας αὗται ἐπεχειρήθησαν, μεταβληθῶσι τοσοῦτον, ὥστε ὑπὸ τὰς μεταβεβλημένας ταύτας περιστάσεις οὐδόλως ἤθελον ἐπιχειρηθῆ (clausula rebus sic stantibus). Ἀλλ' ἡ αἵρεσις αὕτη, ἥτις ἤθελε καταστήσει ἀβέβαια πάντα τὰ συμβόλαια, διασείουσα τὴν εἰς τὰ συντεθειμένα πίστιν καὶ πᾶσαν ἐπὶ τῶν συναλλαγῶν ἀσφαλῆ, ἔννομον προσδοκίαν, εἶναι

(1) Π (18. 5) 5 πρ. (16. 4) 8 πρ. 19 πρ. Β (ΚΣΤ'. 6) 8 19 (13. 5) 1 § 4 Β (ΚΣΤ'. 7) 1.

κενὸν πλάσμα τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῆς καὶ ἀπεκρούσθη πρὸ καιροῦ ὑπὸ πάντων τῶν νεωτέρων νομομαθῶν.

363. Τὸ ἀνάπαλιν, ἄκυρος πρᾶξις δύναται νὰ καταστῇ βραδύτερον ἔγκυρος (ἀνάῤῥωσις, convalescentia) (1). Ἐπὶ διαῤῥηκτῆς ἁπλῶς πράξεως, ἡ ἀνάῤῥωσις χωρεῖ, ἅμα ἐκλιπόντος τοῦ ἐπὶ διαῤῥήξει δικαιώματος. Ἐπὶ τῶν ἀκύρων ὅμως συνήθως ὄχι, ἀλλὰ μόνον ὡς σπανία ἐξαίρεσις, ὅταν ἐκλείψῃ ὁ ὅρος τῆς ἀκυρότητος, λ. χ. ἐπὶ τῆς ἐκποιήσεως προικῴου ἀκινήτου, ὅταν ἡ προῖξ περιέλθῃ εἰς τὸν ἄνδρα. Ἡ ἀληθὴς ἀνάῤῥωσις ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως· μὴ συγχέωμεν ὅμως αὐτὴν πρὸς τὴν ἐπανάληψιν τῆς πράξεως, ἀποφευγομένων τῶν κατὰ τὴν πρώτην ἐπιχείρησιν ἐλλείψεων. Ἐν τῷ θέματι τούτῳ δὲν ἀνατρέχει τὸ ἐγκύρως γινόμενον εἰς τὴν κατὰ πρῶτον ἀκύρως γενομένην ἐπιχείρησιν αὐτοῦ.

Γ'. ΔΩΡΕΑ.

Περίληψις.

364. Ἔννοια τῆς δωρεᾶς.

365. Εἰς τίνα τάξιν τῶν συμβολαίων ἀνήκει ἡ δωρεά; Ἀνήκει εἰς τοὺς τρόπους τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος; Εἶναι ἐνοχικὴ σύμβασις;

366. Θέματα δωρεᾶς καταρτιζομένης ἄνευ τῆς τοῦ δωρεοδόχου συναινέσεως, ἢ καθ' ἣν ὁ λήπτης συναινεῖ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν ἐκ δωρεᾶς κτῆσιν τοῦ δωρεὰν διδομένου.

367. Ἡ ἔννοια τῆς ἐνοχικῆς συμβάσεως δὲν εἶναι οὐσιῶδες καὶ ἄφευκτον τῆς δωρεᾶς στοιχεῖον.

368. Διατί πραγματευόμεθα περὶ δωρεᾶς καὶ ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ; Διότι ἡ δωρεὰ συνήθως περιβάλλεται τὸν τύπον τῆς συμβάσεως.

369. Ἀνάλυσις τῆς ἐννοίας τῆς δωρεᾶς. Πρᾶξις μεταξὺ ζώντων.

---

(1) II (41. 3; 42 B N. 3) 40 (1. 7 38 (30. 17) 29. 201 (15. 1) 83 § 5. 137 § 6 2. 14) 17 § 4 B (16'. 1) 17.

370. Πρᾶξις, δι' ἧς ἐλαττῶν τις τὴν ἰδίαν, αὐξάνει ἐκ προθέσεως τὴν τοῦ λήπτου περιουσίαν. Ἡ ἐκποίησις, οὐσιῶδες τῆς δωρεᾶς στοιχεῖον.

371. Διατί ἐξηγήσαμεν τοσοῦτον λεπτομερῶς τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς;

372. Περιορισμοὶ τῆς δωρεᾶς διὰ τῶν πρὸς σύστασιν αὐτῆς ἀπαιτουμένων διατυπώσεων, Κίγκιος νόμος. Ὁρισμοὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ.

373. Ἐμφάνισις τῆς δωρεᾶς.

374. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀθετήσεως τῆς διατυπώσεως ταύτης.

375. Ὁρισμοὶ τοῦ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν καὶ τοῦ νῦν ἰσχύοντος δικαίου περὶ τῶν ἐπὶ τῆς δωρεᾶς τηρητέων διατυπώσεων. Ἑρμηνεία τοῦ ἄρθρ. 42 τοῦ περὶ χαρτ. νόμου.

376. Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ κυρίου τῆς περιουσίας, δύνανται νὰ ποιήσωσι δωρεὰν αὐτῆς;

377. Ἀνάκλησις τῆς δωρεᾶς.

378. Ἀνταποδοτικὴ δωρεά, τί ἐστί; Κατά τινας εἶναι ἀληθὴς δωρεά, ὑπαγομένη εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτῆς ὁρισμούς· κατ' ἄλλους ἀμφοτεροβαρὲς συμβόλαιον· κατ' ἄλλους πάλιν εἶναι δωρεά, ἀλλὰ δὲν ὑπόκειται εἰς πάντας τοὺς περὶ δωρεῶν ὁρισμούς.

379. Ἡ ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ ὑπάγεται εἰς πάντας τοὺς περὶ δωρεῶν ὁρισμούς. Ἀπόδειξις τοῦ ὀρθοῦ τῆς δόξης ταύτης.

380. Ἑρμηνεία χωρίων τοῦ ῥωμ. καὶ τοῦ βυζαντ. νόμου, ἀναγομένων εἰς τοιαύτας δωρεάς.

381. Ἓν καὶ μόνον θέμα ἀνταποδοτικῆς δωρεᾶς, μὴ ὑπαγόμενον εἰς τοὺς περὶ κοινῶν δωρεῶν ὁρισμούς.

382. Αἰτία θανάτου δωρεά. Κατὰ τί ἐξομοιοῦται τῇ κληροδοσίᾳ, καὶ κατὰ τί διαφέρει αὐτῆς;

383. Τίς ἡ ἄφευκτος ἐπὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης αἵρεσις, καὶ τίνες αἱ κατ' αὐτὴν συνήθεις αἱρέσεις; Αἱ αἱρέσεις αὗται ὁρίζονται ἢ ὡς ἀναβλητικαί, ἢ ὡς διαλυτικαὶ αἱρέσεις τῆς μεταθέσεως τῆς κυριότητος, ἢ ἄλλων δικαιωμάτων περιουσίας. Ὁποῖον τῶν δύο ἀποτελεσμάτων ὑποτίθεται;

364. Μεταξὺ τῶν συμβολαίων διακρίνονται ἰδίως αἱ ἐκποιήσεις, μεταξὺ δὲ τούτων αἱ ἀποτελοῦσαι ἐλάττωσιν τῆς περιουσίας, αἱ ἐλευθεριότητες. Ἐὰν εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο προστεθῇ ἡ ἐκ προθέσεως τοῦ ἐκποιοῦντος (animus donandi) αὔξησις τῆς περιουσίας ἑτέρου (lucrativa causa), τὸ συμβόλαιον τότε ὀνομάζεται δωρεὰ (donatio) (1). Ἡ δωρεὰ περιβάλλεται ποικίλας μορφάς, τὴν τῆς μεταβι-

(1) (39. 5) 14. 17. 31 § 3. 34 πρ. Β (ΜΖ'. 1) 13. 16 30 33 36. 67 Κ (8. 54) 2 35 § 5 Κ (8. 44) 2 Β (ΚΣΤ'. 6) 25.

βάσεως τῆς κυριότητος, τῆς παραχωρήσεως ἀπολύτου δικαιώματος ἐπὶ ἀλλοτρίου κτήματος (jus in re), τῆς συστάσεως ἐνοχικῆς ἀπαιτήσεως κατὰ τοῦ δωρητοῦ, τῆς μεταθέσεως τοιαύτης κατὰ τρίτου κεκτημένης ἀπαιτήσεως τοῦ δωρητοῦ, ἢ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ δωρεοδόχου ἀπὸ τοιούτων ἀπαιτήσεων κλπ.· ἡ δωρεὰ εἶναι λόγος (causa) κτήσεως παντὸς δικαιώματος περιουσίας.

365. Πρὶν ἢ ἀναλύσωμεν τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς δωρεᾶς, ἐξετάσωμεν εἰς ποίαν τάξιν τῶν συμβολαίων ἀνήκει αὕτη, καὶ ἑπομένως ὁποία ἡ θέσις αὐτῆς ἐν τῷ συστήματι τοῦ δικαίου.

Αἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατατάττουσιν αὐτὴν (1) μεταξὺ τῶν τρόπων τῆς κτήσεως τῆς κυριότητος, ἀλλ' ἡ κατάταξις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, α) διότι δὲν περιποιεῖ ἡ δωρεὰ *μόνη* κυριότητα ἄνευ παραδόσεως (traditio), ἧς δύναται αὕτη ν' ἀποτελέσῃ τὴν νόμιμον αἰτίαν (justa causa), ὡς ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀγοραπωλησία τὴν νόμιμον αἰτίαν τῆς δυνάμει αὐτῆς γενομένης παραδόσεως, ἥτις περιποιεῖ ὡσαύτως κυριότητα εἰς τὸν ἀγοραστήν, ἂν εἶχεν αὐτὴν ὁ δικαιοδότης. Ὅθεν ἐὰν ἡ δωρεὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν περὶ κυριότητος πραγματείαν, διὰ τίνα λόγον δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἀγοραπωλησία, ἡ ἀνταλλαγὴ καὶ τὰ λοιπὰ ἀνώνυμα συναλλάγματα, τὰ σκοποῦντα τὴν μετάθεσιν τῆς κυριότητος· β) διότι ἡ κυριότης δὲν εἶναι τὸ μόνον δικαίωμα, οὗτινος τὴν μεταβίβασιν προτίθεται ἡ δωρεά· ἡ ἐπικαρπία, ἡ ἐμφύτευσις, ἡ σύστασις ἐνοχικῆς ὑποχρεώσεως καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἀπαλλαγὴ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν κατάρτισιν δωρεᾶς, ὡς καὶ ἡ κυριότης (2).

Οἱ πλεῖστοι τῶν νεωτέρων, ὁ Τιβῶ, ὁ Μυλενβροὺχ, ὁ Ἔϊσε, ὁ Μακκελδέϋ καὶ ἄλλοι κατατάττουσι τὴν δωρεὰν μεταξὺ τῶν ἐνοχικῶν συμβάσεων, διότι ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν ῥωμ. νόμων ἀπαντῶμεν χωρία, ἀποφαινόμενα, ὅτι πρὸς κατάρτισιν τῆς δωρεᾶς ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεσις τοῦ τε δωρητοῦ καὶ τοῦ δωρεοδόχου (3).

---

(1) Ε (2. 7)

(2) Ἐνοχ. δικ. Β'. σ. 293 καὶ ἑπ.

(3, Οἷον α) τὸ Κ (8. 54) Β (ΜΖ'. 1) 43 ὁρίζει, ὅτι ἀπαιτεῖται ἡ τοῦ δωρητοῦ βούλησις «οὐδεὶς δωρεῖται ἄκων ἢ ἐν ἀγνοίᾳ»· β) τὸ (39. 5) 19 § 2 Β (ΜΖ'. 1) 18 § γ. ὅτι «τῷ μὴ βουλομένῳ δωρεὰ οὐ προσπορίζεται» γ) τὸ (44. 7) 55 Β (ΝΒ'. 1, 54, ὅτι ἀπαιτεῖται ἀμφοτέρων τῶν θελήσεων ἡ ἕνωσις, ἵνα καταρτισθῇ ἡ δωρεά.

Ἀλλ' ὁμολογουμένως οὔτε πᾶσα συναίνεσις παράγουσα νομικὴν σχέσιν ἀποτελεῖ ἐνοχικὴν σύμβασιν, οὔτε, ὅπως ὑπάρξῃ ἔγκυρος δωρεά, ἀπαιτεῖται πάντοτε ἡ συναίνεσις τοῦ δωρεοδόχου εἰς τὴν αὔξησιν τῆς τούτου περιουσίας ἐξ ἐλευθεριότητος τοῦ δωρητοῦ. Παράδειγμα ὡς πρὸς τὸ *πρῶτον*· ὁ δίδων τινὶ δωρεὰν ὡρολόγιον, ἄνευ προηγουμένης περὶ τούτου συνεννοήσεως, οὐδεμίαν σχέσιν ἐνοχῆς παράγει μεταξὺ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λήπτου, ὑπάρχει ὅμως συναίνεσις ἐνταῦθα μεταξὺ τοῦ δωρητοῦ καὶ τοῦ δωρεοδόχου.

866. Παραδείγματα ὡς πρὸς τὸ δεύτερον.

1) Ὅταν ὁ δανειστής τινος ποσοῦ, ἐγείρας ἀγωγὴν ἐπὶ ἀποτίσει, διεξαγάγῃ τὴν δίκην ἐκ προθέσεως οὕτως, ὥστε ν' ἀποβῇ ἡ ἀγωγή του, ὁ δὲ ὀφειλέτης ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ὀφειλῆς διὰ τελεσιδίκου ἀποφάσεως, ὁ δανειστὴς οὗτος ἐπιχειρεῖ *δωρεάν*, ἐὰν διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐσκόπει ν' αὐξήσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ ὀφειλέτου (1).

2) Ὅταν ὁ αὐτὸς δανειστὴς ὁμολογήσῃ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπὶ δικαστηρίου τὸ ἀνυπόστατον τῆς ἀγωγῆς του, ἤτοι, ὅτι ὁ ἀντίδικός του οὐδὲν ὀφείλει αὐτῷ, πρόκειται ὡσαύτως δωρεά (2).

3) Ὅταν τις, διοικῶν αὐτόκλητος τὰς ὑποθέσεις ἄλλου, καταβάλῃ εἰς τὴν διοίκησιν ἀναγκαίας καὶ ἐπωφελεῖς δαπάνας ἐπὶ σκοπῷ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ ποτὲ αὐτὰς παρὰ τοῦ κυρίου, πράττει ὡσαύτως δωρεάν (3).

4) Δωρεῖται ὡσαύτως ὁ πληρόνων τὴν ὀφειλὴν ἄλλου, ἐπὶ σκοπῷ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτοῦ τὴν ἀπόδοσιν τῶν πρὸς ἐξόφλησιν τῆς ὀφειλῆς πληρωθέντων (4).

5) Ὡσαύτως δωρεῖται ὁ, ἀγνοῦντος ἢ ἄκοντος τοῦ ὀφειλέτου, ἀναλαμβάνων τὴν πρὸς τρίτον ὑποχρέωσιν τούτου διὰ προσομολογήσεως, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ν' ἀναιρέσῃ μὲν τὴν ὀφειλὴν αὐτοῦ, νὰ

---

(1) (24. 1) 5 § 7 Β (Α'. 1) 5. Ἐὰν δὲ καὶ ἐκών τις αὐτῶν (τῶν συζύγων, πρόκειται δὲ περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους δωρεῶν αὐτῶν) ἐκβληθῇ παραγραφῆς καὶ καταδικασθῇ, ἡ μὲν ψῆφος ἔῤῥωται, ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ τοῦ λαβόντος τὴν δωρεὰν (42. 8) 3 § 1 Β (Θ'. 8) 3.

(2) (39. 5) 29 § 1 Β. (ΜΖ'. 1) 28.

(3) (39. 5) 14 Β. (ΜΖ'. 1) 13 Κ. (3. 32) 2 ἐν τέλει Β (ΙΒ'. 1) 61.

(4) (46. 3) 23. Β. (ΚΣΓ'. 5) 23 (24. 1) 7 § 7 59 πρ. Β. (Α'. 1) 47.

μὴ ἀπαιτήσῃ δὲ τὸ πρὸς ἐξόφλησιν αὐτῆς καταβληθησόμενον (1).

6) Ὑπάρχουσι καὶ θέματα, καθ' ἃ, σκοποῦντος τοῦ δωρητοῦ τὴν εἰς ἄλλον διὰ δωρεᾶς μεταβίβασιν κυριότητος, ἢ ἑτέρου δικαιώματος περιουσίας, ἡ δωρεὰ καταρτίζεται ἐγκύρως, ἂν καὶ ὁ δωρεοδόχος, συναινῇ μὲν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὴν ἐκ δωρεᾶς κτῆσιν τῶν δικαιωμάτων τούτων, ὁ δὲ δωρητὴς δὲν ἔχει ἔννομον μέσον ἀνακλήσεως τῶν εἰρημένων δικαιωμάτων καὶ ἂν ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὁ λήπτης δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν *λόγῳ δωρεᾶς* κτῆσιν· λ. χ. α) πωλῶ εἰς τὸν Πέτρον τὴν οἰκίαν μου, ἀξίας 10000 δραχ. ἐν γνώσει τῆς ἀξίας αὐτῆς, ἐπὶ τιμήματι 7000, σκοπῶν νὰ δωρήσω τῷ ἀγοραστῇ τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἀξίας (2)· β) πληρόνω τινὶ ἀχρεώστητον ἐπὶ σκοπῷ δωρεᾶς, ἐνῷ οὗτος λαμβάνει τὸ πληρονόμενον εἰς ἐξόφλησιν ἀπαιτήσεως, ἣν θεωρεῖ ὡς ἀληθῶς ὑπάρχουσαν.

Καθ' ὅλα τὰ θέματα ταῦτα (1—6) προδήλως δὲν ὑπάρχει *σύμβασις*, διότι δὲν ὑπάρχει συναίνεσις μεταξὺ δωρητοῦ καὶ δωρεοδόχου, καὶ ὅμως ὑπάρχει ἔγκυρος δωρεά.

367. Ταῦτα ἀρκοῦσιν εἰς ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ δωρεὰ δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαίως σύμβασιν. Ὀρθὴ λοιπὸν εἶναι ἡ θεωρία, ἣν ὑπεράσπισεν ὁ Πούχτα (3), ἔπειτα δὲ καὶ ὁ Σαβινῆ (4), καθ' ἣν ἡ δωρεὰ δὲν εἶναι σύμβασις, οὔτε ἰδίως σύμβασις ἐνοχῆς, ἀλλὰ συμβόλαιον, ἀφορῶν, ὡς καὶ ἡ σύμβασις, εἰς τὴν κτῆσιν δικαιωμάτων, ἑπομένως τακτέον παρὰ τῇ συμβάσει καὶ τοῖς λοιποῖς συμβολαίοις ἐν τῷ γενικῷ μέρει τοῦ συστήματος τοῦ δικαίου. Διαφέρει δὲ τῆς συμβάσεως ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς κατὰ τοῦτο, ὅτι διὰ μὲν τῆς συμβάσεως παράγονται οὐ μόνον ἐμπράγματα καὶ ἐνοχικὰ, ὅπερ ἐστὶ περιουσίας δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ οἰκογενειακὰ (δικαιώματα)· ἀπόδειξις ἡ υἱοθεσία, ὁ γάμος κλπ. ἐνῷ διὰ τῆς δωρεᾶς *μόνον* περιουσίας δικαιώματα δύνανται νὰ παραχθῶσιν.

368. Ἀλλὰ, συνομολογουμένης τῆς ὀρθότητος τῆς δόξης ταύτης,

---

(1) (16. 3) 91 Β (ΚΣΤ'. 5) 91 (46. 2) 8 ἐν τέλει Β. (ΚΣΤ'. 4) 8 (46. 4) 13 § 10 Β. (ΚΣΤ'. 6) 13 (39. 5) 21 πρ.

(2) (24. 1) 5 § 5 32 § 26 (18. 1) 38 Β. (Δ'. 1) 5.

(3) Ἐν τῷ συστήματι τοῦ κοινῶς ἐν Γερμανίᾳ ἰσχύοντος δικαίου καὶ ἐν τῇ περὶ Πανδέκτου συγγραφῇ αὐτοῦ § 68.

(4) Ἐν τῷ συστήματι τοῦ νῦν ἰσχύοντος ῥωμ. δικαίου τόμ. 4.

διατί ἐπραγματεύθημεν ἐν ἐκτάσει περὶ τῆς δωρεᾶς ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ καὶ ἰδίως ἐν τῷ τμήματι περὶ *ἐννόμων συμφώνων*, ἤτοι τοῦ εἴδους τούτου τῆς ἐνοχικῆς συμβάσεως; (1).

Πρὸς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου παρατηροῦμεν, ὅτι ἂν καὶ ἡ δωρεὰ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι τωόντι οὔτε σύμβασις ἐνοχῆς, οὔτε σύμβασις ἐν γένει, οὐδὲν ἧττον περιβάλλεται συνήθως τὸν τύπον τῆς ἐνοχικῆς συμβάσεως, ὅπως ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ της καὶ τότε βεβαίως ἡ σύμβασις μεταξὺ τοῦ δωρητοῦ καὶ τοῦ δωρεοδόχου εἶναι ἓν τῶν οὐσιωδῶν στοιχείων τῆς δωρεᾶς, περὶ ὧν ὁμιλήσομεν ἀμέσως, ἀναπτύσσοντες τὴν ἔννοιαν αὐτῆς. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θεωρήματος τούτου ἐπιφέρομεν τὰ ἑξῆς. Ἡ δωρεά, ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτῆς, λαμβάνει ὕπαρξιν ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ διὰ τῶν διαφόρων νομικῶν σχέσεων, δι' ὧν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, τουτέστι τῆς αὐξήσεως τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, ἐλαττουμένης τῆς τοῦ δωρητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος δύναται νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πάντων τῶν εἰς τὴν περιουσίαν ἀναγομένων δικαιωμάτων, ἔπεται, ὅτι ταῦτα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς μέσα πρὸς αὐτόν. Ἡ αὔξησις τῆς περιουσίας δύναται νὰ συμβῇ ἢ, α) μεταβιβαζομένου εἰς τὸν λήπτην ἐμπραγμάτου δικαιώματος, λ. χ. κυριότητος ἐπικαρπίας κλπ. ἢ,

β) δι' ἐνοχικοῦ δικαιώματος. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τούτῳ θέματι ἢ

I ἀποκτᾷ ὁ δωρεοδόχος τὸ δικαίωμα, ἢ

II ἀπαλλάττεται δικαιώματος, ὅπερ ἕτερος κέκτηται κατ' αὐτοῦ, ἤτοι ὡρισμένης ἐνοχικῆς ὑποχρεώσεως. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἡ δωρεὰ καταρτίζεται ἢ dando, ἢ obligando, ἢ liberando.

Τὸ ὑπὸ στοιχ. α) θέμα ὑπάρχει, ὅταν δωροῦμαί σοι τὸ ὡρολόγιον τόδε, ἄνευ προηγουμένης περὶ τούτου συμβάσεως· ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται συναίνεσις, ὑπάρχει σύμβασις, ἀλλ' οὐχὶ ἐνοχική, ὑπάρχει traditio ex causa donandi (2).

Ἐν τῷ ὑπὸ στοιχ. β) ἀρ. I θέματι ἡ ἀπαίτησις, ἣν ἀποκτᾷ ὁ δωρεοδόχος, ὑφίσταται ἢ κατὰ τοῦ δωρητοῦ, ἢ κατὰ τρίτου· κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ταύτας ἀπαιτεῖται ἐνοχικὴ *σύμβασις*.

---

(1) Ἐνοχ. δικ. Β'. §§ 411—415.

(2) (44. 7) 55 B. (NB'. 1) 54.

Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἀρκεῖ ἁπλοῦν δωρεᾶς σύμφωνον (1), ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ ἄλλη σύμβασις, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκχωρήσεως, ἢ ἀντιδόσεως (2).

Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ στοιχ. β) ἀριθ. II θέματι, ἡ δι' ἀπαλλαγῆς τοῦ δωρεοδόχου ἀπὸ ὑποχρεώσεως δωρεὰ (3), δύναται νὰ συμβῇ ὡσαύτως *διὰ συμβάσεως*, ἢ συμβιβασμοῦ, ἢ συμφώνου ἀποδοχῆς.

Ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ, τουτέστι τῆς δωρεᾶς τῆς γινομένης διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ δωρεοδόχου ἀπὸ ἀπαιτήσεως, ἀνηκούσης ἢ τῷ δωρητῇ ἢ τρίτῳ, ἡ δωρεὰ δύναται νὰ γενῇ καὶ ἄνευ *γνώσεως* καὶ συναινέσεως τοῦ δωρεοδόχου.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὑπὸ στοιχ. α) περιπτώσει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προηγεῖται τῆς παραδόσεως σύμβασις, καθ' ἣν ὁ μὲν δωρητὴς ὑπόσχεται ὁ δὲ δωρεοδόχος ἀποδέχεται τὸ δῶρον, ὅπερ ἐστὶν ἐνοχικὴ σύμβασις. Ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι ἡ δωρεὰ περιβάλλεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸν τύπον τῆς συμβάσεως καὶ δι' αὐτῆς πραγματιοῦται· διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῆς ἐννοίας αὐτῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἰσχυόντων δογμάτων ἐν γένει ὁμιλήσομεν ἐνταῦθα, τὰ δὲ ποικίλα αὐτῆς εἴδη καὶ ἰδίως τὰ ἐκ τοῦ *συνήθους* αὐτῆς τύπου, τουτέστι τῆς συμβάσεως, παραγόμενα δικαιώματα τοῦ τε δωρητοῦ καὶ τοῦ δωρεοδόχου, ἐξηγηθήσονται ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ.

369. Ἐξεταστέον νῦν ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς. Αὕτη εἶναι

1) πρᾶξις μεταξὺ ζώντων. Ἡ ἐν περιπτώσει θανάτου μεταβίβασις περιουσίας εἰς ἄλλον δὲν εἶναι δωρεά. Ὁ κίνδυνος τῆς ἐλαττώσεως τῆς περιουσίας, τῆς προωρισμένης εἰς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν καὶ ἰδίως εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ κυρίου αὐτῆς, ἐκλείπει ἐπὶ τῶν αἰτίᾳ θανάτου ἐννόμων πράξεων· τοιαῦται εἰσὶ α) ἡ ἐκ διαθήκης β) ἡ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομία. Κατ' αὐτὰς δὲν ὑπάρχει οὔτε μεταβίβασις εἰς ἄλλον, οὔτε αὔξησις τῆς περιουσίας ἄλλου, διότι διὰ τοῦ κληρονόμου, ἀναλαμβάνοντος καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τοῦ κληρονομουμένου, ἐξακολουθεῖ, οὕτως εἰπεῖν, νὰ ὑπάρχῃ ὁ κλη-

(1) Κ. (8. 54) 35 § 5 Β. (ΜΖ'. 1) 67

(2) (39 5 31 § 3. 34 πρ Β. (ΜΖ'. 1) 33, 35, 36 Κ. (8. 54) 2 καὶ 3.

(3) (39. 5) 17. Β. (ΜΖ' 1) 16 Κ. (8. 44) 2 Β. (ΚΣΓ'. 6) 25 (2. 15) 1.

ρονομηθείς ὡς ὑποκείμενον νομικῶν σχέσεων περιουσίας· γ) αἱ κληροδοσίαι.

370. 2) Πρᾶξις, δι' ἧς ἐλαττόνωσ τις τὴν ἰδίαν περιουσίαν καὶ μεταβιβάζων αὐτὴν εἰς τὸν λήπτην, αὐξάνει τὴν περιουσίαν τούτου.

Ὅθεν ἐν τῇ δωρεᾷ ὑπάρχει ἀφ' ἑνὸς ἐλάττωσις τῆς περιουσίας τοῦ δοτῆρος, καθόσον αὕτη μεταβιβάζεται εἰς τὸν λήπτην, καὶ ἀφ' ἑτέρου αὔξησις τῆς περιουσίας τούτου· τὸ πρῶτον στοιχεῖον, τὴν διὰ τῆς μεταβιβάσεως εἰς ἄλλον ἐλάττωσιν τῆς ἰδίας περιουσίας, ὀνομάζομεν ἐκποίησιν, ἀπαλλοτρίωσιν. Ἔνθα δὲν ὑπάρχει ἐκποίησις, δὲν ὑπάρχει δωρεά· ὅθεν δὲν ὑπάρχει τοιαύτη

α) Ὅταν ἡ εὐμένεια τοῦ ἑνὸς δηλοῦται διὰ γεγονότων μὴ ὁρώντων τὴν περιουσίαν αὐτοῦ·

β) Ὅταν χάριν ἄλλου παραιτῆταί τις τῆς δυνατῆς αὐξήσεως τῆς περιουσίας του.

γ) Ὅταν ὁ μὲν θυσιάζῃ μέρος τῆς περιουσίας, ἀλλ' ὁ ἕτερος κτᾶται δικαίωμα, μὴ ὂν ἀντικείμενον περιουσίας καὶ ἐπομένως μὴ αὐξάνον αὐτήν.

Εἰς τὸ ὑπὸ στοιχ. α) θέμα ὑπάγεται λ. χ. ἡ ἀποδοχὴ ἐντολῆς, ἢ παρακαταθήκης, ἢ ἡ δόσις χρησιδανείου (1), διότι ὁ ταῦτα πράττων δὲν θυσιάζει περιουσίαν· φρόντισον νὰ ἐνοικιάζῃς τὰ κτήματά μου. Ἴσως ὅμως παρατηρήσῃ τις, ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν ὑπὲρ ἄλλου πρᾶξιν, ἢ σειρὰν πράξεων, ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ δι' αὐτῶν περιουσίαν, ἣν θυσιάζει ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου (τοῦ ἐντολέως, τοῦ θεματοδότου κλπ). Ἡ παρατήρησις αὕτη εἶναι ὀρθὴ καὶ ὑπάρχει δωρεὰ ἐὰν τὸ ἐν λόγῳ ἀποτέλεσμα συνάγεται βεβαίως ἐκ τοῦ εἴδους τοῦ ἀντικειμένου, οὗτινος δίδει τις τὴν χρῆσιν· ὡς λ. χ. ἐπὶ χρησιδανείου, κτήματος ἀποφέροντος ὡρισμένην πρόσοδον, εἰς ἣν συνίσταται ἡ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτοῦ ὠφέλεια, ἢ ἐπὶ παροχῆς ὑπηρεσιῶν, αἵτινες ἔχουσιν ἀγοραίαν ἀξίαν καὶ περιποιοῦσι χρηματικὴν ὠφέλειαν εἰς τὸν λήπτην (2). Ἀλλ' ἡ περίπτωσις αὕτη ἀνήκει εἰς τὰς ἑπομένας κατηγορίας.

(1) (23. 3) 9 § 3 Β. (ΚΘ'. 1) 5 (24. 1) 58 § 2.

(2) (39. 5) 9 πρ. Β. (ΜΖ'. 1) 8 (38. 1) 6 Β. (ΜΘ'. 3) 6 πρβλ. ἐνοχ. δικ. Β', σ. 296 καὶ ἑπόμ.

Εἰς τὸ ὑπὸ στοιχ. β) θέμα ὑπάγεται λ. χ. ἡ παραίτησις ἐπαγομένης κληρονομίας, ἢ κληροδοτήματος, χάριν ἄλλου, διορισθέντος ὑποκαταστάτου (1). Διὸ καὶ δὲν [illegible] γων (2).

Εἰς τὸ ὑπὸ στοιχ. γ) θέμα ὑπάγεται λ. χ. ἡ ἀπελευθ. δούλου, ἡ μεγίστη τῶν εὐεργεσιῶν, ἡ παρέχουσα τὸ πολυτιμότατον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ὅμως δὲν ἀποτελεῖ αὕτη δωρεάν, διότι, ἂν καὶ θυσιάζηται διὰ τῆς πράξεως ταύτης περιουσία, ἡ ἐλευθερία, καθὸ πρᾶγμα ἀδιατίμητον, δὲν αὐξάνει τὴν περιουσίαν τοῦ λήπτου (3).

Τὸ δεύτερον στοιχεῖον ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς δωρεᾶς εἶναι ἡ αὔξησις τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου· ἄνευ αὐτῆς δὲν ὑπάρχει δωρεά.

Τρεῖς λόγοι δύνανται νὰ κωλύσωσι τὴν αὔξησιν τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, καίτοι ὑπαρχούσης ἐκποιήσεως.

α) Διὰ τῆς ἐκποιήσεως δύναται νὰ μὴ αὐξάνῃ μὲν ἡ περιουσία τοῦ λήπτου, ν' ἀπαλλάζηται ὅμως ἡ ἐνάσκησις καὶ ἐπιδίωξις κεκτημένου δικαιώματος.

β) Τὸ κέρδος δύναται ν' ἀντισταθμίζηται, θυσιάζοντος τοῦ λήπτου περιουσίαν πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ.

γ) Τὸ διὰ τῆς δωρεᾶς ἀποκτηθὲν δικαίωμα περιουσίας καὶ ἡ δι' αὐτοῦ χωρήσασα αὔξησις τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, δύναται νὰ ἐκλείψῃ βραδύτερον.

Ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ στοιχ. α) λόγον. Ὁ ὀφείλων τι ἐκ *φυσικῆς* μόνον ἐνοχῆς, ἐὰν πληρώσῃ, ἐκποιεῖ τὴν ἰδίαν περιουσίαν, ἀλλὰ δὲν αὐξάνει τὴν τοῦ λήπτου, λαμβάνοντος ὅ,τι τῷ ὀφείλεται (4). Ὁ νεμόμενος ἀλλότριον κτῆμα καὶ δίδων αὐτὸ οἰκειοθελῶς, δὲν δωρεῖται, διότι δὲν αὐξάνει τὴν περιουσίαν τοῦ λήπτου.

Ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ στοιχ. β) λόγον. Ἐὰν ἡ θυσία τοῦ λήπτου ᾖναι *παρελθοῦσα*, ὑπάρχει πληρωμὴ χρέους καὶ οὐχὶ δωρεά. Ἐὰν ᾖναι *ἐνεστῶσα*, ὑπάρχει ἀμφοτεροβαρὴς σύμβασις ἀγοραπωλησίας, ἀνταλλαγῆς κλπ.

---

(1) (24. 1) 5 § 13, 14. Β. (Λ'. 1) 5.

(2) Πρβλ. ἐνοχ. δικαίου Β'. σ. 298 (σημ. 13).

(3) Pauli Sent. Recept. II 23 § 2 (19. 5) 5 § 5 Β. (Β'. 3) 106.

(4) (39. 5) 19 § 4 Β. (ΜΣΤ'. 1) 18 (12. 6) 64 Β. (ΚΔ'. 6) 64.

Ὡς πρὸς τὸν ὑπὸ στοιχ. γ) λόγον. Οὗτος διαφέρει τῶν λοιπῶν, καθόσον ἐνταῦθα ὑπῆρχε μὲν δωρεά, ὅτε ἐγένετο ἡ τῆς ἐκποιήσεως πρᾶξις, ἀλλ' ἐξέλιπε βραδύτερον. Τὸ ἀποκτηθὲν ὅμως δικαίωμα ἀνάγκη νὰ ἐκλείψῃ *ἐντελῶς*, μὴ ἀντικατασταθὲν δι' ἄλλου, μὴ μεταβληθὲν εἰς ἄλλο· τοῦτο δὲ δύναται νὰ συμβῇ ἢ Α) τῇ θελήσει τοῦ παρασχόντος αὐτὸ (1), ἢ Β) ἐκ τύχης (2), ἢ Γ) τῇ θελήσει τοῦ λήπτου (3).

3) Ἡ μείωσις τῆς τοῦ δοτῆρος περιουσίας καὶ ἡ αὔξησις τῆς τοῦ λήπτου, ἀνάγκη νὰ γίνηται *ἐκ προθέσεως* τοῦ δίδοντος. Ὁ μεταβιβάζων εἰς ἄλλον πρᾶγμα, διότι πείθεται, ὅτι τὸ ὀφείλει αὐτῷ, δὲν δωρεῖται· ὁ ἀγοράζων ἐπὶ τιμήματι πολλῷ ἀνωτέρῳ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἀξίας, πειθόμενος, ὅτι ἠγόρασεν αὐτὸ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀξίαν, δὲν δωρεῖται· ὡσαύτως καὶ ὁ ἐν γνώσει ἀγοράζων πρᾶγμα ἐπὶ τιμήματι ἀνωτέρῳ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἀξίας, ἀλλὰ μόνον διότι *ἔχει ἀπόλυτον* αὐτοῦ ἀνάγκην.

371. Ἐξηγήσαμεν δὲ ἐνταῦθα λεπτομερῶς τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς διακρίναντες αὐτὴν τῶν λοιπῶν συμβολαίων, διότι ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ καὶ τῷ βυζαντινῷ νόμῳ ὑπάρχουσι τρεῖς σπουδαιότατοι θεσμοί, ἰσχύοντες μόνον ἐπὶ τῆς δωρεᾶς.

Ἐντεῦθεν οἱ ῥωμαῖοι νομομαθεῖς ἐσυζήτησαν καὶ ἀνέλυσαν μετὰ πολλῆς ἀκριβείας τὰ στοιχεῖα τοῦ συμβολαίου τούτου ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ λύσωσιν ἀσφαλέστερον τὸ πρακτικὸν ζήτημα, ἐὰν εἰς δεδομένον τι θέμα πρόκηται περὶ δωρεᾶς καὶ ἐπομένως ἐφαρμόζωνται εἰς αὐτὸ οἱ περὶ αὐτῆς ἰσχύοντες ἐξῆς ἐξαιρετικοὶ θεσμοί, οὓς προεκάλεσεν ἡ ἰδιάζουσα τοῦ συμβολαίου τούτου φύσις.

α) Ἡ δωρεὰ ἐλαττόνει τὴν περιουσίαν τοῦ δωρητοῦ, ἥτις προώρισται κυρίως εἰς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν καὶ ἰδίως εἰς πληρωμὴν τῶν χρεῶν αὐτοῦ· ὅθεν ἡ ἐξ ἀπερισκεψίας, ἢ συναρπαγῆς ἐπιχείρησις αὐτῆς, συνεπάγεται τήν τε ἀπογύμνωσιν τοῦ δωρητοῦ καὶ τὴν βλάβην τῶν δανειστῶν αὐτοῦ, ἐὰν δὲν δυνηθῶσι ν' ἀποδείξωσιν ἐπὶ ἀφανῶν καὶ προχρονολογουμένων δωρεῶν τὸν ἀληθῆ τῆς ἐπιχειρήσεως

---

(1) (24. 1) 49 Β. (Λ'. 1) 46 (23. 3) 5 § 9 Β. (Κθ°. 1) 1 § Ε°.
(2) (24. 1) 28 πρ. Β. (Λ°. 1) 27.
(3) (24. 1) 5 § 18, 28 πρ. Β. (Λ'. 1) 5, 27.

αὐτῶν χρόνον. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ τούτου ὡρίσθησαν ἰδιάζουσαι διατυπώσεις τῆς δωρεᾶς.

β) Ἡ συζυγικὴ ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη δύνανται νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων εἰς ἀπογύμνωσιν τοῦ ἄλλου, ἐκτὸς δὲ τούτου ὑπὸ τὸ κράτος νομοθεσίας, ἐπιτρεπούσης τὴν κατὰ τὸ δοκοῦν τῷ ἑτέρῳ τῶν συζύγων λύσιν τοῦ γάμου, ἡ ἐπιδιώκουσα δωρεὰς φιλοκέρδεια τοῦ ἑτέρου τῶν συζύγων δύναται νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς σύγχυσιν τῆς συζυγικῆς ὁμονοίας, συνεπαγομένην παραλόγους διαζεύξεις, ὅθεν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ κακοῦ τούτου ἀπηγορεύθησαν αἱ μεταξὺ συζύγων δωρεαί. Περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως ταύτης ὁμιλήσομεν ἐκτενέστερον ἐν τῷ οἰκογενειακῷ δικαίῳ.

γ) Τέλος, ὅπως μὴ μένῃ ἀθεράπευτον τὸ ἠθικὸν κακὸν τοῦ νὰ δύναται ὁ δωρεοδόχος νὰ προσβάλῃ τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν, ἢ τὴν λοιπὴν περιουσίαν τοῦ ἰδίου εὐεργέτου, ἢ νὰ ἀθετῇ τοὺς ταχθέντας ὅρους τῆς δωρεᾶς, διατηρῶν τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν, ὡρίσθη ἡ διὰ τοιούτους λόγους ἀχαριστίας ἀνάκλησις τῶν δωρεῶν.

372. Περὶ τῶν γενικωτέρων στοιχείων τῶν θεσμῶν τούτων παρατηρητέον ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς.

Δυνάμει τοῦ ὑπὸ στοιχ. α) λόγου, ἡ δωρεὰ πρωΐμως ὑπεβλήθη εἰς περιορισμοὺς κατά τε τὸν τύπον τῆς συστάσεως καὶ τὸ ποσὸν αὐτῆς. Ὁ ἀρχαιότερος περὶ τῶν περιορισμῶν τούτων νόμος εἶναι ὁ Κίγκιος· δὲν διευκρινίσθη ὅμως μέχρι τοῦδε τίνες τῶν ἐν τῷ ἀρχαίῳ δικαίῳ περιορισμῶν τῆς δωρεᾶς παράγονται ἀπὸ τοῦ εἰρημένου νόμου καὶ τίνες ὑπὸ ἄλλων ὁρισμῶν (1). Δύο εἰσὶν οἱ περιορισμοὶ οὗτοι, α) ἡ ἀπαγόρευσις μεγάλων δωρεῶν, ἄδηλον μέχρι τίνος ποσοῦ, β) ἰδιάζουσαι διατυπώσεις τῆς ἐγκύρου δωρεᾶς· τουτέστιν ἡ δωρεὰ εἶχε κῦρος μόνον διὰ τῆς ἐν ὡρισμέναις διατυπώσεσι περιβεβλημένης ἐκτελέσεως αὐτῆς (perfectio), ἰδίως δὲν ἤρκει πρὸς κατάρτισιν τῆς δωρεᾶς μόνη ἡ ἐπερώτησις, καθὸ προχειρότερος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀπερίσκεπτον καὶ ἐξ ἀδυναμίας ἐλευθεριότητα, κινδυνωδέστερος τύπος, ἢ ἡ πανηγυρικὴ καὶ συμβολικὴ πώλησις (mancipatio), ἢ ἡ ἐν δικαστηρίῳ εἰκονικὴ διεκδίκησις (in jure cessio), ἀλλ' ἀπῃτεῖτο ἐκτὸς τῆς σκοπούσης τὴν μεταβίβασιν

(1) Savigny τόμ. 4 § 195. Θέμιδ. τόμ. 4. σ. 213 σημ. 1.

τῆς κυριότητος ἐννόμου πράξεως καὶ ἡ εἰς τὸν δωρεοδόχον μετάθεσις τῆς τῶν παραγγελμάτων νομῆς. Ὅθεν ἐπὶ μὲν τῶν res mancipi (τῶν κατὰ τὴν κοινοτέραν δόξαν διὰ γεωργικὸν ἔθνος ἰδίως πολυτίμων ἀντικειμένων, λ. χ. τῶν Ἰταλικῶν ἀκινήτων, τῶν δούλων; τῶν ἰθαγενῶν ἀχθοφόρων κτηνῶν κλπ.) ἀπητοῦντο πρὸς τῇ συμβολικῇ πωλήσει, ἢ τῇ ἐν δικαστηρίῳ εἰκονικῇ διεκδικήσει καὶ ἡ παράδοσις, ἐπὶ δὲ τῶν res nec mancipi, ἤρκει μόνη ἡ δυνάμει τῆς δωρεᾶς παράδοσις. Τινὰ ὅμως πρόσωπα, εἰς ἃ κατελέγοντο οἱ ἐγγύτεροι συγγενεῖς τοῦ δωρητοῦ καὶ ὁ σύζυγος αὐτοῦ (personæ exceptæ), ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῶν εἰρημένων πανηγυρικῶν διατυπώσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ ὅρου τῆς ἐκτελέσεως τῆς δωρεᾶς, λ. χ. ἐπὶ τῆς λόγῳ δωρεᾶς μεταβιβάσεως τῆς κυριότητος ὑπῆρχεν ἀνάγκη καὶ τῆς παραδόσεως τοῦ δώρου εἰς τὸν δωρεοδόχον (1).

Δύο τινὰ συνάγονται ἀσφαλῶς ἐκ τῶν τοῦ ἀρχαίου δικαίου πολλαχῶς ἀβεβαίων περιορισμῶν τῶν δωρεῶν· πρῶτον, ὅτι ἡ παράβασις τῶν ὁρισμῶν αὐτοῦ δὲν συνεπήγετο τὴν ἀκυρότητα τῆς δωρεᾶς, ἀλλὰ τὸ δικαίωμα τοῦ δωρητοῦ (τοῦ μεταμεληθέντος ἐπὶ τῇ δωρεᾷ) ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐκ τῆς δωρεᾶς ἀγωγὴν τοῦ δωρεοδόχου (2)· δεύτερον, ὅτι τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνατρέπειν κατὰ τὸ δοκοῦν τὰς παρὰ τὰ ἀνωτέρω ὡρισμένα γενομένας δωρεὰς ἦτο προσωπικὸν τοῦ δωρητοῦ· ἂν οὗτος δὲν ἀνεκάλει ζῶν τὴν δωρεάν, δὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ (3). Ἀντὶ τῶν ὁρισμῶν τούτων, οἵτινες κατὰ μικρὸν περιέστησαν εἰς ἀχρησίαν, Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, ὁ πατὴρ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, εἰσήγαγον ἑτέρας διατυπώσεις πρὸς ἔγκυρον σύστασιν τῆς δωρεᾶς (4), ἐξ ὧν ἐπὶ Ἰουστιανοῦ (5) ἴσχυον δύο τινές, ἡ παράδοσις τοῦ δωρεὰν διδομένου πράγματος καὶ ἡ δικαστικὴ καταχώρισις (insinuatio) τῆς δωρεᾶς.

Ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τοῦ παρατεθέντος νόμου καὶ τοῦ Ε (2. 7) § 2 ἐκήρυξε τὴν σύμβασιν ταύτην ἰσχύουσαν, « ἡνίκα ὁ δωρούμενος τὴν οἰκείαν δηλώσῃ γνώμην ἐν γράμμασιν, ἢ ἀγράφως· καὶ ὥσπερ ὁ πω-

(1) Πρβλ. ἐνοχ. δικαίου Β'. σ. 316 σημ. 5.
(2) Fragm. Vat. § 293, Σαβινῆ 6. 198.
(3) Fragm. Vat. § 259 § 266.
(4) Frag. vat. 249 Θεοδ. Κώδ. (8. 12) 1. Κ. (8. 54) 25. Β. (ΜΖ'. 1) 58.
(5) Περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κ. (8. 54) 35 § 5 Β. (ΜΖ'. 1) 67.

λήσας παραδοῦναι, οὕτως ὁ δωρήσασθαι βουληθεὶς, ἀναγκάζεται πάντως παραδοῦναι τὸ δωρηθὲν· τὸ τέλειον ἐχούσης τῆς δωρεᾶς καὶ ἂν μὴ παρηκολούθησεν ἡ παράδοσις». Μόνον ὅταν ἡ δωρεὰ ὑπερβαίνει τοὺς 500 χρυσοῦς ὀφείλει [illegible] αὐτῆς ἀπαιτεῖται νὰ καταχωρίσῃ [illegible] δικαστικῆς ἀρχῆς.

373. Περὶ τῆς καταχωρίσεως (τῆς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ἐμφανίσεως) ταύτης, πρώτη διάταξις εἶναι ἡ τοῦ Κωνσταντίνου ἐν ἔτει 316 (1), ἡ ἀπαιτοῦσα ἐπὶ πάσης δωρεᾶς τὴν καταχώρισιν· ἀλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς διὰ τῆς διαταξ. 36 § 3 Κ (8. 54) καὶ τοῦ § 2 τῶν Ε. (2. 7) περιώρισε τὴν τῆς ἐμφανίσεως διατύπωσιν εἰς μόνας τὰς ὑπερβαινούσας τοὺς 500 χρυσοῦς δωρεάς. Ἡ ἐμφάνισις ἔπρεπε νὰ γίνηται ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ ἄρχοντι τῆς ἀναγραφῆς (magister census), ὅπερ ἐστὶ τῷ προϊσταμένῳ τῶν τῆς Συγκλήτου πρωτοκολλιστῶν καὶ διεκπεραιωτῶν, οἵτινες ἀνέγραφον τὰς περιουσίας χάριν τῆς φορολογίας, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις παρὰ τῷ ἄρχοντι (τῷ δικαστῇ), ἢ τῷ ἐκδίκῳ (διοικητῇ), ἢ παρὰ τῇ δημοτικῇ ἀρχῇ.

Ἂν ἴσχυε παρ' ἡμῖν ἡ διάταξις αὕτη, ἡ ἐμφάνισις ἔπρεπε νὰ γίνηται παρὰ τοῖς συμβολαιογράφοις, οἵτινες εἶναι δημόσιοι ἀξιωματικοί, ἵνα συντάττωσι καὶ φυλάττωσι πᾶσαν δήλωσιν βουλήσεως, εἰς ἣν οἱ δηλοῦντες *ὀφείλουσιν*, ἢ θέλουσι νὰ δώσωσι κῦρος δημοσίου ἐγγράφου (2)· τὸ χρυσοῦν νόμισμα, solidus, εἶναι, κατὰ μὲν τὴν Γερμανικὴν νομολογίαν, ἀξίας 4 φιορινίων τῆς Αὐγούστης, ἢ δραχ. 11 καὶ 40 % κατὰ δὲ τὴν ἀκριβεστέραν τοῦ Δυρὼ δὲ Μάλλε ἐκτίμησιν, ἀξίας φράγκων 15. 10 ἢ δρ. 16. 25 ὥστε ἡ ὑπερβαίνουσα τὰς δρ. 8425 δωρεὰ ἔχρῃζε τῆς ἐμφανίσεως.

374. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνεμφανίστου τῆς δωρεᾶς ἦτο ἡ ἀκυρότης αὐτῆς μόνον καθόσον ὑπερέβαινε τὸ ποσὸν τῶν 500 χρυσῶν, μενούσης ταύτης ἰσχυρᾶς μέχρι τοῦ εἰρημένου ποσοῦ (3). Ὅθεν ἡ ἀκυρότης ἐνταῦθα εἶναι ἡ αὐτὴ ὡς καὶ ἐπὶ τῶν μεταξὺ

(1) Κ. (8. 54) 34—39 Β. (ΜΖ'. 1) 66—68 Εἰσ. (2. 7) § 2.
(2) Ἄρθρ. 166 τοῦ περὶ Δικαστ. καὶ Συμβ. νόμου.
(3) Κ. (8. 54) 34 Β. (ΜΖ'. 1) 66.

συζύγων δωρεῶν. Ἡ διατύπωσις αὕτη τῆς ἐμφανίσεως ἀργεῖ ἐπὶ πλειόνων, ἢ διαδοχικῶς τῷ αὐτῷ προσώπῳ, ἢ συγχρόνως εἰς πολλοὺς γενομένων μικροτέρων δωρεῶν (1), ἐπὶ δωρεῶν προσόδου, μὴ ὑπερβαινούσης ἐτησίως τὸ ἀνωτέρω ποσὸν, ἐκτὸς ἐὰν πρόκηται νὰ ἰσχύσωσι καὶ ὡς πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ δωρητοῦ, ἢ τοῦ δωρεοδόχου (2).

Τινὲς ὅμως δωρεαὶ ἐξαιροῦνται τῆς διατυπώσεως ταύτης, ἤτοι

Αἱ δωρεαὶ αἱ γινόμεναι

1) ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος, ἢ εἰς αὐτόν· 2) πρὸς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτων· 3) πρὸς ἀνοικοδόμησιν καταπεσόντων, ἢ καέντων κτιρίων· 4) πρὸς προικοδοσίαν ὑπὸ προσώπων τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι πρὸς τοῦτο ὑπόχρεα (3). Ἱστορικὴν μόνον σημασίαν ἔχουσιν αἱ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ εἰς τοὺς στρατιώτας γενόμεναι δωρεαὶ κινητῶν.

Αλλ' ἡ διατύπωσις αὕτη τῆς ἐμφανίσεως τῶν δωρεῶν εἰς τὰ πρακτικὰ δημοσίας δικαστικῆς, ἢ διοικητικῆς ἀρχῆς, κατηργήθη ὑπὸ τοῦ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν δικαίου (4), *ὡς πάντη ματαία* ἀκριβολογία. Ἡ διάταξις αὕτη μαρτυρεῖ τρανώτατα τὴν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς παρακμὴν τοῦ δικαίου. Ἡ διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον (§ 371 α'.) σπουδαιοτάτη ἄλλοτε θεωρηθεῖσα διατύπωσις τῆς ἐμφανίσεως, θεωρεῖται ἤδη ματαία ἀκριβολογία, «ἣν οὐδὲ τηρηθεῖσαν ἐπὶ δωρεᾶς ὅλως ἴσμεν».

375. Κατὰ τὸ μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν δίκαιον καὶ ἁπλοῦν (ἰδιωτικὸν) ἔγγραφον περὶ τῆς δωρεᾶς, τῆς ὑπερβαινούσης τοὺς 500 χρυσοῦς, ἀρκεῖ ὅπως ἔχῃ αὕτη κῦρος, αἱ δὲ μικρότεραι δωρεαὶ καὶ ἀγράφως γενόμεναι «τρισὶ μάρτυσι κυρούμεναι φέρουσι τὸ βέβαιον».

Παρ' ἡμῖν ἰσχύουσι περὶ τοῦ τύπου τῶν δωρεῶν οἱ ὁρισμοὶ τοῦ ἄρθρ. 42 τοῦ περὶ χαρτοσήμου νόμου, συνδυασμένοι πρὸς τὸ ἄρθρ. 300 τῆς πολιτ. δικον. Τὸ ἄρθρ. 42 τοῦ νόμου τούτου ἔχει ὡς ἑξῆς «τὰ ἔγγραφα δωρήσεως μεταξὺ ζώντων καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ συμβόλαια, ὅσα ἀφορῶσι μεταβολὴν εἰς τὴν κατοχὴν ἀκινήτων (ἐξαι-

(1) Κ. (8. 54) 34 § 3.
(2) Κ. (8. 54) 34 § πρ Νεαρὰ 52 κεφ. 2.
(3) Κ. .5. 12) 31 Β ΚΘ' 1) 118.
(4) Νεαρὰ Λέοντος 50. Ἀρμ. (3. 1) 17.

ρουμένων τῶν ἐθνικῶν κτημάτων), ἀπαγορεύεται ἐπὶ ποινῇ ἀκυρότητος νὰ γίνωνται ἄλλως πως εἰ μὴ ἐπισήμως καὶ ἐνώπιον συμβολαιογράφου». Ἐνταῦθα παρατηρητέον πρὸ πάντων τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν *ἐγγράφων* τῆς ἐν ζωῇ δωρεᾶς καὶ τῶν *συμβολαίων*, ὅσα ἀφορῶσι μεταβολὴν εἰς τὴν διακατοχὴν ἀκινήτων. Ἐπειδὴ ἡ λέξις συμβόλαιον, καίτοι ἐμφαίνουσα κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς τὸ περί τινος ἐννόμου πράξεως συντασσόμενον ἔγγραφον, ἔλαβε κατὰ τὴν νεωτέραν ἡμῶν νομικὴν γλῶσσαν τὴν ἔννοιαν τοῦ negotium τῶν Ῥωμαίων, τῆς νομικῆς πράξεως, ἡ δ' ἔννοια αὕτη ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς πρὸ μικροῦ παρατηρηθείσης ἀντιθέσεως μεταξὺ ἐγγράφου καὶ συμβολαίου, πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἀποτέλεσμα τῆς παραβάσεως τοῦ ἄρθρου τούτου εἶναι ἐπὶ τῆς ἐν ζωῇ δωρεᾶς κινητῶν, ἡ ἀκυρότης τοῦ ἐγγράφου, ἐπὶ δὲ τῶν συμβολαίων περὶ μεταθέσεως τῆς νομῆς ἀκινήτων, ἡ ἀκυρότης τοῦ συμβολαίου, ἡ ἡμεδαπὴ νομολογία παρεδέχθη τὴν ἐξῆς ἑρμηνείαν τοῦ νόμου τούτου. Ἐὰν ἡ δωρεὰ κινητῶν γενῇ δι' ἰδιωτικοῦ ἐγγράφου, ἡ παράβασις τοῦ ἄρθρ. 42 τοῦ νόμου τούτου, συνεπαγομένη τὴν ἀκυρότητα μόνου τοῦ τῆς δωρεᾶς ἐγγράφου, δὲν ἀποκρούει τὴν διὰ παντὸς ἄλλου νομίμου μέσου ἀπόδειξιν τῆς δωρεᾶς (λ. χ. δι' ὅρκου, δι' ὁμολογίας)· ἐὰν δὲ ἡ δωρεὰ ἀκινήτων γενῇ ἄλλως ἢ διὰ συμβολαιογραφικοῦ ἐγγράφου, ἡ παράβασις τοῦ ἀνωτέρω νόμου συνεπάγεται τὴν ἀκυρότητα τοῦ συμβολαίου, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἐννόμου πράξεως τῆς δωρεᾶς. Ὥστε πᾶν ἄλλο μέσον ἀποδείξεως αὐτῆς εἶναι περιττὸν καὶ ἐπομένως ἀπαράδεκτον.

Ἐπὶ δὲ τῶν δωρεῶν κινητῶν παρατηρητέον εἰδικώτερον, ὅτι κατὰ τὴν πολιτ. ἡμῶν δικονομίαν, ἀντικείμενα, ὧν ἡ ἀξία ὑπερβαίνει τὰς 50 δραχ. δὲν δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι διὰ μαρτύρων· μεταξὺ δὲ τῶν ἐξαιρέσεων τοῦ κανόνος τούτου δὲν καταλέγεται ὑπὸ τοῦ δικονομικοῦ ἡμῶν νόμου καὶ ἡ διάταξις τῆς τοῦ Λέοντος Νεαρᾶς, ἡ ἐπιτρέπουσα τὴν διὰ τριῶν μαρτύρων ἀπόδειξιν τῆς μὴ ὑπερβαινούσης τοὺς 500 χρυσοῦς δωρεᾶς. Ἐντεῦθεν συμπεραίνομεν, ὅτι παρ' ἡμῖν πᾶσα δωρεὰ κινητῶν, ὑπερβαινόντων τὴν ἀξίαν τῶν 50 δραχ. δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ μαρτύρων, ἀλλὰ μόνον δι' ἐγγράφων (οὐχὶ ὅμως ἰδιωτικῶν), δι' ὅρκου, ἢ διὰ δικαστικῆς ὁμολογίας. Πρβλ. περὶ τούτου καὶ Ἐνοχ. δικαίου Β'. σ. 320—322.

376. Ἐκ τῆς ἐξηγηθείσης φύσεως τῆς δωρεᾶς συνάγεται, ὅτι οἱ

μὴ ἔχοντες τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐκποιεῖν, ἢ τοὐλάχιστον τοῦ ἐπιχειρεῖν πράξεις ἐλευθεριότητος, δὲν δύνανται οὔτε δωρεὰς νὰ ἐπιχειρήσωσι. Τοιοῦτοι δὲ εἰσὶν οἱ διοικηταὶ ἀλλοτρίας περιουσίας, ἤτοι οἱ πληρεξούσιοι, οἱ ἐπίτροποι, οἱ κηδεμόνες (1) καὶ τὰ ὑπεξούσια τέκνα (2).

377. Ὁ δωρητὴς δικαιοῦται ν' ἀνακαλέσῃ τὴν δωρεὰν

1) « Ἐὰν ὁ τὴν δωρεὰν εἰλικρῶς ἀχάριστος ὀφθῇ περὶ τὸν δωρησάμενον, σκαιᾷ (βαρείᾳ) κατ' αὐτοῦ χρησάμενος ὕβρει, ἢ χεῖρας ἀδίκους ἐπαγαγὼν, ἢ ζημίᾳ μεγίστῃ περιβαλὼν ἐξ οἰκείας ἐπιβουλῆς, ἥτις οὐ τὴν τυχοῦσαν αἴσθησιν τῇ τοῦ δωρησαμένου περιουσίᾳ παρέσχεν (οὐσιώδη ἐπήγαγε βλάβην αὐτῇ), ἢ περὶ ζωὴν ἐπιβουλεύσει, ἢ τὰ ἐν τῇ δωρεᾷ σύμφωνα εἴτε ἐγγράφως, εἴτε ἀγράφως μὴ πληροῖ.» (3)

Τὸ τῆς δευτερογάμου ὅμως μητρὸς δικαίωμα τοῦ ἀνακαλεῖν τὰς εἰς τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου παῖδας αὐτῆς γενομένας δωρεὰς διὰ τὴν ἀχαριστίαν αὐτῶν, περιορίζεται εἰς μόνας τὰς ἑξῆς τρεῖς περιπτώσεις· εἰ ὁ παῖς περὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν ἐπιβουλεύων τῇ μητρὶ, ἢ χεῖρας ἐπιβάλλων ἀσεβεῖς, ἢ περὶ τὴν τῆς οὐσίας ὅλης ἀφαίρεσιν πράττων τί κατ' αὐτῆς ἀποδεικνύοιτο (4).

Ἡ τῆς ἀνακλήσεως ἀγωγὴ εἶναι ἐνοχικὴ, καὶ δὲν μεταβαίνει εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ δωρητοῦ, οὔτε κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ δωρεοδόχου (5).

2) Ἕνεκεν ἐπιγεννήσεως τέκνων ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἄπαιδος πάτρωνος γενομένης εἰς τὸν ἀπελεύθερον αὐτοῦ δωρεᾶς. Ὁ λόγος οὗτος ἔχει ἱστορικὴν μόνον σημασίαν.

Περὶ τῆς δωρεᾶς ἰσχύουσιν ἴδιοι ὁρισμοὶ ὡς πρὸς τὴν εὐθύνην τοῦ δωρητοῦ ἕνεκεν ἐκνικήσεως τοῦ δώρου, τῶν κεκρυμμένων ἐλαττωμάτων αὐτοῦ, τοὺς τῆς ὑπερημερίας τόκους καὶ τὸ τῆς εὐπορίας εὐεργέτημα, περὶ ὧν πραγματευόμεθα ἐν τῷ ἐνοχικῷ δικαίῳ (6).

378. Ἐξηγοῦντες τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς εἴπομεν ὅτι, ἄλλη πρό-

---

(1) Π. (36. 7) 22. 46 § τελ. Β. (ΛΖ'. 7) 46.

(2) Π. (39. 5) 7 Β. (ΜΖ'. 1) 6 (2. 14) 28 § 2 Β. (ΝΑ'. 1) 28.

(3) Κ. (8. 56) 10 Β (ΜΖ'. 2) 10 Σχολ.

(4) Κ. 7 αὐτ. Β. 7. αὐτ. Νεαρ. 22 Κεφ. 35.

(5) Κ. 10 αὐτ. Πρβλ. Ἐνοχ. Δικ. Β'. σ. 359 καὶ ἑπ.

(6) Ἐνοχ. δικ. τόμ. Α'. σ. 223—225 σ. 237. 238 τόμ. Γ'. σ 224. 361. 373.

θεσις τοῦ δοτῆρος παρὰ τὴν τῆς αὐξήσεως τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, ἀποκλείει τὴν δωρεάν· τὸ θεώρημα τοῦτο ἐπιδέχεται τὴν παρεξήγησιν, ὅτι ἡ δωρεὰ ὑποθέτει παντὸς ἄλλου αἰσθήματος ἄμικτον εὐμένειαν, καὶ ὅτι ἀναιρεῖται ἡ τῆς δωρεᾶς ἔννοια, μιγνυομένου τῇ φιλοτίμῳ καὶ φιλοδώρῳ προαιρέσει καὶ ἑτέρου τυχὸν ἰδιοτελοῦς σκοποῦ. Ἡ δόξα αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη. Ὅπως ὑπάρξῃ δωρεὰ ἀρκεῖ μεταξὺ τῶν σκοπῶν τοῦ δωρουμένου νὰ ἦναι καὶ ὁ τοῦ αὐξῆσαι τὴν περιουσίαν τοῦ λήπτου, ἀδιάφορον δὲ ἐὰν ὁ σκοπὸς οὗτος καλύπτῃ καὶ ἕτερον ἀπώτερον σκοπὸν καὶ ὁποῖον.

Πρὸς τὴν ἐκ προθέσεως μετάθεσιν τῆς περιουσίας του εἰς τὸν λήπτην παρορμᾶται ὁ δωρητὴς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀφιλοκερδοῦς εὐμενείας, ἥτις ὁρίζεται πολλάκις εἰδικώτερον, ὁτὲ μὲν ὡς συμπάθεια, ὁτὲ δὲ ὡς γενναιοφροσύνη, ὁτὲ δὲ ὡς εὐγνωμοσύνη· δύναται ὅμως νὰ καλύπτῃ καὶ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς τοῦ δοτῆρος, μὴ ἀναιρουμένης ἐντεῦθεν τῆς ἐννοίας τῆς δωρεᾶς· λ. χ. ὁ δωρούμενος δύναται νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι διὰ τῆς δωρεᾶς θέλει τύχει τῆς εὐνοίας τοῦ λήπτου, δι' ἧς θέλει ἀποκτήσει εἰς τὸ μέλλον μείζονας ὠφελείας, ἢ νὰ παρεκινήθη εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκ ματαιοφροσύνης, ἢ κουφότητος, ὅπως καταπλήξῃ τὸν κόσμον διὰ τῆς ἐλευθεριότητος καὶ τοῦ πλούτου αὐτοῦ. Κατὰ πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας πρόκειται ἀληθὴς δωρεά, διότι ἄμεσος σκοπὸς τοῦ δοτῆρος εἶναι ἡ αὔξησις τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, ὅπως ἐπιτύχῃ δι' αὐτῆς ἀπωτέρους σκοπούς.

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ τὴν ἀνωτέρω γενομένην ἀνάπτυξιν τοῦ τρίτου στοιχείου τῆς ἐννοίας τῆς δωρεᾶς, ὅπερ ἐστὶ τῆς προθέσεως τοῦ αὐξῆσαι τὴν τοῦ λήπτου περιουσίαν. Ὁ ἀγοράζων οἰκίαν ἢ ἄλλο τι, οὗτινος ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην, ἐπὶ τιμήματι ἀνωτέρῳ τῆς ἀληθοῦς αὐτοῦ ἀξίας, ἀνέχεται ἐξ ἀνάγκης τὴν διὰ τῆς ἀγορᾶς ταύτης αὔξησιν τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου, ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἀπέκτα, εἰ δυνατόν, τὴν οἰκίαν καὶ ἄνευ τῆς αὐξήσεως ταύτης· ὅθεν κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας, ὁ δίδων δὲν προτίθεται τὴν αὔξησιν τῆς περιουσίας τοῦ λήπτου καὶ ἑπομένως ἡ πρᾶξις του δὲν εἶναι δωρεά. Εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ὁ ἄμεσος ἐκεῖνος καὶ ἀπώτερος σκοπός, ὃν καλύπτει ὁ ἄμεσος τῆς αὐξήσεως τῆς περιουσίας

τοῦ λήπτου, δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς καὶ δὲν κωλύει τὴν εἰς αὐτὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἰδιαζόντων αὐτῇ ὁρισμῶν. Ἀμφισβητεῖται ὅμως ἡ ἀλήθεια αὕτη, καθ' ἣν περίπτωσιν ὁ ἔμμεσος καὶ ὁ ἀπώτερος ἐκεῖνος σκοπὸς εἶναι ἡ ἀμοιβὴ γενομένων ἐκδουλεύσεων ἢ εὐεργεσιῶν, ὅτε ἡ δωρεὰ ὀνομάζεται ἀνταποδοτικὴ (remuneratoria). Ἡ τοιαύτη δωρεὰ κατά τινας μὲν εἶναι ἀληθὴς δωρεὰ ὑπαγομένη, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη, εἰς τοὺς περὶ δωρεᾶς ὁρισμοὺς (Μαϊερφὲλδ, Σαβινῇ καὶ ἄλλοι), κατ' ἄλλους δὲ ἀμφοτεροβαρὲς συμβόλαιον, ἄρα οὔτε ἐμφανίσεως χρήζει, οὔτε μεταξὺ συζύγων ἀπαγορεύεται, οὔτε ἀνακαλεῖται δι' ἀχαριστίαν τοῦ λήπτου (Γιβὼ καὶ ἄλλοι) Τινὲς τέλος ἀκολουθοῦσι μέσην γνώμην, ἀποκρούοντες μόνον ἐπί τινων θεμάτων εὐγνωμοσύνης τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς, ἢ ἐφαρμόζοντες ἐν μέρει μόνον εἰς τὰς ἀνταποδοτικὰς δωρεὰς τοὺς ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἰσχύοντας ὁρισμοὺς· λ. χ. ὁ Μυλενβροὺχ **Doct. Panct.** § 445 φρονεῖ, ὅτι ἡ ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ δὲν ἀνακαλεῖται μὲν ἕνεκα ἀχαριστίας, ὑπόκειται ὅμως εἰς τὴν δικαστικὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν μεταξὺ συζύγων. Τὰ αὐτὰ φρονεῖ καὶ ὁ Μαρετζὸλ ἐν τῷ τοῦ Γίεσσεν περιοδικῷ φύλλῳ περὶ ἀστυκοῦ δικαίου καὶ δικονομίας τόμ. 1 σελ. 30 καὶ ἑπ.

379. Τὸ καθ' ἡμᾶς, ἀκολουθοῦμεν καὶ κατὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τὸν Σαβινῆ, ὑπερασπίζοντα εὐλόγως τὴν πρώτην δόξαν. Ἐὰν ἰδιοτελεῖς σκοποὶ δὲν ἀποκλείωσι τὴν ἔννοιαν τῆς καθαρᾶς δωρεᾶς, διατί ν' ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἡ πρόθεσις τῆς εὐγνωμοσύνης; Ἀποβλέποντες εἰς τὸν λόγον τῶν νομίμων περιορισμῶν τῶν δωρεῶν· δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ὅτι ἡ ἐκ συναρπαγῆς κατασπατάλησις τῆς περιουσίας, ἣν προτίθεται ν' ἀποτρέψῃ ἡ ἐμφάνισις, δύναται ἐπίσης νὰ γενῇ δι' ἀνταποδοτικῶν δωρεῶν; Ἐὰν δὲ παραδεχθῶμεν ὅτι τοιαῦται δωρεαὶ δὲν ἀπαγορεύονται μεταξὺ συζύγων, θέλομεν ἀνατρέψει ἄρδην τὸν θεσμὸν τῆς μεταξὺ συζύγων ἀπαγορεύσεως τῶν δωρεῶν ἐν γένει. Πᾶς γάμος, οὗ τὴν ἔννοιαν κατανοοῦσι καὶ ἐφαρμόζουσιν ὀρθῶς οἱ σύζυγοι, συνίσταται εἰς διαρκεῖς ἐνδείξεις ἀμοιβαίας πίστεως, ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης, ὅθεν οὐδέποτε δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τῶν ἐν τῷ γάμῳ δωρεῶν ἡ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις τοσοῦτον σπουδαία ἀπαγόρευσις αὐτῶν, ἐὰν παραδεχθῶμεν, ὅτι αἱ ἀνταποδοτικαὶ δωρεαὶ δὲν ἀπαγορεύονται μεταξὺ συζύγων. Ἔπειτα ἡ τῆς εὐγνω-

μοσύνης πρόθεσις εἶναι τοσοῦτον ἀόριστος καὶ δυσεκτίμητος, ὥστε εἶναι ἀδύνατον ἐπὶ τοιούτων δωρεῶν νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν ἀρχὴν, ἣν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἀντιθέτου γνώμης ἀναγκαίως παραδέχονται, τουτέστιν, ὅτι ἡ ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ λογίζεται ἀμφοτεροβαρὴς πρᾶξις μόνον καθόσον ἡ τὴν δωρεὰν προκαλέσασα παροχὴ (ἡ εὐργεσία) εἶναι ἴση τῷ ἀντ' αὐτῆς διδομένῳ (τῇ ἀνταποδοτικῇ δωρεᾷ). Ὁ ἰσχυρότερος ὅμως λόγος κατὰ τῆς γνώμης, ὅτι αἱ ἀνταποδοτικαὶ δωρεαὶ δὲν εἶναι καθαραὶ δωρεαὶ, συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι πᾶν τὸ διδόμενον δίδεται ἐπὶ σκοπῷ ἢ πληρώσεως (solvendi animo), ἢ παραγωγῆς ὑποχρεώσεως (τοῦ λήπτου, credendi animo), ἢ δωρεᾶς (donandi animo) (1). Ἐὰν λοιπὸν αἱ δωρεαὶ αὗται δὲν ἦναι ἁπλαῖ δωρεαὶ, τότε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι εἶναι παροχαὶ ἕνεκεν αἰτίας (datum ob causam), ὅπερ ἐστὶ πρὸς πλήρωσιν ὑποχρεώσεως· ὁ Τιβὼ μάλιστα φρονεῖ ὅτι πρόκειται περὶ ἐκπληρώσεως φυσικῆς ὑποχρεώσεως! Ἐὰν ἀληθῶς προέκητο περὶ ἐκπληρώσεως ὑποχρεώσεως, ὁ ποιῶν τοιαύτην δωρεὰν ἀνταποδοτικὴν, διότι ἐκ πλάνης νομίζει ὅτι ἔχει καθῆκον εὐγνωμοσύνης, ἔπρεπε νὰ δύναται, ἀνακαλύψας τὴν πλάνην του, ν' ἀναζητήσῃ τὸ δοθέν. Ἀλλ' εἴτε δώσῃ τις ἐπὶ τῇ ματαιωθείσῃ ἐλπίδι, ὅτι θέλει ἀποκτήσει τὴν τοῦ λήπτου εὐμένειαν ἢ ἀντίδωρον, εἴτε ἐπὶ τῇ ἐσφαλμένῃ, ἐκ συγγνωστῆς πλάνης, προϋποθέσει, ὅτι τῷ ἐγένοντο ἐκδουλεύσεις, ἢ εὐεργεσίαι ὑπὸ τοῦ λήπτου, οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται ἡ ἀναζήτησις τοῦ δοθέντος (2).

380. Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ εἰδικώτεραι διατάξεις τοῦ P. N. περὶ τῶν δωρεῶν τούτων, τὸ μὲν ἐπικυροῦσαι τὴν ὁποίαν ἠσπάσθημεν περὶ τῶν δωρεῶν τούτων δόξαν, τὸ δὲ προσδιορίζουσαι ἀκριβέστερον τὰ ὅρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶναι αὕτη ὀρθή.

1) Ὁ δανειστὴς, ὁ ἐξοφλῶν τὴν κατὰ τοῦ ἐγγυητοῦ τοῦ ἰδίου ὀφειλέτου ἀπαίτησιν ἐπὶ σκοπῷ δωρεᾶς, ἀπαλλάττει βεβαίως διὰ τῆς πράξεως ταύτης καὶ τὸν πρωτοφειλέτην (3)· δύναται ὅμως διὰ τῆς πράξεώς του ταύτης νὰ ἔχῃ διττὸν σκοπὸν, ἢ νὰ καταστήσῃ

(1) (36. 1) 65 § 4 (46. 3) 49.
(2) (12. 6) 65 § 2 (12. 4) 3 § 7.
(3) (46. 4) 13 § 7 16 § 1 B (ΚΣΤ'. 6) 13. 16.

εὐπορώτερον τὸν ὀφειλέτην, μηδὲν ἄλλο κερδαίνοντος τοῦ ἐγγυητοῦ ἢ τὴν ἀσφάλειαν ὅτι δὲν θέλει εὑρεθῇ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιδιώξῃ ἀπὸ τὸν τυχὸν ἀναξιόχρεων πρωτοφειλέτην ὅ,τι ἤθελε καταβάλει πρὸς πληρωμὴν τοῦ δανειστοῦ, ἢ νὰ καταστήσῃ πλουσιώτερον τὸν ἐγγυητὴν, δίδων αὐτῷ ἀπόδειξιν τῆς καταβολῆς τοῦ χρέους, ὅπως δυνάμει αὐτῆς, ἐνάξῃ τὸν πρωτότυπον ἐπὶ πληρωμῇ τοῦ ἐξοφληθέντος χρέους. Ὁπότερος τῶν σκοπῶν τούτων εἰκάζεται, ἂν δὲν ἐξέφρασε σαφῶς ὁ δανειστὴς τὸν ἀληθῆ σκοπόν του; Ὁ Οὐλπιανὸς λέγει (1), ἐὰν ὁ δανειστὴς πρόκηται ν' ἀνταποδώσῃ τῷ ἐγγυητῇ γενομένας ὑπ' αὐτοῦ χάριτας καὶ ὑπηρεσίας, ὑποτίθεται ὁ τελευταῖος σκοπὸς, ὁ σκοπὸς δηλονότι τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸν ἐγγυητὴν ἀγωγὴν ἐπὶ ἀποδόσει τοῦ ἐξοφληθέντος χρέους· ἐὰν ὅμως ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἐγγυητοῦ δὲν στηρίζηται εἰς πρόθεσιν ἀνταποδόσεως, ὑποτίθεται ὁ πρῶτος σκοπὸς, τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ ὁ πρωτότυπος τῆς ὀφειλῆς του, καθιστάμενος οὕτω πλουσιώτερος. Ὅθεν ἐνταῦθα ὁ Οὐλπιανὸς ἀναφέρει τὴν ἀνταπόδοσιν εὐεργεσιῶν ὡς λόγον ἐμφαίνοντα τὴν πρόθεσιν τοῦ δωρητοῦ, τίνα ἐκ τῶν δύο θέλει νὰ ὠφελήσῃ, τίνος περιουσίαν θέλει ν' αὐξήσῃ· κατ' ἀμφοτέρας ὅμως τὰς περιπτώσεις ὑπάρχει *δωρεὰ* (donationis causa), οὐδόλως δὲ λέγει ὅτι ἡ τὴν ανταπόδοσιν εὐεργεσιῶν, ἢ ἄλλων ὑπηρεσιῶν σκοποῦσα δωρεὰ διαφέρει κατά τι τῆς ἄνευ τοιαύτης προθέσεως γινομένης.

2) Ἐν τῷ (5. 3.) 25 § 11 Β (ΜΒ'. 1) 25 πρόκειται περὶ τοῦ καλῆς πίστεως νομέως κληρονομίας, ὀφείλοντος ν' ἀποδώσῃ ὅ,τι νέμεται ἐξ αὐτῆς, καθόσον δηλ. κατέστη πλουσιώτερος. Ἐὰν ὅμως ἐδωρήσατο τινὶ κτῆμα ἐξ αὐτῆς, « κἂν εἰς τὰ μάλιστα δοκεῖ φυσικῶς ἔχειν αὐτὸν ἐπὶ ἀντιδώρῳ ὑπεύθυνον » δὲν λογίζεται ἕνεκα τούτου πλουσιώτερος (ἄρα ἡ ἠθικὴ ὑποχρέωσις τοῦ δωρεοδόχου, ἡ τῆς εὐγνωμοσύνης, καθὸ ἀνεπίδεκτος καταναγκασμοῦ, δὲν εἶναι ἀντικείμενον περιουσίας, ἄρα ἡ ἀνταποδοτικὴ δωρεὰ δὲν εἶναι ἐκπλήρωσις ὑποχρεώσεως καὶ ἑπομένως εἶναι καθαρὰ δωρεά). Ἐὰν ὅμως λάβῃ τωόντι ἀντίδωρον ἀντὶ τοῦ δοθέντος παρ' αὐτοῦ δώρου, τότε βεβαίως κατέστη ὡς ἐκ τῆς νομῆς τῆς κληρονομίας πλουσιώτερος, διότι ἀντήλλαξεν οὕτως εἰπεῖν δῶρον πρὸς δῶρον. Ἐνταῦθα

(1) (17. 1) 10 § 13. 12 πρ. Β (ΙΔ'. 1) 10. 12.

ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη ἔνδειξις, ὅτι ἡ δευτέρα αὕτη τοῦ δωρεοδόχου δωρεὰ δὲν εἶναι ἐπίσης καθαρὰ δωρεὰ ὡς καὶ ἡ πρώτη;

3) Σπουδαία ἀμφιβολία περὶ τῆς φύσεως τῆς ὡς δωρεᾶς φαινομένης παροχῆς δύναται νὰ προκύψῃ ἐκ τοῦ εἴδους τῆς προκλούσης τὴν δωρεὰν πράξεως. Ἐάν τις ἐπιχειρήσῃ ὑπὲρ ἄλλου πρᾶξιν, ἔχουσαν χρηματικὴν ἀξίαν καὶ δι' ἣν συνήθως συνομολογεῖται ἀμοιβή, ὁ δὲ ὑπὲρ οὗ ἐπεχειρήθη ἡ πρᾶξις παράσχῃ τῷ αὐτουργῷ αὐτῆς ἀντικείμενον περιουσίας, δύναται νὰ ἔχῃ σκοπὸν διττὸν, ἢ, θεωρῶν τὴν πρᾶξιν ἐκείνην ὡς ἔνδειξιν φιλίας καὶ εὐμενείας, θέλει νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἐπιχειρήσαντα αὐτὴν δεῖγμα εὐγνωμοσύνης, αὐξάνων δι' ἐκποιήσεως τὴν περιουσίαν του, ὅτε ἡ παροχή του εἶναι καθαρὰ δωρεά· ἢ, θεωρῶν τὴν σχέσιν του μετὰ τοῦ ἐπιχειρήσαντος ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν πρώτην ἐκείνην πρᾶξιν ὡς συμβατικὴν σχέσιν περὶ παροχῆς ἐργασίας ἐπὶ ἀορίστῳ, ὁριστέῳ ὅμως μισθῷ, παρέχει τῷ τὴν πρᾶξιν ἐπιχειρήσαντι ἀντικείμενον περιουσίας, ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἐργασίας, ἡ δὲ πρόθεσις αὕτη ἀποκρούει τὴν ἔννοιαν τῆς δωρεᾶς. Ποτέρα τῶν προθέσεων τούτων ὑπάρχει, εἶναι ζήτημα ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῆς δικαστικῆς ἐκτιμήσεως (1).

381. 4) Τελευταῖον ὁ νόμος ἀναφέρει θέμα ἀληθοῦς δωρεᾶς, μὴ ὑποκειμένης εἰς τοὺς προεκτεθέντας περιορισμοὺς αὐτῆς. Ὁ σώσας τὴν ζωήν τινος ἐκ κινδύνου (λῃστῶν, ναυαγίου κλπ.), ἐπεχείρησε πρᾶξιν διαφέρουσαν οὐσιωδῶς τῆς πρὸ μικροῦ ἀναφερθείσης, διότι ἡ πρᾶξις τῆς σωτηρίας οὔτε ἀγοραίαν, οὔτε ἐν γένει χρηματικὴν ἀξίαν ἔχει, οὔτε περὶ τῆς ἐπεχειρήσεως αὐτῆς συνάπτεται σύμβασις, ὁρίζουσα τὴν ἀμοιβήν· ὅθεν ὁ σωθεὶς, ὁ δίδων εἰς τὸν σωτῆρά του ἀντικείμενον περιουσίας, δωρεῖται αὐτῷ. Ἐπειδὴ ὅμως, ἡ ὑπηρεσία αὕτη τοῦ σωτῆρος εἶναι μεγίστη καὶ ἀνεκτίμητος, ὑπάρχει εὔλογος αἰτία ν' ἀπαλλαγῇ ἡ πρὸς ἀνταπόδοσιν αὐτῆς διδομένη δωρεὰ τῶν κατὰ τὰς συνήθεις δωρεὰς περιορισμῶν· καθότι ὅσον μέγα καὶ ἂν ᾖναι τὸ δῶρον, δὲν ὑπάρχει κίνδυνος δωρεᾶς γινομένης ἐκ κούφου σπαταλης, ἢ ἐκ καταχρήσεως τῆς συζυγικῆς ἀγάπης καὶ ἐπιῤῥοῆς,

(1) Περὶ τοιούτου θέματος πραγματεύεται ὁ Παπινιανὸς ἐν τῷ (39. 5) 27 Β (ΜΖ'. 1) 26, ὅπερ οὐδεμίαν παρέχει ἔνδειξιν ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐφήρμοζον εἰς τὰς ἀνταποδοτικὰς δωρεὰς τὰς περὶ δωρεῶν ἐν γένει ἰσχυούσας διατάξεις.

θῦτε εἶναι εὔλογον νὰ θεωρηθῇ ὁ λήπτης ὑπόχρεως εἰς τὴν ἐπὶ τῶν συνήθων δωρεῶν ὀφειλομένην εὐγνωμοσύνην, ἐνῷ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τὸ δῶρον συνήθως δὲν ἀντισταθμίζει τὴν τῷ δωρητῇ γενομένην εὐεργεσίαν. Ὅθεν τοιαύτη δωρεὰ πρὸς ἀμοιβὴν τῆς σωτηρίας τῆς ζωῆς ἀπὸ ἐπικειμένου κινδύνου, εἶναι μὲν ἀληθὴς δωρεά, ἀλλὰ δὲν ὑπόκειται εἰς τοὺς προεκτεθέντας περιορισμούς (1).

Ἡ εἰς τὴν δωρεὰν προστεθειμένη παραγγελία πρὸς τὸν δωρητὴν (ἐπὶ ὅρῳ δωρεά, donatio sub modo § 344—346), ἀναμιγνύει τῇ δωρεᾷ καὶ ὑποχρέωσιν τοῦ δωρεοδόχου (2)· καὶ ἡ μὲν ἰδιότης τῆς δωρεᾶς ἔχει ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν τοῦ δωρεοδόχου ὑποχρέωσιν (3), ἐξ ἑτέρου ὅμως ἡ ὑποχρέωσις αὕτη τροποποιεῖ τὴν δωρεὰν κατὰ τοῦτο, ὅτι ὡς ποσὸν τῆς δωρεᾶς θεωρεῖται μόνον τὸ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς παραγγελίας παρὰ τῷ δωρεοδόχῳ μένον ὑπόλοιπον τῆς περιουσίας.

Ἡ δωρεὰ δύναται νὰ περιλάβῃ καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐνεστῶσαν τοῦ δωρητοῦ περιουσίαν, ἀφαιρέσει τῶν χρεῶν, δὲν παράγει ὅμως καθολικὴν διαδοχὴν (successio universalis) (4).

382. Εἰς τὴν δωρεὰν ὡς καὶ εἰς πᾶν ἄλλο συμβόλαιον δύνανται νὰ προστεθῶσιν αἱρέσεις (§ 301 καὶ ἑπ.), ἰδίως δὲ ἡ αἵρεσις τῆς πρὸ τοῦ δωρεοδόχου, ἢ τῆς μετ' αὐτοῦ συγχρόνου ἀποβιώσεως τοῦ δωρητοῦ, ὅτε ἡ δωρεὰ ὀνομάζεται αἰτίᾳ θανάτου δωρεὰ (donatio mortis causa), περὶ ἧς παρατηρητέον τὰ ἑξῆς.

Ἡ δωρεὰ αὕτη μεγάλως ὁμοιάζει τῇ κληροδοσίᾳ καὶ ἐξωμοιώθη αὐτῇ κατὰ πολλὰ καὶ σπουδαῖα ἀπαιτούμενα καὶ ἀποτελέσματα, ἰδίως κατὰ τὸν τρόπον τῆς καταρτίσεως αὐτῆς. Περὶ τούτου ὥρισεν ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅτι ἡ δωρεὰ αὕτη δύναται νὰ γίνῃ ἢ κατὰ τὸν τύπον τῶν κληροδοσιῶν (ἐνώπιον πέντε μαρτύρων), ὅτε, οἱαδήποτε καὶ ἂν ᾖ ἡ τοῦ δώρου ἀξία, δὲν χρῄζει ἐμφανίσεως, ἢ κατὰ τὸν τύπον τῶν ἐν ζωῇ δωρεῶν (5). Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἀποτελέσματα, ἡ

(1) Paul. Sent. Rec. (5. 11) § 6 (39. 5) 34 § 1.

(2) K (8. 58).

(3) K (4. 46) 3 καὶ 8 Π (39. 5) 18 πρ. § 1 Π (23. 3) 72 πρ. B (ΚΘ'. 1) 68 K (8. 54) 35. § 4 B (ΜΖ'. 1) 67. Τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐπὶ ὅρῳ δωρεᾶς ὅρα ἐν τῷ Ἐνοχ. δικαίῳ Τόμ. Β'. σελ. 351 καὶ ἑπ.

(4) Ὅρα τὰ περὶ τῆς τοιαύτης δωρεᾶς ἀκριβέστερον εἰρημένα ἐν τῷ Ἐνοχ. Δικαίῳ Τόμ. Β'. σελ. 343—348.

(5) K (8. 57) 4 K (ΜΖ'. 3) 14 N. 87 πρ. E. (2.7) § 1.

ἐξομοίωσις αὐτῆς πρὸς τὰς κληροδοσίας εἶναι ἐντελὴς (Ἐνοχ. δικ. Β'. σ. 376—378), ἐξαιρουμένων εὐαρίθμων τινῶν διαφορῶν (1) ὧν ἡ σπουδαιοτέρα εἶναι, ὅτι ἡ αἰτία θανάτου δωρεὰ δὲν ἀφαιρεῖται ἀπὸ τῆς κληρονομίας τοῦ δωρητοῦ, ὡς ἡ κληροδοσία, ἀλλὰ δίδεται ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ· ὅθεν ἀποβαίνει ἀμετάκλητος καὶ ἀπαιτητὴ οὐχὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ κληρονόμου προσέλευσιν εἰς τὴν κληρονομίαν, ἀλλ' ἅμα τῇ ἀποβιώσει τοῦ δωρητοῦ (2).

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΒΕΛΑΝΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ 1908

Οὐδὲν ἧττον ὅμως ἡ δωρεὰ αὕτη δὲν ἀπέβαλε τὸν χαρακτῆρα τῆς δωρεᾶς ἐν γένει, ὡς εἶδος τῆς ὁποίας ῥητῶς ἀναφέρεται (3). Ἡ δωρεὰ αὕτη ὑπάρχει συνήθως ὅταν τις δωρῆται, τῷ παρόντι κινδύνῳ τῆς ζωῆς ταραττόμενος, εἴτε ἐκ νοσήματος, εἴτε ἀπὸ πολεμίων, εἴτε ὑπὸ λῃστῶν, εἴτε ἀπὸ γήρατος, ματαιοῦται δὲ μετὰ παρέλευσιν τοῦ κινδύνου (4). Ἡ ὕπαρξις ὅμως ἐπικειμένου κινδύνου τῆς ζωῆς δὲν εἶναι οὐσιώδες τῆς δωρεᾶς ταύτης προσὸν, διότι δωρεῖταί τις αἰτίᾳ θανάτου καὶ μόνῃ τῇ ἐννοίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν ἄφευκτον θάνατον εὐλαβούμενος (5).

Ἐπὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης ἐπιφυλάττεται σιωπηρῶς ὁ δωρητὴς τὴν κατὰ τὸ δοκοῦν ἀνάκλησιν μέχρι τοῦ θανάτου του (6). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιφύλαξις αὕτη δὲν εἶναι οὐσιώδες προσὸν τῆς τοιαύτης δωρεᾶς, διότι καὶ ἐὰν ῥητῶς παραιτηθῇ τοῦ δικαιώματος τούτου ὁ δωρητὴς δι' ἰδίας συνομολογήσεως, οὐδὲν ἧττον ὑπάρχει αἰτίᾳ θανάτου δωρεά (7)· ἐν ἀμφιβολίᾳ ὅμως ὑποτίθεται ὑπάρχον τὸ δικαίωμα τοῦτο.

Ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι αἰτίᾳ θανάτου δωρεὰ εἶναι ἡ γινομένη ὑπὸ τὴν αἵρεσιν τῆς προαποβιώσεως, ἢ τῆς τῷ δωρεοδόχῳ συναποβιώσεως τοῦ δωρητοῦ (8). Ἐπὶ τῆς τοιαύτης δωρεᾶς λέγουσιν οἱ Ῥω-

---

(1) (39. 6) 29. 32. 35 § 7. B (ΜΖ'. 3) 29. 32. 35 (34. 9) 5 § 17 (43. 3) 1 § 5.

(2) Ὅρα τὰ καθ' ἕκαστα ἐν τῷ Ἐνοχ. δικ. τόμ. Β'. σελ. 364—379.

(3) Ε (2. 7) πρ. (50. 16) 67 § 1 B (Β'. 2) 64 (39. 6) 35 § 2 42 § 1 B (ΜΖ'. 3) 35. 42 (5. 2) 25 πρ. B (ΛΘ'. 1) 23.

(4) (39. 6) 3—6 8 § 1. B (ΜΖ'. 3) 8 E (2. 7) § 1.

(5) (39. 6) 2 31 § 2 ἐν τέλει 35 § 4 B (ΜΖ'. 3) 2—7 31. 35.

(6) (39. 6) 16. 30 E (2. 7) § 1.

(7) (39. 6) 13 § 1. 35 § 4 Νεαρὰ 89 Κεφ. 1 B (ΜΖ'. 3) 13. 35.

(8) (39. 6) 26 B 26. αὐτ.

μαῖοι, ὅτι ὁ δωρητὴς ἑαυτὸν θέλει μᾶλλον ἔχειν ἢ τὸν λαβόντα, τὸν δὲ λαβόντα πλέον τοῦ ἰδίου κληρονόμου (1).

383. Ἡ αἰτία θανάτου δωρεὰ διττὸν δύναται νὰ ἔχῃ σκοπὸν, ἤτοι κατ' αὐτὴν δύναται, πληρουμένης τῆς αἱρέσεως τῆς προαποβιώσεως, ἢ ἐκ τῆς τῷ δωρεοδόχῳ συναποβιώσεως τοῦ δωρητοῦ, νὰ ἔχῃ κεκτημένον δωρεοδόχος ἢ ἀμέσως τὸ ἀντικείμενον τῆς δωρεᾶς, τὴν κυριότητα ἢ ἐπικαρπίαν, τὴν δωρεᾷ διδομένην ἀπαίτησιν, ἢ ἀξίωσιν ἐπὶ παροχῇ τοῦ ἀντικειμένου τῆς δωρεᾶς.

Περὶ τῶν κατὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην αἱρέσεων παρατηρητέον, ὅτι ἡ αἵρεσις, ἡ ἀκυροῦσα πάντοτε τὴν δωρεὰν ταύτην, εἶναι ἡ ἐπιβίωσις τοῦ δωρητοῦ· ὅτι δύναται νὰ προστεθῇ καὶ ἑτέρα, ἡ παρέλευσις ὡρισμένου ἐνεστῶτος κινδύνου τῆς ζωῆς τοῦ δωρητοῦ, καὶ ὅτι δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ τρίτη (ἐν ἀμφιβολίᾳ δὲ ὑπάρχει πάντοτε), ἡ μεταβολὴ τῆς θελήσεως τοῦ δωρητοῦ.

Ὁποία ἡ ἐπιρροὴ τῶν αἱρέσεων τούτων ἐπὶ τῶν ἐννόμων πράξεων, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν δωρεὰν, ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ εἴδους ἑκάστης αὐτῶν.

Περὶ τῆς δωρεᾶς ταύτης παρατηρητέον πρὸς τούτοις.

Ι) Ἡ οὐσιωδεστέρα τῶν κατ' αὐτὴν πράξεων εἶναι ἡ παράδοσις τοῦ δώρου δι' ἧς ἐκτελεῖται ἡ μεταβίβασις τῆς κυριότητος, ἢ ἄλλου ἀπολύτου δικαιώματος. Κατ' αὐτὴν ἐκδηλοῦται ἡ ἐκτεθεῖσα διττὴ πρόθεσις τοῦ δωρητοῦ· ἢ μεταβιβάζει δι' αὐτῆς τὴν κυριότητα ἀμέσως, ἀνατρεπομένης τῆς μεταβιβάσεως αὐτῆς, ἐὰν πληρωθῇ τις τῶν εἰρημένων τὴν δωρεὰν ἀκυρουσῶν αἱρέσεων, αἵτινες ἐνεργοῦσιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὡς διαλυτικαὶ αἱρέσεις, ἢ μετατίθησι μόνην τὴν νομὴν, μετατιθεμένου τοῦ δικαιώματος (τῆς κυριότητος κλπ.) εἰς τὸν λήπτην, ἅμα ἐξέλθῃ ἡ τὸ ἀμετάβλητον κῦρος τῆς δωρεᾶς συνεπαγομένη αἵρεσις (2). Φυσικώτερος εἶναι ὁ πρῶτος τρόπος τῆς ἐκτελέσεως τῆς δωρεᾶς καὶ ἑπομένως ὑποτίθεται, ἐὰν ῥητῶς δὲν συνομολογηθῇ ὁ δεύτερος (3).

ΙΙ) Ἡ τοιαύτης δωρεᾶς σύμβασις δύναται νὰ περιέχῃ καὶ ἁπλῶν

(1) (39. 6) 1. 35 § 2 E (2. 7) § 1.
(2) (39. 6) 2. 29 B 29 αὐτ.
3) Π. 1 πρ. B 1 αὐτ.

ὑπόσχεσιν παροχῆς ἀντικειμένου δικαιωμάτων· τότε δὲ, ἐὰν ἀπολειφθῶσιν αἱ αἱρέσεις τῆς ἀκυρότητος, ὁ δωρεοδόχος κέκτηται τὴν ἀπαίτησιν, τὸ ἐνοχικὸν δικαίωμα, ἐπὶ παροχῇ τοῦ ὁποίου τῷ ὑπεσχέθη ὁ δωρητὴς πράγματος (1).

III) Δύναται ἡ τοιαύτη δωρεὰ νὰ συνίσταται καὶ εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ δωρεοδόχου ἀπὸ ὑποχρεώσεως· τότε δὲ ἡ ἀπαλλαγὴ γίνεται ἀπὸ τῆς ἀπολείψεως τῶν ἐκτεθεισῶν αἱρέσεων.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΧΡΟΝΟΣ.

Περίληψις.

384. Ὁ χρόνος, σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς κτήσεως καὶ τῆς ἀπωλείας τῶν δικαιωμάτων. Τρεῖς τάξεις θεσμῶν, εἰς οὓς ἐπενεργεῖ ὁ χρόνος. Θέματα αὐτῶν.

385. Ὁ χρόνος ἐπενεργεῖ εἰς τὰ δικαιώματα δυνάμει διατάξεων τῶν ἁρμοδίων ἀρχῶν καὶ δυνάμει ἰδιωτικῆς βουλήσεως.

386. Ἀνάγκη ἀσφαλοῦς μέτρου τοῦ χρόνου.

387. Χρονολογικὸς καὶ κινητὸς χρόνος.

388. Χρονολόγιον. Ἰουλιανόν. Βάσις αὐτοῦ. Δὲν εἶναι ἀκριβής. Μεταρρύθμισις γενομένη ὑπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου ΙΓ'. Ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν τὸ Ἰουλιανὸν χρονολόγιον.

389. Ἡμέρα.

390. Ἔτος.

391. Μήν. Τίνι τρόπῳ ἀριθμοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι τὰς τοῦ μηνὸς ἡμέρας;

392. Ὧραι. Ἑβδομάδες.

393. Ἀνάγκη τῆς ἀναγωγῆς τοῦ ἐν νομικῇ σχέσει χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὸ ἐν τῷ χρονολογίῳ ὡρισμένον.

394. Τί ἐστι κινητὴ ἡμέρα, κινητὸν ἔτος, κινητὴ ἑβδομὰς, κινητὸς μήν;

395. Ὁ νόμος παρεδέχθη, ὅτι ὁ κινητὸς μὴν περιλαμβάνει τριάκοντα ἡμέρας. Ἀπόδειξις τούτου.

396. Ὁ αὐτὸς κανὼν ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν δικαστικῶν προθεσμιῶν.

---

(1) (23. 3) 76.

397. Κανὼν περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ χρόνου. Τί ἐστι μαθηματικὸν τέλος τοῦ χρονικοῦ διαστήματος; Ἡ εἰς τὴν στιγμὴν τῆς ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως ἀντιστοιχοῦσα στιγμὴ τῆς ἡμέρας τῆς λήξεως αὐτοῦ· τί ἐστι νομικὸν τέλος τοῦ χρονικοῦ διαστήματος; Ἡ παρέλευσις τοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου δι' ὡρισμένων τμημάτων τοῦ χρόνου τεταγμένου διαστήματος. Δυσκολίαι ἀκαταγώνιστοι περὶ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ μαθηματικὸν συμπίπτει ἀκριβῶς πρὸς τὸ νομικὸν τέλος τῆς προθεσμίας.

398. Ὁ νόμος ἠρκέσθη νὰ ὁρίσῃ ἀκριβῶς μόνον μέχρι τίνος δύναταί τις ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς ἀνωτέρω ἀνεφίκτου ἀκριβείας. Τὸ νομικὸν τέλος τῆς προθεσμίας δύναται νὰ τεθῇ ἢ ἐν τῷ προηγουμένῳ τοῦ μαθηματικοῦ τέλους μεσονυκτίῳ, ἢ ἐν τῷ ἑπομένῳ αὐτῷ.

399. Δύο κανόνες ἐφαρμοστέοι ἐνταῦθα.

400. Κανὼν ἐφαρμοστέος, ὅταν ἡ κτῆσις δικαιώματος χωρῇ ἅμα τῇ λήξει χρονικοῦ διαστήματος.

401. Κανὼν ἐφαρμοστέος, ὅταν ἡ ἀπώλεια δικαιώματος χωρεῖ διὰ τῆς ἐπὶ χρονικὸν διάστημα ἀπραξίας.

402. Εἰδικὸς κανὼν ἐπὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἀνηλικότητος ὡς λόγου ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον. Διατί ἐκράτησεν ἐν τῷ θέματι τούτῳ εἰδικὸς κανών;

403. Σύνθετος χρόνος τί ἐστί;

404. Θέματα, εἰς ἃ ἐφαρμόζεται.

405. Ἐμβόλιμος ἡμέρα.

406. Ποία ἡμέρα τοῦ Φεβρουαρίου εἶναι νῦν ἡ ἐμβόλιμος; Πρακτικὴ σπουδαιότης τοῦ ζητήματος.

407. Ὁ χρόνος τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας δὲν λογίζεται χρονικὸν διάστημα. Ἐφαρμογὴ τοῦ κανόνος τούτου εἰς τὰς νομίμους καὶ δικαστικὰς προθεσμίας.

408. Ἄλλος κανὼν χωρεῖ ἐπὶ τῶν καθ' ἡμέρας διὰ συμβάσεως τεταγμένων προθεσμιῶν.

409. Ἀμνημόνευτος χρόνος. Πότε παραδεχόμεθα τοιαύτην ἐξ ἀμνημονεύτου χρόνου ἀρχαιότητα;

410. Ὁ θεσμὸς οὗτος ἐφαρμόζεται ἐν τῷ ῥωμ. καὶ τῷ βυζαντινῷ νόμῳ εἰς θέματα τοῦ δημοσίου δικαίου, καθ' ἃ δὲν χωρεῖ οὔτε χρησικτησία, οὔτε παραγραφὴ τῶν ἀγωγῶν. Τίνα τὰ θέματα ταῦτα.

411. Τὴν σήμερον ἀργεῖ ὁ θεσμὸς τοῦ ἀμνημονεύτου χρόνου.

384. Ἐπὶ πολλῶν καὶ σπουδαίων θεσμῶν τοῦ ἀστυκοῦ νόμου ὁ χρόνος εἶναι οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς κτήσεως, τῆς ἀπωλείας, ἢ καὶ

τῆς διαμορφώσεως τῶν δικαιωμάτων, ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν ἐν τῷ γενικῷ τούτῳ μέρει τινὰ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὑπολογίζεται τὸ στοιχεῖον τοῦτο τῶν ἐννόμων σχέσεων. Ἐν πρώτοις διέλθωμεν διὰ βραχέων τοὺς θεσμούς, εἰς οὓς ἐπιδρᾷ ὁ χρόνος. Οὗτοι δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς τάξεις.

Εἰς τὴν πρώτην ἀνήκουσι

1) ὁ παναρχαῖος θεσμὸς τῆς χρησικτησίας (usucapio), καθ' ὃν ἡ *κυριότης ἀποκτᾶται διὰ τῆς νομῆς* (τῆς ἐπὶ ἐνσωμάτου πράγματος φυσικῆς ἐξουσίας), ἐὰν αὕτη διαρκέσῃ ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον· ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι ὅροι τῆς χρησικτησίας, ἀλλὰ καὶ οὗτος εἶναι οὐσιώδης αὐτῆς ὅρος. Ἀνάπτυξις τοῦ θεσμοῦ τούτου εἶναι ἡ δι' ἀχρησίας ἀπώλεια τῶν δουλειῶν καὶ ἡ διὰ τῆς οἱονεὶ νομῆς κτῆσις αὐτῶν· ἐν τῇ ἀχρησίᾳ ὑπάρχει ἀπώλεια δικαιώματος διὰ τῆς ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον ἀπραξίας.

2) Ἡ παραγραφὴ τῶν ἀγωγῶν, ἤτοι ἡ ἀπώλεια τῆς ἐξουσίας τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὴν δικαστικὴν ἀναγνώρισιν προσβαλλομένου δικαιώματος, ἡ χωροῦσα διὰ τῆς ἐπί τινα χρόνον ἀδιακόπου ἀπραξίας τοῦ δικαιούχου.

3) Τινὰ κατ' ἰδίαν θέματα, μὴ δυνάμενα μὲν νὰ ὑπαχθῶσιν εἰς κοινὸν ὄνομα, ἔχοντα ὅμως μετὰ τῆς ἀποσβεστικῆς τῶν ἀγωγῶν παραγραφῆς κοινὸν τοῦτο, ὅτι καὶ κατ' αὐτὰς ἡ ἐπὶ *ὡρισμένον χρόνον* ἀπραξία τοῦ δικαιούχου συνεπάγεται τὴν ἀπώλειαν τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ· λ. χ. α) ἡ εἰς ἀκέραιον ἀποκατάστασις δύναται νά ζητηθῇ ἐντὸς 4 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐνηλικότητος, ὅταν ζητῆται ἕνεκα αὐτῆς, ἢ ἐντὸς 4 ἐτῶν ἀφ' ἧς ἐκλείψῃ τὸ πρὸς ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος κώλυμα (ἂν ἡ ἀπώλεια τοῦ δικαιώματος προέκυψεν ἐκ τῆς παραλείψεως τῆς ἐνασκήσεως), ἢ ἀπὸ τῆς συμβάσης ζημίας, ἐὰν ἡ ἀποκατάστασις ζητῆται ἕνεκεν ἄλλου λόγου· β) ἡ προθεσμία, ἐντὸς τῆς ὁποίας (ἓν ἔτος διὰ τοὺς ἀνιόντας καὶ τοὺς κατιόντας, 100 ἡμέραι διὰ τοὺς λοιποὺς κληρονόμους) δύναται νὰ ἐπικαλεσθῇ τις τὸ πραιτωρικὸν κληρονομικὸν δικαίωμα· γ) ἡ τῶν *τεσσάρων* μηνῶν, ἀφ' ἧς ἄρχονται οἱ ἀνώτεροι τόκοι τοῦ δεδικασμένου· καὶ ἄλλαι πολλαί, ἃς ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει θέλομεν ἀπαντήσει καὶ ἐξηγήσει ἀκριβέστερον (1).

(1) Εἰσ. (2. 6) πρ. Κ. (7. 31) διε. μόνη Β (Ν'. 10) 4 Κ (7. 39) 3 καὶ 4 Β

Εἰς τὴν δευτέραν ἀνήκουσι

1) οἱ διάφοροι τῆς ἡλικίας βαθμοί, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἢ κτᾶται (ὡς τὴν ἱκανότητα τοῦ ἐπιχειρεῖν ἐννόμους πράξεις π. χ. ἡ ἥβη, ἡ ἐνηλικότης), ἢ ἀπόλλυσι δικαιώματα (λ. χ. τὸ δικαίωμα τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον κατὰ τῶν ἐν τῇ ἀνηλικότητι ἐπιχειρουμένων συμβολαίων).

2) Τὰ δεκαοκτὼ ἔτη τῆς διαφορᾶς τῆς ἡλικίας, τῆς ἀπαιτουμένης μεταξὺ τοῦ θετοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ υἱοθετοῦντος (1).

Εἰς τὴν τρίτην ἀνήκουσι

1) ὁ διττὸς ὑπολογισμὸς τῆς ζημίας ἐπὶ τοῦ ἀκουϊλίου νόμου, καθ' ὃν ἐπιτρέπεται εἰς τὸν ἐνάγοντα νὰ ἐκλέξῃ ὁτὲ μὲν ἐντὸς τοῦ τελευταίου μηνὸς (ἂν ἐπληγώθη ἀγελαδὸν βόσκον ζῶον, ἢ κατεγράφη, ἢ ἐβλάφθη ἄλλο πρᾶγμα), ὁτὲ δὲ ἐντὸς τοῦ τελευταίου ἔτους (ἂν ἐφονεύθη δοῦλος, ἢ ἀγελαδὸν βόσκον ζῶον) τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ τῆς ἀποζημιώσεως ἀπαίτησις εἶναι ἀνωτέρα κατὰ τὸ ποσόν (2).

2) Τὸ τεκμήριον τῆς πατρότητος, τὸ συναγόμενον ἐκ τοῦ γάμου τῆς μητρὸς ἐν ὡρισμένῳ πρὸ τοῦ τοκετοῦ χρόνῳ, ἤτοι τοὐλάχιστον κατὰ τὴν 182 ἡμέραν πρὸ αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐκ τῆς διαρκείας τοῦ γάμου κατὰ τὸ διάστημα μεταξὺ τῆς συνάψεως τοῦ γάμου καὶ τοῦ τοκετοῦ κτλ. (3).

385. Τὰ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας τάξεις ὑπαγόμενα θέματα συνάδουσι κατὰ τοῦτο, ὅτι κατ' αὐτὰ κανὼν τοῦ δικαίου συνδέει τὴν ὕπαρξιν δικαιώματος μετὰ χρονικοῦ διαστήματος· τοιοῦτόν τι ὅμως δύναται νὰ συμβῇ οὐ μόνον δυνάμει ἀποφάσεως τῆς ἁρμοδίας ἀρχῆς ἐπὶ συγκεκριμένου θέματος, λ. χ. ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῶν δικαστηρίων διοριζομένων προθεσμιῶν, ἐπὶ τῆς κατὰ τὸν ῥωμ. νόμον καὶ τὴν

(Ν'. 14) 5. 6 Οὐλπ. ταμ 28 § 10. Π (38. 15) 2 § 4 5 πρ. Β (ΜΕ'. 2) 29 (38. 9) 1 § 8 Β (ΜΕ'. 2) 25 Εἰσ. (1. 25) § 16 Κ (6. 30) 22 § 2 καὶ 3 Β (ΛΕ'. 18) 22.

(1) Π (4. 4) 1 § 1 Β (Γ'. 4) 1 Εἰσ. (1. 22) πρ. Εἰσ. (3. 20) § 9 καὶ 10 Εἰσ. (1. 11) § 4.

(2) Ἐνοχ. Δικ. Τόμ. Β'. σελ 579 καὶ ἑπ.

3) Π (9. 2) 23 § 6. 27 § 5 Β (Ξ'. 3) 23. 24. Β (ΜΣΤ'. 1) 9 (1. 5) 12 (8. 10) 3 § τελ. Β (ΜΕ'. 1) 16.

γερμανικὴν νομολογίαν παραχωρουμένης ὑπὸ τοῦ Ἡγεμόνος ἀναβολῆς τῆς πληρωμῆς χρέους (moratorium) (1), ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν διὰ συμβάσεων, ἢ διαθηκῶν, ὅπερ ἐστὶ τῶν δι' ἰδιωτικῆς θελήσεως ὁριζομένων προθεσμιῶν. Πρὸς τὰ προαναφερθέντα θέματα τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριζομένων ἀποτελεσμάτων τοῦ χρόνου, ὁμοιάζουσι τὰ τελευταῖον μνημονευθέντα κατὰ τοῦτο, ὅτι καὶ κατ' αὐτὰ ὑπάρχει ἡ αὐτὴ ἀνάγκη τῆς ἀκριβοῦς καταμετρήσεως χρονικοῦ διαστήματος, ἡ ἀπαιτοῦσα ἀσφαλῆ καὶ κατὰ πάντα τὰ ἐκτεθέντα θέματα ὅμοιον χρονικὸν μέτρον.

386. Τὸ μέτρον τοῦτο λαμβάνομεν ἐκ τοῦ χρονολογικοῦ συστήματος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πασῶν (καὶ τῶν μὴ νομικῶν) τῶν σχέσεων τοῦ ἡμετέρου βίου, στηρίζεται εἰς ἀστρονομικοὺς νόμους καὶ ὀνομάζεται, κατὰ τὴν ἐν συνόλῳ συναφειαν αὐτοῦ, χρονολόγιον· ὅθεν ὅταν πρόκηται νὰ ἐκτιμήσωμεν ἔννομον σχέσιν, ἐξαρτωμένην ἀπὸ χρονικῶν ὁρισμῶν, πράττομεν τοῦτο παραβάλλοντες τὴν ἐν τῷ χρόνῳ ἐμφάνισιν αὐτῆς πρὸς τὰ ἐν τῷ χρονολογίῳ ἀναλλοιώτως ὡρισμένα χρονικὰ διαστήματα, ἤτοι καταμετροῦντες τὰ ἐν τῇ σχέσει ἐκείνῃ περιεχόμενα χρονικὰ τμήματα. Ἀλλ' αἱ στιγμαὶ τῆς ἐνάρξεως, ἢ τοῦ τέλους τῶν κατὰ τὰς ἐννόμους σχέσεις ἀναφαινομένων χρονικῶν διαστημάτων συνίστανται ἢ εἰς ἐλευθέρας πράξεις, ἢ εἰς φυσικὰ συμβάντα· λ. χ. ὁ μὲν τῆς χρησικτησίας χρόνος ἄρχεται ἀπὸ τῆς κτήσεως τῆς νομῆς, ὁ δὲ τῆς ἀνηλικότητος ἀπὸ τῆς γεννήσεως, ἐντεῦθεν δὲ σπανίως καὶ τυχαίως συμβαίνει νὰ συμπέσωσιν ἀμέσως καὶ ἀκριβῶς αἱ στιγμαὶ ἐκεῖναι τῆς ἐνάρξεως, ἢ τοῦ τέλους, πρὸς τὰς στιγμὰς τῆς ἐνάρξεως ἢ τοῦ τέλους τῶν ἐν τῷ χρονολογίῳ χρονικῶν διαστημάτων, τῶν ἐντὸς ἀκριβῶν ὁρίων περικεκλεισμένων. Ἐὰν λ. χ. πρόκηται νὰ ὑπολογίσωμεν τὴν ἡλικίαν υἱοῦ, συντάξαντος διαθήκην, καὶ περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἀμφισβήτησις, ὁ ὑπολογισμὸς ἤθελεν εἶναι εὐκολώτατος, ἂν τὸ τέκνον τοῦτο συνέπιπτε νὰ γεννηθῇ τὴν πρώτην στιγμὴν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 31 10βρίου τινὸς ἔτους, διότι τότε ἡ ἐργασία ἡμῶν ἤθελεν εἶναι ν' ἀρχίσωμεν ἀπὸ τοῦ ἔτους, ὅπερ ἕπεται τῇ 31 ἐκείνῃ 10βρίου καὶ νὰ προχωρήσωμεν μετροῦντες κατὰ τὸ χρο-

(1) Ἐνοχ. Δικ. Τόμ. Γ'. σ 356.

νολόγιον τόσα ἔτη μέχρι τῆς συντάξεως τῆς διαθήκης, ὅσα ἀπαιτοῦνται ὅπως συμπληρωθῶσι τὰ 14 ἔτη, ἐὰν ἦναι ἄῤῥεν τὸ τέκνον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει συνήθως· τὰ φυσικὰ ταῦτα συμβάματα καὶ αἱ πράξεις, ἀφ' ὧν ὀφείλομεν ν' ἀρχίσωμεν τὸν ὑπολογισμὸν, οὐ μόνον δὲν συμβαίνουσι συνήθως κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ χρονολογικοῦ ἔτους, ἀλλ' οὔτε κἂν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοιούτου μηνὸς, ἢ τοιαύτης ἡμέρας, ἢ ὥρας. Συνήθως τὰ γεγονότα καὶ αἱ πράξεις ἐκεῖναι συμβαίνουσιν ἐν χρονικοῖς σημείοις, κειμένοις ἐν τῷ μεταξὺ τῶν διαφόρων τούτων καὶ ὑπὸ ἀναλλοιώτων χρονικῶν ὁρίων περικεκλεισμένων διαστημάτων, τότε δὲ ἐπὶ ἑκάστου θέματος ἀνάγκη ν' ἀναγάγωμεν τεχνητῶς τὸ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀρξάμενον διάστημα εἰς τὰ ἐν τῷ χρονολογίῳ περιεχόμενα χρονικὰ διαστήματα.

387. Περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τούτου τὸ θετικὸν ἡμῶν δίκαιον ἔταξε, τὸ μὲν γενικοὺς κανόνας, τὸ δὲ, κατά τινα θέματα, ἀνωμάλους ὁρισμούς. Τὰ ἐν τῷ χρονολογίῳ περιεχόμενα χρονικὰ διαστήματα, ὀνομάζομεν, κατὰ τὸν Σαβινῆ, χρονολογικὸν χρόνον· χρονολογικὸν ἔτος, ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου τῆς 31 10βρίου μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τῆς 31 10βρίου τοῦ ἑπομένου ἔτους, χρονολογικὴν ἡμέραν ἀπὸ τοῦ μεσονυκτίου τῆς 13 10βρίου μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τῆς πρώτης Ἰανουαρίου τοῦ ἑπομένου ἔτους καὶ οὕτω καθεξῆς· τὰ δὲ κατὰ τὰς συγκεκριμένας νομικὰς σχέσεις ἀναφαινόμενα, κινητὸν χρόνον· ἂν λ. χ. ἐγεννήθη τις τὴν 1 Ἰουνίου τὴν 10 ½ ὥραν π. μ., κινητὸν ἔτος ὀνομάζομεν τὸ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἑνὸς ἔτους διάστημα, τὸ τὴν ἔκτασιν ἴσον τῷ χρονολογικῷ ἔτει, καὶ οὕτω καθεξῆς).

Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμεν ἐν τῷ παρόντι.

1) Περὶ τοῦ χρονολογίου.

2) Περὶ τῆς τακτικῆς ἀναγωγῆς τοῦ κινητοῦ χρόνου (τῶν ἐπὶ τῶν ἐννόμων σχέσεων ἀναφαινομένων χρονικῶν διαστημάτων) εἰς τὸν χρονολογικὸν (εἰς τὰ ἐν τῷ χρονολογίῳ ὡρισμένα).

3) Περὶ τῆς ἀνωμάλου ἀναγωγῆς τοῦ αὐτοῦ χρόνου εἰς τὸν χρονολογικόν.

388. Παραλείποντες τὴν ἐξήγησιν τοῦ εἰς τὸν Ῥωμύλον ἀποδιδομένου χρονολογίου καὶ τοῦ μετέπειτα ὑπὸ τοῦ Νουμᾶ καταρ-

τισθέντος, ἥτις ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ῥωμ. δικαίου, ἐπιχειροῦμεν ἀμέσως τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἓν ἔτος πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, (ἐν ἔτει 709 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης) εἰσαχθέντος χρονολογίου, ὅπερ ἀποτελεῖ καὶ σήμερον ἔτι τὴν βάσιν τοῦ χρονολογίου πάντων τῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν.

Τὸ χρονολόγιον τοῦτο προϋποθέτει, ὅτι τὸ ἀστρονομικὸν ἔτος σύγκειται ἀκριβῶς ἐκ 365 ἡμερῶν καὶ 6 ὡρῶν. Ὁ Καῖσαρ λοιπὸν ὥρισε τὸ χρονολογικὸν ἔτος εἰς 365 ἡμέρας καὶ διέταξε τὴν κατὰ πᾶσαν περίοδον 4 ἐτῶν ἐμβολὴν μιᾶς ἡμέρας, ἥτις προωρίσθη νὰ περιλάβῃ τὰς 6 ἐκείνας, καθ' ἕκαστον ἔτος περισσευούσας, ὥρας· ἡ θέσις τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας ἔμεινεν αὐτὴ ἐκείνη, καθ' ἣν πρότερον, πρὸ τῆς μεταῤῥυθμίσεως ταύτης τοῦ Καίσαρος, ἐνεβάλλετο μὴν ὁλόκληρος, ἤτοι μεταξὺ τῆς 23 καὶ 24 Φεβρουαρίου. Τὸ οὕτω ὁρισθὲν ἔτος διῃρέθη εἰς 12 ἀνίσους κατὰ τὴν ἔκτασιν μῆνας· ἀλλ' ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος περιεῖχεν οὐσιώδες σφάλμα, ὑποθέτων, ὅτι τὸ ἀστρονομικὸν ἔτος ὑπερβαίνει τὸ χρονολογικὸν κατὰ 6 ὥρας, ἐνῷ ἀληθῶς ὑπερβαίνει τοῦτο μόνον κατὰ 5 ὥρας, 48′ καὶ 48″ ἐπειδὴ δ' ἐκ τούτου προέκυπτε κατὰ πᾶν ἔτος σφάλμα 11 λεπτῶν καὶ 12″, ἡ πρὸς ἐξίσωσιν ἐμβολὴ μιᾶς ἡμέρας, ἐγίνετο συχνότερον τοῦ δέοντος, τὸ δὲ σφάλμα τοῦτο ἐπέφερε κατὰ τὴν 16 ἑκατονταετηρίδα τὸ περίσσευμα δέκα ὁλοκλήρων ἡμερῶν, ἤτοι κατὰ τὸ χρονολόγιον ὑπελογίζετο ὁ χρόνος ἐπὶ δέκα ἡμέρας μικρότερος παρὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἔκτασιν. Ἐντεῦθεν ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΓ'. μετεῤῥύθμισε κατὰ τὸ 1581 τὸ χρονολόγιον τοῦτο ὡς ἑξῆς. Ὑπερεπήδησε διὰ μιᾶς τὰς 10 ἐκείνας ἡμέρας, ἀφαιρέσας αὐτὰς ἀπὸ τοῦ χρονολογίου, ἵνα μὴ ἐπανέλθῃ δὲ ἡ προτέρα ἐκείνη κατάστασις, ὥρισε νὰ παραλείπωνται κατὰ πᾶσαν 400 ἐτῶν περίοδον τρεῖς ἐμβολαί, ἤτοι ἐπὶ 100 ἐμβολῶν νὰ παραλείπωνται τρεῖς. Τὸ οὕτω μεταῤῥυθμισθὲν χρονολόγιον ἐγένετο κατ' ὀλίγον δεκτὸν ὑπὸ τῶν πλείστων Εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Οἱ Ῥῶσσοι ὅμως, ἡμεῖς καὶ πάντες ἐν γένει οἱ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀνήκοντες, ἐνεμείναμεν εἰς τὸ Ἰουλιανὸν χρονολόγιον· ἰδοὺ λοιπὸν εἰς τί συνίσταται ἡ διαφορὰ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου λεγομένου ἔτους, ἥτις ἤδη ἔφθασεν εἰς 12 ἡμέρας. Τὰ οὐσιώδη τοῦ χρονολογίου ἡμῶν μέρη εἶναι ἡ ἡμέρα, ὁ μὴν καὶ τὸ ἔτος.

389. *Ἡ ἡμέρα* εἶναι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ γῆ περιστρέφεται ἐντελῶς περὶ τὸν ἄξονα αὐτῆς· τὸ μῆκος τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ κατὰ πάσας τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, καθόσον κατὰ τὸν Φεβρουάριον καὶ τὸν Νοέμβριον διαφέρει τοῦ μέσου ὅρου ὑπὲρ τὰ 15 λεπτὰ, κατὰ μὲν τὴν πρώτην ἐποχὴν ὑπερβαῖνον τὸν μέσον ὅρον, κατὰ δὲ τὴν δευτέραν καταβαῖνον ὑπ' αὐτὸν, ὥστε ἡ μεγίστη διαφορὰ τοῦ μήκους μεταξὺ δύο ἐν τῷ ἔτει ὑπαρχουσῶν ἡμερῶν ὑπερβαίνει τὰ 30 λεπτά. Ἡ στιγμὴ, ἀφ' ἧς λογίζομεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμέρας, εἶναι καθ' ἑαυτὴν αὐθαίρετος, διὸ καὶ τὰ διάφορα ἔθνη παρεδέχθησαν διαφόρους τοιαύτας στιγμάς. Οἱ Ῥωμαῖοι ὥρισαν τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τὸ μεσονύκτιον, ὁ δὲ τρόπος οὗτος τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἡμέρας ἰσχύει καὶ τὴν σήμερον, ἂν καὶ ἦναι ὁ ἀκαταλληλότερος πάντων, διότι ἡ στιγμὴ αὕτη δὲν συνέχεται μὲ καμμίαν ἄμεσον παρατήρησιν ἐν τῷ στερεώματι. Ἡ ἡμέρα σύγκειται ἐκ δύο φυσικῶν, ἀνίσων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὸ μῆκος καὶ διηνεκῶς κατὰ τοῦτο μεταβαλλομένων τμημάτων, ἤτοι τῆς φυσικῆς ἡμέρας (lux, dies naturalis) καὶ τῆς νυκτὸς (nox)· τὸ δὲ διάστημα, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέσονυκτίου εἰς τὸ ἕτερον, ὀνομάζεται πολιτικὴ ἡμέρα (dies civilis).

390. *Τὸ ἔτος* σύγκειται, ὡς εἴπομεν, ἀκριβῶς ἐκ 365 ἡμερῶν, διότι τὸ μικρὸν περίσσευμα μένει κατὰ πρῶτον ἀπαρατήρητον καὶ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας μόνον ἀφοῦ ἀποτελέσῃ κατ' ὀλίγον τὸ διάστημα ὁλοκλήρου ἡμέρας. Τὸ χρονικὸν τοῦτο τμῆμα συμφωνεῖ πρὸς τὸ τῆς ἡμέρας κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχει καὶ αὐτὸ ἀστρονομικὸν λόγον, τὴν περὶ τὸν ἥλιον τροφὴν τῆς γῆς, συγχρόνως δὲ ὑποπίπτει ἐν γένει εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔχει μεγίστην ἐπιρροὴν εἰς τὰς βιωτικὰς αὐτῶν σχέσεις.

Ἡ στιγμὴ τῆς ἐνάρξεως αὐτοῦ εἶναι ἀδιάφορος, ἠδύνατο δὲ νὰ ὁρισθῇ ἐν τῷ χρονολογίῳ κατὰ ποικίλους τρόπους. Μετὰ πολλὰς μεταβολὰς ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς στιγμῆς ταύτης, τελευταῖον ἐπανήλθομεν ἐν γένει εἰς τὴν 1 Ἰανουαρίου.

391. *Ὁ μὴν*, εὑρίσκεται ὡς χρονικὸν τμῆμα μεταξὺ τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ἔτους, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τῆς διαιρέσεως τούτου εἰς 12 ἄνισα κατὰ τὸ μῆκος μέρη· οἱ Ῥωμαῖοι διῄρουν τὸν μῆνα εἰς τρία ἄνισα μέρη, ὧν τὰ ὅρια ἦσαν τὰς ὀνομασίας Calendæ, nonæ, idus.

Calendæ ὠνομάζετο *ἡ πρώτη* ἑκάστου μηνὸς ἡμέρα. **Nonæ**, *ἡ πέμπτη* ἑκάστου μηνὸς, ἐκτὸς τοῦ Μαρτίου, Μαΐου, Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου, καθ' οὓς ἦτο *ἡ ἑβδόμη*. **Idus** ὠνομάζετο *ἡ δεκάτη τρίτη* ἑκάστου μηνὸς, ἐκτὸς τοῦ Μαρτίου, Μαΐου, Ἰουλίου καὶ Ὀκτωβρίου, καθ' οὓς ἦτο ἡ δεκάτη πέμπτη.

Ἀπὸ τῶν ὁρίων τούτων ἠριθμοῦντο αἱ κατ' ἰδίαν ἐν τῷ μεταξὺ συμπίπτουσαι ἡμέραι, οὐχὶ ὅμως ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἤδη ὁρίου καὶ ἐφεξῆς εἰς τὰ πρόσω κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς ἑπομένου ὁρίου καὶ ὄπισθεν, λ. χ. ἐμβόλιμον ἔτος.

Φεβρουαρίου 23 dies VII ante Kalendas Martii, ἢ ante diem VII Kalendarum Martii.

» 24 β) ante diem VI Kalendarum posterior (intercataris).

» 25 α) ante diem VI Kalendarum prior.

» 26 ante diem V Kalendarum.

» 27 ante diem IV Kalend.

» 28 ante diem III Kalend.

» 29 pridie Kalend.

Μαρτίου 1. Kalendæ Martii.

Ἐκτὸς τῶν ἤδη ἐξηγηθέντων χρονικῶν τμημάτων, ἅπερ μόνα εἰσὶν οὐσιώδη στοιχεῖα τοῦ ἡμετέρου χρονολογίου, ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν καὶ ἕτερα τινά.

392. 1) Τὰ τμήματα τῆς ἡμέρας μετὰ τῶν ὑποδιαιρέσεων αὐτῶν. Τὴν χρονολογικὴν ἡμέραν διαιροῦμεν εἰς 24 ἴσα μέρη καὶ ὀνομάζομεν αὐτὰ *ὥρας*· ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἴπομεν, ἡ ἔκτασις τῆς ἡμέρας (τοῦ ἐξ 24 τούτων ὡρῶν διαστήματος) μεταβάλλεται κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους, ἕπεται, ὅτι καὶ ἡ τῶν ὡρῶν ἔκτασις εἶναι ἄνισος κατὰ τὰς διαφόρους ἡμέρας, ἀλλ' ἡ ἀνισότης αὕτη παρέρχεται σχεδὸν ἀπαρατήρητος διὰ τὴν σμικρότητα αὐτῆς. Ἡ ἔννοια τῆς ὥρας ὅμως εἶναι αὐθαίρετος, μὴ συνδεομένη μὲ καμμίαν φυσικὴν παρατήρησιν, ὥστε ἠδύνατο ἡ ἡμέρα νὰ διαιρεθῇ ἐπίσης εἰς δέκα καὶ εἰς ἑκατὸν τμήματα χρόνου.

2) *Ἡ ἑβδομὰς* τελευταῖον κεῖται ἐκτὸς τοῦ χρονολογίου, διότι δὲν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χρονολογικοῦ μηνὸς, ἢ τοῦ ἔτους, ἀλλὰ σύγκειται ἐξ ὡρισμένου ἀριθμοῦ ἡμερῶν (παρὰ πᾶσι τοῖς Χριστιανικοῖς

ἔθνεσιν), ὅστις, διηνεκῶς ἐπαναλαμβανόμενος, πολλάκις συμπίπτει μεταξὺ δύο μηνῶν, ἢ δύο ἐτῶν. Εἰς τοὺς ὁρισμοὺς τοῦ Ρ. Νόμου δὲν ἀπαντῶνται ἑβδομάδες, τὸ χρονολογικὸν ὅμως τοῦτο τμῆμα πρωΐμως περιελήφθη ἐν τῷ Γερμαν. δικαίῳ, ἀπαντᾶται δὲ πολλάκις καὶ εἰς τὰς ἡμετέρας δικονομικὰς διατάξεις (1). Περὶ τῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς ἑβδομάδος δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ προσθέσωμέν τι· γνωρίζομεν ἅπαντες τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ἀρχόμενοι δίδομεν εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος.

393. Μετὰ τὴν παρέκβασιν τούτην ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ χρόνου κατὰ τὰς νομικὰς σχέσεις.

Ὅταν ὁ νόμος ὁρίζῃ τὴν παρέλευσιν χρονικοῦ διαστήματος ὡς ὅρον μεταβολῆς δικαιωμάτων, ἡ ἔκτασις αὐτοῦ (τοῦ διαστήματος) σημειοῦται διὰ παραπομπῆς εἰς τὸν ἐν τῷ χρονολογίῳ ὁριζόμενον χρόνον, ἤτοι δι' ὡρισμένου ἀριθμοῦ ἡμερῶν, ἑβδομάδων, μηνῶν, ἢ ἐτῶν, ἤτοι τμημάτων ἐχόντων ὡρισμένην ἀρχὴν καὶ ὡρισμένον τέλος ἐν τῷ χρονολογίῳ. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς εἴπομεν, ἡ ἔναρξις χρονικοῦ διαστήματος κατὰ τὰς ἐννόμους σχέσεις τυχαίως μόνον καὶ σπανιώτατα συμπίπτει πρὸς τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀντιστοιχοῦντος χρονικοῦ τμήματος, ὅπως τοῦτο ὁρίζεται ἐν τῷ χρονολογίῳ, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου ἐκείνου ἀπαιτεῖ ἀναγωγὴν τοῦ ἐπὶ τῆς ἐννόμου σχέσεως χρονικοῦ διαστήματος εἰς τὸ ἐν τῷ χρονολογίῳ ὡρισμένον.

394. Πρὶν δὲ ἀναφέρωμεν τοὺς περὶ τῆς ἀναγωγῆς ταύτης κανόνας, ἐξετάσωμεν κατά τι ἀκριβέστερον τί ἐννοοῦμεν διὰ τῶν ἐκφράσεων κινητὴ ἡμέρα, κινητὸν ἔτος, κινητὴ ἑβδομάς, ἢ κινητὸς μήν, ὧν τὴν ἔννοιαν ὑπενύξαμεν ἀνωτέρω.

Κινητὴ ἡμέρα, εἶναι χρονικὸν διάστημα ἴσον τῇ χρονολογικῇ ἡμέρᾳ, ἤτοι ἀρχόμεθα ἀφ' οἱασδήποτε στιγμῆς, λ. χ. ἀπὸ τῆς γεννήσεως τῆς ἀγωγῆς, ἥτις τίκτεται ἅμα τῇ προσβολῇ τοῦ κατ' οὐσίαν δικαιώματος, καὶ ἐξακολουθοῦμεν λογίζοντες τὸ χρονικὸν διάστημα ἕως οὗ τοῦτο ἀποβῇ ἴσον τῷ μεταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἑτέρου μεσονυκτίου κειμένῳ χρόνῳ. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον ὑποτίθεται, ὅτι αἱ ἡμέραι εἶναι ἴσαι κατὰ τὴν ἔκτασιν· ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι μὲν, ὡς εἴδομεν, ψευδής, ἀλλ' ἡ πλάνη αὕτη δὲν εἶναι ο-

(1) Λ. χ. ἐν τοῖς ἄρθροις 576 891 965 τῆς πολ. δικον.

μικῶς ἀξία προσοχῆς, τὸ μὲν διότι ἡ διαφορὰ εἶναι ἐλαχίστη, τὸ δὲ διότι ἡ ἀποφυγὴ αὐτῆς ἤθελεν ἀπαντήσει ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια, τέλος διότι ἕνεκεν ἄλλων λόγων ὁ θετικὸς νόμος εἰσήγαγε τρόπον ὑπολογισμοῦ, οὐδετεροῦντα τὴν μικρὰν ταύτην πλάνην, περὶ οὗ ὁμιλήσομεν μετ' ὀλίγον.

Κινητὸν ἔτος εἶναι συνεχὲς διάστημα ἀκριβῶς 365 ἡμερῶν, ἀρχόμενον ἀφ' οἱασδήποτε στιγμῆς, λ. χ. τῆς γεννήσεώς τινος τέκνου, περὶ τῆς ἡλικίας τοῦ ὁποίου πρόκειται. Εἰς τὸ μικρὸν χρονικὸν διάστημα καθ' ὃ τὸ ἀληθὲς ἡλιακὸν ἔτος ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν τοῦτον τῶν ἡμερῶν δὲν δίδεται εὐλόγως καμμία προσοχή, διότι περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἐμβόλιμον ἡμέραν, περὶ δὲ τοῦ ἀνωμάλου ὑπολογισμοῦ αὐτῆς γενήσεται λόγος μετ' ὀλίγον.

Ἡ κινητὴ ἑβδομὰς εἶναι συνεχὲς διάστημα ἑπτὰ κινητῶν ἡμερῶν· ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κινητοῦ χρόνου εὐκολύνεται ἐπὶ τῆς ἑβδομάδος κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχομεν ὀνομασίαν διὰ πᾶσαν ἡμέραν αὐτῆς, ἀρκεῖ δὲ νὰ προσέχωμεν πότε θέλει ἀρχίσει ἡ ὁμώνυμος ἡμέρα ὅπως πεισθῶμεν περὶ τῆς παρελεύσεως τῆς κινητῆς ἑβδομάδος.

395. *Ἡ τοῦ κινητοῦ μηνὸς σημασία καθίσταται ἀμφίβολος* κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ χρονολογικοὶ μῆνες ἑκάστου ἔτους ἔχουσι *τρεῖς διαφόρους* ἐκτάσεις. Ἂν ἐπρόκητο νὰ ὁρισθῇ ἀριθμὸς ἡμερῶν, ὅπως ἐφαρμοσθῇ εἰς τοὺς νομικοὺς ὁρισμούς, καθ' οὓς ἀναφέρονται μῆνες, ἡ ἐκλογὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ μεταξὺ τῶν 30 καὶ 31 ἡμερῶν, διότι ἡ μοναδικὴ περίπτωσις τοῦ Φεβρουαρίου βεβαίως δὲν ἠδύνατο νὰ τεθῇ ὡς βάσις τοῦ ὑπολογισμοῦ. Ὑπὲρ τῶν 31 ἡμερῶν ὑπάρχει ὁ λόγος, ὅτι οἱ πλεῖστοι μῆνες περιέχουσι 31 ἡμέρας, ὑπὲρ τῶν 30 ὅμως ὑπάρχουσιν ἰσχυρότεροι λόγοι.

α') Μεταξὺ ὅλων τῶν ἀριθμῶν ὁ τῶν 30 ἡμερῶν προσεγγίζει μᾶλλον οὐ μόνον εἰς τὸ 12 τοῦ ἔτους μέρος, ὅπερ ἀποτελεῖ 30 ἡμέρας, καὶ 5/12, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀστρονομικὸν σεληνιακὸν μῆνα (29 ἡμέραι, 12 ὧραι, 44′, 3″).

β') Ὁ πρακτικὸς λόγος, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 30, ὡς στρογγύλος ἀριθμός, ἐντυποῦται εὐκολώτερον εἰς τὴν μνήμην καὶ διαιρεῖται εὐκολώτερον, ὅπερ παρέχει εὐκολίας εἰς τὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου σχέσεις.

Ἀναμφιβόλως διὰ τοὺς λόγους τούτους ὁ ῥωμ. νόμος παρε-

δέχθη, ὅτι ὁ *κινητὸς* μὴν εἶναι 30 ἡμέραι. Νομικὸς περὶ τούτου κανὼν δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἔχομεν χωρία διαφόρων ἐποχῶν, ἐν οἷς προϋποτίθεται ὁ κανὼν οὗτος, ἤτοι ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν 30 ἡμερῶν ἀποτελεῖ τὸν μῆνα.

ά) Ἐπὶ τῶν πρὸς εἰσαγωγὴν τῆς ἐπὶ μοιχείᾳ κατηγορίας προθεσμιῶν, δίδεται τῷ ἀνδρὶ προθεσμία ἑξήκοντα ἡμερῶν ἐπὶ τῷ κατηγορῆσαι τῆς γυναικὸς περὶ μοιχείας, ἐκπίπτων δὲ τοῦ δικαίου τούτου δύναται κινεῖν εἴσω τεσσάρων ἑτέρων μηνῶν· τὸ δὲ ὅλον χρονικὸν διάστημα τῶν ἑξήκοντα ἡμερῶν καὶ τῶν τεσσάρων μηνῶν ὀνομάζεται ἓξ μηνῶν διάστημα (1).

β') Ὁ ἀριθμὸς 210 ὀνομάζεται ἕβδομος συμπεπληρωμένος μὴν (2). Ἔχομεν δὲ καὶ ἄλλα σαφῆ χωρία, ἀποδεικνύοντα τὸ θέμα τοῦτο (3).

Ἐντεῦθεν συνάγομεν ὡς συμπέρασμα τὸν ἑξῆς ἁπλῶν κανόνα. Ὅταν κατὰ τὸν ρωμ. νόμον, νομικὸν γεγονὸς συνίσταται εἰς τὴν παρέλευσιν τινῶν μηνῶν, διὰ τοῦ μηνὸς ἀνάγκη νὰ ἐννοῶμεν ἀκριβῶς 30 ἡμερῶν χρονικὸν διάστημα. Θέλομεν δὲ ἀπαντήσει ἐν τῷ εἰδικῷ μέρει τοιαῦτα θέματα, ἔχοντα καὶ νῦν πρακτικὸν κῦρος, λ. χ. οἱ δύο μῆνες ἐντὸς τῶν ὁποίων, ἐπὶ πάσης πωλήτεως τῆς ἐμφυτεύσεως, ὁ ἐμφυτευτὴς ὀφείλει νὰ ἀνεχθῇ τὸ τῆς προτιμήσεως εἰς τὴν ἀγορασίαν δικαίωμα τοῦ κυρίου (4)· οἱ τέσσαρες μῆνες, ἀφ' ὧν ἄρχονται μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς τελεσιδίκου ἀποφάσεως οἱ τοῦ δεδικασμένου τόκοι (5).

396. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνάγκη νὰ ὑπολογίζωμεν καὶ τὰς ὑπὸ τῶν δικαστηρίων διδομένας προθεσμίας πρὸς ἐπιχείρησιν διαδικαστικῶν πράξεων (6).

---

(1) (48. 5) 11 § 6 29 § 5 B (Ξ'. 37) 13 30 (48. 16) 1 § 10 B (Ξ' 1) 10.

(2) Paul S. R. V. 9 § 5 παραβεβλ. πρὸς τὸν Censorinus de die natali K. 9.

(3) K (6 30) 22 § 2 καὶ 11 B (ΛΕ'. 8) 22 N. 115 K. 2.

(4) K (4. 66) 3 B (Κ'. 2) 3

(5) K (7. 51) 2 καὶ 3 B (Θ'. 3) 87. 83 κλπ.

(6) Ἄρθρα 193 καὶ 194 τῆς πολιτ. δικονομίας. Ἐκτὸς ἐπὶ συναλλαγματικῶν, καθ' ἃς ἰσχύουσιν αἱ διατάξεις τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου, ἄρθρον 132, ἤτοι ὁ μὴν λογίζεται συμπληρωθεὶς ἅμα ἔλθῃ ἡ τοῦ ἑπομένου μηνὸς ἡμέρα, ἡ ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως, λ.χ. ἡ προθεσμία, ἡ ἀρχομένη 17 Ἰανουαρίου, λήγει τὴν 17 Φεβρουαρίου.

Συγκεφαλαιοῦντες τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα παρατηροῦμεν, ὅτι ἐκ τῶν ἀναφερθέντων χρονικῶν τμημάτων, ἡ *ἡμέρα* εἶναι τὸ σπουδαιότερον, διότι πάντα τὰ λοιπὰ ἀνάγονται εἰς αὐτήν. Ἐὰν πρόκηται νὰ ἐφαρμόσωμεν χρονικὸν διάστημα, ὁριζόμενον εἰς ἔτη, μῆνας, ἢ ἑβδομάδας καὶ συνεπαγόμενον μεταβολὴν δικαιωμάτων, πράττομεν τοῦτο, ἀναλύοντες τὸ εἰρημένον διάστημα εἰς ἡμέρας καὶ εὑρίσκοντες ὡρισμένην ἡμέραν, ἐν ᾗ συμπίπτει τὸ ἀληθὲς τέλος τοῦ κινητοῦ ἐκείνου χρονικοῦ διαστήματος.

397. Τὸ ἀληθὲς τοῦτο τέλος εἶναι ἡ τῆς ἀνευρεθείσης ἐκείνης ἡμέρας στιγμή, ἥτις ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς εἰς τὴν στιγμήν, ἀφ' ἧς ὁλόκληρον τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ἤρξατο. Ὅθεν ἂν ἐπί τινος χρησικτησίας ἡ νομὴ τοῦ πράγματος ἀπεκτήθη τὴν πρωΐαν, ἢ τὴν ἑσπέραν τινὸς ἡμέρας, τὸ τέλος τοῦ τῆς χρησικτησίας χρόνου εἶναι ἡ εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῆς ἡμέρας τῆς ἐνάρξεως τῆς νομῆς ἀντιστοιχοῦσα στιγμὴ τῆς τελευταίας ἡμέρας. Ἐὰν ὀνομάσωμεν τὸ *ἀληθὲς* τοῦτο τέλος μαθηματικόν, τὴν δὲ στιγμήν, καθ' ἣν κατὰ τὸν νόμον χωρεῖ ἡ μεταβολή, νομικὸν τέλος τῆς προθεσμίας, δυνάμεθα νὰ ἐκφράσωμεν τὸν κανόνα τοῦτον καὶ ὡς ἑξῆς· τὸ νομικὸν τέλος τῆς προθεσμίας ἀνάγκη ἀκριβῶς νὰ συμπέσῃ πρὸς τὸ μαθηματικὸν τέλος.

Ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως τοῦ κανόνος τούτου παρέχει δυσκολίας, αἵτινες, παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἦσαν μείζονες ἢ παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἔτι εἰσὶ τοσοῦτον μεγάλαι, ὥστε ἄνευ ὑπερβολῆς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὰς ἀκαταγωνίστους.

Ἐν πρώτοις στερούμεθα μέσου ὅπως προσδιορίσωμεν μετ' ἐντελοῦς ἀκριβείας τὰ μικρότερα τμήματα τοῦ χρόνου. Παρ' ἡμῖν ἡ δυσκολία αὕτη εἶναι μὲν πολὺ ἐλάσσων ἢ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὑπάρχει. Εἶναι δυνατὸν εἰς τὰς κατεπειγούσας καὶ πολλάκις μικροῦ λόγου ἀξίας πράξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου νὰ τηρήσῃ τις μαθηματικῶς ἀποχρῶσαν ἀκρίβειαν περὶ τὸν προσδιορισμὸν οὐχὶ μόνον τῆς ἡμέρας καὶ τῆς ὥρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ λεπτοῦ, καθ' ὃ ἐπιχειρεῖ αὐτάς; Μήπως καὶ αὐτὸς ὁ ἐπιμελὴς διαχειριστὴς σημειοῖ τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἐπιχειρεῖ τινα πρᾶξιν; οὔτε ἐν τοῖς συμβολαιογραφικοῖς ἐγγράφοις σημειοῦται ἡ ὥρα τῆς συντάξεως αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μαθηματικὸν τέλος τῆς προθεσμίας ἐξήρτηται ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως

αὐτῆς, ἕπεται, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖζον, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ ὁ χρόνος τῆς ἡμέρας, ἡ στιγμὴ αὐτῆς, καθ' ἣν τὸ τέλος τοῦτο ἔφθασεν· ἡ δυσκολία αὕτη αὐξάνει ὡς ἐκ τοῦ μεταβλητοῦ μήκους τῶν ἡμερῶν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐντελεζέρων ὡρολογίων ἀπαιτεῖ πάντοτε τεχνικὴν ἀναγωγὴν τοῦ δεικνυομένου χρόνου εἰς τὸν ἀληθῆ.

Πόσον μεγαλειτέρα ἦτο ἡ δυσκολία παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις! Ἐντεῦθεν πειθόμεθα, ὅτι εἰς τὰς πλείστας περιπτώσεις ἀκριβὴς σύμπτωσις τοῦ νομικοῦ τέλους πρὸς τὸ μαθηματικὸν εἶναι ἀδύνατος, καὶ ἀνάγκη ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς ὑπολογισμὸν προσεγγίζοντα μόνον εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἂν ἐμέναμεν εἰς τὸ ἀποθετικὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα οὐδὲν ἠθέλομεν κερδίσει, διότι τὸ μὲν ἠθέλομεν ἐκτεθῇ εἰς καταχρήσεις καὶ ὑπερβολὰς τῆς ὁμολογουμένης ἐκείνης ἀδυναμίας, τὸ δὲ, αἱ προσπάθειαι νὰ νικήσωμεν τὰς δυσκολίας ἐκείνας, ἤθελον ἀναλίσκει δυνάμεις δυσαναλόγους πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ σκοποῦ.

398. Ὅθεν ἡ νομοθεσία, παραιτουμένη τῆς ἀνωτέρω ἀξιώσεως, ἧς ἡ θεραπεία εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἀδύνατος, περιωρίσθη νὰ ὁρίσῃ μόνον ἀκριβῶς μέχρι τίνος δύναταί τις ν' ἀπομακρυνθῇ τῆς ἀκριβείας ἐκείνης. Τὸ ζήτημα συνίσταται εἰς τοῦτο· νὰ ἀνευρεθῇ νομικὸν τέλος τοῦ κινητοῦ χρόνου, δυνάμενον εὐκόλως καὶ ἀσφαλῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πᾶσαν δεδομένην περίπτωσιν καὶ ἀπομακρυνόμενον ὅσον οἷόν τε ὀλιγώτερον τοῦ μαθηματικοῦ τέλους. Τὸ ζήτημα δύναται νὰ λυθῇ κατὰ δύο τρόπους· τὸ νομικὸν τέλος δύναται νὰ τεθῇ εἰς τὸ μεσονύκτιον, ἢ τὸ προηγούμενον τοῦ μαθηματικοῦ τέλους, ἢ τὸ ἑπόμενον αὐτῷ· τοιουτοτρόπως ἡ κινητὴ ἡμέρα συμπίπτει τῇ χρονολογικῇ καὶ οὔτε τεχνικῆς ἀναγωγῆς, οὔτε ἐπιπόνου καὶ δυσχεροῦς ὑπολογισμοῦ μικρῶν τμημάτων χρόνου εἶναι χρεία. Ἀπέκτησα τὴν νομὴν κινητοῦ πράγματος περὶ τὴν 10 ὥραν π. μ. τῆς 1 Φεβρουαρίου 1840, ἡ λῆξις τοῦ τῆς χρησικτησίας χρόνου δύναται νὰ θεωρηθῇ χωρήσασα ἢ κατὰ τὸ μεσονύκτιον τὸ πρὸ τῆς 1. Φεβρ. 1843 (μεθ' ὃ ἄρχεται ἡ 1 Φεβρ.), ἢ κατὰ τὸ μεσονύκτιον, εἰς ὃ λήγει ἡ ἡμέρα αὕτη. Κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρελεύσεως τοῦ χρονικοῦ ἐκείνου διαστήματος χωροῦσι μὲν ἢ κατά τι πρὸ τοῦ χρόνου ἢ κατά τι μετὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἤθελον χωρήσει ἂν ἐφηρμόζετο ἀκριβῶς ὁ νομικὸς ἐ-

κεῖνος κανών, ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. ἐλάσσων τῶν 24 ὡρῶν, οὐδέποτε φθάνουσα εἰς πλήρης 24 ὥρας, ὥστε, περιορίζεται εἰς ἀκριβῆ καὶ στενὰ ὅρια καὶ ἀποβαίνει σχεδὸν ἀπαρατήρητος, ὡς πάντως ἀσήμαντος. Βεβαίως διὰ τοῦ συστήματος τούτου, παραβαλλομένου πρὸς τὴν αὐστηρὰν καὶ ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν τοῦ ἀνωτέρω κανόνος, ὁ μὲν τῶν διαδίκων θέλει κερδίσει, ὁ δ' ἕτερος θέλει ἀπολέσει ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ τὸ κέρδος καὶ ἡ ζημία αὕτη εἶναι ἄφευκτον κακὸν, ὅπερ ἐν γνώσει ἀνεχόμεθα, ὅπως ἀποφύγωμεν ἄλλο μεγαλείτερον.

399. Εἴπομεν, ὅτι αὗται εἰσὶν αἱ δύο μόναι λύσεις τοῦ ἀνωτέρω ζητήματος· καὶ τωόντι πᾶσα ἄλλη φέρει εἰς αὐθαιρεσίαν, ἢ μεταβάλλει, ἀλλὰ δὲν ἀναιρεῖ τὰς δυσκολίας, ἃς προθέμεθα ν' ἀποφύγωμεν. Ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ αὐτῶν, παραδεχόμενοι ἢ ἀποκλειστικῶς τὴν ἑτέραν αὐτῶν, ἢ θατέραν κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὅπως δὲ μὴ περιπέσωμεν εἰς αὐθαιρεσίαν, ἀνάγκη ν' ἀναζητήσωμεν δόγμα ἐφαρμοστὸν ἐνταῦθα, οὗτινος καὶ ἀλλαχοῦ ἔγνωμεν τὴν ὀρθότητα. Ἐνταῦθα πρόκειται ἀοριστία, ἥτις ἀναγκαίως θέλει ὠφελήσει τὸν ἕτερον τῶν δύο ἐνεχομένων εἰς τὴν ἔννομον ταύτην σχέσιν· τοιαύτη ἀοριστία ἀπαντᾶται καὶ εἰς ἄλλας ἐννόμους σχέσεις, ἀποβαίνει δὲ κατ' αὐτὰς πάντοτε εἰς ὄφελος ἐκείνου, οὗ ἡ πρᾶξις περιέχει τὸ ἀόριστον στοιχεῖον (εἴτε ὀφείλει, εἴτε δικαιοῦται νὰ ἐπιχειρήσῃ αὐτήν)· λ. χ. ἐπὶ τῆς ἐξ ὑπαμοιβῆς ἐνοχῆς, ἢ τῆς ἐνοχῆς ἐπὶ παροχῇ γένους πραγμάτων, ἔχει ὁ ὀφειλέτης τὴν ἐκλογὴν, δύναται δηλ. νὰ δώσῃ ὅπερ ἐκ τῶν ἐξ ὑπαμοιβῆς ὀφειλομένων θέλει, ἢ ὅπερ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους θέλει (1)· ὡσαύτως ὁ ὑπόχρεως νὰ πληρώσῃ τι ἐντὸς ὡρισμένου ἔτους, ἔχει τὴν ἐκλογὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει πληρώσει (2). Οὕτω ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ ἐνοχῆς ἀορίστου ὡς πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον ἔχει ὁ δικαιοῦχος, ὁ πιστωτὴς, τὴν ἐκλογὴν νὰ ἐνάξῃ ὅπου καὶ ὅταν θέλῃ, διότι τὸ ἐν γένει ἀνεγνωρισμένον δικαίωμα αὐτοῦ ἔμεινεν ὡς πρὸς ταῦτα ἀόριστον (3). Ἐφαρμόζοντες τὸ δόγμα τοῦτο εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, φθάνομεν εἰς

(1) (45. 1) 38. § 1 B (ΜΓ'. 1) 135 (17. 1) 52 B (ΙΔ'. 1) 52.
(2) (44. 7) 50.
(3) (45. 1) 41 § 1 E (4. 6) 33.

τὸ ἐξῆς συμπέρασμα. Ἐὰν διὰ τῆς παρελεύσεως προθεσμίας πρόκηται ν' ἀποκτηθῇ δικαίωμα, ὡς ἐπὶ τῆς χρησικτησίας, ἀνάγκη τὸ προηγούμενον μεσονύκτιον νὰ ληφθῇ ὡς νομικὸν τέρμα τῆς προθεσμίας, διότι κατὰ τὴν ἀοριστίαν ταύτην, ὁ ὑπὲρ οὗ χωρεῖ ἡ κτῆσις ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ θεωρῇ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς τελευταίας χρονολογικῆς ἡμέρας ὡς συμπεπληρωμένην τὴν κτῆσιν. Ἐὰν ἀφ' ἑτέρου πρόκηται διὰ τῆς παρελεύσεως τῆς προθεσμίας ν' ἀπολεσθῇ δικαίωμα, ὡς ἐπὶ τῆς ἀποσβεστικῆς τῶν ἀγωγῶν παραγραφῆς, ἀνάγκη τὸ ἑπόμενον τῇ τελευταίᾳ χρονολογικῇ ἡμέρᾳ μεσονύκτιον, νὰ θεωρηθῇ ὡς νομικὸν τέρμα τῆς προθεσμίας, διότι ὁ δικαιοῦχος διὰ τὸ ἀόριστον τοῦτο δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς τελευταίας χρονολογικῆς ἡμέρας, ὅτι ἔχει ἔτι τὸ δικαίωμα νὰ ἐγείρῃ τὴν ἀγωγήν. Μὴ εἴπῃ δέ τις, ὅτι ἐν τοῖς προκειμένοις θέμασι δυνάμεθα ν' ἀνατρέψωμεν τὸν κανόνα, ἀποβλέποντες ἐπὶ μὲν τῆς χρησικτησίας εἰς τὸν μέχρι τοῦδε κύριον, ὅστις πρόκειται ν' ἀπολέσῃ τὸ δικαίωμα αὐτοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ἀποσβεστικῆς εἰς τὸν ὀφειλέτην, ὅστις πρόκειται ν' ἀποκτήσῃ τὸ τῆς ἐνστάσεως δικαίωμα, διότι ἡ θέσις τῶν πρωσώπων τούτων εἶναι προδήλως παρεπομένη. Ὁ κανὼν ὁρᾷ πρὸ πάντων τοὺς ἀντιδίκους αὐτῶν, διότι ἡ ἐνέργεια ἢ ἡ ἀπραξία αὐτῶν, εἶναι ὁ λόγος τῆς μεταβολῆς τοῦ δικαιώματος· τοῦτο συμβαίνει συνήθως ὁσάκις ὁ νόμος ὁρίζει τὴν λῆξιν τῆς προθεσμίας ὡς ὅρον μεταβολῆς δικαιωμάτων. Ἐὰν ὅμως ὡς ὅρος τῆς μεταβολῆς ταύτης ἐτάχθη ἡ παρέλευσίς τινος προθεσμίας, τότε πάντοτε λογίζεται αὕτη παρελθοῦσα, ὅταν ἔλθῃ τὸ ἑπόμενον τῇ τελευταίᾳ χοονολογικῇ ἡμέρᾳ μεσονύκτιον (καὶ ὅταν πρόκηται περὶ τῆς κτήσεως δικαιώματος), διότι, διὰ τὸ ἀδιαίρετον τῆς χρονολογικῆς ἡμέρας, μόνον κατὰ τὴν ἑπομένην χρονολογικὴν ἡμέραν, δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ τις, ὅτι παρῆλθεν ἡ προθεσμία (1).

Παραλείποντες τὴν μνείαν τῶν διαφόρων γνωμῶν περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν καὶ περὶ τῆς ἐννοίας, ἣν συνήθως ἀποδίδουσιν εἰς τὰς ἐκφράσεις civilis καὶ naturalis computatio οἱ νομοδιδάσκαλοι, ἐπιχειροῦμεν ἀμέσως τὴν ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ προεκτεθὲν δόγμα περὶ τοῦ

(1) Πρβλ. (40. 1) 1 (15. 1) 66 (50. 6) 3 κ. (δ. 68) διάτ. μόνη κ (40. 49) 3 (27. 1) 2 πρ.

ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ ῥωμ. νόμου παραδεδεγμένον. Ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος δὲν φέρει μὲν ἐν ταῖς συλλογαῖς τῶν νόμων ὡς τεχνικὸν ὅρον τὴν ὀνομασίαν τοῦ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ, δύναται ὅμως νὰ λάβῃ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ὡς ὑπὸ τοῦ νόμου ὁριτθεὶς καὶ μὴ συνάδων πρὸς τοὺς τῆς μαθηματικῆς κανόνας, κατ' ἀντίθεσιν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἀπαιτεῖται ἀκριβῶς ἡ σύμπτωσις τοῦ νομικοῦ τέλους πρὸς τὸ *μαθηματικὸν τέλος*, ὃν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν μετὰ τῶν πλείστων φυσικὸν ὑπολογισμόν.

400. Σπουδαῖα τοῦ πολιτικοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν θέματα ἀπαντῶμεν ἐν τῷ ῥωμ. καὶ τῷ βυζαντινῷ νόμῳ τὰ ἑξῆς

1) Ἐπὶ τῆς χρησικτησίας (usucapio) 1 ἢ 2 ἔτη (1).

2) Ἐπὶ τῆς πρὸς ἀπελευθέρωσιν δούλων ἱκανότητος κατὰ τὸν Αἴλιον Σέντιον νόμον, ὅστις ἀπῄτει 20 ἐτῶν ἡλικίαν (2).

3) Ἐπὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἡλικίας τέκνου, γεννηθέντος ἐκ γάμου Λατίνου καὶ Ῥωμαίας καὶ ὅπερ, συμπληρῶσαν ἑνὸς ἔτους ἡλικίαν, περιεποίει ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς γονεῦσι τὴν τοῦ Ῥωμαίου πολίτου ἰδιότητα (3).

4) Ἐπὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς σύνταξιν διαθήκης (ἐπὶ ἀῤῥένων τὸ 14, ἐπὶ θηλέων τὸ 12 ἔτος τῆς ἡλικίας) (4).

Ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων, καθ' ἃ πρόκειται ἡ κτῆσις δικαιώματος κατὰ τὴν λῆξίν τινος προθεσμίας, ἡ κτῆσις εἶναι πλήρης, ἅμα ἔλθῃ τὸ τοῦ μαθηματικοῦ τέλους τῆς προθεσμίας ἀμέσως προηγούμενον μεσονύκτιον, ἤτοι ἅμα ἀρξαμένης τῆς τελευταίας χρονολογικῆς ἡμέρας (5).

---

(1) B (ΝΑ'. 3) 14. Πληρῶ τὴν διὰ τοῦ χρᾶσθαι δεσποτείαν κἂν ἐλάχιστον μέρος τῆς ὑστέρας ἡμέρας νεμηθῶ.

(2) B (ΜΗ'. 1) 1. Ὁ ταῖς Καλένδαις Ἰανουαρίοις γεννηθεὶς ἀπὸ ἕκτης ὥρας τῆς νυκτὸς τῇ πρὸ μιᾶς Καλενδῶν Ἰανουαρίων ὡς πληρώσας τὸν εἰκοστὸν ἐνιαυτὸν δύναται ἐλευθεροῦν τὸν ἴδιον οἰκέτην.

(3) B (Β'. 2) 129· Ἐνιαυσιαῖός ἐστιν ὁ ἁψάμενος τῆς τριακοστῆς ἑξηκοστῆς πέμπτης ἡμέρας.

(4) B (ΛΕ'. 1· ὃ ὁ ἄῤῥην πληρώσας τὰ ιδ'. ἔτη διατίθεται, ἡ δὲ θήλεια τὰ ιε'· ὁ δὲ γεννηθεὶς καλένδαις Ἰανουαρίαις δοκεῖ πληροῦν τὸν ἐνιαυτὸν ἀπὸ ἕκτης ὥρας τῆς νυκτὸς τῆς πρὸ μιᾶς καλενδῶν Ἰανουαρίου τοῦ ἑξῆς ἔτους, (τὸ πρωτότυπον Π (28. 1) 5. παρέσχε πολλὰ πράγματα τοῖς ἑρμηνεῦσιν, ἐνῷ ἡ βυζαντινὴ αὐτοῦ παράφρασις εἶναι σαφεστέρα).

(5) Aul. Gellius (III 2) Macrobius Satur I. 3. (41. 3) 6 καὶ 7 B (Ν'. 3) 6 (50. 16) 132 πρ. B (Β'. 2) 127 (28. 1) 5 (ΜΘ'. 3) 5.

401. Ἐν ταῖς ἐξῆς θέμασιν ἀπόλλυται δικαίωμα δι' ἀπραξίας

1) Ἐπὶ τῆς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς (1).

2) Ἐπὶ περιπτώσεως ἀνωνύμου, καθ' ἣν ἴσως προέκειτο περὶ ἀντιῤῥήσεων κατὰ τῶν γενομένων ἐν ταῖς πόλεσιν ἐκλογῶν, ἀντιῤῥήσεων, αἵτινες ἐγίνοντο ἐντὸς δύο μηνῶν (2).

3) Ἐπὶ τῆς κατηγορίας ἕνεκα μοιχείας ἐντὸς 60 ἡμερῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων μόνος ὁ σύζυγος καὶ ὁ πατὴρ τῆς μοιχαλίδος ἠδύναντο νὰ κατηγορήσωσιν αὐτὴν, ἀποκλείοντες πάντα ξένον (3).

4) Ἐπὶ τῆς bonorum possessio (4)

Ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων, καθ' ἃ πρόκειται ν' ἀπολεσθῇ δι' ἀπραξίας δικαίωμα μετὰ παρέλευσιν ὡρισμένης προθεσμίας, τὸ νομικὸν τέλος αὐτῆς χωρεῖ κατὰ τὸ μεσονύκτιον, τὸ ἑπόμενον τῷ μαθηματικῷ τέλει τῆς προθεσμίας.

Κατὰ τοὺς δύο κανόνας, τοὺς ἀποδεικνυομένους ὑπὸ τῶν παρατεθέντων χωρίων, θέλομεν ὑπολογίσει πᾶσαν εἰς τὰς ἐννόμους σχέσεις ἀναφαινομένην προθεσμίαν, καθ' ἣν πρόκειται *ἢ ν' ἀποκτηθῇ*, *ἢ ν' ἀπολεσθῇ* δικαίωμα· οὕτω λ. χ. κατὰ τὸν α'. κανόνα θέλομεν ὑπολογίσει·

1) τὸν χρόνον, καθ' ὃν καθίσταταί τις ἱκανὸς πρὸς γάμον·

2) τὸ πένθιμον ἔτος κλπ.·

κατὰ τὸν β'. κανόνα,

1) τὴν προθεσμίαν τῆς εἰς ἀκέραιον ἀποκαταστάσεως·

2) τὴν προθεσμίαν, καθ' ἣν προτείνονται οἱ λόγοι τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῆς ἐπιτροπείας κλπ.

402. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τῆς ἀ-

---

(1) (ΝΒ'. 1) 6 Αἱ πρόσκαιροι, ἢ ἐμπρόθεσμοι ἀγωγαὶ οὐ φθείρονται, εἰ μὴ πᾶσα ἡ ὑστέρα ἡμέρα παρέλθῃ.

(2) Β (Β'. 3) 101. Ὅταν δύο μηνῶν ἐν νόμῳ γένηται μνήμη καὶ ὁ ἐν τῇ ξα' ἡμέρᾳ ἐρχόμενος εἴσω τῶν δύο μηνῶν δοκεῖ ἐλθεῖν (περιλαμβανομένης καὶ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς προθεσμίας).

(3) Β (Ξ'. 37) 31. Ἐπειδὴ ξ'. ἡμέρας ἀπὸ τοῦ ῥεπουδίου ἀρχομένας ψηφίζομεν πρὸς τὴν (ἐπὶ μοιχείᾳ) κατηγορίαν, ἐν ταῖς ξ'. ταύταις ἡμέραις καὶ αὐτὴ ἡ ξ'. συμψηφίζεται (μὴ λογιζομένης τῆς ἡμέρας τοῦ διαζυγίου).

(4) Β (ΜΕ'. 2) 1 π. χ. τὸ λεγόμενον ὅτι ἐντὸς ρ'. ἡμερῶν χρὴ τὰς διακατοχὰς αἰτεῖσθαι οὕτω δεῖ νοεῖν ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ρ'. ἡμέρᾳ καλῶς αὐτὰς αἰτεῖσθαι.

νηλικότητος ὡς λόγου τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον· ἐὰν δηλ. ἀνήλικος ἐπιχειρήσῃ νομικὴν πρᾶξιν, καθ' ἣν ἡμέραν συμπληροῖ τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του καὶ ἐγερθῇ τὸ ζήτημα, ἐὰν δύναται ν' ἀποκατασταθῇ κατ' αὐτῆς εἰς ἀκέραιον, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνηται ὡς βάσις τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος οὔτε ἡ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας (τὸ μεσονύκτιον, τὸ προηγούμενον τοῦ μαθηματικοῦ *τέλους* τῆς προθεσμίας), οὔτε τὸ τέλος τῆς ἡμέρας (τὸ μεσονύκτιον, τὸ ἑπόμενον τῷ μαθηματικῷ τέλει τῆς αὐτῆς προθεσμίας), ἀλλὰ τὸ momentum temporis, τουτέστιν ἡ στιγμὴ τῆς τελευταίας ταύτης ἡμέρας, ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν στιγμὴν τῆς πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἤρξατο ἡ προθεσμία, ἤτοι εἰς τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεως (1). Ὁ λόγος τῆς ἐξαιρετικῆς ταύτης διατάξεως εἶναι πιθανῶς, ὅτι διὰ τῆς λήξεως τῆς προθεσμίας ταύτης ὁ ἀνήλικος·

1) τὸ μὲν ἀποκτᾷ δικαιώματα, λ. χ. τὸ δικαίωμα τοῦ συμβάλλεσθαι ἀσφαλῶς διὰ τὸν ἕτερον συμβαλλόμενον, ὥστε οὐδεὶς πλέον θέλει ἀποποιηθῇ νὰ συμβληθῇ μετ' αὐτοῦ· φοβούμενος τὴν ἐνδεχομένην ἀνατροπὴν διὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον·

2) τὸ δὲ ἀπόλλυσι δικαίωμα, τὸ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον, ἕνεκα πάσης πράξεως ἐπιχειρουμένης μετὰ τὴν ἐνηλικότητα· ἀλλὰ τὸ θέμα τοῦτο δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν παραγραφὴν τῆς ἀγωγῆς, διότι ἡ παραγραφὴ χωρεῖ ἕνεκα *παραμελήσεως* τοῦ δικαιούχου, ἐνῷ ἡ ἀπώλεια τοῦ εὐεργετήματος τῆς ἀποκαταστάσεως συμβαίνει ἐκ παρελεύσεως χρόνου, μηδόλως ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ δικαιούχου, ἀλλ' ἀπὸ μόνων τῶν νόμων τῆς φύσεως. Οἱ ἀντιφατικοὶ οὗτοι λόγοι ἴσως ἔπεισαν τοὺς Ῥωμαίους οὐδέτερον τῶν προεκτεθέντων τρόπων τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν νὰ παραδεχθῶσιν, ἀλλὰ νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὸν φυσικὸν ὑπολογισμόν, ἀπαιτοῦντες τὴν μαθηματικὴν τοῦ χρόνου λῆξιν. Μὴ νομίσωμεν ὅμως ὅτι ἐκ τούτου μεταβάλλεται κατὰ πολὺ ἡ θέσις τοῦ ἀνηλίκου· τὸ ζήτημα δύναται νὰ ἐγερθῇ μόνον ὅταν ὁ ἀνήλικος ζητῇ ἀποκατάστασιν, τότε δὲ αὐτὸς ὀφείλει νὰ πείσῃ τὸν δικαστὴν ὅτι ἡ περὶ ἧς ἡ ἀμφισβήτησις πρᾶξις ἐπεχειρήθη πρὸ τῆς στιγμῆς τῆς τελευταίας ἡμέρας, τῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὴν στιγμὴν τῆς γεννή-

(1) Π (4. 4) 3. § 3 Β (Γ, 4) 3.

σεως αὐτοῦ. Μὴ ἐπιτυχόντος δ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπόδειξιν, ὅπερ ἐστὶν, ὑπαρχούσης ἀμφιβολίας, ἐὰν ἡ πρᾶξις αὕτη ἐπεχειρήθη πρὸ τῆς στιγμῆς, ἢ μετὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, δὲν ὑπάρχει ὁ οὐσιώδης τῆς ἀποκαταστάσεως ὅρος, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὡσανεὶ ἡ ἐνηλικότης ἤρχιζε κατὰ τὸ παρελθὸν μεσονύκτιον, ὡς ἐπὶ τῆς ἱκανότητος πρὸς σύνταξιν διαθήκης.

Παρατηρητέον δ' ἐπὶ τέλους, ὅτι ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι ἡ μόνη, καθ' ἣν ὁ ὑπολογισμὸς τῆς προθεσμίας γίνεται a momento ad momentum, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται τὸ νομικὸν τέλος νὰ συμπέσῃ ἐντελῶς πρὸς τὸ μαθηματικὸν, καὶ ὅτι ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος εἶναι ἐξαίρεσις, ὑπὸ τῆς *ἀνάγκης* ὑπαγορευθεῖσα καὶ ἐπομένως περιοριστέα εἰς στενώτατα ὅρια. Περὶ τῶν ἀπὸ τῆς κοινοποιήσεως ἐγγράφου τινὸς ἀρχομένων νομίμων, ἢ δικαστικῶν, ἢ διὰ συμφωνίας ὁρισθεισῶν προθεσμιῶν παράβ. ἄρθρ. 193 τῆς πολιτ. δικον.

403. Ὁ πολιτικὸς ὑπολογισμὸς τῶν προθεσμιῶν, περὶ οὗ ἐποιήσαμεν πρὸ μικροῦ λόγον, θεωρήσαντες αὐτὸν ὡς τροποποίησιν τοῦ φυσικοῦ ὑπολογισμοῦ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ὑπαγορευθεῖσαν, δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς πᾶν εἶδος προθεσμίας· ὁ σύνθετος (ὠφέλιμος) ὅμως χρόνος (utile tempus), περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἀποτελεῖ ἑτέραν δυνατὴν τροποποίησιν τοῦ φυσικοῦ ὑπολογισμοῦ, περιοριζομένην, ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας αὐτοῦ, εἰς μόνας τὰς προθεσμίας, καθ' ἃς ἡ ἀπραξία δικαιούχου συνεπάγεται τὴν ἀπώλειαν δικαιώματος. Ἐὰν τουτέστιν ἡ ἀπραξία αὕτη πηγάζῃ ἀπὸ ἀνυπερβλήτου κωλύματος, ἡ ἐπιείκεια ἀπαιτεῖ ἐνίοτε νὰ μὴ λογίζωνται παρελθόντα ἐν ἀπραξίᾳ τὰ μέρη τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος, καθ' ἃ συνέβη τὸ ἀκούσιον καὶ ἀνυπέρβλητον ἐκεῖνο κώλυμα, ὥστε ἡ προθεσμία ἐπεκτείνεται κατὰ τόσα κλάσματα τοῦ χρόνου, ὅσα διὰ τὸ κώλυμα ἐκεῖνο δὲν λογίζονται παρελθόντα. Ἡ τροποποίησις αὕτη τοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν, ἀποτελεῖ τὸν σύνθετον χρόνον (1), ὅταν δὲ ἀρχῇ αὕτη, προϋπολογιζομένων ἁπάντων τῶν τμημάτων τοῦ χρόνου, μὴ λαμβανομένων ποσῶς ὑπ' ὄψιν τῶν ἀνωτέρω κωλυμάτων, ὁ χρόνος ὀνομάζεται συνεχὴς (tempus continuum) (2), τὰ δὲ τμήματα

(1) Π. (38. 15) 2. Β (ΜΕ'. 2) 29 Εἰσ. (1. 25) § 16. Π (21. 1) 19 § 6 48. 5) 29 § 5. Β (Ξ'. 37) 31. Κ (2. 21) 8. Β (Γ'. 3) 48.

(2) Κ (2. 21) 8. Κ (2. 33) 7 Π (48. 5) 29 § 5. 21.

τοῦ χρόνου, τὰ ὁποῖα δὲν προσυπολογίζονται εἰς τὴν προθεσμίαν, εἶναι πάντοτε καθ' ἕκασται, ἀλλ' ὁλόκληροι ἡμέραι, καὶ ὅταν ἡ προθεσμία ὡρίσθη οὐχὶ εἰς ἀριθμὸν ἡμερῶν, ἀλλ' εἰς μακρότερα τμήματα χρόνου, λ. χ. εἰς ἔτος, ἢ ἑβδομάδας. Τὸ εὐεργέτημα τοῦτο χωρεῖ δυνάμει γενικοῦ κανόνος τοῦ δικαίου (ipso jure) καὶ οὐχὶ δι' ἀποκαταστάσεως εἰς ἀκέραιον, ἥτις προϋποτίθησι πάντοτε τὴν δικαστικὴν κρίσιν ἐπὶ ἑκάστης κατ' ἰδίαν ἐννόμου σχέσεως καὶ ἐπομένως οὐσιωδῶς διαφέρει τοῦ συνθέτου χρόνου.

404. Ὁ ὑπολογισμὸς οὗτος τοῦ χρόνου δὲν χωρεῖ εἰς πάσας τὰς τοῦ ἐκτεθέντος εἴδους προθεσμίας, ἀλλὰ προϋποτίθησι τὴν *σύγχρονον* ὕπαρξιν τῶν ἐξῆς περιπτώσεων.

1) Πράξεις ἐπιχειρητέας ἐντὸς ὡρισμένου χρόνου ἐνώπιον δικαστικῆς ἀρχῆς· ὅθεν δὲν εἶναι σύνθετος ὁ χρόνος τῆς διασκέψεως περὶ ἀποδοχῆς τῆς κληρονομίας (ἐννέα μηνῶν, ἢ ἐνὸς ἔτους) (1), ὁ τῆς ἐνάρξεως, ἢ τῆς περατώσεως τῆς ἀπογραφῆς (τριάκοντα ἡμερῶν πρὸς ἔναρξιν, ἑξήκοντα δὲ πρὸς περάτωσιν) (2), ὁ τῶν 30 ἡμερῶν, καθ' ἃς ἡ διεζευγμένη σύζυγος ὀφείλει ν' ἀναγγείλῃ εἰς τὸν διαζευχθέντα σύζυγον τὴν ἐγκυμοσύνην αὐτῆς (3). Ἀλλὰ καὶ αἱ προθεσμίαι πρὸς ἐπιχείρησιν τοιούτων ἐνωπίων δικαστικῆς ἀρχῆς πράξεων δὲν εἶναι ἅπασαι σύνθετοι. Ἀκριβῶς εἰπεῖν δύο μόνα εἶναι τὰ θέματα τοιούτων προθεσμιῶν, τὸ τῆς bonorum possessio καὶ τὸ τῆς ἀποσβεστικῆς τῶν ἀγωγῶν παραγραφῆς. Κατὰ τὸ πρὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἰσχύον δίκαιον, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα θέματα συγγενῆ πρὸς τὸ τῆς ἀποσβεστικῆς τῶν ἀγωγῶν παραγραφῆς, καθ' ἃ ὡσαύτως ἐλογίζετο συνθέτως ὁ χρόνος, λ. χ. ἡ προθεσμία τῶν 60 ἡμερῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων μόνος ὁ σύζυγος, ἢ ὁ πατὴρ, ἠδύναντο νὰ κατηγορήσωσι γυναῖκά τινα ἐπὶ μοιχείᾳ, ἡ ἀρχαία προθεσμία τῆς ἐφέσεως κλπ. ἀλλὰ τὰ θέματα ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι παρ' ἡμῖν πρακτικὸν κῦρος καὶ ἐπομένως παραλείπομεν αὐτά.

2) Συνθέτως λογίζεται ὁ χρόνος μόνον ἐπὶ τῶν προθεσμιῶν, ἃς ἔταξε γενικὸς κανὼν τοῦ δικαίου καὶ οὐχὶ ἀτομικὴ θέλησις, ὅθεν

---

(1) K (6. 30) 19.
(2) K (6. 30) 22.
(3) (28. 3) 1 § 9.

ἰδίως δὲν λογίζεται οὕτω ὁ χρόνος ἐπὶ τῶν ὑπὸ τῶν δικαστῶν τασσομένων προθεσμιῶν (1).

3) Τοιοῦτος ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου χωρεῖ ἐπὶ μόνων τῶν ἐνιαυσίων, ἢ συντομωτέρων προθεσμιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μακροτέρων (2).

4) Ὁ σπουδαιότερος, τέλος, ὅρος τοῦ τοιούτου ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν εἶναι τὸ *εἶδος* τοῦ κωλύματος πρὸς ἐπιχείρησιν τῆς πράξεως, ἐφ' ᾗ ἐτάχθη ἡ προθεσμία. Τὸν ὑπολογισμὸν τοῦτον προκαλοῦσι μόνα τὰ κωλύματα, τὰ συνιστάμενα εἰς πρόσκαιρα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντως τυχαῖα γεγονότα, οὐχὶ δὲ εἰς διαρκῆ κατάστασιν τοῦ δικαιούχου· οὕτω λ. χ. ἡ αἰχμαλωσία, ἡ λόγῳ δημοσίων ὑποθέσεων ἀπουσία, ἡ φυλάκισις, ἡ δι' ἀσθένειαν ἢ τρικυμίαν ἀδυναμία τοῦ ἐμφανισθῆναι ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου πρὸς ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, εἶναι λόγοι, οἵτινες κωλύουσι τὴν παρέλευσιν τῶν εἰρημένων προθεσμιῶν, ἐὰν ὁ δικαιοῦχος κατὰ πάσας τὰς ἐκτεθείσας περιπτώσεις δὲν ἠδυνήθη οὔτε πληρεξούσιον νὰ διορίσῃ (3)· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ τοῦ δικαιούχου ἄγνοια τοῦ ἰδίου δικαιώματος, ἡ φρενοβλάβεια, ἡ ἀνηβότης, ἡ ἀνηλικότης, ἡ ὑπεξουσιότης αὐτοῦ, ἡ ἰδιότης τοῦ νομικοῦ προσώπου, δὲν συνεπάγονται τὸν σύνθετον ὑπολογισμὸν τῶν προθεσμιῶν. Ἡ ἄγνοια τοῦ δικαιώματος κωλύει τὴν ἔναρξιν τῆς προθεσμίας τῆς παραγραφῆς μόνον, ὅταν ὁ δικαιοῦχος ἀποδείξῃ ὅτι τῷ ἦτο τοσοῦτον δύσκολον νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν προσβολήν, ὥστε ἡ δυσκολία αὕτη ἰσοδυναμεῖ τῇ ἀδυναμίᾳ τῆς γνώσεως αὐτῆς (4).

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ πραιτωρικοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος (bonorum possessio) ἡ ἄγνοια τοῦ δικαιώματος, ὅταν ἦναι συγγνωστή, κωλύει πάντοτε τὴν ἔναρξιν τῆς προθεσμίας, διότι ῥητῶς ὁρίζει τοῦτο ὁ νόμος· ἕνεκα δὲ τῶν λοιπῶν πρὸ μικροῦ ἐκτεθεισῶν ἰδιοτήτων παρέχει ὁ νόμος εἰς τοὺς δικαιούχους ἄλλην προ-

(1) Κ (3. 11) 3. Κ. (7. 63) 2.

(2) Κ (7. 3) 3. 4. Π (43. 17) 1 πρ. Β (ΝΗ'. 17) 1 (43. 16) 1 πρ. § 39 Β Ξ'. 17) 1 (4. 2) 14 § 2 Κ (2. 58) 2 Β (Ζ. 14) 8 Π (21. 1) 19 § 6.

(3) Π (44. 3) 1. Β (ΝΑ'. 3) 1 (48. 5) 11 § 5 Β (Ξ'. 37) 12 (38. 15) 12 § 1. Β. (ΜΕ'. 2) 29.

(4) (43. 24) 15 § 4 καὶ 5 (3. 6) 6. (21. 1) 19 § 6. 55 Κ. (4. 58) 2. Κ. 2. 21) 8 (4. 4) 19. Κ (2. 23) 7.

στασίαν, ὡς θέλομεν ἴδει ἐν τῷ περὶ ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς τμήματι, οὐχὶ ὅμως τὴν τοῦ συνθέτου ὑπολογισμοῦ τῆς προθεσμίας.

405. Εἴπομεν ἀνωτέρω (§ 388) τί ἐστιν ἐμβόλιμος ἡμέρα καὶ ὅτι αὕτη ἐνεβάλλετο μεταξὺ τῆς 23ης καὶ 24ης Φεβρουαρίου. Ὁ προσδιορισμὸς οὗτος τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας οὐδόλως συνέχεται μὲ τὸν εἰδικὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Ῥωμαῖοι ἠρίθμουν τὰς ἡμέρας τοῦ μηνός, οὐδὲ μετεβλήθη τὴν σήμερον, καθότι ὅπως ὥρισαν, ὅτι ἡ ἐμβόλιμος εἶναι ἡ προτεραία τῆς 6ης ἡμέρας πρὸ τῶν Καλενδῶν τοῦ Μαρτίου (diem VI kalendarum), ὀνομάζοντες αὐτήν τε καὶ τὴν συνήθη ἕκτην ἡμέραν diem bis sextum, οὕτως ἠδύναντο νὰ ὁρίσωσιν ὅτι αὕτη εἶναι ἡ προτεραία τῆς 1 Μαρτίου.

406. Ἡ διάταξις αὕτη εἶναι ἐκ τῶν νῦν ἰσχυόντων εἰδικῶν ὁρισμῶν τοῦ παρ' ἡμῖν παραδεδεγμένου Ἰουλιανοῦ χρονολογίου, ὡς ἴσχυε καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς (1) ἂν καὶ ἡμεῖς μετρῶμεν κατ' αὔξοντα ἀριθμὸν τὰς ἡμέρας ἑκάστου μηνός, εἰς δὲ τὰ χρονολόγια ἡμῶν ὁ Φεβρουάριος κατὰ μὲν τὰ ἐμβόλιμα ἔτη φέρει ἡμέρας 29, κατὰ δὲ τὰ κοινὰ 28, διότι οὕτως ἀπεφάσισαν οἱ συντάσσοντες τὰ χρονολόγια· ἡ ἐμβόλιμος λοιπὸν ἡμέρα εἶναι καὶ παρ' ἡμῖν ἡ 24 Φεβρουαρίου ἐν τῷ ἐμβολίμῳ ἔτει, καθ' ὃ ἡ συνήθης 24 Φεβρουαρίου ἀριθμεῖται 25.

---

(1) Ἀρμεν. Περὶ σημασίας ὀνομάτων τίτλ. III 35. Ὡς θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον δὲν στερεῖται πρακτικοῦ κύρους τὸ ζήτημα· ὁποία εἶναι τὴν σήμερον ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα; Ὁ Οὐαγγερὼ, ὁ Σαβινῆς καὶ ἄλλοι δυξάζουσιν, ὅτι καὶ νῦν ἔτι ἐμβόλιμος εἶναι ἡ μεταξὺ τῆς 23 καὶ 24 Φεβρουαρίου ἡμέρα βισέκτου ἔτους, ὁ δὲ Καλλιγᾶς (Σύστημ. τοῦ Ρ. Δ. Α. § 343 σημ. 5) ὅτι ἡ συνήθεια μετέβαλε τὴν ἐμβόλιμον ἡμέραν, καλοῦσα τοιαύτην τὴν 29 Φεβρουαρίου. Νομίζομεν ὅμως, ὅτι καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι ἡ συνήθεια ἔταξε τὴν ἐμβόλιμον ἡμέραν εἰς τὴν 29 Φεβρουαρίου, ἄλλο ἡ κοινὴ καὶ ἄλλο ἡ νομικὴ τῆς λέξεως σημασία. Ὁ Φεβρουάριος βισέκτου ἔτους περιέχει ἀντὶ 28, 29 ἡμέρας, τοῦτο γινώσκουσι πάντες, ἀλλ' ἐὰν συμπέσῃ προθεσμία περιλαμβάνουσα δύο ὁλόκληρα βίσεκτα ἔτη καὶ λήγουσα τὴν 27 Φεβρουαρίου, πάλιν βισέκτου ἔτους, τίνι τρόπῳ θέλει ἐφαρμοσθῇ εἰς τὸ θέμα τοῦτο ὁ κανὼν, ὅτι ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα δὲν λογίζεται ὡς χρονικὸν διάστημα; Ἀμφιβάλλομεν ἐὰν ἡ κοινὴ συνείδησις ὥρισεν, ὅτι ἐνταῦθα ἡ 29 τοῦ Φεβρουαρίου τῶν βισέκτων ἐτῶν θέλει ἀφαιρεθῇ δυνάμει τοῦ ἀνωτέρω ὁρισμοῦ, ἰσχύοντος ὡς κανόνος τοῦ δικαίου. Τοῦτο δὲ διότι ἀμφιβάλλομεν οὐ μόνον ἐὰν ὑπάρχωσι θέματα τοιαύτης διὰ τῶν πράξεων τῶν πολιτῶν ἐκδηλωθείσης κοινῆς πεποιθήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἐν γένει ἡ κοινὴ πεποίθησις ἐξεζηλώθη περὶ τοῦ νέου προσδιορισμοῦ τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας.

407. Τὸ ζήτημα, ὅπερ μᾶς ἐνασχολεῖ ἤδη, εἶναι πῶς μετρεῖται ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα ἐπὶ τῶν ὑπὸ τοῦ νόμου, ἢ τῶν δικαστηρίων τεταγμένων προθεσμιῶν· λύεται δὲ τοῦτο κατὰ τὸν κανόνα τὸν ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ τοῦ Ἀρμενοπούλου παραδεδεγμένον, ὅτι τουτέστιν ὁ χρόνος τῆς ἐμβολίμου ἡμέρας, δὲν λογίζεται χρονικὸν διάστημα, ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα ἐντελῶς ταυτίζεται τῇ *ἑπομένῃ*, λογιζομένων νομικῶς ἀμφοτέρων ὡς *μιᾶς* ἡμέρας (1), τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν συγκείμενον τοῦτο σύνολον ὀνομάζουσιν οἱ Ῥωμαῖοι bissextum καὶ ἡμεῖς ἐξακολουθοῦμεν νὰ ὀνομάζωμεν τὸ ἔτος, τὸ περιέχον ἐμβόλιμον ἡμέραν, βίσεκτον.

Ἴδωμεν νῦν πῶς ἐφαρμόζεται ὁ κανὼν οὗτος εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ἐννόμους σχέσεις. Ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα δύναται νὰ συμπέσῃ·

1) ἢ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χρονολογικοῦ διαστήματος, ἢ,

2) κατὰ τὴν ἔναρξιν, ἢ,

3) κατὰ τὴν λῆξιν αὐτοῦ, ἢ,

4) συγχρόνως κατ' ἀμφότερα.

Ἐν τῷ πρώτῳ θέματι, ἡ προθεσμία ἐπεκτείνεται ἐπὶ τόσας ἡμέρας, ὅσαι εἰσὶν αἱ κατ' αὐτὴν ἐμβόλιμοι ἡμέραι, διότι αὐταὶ δὲν λογίζονται ὡς χρονικὰ διαστήματα (2)· τοῦτο συμβαίνει ἐπὶ τῆς ἀποσβεστικῆς παραγραφῆς τῶν ἀγωγῶν, ἐπὶ τῆς χρησικτησίας κλπ.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ, καθ' ὃ ἡ ἐμβόλιμος ἡμέρα συμπίπτει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χρονικοῦ διαστήματος (λ. χ. τὴν 24 Φεβρουαρίου ἐμβολίμου ἔτους, τὸ δὲ τέλος τῆς προθεσμίας εἰς κοινὸν ἔτος), ἡ προθεσμία λήγει τὴν 25 Φεβρουαρίου.

Ἐν τῷ τρίτῳ (καθ' ὃ ἡ προθεσμία ἄρχεται τὴν 24 Φεβρουαρίου κοινοῦ ἔτους καὶ λήγει εἰς ἐμβόλιμον ἔτος), ἡ λῆξις χωρεῖ τὴν 25 Φεβρ. κατὰ τὴν τῆς ἐμβολίμου ἑπομένην ἡμέραν.

Ἐν τῷ *τεταρτῳ* χωρεῖ πάλιν τὸ αὐτό, ἤτοι ἄρχεται καὶ λήγει τὴν 25 Φεβρουαρίου (3).

408. Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῶν καθ' ἡμέρας διὰ συμβάσεως ὡρισμένων προθεσμιῶν· κατ' αὐτὰς τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς πιθα-

---

(1) (4. 4) 3 § 3 (50. 16, 98 πρ.

(2) (44, 3) 2 B. (Ν. 3) 2.

(3) (50, 16) 98 πρ. (1, 1) 3 § 3.

νῆς βουλήσεως τῶν συμβαλλομένων. Ἂν λοιπὸν οἱ συμβαλλόμενοι ὥρισαν τριακονθήμερον προθεσμίαν, πιθανώτατα ἐνόουν τριακοντάκις 24 ὡρῶν διάστημα, δὲν ἔχομεν δὲ λόγον νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἐμβόλιμον ἡμέραν καὶ εἶχον συγχρόνως ὑπ' ὄψιν τὸν κανόνα, καθ' ὃν αὕτη δὲν θεωρεῖται ὑπάρχουσα, ὅθεν καὶ αὕτη δὲν πρισυπολογίζεται ἐν τῷ θέματι τούτῳ (1).

409. Ἡ ἀπόδειξις τῆς παραγωγῆς δικαιώματος εἶναι τόσῳ δυσκολωτέρα, ὅσῳ ἀπώτερος εἶναι ὁ χρόνος καθ' ὃν τοῦτο παρήχθη, ὅθεν ἡ μακρὰ διάρκεια δικαιώματος ἤθελε καταστήσει ἀβεβαίαν τὴν διατήρησιν καὶ ἐπισφαλῆ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ· τοῦτο παρήγαγε τὸ δόγμα, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ μακρὰ διάρκεια τῆς ἐξασκήσεως, *καθ' ἑαυτήν*, ἀναπληροῖ ὑπό τινας ὅρους, τὴν ἀπόδειξιν τῆς νομίμου παραγωγῆς τοῦ δικαιώματος. Οἱ δὲ ὅροι οὗτοι σκοπὸν ἔχουσι νὰ καταστήσωσιν ὅσον ἔνεστι δύσκολον τὴν ἄδικον ἀντιποίησιν, Ἡ αὐστηρότης, μεθ' ἧς ἀπαιτοῦνται αἱ ἀποδείξεις τῆς παραγωγῆς τοῦ δικαιώματος, αὐξάνει, ἢ ἐλαττοῦται κατ' ἀντίθετον λόγον τῆς διαρκείας τῆς ἀσκήσεως αὐτοῦ· ὅσῳ μικροτέρα εἶναι αὕτη, τόσῳ αὐστηρότεροι, ὅσῳ δὲ μακροτέρα, τόσῳ ἐπιεικέστεροι ἀνάγκη νὰ ἤμεθα περὶ τὴν ἀπόδειξιν ἐκείνην.

Ἐπί τινων δικαιωμάτων (τῆς κυριότητος, τῶν δουλειῶν κλπ.) ἡ ὑπό τινας ὅρους ἐν χρόνῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μακρῷ ἐνάσκησις, ἀποδεικνυομένη, ἀρκεῖ ὅπως ὁ οὕτω ἐνασκήσας αὐτὸ θεωρηθῇ ἀληθὴς δικαιοῦχος. Ὁ χρόνος οὗτος δύναται νὰ ἦναι 3. 10. 20. 30. 40 ἐτῶν, τοῦτο ἐστὶν ἡ χρησικτησία· ἐπὶ δέ τινων ἄλλων ἀπαιτεῖται χρόνος ἀορίστου διαρκείας, ἀμνημόνευτος χρόνος (vetustas), εἰς τὴν εἰδικὴν σημασίαν τῆς λέξεως.

Δικαίωμά τι λογίζεται κεκτημένον, διότι ἐνησκήθη τοσοῦτον χρόνον, ὥστε ἡ ἀρχὴ τῆς ἐνασκήσεως ὑπερβαίνει τὴν μνήμην τῶν ἀνθρώπων, ὑπάρχει ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων (præscriptio immemorialis, cujus contraria memoria non exsistit.) (2). Ἡ νόμιμος

(1) Πρβλ. Καλλιγᾶ περὶ ὑπολογισμοῦ τῶν προθεσμιῶν κατὰ τὴν ἀποσβεστικὴν παραγραφὴν τῶν ἀγωγῶν καὶ περὶ χρονολογίου ἐν γένει τόμ. Α'. τοῦ συστήμ. τοῦ Ῥωμ. Δικαίου ἔκδ. Β'. § 329.

(2) (39. 3) 2 § 8 B (NH. 13) 2 (22. 3) 28 B (KB'. 1) 26.

παραγωγὴ αὐτοῦ δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ, διότι τὸ γεγονὸς τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ ἐν γένει, ὃν κεκρυμμένον ἐν τῷ ἀνεξερευνήτῳ βυθῷ τῆς ἀρχαιότητος, διαφεύγει πᾶσαν βεβαίωσιν, ὅθεν·

1) οὐδεὶς δύναται νὰ δώσῃ, εἴτε ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως, εἴτε ἐξ ἀκοῆς, πληροφορίας περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ δικαιώματος·

2) οὐδεὶς ἔλαβεν ἀπὸ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ζήσαντας πληροφορίας περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως, ὅπερ ἐστὶν ἀπαιτεῖται ἡ ἐπὶ δύο γενεὰς συνεχὴς αὐτῆς ὕπαρξις.

Περὶ ἀποδείξεως τοῦ τίτλου δὲν πρόκειται φυσικῷ τῷ λόγῳ, διότι ἡ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀρχαιότης τῆς καταστάσεως ἀναπληροῖ τὸν τίτλον. Καὶ εἶναι μὲν δυνατὴ ἡ ἀνταπόδειξις, αὕτη ὅμως δὲν προσάγεται κατὰ τοῦ δικαιώματος, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐξ ἀμνημονεύτου χρόνου διαρκείας του, τὰ ὁποῖα πολλάκις ἐσυγχίσθησαν. Ἡ ἀνταπόδειξις προσάγεται·

1) ἐὰν ἀποδειχθῇ ἡ κατὰ τὰς δύο τελευταίας γενεὰς διακοπὴ τῆς καταστάσεως, τουτέστιν, ἐὰν ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὑπῆρχε χρόνος, καθ' ὃν ἡ κατάστασις κατὰ νομικὴν ἀνάγκην δὲν ὑφίστατο, οὐχὶ μόνον ὅτι δὲν ἐγένετο χρῆσις τῆς ἐννόμου ταύτης ἐξουσίας.

2) Ἐὰν ἀποδειχθῇ καθ' οἱονδήποτε χρόνον *ὡρισμένη* ἀρχὴ τῆς καταστάσεως ταύτης, οὐχὶ δὲ ὅτι ἐν γένει ἔσχεν αὕτη ἀρχήν τινα, διότι τοῦτο ἐννοεῖται οἴκοθεν.

410. Ὁ θεσμὸς τῆς ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀρχαιότητος ἐφαρμόζεται ἐν τῷ ῥωμ. καὶ τῷ βυζ. νόμῳ εἰς θέματα τοῦ δημοσίου δικαίου, καθ' ἃ δὲν χωρεῖ κτῆσις δικαιώματος διὰ τῆς παρελεύσεως ὡρισμένου χρόνου· ἐὰν ἰδιωτικὸν γήπεδον χρησιμεύῃ ὡς δημοτικὴ ὁδὸς ὁ ἰδιώτης ἀποβάλλει τὴν κυριότητα αὐτοῦ, ὅταν ἡ χρῆσις αὕτη ὑπάρχῃ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων (1), διότι ἐν τῷ θέματι τούτῳ ἀργεῖ, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους, ἡ κοινὴ παραγραφὴ, μὴ ὑπάρχοντος τοῦ ὡς κυρίου χρωμένου τῷ γηπέδῳ (οἱ διαβάται δὲν λογίζονται τοιοῦτοι) οὔτε προκειμένου λόγου περὶ δουλείας.

Τὸ ὄμβριμον ὕδωρ ἀνάγκη νὰ ῥέῃ κατὰ τὴν φυσικὴν θέσιν τοῦ τόπου, ὃν διέρχεται. Χάριν ὅμως δημοσίας ἀσφαλείας, ἢ τῆς γεωρ-

(1) Π (43. 7) 3 πρ. (43. 8) 2. § 22. Β (ΝΗ'. 8) 2.

γίας, δύναται νὰ μεταβληθῇ ἡ φυσικὴ αὕτη ροὴ δυνάμει τοῦ δημοσίου δικαίου. Κατὰ τῆς ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ τόπου, ἢ τῆς δυνάμει τοῦ δημοσίου δικαίου ρυθμίσεως, δὲν χωρεῖ παραγραφὴ, πλὴν τῆς παναρχαίας καταστάσεως, ἧς δὲν σώζεται ἡ μνήμη (1). Ἐντεῦθεν ἡ τῆς πλησμονῆς ὕδατος ἀγωγὴ, ἡ σκοποῦσα τὴν ἄρσιν τῆς παρὰ τὴν φύσιν τῆς θέσεως διευθύνσεως τοῦ ὕδατος, τῆς ἀπειλούσης βλάβην, ἤργει, ἂν τὸ ἔργον, δι' οὗ ἡ παροχέτευσις, ἦν τοσοῦτον ἀρχαῖον ὥστε δὲν ἐσώζετο ἡ τῆς ἐγέρσεως αὐτοῦ μνήμη (2). Ὡσαύτως δὲν ἐδίδετο ἀγωγὴ κατὰ τοιούτου χειροποιήτου ἔργου ἐπὶ δημοσίου τόπου, ἢ κατὰ διαταγὴν τῆς ἀρχῆς γινομένου, διότι τὰ δημόσια ἔργα ὑπήγοντο εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πραίτορος ἐπιτήρησιν (3).

Τελευταῖον ἀπαντῶμεν τὸν κανόνα, ὅτι τὸ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἑλκόμενον ὕδωρ ἐννόμως δοκεῖ συστῆναι (4). Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ χρήσεως πηγαίου ὕδατος, ἥτις ἦν τοῦ δημοσίου δικαίου· ἡ χρῆσις αὕτη, ὅσον μακρὰ καὶ ἂν ἦν, δὲν μετατρέπεται εἰς δικαίωμα διὰ παραγραφῆς, μόνου τοῦ ἄρχοντος δικαιουμένου νὰ ἐπιτρέψῃ τοιαύτην χρῆσιν· ἂν ὅμως ἡ χρῆσις ἦν τοσοῦτον ἀρχαία, ὥστε οὐδεμία τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς ἐσώζετο μνήμη, ἡ τοιαύτη χρῆσις ἐπεῖχε τόπον νόμου, μηδεμίαν ἐπιδεχομένη ἀμφισβήτησιν.

411. Ἀλλὰ τὴν σήμερον ἔχουσιν ἄλλως τὰ περὶ τούτων· δημόσια κτήματα, τὰ δημοσίους σκοποὺς ὑπηρετοῦντα, εἰσὶν ἐκτὸς τῆς συναλλαγῆς, ὅθεν, μὴ δυνάμενα κατ' οὐδένα λόγον ν' ἀποκτηθῶσιν ὑπὸ ἰδιώτου, δὲν ὑπόκεινται εἰς καμμίαν παραγραφὴν, οὔτε εἰς τὴν προκειμένην.

Τὰ δὲ κτήματα, τὰ ἀποτελοῦντα τὴν περιουσίαν τοῦ δημοσίου θησαυροῦ, ὑπόκεινται εἰς τὴν κοινὴν χρησικτησίαν, ὅθεν ὁ προκείμενος θεσμὸς ἀργεῖ ἐντελῶς. Ἐὰν γήπεδον ἰδιώτου χρησιμεύῃ ὡς δημοσία, ἡ δημοτικὴ ὁδὸς, ἐπὶ χρόνον ὑπερβαίνοντα τὴν τριακονταετίαν, ὁ πρώην κύριος δὲν δύναται νὰ ἐγείρῃ ἀγωγὴν οὔτε διεκδικήσεως τοῦ γηπέδου, οὔτε περὶ ἀποζημιώσεως, διότι αἱ ἀγωγαὶ αὗται ἀ-

(1) (39. 3) 1 § 1. 10. 13. 22. 23. 2 § 3 καὶ 7. 11 § 6. Β (ΝΗ'. 13) 1.
(2) (39. 3) 2. Ἀρμ. (Β'. 4) 96.
(3) Π. (43. 8) Β (ΝΗ'. 8).
(4) Π. (43. 20) 3 § 4. Βασ. (ΝΗ'. 20) 3.

ποκρουσθήσονται διὰ τῆς τριακονταετοῦς παραγραφῆς. Τὸ αὐτὸ χωρεῖ καὶ ἐάν τις νέμηται κατασκεύασμα κατὰ τῶν ὁμβρίμων ὑδάτων, ἢ ὑδραγωγεῖον, ἐκτὸς ἐὰν προκύπτῃ ἐντεῦθεν κοινὸς κίνδυνος, ὅτε παρεμβαίνει ἡ διοικητικὴ ἀρχὴ (1), ἀλλὰ καὶ ὅταν λόγῳ δημοσίας ἀνάγκης, ἢ ὠφελείας, πρόκηται ν' ἀφαιρεθῇ ἰδιωτικὴ κτῆσις, ἀφαιρεῖται αὕτη, ἀλλὰ πάντοτε προηγουμένης ἀποζημιώσεως (2).

Ἐντεῦθεν συνάγομεν, ὅτι ὁ προκείμενος θεσμὸς τῆς ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀρχαιότητος ἀργεῖ παρ' ἡμῖν.

Νόμος πραγματευόμενος ἐν γένει περὶ τῆς παραγραφῆς, λ. χ. καταργῶν αὐτὴν, δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀρχαιότητα, ἂν αὕτη ἰσχύῃ ἔν τινι νομοθεσίᾳ; Ὁ θεσμὸς οὗτος ἐφαρμόζεται, ὡς ἐρρέθη, εἰς τὰ θέματα, καθ' ἃ δὲν χωρεῖ ἡ συνήθης παραγραφὴ, ὅθεν νόμος, καταργῶν τὴν τελευταίαν ταύτην, αὐξάνει μάλιστα τὰ θέματα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προκειμένου θεσμοῦ.

Ἡ ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων ἀρχαιότης, ἐὰν ὑποτεθῇ καθιερωμένη καὶ ἐν τῷ ἀστυκῷ δικαίῳ, ἐφαρμόζεται ἆρά γε καὶ εἰς τὴν κτῆσιν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων; Οὐδέποτε· διότι ὁ θεσμὸς οὗτος προϋποθέτει συνεχῆ ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος. Πλήρης τοῦ δικαιώματος ἐνάσκησις ἐπὶ τῶν ἐνοχικῶν δικαιωμάτων ἐστὶν ἡ καταβολὴ (solutio), τουτέστι γεγονὸς ἀναιροῦν τὸ δικαίωμα, ὅθεν ἐνάσκησις τοῦ δικαιώματος, μὴ ἀναλίσκουσα αὐτὸ, εἶναι ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τούτων ἀδύνατος. Ἡ καταβολὴ τόκων δύναται μὲν νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναγνώρισις τῆς κυρίας ἀπαιτήσεως; οὐχὶ δὲ καὶ ὡς ἐνάσκησις αὐτῆς.

---

(1) Διάταγ. 5 Δεκεμβρ. 1845 ἄρθρ. 34 52 καὶ Ν. 5 Δεκεμβρ. 1845 ἄρθρ. 22.
(2) Ἄρθρ. 17 τοῦ πολ. συνταγμ.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

2411 Α

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Τῶν κυριωτέρων ἁμαρτημάτων.

Σελὶς	1	στίχ.	12	ἀντὶ	Οὐαλεντιανοῦ	γράφε	Οὐαλεντινιανοῦ
»	4	»	1 (σημ.)	»	pupulus	»	populus
»	13	»	20	»	τοὐτέστιν	»	τουτέστι
»	32	»	9	»	Ἰουστιανείων	»	Ἰουστινιανείων
»	37	»	33	»	καὶ τῆς	»	καὶ τῆς πολιτείας
»	43	»	33	»	αἰφνηδίαν	»	αἰφνιδίαν
»	55	»	14	»	(2)	»	(1)
»	67	»	19	»	ἁμαρτήρητα	»	ἁμαρτύρητα
»	76	»	19	»	κύσμον	»	κόσμον
»	81	»	10	»	Τὰ δόγματα	»	60. Τὰ δόγματα
»	88	»	3	»	τὸν nou	»	τὸ non
»	93	»	33	»	εἰς τὴν νόμον	»	εἰς τὸν νόμον
»	98	»	2	»	προσκαλέσωσι	»	προκαλέσωσι
»	150	»	31	»	101. Δίκαιον	»	Δίκαιον
»	154	»	29	»	ὅσα	»	ὅσαι
»	173	»	17	»	ἐανέλθωμεν	»	ἐπανέλθωμεν
»	181	»	10	»	εἰν »	»	εἰς
»	183	»	6	»	(2)	»	(1)
»	240	»	4	»	ὑπαδὸς	»	ὀπαδὸς
»	244	»	37	»	41	»	2 σελ. 241
»	289	»	26	»	χυμικῆς	»	χημικῆς
»	322	»	1	»	τὸ ἐπὶ τὸ ἐπὶ τῶν	»	τὸ ἐπὶ τῶν
»	335	»	8	»	ἀναφαίρεται	»	ἀναφέρεται
»	351	»	22	»	Πρὶν ἢ	»	243. Πρὶν ἢ
»	399	»	19	»	2. Αἱρέσεις	»	α'. Αἱρέσεις
»	389	»	19	»	περὶ τὴν	»	περὶ τῆς
»	390	»	1	»	ὑπομένως	»	ἐπομένως
»	398	»	8	»	ὁ ἦν	»	ἦν ὁ
»	400	»	27	»	ἄνευ ἀναιρέσεως	»	ἄνευ αἱρέσεως
»	428	»	31	»	ἐν ἰσχύει	»	ἐν ἰσχύϊ
»	437	»	31	»	τὸ ἐξῆς τὸ	»	τὸ ἐξῆς
»	440	»	9	»	Ἰουστιανὸς	»	Ἰουστινιανὸς
»	492	»	20	»	τῆς 13	»	τῆς 31
»	496	»	9	»	τούτην	»	ταύτην

Εἰς τὴν σελ. 451 στίχ. 8

ἀντὶ	γράφε
Εἰκονικότης	*Εἰκονικότης. Οὐσιώδης*
Οὐσιώδης πλάνη. Ἀσάφεια τῶν συμβολαίων·	*πλάνη. Ἀσάφεια τῶν συμβολαίων.*

Δ 411
ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
0020000447 85

[redacted]

[redacted]

Δούκισσα εκ Βαρσοβίας 1866

[redacted]

D.r N. [redacted] mio cugino

Atene 13. Marzo 1866.

